1932

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LXXXIX
ANUL XXIV

ATELIERELE „ADEVERUL" S. A.
STRADA CONST. MILLE 5—9, BUCUREŞTI
1932

1932. ANUL XXIV. IANUAR, FEBRUAR No. 1 și 2

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Redacția și Administrația: Str. Const. Mille 5—9, București
1932

Viața Romînească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 280 lei. — P tru . [illegible] un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

București, Str. Const. Mille No. 5—9

Anul XXIV

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARĂ :

Pe un an . . . . Lei 500
Pe jumătate an . . . . „ 250
Pentru Bănci și Societăți, anual . . . . „ 600

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an . . . . Lei 650
Pe jumătate an . . . . „ 375

Abonamente se pot face dela orice număr, trimițînd suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 5-9

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Păscălierul[1]

VI

Trecură zile, luni și ani, și blagoslovirea protopopului se izbîndi. Casa popii Pleșa Costandin se umplu de copii, iar curtea lui de vite. Cu cît treceau anii, lumea uita tot mai tare obîrșia părintelui; cu cît se îmbogățea, creștea în cinste; cu cît făcea mai multe minuni cu cartea lui, faima lui se răspîndea tot mai departe. Ajutase la această îndepărtare a popii de prietenii și cunoscuții lui de odinioară și împrejurarea că Pleșa nu se mai purta îmbrăcat decît în haină preoțească. Pe lîngă sutana cea călugărească și reverenda cumpărată dela protopopul, își mai făcu una nouă, de sărbători. Apoi, într'un an barba-i crescuse cît un măturoiu. Și, pe deasupra, nu mai umbla nici cu plugul, nici cu carul. Nu mai lucra nici la fîn, dar încă la coasă ori la secere.

Și toate acestea, fiindcă nu mai avea vreme! Il năvăliră creștinii cu boalele și cu necazurile, mai curînd decît nădăjduia el. Vestea cărții ca și care nu mai avuse decît popa din Lunca Bradului, mersese departe, înainte de-a începe slujbele, dar și întîmplarea l-a ajutat, înainte de a-i putea veni în ajutor preoteasa, după înțelesul ce-l făcură, ori soru-sa Vuța.

Și anume, a doua zi după introducerea lui în slujbă prin protopopul, dis de dimineață, pe cînd încă preoteasa nici nu se sculase, popa Costandin Pleșa se trezi cu noaptea în cap. Il durea capul, iar gura îi era amară și rea. Băuse mult Dumineca, și pînă era față protopopul și, mai ales, după ce el plecase. Se ospătă cu bătrînii bisericii, care își aduseră aminte, cu diacul și cu celelalte fețe bisericești, de zilele bune cînd popa cel răposat era în floare. Își aduseră aminte de nunțile și pomenile de pe acea vreme.

Pleșa Costandin se trezi deci cu noaptea în cap, în ziua aceia de Luni, și nu mai putu adormi. Era treaz și se fră-

[1] Vezi „Viața Romînească" No. 11—12, 1931.

minta in aşternut cînd auzi larmă la portiţă: sunet de zurgălăi şi glasuri de oameni. Un glas răguşit striga mai tare ca toate. Auzi şi vorba lui Niculae, a slugii:

— Aşteptaţi, oameni buni. Deschid numaidecît poarta.

Popa tresări: Ce să fie? Cine să vină la el aşa de dimineaţă cu căruţa?

Sări din pat, se uită pe fereastră. Era o căruţă străină şi în căruţă, legat cu funii, un om slab, cu faţa galbenă, care zbiera mereu. Doi creştini şi o femee, supăraţi ca la înmormîntare, umblau pe lîngă căruţă, în jurul cailor.

Costandin intră în sutana călugărească, îşi trecu degetele prin păr şi barbă şi eşi în curte, neliniştit. Ştia că vin cu vre-un necaz, şi iată, n'a putut lua înainte nici o măsură de pregătire. Ceva însă îi da îndrăzneală să cuteze.

— Bună dimineaţa, oameni buni, — zise el străinilor. Mare canon pe capul dumneavoastră să porniţi de acasă cu noaptea în cap.

Oamenii îi sărutară pe rînd mîna. Costandin a colindat multe sate în tinereţele sale şi cunoştea, după port, pe rominii din multe părţi. Dar portul acestora îl cunoscu iute.

— Din Obreja pînă aici este cale de patru ceasuri bune, adăugă el.

Creştinii rămaseră miraţi.

— Aşa este, părinte, şi din Obreja sîntem şi cu noaptea în cap am pornit, şi mare canon avem. Numai adevărul l-ai spus, Dumnezeu să te bucure.

Pleşa îşi luă acum şi mai mare curaj. Simţi că-i clipa de a cuteza:

— Cum n'o fi canon cumplit, — zise iar, privind la cel legat în căruţă, care gemea şi se uita urît, — cînd cineva e legat de necuratul şi-şi pierde mintea!

El dăduse cu socoteală, decînd văzuse pe omul legat în căruţă, de ce este vorba.

— Adevărat, părinte dragă! Ce-i pe noi, să nu mai fie nici pe pui de năpîrcă, — suspină femeia. Feciorul acesta al nostru ne bagă în pămînt de vii. Deaceia, auzind de darul şi cartea sfinţiei tale, am venit să mai încercăm şi cu dumneata.

Pleşa Costandin dacă credea în puterea vre-unei slujbe, apoi aceasta era slujba de scoaterea dracilor, afurisaniile marelui Vasile. „Aici, îşi zicea el, nu trebue nici o ştiinţă. Spui blestemele şi ghiavolul piere". Şi-i plăceau straşnic blestemele acele împotriva duhului necurat.

— Aduceţi-l în casă! — porunci el, pornind cu paşi îndesaţi spre locuinţă.

Intră în odaia dinainte, unde ospătase ieri pe protopopul, luă cartea cea groasă dela grindă, îşi puse patrafirul şi aşteptă.

Bolnavul intră potolit, adus de subsuori de cei doi romini. Nu mai zbiera, ci privea întins la popă.

— Să vedem dacă vrea să deschidă cartea, — zise popa şi o apropie de bolnav.

Acela se strîmbă, şi se feri.

— Deschide dumneata în locul lui, — zise popa către mama îndrăcitului. Cînd a intrat căruţa pe poartă eu am deschis-o şi am văzut ce necaz are. Deschide-o acum şi d-ta să vedem: nimereşte-se acelaşi loc?

Femeea îşi făcu semnul crucii şi se apropie cu teamă de carte şi o deschise.

— E la acelaşi loc, — zise popa vesel. Şi iată slujba ce-i este scrisă: slujbă pentru scoaterea dracului.

— Drac am! — cuvîntă atunci cu glas ostenit bolnavul, privind în pămînt.

— De-acum nu vei mai avea. Dumnezeu şi puterea crucii şi a rugăciunii îl vor alunga pe pustii locuri. Ingenunchiaţi cu toţii.

In casă încă nu se vedea bine să citeşti, şi popa aprinse o luminare. Puse patrafirul pe capul tînărului îngenunchiat între cei doi bărbaţi, şi începu să citească cu putere. Şi ştia citi bine.

Din cînd în cînd se auzeau suspine. Suspinau şi feciorul şi oamenii cei necăjiţi. Aceştia se şi cutremurau de blestemele cele grozave. Dar ca prin minune, bolnavul nu mai striga, se liniştise şi se muiase ca o cîrpă. Poate după zbuciumul prea mare de pînă acum.

Popa citea întins, cu tot mai multă înverşunare asupra diavolului. Deodată bolnavul sări cu putere mare în picioare, răsturnînd pe cei doi, şi răcnind înfricoşat. In clipa asta ceva negru şi lungueţ năvăli în fereastră, sparse şi ţîşni afară.

Toţi cei din casă rămaseră încremeniţi. Şi popa. Abea după cîteva clipe îşi dase seama că trebue să fie mîţa, care se va fi strecurat aici la oscioarele de pui, aruncate pe jos după ospăţul de ieri; lungindu-se pînă noaptea petrecania, preoteasa, după lege nu mai mătură. „Ptii! Bat'o puterea de mîţă!"

Il băgase în sperieţi şi pe popa! Dar în clipa următoare îi veni gîndul mîntuitor, dat de îngerul lui cel bun. Văzînd cum se uită cu toţii la geamul spart, îngroziţi şi acum, Costandin Pleşa suspină şi zise:

— Dracul a eşit, a fugit de puterea rugăciunii şi a sfintei cruci. Nu vă mai uitaţi după el. Puneţi-vă în genunchi să sfîrşim rugăciunile.

Oamenii îngenunchiară. Bolnavul nu mai avea putere, se lăsă din genunchi în coate, suspinînd din adînc.

După ce se sfîrşiră rugăciunile, cei doi bărbaţi îl ridicară în silă: feciorul era moale în mîinile lor. Ochii i se împăinjeniră. Il cuprindea somnul.

Il duseră și-l așezară, pe perină, în căruță.

— Nu-l mai legați. De-acum e ostenit și o să doarmă, — zise popa năduşit de această întie minune.

Cei doi romîni, femeea, nu mai știau cum să-i mulțumească.

— Ludat fie Dumnezeu și puterea lui, — zise Costandin.

— Și acum, cu ce vă sîntem datori, Sfinția ta, — întrebă femeea, despăturînd o năframă. Ori cît îi cere, n'o fi mult; și de nu vom avea toți banii, îi vom aduce, că mare ușurare ne-ai adus.

— Slujba dumnezeească nu se poate plăti cu bani, dragii mei. Imi veți da cît veți avea, așa vre-o cinci zloți numai. Da' va trebui să-i mai citesc niște canoane, pentru a nu se întoarce cel necurat. Pentru asta îmi veți mai da doi, și să-mi lăsați o haină a bolnavului. Peste o săptămână să veniți după ea.

Mama bolnavului nu avea la dînsa decît trei zloți, așa că avea să-i mai aducă patru de toți. Ii dădu banii bucuroasă, sărutîndu-i dreapta.

Inainte de plecare, unul dintre romîni, un văr al bolnavului, zise:

— Părințele, n'ai putea să ne spui ce formă avea ghiavolul care a eșit pe fereastră?

— Pentru ce întrebi? — zise popa neliniștit.

— Cum era cam întunerec, n'am văzut bine. Iar tînărul ista ne spunea mereu că ghiavolul care a intrat în el avea făptură de ied negru.

Părintele se gîndi o clipă și răspunse:

— Ghiavolul sub felurite forme se arată. A putut fi în formă de ied, sau de miță, sau de cocoș negru. Dar asta nu hotărăște nimic. Ar fi putut să iasă numai subt formă de fum. Da' mie tot mi se pare că ied a fost, deși, ducă-se pe pustii, nici eu nu l-am văzut bine. Ii spuneți însă că ied a fost, așa va crede mai tare, și credința îl va mîntui pe el. Să-i spuneți că-i poruncă dela mine să nu se mai gîndească la necazul lui niciodată și să-și zică în toată seara ocinașele. Și de-asupra patului să aibă cruce.

Costandin Pleșa se mira de sine însuși cum i s'a deslegat limba, și cum îi vin în minte atîtea îndrumări folositoare date de călugăr, în legătură cu slujbele asupra celor din necazuri. Mulțumi în gînd duhovnicului celui bătrîn, și se simți crescut în putere cînd căruța cu streinii ieși în drum.

Despre întîmplarea aceasta auziră îndată toți vecinii. Sluga și slujnica nu mai răzbeau să povestească. In cîteva zile toate satele din jur vuiau de-așa minune. Și bolnavii și necăjiții începură să alerge la popa din Curmătura care cu carul și căruță, care călare, sau pe jos. Și dup'o săptămînă sosi și mama bolnavului cu cei patru zloți, să ducă haina lăsată pentru slujbă. In curtea popii așteptau vre-o zece străini, veniți de departe, și femeea nu se mai sătura povestindu-le minunea, și cum, din ceasul acela fiul său s'a făcut sănătos, și umblă după toate treburile ca orice om.

Preoteasa Nastasia intrase în horă. Se păstrau, după întiia minune, cu sfințenie, îndrumările date de Costandin. Nime nu vedea fața popii decît la două ceasuri după sosire. In vremea asta Nastasia întreba, iscodea, dar tot mai mult trăgea cu urechea. Oamenii ședeau pe prispă și-și spuneau păsurile.

Costandin, arătîndu-i cei trei zloți, îi zise: „Banii mînzatului încep să se întoarcă. Dar nu mă pot bizui pe întîmplare, cum s'a nimerit întiia oară. De aceia vei afla tot ce vei putea și vei veni în taină să-mi spui".

Popa își alesese o cameră a cărei intrare era în văzul tuturora. Dar mai avea una, tăinuită în perete, după o culme mare, prin care intra Nastasia și-i șoptea. Nimeni nu o vedea pe unde intră.

La început lucru nu fu ușor: să țină în minte atîtea sate, atîtea nume, bolile felurite, chipul omului celui în necaz, — cînd se nimerea cu mai mulți deodată. Dar pe zi ce trecea, mintea ei se ascuți, memoria i se lărgi, — mai ales după ce se convinse că popa se ține de cuvînt și-i dă partea ei de cîștig. Și, după toate semnele, cîștigul avea să fie tot mai mare din zi în zi.

Cu încetul i se potoliră și mustrările de conștiință văzînd că rugăciunea ajută multora, dar de stricat nu-i strică nimănui.

Greu fu și pentru ea și pentru popă anul cel dintîi, pînă se perindară tot felul de bolnavi și de necazuri, că erau tot lucruri nouă, tot cazuri pe care le întîmpinau pentru întiia oară. Mai tîrziu preoteasa ajunsese să știe din cîteva întrebări ce-i trebuia, iar popa știa pe de-a rostul slujba ce tămăduia fiecare boală ori supărare, după neamul ei.

VII

In anii cei dintîi ai preoției lui Pleșa Costandin oamenii se îmbulzeau, deobiceiu, să caute în carte, în zilele de Duminecă și sărbătorile. Cei cu necazuri sau boale grele veneau și peste săptămînă, și rară era ziua lucrătoare care să nu-i aducă doi-trei străini. Dar de Sîmbătă seara pînă Luni la prînz popa nu avea o clipă de hodină, nici preoteasa. Nu răsufla Costandin Pleșa decît vremea cît slujea leturghia. Și, dîndu-și sama cîți nenorociți îl așteaptă încă, slujea și sfînta leturghie tot mai în galop. In zilele lucrătoare avea de citit slujbe și molifte, canoane întregi, după cum se arată la carte,

pe hainele lăsate la el de către bolnavi sau alți necăjiți. Și, cu patrafirul după cap, citea intins. Nu cuteza încă să ia banul și să nu facă slujba. Nu-și da răgaz decît pentru a trage o țigară, și pentru masă.

După ani, după ce faima îi merse departe, era o imbulzeală în curtea lui și în zile lucrătoare, cum a fost în anii cei dintîi în Dumineci și sărbători.

După un an toată lumea știa să povestească ceeace se petrecea în camera lăturalnică în care primea Pleșa Costandin. Oamenii vorbeau cu mare mirare și credință și ascultau cu urechile întinse.

Părintele din Curmătura, greu și voinic, cu barba cît măturoiul, cu mustața amestecată în barbă, cu părul bine pieptănat, ședea pe-un scaun cu o spătează, cu patrafirul după cap. Inaintea lui, pe masă, cartea cea făcătoare de minuni, închisă, și de-asupra ei o cruce de metal, argintată, cu Hristos răstignit pe ea. Omul care intra nu știa că preoteasa, înainte de a-l pofti, abia ieșise dela popă pe ușa cea tainică.

Creștinul intra inchinîndu-se și făcînd la cruci. Costandin Pleșa nu se uita la el, ochii săi erau aproape închiși. Boscorodea psalmul „miluește-mă, Dumnezeule" și-i făcea omului semn să se apropie. Ii dădea să sărute crucea, o punea cu evlavie de-oparte, după ce o săruta și el, apoi, ridicînd dreapta, blagoslovea pe om și zicea, cu glas jos, cu ochii împăinjeniți:

— Indrăznește, fiule și te apropie. Indrăznește și deschide sfințita carte. Dumnezeu să te lumineze și să-ți poarte mîna.

Creștinul se apropia cu sfială și cu mare teamă, după ce făcea de multe ori semnul crucii, deschidea cartea cea groasă.

— Las'o deschisă, fiule, și așteaptă să caut în ea, să văd cine ești și ce ți se arată.

In clipa aceia somnul îi trecea, ochii lui priveau ageri, făptura lui voinică se apleca întreagă asupra cărții, și, după ce se uita întins la un loc din pagină, în vreme ce se întrista sau se lumina la față, gemea surd ori zîmbea — după cum i se arăta, — începea:

— Vii de departe, din sat din Vadul rău și te cheamă Nicodim Bălan. Implinești în curînd cincizeci de ani, și în căsătorie n'ai prea fost fericit. Femeea dumitale, Anuța, bolește în pat de un an, și mai mult a zăcut de cînd ai luat-o, decît a muncit. Iată se arată drumul vieții de pîn' acum cu suspine, da' Dumnezeu se milostivește și va asculta rugăciunea. Slujbă i s'arată canonul sf. Andrei și trei leturghii cu prescură și cu vin. Și, dacă n'ai în traistă vre-o cămașă sau năframă, sau alt lucru de-al ei, să aduci unul, (omul de obiceiu avea). Iar Anuța dumitale, după ce va posti cu ajun trei

zile, să se scoale din pat și o lună de zile să nu mănînce decît lapte. Că-i beteagă la rinză, și nu-i sufere acritura de oțet, nici fasolea. Și pentru toată slujba ce-i voi face să dai un taler, că nu-i mult și nevasta ți se va tămădui.

— Ești lelea Maria Vîntu din Broșteni, și nu mai știi ce să faci cu fata dumitale Firuța, că s'a legat tare de 7 ani Ionu Diacului. Și tinerii vor să se cunune, iar dumneata ba. Iată ce se arată la carte, unde ai deschis: Dumneata să nu mai spui vorbă împotrivă, ci să zici așa: Fiica mea, tînără ești! Da' tu vei trăi cu prostia ta. Cunună-te cu Ionu Diacului, dar nu acum. Mai așteaptă un an. Că amîndoi sînteți prea tineri. Și dacă nu va vrea, să-i spui ce s'a arătat aici la carte: Ionu Diacului încă nu s'a descurcat de tot de Măriuța Dinului. Să aștepte pînă se va descurca. Să nu creadă în jurămintele lui, ci să aștepte pînă va eși semn la carte. Iar slujba i s'arată un Paraclis și un canon al Mariei Eghitencei, pentru potolirea și *cumințirea ei. Și plată* pentru slujbă patru husoși, nu mai mult, că-i vorbă de suflet tînăr, nerodit încă păcatului.

— Ți-au furat de-o săptămînă calul cel sur, și vii tocmai din Poiana Țapului să-i dai de urmă, frate Vasilie Pintea. Hm! bun și iute cal! Nu l-ai fi dat pe-o sută bună. Ci iată ce ți se arată la carte: calu-i dus peste munte, și nu-i poți da de urmă. Da' hoții sînt dela voi și ei îți vor întoarce paguba, ori îți vor aduce cal în loc, că de meseria lor sînt hoți de cai și au de unde da. Vei posti și tu și toată casa ta șapte Vineri și șapte Miercuri, și vei da șapte sfinte leturghii cu prescură și vin. Iar în bani doi zloți buni.

— Negre gînduri te muncesc, nevastă, și n'ai pace nici alinare, din pricina lui Ion bărbatul tău. Că-l prepui cu toată tufa, și-ți macini viața fără folos. Iată ce scrie la locul unde ai deschis-o, leliță Ano: Bărbatul n'a greșit decît cu gîndul, da' cicăleala femeii îl poate duce la greșală. De aceia canonul ei să fie: un sărindar și două acatiste, iar în bani trei *taleri*. Și duhul rău va fugi dela ea, că el îi bagă în cap toate *prostiile*. Și-i canon, ca iarăși femeia să-și aducă aminte de ce este scris în apostolul dela cununie: „Iară femeea să se teamă de bărbat".

— Durere de cap, cu săgetături și cu amețeală, ca la oaia de gălbează, iată ce te aduce la noi, frate Pavele Negură din Țapu. Dar încrede-te în Dumnezeu, că iată ce ți se arată unde ai deschis: tămăduire după canon. Iar canonul pentru tine ăsta va fi: vei cumpăra șase făclii de ceară pentru biserica din Țapu, și nu vei mai trece, ca pînă acum, pe lîngă față popească fără să-ți scoți căciula. Iar eu îți voi citi Argariul cel mare, acum îndată, punîndu-ți argariul și patrafirul pe cap.

— Cine-a băut va mai bea, mătușă Vironico din Răstoci,

și omul dumitale s'arată încă mereu setos. Da', după cum arată cartea, tot l-a sătura Dumnezeu, dacă vei ajuna șapte Vineri și vei da să-i citesc afurisaniile Marelui Vasile. Că duhu' băuturii e duh drăcesc, și numai blestemele cele mari îl alungă. Nu-i plăti decît doi husoși, că ești femee săracă!

— Nu poți trăi în pace de vecinul dumitale și sînteți tot în pîră de zece ani. Odată i-ai spart capul cu parul. Bădică Petre, pe rău drum ai apucat dacă și acum vii tocmai din Vlădeasa, cale de două zile, doar ți-o face slujbă să-l răpui pe dușman, pe Nichifor. Eu, după cum arată semnul la care ai deschis, nu fac moarte de om, ci să se întoarcă păcătosul și să fie viu. Deaceia nu te mai lăsa călăuzit de ghiavolul urei și al pismei, ci să-l alungăm din dumneata cu afurisaniile marelui Vasilie. Și se va potoli atunci și dracul din Nichifor și te va lăsa în pace. Trei zloți vei plăti pentru alungarea duhului.

— Fiica mea și scumpa mea, nu te mai boci și nu te mai întrista că Visalonul Floarei tot al tău va fi. Tinerețele-s aprinse și năbădăioase, el mai trage cu ochiul în dreapta și în stînga, dar în carte se arată că tot cu tine se va cununa. Numai să-i citesc eu canonul tînărului ce se ispitește, și vei vedea că nu se va mai lăsa de cătrința ta. Vei plăti numai patru husoși, că ești fată nevinovată.

— Nu te mai gîndi la despărțenie, leliță Anișoară, că soarta dumitale e omul de acum, Ioniță Strîmbu. Și alungă-ți din cap gîndul că cu Iordan ai trăi mai bine. In carte de Iordan se arată prăpăstii, de care nici să nu mai pomenim. Iar Ioniță se va da la brazdă dacă-i voi citi, pe cămașa care ai adus-o, slujba sfîntului Andrei. Că ceeace a venit peste el e mai mult orbire decît patimă. Și vei plăti un zlot bun.

Da cine ar putea înșira toate cîte se vorbeau pe vremea aceea între oameni despre cartea și canoanele popii Pleșa Costandin, întîmplări care se mai pomenesc și azi?

Destul că cine intra în odaia popii și deschidea cartea, rămînea uimit de cele ce-i spunea părintele: era însăși patima și viața lui. De unde le știa? Cum nu-i era ascuns nimica pe lume? Iată ce va să zică, o carte minunată și un popă cu dar! Și oamenii, cum e felul lor, — cînd povesteau altora, măreau lucrurile și mai adăugau și dela ei umflînd vîlva ce-o avea popa Pleșa în tot jurul acela.

Cei cu boalele și necazurile credeau cu tărie în tot ce le spunea păscălierul, și mulți se tămăduiau prin credință. Erau destui încă care cheltuiau degeaba, dar despre aceștia nu pomenea nimeni. Ba nici ei nu prea se jeluiau, socotindu-se nevrednici de izbăvire, după ce au văzut cu ochii că alții s'au vindecat.

In deosebi pe bețivi nu-i putea vindeca popa Costandin. Nevestele acelora se întorceau și de cinci și de zece ori la po-

pa pentru slujbe nouă, cu lacrimile în ochi, și cu husoșii în năframă.

— Oare ce să fie, tu femee, — întrebă odată, după multe pățanii, părintele Costandin pe Nastasia. Cum se face că slujbele pentru beție nu prind? Mă tot gîndesc că n'am rugăciuni potrivite în carte, pentru patima asta.

Preoteasa răspunse cu tărie și cu necaz:

— Tu ești de vină, nu cartea.

— Eu? Cum așa?

— D'apoi pătimești de aceiași patimă.

— Cum așa? Mai umblu cu în crîșmele satului?

— Nu mai umbli, dar la oraș te îmbeți în toată săptămîna odată. Iar acasă nu ți se mai usucă plosca cu vin, din odaia de după culme.

— Hm! Mai știi! — zise popa pe gînduri.

— Ba-i chiar așa! La început mă bucuram că nu mai intri în crîșmă. Dar de cînd a fost aici protopopul, îți faci de cap.

— Hm! Hm!

— Ei, da! Tu nu bagi de samă, dar cînd vorbești miroși a bute. Tot omul care vine la tine va simți. Uneori mă și mir că mai vin creștinii cu necazurile lor. Că despre bețiile tale din tîrg, a mers vestea.

— Ei, nu va fi chiar așa! Tu faci din țînțar armăsar, vorba aceea. Da' bine zici, trebue să țin ceva în gură să-mi ca mirosul vinului.

Tu însă nu știi nimic, Nastasio! Intr'o slujbă ca a mea trebue mult duh și multă înțelepciune. Și ori ce ai zice, vinul îmi este de mare ajutor. Unde mai pui că și călugărul bea vin, și vlădica. Insfîrșit nu bem băutură făcută de mînă omenească, ci una dată de Dumnezeu. Și Domnul Hristos a băut la nunta din Cana Galileei.

— Bine, bine! Numai să nu-ți pară rău pe urmă. Uneori ești amețit cum se cade și uiți ce-ți spun despre oamenii care așteaptă să vorbească cu tine. Cînd se vor trezi că ești un păscălier gol, un șarlatan, să vezi ce-o să fie!

— Voiu fi cu băgare de samă, Nastasio. Bine faci că-mi spui. Nu-i vorba să mă las de vin care-mi luminează duhul, ci să nu mă îmbăt. Bine grăești. Iar Joile, în zilele de tîrg, la oraș, voi fi mai cu băgare de samă.

VIII.

Joile, dis de dimineață, părintele Costandin Pleșa pleca la oraș. Făcuse rost de o căruță cu un cal îndată după ce protopopul îl introduse în parohie. El mîna calul, și pe drum se oprea de multe ori, îl întîmpinau creștini care nu se lăsau pînă ce nu-i sărutau mîna. Pleșa era mereu îmbrăcat, la drum, în

haina călugărească, cu potcapiul in cap. In Joile cele dintii creștinii și creștinele se mulțumeau să-i sărute mina și să ia dela el blagoslovenie. Dar mai tirziu oamenii, bucuroşi că-l întilneau, ii cereau sfaturi, ii plăteau vre-o slujbă, il întrebau cind pot veni la el acasă. De multe ori in drumul pînă la oraş, şi la înapoiere aduna bani grei şi multe slujbe de făcut. La dus era mai grăbit, trebuia să ajungă la oraş, să tragă la crişma Pomul verde cel mai tirziu la ceasurile unsprezece. Pe-atunci se adunau aici popii din satele învecinate şi țăranii care voiau să-şi prindă inima cu ceva, inainte de a pleca spre casă.

Vestea cărții minunate şi tămăduirile ce le făcea merseseră departe şi cu ajutorul întilnirilor dela Pomul verde.

Pleşa Costandin şi înainte de-a se sfinți trăgea la circiuma asta cind venea la oraş, cunoscuse aici mulți popi şi mulți țărani din satele din jur. Toată lumea il ştia de pe atunci că plăteşte bucuros o cupă-două de vin, iar dacă se începeau cintecele plătea şi mai multe.

Preoții care il cunoscură înainte la început il ocoleau, nu se puneau cu el la o masă; nu le venea la socoteală că a intrat în tagma lor. Pleşa le dădea bineţe şi intra între țărani, şedea cu ei la masă, şi, lingă un pahar de vin, incepea să iscodească noutăți de prin satele din jur. Chiar dela întiia întilnire Pleşa se convinse că cei mai mulți ştiau despre cartea minunată cumpărată dela călugăr cu prețul unui cal, iar popa nu se feri să povestească despre îndrumările pe care i le-a dat călugărul, şi despre credința pe care o are el în cartea aceea. Oamenii începeau să povestească despre cutare sau cutare din sat care ar avea nevoe să-şi cerce norocul deschizind cartea cea minunată. Şi fără să bage ei de samă, tot ridicind păhărelele, popa aducea astfel vorba încît oaspeţii se pomeneau povestind cu amănunte despre patima ori suferința cutăruia.

Ager la minte a fost Costandin Pleşa totdeauna, dar acum ajunsese să țină în cap sumedenie de nume, — de oameni şi sate, de feţe, de boale şi de necazuri. De multeori era de-ajuns ca Nastasia să-i spună numele cutărui om pentruca el să-i facă îndată o descriere amănunțită, arătind şi cu ce necaz venea, aşa că la început se minuna Nastasia foarte, şi credea că popa ei nu mai minte, ci citeşte toate celea ascunse în carte.

După doi-trei ani de petrecanii la oraş, cuteza uneori să iasă Simbătă după amiazi în mijlocul pelerinilor, în curte, ori să se oprească pe treptele pridvorului, şi arătind cu degetul să spună:

— Veți veni deocamdată în rind după cum urmează unul după altul, ca la moară.

Şi arăta cinci ori zece inşi, numindu-i pe fiecare, dimpreună cu satul de unde erau, aşa încît se îngroziră ruminii de-atita ştiință.

Popa purcedea astfel numai după ce se uita prin fereastră

şi vedea fețe cunoscute din descrierea auzită dela oameni la Pomul verde.

Şi avea mare folos de-aici: putea începe consultarea de cu vreme, iar preoteasa avea timp să afle mai multe dela cei necunoscuți.

Preoții din jur nu putură însă păstra multă vreme izolarea de Pleşa. La masa acestuia curgea vinul, şi se aduna lume peste lume. Ba şi lăutarii se arătau uneori. Şi Pleşa era mereu cu voe bună şi nu se ferea de-un cintec. Aştepta însă totdeauna ca tovarăşii lui să ia ei întii la cap. Ştia din pățania lui că dacă tu eşti în voe bună, nu mai bagi de samă cind se îmbată altul. Cu felul acesta de a se purta, nu-i eşi ani de zile vestea că ar fi bețiv,deşi de chefurile lui se vorbea pînă departe.

Dar toată lumea spunea:

— E omul lui Dumnezeu; e om vesel. Niciodată nu se plinge de nimic, şi numai curaj dă oamenilor. Aşa se şi cade unuia care are putere asupra dracilor şi a boalelor.

Prin nimic nu-ți faci nume bun în lume ca prin omenirea deaproapelui cu un pahar-două de vin.

— Ii place Sfinției sale vinul, dar cu nu-i place? — vorbea lumea care s'a răcorit la masa lui. Dar beat nime nu l-a văzut, că nu cade în păcat.

Adevărat că beat nu l-a văzut nime, nici să se împiedece, dar să cadă subt masă, ori să i se împiedice limba, ori ce ar fi crezut preoteasa Nastasia. Era răbduriu la vin, şi ar fi trebuit vedre să-l doboare. Dar în voe bună, aprins la față, cu barba udă de băutură, l-au văzut destui.

Şi această voe bună, nevinovată, a lui, sili şi pe preoţii din jur să nu-i mai înconjure Joia masa.

Il duşmăneau unii şi acum pentru haina lui de călugăr şi pentru potcapiu, şi s'a auzit că l-ar fi şi pirit la vlădicie, şi încă de mult, că umblă călugăreşte ceeace nu-i după tagma lui.

Greu fu pînă se apropiară de Pleşa Costandin! Mai tirziu se despărțeau de el cu mare silă. Pleşa cunoştea pontu' popilor. După ce țăranii plecau, ori şi mai de vreme, se retrăgea cu bărboşii într'o cameră mai curățică, pentru domni, şi petreceau acolo, rar lăsind pe cineva să plătească.

Apoi, după trecerea anilor, preoții din jur se alipiră de Pleşa ca de un izvor de ciştig, şi atunci prietenia lor nu mai putu fi ruptă prin nimic.

Pe Costandin il îmbulziră oamenii necăjiți în aşa măsură, încît el nu mai răzbea să citească singur toate slujbele ce i se arătau în carte. Conştiința lui era încă trează, şi nu cuteza să ia plata pentru slujbe, fără să le facă. Pe de altă parte slujbele pe care le făceau ceilalți preoți se împuținară: toți necăjiții alergau la Costandin.

Și atunci, deștept cum era, el făcu o tocmeală cu preoții din jur.

— Eu, — zise el intr'o zi, la Pomul verde, — nu-i trag de minecă pe rumini. Vin aduși de necazurile lor. Nu mai răzbesc cu slujbele și bucuros vă dau și vouă să faceți. Că dacă în șase zile lucrătoare, cite are săptămina, eu sint dator să fac douăzeci de leturghii, cum să le fac? Călugărul mi-a spus că mai mult de una la zi, să nu slujesc pentru tot aurul lumii. Și nici pentru doi ori mai mulți, să fac o singură liturghie. Și, pentru mine, asta e lege sfintă. Sinteți voi gata să slujiți o liturghie pentru un husoș? Dacă sinteți eu în toată Joia vi le împart aici, cite nu pot face eu. Și cu celelalte slujbe, tot așa voi face.

Preoții bătură în palme. Ei slujeau liturghia pentru mai puțin, și alte molitve tot așa.

Invoiala se făcu, și din Joia următoare Costandin le împărți slujbe și bani.

— Dar nu cumva să nu le săvirșiți! Am eu semnele mele după care cunosc!

Pleșa era în ciștig: el lua patru husoși, lua un zlot, doi, trei, și cind împărțea mai mult, pentru afurisaniile de alungarea duhului necurat, dădea doi husoși. Insă această slujbă fiind mai grea și plăcindu-i foarte mult să afurisească pe cel din pietri, rar o dădea altui preot.

In schimb el putea lua tot mai multe slujbe, avea cine să-l ajute acum. Iar un lucru știa dela călugărul: că slujba, mai ales liturghia, aceeași putere o are oricare preot o săvirșește.

Preoții din jur ajunseră acum un fel de agenți ai popii din Curmătura. Ei inșiși îndemnau pe creștini să încerce la Cartea popii Costandin. Și tot ei aduceau informații asupra bolnavilor sau a oamenilor cu alte necazuri, din satele lor.

Și cum știau cu toții scrisoare, Joia îi dădeau lui Pleșa liste cu nume, cu boale, cu descrierea oamenilor. Așa că, an de an, popa din Curmătura avea Joile tot mai puțin de lucru cu țăranii, și tot mai mult cu preoții. Așa se tilcuește pentru ce, cu cit treceau anii, Pleșa intirzia tot mai mult la oraș Joile, și începuse a eși vestea despre chefurile dela Pomul verde.

Pîra aceea despre care se vorbea că au trimis-o niște preoți la vlădicie, a și fost trimisă. Dar vlădica o trimise protopopului spre cercetare. Și bătrînul a răspuns adeverind că chiar dela el a cumpărat popa din Curmătura o reverendă. „Da' și dacă ar purta haină de călugăr nu-i nici un rău și nici un păcat. Că poartă omul ce are și ce poate și nu haina îl face pe om".

Așa i-a scris protopopul lui Costandin că a încheiat răspunsul către vlădicie, și Pleșa a înțeles ce se cuvine, și numaidecît a trimis doi miei mari — că era pe la Rusalii — la protopopie.

De altfel haina aceea nici n'a ținut mulți ani. Se vede că postavul a fost vechiu și copt. Numai potcapiul a înfruntat cu voinicie scurgerea vremii. O nepoată a popii, una Vironica, îl putea folosi încă de cuibar, pe cind popa Pleșa era de mult oale și ulcele. Părintele Costandin folosia de mult reverenda cumpărată dela protopopul; haina asta se adeveri de bună pentrucă era răbdurie la tăvăleală, astfel că numai tirziu îi veni rindul celei de Duminică.

Cind trecu de patruzeci și cinci de ani îi trebui croială nouă că se burtise la mijloc și se lățise în spate, citu-ți-e nămila.

IX.

Ca orice meșteșug și părintele Costandin Pleșa și-l învățase pe al său, de păscălier, pe încetul. Cu toate învățăturile ce-i dase călugărul cel bătrin, cu toată istețimea sa firească, cu tot ajutorul preotesei, el a înțeles, la vreme, că e nevoe mereu de inovații, de adăugiri, de perfecționări, și că adeseori trebuia să dea soluții după om, nu după categoria necăjiților care îi cereau ajutorul. Incă din întiii ani nu se încurca, știa pe dinafară ce slujbe să rînduiască, dar tot de-atunci pricepu că încă nu știe tot, și ca om cuminte ce era, se silea să învețe.

Astfel ceiace-i reuși cu întiiul îndrăcit, din întimplare, nu-i mai reuși decît de trei patru ori, deși acum aducea anume mița cea neagră în odae și lăsa și fereastra puțin deschisă. Dacă nu striga sau nu gemea bolnavul, făcea la un loc anume părintele tărăboiu mare, bătind cu cizmele în podele; dar ticăloasa de miță se obișnui cu sgomotul și nu mai sărea prin fereastră.

Pleșa Costandin stătu și se gîndi, apoi într'o bună zi, încă în anul cel dintii de slujbă, zise nevestei:

— Nastasio, am să-ți spun ceva.

— Spune, că te-ascult, — răspunse Nastasia deretecind prin casă.

— Uite ce este: prăpădita de miță nu mai sare prin fereastră, și omul nu mai poate vedea pe dracul eșind, și nu se mai tămăduește. Iar asta nu e bine. M'am gîndit ca în locul miței să slujească copilul nostru cel de trei anișori.

— Cum, omule?

— Să închipue el pe ghiavol. Și cind oi tropoti din cizme, să dea buzna afară.

— Pe fereastră? Ce? Ți-ai pierdut mințile?

— Ba, de fel. Nu va sări pe fereastră. M'am gîndit așa: Tu îi vei face o hăinuță neagră dintr'o materie ușoară. Cind va veni un bolnav care are nevoe de afurisaniile marelui Va-

silie, ți-oi face semn, tu vei îmbrăca copilul în haina aceea neagră, îi vei căni fața cu funingine, și el va sta frumușel ascuns după o laviță pe care o voi pune în loc potrivit lîngă ușa cea astupată de culme. Cînd voi începe a afurisi tare și a tropoti din cizme, el va sări în patru labe de după laviță și va face țuști! printre perdele.

Preuteasa se împotrivi din toate puterile la așa gînd nelegiuit, dar cu încetul Costandin o convinse că nu-i nici un rău într'asta, că e chiar de lipsă o așa înșelătorie pentruca omul să creadă că a eșit dracul din el, și astfel să se tămăduiască. Dealtfel se însărcinase singur să-l învețe pe băiat cum să facă, și lucrul eși minunat. Copilul lui cel de trei ani, după ce fu îmbrăcat în rochiță neagră și cănit pe față, eși biruitor și vesel dela întîia încercare. Și după ce repetă scena de vre-o cinci ori, și după fiecare probă puse în mîna copilului cîte un ban de aramă, popa Pleșa era liniștit pentru îndrăciții ce vor mai veni.

Incercarea, pe om, cu copilul se potrivise să fie cu un sas din Curmătura. Sasul fu adus de către rudenii în taină mare, să nu afle popa cel săsesc, care nu-și lăsa credincioșii nici să intre în biserica romînească. Și totuși în Curmătura, ca și în alte sate mestecate cu sași, aceștia scăpau adeseori la ajutorul slujbelor romînești: citanii, masle, molitve, liturghii. Vorba unei frîue * din Aluniș: „Mai avem și noi noroc cu Maica Precista și cu slujba rumînească, altfel cu popa nost toți am ajunge în iad".

Sasul din Curmătura, cu care proba mai întîiu popa Pleșa scoaterea duhului după noua metodă, s'a jurat mai pe urmă în tot satul că a văzut cu ochii lui pe ghiavolul fugind printre niște perdele. Era negru și urît, mai mare ca un ied.

Și isprava asta stinse în sfîrșit îndoiala creștinilor din Curmătura, care, pînă acum, nu prea dădură crezare tămăduirilor prin cartea cea minunată a popii Pleșa, după cuvîntul cel vechiu al Scripturii că „nici un prooroc nu-i primit în pămîntul său". Și începură să vină la carte și necăjiții din Curmătura, romîni și sași fără alegere. Adevărat este că nici Vuța, sora părintelui, nu stătuse cu mînile în sîn în vremea asta. N'a fost casă din sat în care să nu se minuneze de cîte tămăduiri și minuni nu se întîmplă cu ajutorul cărții celei minunate. Și în vremea asta, după povețele părintelui, mereu iscodea buba ascunsă din fiecare casă.

Astfel după vindecarea sasului, îndrăznind în credință și rumînii din Curmătura, ei rămaseră uimiți de știința popii despre gîndurile lor și necazurile cele mai ascunse, descoperite popii de cartea cea minunată. Ghiața se topi, și credin-

* Dela germ. *Frau*.

cioșii lui Pleșa ajunseră în grabă vestitorii înflăcărați ai puterii păscăliei pe care o cumpărase popa cu un cal.

In schimb copilul se făcea tot mai isteț. Nu se mulțumea să sară în patru labe și să dispară ca fumul printre perdele. Ci învățase să guițe ca purceii, să behăe ca iezii, ori să cucurige, cînd țopăia de după laviță.

Intr'o zi părintele se apropie de preuteasă și-i zise:

—Nastasio! Noi, pînă ne va da Dumnezeu puteri, va trebui să nu ne lăsăm. Să avem mereu la casă un copil de trei patru anișori, că multă izbîndă se face printr'un copil nevinovat!

Și anii adeveriră că și popa Pleșa a vorbit serios și că nici preuteasa nu s'a ferit de așa bucurie și noroc la casă. Și astfel cînd băețașul care începuse mai întîi să facă pe duhul necurat crescuse mărișor, de nu mai încăpea în hăinuța cea neagră, veni altul la rînd, și după el altul, și iarăși altul. Așa că diavolii nu se mai isprăveau, și Nastasia făcu de multe ori hăinuțe de *șlaier*, cînd cele vechi se rupeau și se vedea sub ele cămășuța albă.

Și iarăși nu trecu multă vreme dela începerea slujbei de păscălier, și Pleșa se gîndi să mai desăvîrșească și putința de a lua informații asupra străinilor care veniau după ajutor.

Intr'o primăvară el puse de se mai adăugă o cameră la casa din bătrîni, mai largă decît toate celelalte, plină cu lavițe pe de margini.

— Aici se vor aduna și vor aștepta oamenii,—zise el preotesei. Că-s tot mai mulți și nu se cade să-i ținem în curte sau în pridvor pe vreme rea. Și iată podul are o spărtură și nu se vede că o acopere o scîndură subțire. De-acolo poți auzi tot ce-ți place, să nu mai umbli atîta printre ei. Că mi se pare unii încep să bănuiască pentru ce-i iscodești. Sau, oricum, ar putea bănui. Așa că printre ei nu va mai trebui să rămîi decît pînă le vei cunoaște fața și numele.

Și Vuța, soru-mea, va fi printre ei și se va mira de suferințele lor, și ei vor povesti și tu vei asculta din pod. Și cînd nu vei avea vreme să asculți tu, voi trage eu cu urechea, iar Vuța îmi va spune numele.

Și așa, an de an, se desăvîrșiră mijloacele de cunoaștere și de însănătoșire pe care le întrebuința popa Costandin Pleșa din Curmătura.

Iar în vremea asta casa i se umplea tot mai tare de copii și bătătura de vite. Și din moșiile sașilor popa Costandin începu să cumpere mai întîi dintre rumînii din Curmătura. Și preoteasa, după legămîntul ce-l făcuse popa cu ea, își avea partea ei din cîștig, fără nici o înșelăciune. Și lacomă la avere, ea cumpăra mai ales pămînt.

* * *

De ani de zile în ograda popii Costandin era ca la moară, nu numai Sîmbetele, Duminecile şi în sărbători, ci şi în zilele lucrătoare, afară de Joia cînd Pleşa se ducea la tîrg, la oraş să-şi facă socotelile cu preoţii din jur, şi să tragă la chefuri tot mai prăpăstioase. Aproape zi de zi se puteau vedea scene ca acestea petrecute într'o Duminică, în anul al zecelea al preoţiei lui Costandin, prin Septembrie. După zile de nori grei, aduşi de vîntul dela miază noapte, cu frig şi cu mireasmă de toamnă tîrzie, aerul se îndulci şi cerul se arătă înalt, de un albastru verzui, semn de vreme statornică. Curmătura aburia din toate coperişele de pae, neguri fine se ridicau din văi. Nu ploua de zilele trecute, ci burniţase numai, dar cum vremea fusese rece, întreaga umezeală fu absorbită de pămînt, de coperişurile de pae, de clăile cu fîn. Şi acum, în dimineaţa călduţă, îndată ce soarele se înălţă de-o suliţă pe cer, se pornise aburirea necurmată, din toate lucrurile, ridicîndu-se fumuriu în văzduh şi topindu-se cu degrabă în limpezimea cerului.

In ograda popii Pleşa intrară de cu noapte vre-o zece care şi căruţe, altele erau aci de Sîmbătă seara, şi iarăşi altele sosiau mereu. Curtea era largă cît un hotar. Vitele desjugate mestecau otavă proaspătă, plină de mireasmă, altele zăceau rumegînd. Caii deshămaţi ronţăiau grăunţe, din traistele atîrnate de cap, şi, din cînd în cînd, suflau aspru pe nări.

In care şi căruţe nu mai erau decît fîn şi invălitorile, ţoalele în care fuseseră înfăşuraţi bolnavii. Unde şi unde se vedea vre-o perină, semn că de aci au fost coborîţi bolnavi grei. In alte care, afară de fîn, nu mai era nimic: semn că cei care s'au coborît n'au venit pentru ei, ci pentru alţii, rămaşi acasă.

Pela ceasurile şase dimineaţa sluga popii eşi între care să facă rînd: nu mai încăpeau cele sosite din nou.

Din cînd în cînd vre-un bărbat sau vre-un copilandru eşiau din odaia cea largă, adausă de Pleşa locuinţei celei bătrîne, să vadă ce mai e pela care.

In lăuntru aşteptau peste treizeci de bărbaţi şi de femei. Bolnavii greu stăteau întinşi pe laviţe, ceilalţi şedeau, alţii în picioare, erau băgători de samă la tot ce se spunea.

O nevăstuţă cu nasul ascuţit, cu ochii ageri, uşoară şi iute ca o suveică, se purta printre oameni, stătea de vorbă cu cei bolnavi, îi mîngîia, întreba şi răspundea c'o vioiciune uimitoare, se mira, îşi arăta nădejdea în tămăduire. Intr'o jumătate de ceas deschise gura tuturora, şi rominii nu mai ajungeau acum la rînd să-şi spună fiecare păsul, şi se îmbulzeau la vorbă. Cei mai mulţi nu o cunoşteau pe sora popii, pe Vuţa, venind aici pentru întîia oară. După ce le deslega limbile Vuţa eşia, îşi făcea de lucru pe-afară, apoi intra iar, pentru puţină vreme. Preoteasa Nastasia se afla în Duminica aceia în pat, cu prunc nou născut la sîn. Sus în pod, lîngă spărtura acoperită de o scîndură subţire, trăgea cu urechea însuşi părintele Costandin.

Creştinii, porniţi odată pe destăinuiri, nu mai isprăveau cu poveştile, şi aproape că-şi uitaseră pentru ce veniră. Plăcerea şi uşurarea ce o simţeau povestindu-şi necazul, părea aproape destulă mîngîiere pentru drumul făcut pînă aici.

Afară de istorisirea de căpetenie, la care se perindau, în cîte-un colţ şopteau doi-trei laolaltă, spunîndu-şi necazuri mai tainice. In jurul acestora se învîrtea mai ales Vuţa, sora popii Costandin.

— Fecioraşul ista al meu, oameni buni, a ieşit în primăvară cu vitele la păscut, cu alţii de sama lui. S'au jucat o vreme, şi după ce s'au săturat de joacă, s'au întins pe pajişte, în căldura soarelui. Aista al meu a aţipit şi a adormit, iar ceilalţi au pornit după vite că se depărtară. Şi în vreme ce au întors ei vitele s'au pornit nişte vîntoase şi pe copilul meu l-au aflat dormind. Şi cînd s'a deşteptat era ţeapăn, şi piciorul stîng nici acum nu-l mai poate mişca. Unde n'am umblat, ce n'am încercat! Toate de-geaba! Iar nevasta n'a mai avut pace: să-l duci la popa Costandin Pleşa, să deschidă în carte. Doar se va arăta ce-i de făcut.

— Nevasta mea a rămas din naştere cu necaz. Nici acum nu se mai poate ţine bine pe picioare. Toată vara, în puterea lucrului, a zăcărit. Acum norocul şi ajutorul la Dumnezeu şi în cartea părintelui Costandin.

— Un cal şarg şi pintenog, iute la fugă cum nu s'a mai pomenit. Nu l-aş fi dat pe patru. Zicea nevasta: nu-l mai trimite noaptea la păşune, că nu ştii pe-a cui mînă apucă odată. Şi dacă-l călăreşte un hoţ, nu mai este în sat cal să-l ajungă din urmă. Şi aşa s'a întîmplat, măi fraţii mei. Sîmbătă noaptea, acum o săptămînă, mi l-au furat. Un semn cît de mic să mi se arate, să ştiu că-i plătesc popii cinci zloţi buni.

Şi pe rînd, şi mai fără rînd, fiecare îşi povesti necazul şi supărarea. Pe la ceasurile opt nu mai rămase nici unul cu taina lui, afară de trei fete care se strînseră într'un colţ şi şopteau. Ele se feriră chiar de auzul Vuţei.

La opt tocă de leturghie şi părintele Costandin eşi îndată din odaia lui, în haină lungă neagră, cu un ceaslov subsuoară.

— Veţi aştepta pînă isprăvesc cu slujba. Cei care pot, să vie la biserică şi să se roage cu credinţă. Cei bolnavi să rămînă şi să se roage aici, că Dumnezeu primeşte rugăciunea spusă cu credinţă, ori unde se face. Că el, atotputernicul, peste tot locul e de faţă. Vede, aude şi ştie toate.

Şi împărţind blagoslovenia trecu printre bărbaţii şi femeile care se îmbulzeau să-i sărute mîna.

După liturghie părintele Costandin mîncă un corn de prescură, bău două pahare de vin, şi, cu patrafirul după cap, cu cartea cea minunată pe masă, primi pînă seara tîrziu pe

oamenii cei necăjiți. Pentru unii făcea slujba atunci îndată, altora le rînduia post cu ajun și metanii, și dela fiecare nu uita să-și ia plata sa dela un husoș pînă la cinci zloți. Dela cele trei fete luă cîte un zlot de argint, și le citi dezlegare de farmece asupra năfrămuțelor ce le aveau dela iubiții lor, pe care îi temeau să nu le părăsească. Dela romînul cu șargul furat luă trei zloți, și-i arătă semn bun după care să plece.

Cînd se ostenia, trecea în odaia vecină, mai îmbuca un corn de prescură și mai bea două pahare de vin.

In curte carele se tot răreau. Dar creștinii care nu putuseră vedea fața părintelui decît seara, rămaseră peste noapte aici. Nu voiau să-i întîmpine duhul neputințelor care nădăjduiau să fie alungat cu rugăciunile popii Costandin.

* * *

Așa învirteală, ca la moară, era în toate Duminicile și praznicile, și adesecori și peste săptămînă în curtea lui Costandin Pleșa. Și, după ani, nimeni nu se mai mira de streinii care veniau și umpleau curtea popii.

Cu anii părintele îmbătrîni dar avea tot mai mult de lucru. Faima lui trecuse departe. In acest sat Curmătura, din județul Făgărașului, veniau rumîni de pe Cîmpie, de pela Bălgărad și munții Apuseni, veniau sași de pela Bistrița și secui din secuime. Veniau și domni și cucoane mari, și de dincolo unguroaice se apropiară de cartea minunată a popii Costandin, și lăsau mult bănet în palma popii. Drept că se și întorceau mîngîiate. Popa Costandin ajunsese în vremea asta la mare cunoaștere de oameni și la mare înțelepciune. Dădea sfaturi cuminți, și era de-o blîndețe cuceritoare, mai ales cînd era amețit de vin. Și cu anii spori și în băutură, sau bătrînețele erau de vină, dar după vîrsta de șaptezeci, popa Pleșa nu mai vorbea cu clienții lui decît cu ochii plini de lacrimi. Așa că, mereu amețit, trăia ca pe altă lume, cu patrafirul după cap, cu cartea pe masă, cu cana cu vin în odaia vecină, — și era de-o blîndețe ce-i vindeca pe oameni numai prin cuvînt.

Se povestea despre el că la vîrsta de patruzeci și cinci de ani a scos un drac rău dintr'o baroniță unguroaică, adusă de departe aici în țara Făgărașului. Și se mai povestea că baronița aceea așa drac rău avu, încît popa nu-l putuse scoate două săptămîni, și atita vreme a rămas îndrăcită în casa popii.

Ba mai pe urmă, după ce la a treisprezecea citire a afurisaniilor, dracul eși și fugi prin ușe, cu cornițe ca de ied, baronița tot nu voia să părăsească locuința popii Costandin de frica dracului care eșise. Și popa mai trebui să o hrănească alte două săptămâni, pînă cînd preoteasa Nastasia se mînie în toată legea și-i făcu vînt doamnei aceleia, mai ales că popa

nu i-a mărturisit nici odată cîți bani i-a luat pentru slujbele cele multe.

Despre această scoatere de drac s'a iscat mai tîrziu un cîntec în sat, o strigătură, pe care însă lumea de azi a uitat-o, și chiar de n'ar fi uitat-o nu se însemnează aici.

Cînd preoteasa Nastasia trecută și ea în zilele ei, nu mai putu cîștiga drăcușori de trei-patru ani din trupul ei, popa își luă la rînd nepoții că i se însuraseră pînă acum cinci ficiori și mărită trei fete. Alegea pe cei mai deștepți, pe cei mai sprinteni. Iar Nastasia ajunse meșteră mare în croitul hăinuțelor de *șlaier* negru pentru duhurile ce le alunga popa Pleșa cu afurisaniile.

Ii plăcuseră lui afurisaniile marelui Vasilie din tinerețile sale, și le citea cu mare înflăcărare, dar mai rar, cînd bănuia îndrăcirea. Dar la bătrînețe le citea aproape la fiecare boală, că ajunsese la credința că fiecare boală își are dracul ei, duhul neputinței. Și așa avea nevoe de mulți nepoți și de multe hăinuțe. Doi-trei nu răzbeau într'o zi să rămînă mereu ascunși după laviță și să țuștească pe ușe cînd tropăia bătrînul din cizme..

Și, la bătrînețele sale, popa Pleșa avu mult de furcă cu acești nepoței. Că nu-i mai cunoștea, și nu știa căruia i-a dat banul de aramă, creițarul știut, și ticăloșii veniau de zece ori și scoteau plata dela bătrîn.

In vremea asta neamul lui Pleșa Costandin se înmulți și se întări în Curmătura. Feciorii lui însurau acum și ei feciori și măritau fete. Și tot gospodării bine închegate, că Pleșa nu însurase fecior și nu măritase fată fără doi boi și două vaci și fără o moșie bună.

Bătrînul adunase mult bănet cu cartea dar și cu înțelepciunea și credința lui, și spărtura în averile sașilor din Curmătura popa Pleșa și neamul ce s'a tras din el au făcut-o mai întîi.

Credința lui, la bătrînețe, ajunsese de pomină: nu mai mînca de dulce, nici lapte, postea necurmat cu prescură și cu vin vechiu, și trăi bătrîn verde pînă la optzeci și cinci de ani.

Nastasia, preoteasa, muri cu zece ani înaintea lui, și nu cu inima mîngîiată!

Dorința ei din urmă a fost ca în locul lui Costandin să vină preot tot unul din neamul lor: fecior sau nepot. De cîte ori își arăta această dorință, Popa Pleșa clătina cu hotărîre din cap:

— Nu. Asta nu va fi! — răspundea el mereu, neabătut. Nu! Eu sînt întîiul și cel din urmă popă din neamul Pleșa.

— Și pentru ce, Costandine? Nu vezi ce slujbă bună?

— Nu mă ispiti, femee! Nu se poate.

Dar, pentru ce nu se poate, nu i-a descoperit părintele

Costandin decît în ceasul morții preotesei, cînd aceasta a stăruit din nou:

— Făgăduiește-mi și mor liniștită.

Și atunci popa Pleșa i-a dat un răspuns din care iarăși se vede credința lui cea mare la care ajunsese în anii bătrîneții:

— Tu femee, eu am fost om neînvățat și am ajuns popă. Dar am fost neîntinat. Cum să faci popă dintr'un fecior sau nepot al nostru? Nici unul nu a scăpat de hăinița cea neagră, și de cornițele de drac. Chiar cei doi mai mărișori: nu-ți aduci aminte că fiind cel mai mic bolnav, au trebuit să facă ei pe dracu? Iar asta nu se poate, dintr'un copil care s'a asemuit diavolului să facem popă. Și acum liniștește-te și adormi în pace. Am agonisit destul. Lasă lăcomia barem în ceasul morții!

Dar Nastasia, în loc să se liniștească, mai vîrtos s'a înfricat de descoperirea asta, și a înholbat cu spaimă din ochi, pînă ce și-a dat duhul!

* * *

Cîntece despre popa Pleșa Costandin au răzbătut pînă în zilele noastre. Dar nimeni nu știe ce s'a ales de cartea cea minunată după moartea lui. A trăit pînă de curînd o bătrînă în sat, care a mărturisit mereu că popa Costandin, înainte de moarte cu trei zile, s'a tîrît pînă în grădină, a adunat găteje uscate, a făcut un foc și a ars cartea cea groasă, foaie de foaie. Mai mărturisea că ea a văzut focul și că diavoli mulți se împleteau în flăcări, se zvircoleau și porneau apoi săgeată în văzduh. Și mai spunea că, cu groaza în oase, s'a uitat la foc pînă la sfîrșit și că la urmă, după ce n'a mai rămas decît sperla, s'a pornit o volbură de vînt și a împrăștiat în văzduh rămășițele, iar barba albă a popii toată se cănise de sperlă.

Bătrîna era vecină cu popa și ar fi putut vedea. Dar neamurile, cei din jurul popii Costandin, nu știau nimic de așa întîmplare.

Destul că bucoavna aceea n'a putut fi găsită nicăiri, deși o căutară popi pricepuți ca pe-un ac.

Azi, unii mai cred, alții nu mai cred în povestea acelei bătrîne, dar în minunile săvîrșite cu cartea cea minunată crede întreg satul și ținutul acela din țara Făgărașului.

I. Agîrbiceanu

Shylock în cadrul literaturii shakespeareane

Subiectul conferinței de astă seară, [1] — *Shylock în cadrul literaturii shakespeareane*, — strămută mintea și viziunea vieții la anul 1600. Trei sute treizeci de ani ne despart pe noi de aceia care au rîs, sau poate unii din ei au plîns, atunci cînd au văzut pe Shylock pentru prima oară apărînd pe scena teatrului, — *„the Globe"*, — teatrul lui Shakespeare, — din Londra. Și, de atunci el a rămas să trăiască pe scena lumii, în deosebite feluri înțeles, — ca toți eroii tragici ai lui Shakespeare, — în grotescul lui medieval, sub stigmatul urii de rasă și al fanatismului religios, care devastează de milenii sufletul omenesc.

El vine de departe și vine de demult.

Legenda, absurdă azi, a livrei de carne vie luată fără milă, în numele justiției, din trupul debitorului insolvent, a plecat din timpuri imemoriale, din Indii, s'a împămîntenit în Europa și s'a fixat apoi ca o hulă în plus împotriva prigonitului urmaș al lui Ahasverus. Nu odată, în cursul Evului Mediu, Evreii, care nu aveau voe să posedă proprietăți, erau despoiați în massă, prin decrete de stat, de avutul lor bănesc, și erau siliți să urce rugurile în flăcări și eșafodul, în numele unor prejudecăți inumane. Nici Sfîntul Ludovic nu-i cruță, făcînd o faimoasă conversiune de ertare a datoriilor către Evrei, cu condiția ca o treime din datorie să-i fie plătită lui.

Poporul împrăștiat pe toată suprafața globului trăia în Europa medievală izolat și expulzat moralmente din sînul masselor creștine care îl cuprindeau.

Lipsit de patrie geografică și politică se întăria și se încătușa în patria lui spirituală, în hotare sufletești de credinți și prejudecăți nestrămutate, de ambele părți ale cetății, peste care nu se putea trece nici dintr'o parte nici din alta. Aici stă

[1] Conferință ținută la Cercul «Libertatea», din București, în ziua de 21 Ianuarie 1932.

epopeia grandioasă şi tragedia dureroasă a acestui popor totdeodată.

In această izolare şi neînţelegere sufletească, între cei care totuşi convieţuesc şi sufăr împreună, în lunga şi dantesca epocă a Evului Mediu, stă însăşi tragedia umanităţii.

Şi Shakespeare a înţeles acest adevăr adînc şi l-a simţit tragic prin toată deformarea caricaturală şi înveninată de ură şi răzbunare a legendelor medievale.

Pe o asemenea legendă, trecută prin imaginaţia italiană, îşi construeşte Marlow populara lui comedie de atunci: *„The Jew of Malta"*. Era o comedie melodramatică, în care eroul Barabas e atît de veridic evreu încît, cînd se înfurie, vorbeşte latineşte, — căci Marlow ştia latineşte şi pedantismul clasic era curent atunci la Curte şi în teatru.

Totuşi Barabas trebuia să fie Evreu, căci aşa le plăcea celor din parter, — „the groundlings" —, cum le spune Hamlet.

Poporul nu cunoştea prin contact direct pe Evrei, căci ei fuseseră expulzaţi din Anglia dela 1290. Totuşi Evreul pe scenă era un personaj favorit al publicului, căci el provoca rîs şi indignare. Reţeta tehnică medievală îl prezenta ridicol şi odios, iar parterul petrecea.

Barabas al lui Marlow e un monstru, un tigru care ucide copiii creştinilor ca să le bea sîngele, dar nu e un om veridic, ci numai un gust tradiţional al parterului. El n'a trăit pe scenă decît trecător, fără nici o verosimilitate cu poporul care fusese expulzat din Anglia atît de demult şi care revine abia pe timpul lui Cromwell.

Ce caracter uman, ce personaj tragic, etern omenesc, a scos Shakespeare din aceiaşi legendă!

Evreul lui Marlow e o caricatură naivă, bun pentru trupele de irozi, fără viaţă şi fără putere de exponenţă etnică sau personală, creat dela început pentru necesităţi distractive populare.

Shylock al lui Shakespeare e numai accidental evreu, după cum Othello e accidental african şi Romeo şi Juliet accidental veroneji. Shakespeare, în toate piesele lui, nu urmăreşte adevăruri istorice şi naţionale, ci adevăruri psihologice, care sînt prin esenţa lor umane şi eterne, nu naţionale şi trecătoare.

Desigur, cînd Shakespeare creează un om — şi a creat atîţia nemuritori — tocmai ca creaţia lui să fie un om veridic trebuie să-i dea o naţionalitate şi o ţară în care să trăiască. Nu însă prin delinierele naţionale, alterabile cu timpul, eroii lui sînt nemuritori, ci prin caracterul lor de esenţă nealterabilă. Chiar naţionalitatea convenţională a eroilor lui Shakespeare nu e aleasă fără o semnificare sau o sugestie profund psihologică. Cînd sufletul lor trebuie să fie vrăjit de iubiri adînci, de pasiuni arzătoare, Shakespeare îi trimete în Italia mediteraneană, nu în ţările nordice unde e mai adequat Hamlet. Romeo şi Juliet n'ar fi bine plasaţi la Elsinore, după cum Hamlet n'ar fi la locul lui la Verona. Dar Othello, cel mai romantic, mai generos şi mai înalt suflet din galeria tragicilor eroi shakespeareani, poate fi oare interpretat ca exponentul sufletesc al negrilor din Africa? Totuşi pasiunile oarbe şi devastatoare ale sufletului omenesc amintesc parcă ceva din temperamentele şi uraganele tropicale.

Şi dacă Shakespeare a simţit adînc înţelesul crud şi neuman al legendelor medievale şi a vroit să creeze un caracter reprezentativ al bietului suflet omenesc, otrăvit îndelung de suferinţi, umilinţi şi nedreptate, cu ce naţionalitate mai plauzibilă putea să-l îmbrace convenţional decît cu a aceluia pentru care „suferinţa este semnul tribului lui", cum spune Shylock, — căci aşa a gîndit Shakespeare. Gîndul lui însă nu se opreşte la suprafaţa naţionalităţii, ci evoacă înţelesul adînc al legilor eterne ale sufletului omenesc.

„Eu sînt Evreu", spune Shylock lui Salarino, care cere renunţarea la dreptul ce i-l dă legea veneţiană, şi continuă:

„Oare Evreul nu are ochi? Nu are el mîni, organe, proporţii, simţuri, afecţiuni, pasiuni? Nu se hrăneşte el cu aceiaşi hrană, nu e rănit de aceleaşi arme, nu-i expus la aceleaşi boli, tămăduit de aceleaşi medicamente, încălzit şi înfrigurat de aceiaşi vară şi iarnă, ca şi creştinul? Dacă ne împungeţi, nu sîngerăm? Dacă ne gidiliţi, nu rîdem? Dacă ne otrăviţi, nu murim? Şi dacă ne faceţi rău, noi nu trebue să ne răzbunăm?"

Iată cum însuşi Shylock precizează punctul de vedere al lui Shakespeare, verificat pe întreaga linie de creaţie a caracterelor lui nemuritoare.

Shakespeare, de altfel, nici n'a cunoscut pe Evrei, căci în Anglia nu existau Evrei pe timpul lui, iar el n'a părăsit nici odată Anglia.

Sufletul omenesc otrăvit şi îndurerat reacţionează la fel, indiferent de naţionalitate, după cum corpurile chimice reacţionează în aceleaşi precipitate, în împrejurări identice, indiferent de felul eprubetei care le cuprinde.

* * *

Pentru înţelegerea piesei, ca document artistic, în cadrul operei shakespeareane, şi pentru a pătrunde de ce Shakespeare şi-a rătăcit acest personaj tragic într'un imbroglio al unei mascarade veneţiene, în care curge carnavalul vieţii vivace şi frivol pentru acea *jeunesse dorée* risipitoare şi crudă din cetatea dogilor, e nevoie de o lungă digresiune spre a evoca viaţa, mentalitatea şi atmosfera sufletească a celei mai expansive, mai fecunde şi mai generoase epoci, nu numai din

istoria Angliei, dar, desigur, din istoria lumii intregi.

Nici secolul lui Pericles, nici al lui August, nici Revoluţia Franceză n'au produs exuberanţa sufletească a epocii Elisabethei, a Angliei lui Shakespeare, a Angliei Renaşterii şi Reformei.

Dar ce era această Anglie a lui Shakespeare şi a lui Bacon?

Anglia dela 1600 n'avea decit 6.000.000 de locuitori, din care 4.000.000 de analfabeţi, iar Londra abia intrecea cu citeva zeci de mii populaţia Iaşului nostru de astăzi.

Şi totuşi, această Anglie a distrus cea mai formidabilă flotă, vestita „invincibila armada", a marelui imperiu al lui Filip II, atit de intins incit deasupra lui soarele nu apunea niciodată.

In Londra de atunci trăiau peste 300 poeţi lirici şi dramatici, între care străluceau: Sidney, Spenser, Marlow, Ben Jonson, Shakespeare...

Anglia de atunci a produs pe Bacon, care pentru ştiinţa modernă e de proporţia lui Hristos pentru religia creştină, tocmai pentrucă el a eliberat-o de sclavia religiei, punind-o pe temelia realităţilor materiale.

Atunci trăeşte in Londra marele Walter Raleigh, acel care a adus din America cartofii şi tutunul, celebru istoric şi om de stat, mare explorator şi militar, care minuia cu aceiaşi dexteritate spada şi condeiul.

In acea vreme mii de navigatori şi exploratori indrăzneţi deschid drumuri nouă peste ocean, descopăr pămînturi nouă, populaţii nouă, bogăţii nouă: geografia lumii se complectează mărindu-se în folosul şi spre gloria Angliei.

Anglia se imbogăţeşte vertiginos. Zilnic sosesc din depărtări sute de corăbii cu marinari care povestesc lumii ingrămădite la ţărmuri minuni din ţări necunoscute şi aduc cu ei aur, bogăţii, pasări exotice, maimuţe, negri... Pofta de a trăi, de a se îmbogăţi, creşte; mintea se dilatează, imaginaţia se aprinde. Toţi visează Eldorado. Hotarele între vis şi realitate dispar.

Copernicus deschisese calea lui Galileo. Universul cosmic mărginit ajunge infinit şi grandios; vechea concepţie cosmogonică care punea pămîntul în centrul universului suferă o lovitură definitivă, care sgudue adinc Biserica.

Lumea geografică se intinde, lumea astrală devine infinită, lumea sufletească se lărgeşte şi se inalţă. O civilizaţie şi o literatură veche, păgînă, e descoperită şi devine actuală. La Curtea Elisabethei, doamnele de onoare citesc in original pe Eschile, Sofocle, Euripide, Plato şi Demostene. Pătura conducătoare, care toată trecuse pe la Oxford şi Cambridge, cu-

noştea in perfecţie clasicismul şi literatura antică. Descoperirea unui nou manuscris vechi grecesc era un eveniment istoric care provoca emoţiune in toată Anglia. Viaţa simţurilor viguroase şi robuste a eroilor Iliadei ii îmbată şi exaltă pe toţi.

Anglia se scutură de jugul papal; morala austeră a Bisericii nu mai impune. Femeia nu mai e o capcană satanică, pentru a pierde sufletul bietului om, nici obiectul supranatural al devoţiunii cavalereşti medievale. Ea nu e nici diavol nici miracol, ci e aceia pentru care Marlow îşi pierde viaţa, voind să implinte pumnalul in pieptul rivalului; e aceia pentru care nobilii dela Curte scoteau spada deşi erau ameninţaţi de Regina, prin afipte pe coridoarele palatului, că le va tăia mînile. E aceia ce Elisabetha a fost pentru Essex. E aceia pentru care Grecii antici au făcut războiul Troiei. E aceia care, in toate timpurile, cui i-a fost indiferent ceiace este?

Ca să simţi incintarea dragostei nu mai era păcat; nu era nevoie să-ţi vinzi sufletul satanei cum face Doctorul Faust pentru o biată escapadă. In locul ascetismului creştin se întronează estetismul păgîn al antichităţii.

Fericirea veşnică din Paradis e inlocuită cu fericirea scurtă dar sigură de pe pămînt. Monna Lisa lui Leonardo, Fornarina lui Raphael, Fetele lui Palma Vecchio, sînt idealizări ale unor realităţi feminine tangibile şi preferabile extazului înaintea Madonei. Omul nu mai aspiră să-şi trimeată sufletul după moarte în Paradis, ci vrea să scoboare Paradisul, in timpul vieţii lui trupeşti, pe pămînt.

Bunurile pămînteşti sînt sfinte, căci ele dau plăceri şi fac pe om fericit. Bacon propune să se ridice o statuie inventatorului zahărului şi scrie un tratat despre casele de locuit şi altul asupra grădinilor.

Muzica, dansul, pompa, culorile aprinse şi petrecerile sînt in gustul tuturor.

Raleigh, cind intovărăşeşte pe Regină, in cavalcada ei prin Londra, poartă armură de argint, iar cursierul Reginei poartă armuri de aur, pe care un inăcrit jesuit de pe vremuri le evalua la 6600 bucăţi de aur. Cind Regina merge pe străzile Londrei, nepavate incă, curtezanii ii aruncau înainte mantălile lor, bătute in aur şi pietre scumpe, ca să păşească pe ele.

Bogăţia, splendoarea şi apetitul de a trăi intens, aici pe pămînt, fermecau şi cucereau toate sufletele. Totul era privit din punct de vedere al utilităţii imediate. Viaţa nu mai era considerată ca o etapă tristă de pregătire pentru viaţa viitoare. „Universalele" filozofilor creştini nu mai interesau intelectualitatea engleză, despărţită de Roma. Drumul ştiinţelor faptelor concrete era indicat de Bacon.

Un intreg popor viguros, sănătos, insetat de a trăi şi de-

a ști, scapă parcă deodată din inchisoarea medievală și-și afirmă dreptul la viață.

Iată aspectul Angliei Elisabethane, in care viața clocotește vulcanic și gilgiie în toate domeniile. Sufletul omenesc luase foc.

Aceasta e fizionomia societății engleze din timpul Renașterii. Pe clivajele ei infinite, în umbre și lumini, apar, incrustate organic, epice figuri ce se profilează gigantic și etern pe scena, mare ca lumea, a teatrului lui Shakespeare.

* * *

Creștinismul a adus la început mari servicii civilizației omenirii. Barbarii, care au distrus civilizația romană, trecind peste toate barierele materiale din calea lor — peste ape, peste munți și peste legiunile romane —, s'au frint de o barieră spirituală, — totdeauna mai tare decit cele materiale.

Creștinismul, doctrina morală a celor care nu mai aveau speranța de a găsi fericirea pe pămint, în starea de decadență a marelui imperiu roman, conținea in esența lui avintul desinteresat de luptă împotriva egoismului barbar, necruțător de binele și viața aproapelui. Numai puterii cuceritoare a proselitismului creștin se datorește transformarea moravurilor și instinctelor popoarelor nestabile in înclinări de solidarizare socială. Numai astfel s'a putut clădi noua civilizație creștină și progresul omenirii, în statele care s'au constituit ulterior.

Dar corsetul religios a fost prea tare strins în Evul Mediu de către Clerul de sus. Biserica conducătoare uită că concepția căutării fericirii omenești numai în Cer, e o chestie de oportunitate politică, necesară pentru liniștirea numeroaselor masse de șomeuri, din timpul decăderii imperiului roman și creștinizării barbarilor invadatori.

Conducătorii Bisericii n'au ținut samă de instinctul tenace al omului de a-și căuta fericirea acolo unde o poate găsi. Și cind, după descoperirea lumii nouă, spre zorile Renașterii și Reformei, creștinul incepe să intrezărească posibilitatea găsirii fericirii pe pămint, de ce avea să o mai caute în Cer? Creștinismul trebuia să previe la timp Reforma, transformindu-și concepțiile și morala. Roma n'a înțeles și n'a priceput glasul vremii; n'a renunțat la impozite, de care de altfel viața cerească n'avea nevoie, nici la scontarea iertării păcatelor prin cecuri de indulgență. Și corsetul a plesnit.

Anglia a fost cea dintii țară creștină care a rupt cu Papa.

* * *

Problemele religioase cad pe al doilea plan în Anglia lui Shakespeare, pînă la dictatura puritană. Pe Bacon îl interesa

cunoașterea legilor fizice care conduc universul material, pentru a dobindi cuceriri folositoare vieței omenești, pe pămint. Shakespeare explorează universul imaterial al sufletului omenesc pentru a-i găsi legile și a cunoaște omul, care devenise centrul tuturor preocupărilor. Ambii pleacă dela observarea faptelor, nu dela dialectica filozofiei creștine.

Teatrul religios, — așa numitele Miracole și Mistere, în care se reprezentau episoade din viața lui Hristos și scene biblice, — nu mai era în gustul publicului.

De asemenea teatrul alegoric al Moralităților, prin care se simbolizau virtuțile creștine, nu mai are răsunet.

Toate aceste expresii artistice, — prelungiri medievale,— nu mai au sprijinul unor realități actuale în sufletul omului. Erau menite peirei, ne mai oglindind viața, interesul și gustul Angliei Elisabethane.

Creația artistică constă în a ține drept oglinda în fața naturii, spune Hamlet; și aceasta e procedarea lui Shakespeare însuși, care vorbește prin gura lui Hamlet, în actul al treilea.

Și ce vroiau să vadă pe scenă contemporanii lui Shakespeare, ei care trăiau, prin toți porii, cu atita intensitate? Ce putea să intereseze mai mult decit reflectarea pe scenă a propriului lor suflet frămîntat și sbuciumat de pasiunile lor vulcanice?

Intreaga gamă, intregul registru sufletesc: iubirea, ura, ambiția, răzbunarea, gelozia, invidia, îndoiala torturătoare... iată interese nouă pentru teatrul Angliei moderne, scăpat din închisoarea medievalismului religios. Eroii lui Shakespeare, de aceste sentimente cu intensitate pesională trebuiau duși furtunos în risipa vieții lor pe scena teatrului, ca și oamenii vii pe scena vieții, în Anglia Renașterii.

Teatrul ajunge cea mai indispensabilă plăcere a publicului de toate clasele, căci era a doua ediție a vieții reale.

Iluzia era complectă, hotarele între realitate și imaginație dispar, fără mijloace tehnice. In mijlocul zilei, — reprezentațiile teatrale aveau loc numai ziua după masă, — sub cerul liber, Bernardo arată cu degetul, lui Horațio, cursul stelei polare, cind ceasul bate 1 de noapte, și umbra lui Hamlet apare, căci Bernardo spusese că umbrele nu călătoresc decît noaptea.

O spectatoare, la reprezentarea piesei *„Moartea lui Gonzago"*, din *Hamlet*, cînd soția își asasinează pe scenă soțul, declară din parter că și ea și-a asasinat soțul tot așa, cu cițiva ani înainte.

* * *

Dar pentru a scoate în lumină *medalionul* lui Shylock, in reliefurile lui sufletești, căci numai de personaj mă ocup,

nu de contextul piesei, este totuşi nevoie să privim puţin la teatrul de pe vremuri.

Cum era teatrul, cum se scriau piesele, cine forma publicul spectator, cine erau actorii şi autorii pieselor în Anglia lui Shakespeare?

Un interior de teatru elisabethan se compunea din o mare platformă, deschisă în trei părţi spre un larg parter neacoperit, numai cu partea din fund oprită într'un perete, prin care se trecea printr'o uşă mică în camera actorilor. In jurul parterului, de jur împrejur, erau înşiruite lojile, în curbă de semicerc, ridicate la nivelul platformei-scenă. In parter venea poporul, în loje venea lumea bună, cu scaunele de acasă. Doamnele purtau mască, pentru a nu fi expuse să roşească la glumele din parter sau chiar de pe scenă. Pe cele două laturi ale scenei stăteau pe scaune criticii, prietenii, protectorii, stenografii, care *piratau* piesele. Trupa trebuia să aibă un protector înalt, — trupa lui Shakespeare, care juca la teatrul *the Globe*, era sub protecţia Curţii: actorii erau „His Majesty's Servants". Rolurile de femei se jucau de băeţi tineri. Reprezentaţiile aveau loc numai ziua după masă. Nobilii veneau la teatru călări şi valeţii le ţineau caii la intrare. Autorii dramatici vindeau piesele manuscrise impresarilor şi proprietarilor de teatru, care n'aveau interes să le dea publicităţii, căci îşi pierdeau clienţii.

Shakespeare, care era proprietarul teatrului, pe care il comercializa singur, îşi făcea piesele pentru teatrul lui. De obicei nu făcea o piesă nouă, ci prelucra una veche, îngrijindu-se să placă şi parterului şi lojelor. Shakespeare nu-i original în povestea piesei — în *plot* — nici în cele mai bune drame ale lui. *Hamlet* era o piesă tipică de răzbunare, scrisă de Kyd, care se juca la un teatru; de asemenea *The Jew of Malta*, a lui Marlow, avea succes la un altul. Shakespeare prelucrează ambele aceste piese, cum a prelucrat multe altele, introducîndu-le apoi la teatrul său, concurînd astfel pe alţi impresari şi actori, ceiace pe vremuri a stîrnit vii protestări împotriva lui. Autorii dramatici erau de multe ori şi actori. Shakespeare era proprietar de teatru, impresarul trupei şi actor. In *Hamlet* el juca rolul Umbrei, iar vestitul Burbadge juca rolul lui Hamlet şi toate rolurile principale din celelalte piese ale lui Shakespeare.

Dar tocmai în această prelucrare stă marele geniu şi originalitatea lui Shakespeare. El nu e un scriitor clasic, ca Ben Jonson, ci un dramaturg romantic şi popular. Arta lui nu stă în confecţionarea dramelor sau în purificarea lor de elementele melodramatice şi senzaţionale, căci atunci şi-ar fi pierdut clienţii din parter, deci pierdea bani, şi Shakespeare nu era numai un mare artist dar era şi un perfect *business-*

man, — e singurul dintre dramaturgii contemporani cu el care a făcut avere cu teatrul.

Arta lui nu e un standard artistic pentru gustul rafinaţilor din loje, nici pe timpul lui, nici acum. Shakespeare însă avea intuiţia gustului spectatorilor şi ştia să intereseze pe toţi din sală, — şi aşa a rămas pînă azi.

Acolo unde Shakespeare este neîntrecut şi nemuritor, e în intuiţia, pătrunderea, deliniarea şi puterea de expresie a caracterelor create de el, precum şi în pregnanţa învăluitoare a limbajului.

Pentru parter, Shakespeare păstra melodramaticul senzaţional; pentru loje şi pentru posteritate, el dă suflet pregnant şi epic personajelor din vechea poveste dramatizată convenţional.

Aici parcă concurează cu însuşi geniul Marelui Creator, care a dat viaţă chipului de lut. Realismul lui dramatic inundă istoriceşte viaţa reală cu personajele create de arta lui neperitoare. Danemarca a căpătat dela el pe cel mai ilustru prinţ al ei. Cînd Shakespeare a prelucrat piesa lui Kyd, el a desaxat-o complect: dintr'un erou tipic al răzbunării, a creat cel mai complex suflet modern. Cînd a prelucrat piesa lui Marlow şi a pus pe Shylock în locul lui Barabas, a transformat un erou comic în unul tragic.

Dar pe lîngă geniul marilor şi adîncilor lui intuiţii în sufletul omenesc, Shakespeare dispune de un instrument de expresie de o aşa bogăţie şi de atîtea posibilităţi, cum nici un scriitor din literaturile lumii nu dispune.

Shakespeare întrebuinţează în opera lui 15000 de cuvinte; după el Milton întrebuinţează 8000 şi apoi Biblia 6000 de cuvinte. Toţi ceilalţi scriitori, în orice altă limbă, din toate timpurile, cad sub aceste recorduri lexice.

Apoi limba lui Shakespeare, cînd e vorbită de eroii principali, devastaţi de pasiuni arzătoare, devine halucinantă, atît e de impregnată de avînt, de emoţie şi de poezie, în retorica ei grandilocventă, încît simţi dela primele cuvinte că parcă te ridici de pe pămînt. Tolstoi, care nu l'a priceput pe Shakespeare, spune că Shakespeare n'a creat caractere, căci toţi eroii lui vorbesc aceiaşi limbă, limba lui Shakespeare.

Arta lui Shakespeare constă, cum spune el singur prin gura lui Hamlet, în a ţine oglinda drept în faţa naturii; şi natura eroilor creaţi de Shakespeare, — care toţi sînt din elitele cele mai înalte, — e tocmai aceia a oamenilor Renaşterii: suflete viguroase şi pasionale, normale, dar nu banale; suflete moderne dar de proporţie şi intensitate epică. De aceia eroii lui Shakespeare ne interesează prin ceiace simţim din ei în noi, şi ne impresionează prin grandoarea proporţiilor şi diapazonul pasiunilor lor, ceiace ne înalţă imaginar pe noi prin ei.

Nici limba lor nu poate fi dar limba de toate zilele, pentrucă și furtunile din sufletul lor trec peste protocolul vieții de toate zilele.

Aceasta e atmosfera care plutește în piesele lui Shakespeare, pentrucă aceasta era și atmosfera care stimula viața reală, pe timpul său în Anglia, după cum am arătat mai înainte. Mintea omenească era dilatată, imaginația aprinsă, expresia retorică, avîntul pasional, limba însăși cîntă.

„Dulcea lebădă din Avon", poetul cu „limba dulce ca mierea", epitete date de Ben Jonson lui Shakespeare, evoacă încă una din calitățile hipnotizante ale limbii lui Shakespeare.

Ea izvorăște din acea magică putere de a înțelege și pătrunde farmecul suav al iubirii, care în creația galeriei eroinelor lui seducătoare, l-a făcut pe Ruskin să exclame: „Shakespeare nu are eroi ci numai eroine". Juliet, Ophelia, Desdemona, Cordelia, Miranda, Imogen, Perdita... dar care dintre poeții lumii a ridicat atîtea imnuri iubirii, în toate tandrețele ei poetice, durerile și suferințele ei tragice! Oare ținea și aici Shakespeare oglinda drept în fața naturii?

Un critic observă că Shakespeare își delinează cu atîta însuflețire poetică creațiile lui feminine, încît pare că e amorezat de fiecare din ele.

***

Cînd Shakespeare a creat pe Shylock, el a trebuit să țină samă de gustul și de prejudecățile parterului; a trebuit să nu treacă ușor peste admiratorii lui Barabas, pe care dorea să-i atragă la teatrul lui. A trebuit să păstreze măcar parte din sgura medievală a piesei lui Marlow, în care să-l învălue pe Shylock.

El nu se interesează decît de deliniarea caracterului lui Shylock, — *medalionul* lui de caracter, — lăsindu-i însă unele umbre, după gustul parterului. I-a schițat totuși sufletul îndeajuns ca să rămînă pe scenă între personajele tragice nemuritoare.

Și contrastul lui izbitor cu frivolitatea celorlalte personaje din jurul său, care formează un cadru de comedie, mărește încă tragismul situației lui Shylock. Shakespeare nu construește pe Shylock cu elementele evreului din legendele medievale, cum îl construește Marlow pe Barabas. Shylock își ia numele din Vechiul Testament. El e biblic și ebraic în vorbele lui. E ebreu din Iudeia, nu evreu medieval. Fiica lui, Jessica, soția sa moartă de demult, Leah, au de asemenea nume biblice, și el le iubește cu suflet de patriarh din vechea Iudee. Tubal, prietenul lui Shylock, poartă și el un nume biblic. Shylock se inspiră amintindu-și legendele biblice.

Vorbește cu emoțiune de Rebeca, de oile lui Laban păstorite de Iacob, nepotul lui, care fac parte din tribul sfînt al

tatălui Abraham. Sufletul lui Shylock parcă se topește în amintirea acelor vremuri pastorale ale vechilor patriarhi biblici. Shylock are tăria și mîndria vechiului ebreu oriental. Shakespeare l-a creat real și individual și nu l-a lipsit de pitoresc și de înălțime poetică în limbajul lui. Shylock continuă să trăiască cu imaginația în vechea Iudee; nu înțelege și nu pricepe viața bogatei și risipitoarei Veneții. Intre el și Antonio nu stau numai două religii, ci două lumi din două epoci deosebite, ce nu se pot pricepe și nu se pot înțelege. Shylock e un anachronic rătăcit pe Rialto din Veneția. El știe că „suferința e semnul tribului lui", crede însă cu încăpățînare în dreptul făgăduit de legi, ca în sinul tribului lui Abraham.

Cînd Tubal îi spune că Jessica i-a înstrăinat turcoasa, o piatră scumpă ce o păstra ca amintire dela soția lui moartă, pentru o maimuță, exclamă îndurerat și mișcat dar stăpînit: „O aveam dela Leah cînd nu eram încă însurat: nu aș fi dat-o pentru un deșert de maimuțe". O asemenea frază nu găsești în toată opera lui Marlow. Aici e Shakespeare în întregimea lui. Ce sobrietate adîncă în amintirea și exprimarea marilor dureri, în prima parte a frazei, balanțată parcă cu vastitatea imaginației în partea a doua.

Și ce omenesc etern apare deodată în sufletul rănit și solitar al lui Shylock!

Deși de-asupra acțiunii din piesă plutește o atmosferă de carnaval, de-asupra sufletului lui Shylock, în izolarea lui tragică, flutură o atmosferă biblică. Shylock e de puține ori adus pe scenă și dispare complect la sfîrșitul Actului IV, după ce singura lui iubire rămasă îi fusese sfărîmată de acei tineri venețieni care-și făceau o petrecere din torturarea lui. Ultimele sale cuvinte „Jessica copilul meu" sînt un strigăt de desperare pentru fuga și trecerea la creștinism a singurei ființi iubite ce stătea lîngă el. E sîngerarea umanității însăși.

Actul V, — act în întregime de contrast în cadrul piesei, — desigur, nu întîmplător, e un act idilic, poetic dar frivol și nepasional, plin de veselie, de muzică, de dragoste, de poezie... și de uitare filială complectă. Shylock capătă o semnificație dureroasă și simbolică.

***

Cînd Heine a văzut pe Shylock, la teatrul Drury-Lane, din Londra, el spune, că îndărătul lui, într'o lojă, se afla o palidă, frumoasă bretonă, care la sfîrșitul Actului IV a început să plîngă, cu pasiune, exclamînd de mai multe ori: „Bietului om i se face nedreptate". Și adaogă, că de cîte ori se gîndește la acele lacrimi trebue să pună această dramă între tragedii.

După mai mulți ani, fiind la Veneția, Heine l-a căutat pe Shylock pe Rialto, dar nu l-a găsit. Atunci l-a căutat

în Sinagogă, dar nu l-a văzut. Dar înspre seara unei zile de sărbătoare, cînd după credința celor ce se închinau în Sinagogă, Porțile Cerului sînt închise și rugăciunile nu sînt admise, a auzit o voce, cu lacrimi înăbușite, cum niciodată ochii omenești n'au plîns încă. Era un suspin care putea să vină numai dintr'un suflet care purta în el tot martirajul, pe care un popor întreg îl sufere de optsprezece veacuri. Era plînsul unui suflet chinuit, doborît la Porțile Cerului.

Și, spune Heine mai departe: „Mi s'a părut că recunosc această voce, că am auzit-o odată de demult, cînd cu adîncă desperare striga ca și acuma: Jessica copilul meu".

Nu, nu era Shylock, era *omul*, de ori unde și de oricînd: *omul* de totdeauna.

I. Botez

Lîngă dugheana lui Adolph Shrankr

Noaptea era rece ca o casă nouă. Orașul, atît de bine întocmit în străzi și locuințe drepte, așeza în mijlocul lumii un vast proect de spital în care să se ucidă în deajuns cerul... Frigorifere curate, arborii mișcau dealungul zidurilor și gardurilor ghimpate; și o pasăre țipa rar dintr'un fund de parc, ca un sfîrșit de operație.

Cînd am trîntit poarta grea, de tablă ruginită, am stins cu ea lumina dela etajul celei pe care o părăsisem tocmai, și — dulce obosit de dragoste, ca și de convalescența ochiului meu sting, victima unui ușor accident — într'un întunerec proaspăt pășeam în strada deșartă.

Spun: într'un întunerec proaspăt, într'o noapte nouă. Aceia a ochiului meu stins.

Vedeam sau nu cu el? Copil, n'am ajuns niciodată să nu văd. Inchideam ades ochii ziua'n amiaza mare. In locul golului pe care-l așteptam și pe care n'am ajuns niciodată să-l întrezăresc, — nimicul să fie atît de interesant ca să nu ne fie accesibil! — o suprapunere de ceruri care, omenește, vor fi fost ale lui Dante...

Curbele lor desenau toate culorile complimentare ale negrului, dela acela care clocește în sîngele 'nchegat, pînă la cel ce odihnește pe lumea cealaltă a stînjeneilor. Br ie de mărgele minuscule îngroșau cercurile ca niste pajiști de caleidoscop. In centru un ochi ca cel de pe perdelele negre ale catedralei Sfînta Paraschiva din orașul meu de naștere. In vreme ce popi jidovești, cu tichiile în coarne, așa cum mi-au speriat adesea somnul copilăriei, din icoanele cu Isus în Templu, de deasupra patului, ale bunicului, încălecau pe aceste ceruri de zodiac închipuit.

Același lucru mi se întîmpla acum. Numai că sîngele pe care pansatul de-adineaurea nu-l ațipise încă, trecea surd pe sub iadul ochiului meu rănit, — un Lete în miniatură umflat neașteptat de ploi apocrife...

Păşeam încet. Nu fiindcă mă temeam să nu văd. Dar fiindcă, într'adevăr, vedeam prea mult, călcînd aiurea, în lumea aceia din lăuntru, a ochiului meu bolnav. Cum se făcea de că în faţa acesteia, cealaltă dispăruse, de nu mai vedeam deloc cu ochiul sănătos?... Păşeam încet pe pajiştile iluzorii ale cerurilor lui Dante. In ele fiinţa mea lua proporţii, le umplea cum ai umple noaptea, cu trupul tău, o oglindă.

La senzaţiile acestea se adăogau altele. Auzeam sub sgirietura care singera, ţesuturile venind unele către altele, întinzîndu-se, alipindu-se, troznind, crescînd între ele. Luam contact aşa dar cu părţi din mine; şi în gerul care se aduna năpraznic, în noaptea care huzurea în mine, ca un grăunte de nebunie, nu era de mirare că-mi simţeam puţin şi mînile aparte.

Nu mai încape nicio îndoială: toată făptura noastră e o adaptare a retinei, o proectare, un caz al văzului. Dacă am avea mai mulţi ochi ne-am simţi cine ştie cîte braţe nouă, cine ştie cu cîtă intensitate pieptul ne-ar tresări în curbe inventate. Povestea Ciclopilor nu e o minciună grecească. Erau aşa, fiindcă aveau un singur ochi. Ce-am fi noi, să nu avem nici unul?

Intre timp apa Moldavei, înceată într'acolo, era o mînă neagră care, la marginea oraşului vechi, la marginea nopţii, spăla într'o doară periile scărmănate ale tufelor ce dedeau în primăvară. Dealurile, cu linii schingiuite de trăznet şi de vremi, şi pe care depărtarea le alunga către un fel de cumințenie a cerului, erau, în încăperea ochiului meu, spinările unor mistreţi ce fug de năpîrleală!

Mai departe stelele verzi, mazăre vărsată într'un lighean, şi cerul, — ce n'ar putea fi cerul?

Dar de dincoace oraşul îmi intra pe urechi cu zarvă stinsă. Firme începeau să răzbească, şi cartierul jidovesc se apropia de mine cu misterul unui drumeţ în zdrenţe. O placă de lemn, cu chenar daurit, odihnea drept în faţa mea, deasupra uşii scunde. In mijlocul ei, o sfîntă ambiguă, punînd problema sexului în nota ei hermafrodită, era opera vreunui zugrav care, ca şi maestrul Tiţian, işi va fi avut drept model feminin fratele...

Tot aşa de nelămurită — dar de data aceasta datorită vremii care nivelează, şi nopţii, — era cupa care în mîna stîngă putea tot aşa de bine să fie ramura de măslin din dreapta.

Nimic însă nu putuse cobori în nehotărît numele zugrăvit în majuscule roşii, cu subtitlul negru, al crîşmei:

Anna Masimova
Lekery

la fereastra cărcia luminări de ceară se pierdeau printre lichioruri, calupuri de slănină şi ghemuri de sibica.

Dar la umbra templului celui nou se dărimau case de lemn ars şi grinzi putrede se încovoiau în bolţi înnegrite. Patru care cu gunoi şi praf de cărbune pătau curtea potcovarului Iosif Walter cu patru catafalce. Sta decimalul Zelmei Ruth în faţa dărăpănăturii prin geamul căreia c.rpit cu mucava, s'ar fi văzut fundul mormănit cu scîndurele de vînzare.

O şoaptă venea din singura dugheană albă, ascunsă după un uluc, pe care un patrat văruit scotea în faţă:

Adolph Shrankr
Copic Drinks

între două steaguri sioniste. M'a atras mormăitul din lăuntru. Cuvîntul englezesc de afară îmi da prilej de întrebare. In odăiţa înnecată în fum şi duhnet, un cuer şi trei flăcăi în haine nemţeşti pe trei scaune fără spetează aşezate în trifoi. Intr'un colţ, un mare borcan de sticlă cu murături. Pe un raft vecin, trei cîrnăciori, cîteva mănunchiuri de usturoi, o lumînare neîncepută, şi iar slănină.

Am întrebat ce e cu băuturile anunţate pe firmă. Evreul m'a măsurat cu ochi ca două ciupituri de vărsat. Mi-a spus ceva în idiş. I-am repetat întrebarea în englezeşte.

— Ce vin, domnule, ce vin? Nu vezi şi dumneata că asta-i o societate?

A trebuit deci să înţeleg că la adăpostul unui comerţ presupus era ascunsă o ligă sionistă.

Şi mulţumit că un ghetto e în stare să mă facă să văd... şi cu ochiul teafăr, am păşit mai departe spre partea aceia a cheului, unde în coasta uliţei Cervina, aşezată deoparte, mustrător, cade pe brînci ca un cine negru bătrîn, în umbra restaurantului Kohn, sinagoga cea veche. Conul acoperişului e o scufie de noapte ce pleoşteşte urechile în toartă a două abside. Naiuri plîngătoare sînt şirele de olane ce lunecă pe margini, de pare că grămezile de cărbune şi moloz de pe jos sînt tot ce a curs pentru oameni din sfinţenia dinăuntru.

Vroiam să mă îndrept spre casă. Oraşul murea cu totul şi nu ştiam încă pe unde să o iau mai deadreptul. Mă întorc, iau colţul, iată-mă din nou lîngă dugheana lui Adolph Shrankr.

Dela colţul pe care-l lăsam în dreapta o femeie însă venea spre mine. Trecea pur şi simplu strada, sau se simţea atrasă de partea unde mai vedea o vietate? Ori împinsă de gerul care bătea acum în oase? Avea într'adevăr aerul că e în căutarea unui tovarăş de drum.

O pisică sări între noi de pe un grilaj. Era ca o prezentare. Am privit-o amîndoi. Cu această trăsătură de unire, mă a-

flam față 'n față cu o fată simplă, în broboadă și păr ruginiu, ușor desfăcut către umerii nobili ce se mișcau cu un tic nervos. Pașii înceți cu care se apropia de mine pare că vroiau să-i balanseze ființa și să o redea unui ritm normal. Se opri locului ca printr'o forțare de a pironi în fața-mi o năvală din lăuntru.

Doi ochi ca porumbele înțepau un chip a cărui mobilitate se abținea la colțul unor buze subțiri și rele. O frunte îngustă și un nas lung, desăvîrșeau asprimea sensuală a unei figuri semite.

In umbra zidului dealungul căruia acum mergeam, ea căuta să-mi deslușească nu fața, dar un amănunt, așí zice, care o chinuia. Să fi fost pata roșie care era ochiul meu sting?

Am crezut că pot intra într'o vorbă pe care o dorește, întrebind, în nemțește, de drum.

— Da' nu știu, da' de unde vrei să știu?! — țipă un glas gîlgîit, ca și cînd urma cu mine cearta cu un altul.

— Iertați-mă, dar sînt strein, și am socotit...

— Da' nu știu, da' de unde vrei să știu! Și eu sînt streină. N'a vrut să mă omoare?

— Nu cumva!... tresar eu de bucurie că nu-mi purta mie pică...

— Iți pare bine c'a vrut să mă omoare.

Fata face un pas brusc către mine. Parecă în întunerec ar fi vrut să mă scruteze, să mă descopere, să mă ia de umeri și să-mi strige o vină care devenea și a mea.

Și nimeni! Nimeni în toată ulița! Ți 'nchipui, Sîmbăta mare, Sîmbăta voastră, că-i creștin... Știi Kostya Kriloff, cu taraba în piața Muzăului...

Glasul urca vîrfuri ascuțite. Săgeți de sticlă mă căutau. Crima altuia mă învăluia pe mine? Eram fără cruțare complicele lui Kostya.

— Pss!... Pss!... Pss!... — iartă-mă, da'-mi plac pisicile...

— Avea pisici? salut eu imediat un orizont mai senin...

Dar pînă să sfîrșesc întrebarea ea dă buzna pe trotoarul celălalt, unde lîngă un salcim, o altă pisică torcea ca o bobină neagră lumina felinarului. Aleargă cu ea în brațe spre mine.

— Iartă-mă, da'mi plac — Pss!... Pss!... Sînt așa de calde animalele astea. Femeile nu sînt așa decît lăuze... Bărbații încalte... reci!... Brr!... mîna lui cînd m'a apucat de gît...

Femeia îmi cuprinde cu mînă demonstrativă brațul.

Se tot vîra în mine...

Gerul ustura. O turlă vecină tăia aerul cu trei sloi de ghiață. Ceața care mai adineaurea fumega din cerul jos, ca dintr'un vas cu leșie, suia acum în tării senine, ca respirarea unei ape polare.

— Venea des în prăvălie. Ii place whisky, de cînd a fost chelner într'un bar la Londra.

Il bea fără apă, fără sifon... Nu, că să mă ia de nevastă... Pss!... Pss!... Pss!... Uite că fuge!... Iartă-mă, da'-mi plac pisicile...

Și cu mîna dreaptă înșfăca spinarea felinei care se folosea de clipa destăinuirilor ca să o sbughească. O dîră de sînge pe pielea încrețită a mînii cobora în lumina unui geam din stradă, pînă la un ghimpe închegat în podul palmei .Cînd pisica fu redată brațului sting, un zîmbet desfăcu dinți mărunți și parcă strepeziți de zarzări crude.

— La drept vorbind eu îi știam gîndul, — ăhăă! N'a mai făcut la fel cu fata potcovarului? Nu-i spuneam nimic, că-mi făcea vînzare. Da-i pîndeam ochii. In seara asta a venit mai de vreme. Nu că să hotărîm... Ce să hotărîm? Ce? Anna Masimova, fii fată de înțeles, că-ți trece vremea... Nu-ți spune a bărbat?... Și cu coatele pe tarabă mă privea blestemat. Clopotele voastre tocmai sunau și vroiam să închid dugheana. Cu o 'njurătură se 'ntoarce către biserica de unde veneau glasuri și pași de creștini... Că asta-i strică tot chefu'!... Și că dracul i-a pus pe popi să aprindă luminări la ceas întunecat?.. Intr'un tîrziu mi-a cerut încă o sticlă de whisky. Nu că să o bem împreună... I-am făcut pofta... Nu mă temeam... Nu-i cine știe ce zdravăn... Iaca-așa ca dumneata... Aș fi jurat că ești el adineaurea... Stîrpitura!... Apoi nu că să-i dau un licher, — mai știu și eu care? — că-mi vîjie capu' de-mi face vvv!... vvv!... și nu-i vorbă n'auzisem de cînd sînt... Nu că știe el raftul... Și, împletecindu-se, dă de-a bîjbîitelea... printre sticle. Mă atinge cu cotu'... Il privesc cu spatele... Cînd, cu sticla smulsă din raft, lovește țăndări lampa de deasupra tejghelei... Cineva trage repede zăvorul. O săritură, și o mînă înghețată îmi cuprinde grumazul. Trupul da să mi se frîngă de o strînsoare nebună... N'aș fi bănuit atîta putere în brațe așa de uscate... Stîrpitura!...

Și fata rămîne mută. Ochii i se rostogolesc parecă din adîncuri de prăpastie. In fundul lor vedenia se mișca. Par'că urmărind-o, fața nervoasă se crispa să o tălmăcească. Privirile mergeau în ochi fioroși de beție, mîinile le apucau pe ale lui, gura mușca din gît, pieptul se svîrcolea de frică și desnădejde, genunchi, glesne, frunte, umeri, toate arătau o ființă muncită, ca, în vînt, umbra unei tufe pe pămînt.

— A vrut să mă lege de gură, să mă înnăbușe. Colțul tarabei îl simțeam ca un cui în țîță. Cînd a văzut că nu poate să mi-o ridice — fiss!, mi-a sfîșiat cu cuțitul fusta. Ia te uită!...

O sdreanță atîrna pe jos. Restul, numai fâșii, sub paltonul-scurteică. Cu nerușinare smintită fata, uluită și parecă excitată la reîmprospătarea scenei, îmi desfăcea un genunchi scrijilit și o pulpă voinică, numai sgirieturi și vînătăi.

— Am țipat cît am putut. Dar bazmaua mă innăbușa. O bazma cam ca asta dela piept a dumitale... O mușcam cu dinții. I-am apucat cu dinții degetul ăl mic. Cu o gură care duhnea tot mai aproape de a mea, îmi strigă atunci că de nu îl las viră cuțitul. Eram acum lipiți unul de altul. Puterile mă părăseau. Intre el și mine, o lamă sau cingătoarea lui mă apăsa. Mă gîndeam cu frică și uitam că brațele lui erau acum amîndou în jurul meu, că mijlocul mi se rupea, sta să cadă. Doi ochi fierbinți așteptau. Mă vedeam în ei prăbușindu-mă. O clipă, îmi spuneau ei, și ești a mea. Ochii... beți de așteptare... de boarea cărnii... holbați de bucurie!... Cine începuse să mi-i toarne în orbite? Mă frigea plumbul lor topit. O secundă, și mă înnecau! In întunericimea în care mă năruiam, mintea mea avu un licăr: ochii, ochii lui!... Mîna mea stîngă scăpa tocmai din înșfăcare. Unghiile îmi luciră ca cinci ace. Le-am înfipt cum am putut! Un țipăt... — par'că țipau din el toți cățeii pămîntului... Nătingul se rostogoli. O țidvă auzii în urma mea cum dă la o parte sticle de licher. Căci am trîntit ușa după mine și în stradă am fugit de țipătul lui...

Din prăpastia cu vedenii ochii Annei Masimova reveneau, în sfîrșit, la mine. Se ridicau încet, și o față chinuită se odihnea pe realitatea mai bună a unei înfățișări streine. Lumini cuminți se întorceau din funduri de orbite. Cu mînele apucîndu-mi brațele, — Ha!, făcu Anna, ca bucuroasă de o revenire la lumină. Dar pînă să ajungă acolo, buzele ei murmurau subconștient:

Ochii, ochii lui... cam ca ai dumitale... cu cearcăne, da, cu cearcăne... Da' ce? Și ochiul stîng!... Da, da, aci am nimerit... aci am înfipt... Simt locul... Da, ochiul lui..

Mîna îmi umbla sadic pe pleoapa invalidă... îmi pipăia duios cearcănul vînăt...

— Sărmanul ochi... te doare?... spune... Ți-am făcut rău?... Ce-ai avut cu mine... Mă știai ovreică, și habotnică... Sărmanul ochi... iartă-mă totuși... să fim oameni... să ne iubim... să nu mă mai omori...

Femeia, lipită de mine, mă înfășura cu trupul, cu mîngîierile. Palmele ei mi se strîngeau de umeri... Vorbele cădeau galeș, sensuale... Ochiul meu stins, revenit la dureri ascuțite, vedea numai scena povestită. In mijlocul ei, femeia sgîria! Orbit în felul acesta, mă miram că n'am știut mai de mult că sînt Kostya Kriloff... Și, în locul lui, aidoma lui, o poftă beată mă îndemna spre femeia care cerea împăcare. O iubeam bună, rugătoare, o iubeam slabă și ciudată, în fapta care ne doborîse pe amîndoi... O forță perfidă mi se strîngea încet, în vinele înghețate... și patima își urca spre ea într'ascuns, triumful.

— Da, da, aceleași haine, același trup, — își mormăia fata sugestionată de puteri răscolitoare, tot atît de buimăcită ca și mine...

O dublă nebunie ne unea.

Trupurile noastre îndreptate unul în fața altuia de dorința aceia care singură se cunoaște pe sine, erau acum una.

Anna se potolea încet, încet, într'o așteptare fericită. Mînele ei, după ce îmi umblase pe umeri, pe braț, pe piept, îmi strîngeau acum mînele.

Simțeam contactul lor ca de pe altă lume. Căci umflate de un frig umed, înghețate și obosite, plesnind în întinse mănuși de piele, și lăsate în jos într'o nedumerire de manechin, mînele mele erau acum două pendule stătute.

Fata le căuta, la început mirată de absența lor mănușată, apoi întărîtată să le regăsească vii, să toarne în ele sîngele ce o năpustea spre mine. Două pîrîiașe moi le lovea și frămînta cu o viață iscoditoare, ce nu isbutea să le însuflețească.

Aș fi vrut la fel să îndrept spre dînsa, prin fluidul degetelor, toată para care în trup, în inimă, poate, se mistuia. Un neastîmpăr misterios se pierdea pînă să ajungă la periferie. Era una din acele voinți care se zbat și nu se pot realiza, în vis, — bulboanele care se plămădesc și sparg, și umblă ca niște glasuri dedesuptul apelor mlăștinoase.

Ce zăgaz, de spaimă ori de necunoscut, mintea mea punea la acest capăt al ființei, unde o întrerupere cu mine însumi mă despărțea de dornicia mea și a tovarășei de noapte?

— Da' ce? Cum?, făcu dînsa în sfîrșit... — n'ai mîni?... ai parcă mîni... mîni de lemn... mîni artificiale!...

Cuvintele cădeau ca un pumn într'o statuie. Două brațe picau sec. Era, desigur, ceiace așteptam, sugestia, revelarea, afirmarea categorică... Biruit de tot frigul pe care noaptea și cuvintele acestea le pusese în mine, aiurit încercam să ridic în mînele ei calde, două mîni înghețate, mînele altuia...

Fata mi le pipăia acum cu spaimă și desnădejde. In gîndul ei sdruncinat asociațiile își frîngeau linia, o luau razna, se grămădeau în construcții monstruoase. Un dezgust i se urca încet în față. O simțeam îndepărtîndu-se cu panică.

Moarte, mînile pe care aproape nu mi le mai bănuiam ale mele, încercau acum mai mult ca oricînd, mai mult ca oricînd în zadar, să cuprindă mijlocul care se strecura. Kostya Kriloff se istovea în dugheană...

— Mîni de lemn... mîni ar-ti-fi-ciale..., făcu un glas subpămîntean, și cele două mîni calde mi le lăsară, speriat, să bălăbănească în noapte...

Cu un vaer scurt, Anna Masimova se înfășura în noapte.

Dragoș Protopopescu

Cuvintele

Cuvintele acestea pe care ţi le scriu
Sînt ale mele, au trăit în mine
Şi au fost vii, cum însumi eu sint viu,
Şi au pornit cu viaţa lor la tine.

Şi au plecat cu timbrul vocii mele
Şi toate-aşa cum le gîndisem eu,
Cu sufletul vibrind sonor în ele
Şi cu ceva lăsat de Dumnezeu.

Nu mai erau cuvinte ca aceste;
A mele-au fost, cum vocea e a mea
Şi cum la fel o alta nu mai este,
Şi cum o ştii în amintirea ta.

Le-am dat căldura vieţii care-o port;
Din mine, cu suflarea mea s'au dus..

Dar în scrisoare am găsit că-i mort
Cuvîntul viu pe care eu l-am spus.

Şi doar năştea din gemătul străvechi
Al celor care nu ştiau cuvinte.
Şi-al cărui sunet plînge în urechi,
Cum a trăit cu veacuri înainte.

Şi-aşa, în foaia păturită mic,
Cuvîntul ce-mi fusese-aşa de drag
E numai semne negre.. şi nimic
Şi mi-i scrisoarea mea un sarcofag.

Demostene Botez

„Vis şi Realitate"

Ar fi nedrept să spunem că scriitorii dinainte de epoca noastră erau proşti psihologi: asta ar presupune că ei îşi dădeau osteneală să descrie detaliile sufleteşti şi că nu reuşeau; în realitate detaliile acestea nu-i interesau. Ei se mulţumeau să enunţe şi să ilustreze generalităţi, constatări universal aplicabile, care azi ne par superficiale şi banale la extrem: „iubirea te înobilează şi te face desinteresat, interesul personal determină mai toate acţiunile oamenilor, cînd iubeşti eşti foarte nehotărît, împrejurările îţi descopăr însuşiri pe care singur nu le bănuiai, etc.". Astfel de generalităţi, nouă nici nu ne mai sună a „psihologie". Astăzi ne interesează şi ne satisfac numai detaliile sufleteşti pe care le recunoaştem, fără să le fi observat explicit pînă atunci.

Tot astfel ar fi nedrept să spunem că cei vechi nu ştiau ce sînt visurile: visul prin el însuşi li se părea cu totul neimportant, ei n'ar fi înţeles la ce ar servi să descrii un fenomen care nu samănă cu realitatea şi n'are o influenţă efectivă asupra ei.

Necunoaşterea naturii visului mergea la ei, ce-i dreptul, uimitor de departe; ce ziceţi de un personaj din vis care declamă: „Tremble, m'a-t-elle dit, fille digne de moi — Le cruel dieu des Juifs l'emporte aussi sur toi!" Dar să zicem că aici e o dublă scuză: clasicism şi versuri. De fapt însă toate visele literaturii vechi sînt factice şi pline de bun simţ. Pe vremea aceia visele — pare-se — n'aveau nimic specific faţă de trezie, nimic incoherent şi năzdrăvan, ci erau cuminţi ca realitatea însăşi.

Literaţii de pe atunci cereau unei descrieri de vis, nu să-ţi dea satisfacţia adevărului, ci — spre pildă — să-ţi dea fiorul unei prevestiri misterioase. Iuliu Cezar al lui Shakespeare spune: „Nevasta mea a visat azi noapte că-mi vedea statuia — Care, ca o fîntînă cu o sută de guri — Azvîrlea sînge curat, şi mulţi romani fără ruşine — Veneau zîmbind să-şi scalde mînile în el". — Şi într'adevăr, după cum ştiţi, a fost asasinat.

Alt rol literar al visurilor era să simbolizeze o concluzie morală, un reproş, o declaraţie de amor. Iată cum îşi descrie un vis o doamnă din secolul al XVII-lea, marchiza *de la Baume:* „Je crus tout d'un coup, me trouver bizarrement au milieu d'une foule horrible de monde qui allaient tous précipitamment vers un fleuve que je voyais en éloignement. Je suivis cette foule; je vis que quand ils étaient arrivés aux bords du fleuve ils en buvaient de l'eau à longs traits... Ce fleuve avait une vertu double: dès qu'on en avait bu, on oubliait parents, amis, amitié, devoir, reconnaissance, amour; enfin cette eau était salutaire contre les remords et les repentirs. Je vis venir en ce lieu une belle personne habillée en nymphe... Son port était céleste, son air doux et languissant... Je la vis sur le bord du fleuve qui tâchait de prendre de l'eau; mais un petit enfant qui se trouva subitement auprès d'elle l'empêchait toujours en se jouant avec elle, lui faisait répandre l'eau qu'elle voulait prendre dans sa main".

De atunci a trecut vreme multă; astăzi orice adevăr, orice fapt — fie vis, fie realitate — şi-a cîştigat prestigiu. Astăzi ştim că visul nu e precis şi raţional, ci absurd şi contradictoriu; şi ceiace îi măreşte absurditatea e că ne dăm sama de ea abia cînd sîntem treji. In somn nimic nu te miră; nici cînd te pomeneşti în cămaşă de noapte pe Calea Victoriei, nici cînd pluteşti prin văzduh, nici cînd stai de vorbă cu un prieten mort de mult şi care, de altfel, „în interval de conversaţie" se transformă într'o babă sau într'o canapea.

Astfel de întîmplări puţin obişnuite sînt adesea întovărăşite de sentimente nu mai puţin stranii. Ţi se pare, să zicem, că cineva intră pe uşă şi-ţi dă nişte fotografii; te uiţi şi vezi o fată îmbrăcată în alb; şi viziunea aceasta e subliniată de o aşa groază înfiorătoare, de parcă nimic din lumea treziei n'ar putea-o provoca. Astfel diverse sentimente, mai ales cele de spaimă, apar în somn cu totul nejustificat — bine-înţeles, nejustificat dacă le judeci cu mintea trează. Coşmaruri groaznice, povestite par cu totul anodine.

Alteori dimpotrivă, lipsesc în vis sentimente a căror absenţă n'ai putea-o concepe în viaţa reală, mai ales sentimentul ruşinii. Acţiuni pe care totdeauna le duci la capăt numai în doi, au adesea în vis un public numeros; iar publicul ca şi actorii consideră lucrul cu o perfectă lipsă de jenă şi faptul li se pare de la sine înţeles.

Dar absurdităţile de felul celor de mai sus n'au nimic ilogic, ba chiar, pînă la un punct, poţi să ţi le închipui, să le realizezi în gînd şi treaz fiind. Şi la urma urmei dece ar fi mai fără sens ca un prieten să se transforme în canapea decît ca apa să se prefacă în ghiaţă? Raţiunea ar cere ca orice lucru să rămînă veşnic identic cu el însuşi; orice transformare ne supără inteligenţa, doar că cu unele sîntem mai o-

bișnuiți decît cu celelalte. Multă lume cunoaște frica nemotivată și alte sentimente la fel, astfel că și incoherența afectivă poate fi un fenomen al treziei într'un grad oarecare.

In realitate însă visurile sînt cu mult mai iraționale încă decît atît și primul scriitor, cred, care a ilustrat absurditatea lor întreagă a fost Proust.

Eroul din „A la recherche du temps perdu" povestește spre pildă că a fost trezit odată din somn tocmai asupra cuvintelor „Cerf, cerf, Francis Jammes, fourchette"; și în cele cîteva clipe care despart somnul de trezia adevărată a simțit cum sensul acestor cuvinte, un sens foarte clar, eșia parcă din ele și le lăsa fără șir cum sînt într'adevăr.

In altă parte spune că e mult mai plăcut, cînd te doare o măsea, să recunoști suferința drept durere de măsea decît să o consideri, în somn, ca o sforțare groaznic de penibilă și fără sfîrșit de a scoate din apă o femeie gata să se înece.

Chiar în primele pagini din „Du côté de chez Swann", povestitorul ne spune că adormea îndată ce închidea cartea pe care o citise, dar se deștepta în curînd. „Je n'avais pas cessé en dormant de faire des réflexions sur ce que je venais de lire, mais ces réflexions avaient pris un tour un peu particulier; il me semblait que j'étais moi-même ce dont parlait l'ouvrage: une église, *un quatuor, la rivalité de François premier et de Charles Quint.*"

Eu însumi visez uneori că pe cînd stau de vorbă cu cineva, interlocutorul meu devine de odată „mai mulți", fără a înceta de a fi unul singur. Simt apoi că fenomenul începe să depindă de mine, oarecum. Printr'un act specific de voință pot să-mi multiplic interlocutorul sau să-l readuc la normal.

In fine, o cunoștință îmi povestește un vis care revine regulat în somnul ei: vede un acoperiș cărămiziu și foarte aplecat care are tendința de a se transforma într'o melodie anumită pe care pe urmă nu și-o mai amintește. Dar transformarea nu se realizează complect, așa că lucrul rămîne ceva intermediar între acoperiș cărămiziu și melodie.

Absurditatea visurilor de acest fel e, evident, cu totul de altă natură. Pare absolut ilogic ca „cerf, cerf, Francis Jammes, fourchette" să fie o frază cu înțeles. Ai pricepe ca un sentiment de grijă să fie rău interpretat în somn și să atribui grija unui alt motiv decît celui adevărat; dar cum se poate ca o durere fizică să se transforme într'o sforțare penibilă și totuși *să poți recunoaște apoi durerea în acea sforțare.* Ai putea înțelege la rigoare ce înseamnă să te prefaci într'o catedrală, dar ce sens are să te prefaci într'un cuartet sau într'o rivalitate? Și totuși toate acestea capătă sens, ba chiar se realizează în vis; și tot în vis imaginația liberată de lanțurile treziei creează elemente intermediare între un acoperiș cărămiziu și o melodie. In vis devin posibile o culoare fără întindere, un cîntec fără note succesive, un obiect fără volum, un miros sonor; în vis se realizează aproape poezia simbolistă.

Toate acestea sînt oricît vreți de contradictorii; dar... să ne întoarcem și nițel la realitate.

Să zicem că am în fața ochilor un acoperiș cărămiziu adevărat. Coloarea lui nu e numai percepția mea, ci și însușirea acoperișului, și deci coloarea aceasta există independent de spiritul meu sau al altuia. Dar puteți imagina ce e aceia, un cărămiziu care nu e simțit de nimeni, ci durează de sine stătător? Imi pare că nu se poate non-sens mai mare. Absurditatea aceasta a exasperat pe vremuri un filozof neamț pe care îl chema Lotze și l-a făcut să exclame că „o lumină pe care nimeni n'ar vedea-o lucind, sunetul unui ton pe care nimeni nu l-ar auzi, dulcele pe care nu l-ar gusta nimeni sînt tot atît de imposibile ca o durere de dinți pe care n'ar simți-o nimeni". Și în desperare de cauză Lotze se întreabă dacă nu cumva trebue să atribuim sensibilitate lucrurilor, să admitem spre pildă că acoperișul percepe el însuși coloarea sa cărămizie, pentru ca realitatea independentă a percepțiilor noastre să capete sens.

Să nu veniți să-mi spuneți că existența obiectivă a cărămiziului însamnă atîtea și atîtea vibrații eterice pe secundă! Asta nu e decît o hipoteză și apoi e vorba de credința „simțului comun" și nu de cea a fizicienilor.

Un acoperiș care e în același timp o melodie, un acoperiș care e cărămiziu chiar cînd nimeni nu-l vede, două aserțiuni egal de absurde. Dar celei de a doua gîndul nostru i se supune cu naturalețe, pînă într'atît că nu vede la început nimic straniu în ea, așa de tare s'a familiarizat cu dînsa. De fapt însă toate percepțiile noastre sînt pătrunse de convingeri fără înțeles, oricît de straniu ar părea aceasta.

Cu toții știm că timpul are o singură dimensiune: îl putem reprezenta printr'o dreaptă fără început și fără sfîrșit. Durata mea conștientă, fluxul conștient care mă constitue poate fi de asemenea reprezentat printr'o dreaptă. Dar conștiințele sînt multiple, avem dar nenumărate durate conștiente simultane, nenumărate linii paralele, și toate sînt cuprinse în timp. O linie unică ce cuprinde nenumărate linii paralele, nu vă pare lucru curios? Cum poate timpul uniliniar să cuprindă deodată duratele nenumărate ale tuturor conștiințelor?

Această strigătoare absurditate a inspirat și ea diverși filozofi — conștient sau inconștient. Malebranche, spre pildă, spune că Dumnezeu e locul conștiințelor după cum spațiul e locul corpurilor. Malebranche își dădea sama că conștiințele

simultane nu încap în timpul liniar; și cum nu există nici o altă întindere care să le cuprindă, a crezut că face un bine oferindu-le ospitalitatea unui receptacol suprasensibil. Dumnezeu e adesea în filozofie un *Deux ex machina*.

Vedeți cît de mult samănă absurditatea aceasta cu acea a visului de care vorbeam, în care un personaj e în același timp unul și mai mulți. Timpul e unic întrucît e liniar și multiplu întrucît e constituit din linii multiple.

Spațiul din care ai eliminat orice urmă de substanță e „un gol", deci o irealitate, un nimic; și totuși acest nimic există și nici nu-l poți închipui inexistent: poți imagina că nu mai e nici un corp pe lume, dar nu că nu mai e spațiu.

Cînd dorm fără vise, durata mea continuă totuși să curgă, din moment ce urmez de a exista; și cu toate acestea o durată goală, adică o succesiune fără elemente succesive, nu poate avea nici un înțeles. Se pot imagina absurdități mai mari?

S'a stîrnit mare vîlvă în lumea ideilor cînd s'a crezut că se poate dovedi că sălbatecii nu se supun logicii noastre. „Ainsi orientée leur mentalité ne se complaît pas gratuitement dans le contradictoire... Elle y est le plus souvent indifférente". (Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures)*. Faptele care au condus la așa concluzie sînt spre pildă de felul acesta: sălbatecii din fiecare trib pretind că nu sînt numai oameni ci și papagali, crocodili, etc., sînt adică animale din speța care le simbolizează tribul. Aceste afirmații, zic cercetătorii, n'au un sens numai figurat pentru sălbatec: el se numește pe sine la propriu și cu tot seriosul om și în același timp crocodil.

Nu știu dacă o astfel de mentalitate merită epitetul de „prelogică" pe care i-l dă Lévy-Bruhl; dar sigur e că nu avem dreptul să o considerăm principial deosebită de a noastră. E cel puțin tot atît de ilogic — sau prelogic — să identifici unicitatea cu pluralitatea ca și să identifici un om cu un crocodil.

Așa dar lumea reală pe care spiritul nostru o construește din date conștiente brute e plină de contradicții și incoherențe; doar excesul de familiaritate ne împiedică să le simțim ca atare.

In calitate de optimiști credem că elementele constitutive ale lumii nu puteau fi armonizate mai bine, că spiritul a făcut tot ce a putut și că — din punct de vedere logic — *aceasta* e cea mai bună lume posibilă, cea în care numărul contradicțiilor e redus la minimum. Dar e de remarcat că absurditățile realității sînt parcă de același gen, de același „stil", cu cele ale visurilor. Oare nu s'ar putea ca incoherențele din visuri să fie oarecum vestigii ale lumilor pe care am fi putut să le făurim și nu le-am făurit?

Se zice că bolizii sînt solii unui cataclism străvechi, rămășițele unor planete care s'au fărîmat ciocnindu-se. Tot așa poate ne sosesc în vis, din spații misterioase, fragmentele unor universuri distruse înainte de a fi create. Visurile n'ar fi decît cosmogonia anarhică și oarbă a unor lumi nerealizate.

Ioan D. Gherea

Psihologia lecturilor adolescenței[1]

Scopul lecturilor. — Este evident că scopul școlii secundare nu-i atît de a da cunoștințe, cît mai ales de a deștepta curiozități, de a forma deprinderi de lucru, o metodă, și de a face pe elevi apți pentru toate disciplinele intelectuale, — într'un cuvînt: de a le cultiva lumea interioară, pregătindu-i pentru o viață completă.

Unul din resorturile cele mai puternice în slujba acestei idei este *lectura*, lectura particulară, fie de caracter profesional — tehnic și anticipînd cariera, fie lectura de cultură generală sau sufletească, vizînd laturea larg umană din noi; lectură îndrumată și controlată de profesori, pentru a evita risipa de vreme, într'un moment cînd orele libere ale elevilor sînt rare. Aceste îndrumări, ei le cer.

Unul din motivele de superioritate a liceului internat din Iași a fost totdeauna tocmai lectura particulară intinsă. Organizația de internat, o frumoasă bibliotecă, îndemnul dintre elevi ilustrat prin șezători regulate, urmate de discuții, — iată atîtea condiții care încurajau lectura și au putut înlesni o frumoasă cultură generală atîtor generații.

Criza spiritului. — Ce s'a schimbat astăzi, pentru ca situația lecturilor să fie deosebită? Un director vigilent și extrem de atent la viața interioară a elevilor, ajutat mai tîrziu de un subdirector inimos, au continuat și au perfecționat biblioteca și șezătorile, au reorganizat activitatea extra-școlară;

[1] In momentul cînd copiez foile acestui articol, conceput încă din Novembrie 1931, citesc o circulară ministerială, care institue printre elevii liceelor o anchetă referitoare la lecturile lor particulare. Inițiativa curajoasă a d-lui prof. Constantin Kirițescu, consilier în Ministerul Instrucțiunii, — simptom al nevoilor profesorilor de a urmări viața morală a elevilor, — trebue lărgită și tradusă în deprinderi. Constat cu plăcere că rîndurile mele răspundeau aproape la toate punctele din chestionarul propus de Minister.

o bogată frămîntare de idei ar trebui să se desvolte, favorizată de aceiași viață de intern.

A intervenit însă războiul, cu prăbușirile sufletești din anii din urmă, care au creat o sensibilitate și un spirit nou. Imbătată de succesul unei vieți exterioare, de forme mecanice, înfloritoare în America, bătrîna Europă s'a lăsat antrenată de setea firească de a merge în tact și de a se adapta la ceiace ascuțitul umanist Georges Duhamel a numit *Scènes de la vie future*.

Bîntue o *criză a spiritului*[1] și marii „europeni" s'au preocupat încă demult de soluții. Paul Valéry, Jules Romains, Lucien Romier, Paul Gaultier ș. a., în Franța; Kayserling, O. Spengler, Thomas Mann, în Germania; Unamuno, în Spania; G. Ferrero și Govanni Papini, în Italia, — au propus diferite remedii. Comisia de Cooperație Intelectuală de pe lîngă Societatea Națiunilor, care numără între membrii ei pe Bergson, Einstein și Paul Valéry, s'a ocupat și ea de această problemă în linii mari.

S'a simțit nevoia urgentă a unui nou umanism, capabil să restabilească pe om în spiritualitatea părăsită, redîndu-i echilibrul moral zdruncinat în contrastul dintre formele moderne de viață și fondul vechi. Cum să calificăm acest tip de om modern, practic, urmărind realizări imediate și trăind viața clipă cu clipă, dar în care intervine, ca vechile slove într'un manuscris palimpsest, nevoia de mister și de supranatural, de care sufletul omenesc nu s'a lipsit niciodată?

Noi nu puteam rămînea izolați în această oscilare a spiritelor frămîntate de nevoia imperativă de echilibru sufletesc și de armonie. A pătruns și la noi o viață înfrigurată de un ritm nou, trepidant, care cere epuizarea, pînă la sațietate, a clipei prezente.

Mai bine decît oricare altă categorie socială, elevii de liceu traduc această mentalitate nouă a unei generații realiste, sportive, interesate de mecanică, mai mult decît de idei. Să nu ne grăbim s'o condamnăm. Această orientare aparține unei

[1] *La Crise de l'Esprit:* formula aparține lui Paul Valéry, într'un articol din 1919, retipărit în *Variété* (Nouv. Revue Fr., ed. 1925). Același titlu e reluat de Henri Clouard într'o vastă anchetă din *l'Européen* (Aug.-Oct. 1928), la care autorul acestor rînduri a răspuns ca Romîn.

Pentru eșirea din această criză, J. Maritain propune thomismul medieval, H. Massis și tradiționaliștii — un nou clasicism, L. Daudet și Maurras predică revenirea la regalitate, Kayserling, „înțeleptul din Darmstadt", se face apostolul unui budhism european, — în timp ce Ed. Herriot vorbește de un „umanism al științelor", iar F. Brunot de acela al limbilor moderne.

necesităţi istorice de transformare şi de adaptare a sensibilităţii la condiţii nouă de viaţă.

Fiecare generaţie e încredinţată că inaugurează o perioadă nouă în istoria spiritului omenesc. In procesul acesta etern al generaţiilor, în care stereotipica imagine a „goanei torţelor" apare nuanţată de o amară ironie, celor mai în vîrstă li se cere înţelegere şi spirit conciliant. Cine s'a războit serios cu numeroasele grupări franceze de *„moins de trente ans"*, grupări agresive şi dizolvante şi reconstructive, de tineri care socotesc că istoria începe de la dînşii?

Fiecare epocă îşi plăzmueşte un ideal de om care sfîrşeşte prin a crea un tip literar şi a face şcoală [1]. Dacă faimoasa *Confession d'un enfant du siècle* a lui Musset ne dă psihologia visătoare, entuziastă şi dezarmată a tinerimii din 1830, nu-i zadarnic şi naiv să ne luptăm contra evoluţiei fireşti a sufletului care, in 1925, a dus la *les Enfants du siècle* ai lui André Lamandé, seci, pozitivi, ostili sentimentului şi considerînd viaţa ca pe un proces de cîştigat?

In acest spirit de largă înţelegere am abordat astă toamnă clasele Liceului Internat şi ale Seminarului Pedagogic Universitar din Iaşi, cerîndu-le, mai întîi, liste de lecturile lor particulare, apoi compoziţii în care elevii trebuiau să urmărească cronologic evoluţia vieţii lor interioare şi a gustului literar în raport cu lecturile, insistînd mai ales asupra ultimei faze a predilecţiilor lor. Ceiace mă interesa în deosebi, era afinitatea care-i lega de autorii preferaţi şi influenţa pe care aceştia au exercitat-o asupra vieţii lor morale. Rolul pe care mi l-am luat, de îndrumător al culturii lor generale, prin lecturi, compoziţii şi convorbiri particulare, mi-a asigurat — cred — toată încrederea lor şi o sinceritate uneori brutală.

Condiţiile actuale ale lecturilor. — Pentru o explicare completă a atitudinii rezervate a elevilor de astăzi în faţa lecturilor de cultură generală, trebue să punem problema în cadrul actualei vieţi sociale şi morale.

Lecturile lor sînt sumare, incomplete şi haotice. Să nu uităm că astăzi toţi sînt grăbiţi să ajungă la o carieră practică, pentru care singure lecturile de ordin profesional-tehnic le apar necesare (limbi moderne, informaţie socială, economică şi financiară, ştiinţe pozitive). Intr'o vreme de greutăţi materiale crîncene, cînd în familiile lor nu aud vorbindu-se decît de criză, de lefuri neîncasate şi de datorii, să mărturisim că elevii au dreptate să considere lecturile de cultură generală ca un adevărat lux, pe care nu toţi pot să şi-l permită. In cadrul acestei crize a culturii generale [1], ei nu fac decît să urmeze o mentalitate curentă. Unde-i tihna anilor dinainte de război, cînd copiii ignorau greutăţile şi cînd diletantismul şi visarea erau o atitudine elegantă în faţa vieţii! Acum toţi cunosc nevoile şi le privesc în faţă.

[1] Vezi paginile sugestive ale lui Charles Blondel în *Introduction à la psychologie collective*. Paris, Colin, 1928, p. 165-168.

N'am fi nedrepţi să le reproşăm nepăsarea faţă de marile probleme ale culturii? Mai mult decît noi, ei trebue să ştie ce vor în viaţă şi nu-i vina lor dacă cultura dezinteresată în discredit, apare astăzi anacronică.

Condiţiile de alcătuire a unei culturi, precum şi caracterele ei generale s'au modificat şi ele profund. Cînd tehnica modernă (radio, fonograf, cinema, avion, automobil) şi nenumăratele reviste ilustrate-i pun aşa de uşor şi de comod în curent cu lumi şi lucruri nouă, de ce ar mai consacra atita vreme lecturilor? *Imaginea* şi *vorba* tind să înlocuiască slova tipărită. Pedagogia modernă ar putea folosi pe o scară mai întinsă aceste mijloace moderne de intuiţie. [2]

Intr'o epocă de severă concurenţă în viaţă, legea celui mai mic efort şi a celui mai mare folos domină. Dece să ne mirăm de prestigiul maşinismului în ochii tinerilor? El încarnează posibilităţile viitorului, făcînd din om un Demiurg, stăpînitor al elementelor şi creator. Ştiu bine că se ajunge la un cult al mecanicii pentru ea însăşi, dezbrăcată de orice valoare morală şi umanistă. Cîţi elevi nu declară răspicat că, drept orice literatură, citesc regulat publicaţiile de cinema şi de radio! Cîţi, iarăşi, nu-şi fac un punct de onoare să recunoască orice marcă de automobil sau de avion, cînd marile nume ale gîndirii universale le scapă! Să nu le-o reproşăm: este în spiritul vremii noastre ca *faptul divers* să intereseze mai mult decît ideile şi sentimentele; detaliul particular se impune şi primează. Viaţa ni se prezintă astăzi sub forme atît de variate, fărîmiţate la infinit, încît nu mai e posibil de cunoscut din ea decît aspecte răzleţe şi superficiale. Sîntem prea solicitaţi în toate direcţiile şi prea grăbiţi, pentru a putea adînci ceva: lirismul vitezei ucide viaţa sufletului, creînd o poezie nouă a spaţiilor străbătute.

[1] In Apus bîntue aceiaşi criză, din aceleaşi cauze. Vezi o interesantă iniţiativă catolică, *Une enquête chez les étudiants. La culture générale en péril...* avec un avant-propos de Gaëtan Bernoville (Paris, Ed. Spes. 1926), cu răspunsuri de personalităţi din lumi foarte deosebite, constatînd toată dezinteresarea crescîndă a tineretului de lucrurile spiritului şi explicînd-o prin forma civilizaţiei standard care ne impresoară.

[2] Notez succesul pe care-l are printre elevi colecţia franceză *l'Encyclopédie par l'image* (Ed. Hachette) ca şi revistele săptămînale ilustrate.

Şi dacă sensibilitatea literară şi artistică, în ansamblul ei, se scoboară pînă la a căuta în opere doar realitatea autentică, platitudinea vieţii cotidiane, — în loc de a vedea în artă o formă de refugiu din viaţa de toate zilele, o varietate de realitate superioară, făcută din insuşi visul şi năzuinţele noastre, — să nu-i învinuim pe dinşii.

Este însăşi evoluţia sensibilităţii colective, care se degradează pe fiecare zi, cu fiecare film mediocru, cu fiecare roman „industrial", cu fiecare disc al cutărui cîntăreţ dulceag şi trivial, devenit erou popular.

Elevii traduc într'o formă vie nivelarea atît de primejdioasă a gustului artistic, spre care merge repede şi sigur vremea noastră. N'ar fi de mirare ca, într'o ambianţă de mediocritate sufletească crescîndă, semnalul revoltei să vină din rîndurile lor? Să recunoaştem că ar trebui să schimbăm complet atmosfera, pentru a-i readuce şi pe dînşii în intimitatea marilor spirite şi a marilor opere universale.

Nu-i numai atît. Programele şcolare încărcate îi fac pe cei buni robii lecţiilor. Ancheta întreprinsă de d. Teodor A. Bădărău, directorul Liceului Internat din Iaşi, ajutat de d. profesor Ioan Lupu şi de subsemnatul, printre elevii cursului superior, a dat o statistică elocventă, care explică pentru ce elevii n'au decît puţin timp pentru citit altceva decît lecţiile [1]. Iar puţinul timp de care dispun, îl consacră în parte sporturilor, distracţiilor uşoare sau activităţii extraşcolare, destul de importantă la acest liceu cu internat (fanfară, orchestră, societate de gimnastică, muzică instrumentală, şezători săptăminale, lucru manual).

Subliniez caracterul haotic al lecturilor elevilor. Recomandaţiile părinţilor sau ale profesorilor, sugestiile camarazilor, mijloacele bibliotecilor şcolare sau de familie puse la dispoziţie, interdicţiile prea insistente de a citi cutare carte [2],

[1] Rezultatul acestei anchete se va publica în *Revista generală a învăţămîntului*. „Expoziţia internaţională a copilului" a întreprins o anchetă analoagă asupra surmenajului şcolar, problemă deja studiată anul trecut în Franţa.

[2] Se citesc şi cărţi licenţioase, pornografice. *La Garçonne* şi anumite colecţii franceze sînt prea cu grabă lansate în traduceri romîneşti, însoţite de reclamă de presă, pentru a nu-i atrage. Se poate lupta contra acestei curiozităţi fireşti, în care adesea se amestecă o umbră de gusturi josnice? Cred că nu avem decît o singură armă eficace: educaţia bunului gust literar, cu insistenţă asupra vulgarităţii acestei literaturi speciale. Nu cred deloc ca procedeele abatelui Bethléem (*Romans à lire, Romans à proscrire*, Paris, 1913), care vrea să ardă toată această literatură într'o imensă hecatombă, să aibă vre-un efect sigur.

întîmplarea oarbă mai ales şi moda zilei, — iată atîtea împrejurări care determină lecturile, mai curînd decît o alegere liberă.

Ştim de altfel cu toţii că nu citim *tot* ce avem în bibliotecă şi că mare parte din lecturile noastre le datorăm îndemnului bibliotecilor publice sau particulare. Şi sînt lucrări erudite de istorie literară care fac bilanţul biografiei intelectuale şi a vieţii interioare ale scriitorilor după catalogul bibliotecilor lor!...

Să mai adăogăm spre descărcarea lor „criza de creştere", adevărată „patologie a adolescenţei", perioadă tulbure dominată totodată de nelinişte, suficienţă, lipsă de discernămînt şi curaj în afirmaţie.

Operele citite. — Citesc toţi: lecturi de imaginaţie, de documentare şi, mai rar, opere de adîncire a unor chestiuni care-i interesează. Nu se poate vorbi de un plan metodic de lecturi şi, numai cu rezerve şi nuanţe importante, s'ar stabili afinităţile elevilor cu unii dintre autorii citiţi.

Cărţile romîneşti domină cu mult. După ele, cele franceze, — citite deja în traducere de cei mici, — revin în cursul superior în limba originală: numai cîte 4—5 elevi din clasele a VI-a şi a VII-a nu citesc încă în limba franceză. Limba germană e familiară numai la 3—4 elevi din fiecare clasă care sînt Evrei; nimeni nu citeşte curent engleza, italiana sau rusa.

Gustul de miraculos al primelor clase se satisface în lumea minunată a basmelor noastre sau a celor străine. Ispirescu, Creangă, P. Dulfu, revistele de copii (*Lumea copiilor, Diminea*ţ*a copiilor*, etc.), *les Livres roses, Bibliothèque rose*, Andersen, Grimm, Perrault, alimentează într'o mare măsură setea lor de eroi extraordinari şi de isprăvi mari. Eroii naivi ca Bécassine, Hänschen, Păcală, Haplea şi Ţăndărică se bucură iarăşi de mare trecere. Tot un gen de miraculos de formă ştiinţifică urmăresc ei în romanele de extraordinară intuiţie tehnică ale lui Jules Verne şi Wells, — la exploratori ca Stanley, Nansen, Byrd sau Amundsen, şi la marii aventurieri [1].

Intre 13—15 ani încep diferenţieri mai mari. Curiozitatea li-i aţîţată şi imaginaţia li se aprinde uşor în lumea factice de

[1] Faţă de caracterul răzleţ şi dezordonat al acestor lecturi, putem spune că *nu avem o literatură pentru copii*. Colecţia recentă de scriitori clasici *povestind copiilor* pare indicată să aibă succes. Vezi un articol foarte lucid de Paul Hazard, *Ce que lisent nos enfants* (în *Revue des Deux-Mondes*, 1926). Excelenta revistă *les Enfants de France* (ed. *Le Figaro)* se sileşte să satisfacă gusturile copiilor. O iniţiativă interesantă este *la Bibliothèque de nos enfants* (Musée social, Paris), buletin periodic care recomandă lecturi pentru copii şi adolescenţi, după vîrste.

film polițist a marilor „metteurs en scène" ca Maurice Leblanc, creatorul faimosului *Arsène Lupin*, ca Conan Doyle, inventatorul lui *Sherlok Holmes*, ca Gustave Aymard, Paul de Kock etc., — continuați de cîțiva demni emuli romîni. In timp ce unii se înduioșează de soarta eroilor din *Cuore* al lui de Amicis, de *Micul Lord*, asupra *Puiului* de Brătescu-Voinești, sau asupra eroilor învinși ai lui Alphonse Daudet *(Jack, Le Petit Chose)*, Fr. Coppée, Hector Malot, — alții se lasă deja antrenați de indicațiile manualului spre autorii clasici de natură epică: M. Sadoveanu, D. Zamfirescu, Alecsandri, Delavrancea, Caragiale. Cei mai mulți însă, setoși de povestiri cu acțiune multă și vie (este o influență netăgăduită a cinematografului de aventuri), se aruncă cu frenezie asupra colecțiilor de aventuri, — romane polițiste și romane foileton, — asupra nuvelelor de acțiune violentă ca *Mateo Falcone* sau *Colomba* de Mérimée, — asupra povestirilor de haiduci și mai cu samă în romanul istoric: de aici lectura asiduă a lui M. Sadoveanu, Al. Dumas, Sienkewicz *(Quo Vadis)*, Walter Scott, Bucura Dumbravă *(Haiducul)*, Radu Rosetti *(Cu paloșul)*, Cervantes *(Don Quichotte)*, etc.

Eroii mecanicii moderne, Lindbergh, Coste sau Byrd îi interesează mai viu decît cei ai istoriei naționale. Nimeni nu vorbește de lecturi religioase. Dacă prea puțini elevi din cursul inferior sînt inițiați în lectura directă a textelor franceze (7 dintr'o clasă a IV-a de 34 elevi), în schimb, în traducere, ei citesc adesea, din lipsă de îndrumări, opere mult prea înaintate pentru vîrsta lor; într'o dezordine caracteristică, se văd alături: Jules Verne, Pierre Loti, Al. Dumas, A. Theuriet, Zola, P. Benoit, Tolstoi, A. Maurois, Erich Maria Remarque, Dickens, și chiar André Gide. Este clar că, insuficient pregătiți pentru a înțelege frămîntarea interioară a personajelor din aceste romane, ei se opresc la acțiunea exterioară, mulțumindu-se cu partea de *film*.

Pentru lecturile adolescenței (15-18 ani), diferențierile se multiplică la infinit, oferind cîmp mai larg discuției.

Cine n'a observat lipsa de orice metodă a elevilor în citirea cărților, abuzul formulelor comode și al epitetelor banale în aprecierea lor, — înlocuind o judecată personală și o cunoștință temeinică a tehnicei literare? Am stăruit mult printre ei asupra acestui gen de îndrumări în arta de a citi și a scrie; trebue să mărturisesc că merge încă destul de greu. Rod al unei lungi ucenicii, disciplina aceasta intelectuală trebue începută cît mai devreme, din primele clase de liceu. Un model de organizare în acest sens este școala secundară franceză, așa de carteziană, unde lecturile, explicațiile de texte și compozițiile periodice obligatorii întrețin în tot cursul secundar această triplă preocupare: a citi inteligent, a pricepe complet, a ațîța gîndirea și a expune clar și metodic.

Voi cita ca exemple volumele *de la Méthode littéraire* și *la Classe de français* de J. Bezard (Paris, Vuibert), precum și o serie de conferințe și discuții pedagogice între G. Lanson, G. Rudler, A. Cahen și J. Bezard la „Musée Pédagogique" și publicate sub titlul *l'Enseignement du français* (Paris, Colin).

La Revue Universitaire dă iarăși o ilustrație a acestei pedagogii inteligente și vii, în care baza solidă greco-catolică nu exclude deloc actualitatea și modernismul [1].

Literatura de imaginație. — Lectura operelor romînești urmează în linii mari îndrumările manualelor. Apare clar însă că clasicii noștri sînt cetiți mai mult din obligație școlară: Coșbuc, Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinești, Caragiale sînt pomeniți cu timiditate. Eminescu nu-i abordat decît de puțini și fără pregătire suficientă. Scriitorii romîni care primează sînt contemporanii, formă de actualitate urgentă care nu iartă: de aici preferințele marcate ale elevilor pentru romanele lui M. Sadoveanu, pentru literatura adolescenței a lui Ionel Teodoreanu — în care se recunosc, pentru realismul lui Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Panait Istrati.

---

[1] Elevii noștri nu știu destul de bine să citească, să scoată note, să facă rezumate și să aprecieze operele studiate. E urgent să li se dea criterii de apreciere a fondului și a formei lucrărilor literare: explicațiile de texte și compozițiile, arme așa de puternice ale școlii franceze, nu se fac aproape deloc la noi, ceiace nu-i împiedecă pe profesori să ceară elevilor efortul trimestrial al tezelor, cînd se pare elementar ca aceștia să-și poată valorifica știința și arta într'o oră...

Imi permit să dau cîteva indicații bibliografice franceze, destul de generale pentru a fi utile:

D. Roustan, *La Culture au cours de la vie* (Paris, Edit. de l'Institut Pelman, 1930); E. Henriot, *L'art de former une bibliothèque* (Paris, Delagrave, 1928); H. Mazel, *Ce qu'il faut lire dans sa vie* (Paris Ed. Mercure de France, 1913); Paul Nyssens, *Comment lire et étudier avec profit* (Bruxelles, libr. de cult. hum.); A. V. Alferov, *La culture intellectuelle par soi-même* (Paris, Larousse, 1931, cu bibliografie științifică).

Pentru arta de a compune: J. Bezard, *De la méthode littéraire* și *la Classe de français* (Paris, Vuibert); M. Roustan, *La Composition française. Conseils généraux* (Paris, Mellotée); G. Lanson, *Conseils sur l'art d'écrire* (Paris, Hachette); J. Payot, *L'éducation de la volonté; Le travail intellectuel et la volonté* (Paris, Alcan); *Apprentissage à l'art d'écrire* (Paris, Colin); Le R. P. Sertillanges, *La vie intellectuelle* (Paris, Desclée); A. Hermant, *Xavier ou Entretiens sur l'art d'écrire* (Paris, Grasset).

Intr'o vreme cînd sensibilitatea poetică moare înnăbușită de spiritul public, cum ar fi ei atrași de poezie sau de tragedie? Literatura nu prezintă pentru ei acea formă de realitate superioară care-i visul, refugiu și adăpost contra vieții reale [1]. Ciți din elevii de astăzi mai citesc *Werther*, versuri romantice, sau *la Dame aux camélias* care storceau lacrimi odată? Ce i-ar mai atrage în Vlahuță, Eminescu, în poeții tragici franceji sau în poezia romantică? Interesul pentru teatru este eclipsat el însuși de atracția fără concurență posibilă a cinematografului vorbitor, cu atît mai apropiat de instabilitatea și de gustul de variație continuă a vremii actuale. Molière, Shakespeare, Ibsen sînt cetiți ca simplă literatură.

Literatura care pasionează acest tineret grăbit este romanul de formă directă și realistă, considerat ca o fotografie a realității autentice, fără retușe, nici transpunere de artist. Nepregătiți să judece arta și stilul, nici să deosebească valoarea unei fotografii de aceia a unui portret sintetizat, ei urmăresc doar faptele desfășurate, desnodămîntul, și verifică șansele lor de autenticitate.

In timp ce în Apus înflorește și o literatură setoasă de vis și de „evaziune", inaugurată de celebrul *Grand Meaulnes* de Alain Fournier și urmată de imensa serie de călătorii în colonii, de filme cu viață paradiziacă, pentrucă e primitivă și simplă, — la noi tinerii rămîn strîns legați de o tradiție urbană, fără orizonturi morale și lipsită de un idealism bine conturat.

Adaug în sfîrșit, la aceste opere cetite, cîteva studii critice sau monografii istorice și literare romînești: Ibrăileanu, Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea, Stere sînt cei mai răspîndiți. Prea puține reviste de cultură generală: tipul modern de jurnal literar tinde să înlocuiască revistele mai vechi.

Din literaturile streine, elevul mijlociu a cetit în original doar cîteva opere clasice franceze impuse de program (Molière, La Fontaine, Voltaire, V. Hugo), cîteva traduceri romînești de romane „industriale" streine, în special din cele cu caracter cosmopolit, cetite pentru „a ucide vremea" și impuse de imensul lor succes de librărie și de reclama deșănțată pe lîngă un public de un gust îndoelnic: Maurice De-

[1] Vezi un articol pătrunzător al profesorului F. Baldensperger, *la Littérature forme de défense*, în *Revue de Littérature comparée*, Oct.-Dec. 1930.

kobra, Guy Chantepleure [1], Pittigrilli [2], — cărți de mare senzație ca ale lui Remarque (mai ales *Intoarcerea de pe front)*, E. Ludwig: — romane de aventuri (Jack London, E. Wallace, J. Kessel, P. Benoit, P. Istrati, Albert Londres), sau romane mediocre de dragoste (H. Ardel, Cl. Anet) și rigid ortodoxe (P. Bourget, H. Bordeaux, René Bazin). Nici o clasă socială nu pare mai tiranizată și mai orbită de ideia de *succes* care recomandă și garantează valoarea unei opere pentru marele public. Dacă acest *succes* implică consonanțe și afinități între public și operele cu tiraj mare, să nu învinuim decît o scoborire a nivelului gustului public, pe care elevii nu fac decît să-l urmeze și ei. Nimic mai firesc, de altfel, decît atracția adolescenței instinctive și intuitive, doritoare de senzații imediate, către autorii care *răsbat*. In gustul lor modern de confort, ei refuză tradiția împovărătoare a operelor dense, căutînd refugiu în exotism și cosmopolitism, în romanul-film de reportaj.

Lectură de documentare. — Ziarul de informație, mai mult decît cel politic, pentru care prea puțini se mai pasionează, și revistele săptămînale ilustrate le oferă hrana.

In ansamblul lor, elevii îmi par foarte puțin preocupați de programele partidelor politice, a căror vremelnicie o verifică experiența. In raporturi normale cu colegii lor evrei, a căror ideologie înaintată îi face să surîdă, ei par deopotrivă de îndepărtați de naționalismul antisemit și exclu-zivist al altor tineri, precum și de programul și de realizările generoase ale Societății Națiunilor, prea puțin cunoscute. Cu atît mai puțin îi atrag socialismul și comunismul.

Dacă mai citez cîteva lecturi incidentale de memorii, biografii istorice, povestiri de călătorii și lucrări documentare, am ajuns la punctul final al evoluției literare a multor elevi, cărora accesul limbilor streine li-i interzis. Evoluție terminată scurt, la jumătatea drumului, satisfăcînd curiozități foarte restrînse, orientată mai ales în vederea simplei distracții sau a carierei, și prea puțin animată de lecturi de fond și de preocupări de cultură generală.

[1] Chantepleure era idolul unei clase întregi: unii elevi declarau că, grație lui, recăpătaseră gust de viață... *Ma conscience en robe rose* operase miracolul!

[2] *Pittigrillismul*, amestec de erotism și ironie, a devenit o modă literară tiranică, în care bunul gust abdică adesea de la drepturile lui, pentru a se lăsa antrenat de spiritul eftin al celui care recoltează rîsul tuturora prin observații picante, paradoxale, inteligente și disolvante, scrise cu talent. Succesul literar, fenomen social complex, implică adeziunea unor masse de cititori cărora nu le putem atribui decît un mediocru spirit de discernămînt artistic.

Lecturi înaintate. — Cei mai evoluați își extind cercul lecturilor romînești și mai ales streine, în cadrul unui înțeles mai larg al literaturii. Aceștia abordează poezia, deși par puțin pregătiți să simtă fiorul muzicii interioare a versurilor (Vlahuță, cu mulți admiratori, Lamartine, Coșbuc, Alexandrescu, Eminescu, — prea puțin înțeles). Ei nu ezită în fața romanului mare, deși, din lipsă de experiență literară și de simț critic sigur, aleg la întîmplare din romanul și nuvela franceză: Balzac, Flaubert, A. Daudet, Em. Zola, Maupassant, P. Loti, A. France, J. Kessel, Mérimée, Maeterlinck, Rosny-Aîné, Barbusse, Cl. Farrère, M. Tinayre, R. Martin du Gard, André Gide, Paul Bourget, R. Dorgelès, R. Rolland, G. Duhamel, A. Maurois; din literatura engleză: Dickens, G. Eliot, Th. Hardy, R. Kipling, Carlyle, Shakespeare; din cea rusă: Tolstoi, Dostoievski, Turghenieff, Gorki, Gogol, Kuprin; din cea germană: Th. Mann, Wassermann, Remarque, Schnitzler, Freud; din cea italiană: d'Annunzio, G. Papini, Fogazzaro; din nordici: Ibsen, Bojer; apoi: Bl. Ibanez, Krishnamurti, E. Poe, R. Tagore. Mă îndoesc însă că, cu pregătirea lor literară insuficientă, pot ajunge să cuprindă toată măsura de umanitate și de artă închisă în aceste opere. Psihologia adolescenței e prea rareori cerebrală, ca să se pasioneze pentru opere de caracter universal și etern, pentru opere care *durează*.

Nivelul lecturilor de mai sus nu-i împiedică să se pasioneze, ca la 13 ani, pentru *les Trois Mousquétaires* de Dumas sau pentru *Prin foc și sabie* de Sienkewicz. Alții se arată doritori de cărți de război: Remarque domină, urmat de Gläser, Renn, Dorgelès, Barbusse. Este o literatură de efort și eroism, în care ei văd mai curînd sportul și ocazia de afirmare, decît protestarea omului umilit de-a se vedea readus la primitivitate.

Moda biografiilor de oameni celebri, ilustrată în Franța prin atîtea colecții paralele, nu putea rămînea fără ecou: volumele lui André Maurois *(Disraeli, Byron, Shelley)*, Guy de Pourtalès *(Chopin, Liszt)*, R. Rolland *(Beethoven, Michel-Ange)*, Em. Ludwig *(Napoleon, Goethe)*, circulă activ. Puțin curioși de atitudini estetice ca ale lui Stendhal sau Oscar Wilde, elevii preferă oamenii de știință (Pasteur), compozitorii și pe cei care aparțin istoriei artelor.

Nevoia unei orientări oricît de sumare în *literatura universală* le apare tuturor ca o nevoie elementară de cultură generală: de-aici și dorința exprimată de mulți de-a face mai multe limbi moderne (franceza, germana, engleza, italiana, — sacrificînd din orele de latină și greacă). [1]

[1] În Franța, învățămîntul literaturii universale e reglementat din 1925, fixindu-se și un program de autori și de opere pe care să le cunoască elevii claselor superioare. Manuale foarte inteligent compuse înlesnesc mult acest învățămînt nou. Vezi Charles Navarre, *Les Grands écrivains étrangers* (Paris, Didier), o admirabilă prezentare tipografică; Victor Fleury, *Anthologie étrangère* (Paris, Delagrave); Paul Van Tieghem, *Les Ecrivains étrangers* (Paris, Alcan).

Lacune în lecturi. — Înfrigurați să nu le scape nimic din actualitatea vie, pe care ei o primesc ca pe un „jurnal sonor" dela cinema, — marile opere universale ale trecutului le scapă aproape complet, pînă prin a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din cele *Cent chefs-d'oeuvre de l'humanité*, recomandate de Auguste Comte, prea puține figurează printre lecturile de azi.

Nu spun nimic nou cînd amintesc că clasicismul greco-latin, în forma lui actuală de predare la noi, departe de-a apropia pe elevi de-o epocă de echilibru și armonie, nu face decît să-i îndepărteze [1].

Eroii antici și cei ai tragediei franceze sau ai dramei romantice îi lasă reci; chiar *Eroii* lui Carlyle le par străini. Eroul modern este inventatorul de mașini nouă, aviatorul îndrăzneț și popular, exploratorul polar, șampionul mondial de viteză sau marele actor de cinema; fiecare epocă cu eroismul ei. A noastră își construește și ea epopeea ei de viață mecanică și de sbucium pentru lărgirea forțelor omenești. Interesul eroilor antici se pierde în interesul imediat al celor actuali, trăind și murind sublim sub ochii noștri. Eroii gîndirii, glorificați de Carlyle, sînt eclipsați de aureola șampionilor mecanici și ai sportului.

Istoria trecutului deșteaptă rar pasiuni. Cum să interpretăm această deplasare a axei vieții noastre morale, decît ca o schimbare de orientare spre actualitate și spre viitorul plin de speranțe ale unui popor tînăr, fără tradiție bogată? Doar istoria artelor mai are adepți prin caracterul ei intuitiv și istoria socială, prin aspectul ei de urgență și de actualitate politică acută care îi face atenți [2].

[1] Statistica pe care o va publica d. prof. T. A. Bădărău, rezultat al anchetei suscitate printre elevii Liceului Internat, precizează că marea majoritate a elevilor nu agreează de loc latina, cu atît mai puțin greaca, dată în comprimate de cîte o oră de clasă pe săptămînă timp de doi ani!... Toți cer să fie suprimată, înlocuindu-se cu traduceri din opere vechi sau cu literaturi moderne. Pentru a vedea în ce condiții sînt eficace umanitățile antice, reamintesc volumul lui Léon Bérard, *Au service de la pensée française* (Paris, Colin, 1922).

[2] Tineretul francez pare orientat în același sens al unei realizări pe tărîmul practic. *Notre Temps*, revista celor de „moins de trente ans", nu admite ca un tînăr să rămînă indiferent în luptele politice.

Privind rezultatul anchetei mele în ansamblul ei, constat cîteva lacune importante în sensibilitatea elevilor, ecou al vremii și care explică sărăcia curiozităților lor.

Ei nu mai simt *fiorul obscur al poeziei;* acest domeniu ireal, sinteză îndrăzneață a vieții pe un plan superior, le apare „nenatural", tulbure și nesigur.

Literatura de refugiu și de apărare a poetului, — „initiative des inadaptés", după F. Baldensperger, — le scapă. Tragedia lui Racine, dată ca model de „poésie pure", nu pare a-i mișca deloc. Prea legați de aspectul exterior al lucrurilor, ei nu se lasă pătrunși de „valoarea sensibilă" a sunetelor, nici de consonanțele lor adînci. Din muzică, minunată pregătitoare pentru sensibilitatea poetică, ei aleg doar linia simplă a melodiei și nu pe cea mai aleasă; cea simfonică le scapă complet, cu toate posibilitățile nelimitate de educație muzicală oferite de fonograf și de radio. Cine s'a deprins cu banalitatea comodă a muzicii ușoare, cu greu se va disciplina vreodată pentru sforțarea cerută de muzica simfonică, densă și savantă. Cinematograful vorbitor, infestat acum din nenorocire de operete de proastă calitate, grăbește acest proces de banalizare și de scoborîre a nivelului simțului muzical.

Simțul metafizic, formă ridicată a nevoii de generalizare și de construcție, este *rara avis* în școala secundară de azi. Gustul de fapte mărunte și fărîmițate împiedică generalizarea. S'a introdus acum mai multă filozofie; se face și sociologie în clasa a VII-a. Ce păcat însă că *morala,* prezentată sub tutela severă a religiei, limitează adesea serios orizontul filozofic al unor chestiuni așa de vaste și de controversate ! [1] Ce păcat, iarăși, că psihologia nu se prezintă înarmată cu tot aportul științific așa de elocvent al psihologiei experimentale și patologice, — fără lecturi din textele marilor filozofi, fără bibliografie, cum se face în Franța! Alfred Fouillée ceruse, încă din 1902, *la Réforme de l'enseignement par la philosophie* (Paris, Colin), tentativă schițată și la noi de d. prof. I. Petrovici. O concentrare a obiectelor de studiu din clasele ultime în jurul filozofiei ar duce la o prețioasă desvoltare a simțului filozofic, așa de rudimentar și leneș printre elevii noștri. In sensul acesta, introducerea filozofiei la bacalaureat mi se pare o inițiativă fericită. In cadrul frămîntărilor actuale de natură economică, financiară și morală, tinerii ar putea, grație sociologiei și științelor sociale în general, să-și explice rostul lucrurilor și să înțeleagă mai bine oamenii și resorturile care-i mișcă.

Cum ar putea ei să priceapă poezia filozofică a lui Eminescu, Vigny, Leopardi, mistica „saint-simoniană" a romanticilor franceji, romantismul german așa de metafizic, fără elemente de filozofie?

Alături de cîțiva, foarte rari, care abordează domeniul prin lucrări de vulgarizare (Fr. Paulsen, *Introducere în filozofie,* etc.), cei mai mulți păstrează o rezervă totală. Dacă găsim, în lecturile unora, cărți de doctrină socialistă (K. Marx, Lassalle), încercări de morală (G. Papini, J. Benda, *Aforismele* lui Schopenhauer, în excelenta traducere a lui T. Maiorescu) sau pe Freud, nu părem prea mirați. Să păstrăm însă multă rezervă față de măsura în care trei elevi, zeloși în filozofie, s'au pătruns de textele pe care le citează din Spencer, Kant, Aug. Comte, St. Mill, Schopenhauer.

Repulsia lor instinctivă pentru abstracție ar părea un indiciu favorabil pentru științele exacte. Reiese însă din lecturi că această curiozitate privește numai stricta pregătire a lecțiilor, a bacalaureatului sau o eventuală inițiere de specialiști grăbiți. Partea pur profesional-tehnică singură îi pasionează: este bețla tînără a științei care uită parcă adevăratul ei scop și n'a atins încă maturitatea necesară meditației.

Rari sînt tinerii care mai riscă o privire prin teoriile biologice, prin Pasteur, Darwin, Haeckel [1]. Un pas mare se face deja prin interesul arătat măcar valorii umaniste a vieții marilor savanți. *Filozofia științifică,* popularizată prin faimoasa *Bibliothèque de philosophie scientifique* creată de Gustave

---

L'Action française regalistă, *la Revue des jeunes* catolică, *Nouvel Age* de stînga, la *Revue des Vivants,* radicală, — toate predică *militantismul.* Viața sufletului tinde să se refugieze în cîteva cetățui și „mici capele" mistice.

[1] Dacă lecturile religioase lipsesc complet din preocupările elevilor, să nu ne mirăm. Felul în care se predă acest obiect în clasele superioare, unde, — afară de onorabile excepții, — materia așa de subtilă și de poetică a misterului etern și a supranaturalului care ne strivesc, sînt reduse la simplu material de memorizat, — nu face decît să îndepărteze pe elevi. Incadrată în știință, filozofie și artă, religia ar putea lucra cu succes. Avem preoți în măsură să dea manuale la nivelul cerințelor moderne, înarmate cu argumente mai temeinice decît argutia verbală a cutărei *Apologetice* actuale, manual de clasa a VII-a. Le așteptăm. Nu ne putem însă împiedeca de-a compara cu melancolie nivelul lucrărilor analoage catolice. Vezi sugestiva *la Vie intellectuelle* de R. P. Sertillanges (Paris, Desclée) și *la Littérature religieuse d'hier et d'aujourd'hui* de abatele H. Bremond (Paris, Bloud).

[1] *Cunoștințe folositoare, Ziarul științelor, Natura, Je sais tout,* se află în mînile lor, alături de multe mici reviste prea tehnice pentru o cultură generală științifică. Cf. A. Alferov, *la Culture intelectuelle par soi-même* (Paris, Larousse), încheiat cu o bună bibliografie științifică.

Le Bon, nu mai are succesul de odinioară. Relevez printre lecturi doar *Théories de l'évolution* de Delage şi Goldsmith, precum şi *l'Athéisme* de Le Dantec. Ideile generale, metafizice şi biologice, ca şi poezia şi muzica prea adîncă le repugnă, ca regiuni nesigure pentru confortul intelectual al celor deprinşi cu idei simple şi sumare. *Simţul cosmic*, care leagă pe om de univers, conducîndu-l fatal spre sentimentul religios, — cel puţin panteist-mistic, — pare exclus din psihologia acestui tineret căruia sensibilitatea religioasă îi pare o mărturie de slăbiciune.

Mi se va reproşa asprimea acestui rechizitoriu, cu toate silinţele mele de a-l explica prin psihologia adolescenţilor de azi. Nu fac decît să constat o situaţie tristă faţă de trecut, dar în perfect acord cu spiritul vremii de acum, cînd fiecare e prea grăbit să intre în viaţă, pentru a putea adînci ceva şi a-şi construi o lume interioară de refugiu. Tineretul de azi pare dispus să renunţe la ceiace face atributul nobleţei omului: viaţa sufletească.

* * *

Intr'o interesantă lucrare recentă, savantul biolog francez Charles Nicolle îşi face istoricul descoperirilor care i-au adus premiul Nobel. Vorbind de formaţia lui intelectuală, el afirmă următoarele [1] :

„Une spécialisation hâtive ne peut être que nuisible au résultat, fût-elle judicieusement choisie...

„Il importe donc de se constituer, dès l'enfance, un bagage aussi complet, aussi général que possible. Une plus grande richesse d'acquisitions de tous ordres, facilitera l'éclosion de la personnalité...

„Rien de ce qui ouvre l'intelligence ne doit être écarté, négligé. Les études classiques, par leur désintéressement, ont, jusqu'à présent, contribué, dans nos nations, de façon indiscutable, à l'éclosion des génies...

„En dehors des acquisitions qu'elle nous donne, l'éducation classique développe en nous les qualités naturelles, propres à la réalisation de l'oeuvre créatrice; la confiance en soi, l'ambition, l'altruisme, l'enthousiasme qui sont des ailes; l'ordre, l'exactitude, la ténacité qui sont des qualités de fond...

„Quels meilleurs maîtres de dignité, de tenue qu'un Marc-Aurèle, un Vauvenargues, un Vigny, de l'enthousiasme, de la ténacité qu'un Corneille, de toutes pensées qu'un Pascal? Est-il

[1] Dr. Ch. Nicolle, *La Biologie de l'Invention*, Paris, Alcan, 1931, p. 44—45.

guides plus sûrs dans l'exactitude, dans l'ordre et la mesure que nos grands classiques, de meilleur régent que notre langue ?

„Celui qui la possède pleinement est apte à toutes les disciplines".

Cuvinte luminoase care, sub pana unui biolog, capătă o semnificaţie deosebită. La capătul unei cariere ştiinţifice rodnice, el recunoaşte ce datorează ca disciplină intelectuală culturii lui generale şi literare. Rîndurile acestea ar trebui meditate, ca tot volumul de altfel, de acei care separă domeniile cunoaşterii omeneşti în şcoală, în loc să le apropie şi să le topească în focul umanismului, nevoie eternă de armonie, mai necesară acum decît oricînd. Cultura generală, această aptitudine de-a trăi pe un plan superior, înnobilează viaţa.

In această criză a spiritului de care suferim, marea problemă a vieţii noastre naţionale este o chestie de *cultură* şi de *educaţie*. Ne trebuesc elite intelectuale înarmate cu o disciplină serioasă. Să nu cruţăm efortul necesar îndrumării elevilor pe acest tărîm rodnic: să-i ajutăm să-şi spiritualizeze viaţa.

Este interesant de observat că, lăsînd la o parte elementul de hasard din lecturile elevilor, există adesea o oarecare afinitate între cetitori şi autorii aleşi, care la rîndul lor, lucrează asupra celor dintîi: acest curios fenomen de osmoză spirituală ne permite să credem în valoarea educativă a lecturilor atît asupra desvoltării intelectuale cît şi morale.

Cu cîtă sinceritate răspunsurile şcolarilor condamnă orele pierdute cu profesori distraţi sau numai distractivi, şi ce emoţie caldă respiră rîndurile care pomenesc pe cei ce s'au coborît pînă la dînşii, i-au înţeles şi ajutat!

Amintesc cazul citorva generaţii de tineri scriitori franceji, ca André Maurois, Jean Prévost şi Pierre Bost care, evocîndu-şi anii petrecuţi în vechiul liceu parizian Henri IV, precizează că marea noutate pe care o introdusese, în monotonia vieţii lor de „cagne", profesorul lor de filozofie E. Chartier (cunoscutul filozof *Alain* în literatură), era că se ocupa de aproape de viaţa lor morală, urmărindu-le în special lecturile şi ecourile lor lăuntrice.

Profesorii vor creşte pe elevi în cultul valorilor spiritului şi-i vor deprinde a se servi de cărţi şi a ceti şi printre rînduri, atrăgîndu-le însă totodată atenţia că experienţa învaţă mai mult decît cărţile. Lectura să rămînă instrumentul indispensabil al unei educaţii întregi, prin numărul imens de fapte pe care ni-l procură, cît şi mai ales prin influenţa pe care o are asupra sensibilităţii, a gustului nostru artistic şi a vieţii noastre morale.

Ce mijloace să folosim pentru activarea acestui mijloc

de desăvîrşire a personalităţii elevilor? Lectura introdusă în
cadrul lecţiei, cu caracter obligator, va căpăta prestigiul obli-
gaţiei şi autoritatea controlului. Fiecare profesor, în specia-
litatea lui, să consacre un sfert de oră dintr'o lecţie săptămi-
nală unei conversaţii generale, în care elevii provocaţi ar
vorbi de lecturile lor particulare, sub forma de rezumate,
conferinţe, compoziţii, urmate eventual de discuţii. [1]

Esenţialul este crearea în clasă şi în şcoală a unei atmos-
fere de *preocupări;* prestigiul animatorului stîrneşte emula-
ţia. Ce ocazii fericite de precizare a valorii artistice sau ideo-
logice a marilor opere clasice şi contemporane, şi de punere
la punct a primejdiei pe care o pot prezenta literatura vul-
gară sau pornografică, filmele inferioare şi spectacolele tri-
viale, pentru echilibrul sufletesc şi pentru formarea gustului
estetic! Ce şcoală vie de bun gust, de simţ al relativului şi de
echilibru! Numai cu automatizarea acestor funcţii critice se
pot transforma obligaţiile dela început în deprinderi du-
rabile.

Este mijlocul cel mai eficace pentru a provoca în adoles-
cenţi revelaţia propriei lor personalităţi şi pentru a le des-
chide ochii mari asupra vieţii: şcoală de iniţiativă, de disci-
plină şi de încredere în sine, — totodată prilej de umilitate şi
de disciplină intelectuală.

Pentru ca lecturile să-şi reia importanţa ce-o merită în
lumea morală a adolescenţilor, va trebui ca şi valorile res-
taurate să-şi recapete în viaţa socială locul dominant de altă-
dată.

E o chestie de viitor îndepărtat poate. Dar cînd toţi pro-
fesorii şi intelectualii, în loc de-a se mulţumi cu rolul şters de

[1] Imi iau libertatea să-mi citez lucrarea seminarială pentru absol-
venţa Seminarului Pedagogic, despre *Literatura romantică franceză în*
educaţie, publicată în *Buletinul Seminarului Pedagogic din Iaşi*, 1922,
unde indicam de atunci cîteva din aceste mijloace.

Vezi mai ales cele două volume ale lui J. Bezard, *la Méthode litté-*
raire şi *la Classe de français*, care rezumă jurnalul de lecturi, com-
poziţii, conferinţe şi discuţii a două clase ultime de literatură fran-
cezã. La pag. 531—549 ale primului volum, se află discuţia cu elevii în
jurul unei anchete în clasa ultimă, asupra lecturilor lor: *Quels sont,*
parmi les ouvrages que vous avez lus depuis trois ou quatre ans, ceux
dont vous croyez avoir retiré le plus de profit? Dacă unii elevi de-
clară că lecturile n'au avut nici o influenţă morală asupra lor şi dacă
alţii le limitează rolul la pregătirea examenelor, sau la o agreabilă dis-
tracţie, cei mai mulţi le atribue o mare înrîurire asupra judecăţii, a
moralului sau chiar a vocaţiei lor în viaţă: mulţi scriitori le-au servit
de modele de urmat; alţii l-au făcut să iubească natura, să înţeleagă
pe Dumnezeu sau omenirea.

funcţionari, — vor fi *animatori* şi *îndrumători* cu autoritate morală, un pas important va fi deja făcut. [1]

Franţa Convenţiei, Italia fascistă şi Rusia sovietică şi-au reeducat generaţii într'un spirit nou, prin şcoală. Noi însă nu credem în eficacitatea ei, familiile nu urmăresc cu destul interes eforturile ei de-a se înviora şi adapta, iar presa, informată numai parţial, se face doar ecoul plîngerilor contra ei. Capitolul lecturilor, aşa de important în orientarea adolescenţii, cere o colaborare strînsă şi armonică a profesorilor, a familiei şi a tuturor celor care mînuesc un condei. Numai astfel se poate face din lecturi un ferment de adîncire şi de lărgire a vieţii sufleteşti.

Nicolae I. Popa

[1] Colegul I. M. Raşcu, profesor la Bucureşti, a publicat în patru excelente *Anuare ale Soc. liter. Gr. Alexandrescu* (1920-1923, Focşani), conferinţe şi discuţii cu elevii.

Valéry, Rilke şi poezia pură

De la început datoresc cititorilor o lămurire. Anume — care e semnificaţia acestui titlu cam ermetic: Valéry, Rilke şi poezia pură? Şi dece această împerechere ciudată a doi mari poeţi, unul francez şi altul german — a celor două nume, poate mai reprezentative astăzi a liricei moderne dintr'o parte şi de alta a Rinului, — în jurul unei noţiuni de care s'a vorbit mult în ultimii ani în occident şi mai puţin la noi, noţiune cam abstractă, cam nebuloasă şi mai ales cam rebarbativă încă pentru marele public.

Poezia pură? Un titlu cu care nu-mi propun nici să stîrnesc curiozitatea estetică a snobilor literari, nici să surprind indignarea virtuoasă a burghejilor cu studii clasice. Urmărind de mai mult timp, pentru mine singur, unele probleme în legătură cu arta versurilor şi cu expresia poetică, care mă interesau îndeosebi, am fost adus să studiez operele lirice în textul lor original, a patru-cinci literaturi moderne mai importante din Europa occidentală şi pînă de peste Atlantic.

Am avut prilejul astfel să cunosc nu numai din auzite sau din citite postulatele abatelui Henri Bremond, exprimate în răsunătoarea lectură făcută în şedinţa publică a celor cinci Academii sub cupola Institutului dela Paris, la 24 Octombrie 1925. Am putut observa cît de actuală e problema poeziei pure şi cît de mult ea tinde, în preocuparea liricilor din Apus, să anexeze toate domeniile poeziei, sau mai bine zis să le rodească din belşug printr'o arătură nouă şi un nou fel de însămînţare a ogorului sufletesc.

Mi-am dat sama cu vremea, din acest contact zilnic cu poezia apuseană, franceză şi germană, engleză, spaniolă şi italiană, din această convieţuire cu operele însăşi, fără — între setea mea şi apa lor — oglinda deformantă a unui comentator interpus, că astăzi problema poeziei pure e problema poeziei faţă de viaţa modernă, faţă de roman şi de cinematograf, — care nu sînt decît oglinda credincioasă a acestei vieţi, — faţă de tehnicizarea şi specializarea omului modern, — care-l apropie de neînsufleţirea maşinii, — şi faţă de uniformizarea în spaţiu a acestui om modern, — care-l depersonalizează şi-l face una cu o monedă de schimb, aceiaşi pe tot pămîntul.

Poezia nouă caută o eliberare din legile materiei în domeniul spiritual; în spatele fenomenului trecător, ea caută forma eternă, — *die Urform*, — forma pură...

Peste naturalism şi realism — literare şi decalcînd viaţa ca o fotografie, dar tot atît de mărginite, căci sînt *exacte* — poezia nouă se străduie să ne dea natura şi realitatea însăşi în adîncimea şi puritatea lor. Nu cu exactitate, ca o poză de fotograf, ci sugestiv ca un portret de maestru, care individualizează atît de profund obrazul modelului, încît ajunge dincolo de trăsăturile sale trecătoare, deformîndu-le, pînă la trăsăturile eterne cele din partea cealaltă, a sufletului. Poezia pură, şi această sforţare îi face cu hotărîre mărimea, caută să prindă conceptul curat al ideii, al sentimentului, al senzaţiei, *prin* şi *peste* materie şi spaţiu, în suflet şi în durata bergsoniană. Timpul, pe care filozoful francez îl leagă de scurgerea muzicală a conştiinţei umane, e chemat astfel să joace un rol cu totul deosebit în lupta poeziei nouă cu materia neînsufleţită, cu spaţiul. Poezia clasică fusese mai mult spaţială. Poezia „parnasiană" îngheţase chiar în spaţiu deabia-nelea. Pînă şi romanticii rămăseseră exteriori timpului adevărat, cel puţin romanticii franceji (afară de G. de Nerval), cei spanioli şi italieni, căci pentru romanticii engleji, dar mai ales germani, acei simbolişti *avant la lettre*, problema se pune altfel. In orice caz, pentru poeţii moderni, timpul se face muzică, sau mai bine zis: muzica devine expresia timpului adevărat — adică a scurgerii aceleia, ca a unei ape, murmurătoare, a conştiinţei noastre intime. Era firesc deci ca poezia pură să tindă spre muzică. Nu spre melodia rimelor numai, ci spre o armonie mai adîncă şi mai bogată a versului, a strofei, a întregului poem. Şi mai mult decît la muzicalizarea formei, poezia nouă se apropie în puritatea ei de muzicalizarea conţinutului însuşi, care aici nu poate fi separat de expresia sa poetică. Valéry a scris în prefaţa unui volum de poeme *La Connaissance de la Déesse* a poetului Lucien Fabre, vorbind de mişcarea simbolistă, că ea se poate rezuma în intenţia comună mai multor familii de poeţi „de reprendre à la musique leur bien".

Iar Rilke, într'un fragment de poezie postumă, spunea:

Musik: Atem der Statuen, vielleicht :
Stille der Bilder. Du Sprache, wo Sprachen
Enden, du Zeit,
Die senkrecht steht auf der Richtung vergehender
Herzen. [1]

[1] Muzică: respirarea statuelor, poate:
Tăcerea icoanelor. Tu grai, unde graiuri
Sfîrşesc, tu timp,
Ce cade afund vertical pe direcţia pieritoarlor inimi.

Ultimul vers e aproape o definiție literală a duratei lui Bergson. Muzicalitatea aceasta însamnă de fapt transpunerea în valori sufletești pure a lumii exterioare. Un pastel devine o partitură. Astfel Valéry, în *Cantique des Colonnes*, ne redă forma plastică a coloanelor, evocîndu-le muzical:

Douces colonnes, ô
L'orchestre de fuseaux!
Chacune immole son
Silence à l'unisson.

Și mai departe:

Nous chantons à la fois
Que nous portons les cieux!
O seule et sage voix
Qui chante pour les yeux.

Vois quels hymnes candides
Quelle sonorité
Nos éléments limpides
Tirent de la clarté!

Intraductibilul cum să-l redai — „inefabilul" aici creează poezia. Orice atingere, orice suflare străină, cît de mică, orice traducere, ar nimici-o cu totul. Dar să constatăm acel glas cuminte ce cîntă pentru privire, acea sonoritate pe care limpezile elemente ale marmurei le scot din lumină.

Din prima apropiere însă a fragmentului postum al lui Rilke și a poeziei lui Valéry, deși amîndoi poeții tind la același lirism pur în preajma muzicii, vedem între poetul german și poetul francez o deosebire de poziție, care în fond e o diferență de rasă, de natură și de expresie sufletească. Sînt două aspecte contradictorii ale unei realități superioare: sufletul liric european.

Pe cînd Rilke pleacă dela revărsarea muzicală a sentimentului, ca la extrema sa decantare s'o curgă în tiparul unei forme sensibile, iradiind gîndire, Valéry — invers — pleacă dela tiparul etern al formei spiritualizate, ca le extrema sa vibrare să elibereze sentimentul muzical. O vom observa mai bine prin exemplele ce le voi da mai departe.

Ca să întrebuințez o metaforă, Valéry și Rilke sînt fiecare o parte din firul Ariadnei, ce prin labirintul unde se pierduse poezia o vor aduce iarăși la lumină. Unul din fire pleacă din sudul mediteranean al formelor clasice, celalt fir din nordul germanic al visului romantic. Amîndouă împreună — și numai așa — ne vor duce la Ariadna pierdută.

Iată de ce am pornit pe drumul adesea anevoios al poe-

ziei pure, de o parte cu Valéry și de alta cu Rilke. Dacă voi reuși să prind și să arăt, printr'o dublă analiză, cum fiecare din ei se apropie de această limită ideală a unei expresii totale, desăvîrșite, a sufletului uman și dacă voi mai reuși apoi printr'o sinteză unică să demonstrez profunda unitate a celor două antiteze în prezență, tocmai în granițele acestei poezii, vom soluționa una din problemele cele mai subtile și cele mai hotărîtoare ale sufletului modern: problema poeziei pure.

Dar ce e poezia pură? Am văzut la ce asipră, am văzut că limita ei extremă se identifică cu acel timp muzical, cu acea succesiune ca scurgerea unei ape, a conștiinței umane, cu ceiace chiamă Bergson *la durée:* timpul pur, deosebit de timpul măsurat în date spațiale ale matematicianului și ale geometrului. Deci — citez textual pe abatele Bremond, teoreticianul problemei — „e impur, de o impuritate nu reală, ci metafizică, tot ceiace într'un poem ocupă sau poate ocupa activitățile noastre de suprafață". Și, adaog eu, impur e deci tot ceiace s'ar putea exprima și cu ajutorul prozei. Subiectul și intenția poemei, adică narațiunea și morala ei, toată poezia numai narativă sau numai descriptivă, într'un cuvînt, toată poezia care caută nu să ne încînte numai, ci încă să ne învețe ceva. Astfel la poeții moderni, conceptul de poezie a trecut de pe țărmul Eticei pe țărmul Esteticei — dela morală și rațiune la cîntec și la intuiție.

De aici înflorirea poeziei lirice și decăderea poeziei epice, întrucît e poveste în versuri. Sau mai bine zis, epicul modern ca să poată dăinui a devenit interior, sufletesc, aș spune că s'a transpus aproape pe planul liric.

Poezia lirică a înflorit însă din belșug, căci e singura poezie pură, singura care poate trăi fără să împrumute nimic didacticului și moralei. Ceiace nu însamnă că un lucru desăvîrșit de artă pură: poemă, pictură, statue sau cîntec, nu exercită implicit, prin însăși existența lui, o atmosferă, morală și folositoare omenirii.

Prin izgonirea din domeniul poeziei, a narațiunii, a senzaționalului, a fabulei didactice, a povestirii versificate, a raționamentului demonstrativ, noțiunea de poezie lirică se restrînge, dar se adîncește.

Paul Valéry ne spune lapidar, undeva în volumul său *Littérature*: „Le lyrisme est le développement d'une exclamation". Ceiace trebue înțeles așa: lirismul e ceva născut, izvorît direct din noi, exprimarea însăși a părții celei mai tăinuite și mai adînc personale a sufletului. E deci ceva originar, explosiv, care nu poate dăinui mult în această intensitate pură.

E ca o undă venită din adînc a cărei vibrare se pierde

la suprafață. Rolul poetului e de a o capta, de a o amplifica. De aci teoria valéryană a *versurilor date* și a *versurilor de legătură*. După Valéry, orice poezie se compune din două feluri de versuri: unele, puține, sugerate direct poetului, adevărate exclamări tainice ale conștiinței noastre adînci; altele, mai multe, poruncite de cele dintîi și care le leagă între ele, dîndu-le posibilitatea întregii lor rezonanțe.

Toată arta poetului va fi deci de a îngrămădi, de a strînge în ad.ncurile conștiinței, printr'o lentă tezaurizare sufletească, tăinuita comoară și, în ziua recoltei, printr'o muncă în care nimic nu e lăsat întîmplării, de a o valorifica aproape matematic. (Vezi poemul: *Palme)*.

Foarte mulți critici n'au înțeles acest aspect al poeziei lui Valéry. Mulți au spus că e o poezie făcută — fără a-și da sama ce mare rol lasă poetul inspirației tocmai prin acele versuri date — *vers donnés* — care formează temelia poemului.

Prin revenirea poeziei spre lirismul pur, spre muzică, între poezie și proză diferența nu e numai *cantitativă*, cum se crezuse înainte, ci devine *calitativă*.

Intr'o conferință, ținută acum doi ani la Cercul Analelor din Paris și publicată apoi sub titlul *Propos sur la poésie*, Valéry ne spune că arta literelor comportă două aspecte, ne oferă două modalități de exprimare: *proza* și *versul*, care la punctele lor extreme se opun, dar care totuși se leagă între ele printr'o mulțime de trepte intermediare.

Astfel că de fapt graiul nostru are drept limită pe de o parte *muzica* și pe de alta *algebra*. Mărturie prețioasă pentru poezia lui Valéry — cum e prețioasă pentru înțelegerea ei și vestita comparație din aceiași conferință a lui Valéry între proză și mers, poezie și danț. Cred necesar să citez pasajul întreg, de o rară finețe de analiză, căci el ne face să pătrundem în miezul poeziei pure:

„Mersul ca și proza are totdeauna un obiect precis. E un act îndreptat spre vre-un obiect cu scopul să-l ajungem, sînt circumstanțe actuale — natura obiectului, nevoia mea de dînsul, puterea dorinței mele, starea trupului meu, starea terenului — care poruncesc mersului ce „tempo" va avea, care îi hotărăsc direcția, viteza și sfîrșitul. Toate proprietățile mersului decurg dela aceste condițiuni ale momentului și care se compun numai odată în fiecare ocazie. Așa că nu aflăm două deplasări de felul acela, identice între ele, căci de fiecare dată ne găsim în fața unei creații speciale, dar anulată de fiecare dată și ca sorbită de actul săvîrșit.

„Danțul e cu totul altceva. E desigur un sistem de acte, dar care își poartă finalitatea în sine. Danțul nu merge nicăeri. Chiar dacă urmărește ceva, nu e decît un obiect ideal, o stare, o voluptate, o nălucă de floare, sau vre-o răpire a propriei sale ființe, un extrem de viață, o culme, un punct suprem al existenței...

„Dar oricît de deosebită ar fi de mișcarea utilitară — notați această observație esențială, deși de o simplitate infinită — *danțul întrebuințează aceleași membre, aceleași organe, oase, mușchi, nervi, ca mersul însuși*.

„E exact la fel cu poezia care face uz de aceleași cuvinte, de aceleași forme, de aceleași sonorități ca și proza".

De aci Valéry deduce că în proză „forma nu se păstrează, nu supraviețuește înțelesului textului, ea se dizolvă în lumina comprehensiunii", pe cînd „poemul nu moare după ce a servit, ci renaște mereu din cenușe, ca să redevie ceiace a fost".

După ce am înțeles o pagină de proză, putem să o repetăm cu ajutorul altor cuvinte — lucru imposibil pentru poezie, care nu există decît într'o anumită formă. Un singur cuvînt adăogat sau suprimat armoniei unui vers — și toată poezia dispare.

Căci poezia pură e legată de expresia verbală, nu ca o haină frumoasă, pe care o poți la nevoie înlocui cu alta, ci organic, cum e legată lumina fosforescentă de trupul licuriciului, fără de care nu se poate aprinde.

Poezia pură e deci nedespărțită de muzica, de armonia cuvîntului golit de înțelesul său rațional superficial, dar păstrînd „inefabilul" — neexprimabilul — sufletesc care-i face magica puritate.

Iată teoria poetică a lui Valéry. Să vedem acum caracterele și originalitatea poeziei sale ca, după ce ne vom ocupa și de opera lui Rilke, să le putem compara.

Cîteva date necesare din viața poetului, mai întîi.

Paul Valéry s'a născut în anul 1871, la Cette, un orășel din Sudul Franței, din „département de l'Hérault", așezat pe țărmul Mediteranei. Locul de baștină al lui Valéry nu mi se pare indiferent pentru poet. Peste tradiția franceză, coasta aceia natală, scăldată de valurile albastre și de razele unui cer de azur, — unde totul pare sculptat într'o lumină eternă, uscată și limpede — păstrează încă amintirea vie a vechilor Eleni, veniți pe vremuri din Foceea să întemeieze orașul Marsilia și o serie de colonii răsfirate pe țărm. Acel pămînt grecesc din sudul Franței, atît de clasic în trăsături și în spirit, ar fi prea ușor să arătăm ce urme adînci, ce temelie puternică a lăsat în opera lui Valéry. Căci, peste Mallarmé, Baudelaire și Racine, Paul Valéry — și lucrul, după mine, n'a fost îndeajuns remarcat — e un clasic grec, un mediteranean înainte de orice.

Toată poezia lui e o poezie de esență sudică, de vegetație

şi de rodire sudică; şi reamintesc minunatele simboluri împrumutate acestora: *Palme* şi *Les Grenades*. O poezie scăldată în acea lumină de aur şi de miere, care dă marmurei şi spiritului împlinirea unei armonii desăvîrşite, fiindcă din spaţiul etern trece în timpul veşnic.

Acele temple, acele coloane de proporţii unice, uimirea şi fericirea ochiului nostru cînd le descoperă pe un cer clasic, toată acea arhitectură dăruită omenirii, pe vremuri, de geniul Eladei şi de atunci pierdute cu dînsul, — poezia lui Valéry o evocă, o insufleţeşte, ne-o redă vie, ca palpitînd încă de lumina antică.

Citiţi numai cîteva strofe din *Cantique des Colonnes* de care am mai vorbit. Nu îndrăznesc nici o traducere şi citez în limba originală sfîrşitul poemei, atît de caracteristic pentru ce am înaintat aici şi pentru toată arta lui Valéry în genere:

Servantes sans genoux,
Sourires sans figures,
La belle devant nous
Se sent les jambes pures.

Pieusement pareilles
Le nez sous le bandeau
Et nos riches oreilles
Sourdes au blanc fardeau

Un temple sur les yeux
Noirs pour l'éternité
Nous allons sans les Dieux
A la divinité !

Nos antiques jeunesses,
Chair mate et belles ombres,
Sont fières des finesses
Qui naissent par les nombres!

Filles des nombres d'or,
Fortes des lois du ciel,
Sur nous tombe et s'endort
Un Dieu, couleur de miel.

Aici să ne oprim o clipă. Iată un pastel admirabil de evocator, scris parcă sub îndoita umbră a lui Palas Athene şi a lui Pythagora; iată în faţa noastră vii, coloanele înseşi. Şi totuşi, fiinţa lor, marmora în care trăesc e pur spirituală. Nici o descripţie, numai evocări. Valéry nu spune: aceste coloane uşoare şi netede sînt asemeni unor picioare svelte de fecioară,

ci numai: mîndra în faţa noastră îşi simte picioarele pure, adică forma picioarelor pură:

La belle devant nous
Se sent les jambes pures.

Şi atît e destul. Ce forţă de spiritualizare şi de concizie, fără a cădea pe tărîmul prozaic al demonstraţiei. Valéry e poetul formulelor în sine — peste individual, el ajunge la etern: la ideia poetică originară care stă în miezul fiecăreia din ele.

Mai departe:

Incorruptibles soeurs
Mi-brûlantes, mi-fraîches,
Nous prîmes pour danseurs
Brises et feuilles sèches.

Et les siècles par dix,
Et les peuples passés —
C'est un profond jadis,
Jadis, jamais assez.

In opt versuri, mai întîi tot drumul soarelui în jurul coloanelor incoruptibile — fuga zilei. Fuga anotimpului apoi, cu vînturile şi frunzele veştede ale toamnei. Apoi goana veacurilor, a popoarelor uitate într'un trecut adînc care nu se satură de timp niciodată.

Sous nos mêmes amours
Plus lourdes que le monde
Nous traversons les jours
Comme une pierre l'onde !

Nous marchons dans le temps
Et nos corps éclatants
Ont des pas ineffables
Qui marquent dans les fables...

Prin schimbarea rimelor încrucişate în rime îngemănate, ultima strofă, prin chiar sonoritatea ei decisivă, ne arată sfîrşitul poemei.

Reţineţi numai versul: *Nous marchons dans le temps*. Paradoxul e aparent, căci, deşi nemişcate în spaţiu, coloanele progresează zi de zi în timp.

M'am oprit mai mult la această poezie tocmai ca să arăt că muzele lui Valéry s'au născut pe un pămînt clasic şi că au rămas chiar cînd poetul a părăsit ţărmul mediteran pentru

malurile Senei pariziene : fiicele numerelor de aur ale lui Pythagora *(Filles des nombres d'or)*.

Această influență mai răsare și în cele două dialoguri: *L'Ame et la Danse* și *Eupalinos ou L'Architecte*, în care Valéry, ca un nou Platon, împletește, clasic, frumos și tulburător de modern, simboluri care îi sînt dragi și atît de carcateristice.

Acestui sentiment clasic înnăscut îi datorește poetul darul aproape divin al proporțiilor și al dozărilor, o luciditate neobișnuită chiar în clipa extazului, o cîntărire a imponderabilului din suflet, o inteligență excesivă alături de o infinită sensibilitate pentru armonia cuvîntului — și poate ceva uscat ca un fruct sudic, ceva amar și ermetic în gîndire, ceva sensual în formă și în spirit — ca acele ape din sud, torente secate de arșiță, care deodată umplu de răcoare și de valuri albia lor umflată de ploi.

De aci, acel dispreț aproape oriental în poezia lui Valéry pentru femeie. Valéry nu are nici o poezie de dragoaste, și singura în care evocă o femeie (muză, iubită sau simplă servitoare a unui preot al poeziei — nu știm pînă la sfîrșit) e acel misterios *interior* în care își descrie propriul iatac.

O roabă cu ochi lungi plini de lanțuri grele
Imi schimbă apa florilor, se scufundă pe aproape în oglinzi,
Așternutului tainic dărue degete curate ;
Așează o femeie în mijlocul acestor ziduri,
In visarea mea rătăcind cu sfială
Imi trece prin privire fără a-i rupe lipsa,
Așa cum trece sticla prin raza de soare
Și ferește aparatul rațiunii pure. [1]

Straniu fel și personal de a concepe femeia. In ochii lui Valéry ea rămîne: roaba milenară, sclava ale cărei gesturi armonioase împodobesc și ele, ca o floare, ca lumina unei raze, un interior de înțelept. O umbră străvezie în lumina gîndului etern, atît. Ce departe — o vom vedea — de concepția femeii la Rilke!

Ca și Edgar Poe, ca și Baudelaire, ca și Mallarmé — Va-

[1] Une esclave aux longs yeux chargés de molles chaînes
Change l'eau de mes fleurs, plonge aux glaces prochaines,
Au lit mystérieux prodigue ses doigts purs;
Elle met une femme au milieu de ces murs,
Qui dans ma rêverie errant avec décence,
Passe entre mes regards sans briser leur absence,
Comme passe le verre au travers du soleil,
Et de la raison pure épargne l'appareil.

léry face parte din familia aceia rară de spirite cu fața de Ianus: cu un obraz suflă în rogozul cîntărețului, cu celălalt aude, judecă și conduce propriul său vers. Nu e „cîntărețul tristeței sale", cum au fost poeții romantici mai toți — e, lucru poate mai de preț, „măsurătorul cîntecelor lui".

A debutat în poezie ca un discipol fidel al lui Mallarmé. A publicat versuri puține dar interesante, scrise sub influența directă a maestrului mult admirat, fără a-l egala totuși, in mici reviste simboliste ale vremii, din care citez revista *La conque* a lui Pierre Louys, între anii 1891—1895. Aceste versuri au fost strînse abia în 1920 în volumul *Album de vers anciens*.

Apoi, în poezie Valéry a tăcut timp de 21 de ani pînă la apariția în 1917 — în timpul războiului — a „Tinerei Parce" *(La Jeune Parque)*. Acestei tăceri atît de rodnice ca urmări creatoare, nu cunosc în toată literatura modernă alta să-i pun alături, decît tăcerea lui Rilke în sihăstria sa elvețiană înaintea furtunii „Sonetelor lui Orfeu" și a „Elegiilor Duineze", culmea poeziei sale. Dar și aici o deosebire: tăcerea lui Rilke e pasivă, feminină ca toată poezia lui. El se supune Naturii, așteaptă ca ploaia venită de sus să-i rodească înmiit ogorul sufletesc, așteaptă ca un sfînt retras departe de oameni, Cuvîntul care prin gura sa va fi viață. Tăcerea lui Valéry e activă, bărbătească, așa cum îi e și lirismul — el nu se supune Naturii, ci o provoacă. Așteptarea lui nu e a unui sfînt în chilia unei sihăstrii; e a unui savant în laboratorul său sufletesc. Tăcerea lui Paul Valéry, mai mult decît simbolul din *Palme:*

Patience, patience,
Patience dans l'azur
Chaque atome de silence
Est la chance d'un fruit mûr...

e tăcerea lui *Monsieur Teste*. Acel „Domn Țeastă" — numai creer pur, numai senzație pură, acea extraordinară creație mintală a lui Valéry — care e Valéry în ultima lui esență — care e, față de Paul Valéry cel adevărat, ceiace e bunăoară vinul de Cotnar față de vița de vie încărcată cu struguri, dela Cotnar: un prototip și un rezumat, ceva mult mai simplu și ceva mult mai complex, o *sinteză de analize*.

E acel „maturare" al lui Teste, care nu e o rodire aproape vegetală a sufletului, ci o fecundare forțată dar naturală, inconștientă dar voită a spiritului întreg. *Teste* (sau mai bine *La Soirée avec M. Teste* scrisă în 1896) e romanul lui Valéry — romanul senzației și al creerului pur — precum *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*, însemnările

acelui alter-ego al lui Rilke — e romanul sensației sentimentale pure.

După 20 de ani de o astfel de tăcere, Valéry putea duce mai departe modul poetic mallarméan — precum și Mallarmé dusese mai departe arta și învățămintele lui Baudelaire. El putea, întrecîndu-și maestrul, să se regăsească pe sine liberînd în același timp poezia franceză din primejdia în care se afla de a rămînea subjugată unei formule de artă superioare, dar valabilă numai pentru autorul ei Stéphane Mallarmé. *La Jeune Parque*, acel „exercițiu" (cum o intitulează Valéry) e singurul și minunatul răspuns dat dincolo de moarte „Dupăamiezii unui Faun" *(L'Après-midi d'un Faune)*. E o poemă de o unică frumusețe și poate, cu „Faunul" lui Mallarmé, singurul exemplu de pozie pură desăvîrșită după canoanele estetice ale lui Henri Bremond. Versuri ca

Le plus pur en silence éclaire un coeur brisé...

sau

Tendre lueur d'un soir brisé de bras confus...

sau

Liant et déliant mes ombres sous le lin...

a căror valoare poetică reiese din cea mai subtilă armonie și din tainica lor împerechiere — ne arată cît de zadarnică ar fi orice încercare de traducere. Orice comentar chiar al unui poem ca *La Jeune Parque* e de prisos și neavenit, căci poemul pur n'are nici subiect, nici acțiune — sau mai lămurit are acțiunea și subiectul pe care i-o descoperă și i-o împrumută cititorul. Valéry emite chiar într'una din prefețele sale teoria următoare: cititorul de poeme nu e pasiv ca un cititor de romane (în proză sau versuri narative), care acceptă povestea autorului și i se supune — ci el e activ, e un colaborator necunoscut al poetului, și explicația pe care o propune dînsul e tot atît de valabilă ca însăși părerea autorului.

După *La Jeune Parque*, de la 1918 pînă la 1922 data publicării ultimului său volum de poezii *Charmes*, Valéry a scris versuri — de-atunci (afară de un fragment din *Narcisse)* poetul a tăcut, trecînd pana prozatorului. *Charmes* (al cărui echivalent ar fi „Farmece", „Vrăji", „Incîntări") e opera de maturitate și culmea poeziei lui Valéry. Aici găsim *Le Cimetière marin, Palme, Cantique des Colonnes* din care v'am citat, *La Pythie, Ebauche d'un Serpent, Aurore* și sonetele *Les Grenades, Le Vin perdu* și atîtea alte comori. Aici, părăsind factura strict malarméană, Valéry revine la cea mai curată tradiție formală franceză, la Racine. Mărimea unui poet se poate măsura în puterea lui de a întineri și de a duce mai departe, scoțînd-o din litera moartă a

cărților și transplantînd-o în sufletul viu al vremii, tradiția literară a nației sale. Și din acest punct de vedere Valéry e mare. E un Racine mai aproape de spiritul autentic grecesc cules din lumina Mediteranei, un Racine îmbogățit de toate resursele sufletului modern și din care narațiunea a dispărut făcînd loc simbolului. Acestui dublu clasicism: grecesc și racinian, îi datorește Valéry alegerea sa în 1925 în forul Academiei franceze atît de închisă novatorului. Din aliajul rar de pur clasicism mediteranean, francez și de poezie pură, modernă, Valéry a creat un stil clasic nou, o poezie pură din care totuși nu lipsește — ca prea des la Mallarmé — conținutul. O poezie cum e „Cimitirul marin" desăvîrșește aceastră minune de a fi clădită — ceiace pare aproape o antinomie — pe concepte raționale pure, și totuși de a nu fi logică în sensul didactic sau retoric al cuvîntului, ci în sensul poetic. Căci Valéry găsește puterea de a duce ideia pînă la punctul originar, pînă în punctul acela extrem al conștiinței, unde ca un izvor: e încă numai murmur, muzică și palpitare curată. Acolo unde e încă poezie pură.

Și acum, după ce am văzut piscul atins de Valéry, de pe versantul francez și mediteranean, să trecem împreună pe celalt povîrniș și să căutăm a-l cunoaște și a-i ajunge culmea, împreună cu Rilke, de pe versantul german și nordic. Negurile și norii care-i înfășoară pădurile, plaiurile și colinele înalte, de pe această parte îi ascund mai bine liniile adevărate decît soarele cerului sudic — dar totuși, cînd razele luminii vor reuși să spargă nălucile de basme, piscul și aici își va arăta mîndrețea desăvîrșită.

Poezia germană față de poezia franceză în special și de cea romanică în genere e, ca să întrebuințăm o imagine, ceiace e apa față de uscat. Pe cînd țărmul de marmoră, de piatră sau de lut, rămîne neschimbat în spațiu și dacă-l modifică timpul, trebue veacuri ca formele sale să se transforme mai mult, apa nu numai curge mereu — tot alta în același rîu — nu numai lovește tot cu alte valuri schimbate țărmul neschimbat, dar încă în arșița verii își preschimbă ființa însăși în vapori clădind pe ceruri nori aerieni, și iarna se face ghiață străvezie și dură. Apa fugitivă în spațiu nu-și află adevăratul echilibru decît în timp. Ultima ei esență e tocmai această fluiditate care o face să se regăsească în clipa chiar cînd pare să se fi pierdut. Sloi, undă sau nor, ființa ei e aceiași.

Iată într'o imagine toată poezia lui Rilke, față de poezia lui Valéry. Poezia francezului, am văzut-o, se conturează precis, abstract și muzical, dar în sensul solid, arhitectonic, aproape geometric: ca un templu grecesc a cărui marmoră aurită de lumina de vis a amurgului, ale cărui pro-

porții desăvîrșite cîntă ochiilor. Dar acest templu, cu deosebirile doar aduse în fiecare ceas de altă lumină sufletească, rămîne mereu același ca materie, ca intenție, ca densitate formală. Poezia lui Valéry e *statică*. Poezia germanului nu e conturată de vedere la început, ci adunată în suflet pe cale auditivă. E toată gama freamătelor muzicale, e toată revărsarea sentimentului în armonia cuvintelor. E într'o devenire continuă; e, înainte de toate, *dinamică*.

De o nesfîrșită varietate de tonalități, e nespus de fluidă. E materia primelor versuri ale lui Rilke — cîntecele din *Erste Gedichte* și din *Frühen Gedichte*. Apoi purtată de sentimentul pur, ca murmurul veșnic al valurilor de firul apei adînci, poezia rilkeiană își sapă drum tot mai tăinuit, tot mai profund, prin vreme și prin suflet, căutînd dincolo de el Valea Domnului. E poezia din *Stundenbuch*, din „Cartea Orelor", acel Ceaslov al sufletului mistic modern scris sub influența ortodoxă și slavă a călătoriei poetului în Rusia și a întîlnirii sale cu Tolstoi.

Dar în clipa cînd acest lirism al devenirii — în opoziție cu lirismul francez al ființei — riscă să se piardă în ireal, din lipsă de tipar formal, întîia minune o scapă. Sub influența lui Rodin, sculptorul și stăpînul formelor, al cărui secretar Rilke a fost ani de zile și despre arta căruia a scris o carte minunată, tot ce nu fusese pînă atunci decît sentiment, efuziune și armonie muzicală — apă veșnic curgătoare — deodată înghiață, devine deodată formă străvezie, cristal dur. Toată poezia lui Rilke învață materia, solidul, forma în spațiu, — și mai mult decît spațiul, căci ființa ei e numai timp solidificat — suflet materializat. E poezia din *Buch der Bilder*, și din *Neue Gedichte* publicate în două volume.

Dar în clipa cînd poezia rilkeiană riscă din nou să se piardă de data aceasta în tiparul înghețat al formei — o scapă a doua minune, cea mare. După șapte ani de tăcere în munți — ce era legat se desleagă. Ce era lut se însuflețește. Ghiața de pe pămînt se face pe ceruri nori. Dar deși spiritualizată desăvîrșit din cele două deveniri ale sale anterioare, poezia lui Rilke de-acum păstrează din una taina armoniei, din cealaltă armonia formei. E poezia în care Rilke preia moștenirea lui Hölderlin din „Ultimele imnuri", sînt „Sonetele lui Orfeu", sînt mai ales acea culme pură a liricei europene moderne „Elegiile din Duino" (un castel pe Adriatică). Rilke de acum poate să moară ca om, s'a desăvîrșit etern în opera lui și a desăvîrșit acolo geniul rasei sale. S'a integrat tradiției mari germane — cum Valéry, am văzut-o, s'a integrat marii tradiții franceze. Poezia din *Duineser Elegien* rămîne — pe alt plan, pe alt versant al aceleiași culmi — geamăna în puritatea ei a poeziei din *Le Cimetière Marin*.

Și acuma să coborîm din simbol în realitate — o vom înțelege-o mai bine. René Maria Rilke (Rainer și-a spus mai tîrziu) s'a născut în 1875 la Praga pe atunci austriacă, dintr'o veche familie nobilă scăpătată, ai cărei strămoși luptaseră în armata imperială contra Turcilor. Lucrul nu e de prisos să-l pomenim. Căci dacă Mediterana a hotărît poate o bună parte din poezia lui Valéry — vechiul oraș ceh al Boemiei, cu atmosfera sa mistică specială în care se resimt parcă ultimele adieri ale marelui suflet slav din răsărit; Praga cea veche cu palate, biserici și mănăstiri, cu Radcinul și cu ulițele strîmte întortochiate din preajma lui; Praga veche în care trecutul te urmărește oriunde, mai viu, mai real decît umbra trecătorilor de azi — cari sînt *ei* nălucile adevărate; orașul acesta numai atmosferă de taină și de vis spectral — nu putea să nu lase o urmă adîncă în sufletul băiatului sensitiv ca o fată, ultim vlăstar al unui neam al cărui sînge obosit avea să dea în poetul de mai tîrziu o supremă înflorire spirituală.

Dintr'un epizod din luptele cu Turcii, luat din viața unui strămoș al său, a făcut Rilke mai tîrziu acel poem în proză, muzical, aliterat și asonanțat ca o poezie — pe care l-am tradus împreună cu Oscar Walter Cisek publicîndu-l în revista „Cugetul Romînesc" din 1924. Din toate operele lui Rilke, acest poem: *Die Weise von Liebe und Tod des Cornett Cristoph Rilke*, e singura care a avut din timpul vieții autorului un răsunător succes de public, cu toate că nivelul ei a fost cu mult întrecut mai tîrziu de alte realizări ale poetului. Păstrează totuși o prospețime, un farmec, o tinerețe, care mă fac să regret că locul îmi lipsește să vă citez ceva din ea. Mă voi mulțumi să reproduc dintr'o scrisoare pe care mi-a trimis-o Rilke cu această ocazie, scrisoare interesantă fiindcă ne arată cum judeca poetul la sfîrșitul vieții această producție a sa din tinerețe. Scrisoarea datată din 10 Noembrie 1924, Château de Muzot (Elveția), n'a fost încă publicată. E în franțuzește. Această limbă devenise pentru Rilke un al doilea grai. In ea a scris înainte de a muri și două volume de versuri originale: *Vergers* și *Les Roses* (acesta din urmă publicat postum).

Citez din scrisoare după mulțumirile de rigoare aduse traducătorului romîn:

„Si je regrette une chose c'est que ce soit ce travail de jeunesse qui accapare l'honneur d'entrer à peu près dans toutes les langues européennes; écrites, autrefois dans une seule nuit d'automne, ces pages (adică poemul Cornetului Cristoph Rilke) n'ont d'autre mérite que celui de leur primesautière allure juvénile... Mais il faut croire que la jeunesse a raison sous toutes les formes, — et que c'est elle qui, à tra-

vers ces rhytmes ingénument sincères, s'impose à tant de lecteurs bienveillants. N'étant pas étranger au métier de traducteur, je crains d'ailleurs qu' avec mes travaux plus mûrs, je m'éloigne de plus en plus de la possibilitté des équivalents."

Sensibilitatea excesivă, feminină a băiatului de-atunci palid şi singuratic, a fost mult agravată la Rilke prin faptul unei educaţii nepotrivite. Dat într'o şcoală militară, disciplina, brutalitatea camarazilor, tot contactul acela violent cu o realitate prea în contradicţie cu firea sa intimă, l-au făcut să se închidă într'însul şi mai mult, să se închidă în sufletul său ca într'o scoică; de teama realului să se ascundă în vis. Să clădească alături de viaţă, alta suprapusă, fără multă vlagă şi singe, cam clorotică, cam obosită, acea viaţă în care sufletul său sensibil căuta, evoca, nu iubita, ci sora. Era reluată pe o coardă minoră poezia lui Verlaine: *De la douceur, de la douceur, de la douceur,* în parte, şi în parte a lui Maeterlink (din *La mort de Tintagile*), al căror ecou pe lingă ritmul şi tonul baladelor populare boheme, se regăseşte în primele volume de versuri: *Leben und Lieder, Wegwarten, Larenopfer, Traumgekrönt, Advent, Mir zu Feier.* O poezie de nuanţe, muzicală şi simbolistă închinată toată fecioarelor şi cultului Mariei. O poezie puţin obositoare şi monotonă, dar în care apar deacuma citeva „leitmotive" care, adincite şi izolate în toată puritatea lor, vor fi mai tirziu — odată trăite şi nu numai trăite literar — poezie mare, poezie pură.

Care sint aceste „leitmotive" de muzică sufletească ale lui Rilke ? Intii sentimentul *Singurătăţii :* „Die Einsamkeit". Iată ce scria vorbind de dinsa Rilke într'o scrisoare trimisă unui tinăr poet : „De ce avem nevoe, e numai un singur lucru: Singurătate, — de mare şi interioară singurătate. Să te retragi în tine şi ceasuri întregi să nu intilneşti pe nimeni, la aceasta trebue ajuns. Singurătate, aşa cum erai singur fiind copil, cind oamenii mari mergeau în jurul tău, legaţi de lucruri, care păreau însemnate, tocmai fiindcă cei mari ţi se arătau atit de ocupaţi şi fiindcă fapta lor nu o înţelegeai".

Apoi sentimentul *Iubirii* — nu iubirea sensuală, egoistă şi seacă, a latinului — nici măcar iubirea pasionată şi sentimentală, o iubire mai liniştită şi totuşi mai sensibilă. O iubire de sfint franciscan pentru creatura Domnului. O nesfirşită milă — slavă rusească — pentru suferinţă.

Să nu uităm că dacă Valéry (M. Teste) e un creer pur ce se disecă, Rilke (Malte Laurids Brigge) e o inimă ce se frămintă. Şi acel sentiment, acea sete după ceva pierdut, după copilul din noi, atit de rilkeian. La Valéry conceptul copilului nu apare şi nici nu poate trăi, căci ideia pură exclude pe cel ce e numai sentiment.

Şi în fine, după *Singurătate* şi *Iubire,* al treilea „leitmotiv": *Credinţa.* In primăvara anului 1899 Rilke ajunge la Moscova, — nu a ateului Stalin, ci a Ţarilor pravoslavnici — şi în toamna aceluiaşi an îl intilneşte pe Tolstoi la Iasnaia-Poliana. Din contactul acela cu Rusia, poezia lui Rilke învaţă credinţa, adică iubirea înălţată pină la Dumnezeu pe altarul inimii omeneşti. In anii 1899—1903 el scrie bucăţile lirice care vor forma cele trei cărţi din *Stundenbuch* (Cartea Orelor, Ceaslovul) : „Despre viaţa monahală", „Despre peregrinare" şi „Despre Sărăcie şi Moarte". Niciodată sufletul modern nu găsise accente religioase mai adinci. E o poezie pură fiindcă e o singură exclamare, o singură efuziune lirică de o intensitate rară. Departe de spiritul catolic roman al lui Verlaine şi Claudel, poezia mistică a lui Rilke se apropie de ortodoxismul slav în preajma căruia a izvorit. Iar pe Dumnezeu, de vrem să-l găsim, să-l auzim pe Rilke: „Precum puterea gravitaţiei e cea mai universală şi tăcută lege, tot astfel pietatea, pe care o am în vedere, nu e altceva decit o gravitaţie continuă şi liniştită, ce din adincurile Domnului influenţează sufletul şi pleacă feţele în jos spre umbră şi meditaţie. Atracţiunii în spre Dumnezeu nu i se poate opune atracţiunea către pămint. Nimic nu e mai înţelept de cit cercul. *Dumnezeu, care ne-a scăpat în ceruri din pămînt o să ne vie iar".* Meditaţi această frază din urmă: în ea e toată taina religiei lui Rilke. „Nimic nu e mai înţelept decit cercul". Viaţa şi moartea nu sint poate decit două gravităţi contrarii, la ale căror legi trebue să ne supunem pe rind; ele se corespund la infinit...

Ca să arăt cu ce pătrundere s'a aplecat Rilke pe problema Vieţii şi a Morţii şi cum a ştiut să ne-o prezinte, nouă şi pură, voi cita din povestea *Der Schutzengel* un fragment tradus de mine. E vorba de o femee care moare:

„Se ridică deodată şi îşi înălţă capul. Viaţa părea că i se suise toată în obraz şi că se adunase acolo şi sta ca o sută de flori pe trăsăturile ei. Şi moartea veni şi o rupse brutal, o rupse ca din lut moale şi îi lăsă înapoi faţa trasă mult, lungă şi ascuţită. Ochii erau deschişi şi se deschideau mereu, cind îi închideai, ca scoici, în care animalul a murit. Bărbatul, ce nu putea să sufere ca ochi, care nu vedeau, să rămînă deschişi, aduse din grădină doi boboci tirzii şi grei de trandafiri şi îi puse pe pleoape, drept greutate. Acum ochii au rămas închişi şi el a şezut să privească lung în obrazul mort. Şi cu cit privea mai lung, cu atit mai desluşit simţea cum încă valuri uşoare de viaţă se prelingeau la marginea trăsăturilor ei şi încet iar se trăgeau înapoi. Işi amintea întunecat, într'un ceas foarte frumos, să-i fi văzut această viaţă pe obraz şi el ştia că aceasta era viaţa ei cea mai sfintă, al cărei părtaş nu ajun-

sese să fie. Moartea nu luase dintr'însa această viață; se lăsase păcălită de celelalte multe, care i se tipăriseră pe trăsături; acelea le răpise, împreună cu blîndul contur al profilului ei. Dar viața cealaltă mai dăinuia într'însa; pentru o clipă înaintase cu undele ei pînă la buzele tăcute, și acuma da din nou înapoi, curgea fără sgomot și se aduna undeva peste inima ei...

„Căută mîna moartei, care goală și deschisă cum e coaja unui fruct fără miez, odihnea pe așternut; răceala acestei mîini era egală și mută, și de-acuma dădea cu totul impresia unui lucru, care o noapte întreagă rămăsese afară în rouă, ca pe urmă în vîntul dimineții să devină repede rece și uscat. Atunci deodată mișcă în obrazul moartei ceva. Incordat, bărbatul privea. Totul era liniștit, dar deodată trandafirul ce odihnea pe ochiul stîng, tremură. Și omul văzu că și trandafirul de pe ochiul drept se făcuse mare și se făcea încă tot mai mare. Fața se obișnuia cu moartea, dar rozele se deschideau ca ochi, care priveau în altă viață. Și cînd veni seara, seara acestei zile tăcute, bărbatul purtă două mari roze roșii în mînile sale tremurătoare la fereastră. In ele, care se îndoiau de povară, îi purta viața, belșugul vieții ei, pe care nici el nu-l simțise niciodată".

Această viață tăinuită în trăsături, în animale, în plante, în lucruri, nimeni mai bine ca Rilke n'a știut s'o redea în versurile din *Neue Gedichte* (1906—1907) și în proza lui *Malte Laurids Brigge* de mai tîrziu — căci poetul acuma, el care fusese pe punctul să se piardă în efuziunile misticei slave ca într'o apă fără țărm, ca într'o stepă fără hotare — printr'o pendulare sufletească și mai mare decît drumul de la Moscova la Paris, trece, de la conacul din Iasnaia Poliana, la atelierul din Meudon — de la Tolstoi, care l-a învățat să cînte în moarte viața eternă viitoare, la Rodin care îl va învăța să sculpteze forme vii în marmura moartă.

Ca și sculptorul care stă zile și zile în fața modelului ales ca să-i răpească o mișcare nesimțită de altul, a zecea, a suta parte a unei mișcări revelatoare, fiindcă prin ea se destăinuește ființa intimă, ultima taină a unei vieți — tot astfel, întrebuințînd pentru un alt material, care e cuvîntul, o artă și o tehnică făcută pentru piatră, marmură și bronz, Rilke încearcă și reușește ceiace logic e imposibil: O poezie pură de esență curat descriptivă. Reușește, acolo unde toți Parnasienii au dat greș, fiindcă el nu lucrează ca ei, aplicînd sculpturii calapoade generale de viață. Ca să descrie, de pildă, o anumită panteră, el nu ne dă aspectul și caracterul panterei în general, așa cum trebue să fie, văzută de alții — ci ne dă impresia panterei asupra lui. Ochiul său nu e un obiectiv fotografic care înghiață mișcări vii, în imagini moarte

— ci e aparatul cinematografic, care, din succesiuni discontinue, reface pentru o clipă fluxul vieții păstrîndu-i elanul vital și toată puritatea muzicală.

Astfel trebue înțeleasă o poezie ca *Der Panther* cu subtitlul caracteristic pentru exactitatea viziunii: „Jardin des Plantes, Paris". Traduc textual în proză, nu ca să redau poezia, ci numai tehnica nouă a viziunii:

„Privirea ei, de fuga continuă a gratiilor, a obosit într'atîta încît nu mai reține nimic. Pentru ea parc'ar fi o mie de gratii și după o mie de gratii nici o lume.

„Mersul moale, alintat, al unor pași puternici, care se întorc în cercul cel mai strîmt, e ca un danț de forță împrejurul unui centru, unde, zăpăcită, o voință mare s'a oprit.

„Numai cîteodată perdeaua pupilei se ridică tăcut. Atunci o imagine intră în ea, pătrunde prin liniștea încordată a membrelor — și inima încetează să mai fie." [1]

Ajunsă în această direcție, poezia lui Rilke din anii atît de spornici de la Paris trebuia să se oprească aci, culme înghețată pentru totdeauna, sau trebuia să moară ca să reînvie înoită — ca pasărea Phoenix — din propria ei perfecțiune.

Rilke instinctiv o simțise și tăcu ca și Valéry pentru mulți ani. Poezia lui fusese prea subiectivă mai întîi, prea obiectivă în urmă, ca să-și găsească propriul său echilibru sufletesc într'o sinteză definitivă. După urgia războiului, poetul se retrase în Elveția.

Acolo în munți, în singurătate, într'o singurătate de anacoret al poeziei pure — ca odată Hölderlin, ca odată Nietzsche, singur cu soarta sufletului său își așteaptă destinul. Tace, traduce din cînd în cînd — ca și cum i-ar fi teamă că n'are încă un vas suficient pentru recolta ce trebue să vie. Tace, nu ca palmierul de la Sud care-și umflă fructul în liniștea pîrguirii, ci ca molidul din preajma ghețarilor ce așteaptă

---

[1] Sein Blick ist vom Vorübergehen der Stäbe
so müd geworden, dass er nichts mehr hält.
Ihm ist, als ob es tausend Stäbe gäbe
und hinter tausend Stäben keine Welt.

Der weiche Gang geschmeidig starker Schritte,
der sich im allerkleinsten Kreise dreht,
ist wie ein Tanz von Kraft um eine Mitte,
in der betäubt ein grosser Wille steht.

Nur manchmal schiebt der Vorhang der Pupille
sich lautlos auf — Dann geht ein Bild hinein,
geht durch der Glieder angespannte Stille —
und hört im Herzen auf zu sein.

să-l încunune cu fulgere furtuna. Şi furtuna vine — şi iată
„Sonetele lui Orfeu" şi iată „Elegiile Duineze". In primăvara
1925, din castelul acela izolat şi mic, din Muzot, Rilke ne spune
într'o scrisoare : „Elegiile sînt aici... Nouă mari, şi apoi Par-
tea a doua ce aparţine ciclului lor, pe care vreau să o numesc
fragmente, poezii răzleţe, înrudite cu cele mari prin vreme
şi rezonanţă.

„Abia acum voi respira şi voi putea să-mi reiau viaţa.
Căci lucrul a fost... peste puterile vieţii — am gemut în aceste
zile şi nopţi, ca pe vremuri în Duino — dar chiar după lupta
aceia, acolo — n'am ştiut că o astfel de furtună de spirit şi
sentiment poate lovi pe un om. Cum am putut să-i rezist!
Cum am putut să-i rezist! Destul, opera e aici. Am ieşit în
raza rece a lunii şi am mîngîiat micul Muzot ca un animal
mare — vechile ziduri care mi l-au îngăduit. Şi dărîmatul
Duino."

De cîte ori citesc aceste rînduri, simt în mine o emoţie pe
care cu greu o stăpînesc, căci mă gîndesc de o parte la splen-
doarea acelor Elegii care pot sta alături de ceiace a scris
Hölderlin mai turburător şi Goethe în al doilea Faust mai
tainic, şi fiindcă evoc de altă parte o fotografie, unde Rilke,
fără pălărie, stă la poarta castelului umil într'o privelişte de
munţi şi de primăvară cu crengi neînfrunzite încă. Rilke pri-
vind în soare cu ochi vizionari şi miraţi.

Şi mă gîndesc la altă zi memorabilă, cînd a venit să-i
calce pragul singurătăţii Paul Valéry, căruia Rilke îi tradu-
sese versurile într'o limbă pe care francezul n'o înţelegea. Mă
gîndesc la acea întîlnire, într'o vale pierdută din munţii El-
veţiei, a lui Valéry şi a lui Rilke, cu destinul poeziei euro-
pene în mîinile lor. Mă gîndesc că poate, pe cînd soarele le
lungea, în mica grădină de lîngă casă, umbrele unite frăţeşte
— umbra morţii lui Rilke tremura, străvezie încă, unde-
va pe-aproape, dînd mai multă limpezime sufletelor şi cuvin-
telor o puritate neînţeleasă. Umbra morţii, „ca o pasăre
mare şi tăinuită" cu sborul rotund acolo, sus, „pe munţii din
suflet" evocaţi într'un turburător fragment dintr'o poezie
postumă de Rilke însuşi.

Iată tradus de mine fragmentul întreg:

Aşezat pe munţii din suflet. Priveşte, ce mică acolo,
priveşte: localitatea din urmă a vorbei, şi mai sus,
însă ce mică şi ea, încă un ultim
sătuc de simţiri. O recunoşti tu?
Aşezat pe munţii din suflet. Stratul
de piatră sub mîni. Aici înfloreşte
bine ceva; din muta prăpastie
iese'nvoaltă o iarbă neştiutoare cîntînd.

Dar cărturarul? Ah ce începu să cunoască,
şi tace acum, aşezat pe munţii din suflet.
Acolo umblă de sigur, în sfîntă ştiinţă de sine,
multe'mprejur, multe dihănii de munte în pace
se perindă şi stau. Şi pasărea mare şi tăinuită
încercue piscul renunţării curate. — Insă
tăinuită, aici pe munţii din suflet... [1]

Precum Valéry ajunsese partea *cealaltă* a universului
intelectual, Rilke a atins aicea partea *cealaltă* a universului
sensibil.

Şi acuma, ca să sfîrşesc, nu voi face între poezia lui Rilke
şi poezia lui Valéry sinteza făgăduită. La ce bun ! Sau aţi
făcut-o d-voastră singuri — şi atunci din parte-mi ar fi cel
puţin pedant şi cam ridicol să vreau să vă conving de exis-
tenţa unei unităţi sufleteşti care le leagă şi le măsoară pe a-
mîndouă — cînd această unitate o simţiţi intuitiv. Sau de nu
— lăsaţi-mă atunci ca împreună cu Valéry, dar în cinstea me-
moriei lui Rilke, drept libaţie spirituală adusă poetului mort,
să arunc şi eu în valul vremii veşnic turbure şi care iar se
limpezeşte mereu, vinul preţios, „vinul pierdut" al poeziei
pure :

Perdu ce vin, ivres les ondes!...
J'ai vu bondir dans l'air amer
Les figures les plus profondes...

Ion Pillat

---

[1] Ausgesetzt auf den Bergen des Herzens. Siehe wie klein dort,
siehe: die letzte Ortschaft der Worte, und höher,
aber wie klein auch, noch ein letztes
Gehöft von Gefühl. Erkennst du's? —
Ausgesetzt auf den Bergen des Herzens. Steingrund
unter den Händen. Hier blüht wohl
einiges auf; aus stummen Absturz
blüht ein unwissendes Kraut singend hervor.
Aber der Wissende? Ach der zu wissen begann,
und schweigt nun, ausgesetzt auf den Bergen des Herzens.
Da geht wohl, heilen Bewusstseins,
manches umher, manches gesicherte Bergtier,
wechselt und weilt. Und der grosse geborgene Vogel
kreist um der Gipfel reine Verweigerung. — Aber
ungeborgen, hier auf den Bergen des Herzens —

. . . .

Rikki-Tikki-Tavi

Deschideți urechile și ascultați cu băgare de samă, căci e rîndul minunatei povestiri despre lupta sîngeroasă, întreprinsă și isprăvită cu bine de către Rikki-Tikki-Tavi. Darzi, pasărea croitor, și Ciuciundra, șoarecele mosc, îi stătură într'ajutor, însă greul greului îl duse tot numai Rikki-Tiki-Tavi.

Rikki era o mangustă. Cu blana și coada stufoasă, mai că nu o deosebeai de o pisică; numai că avea un cap de nevăstuică. Ochii și vîrful nasului, pe care veșnic îl mișca adulmecînd în dreapta și în stînga, erau trandafirii; pe corp ajungea să se scarpine oriunde ar fi vrut și se putea servi de tuspatru picioarele după pofta inimii; coada și-o putea înțepeni și bîrliga de parcă ar fi fost o perie de curățat sticle, iar cînd se strecura prin iarba pînă la genunchi, își depăna necontenit strigătul războinic: Rikki-tikk-tikki-tikki-tkș!

Odată apele rîului, pe unde Rikki își petrecea viața cu părinții săi, crescură furtunoase, după ce noaptea întreagă se desfundase cerul în șiroaie de potop. Se întîmplă atunci ca vîrtejurile înspumate s'o învălue și pe biata Rikki și s'o învălmășească în josul apelor, în vreme ce ea se sbătea zădarnic să scape. Dar, în alunecarea amețitoare, cu ochișorii mici și trandafirii deschiși, zări cum trece pe lîngă o creangă — își desfăcu gura și și-o încleștă cu putere — apoi căzu în nesimțire.

Cînd se deșteptă, se văzu în arșița soarelui pe un strat de iarbă, într'o grădină, cu un copilaș lîngă ea zicînd:

— Mamă, uite o mangustă moartă. Vino să ne jucăm de-a înmormîntarea.

— Nu, Harry! — răspunse mama. Du-o în casă și arată-o tatei. Poate că n'a murit încă.

Băiatul o luă de coadă, cu băgare de samă, între două degete și o puse pe masa gata așternută din sufragerie.

— Ce-ai adus aici, ștrengarule? — răsări cu vorba o na-

milă de om. Asta e o mangustă; nu, încă nu e moartă, dar nici mult nu i-a lipsit să se înnece. Ia, să 'ncercăm, poate-și vine în fire.

O luă binișor și o înveli în bumbac, așezînd-o aproape de foc. Sărmana făptură țeapănă începu încetul cu încetul să se miște, — un nouraș de aburi se ridică de pe ea, — apoi îi tresări născiorul trandafiriu, — și deodată Rikki strănută și deschise ochii mirați.

— Stai locului! — zise omul. Altminteri o sperii și fuge. Să vedem ce face.

De-ar fi înțeles Rikki ce a spus omul, ar fi hohotit de rîs. Să sperii o mangustă! Aceasta nu-i în stare oricine, pentrucă e un lucru greu, greu de tot. O mangustă este din vîrful cozii pînă în vîrful nasului numai curiozitate. Tot neamul mangustelor are aceiași deviză, care sună: „Dă fuga și vezi ce-i nou". Clipind des din ochi, Rikki privi la vata ce-o învelea, o mirosi și găsi că nu-i bună de mîncat; apoi se întinse, trepădă în jurul mesei, își vîrî nasul și ochii sgliți în toate paharele, mirosi fructiera, stătu apoi dreaptă lingîndu-se ca pisicile, se scărpină, — și cu o săritură neașteptată se avîntă pe umărul băiatului.

— N'o lua razna, prostule! — rîse tatăl. Să n'ai nici o teamă. Așa-i obiceiul ei de a se împrieteni.

— Au! Mă gîdilă, la bărbie și la gît... Au! nu mai pot răbda! — strigă Harry.

Rikki-Tikki își vîrî capul sub gulerul băiatului și privi curioasă în josul gîtului; îi mirosi urechea, sgîrciul de sus, apoi sfîrcul de jos, — și, descoperind la mijloc o găurice, își și năpusti nasul trandafiriu înăuntru. Harry scoase un țipăt grozav și se scutură, în timp ce Rikki sărind jos își linse labele.

— Maica ta, Doamne! — exclamă mama lui Harry. Și ăsta se chiamă un animal sălbatec! Pare-mi-se că e blînd din cauza purtării noastre omenoase.

— Toate mangustele sînt la fel, — răspunse tata. Cît timp Harry n'o chinuește, n'o trage de coadă sau nu stă s'o închidă într'o colivie, jigania se face ca un mielușel și rămîne cu noi. N'ai ceva să-i dai de mîncare?

Harry alergă ca un vifor la bucătărie și smulse o bucată de carne crudă din mîinile bucătarului, lăsîndu-l să bodogănească. O tăiă în fîșii mici și o întinse lui Rikki-Tikki, care se ospătă ca un pașă. Iar după ce-și văzu stomăcelul doldora, trase o raită pe verandă, unde se așeză în bătaia soarelui, sburlindu-și blănița frumoasă și uscîndu-și-o pînă la piele. Acum abia îi veniră toți boii acasă.

— E mult mai bine aici decît în vizuina mucegăită unde am fost, — își zise în sine. Apoi sînt în casa asta lucruri mai multe decît a văzut în viața ei toată familia mea la un loc.

Trebue să zăbovesc aci, pînă voi mirosi şi iscodi toate din
fir în păr.
Cît fu ziulica de mare cotrobăi prin toate ungherele. In
baie era s'o păţească deabinele; apoi născiorul roşu şi-l smoli
de sus pînă jos cu cerneala din călimara de pe birou şi-şi
fripse limba voind să cerceteze capătul aprins al ţigării ce
fumega în gura omului celui mare. Seara se minună văzind
cum sînt aprinse lămpile în odaia copiilor, iar cînd Harry
se urcă în pat, ea încercă de i se potrivesc ciorapii şi pan-
talonii băiatului. Se căţără apoi pe picioarele de stejar masiv
ale patului, sări pe pernă şi închise ochii ca şi cum i-ar fi
venit să doarmă. Ţi-ai găsit însă să se liniştească — acest
neastîmpărat sfredeluş, care tresărea la cel mai mic sgomot
şi începea să cerceteze şi să scormonească dedesupturile cu
deamănuntul. Părinţii lui Harry intrară în cameră pentru
a-şi lua noapte bună. Rikki clipi de pe pernă, privindu-i cu
gămăliile lucioase ale ochilor.
— Asta nu, nu se poate, — zise mama. Poate să mi-l
muşte pe Harry.
— Nici prin gînd nu-i trece. Ba, să vezi, gujulia aceasta
te păzeşte mai straşnic decît un buldog. Să intre, Doamne
fereşte, un şarpe în odaie....
Însă mama lui Harry nici nu vroi să se gîndească la o
grozăvie ca aceasta. Şi totuşi tatăl avea dreptate, căci odaia
de dormit a băiatului se găsea într'o clădire singuratecă, la
marginea junglei indiene.
In dimineaţa următoare Rikki-Tikki se instală la dejun
din vreme, după ce, călare pe umărul lui Harry, se plimba-
se într'o excursie veselă pe verandă. In timpul nopţii îşi lin-
sese nasul, făcîndu-şi-l iarăşi trandafiriu şi acum şi-l mişca
necontenit, sorbind cu nesaţ aroma ceaiului din ceaşcă şi
mirosul şuncii şi al ouălor. Ii dădură să guste şi din bana-
nele dulci şi din ouăle fierte, iar drept mulţumire Rikki se
alinta cînd în braţele unuia, cînd în braţele celuilalt, miro-
sindu-le mîinile. Işi pusese în gînd să ajungă răsfăţata casei,
căci maică-sa, care trăise în familia generalului comandant
din Segowlee, o povăţuise multe şi de toate, cum s'o chitească
mai bine să izbîndească în viaţă. In cele din urmă, Rikki se
repezi şi în grădină, ca să iscodească şi acolo tot ce era de
iscodit. Grădina era mare şi numai pe jumătate cultivată;
se găseau aci trandafiri butaci uriaşi, — abia de-i puteai o-
coli cu vre-o zece paşi mari, — apoi portocali şi lămîi,
îmbrăcaţi tot anul în floare şi fructe. In partea cealaltă, săl-
batecă, a grădinii creştea trestie de bambus şi o iarbă deasă
şi înaltă de un stat de om, — vorba ceea, un loc nici că se
poate mai frumos. Rikki-Tikki sburda în toate părţile şi-şi
lingea buzele.
— Minunată vînătoare trebue să fie pe aici, — îşi zise

ea, şi gîndind astfel, coada stufoasă i se îmbîrligă ca o perie de spălat sticle. Apoi dădu iurăş prin răzoare, o zbughi prin tufişuri, mirosi ici, adulmecă dincolo, pînă ce deodată i se curmă fuga: dintr'un măceş, o ţintuiră locului nişte glasuri tînguitoare. Era Darzi, pasărea croitor, cu nevastă-sa. Işi înjghebaseră o minune de cuib, apropiind două foi şi lipindu-le părţile de jos cu mult meşteşug una de alta. Scobitura dinăuntru o căptuşiră apoi cu grijă, aducînd lînă şi tot felul de scame moi. Acum însă, amîndoi stăteau în faţa cuibului şi se boceau.

— Dar ce-i cu voi? — întrebă Rikki-Tikki.

— Oh! Că mare prăpăd îi pe capul nostru! — îngăimă Darzi. (Nevastă-sa, de amar şi plîns, nu putea scoate măcar o vorbă.) Un puişor ne-a căzut eri din cuib şi Nag ni l-a înghiţit.

— Hm! — făcu Rikki-Tikki. Fireşte,... nici că se poate lucru mai jalnic... Dar cine-i Nag ăla?... mă iertaţi... sînt de curînd prin meleagurile acestea.

Nici Darzi, nici nevastă-sa nu răspunseră nimic; cuprinşi de groază se pitulară în fundul cuibului, căci din desimea ierbii, de colo de jos de tot, dela rădăcina măceşului străbătu un sîsîit, — o! nişte sunete atît de groaznice, încît Rikki-Tikki sări înapoi doi paşi şi mai bine. Şi îndată, — puţin cîte puţin, mai întîi capul cu scufiţa lată, apoi trupul întreg, lung de cinci picioare, — trupul lui Nag, a cobrei negre, răsări din iarbă apropiindu-se. Iar acum Nag îşi smuci capul drept în sus, şi-l clătină în sus şi în jos, apoi spre dreapta şi stînga, ţintuind necurmat cu privirea pe Rikki-Tikki, — cu privirea plină de răutate şi rece a şarpelui, ce te fixează cu aceiaşi expresie îngheţată, orice gînduri i-ar trece prin minte.

— Cine-i Nag? — flueră el cu limba-i despicată. Priveşte! Eu sînt Nag! Vezi tu pecetea pe care marele zeu Brahma a întipărit-o poporului meu, cînd cea dintîi cobră zămislită pe lume îi îngădui să doarmă liniştit în umbra scufiţei întinse? Priviţi-mă cu toţii şi vă cutremuraţi!

El îşi întinse scufiţa în toată lăţimea, şi Rikki-Tikki îi văzu la ceafă semnul ochelarilor. Intr'adevăr, Rikki rămase ca o clipă bună, uluită. Indată însă îşi aduse aminte cine e. Nu văzuse niciodată o cobră vie, totuşi maică-sa o hrănise adeseori cu cobre moarte şi ştia prea bine că rostul vieţii unei manguste, odată ce a ajuns în putere, este să doboare şerpii şi să-i mănînce. Iar Nag ştia şi el aceasta prea bine şi, cu toate că-şi îngheţase privirea de nepătruns, adîncurile inimii sale reci îi tremurau.

— Palavre neghioabe! — zise Rikki-Tikki. Brahma-Nebrahma — ar trebui să-ţi fie ruşine să mănînci pui golaşi din cuiburi.

Nag se gîndi, se răsgîndi și-și ținti apoi privirea în iarbă, la spatele lui Rikki. Știa sigur că aciuirea unei manguste în grădină înseamnă, mai curînd sau mai tîrziu, moartea și pieirea familiei sale, și de aceia își scormoni mintea după vre-o șiretenie. Pentru a-i lua orice grijă lui Rikki, își lăsă capul ceva mai jos, ținîndu-l într'o parte.

— Să vorbim drept! — zise el. Tu mănînci ouă. De ce n'aș minca și eu păsări?

— In spate! Privește înapoi! — țipă Darzi.

Rikki-Tikki era prea deșteaptă ca să mai piardă vremea cu uitatul înapoi. Sări drept în sus, cît putu de sus, — și chiar pe sub dînsa țîșni înainte capul sisiind al Nagainei, nevasta împielițată a lui Nag. Se strecurase binișor în spatele lui Rikki, umblînd s'o izbească și s'o răpună cu viclenie. Ha! Cum mai spumega, cînd își văzu planul zădărnicit. Rikki se aruncă drept în spatele Nagainei și, de-ar fi fost ceva mai coaptă în vîrstă, i-ar fi venit în minte, desigur, că acum, cu o singură mușcătură, ar putea să-i rupă șira spinării. Ce-i drept, mușcă, dar, — temîndu-se să nu se întoarcă din nou asupra ei, — nu mușcă destul de adînc și apăsat, și, înainte de a-și fi terminat trebușoara, sări cît colo, lăsînd-o pe Nagaina să se svîrcolească de durere în țărînă.

— Ciinosule, nemernicule de Darzi! — scîrșni Nag, opintindu-se cît mai sus cu putință.

Insă Darzi își clădise cuibul cu bună chibzuință atît de sus, încît nici un șarpe nu-l putea ajunge. Acum se legăna sburdînd pe o creangă și nu mai putea de furia nevolnică a dușmanilor săi.

Rikki-Tikki se așeză pe picioarele dinapoi și se sprijini în coadă, întocmai ca un cangur. Ochii i se roșiră de tot (la manguste acesta e totdeauna semnul furiei) și începu să-și verse veninul și să ocărască, — ceiace n'o împiedica însă să fie necontenit cu ochii în patru.

Totuși Nag și Nagaina dispăruseră în iarbă. Cînd un șarpe și-a greșit lovitura, nu trădează niciodată nimănui ce are de gînd să facă. Rikki-Tikki n'avea nici o poftă să urmărească fugarii prin desișuri, căci nu-i venea de loc la socoteală să se ia la harță cu doi șerpi de-odată. Își luă catrafusele, așezîndu-se pe prundișul din apropierea casei. Gîndurile o copleșiră. Cum stăteau lucrurile, ele erau destul de serioase pentru dînsa. In cărțile vechi găsim scris că mangustele mușcate de șerpi își caută anume ierburi, cu care se lecuesc. Dar toată vorbăria aceasta e numai un basm. Mușcătura unui șarpe veninos înseamnă pentru o mangustă de cele mai multe ori moartea sigură. E vorba deci în astfel de lupte să-ți pui toată virtutea. Agerimea ochiului și iuțeala corpului hotărăsc izbînda; e o întrecere între lovitura cobrei și săritura mangustei, și fiindcă nu s'a găsit încă ochiul

atît de ager, ca să urmărească mișcarea fulgerătoare ce-o face șarpele cu capul cînd vrea să muște, o luptă ca aceasta este nespus de minunată, și fără amestecul mistic al unor ierburi solomonite. Rikki-Tikki își dădea sama că nu cunoaște încă toate tainele meșteșugului (și aici era ceva mai înțeleaptă decît foarte mulți copii, care se cred deștepți nevoie mare), — dar, tocmai din pricina aceasta, i se umplea pieptul de mîndrie, gîndindu-se cum s'a ferit de minunat de lovitura hoțească a Nagainei. Gîndurile acestea îi măreau încrederea în sine și, cînd Harry se apropie șturlubatec de ea, îi primi desmierdările cu multă plăcere, ca un tribut ce i se cuvenea pe bună dreptate.

Deodată în apropiere sisîi o voce slăbănoagă:

— Feriți-vă! Vine moartea!

Era Karait, șarpele mic și cenușiu închis, care se tîrăște viclean prin praf, așa că nici nu-l poți deosebi. Cu tot corpul lui mărunțel, mușcătura lui Karait este tot așa de otrăvitoare ca și a cobrei; ba, de Karait lumea se teme și mai mult, fiindcă mai niciodată nu-l poți vedea decît după ce-i prea tîrziu.

Rikki-Tikki, care din fericire învățase limbile șerpilor (acesta este aproape cel dintîi lucru cu care mamele manguste își dădăcesc puii), sări iute din brațele lui Harry. Bălăngănindu-se pe picioare, cum îi e felul și cum moșteni din moși-strămoși, ea se apropie de Karait. Părea așa de caraghioasă, încît Harry izbucni într'un hohot de rîs; dar oricît de ciudat ar părea mersul acesta, pentru o mangustă are o mare importanță, căci îi dă posibilitatea să cotească fulgerător încotro vrea, la dreapta sau la stînga, într'un unghiu ascuțit sau obtuz. Rikki-Tikki nu-și dădea sama că lupta cu un Karait e mult mai primejdioasă decît lupta cu Nag, deoarece Karait e atît de mic și se poate răsuci atît de repede, încît, cît ai clipi, îți poate întoarce lovitura în ochi sau nas, de cumva ar fi greșit prima dată. De lucrurile acestea, Rikki habar n'avea: ochii i se înroșiseră de tot; privirea și-o țintuise asupra trupului meschin și-și dădea cu gîndul, unde să-l mursice mai bine. Karait izbi fulgerător. Rikki sări la o parte. In aceiași clipă însă, micul vrăjmaș se năpusti vijelios din nou și, un fir de păr, de n'a atins-o acum la umăr.

Harry scoase un țipăt:

— Mamă! Tată! Veniți! Uitați-vă! Mangusta noastră ucide un șarpe!

Mama lui Harry scoase și ea un țipăt, pe cînd tatăl dădu în goana mare după un retevei. Dar pînă să ajungă, Karait lovise a treia oară și a treia oară își greșise ținta. Rikki se aruncă ca o săgeată înainte și, apucînd șarpele între picioare, cu gura adînc înfundată în spinarea lui, îl mușcă de ceafă. Și mușcă, și mușcă, — aproape își simțea dinții cum

și-i apasă unii pe alții, — se rostogoli apoi pe prundiș gata să se dea peste cap cu șarpele în spasme, prins între dinții ascuțiți. Harry trase un chiot, iar Rikki se apucă să-și înfulece vrăjmașul cu piele și oase cu tot. Incepu să-i înghită coada, cînd își aduse aminte tocmai la timp că un ospăț prea pe plac îi îngreună mădularele și ea trebue să rămîie trasă prin inel, pentru că o mai așteaptă încercări zdravene cu șerpii. De aceea își șterse frumușel născiorul trandafiriu și cu inima plină de voie bună se tăvăli prin nisip, privind cu mirare la tatăl lui Harry, care tăbărîse cu reteveiul asupra șarpelui mort.

— Ce o mai fi și asta? — se întrebă Rikki-Tikki. Eu știu că i-am făcut felul.

— Dulcea mea Rikki, — zise mama lui Harry cu lacrimi în ochi, luînd-o de jos și sărutînd-o drept în născiorul prăfuit. — Draga mea și buna mea, tu mi-ai scăpat copilașul dela moarte, tu odorule. Iți voi fi totdeauna recunoscătoare.

O sărută apoi iarăși, și iarăși rîse printre lacrimi. Tatăl era de aceiași părere și zise că pe Rikki-Tikki le-a trimis-o mila cerească, — și cu toții o mîngîiau și-o alintau, în timp ce Rikki își mișca născiorul trandafiriu încolo și încoace și se uita la dînșii cu ochii mari și mirați.

La cină îi îngăduiră să se plimbe pe fața de masă albă, printre pahare și farfurii. De trei ori ar fi putut să se sature cu bunătățile cele mai gustoase, — dar gîndul îi era mereu la Nag și Nagaina și, măcar că grozav îi plăcea s'o sărute și s'o alinte și să se răsfețe pe umerii lui Harry, citeodată roșața i se ridica în ochi și atunci scotea din fundul pieptului și cu strășnicie strigătu-i de luptă: „Rikki-tikk-tikki-tikki-tkș!!"

Harry și-o luă în pat, și-o încolăci în jurul gîtului, sub bărbie. Rikki-Tikki fusese prea bine crescută de maică-sa, pentru ca să muște sau să sgîrie, dar, îndată ce băiatul adormi, o șterse binișor, ca să facă ocolul casei, așa cum îl făcea în fiecare noapte. Prin întuneric se lovi de Ciuciundra, șoarecele mosc, care piue toată noaptea atît de jalnic, de parcă i se rup baerele inimii.

— Oh! Nu mă ucide! Cruță-mi viața! — se rugă Ciuciundra. Scumpă Rikki-Tikki, lasă-mă să trăesc!

— Urli ca un neghiob! — zise cu dispreț Rikki. Crezi tu că cine ucide un șarpe, se coboară la un șoarece?

— Ah, ucide un șarpe! Da, asta o faci tu; numai că e o meserie cu multe primejdii! — răspunse șoarecele cu fața îngîndurată. Cine vînează șerpi, lesne poate s'o pățească... Și apoi... oare nu s'ar putea ca Nag să ne asemue vreodată prin întunerec?

— Haida-de! — Rikki se simțea atinsă profund în mîndria ei. — N'aibi nici o grijă. Și la urma urmei... Nag își face mendrele prin grădină, iar tu nu ți-ai prea luat inima în dinți niciodată să ieși din casă.

— Nag e pretutindeni, Rikki-Tikki! Vărul meu Ciua, șoarecele de cîmp, mi-a povestit...

Ciuciundra își curmă vorba deodată.

— Ți-a povestit?... Ce?

— Sst! Domol! Nag e pretutindeni! Să te duci la Ciua, să stai de vorbă cu el.

— Știu eu de-l găsesc ori nu? Descleaștă-ți fălcile și vorbește! Ce ți-a povestit?

Lui Ciuciundra i se înmuiară picioarele și, lăsîndu-se pe brînci, începu să urle, de-i curgeau lacrămile șiroae în barbă.

— Eu sînt un biet moșneag amărît, — se boci el. Nici nu mă încumet să ies din ungherul meu și acum să stau să-ți povestesc grozăvii ca acelea!... Sst! Taci! N'auzi nimic?

Rikki-Tikki își încordă urechea. O tăcere profundă împînzea totul. — Dar stai! — acum se răsfrînse în întunerec un fîșîit ușor, ușor de tot... țîș! țîș! — Era țîșîitul surd al unui șarpe ce aluneca pe pardoseala de cărămidă.

— Ha! — îi străfulgeră prin minte lui Rikki. E Nag sau Nagaina... Auzi!... Acum se tîrîe pe canalul de scurgere în odaia de bae... na, stăi că-ți arăt eu ție!

Cu grijă se strecură pînă în odaia lui Harry și, negăsind nimică să-i dea de bănuit, se îndreptă tiptil spre odaia de bae a mamei lui Harry. Din partea de jos a unui perete, o piatră fusese scoasă pentru a da drumul apei să se scurgă, și aici Rikki îi auzi pe Nag și Nagaina șoptind afară în lumina lunii.

— Cînd n'o mai sta nimeni în casa asta, — zise Nagaina către bărbatul său, — o să plece și ea, și toată grădina va fi iarăși a noastră, numai a noastră. Și acum intră cu băgare de samă și nu uita... întîi și întîi e omul cel mare!... Odată isprăvită treaba, întoarce-te afară pentru ca împreună să ne luăm pe urmele lui Rikki.

— Și crezi tu neapărat că ne va fi de vre-un folos să ucidem oamenii?

— Fără doar și poate. Avut-am în grădină vre-o mangustă cîtă vreme a stat casa goală? Nu, — pe atunci huzuream ca niște regi, — și apoi nu uita, puișorii pot să ne iasă din ouă mîne-poimîne... le trebue și lor liniște și loc ca să sburde.

— Așa e. La asta nu mă gîndisem. Voi ucide întîi pe omul cel mare și pe nevastă-sa, ba și copilul de s'o putea. De Rikki-Tikki n'o să ne prea doară capul pe urmă. Cum o vedea casa goală, pierdevară o să-și ia tălpășița singură, fără să fim nevoiți a ne vîrî capetele în primejdie, luptîndu-ne cu ea.

O furie năstrușnică îi furnică lui Rikki prin tot trupul,

auzind vorbele acestea. Și apoi se ivi prin canalul de scurgere mai întîi capul lui Nag, urmat încet de trupul rece, lung de cinci picioare. Cu toată furia sa, Rikki-Tikki se spăimîntă grozav, văzînd atît de aproape în față-i corpul uriaș al cobrei. Nag se încolăci, ridică drept în sus capul și rămase cu urechea ațintită în întunerecul nopții, în timp ce ochii săi plini de răutate se aprinseră atît de scînteetori, încît Rikki îi putea distinge foarte bine.

— De-l înhaț aci, — se gîndi Rikki, — îi vine Nagaina în ajutor. De mai aștept, îmi poate omorî pe omul cel mare, care-i atît de bun cu mine.

Ce-i de făcut?

Nag își legănă capul încolo și 'ncoace și sorbi dintr'un mertic cu apă, ce slujea la umplutul căzii.

— Omul cel mare are un retevei, — sîsîi șarpele, — cu care l-a ucis pe Karait. Reteveiul poate-l mai păstrează; de bună samă însă că nu-l aduce cu dînsul cînd vine dimineața la bae. Să-l aștept liniștit. Nagaina!... Auzi? Il pîndesc aici la răcoare pînă mîne dimineață.

După ce se stinse sîsîitul șarpelui, nu se întoarse nici un răspuns. Totul căzu iarăși într'o liniște de moarte, și Rikki-Tikki era încredințată acum că Nagaina își căutase de treabă. Nag se încolăci în jurul merticului, în timp ce Rikki, cu respirația reținută, asculta cum își freacă solzii aspri de vas. Ea nu se încumetă să se clintească, și mai să-i amorțească trupul întreg; abia după un ceas și mai bine se desprinse încet din loc și înaintă. Nag dormea și Rikki-Tikki îi cercetă cu privirea uriașul corp, întrebîndu-se de unde ar fi mai nemerit să-l înșface.

— De nu-i sfarm șira spinării la prima săritură... atunci, noapte bună, biată Rikki!

Privi cu de-amănuntul grosimea cefei, mai jos de scufiță, dar și aci nu-i putea cuprinde grumazul și o mușcătură mai jos n'ar fi avut ca urmare decît o înfuriere și mai grozavă a lui Nag.

— Imi rămîne doar capul; trebue să-l mușc în cap, deasupra scufiței, și odată ce mi-am înfipt dinții, nu trebue să-i dau drumul cu nici un preț.

Stătu liniștită și privi încă odată cu ochii roșii la Nag cufundat în somn, apoi... apoi o săritură fulgerătoare. Capul lui Nag se rezima de peretele vasului, așa că Rikki o clipă avuse timp să se sprijine de vas și să muște pînă ce-și simți dinții de sus apăsînd pe cei de jos. Acum se încinse lupta. Rikki fu smuncită, sguduită și izbită în fel și chip, — ca un șoarece, cu care se joacă un cine fără inimă, — fu aruncată în tavan și trîntită de dușumele, de pereți, de cadă, în rotocoale largi și în svîrcoliri scurte și spasmodice, însă în ochii ei se urcase furia roșie și se ținea cu dinții încleștați de corpul cel mare ce se sbătea năpraznic în toate părțile și lovea cu sunete surde în pereți și în cadă. Și cu toate loviturile și izbiturile, Rikki își încleșta dinții tot mai tare și mai tare, căci era gata să-și găsească sfîrșitul zdrobită. Dar spre cinstea familiei sale vroia să moară cu fălcile încleștate. Se simțea tot mai amețită, trupul întreg o durea de lovituri, cînd deodată din spate-i, un fulger scăpără în odaie și'n urma lui un tunet grozav. Un vînt fierbinte îi luă răsuflarea și flăcările roșii îi pîrliră blana. Ce se întîmplase? Omul cel mare se deșteptase de sgomot și descărcase ambele țevi ale armei sale în Nag, exact sub scufița de pe cap.

Rikki-Tikki, cu ochii închiși și cu fălcile încleștate se ținea zdravăn de trupul ce se svîrcolea, încredințată cu tot dinadinsul că acum și-a dat și ea sufletul. Omul cel mare vroi s'o ridice, dar ea se ținea țeapănă, pînă ce acesta cu un cuțit desprinse de trup capul șarpelui. Abia acum Rikki își descleștă fălcile, lăsînd capul lui Nag să cadă pe dușumele cu un sgomot puternic.

— Alice, — zise bărbatul, — tot mangusta noastră. De astădată mititica ne-a scăpat viața la amîndoi.

Mama lui Harry se apropie galbenă ca ceara și rămase cu ochii țintă la bucățile însîngerate ale lui Nag. Rikki-Tikki se îndreptă șchiopătînd în spre odaia de dormit a lui Harry și numai cu mare greu se cățără pînă în pat. După ce se cuibări cît mai bine în perina moale, își petrecu noaptea întinzîndu-se, lingîndu-se și pipăindu-se cu grijă să vază dacă nu cumva îi sfărîmase Nag oscioarele dintr'însa.

A doua zi de dimineață, se simțea încă țeapănă, dar în suflet îi mijea o mulțumire mare.

— Imi mai rămîne Nagaina, — se gîndi ea. Și lupta cu o femee e mai îndrăcită decît lupta cu cinci bărbați. Și unde mai pui, că și puii, de care vorbiră între ei, pot ieși din ouă... Maică, Doamne! Nici o clipă nu mai pot zăbovi. Trebue numaidecît să stau de vorbă cu Darzi!

Și fără să mai aștepte dejunul, alergă cît ai bate din palme la măceș, unde Darzi își umfla baerele pieptului, cîntînd lumii întregi un cîntec de slavă. Vestea despre moartea lui Nag se răspîndise ca fulgerul în toată grădina, căci servitorul aruncase trupul neînsuflețit pe grămada de gunoi.

— Bășică în pene și neghioabă! — strigă Rikki supărată foc. E timpul acuma să ne spargi urechile cu gălăgia ta?

— Nag e mort — mort de tot, — mort deabinelea! — cînta Darzi. Neîntrecuta și neadormita Rikki-Tikki l-a înșfăcat de ceafă — și nu i-a dat drumul. Și omul cel mare și-a adus arma — bum-bum — și Nag se desfăcu în două bucăți moarte de tot. Ha! Nu-mi va mai mînca puișorii!

— Bine, bine! Așa o fi! — zise Rikki plină de nerăbdare. Dar, pentru numele Junglei, unde e Nagaina?

— A venit pînă la odaia de baie şi l-a strigat pe Nag!... Şi Nag cel grozav a eşit afară pe-o coadă de mătură... Servitorul l-a cărat afară şi l-a aruncat pe grămada de gunoi.

O! Haideţi să slăvim cu toţii pe minunata ucigătoare de şerpi, pe marea crăiasă Rikki-Tikki cu ochii roşii!

Şi gîtlejul mititel al lui Darzi nu se mai sătura umplîndu-se cu însufleţire nouă şi nu mai contenea de a împrăştia triluri de triumf prin toată grădina.

— De-aş putea să mă urc pînă la cuibul tău, te-aş învăţa eu minte cît ai clipi, cimpoiu spart! — strigă Rikki. Habar n'ai ce înseamnă să faci lucrurile la vremea lor. Nici vorbă, colo sus, în cuibul tău, eşti la adăpost, dar colea jos pentru mine e pe viaţă şi pe moarte. Ţine-ţi pliscul, Darzi, numai o clipă!

— Pentru marea şi strălucita crăiasă Rikki-Tikki, sînt gata să fac totul, — răspunse Darzi. Care-i porunca ta, biruitoare a grozavului Nag?

— Unde e Nagaina? Te-am întrebat de două ori pînă acuma.

— Pe grămada de gunoi, lîngă trupul mort al soţului ei. Mare este crăiasa Rikki-Tikki cu nebiruiţii ei dinţi!

— La naiba cu crăiasa ta şi cu dinţii ei! Spune-mi încai, unde şi-a ascuns Nagaina ouăle?

— In stratul cu pepeni, aproape de tot de zid, colo, unde razele soarelui cad de dimineaţă pînă seara, sub frunzele cele mari, acolo şi-a ascuns ouăle acu trei săptămîni.

— Şi n'ai găsit cu cale pînă acum să-mi sufli măcar un cuvinţel? La capăt, colo lîngă zid, zici?

— Rikki-Tikki... n'ai cumva de gînd... să te atingi de ouăle ei?

— Din ouă ies cobre mici şi cobrele cele mici te înghit, pe tine şi copilaşii tăi, aşa, de vii. Darzi, dacă ai numai un bob de minte în ţeastă, sboară pe grămada de gunoi, prefă-te că ţi-i ruptă o aripă şi ademeneşte-mi pe Nagaina colea spre măceş. Trebue să mă duc la pepeni, dar, stînd lîngă grajd, mă poate zări.

Darzi avea mai multă inimă decît minte şi în capul lui cît o cireaşă nu putea să se adăpostească în acelaş timp decît o singură idee. Ştiind că puii Nagainei se nasc din ouă întocmai ca şi ai săi, i se părea cu totul nedrept să-i ucizi. Insă nevastă-sa e o pasăre înţeleaptă şi ea nu prea face deosebire între cobră şi ouăle de cobră. Aşadar îşi luă sborul din cuib, lăsîndu-l pe Darzi să încălzească puişorii şi să-şi depene pînă la capăt cîntecul zvăpăiat cu moartea lui Nag. In unele privinţe Darzi se aseamănă destul de bine cu oamenii.

In timpul acesta soţia lui sbură pe grămada de gunoi şi începu să piue cu mare jale.

— Oh! Mi-a rupt aripioara! Răutatea de copil a aruncat cu pietre în mine!

Apoi se zbătu cu desnădejde adîncă prin faţa Nagainei. Nagaina îşi înălţă capul şi sîsîi:

— Oho! Tu mi-ai fost, secătură slăbănoagă şi nemernică? Tu mi-ai piuit, cînd eram s'o ucid pe Rikki-Tikki? Pe cinstea mea, prost loc ţi-ai ales, ca să-ţi hîrîi bocetul.

Şi se prelinse peste gunoaie şi noroi.

— Oh! Răutatea de copil m'a lovit cu o piatră!

— Ei bine! Să-ţi spun şi eu un secret:

Am de gînd să-mi închei socotelile cît mai curînd cu copilul ăsta. Asta ca mîngîiere pentru clipa cînd îmi vei aluneca pe gîtlej în jos. Azi dimineaţă au aruncat la gunoi trupul neînsufleţit al soţului meu, dar nu se va lăsa amurgul încă, şi băeţaşul va sta tot aşa de liniştit întins în pat cum stă bărbatul meu pe gunoi. Asta te mîngîie, nu?... Priveşte-mă, prostuţo, priveşte-mă!

Nevasta lui Darzi avea şi alte treburi de făcut decît să asculte de glasul cobrei, căci o pasăre ce stă să privească în ochii de ghiaţă ai unui şarpe, e ţintuită locului de groază, de nu se mai poate urni.

Mica şireată sălta din loc în loc, scoţînd cîte un piuit jalnic şi neavîntîndu-se prea mult de jos.

Rikki-Tikki auzi cum Nagaina se depărtează de grajd pe cărarea de prund şi o luă la goană cît putu mai repede în spre răzoarele cu pepeni. Intr'un loc întins în bătaia soarelui găsi aci, într'un ascunziş dibuit cu multă şiretenie, douăzeci şi cinci de ouă asemuitoare cu ouăle de găină, dar ceva mai mici şi învelite, în loc de găoace, într'o pieliţă alburie.

— Am venit la ţanc! — îşi zise ea, zărind prin pieliţa străvezie plămada de şarpe încolăcită.

Maică-sa o dăscălise straşnic că puii de cobră, din clipa cînd ies din ou, sînt în stare să ucidă o mangustă şi chiar un om. Tocmai de aceea pişcă cît mai repede capetele ouălor şi nu-şi bătu mult capul strivind plozii de cobră, apoi cercetă cu băgare de samă de n'a dat greş cu vre-un ou. Şi cum le întorcea şi le sucea pe toate, dădu peste unul, care-i scăpase din vedere. Un rîs sălbatec o năpădi şi tocmai stătea să-l zdrumice, cînd o auzi pe nevasta lui Darzi că-i strigă:

— Rikki-Tikki, Nagaina s'a ţinut după mine pînă lîngă casă, şi, văzînd că am înşelat-o, s'a strecurat pe verandă... Repede... acolo-s toţi... şi acuma stă *ca* să omoare pe omul cel mare şi pe toţi, pe toţi!

Rikki-Tikki luă în gură cel din urmă ou şi se avîntă spre verandă de parcă ar fi avut aripi. Aici Harry stătea la dejun cu părinţii, — totuşi Rikki-Tikki băgă bine de samă

că nimeni nu se atingea de bucate și nu mînca nimic, — dar nimic.

Nu păreau oameni în viață, ci stăteau nemișcați ca niște chipuri de marmoră cu fețele albe. Nagaina se încolăcise lipită de scaunul lui Harry, — atît de aproape, că în fiece clipă l-ar fi putut mușca în pulpele goale.

Cu partea dinainte a trupului ridicată, dansa legănîndu-se în sus și în jos sisiind un cîntec de răzbunare, groaznic și fără capăt.

— Tu ești odrasla omului mare, care mi l-a ucis pe Nag, — scrișni ea. Stai binișor. N'am încă poftă să te omor. O clipă să mai aștepți. Stați binișor, voi trei, binișor de tot. De vă mișcați, mușc, și de nu vă mișcați, tot pradă morții sînteți. Ascultați-mă, căci e cîntecul meu de răzbunare. O! oameni nătărăi, care mi l-ați ucis pe Nag!

Harry stătea cu ochii pironiți la tatăl său, iar acesta nu putu decît să-i șoptească cu răsuflarea stinsă:

— Molcom, Harry, puiule. Nu cumva să te miști! Stai cuminte, odorule!

Glasul lui Rikki spintecă deodată tăcerea înfiorătoare:

— Uite aci, Nagaina! Aci sînt! Apără-ți pielea!

— Toate lucrurile la vremea lor! — fu răspunsul. Iți vine rîndul și ție. Deocamdată, privește-i pe iubiții tăi prieteni, Rikki! Nu scot o vorbă și sînt albi... albi ca ouăle Darzinei.

— Dar nu ca ale tale, Nagaina! Căci ouăle tale sînt numai sînge... sînge roș închegat... afară în răzorul cu pepeni, lîngă zid.

Șerpoaica se întoarse pe jumătate și-și recunoscu oul lîngă Rikki-Tikki.

— Sssss! Ah!... Dă-mi-l încoace! — zise ea.

Rikki-Tikki luă oul între labe. In ochii ei fulgera mînia roșie.

— Ce-mi dai pe el? Pe un ou de șarpe? Pe un pui de cobră? Ha? Pe o cobră împărătească? Pentru cel din urmă — pentru cel mai din urmă și din urmă copilaș al tău? Pe ceilalți ii înfulică furnicele și se desfată prinzînd colo afară pe stratul de pepeni!

Nagaina se desfăcu fulgerător de iute, uitînd de toate pentru un ou. In aceeași clipă tatăl lui Harry smulse copilul, cu o apucătură repede, peste masă luîndu-l lîngă sine, încît cobra nu-l mai putea ajunge, dar și ceștile de cafea și toate tacîmurile se rostogoliră zăngănind asurzitor.

— Festa!... Ți-am jucat festa! neghioabă! neroadă! momîie! — izbucni Rikki-Tikki. Copilul a scăpat. Și să mai știi: eu l-am înșfăcat pe Nag de chică și i-am frînt gîtul. Eu: Rikki-Tikki-Tikk!

Și ca un miel sburdalnic sări cu tuspatru picioarele în aer.

— Ha! Ha! Ce plăcere! Cum se mai svîrcolea să scape, dar il ținui zdravăn între dinți. Iși dăduse ortul de mult, cînd veni omul mare și-l tăie în două. Eu sînt aceea! eu, eu singurică, eu Rikki-Tikki! Haide, Nagaina! Vino să mai faci odată cunoștință cu dinții care ți-au sfîșiat bărbatul.

Vino și te mîngîie: nu cumva să tînjești prea mult văduvă în haine cernite!

Nagaina înțelese că momentul prielnic de a-l ucide pe Harry i-a scăpat și oul se găsea tot între labele lui Rikki-Tikki.

— Dă-mi oul! Dă-mi ultimul ou ce mi-a rămas și mă jur să plec de aci și să nu mă mai întorc, — se rugă ea strîngîndu-și umilită scufița.

— Nici vorbă, — te vei cărăbăni de aici ca să fii podoabă grămezii de gunoi, alături de bărbatul tău; iar furnicile și gingăniile iți vor purta de grijă să nu te mai întorci. Hai, biată văduvă! Gătește-te de luptă! Omul cel mare s'a dus să-și aducă pușca. La luptă pînă nu e tîrziu!

Rikki-Tikki ca o smintită juca în rotocoale în jurul Nagainei; se ținea să n'o ajungă cobra și ochii i se aprinseră ca jăratecul. Nagaina își adună puterile și izbi. Rikki-Tikki țîșni drept în sus și înapoi. Odată, de două, de trei ori vîjîi capul șarpelui să lovească, și tot de atîtea ori se lovi de rogojină cu un pocnet surd. In cele din urmă, Rikki-Tikki căută să-și apuce vrăjmașa din spate, dar Nagaina se sucea și se învîrtea mereu cu ochii la dînsa.

In timp ce pe jos, de atîta învălmășeală, se ridică un norișor de praf, Nagaina se apropie încetul cu încetul de oul uitat pe verandă și pe care Rikki-Tikki în fierbințeala luptei îl pierduse din ochi. Acesteia tocmai îi venise în minte un nou șiretlic și-și trase puternic suflarea, cînd șerpoaica se răsuci deodată și, apucînd oul în gură, se desprinse ca o săgeată din arc, alunecînd dealungul potecii. Dacă e vorba de viață și moarte, cobra își mișcă inelele trupului într'o goană fulgerătoare și, așa, se așternu pămîntului ca pleazna unui biciu negru pe spinarea calului. Rikki o călca din urmă; știa că trebue să pună mîna pe ea acum, ori toată strădania și bătaia ei de cap vor începe din nou. Șerpoaica se strecură glonț în măceșul din iarba cea înaltă, unde Darzi cînta înainte din adîncul plămînilor cîntecu-i de slavă. Dar nevastă-sa fu mult mai deșteaptă.

Indată ce-o văzu pe Nagaina venind, o zbughi din cuib și bătu din aripi pe sub nasul Nagainei. De le-ar fi stat și Darzi într'ajutor, șarpele poate că ar fi cotit în altă parte, așa însă Nagaina își pierdu cumpătul doar o clipă, apoi se puse iarăși pe fugă. Totuși această singură clipă fu de a-

juns pentru Rikki, și cînd șarpele se năpusti în gaura de șobolan, unde se cuibărise cu Nag, dinții de fildeș ai lui Rikki-Tikki i se înfipseră adînc în coadă. Încleștați astfel, alunecară vijelios în gaura întunecoasă, dînd peste pietre și rădăcini. De obicei mangustele își văd cuminte de treabă și nu se prea încumetă de a fugări o cobră pînă în adăpostul ei, dar Rikki uitase de orice primejdie. Hm! Era un întunerec ca păcura nopții și Rikki n'avea de unde ști cînd și unde se lărgește gaura, pentru ca Nagaina să aibă prilejul de a se întoarce și a o mușca. Totuși ea se ținea zdravăn, înțepenindu-și tuspatru picioarele, pentru a le înfige în pămîntul fierbinte și umed și a o opri pe Nagaina din goană.

Darzi rămase cu ochii holbați la intrarea în gaură și cînd iarba deasupra acesteia nu se mai mișcă încoace și 'ncolo, îl apucă o jale nespusă și zise către nevastă-sa:

— De-acum n'o s'o mai vedem niciodată pe viteaza noastră Rikki-Tikki! Marea crăiasă cea fără de frică s'a coborît în mormîntu-i. Mă prind că Nagaina îi va răpune capul colo dedesupt în măruntaele pămîntului.

Zicînd acestea se așeză în fața cuibului și prinse a cînta puișorilor lui un cîntec de jale ce izvora în versuri meșteșugite din adîncul inimii sale sdrobite. Și se găsea tocmai în culmea înduioșării, cînd iarba începu să se clatine și încet, țeapănă și tăvălită pînă după urechi în noroi, ieși la lumină și Rikki-Tikki. Clipoci din ochi de cîteva ori, — ochii înroșiți o dureau de lumina aprinsă a soarelui, — și Darzi își curmă deodată în gîtleju-i un oftat adînc. Rikki își linse bărbia, se scutură și strănută.

— O făcurăm și pe asta! — zise ea. Văduvioara n'o să-ți mai înhațe puii cît e lumea și pămîntul.

Și furnicile roșii ce hălăduesc printre ierburi, auzind-o, au și început a se cobori una după alta în gaură, să vază și ele cu ochii.

Rikki-Tikki se întinse în iarbă și adormi chiar pe locul unde se găsea... Și dormi, și dormi, pînă ce soarele se coborîse de-abinelea. Dar și avusese de furcă în ziulica aceea.

— O — ah! — căscă ea, deșteptîndu-se în cele din urmă. Acum să mă duc acasă. Darzi, spune-i făurarului că Nagaina e moartă. Să-i vestească pe toți megieșii.

Făurarul este o pasăre cu glas răsunător, de parcă ai lovi cu ciocanul într'o căldare de aramă. De aceea, în toate grădinile Indiei și în jungla întreagă, el ține locul toboșarului care vestește prin sate noutățile zilei. Rikki abia apucase pe poteca prunduită, că și auzi în spate-i prea cunoscutul glas:

— Bum! Bum! Bum!

Era semnalul dintîi, prin care făurarul poruncește tăcere, și apoi răsună:

— Ding-Dong-Toc! Nag s'a dus! Din-Dong!... Nagaina s'a dus!... Din-Dong-Toc!

Atunci, unde îmi izbucni o hărmălae de glasuri. Toate păsările și chiar broaștele cîntau din fundul inimii, căci Nag și Nagaina aveau o deosebită dragoste mai ales pentru broscuțele tinere.

Ajungînd acasă, cu toții voiau s'o îmbrățișeze pe Rikki, — tata, mama și copilașul. Mama o stropi toată cu lacrimi, băețașul nu se mai sătura sărutînd-o pe născiorul plin de lut, pînă ce i-l curăți, de putu să adulmece iarăși în dreapta și 'n stînga cu pielița ei trandafirie. Rikki avu parte de o cină din cele împărătești și apoi se duse să se culce cu Harry.

Mai tîrziu tata și mama veniră să-și ia noapte bună de la odorul lor și n'o uitară nici pe Rikki.

— Ne-a scăpat pe toți de la moarte, — zise mama. (Era ca ceara încă). Închipuește-ți că lighioana asta mică și drăgălașă ne-a scăpat pe toți dela moarte!

Rikki-Tikki se trezi, căci dormea epurește.

— Oh! — zise ea. Voi sînteți? Ce mai stați atîta pe gînduri? Cu cobrele s'a isprăvit, — ouăle le sînt înțesate de furnici, — ei, și de-ar mai trăi — eu le sînt nașul, — eu: Rikki-Tikki-Kitș!

Cu toată mîndria ei, Rikki-Tikki nu-și pierdea cumpătul. Ținea grădina curată de șerpi, căci își pricepea meseria ca nimeni altul; cobrele, cele mai mari chiar, tremurau auzindu-i numai de departe strigătul războinic:

„Rikki-tikki-tikk-tkș!"

Rudyard Kipling

(Traducere de *N. I. Russu*)

Gala Galaction — scriitorul

Pentru mulţi cititori şi critici, Gala Galaction este unul dintre marii noştri scriitori, datorită, mai ales, minunatei forme literare, în care şi-a îmbrăcat opera.

Intr'adevăr, scrisul său e plin de farmec, prin bogăţia de imagini şi comparaţii; prin claritatea stilului, prin alegerea cuvintelor, prin toată acea armonie, care samănă cu sunetele unei bucăţi muzicale. Aceste frumuseţi sînt aşa de bogate şi aşa de luminoase, ca şi scinteile ce se împrăştie pe cer, într'un joc de artificii.

Cu toate aceste frumuseţi, dacă ne-am opri numai la formă, am admira ceiace e secundar într'o operă, şi am neglija fondul, care interesează cu mult mai mult. Mi se pare, că, de multe ori, această bogăţie de imagini te face să uiţi fondul, trecînd cu vederea ceiace este esenţial.

Toate aceste mijloace de-a scrie frumos sînt, uneori, ca toaletele prea bogate, care, prin scinteierea lor, prin prea multele dantelării, ce atîrnă de toate părţile, ne împiedecă să vedem frumuseţea chipului, pe care-l îmbracă. Căci prea multă lumină ne orbeşte; prea multă căldură ne copleşeşte, prea mult frig ne îngheaţă. Excesul de frumos ne face să ne obişnuim cu el, aşa fel ca să nu-i mai gustăm farmecul. Ne trebuie deci o anumită distanţă mijlocie, dela care să privim lucrurile. De aceia, prea multe frumuseţi formale, căutate cu stăruinţă, ne pot distrage dela ideia cuprinsă în operă.

Unii au găsit frumoasă această formă din opera lui Gala Galaction, pentrucă el a putut să îmbine cu măestrie vechi cuvinte cu aromă bisericească, mirosind a ceaslov, cazanie şi scriptură, cu limba literară de astăzi. Alţii însă i-au reproşat această stăruinţă, de-a pune în circulaţie cuvinte vechi şi neîntrebuinţate. Cred că, dacă a făcut aceasta, Gala Galaction a urmărit să scoată la iveală mărgăritarele din cărţile sfinte, pe care le-a înşirat cu alte perle, ca să dea un şirag frumos.

A vrut să arate că Scriptura are frumuseţi, care, dacă le înfăţişezi într'o formă plăcută, pot circula ca termeni frumoşi în literatură. Nu tuturor le place această încercare.

Nu toată lumea e de acord, cînd e vorba de aspectul exterior al operei literare a lui Gala Galaction. Şi atunci, de ce să ne amestecăm într'o discuţiune, în care trebuie să se pronunţe critica literară? Mai ales că forma acestei opere nu constitue criteriul nostru de judecată şi nici materialul de studiu, de care vrem să ne ocupăm.

Noi vrem să cunoaştem sufletul autorului, pătrunzînd fondul acestei opere, şi pentru aceasta ne vom pune mereu această întrebare: Pentruce Gala Galaction a scris într'un anumit fel, ceiace a scris? Ce nelinişte sufletească reflectează această operă? Cum putem reconstitui această frămîntare interioară, din această operă, pe care o socotim un reflex al unor reale stări sufleteşti?

Ca să putem răspunde la aceste întrebări, e necesar să analizăm cîteva personaje din această operă.

I

Sufletul lui Gala Galaction ne apare în opera sa purtat în două sensuri opuse, aşa cum este împărţită inima oricăruia dintre noi.

Deoparte, omul natural se ţine agăţat cu putere de pămînt, prin toate instinctele cu care caută să-şi asigure existenţa. O mulţime de sentimente şi pasiuni, care se deghizează uneori în aspiraţiuni înălţătoare, ne ţin prinşi aci, pe pămînt; de altă parte, o pornire interioară, deosebită şi antagonistă, glăsueşte în sufletul nostru, căutînd o eliberare de ceiace-i omenesc, pentruca să se înalţe spre o viaţă spirituală superioară. Prin gratiile unei celule de închisoare, prizonierul priveşte spre lumina de afară şi aşteaptă ziua, cînd porţile se vor deschide, ca să fie eliberat. Din învelişul trupului, prin toate aceste zăbrele, care sînt pasiunile omeneşti, sufletul nostru priveşte şi aşteaptă ziua înălţării sale.

Din aceste două porniri rezultă un dualism al firii noastre intime, care a furnizat material de gîndire cugetelor mari, care au intuit sufletul omenesc.

Platon spunea: „Trebue să ştim că există în fiecare din noi două principii care ne conduc şi ne poartă, şi că noi mergem acolo unde ele ne duc: unul este dorinţa noastră de plăcere, altul, gustul ales de bine. Aceste două principii uneori se împacă, alteori se luptă în noi, şi triumfă cînd unul, cînd altul". *(Phedru)*

Pascal vedea sufletul omenesc împărţit de lupta ce se dă în el între raţiune — ca element superior — şi pasiuni — ca

pornire inferioară: „Războiul intern din om se dă între rațiune și pasiuni.

„Dacă omul ar avea numai rațiunea fără pasiuni...

„Dacă ar avea numai pasiunile fără rațiune...

„Insă, avîndu-le pe amîndouă, nu poate să fie fără războiu, căci nu poate să aibă pace cu unul, decît avînd războiu cu celălalt. Astfel, el este totdeauna împărțit și opus lui însuși".

Literatura a exploatat și mai mult acest dualism al interiorului omenesc, personificînd uneori prin diavol pornirile inferioare din om.

Goethe a făcut din Mefistofeles a doua personalitate a lui Faust. Cînd Faust vede în el, cum aceste două tendințe îl stăpînesc și îl poartă în sensuri contrarii, spune cu amărăciune: „Ah, două suflete se sbat în pieptul meu! Fiecare din ele vrea să se separe de celălalt: unul, dornic de iubire, se prinde de lume prin organele trupului; de altă parte, o pornire supranaturală poartă pe celălalt spre locuințele din ceruri ale strămoșilor noștri".

La Dostoevschi, în special, noi urmărim cum figura lui Satan se precizează din ce în ce mai mult în personajele create, pînăce ajunge în dialogul nocturn dintre Ivan și diavol, din *Frații Karamazov*, pe care, după multe ezitări, Ivan îl recunoaște a fi el însuși: „Tu ești o momeală, tu ești boala mea, tu ești un spectru. Tu ești halucinația mea. Tu ești încarnația mea... a gîndurilor și sentimentelor mele, însă a celor mai josnice, a celor mai dobitocești... Tu ești eu însumi, însă cu un alt bot... Tu ești fantezia mea, tu nu ești decît o copie a mea". Iar cînd vorbește despre acest vizitator nocturn, îl numește *„el"*, pe care, dacă l-ar fi desbrăcat, ar fi văzut că are coada lungă, ca unui cine danez.

* * *

Această idee a dublei noastre personalități, personificată uneori prin diavol, o găsim și în literatura lui Gala Galaction.

Aceiași inimă omenească este liniștită ca o mare, pe care nicio adiere n'o agită, însă tot în ea se asvîrl, depe țărm, animalele necurate ale Evangheliei, ca să o turbure.

In bucata *Moara lui Călifar*, se istorisește cum diavolul își instalase o moară lingă un lac, unde întinsese lanțuri, cu care prindea sufletele creștinilor. In aceste lanțuri erau prinși cei care voiau să se procopsească cu avere necurată. Bunătățile vicleanului erau așa de multe, și bucuria de viața cu care-i amețea era așa de mare, încît cei care îndrăzneau să se ducă aci după procopseală, veneau dearostogolul în iaz. De vreme lungă, moara blestemată și morarul diavolesc făcuseră atîtea victime, încît acum zăgazul morii era întărit pe de-

desupt cu oasele acelora pe care îi ispitiseră comorile Satanei și care veniseră la Călifar, ca să-i procopsească.

Intr'o zi s'a dus la moara lui Călifar și tînărul Stoicea, care crescuse, slujind în sat, pela casele tuturor. Și cum nu avea nici o stare, s'a gîndit că numai Moș Călifar ar putea să-l procopsească, așa cum auzisese despre atîția alții. N'o să fie el așa de prost, ca să se lase înghițit de iazul morii!

Cînd a ajuns la moară, Călifar îi cunoștea gîndul, căci el era însuși diavolul. I-a spus să se spele puțin pe mîini și ochi cu apă din iaz, și apoi să treacă la masă. Insă, dela primii stropi cu care și-a stropit fața, Stoicea a intrat în mîna diavolului. Mințile i se pierd și în acest vis pe care-l trăește, Stoicea e om bogat, cu turme de vite, cu argați, soție, copii.

In cîteva clipe, cît își aruncase în obraz un pumn din apa fermecată, diavolul îl purtase în șea pe întinsul unui veac de om; îl măturase în furtună, îl întîlnise cu Tecla și cu boerul Rovin, îl însurase, îl îmbogățise, îl boerise și suflase în visul lui ca într'o bașică, nimicindu-l.

O întîmplare nenorocită — năvălirea tătarilor, — îl face pe Stoicea să se trezească. Lîngă el era Moș Călifar, care-i spune:

„Te-ai desmeticit? Eu sînt moș Călifar, și tu Stoicea din Alăutești; ai venit ca să te procopsesc. Ce zici... te-am procopsit...?

„Toate aistea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ți-am făcut pe plac".

Călifar, lovit de Stoicea cu ciomagul, cade în lacul blestemat, dar alunecă cu el și Stoicea unde erau toate celelalte suflete înghițite.

Trei idei principale sînt în această bucată: 1) dorința lui Stoicea de-a avea averi și toate bunătățile pămîntului, care pleacă din această năzuință a omului de-a se lega, prin natura sa animală, de pămînt; 2) legămîntul, pe care omul îl face cu diavolul pentru realizarea acestei dorințe, orbește cu totul aspirațiunile sale spirituale, transportîndu-l într'o lume cu totul streină și nestatornică; 3) această împreunare dintre om și diavol, prin abdicarea dela natura sa spirituală, se termină printr'o împreunare fatală, în care omul se pierde alături de diavol.

In alte bucăți ne arată, că dacă omul nu este împreunat cu diavolul, totuși este împins, ca de-o forță oarbă, spre fapte, pe care numai diavolul i le poate dirija.

In *Gloria Constantini* ne arată, cum Constantin și Frusina aleargă orbește spre păcat, cu repeziciunea săgeții care sboară din arc, după ce i-ai dat drumul.

O dragoste puternică stăpînea sufletul lui Constantin pentru Frusina, soția fratelui său. Intr'o zi, cînd Constantin a venit dela regiment în satul unde locuiau Frusina și Badea,

ca să se răcorească de căldura de peste zi, dar mai ales să-și potolească singele, care fierbea in el de patimă pentru Frusina, s'a dus să se scalde in Dunăre. Cind era gata să ațipească, simți cum răchitele și bălăriile foșniră și o formă albă trecu prin singele amurgului. „Era Frusina, care venea să se scalde. Constantin a rămas amorțit, căci toată puterea i s'a strins deodată in inimă, care s'a zbătut să-și rupă frinele. Frusina a aruncat pe nisip cearceaful de pe umeri, și apoi, lăsind să-i alunece devale rochia in chip de sac, pe care o avea, apăru strălucitoare ca, din teacă, o lamă de Toledo. Și cu o mișcare de Diană cercetătoare și atentă care-și ridică arcul, își ridică brațele în dreptul sinilor, iar cu creștetul, greu de casca părului grămădit ca o cască, atinse, pe raza ochilor lui Constantin, cornul de argint al lunii... Dar Constantin era pe marginea prăpastiei, incapabil să mai înțeleagă și să prețuiască frumusețea nobilă și pură a infățișărilor eterne. De aceia, tot adincul de răchite intunecate, de Dunăre fosforescentă, de lilieci și de iriși, printre lanuri de lalele, care fumega in curbe lungi, capricioase, din pămînt pînă sub cornul lunii, și in care se înscria marmoreean trupul Frusinei: era pentru Constantin comoara ingropată. Biruit de răzvrătirea simțurilor, fascinat de prăpastia păcatului, Constantin își descleștă m'nile din ierburile uscate, de care se ținea ca deasupra unei prăpăstii, și-și dădu drumul să cadă:

— Frusino, comoara mea, Frusino, vino, vino!

Din seara aceia, viața lui Constantin și a Frusinei intră sub stăpinirea pasiunii exclusive și nimicitoare".

Păcatul consumat, ei trebuiau să meargă pînă la capăt. Plănuiesc să fugă in Bulgaria. El trebuia să dezerteze, iar ea să ia banii ascunși, cu care să poată duce mai departe viața lor in păcat. Diavolul ii ajută și el. Căci, intr'un bordeiu, în care Constantin și Frusina se intilneau, găsesc o comoară de galbeni cu chipul lui Constantin cel Mare. Și cind se bucurau de norocul lor, soțul înșelat dă peste ei. Constantin își ucide fratele cu tirnăcopul, cu care săpase comoara. Acum, trebuiau să fugă mai repede decit oricind. Dar, cind s'au apropiat de malul bulgăresc, purtați de curentul apei, au fost surprinși de sentinele. Din cauza furtunii, n'au auzit somațiunile făcute, și atunci sentinelele au tras. „Un glonț nimeri pe Frusina, care țipă ca o pasăre nocturnă și căzu din barcă. Iar cind Constantin voi să strige, un ropot de gloanțe trecu prin el și se intoarse barca cu gura in jos".

Frusina și Constantin sint două firi sensuale, pe care natura lor de patimă viforoasă ii mina, iremediabil, spre păcat și dezastru. Erau ca niște posedați ai diavolului, așa că in sufletul lor nu era posibilă nici o luptă de reculegere, nici o licărire de mintuire nu se întrevedea.

La fel cu *Constantin* și *Frusina*, sint și călugării *Gratie* și *Palamon*, care ducindu-se la privighere, la o mănăstire apropiată, cind s'au întors singuri noaptea prin pădure, s'au tăiat cu cuțitele, pentru frumoasa călugăriță Minodora. „In biserica slăvită, plină de evlavia cintării și a tămiei, nimeni n'ar fi bănuit că iadul întreg se sbate și se vaetă intr'o biată inimă de om... Dimineața, boarii mănăstirii l-au găsit pe Palamon, ciuruit și mort... iar pe Gratie cu măruntaele vărsate, dar suflind încă...", — zice autorul.

Toți aceștia: Constantin, Frusina, Gratie și Palamon sint asemenea îndrăciților din Evanghelie. Lor le plac locurile retrase, unde păcatul să le fie neturburat. Se simt bine în această atmosferă, necesară pornirilor lor interioare, porniri care sint o energie a structurii lor celulare. S'ar putea zice, că in asemenea tipuri — vorbind un limbaj gnostic — materia s'a conrupt așa de mult, încit dezastrul, la care ii împinge pe oameni, nu poate fi oprit, decit prin distrugerea ei totală.

Singura lor oprire este că, deacurmezișul drumului lor, stă o voință dumnezeiască, din care cade, ca un trăznet, pedeapsa divină. Pentru ei plata păcatului este moartea.

De aceea, Frusina și Constantin cad amindoi in fundul Dunării, ciuruiți de gloanțe. Au putut ei citva timp să trăiască călcind in picioare legea singelui și jurămintul de credință față de soțul înșelat. Li se părea că totul colaborează la viața lor vinovată. Diavolul însuși le-a aprins flăcările unei comori de bani, cu care să creadă că vor trăi fericiți. Au călcat și peste victima păcatului lor, dar cind erau mai siguri de fericirea lor viitoare, sabia din ceruri a căzut năprasnic asupra lor.

Sint tipuri care nu pot intra in unda harului, prin care să poată să se regenereze. Sint condamnați din eternitate pentru iadul veșnic. Diavolul este mai puternic decit Dumnezeu însuși, atunci cind e vorba în lotul cui să cadă acești oameni. Pentru ce? Pentru că ei nu cheamă niciodată în ajutorul lor acest har.

Puterea diavolului este, intr'adevăr, destul de mare, cind pune stăpinire pe om. Insă, oricit de mare ar fi dezastrul pe care-l poate aduce, totuși e mult mai mare puterea lui Dumnezeu, căruia dacă omul i se roagă, cerîndu-i ajutor împotriva diavolului, această putere a diavolului este zdrobită. O rugăciune și o înălțare a sfintei cruci il fac pe diavol să fugă și toată înfăptuirea lui să fie nimicită.

Țiganul *Mură*, lăutarul, se îndrăgostise de domnița Oleana. Dar cum era să se căsătorească cu ea, el țiganul, care nu avea altă avere decit vioara din care cinta cu foc și cu al cărei cintec vrăjise inima Oleanei ? Părinții Oleanei au logodit-o cu tinărul Voinea, recomandat de Vodă însuși. Mură lăutarul a rugat-o pe mamă-sa să-i facă toate farmecele, să-

vîrşite cu puterea diavolului. In vrăjitoriile ei, mamă-sa a văzut însă soarta nenorocită a lui Mură.

In ziua nunţii, cînd au plecat rădvanele de nuntă şi alergau din virful muntelui pe lîngă Olt, spre Rimnic, Mură a cerut să stea în rădvanul Oleanei, ca să-i cînte. Cînd mergeau aşa, deodată pămîntul se prăbuşi sub ei, căci Oltul săpase pe dedesupt o copcă şi rădvanul Oleanei, în care era şi Mură, se scufundă în apa Oltului.

„Dar nu era intimplare, ci lucru necurat. Căci vioara lui Mură a ţişnit din Olt în văzduh şi a luat foc. Şi sbura pe apa Oltului, devale, cu arcuşul peste ea, şi ardea ca o căpiţă şi cînta şi juca! Toţi au priceput că e o mişelie a diavolului şi au pornit-o pe cruci. Dar zadarnic: diavolia nu se putea nărui numai cu crucile unor bieţi păcătoşi. Iar din tot ce înghiţise Oltul nimic nu mai ieşea la faţa apei; toţi şi toate parcă fuseră de plumb. Atunci Voinea şi toată colicerimea au dat drumul cailor, spre Rimnic, să ajungă mai degrabă la Vlădica şi să-i spună jalnica şi drăceasca pricină. Şi vioara a sburat mereu devale, în pas cu Oltul, cîntînd fel de fel de nuneşti diavoleşti şi jucînd şi arzînd fără să se mistuiască.

Cum a aflat de nenorocirea bieţilor creştini, Vlădica s'a îmbrăcat în sfintele odăjdii, şi cu el toată episcopia. Au luat în mini odoare sfinte, cărţi, şi coborînd la Olt au început să slujească şi să-l deslege. Şi cînd scula necurată s'a arătat pe apă şi a ajuns pînă în dreptul cetei bisericeşti, împotriva ei şi a vrăjmaşului care o smintise, Diaconii au ridicat cădelniţele, Preoţii — crucile dela Iordan, Vlădica — Sfînta Evanghelie. Şi puterea vrăjmaşului s'a prăbuşit! Vioara s'a stins şi a pleznit ca un butoiu. Iar Oltul, desvrăjit, a aruncat pe mal, la lumina făcliilor creştine şi la vederea norodului adunat şi îngrozit, pe Mură şi pe Oleana, îmbrăţişaţi şi morţi. Diavolul schimonosise cinstita cununie, şi Mură şi Oleana aveau în cap, în chip de cununii şi bătute cu piroane, două căldări sparte". *(Copca Rădvanului)*

Dacă diavolul are o mare stăpînire asupra unora, sînt însă şi suflete purtate de Dumnezeu pe căile sfinte, ca spre o lumină de care sînt atraşi. Ei au în faţă un punct spre care se îndreaptă, fără să audă vreodată la urechile lor cuvintele ispititoare ale diavolului. Trăesc într'un fel de extaz, din care nu coboară niciodată şi îi vedem ca streini printre noi. Ei nu sînt ai pămîntului, ci din veşnicie sînt puşi deoparte, pentru sfinţenie. Ei văd lucruri, pe care noi nici nu le întrezărim. Aud glasuri, pe care nu le înţelegem.

Feodor era un aşa copil al lui Dumnezeu. Toată lumea îl credea bun de preot, pentru sfinţenia lui, care se vedea încă din copilărie, şi de aceea oamenii satului puseseră de gînd să-l ducă la seminar. Dar aici, sufletul lui s'ar fi pierdut.

Intr'o noapte de Crăciun, cînd s'a dus la biserică, a văzut lucruri, care veneau din ceruri.

„Ceaţa pămîntească se risipi de pe sufletul lui Feodor, şi el stătu răpit de dragoste şi de evlavie: Catapeteasma era toată vie! Sfinţii nu erau zugrăviţi, ci stăteau aevea în pervazurile lor de aur! Iar în prima icoană împărătească, pe care se opriră ochii lui Teodor, el văzu pe Stăpîna Cerului, purtînd la sîn pe Dumnezeescul Prunc născut în Betleem! Atunci Feodor se cufundă, adînc, într'o metanie. Şi pe cînd se cufunda, în închinăciunea lui plină de iubire, la urechea inimii lui, glasul îngerului însoţitor îi cînta ca o harfă:

— Domnului i-a fost dragă curăţia sufletului tău! La seminarul unde voia să te trimită Alexei, era să te rătăceşti de Dumnezeu. Aici l-ai găsit şi nu-l mai pierzi! „Pasărea a aflat ei-şi casă şi turtureaua cuib!"...

A doua zi, în Dobrodolsk, după Sfînta Liturghie, parubkii îşi dădură sama că Fedia n'a intrat în sat. Dar în faptul zilei, se porni de sus ninsoare nouă şi puse încă două palme peste învelişul de mai înainte. Urmele lui Feodor rămaseră pierdute, în stepă... Primăvara, cînd s'au topit zăpezile, l-au găsit pe Feodor, departe, nestricat, împietrit ca o marmură, şi surîzînd ca în vis...

Şi aşa a rămas şi aşa stă şi azi — în raclă de argint — în mănăstirea cea mare din Paceaiev".

Şi cei purtaţi de diavoli şi cei atraşi de Dumnezeu, mergînd: unii spre distrugere, alţii spre sfinţenie, au această notă comună, că ei nu se pot da la o parte din drumul lor. De aceia, viaţa lor nu-i frămîntată de vre-o luptă interioară, în care cele două naturi din om s'ar găsi în vrăjmăşie.

Cei care se îndreaptă spre păcat merg orbeşte înainte şi preferă însăşi distrugerea lor în locul neîmplinirii dorinţelor. Cei care merg spre Dumnezeu, renunţă la viaţa lor de oameni.

In amîndouă aceste tipuri de oameni, o natură absoarbe pe cealaltă. E un adevărat mofizitism.

Mai au o notă comună: drumul pe care merg, ni se pare că nu-i al lor. Nu şi l-au ales ei înşişi, ci merg pe el, pentrucă aşa sînt făcuţi. E un adevărat predestinatianism.

Aceştia nu fac parte din majoritatea oamenilor, a căror inimă este împărţită între o pornire spre rău, prin care îi înlănţue pămîntul, şi o aspiraţiune puternică spre bine, prin care-i chiamă cerul. Noi însă, alături cu majoritatea oamenilor, avem inima transformată în teatrul de luptă dintre rău şi bine. Lupta aceasta este dureroasă, cînd apare în ea dubla noastră personalitate, provocată de aceste două lumi opuse.

Pe cînd unii sînt *posedaţii* diavolului, iar alţii *aleşii* lui Dumnezeu, cei mai mulţi îşi vor duce viaţa în dorinţa puternică de a face binele, dar vor vedea că ei, prin ei înşişi, nu pot să-l facă.

Cele mai multe personaje și cele mai bine reușite în opera lui Gala Galaction sînt dintr'acestea.

***

In drumul spre păcat este întîmplarea unui tînăr ajutor de judecător, care se îndrăgostește, pe nesimțite, de soția șefului său. Tînărul își uită de logodnică, adică de cuvîntul dat, și trece peste sentimentul recunoștinței, pe care-l datora superiorului său, care-i arătase o caldă prietenie. In schimb, așteptа moartea cît mai apropiată a soțului, bolnav de tuberculoză, ca să poată înfăptui gîndurile lui necinstite. Ca să evite acest dezastru moral, spre care vedea că merge, a plecat în alt oraș. Dar acolo, aude că șeful său a murit. Și atunci, dragostea lui a izbucnit cu mai multă furie. „Atunci, dreapta judecată, onoarea și cîte lucruri toate de pe lume ar mai fi putut să mă oprească, au căzut în jurul meu, ca niște lanțuri atinse de iarba fiarelor!... Un neastîmpăr mare, ca în preziua unei catastrofe sau a unei fericiri nebune, îmi fierbea în tot trupul și mă făcea să respir precipitat, ca după o spaimă sau după o fugă".

In goana cailor, într'o noapte de vară, tînărul ajutor de judecător, alerga spre stațiunea de băi, unde aflase că e Clara. Dar, deodată, ceva misterios intervine. Cînd au ajuns la o coastă repede și primejdioasă, unde văzuse ziua niște cruci înfipte în amintirea unui fost schit de maici, caii au început să sforăie, să smiceească, dînd trăsura înapoi. Li s'a părut că sînt lupi. Vrînd să tragă un foc de revolver, s'a pomenit în fundul șanțului și cu trăsura răsturnată peste el. Cînd s'a ridicat din șanț „pe podul șoselei, ca deasupra unei mese de tribunal, judecătorul meu mă privea țintă, cu ochii plini de mustrări, cu obrazul palid și suferind!... Era el, judecătorul meu! Ochii lui mă sfredeleau pînă la inimă, pînă la adormita-mi conștiință!" zice autorul. Iar cînd surugiul i-a spus: „Acum, cu Dumnezeu înainte!", el i-a răspuns: „Nu! Cu Dumnezeu înapoi, de unde am plecat".

Aceiași luptă o vedem și în bucata *O stea prin fereastra lui Manolaș*, unde autorul ni-l arată pe Manolaș, încercînd să se oprească în dragostea lui, aducîndu-și aminte de sclavia și sărăcia în care se sbătea soția lui, îngrijind de copii, în timp ce el întîlnește, în amarul vieții, pe studenta Salomea. Și totuși, cu toată această luptă, Manolaș iubește, „purtat pe aripile unei furtuni sufletești, care nu poate fi decît înaintemergătoarea unei ploi abondente de concepțiune și de poezie."

Insă, figura cea mai frumoasă, pe care Gala Galaction a creat-o, dintr'acești oameni, care, cu cît se văd mai aproape de cădere, cu atît luptă mai puternic, este *Popa Tonea*, din bucata *Dela noi, la Cladova*. Popa Tonea, păstorise zece ani, cu cinste, în parohia lui, pînă ce sufletul i-a fost prins de dragoste pentru sîrboaica Borivoje. Vrea să-și găsească odihna sufletului, prin uitare. Dar gîndurile lui toate, uitînd de preoția lui cinstită de pînă acum, erau îndreptate spre Borivoje.

Aflase că și Borivoje, pe celalt mal al Dunării suferea la fel. A căutat prilej s'o vadă. Popa Tonea a putut să-și înfrîngă toată iubirea, pentrucă atunci, cînd Borivoje l-a atins cu brațul, ca să-i spună că-l iubește, el și-a adus aminte că are în sîn Sfintele Taine.

„Gîndește-te, Borivoje, că numai astfel de iubire poate să fie între noi. Sînt preot și tu ești măritată. Slujesc Sfînta Liturghie și tu trăești cu bărbatul tău... E păcat, Borivoje, păcat mare!"

Iată cum Popa Tonea stătea neputincios, la răscrucea a două drumuri, neștiind pe care să apuce, cerînd dela Dumnezeu puteri să-l lumineze:

„Inimă ce-ți pierzi cărarea, cînd ești pe cel mai neted drum și te crezi pe drumul cel mai neted, cînd ești gata să dai în rîpă, încotro mă împinge răzvrătirea ta?... Spre stînga mă chiamă fericirea (deșartă, înșelătoare !...) dar cu puteri de spaimă, cu brațe de omăt, cu piept de trandafiri și de jăratic. Spre dreapta mă chiamă datoria, onoarea, trecutul, credința căsătorească și preoțească și sus de tot, pe munte, în nourii posomoriți ce-l încunună, Acela în a cărui mînă sînt cele șapte stele și din a Cărui gură este, fulgerătoare, sabia cea de ambele laturi ascuțită... O, nenorocitul ! de-aș putea să mor aici la răscruce, să nu mai voesc să vreau să mă decid nici spre stînga, nici spre dreapta... Dunăre, Dunăre! cît de frumoasă ești, cît de ispititoare și cît de răcoare trebue să fie în fundul tău, cînd în mine e atîta arșiță... și ce leacuri de dragoste am auzit că știi să pregătești! De n'ar fi convingerea-mi mai mare decît tine, că din fundul tău 'nainte se deschid Porțile Iadului, dincolo de care focul este, de data aceasta, veșnic și plînsul cît Aminul, dar fără lacrimi, fără suavitatea plînsului !"

Cînd vezi aceste două ființe, stăpînite de iubirea, de care ei nu sînt vinovați, suferi alături de amîndoi, și parcă zici : de ce Popa Tonea nu se frînge sub vraja iubirii? De ce Borivoje a fost sortită să sufere atît? S'a întîmplat însă, ca Popa Tonea să fie un preot plin de scrupule religioase. Mai mult încă, această conștiință se ridică între ei ca un zid, de care se lovesc două inimi nevinovate. Această piedică, care le stă în cale — singura care mai rămăsese — mărește și mai mult dragostea și suferința lor.

Ceiace face originalitatea bucății *Dela noi, la Cladova*, este însă elementul supranatural care intervine. Căci, deși

Popa Tonea era conștient că dragostea lui e un păcat; deși lupta cu tărie pentru înăbușirea ei, triumful nu-i vine dela propriile sale forțe, ci dela intervenirea harului. Conștiința religioasă era trează în Popa Tonea, dar dragostea o înăbușise. Ceiace îl salvează este Harul, pe care-l purta în Sfintele Taine. Aceste sfinte Taine — adică Christos însuși — îl ajută să treacă Dunărea plină de valuri; aceste Sfinte Taine îl întăresc în clipa, cînd era gata să cadă în păcat. Aceste sfinte Taine îi dau curajul să susțină cu puterea primită de sus pe victima iubirii sale, încît și Borivoje să vadă că-i mai fericită să moară, împărtășindu-se din mîna lui Popa Tonea, decît să trăiască în păcat.

Borivoje, între viața fără iubire și moartea din iubire, preferă moartea. Murea fără păcatul trupului, dar cu iubirea în suflet, căci sfintele Taine le primește nu din convingere, ci tot din dragostea ei pentru Popa Tonea. Pentrucă tot mai puternică rămăsese iubirea.

Descrierea acestor personaje o socotim suficientă, pentru ca să vedem cum se desfășoară viața personajelor în opera lui Gala Galaction.

II.

N'am putea înțelege opera lui Gala Galaction, dacă n'am ține sama că a pus în ea o ideologie creștină.

In această operă observăm că oamenii nu sînt ființe autonome. Cînd încearcă, uneori, să-și ia această autonomie, purtate numai de sentimentele lor omenești, încercarea lor este sterilă.

Așa de pildă, în *Vioara lui Hugolin*, unde ni se istorisește că viorista Kesti, purtată de iubire pentru Hugolin, cu tot sufletul ei curat, după ce umblă prin toată lumea, ajunge să vadă că visurile, care au amețit-o, au fost deșarte.

Intr'adevăr, sentimentele omenești, — mai ales iubirea — sînt foarte puternice. Ele trăesc neîncetat, iar o mică relicvă a unui astfel de sentiment, renaște în noi toate emoțiunile pe care le-am simțit cîndva.

E cazul călugărului din bucata *Trandafirii*, cînd regăsește aceste flori între filele unei cărți. El retrăește emoția clipei cînd i-au fost dăruite. Ca un foc, ce izbucnește din tăciunii acoperiți cu cenușă și pe care îi crezi stinși, în sufletul călugărului renaște aceiași văpaie de iubire, simțită atunci, cînd trandafirii i-au fost dăruiți. Poate că acum această emoțiune e mai puternică, căci între călugăr și ființa, care i-a oferit, stau zidurile mănăstirii și obligațiunile călugărești, piedici, prin care pasiunea lui se mărește. Nepermisul și imposibilul sînt ca friul cu care strîngi calul, pe care îl cravașezi și-l ții totuși pe loc.

Chiar atunci cînd acest sentiment este oprit de conștiința religioasă, el poate pătrunde printr'un adevărat proces de osmoză în ființa noastră, înfrîngînd orice bariere „știți prea bine, mult stimată Doamnă, că nu port niciodată flori. Ceva din asprimea și din prejudecățile lui Tertulian, apologetul legionarului creștin, care refuză să se încunune cu cununa militară, a rămas în sufletul și în obiceiurile mele, deși creștin din epigoni. In ziua aceia, în onoarea dv. am înfrînt această regulă intimă... mi-am adus aminte că sînt florile dv. preferite și am luat din mănunchi trei tulpine." *(Narcișii)*.

Conștiința preoțească a lui Popa Tonea fusese înfrîntă, așa cum se sfărîmă piatra în mijlocul iernii, cînd gerul o face să plesnească din cauza apei, care-i desface moleculele, una cîte una.

Cît de slab este iarăși și nefericitul Manolaș, care în loc să rămînă alături de soție și copii, caută o fericire într'o dragoste ce nu-i era îngăduită, ce cade în viața lui ca lumina unei stele prin fereastra unei colibe.

Borivoje și Oleana sînt făpturi slabe, care sînt purtate fără voia lor pe drumuri periculoase și neîngăduite, și care merg totuși orbește.

Toate aceste suflete sînt din aluatul nostru omenesc, despre care Biserica învață că omul, prin firea sa, după păcatul originar, a rămas slab și cu această posibilitate de-a aluneca pe panta păcatului.

Nu toți oamenii merg cu aceiaș repeziciune spre păcat. Unii nu pot să se oprească niciodată din drumul spre păcat.

Alții însă sînt puși deoparte, pentru realizarea unor mari înfăptuiri ale lui Dumnezeu în lume, prin mijlocirea acestor oameni, în care să se întrupeze sfințenia și Dumnezeu să se manifeste printre noi.

Cei mai mulți sînt oameni cu această *posibilitate* de-a se îndrepta spre rău, dar care au și conștiința vie. Deaceia în interiorul lor se dă o luptă puternică.

Aceste personaje întrupează învățătura Bisericii despre libertatea morală a omului și căruia Dumnezeu i-a spus: „Am pus în fața ta viața și moartea: alege!"

Din clipa în care ispita a atins sufletul omenesc, grăunțele de muștar din el nu se mai transformă în arborele împărăției Domnului, ci „iadul întreg se sbate și se vaetă într'o biată inimă de om."

Ispita poartă pe om pe o pantă plăcută, dar această alunecare duce din cădere în cădere, pînă în fundul unei prăpăstii întunecoase de păcat și durere. Un păcat produce pe celălalt; iar cel din urmă e cel mai mare. E drumul lui *Andrei Hoțul*.

Din clipa în care omul a început să alunece spre păcat, aleargă orbește înainte. Prima cădere a fost mai dureroasă.

La prima cădere, conştiinţa a protestat mai puternic, dar încet, încet, cînd păcatul se repetă, ea se obişnueşte cu el, ca a doua sa natură, în care-i place să trăiască. Revenirea la punctul dela care a plecat nu se mai poate realiza decît prin-tr'o întîmplare sau printr'un ajutor, venit din afară.

Dacă omul s'ar lăsa în voia pornirilor lui şi n'ar cere sprijinul lui Dumnezeu în înfrîngerea acestei slăbiciuni, dru-mul lui ar fi ca al lui Constantin al Frusinei din *Gloria Constantini*, iar cînd va crede că păcatul e pe deplin trium-fător, atunci va interveni pedeapsa divină. Omul, cu trup şi suflet blestemat, va fi pe veci al diavolului. Va putrezi în fundul Dunării.

Cînd însă omul va recunoaşte că singur, lăsat propriilor sale mijloace, e slab ca să înfrunte ispita, şi cînd va face apel, prin rugăciune, la ajutorul lui Dumnezeu, salvarea îi va veni în ultima clipă, dar va veni. E cazul lui *Popa Tonea*, care e salvat de însuşi Iisus Christos, căci unde s'a înmulţit păcatul, prisoseşte Harul.

Pe cînd individualismul protestant a produs pe Brand, acoperit sub dărîmăturile propriilor sale visuri, pentru că a crezut că omul singur este omul tare, Popa Tonea este un Brand ortodox, triumfător prin puterea venită de sus, după ce a recunoscut neputinţa lui.

Brand a luptat şi a căzut luptînd. Frumos! Dar imposi-bil de cîştigat izbînda, căci omul, prin el însuşi, e slab şi nu se poate salva singur. Popa Tonea recunoaşte neputinţa lui şi cheamă în ajutor puterile cereşti, ca să-l întărească.

Acest Har dumnezeesc intervine în viaţa omului ca să complecteze slăbiciunile firii noastre, depăşindu-ne puterile de înţelegere. Dacă omul face apel la El, Harul coboară ca o undă invizibilă, prin care omul vede lucruri noi. Cu el se îm-bracă într'o haină nouă, care-l apără de orice cădere, din-du-i puteri neînţelese de mintea omenească. Aşa e cazul din bucata *Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*.

Cinci Turci ajung la o mănăstire şi încep să discute cu stareţul despre Iisus Christos şi Mahomed. Turcii spun stare-ţului că dacă Iisus ar fi Dumnezeu, ar face o minune care să-i convingă şi pe ei de dumnezeirea lui; de pildă, dacă ar ninge în luna lui Iulie. Şi după ce stareţul cu soborul s'au rugat, a început să ningă ca în luna lui Ianuarie, cu fulgi mari de zăpadă, ca fluturii şi garoafele albe.

„Pînă la amiază, zăpada crescu mare de trei palme. După amiază, soarele birui din nori şi zăpada începu să se topească. Părinţii aşezară, cu bucurie mare, pe la straşini, putine şi ciubăre şi strinseră în ele apa care curgea şiroaie.

„A doua zi, în această apă cerească, Mustafa, Soliman, Ali, Budalah şi Ibraim se spălară de păgînătate..."

Această apă cerească este însuşi Harul dumnezeesc.

Pentru ca mîntuirea omului să se poată împlini prin Har, e necesară căinţa. Pînă ce *Andrei Hoţul* nu a făcut gropi cu genunchii lui, rugîndu-se în faţa tuturor icoanelor din Bi-serică, n'a putut să slobozească şi ultimul glonţ — adică ulti-ma pornire spre păcat — care, de cele mai multe ori, este cea mai puternică.

Prin această regenerare a sufletului, trupul însuşi e mîn-tuit, ca să se prefacă în pămîntul din care a fost luat, aşa cum s'au desfăcut oscioarele lui Andrei Hoţul, pe lespezile Bisericii, semn al mîntuirii lui depline.

Există totuşi vre-un mijloc preventiv împotriva ispitei şi a căderii? Da. E umilinţa. Lucifer căzuse din mîndrie. O-mul poate rămînea pe drumul sfinţeniei, dacă niciodată în-gîmfarea nu pune stăpînire pe el. E cazul *Caligrafului Terţiu*, care, deşi avea un rol destul de important în comu-nitatea creştină din Corint, deşi el a fost cel care a scris în întregime marea epistolă a Apostolului Pavel, către cei din Roma, s'a simţit fericit să spună despre el numai atît: „Vă îmbrăţişez, în Domnul, eu Terţiu, cel care am scris epistola aceasta!"

Fără căinţă şi fără umilinţă, păcatul săvîrşit nu se iartă, chiar dacă nu mai e repetat. El rămîne ascuns, acolo, în su-fletul nostru, şi cîndva, va primi pedeapsa care-l aşteaptă. E cazul din bucata *Hîrcă pentru Hîrcă*.

Se istoriseşte cum doi prieteni: Silviu şi Valente au în-drăznit să ia din gropniţa cimitirului unei mănăstiri ţivga unui mort. Era o profanare.

Acest lucru, socotit de mică însemnătate, dar care era totuşi un păcat, este urmat de-o pedeapsă năprasnică. Sil-viu moare într'un duel, iar Valente, după ce vede moarte în braţele lui soţia şi copila, din cauza unui foc, înebuneşte. De la balamuc ajunge la mănăstire, din mănăstire în gropniţă, iar din gropniţă, potrivit însăşi dorinţei lui, cere să-i fie luată hîrca şi scoasă afară. Iată pedeapsa divină, care intervine.

Cea mai curată iubire pămîntească nu poate spăla de păcat un suflet, dacă el nu s'a împăcat cu cel care l-a creat, cu Dumnezeu. Orice ofensă adusă lui Dumnezeu, omul nu se curăţă de ea, decît prin sinceră şi deplină transformare interioară.

E cazul din *Mi-e dragă Nonora!* Bancherul Teofil se ri-dicase dintr'o familie săracă. Prin ambiţie şi lipsă de scrupule ajunge un om temut în lumea financiarilor, are aspiraţiuni de-a fi ministru, pîngăreşte căminul tuturor prietenilor, ale căror femei se lăsau ameţite de gloria lui.

Vrea să se căsătorească cu nevinovata Nonora. Nonora îl iubea cu nevinovăţie, iar lui îi plăcea, pentrucă era bo-gată, tînără, frumoasă şi mai ales, că va fi onestă. Ea îi spunea să fie lăsată să iubească copiii săraci ai satului. El îi spunea

că aceste nostalgii vor trece şi că omul condus de interes e omul tare.

Căsătoria lor nu s'a înfăptuit, căci o intîmplare nenorocită îl aruncă pe Teofil sub roţile trenului.

Bucata aceasta îmi aminteşte versurile lui Musset:

„Et je sentais autour d'elle
Un séraphin jaloux de sa virginité", adică

acea credinţă, că Dumnezeu apără pe cel drept şi că un înger îl păzeşte. Intre nevinovata Nonora şi Teofil, cel fără inimă înfrîntă şi smerită, a cărui dragoste era egoistă, sabia lui Dumnezeu a stat deacurmezişul.

In general, deasupra făpturii omeneşti tronează Providenţa divină, puternică şi dreaptă, atotştiutoare şi călăuzitoare.

Am căutat să cunoaştem unele aspecte din opera lui Gala Galaction pentruca să ne putem apropia de sufletul său, fiind siguri că personajele create sînt: sau reflecţia propriului său suflet, în urma unor experienţe, pe care le-a trăit el însuşi, sau, cel puţin, dacă numai le-a întrevăzut, a luat parte activă la viaţa lor. Ar însemna să le socotim creaturi cu o existenţă ex nihilo, dacă am presupune, că aceste personaje sînt numai un joc al imaginaţiei, desprinsă de personalitatea autorului.

Credem cu tărie că există o mare asemănare între aceste personaje şi sufletul autorului, mai ales cînd e vorba de un temperament aşa de sensibil şi plin de pasiune, cum e Gala Galaction. Cred că a iubit cu pasiune toate acele personaje închipuite şi că înainte de-a fi descris neliniştea sufletească a lui Popa Tonea, autorul l-a iubit pentru această nelinişte. Această iubire a făcut, ca între unul şi altul să se stabilească o apropiere, în urma căreia ceva din sufletul autorului să treacă în sufletul personajului creat. Prin urmare, la originea acestui act de creaţie stă tot iubirea, aşa după cum tot ce există creat în lume, e creat numai prin iubire.

Ca unul care şi-a ascultat inima de atîtea ori şi pe care a văzut-o cînd liniştită, cînd turburată, nu putea, atunci cînd a vrut să creeze suflete, ca să nu pună în ele aceiaşi inimă, pe care o avea în el. Şi de aceia, personajele sale, create din aceiaşi substanţă, poartă în ele aceiaşi inimă, cînd liniştită ca marea pe care n'o agită furtuna, cînd turburată ca valurile în care omul se scufundă.

Experienţa dureroasă, pe care a făcut-o, de cîte ori a încercat să se avînte, lipsit de ajutorul lui Dumnezeu, a transpus-o în sufletul acelor personaje, care s'au pierdut în mirajul propriilor lor visuri. Poate că de atîtea ori autorul s'ar fi prăbuşit într'un abis de întunecime, aşa cum era ameninţat şi Popa Tonea, dacă n'ar fi găsit alături pe Iisus Christos.

Slăbiciunea firii omeneşti a învăţat-o Gala Galaction din

doctrina creştină, despre păcat şi regenerare prin căinţă şi umilinţă. Insă a cunoscut-o mai ales din proprie experienţă, cînd a constatat că omul nu se poate mîndri niciodată cu tăria lui de luptă împotriva ispitei.

Calea spre mîntuire nu este un drum drept şi uşor, ci el are ocoluri şi urcuşuri. Apropierea de crucea isbăvitoare cere totdeauna sudorile de pe fruntea lui Iisus Christos, imprimate pe năframa Veronicăi, cum şi vigoarea lui Simon Kirineanul, care să ne ajute în puterea crucii. Viaţa creştinului înseamnă oscilaţii de credinţă, căderi şi înălţimi morale, bucurii împletite cu dureri, pînăce o linişte să se pogoare în sufletele spălate de păcat.

Gala Galaction, ca unul care a privit totdeauna spre această cruce, a urmat şi el Calvarul său, pînă ce a ajuns să se apropie de locul ispăşirii. Iar din aceste lungi străduinţe nu putea să nu comunice şi sufletele create de el.

Sufletele celor drepţi, acele suflete curate, pe care nimic nu le turbură în pacea lor religioasă, sînt întruparea acelor stări de fericire mistică, cînd sufletul a luat contact cu divinitatea.

Sufletele celor stăpiniţi de patimă sînt, poate, întruparea acelor stări de desnădejde, cînd omul rupe legătura cu cerul, pentruca din fundul adîncului să strige ca şi Psalmistul: „Din adîncuri am strigat către Tine, auzi-mă".

Cînd s'a crezut în fundul prăpastiei, s'a văzut aruncat spre ceruri ca de-o forţă vulcanică. Cînd s'a crezut pe înălţimi, alături de sfinţi şi îngeri, s'a văzut răsturnat din ceruri, ca un înger căzut. Toate acestea au ţinut vreme îndelungată, pînă cînd puterea harului săvîrşia acţiunea sa sfinţitoare.

In felul acesta, timp de 24 de ani, în care se desvoltă activitatea sa literară, Gala Galaction merge în rînd cu sufletele create, păcătuind cu gîndul sau cu fapta alături de ele, suferind, nădăjduind, rugîndu-se şi mîntuindu-se.

După acest drum, ca un cîntec eliberator, a ridicat această rugăciune adresată Fecioarei Maria: „Ştiam prea bine pe Mîntuitorul. Porunca lui de chemare o primisem de mult. Dar întîrziam, mă risipeam, mă abăteam mereu din drum, alergînd după flori deşarte întocmai ca Fata cu scufiţa roşie...

„Deci, prelungind zadarnic calea mea, robindu-mă florilor care înfloresc dimineaţa şi se scutură seara, agonisindu-mi poveri şi suferinţe de care Domnul Milostiv ar fi vroit să mă cruţe (I Corinteni 7,28) eu mă aflam, cu douăzeci şi patru de ani în urmă, mosafir de o zi aci printre matrozi. Tu stăteai în icoana ta şi copilul desmetic alerga, cădea, se lovia şi se scula, ridicat de Domnul, dar ca să uite totul şi să pornească iar după înşelătoare visuri". *(Madona din port)*.

Intre clipa cind a creat dubla personalitate a lui *Andrei Hoțul*, care il impingea să comită un păcat cu mult mai mare decît cele nouăzeci și nouă de crime, și clipa cind a ajuns la această infringere, plină de umilință, cind scrie această rugăciune, se desfășoară drumul tragic, plin de luptă cu el însuși, al scriitorului Gala Galaction, ajuns preotul Grigore Pișculescu.

Victor N. Popescu

---

† Nae Vasilescu[1]

Nae Vasilescu era cel mai vechi stagiar al Teatrului Național. De ce se încăpățina să mai stărue într'o carieră care nu i-a adus decît neajunsuri, nimeni nu înțelegea. Licențiat în litere și proprietar a două imobile de raport care îi aduceau frumușele venituri, desigur că nu pentru modica leafă pe care o primea lunar de la casa teatrului evita el sistematic să-și reguleze drepturile la pensie. De-o zgîrcenie proverbială, Nae Vasilescu și-ar fi găsit satisfacții mai substanțiale dacă, renunțînd la vechea instituție de cultură pe care o servise cu credință peste douăzeci de ani, și-ar fi pus puterea de muncă și punctualitatea în slujba unor ocupații mai lucrative. Nu-i vorbă că, nici în teatru, Nae Vasilescu nu se mulțumea cu leafa. Fără să ținem samă de averea lui personală, îi mai pica din cind în cînd, ba o traducere de la direcție, ba niscaiva furnituri de la administrație, ba într'un an concesia garderobei, în altul a programului, în fine suplimente. Și apoi, Nae Vasilescu, zis Nababul, împrumuta camarazilor bani cu dobîndă. Calcula pînă la centimă solvabilitatea fiecăruia, ceiace-i permitea să nu refuze pe nimeni, bineînțeles în limitele puterii de restituire. Amic intim cu casierul, era totdeauna la curent cu acompturile colegilor.

La rîndul lui, casierul era și el informat în timp util de sumele pe care le avansase Nababul, așa că din partea asta, Nae Vasilescu putea dormi liniștit. Pînă și comicul Puiu Ianculescu, a cărui prodigalitate era cunoscută, găsea la nevoie sprijin la Nabab, măcar că avea totdeauna pretenții mari. Acesta era însă prea expert în materie pentru a-și închipui că Nae Vasilescu îl va servi *numerata pecunia*. De aceia se prezenta totdeauna cu o poliță gata scrisă:

— Aman, nene Nae.

---

[1] Știu că, din cauza crucii din fața titlului, majoritatea cetitorilor vor ocoli nuveleta, crezînd că-i un necrolog. De aceia am și pus-o.

— Cit ?
— Nu-ți cer bani: un gir.
— Cit ?
— Treizeci de mii.
— Mult.
— Mă refuzi?
— S'ar putea să te refuz eu pe tine? Dar, știi ce? Semnează-mă!

Puiu știa bine că neplata la termen atrage înscrierea în fals și înscrierea în fals — pușcăria. Acest amănunt era suficient pentru a-l menține în convingerea că nu trebue să recurgă la Nae Vasilescu decit atunci cind e sigur că-și va putea onora semnătura.

Singurul actor care n'a recurs niciodată la Nae Vasilescu era tocmai un coleg de conservator al acestuia, astăzi societar de onoare: maestrul Armand Pompilian.

Nae Vasilescu îi nutrea o veche aversiune pornită nu atit din invidie, cit din convingerea de altfel întemeiată, că influența lui malefică și paralizantă îi purtase ghinion în carieră. Rolurile de june prim în care Armand Pompilian s'a menținut pină la finele strălucitei sale cariere, au măcinat eul lui calcaros pină la pulverizare, așa că Armand Pompilian nu mai apărea niciodată în Armand Pompilian. Neuitatele lui creațiuni erau duse dincolo de rampă, căci marele artist se încarna atit de perfect în personajele pe care le juca, încit conductorul de tramvai derutat sau amicii intimidați se găseau, după împrejurări, cind în fața lui Priola, cind a lui Ovidiu, cind a lui Hernani, cind a lui Romeo. Desigur că acestui fapt îi datora măgulitoarea poreclă de Marchizul. Prin exerciții fizice practicate cu regularitate și regim alimentar păzit cu strictețe, sveltețea siluetei sale distinse n'a suferit nici o avarie, în toată durata tinereții lui care n'a dispărut decit odată cu el. Avea ochi negri, pătrunzători, mîini de crupier, frunte de cugetător și-un profil de dictator.

In orele libere se ocupa cu hipnotismul și cu științele oculte. Se îmbrăca numai în culori închise, de preferință în redingotă neagră, cu pălărie înaltă, cravată-plastron și perlă falsă. Pe indexul mîinii stingi purta o camee cu care sublinia episcopal frazele de efect, precum pe scenă, așa și'n cafenea. Nu răspundea niciodată la o întrebare înainte de a medita puțin, scrutîndu-și interlocutorul, și rîdea foarte rar. Rîdea atit de rar, încit orideciteori vre-un camarad vroia să dovedească succesul pe care l-a obținut într'o comedie, aducea ca ultim argument: a ris și Marchizul.

***

Nae Vasilescu poate că nu s'ar fi făcut actor. Dar în prima clasă de liceu a recitat la producție *El Zorab*. A fost viu aplaudat și directorul i-a prezis: „Vasilescule, ai să ajungi actor".

Toți colegii îl admirau ca pe un viitor Novelli și numărul de atracție al tuturor producțiilor școlare, el era. In urma acestei prime încurajări, micul Năiță își petrecea tot timpul liber memorizind poeziile lui Carol Scrob și anecdotele lui Speranță, cu care distra familia de sărbători și colegii în fiecare zi. Astfel a ajuns în cursul superior.

In acel moment decisiv al vieții lui, domnișoara Nunuța de la profesională i-a confirmat o veche bănuială care îl neliniștea, spunîndu-i pe șleau că e băiat frumos. El a crezut. (Ce interes avea Nunuța să-l mintă?). Era suficient pentru a lua o hotărîre: se va face *artist*. Tinerețe, frumusețe, foc sacru! Ce-i mai trebuia?

Nu avea nici un motiv să bănuiască atunci că primele pîlpîiri ale focului cu care a venit pe lume se vor stinge sub dușul de gheață al ironiei camarazilor și al indiferenței unui public nesimțitor.

***

Terminind liceul satisfăcător, Nae Vasilescu și-a mărturisit intenția de a se consacra artei. Dar tatăl său, băcan cu stare în Dudești și elector cu trecere la colegiul I, îl vroia profesor. Așa dar, Nae și-a trecut licența, absolvind în același timp și Conservatorul, pe care îl urmase în taină.

In fața acestei perseverențe și a rugăminților mamei care avea totdeauna un roman sub tejghea, Vasilescu tatăl a cedat. Pînă aci, vocația s'a impus, biruitoare: Nae Vasilescu a fost angajat *probist*, odată cu Armand Pompilian.

***

Nae Vasilescu era înalt de statură și poseda o frumoasă voce de bas profund. O chelie prematură îl apropia întru atit ca expresie de capul în ghips al lui Publius Cornelius Scipio, încit admirabilele desemne în creion pe care le mai păstra din liceu, păreau mai mult autoportrete decit reproduceri. Două calități i-au fost unanim recunoscute încă de la început: dicțiunea și prestanța. Dar, efect al unui destin vitreg, tocmai dicțiunea i-a dat prima lovitură. Aceleași versuri pe care la oglindă și chiar la unele repetiții le rostea impecabil, în fața spectatorilor le debita cu o voce care *nu era a lui*. Cel mai absurd pretext îl făcea *să se audă* și nu-i trebuia mai mult pentru a da peste cap tot restul textului, cu toate că îl știa la perfecție.

Prima oară cind a luat contact cu publicul Naționalului, Nae Vasilescu interpretind *un client* avea de spus:

Doi țapi negri și fără guler.

Avind însă de răpus tracul covirşitor al debutului, replica a sunat:

Doi negri fără guler şi ţapi.

Un timp nu i s'a mai încredinţat nici o replică, fiind numit, prin influenţe politice, *şef al figuraţiei*. Un nou director însă, plăcut impresionat de înfăţişarea şi de glasul lui, se hotărî să-l încerce în *Vlaicu-Vodă*. A fost distribuit în rolul unui sol sârbesc. De la cea dintîi repetiţie Nae n'a avut nevoie de souffleur. Işi închipue oricine cum ştia el rolul la spectacol. La premieră l-a spus fără greşeală şi tot aşa încă două spectacole. Directorul se pare că ar fi spus chiar directorului de scenă că *promite*. La a patra reprezentaţie însă, intrînd în cabina Marchizului, acesta îl invită la o cafea. Pe cînd îşi luau cafeaua i-a spus:

„Ascultă, Nae, eu ţi-o spun sincer: tu ai deveni actor mare, dar nu prea ai vervă. De ce spui tu versurile atît de monoton şi atît de rar? Dă-ţi drumul, că doar dicţie ai, slavă Domnului!"

Cînd îi veni rîndul, spre uimirea tuturor, Nae porni ca o mitralieră, încurcîndu-i pe toţi.

Ajuns la replica:

Care'n chiar urmaşii voştri roduri veşnic va purta
El îţi cere de soţie, pe Domniţa, sora ta.

Nae a spus:

Incepînd c'o zăcăşală, se'nvîrteşte de-o dosadă
Şi îţi cere de Domniţă pe soţia Anca ta.

E drept că, datorită vitezei cu care a fost debitată şi nedeprinderii publicului să asculte versurile, greşeala a trecut neobservată, dar printre camarazi bietul Nae fusese proclamat *regele bîlbîielii*.

De-atunci farsele pe seamă-i se ţineau lanţ şi mai toate de la Marchiz porneau. Aşa, într'o feerie versificată în care Nae avea de spus un pasaj ceva mai lung, i s'a întîmplat la o reprezentaţie să stîlcească un vers spunînd *sobă* în loc de *ciorbă*. Ceilalţi, atîta aşteptau. Nae juca un paharnic la curtea unui Voevod. Intra în scenă înconjurat de boeri şi se aşeza pe-o buturugă spunîndu-le o poveste. Cum i se apropia intrarea, actorii veneau pe rînd lîngă el în culise prognosticîndu-i cu o feroce bucurie:

— Iar ai să zici *sobă*, Nae.
— Ba, am să zic *ciorbă*.
— *Sobă*, Nae.
— *Ciorbă*.

Şi de la intare pînă la locul unde urma să povestească Nae, toţi murmurau în cor: sobă, sobă, sobă, sobă. Hotărît să nu mai greşească, Nae a scandat pasajul cu ezitări la fiece cuvînt:

Iar tata... vornic mare... şi cu lipici la vorbă,
Privind cum se ridică nori calzi şi deşi din...

Aici s'a oprit. Un camarad milos i-a suflat:
— *Ciorbă!*

Dar Nae tot *sobă* a zis şi tot aşa douăzeci de spectacole în şir. Incepuseră toţi să ţie carnet de bîlbîielile lui Nae. Marchizul care mergea din succes în succes îi specula slăbiciunea cu o cruzime diabolică. Dicţiunea lui Nae ajunsese un mit, o amintire.

„Şi cu toate acestea, ce dicţiune admirabilă *avea* Nae!" auzeai pe cîte un contemporan, după fiecare bîlbîială mai boacănă a nenorocitului!

Dicţiunea compromisă, îi rămînea prestanţa. Asta i-a determinat pe toţi directorii să-i încredinţeze roluri de servitor. Nae Vasilescu a pus atîta rîvnă în această specialitate, încît ajunsese un as.

Intr'o piesă a avut chiar aplauze la scenă deschisă pentru felul cum a servit o cafea cu lapte, descriind cu tava semi-cercuri aeriene, figură riscată, obţinută după multe exerciţii cu un pahar de carton şi copiată după natură dela un chelner autentic, de la Terasă. In plină ascensiune artistică, Nae începuse să prindă curaj. Ba odată, a mers chiar pînă acolo încît i-a făcut-o şi el Marchizului. Marchizul juca un baron. Nae — pe valetul acestuia. Trebuiau să iasă din scenă în actul al II-lea, baronul înainte şi Nae cu valiza după el (plecau în Afganistan). Incurajaţi de succesul pe care îl obţinuse cu intrarea din primul act (îşi făcuse un cap foarte comic), ce-i vine lui Nae? A început să imite mersul Marchizului, iar la ieşire a scos şi limba. Această improvizaţie insolită a provocat hohotele parterului şi aprobările sgomotoase ale galeriei în delir. Faţă de colegi, a fost o adevărată reabilitare. Dar epoca de glorie a lui Nae n'a ţinut mult. Fiecare director nou ştiind din svon public că în servitori pe Nae nu-l întrece nimeni, fără să ţie samă că prestanţa lui naturală îl indică pentru fracul de „maitre d'hôtel" şi livreaua galonată, au început să-i încredinţeze şi roluri de argaţi de rînd. Nae se resemnase:

„Dacă nu e oameni de teatru!" — se lamenta el. [1]

[1] Vor zice unii că un licenţiat în litere nu vorbeşte aşa. Ii pot eu opri să zică?

In cele din urmă însă începuse să se demoralizeze, căci tocmai în rolurile acestea de servitori în zdrențe avea mai multe replici de învățat.

Iar dicțiunea, iar farsele, iar Marchizul! „Bestia de Pompilian! Ticălosul! Canalia! Nenorocirea vieții mele!" își zicea Nae Vasilescu de cîte ori trebuiau să joace împreună. Și ce-i drept că în urma unei glume proaste a Marchizului, Nae Vasilescu a fost pe punctul de a fi dat afară de un director impulsiv, pentru *„infirmități grave și scădere evidentă a talentului"*.

Inainte de spectacol, Marchizul intrase în cabina lui.

— Mă, Nae, — i-a spus el, — îți joc eu feste din cînd în cînd, dar fără răutate. Nu uit c'am stat pe aceiași bancă și că am intrat odată în teatru. De-aceia am și venit. Vreau să-ți vorbesc serios, pentrucă văd că ceilalți se jenează. Ia spune-mi tu: ai fost vreodată la un doctor de nervi?

— De ce?

— Nu că ai avea anume ceva, dar observ la tine oarecare simptome care, fără să fie alarmante, nu-mi plac.

— Și ce anume ?

— Chiar bîlbîielile tale. Faptul că oricine te poate influența, făcîndu-te să pocești cuvintele pe scenă, crezi că e fără cauză?

— Să-ți spun drept, Pompiliene, eu mă emoționez.

— Tocmai! Iți închipui oare că emoția asta vine din senin? De ce nu mă emoționez eu, sau altul? Poți să-mi sugerezi ce-i pofti, nu se prinde! Pe tine pînă și un cabotin ca Ștefănescu te poate sugestiona. Ții minte, în *Alarma?* Te-a prevenit de la repetiție la care anume replică vei greși.

— Da. Trebuia să zic:

Ședeam la postul meu, cînd am văzut un om cu pușcă.

— Ei, și n'ai zis tu:

Ședeam la stopul meu, cînd am văzut un om cu pașcă...?

— Emoția, Pompiliene!

— Nu e numai emoția. Eu ți-o spun verde: caută-te! Am observat că de-o vreme, chiar și în vorbirea curentă ai unele ezitări care îmi dau de gîndit. Uneori, înainte de a scoate o vorbă îți tremură buza de jos și am remarcat la tine o sforțare penibilă la pronunțarea anumitor consoane, mai ales a lui *p*. Ți-am revăzut rolul: e plin de consoane. La un moment dat, trebue să pronunți chiar cuvîntul *pușcă*. Nu uita că ți-a fost fatal.

Puțin îngrijat, dar plin de recunoștință, Nae i-a strîns mîna:

— Iți mulțumesc, Pompiliene. Acum că mi-ai atras atenția, nu mai greșesc eu.

Odată pe scenă, ajuns la replica periculoasă, Nae simți că i se moaie picioarele:

— *„Ieșisem în grădină să iau puțin aer. Ceasornicul catedralei bătuse douăsprezece, cînd deodată aud o detunătură de...*

Souffleurul răcnea aproape:

— *De puș-că!*

Dar Nae nu auzea nimic.

— *De cuș-că... de duș-că... de cușcă...*

Explozia din sală l-a zăpăcit și mai rău. Rămăsese pironit locului, cu ochii la souffleur. Exasperat souffleurul i-a strigat:

— *Ieși afară, idiotule!*

Și cînd, mecanic, Nae a repetat și el:

— *Ieși afară, idiotule!* a trebuit să se lase cortina, pînă la potolirea spiritelor.

Schimbîndu-se guvernul însă și cu el directorul, Nae a mai rămas în teatru. Trecuseră doi ani de cînd nu mai fusese distribuit. In rolurile lui se specializase un altul. Dar nu era spectacol, fără ca Nae să nu fie pe scenă, unde își ajuta camarazii să se grimeze, și nici dimineață în care să lipsească de la taclalele din piață și de la aperitivul care urma. Consumațiile lui Nae erau eșalonate așa fel că în fiecare zi un altul plătea pentru el. Cei cu buzunarele goale îl evitau, căci îi făcea de rîs. Odată, simțind că va trebui să plătească singur, a cerut băcanului:

— Dă-mi de-un leu brînză!

— Nu se poate, domnule Nae, cel mai ieftin e de doi lei.

— Foarte bine, cîntărește de doi lei și tae-o 'n două, că eu mănînc puțin.

* * *

De-o bucată de vreme, Nae Vasilescu căzuse în melancolie. Contactul cu scena pe care nu mai avea nici un rost îl întrista mai mult decît micile insuccese de pînă atunci. In afară de asta, de la ultima bîlbîială se simțea serios amenințat. Nu citea decît cărți de medicină și umbla pe la toate laboratoriile, făcîndu-și tot felul de analize. Se crede victima unui morb ereditar care îl roade pe nesimțite. Degeaba îi afirmau medicii că nu are nimic, nu credea.

Mai bine de-o lună a iscodit prin toate mijloacele pe-un unchi matern, asupra sănătății răposatului său părinte. Asigurările acestuia nu l-au convins. Bănuia că-i ascunde adevărul ca să nu-l impresioneze. A mai cercat pe la diferiți prieteni ai familiei. Același rezultat. A prins ură pe ei și-i ocolea. Aceste demersuri însă au început să dea de bănuit. Nimeni

nu credea în morbiditatea ereditații, dar toți au sfîrșit prin a se îndoi asupra stării lui mintale, de care însă îl făceau direct responsabil.

* * *

Schimbîndu-se directorul, prin rugăminți repetate și presiuni politice, numele lui Nae Vasilescu a reapărut de afiș, în roluri de servitor.

Cum începuse să-i slăbească memoria și de la souffleur prindea greu, ajunsese să se încurce și în roluri de două cuvinte. Totuși, învățarea rolurilor îl mai sustrăgea de la preocuparea lui și cîteva zile înainte de a juca se simțea reconfortat și aproape fericit. De cîte ori se încurca însă, nici n'apuca să-și șteargă bine fardul și se ducea glonț acasă, căzînd într'un marasm profund. Aceste eșecuri comprimate apăsînd impresionabilitatea lui bolnăvicioasă l-au dus la un rezultat fără precedent în teatru. S'a întîmplat ades, și se citează multe cazuri edificatoare, ca un actor cu mici defecte de dicțiune să și le corecteze treptat pe scenă, chiar pînă la complectă dispariție. Cu Nae Vasilescu s'a întîmplat pe dos. Venind în teatru cu o dicțiune impecabilă pe și din cauza scenei ajunsese să denatureze cuvintele pînă la adevărata bîlbîială. Această infirmitate a progresat în așa fel încît, în cele din urmă, se manifesta și în viața de toate zilele. Intr'o zi, Nae Vasilescu, emoționat de întîlnirea cu un amic pe care nu-l văzuse demult, l-a întîmpinat cu vorba:

— *Satulare!*

Amicul, om delicat, s'a făcut că nu observă:

— Salutare! Ce mai faci?

Intimidat de prima greșală de care își dăduse perfect de bine sama o clipă *după* ce o făcuse, Nae i-a răspuns roșind:

— *Bină!*

Altădată a fost însărcinat de colegi să compue un discurs omagial pe care să-l citească din partea lor la desvelirea bustului pe care un grup de admiratori îl ridicase poetului Emil Caracaleanu. Măcar că avea hîrtia dinainte, Nae Vasilescu a spus vre-o șapte versiuni, dintre care unele foarte comice, ale acestui nume, fără să-l poată nimeri măcar o singură dată, așa că la ultima pagină rămăsese numai el și statuia.

Cu toate acestea toți își amintesc și sînt de acord că nimeni nu spunea mai frumos decît Nae Vasilescu *Satirele* și *Luceafărul* lui Eminescu. Dar asta la chef și între cunoscuți. Era suficient să-l sui pe scenă sau să apară o figură cu care Nae nu era familiarizat, pentru ca să încurce tot. De altfel, cu toate că rîdeau de el, camarazii nu-l zeflemiseau decît ca actor. Aveau o mare stimă pentru înaltele lui studii academice, mai ales că pe cei mai mulți pilda lui îi încuraja în predispoziția naturală de a nu ceti nimic. „Aici nu-i nevoie de cultură", ziceau ei. „Talent să ai și nu-ți mai trebue nimic. Uitați-vă la Nae. E tobă de carte, dar ce folos? E mai slab decît un elev de conservator".

Definitiv clasat ca actor prost, dar respectat ca om cult, a atins Nae limita legiuitei pensionări. Dar nici în ceasul acesta din urmă, ca și în cel dintîi, n'a fost cruțat de Marchiz. Se nimerise o stagiune foart încărcată. Directorii de scenă, secundați de toți regisorii mobilizați zi și noapte în teatru, lucrau de zor și nu scăpase actor nedistribuit. Urma la rînd o tragedie a Primului Ministru. Personalul artistic fiind neîndestulător și servitor neexistînd în piesă (acțiunea se petrecea pe cîmpul de luptă în războiul Anglo-Bur), lui Nae i s'a încredințat rolul unui soldat scoțian. Nu avea decît o intrare și două replici. O lună de zile n'a făcut decît să le repete, de cum deschidea ochii și pînă la culcare. Premiera a mers strună. Buclucul nu s'a întîmplat decît la al doilea spectacol.

Nae intra, saluta milităreşte și, după ce lua un plic galben din mîna marchizului (un amiral), ieșea pe replica:

— *Am înțeles, Excelență. La ora indicată plicul va fi în mîna comandorului.*

Marchizul însă, care fusese decorat în ziua aceia și era foarte bine dispus, fu ispitit de-o fantezie.

— Stai, — îi zise el lui Nae care se pregătea să plece, — *cum te cheamă?*

Replica nu era în text. Nae se pierduse de tot.

— N'auzi? — insistă marchizul. *Cum te chiamă?*

Ce s'o fi petrecut atunci în capul lui Nae, nici el nu știe; dar după ce-a salutat lipind călcîile, a răspuns răstit:

— *Poincaré!*

După asta a fugit.

In seara aceia cortina s'a lăsat pentru cea din urmă oară pe cariera artistică a lui Nae Vasilescu.

* * *

Marchizul a explicat directorului că a avut un moment de zăpăceală și fără să-și dea sama a dat o replică din altă piesă. In fundul sufletului avea însă remușcări, mai ales că unii camarazi i-au arătat de-atunci oarecare răceală, găsind gluma prea crudă și momentul nepotrivit. Dacă Nae l-ar fi invectivat ca în atîtea rînduri, poate că ar fi uitat. Dar bietul om dispăruse fără să scoată o vorbă. De-aceia, poate, cu o lună mai tîrziu zărindu-l în berărie cu mai mulți camarazi, a luat loc la masa lor.

— Ei, Nae, — începu el cam stingherit, — cred că n'ai de

ce te plinge. Acum ești fericit. Nu erai tu de teatru, mă! Totuși, uite, ești cu pensia întreagă și în plină putere.

Nae a surîs dureros.

— Imi dați voe, — urmă Marchizul, — să comand un rînd de țuici.

N'a răspuns nimeni. Țuicile fură băute în tăcere. Puiu Ianculescu comandă și el un rînd. Toți îl imitară. Marchizul se înduioșase:

— Crezi tu cu adevărat, mă Nae, că din răutate ți-am jucat eu atîtea feste?

— Lasă că te știu eu, Pompiliene!

Venise al șaselea rînd de țuici. Nae se îmbujorase. Marchizul ofta:

— Iartă-mă, Năiță, dacă ți-am greșit.

— Mare măgar ai mai fost tu cu mine, Pompiliene. Nu-i destul că aveam eu trac, te mai băgai și tu: chinină în apă mi-ai turnat, clei pe scaun mi-ai pus. Cît despre suflat greșit, nici nu mai vorbesc: mă încurcai ori decîte ori puteai.

— Fără gînd rău, Năișor!

— Ai și tu acum ocazia să-ți răscumperi păcatele. Eu, peste cîteva zile ies la pensie tot cu grad de stagiar. Mi-au luat-o înainte toți copiii. Tu ești mare, ești societar de onoare, ești membru în comitet...

— Și ce pot face pentru tine?

— Nu cine știe ce. Ași vrea să stărui la director să-mi dea o reprezentație de retragere.

— Nu te-ai mulțumi mai bine cu o sumă fixă?

— Nu m'ai înțeles, făcu Nae cu tristețe. Nu mi-e de bani. Teatrul e pentru mine mai presus decît banii.

Toți se priveau nedumeriți. Marchizul zîmbise imperceptibil:

— Dar atunci dece vrei reprezentație de retragere?

— Ca să mai joc odată, Pompiliene.

— Și ce vrei să joci?

Nae Vasilescu răspunse răspicat și cu multă gravitate:

— Shylock!

De data asta a rîs și marchizul. Nae urmă:

— Degeaba rîzi, degeaba vor rîde toți. Ce știți voi? Acesta e visul meu de-o viață. Nu cunosc numai rolul, știu pederost toată piesa, din scoarță 'n scoarță. De cînd eram în conservator repet Shylock în fiecare zi. Sînt sigur că n'ași greși o silabă. Dacă nu m'ași fi încurcat de la debut pierzînd eu însumi încrederea în mine, dacă n'ai fi fost tu și alții, poate că m'ar fi lăsat să-l joc. Sînt sigur că ași fi dat o lovitură. Eram ca tine, mai mult decît tine, eram mare, eram sus, sus de tot.

— Nae, tu vorbești serios?

— Foarte serios.

— Și cum îți închipui tu că ași avea îndrăzneala să-i cer directorului asemenea lucru? Ințeleg foarte bine, tu ești un om de cultură și ți-o fi plăcînd rolul. Il vei fi pătruns poate mai bine decît oricare din noi. Dar să-l redai?

— In adevăr, — interveni Puiu Ianculescu, — afinități cu personajul ai destule. Bani cu camătă ai dat, cu pantaloni rupți și tocuri scîlciate ai umblat, te hrănești c'un covrig și două măsline de cînd te știu, cred că m'ai fi băgat la pușcărie pentru o mînă de arginți. Dar că toate astea le-ai putea face pe scenă, nu cred.

— Pot, — se răsti Nae cu îndîrjire.

— Cum vrei să poți, nenorocitule, cînd tu nu ești în stare să vorbești aici zece minute fără să te bîlbîi de unsprezece ori?

— Te prinzi că pot?

— Mă prind!

— Pe ce?

— Uite, — propuse Puiu Ianculescu, — dacă timp de zece minute nu schimonosește nici un cuvînt, Marchizul va fi obligat să stărue pentru Shylock, dar dacă se bîlbîie o singură dată, plătește Nababul toată consumația.

— Primesc, — declară Nae.

— Cît e ceasul? — întrebă Marchizul.

— Douăsprezece fără zece.

Puiu Ianculescu așezase ceasornicul pe masă. Și spre uimirea tuturor, timp de opt minute în șir Nae Vasilescu a spus fără greșeală toate replicile primelor scene din Shylok.

Cîțiva aplaudară. Impresionat de succesul obținut, fără să se mai uite la ceas, Nae se adresă marchizului:

— Așa-i că nu m'am *dîlbîit?*

Toți rîdeau din toată inima.

— Nu ți-am spus eu că pierzi, mă Năiță?

— Și de ce? încercă să se apere el.

— Apoi, a *dîlbîi* se spune?

— N'am spus așa!

— Ba chiar așa!

Cei prezenți confirmară, afară de Mircea Voișel, același care îi dăduse, dealtfel inutil, replica justă la debut.

Strivit de mărturia majorității, Nae cam enervat ceru socoteala.

— Patru poli, domnu' Nae!

La auzul sumei Nae se schimbă la față:

— Patru *peli?* Pe ce patru *pili*, mă?

Marchizul se adresă malițios lui Mircea Voișel:

— Vezi că iar s'a *dîlbîit?*

* * *

Cu șase luni inainte de pensionare încă, Nae n'a mai împrumutat un ban și încet-încet și-a incasat toți debitorii. De aceia poate, testamentul lui (s'a spînzurat o lună după ieșirea la pensie), a produs uimire. Intreaga lui avere, constînd în două imobile în valoare de circa douăsprezece milioane, plus cinci milioane bani ghiață, o lăsa teatrului, cu obligația de a înființa două burse în străinătate și cinci premii de creație, restul putînd fi întrebuințat sub supravegherea comitetelor reunite, pentru ajutorarea începătorilor nevoiași.

Prin urmare, directorul n'a exagerat deloc, spunînd la înmormîntare, că Nae Vasilescu a trăit și a murit *pentru Artă.*

Al. O. Teodoreanu

Raluca Eminovici și copiii [1]

Pe lîngă un bărbat așa de întărîtat în ideile lui și cu atîta violență autoritar, femeia nu putea fi decît supusă și blîndă, mîngîindu-se cu copiii și îngenunchind pela icoane. Și într'adevăr, amintirile ne-o arată astfel. Ralu, Raluca, sau Ralița Eminovici — cu adevăratul nume Rareșa — era cum am văzut a patra fiică a stolnicului Vasile Iurașcu din Joldești și a Paraschivei Donțu. La Joldești a fost lupta între Ștefan cel Mare și Aron Vodă. Dacă pulberea luptelor trecute nu intră în sîngele urmașilor spre a le răscoli instinctele, amintirea trebue să fi dat totuși lui Eminescu un fior de noblețe etnică. Iurășceștii erau de fel din Hotin, unde un strămoș s'ar fi fost aflînd cîndva pîrcălab. Raluca era foarte mîndră de străbunii ei, pe care-i pretindea boeri de rangul întîi. In vrajbele amicale ce se iscau pe această temă între soți, Eminovici, om mușcător, consimțea liniștit, dar își da cu părerea ironic, că la o adică, Donțu fusese și mai boer decît Iurășceștii. Donțu era rusul de pripas prin Moldova, Alexa Potloff, tată al Paraschivei Iurașcu, mama Ralucăi. Muscal sau cazac, se credea că era un refugiat din motive politice. Se așezase pe malul Siretului, nu departe de satul Sarafinești, într'un loc numit și azi „Vadul Donțului", și trăia țărănește cu o țiitoare, Catrina, fata țăranului Ion Buhnescu. Fata, care mai apoi a murit de holeră, era dar bunica Raliței. Donțu o dăduse după stolnicul Vasile Iurașcu și era în părerea lumii că rusul, bogat, îl umpluse de bani pe ginere. Potloff fusese o mcult, căci vorbea nemțește, franțuzește și leșește. Mama poetului îl văzuse sau i se povestise de el. Purta barbă și plete, era alb ca iarna de bătrîn. Vara, ședea numai în cămașe de borangic la umbra unui plop, pe malul Siretului, în apropierea prisăcii lui, cu care se în-

---

[1] Din *Viața lui Mihail Eminescu,* ce va apărea în editura „Cultura Națională".

deletnicea. Dela Donțu sau nu, fi-va avut stolnicul Iurașcu averea, el dădu fetei sale, zestre bună, după cum urmează:

„Isvodul di zăstri ci dau fiicei mele Ralu cu blagoslovenie
„și sănătate. Din anul 1840 Mai 26.

„Una' icoană Maica Domnului, ferecată în argint. Una
„candelă tij de argint. Patru inele cu diamant. Una părechi
„cercei cu mărgean. Un fermual. Două brățele de aur. Una
„părechi de cercei cu coletul lor. Una alesidă de aur. 12 lin-
„guri. 12 cuțite. 12 furculițe. 12 lingurițe. 1 lingură mare. Un
„paneraș lucrat în ajur. Una ladă mare. Șasă tingiri de a-
„ramă. Două tablale de Lipțca. 6 sfeșnice. Un lighian. Un i-
„bric de alamă. Un salop de atlas. 7 rochii de mătasă. 1 ro-
„chie de alibet. 8 straie de cit. 2 măsuți di cărți. 3 tacimuri de
„masă. Pînză de fabrică. 4 tacimuri. Pînză de casă. 24 bu-
„căți cămăși și fuste. 4 bucăți scorțuri. 2 scrinuri. 2 salteli. 2
„oghealuri. 3 rînduri prostiri. 8 perine cu trei rînduri de fețe.
„3 capeli. 7 șaluri și unul turcesc. 2 mindiri de lînă. 8 pro-
„soape. 1 gardirop. 10 perechi scarpe de tot soiul. 12 perechi
„colțuni. Sticlării și farfurii. Bani în numărătoare înaintea
„cununiei 1500. Bani în numărătoare în ziua cununiei la 29
„Iunie anul 1840, rest 1500. Adică în bani 3000 (galbeni) și
„zestre în haine și obiecte 576.

(ss) Stolnicul Jurasc
Intocmai am primit;
(ss) Gheorghe Eminovici
„ Ralu Eminovici.

Alesida de aur despre care pomenește foaia de zestre fusese a Paraschivei Iurașcu, căreia i-o dăruise cînd cu venirea rușilor la 1828, un general de intendență Jeltuhin. Un portret în uleiu, din chiar anul nunții, 1840, ne-o înfățișează pe Raluca cu alesida de aur masiv, învîrtită de trei ori în jurul gîtului. E o femee tînără (se născuse în 1816), cu trăsăturile nobile, fin conturate, cu ochi întunecați, penetrabili și gură senzuală, neted tăiată, totul într'o față slabă, oblongă, de o blîndețe suavă, imperceptibil zîmbitoare. Spre bătrînețe însă se accentuiază masivitatea stîncoasă a feței, eminesciana buză groasă, care dacă la poet dă acea astrală adulmecare în infinit, la femei (Raluca, Henrieta) este de o supărătoare, androgină ambiguitate de eunuc. Raluca poartă în portret părul împărțit cu romantică eleganță în două zone netede și un veșmînt somptuos de atlas sau velur, lăsînd umerii goi străjuiți de dantele, ale cărui cute largi, ca în picturile Renașterii, se lasă depe piept și depe mîneci, în raze centripete spre talie pentru a se desface, probabil, în jos, într'o unduitoare, rotată crinolină. Mîinile sale albe sînt împreunate spre a expune inelele cu pietre mari prevăzute în foaia de zestre. De statură era

mică, dar robustă. Umbla tăcută prin casă, cu un aer de resemnare. Ochii negri aveau o orientare îndepărtată, visătoare, iar colțul gurii un zîmbet dureros. Era plină de bunătate, statornică în iubire ca și în ură, și ca mai toate ființele slabe și pasive, cu ieșiri uneori de sarcasm. Existența Ralucăi Eminovici s'a scurs fără îndoială, obscură și trudită, într'o casă plină de copii, în grija continuă de ei, într'o hărnicie casnică necesară pentru a menține o familie așa de numeroasă. La desele supărări ce se vor fi ivit din pricina firii violente a lui Eminovici și a pedagogiei sale sumare, s'a adăogat moartea unora din copii și mai ales doi din cei mari (Șerban și Iorgu) morți în plin vigoare bărbătească, aproape unul după altul. Aceasta trebuie să fie și pricina boalei sale (cancerul) și a morții întîmplate curînd după moartea băiatului mai mare, Șerban (15 August 1876). Copiii o iubeau mai mult decît pe tată, pentrucă blîndă și miloasă, îi apăra și îi ascundea de vajnica mînie pedagogică a acestuia. Este înmormîntată împreună cu Gh. Eminovici lîngă bisericuța din Ipotești, sub chiar ferestrele ei, într'o mică împrejmuire, precum arată inscripția: „Colea zac rămășițele robilor lui Dumnezeu Gheorghe și Ralița Eminovici, în somnul cel de veci". Cîțiva salcîmi umbresc mormîntul și ușa bisericuței, biserică de lemn văruită pe dinafară, pleoștită și cu ochiuri mici de fereastră ca orice casă de țară. Acoperișul de tablă veche și ierburile ruinătoare fac și mai evocatoare dezolata chemare eminesciană:

O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi;
Deasupra criptei negre a sfîntului mormînt
Se scutură salcîmii de toamnă și de vînt,
Se bat încet din ramuri, îngînă glasul tău...
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.

Despre frații și surorile lui Eminescu avem știri puține și nesigure. Această familie ciudată, asupra căreia a apăsat o soartă tragică, începe să fie mistuită de legendă. Opinia unei *familii originale* și nevropate, în care copiii se împușcă din senin după ce dau dovezi de sclipitoare inteligență, aerul de tristeță fatală indicibilă cu care aceștia ne erau înfățișați de către unii, se dovedește, la lumina documentelor, falsă literatură. Frații erau oameni normali, cu o varietate de atitudini psihologice care îi depărtau unul de altul, unii din ei poate cu o sensibilitate prea acută, care la o izbitură morală prea mare putea să le aducă sdruncinarea sufletului. Despre vreo manifestațiune patologică hotărîtă nu avem însă, după cum vom vedea, nici un indiciu serios.

Șerban, întîiul copil, născut în 1841, oacheș, slăbuț, tăcut, semăna așadar mai mult cu mamă-sa. Nu știm nimic din co-

pilăria sa, petrecută în parte și la Dumbrăveni, decît că a urmat liceul la Cernăuți, unde și-au făcut studiile toți frații. Trăsătură comună copiilor, Șerban se împacă și el destul de greu cu școala, rămînînd repetent și recurgînd probabil la examene particulare pentru a recîștiga anii pierduți. Cauza nu poate fi inaptitudinea la studii, căci îi vedem deosebit de aplicați în școlile mai înalte, ci o recalcitranță la ordine, o turbulență care îi făcea chiar bătăuși și greu de ținut laolaltă, derivat al unei copilării svăpăiate, la cîmp și la pădure. Intrat în lumina cercetărilor biografice, printr'o întîmplare a soartei pentru care nu se pregătise, Șerban plutește într'o ceață enigmatică din care se deslușesc vagi contururi. Gh. Eminovici a trimes pe acest întîiu vlăstar al său să studieze medicina la Viena și apoi la Erlangen (Bavaria). La ce vîrstă? Părăsise liceul fără să-l sfîrșească pela 18 ani (1852-53 cl. I-a; 1853-54 cl. II-a; 1854-55 repetent cl. II-a; 1855-56 cl. III-a medie rea; 1856-57 lipsă; 1857-58 cl. V-a; 1858-59 cl. VI-a media rea, retras). Dacă la 1870, de primăvară, cînd aducea pe Eminescu, bolnav, la Ipotești, se întorcea dela studii, înseamnă că le sfîrșise destul de tîrziu, la 29 ani. Lăsat de obiceiu, de către tată, fără suficiente mijloace bănești, el a trebuit să ducă, după cîțiva ani de flămînzire pe la gazdele din Cernăuți, o studenție amarnică, nevoit adesea, la Viena, din lipsă de luminare, să studieze la lumina felinarelor. Asta i-a sdruncinat sănătatea. Supărase cu ceva pe morocănosul bătrîn, cu care de asemenea era înăsprit, căci Eminescu apăra față de Gh. Eminovici pe acest „fiu nenorocit, care desigur a greșit mai „mult printr'o înăscută slăbiciune de caracter, căruia natura „nu-i dăduse nici o energie și nici o putere". „Șerban a fost „un om slab, iar nu un om rău, asta a fost părerea mea despre „el întotdeauna și desigur că a fost mai nenorocit de cum me„rita să fie. El n'a avut pentru nimenea ură în lume, n'a avut „nici o patimă urîtă, și dac'a greșit, nu din răutate ci dintr'o „nemărginită slăbiciune a greșit. El era un copil bătrîn și ast„fel ar fi trebuit tratat".

Fusese de altfel un student strălucit și ținuse la Viena, o vreme de casa unui medic vestit, Opolze. Era un chirurg remarcabil și savant.

Șerban se îmbolnăvește de tuberculoză și se duce la Berlin să se caute ori și pentru a-și continua studiile, pe care Eminescu însuș nu știa de și le-a isprăvit. Henrieta, care și ea are hemoptizii și moare de o boală de piept, pretinde că tuberculoza e o boală ereditară în familie, negreșit dinspre partea mamei. In 1873 și 1874 cînd Eminescu era la Berlin, se afla dar și Șerban. Firea sa deosebită și boala îl făcuseră pe acesta sumbru și disimulat și-l țineau departe de fratele mai mic. „Pe Șerban îl văd rar, căci șade foarte departe de mine. „Dacă vorbesc cu el despre afacerile lui, el nu mă clarifică „niciodată într'atîta ca să știu ce are de gînd să facă. Ceiace „știți D-voastră despre el, știu și eu... și nici cred ca să-i fi „descoperit el vr'unui om din lume tot ce gîndește. Astfel el o „duce destul de pasabil; are amici, cunoștințe cu doctori ger„mani și societatea lui e foarte căutată. El e și membru la o „societate științifică-medicală. Ce sînt Romînii, cari învață „medicina aicea, pe lîngă el? Pot să zic că dispar... Și, cu toate „acestea... eu o spun curat: nu-l înțeleg și pace. Eu gîndesc că „n'ar avea decît să se prezinte aici la Universitate, pentruca „să-l facă de trei ori doctor, dacă nu este încă. Aici în Berlin „poartă acest titlu fără ca cineva să i-l conteste, scrie rețete, „face chiar vizite, căci după legile prusiane îi este permis a„ceasta, se'nțelege că sub responsabilitatea sa personală. Dar „presupunem c'ar rămînea chiar aici, ce viitor îl poate aș„tepta în mijlocul unui oraș unde sînt atîția alții?"

Viitorul ce-l aștepta e acesta. In toamna anului 1874 boala se agravă și Șerban, sdruncinat sufletește, dedea semne de alienațiune. Internat într'un spital, muria între 4-16 și 26 ale lunii Noembrie, în vreme ce Eminescu implora pe bătrîn să plătească întreținerea.

Niculae, născut la 2 Februarie 1843, urmează și el la Cernăuți, odată cu Șerban, deși mai tînăr, rămînînd și el repetent și corijent (1852-53 cl. I-a; 1853-54 cl. II-a; 1854-55 repetă cl. II-a; 1855-56 cl. III-a, corijent; 1856-57 cl. IV-a; 1857-58 cl. V-a; 1858-59 cl. VI-a corijent; 1859-60 cl. VII-a; medie rea). După aceea a studiat dreptul la Sibiu și s'a așezat în urmă la Timișoara, unde se afla prin 1867 ca scriitor al avocatului Emerich Christiani. Era blînd, bine crescut și foarte simțitor încît atunci cînd tată-său îl certa, se închidea în odaia lui și ședea tot timpul abătut. De aceea probabil îi ziceau „Neculai cel prost". Prin 1881 îl găsim întors acasă și ocupîndu-se pe lîngă tată-său cu trebile agriculturii. Nenorocul a făcut să se îmbolnăvească și el de o gravă boală venerică. Bătrînul văzînd că și acest băiat care „nu se chivernisese îi cade pe cap, scrie iritat în 1883 lui Mihai: „Mi s'a urît viața... fă ce faci și „vino de-l ia, ca să-l duci în vre-o casă de sănătate". Intr'adevăr Eminescu săritor pentru frații lui ia cu împrumut de pe unde poate 2000 de lei cu gîndul de a-i trimite. Inainte de Paști 1883, Niculae aștepta cu nerăbdare banii într'o scrisoare ce arată un om cu desăvîrșire sănătos la minte. Dar în curînd se întîmplă boala lui Eminescu (vara 1883) și nu mult după aceia moartea bătrînului (8 Ian. 1884). Nu este de trebuință nici o cauză patologică, pentru a explica ceiace a urmat. Bătrînul n'a lăsat băeților nici un ban după vînzarea moșiei. O parte din capital l-a lăsat ca depozit Henrietei, cealaltă o va fi dat după concepțiile sale Aglaei. Fără nici un sprijin, bolnav, în neputință de a-și cîștiga existența Niculae se sinucide la 9 Martie 1884 la Ipotești, unde a și fost înmormîntat.

A treia victimă a soartei, *Iorgu* (George) născut în 1844 (!) își are și el mica sa legendă. „L'am întîlnit — zice Caragiale — „pe Eminescu cu un frate al lui, ofițer. Plecau amîndoi în „străinătate, el la Viena, celălalt la Berlin.

„Militarul era frate mai mare; tot așa de frumos, de blînd „și de — ciudat — o izbitoare asemănare în toate.

„Acela a mers la Berlin; în cîteva luni a speriat Acade-„mia militară cu talentele-i și a dat un examen care l-a făcut „pe mareșalul Moltke să se intereseze foarte de aproape de „soarta lui, hotărît să-l ia pe lîngă dînsul. Ca să-și încoroneze „succesul s'a dus acasă și, fără să lase măcar o vorbă, s'a îm-„pușcat".

Adevărat din aceasta este că după ce urmase tiriș-grăpiș cîteva clase secundare la Cernăuți (1854-55 cl. I-a particulară; 1855-56 cl. II-a; 1856-57 lipsă; 1857-58 cl. IV-a; 1858-59 cl. V-a medie rea; 1859-60 repetă cl. V-a; 1860-61 cl. VI-a, retras 4 Ianuarie 1861), a studiat științele militare în Prusia. Intrînd în armată, fu trimes în 1869 la Berlin într'o misiune din care făceau parte colonel Manu, maiorul Cantili, locot. Oteteleșanu și alții. Iorgu era însărcinat în mod deosebit să ducă o corespondență a regelui către Bismark, sau către un membru al familiei Regelui și autorizat să asiste la manevrele regale germane în Brandemburg. In urma unei răceli contractate la acele manevre sau a unei căderi depe cal s'a îmbolnăvit și după vreo trei ani, la 29 Sept. 1873, moare în vîrstă de 29 de ani fiind înmormîntat la Ipotești. Se prea poate totuș să fi fost atins tot de ftizie. Acest frate înalt, negricios, asemănător mamei, era o fire tot așa de întunecată ca și Șerban. „Cînd rîdea, se schimba vremea".

După *Ruxanda*, născută la 5 Mai 1845 și moartă de copil urma Ilie. Mai aproape prin vîrstă de Eminescu (născut 1 Iulie 1846), el a fost fără îndoială tovarășul de joc al acestuia la Ipotești. Era și mai vesel de altfel semănînd într'aceasta cu tată-său, ai cărui ochi îi avea. Acesta este negreșit fratele mort „în străinătate" pe care îl plînge Eminescu într'o încercare de poezie, pentrucă el avea ochi albaștri :

Dar ades într'al meu vis
Ochii mari albaștri
Luminează un surîs
Din doi vineți aștri.

La Cernăuți Ilie a urmat numai trei clase rămînînd, firește, corigent și repetent (1857/58 cl. I-a; 1858/59, cl. II-a — corij. 1859/60, cl. III-a medie rea, retras). Urmînd apoi medicina la școala lui Davila din București, se îmbolnăvește de tifos, luîndu-l dela soldații bolnavi din spitalul militar și moare în iarna anului 1862 sau 1863.

Al șaselea copil Maria (Marghioala) a murit de 7 ani jumătate (n. 1848-49, m. 1855-56). Mihai era al șaptelea. După el urmează *Aglae*, care a trăit, cu probabilitate, dela 1852 pînă la 1906, născută fiind la Ipotești. Intr'o fotografie o vedem, adolescentă, bucălată și grațioasă. Mai tîrziu însă liniile se apresc și se usucă. Era conștientă de frumusețea ei, dar foarte solitară. Fusese măritată de tînără, la vreo 18 ani (1870) cu Ioan Drogli, profesor la Școala Normală de învățători, care între 1875—1882, fiind inspector districtual pentru județele Suceava și Cîmpulung, locuia la Suceava. Cu Drogli Aglae a avut 2 băieți, Ioan și George. Cel din urmă a fost prilej de considerațiuni romantico-medicale, dat fiind că, infectat cu *lues*, și-a purtat o parte din viață prin ospicii, apăsat de *paranoia*. (Fusese căpitan auditor). Se mai vorbește și de o fată, moartă de difterie. Murind Drogli (1887), Aglae se recăsătorește cu un căpitan austriac Heinrich Gareiss von Döllizsturm. Morbul lui Basedow care i-a pricinuit sfîrșitul poate fi iarăș prilej de lungi dizertații în jurul eredității.

„Mai am o soră — zice Eminescu — un geniu în felul ei, „cu o memorie ca a lui Napoleon I și c'o înțelepciune natu-„rală cum rar se află. Dar ea-i pe jumătate moartă, căci [e] „lovită de apoplexie".

Infirmitatea acestei, ilustre deacum, femei numite *Henrieta* sau Harieta s'ar fi datorat faptului că dormise, copil de 5 ani, în casele ude pe care le zidea Gh. Eminovici la Ipotești. Fără nici-o cultură — studiase doar abecedarul — izbutise să poată exprima idei destul de complicate într'un stil cult. Compunea chiar versuri și avea un anume humor crud. E dealtfel în felul ei de a fi ceva din bizareria și febrilitatea culturală a autodidacților, împreunate cu o notă de mizantropie. Iată o cugetare filozofică:

„Sunt momente în care nu mă pricep eu pe mine însumi,... „cînd nemulțumită de mine și de lume, aș vrea să nu mai fiu. „Oare de ce te supăr cu astfel de reflecțiuni? Cînd sînt con-„vinsă că nenorocitul și fericitul are tot aceiaș vreme și tre-„cere, în repausul de veci. Cînd soarele apune, cînd stelele pic, „îmi vine a crede că totul e nemic.

„Lumea întreagă nu-și poate da cont de ce a venit în „lume și pentru ce dispare fără un scop altul decît instinctul „de a trăi și cu cît pătrunzi durerile morale și fizice, vezi că „ești martirul, fără a putea pătrunde cauza".

Iată și versuri: într'o scrisoare către d-ra Cornelia Emilian :

„Scumpă surioară!

„O puternică plecare ce nu rabdă 'mpotrivire
„Mă îndeamnă să-ți scriu astăzi acea tînără simțire
„Ce numai în singurătate își are locașul său
„Dar ceresc trimis în lume din sinul lui Dumnezeu
„Fie ca aceste scrisori ce curînd vor fi uitate
„Să-ți aducă alinare unor zile întristate
„Și resfirînd pe a lor cale niște nemernice flori
„Să-ți împrăștie necazul ș'al supărărilor nori.

„Acum surioară nu știu ce vei crede de prostiile mele, de „cari sînt convinsă că sînt greșite în ortografie, rimă, etc.; „însă în totul, în lume se sacrifică ideia pentru rimă și în „viața oamenilor, inima pentru situația socială. Pentru asta „sînt de scuzat, cum n'am învățat decît abecedarul și din „cauza boalei îmi lipsește chiar și aceia ce aș fi putut ciștiga „umblînd în societate cu persoane culte, adică cum zice ro„minul, m'aș fi ros cu oarecare știință. Mai la urmă, și dacă „aș fi cultă, ce folos aș aduce societății sau științei? Din ni„mic, rămîn tot nimic. În prezent îmi rămîne cel puțin regre„tul că nu-s ceva, însă avînd cultura aș cunoaște și mai mult „răul și poate atunci m'aș simți moral și mai zdrobită decît „cum sunt:

„Să las fotografia căci nu-i de samă, și să vin la o veste „nouă ce voesc să-ți scriu și de care poate ești încă străină. „Te-am intitulat sorioară, aceasta provine dintr'o schimbare „ce s'a făcut între mine și mama matale, de cînd ai părăsit „Patria și te-au dus în lumea mare. Mama matale, rămîind „fără mata s'a hotărît să mai aibă o fiică din poveste.

„Vineri m'a făcut
„Simbătă am crescut
„Duminică m'a botezat
„Luni de fiică m'a închinat.
„Și de atunci fiică îmi scrie mereu
„Dragu sufletului meu
„Iar eu mamă o numesc
„Cu simț Dumnezeesc
„De care mă simt legată
„Pe viața-mi toată.

Henrieta știa puțin și nemțește din auzite, din timpul cît șezuse în clinica d-rului Bilroth, la Viena. Era pătrunsă de „ce însemnează Eminescu pentru cultura romînească" și numea cu humor pe cine credea că sînt dușmani ai poetului, „bonjuriști". Pe Veronica Micle o poreclise „bălăuca" și, „berecheta". Trăia, la Botoșani, din venitul a cîtorva mii de lei lăsați de bătrînul Eminovici.

Devotamentul arătat de această nefericită soră față de Eminescu bolnav, în 1887—1888, este vrednic de laudă. Ea a veghiat cu trudă un om pierdut la minte, obstinat în tăcere, deși picioarele i se mișcau greu cu ajutorul unor mașini... în greutate de 5 oca de fier. Chemată adesea peste noapte de bolnav, se tira pe brînci pînă la patul lui ca să-l ajute. Paralitică poate și ftizică, Henrieta fu rănită în amorul propriu de plecarea lui Eminescu cu Veronica Micle la București și doborîtă de moartea poetului, cîteva luni după aceia (14 Oct. 1889) se stingea uitată de toți și era pusă într'un coșciug ordinar de brad și dusă la cimitir într'o birje, cu un cal a lui Ioan Suceveanu din Botoșani. Birjarul și un zugrav Florian Cotul declarau moartea la ofițerul stării civile. Cele cîteva lucruri rămase pe urmă-i, o canapea, vreo două sofale și cîteva cărți fură vîndute la mezat pe strada teatrului din Botoșani.

Al zecelea copil *Matei* (n. 1856), fost elev al institutului politehnic din Praga și căpitan în armata romînă, căsătorit de două ori (întîia oară în 1880) și avînd 4 copii — singuri urmași cu acest nume ai familiei Eminovici — pare a semăna prin longevitate și frigiditate față de familie cu tatăl său. Absent în vremea boalei poetului spre mirarea lui Maiorescu, — apare deodată în 1889, ca să ne dea cîteva știri utile despre familia sa, dar și multe greșite și ca să împiedece pe nedrept edițiile de poezii eminesciene, puse la cale de Maiorescu. Trăia în 1923 la Turnu-Severin (str. Gen. Manu, Nr. 8) ca ofițer pensionar.

Ultimul copil, *Vasile*, a încetat din viață la vîrstă fragedă de un an și jumătate, născîndu-se și murind, nu se știe cînd.

Spre deosebire de animale, omul își conservă speța pe cale fiziologică dar și morală, aceste principii fiind în multe privințe chiar ostile. Ei bine, ironia firii a făcut ca lunga sîrguință paternă să fie înghițită de moarte și să fie salvată prin spiritualitatea neprocreatoare a poetului Eminescu, fără de care uitarea ar fi șters numele depe crucile tuturor.

G. Călinescu

Cîteva idei în jurul evoluţiei apusului după războiu

De la războiu incoace, sub suprafaţa în aparenţă nemişcată a poziţiilor politice fixate de tratatele de pace, viaţa n'a stat pe loc şi cu toate că harta Europei ne arată aceleaşi granițe, însemnătatea respectivă a diferitelor ţări nu mai e azi ceiace era acum doisprezece sau chiar zece ani.

Pentru noi Rominii, în deosebi, care ne aflăm la o răspintie atît de vitregă şi de ameninţată a continentului, se cuvine să urmărim cu o cît mai mare băgare de samă, toate schimbările care se petrec în echilibrul respectiv al marilor puteri apusene, căci orice modificare mai adîncă în raportul de forţe care stau în faţă, fie pe tărîmul financiar, fie pe cel economic, nu poate cu timpul să nu se oglindească şi în evoluţia strict politică a Europei şi să nu aibă o inriurire, poate directă, asupra propriei noastre soarte.

De aceia am crezut că putea fi interesant, mai ales acum după ce Anglia s'a văzut silită să-şi devalorizeze sterlina, să viu aci cu cîteva date care să lumineze mai bine schimbările petrecute în apus şi care să ne ingăduie încercarea de a preciza direcţia în care s'au făcut şi însemnătatea lor pentru restul lumii în genere, şi pentru Romînia, în special.

In decada care a precedat marele războiu, puterea cea mai impunătoare a lumii era fără îndoială Englitera.

Domnea peste aproape un sfert al omenirii, în această nemărginită împărăţie numai Irlanda îndrăznea să turbure pacea britanică; după un crincen războiu işi mai mărise nesfîrşitele ţinuturi cu bogatele republici bure din Africa de Sud, care redobîndiseră, de altminteri curînd după anexare, libertatea lor, în sinul Imperiului, Anglia dînd astfel o pildă de mărinimie care era încă o nouă dovadă a puterii sale.

Flota ei stăpînea mările, pe temeiul principiului că trebuia să fie cel puţin echivalentă (two power standard) cu puterea împreunată a celorlalte două mai mari flote ale lumii.

Exportul Engliterei (fără mărfurile în transit, sau reexportate) era în 1913 de circa 13.125 fr. aur (525 milioane lire sterline) întrecînd pe acela al Statelor Unite (aproximativ 12.120 fr. aur) şi pe acela al Germaniei circa 12.600 fr. aur — cu Luxemburgul). Exportul Franţei de aproximativ 6.875 fr. aur şi acela al Italiei rămîneau bine înţeles cu mult în urmă.

De alminteri Anglia trăgea cîştig nu numai din vînzarea mărfurilor britanice, dar şi din transportul lor precum şi din acela al mărfurilor concurentelor sale, de oarece vapoarele englezeşti păstraseră încă la începutul veacului al XX-lea, dacă nu monopolul aproape exclusiv al comerţului transoceanic ce fusese al ei pînă pe la 1880, cel puţin o întîietate nediscutabilă şi sdrobitoare.

Astfel în 1907, pe cînd flota comercială britanică (pentru comerţul „au long cours") cuprindea circa 4750 de vase cu un tonaj de mai bine de zece milioane de tone, la care se adăuga o flotă colonială de circa 1 milion şi jumătate de tone, vasele de comerţ ale Statelor Unite întrebuinţate pentru comerţul exterior înfăţişau mai puţin de un milion de tone, iar cele germane care erau concurentele mai de temut, depăşeau de abia 2 milioane şi jumătate de tone. [1]

Marina italiană (nici 500.000 de tone) şi chiar cea franceză (cu vreo 700.000 de tone pentru vasele cu aburi) erau neînsemnate.

Faţă de perioada strălucită care începuse după sfîrşitul războaelor napoleonice şi atinsese culmea cam în al treilea pătrar al veacului trecut, se puteau zări însă, încă de pe la 1900 unele umbre îndepărtate, prevestitoare de vremuri mai puţin frumoase.

Anglia *încetase* încă de pe atunci să scoată din minele sale *două treimi din totalul producerii mondiale de cărbuni ca în 1870.* Spre sfîrşitul veacului al XIX-lea industria americană şi cea germană iau un foarte mare avînt, iar chiar în posesiunile britanice din America, din Australia, ba pînă şi în India, începeau să ia fiinţă industrii locale care se desvoltau repede.

Declinul Engliterei şi ridicarea Germaniei

1) *Inainte de războiu.*
2) *După războiu (1919—1929).*

De pe la 1905—1906 această încetinire relativă a progre-

[1] Mai toate cifrele din acest studiu au fost adunate din publicaţiunile lunare ale Institutului „International du Commerce" şi din almanahul de Gotha pe diferiţi ani. Cîteva au fost luate din diferite lucrări speciale. (André Siegfried, Max Hermant, etc.).

sului britanic şi ritmul accelerat de desvoltare al Germaniei, sau al ţărilor transoceanice se vădeşte din ce în ce mai bine, iar în perioada 1907—1912, aceste două tendinţe contrarii se lămuresc şi mai mult.

Dacă luăm spre exemplu statisticile comerciale ale acestui răstimp găsim (în cifre rotunjite) următoarele coeficiente de progresiune ale exportului:

pentru *Germania* 20%.
„ *Italia* 11.5%.
„ *Franţa* 9.5%.
„ *Anglia* 7.5%.

Putem măsura şi mai precis ritmul de desvoltare industrială al unei ţări şi puterea ei de concurenţă pe piaţa mondială socotind excedentul de materii prime industriale şi de produse fabricate exportate asupra importului aceloraşi articole: micul tablou ce l-am întocmait în această privinţă întăreşte constatările noastre precedente:

Excedent de export (sau de import, cu semnul minus) de produse industriale în miliarde lei hîrtie (cifrele sînt rotunjite):

	Anglia	Germania	Stat. Unite	Franţa
Perioada 1880—1900 (mijlocia anuală) . .	55	7.5	2.5	—7.5
Perioada 1911—1913 . .	80	35	75	—15

Vedem aşa dar că pe cînd exportul net britanic de produse ale industriei s'a mărit între cele două perioade cu vreo 40%, exportul net german a crescut de mai bine de zece ori mai repede, iar cel american s'a făcut de *30 de ori mai mare*. Mai încet încă decît industria engleză s'a desvoltat, pare-se, numai industria Franţei, care plătea cu veniturile sale din străinătate şi cu exportul invizibil al turismului străin o parte din mărfurile importate.

Deci, încă înainte de izbucnirea marelui războiu se putea stabili faţă de desvoltarea uriaşă a Statelor Unite şi a Germaniei o scădere relativă a importanţei, pînă atunci precumpănitoare pe toate tărîmurile, a Marei Britanii. [1]

[1] Nu cred lipsită de interes constatarea că deşi negustoria, de mărfuri sau de bani, a îmbogăţit mai întotdeauna mai repede pe cei care se dedau la ea, decît producerea însăşi de bunuri, totuşi dacă popoarele cele mai bogate au fost, de patru mii de ani, popoarele de marinari şi de negustori, înflorirea lor aşezată pe temelii mai nesigure, n'a ţinut de obiceiu prea mult. In cele din urmă au fost sărăcite, înlăturate, sau distruse de popoarele continentale, mai puţin întreprinzătoare, mai modeste, dar mai trainice şi cu o bază mai largă.

Astfel Fenicia a fost supusă de Egipt, Cartagina a fost distrusă de plugarii Romei, Atena a fost învinsă de Sparta, iar mai aproape de vremurile noastre, falnica republică a Veneţiei şi mîndra Genova au văzut strălucirea lor întunecîndu-se după puţine veacuri, pe cînd poporul de munteni aspri din Savoia îşi păstra şi desvolta cu încetul puterile pînă cînd punea mîna pe Italia întreagă. Iar Catalanii, marinari şi negustori ca genovezii, au suferit şi ei aceiaşi soartă, căzînd pradă Castiliei, calică, dar hotărîtă şi fără nevoi.

După cum Anglia va putea sau nu să strîngă în jurul ei noile Englitere care s'au răspîndit pe suprafaţa pămîntului, va putea stăvili tendinţele care o împing pe povîrnişul decăderii, sau va trece treptat pe planul al doilea, lăsînd Americii cinstea de a conduce destinele popoarelor de limbă şi cultură engleză.

S'ar fi putut crede că prin înfrîngerea Germaniei, în 1918, care pierdea aproape toată flota ei comercială ca şi de războiu, căreia i se luau toate coloniile, i se confiscau toate bunurile, toate concesiunile din afară de Europa, şi i se impuneau şi mari şi grele furnituri gratuite în folosul învingătorilor, Anglia scăpase pentru multă vreme de concurenta ei cea mai primejdioasă.

Aceasta însă nu s'a adeverit decît pentru un răstimp foarte scurt: De la 1925, comerţul şi industria germană s'au reorganizat, în 1926 exportul de produse industriale întrece pe acela din 1913, în 1927 şi 1928 ritmul de desvoltare se grăbeşte şi mai mult, producţia industriei germane întrece cu mai bine de 20% (la cantităţi) producţia din 1913. In chip relativ, dacă ţinem samă de teritoriile pierdute, creşterea producţiei în ţinuturile lăsate Germaniei e şi mai mare decît ce ne arată statisticile. (36% între 1913 şi 1929 pentru producţia oţelului, 33% faţă de 1911 pentru extragerea de cărbuni şi lignit, etc.).

De asemenea exportul Statelor Unite se măreşte în 1929 cu mai bine de sută în sută faţă de 1913, şi trece de la circa 12.500 milioane aur la 26.600 milioane fr. aur, *exportul net* de produse industriale sare de la 75 miliarde lei hîrtie în perioada 1911—1913 la 165 miliarde în 1929,[1] fiind depăşit însă proporţional de desvoltarea *exportului net industrial al Germaniei* care se împătreşte în acelaşi răstimp şi trece de la 35 miliarde la 130 pe cînd acela al Engliterii *scade* după războiu dela 80 miliarde de lei hîrtie la 60, iar acela al Franţei se regăseşte după o scurtă perioadă de expansiune între sfîrşitul războiului şi 1927—28, cam în jurul cifrelor dela începutul veacului.

Ce e mai grav de altminteri pentru Anglia e că balanţa

[1] Trebuie ţinut samă totuşi că inflaţia preţurilor măreşte mult valorile şi că creşterea *adevărată* a exportului american sau german în 1929 ar urma a fi redusă cu aproape jumătate. Exportul *net* industrial nu trebuie confundat, bine înţeles, cu exportul simplu.

comercială se înrăutăţeşte treptat şi că pe cînd în 1913, procentul mărfurilor naţionale exportate faţă de mărfurile importate era de 68.3, el scade în 1929 la 59.7. E drept că toate ţările care au ca Anglia bogăţii acumulate importă mai mult decît exportă în chip normal, dar nu e mai puţin adevărat că o scădere aşa de însemnată vădeşte şi o slăbire a expansiunii sale comerciale.

De alminteri s'a micşorat relativ nu numai exportul dar s'a redus şi însemnătatea proporţională a marinei comerciale engleze. Cu toate că s'a mărit simţitor faţă de cifrele din 1907 date mai sus, creşterea marinelor concurente a fost şi mai repede, marina germană a fost refăcută într'un timp neaşteptat de scurt şi are un tonaj aproape îndoit cît cel din 1907, flota de mare a Statelor-Unite [1] a crescut şi mai mult, iar înseşi marinele neînsemnate dela începutul veacului trecut, ca marina italiană, sau cea franceză şi-au împătrit sau încincit de atunci tonajul.

Pe cînd *Anglia pînă la războiu era cea mai mare exportatoare a lumii*, e întrecută astfel de departe, în 1929, de Statele-Unite (circa 26 miliarde şi jumătate franci aur faţă de 18.200 milioane fr. aur, sau 17.150, dacă nu cuprindem comerţul cu Statul liber Irlandez care pînă la răsboiu făcea parte din schimburile interioare ale regatului unit) şi e aproape ajunsă de Germania (tot în 1929). [2]

Această decădere se vădeşte chiar faţă de exportul francez care era în 1913 în proporţia de 52.4% faţă de cel britanic şi se ridică în 1929 la 57% din valoarea lui, sau chiar la 60% dacă omitem comerţul Irlando-Englezesc.

Pierderea relativă e şi mai mare dealtfel faţă de Italia.

Pentru principalele ţări ale continentului indicele de progresiune a exportului de mărfuri naţionale (adică fără mărfurile în transit sau reexportate) e într'adevăr în perioada 1913 pînă în 1929 (în valori) de:

45% pentru Italia,

37% pentru Germania (inclusiv reparaţiile în natură).

30% pentru Franţa.

Dacă ţinem în vedere inflaţia preţurilor din 1929, exportul real în cantităţi întrece pe acel din 1913 numai cu vreo 15% în Italia, 10% în Germania şi e cu puţin superior celui dinainte de războiu în Franţa.

Progresul săvîrşit de Germania în chip relativ e însă proporţional mai mare, deoarece trebue păstrat în samă că a

[1] Au însă o marină interioară foarte însemnată pentru navigaţia fluvială şi pe marile lacuri.

[2] 96% din exportul Irlandei merge în Anglia fiind compus din materii prime alimentare (vite, brînzeturi, etc.).

pierdut circa 10% din teritoriul şi din populaţia ei, în urma răsboiului, pe cînd Italia şi mai ales Franţa au dobîndit ţinuturi noi din care unele foarte industriale şi bogate.

Desvoltarea economică a marilor puteri industriale de la războiu încoace.

1) Dela 1919 la 1924, 2) de la 1924 la 1929.

Aşa dar, dela războiu şi pînă la sfîrşitul anului 1929 putem deosebi două mari perioade în desvoltarea materială a apusului: 1) dela armistiţiu pînă la sfîrşitul anului 1923 şi la stabilizarea monetară în Germania, urmările imediate ale războiului asupra ţărilor învinse sînt prea grele şi inflaţia produce stări prea haotice pentru ca Germania să se poată reface.

Franţa, într'o măsură mai mică, Anglia, dar mai ales Statele Unite se folosesc de această eclipsă a Germaniei spre a-şi desvolta industriile şi exportul. Astfel, spre exemplu, pe cînd înainte de războiu Germania avea locul de frunte în importul romînesc, în 1920 participarea ei la acest import scade la 2%, pe cînd partea Franţei, relativ neînsemnată înainte vreme, se ridică la 14%.

Această eclipsă a Germaniei nu ţine însă nici 5 ani şi cu introducerea renten-mărcii începe 2) o perioadă de foarte repede reorganizare şi expansiune care se oglindeşte şi ea îndată şi în desvoltarea comerţului Rominiei.

Căci iată că deja în cursul anului 1924 Germania participă la importul romînesc cu proporţia de 19%, întrecînd din nou cu mult Franţa căreia nu-i mai revine decît 8% din importul nostru.

In această a două perioadă care dăinuieşte pînă în a doua jumătate a anului 1929, desvoltarea Germaniei se face cu repeziciune uimitoare.

Producţia industrială sare dela 52% a producţiei dinainte de războiu către mijlocul anului 1924, la 121% în 1929, numărul vagoanelor încărcate pe căile ferate ale Reichului se ridică şi el vertiginos dela ceva mai mult de jumătatea numărului *din 1913, la 135%!*

Coeficientul anual mijlociu de desvoltare, dacă luăm 1924, drept an de bază, e astfel de mai bine de 30% pe an, coeficient într'adevăr extraordinar şi pe care nu-l întîlnim nicăeri, nici măcar în America. Amintim că în perioada de înflorire a Germaniei din 1907-1912 acest coeficient nu trecea totuşi de 4—5%. [1]

Trebue totdeodată accentuat că nu e vorba aci de o creş-

[1] M'am folosit de statisticele oficiale pentru facerea acestor calcule.

tere aparentă datorită creșterii prețurilor deoarece statisticele întrebuințate au în vedere valori absolute, adică cantități.

Fără îndoială că această expansiune aproape eruptivă se datorește și faptului că pornește dela depresiunea adincă din 1924 și că e în mare parte o intoarcere la normal mai curind decît un cîștig net. Ori și cît însă, chiar de am ține samă de această considerație și de am reduce coeficientul de desvoltare din răstimpul 1924-1929 cu proporția cuvenită, totuși ar rămine acest coeficient foarte însemnat și *superior aceluia, din perioada, socotită de mare expansiune, din 1907-1912 !*

Precum vom arăta de altfel mai departe, ritmul acesta prea grăbit, e una din pricinile nu numai ale crizei germane de azi, dar chiar ale crizei mondiale.

Deocamdată însă rămîne dovedit un fapt însemnat pentru aprecierea direcției în care lucrează (cel puțin pînă la 1929) forțele istorice adinci care plămădesc viitorul Europei: *ritmul de desvoltare comercial, industrial și pînă la un punct, demografic propriu fiecărui popor mare din apusul Europei, n'a fost modificat în genere decît într'o mică măsură de marele război și de schimbările teritoriale totuși foarte însemnate ce le-a pricinuit.*

Rezultatele războiului n'au avut un efect mai puternic asupra acestui ritm etnic vital decît timp de vre-o cinci ani, cît a ținut eclipsa Germaniei.

De fapt, deci, războiul n'a fost, pentru clasarea puterii reale adică, și politice, a popoarelor mari din apus, începutul unei ere noi, *ci o simplă paranteză* care n'a schimbat tendințele adinci ale evoluției acestei părți a lumii.

Perioada 1924-1929 nu continuă astfel perioada imediat anterioară, ci duce mai departe, cu aceleași trăsături generale, — după o întrerupere de zece ani, — perioada care a precedat războiul.

Față de celelalte țări mari ale apusului, Germania a pierdut doar cîștigul ce i l-ar fi dat pentru răstimpul 1914-1924 continuarea cadenței expansiunii sale din decada precedentă.

Această întrerupere a fost una din pricinile pentru care Franța a putut să-și mărească exportul în 1929 față de 1913, ceva mai mult decît Germania, făcîndu-l să treacă dela 54,6% a exportului german în 1913, la 61,5% în 1929. Această creștere se datorește însă, în parte, încorporării în granițele vamale franceze ale minelor din Saar și ale bogatelor ținuturi din Alsacia și Lorena, astfel încît e mai mică dacă am ține samă numai de teritoriile franceze dinainte de 1914.

Mai repede încă dealtminteri, decît exportul francez, dar pe un plan secundar, a crescut dela 1913 la 1929, exportul italian care reprezentînd în 1913 o valoare echivalentă cu 36,8% din valoarea celui francez se ridică la 38,8% în 1929.

Pricinile pentru care Germania, și mai în urmă, Italia, se desvoltau mai repede dela începutul veacului decît puterile oceanice (chiar mai de mult de fapt și s'ar putea stabili că acest declin relativ începe într'adevăr cam dela 1871 pentru Franța, și dela 1880-85 pentru Anglia) erau deci așa de permanente și de fundamentale încît războiul cu toate zguduirile adinci ce le-a adus n'a putut să le schimbe.

Ele au continuat a se manifesta *în chip independent*, chiar de rezultatul războiului, *astfel deși Italia a eșit învingătoare, iar Germania învinsă, ritmul lor de desvoltare în perioada 1924-1929, în trăsăturile sale generale în comparație cu cadența de desvoltare a puterilor oceanice, a fost foarte puțin deosebită de acela din perioada 1907-1912.*

Aceasta poate fi privit ca un fel de contraprobă care ne vădește și mai bine că *pentru întreaga Europă apuseană cauzele adinci care determinau înainte de război direcția în care se făcea reclasarea economică și politică a marilor puteri occidentale n'au putut fi turburate decît vremelnic de urmările războiului*, indiferent dacă țara respectivă a fost învingătoare sau învinsă.

Ridicarea Germaniei și pricinile declinului britanic

Dela 1924 la 1930 însemnătatea relativă a puterilor oceanice față de Germania și de Italia a continuat astfel să descrească ca și în perioada dela începutul veacului pînă la război.

Lămurirea acestui fenomen, mai ales întrucît privește Anglia, nu e de altminteri grea de găsit.

Puterea și bogăția acestei insule de marinari cutezători și de negustori și de bancheri harnici și pricepuți s'a datorat mai ales dela războaiele napoleonice încoace, în rindul dintîi, industrializării sale mai timpurii și faptului că mulțumită marinei sale și situației sale politice a putut monopoliza timp de un veac și jumătate aproape întregul export de produse industriale destinat Asiei și celor două Americi, lipsite pe atunci de industrii puternice. [1]

Industrializarea acestor continente, săvîrșită chiar în dominionurile britanice într'un spirit protecționist și naționalist, o lovește astfel mult mai greu decît celelalte puteri industriale ale Europei.

Pe cînd negoțul cu țările de peste mări e chiar temelia puterii economice engleze (Statele Unite, India și restul im-

[1] Pe la 1870 pe cînd Englitera producea trei cincimi din totalul producției mondiale de cărbuni, petrolul nu juca încă nici un rol în producția industrială și nu se întrebuința nici energia hidraulică, așa încît deținea și un quasi monopol al izvoarelor de energie!

periului primesc jumătate din exportul britanic) pentru Germania s. p. *comerțul transoceanic nu are decît o însemnătate mult mai mică.* (7% numai din exportul german îndreptindu-se spre Asia, 2% spre Africa și aproape patru cincimi rămînînd în Europa față de numai 31% (în 1929) din exportul britanic care se îndreaptă spre Europa).

Precum arătăm însă mai sus, această industrializare se mai face în unele țări (India, Egiptul într'o măsură anumită chiar în Uniunea Sud-Africană și în China) într'un spirit naționalist foarte dușmănos Angliei, astfel încît mărfurile englezești sînt cele dintii înlăturate. In așa chip chiar, încît în cuprinsul imperiului britanic, pe cînd mărfurile englezești (și din Irlanda de Nord) înfățișau 42% din totalul importului coloniilor și al dominionurilor în 1913, ele nu mai reprezintă în 1927 decît 36%, iar exportul britanic, în genere, a scăzut (în cantitate) dela 1913 la 1927 cu 20%, pe cînd acela al Statelor Unite s. p. a crescut în același răstimp cu mai bine de jumătate (la tonaj, îndoindu-se aproape la valoare).

Această scădere se pricepe și mai ușor dacă observăm că în exportul britanic spre India, China, etc., țesăturile de lînă și de bumbac au avut loc de frunte și că industrializarea acestor țări a avut pînă acum tocmai drept țel mai imediat, înființarea unor industrii textile proprii.

Astfel, precum reese din statisticile oficiale ale Guvernului Indian, importul de țesături britanice în India, care era cea mai mare cumpărătoare de țesături de bumbac, a scăzut în doi ani (1928—1930) cu 60%! S'a folosit de această scădere în rîndul dintiiu industria indigenă, dar în același timp, din pricina boicotagiului la care sînt supuse mărfurile englezești și alți concurenți străini. Așa s. p. importul țesăturilor japoneze s'a îndoit, iar mătasea artificială italiană a înlocuit pe cea engleză!

Anglia e mai crunt atinsă de industrializarea Asiei, decît de aceia a Americei, fiindcă concurența se face aici direct împotriva industriei textile engleze, care e una din industriile esențiale ale Angliei, pe cînd concurența Statelor Unite, a lovit-o pe alte tărîmuri de desvoltare recentă (automobile, cinematograf, etc.) mai rezistente și care se bizuesc mai mult pe consumația locală și mai puțin pe export.

Totodată, împrejurările în care se desvoltă această concurență asiatică, (mîna de lucru de o eftinătate neasemuită, muncitori iscusiți, materii prime abundente, bumbac, etc., la fața locului) nu îngădue nici o nădejde de îndreptare apropiată. [1]

---

[1] India produce (1930) de două ori și jumătate mai multe țesături de bumbac decît în 1913.

Aceasta se mai vădește și din faptul că anul trecut, țesături de bumbac *indiane* s'au putut vinde în Anglia pe jumătatea prețului țesăturilor similare britanice! [1]

Criza britanică de acum

Dela 1930 încoace, criza de care suferă Anglia de atîta vreme a isbucnit în chip brutal în fața lumii întregi uimite, prin căderea sterlinei, și prin schimbările politice interne care au adus la putere o majoritate conservatoare protecționistă.

Liberul schimb care își avea înțelesul cînd industria englezească se bucura de întîietate, nu mai era azi decît un anacronism cînd industriile cele mai vechi și cele mai vitale ale țării, ca metalurgia, aveau de dus, chiar în Englitera, o luptă din cele mai grele împotriva concurenței străine.

Prinsă între fabricația cantitativă enormă a Americei cu care nu putea rivaliza întrucît privea scăderea cheltuelilor generale și producția raționalizată și mai eftină a Germaniei (înainte de scăderea sterlinei, muncitorul german era plătit în mijlocie numai 60—65% din cît cîștiga muncitorul englez) industria englezească, care mai avea de luptat pe piețele asiatice cu greutățile amintite mai sus, a fost silită pentru a-și asigura cel puțin piața națională, să ceară ocrotirea unor tarife vamale ridicate.

Deoarece Englitera exportă cam 25—30% din producția ei industrială și acest export va putea fi amenințat de măsurile de represalii ce le vor lua statele mai greu lovite de ridicarea sau de înființarea taxelor vamale britanice, e firesc că acest protecționism față de Europa și de Statele Unite, să fie însoțit și corectat prin strîngerea legăturilor cu restul imperiului unde ar urma a se găsi o compensație pentru piețele străine amenințate.

Deși toate produsele agricole mai însemnate n'au fost încă lovite, trebue să ne așteptăm la desvoltarea sistemului preferențial inter-imperial și la lărgirea lui asupra acestor produse ca să se dea în acest chip satisfacție unei vechi năzuinți a Canadei, a Australiei și a Nouăi Zelande. [2]

---

[1] Producția totală a textilelor în Lancashire, care la 1912 se ridica la 8 miliarde de yarzi, în 1930 a scăzut *sub jumătate*, scăderea fiind și mai mare în 1931. Exportul țesăturilor de bumbac în China a scăzut din 1909 la 1930 dela circa 600 milioane yarzi la 70 milioane, bumbacurile japoneze luînd în mare parte locul celor britanice, ce e drept, poate numai vremelnic, (yardul=91 centimetri).

[2] A stărui prea mult, precum au făcut, în timpul din urmă, observatorii francezi ai crizei britanice ca A. Siegfried și alții, asupra

De altminteri, creșterea treptată a însemnătății, nu numai a pieței locale dar și a piețelor imperiale pentru exportul britanic față de restrîngerea lui pe piețele unde e expus, fără a putea beneficia de un regim special, concurenței străine, e o tendință deja veche și care reese din faptul că proporția în care imperiul participă la comerțul britanic de export cît și de import a crescut, față de 1913 cu vreo 7% pînă la criza din urmă, restul lumii (fără Statele Unite) luînd mai puțin de jumătate din exportul englezesc.

Și aci, prin urmare, războiul n'a inovat, iar concurența germană departe de a fi distrusă de războiul pierdut s'a dovedit și mai aprigă.

Răspunderea de altminteri o poartă în mare parte Anglia însăși, și în genere, aliații.

Tratatele de pace întăresc expansiunea industrială a Germaniei

Impunîndu-se Germaniei prin tratatele de pace îndatorirea de a vărsa colosale reparații puterilor învingătoare, în bani, și în natură, Germania era silită prin aceasta chiar să refacă și să desvolte pe cît se putea industria ei.

Capitalul ei fiind în mare parte consumat de război, iar ce mai rămînea, dispărînd repede în vîrtejul inflației, era nevoită să ceară acest capital străinătății, adică de fapt, foștilor ei vrăjmași.

Cum, din pricina lipsei de capitaluri lichide, banul era mult mai scump în Germania decît în Franța, în Anglia sau în Statele Unite, băncile țărilor învingătoare au dat cu atît mai ușor împrumuturile cerute cu cît erau mai ademenite de marile dobînzi.

Aceasta cu atît mai mult cu cît Statele Unite și mai ales Franța — care are o mentalitate mai curînd financiară decît industrială — dispun de un surplus de capital peste nevoile producției naționale rentabile, iar întrucît privește Anglia, disponibilitățile sale, izvorînd de altminteri în mare parte din investițiuni din străinătate și din transportul de mărfuri străine, se îndreptau în timpul din urmă și mai voios înspre Germania cu cît multe din industriile britanice o duceau greu și se resimțeau de criză, veniturile acționarilor.

pricinilor interne ale crizei, cred a fi o greșală. Acestea au desigur însemnătatea lor, dar nu sînt decît secundare. Nici înflorirea Veneției, sau a Genovei medievale n'a apus fiindcă cetățenii acestor republici de marinari și de negustori s'ar fi făcut mai trîndavi sau mai nepăsători, ci din pricina unor schimbări adînci în curentele comerciale din care trăiau, datorite unor cauze asupra cărora erau neputincioși, precum sînt azi englejii neputincioși să oprească industrializarea Asiei și a restului lumii.

Astfel, puterile învingătoare au comanditat refacerea industriei germane, înlesnind totodată desfacerea produselor sale prin deschiderea pieții lor interne predărilor în natură, în contul reparațiilor.

Evaluările privitoare la totalul sumelor împrumutate Germaniei de puterile învingătoare variază încă mult și primele evaluări făcute la începutul verii par a fi fost sub adevăr.

O parte însemnată din aceste sume care s'ar ridica după evaluările cele mai moderate la circa 16—17 miliarde de mărci [1] a fost întrebuințată pentru refacerea industriei, care în afară de constituirea stocurilor trebuincioase, a absorbit de la stabilizare (1924) și pînă în anul acesta circa 12½ miliarde de mărci, sau cam de 2 ori mai mult decît totalul emisiunilor anuale de acțiuni și obligațiuni din Germania [2] pe acest răstimp.

Aceasta vădește între altele cît de însemnată a fost participarea capitalului străin, pentru cea mai mare parte anglo-american, și pe cale indirectă, francez, la reorganizarea industriei germane.

Nu e deci de mirare dacă a putut lua într'un timp așa de scurt, un avînt atît de mare.

Solidaritatea statelor mari cu Germania

Războiul, sau mai bine zis condițiunile grele de pace impuse Germaniei de către învingătorii ei, au dat ființă în chip paradoxal, deși logic, unei solidarități neașteptate între aceștia, și mai ales între puterile anglo-saxone, și Reichul.

Din această asociație nu cele dintîi au tras pînă acum foloasele.

Industria germană care s'a putut reface cu atît mai repede mulțumită acestui ajutor din afară cu cît și inflația a șters datoriile ce le avea pe piața internă, a concurat astfel, în Europa cel puțin, mai rău decît ori și cînd, produsele englezești. Pe cînd comerțul britanic s'a făcut, în anii din urmă, din ce în ce mai pasiv, activul comerțului german a crescut din ce în ce și anul acesta pare a se apropia de 2 mi-

[1] Evaluări ulterioare au ridicat acest total la peste 20 de miliarde; unii economiști germani au vorbit chiar de 23 de miliarde, ca de un minimum. Totalul net e foarte greu de stabilit din pricina însemnatelor reinvestițiuni germane în străinătate.

[2] Pentru a se putea face unele comparații sugestive, înșir aci cîteva cifre: emisiunile de capital în Romînia în 1928 s'au ridicat la 140 milioane lei aur, în Germania la 1 miliard 680 milioane franci aur și în Franța la 2 miliarde 138 mil. franci aur, iar în Anglia la mai bine de 9 miliarde și în Statele-Unite la cifra enormă de 36 miliarde și jumătate fr. aur. (cu 6 miliarde mai mult decît în 1927).

liarde și jumătate de mărci[1] Germania întrecind în cursul lunilor *din urmă nu numai exportul britanic, dar chiar pe cel american și ajungind astfel acuma să fie cea mai mare exportatoare a lumii pentru întiia dată în istorie.*

Această desvoltare prea grabnică a industriei germane a agravat însă totdeodată supraproducția mondială de care pătimesc acum nu numai lucrătorii germani rămași fără lucru, dar și cei englezi și americani.

Așa dar, războiul n'a schimbat decît puțin cadența proprie de desvoltare a marilor popoare apusene, fiindcă aceasta se datora unor factori caracteristici ai acestei perioade istorice, din care cel mai esențial e *emanciparea economică și industrială a restului lumii de Europa apuseană și deci în primul rînd de Anglia,* a accentuat cel mult direcția, — represivă pentru Anglia, și expansivă pentru Germania și pentru Italia, — în care se făcea acestă evoluție, și deci nu acolo sînt de căutat efectele sale esențiale.

Marele rezultat al războiului în apus a fost deocamdată acela de a stabili între cele mai de samă state industriale europene, ba chiar am putea spune, între toate marile țări industriale ale lumii, fiindcă Statele Unite au interese de miliarde în Germania, o solidaritate cu desăvîrșire nouă.[2]

Aceasta reese și mai bine dacă facem comparația cu un războí din trecutul apropiat, spre exemplu războiul franco-german din 1871. Atuncea indemnizația de plătit învingătorului a fost fixată la 5 miliarde și fiind vărsată toată cu anticipație, cele din urmă trupe germane părăseau Franța încă din 1873. Așa dar 2 ani de abia dela încheierea războiului, Germania își încasase creanța și își lichida, am putea zice, toate interesele în Franța. Războiul despărțise și pentru viitor pe cei doui adversari și se știe că Franța pînă la războiul din 1914, a respins orice sugestie de a intra în legături economice sau financiare mai strînse cu Germania, sau să primească la cota bursei din Paris, valori germane.

De rîndul acesta dimpotrivă tratatul dela Versailles, impune puterii învinse o datorie fixată la Spa la 132 de miliarde de mărci aur cu plăți eșalonate timp de două sau chiar trei generații.

Pentru ca Germania să fie în măsură să-i facă față, trebue ajutată.

[1] Exportul Statelor-Unite în cele dintîi opt luni ale anului în curs au scăzut cu mai bine de 55%, față de aceleași luni din 1929 (dela 17.100 milioane franci aur la 7.220 milioane exportul britanic scăzînd și el cu 45%, pe cînd cel german nu s'a redus decît cu 26%.

[2] Viitorul apropiat ne va arăta dacă această solidaritate nu va fi fost decît vremelnică, sau dacă va însemna începutul unei evoluții nouă.

Puterile învingătoare, singurele care dispun de capital, îi aduc așa dar banii de care are nevoe și deși Franța pare a sta de o parte, deoarece Anglia împrumută la Paris ca să investească în Germania, ciclul este întregit. Franța împrumută banii săi Angliei, iar aceasta cu capitalurile cosmopolite de care dispune și împreună cu Statele Unite dă Reichului putință să se achite de datoria lui politică față de aliați în genere și în special, de Franța.

Din datoria politică s'a născut astfel o datorie comercială și în controversa care s'a iscat acuma între puterile anglosaxone și Franța cu privire la prioritatea datoriilor politice ale Germaniei asupra celor comerciale, dreptatea e împărțită, deoarece dacă juridicește teza franceză e întemeiată, nu e mai puțin adevărat că Germania nu putea să se achite de datoriile sale politice, decît prin contractarea altor datorii comerciale care să-i pună la îndemînă mijloacele bănești, trebuincioase pentru a-și mări producția și a putea plăti cu mărfuri, în natură sau preschimbate în devize, reparațiile impuse de tratatul dela Versailles.

Solidaritatea financiară între Germania și puterile învingătoare înjghebată la Versailles, pare-se, fără ca făuritorii francezi ai tratatului să-și fi dat prea bine sama de aceasta, se preface așa dar repede, în chip firesc, într'o solidaritate economică mai generală care se vădește acum în modul cel mai isbitor. Într'adevăr plata reparațiilor, precum și a datoriilor comerciale ale Germaniei, era subordonată prosperității industriei germane refăcută cu banii învingătorilor.

Atîta timp cît aceasta putea să-și desfacă mărfurile în cantități, și la prețuri rentabile, mecanismul economic al Europei apusene funcționa normal, sau mai bine zis, funcționa, deși în împrejurări anormale.[1]

Obligația reparațiilor pricinuește așa dar o desvoltare pripită a industriei germane, îi impune acest ritm „vertiginos" de expansiune, care reese din statisticile amintite în paginele precedente, *dar care nu se poate menține decît într'o perioadă de înflorire generală.* Iată însă că izbucnește în America la sfîrșitul toamnei anului 1929 o criză cu atît mai gravă cu cît speculația „à la hausse" din anii precedenți se deslănțuise cu mai mare cutezanță și mai mică prevedere.

Se restrînge creditul, situația Angliei, șubredă de mai multă vreme, se înrăutățește și dînsa repede. Supraproducția de grîu și de cafea în America de Sud agravează scăderea de

[1] Trebue să recunoaștem meritul de a fi prevăzut multe din aceste primejdii unora dintre economiștii englezi și americani care au exprimat părerile lor încă din 1919, fără a fi însă ascultați de reprezentanții altor puteri.

prețuri pricinuită de criza bancară în Statele-Unite, statele din America de Sud sînt astfel lovite foarte aspru, ceiace are un răsunet direct și foarte adînc în Anglia care a investit acolo sume foarte mari, precum de altfel și în Statele-Unite.

Țările Anglo-Saxone sînt nevoite așa dar să repatrieze de unde pot fondurile de care au nevoe pentru a face față crizei interne și consecințelor încetării de plăti a multor țări sud-americane; îngrijorate și de mișcările politice din Germania, încep să retragă de prin Ianuarie 1930, capitalurile lor din Reich și micșorează și cumpărăturile lor în străinătate.

Industria germană echipată acuma pentru supraproducție nu poate suporta însă în *acelaș timp și retragerea creditelor și o reducere a exportului*, căci chiar dacă volumul exportului ei a scăzut proporțional mai puțin decît acela al Angliei, o scădere a rentabilității strică îndată echilibrul ei șubred de oarece lucrează pe credit.

De fapt după ce Germania a izbutit cu mari sforțări să înapoieze creditorilor ei vreo 4 miliarde de franci aur, mecanismul nu mai poate funcționa. Ca să plătească restul ar trebui să-și mărească exportul, dar criza din străinătate pricinuește dimpotrivă restrîngerea lui. Se ajunge astfel la moratoriu atît pentru datoriile politice cît și pentru cele economice și la această situație paradoxală, că mulțumită moratoriului acordat Germaniei de America și de Anglia, marca își păstrează valoarea, iar sterlina se prăbușește cu toate capitalurile foarte însemnate investite de englezi în străinătate și care s'ar ridica la 4 miliarde de sterline aur.

Adevărul e că de rîndul acesta Englitera nu mai poate înfrunta furtuna, căci marele pasiv cronic al balanței sale comerciale era compensat prin veniturile capitalurilor investite în străinătate și evaluate la circa 285 milioane de sterline aur, sau 234 de miliarde de lei hîrtie, anual, in 1928 și 1929. Din momentul cînd aceste venituri nu se mai încasează decît în parte, din pricina crizei din America de Sud și a moratoriului german, balanța plăților nu se mai poate restabili, pasivul comercial apasă cu toată greutatea lui și sterlina poate rezista cu atît mai puțin cu cît deținătorii de sterline și de valori britanice în țările mai greu lovite din America, sau din Europa centrală, sînt ei înșiși nevoiți să lichideze rezervele lor care se adaugă astfel la ofertele de sterline din partea Angliei.

Căderea sterlinei are însă o altă urmare logică dar foarte primejdioasă pentru Europa și in special pentru Germania și pentru Franța.

Dacă pasivul comercial al Angliei nu mai poate fi compensat prin veniturile sale financiare, maritime, etc., el însuși va trebui comprimat, adică Anglia va urma să reducă importul ei cel puțin în măsura trebuincioasă pentru a echi-

libra balanța plăților. După o socoteală foarte aproximativă această reducere ar urma a fi, pare-se, dacă exportul rămîne staționar, de 150—200 milioane de sterline, adică de cam 15—25% din totalul importului net din anul trecut (fără mărfurile pentru reexport).

De aci protecționismul introdus peste noapte în Anglia ca o măsură de mîntuire națională. Deoarece însă va fi foarte greu, dacă nu se scoboară nivelul de viață prin scumpirea traiului, să se reducă în așa măsură importul, putem să ne așteptăm să vedem Anglia sforțîndu-se să-și mărească exportul (vremelnic înlesnit de scăderea sterlinei) în genere unde va putea, dar mai ales înăuntrul imperiului.

De oarece și dominionurile suferă de criza mondială, tărîmul psihologic pare a fi mai bine pregătit ca în alte rînduri pentru ca această nouă încercare de a strînge legăturile inter-imperiale să isbutească cel puțin în parte.

E de prevăzut orișicum că tendința insulară și imperială să ia de acum și pentru un șir de ani greu de precizat, supravîntul asupra preocupărilor europene. Solidarizarea cu Franța în timpul războiului, și după războiu, cointeresarea economică cu Germania au adus Englezilor mai multe desamăgiri decît foloase, așa încît trebue să ne așteptăm din partea Engliterei — afară de cazul cînd încercarea de a reorganiza economicește imperiul s'ar dovedi prea tîrzie — la o indiferență mai mare față de Europa, cel puțin acolo unde interesele britanice n'ar fi direct in joc. Mai mult încă decît pînă acum continentul se va împărți în ochii Londrei în două zone: una cea apuseană, de care ori și cît s'ar muta centrul de gravitate al imperiului spre noile Engliteri de peste mări, nu se poate desinteresa guvernul britanic, iar cealaltă zonă, acea a Europei centrale-orientale de soarta căreia Anglia nu se va îngriji decît în cadrul nevoii de a menține pacea generală și întrucît va fi în legătură cu problema rusească.

Tendința actuală a Engliterii de a se apăra față de Europa și Statele-Unite prin ridicarea de ziduri vamale, și de a se apropia în schimb de restul imperiului care are cu privire la Europa, vederi foarte asămănătoare ideilor cercurilor politice ale Statelor-Unite, va accentua după toate probabilitățile paralelismul politicei celor două mari țări anglo-saxone. [1]

Intrucît privește Europa în genere și în special Romînia,

[1] Totuși n'ar fi de exclus că introducerea protecționismului în Anglia să pricinuiască fricțiuni economice între Marea Britanie și Statele-Unite.

sinteza acelor arătate pînă acum ne-ar îndrepta, pare-se, spre următoarele încheeri.

Infrîngerea Germaniei, cu urmările sale directe, o anulează ca putere politică și ca factor esențial al echilibrului european pînă în 1924.

Solidaritatea închegată de făuritorii tratatului dela Versailles — fără să-și fi dat bine samă de ce făceau — între puterile învingătoare și Germania a avut drept efect să-i grăbească refacerea și s'o aducă din nou în capul Europei industriale, asigurîndu-i odată cu această superioritate economică și redobîndirea unei puternice influențe politice.

Dacă ritmul de desvoltare al Germaniei în răstimpul 1924—1929 a fost mai repede chiar de cît înainte de războiu, aceasta se datorește tocmai faptului că a avut în acea perioadă un concurs financiar mai mare din partea străinătății decît înainte de 1914.

De doi ani încoace începe însă o a treia perioadă care se caracterizează prin accentuarea fenomenelor de decădere economică și industrială a Angliei, ce duce la faza de „insularizare" britanică la care sîntem acuma martori.

In acelaşi timp, acea solidaritate financiară a țărilor anglo-saxone cu Germania care fusese acesteia de atare folos în perioada precedentă se întoarce acum împotriva ei.

Reichul care a imobilizat în industrie sumele ce le-a împrumutat pe termen scurt pe premiza continuării prosperității generale din 1927—1929, de îndată ce această premiză este desmințită de fapte, nu mai poate face față îndatoririlor sale.

Tocmai atunci însă, cu tot antagonismul politic dintre Franța și Germania care ar fi urmat să se înăsprească în timpul din urmă odată cu creșterea influenței politice a național-socialității, constatăm că dimpotrivă pe tărîmul economic se fac mari străduințe în vederea strîngerii legăturilor între cele două țări.

După cele arătate mai sus, aceasta nu trebue să ne mire deoarece din pricina solidarității isvorîtă din tratatul de pace între învins și învingători, Franța are tot interesul ca Germania să rămînă solvabilă, fiindcă altfel și-ar pierde întreaga creanță ce o are asupra ei. Această solvabilitate era asigurată pînă acum de comandita anglo-saxonă, de cînd aceasta și-a retras însă creditul, și a manifestat voința de a obține rambursarea unei părți cît mai mari a sumelor împrumutate industriei germane, *Franța trebue sau să se resemneze la anularea de fapt a unei părți însemnate a creanței sale* — fiindcă numai într'o perioadă de înflorire mondială, industria germană ar fi putut din cîștigurile sale să înapoeze creditele americane și engleze — sau, *să înlocuiască ea comandita anglo-americană* [1].

Opunerea ei la prioritatea cerută de puterile anglo-saxone pentru rambursarea datoriilor *comerciale* ale Germaniei se lămurește astfel foarte bine. Apără nu e vorbă și principiul juridic al întîietății creanței sale politice, dar adevărul mai adînc e că se teme că retragerea creditelor britanice și americane imobilizate azi în Germania, în valoare de 15-20 miliarde fr. aur, să nu paralizeze industria Reichului și să n'o pună pe ea însăși în dilema fie de a pierde creanța ei politică, fie de a se vedea silită să înlocuiască ea acele miliarde și să asigure astfel cu banii ei desvoltarea industriei Reichului.

Că înainte de a se hotărî la aceasta, Franța ar dori să obțină din partea Reichului anumite garanții politice e lucru firesc, fiindcă din ziua cînd pe lîngă creanța ei politică, Franța ar avea asupra Germaniei și o mai mare creanță comercială, interesul ei la propășirea Reichului ar fi atît de mare încît libertatea ei proprie de acțiune politică n'ar putea să nu fie stînjenită.

In situația paradoxală de după războî, debitorul, și aceasta e cu atît mai adevărat în cazul unei țări care nu poate fi „executată" prin tribunal ca un simplu negustor, are o situație oarecum privilegiată față de creditor.

Soarta acestuia e mai curînd legată de aceia a celui dintîi, decît e adevărat contrariul. Ceiace s'a petrecut cu Rusia, și acum în sens invers cu Anglia o dovedește îndestul.

Roadele politicei germane

Interesul Germaniei e de a se folosi de antagonismul între cele două concepții ale creditorilor săi pentru a obține o cît de mare reducere a datoriei sale politice, spre a putea plăti cu suma cîștigată astfel, o cît mai mare cotă a datoriilor sale comerciale. Aceasta ca să nu fie nevoită de a cere Franței un ajutor ulterior prea însemnat și care chiar dacă ar lega mai tîrziu treptat politica franceză de cea germană, ar presupune la început cel puțin, din partea acesteia, concesiuni politice pe care guvernul din Berlin ar putea cu greu să le consimtă, față de progresele naționalismului demagogic printre rîndurile alegătorilor.

Ori și cum, dacă Reichul nu va fi zdruncinat de prea violente mișcări lăuntrice în viitorul apropiat, ar putea privi cu destulă satisfacție bilanțul lui dela 1924 încoace.

S'a folosit de perioada mondială bună dela 1924 la 1929

[1] In măsura cel puțin în care acestea au retras capitaluri investite în industriile care aduc Germaniei acel activ comercial de care are nevoie pentru a plăti datoriile sale din străinătate.

ca să-și asigure întîietatea industrială în Europa cu banii împrumutați dela foștii ei învingători, iar acuma se folosește de perioada de depresiune pentruca să anuleze o parte cît mai mare a reparațiilor ce le datorește.

Mulțumită împrejurărilor se poate chiar bizui pentru aceasta pe concursul în aparență paradoxal, al unora dintre învingători și să împartă pe aceștia în două lagăre adverse.

Dacă Franța preferă riscul de a vedea evaporîndu-se creanța politică ce-i va mai rămînea asupra Germaniei, riscului de a înlocui pentru partea cuvenită comanditarul englez sau american, Germania se descarcă, sub forma unui moratoriu indefinit sau altcum, de plățile sale politice și recapătă totodată o libertate de mișcare din ce în ce mai deplină.

Primejdia ce ar putea-o însemna pentru stabilitatea lăuntrică a Germaniei, o asemenea treptată desfacere a solidarității cu apusul înjghebată de tratatul de pace și de planurile Dawes și Young, ar putea să nu fie prea mică în starea psihologică în care se află azi poporul german. Ne mai putem întreba dacă retragerea capitalurilor anglo-saxone din Germania atunci cînd Anglia se înconjoară și ea cu un zid protecționist împotriva mărfurilor străine, nu va grăbi ridicarea la putere a dreptei naționaliste și nu va agrava și mai mult, în cazul cînd Franța n'ar lua, cel puțin în parte, locul comanditarilor anglo-americani, presiunea germană asupra Europei centrale și de răsărit.

De felul cum ar ști de altminteri guvernul de dreapta de mine să obțină încrederea puterilor anglo-saxone ar atîrna în mare parte soarta acelei experiențe.

Incheiere

Pe cînd perioada 1919—1924 se resimțea în chip direct de rezultatele războiului, iar aceia dela 1924—1929 relua dimpotrivă tendințele evoluției istorice dinainte de 1914, de 2 ani a început în schimb o eră nouă.

Fără să exagerăm, am putea spune că de rîndul acesta sîntem la o răspîntie a destinelor Europei apusene.

Trecerea Engliterei la protecționism care va atrage după toate probabilitățile o orientare mai oceanică și imperială și mai puțin europeană a politicii sale poate avea însemnate urmări.

In rîndul dintîi protecționismul britanic și căderea sterlinei lovește materialicește Franța în două feluri, prin restrîngerea importului foarte mare ce-l făcea Anglia din acea

țară,[1] precum și prin micșorarea numărului de turiști și chiar de rezidenți englezi în Franța și a importului invizibil făcut de aceștia.

Germania ar fi lovită ce e drept și dînsa, dar exportul francez în Anglia e compus în mare parte de produse de semilux (parfumerie, mătăsuri, obiecte de îmbrăcăminte femeiască, etc.) care pot și mai anevoe să găsească alte piețe de desfacere, decît produsele metalurgice, sau de întrebuințare mai comună care compun o parte însemnată a exportului german spre Anglia.

De altminteri nici turismul britanic n'are pe departe în Germania importanța economică ce-l prezintă în Franța.

Dacă încercările de apropiere franco-germane nu duc la vreun rezultat, dacă germanii nu își instrăinează iar pe englezi prin vreo inițiativă politică nechibzuită, sau prin vreo lipsă de simț al oportunității psihologice, cum au făcut și în alte rînduri, Franța poate astfel să se resimtă destul de rău de noua orientare britanică.

Față de Germania și de Italia revizioniste și de o Engliteră care ar tinde ca Statele Unite, spre o politică de desinteresare, cu privire, dacă nu la granițele Europei apusene, la acelea din restul continentului, situația Franței, asupra căreia ar cădea aproape toată greutatea efectivă a apărării „statului quo” nu va putea să nu fie destul de grea.[2]

---

[1] Fără să mai vorbim de însemnatele pierderi (s'ar cifra la 6 miliarde franci) ce înfățișează pentru deținătorii franceji, particulari sau bănci, de valori britanice, sau de bani engleji, o scădere de 25—30% a lirei.

[2] Tratatele de pace consfințind în Europa principiul desrobirii naționalităților au distrus, ce e drept, monarhia habsburgică, dar totodată au aprins și mai tare pasiunile naționale în India, în Indochina, în Egipt, în Siria, etc., împotriva cuceritorilor britanici sau franceji.

Astfel aceste tratate deși au consolidat situația *europeană* a Angliei și a Franței au slăbit și mai mult, situația *colonială*, și deci *mondială* a *Angliei* și pregătesc, nu în Africa, dar în Asia, greutăți din ce în ce mai mari domniei franceze.

Față de principiul naționalităților, atît de primejdios prin urmare, țărilor colonizatoare, se desprinde în opinia publică apuseană și în deosebi în Anglia o reacțiune. Campania presei imperialiste engleze (ziarele Lordului Beaverbrook, ale Lordului Rothermere, etc.) pentru consolidarea împărăției prin represiune, fie chiar energică, a mișcărilor naționale autonomiste, răsunetul ce au găsit aceste idei într'o parte însemnată a partidului conservator, lămuresc mai bine dece propaganda maghiară a izbutit așa de ușor să cucerească simpatii în multe cercuri influente din Anglia cărora li se pare azi că austriacii și ungurii îndeplineau în Europa centrală o misiune de unificare econo-

De aci și tratativele duse de Franța și Polonia cu Rusia spre a-și ușura cel puțin din partea aceia presiunea și a găsi o nouă piață de desfacere care să poată înlocui piețele micșorate sau pierdute din apus.

Pentru România în deosebi, cele ce se petrec in Marea Britanie o pot lovi nu numai politicește, printr'o treptată dezinteresare a Angliei cu privire la granițele din Europa centrală, dar și economicește prin restrîngerea exportului romînesc de cereale și de produse alimentare către porturile britanice.

Precum însă în răstimpul foarte scurt de 13 ani care s'a scurs dela război încoace am putut deosebi trei perioade foarte diferite, nu e exclus că și cea din urmă să lase curînd locul alteia și că, fie din neputința Angliei de a ajunge la o înțelegere cu dominionurile, fie dimpotrivă că strîngerea legăturilor interimperiale să silească Franța și Germania să ajungă la o înțelegere continentală, să vedem într'un viitor destul de apropiat, înjghebîndu-se constelații noui care să ne depărteze și mai mult de împrejurările oglindite de tratatele de pace.

N. E. Lahovary

mică și de ridicare culturală oarecum asemănătoare cu aceia a englejilor în India.

Pe de altă parte, criza mondială, dezastrul economic al Austriei, zidurile vamale ridicate în centrul Europei care îngreuiază și mai mult schimbul de produse precum și refacerea capitalurilor dispărute, tind a slăbi și în alte cercuri din apus simpatiile care însoțiseră pînă acum triumful ideii naționale în această parte a continentului.

Indicațiuni în acest sens care nu trebue trecute cu vederea, nu lipsesc, în timpul din urmă, nici chiar în Franța și în cartea pe care cunoscutul istoric și scriitor politic L. Romier a consacrat-o de curînd Rominiei, acesta nu se sfiește să declare că, dacă: ideia națională (în Europa centrală) duce la fărămițarea economică, la desordinea administrativă și la stagnație, ea este „très inférieure à l'idée d'Empire".

Trebue să ne străduim, fie chiar cu prețul unor compromisuri, să înlesnim refacerea unei mari unități economice dunărene, dacă nu vrem să ne expunem cu vremea la dureroase desamăgiri.

Cronica literară

„Trei perechi de ciorapi"

Sus — ciocan; jos — nicovală; și la mijloc — *intelighenția,* cum se exprimă Rușii. Mai mult: în dreapta — palme, și în stînga — palme; „omul care culege palmele" — e spiritul uman....

„Copiii Soarelui" mănîncă pretutindeni bătaie, ca în piesa lui Gorki; dramă cu scîntei profetice, care n'a fost înțeleasă de nimeni și uitată de toți. Nu-i bine să scrii cu un sfert de veac înainte ceiace se întîmplă cu un sfert de veac mai tîrziu...

Filozofia umanistă de ultima oră oftează după paradisul pierdut. Pămîntul se prăbușește din cauza inteligenței. Spiritul e vinovat de toate nenorocirile: vezi *„Untergang der Erde am Geist"* de Theodor Lessing, un filozof de altfel simpatic și cu intențiile cele mai bune.

Cam acelaș lucru spun și moliile lui Nietzsche, partizanii lui Hitler, filozofi cu gîndire masculină, care filozofează cu bîta și se jură că n'au nevoie de inteligență și nici de organul ei, fiindcă-i stingherește dela acțiunea directă...

Tot ce vreți, numai — pentru Dumnezeu! — debarasați-vă odată de urîtul obiceiu de-a cugeta! Cugetarea e un chin și o primejdie.

Noua sclavie, de dreapta și de stînga, nu admite decît un singur program: programul matematic. Statistică: atîtea și atîtea grupări, membri, arme și cadavre — restu-i fantezie. Și pentru fantezii nu-i loc, căci trăim în epoca realităților.

— Cine nu-i cu mine, e contra mea, deci....

Te întorci la dreapta și te întorci la stînga și întrebi:

— Cine, mă rog, nu-i cu d-ta ?

Răspunsul e acelaș.

— Intelectualii !

***

Nu se poate spune că situaţia intelectualilor este din cele mai privilegiate. Parcă n'ar fi creştini, ci evrei: aici — nu intra, acolo — eşti afară !

Cu acest proces se ocupă romanul *„Trei perechi de ciorapi"* de P. Romanov.

In ruseşte, acest roman a apărut mai de mult. Pentru cetitorul rus şi-a pierdut, poate, actualitatea. Dar pentru cetitorul european este actual. De aceia, pesemne, a şi fost tradus şi publicat, abia acuma, în Germania.

După titlu, „cele trei perechi de ciorapi" ar trebui să sugereze numai gînduri vesele. Cu toate astea, nu-i aşa. Romanov diseacă situaţia intelectualilor din Rusia şi in loc de comedie iese o dramă cumplită. Fireşte, nu-i vorba de acei intelectuali care ştiu să înoate cu curentul, ci de acei care nu se pot lepăda de tradiţii şi încearcă să rămînă deasupra învălmăşelii. Independenţa de gîndire, singura calitate a intelectualului, e o ţintă înfiptă între două fronturi.

Intelectualii ruşi, în majoritate, s'au luptat împotriva autocraţiei ţariste. Au recunoscut necesitatea istorică a schimbării de regim. Au sorbit cu entuziasm din ceaiul revoluţiei. Şi acum nu se pot împăca nici decum cu consecinţele inerente dictaturii proletariatului. Sînt tot ce poate fi mai abject din punct de vedere sovietic: sînt — *horresco referens* — „mici burgheji"; mai rău: „oportunişti".

...Şi fiindcă am gustat personal din această plăcintă, vă rog să nu mă întrebaţi ce gust are.

***

Punctul gidilitor e că plăcinta burgheză nu-i mai bună. Spectrul dictaturii reacţionare îi întoarce, forţat, pe intelectualii europeni cu faţa spre Orient. Numai că, la Orient, îi aşteaptă alte deziluzii. Afară doar de cazul că revoluţia europeană — de care, în treacăt fie zis, nu se mai îndoieşte nimeni — se va desfăşura altfel decît cea rusească. Pare evident că schimbarea de regim din Occident va decurge într'un cadru mai... occidental; cel puţin, ar fi normal să fie aşa...

Aceasta cu atît mai virtos cu cît decapitarea, la propriu şi la figurat, a intelectualităţii ruseşti nu a prea dat roade excelente nici în Rusia sovietică. Afară de asta, istoria în genere, şi istoria revoluţiilor în deosebi, n'are nici o obligaţie să se repete pretutindeni aidoma, după cum sînt dispuşi să creadă titraţii pepinierelor istorico-filologice.

Oricum, pentru intelectualii dintre baricade, schimbarea de regim din Rusia a fost catastrofală.

Şi această catastrofă se oglindeşte în opera lui P. Romanov. Iată de ce romanul merită să fie semnalat şi cetit. Deşi, din fabula celor „Trei perechi de ciorapi" se degajează o

„morală" — dacă mai poate fi vorba de morală — care ni se pare nu numai exagerată, dar şi prea părtinitoare şi acră.

* * *

Ca student, inginerul Chisleacov a avut un ideal: revoluţia. S'a luptat, laolaltă cu colegii lui, pentru împroprietărirea ţăranilor, toleranţă şi libertate — libertatea individuală a Occidentului dinainte de război...

I s'a împlinit visul... Dar realitatea nu samănă de loc cu cea visată. Il sufocă teroarea noului regim. Să înceapă din nou? Să combată iarăşi? Nu se mai poate, sau: el nu mai poate. Se salvează pe o insulă care-l pune, întrucîtva, la adăpost de rigorile sistemului: Chisleacov obţine o slujbă la un muzeu.

Pe această insulă încearcă să păstreze tradiţiile mediului său. De aici anatemizează, în şoaptă tainică, împreună cu alţi declasaţi aruncaţi peste bord, dictatura proletariatului. Dar conflictul mărunt şi cotidian cu realitatea aspră îl demoralizează. Entuziasmul — a spus Goethe — nu este o marfă care se poate păstra în saramură cîţiva ani. Şi entuziasmul lui Chisleacov se dizolvă treptat în atingere cu acidul bolşevic. Aversiunea lui pasivă se destramă ca o stofă putredă. Se acomodează cu încetul mediului ambiant şi devine — *oportunist*.

Semnul distinct al lui Chisleacov — şi al stratului social din care face parte — personalitatea, a dispărut; ceiace pluteşte pe valurile roşii e o epavă...

Descrierea evoluţiei lui Chisleacov e convingătoare: P. Romanov este deci un scriitor de talent. Insă tendinţa romanului său, „linia" sa, ne duce prea departe; pe această cale nu-l mai putem urma. Drumurile noastre se despart şi siliţi sîntem să coborîm din căruţa lui.

***

Fiecare autor e în drept să se servească de culorile care-i plac. Pasta se poate pune cu pensula, cu lopăţica şi chiar cu degetul; asta-i o chestie de tehnică. Deşi pictorii iscusiţi preferă pensula. Nimeni nu-i poate interzice să se folosească şi de cuţitul satirei, cum i se pare lui mai bine. Liber e să-şi calomnieze şi chiar să-şi asasineze eroii. Codul penal nu pedepseşte astfel de crime.

Singurul lucru interzis oricărui scriitor e asasinarea cetitorilor şi mai cu samă a cetitorului obligat să-l cetească, cum e, de pildă, criticul literar.

In această privinţă, nici o teamă: P. Romanov este, deşi bolşevic, un om tare cumsecade. Devine însă asasin, cînd începe să *generalizeze*.

Aici e punctul nevralgic.

Foarte puţini scriitori ştiu să se ferească de această molimă literară. Un duh rău îi îndeamnă să sară ca ţapii peste zaplaz. Şi generalizarea se răzbună, se răzbună numaidecît...

Ce rost are, de pildă, fraza cu care autorul îşi încheie romanul: „Pentru trei perechi de ciorapi poţi avea oricare rusoaică"?

Asta-i, într'adevăr, părerea lui Romanov despre compatrioatele sale sau e mai mult o frază de efect, pentru un sfîrşit de roman?

Ar fi de prisos să-l contrazicem pe d. Romanov, dar chiar aşa *„mélange"* n'o fi nici în Rusia sovietică. Parcă mai dispuşi sîntem să credem că Romanov, care-i purtătorul unui nume atît de nobil şi antibolşevic, e pur şi simplu un om rău crescut. Indrăzneala nu e chiar un atribut indispensabil talentului. Apaşii se folosesc de-un limbaj şi mai necuviincios, cu toate astea nimeni nu-i consideră scriitori... Şi fiindcă trăim în anul comemorării lui Goethe, nu se va supăra nimeni, dacă vom mai adăuga că talentul se împacă de minune cu buna creştere.

Evident, or fi multe amatoare de trei perechi de ciorapi în Rusia descălţată, or fi mai multe decît în restul Europei — unde sînt destule amatoare de ciorapi, deşi ciorapii nu sînt atît de rari ca în Rusia — dar concluzia, *generalizarea*, la care ajunge Romanov mă revoltă, deşi nu sînt agentul de moravuri al lui Dumnezeu în districtul est-european.

Această grosolănie e semnificativă, fiindcă nu iartă nici pe femeile intelectuale, şi-i instructivă, fiindcă a fost aprobată, — din moment ce a trecut, — de către cenzura oficială.

***

In rezumat: eftinătatea echivalentului celor trei perechi de ciorapi trebue înţeleasă ca un simbol al decăderii *„intelighenţiei"* care a renunţat, ca să zicem aşa, la persoana ei morală.

Şi acum, o întrebare care se impune, fără voia noastră:

— Romanov, care n'a renunţat, a oferit gratis concluzia sa noului regim, sau a vîndut-o pentru trei perechi de ciorapi?

Şi într'un caz şi într'altul, situaţia lui de intelectual nu e mai de invidiat decît aceea a eroului său, Chisleacov. Satira lui Romanov e autosatiră inconştientă, oportunism de intelectual zdrobit de ciocanul simbolic al regimului.

In noua sclavie pe care ne-o pregătesc cu atîta rîvnă profeţii din dreapta şi din stînga e loc pentru toate clasele sociale, numai pentru intelectuali nu-i loc. Colhozul şi producţia în serie exclude libertatea de gîndire şi deci pe exponenţii acestei libertăţi.

F. Dima

Cronica ideilor

Trădarea istoricilor.

In Mai 1841, tînărul Lassalle — avea atunci 16 ani — într'o scrisoare adresată tatălui său, îi împărtăşeşte hotărîrea de a se dedica studiului istoriei, „ştiinţa cea mai importantă şi mai vastă din lume", singura demnă de a preocupa un spirit dornic de a înţelege problemele cele mari ale umanităţii.

Fără îndoială, cînd scria acele rînduri de entusiasm, viitorul revoluţionar german concepea într'un anumit fel istoria şi conţinutul ei, în orice caz pe un plan cu totul diferit de acela pe care ne-am obişnuit a considera astăzi ceiace continuăm a numi ştiinţa istoriei. In cadrul vast al celei mai cuprinzătoare dintre marile disciplini culturale, nici Lassalle, nici maestrul său Hegel — şi deasemeni nici unul dintre numeroşii autori de filozofie a istoriei de la începutul veacului trecut — nu situa vreuna din preocupările obişnuite ale profesorilor noştri de istorie, cristalizate în broşurele subţirele şi nici odată răsfoite măcar sau în comunicări academice pasionate despre preţul puiului de găină, în cutare tîrg din cutare ţară, cu o sută de ani în urmă.

Pentru spiritele preocupate de problema destinelor umanităţii, de la începutul secolului trecut, istoria apărea ca suprema revelaţie. Generaţiile care au precedat şi pregătit tragicul 1848 — dată care a însemnat dezastrul atîtor idealuri, definitiv răpuse de apăsarea reacţiunii bonapartiste sau bismarkiene — credeau în virtuţile minunate ale istoriei, ştiinţă care avea să înveţe popoarele ceiace a fost, pentru ca din cunoaşterea adîncită a trecutului să desprindă legile precise care aveau să le cîrmuiască viitorul, legi tot atît de neclintite şi neînduplecate ca şi acelea ale matematicii sau astronomiei.

Pînă la Giovani-Baptisto Vico — sau mai exact pînă la cunoaşterea operei sale, care a survenit jumătate de secol

după moartea sa— istoria fusese un amestec căruia nici cea mai binevoitoare indulgenţă nu-i putea găsi o cit de vagă aparenţă ştiinţifică. Cronici de o valoare mai mult literară — dacă o aveau! — anale omiţind, fireşte, evenimentele care ar fi interesat mai curind posteritatea, istoriografii avind valoarea lucrărilor de laudă plătite de cei interesaţi, — nimic din toate acestea nu putea mulţumi un cugetător hotărit să desprindă învăţăminte din înşirarea aceia de amănunte fără legătură între ele, din succesiunea aceia de fapte şi împrejurări care nu dovedeau existenţa unei logice sistematice în ordinea şi perspectiva lor.

Tot ceiace se pretindea a fi istoria omenirii de la începuturile scrisului, decînd s'a început a se simţi nevoia cunoaşterii a ceiace a fost înaintea noastră — nu atit pentru a deduce din aceasta lămurirea celor ce trăim, ci dintr'o necesitate puţin clară de a ne căuta rădăcinile în timp — trebuia primit cu cea mai hotărîtă neîncredere: cu neîncrederea cuvenită pentru tot ce porneşte din ignoranţă, din patimă, din fanatism sau din interes.

Cit timp cei care scriau istoria — curteni nemulţumiţi sau linguşitori, călugări fanatici sau ignoranţi, şi mai ales, oameni plătiţi pentru aceasta — nu stăpîneau un sistem ştiinţific care să le îngăduie a înţelege frămîntarea şi măreţia a tot ce este un moment din viaţa unei colectivităţi, nu se putea vorbi ca de o operă de valoare de ceiace veacurile adunaseră în biliotecí ca închipuind imaginea a ceiace fusese viaţa lor.

Niciodată, poate, o generaţie nu şi-a impus — pe terenul intelectual — o misiune atît de grandioasă: să desprindă din înşirarea incoherentă a întîmplărilor mărunte sau măreţe, pomenite în mii de tomuri răvăşite şi roase de mucegaiul vremii, un sens limpede şi hotărît, animat de suflul vieţii.

Definiţia lui Michelet: „istoria este o reînoire", o reînviere a tot ceiace a fost viaţa, gîndurile şi sufletul unui moment dat din trecutul umanităţii, ar putea servi de deviză încercărilor de început de veac ale generaţiei care a gîndit între revoluţia de la 1789 şi aceia de la 1848.

Dar — este o tragedie a vieţii care face ca niciodată începutul unui secol să nu samene cu sfîrşitul său. Este eternul conflict dintre generaţii, care se succed, dar nu se aseamănă, şi care face totdeauna ca idealul uneia să se situeze la antipodul preocupărilor celeilalte, acolo unde tronează dispreţul şi bătaia de joc pentru ceiace a frămîntat cugetarea şi simţirea generaţiei înaintaşe.

Secolul al optsprezecelea, început în libertinajul şi scepticismul la modă pe timpul Regentului, avea să sfîrşească în acea deslănţuire poate unică de patimi şi fanatism care a fost revoluţia franceză; tot astfel secolul următor, născut cu frămîntarea de idei generoase care aveau să rămînă în amintirea oamenilor, legate de anul ascensiunii lor supreme — 1848 — pentru ca mai tîrziu să se poată vorbi ironic şi cu milă de spiritul dela 48, cum nepoţii ireverenţioşi vorbesc de toaletele de pe vremea bunicii, tot astfel acest nefericit secol XIX-lea, de care ne leagă toate fibrele fiinţei noastre, s'a sfîrşit în falimentul lamentabil al tuturor idealurilor celor născuţi odată cu veacul, în ambianţa aceia de descurajare tristă şi lipsită de orice suflu de viaţă ai anilor 90. E acea stare de spirit căreia Francejii i-au zis „fin de siècle", nu atît fiindcă în timp corespundea unui final de veac, cît mai ales fiindcă însemna un apus de aspiraţii, prelungit pînă la răsboiul din 1914, început de era nouă, ale cărei aspecte viitoare nimeni nu le poate bănui.

După 1848, cei care scriu istoria deviază de la ceiace înainte de această dată credeau a fi misiunea lor. Sub influenţa noilor împrejurări — sporirea autorităţii statului, întărirea clasei burgheze care părăseşte spiritul frondeur al celor nemulţumiţi cu orînduiala socială, pentru a adopta pe aceia mulţumită de sine a oamenilor care au ajuns unde au vrut — bieţii istorici îşi dau sama că rolul lor este bine definit: el nu poate fi altul decît acela de susţinători ai regimului, oricare ar fi el, fiindcă în afara acestui rol n'au nimic de aşteptat, de la nimeni.

Căci dacă un Michelet putea să impregneze cursului său de istoria Franţei un caracter care nu convenea regimului la putere, el ştia că studenţii săi şi, dincolo de aceştia, spiritele libere ale timpului vibrau armonic cu aspiraţiile lui, atît de voilent, încît puteau impresiona un regim politic conştient de fragilitatea situaţiei sale.

Cînd însă, după lovitura de stat de la 2 Decembre 1851, în Franţa, şi după înmormîntarea definitivă a spiritului faimoasei „ere noi", în Prusia, — pentru a ne ocupa numai de istoricii mai importanţi ai veacului, — era evident că ideologia de la 48 apusese pentru totdeauna, revirimentul fu complect; istoricii se întoarseră la matcă, amintindu-şi că în afară de zidurile universităţilor, care erau ale statului, şi de rîndurile publicului cetitor, care era exclusiv burghez, atmosfera era distrugătoare pentru existenţa lor.

De aceia, fără şovăire, profesorii de istorie şi cercetătorii de profesie se puseră în slujba regimului şi claselor posedante: conservatori atunci cînd o primejdie apropiată ameninţa regimul şi clasa la putere, ca Taine, care fiindcă văzuse deaproape Comuna din 1871, se speriase pentru totdeauna şi căpătase groază de orice revoluţie, după observaţia chimistului Berthelot — ceiace era o predispoziţie recomandabilă pentru cineva care avea să scrie istoria Marei Revoluţii;

liberali și republicani, cînd Franța oficială deveni republicană; iacobini intransigenți, cînd partidul radical veni la putere; filoruși, în preajma alianței cu Alexandru al III-lea și Nicolae al II-lea, și — firește — germanofobi furibunzi, după 1914, ca Charles Andler, care o viață întreagă se dedicase studiului germanisticei, pentru ca la bătrînețe să-și descopere o dușmănie de comandă pentru tot ce era german.

Și mai caracteristică încă, era starea de spirit a profesorilor germani, înhămați cu entusiasm la politica oficială, fie că cel care o conducea era Bismark, fie că era Wilhelm al II-lea.

N'a fost atitudine politică a unuia sau a celuilalt care să nu fi fost precedată sau secondată — după împrejurări și instrucțiuni — de istoricii timpului, și în orice caz proslăvită de aceștia. Răsboiul pentru Schleswig-Holstein, răsboiul contra Austriei, cel de la 1870 contra Franței, urmat de anexiunea Alsaciei-Lorenei. Kultur-Kampful și, după Bismark, toate rătoielile Kaiserului, lupta pentru o marină puternică, politica sa colonială și în general toate atitudinile și gafele Impăratului Wilhelm al II-lea, care au contribuit la pregătirea terenului favorabil isbucnirii răsboiului european, au găsit adeziunea complectă și niciodată refuzată a profesorilor și istoricilor germani, dintre care cel mai ilustru — din acest punct de vedere — H. von Treitschke, e și autorul teoriei supremației rasei germane.

Am luat numai exemplul Franței și Germaniei, pentrucă acolo împrejurările ar fi permis întrucîtva o independență mai mare din partea oamenilor de știință, neglijind intenționat pe aceia care, profesind sub un regim absolutist sau intolerant, erau nevoiți să scrie după comandă, ca în Rusia, Austro-Ungaria sau în țările balcanice. (Ca o exemplificare a sistemului, voi pomeni de o măsură recentă a lui Mustafa Kemal care de curind — relatează o gazetă engleză — a ordonat istoricilor turci să refacă pe noi baze istoria otomană, mai ales în ce privește originile, indicîndu-le o nouă versiune a acestei chestiuni, compatibilă cu aspirațiile viitoare (!?)

Istoricii însă n'au înțeles să pășească pe calea libertății de gîndire și cercetare, ci s'au pus cu entusiasm la dispoziția celor care dețineau puterea și onorurile: cite atitudini și teorii științifice nu-și au originea în rivna după o demnitate sau după o decorație! (Germanii suprimînd prin Constituția de la Weimar orice fel de decorații, și-au pierdut simpatiile printre cei mai mulți dintre istoricii europeni: poate de aceia la congresul de bizantinologie de la București, de acum cîțiva ani, nici n'au mai fost chemați, ca niște oameni de la care nu era nimic de așteptat.)

Și rezultatul n'a putut fi decît cel firesc: pierderea în-

crederii în această pretinsă știință, pentru care adevărul nu-i unul și același, ci este în funcțiune strînsă de conjecturile politice ale momentului, de interesul regimului la putere sau de ambițiile personale ale istoricului.

Ce încredere putem avea în istorie, cînd din aprofundarea ei nu se desprinde cunoașterea a ceiace-i formează obiectul, ci o nedumerire crescîndă, sporită de fiecare încercare nouă de a-i pătrunde tainele; cînd asupra aceleiași epoci, de ex. Revoluția Franceză, istoricii se contrazic vehement, după cum le dictează regimul pe care-l susțin sau clasa în slujba căreia s'au pus; cînd asupra aceleiași personalități, bunăoară Napoleon I, părerile cele mai autorizate diferă atît de hotărît, după teoriile politice și naționalitatea celui care le enunță?

Istoricii secolului trecut și cei contemporani au compromis istoria, trădînd spiritul înaintașilor lor. Ignorăm înțelesul adînc al vieții care a frămîntat generațiile dinaintea noastră, așa cum, într'un discurs celebru, fizicianul Dubois-Reymont a mărturisit că ignorăm înțelesul adînc al naturii.

Și în fața contrazicerilor repetate ale celor care dețin cheile misterului, în fața micimii oamenilor și a patimilor care-i mînă, în fața intereselor și poftelor de care se lasă conduși cei care scriu istoria, este poate locul să repetăm cu același om de știință că niciodată nu vom cunoaște adevărul, nu pentrucă taina este de nepătruns, cum este cazul la care se referea Dubois-Reymont, ci pentrucă cei puși în slujba lui îl țin ascuns de înțelegerea noastră.

Ignoramus et ignorabimus, spunea fizicianul german despre taina naturii; și o putem repeta în ceiace privește aceia a trecutului.

Și este păcat, fiindcă în fiecare dintre noi vibrează nostalgia după înțelegerea unor timpuri fără a căror pătrundere nici timpul nostru, nici cel ce va veni nu-și capătă înțelesul întreg.

Și, mai ales, fiindcă prin supunerea lor la exigențele meschine ale temporalului, istoricii contemporani au trădat speranțele pe care generoșii de la 48 și le-au pus în „știința cea mai importantă și mai vastă din lume", cum spunea atît de entusiast tînărul Ferdinand Lassalle, acum 90 de ani.

Manuel Menicovic

Miscellanea

Eclipsă de minte.

Acum zece ani, vrînd să definesc din punctul de vedere sociologic fizionomia momentului istoric pe care îl trăim, spuneam că, mai presus de toate crizele mai mult sau mai puţin economice şi morale, există una care le domină pe toate: este o criză a înţelegerii generale aplicată la desfăşurarea evenimentelor istorice. „Inteligenţa omenească suferă o eclipsă" — scriam acum mai bine de un deceniu într'un număr al acestei reviste.

Intîmplările ultimilor ani şi tot ce am putut ceti sau auzi din diversele conversaţii particulare cu tot soiul de oameni confirmă această întunecată ipoteză. Intr'adevăr, este pînă la un punct explicabil ca interese personale să falşifice cuiva obiectivitatea în judecăţi. E omenesc ca mintea noastră, oricît ar fi ea de bine înzestrată, să fie obnubilată atunci cînd consideraţii de avantaje particulare, de bani sau de ambiţie, intră în joc. Şi nu ar fi atunci corect să vorbim de o eclipsă a inteligenţei numai pentru atîta lucru.

Situaţia este însă mult mai gravă. Asistăm astăzi la spectacolul unor cetăţeni care spun prostii sau nu vor să creadă explicaţii raţionale, chiar atunci cînd aceste lămuriri se acordă cu interesele lor —, şi asta într'un moment cînd interesele lor se găsesc într'o stare vecină cu bancruta. Avem net impresia unui instinct de conservare oarecum întors pe dos. Oamenii se apără împotriva sugestiilor care i-ar putea salva. Prin atitudinea lor, ei amintesc înţelepciunea dictonului: „Quos vult perdere Jupiter dementat prius", adică atunci cînd zeii vor să piardă pe cineva, încep prin a-i lua minţile.

Dar să lăsăm reflecţiunile şi să trecem la fapte.

In momentul acesta criza generală prezintă următoarele paradoxale caractere. Peste o sută de milioane de oameni n'au ce mînca, şi alţi peste o sută n'au cui vinde mîncarea. Şi asta

numai în jumătate din Europa, căci lăsăm la o parte Rusia, China şi India, unde mizeria şi moartea în massă sînt endemice şi întinse asupra unei populaţii de aproape un miliard.

După cîte vedem, criza în Europa (şi deci în toată lumea, căci în sistemul complex şi solidar al economiei contemporane totul converge spre Europa) este dublă. In cele 11 state industriale apusene e supraproducţie de articole manufacturate, şomaj şi subproducţie de articole alimentare; în cele 11 state agrare din răsărit e supraproducţie de grîne şi mizerie generală. Dar — cum foarte bine spune d. Heinemann — faptul că-s două crize nu agravează problema, ci o simplifică, deoarece aceste două crize sînt de aşa natură încît se rezolvă una printr'alta. Locuitorul est-european e un ţăran capabil să-şi ridice la un nivel de trei ori mai mare capacitatea lui de consumaţie. Pentru asta nu are decît să-şi intensifice producţia agricolă şi în schimbul acestui surplus să cumpere articole manufacturate din apus, furnizînd celor peste zece milioane de şomeri de lucru, iar industriei din apus comenzi.

Numai că, la acest raţionament, agricultorii replică invariabil: cum o să credem noi că soluţia vine dintr'o intensificare a producţiei, de vreme ce piaţa geme de grîne nevîndute?

Răspunsul la aceasta e simplu, şi a fost dat de strălucitul economist francez Délaisi.

Un chintal de grîu romînesc şi un chintal de grîu canadian (de aceiaşi calitate) se vînd la Liverpool pe acelaşi preţ. Totuşi grîul romînesc, cumpărat la fermă, costă cu aproape 20% mai eftin decît grîul american vîndut pe loc. Dece? Pentru că acest handicap avantajos grîului european este mîncat pe drum, preţul transportului din Muntenia pînă la Liverpool fiind aşa de mult mai mare decît acel din Canada la Liverpool încît asta compensează avantajul.

Consecinţele sînt clare. Dacă transportul şi tot acel aparat de „relaţiune" pe care economiştii germani îl numesc „Verkehr" (adică drumuri, şine, antrepozite, bănci, silozuri, telegraf, telefon, poştă, etc...) ar fi în Estul european la nivelul celor din Canada, atunci grîul unguresc sau polonez ar bate pe cel american; ceva mai mult: s'ar putea tripla producţia lui, căci englezul, bunăoară, *poate* cumpăra, la egalitate de preţ, mai bine grîu romînesc, căci îl *poate plăti* cu marfă industrială; pe cînd în America articolele manufacturate sînt mai greu de plasat, America fiind ea însăşi producătoare de asemenea lucruri, şi poate pe un preţ mai scăzut.

Aşa dar, toată criza se concentrează asupra unei crize unice: aceia a mijloacelor de relaţie, a transporturilor în deosebi, şi printre acestea în special a drumurilor care leagă diferitele gospodării agrare cu porturile şi cu gările.

Pentru ca Europa răsăriteană să ajungă la un nivel de

transporturi egal cu Cehoslovacia ar trebui ceva mai puțin ca 3 milioane de dolari. Sumă ușor de procurat, căci Europa apusană suferă actualmente de capitaluri neintrebuințate (numai Franța dispune de peste 1 miliard de dolari); și aceste capitaluri ar fi poate dispuse să se angajeze intr'o intreprindere care — ca aceasta — este printre singurele productive in situația actuală, și mai este și de natură să angajeze solidar guvernul tuturor celor 11 state est-europene.

Toate aceste explicațiuni — la care se pot adăoga și o sumă de detalii tehnice de aplicare și de finanțare — au darul să lase cu desăvirșire reci pe diverși interlocutori romini. Dau din umeri, nu găsesc, bine-înțeles, nici-o obiecție de făcut, dar zîmbesc superior și trintesc cu multă filozofie cuvintul: „utopie"; asta e — zic ei — bun pe hîrtie, dar in practică e cu totul altfel (dece? — nu ni-o spun). Mai bine s'ar face o lege care să desființeze datoriile, alta care să desființeze camăta, apoi un războiu al Europei contra Rusiei ca să impiedice „dumpingul" sovietic, apoi o mină de fier la guvern (uite Mussolini, ce strună merg lucrurile acolo), etc., etc... Zadarnic le spunem că orice moratoriu e un dezastru, căci e paliativ și nu remediu; că dumpingul sovietic e o gogoriță, că dictatura e o nenorocire, că Italia e țara cea mai ruinată din Europa, etc., etc... Și apoi, intre timp, ne-am depărtat de miezul discuției, de chestia transporturilor, acel punct nevralgic al intregii probleme. Și încercăm să revenim. Și reluăm da capo toată povestea cu chintalele de griu; iar interlocutorul ne privește cu ironie, și cu aerul de a spune: „se cunoaște că nu ai argumente, de vreme ce bați capul cu același și același lucru pe care-l pisălogești indefinit. Pe mine nu mă încurci cu utopii. Nu bătind apa în piuă cu aceleași argumente ai să mă convingi".

Și atunci avem noi aerul că sintem proști, că n'avem logică și că plictisim lumea. (Căci prostia e mai contagioasă ca lepra; din contactul intelectual cu un om prost sau prostit eșim noi inșine mai proști decit însuși acela care ne-a contaminat).

Ceiace-i deasemeni remarcabil in toate acestea este că astfel de conversații le țineam eu, care nu-s agricultor, cu oameni care sint agricultori, care sufăr mult de pe urma crizei și care au enorme interese ca ea să fie tranșată. Este un fel de imparțialitate și de obiectivitate in imbecilitate care e de o înaltă și exasperantă frumusețe...

Așa că, pe deasupra tuturor crizelor de supraproducție, subproducție, subconsumație, șomaj, incoherență legislativă, etc., etc. —, există o formulă mai generală care exprimă perfect diagnosticul boalei; această maladie este nu atît un deficit de avuție, cît o eclipsă de inteligență... — *D. I. Suchianu.*

Parabola protecționismului.

Ziua de 5 Februarie trebue să fie însemnată în carnet. E o dată istorică.

Anglia a zăvorit porțile. Ca și lupii, mărfurile străine nu vor mai putea intra în țara Albionului.

O intrebare numai: cum vor eși mărfurile engleze, dacă porțile au fost închise ?

Cu prilejul discuției: comerțul liber sau protecționism? un deputat a făcut o remarcă în spiritul lui Dickens. A spus: mă frămint de mult să inventez un gard de sirmă prin care găinile mele să treacă în grădina vecinului, dar ale lui să nu poată pătrunde în grădina mea...

Dar, logică și interes sint două lucruri diferite.

Conservatorii englezi cred că protecționismul este in interesul lor. Și protecționismul a invins cu concursul ex-labouristului MacDonald.

Ședința dela 5 Februarie din Camera Comunelor a fost o zi memorabilă în istoria parlamentului englez. Momentul a fost solemn, ca la o înmormintare de clasa intiia. După o agonie destul de lungă, organismul puternic manchesterian a cedat insfirșit și liberul-schimb și-a dat ortul... conservatorilor.

Discursul funebru l-a ținut d. Neville Chamberlain, fiul celebrului Iosif Chamberlain care a încercat zadarnic, cu 90 de ani in urmă, să impună țării sale sistemul protecționist.

Ceiace n'a reușit tatăl, a reușit fiul.

Cea mai mare satisfacție a simțit-o, desigur, d-na Chamberlain, văduva lui Iosif și mama lui Neville. Ea a fost de față, în sala parlamentului englez, la infrîngerea soțului și la izbînda fiului. Ea a tremurat în atmosfera de ghiață de acum 30 de ani și a înădușit în căldura entuziastă de deunăzi.

Insoțită de spiritul protecționist al junkerilor prusieni din epoca wilhelmiană, umbra lui Iosif Chamberlain plutea radioasă în Camera Comunelor. Chamberlain-junior a dat ochii peste cap și urmărind în tavan umbra lui tată-său a exclamat:

— Opera lui nu s'a pierdut in zadar. Inițiativa-i se înfăptuește în momentul actual...

Mare entuziasm, ca la un banchet cu șampanie și icre negre. Biata d-nă Chamberlain plingea de bucurie, plingea britanic ca să n'o surprindă nimeni.

Scurt: în lupta dintre purcelul la tavă și codrul de piine neagră, a învins purcelul.

Cu alte cuvinte: infrîngerea e de partea parlamentarismului și, implicit, a Marii Britanii, iar izbinda e de partea ghiorlanilor aristocrați dela răsărit de Elba.

Cuvîntul lui Herbert Samuel, exponentul liberalismului englez și ministru în guvernul conservator al laburistului MacDonald, a fost o predică adresată știucilor. Mr. Baldwin și-a acoperit fața cu mîinile și a tăcut...

Nimic nou, ci încă o verigă dintr'un lanț. O scenă analoagă s'a mai petrecut cu un sfert de veac în urmă și în Reichstagul german. Atunci, după înăsprirea legilor de înfometare a populației germane — protecționism impus de conservatori în folosul lor — a luat cuvîntul socialistul temperat Paul Singer, prevenindu-i că pun singuri lațul de gîtul regimului burghez. A fost o predică în pustiu....

N'a fost deci nevoie decît de 30 de ani pentruca prima și ultima verigă a lanțului să se încleșteze.

Saltul mortal al capitalismului, în țara clasică a tuturor libertăților, inclusiv negoțul, e un fapt împlinit.

Aidoma, se repetă fatalitatea dintr'o veche parabolă persană.

Prevenit că va muri în cutare zi în capitala imperiului, un prinț persan a înhămat, în ajun, caii cei mai buni și a plecat departe, ca moartea să-i piardă urma. După o goană nebună, s'a oprit lîngă o fîntînă, ca să adape caii istoviți.

Aici, suita prințului opri pe un drumeț supt de oboseală, care părea și mai grăbit decît stăpînul lor.

— Trebue să fiu pînă diseară în Capitală, și mai am de făcut o bucată mare de drum. Il caut pe prințul cutare... Și mi-e teamă că n'o să ajung la timp...

— Prințul e aici... Uite-l!...

— Ah, ce bine a făcut că mi-a scurtat drumul... Eu sînt îngerul morții.... — *F. Dima.*

Naționalitățile în Rusia Sovietică.

Formele nouă ale vieții sociale din Uniunea Sovietică atrag din ce în ce mai mult atenția europenilor.

Călători de toate nuanțele străbat noua republică, pentru a descoperi schimbările mari intervenite. Dela cărțile mai vechi ale lui Durtain și Hodann pînă la cea mai nouă a lui Chadourne, s'au publicat zeci și sute de volume, detractoare sau entuziaste, asupra stărilor de lucru de acolo.

R. Broda, de curînd întors din U. R. S. S. consacră în *American Journal of Sociology* un interesant studiu desvoltării vieții naționale de acolo.

Pe cînd în Occident, înmulțirea mijloacelor de comunicație rapidă și interdependența din ce în ce mai accentuată a relațiunilor economice au dus la unificări culturale și linguistice, — și acest fenomen se poate observa mai cu samă pe teritoriul Statelor-Unite ale Americei — în Europa centrală și în Rusia, majoritatea naționalităților subjugate s'au trezit la o viață națională nouă.

Peste 100 de grupări etnice, care nu posedau, pe vremea țarismului, nici limbă scrisă, nici literatură — în afară, poate, de un folklor primitiv — și nici conștiință națională, duc astăzi o existență autonomă.

Aceasta se datorește politicii inaugurate de Soviete pentru a distrage atențiunea dela marile transformări sociale, ce se produc.

Sub țari, imperiul era stăpînit de o singură naționalitate, care-și impusese tuturor celorlalte graiul său. Prin analfabetism și interdicțiuni de tot soiul, se împiedicase desvoltarea vreunei alte culturi. Au putut supraviețui popoarele, cu veche tradiție culturală, din Polonia, Finlanda și Provinciile baltice. Aceste popoare s'au separat azi de Rusia. Dar în interiorul ei au rămas — pe lîngă populația majoritară și două grupuri compacte din Transcaucazia: Georgienii și Armenii — un total de 187 națiuni diferite, vorbind 151 limbi. Un adevărat mozaic social.

Toate aceste națiuni au astăzi o puternică mișcare culturală proprie.

In Ucraina, care înainte de războiu, aproape n'avea literatură, s'au publicat numai în 1923 trei mii de cărți.

Georgia are două societăți literare: una a futuriștilor și cealaltă a scriitorilor academici. Literatura națională armenească se concentrează la Erivan, unde se află și un conservator de muzică armeană, cu 365 studenți.

Evreii își au pretutindeni școlile și gazetele lor, în idiș sau ebraică. Centrele lor mai însemnate sînt la Bukhara și Samarkand, unde apare un mare cotidian ebraic.

In Aserbaigian, se constată desvoltarea unei literaturi dramatice turcomane. Bașchirii, a căror republică a fost printre cele dintîiu înființate după revoluție și care erau aproape totalmente analfabeți, au astăzi 8 școli normale pentru institutori, 5 școli agrare, 1 școală de medicină, 17 școli industriale, 87 școli secundare și 2945 școli primare. In afară de asta, 2 teatre de stat, 6 muzee, 14 biblioteci, 112 săli de lectură, 76 cinematografe, 112 școli politice, 891 grupări sportive naționale și cîteva mii de aparate de radio.

Din impuls oficial, se alcătuesc culegeri de cîntece populare pe la Calmucii de pe Caspică și la Usbekii din Asia centrală.

Caracteristică este tendința de a se adopta, în cele mai multe limbi, alfabetul latin, ceiace va aduce o apropiere mai mare de cultura occidentală.

Guvernămîntul central încurajează, după cum s'a spus, aceste mișcări, lăsînd pe mîna guvernămintelor locale naționale instrucțiunea publică, justiția și afacerile interne și rezervîndu-și administrarea și dirijarea economică, militară și politică.

Intrebarea cea mare a viitorului este dacă simpla centralizare economică este suficientă și dacă aceste forțe centrifugale spirituale ale naționalităților trezite la viață nouă nu

vor duce la destrămarea unităţii republicei federale sovietice.

Un „mister" asiatic.

Se ştie că, la baza teatrului modern, stau reprezentaţiile religioase, numite *mistere*, care, in majoritatea cazurilor, reproduceau patimile calvarului. Aceste mistere se desfăşurau în pieţile publice, cu o decoraţie şi figuraţie bogată, la care participa cîteodată tot publicul adunat să privească. In felul acesta, se crea, in massele populare naive ale vremii, o stare de exaltare religioasă, în cursul marilor sărbători creştine. Aceste reprezentaţii, date la început numai de călugări şi în cadru strict creştin, s'au impregnat cu timpul de elemente profane şi au trecut în mîna actorilor de profesie, laici, care se constituiau în trupe speciale, cum a fost celebra „Compagnie de la Passion".

Din aceste obiceiuri medievale, a rămas astăzi, ca un anacronism curios, reprezentarea în cadru imens, a Patimilor, în orăşelul Oberammergau, unde întreaga populaţie participă la evocarea evenimentelor dela începutul creştinismului.

Curiozitatea ştiinţifică, de dată recentă, a Europenilor pentru viaţa socială a sutelor de milioane de indivizi, ce se sbat şi suferă pe întinderile nesfîrşite ale continentului asiatic, a scos la iveală existenţa unui mister mahomedan, printre munţii stîncoşi ai Persiei.

Descrierea acestui obiceiu curios o dă sociologul A. E. Suthers în *Contemporary Review*.

Islamisul este din toate timpurile impărţit în două grupe: *suniţii*, cei mai numeroşi, reprezentanţi ai ortodoxiei, şi *şiiţii*, o minoritate cuprinzînd tot poporul Perşilor. Această a doua grupă, rămasă credincioasă lui Ali, cumnatul profetului, sărbătoreşte cu un fast deosebit, moartea urmaşului şefului lor.

Originile istorice ale ceremoniei sînt următoarele: După ce Jezid a ocupat califatul Damascului, asasinînd pe Ali şi pe unul din fiii lui, Hussain, al doilea fiu al acestuia, se pune în capul unei răscoale în contra duşmanului său. Insoţit de soţiile, fraţii, copiii săi şi de cîteva sute de soldaţi credincioşi, porneşte din Mecca.

Pe drum, în cîmpia Kerbela, din preajma Babilonului, întîlneşte o trupă de 3000 de siriaci. Hussain preferă să moară decît să se predea şi, în lupta ce se încinge, este ucis, capul său fiind purtat ca trofeu crudului Jezid. Sfîrşitul său tragic s'a petrecut în ziua a 10-a a lunii Muharram, anul 680.

De atunci în fiecare an, la aceiaşi dată, adepţii Şiiţi din satul En-Nabatieh reproduc aceiaşi scenă. Cu cîteva zile înainte, se înalţă o clădire specială, Hussaineia. In seara de 9 Muharram, toată populaţia se stringe în faţa clădirii, pe veranda căreia iau loc *ulema*-lele şi *mullah*-ii. Unul dintre aceştia, cîntînd cu voce tristă, reaminteşte credincioşilor istoria tragică a familiei lui Ali. Apoi, toţi intră în interior, unde se află vreo 50 de oameni, desbrăcaţi, ţinînd în mîni candele cu lumini pîlpîitoare, care proectează pe pereţi şi pe tavan umbre stranii şi care măresc, cu coloanele lor de fum sufocant, căldura ce domneşte în interior. Punînd jos vasele cu lumină, actorii dramei încep să se isbească, nebuni, în piept şi să intoneze un cîntec ritmic şi jalnic: „Illa Ali! Illa Ali! Illa *Ali!* (Numai Ali)!"

Ceremonia durează un sfert de oră. O emoţie aşa de intensă nu poate dura mai mult. Una cîte una, se sting luminile, ritmul încetineşte, vraja se rupe. Sala se goleşte, încetul cu încetul.

A doua zi, în ziua de 10, e Vinerea sfîntă a întregii lumi şiite. Cum mijesc zorile, poporul umple piaţa şi Hussaineia. Un mullah predică mulţimii, exaltînd eroismul lui Hussain. Sub soarele cald al Sudului, se formează o procesiune, ce se îndreaptă spre locul unde se va desfăşura reprezentaţia. Toţi sînt cuprinşi de o emoţie puternică. Lacrimile curg din belşug.

Din mijlocul unui nor de praf, se desprinde grupul de tineri, care reprezintă oastea lui Hussain.

Cîţiva călăreţi cu lănci lungi îi înconjoară: cavalerii lui Jezid. E atîta fanatism şi entuziasm că se încinge o luptă crîncenă şi adevărată.

Tinerii cad loviţi rînd pe rînd, sînge bogat curge din răni nenumărate.

A doua zi toţi se întorc la lucru, spălîndu-şi rănile numai cu săpun şi apă. Şi asta după zile lungi de isterism şi violenţă, în căldură, praf şi sînge.

Supravieţuirea acestui obiceiu, în mijlocul redeşteptării la viaţă nouă a Asiei, e, desigur, interesantă şi explicarea fenomenului trebue căutată în tendinţele sentimentale ale sufletului nostru. Firea omenească pare a fi astfel făcută, că nici o religie esenţialmente intelectuală n'ar putea-o satisface. Insăşi religia rece a Romei, şi cea raţionalistă a Greciei s'au lăsat străbătute de exaltările sensuale ale cultului lui Isis şi Serapis.

In orice caz, scoţînd la lumină moravurile necunoscute ale atîtor popoare, sociologia contribue la cunoaşterea intimă a sufletului omenesc. — *C. Al.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Ilarie Voronca, *Incantaţii* (poeme). Bucureşti, Editura «Cultura Naţională», 1931.

Pînă acum, o poezie de Ilarie Voronca înfăţişa curioasa particularitate de a putea fi citită din orice loc, dela început, dela mijloc sau dela sfîrşit, fără ca prin asta înţelesul ei să sufere. Aveai ciudata impresie că te afli deodată în mijlocul unui uluitor *bric-à-brac* de vorbe, metafore şi imagini, printre rămăşiţele somptuoase ale unui palat din „O mie şi una de nopţi" după o năvălire barbară, sau intr'un Versailles devastat de revoluţie. Totuşi, în chip şi mai ciudat, această impresie se completa imediat cu sentimentul că toate aceste ruine erau rezultatul unei spontane, violente şi proaspete izbucniri tinereşti. Dezordinea aceasta vulcanică şi impetuoasă dovedea elanul unui talent în plină desvoltare mai degrabă decît lamentabila grandoare a unei splendide dezorganizări iremediabile. „Organele" nu erau „sfărîmate", „maestrul" nu era „nebun". Era numai spectacolul unei veritabile sensibilităţi poetice care îşi căuta încă, cu înfrigurare, un mod de expresie.

In aceste „Incantaţii", care reprezintă al nouălea volum al lui Voronca, aflu un vers plin de semnificaţie:

Se va deschide-o uşă în temniţele vorbei...

Este un vers care se adaptează destul de bine la situaţia actuală a poeziei lui Voronca. Credem, într'adevăr, că pînă acum Ilarie Voronca a fost întemniţat în vorbe. Vorbele l-au ameţit şi l-au dezorganizat tocmai în epoca critică de desvoltare a talentului. Tinereţea talentului a fost vijelioasă. Sufletul lui a făcut cu vorbele — baiadere înşelătoare şi lascive — chefuri şi orgii cumplite. A scăpat însă, ca prin minune, de paralizie progresivă, de delirium tremens şi de nebunie. Asta e o dovadă că are talent adevărat şi sensibilitate reală. Iată-l pornit pe calea vindecării depline. Poate că, din vechile lui pozne cu vorbele şi imaginile, talentul lui va ieşi înviorat. Deocamdată e sigur că „Incantaţii" reprezintă o serioasă convalescenţă.

Al. A. Philippide

Torberg, *Bacalaureatul elevului Gerber.*

Aproape în fiecare an, odată cu venirea căldurilor de sfîrşit de Iunie, vedem cum se strecoară, printre coloanele gazetelor, cîteva rînduri anunţînd, în stilul telegrafic al faptului divers, sinuciderea unui şcolar.

Fireşte, plîngem pe părinţi; dar acuzăm pe elev. Şi abia dacă ne flutură puţin prin minte bănuiala că poate şi profesorul a trebuit să fi exagerat puţin. Singurii care îşi dau sama de cum s'au desfăşurat lucrurile în realitate sînt şcolarii. Dar cuvîntul lor nu are pentru noi autoritate morală. Iar adulţii, a căror opinie singură contează, nu-şi mai aduc aminte de adevărata atmosferă a clasei. Rămîn profesorii — care-s fatal solidari cu colegii lor şi deformaţi de spiritul corporativ.

Şi aproape nimeni nu-şi dă sama de ce lucru spăimîntător poate să fie persecuţia în clasă. Dascălul are, asupra elevilor, o putere cum nici-un despot politic n'a putut avea vreodată asupra supuşilor lui. Profesorul, cînd e rău şi pe deasupra şi abil (şi deobiceiu răutatea este un dinamism foarte fecund, care creează spontan abilitate) — poate înnebuni pur şi simplu pe victimă. Bietul copil ajunge o cîrpă; devine incapabil de a munci, incapabil chiar de a urî. Este cea mai groaznică tragedie această ucidere ipocrită, o ucidere „avant la lettre", unde sinuciderea nu face decît să ratifice o moarte morală de mult consumată.

Pentru toate aceste motive cartea lui Torberg este o dată în Istoria etică a omenirii. Pentru prima oară sîntem puşi să trăim în plină clasă, în atmosfera aceea atît de specială a şcolii.

Este o întreagă lume, o lume închisă, cu alte legi de gravitaţie decît societatea cea mare care o împrejmueşte. Apoi, lucru de asemeni curios, membrii acestui microcosm sînt în acelaşi timp membri activi şi efectivi în macrocosmul vieţii sociale generale. Dualism curios, oglindit într'o samă de manifestări, pe care talentul literar al lui Torberg le redă în chipul cel mai interesant.

Insfîrşit, miezul romanului este evoluţia sufletească a elevului Gerber. Gerber este un şcolar eminent. Dar are nenorocul să ofenseze pe profesorul Kurt, care e dirigintele clasei şi un om, în cel mai deplin înţeles al cuvîntului, pervers. Această voinţă de putere maladivă ne este descrisă magistral, cu nenumărate amănunte interesante. Cît despre mersul treptat şi sigur al elevului Gerber spre desnădejde, care ajunge finalmente nebunie pură şi simplă, aceasta alcătueşte una din cele mai fine şi mai adînci analize psihologice din cîte am întîlnit vreodată în literatură.

Autorul posedă o neîntrecută artă a „discursului interior",

a solilocului mental. Parcă ne-am cobori în sufletul personajului și am aluneca pe povîrnișul misterios al asociațiilor lui de idei.

Deasemeni magistral ne este redat examenul final, examenul de bacalaureat. Din el se vede clar cum băiatul răspunde din ce în ce mai falș pentru că e distrus moralmente, și mai reiese, tot atît de clar, că totuși este un școlar eminent. Majoritatea comisiei observă acest lucru. Deaceia, în ciuda răspunsurilor anapoda ale elevului, acesta este trecut. Dar e prea tîrziu. Inainte de a se da rezultatul—și pentru că Gerber, care a suportat multe pînă acum, este incapabil să mai suporte... așteptarea rezultatului — se urcă pe fereastră și-și dă drumul de la al treilea etaj. E singura soluție. Gerber poate îndura orice, afară de un singur lucru: a trăi. Și este sfîșietor.

Apoi toată acea rețea de relații între dramele școlii și dramele de dincolo de școală; atmosfera de lichelism a clasei, panașată ici și colo de cîte un elan de cavalerism camaradedesc, toată această atmosferă complexă și adînc umană ne e descrisă în chip unic.

De altfel e, într'o privință, prima oară cînd ni se zugrăvește acest mediu special care e școala. Și prin asta, cartea pe lîngă valoarea ei literară, mai are și un profund interes documentar.

Iată de ce am putut-o ceti. Căci romanul e astfel tradus încît, dacă ar fi fost oricare altă carte, am fi svîrlit-o cît colo dela primele pagini. Căci este scrisă într'o romînească neînchipuită. La fiecare pagină ne umflă rîsul. Ceiace pentru o dramă este, fără îndoială, un destul de mare cusur. Am reprodus, într'un număr trecut al acestei reviste, subt titlul de „Iar romîneasca de după războiu" cîteva hilariante pasaje. Așa încît, dacă cetitorul știe nemțește, poate cunoaște minunata operă a lui Torberg în condiții mai normale. Totuși, trebue să sfătuim chiar pe acei care nu înțeleg limba germană să citească „Bacalaureatul elevului Gerber". Se vor indigna, de sigur, de felul cum a fost făcută traducerea. Dar dacă ăsta e singurul mijloc de a ceti cartea, cred că merită să se treacă pe deasupra acestui supărător obstacol.

* * *

Thomas Mann, *La montagne magique.*

Ceia ce-i uimitor la acest scriitor este întîlnirea, la el, a trei însușiri. Thomas Mann este în primul rînd un mare artist. „Forma" lui e de un estetism de cea mai bună calitate; este stilul simplu, sau mai corect „simplificat", fără formule de efect, fraze-revolver și acuplări lexice senzaționale. E stilul Flaubert sau Gide, stil unde calitățile sînt mai ales proprietatea și simplicitatea.

A doua însușire a lui Mann este de ordin strict intelectual. Mann e un gînditor, un filozof. Ii place să descurce, din învălmășala evenimentelor, sensul logic și metafizic al lucrurilor. Din mulțimea de amănunte concrete el sculptează o idee generală care le cuprinde pe toate, și pe noi, cetitorul, într'însa.

Insfîrșit, a treia calitate a lui Thomas Mann e „umanitatea literară"; vreau să spun prin asta puterea de a crea oameni vii, de a-i naște, în carne și oase, halucinanți de realitate. Și mai este uman și pentrucă preferă pe oamenii mediocri celor așa-ziși superiori; îi găsește mai interesanți, mai autentici.

Dar să lăsăm autorul și să spunem cîteva cuvinte despre carte.

* * *

E un roman în primul rînd foarte original prin subiectul lui. Pot afirma fără teamă că, aci, pentru prima oară în literatura universală se vorbește despre *maladie*. Desigur există cărți gen jurnalul Mariei Baskirtșef; dar acolo nu-i vorba de Boală, ci de pandaliile mai mult sau mai puțin neinteresante ale unei persoane care ne asasinează cu confidențe necerute.

Thomas Mann a descoperit însă altceva — care e un profund adevăr — și anume că *maladia este una din marile categorii ale vieții*. Categorie în sensul cel mai filozofic al cuvîntului. Freud a descoperit că dragostea e una din categoriile fundamentale ale vieții. Simmel a arătat cum moartea e altă mare categorie a vieții. Mann a găsit ceva încă mai subtil; a găsit ceva care nu e nici moarte nici viață, ci amîndouă laolaltă; și acest produs strălucit este maladia.

Dar trebue să prevenim pe cetitor. Thomas Mann ne descrie un sanatoriu de tuberculoși dela Davos. Atît și nimic mai mult. Nu face „teorii" asupra boalei cu B mare. Se mulțumește să ne prezinte lucrurile astfel încît noi, lectorul, sîntem obligați să teoretizăm cele văzute.

Atmosfera acestui sanatoriu e foarte curioasă. Este un grup închis, cu legi, rituri, credințe, eresuri, etichetă proprie, și chiar cu un fel de patriotism șovin, care constă într'un dispreț suveran față de „cei din vale". Dispreț referitor atît la lucrurile spiritului (nenorociții dela șes trăiesc în preocupări meschine de carieră, de avere, de rivalitate, etc., în loc să se gîndească la lucrurile esențiale ale vieții), — cît și la chestiunile corporale (oamenii din vale duc un trai neigienic, își bat joc de trupul lor, îl canonesc și — să nu vă mirați de acest curaj — îl îmbolnăvesc...) Trebue să fi văzut cum pensionarii Berghof-ului răspund cîte vre-unui frate, văr sau unchiu care vine să petreacă două-trei zile cu bolnavul. Vizitatorul dîrdîie în paltonul lui îmblănit, în timp

ce bolnavul merge calm, alături de el, în veston și fără pălărie. „N'ai să răcești?" — îl întreabă sănătosul. „Noi, cei de aci, nu răcim niciodată; noi nu sîntem niciodată bolnavi" — răspunde simplu și realmente fără fanfaronadă bolnavul.

Sanatoriul Berghof-ului ne prezintă Maladia așa cum e, și anume ca o luptă împotriva morții, luptă a cărei armă este... o exagerare a sănătății. Se numește sănătate o bună funcționare a organismului. Boala diferă de sănătate prin aceia că e o încă și mai bună funcționare a organismului; „Doftoriile" sînt paliative, nu medicamente. Boala nu se tratează cu hapuri sau injecții, ci cu suplimente de sănătate generală. Pacientul dela Berghof este pus la un regim de multiple excese: exces de oxigen, exces de alimente, exces de frig, exces de repaos, exces de mișcare. El face toate lucrurile cu o sistematică și calculată exagerare. Trupul său înregistrează o temperatură superioară celei normale, o temperatură de 37 și ceva, care e semnul strălucitor că înlăuntrul acelui corp toate funcționează mai tare.

Thomas Mann a ales cea mai tipică dintre boli, aceia unde este cel mai vizibil adevăratul tratament al unei boli; bolile se combat nu cu mediține, ci cu sănătate. Boala e — cum spuneam — o rezultantă a două forțe componente: viața și moartea. Din lupta lor se naște maladia, a cărei manifestare primă e *„temperatura"* — cel mai bun indiciu că este vorba de un supliment de sănătate menit să învingă moartea.

Pacienții lui Thomas Mann sînt strălucitor de sănătoși. Au toți o mină excelentă, culori în obraji, bună dispoziție, un moral ridicat, o foame de lup, un somn de copil scăldat, și un suveran dispreț pentru bieții oameni din vale. La Berghof boala e o instituție, o instituție venerată, și dacă ne gîndim bine, cu drept cuvînt venerată; căci boala nu-i altceva decît procurorul vieții răspunzînd și înfruntînd moartea. Maladia e arma cu care noi răpunem moartea; și această armă, consistă esențialmente dintr'un adevărat *tipar de sănătate nouă.*

„Zauberberg", — adică lumea vrăjită din vîrful muntelui. Și este într'adevăr acolo o triplă vrajă, isvorîtă mai întîi din izolare, din calitatea de „grup închis"; al doilea pricinuită de exaltarea datorită stării de boală, de boală ridicată la rangul de instituție, de „Constituție a Regatului" Berghof; înfsîrșit, a treia cauză a magiei este zăpada, decorul sclipitor de soare și de alb, decorul acela feeric din care anotimpurile sînt isgonite. Căci acolo, sus, nu există iarnă, toamnă, primăvară. Există zile de iarnă, cu zăpadă și viscol, cărora le urmează o săptămînă de verde și flori, pe care, în luna următoare, le vedem din nou dărîmate de vîntul încărcat cu fulgi de omăt. Această desrobire de legile anotimpurilor la care sînt supuși „cei din vale" dă și mai mult regatului din Berghof o atmosferă de vis, de situare dincolo de timp și spațiu.

Dar ce să mai continuu? Cetitorul și-a putut da sama din cele cîteva explicații date ce carte originală e aceea de care ne-am ocupat, și pentru ce, multă vreme, vom putea spune că una din cele mai întinse plăceri intelectuale am avut-o cetind „La montagne magique".

D. I. Suchianu

* * *

André Gide, *Edip.*

Trupa Pitoëff a reprezentat la Roma drama lui Gide: „Edip".

Trecîndu-și, pentru prima reprezentație, piesa peste graniță, autorul a vrut să demonstreze europenismul său și sfidarea prejudecății, care vroia ca publicul parizan să fie reprezentantul exclusiv și autentic al bunului gust. Ce e drept — după cum semnalează cronicarii teatrali — publicul roman a justificat părerea generală, căci a manifestat o totală indiferență pentru intelectualismul pur al teatrului gidean și al interpretării lui Pitoëff.

„Edip" nu este, cum ne-am putea aștepta, o tragedie. Caracterul ei îl definește însuși Gide într'o scrisoare adresată lui Georges Pitoëff:

„Nu-l afișa, te rog, pe „Edip" al meu, ca o tragedie. Și nu e nici comedie; e o dramă. Vreau să spun că bufonescul se amestecă într'însa cu tragicul. Nădăjduesc că voi emoționa pe spectatori, totuși aș fi foarte deziluzionat dacă nu s'ar rîde".

Într'adevăr scenele comice abundă. Nu e vorba, firește, de un comic buf de situații sau atitudini, e un comic de esență intelectualistă, căci e făcut, în majoritatea cazurilor, din aluziuni absolut anacronice la viața noastră de azi, mic-burgheză. Samănă în privința asta cu comicul lui Shaw, din „Sf. Ioana", de pildă.

Ceia-ce este cu adevărat interesant este felul nou, în care ni se înfățișează figura mitică a eroului principal.

Edip apare în prima scenă bărbat în puterea vîrstei, de 20 ani rege, pe culmile fericirii și forței sale. O încredere fără margini în puterile lui și un orgoliu incomensurabil îl stăpînesc. In sufletul lui, el simte cum lucrează un zeu, care n'ascultă decît de imboldurile lui interioare.

„Tu ai mereu numele lui Dumnezeu pe buze", îi spune Tiresias. „Dar nu asta îți reproșez, ci faptul că în Dumnezeu tu cauți mai mult un aprobator al actelor tale decît un judecător și că nu tremuri în fața lui".

Se recunoaște în încrederea asta și, mai cu samă, în lupta pentru liberarea insului de legăturile multiple ce-l încătușează, eroul tipic gidean dela independentul Lafcadio din *Les caves du Vatican* pînă la eliberatul *Imoralist.*

Individualismul protestant al lui Gide se desvălue odată mai mult.

Ca și Eduard din *Les Faux-Monnayeurs*, Edip se străduește să treacă urmașilor săi încrederea în puterea salvatoare a individului :

„Nu există decît un răspuns unic și identic la întrebări așa de diferite; și acest răspuns unic este : Omul; și acest om unic, pentru fiecare din noi, este: Eu insumi".

Copiii lui Edip sînt, ca și eroii din *Faux-Monnayeurs*, reprezentanții generației tinere eliberate pentru totdeauna de prejudecăți. „In definitiv, ce căutăm noi în cărți", spune Eteocle. „Totdeauna, mai mult sau mai puțin, o autorizare, îngăduința de a apăsa, de a ne teroriza aproapele".

„Căutăm în ele", răspunde Polinice, „autorizarea să facem ceiace uzul, decența sau, prin constrîngere și frică, legile ne învață să nu facem.

Creon și Tiresias reproduc, prin conservatismul obtuz ce rezistă pe pozițiile ciștigate, pe Julius de Baraglioul și atîția alți eroi ridicoli ai lui Gide.

Pentru a accentua natura conflictului din drama sa, autorul lasă două acte întregi fără ca eroul să afle ceva din desfășurarea Destinului său și să-și poată astfel afirma cu convingere autosuficiența. Cînd, însfîrșit, află teribila veste, care-i biciuește orgoliul: că a fost jucăria forțelor misterioase ale Destinului, se orbește — ca în tragedia antică — însă cu groaza în suflet ca nu cumva și acest gest ultim și deplin conștient al său să fi fost hotărît peste capul său de puteri mai mari decît dînsul.

Conflictul este totuși strict interior, nu e prăbușirea clasică a eroului în fața puterilor superioare. Orbirea lui Edip e un act de autopedepsire a trupului pentru înșelăciunea în care a trăit spiritul, care, sclav fiind, se credea liber sau este — poate mai bine — încercarea eroică a unui spirit îndrăzneț de a rupe legăturile cele mai puternice cu lumea din afară și a se închide pentru totdeauna în sine însuși. Și într'un caz și în altul, este afirmarea individului și nu înfrîngerea lui.

„Edip" face astfel parte din lunga serie de pledoarii rostite de Gide în lupta, pe care o duce într'o epocă decis colectivistă, pentru mîntuirea Eu-lui.

C. Al.

Revista Revistelor

Goethe, om de știință.

Puțini sînt aceia care pot să înțeleagă legătura intimă dintre poezie și știință și care să creadă că, în regiunile înalte ale spiritului uman, ele formează, de multe ori, o alianță strînsă și fecundă.

Goethe a fost unul din geniile multilaterale, a căror activitate s'a exercitat, cu multă competință, și pe teren științific, ca și pe cel literar.

Se pare că dragostea pentru natură i-a fost trezită de lectura operei lui Rousseau „Les rêveries du promeneur solitaire". Impins și de chemarea sa lăuntrică, a explorat, neostenit, algebra, fizica, mineralogia, anatomia, lucrînd în laboratorii și meditînd asupra teoriei culorilor, a curcubeului, a evoluției plantelor.

In toate, a fost un precursor. Mai mult din intuiție, a fost printre cei dintîi transformiști. El a emis întîiu ideia unității de compoziție în natură și aceia a metamorfozei. Afirmînd că natura creează tipuri, care se perpetuiază după un plan prestabilit, Goethe susținea că datoria omului de știință este de a izola și defini aceste tipuri și de a regăsi elementul constant în variațiunile firii.

Pasionat de studiul scheletului și al anatomiei comparate, se împrietenește cu toți marii reprezentanți ai acestor științe în epoca sa : Svemmering, Lavater, Gall. Urmează cursuri și colaborează direct la multe din lucrările lor, lansînd chiar în 1871, o afirmație extrem de originală, care pînă în ziua de azi formează obiect de dispută pentru anatomiști, anume aceia că oasele craniului n'ar fi decît vertebre, ce au suferit, în decursul veacurilor, o evoluție specială.

Totuși, contactul personal cu oamenii de știință l-a deziluzionat. Neînțeles de dînșii și neputând pricepe el însuși micimea lor sufletească, s'a despărțit de cei mai mulți, scriind cuvinte aspre la adresa lor. A pornit chiar o critică severă și nedreaptă — dar, mai cu samă, inutilă — în contra lui Newton, sub pretextul de a demonstra falsitatea ipotezei asupra compunerii culorilor.

Această campanie pătimașă în contra celui mai mare geniu științific al omenirii a adus apă la moara detractorilor săi. Barbey d'Aurevilly, după ce arată că Goethe n'a lăsat nici o urmă de geniu în știință, adaugă că, dacă admiratorii săi au altă părere, li s'ar putea răspunde cu teoria antinewtoniană.

Totuși, nu acesta este adevărul. Goethe s'a ridicat în știință la înălțimi, la care nici Montesquieu, nici Rousseau, nici Diderot, n'au putut ajunge.

Numai geniul universal al marelui Leonardo da Vinci i se poate asemăna.

(Pierre Mauriac: *Revue Hebdomadaire*).

Germani nouă.

„Spiritul goethean a murit în Germania", scrie G. B. Angioletti. Siguranţa de sine şi calmul olimpian, care erau pirghiile spirituale ale poporului german, au pierit odată cu înfringerea. Acest popor orgolios, supraveghiat azi în casa lui ca într'o casă de sticlă, în care fiecare poate să-şi vire nasul, redus la o armată ridicolă şi la o flotă de republică sud-americană, trăeşte astăzi într'o aşteptare frenetică a unui viitor mai bun.

De aceia viaţa sa are azi aspectul unui vis. Societatea germană trăeşte într'o atmosferă de somnambulism perpetuu, pe care o regăseşti mai cu samă în Metropolă.

Berlinul cu cafenelele şi cabaretele sale, în care se dansează fără întrerupere, cu spectrul mizeriei şi al şomajului, ce pîndeşte la fiecare colţ de stradă, cu răpăiturile dese ale mitralierelor apărute pe neaşteptate, cu cinematografele sale în care filme cum e „Congresul dansează" obţin succese imense, cu periferiile moderne, uniforme şi monotone, reproduce starea de spirit a poporului.

Deplasată din axele sale sufleteşti, Germania nu-şi mai găseşte raţiunea existenţei în sine, de aceea o caută cu incertitudine anxioasă în afară. Rusia, America şi Italia sînt modelele între care îşi balansează nehotărîrea.

Politiceşte, o stăpînesc Rusia şi Italia. Moralmente însă, americanismul a cucerit clasa mijlocie, fireşte, cu exagerările inerente.

Un optimism aproape isteric, un „babittism" à outrance, care contrazice tradiţionalul individualism germanic, o curiozitate nestăpînită şi o dorinţă frenetică de schimbare domină media populaţiei.

Această ultimă notă, progresismul exagerat, a fost introdus ca principiu fundamental şi în artă şi în morală.

Noutatea este într'adevăr un principiu estetic foarte la modă în literatura germană nouă. Scriitorii sociali au îmbrăţişat cu aviditate actualitatea, pe care o descriu şi o cîntă în forme nenumărate. Aşa au apărut romane despre problema reparaţiilor, despre naturism, inversiuni sexuale, etc.

Intelectualismul şi formulele artei pentru artă au sburat odată cu forţa militară. Această dispariţie a intelectualismului şi năvala actualităţii în literatură, Angioletti o pune în sama dominaţiei femeii în societatea burgheză germană.

Dar nu numai literatura, ci şi celelalte arte au fost năpădite de americanism. In teatru şi cinematograf, domină dorinţa genurilor uşoare şi frivole, şi, mai cu samă, gustul varietăţii. Sufletescul şi interpretarea — elemente aproape tradiţionale ale scenei germane — au fost înlocuite cu decorativ şi înscenare: bogăţia de culori, de lumini şi de sunete. In cinematograf, cel puţin, filmul sonor a adus triumful desăvîrşit al operetei şi al literaturii poliţiste. Singură arhitectura şi-a tras din nevoia de facilitate graţia şi luminozitatea liniei drepte. Şi aici s'a ajuns totuşi la exagerare, creindu-se la periferii cartiere întregi cu şiruri nesfîrşite de case joase şi egale. Insăşi frumuseţea severă a imenselor edificii de stil nou, ce se ridică triumfătoare în marile centre, nu va rezista poate veacurilor, căci nu trebue uitat că cimentul, oţelul şi sticla nu sînt decît surogate ale marmorei şi pietrei.

Mai gravă încă este mutarea principiilor progresiste pe planul moral.

Libertatea americană, altoită pe spiritul inovator german, a luat forme îngrijorătoare.

Problema sexuală s'a pus cu o desinvoltură şi un curaj fără precedent. Se discută pe larg şi se tolerează în societate inversiunile sexuale, care sînt considerate ca nişte boli simple, aidoma cu celelalte. Ba, problema sexuală, în spiritul unei complecte libertăţi, a intrat şi în educaţie. In şcoală, copilul învaţă în ordine logică, la capitolul respectiv din fiziologie, o redare exactă a reproducerii speciilor, cu privire specială la om.

Ca o consecinţă, a apărut nudismul. La plajă, pe stranduri, pe pajiştile verzi din împrejurimile Berlinului, se pot vedea femei şi bărbaţi goi, dansînd în sunetele unui gramofon. Cum de cele mai multe ori sînt oameni trecuţi de prima tinereţe, formele lor sînt o sfidare a celui mai elementar simţ estetic. Dar laturea mai gravă a acestui fenomen este faptul că se distruge plăcerea cuceririi şi a alegerii.

Poate că şi aici trebue căutată tirania femeii germane, care-şi cere azi cu tărie libertatea şi deplina egalitate cu bărbatul, pînă şi în forţa fizică şi în lipsa de prejudecăţi erotice.

Curiozitatea, uşurinţa, varietatea, dorul frenetic de viaţă nouă, lipsa unui punct de sprijin: acestea sînt caracteristicile sufleteşti ale Germaniei de astăzi.

Totuşi, în desorientarea totală, tineretul a coborît deja în stradă, în căutare de lozinci pregnante şi sigure. Deocamdată, e desechilibrat. I se servesc prea multe şi prea vagi. El nu e strîns — cum s'ar părea — în jurul lui Hitler, dar, cînd se va găsi cineva să-i dea un reazăm sigur, va fi gata de luptă.

(B. Angioletti: *L'Italia letteraria*)

★

Poezia nouă americană.

Poezia americană n'a prezentat niciodată note originale, scrie Samuel Putnam în *L'Italia Letteraria*.

Poeţii vechi ai Americii erau toţi, fără excepţie imitatori ai poeţilor englezi sau, ca Longfellow, ai celor continentali. Şi nu imitau totdeauna cele mai bune modele.

Inainte de 1912, America a avut doi poeţi de reputaţie mondială: Whitman şi Poe. Aceştia doi au determinat curentele principale ale poeziei yankee. Whitman este autorul motivului „lingă pămînt" („close to the soil") şi mesagerul civilizaţiei mecanice, civilizaţiei „skyscrapers"-ilor. Poe este un glas din lumea veche pentru lumea nouă, un reprezentant al individualismului şi al decadenţei muzicale.

In afară de aceşti doi mari izolaţi, America a avut şi unele curente poetice, grupate în şcoli şi bisericuţe literare.

Aşa, sub influenţa lui Whitman, s'a pornit, la 1900, o mişcare poetică din Vestul Statelor-Unite, mişcare reprezentată de poeţi ca *J. Miller* şi *Edwin Markham*, care se silesc să adapteze mijloacele vechi unor subiecte noi, americanizînd poezia.

Intre timp, îşi făcea drum un curent nou, inspirat direct de simbolismul francez, a cărui influenţă a fost introdusă prin scriitori americani expatriaţi, ca *Stuart Merrill*. Acestui curent i s'au alăturat cîţiva imitatori ai decadenţilor englezi, plasaţi între poezia lui Oscar Wilde şi aceea a lui Francis Thompson.

In 1912, se întîmplă o minune literară. O profesoară din Chicago, Miss Harriet Monroe, poetă mediocră, mai mult un instrument al destinului, întemeiază o revistă de poezie: *Poetry, A Magazine of Verse*, reuşind să grupeze în jurul ei o serie de poeţi tineri, ca: Ezra Pound, Amy Lowell, Hilda Doolittle, J. G. Fletcher, care, în colaborare cu cîţiva poeţi englezi, ajung să formuleze un principiu nou de poezie: *imagismul anglo-american*, cea mai puternică mişcare dela simbolismul francez pînă la răsboiu.

Imagismul stătea sub influenţe franceze, în special sub aceea a lui Laforgue. Această şcoală nouă pretindea să dea o viziune poetică nouă, o viziune directă, obiectivă, nudă, să aducă o simplificare a limbii şi să elibereze poezia de tirania dicţiunii versificate, adoptând dicţiunea prozaic, fireşte cu o căutare mai riguroasă a cuvântului just.

Imagismul a trecut oceanul. Apollinaire şi Rémy de Gourmont îmbrăţişează cu simpatie acest curent literar şi îl fac cunoscut în Europa.

După slăbirea imagismului, tot vestul a dat semnalul renaşterii, lansînd cîţiva poeţi de mare valoare artistică. Printre aceştia, cei mai de samă sînt *Carl Sandburg* cu „Chicago Poems" şi *Edgar Lee Masters* cu „Spoon River Anthology", amîndoi coborîtori direcţi din Whitman: formula „lîngă pămînt" în cazul lui Sandburg transformîndu-se în „lîngă viaţa oraşului modern". Sandburg este cel mai

mare poet al skyscrapers-ilor și printr'asta de o importanță mondială.

Aceasta era situația poeziei americane pînă la războiu.

Contactul cu Franța al tinerimii americane, în cursul și după războiu, a adus influența dadaismului și a suprarealismului.

Sub înriurirea acestor curente, precum și sub cele personale ale lui Apollinaire și Laforgue din Franța și a lui James Joyce din Anglia, se ridică o pleiadă nouă.

Perioada 1920—1927 cunoaște ascensiunea lui *Cummings*, înnebunit după magia tipografică a lui Apollinaire.

Hart Crane, urmaș al lui Rimbaud chiar și în viața privată, e un decadent excesiv, a cărui capodoperă este poema „The Bridge" (eroul e celebrul pod Brooklyn din New-York).

T. S. Eliot, un alt cap de școală, e un clasicist catolic și stă sub influența neoclasicismului francez: Valéry, Maritain. A publicat „The Waste Land" („Țara pustie") și „Ash Wednesday" („Mercurea cenușii"), cu care și-a ciștigat un prestigiu extraordinar.

Ezra Pound formează puntea de legătură între imagismul american și neoclasicismul lui Eliot.

Poezia sa poartă amprenta unei erudiții uriașe, dar greoaie.

Aceștia sint maeștrii care-și dispută astăzi influența asupra tinerimii americane. Independenți de directivele lor, stau numai doi poeți: *W. C. Williams*, medic într'un orășel de provincie, scriitor realist și *Wallace Stevens*, un stilist de o rară eleganță.

S'ar mai putea cita grupul scriitorilor marxiști, dela revista The New Masses, în fruntea cărora stă poetul *Norma Macleod*.

Negrii au furnizat și ei Americei doi poeți, de un rafinament și manierism exagerat: *Countee Cullen* și *Claude Makaye*.

Din generația nouă, se ridică *Larsson*, cel mai muzical dintre poeții de azi.

In orice caz, nu poate fi vorba de originalitate deosebită. Dar, poate că originalitatea literară națională nu e strict necesară; poate că e un idol, care trebue răsturnat. Poți fi poet adevărat, fără să derivi dintr'o anumită țară și o anumită tradiție.

(Samuel Putnam: *L'Italia letteraria*).

Generalul

Frantz și Fritz acaparaseră aproape toată clientela obișnuită a Salonului de tuns ras și frezat „La Stănică". Măcar că *Brașovex ambo*, țineau de școli deosebite. Mai tînăr și mai progresist pînă la revoluționarism, Fritz își varia tunsoarea după client, preconizînd *filajul*, cu ajutorul briciului. Tradiționalist ireductibil, Frantz privea cu dispreț această inovație, pe care o socotea o erezie și, menținîndu-se în clasicismul pe care il practicase o viață de om, nu înțelegea să introducă în păr alt instrument tăios decît foarfeca, pe care o minuia de altfel cu măestrie. Fritz avea capul unui diplomat de operetă, cu cărare la ceafă, totdeauna proaspăt ras și cu unghiile lăcuite. Frantz purta musteți mari, o chelie înaintată și veșnic mirosea a vin. Dar dacă Fritz era incontestabil mai impunător, Frantz era în schimb mult mai simpatic. Fritz era de o rigiditate de automat, taciturn (însușire rară la un bărbier), și oarecum distant.

Cum intra cineva în prăvălie, Fritz încremenea la locul lui cu șervetul pe-o mînă, iar cu palma deschisă a celeilalte, înțepenită deabea ceva mai jos de nivelul umărului, indicînd fotoliul. In halat alb și pudrat excesiv, era atît de imobil și inexpresiv, încît părea modelat în ghips de un sculptor fără talent.

Frantz își întîmpina clientul la ușă, surizător, cu călcîile lipite și frîul în unghi drept. Il conducea apoi pînă la fotoliu, cu plecăciuni la fiecare vorbă. Și vorbea mereu. Iar felul în care vorbea Frantz era un punct de atracție pînă și pentru clienții lui Fritz. Dezorientat de faptul că în limba romînă *v* se citește tot *v* și nu *f*, precum și de alte mici amănunte de același fel, Frantz își alcătuise un vocabular plin de fantezie și de neprevăzut. Rostit cu dicția lui sacadată, căpăta o savoare particulară, care nu scăpa nimănui. In afară de faptul că în loc de *d* pronunța totdeauna *t*, în loc de *s*, *z* și invers, ca mai toți compatrioții lui cînd sînt siliți să se exprime în altă limbă decît cea maternă, Frantz își permitea capricii linguistice care se abăteau dela linia cunoscută a neregulilor curente, improvizînd expresii cu totul originale. Frantz spunea de pildă *inzist*, în loc de insist, *azist* în

loc de asist, etc. ca mulţi literaţi romîni de altfel. Dar Frantz spunea şi *si* în loc de zi, *sampile* în loc de zambile etc., formulă pentru care istoricul literar va fi silit să-l claseze printre precursori, în ziua cînd scriitorii romîni şi-o vor însuşi. Mulţumită desigur şi acestor calităţi personale, se întîmpla ades, la aglomeraţii, ca unii clienţi ai lui Fritz să se tundă la Frantz. Contrariul însă, niciodată.

De aceia cînd domnul Victor Damian, unul din cei mai vechi clienţi ai lui Frantz, s'a însumat definitiv şi irevocabil în clientela lui Fritz, uimirea a fost mare. Mîhnirea lui Frantz nu se poate descrie. Dacă şi-ar fi dat samă cărui motiv îi datoreşte această singură ruşine a carierei lui, fără îndoială că în momentul acesta tot oraşul ar fi ştiut-o, făcînd inutilă povestirea de mai jos. Dar domnul Victor Damian n'a dat nici o explicaţie şi bietul Frantz a rămas pînă azi inconsolabil. De aceia, ca fidel client al lui, m'am hotărît să lămuresc odată pentru totdeauna acest mister, neputînd îngădui ca răuvoitorii să interpreteze brusca schimbare de front a domnului Victor Damian, drept o victorie a modernismului asupra tradiţiei.

* * *

Cînd s'a trezit din somn domnul Victor Damian, erau trei după amiază. Toată noaptea jucase cărţi. Cu toate că de curînd serbase jumătate de veac de existenţă exuberantă, rămăsese un noctambul tenace şi un curtezan norocos. Sala de arme şi sobrietatea alimentară îi conservase o siluetă sveltă şi încheeturi elastice. Fără fir de păr alb, cu dinţi strălucitori, cu tenul bronzat şi cu privirea de îmblînzitor de lei, era invidiat de mulţi tineri pe care îi lăsa gîfîind la a zecea treaptă, pe cînd el suia în goană scările clubului, sărind cîte două deodată. In ziua aceia dăduse întîlnire domnişoarei Didina, casieriţa dela *Consum*, la orele cinci, în faţa cinematografului *Trianon*. Avea tot timpul. Işi citi jurnalul în linişte, îşi luă ceaiul şi aprinse o ţigaretă. Trecînd în odaia de bae, constată contrariat că nu mai avea nici o lamă de ras. Nu-i nimic, — îşi zise; la urma urmei mă rade Frantz (doi paşi).

Pînă şi-a făcut baia, pînă şi-a uscat părul, pînă şi-a ales costumul şi cravata, s'au făcut patru. Ieşi, iuţind pasul. In grădina din faţă înflorise liliacul. In faţa lui o tînără cu racheta în mînă şi cu picioarele goale în pantofii de tenis, călca sprinten, legănînd şolduri pline. Se gîndea la Didina. Micuţă, albă, blondă, împlinită, nici douăzeci de ani; un deliciu! Ajungînd la bărbier, un roşcovan bunduc, în haină de sport cadrilată şi pantaloni de golf, pusese mîna pe clampă. Au intrat aproape odată. Frantz îşi luase poziţia:

— *Am onore tomn Keneral! Am onore tomn Fictori*

Domnul Victor Damian se interesă:

— Ai mult?

— *Un moment! Termin întei pe tomn Keneral, pe urma facem frumos la tumefoastră!*

Ce general o mai fi şi ăsta? — se întrebă domnul Victor Damian intrigat şi puţin indispus. După înfăţişarea-i exotică, s'ar fi zis că e vreunul din aceia *preluaţi* dela fosta monarhie austro-ungară. Tinereţea lui excludea însă această posibilitate. Domnul general nu părea să aibă mai mult de treizeci de ani. Domnul Victor Damian se resemnase. Cum nu vroia decît să se bărbierească, ar fi putut să recurgă la serviciile altui lucrător, dar toate locurile erau ocupate. Măcar că era grăbit şi nu-i plăcea să aştepte.

Gradul pe care clientul îl avea în oştire, în contrast atît de isbitor cu vîrsta pe care o arăta, i-a impus imediat. Unui om care poate fi chemat mîine să joace un rol atît de important în apărarea naţională, face să-i cedezi azi locul la bărbier, — se consola el. Dar precocele comandant de trupe nu părea grăbit deloc şi minutele înaintau necruţătoare. După ce s'a bărbierit, domnul general s'a spălat foarte tacticos tamponîndu-şi exagerat de mult obrajii congestionaţi ca două emisfere dorsale de nou născut. A cerut apoi să fie tuns, pe urmă loţionat, şi în fine legat la cap şi pudrat cu *Rachel*, cutie pe care Frantz n'a găsit-o decît după multă trudă în fundul unui raft. Cînd i-a venit rîndul d-lui Victor Damian, erau cinci fără cinci. Aşteptînd pe Frantz care îşi conducea clientul la uşă, domnul Victor Damian bombănea la adresa tuturor generalilor vorbe regretabile pentru un patriot. Cînd s'a întors Frantz, l-a întrebat răstit:

— De unde-i generalul ăsta?

— *Din Cernăuţi, ma roc.*

— Şi cum îl cheamă?

— Bercu Leibovici!

— Ce spui?

— Bercu Leibovici, — răspunse Frantz întrerupîndu-şi dansul de balerină cu care îşi întovărăşea punerea şervetului. Şi aplecîndu-se confidenţial la urechea domnului Victor Damian, îi aruncă în obraz un suflu acru de vin dospit, lăsîndu-şi capul cînd pe-un umăr, cînd pe celălalt (un tic):

— *Asta keneral tirector la marca Sinker.*

* * *

N'am putut afla nici odată dacă domnişoara Didina l-a aşteptat sau nu pe domnul Victor Damian în faţa cinematografului *Trianon*, dar ştiu pozitiv că din ziua aceia nu s'a mai tuns la Frantz.

Al. O. Teodoreanu

Sport şi cultură

Sportul a pus stăpînire pe lumea modernă. Alături de cinema şi de radiofonie, cuceriri nouă ale tehnicei, surori mai tinere, dar care au realizat în timpul cel mai scurt cariere strălucite, sportul constitue un aspect caracteristic al vieţij de astăzi. Viaţă intensă, nervoasă, trăită în ritm vioi şi trepidant. Ea tinde să micşoreze spaţiul, scurtînd distanţele, să apropie oamenii şi acţiunile lor, dar în acelaşi timp să sporească măsura vremii, inmulţind faptele şi precipitînd evenimentele ce încap în unitatea de timp.

Intre aceste ocupaţiuni favorite ale omului modern, deosebirea e fundamentală: cinema şi radio sînt spectacole, care cer celui ce vrea să petreacă, atitudini *statice*. Mijloace de divertisment, de petrecere, ce pot deveni, este drept, cînd sînt judicios întrebuinţate, mijloace preţioase de instruire şi de educaţie. Nu e mai puţin adevărat că milioanele de oameni care se delectează cu spectacolul viziunii cinematografice sau cu audiţia radiofonică, sînt receptoare imobile: privesc sau ascultă; de curînd, mulţumită ultimelor perfecţionări tehnice, le fac pe amîndouă în acelaşi timp. Satisfacţiile, de ordin sufletesc şi de calitate foarte diferită, se înregistrează de fiinţa omenească în mod pasiv, fără a pricinui acesteia nici o sporire a capacităţii de recepţiune, cu atît mai puţin a energiei ei creatoare.

Cu sportul e altceva. Sportul e eminamente *dinamic*. E fiinţa omenească în mişcare. E cheltuială de forţă, de vitalitate, dar cheltuială remuneratoare, făcută sub formă de plasament rentabil, al cărei profit se adaugă la capitalul iniţial, pe care-l sporeşte şi-l face şi mai productiv. Insumindu-se în categoria de funcţiuni ale corpului omenesc, care se numesc *educaţie* sau *cultură fizică*, sportul, forma cea mai populară a acestei preocupări, potenţează calităţile materiale ale făpturij omeneşti, îi măreşte energia şi randamentul, perfecţionează individul şi ameliorează rasa.

Să fie oare convingerea adincă şi conştientă despre aceste virtuţi — fiziologice şi eugenetice — ale sportului, mobilul care împinge miile, zecile sau sutele de mii de credincioşi ai nouăi religii, ce a pus stăpînire pe lumea modernă, în spre arene, în spre piste, spre ringuri, dealungul drumurilor sau în largul cîmpurilor, spre creştetele munţilor, care o face să-şi aţintească privirile lacome pe luciul apelor ori spre azurul cerului?

Nu. Mobilul sufletesc este altul. Sportul nu e un tratament medical sau terapeutic, căruia să se supună omul suferind, sau bănuitor, spre a alunga germenii boalelor de care suferă sau se crede ameninţat. Nu, sportul e o recreaţie, un joc, la care se dedă omul pentru plăcerea de care simte nevoia de a-şi înfrumuseţa viaţa, pentru satisfacţia pe care o dă fiinţei noastre îndeplinirea în condiţii optime a funcţiunilor ei organice, pentru buna dispoziţie sufletească ce-i este urmarea strîns legată de ea.

A înlătura obstacolele — numească-se ele distanţă, piedică materială, adversar — a sorbi spaţiul economisind timp, a vedea just şi a ţinti precis, a reuşi să-ţi ajuţi camarazii şi să derutezi adversarii, şi acestea în plină desfăşurare victorioasă a putinţelor fiinţei tale — îndestulîndu-te din plin din paharul forţei, speranţei, curajului, — în aer, verdeaţă şi lumină, nu înseamnează aceasta oţelirea omului în lupta cu puterile naturii din care este el însuşi o infinită părticică? Şi nu este aceasta un isvor de plăcere curată, un fragment de cîntec voios detaşat din marea simfonie a vieţii, în care bucuria de a trăi intens alcătueşte motivul cel mai fericit-inspirat, pe care divinul creator l-a presărat printre greutăţile, amărăciunile, plictiselile şi banalităţile acestei vieţi?

De cînd lumea, mijloacele de acţiune cele mai preţuite au fost cele ce-şi ascund virtuţile reale sub forme plăcute. Şi numai pentrucă îşi întovărăşeşte efectele lui salutare asupra corpului şi spiritului, cu sentimentul plăcerii, reuşind să găsească în aceasta din urmă motorul propulsor al activităţii sale, a reuşit sportul să cîştige acel imperiu covîrşitor asupra masselor populare. Numai pentru acest motiv a căpătat acea influenţă puternică, care-l face să fie salutat de unii ca pe una din cuceririle mari ale civilizaţiei moderne, iar de alţii să fie considerat ca o neliniştitoare primejdie.

Căci o controversă există, într'adevăr. Ca orice ideie, care ajunge să stăpînească massele cu puterea unei iniţieri mistice, sportul are adoratori fervenţi şi detractori convinşi. După cei dintîi, sportul este una din marile revelaţii ale timpului modern, ivită la timp, pentru a ridica specia umană de pe panta decăderii fizice, pe care aluneca şi a reda

acesteia vigoarea indispensabilă îndeplinirii tuturor funcţiunilor vitale, care-i garantează înalta ei menire pe pămînt.

După cei de-al doilea, activitatea sportivă, intronînd la locul de cinste fizicul, ar reprezenta o decădere, o reîntoarcere la cultul barbariei; el ar înjosi ființa omenească, răpindu-i nimbul intelectual care o înobilează, aducînd-o la nivelul animalităţii sau a primitivităţii.

Iată deci două tabere adverse, cu poziţiunile bine delimitate.

Intre aceste două extreme, există însă şi o categorie intermediară, un fel de dizidenţă a celei dintîi.

Nu se neagă exerciţiilor fizice, ce constituesc materialul sportiv, eficacitate şi importanţă. Se critică, nu exerciţiul în sine, ci forma deviată pe care a luat-o, orientarea sa falsă, mulţumită căreia generaţia tînără e abătută de la calea considerată îndeobşte ca dreaptă şi folositoare. Maladia de care suferă sportul este *exibiţionismul şi spectaculosul.*

Ea a condus la rezultatul paradoxal că a creat, în numele sportului, două categorii foarte diferite: Pe de o parte un număr mic de ambiţioşi, făcînd din exerciţiul sportiv o profesie, uneori lucrativă, oameni setoşi de glorie şi celebritate, practicînd reclama şi publicitatea tapajoasă, la fel cu vedetele de cinematograf. Pe de altă parte, o mare categorie de inactivi, cei ce se mulţumesc să privească; tineri care după o practică fără însemnătate nu mai fac nimic. Ba fac! Au devenit *sportivi de vorbă.* Ei citesc cu asiduitate ziarele sportive, sînt nelipsiţi dela toate reuniunile şi matchurile, cunosc pe de rost numele şampionilor şi performanţele lor, cifrele oficiale ale recordurilor, biografia, viaţa privată ori galantă, gesturile şi gusturile aşilor...

Deci, profesionalism şi exhibiţionism de o parte, diletantism loquace şi steril de alta, acestea sînt excrescenţele ce denaturează activitatea sportivă şi răsfrîng asupra totului defectele unei părţi.

Oamenii din aceste categorii deservesc cauza generală a sportului, căci atrag asupra lor atacurile adversarilor, oferindu-le o ţintă sigură şi prilejul unei victorii uşoare.

Scriitorul acestor rînduri s'a ridicat şi el cu altă ocazie[1] împotriva sportului spectaculos care tinde să împartă naţiunea „în două tabere foarte inegale: o minoritate activă şi o majoritate inertă. Cea dintîi, oligarhia selecţionată, dar sufleteşte împintenată de ambiţie, roasă de orgoliu; cea de a doua, mulţimea care constitue figuraţia, redusă la exerciţiul braţelor care aplaudă şi a plămînilor care răcnesc".

[1] Iluzia sportivă. In: *Educaţia Fizică parte fundamentală a educaţiei şcolare integrale.*

Confuziunea trebue deci evitată cu băgare de samă, dar şi cu hotărîre.

Nu această din urmă latură deformată a activităţii sportive ne preocupă acum. Exagerările, denaturările, degenerescenţele trebuiesc înlăturate, ca excrescenţe parazitare vătămătoare, ca fenomene morbide; ele nu trebue să altereze fondul sănătos al fenomenului. Nici mai ales să fie confundate cu acesta însuşi. Literatura nu este compromisă din cauza speculatorilor, care o înjosesc transformînd-o în marfă; numească-se aceşti speculatori, de pildă: Pittigrilli, — dacă îi scoatem de urechi din tainiţele fabricanţilor de otrăvuri — ori Hertz, cînd îi scoatem de după taraba debitanţilor ei. Nici nu vom blestema sublima artă a unor Beethoven, Wagner, Verdi şi Berlioz, pentru motivul că o tiranică psihoză modernă ne sileşte să ascultăm *jazzul* negrilor americani, care n'are de comun cu muzica, decît faptul că e alcătuit din combinaţii de sunete. Nu vom face vinovată arta care ne-a dat pe un Raphael, pe un Rembrandt şi pe un Velasquez, pentru extravaganţele unui Picasso şi a imitatorilor lui. Şi nu vom închide porţile teatrului şi cinematografului din cauza spectacolelor deşanţate, pe care, din inadvertenţe regretabile, ni le oferă uneori.

Purificat de rătăcirile în care e expus să lunece şi considerat în formele sale esenţiale, sportul ni se impune ca un fenomen de cea mai mare însemnătate şi de cel mai mare folos. Numai dacă sîntem în stare să pătrundem adînc în conţinutul acestei noţiuni, să ne dăm sama de elementele şi de valoarea lui, de contingenţele pe care le are cu celelalte manifestări ale activităţii omeneşti de astăzi, ne vom putea fixa în mod obiectiv şi atitudinea noastră faţă de el. Şi aceasta e necesar spre a putea stabili adevărul în controversa: *sportul este, sau nu, un fenomen cultural?* Face el parte din categoria de bunuri sufleteşti, care alcătuesc tezaurul de cultură pe care şi l-a creat omul? Ori este o îndeletnicire pur fizică, brutală, animalică, lipsită de orice întipărire spirituală, nevrednică de a-şi căuta şi găsi un loc printre înaltele preocupări ori creaţiuni cu care se mîndreşte specia umană?

Consideraţia de care trebue să se bucure în societatea omenească, locul pe care trebue să-l ocupe în organizarea acestei societăţi şi tot rostul lui, atîrnă de răspunsul clar ce se poate da acestor întrebări.

***

In toate timpurile, concepţiile filosofice care caută să explice natura omenească, au fost dominate de chestiunea raporturilor ce există între *trup* şi *spirit.* Componente egal

de importanțe, întrucât întregesc ființa omenească, ele s'au bucurat de considerațiuni inegale în ochii cugetătorilor și oamenilor de știință, și ca urmare, de o inegală atențiune în ce privește îngrijirea și educațiunea lor. Istoria culturii și a civilizației ne arată cum marile prefaceri suferite de popoare au avut înrîuriri adînci asupra concepției pe care și-o făcea omul despre trupul și sufletul lui. Rînd pe rînd, omul a socotit că educația celor două componente trebue să meargă mînă în mînă, ori le-a considerat ca deosebite și antagonistice, tratînd cînd pe una, cînd pe cealaltă, cu indiferență ori cu ostilitate.

Hellada veche ne-a lăsat pînă astăzi suvenirul prestigios al unei înalte culturi, a căreia țintă era tocmai armonia fizicului cu spiritul, întrupate într'un ideal de frumusețe realizată în fapt de poporul elin, și celebrată în versuri și în marmură. Viața fizică a omului antic era complementul indispensabil al vieții sufletești, cu care se închega în aceiași concepție etico-estetică a *kalokagathiei*. Exercițiile fizice aveau o valoare spirituală, care purcedea din intuiția populară, dar afirmată, înălțată în doctrină și exaltată de un Plato, de un Pindar, de un Aristot...

Filosofia stoică a prilejuit primele crăpături în zidurile edificiului unitar și armonic, ce cuprindea laolaltă, în aceiași considerație, trupul și sufletul. Creștinismul i-a săpat temelia și l-a năruit. Separația e complectă între suflet și corp, cel dintîi divin și veșnic, cel de al doilea fiind vestmîntul pămîntesc pieritor. Intemeind o concepție morală nouă și un ideal nou, trupul era părăsit, disprețuit, ca o sdreanță, fără nici o valoare; ba chiar, prin trebuințele ori ispitele lui diavolești, putea să primejduiască adevărata fericire a omului, care-i era asigurată prin viața de pe lumea cealaltă. Omul medieval este, ca structură sufletească, un mistic-religios. Biserica atotstăpînitoare gonește, atît din educația tineretului, cît și din preocupările de stat, exercițiile corpului. Totuși, fenomen extrem de interesant pentru cei ce caută a descoperi rădăcinile adînci ale lucrurilor, ele se mențin, sub forme camuflate, în lunga noapte a evului mediu. Natura ignorată și disprețuită se răsbună, și exercițiile fizice trăesc sub forma vieții de răsboi, a activității cavalerești și mai ales a jocului popular. Dar desvoltarea vieții galante de curte ucide cavalerismul, iar răsboaiele, mizeria și revoluțiile amorțesc jovialitatea jocurilor populare.

Secolul al XIX-lea intronează *intelectualismul*. Viața mo-

[1] Cuvînt compus din *Kalós kai agathós*=frumos și bun, analog cu *omul bine crescut* de astăzi, idealul către care tindea educația Grecilor vechi.

nă, complicată prin civilizație, a mărit la extrem trebuințele omului.

Omul contemporan trebue să-și pună creerul la tortură, spre a-și recunoaște, în mijlocul amestecului inextricabil de lucruri și de concepții, linia care îi indică drumul vieții. Excesul vieții cerebrale, obișnuințele sedentare, excitarea febrilă a vieții de oraș, l-au schimbat. Nu mai este, ca omul de odinioară, un animal de speță mai înaltă, fericit că poate trăi, lucrînd și gîndind pe pămîntul care-l hrănește și sub soarele care-l luminează. Filosofii moderni nu-l mai compară — cum făcea odinioară *Platon* — cu „acei frumoși cursieri închinați zeilor, lăsați să rătăcească după voia lor prin pajiști spre a vedea, dacă vor găsi, din instinct, înțelepciunea și virtutea". Omul modern a devenit, după expresia lui *Taine*: „un creer prodigios, un suflet infinit, pentru care membrele sînt numai apendice, iar simțurile numai servitori; nesăturat în curiozitățile și ambițiile sale, totdeauna la pîndă spre cuceriri nouă, cu freamăte și cu isbucniri care buimăcesc structura lui animală și ruinează suportul lui trupesc..."

Unilateralitatea vieții cerebrale în straturile de sus, mizeria și scăderile sociale în cele de jos, au determinat reacțiunea care trebuia să refacă unitatea ființei omenești, redînd spiritului acel înveliș fără de care el nu poate să existe: adică trupuri sănătoase și înfloritoare, isvoare de energie, suporturi solide ale oricărei acțiuni virile, asigurînd omului rendementul trebuitor atît ca individ izolat cît și ca membru al unui grup social, mai restrîns, ori mai larg.

Această reacțiune s'a produs în doi timpi și pe două căi deosebite: la începutul secolului XIX prin reînvierea *exercițiilor gimnastice*, apărute aproape în acelaşi timp în Germania cu *Jahn*, în Suedia cu *Ling*, în Franța cu *Amoros*, ca un fenomen de convergență dintre cele mai interesante; apoi, către jumătatea a doua a secolului, prin apariția *sportului* propriu zis, în Anglia, ca rezultat al selecționării, al sistematizării și codificării jocurilor populare practicate de popoarele occidentale.

Cele două metode, metoda gimnastică și metoda sportivă, s'au asociat complectîndu-se și s'au întrunit pe același plan de preocupări: acela al *Educației fizice*. Ea s'a aplicat însă și se aplică în combinații diferite ale acestor două elemente, felurit dozate după temperamentul popoarelor, după țelurile urmărite de grupurile sociale ce le organizează și, nu arareori, ca rezultat al discuțiunilor ori conflictelor de școli, sau de bisericuțe. Fie că o înțelegem sub forma de gimnastică — cu diversele ei aspecte — gimnastică suedeză fisiologică și igienică, gimnastică germană de aparate, gimnastică franceză naturistă ori culturistă, gimnastică femini-

nă ritmică și estetică, considerată sub formele ei elementare, educativ-școlare, sau sub formele ei de aplicație în legătură cu funcțiunile sociale pe care le deservește; fie că o înțelegem sub forma sportivă, iarăși cu diferitele ei aspecte, — sporturi atletice, jocuri sportive, etc., — educația fizică este concepută astăzi ca *arta de a păstra corpului omenesc integritatea putințelor sale fisiologice, de a le desvolta și spori, spre a da ființei omenești suportul material și energetic al vieții, sub toate felurile ei forme de manifestare: fizică, intelectuală, morală, dar o artă care scoate din teoria și practica științei toate elementele ce-i constitue fundamentul și-i indică liniile după care trebue să se miște*. Ea constitue astăzi una din componentele culturii umane, identică cu oricare alta din cuceririle spiritului omenesc, în năzuința lui de a înțelege constituirea naturii și jocul forțelor ei, și a și le supune, spre a le întrebuința pentru sporirea puterii de viață și a satisfacțiilor ființei lui.

***

S'au dat noțiunii de *cultură* multe definițiuni. Cea care mi se pare că o îmbrățișează mai cuprinzător, este aceia dată de Müller-Lyer: „Prin cultură se înțelege suma tuturor progreselor și cuceririlor, pe care societatea umană și le-a însușit, în ordine materială și spirituală, în știință și putință, în moravuri și obiceiuri, în toate prestările și exteriorizările vieții".

Expresiunea *cultură* este împrumutată dela ocupația îngrijirii pămîntului. Un teren e *cultivat* cînd în locul rocei sterile, suprafața se acoperă cu plante într'un scop voit de noi. Prin extensiune, cuvîntul se întrebuințează astăzi spre a arăta starea societăților omenești care se îndepărtează de primitivitate în spre acele țeluri superioare, care constituesc idealurile vieții omenești.

In noțiunea de cultură trebue să distingem două părți: Una, este acumularea de bunuri materiale, pe care omul le creează pentru satisfacerea trebuințelor sale. Este acea cultură pe care o înțelegem din contemplația construcțiilor mărețe, a fabricelor imense, a mașinilor ingenioase, a holdelor bogate, a operelor literare, științifice și artistice; tot ce slujește a face viața fecundă, plăcută și ușoară. Este cultura obiectivă, reprezentată prin realizări materiale, pe care *Ostwald* o definește, ca fiind „ameliorarea coeficientului tehnic al energiei transformate".

Cealaltă constă din dispozițiile sau puterile sufletești care aduc asemenea rezultate. Realizările materiale ar putea fi distruse printr'o catastrofă naturală sau omenească; o dată vîntul distrugerii trecut, oamenii se pun pe lucru și reconstruesc casele, fabricele, mașinile, reconstituesc civilizația materială. Căci *sufletul omenesc* este cel ce produce cultura. Efectul poate fi distrus; dar cauza rămînînd, ea poate reproduce efectul. „Rezultatele culturii materiale sînt — după Heinrich Schurtz — numai învelișul extern al unor fenomene sufletești interne, și ele stau cu acestea din urmă în același raport, în care stau și atomele materiale față de forța vie care formează și menține corpul".

In acest îndoit aspect cu care ni se înfățișează cultura, mai avem de adăugat o constatare.

Puterea sufletească, generatoare a culturii, nu este opera omului individual, ci munca unei întregi societăți. Ea se transmite din generație în generație, prelungindu-se departe în trecut și în viitor. Deaceia puterea culturii stă nu atît în dispozițiile sufletești ale unei generații, ci al unui șir întreg de generații ce se succed, păstrate, potențate și cultivate, alcătuind deprinderi sufletești ce devin organice. Această constatare ne duce la înțelegerea caracterului social pe care-l are cultura. Valoarea ei va consta în măsura în care aceste bunuri, rezultat al unor deprinderi fixate prin generații, vor satisface trebuințe ale unor cercuri sociale cît mai cuprinzătoare. „Nu există valoare — scrie Bouglé — decît în funcțiune de dorințe". Dar omul cult stă în serviciul utilității sociale. Cu cît numărul trebuințelor societății crește, sporește și acela al valorilor culturale, care le satisface. Valoarea culturii stă deci în măsura în care ea satisface trebuințe sociale.

O consecință este că, cultura nu se poate împrumuta pe de-a întregul, din altă parte. Trebue să existe o identitate, sau cel puțin o afinitate între structura culturii împrumutate și structura împrumutătorului, un raport direct de forțe, o convergență. Neținerea în samă a acestui adevăr explică situațiile false la care se ajunge cînd într'o țară se împrumută din afară instituții de cultură, care nu se așează în echilibru pe fondul cultural al țării; de exemplu un aparat universitar fastuos pe o massă populară analfabetă.

In rezumat deci, în noțiunea *culturii* trebue să desprindem în primul rînd *forțele spirituale*, transmise în decursul generațiilor și devenite deprinderi, precum și *creațiunile materiale* ori *instituționale*, în strînsă legătură cu cele dintîi, și a căror valoare stă în satisfacerea trebuințelor sociale cît mai numeroase și mai diferențiate, în vederea cărora sînt create.

***

Argumentele, pe care se bazează adversarii sportului, cînd îi tăgăduesc o valoare culturală, sînt de două feluri:

In primul rînd sportul nu e de nici un folos în Romînia,

fiind o simplă modă, de importaţie străină, şi anume un articol de provenienţă americană. E argumentul local.

In al doilea rind, sportul, considerat în general, e lipsit de orice spiritualitate, e *cultul barbariei;* practica lui, acaparatoare a fiinţei şi societăţii omeneşti, ca o religie exclusivistă, înjoseşte fiinţa omenească şi e primejdie socială. E argumentul general, universal.

Consecinţa, sportul ar fi lipsit de valoare culturală; ca atare el nu merită atenţiunea ce începe să i se dea în ţara noastră; ba chiar, trebue înlăturat din sistemul de educaţie a tineretului, ca o rătăcire, ce poate deveni o primejdie naţională.

Aceste idei, puse în circulaţie de persoane cu o bună situaţie în cultura noastră, trebuesc discutate cu obiectivitate şi pe bază de cunoştinţe documentare sigure.

Pentru fixarea poziţiei noastre în această discuţiune, ţin să precizez de la început două lucruri:

Intîi, vom elimina sportul pe care l-am denumit spectaculos ori exhibiţionist, ca pe o formă falsificată a adevăratului sport; îl dăruim deci în întregime adversarilor sportului, spre a-l combate, după bună dreptate. Facem rezerve numai pentru cazurile cînd spectacolul serveşte unor scopuri de propagandă, de popularizare, de răspîndire a cunoştinţei şi a gustului în massele populare; e o metodă admisă şi practicată în cele mai diverse ramuri de activităţi publice.

Al doilea, va fi imposibil a separa *sportul*, ca joc, de *exerciţiile gimnastice*. ce-i servesc de pregătire, ambele fiind componente întregitoare ale aceleiaşi funcţiuni biologice şi ale aceleiaşi preocupări educative. Deci, vorbind de sport, necesarmente el trebue înţeles în sensul larg al cuvîntului, apropiindu-se de noţiunea *educaţiei fizice integrale*. Nici noi nu-l putem concepe altfel şi, pe cît pare, din formularea criticelor care i se aduc, nici acestea nu l-au considerat într'altfel.

Aşa dar, mai întîi *argumentul local*. A fost formulat în ţara noastră în deosebi de un cunoscut scriitor [1]. Iată-l, în rezumat:

Sportul este „o apariţie eminamente americană". El s'a desvoltat acolo ca o necesitate a trupului, spre a evita deformările corporale care rezultă din excesul de muncă fizică unilaterală a lucrătorilor industriali. Ca atare el nu e o necesitate romînească; la noi 80% din populaţie o formează plugarii, a căror muncă, alcătuită din mişcări ritmice, făcute în aer liber, îi dispensează de orice activitate de educaţie fizică.

[1] Nichifor Crainic, *Cultul barbariei: Sportul*. (Foileton în Universul").

Ne simţim obligaţi a face două rectificări: sportul nu a apărut în America, ci în Anglia, de unde s'a răspîndit în celelalte ţări, inclusiv America. Apoi el nu e o creaţiune a omului, ca rezultat al unei reacţiuni cugetate, voite, în legătură cu munca industrială, ci s'a desvoltat prin selecţionarea şi reglementarea jocurilor populare. *Foot-ballul* nu e decît vechea *soule*, pe care ţăranii franceji o joacă de mai mult ca zece veacuri. *Tennisul* e multisecularul *jeu de paume* înobilat şi anglizat. *Golful* descinde direct din *crosse*-ul francez, ş. a. m. d. Astfel, jocurile populare de origine celto-galică, influenţată de civilizaţia romanică, peste care apoi s'a altoit o puternică influenţă germanică, francă, practicate lungi secole de popoarele Europei occidentale, mai ales de minunata rasă rezultată din acest amestec, au trecut Marea Mînecei, au fost supuse la o operaţie de şlefuială şi de regulamentare, după care, sub etichetă nouă englezească, cu prestigiul mărit, s'au înapoiat în ţările de baştină şi s'au răspîndit peste toată lumea.

Chiar cuvîntul *sport*, aşa de englezesc în formă, e în realitate de origine franceză, de la vechiul *desporter* = „a petrece" şi indică lămurit caracterul distractiv al jocurilor.

Nu e deci nici o legătură între uzinele Ford şi originea sportului. Acesta s'a născut spontan, în populaţia rurală, ca un produs natural al energiei vitale a fiinţei omeneşti, ca o funcţiune elementară. E produsul sufletului omenesc, aşa cum au apărut şi poezia populară, şi muzica populară, şi dansul popular, forme deosebite prin care omul îşi exteriorizează sentimentele, îşi cheltueşte prisosul de energie, îşi activează funcţiunile organice.

Revenind la pretinsa inactualitate a sportului pentru ţara noastră, din cauză că ţăranul romîn n'ar avea nevoe de el, aş pune în treacăt întrebarea, dacă orice activitate culturală are valoare numai dacă se aplică direct şi complect asupra ţăranului plugar. In cazul acesta, mai toată cultura noastră naţională, cu care ne mîndrim: şcoalele şi instituţiile de cultură superioară, universităţile, politehnicele, Academia, societăţile ştiinţifice, şcoalele şi muzeele de arte, revistele de literatură, sînt lipsite de valoare culturală, căci de ele profită direct ţăranul plugar. E drept că isvorul şi condiţia specificului naţional al culturii noastre romîneşti trebue să fie cultura populară, interesul celor optzeci la sută a populaţiunii statului nostru, dar cred în acelaşi timp că trebue să ne ferim şi de exclusivismul la care ne duce exagerația ţăranocentrică.

Dar să fie adevărat că munca agricolă dărueşte masselor ţărănimii noastre acea sănătate înfloritoare şi forţă fi-

tît de importantă ca aparatul său motoric, atît de strîns legată în conexiunile sale anatomo-fiziologice cu funcţiunile fundamentale, ce alcătuesc *tripiedul* vital al fiinţei sale, excitantul, generatorul şi regulatorul funcţiunilor de nutriţie, de respiraţie şi de circulaţie. Iată dece ocupaţiunile sedentare, munca cerebrală, trebue să-şi găsească neapărat compensaţie în exerciţiul fizic. Nu numai atît, dar chiar şi îndeplinirea parţială, unilaterală, a funcţiunilor aparatului de mişcare, trebue corectată prin exerciţii artificiale de compensaţie.

Activitatea fizică, sportivă, are în chipul acesta fundamente biologice ce nu pot fi tăgăduite, decît cu tăgăduirea sau cu ignorarea a însăşi firii omeneşti. Ea este strîns legată cu buna şi regulata funcţionare a corpului omenesc, deci cu *sănătatea*. O discuţiune asupra acestui punct ar părea oţioasă, superfluă, absurdă chiar, atît de elementar, atît de definitiv cîştigat pare lucrul. Discuţiunea ar putea să încapă numai asupra întinderii şi a locului pe care această activitate are dreptul să le ocupe în viaţa omului, şi asupra formelor sub care poate fi întrebuinţată.

Aceste două aspecte secundare ale chestiunii sînt cele ce au dat şi dau naştere la luarea de atitudini ostile fie împotriva sportului, considerat în totalitatea lui, fie împotriva formelor subt care poate fi întrebuinţată.

Din diferite părţi, şi chiar din lumea şcolară, se aude afirmaţia, că într'adevăr sportul ar fi un corectiv al vieţii intelectuale excesive, dar că nu este necesar în şcoala romînească, deoarece şcolarul ori studentul romîn nu se prăpădesc cu învăţătura. Acest curios raţionament ar însemna să împiedicăm pe cineva dela satisfacerea unei trebuinţe, sub cuvînt că o altă trebuinţă nu se îndeplineşte satisfăcător. Este erezia unei teorii a pedepsei care vrea să distrugă întregul pentru greşala părţii. Inţelepciunea ironizantă a mulţimii a născocit zicătoarea: „decît filosof ofticos, mai bine măgar sănătos". Cu procedeul de mai sus, am ajunge însă ca pe cel ce nu vrea — sau nu poate să capete cultură, uneori poate cu riscul sănătăţii — să-l împiedicăm şi să devină măcar un individ voinic şi sănătos, un animal bun. Şi, doară, a fi *animal bun* e considerat de Herbert Spencer ca primă şi indispensabilă condiţie de succes al individului în lume, ca o necesitate pentru prosperitatea unei naţiuni.

Dar primejdia mai mare ar fi în faptul că sportivitatea ar distruge viaţa intelectuală. Religia sportivă ar fi atît de acaparatoare şi exclusivistă, încît nu ar admite pe lîngă sine, coexistenţa unei alte zeităţi. Aceasta, pentrucă între *sportivitate* şi *spiritualitate*, ar exista o desăvîrşită antinomie.

Este cel de *al doilea argument* care se aduce pentru a

se tăgădui sportului o valoare culturală, argumentul de ordin general, invocat, după argumentul *local* — inactualitatea sportului pentru Romînia, ţară rurală.

Să fie oare adevărat că exerciţiile gimnastice şi jocurile sportive nu cuprind nici un element intelectual, că practicarea lor conduce la exclusivismul activităţii fizice, şi prin aceasta la decăderea fiinţei omeneşti de pe piedestalul său de mîndrie, la deposedarea ei de nimbul intelectualităţii ?

Ca o protestare tăcută, dar impresionantă, se ridică în faţa acestei afirmaţii, imaginea vechii Helade, a acelei minunate privelişti de civilizaţie, în care cultura fizicului era inseparabil unită cu a intelectului, înălţîndu-se laolaltă ca un imn închinat divinităţii supreme: frumosul. Argumentul istoric, atît de puternic, încît n'ar putea fi neglijat, este întors, ocolit de adversarii sportului, printr'o interpretare specioasă: cultura fizică la Grecii vechi avea într'adevăr o valoare spirituală, deoarece sportul antic era o *întregire* a idealului estetic, coordonîndu-se în chip armonios cu cultura morală, pe cînd sportul modern este numai o *compensaţie* pe care o caută omul, osîndit de condiţiile vieţii moderne la privaţiuni pe care fiinţa sa fizică şi morală le resimte dureros; sportul are doar rolul să restitue omului unitatea persoanei sale fizice, dîndu-i în acelaşi timp şi iluzia libertăţii precum şi un derivativ de ordin moral; el canalizează instinctele brutale, grosolane, războinice, înspre lupta nobilă şi elegantă, impregnată de virtuţile camaraderiei şi onoarei.

Intregire la cei vechi, *compensaţie* la moderni... Şi între ele, ar fi nu o deosebire de nuanţă, cum s'ar părea, ci o prăpastie!

Mărturisesc că nu-mi repugnă această temă, de altfel frumos desvoltată de un apreciat membru al tinerei generaţii intelectuale [1]. Nu o pot însă adopta împreună cu concluziunile ei. Şi aceasta, mai întîi, pentrucă mi se pare că se neglijează elementele perspectivei istorice. Armonia culturii greceşti, exprimată prin opera unor Platon şi Aristot, a unor Sophocles şi Pindar, a unor Phidias şi Praxiteles, era rezultanta unei evoluţii seculare, cristalizarea ultimă a unei concepţii etico-estetice, care a ajuns să exprime sub forme definitive tendinţele şi aspiraţiile spre idealitate ale unui popor ce trăia patriarhal pe pămîntul binecuvîntat al Eladei, într'un climat fericit, agitat de trebuinţi puţine şi neturburat de paradoxele vieţii intelectuale de astăzi. Omul

[1] Tudor Vianu, *Valoarea Sportului*, în revista *Gîndirea* No. 5, din Mai 1931.

modern şi-a descoperit de curînd existenţa şi rosturile fiinţei sale fizice. Sportul a reapărut de cîteva decenii. In viaţa intensă a societăţii moderne, el îşi croeşte acum drumul şi-şi caută un locşor, care i se contestă energic de cultura intelectuală propriu zisă, geloasă de poziţia ei atotdominatoare. Noul venit e într'adevăr grăbit şi puţin cam brutal... Loveşte cu pumnul şi cu piciorul. Trebue să înlăture rezistenţele, căci îi trebue spaţiu şi aer. Nu s'a găsit încă forma de echilibru între elementele culturii moderne. Sîntem încă în perioada haotică, în care cele două componente îşi apără dreptul la exclusivitate. Cultura spirituală nu primeşte bucuros pe intrus şi nu-i cedează decît în silă un locşor în dependinţe, acela care, în casele bogate, se acordă rudei sărace. Iar noul venit, minat de impetuozitatea şi vigoarea tinereţii sale cuceritoare, vrea să ardă tradiţiile vechi şi să acapareze prin forţă locul de frunte, ce socoteşte că i se cuvine.

Antinomia e de ordin actual, nu etern; are caracter superficial, nu organic. Ceiace a putut trăi odată împreună, poate retrăi şi astăzi: este un imperativ al naturii, ca cele două părţi să se întregească. Condiţia esenţială a acestei restabiliri de armonie este ca sportul să se desvolte în direcţia evoluţiei lui naturale. Materia e subordonată spiritului; ea este dirijată de el. Muşchiul este de la natură supus nervului; nu viceversa. Sportul nu este numai *compensaţia* excesului spiritual, este, prin firea lucrurilor, şi trebue să devină chiar un slujitor al lui. Sportul trebue să se *spiritualizeze*. Cu condiţia de a fi subordonat spiritului, dominat şi îndrumat de el, curăţit de elementele de violenţă, de brutalitate sau de grosolănie, consecinţe fireşti ale originii lui — care a fost lupta omului contra omului — sportul se încadrează armonios printre celelalte valori produse de spiritul omenesc.

Această spiritualizare se manifestă în primul rînd prin calităţile şi mijloacele pe care le întrebuinţează. Sportul cere dela spirit trei calităţi fundamentale, care-i sînt indispensabile, şi pe care el le potenţează prin exerciţiu: *prezenţa de spirit*, *exerciţiul inteligenţii* şi *disciplinarea voinţei*. Nu însă în aceste mijloace stă întreaga lui valoare spirituală. Căci exercitarea lor nu împiedică mecanizarea mişcărilor, iar mecanizarea este contrarie în fapt esenţei spirituale a naturii omeneşti. Spiritul încetează aci de a mai fi stăpîn. In asemenea situaţie se găseşte de pildă atletul profesionist, închinat cultului bicepsului, preocupat de mărimea performanţelor sale mecanice, în umbra cărora se ascunde aviditatea succesului sgomotos, sau a ciştigului bănesc.

De o calitate spirituală mai înaltă, este colaborarea pe

care o cere sportul dela ştiinţă. Din ce în ce mai mare este contribuţia ştiinţei în stabilirea premizelor teoretice şi în modalităţile aplicaţiunilor practice ale educaţiei fizice, în genere, şi a sporturilor, în special. Un imens material de cunoştinţe şi de metode ştiinţifice serveşte la controlul exerciţiilor şi la măsurarea valorii lor. Sportul ştienţifizat e pe cale de a ajunge o nouă categorie ştiinţifică, apărută la punctul de intersecţie dintre fiziologie, igienă şi biologie. Această enunţare e îndestulătoare, ca să ne pună în gardă şi împotriva unei primejdii ce se iveşte la orizont. Atenţiune deci: să nu lăsăm sportul să părăsească cîmpul sau peluza verde a stadionului, ca să naufragieze în camerele închise de laborator, de unde îl pîndesc eprubetele chimistului-biolog şi mai ales inextricabilele formule matematice ale psichofizicianului!

Ceiace însă contribue în cea mai largă măsură la spiritualizarea sportului, este îndreptarea lui în spre un ţel care să treacă dincolo de el însuşi. Numim un astfel de ţel înalt, pentru orice activitate, un *ideal*. Aşa dar, sportul, nu pentru el în sine, ci ca un mijloc pentru atingerea unui ideal sau unor idealuri.

După Dyroff aceste idealuri ar fi în număr de trei.

In rîndul întîi, trebue să punem *sănătatea*, dar sănătatea înţeleasă nu ca o simplă proprietate a singuratecelor organe ale corpului, de a fi menţinute în starea de normală funcţionare, ci, ca o formă de perfecţiune a procesului vital în întregul lui, ca acea însuşire care face corpul viguros, gata de acţiune, care transformă aptitudinile în dexterităţi şi în bune dispoziţii, care îşi revarsă plinul ei, radiind în afară în acţiune. Insemnînd deplina stăpînire asupra nervilor şi membrelor, ea dă fiinţei omeneşti putinţa de a conduce. Toate exerciţiile fizice şi sportive, trebuesc puse în serviciul ridicării sănătăţii, dar nu în aşa chip ca ea să fie întrebuinţată iarăşi tot în scopul exerciţiilor fizice, ci ca o bază pentru o activitate mai bună, mai vioaie, mai strălucită a spiritului.

Alături de idealul sănătăţii, se aşează acela al *frumosului*, înţeles atît ca valoare estetică, cît şi ca valoare morală. Dar nu frumuseţea falsă a romantismului demodat, nici aceia mai proaspătă a decadentismului, care a imaginat ca interesante, figurile palide, visătoare şi ridicule, — sau a corpurilor de frumuseţe croitorească, ci aceia a corpului suplu, mlădios, din care respiră forţa şi promptitudinea în acţiune, acea frumuseţe care sufleteşte se exteriorizează prin expresia surizătoare a feţei, isvorîtă din spiritualitate, semn al unei dispoziţii lăuntrice încrezătoare în sine, dar

in acelaşi timp binevoitoare şi prietenoase. Estetica nouă nu primeşte corpurile schilodite, feţele desfigurate. Eroii infirmi nu sînt preţuiţi *din cauza* acestor glorioase mutilări, ci *cu toate că* le au. Să recunoaştem că această concepţie implică şi o primejdie, aceia a cultivării exagerate a exerciţiilor de eurythmie, în scopul obţinerii exclusive a frumosului fizic.

Al treilea ideal e al *gloriei*, trebuinţa de a-şi şti perfecţiunea recunoscută şi admirată de alţi oameni cunoscători. Nu însă gloria falsă, zadarnică, soră cu vanitatea, ci gloria spiritualizată, legată de capacitatea de a produce lucruri folositoare, gloria care e numai rezonanţa exterioară a faptei bune. Aceasta poate să stea şi prin sine însăşi, precum vinul de calitate bună rămîne gustos şi fără eticheta care-i arată numele. Gloria are valoare numai ca o afirmare a faptului că acţiunile bune sînt cunoscute şi apreciate, şi ca un impuls pentru firile ce nu-s în stare să lucreze numai pentru dragostea acţiunii. Însă trebue să fim conştienţi de faptul că mărimea unei glorii nu stă în numărul celor ce cunosc fapta, cît în capacitatea de judecată a celui ce o laudă. Iar acest cunoscător nu stimează atîta prestaţia musculară executată, ci succesul ei intern şi fructul ei spiritual. Un înotător care a obţinut un premiu pentrucă s'a aruncat în apă spre a salva un copil dela înec, e mai preţuit decît cel ce a trecut canalul Mînecii înot, numai pentru a dovedi puterea lui de rezistenţă. Căci adevărata glorie nu e egoistică; gloria savantului care a dat omenirii o descoperire binefăcătoare, este durabilă, şi nu se stinge cu persoana.

Sănătate, frumuseţe, glorie, înseamnează perfecţionarea omului; ele demonstrează că sportul nu este un scop final, considerat în sine însuşi; că el trebue să conducă la mutaţiuni înspre domeniul spiritualităţii, la perfecţionarea fiinţei spirituale. Iar această potenţare se traduce prin *efecte de ordin social,* care constitue ultima finalitate a exerciţiilor sportive. In trei direcţiuni se simt efectele sociale ale sportului: în direcţia şi pentru ajutorarea celor din apropierea noastră imediată, în direcţia şi ajutorul patriei şi în răsfringerea şi radierea asupra umanităţii. Mutaţiunea sporturilor în domeniul spiritualităţii, însemnează deci transmiterea efectelor lui asupra celorlalte fiinţe, însemnează a-l face să tindă cît mai larg, cît mai departe şi cît mai sus, însemnează a-l descătuşa din sfera îngustă a preocupărilor egoiste, spre a-i atribui o mare valoare socială.

Conceput astfel, sportul se situiază pe planul preocupărilor culturale, întemeiate şi asociate cu cea mai calificată spiritualitate. Şi nu trebue să descindem la vechea Elladă ca să-l găsim ca generator al celor mai bune satisfacţii sufleteşti, indispensabil factor întregitor al personalităţii creatoare.

Ne îngăduim a prezenta două pilde de personalităţi luate din două epoci ale timpurilor moderne, distanţate una de alta, genii deosebite ca structură sufletească, dar deopotrivă de gigantice ca forţă creatoare, care mărturisesc a fi găsit în exerciţiul sporturilor, nu *„compensaţia"*, ci unul din isvoarele puterii lor de creaţiune:

Cel dintîi se numeşte Goethe. Tînăr, de constituţie delicată, slăbit de surmenaj, merse să consulte un medic bătrîn din Frankfurt. Acesta nu-i prescrise reţete, ci-i dădu un sfat: „Ceiace-ţi trebue, este aerul şi mişcarea". Tînărul a ascultat sfatul. Viaţa lui întreagă, Goethe a fost un model de echilibru şi armonie, după pilda vechilor Greci. Nu era zi, în al cărei program sportul să nu-şi aibă partea sa largă. Curse lungi cu piciorul, sau călare. Scrimă, patinaj şi inot. Vîna, dansa şi urca munţii. Intr'un cuvînt, ducea viaţa sportivă cea mai integrală şi mai metodică. Departe de a-l distrage, sau a-i obosi inteligenţa, el simţea efectele exerciţiului ca o bae în care geniul său se reîmprospăta; el însuşi mărturiseşte: „în orele de călărie sau de patinaj, mintea mea punea la punct vechile proecte literare". Şi tînărul slăbănog, descurajat la vîrsta de 20 ani, trăi 83 ani, iar gloria lui, sărbătorită în zilele din urmă, ne dă prilejul să asociem modestul nostru omagiu, pentru această formă a activităţii lui, cu atît mai pilduitoare, cu cît se petrecea în pragul veacului al XIX-lea, pe cînd abia licărea aurora renaşterii Educaţiei fizice.

După poetul filosof, omul de stat. Un ziarist francez[1] urmărind o anchetă printre marii oameni politici, descinde într'o după amiază de Duminică în Roma şi se interesează unde poate găsi imediat pe Mussolini. E îndreptat la un teren de jocuri unde se disputa un match de foot-ball. Insoţit de doi din fiii săi şi de cinci din miniştrii săi, ducele asista la joc, nu ca persoană oficială, ci ca simplu spectator, ca un sportiv care-şi petrece *week-end-ul* duminical, fără nici o formă protocolară, participînd cu interes pasionat la sportul lui favorit. Gazetarului surprins, el îi declară: „Iubesc sportul. Fac în fiecare zi un ceas şi jumătate de sport. Dacă reuşesc să găsesc acest timp? Il iau!" In fiinţa sufletească a dictatorului, sportul nu e numai o pasiune personală, ci o metodă de conducere politică, care se manifestă organizatoriceşte prin încadrarea întregii Italii în legiunile de Ballila, Avanguardia şi Dopolavoro, iar ca efecte, în potenţarea

[1] Jacques, Goddet, *La vitalité sportive de l'Italie*, (în *L'Auto*, Decembrie 1930.)

la gradul cel mai înalt a energiei morale şi fizice a Italiei renăscute.

Nu putem şti dacă, în concepţia lui Goethe şi a lui Mussolini, sportul contează ca o *întregire* ori ca o *complectare* a fiinţei umane, nici dacă ei s'ar fi considerat umiliţi în această de a doua ipoteză. Dar exemplul ne dă îndreptăţirea să afirmăm că, dacă creaţiunea ideală şi creaţiunea politică pot fi considerate ca două forme indiscutabile ale culturii şi dacă, în mecanismul elaborării lor, exerciţiul corporal colaborează pentru o cît de minusculă parte ca element activ, în acest caz, sportul îşi dobîndeşte dreptul nu numai la viaţă, dar şi la bună consideraţie.

Constantin Kiriţescu

Eu şi credinţa mea

Mă 'ntreb ce s'a putut schimba
In mine
Şi 'n credinţa mea,
In care ştiu că n'am schimbat nimic,
Nici chiar mîndria mea de ucenic,
Pe care şi-azi mi-o mai găsesc
In cele cîteva volume
In care n'am scris decît glume,
De teamă să nu 'mbătrînesc!..

Mă 'ntreb şi nu pot să-mi răspund
De ce 'n credinţa mea m'afund
Ca luna 'n fundul unui lac,
Cînd lacul nu-i decît minciuna
Cu care ne-amăgeşte luna
Şi stelele cînd se prefac
In licurici —
Gîngănii mici,
Pe care noi,
Cînd încercăm din lac să-i prindem
Zadarnic mînile ne 'ntindem,
Că nu găsim în lac decît noroi...

Și totuși, s'a schimbat ceva
Și 'n mine,
Și 'n credința mea!
Dar ce anume s'a schimbat
N'a fost chiar schimb adevărat.
Nu s'a putut schimba decît
Minciuna unui vis urît,
Căci, dacă lacul și cu luna
Rămîn la fel, întotdeauna,
La fel, nu ne-am putut schimba
Nici eu,
Și nici credința mea!..

1923

Ion Minulescu

Intuiția bergsoniană în filosofia lui Edouard Le Roy[1]

Filosoful Le Roy nu poate fi pentru nimeni o figură nouă: sfîrșitul veacului trecut îl cunoaște deja sub aspectul unui spirit subtil, ingenios și liberal care, descătușindu-se încetul cu încetul din lanțurile mecanismului științific la care îl condamna o cultură matematică aproape exclusivă și profesională, participă la revoluția de idei a timpului nostru alături de Lachelier, de Boutroux, de Meyerson, de Milhaud și de Henri Poincaré. Și, în această privință, articolul lui Ed. Le Roy, *Science et Philosophie* apărut in *Revue de Métaphysique et de Morale*, 1899, face — putem să spunem — epocă.

Dar, mai presus de toate, celebritatea lui Le Roy se datorește faptului că apariția sa la orizont reprezintă întemeierea bergsonismului ca școală. Orișice școală presupune cu o egală necesitate pe profesor și pe elev, orișice școală presupune o transfuzie de gîndire sau o transmitere a unui meșteșug, un mariaj spiritual de o anumită ordine. Vrem să spunem că un sistem al unui cugetător nu dă naștere unei școli decît în momentul ivirii primului discipol. Amintiți-vă de Aurel Vlaicu, gloria aviației romînești din epoca eroică. Aparatul de zbor pe care il inventă acest mare romin tae văzduhul ani dearîndul în mijlocul admirației unui întreg norod; dar comandele păreau că nu ascultă decît de mîna îndemînatică a făuritorului lor. Din această cauză, Vlaicu moare fără să lase invenția sa moștenire. Mii și mii de semeni ai săi îl admiră; nici unul nu-l imită, nu-l continuă. Bergson, întemeetor de

[1] *L'exigence idéaliste et le fait de l'évolution*, Boivin 1927; *Les Origines humaines et l'évolution de l'intelligence*, Boivin 1928; *La Pensée Intuitive. I. Au delà du Discours*, Boivin 1929; *La Pensée Intuitive. II. Invention et Vérification*, Boivin 1930. (Cînd a fost scris acest articol, nu apăruse încă ultima lucrare a lui Bergson: *Les deux sources de la morale et de la religion*).

gîndire nouă, dar stingher, ar fi riscat soarta lui Vlaicu: ar fi fost desigur înțeles, dar n'ar fi cunoscut acea conjugare a efortului său cu un altul care-l amplifică. Edouard Le Roy, primul, face dovada că destinul lui Bergson nu este de a rămînea izolat, — eveniment fundamental în istoria filosofiei contimporane.

Le Roy și Bergson erau creați pentru acea conjugare de care vorbim. Precum o picătură de apă ce se coboară dealungul unei ferestre intilnește din întîmplare o alta care pare că o aștepta și o anexează precipitîndu-se înainte mărită, umflată, îmbogățită, tot așa sistemul bergsonian, teoria duratei, aceia a intuiției, a inteligenței interesate, a evoluției creatoare și nu mecanice se îmbină de minune cu principiul convenționalității legilor științifice pus în lumină de Le Roy, tot atît pe cît apelul acestuia la cunoașterea imediatului se potrivește cu scopul pe care Bergson îl fixează filosofiei, acela de a rupe cu obiceiurile spiritului, cu superstructura, cu ideile asociate, cu convențiile și prejudecățile deformante, pentru a ne deschide posibilitatea unei pătrunderi directe a naturii prin simpatia intelectuală, prin coincidența imediată a subiectului cu obiectul în interiorul căruia spiritul se transportă.

In ce an exact s'a produs această absorbțiune, această afiliere al lui Edouard Le Roy? Iată un lucru nu tocmai ușor de determinat. Ceiace interesează totuși este că, dacă faimoasa apologie scrisă de Le Roy [1] apare abia în 1912 și dacă adeziunea formală și conștientă nu precede cu mult acea dată, apoi Bergson îi era cunoscut filosofului nostru cu mult înainte, încă de cînd începuse a gîndi și scrie, încă de cînd mergea pe urmele lui Henri Poincaré. Ceiace iarăși ne interesează este că anti-intelectualismul devine marea modă încă pe la 1890, ca reacțiune împotriva pozitivismului și a științismului, și dacă Le Roy nu este format de Bergson, ci, mai degrabă, de Boutroux și de Poincaré, el poate totuși să numere *Les Données Immédiates* între operele de predecesori.

De altfel, dacă este vorba să determinăm poziția inițială a lui Le Roy, în momentul în care se produc primele sale manifestări, este destul să procedăm la o scurtă analiză a articolului său citat [2] care ne arată în ce enormă măsură Le Roy era susceptibil de a se infeoda bergsonismului. Căci deja la 1899, el înțelege să pue în lumină caracterul convențional al legilor științelor zise exacte; „c'est le savant — zice el — qui fait l'ordre et le déterminisme qu'il imagine reconnaître dans les choses". Legile nu sînt decît niște definiții deghizate; „le phosphore fond à 44 degrés" are pur și simplu sensul: „je définis ainsi la fusion du phosphore, et si l'expérience dément

[1] *Une philosophie nouvelle: Henri Bergson.*
[2] *Science et Philosophie.*

ma définition, j'en serai quitte pour dire que le corps qui fond à une autre température n'est plus du phosphore". Artificiul, de altfel, nu apare numai în legi: chiar faptele sînt creații ale savantului, creații convenționale, unități artificiale, individualități fictive, care presupun o îmbucătățire în spațiu și timp a naturii, o introducere a unor limite ce nu pot avea o existență obiectivă, deoarece, în natură, nimic nu începe și sfîrșește vreodată, universul fiind pe deplin solidar în toată alcătuirea lui. Izolarea unui fapt ca fapt reprezintă așa dar o abstracție pe care numai mintea omenească poate s'o săvîrșească: „les faits sont taillés par l'esprit dans la matière amorphe du Donné". Știința creează „de toutes pièces" faptul și legea care-l traduce: dar printr'o nouă elaborare, care ne îndepărtează și mai mult de contactul imediat al naturii, știința ne conduce la fabricarea marilor teorii. Acest termen ultim al cunoașterii discursive „n'est qu'un jeu purement formel d'écriture", un joc ce nici nu mai are în vedere adevărul cum nu-l are șahul. Știința are o valoare pur practică, ea urmărește succesul tehnic și industrial, ea este un „manuel opératoire", o rețetă, o aproximație menită să ne permită acțiunea asupra naturii.

Dar, zicem acum, convertiți aceste formule cît de puțin, enunțați că inteligența are în vedere acțiunea practică, nu cunoașterea speculativă, și sînteți în plin bergsonism și înțelegeți deodată de ce Henri Poincaré, căruia Le Roy i se afiliase la început, îl reneagă în chip public [1], fiindcă Poincaré nu consimte să meargă atît de departe în critica mecanismului științific. In totul, Le Roy se apropie de Bergson, pînă și la predispoziția de a ilustra afirmările prin comparații plastice. Nu are, în adevăr, o alură cu totul bergsoniană imaginea următoare pe care o extragem dintr'o comunicare de la 1900: „Nous sommes comme des ouvriers qui paveraient un espace sans bornes, et qui par suite, quelle que soit la forme des pavés déjà posés, pourraient toujours tailler les pavés ultérieurs de manière a continuer sans retouche". [2]

Bergson și cu Le Roy erau sortiți să se întîlnească, să reacționeze în același fel față de frămîntările zilelor noastre. Le Roy lucrează în prelungirea filosofiei bergsoniene; el adaugă, el perfecționează, el îmbogățește; dar dacă totul este nou la el, nimic nu este surprinzător pentru lectorul familiarizat cu operele lui Bergson. Acest fapt vrem să-l scoatem acum în lu-

[1] Soarta a vrut ca Le Roy să se proclame elev al lui Poincaré pentru ca acesta să-l dezavueze, precum a vrut ca Le Roy să se proclame apărător al catolicismului pentru ca biserica să-l alunge ca pe un dușman.
[2] *La science positive et la liberté*, în *Bibliothèque du Congrès international de Philosophie de 1900*, vol. I. p. 338.

mină, analizind producția ulterioară a lui Le Roy care arată că, prea adesea, pasaje întregi din *l'Exigence Idealiste*, sau din *Les Origines Humaines*, sau din *la Pensée Intuitive* nu sînt decît veritabile comentarii din Bergson și desvoltări de anumite concepte bergsoniene. Astfel, două treimi din *Pensée Intuitive I* formează explicații complementare la observațiile aduse de Bergson la articolul: *immediat* din *Vocabularul de Filosofie (Vocabulaire de Philosophie*, Alcan, 1928) al lui A. Lalande, astfel, filosoful el însuși ne spune că ar fi vrut să doteze cartea sa *L'Exigence Idéaliste* cu sub-titlul: „En marge de l'Evolution Créatrice". Dar să considerăm lucrurile cu mai puțină precipitație și să avem răbdarea de a le examina cu deamănuntul.

Primul fapt care ne izbește la Le Roy și care ne trezește interesul este năzuința sa de a restaura filosofia în întreg prestigiul ei, de a reda ontologicei și speculației vechea lor strălucire, de a delimita cîmpul de activitate al științei și al filosofiei, înfine de a stabili independența și ireductibilitatea filosofiei față de științele exacte: toate acestea în conformitate cu preceptele bergsoniene. *La Pensée Intuitive I* își începe prefața în chipul următor: „La métaphysique est souvent décriée parce qu'elle est souvent méconnue. Ses détracteurs l'opposent à la science comme l'imaginaire au positif. Mais, en la condamnant ainsi et pour y parvenir, quelles idées étranges ne s'en font-ils pas!... En présence d'un tel fait, au moins faut-il reconnaître qu'une question reste toujours à débattre, même pour ceux qui en fin de compte voudraient tirer de la réponse motif de nier et de proscrire: la question de savoir *ce que c'est que la métaphysique*. Faire comprendre de celle-ci la raison d'être et le sens, le but qu'ele vise, la possibilité d'y atteindre, la méthode pour cela compétente, enfin la nature et la valeur des résultats accessibles dans cette voie: je ne me propose ici rien d'autre". Cartea lui Le Roy este, plecată pe această pantă arătată în prefață, o justificare, — mai mult — o apologie a metafizicei.

Ce trebue să vedem în filosofie — zice el — este mai degrabă un mod determinat de a percepe și de a gindi, o atitudine, o metodă, o disciplină, decit un studiu ce ar avea un conținut particular precum are un conținut propriu fiece știință pozitivă. Este posibilă filosofia despre ori și care obiect, ori și ce materie comportind de a fi studiată filosoficește, dar nici un obiect nu depinde decît numai de filosofie: științele particulare își impart realul fără a lăsa vreun relievat.

Trei factori fac pe filosof. In primul rînd se numește filosof omul care luptă împotriva prejudecăților, „qui s'efforce vers la pleine conscience et autonomie du jugement, qui voudrait porter la lumière de la réflexion critique jusqu'à la racine même de son être et de sa pensée, jusqu'au principe le plus secret de ses affirmations, de ses états, de ses démarches" [1]; intr'un cuvint — zice Le Roy — care tind să resolve intr'o unitate superioară dualitatea subiect-obiect: această primă tendință a filosofului se poate numi *tendință critică*, „vers la pleine clarté de conscience".

Dar filosoful, în al doilea rînd, caută să pătrundă atît sensibilul cît și raționalul, să opereze sinteza bogățiilor date de experiență și de rațiune; să stabilească pentru fiece lucru individualitatea lui originală și, totodată, relațiunile sale inteligibile; adică filosoful manifestă o tendință spre o *speculație dezinteresată*.

Infine, în al treilea rînd, filosoful are sensul intim al realităților spirituale și pune aceste realități, aceste valori mai presus de orice: el trăește în conformitate cu rațiunea, practică virtutea și urmează regulei de a acorda, de a uni acțiunea și gîndirea.

Primul factor analizat, acel critic, acel al unei inteligențe care dorește să rezolve opoziția comună între subiect și obiect, între formă și materie, între căutare și rezultat, acel al gîndirii ce se contemplă, va fi revizuirea reflexivă a operelor de cunoaștere, adică a științelor pozitive, a tuturor științelor, fizice și morale. [2] Științele studiază obiectele; rămine să studiem studiul, să-i determinăm în chip retrospectiv structura, originea, valoarea și metodele; filosofia, veritabilă știință de gradul al doilea, va face acest oficiu; studiul ce va avea ca obiect nu obiectul științelor, ci științele ele însăși. In această accepție, filosofia va lua ca nume pe cel obișnuit de *filosofie științifică*. Și, în această privință, nu putem decît să apreciem limpiditatea cu care Le Roy fixează rolul filosofiei, îndepărtînd-o de pericolul de a fi pură ideologie care a creat atîtea neînțelegeri, fixîndu-i menirea de a se hrăni numai din datele științifice; și nu însamnă un astfel de lucru a-i micșora rolul și valoarea. Să cităm textual: „Or, gardons-nous de méconnaître à son tour l'éminente fonction de l'esprit. La philosophie qui en apporte la révélation, n'est pas ni ne doit être une simple servante. Elle a un autre rôle, un autre office, un autre pouvoir que ceux de créer ou d'entretenir autour du laboratoire une atmosphère favorable à l'invention". Și mai departe: „D'une certain manière, elle domine donc la science, puisqu'elle a pour tâche de l'expliquer, de la juger, puisqu'elle en détermine la signification, la valeur et la

[1] *Pensée Intuitive*, I. p. 3—4.

[2] Le Roy ia expresia de știință în accepția cea mai largă, în accepția în care psihologia și sociologia sînt de considerat alături de fizică și biologie.

borne" [1]. Tot ce știința primește cu ochii închiși, principii, postulate, reprezentări inteligibile ca timp, spațiu, număr, toate acestea filosofia le scrutează pentru a se ridica la deplina lor înțelegere.

De altminteri, științele fac tot posibilul ca să se izoleze, ca să se cantoneze în obiectul lor propriu, în metoda lor proprie. Cine va veni să le întrunească, să facă din științe o știință dacă nu o disciplină dinafară privită ca preeminentă, dacă nu filosofia care urmărește inserția oricărui obiect particular în tot, în univers? Științele implică multiplicitate de puncte de vedere, filosofia este cercetarea unității integrale.

Infine, mai avem și acest punct de considerat, adaugă Le Roy: cine ne garantează că cugetarea științifică este singura cugetare, că ea nu este un mod particular, special de atitudine, un punct de vedere al aptitudinii noastre de cunoaștere? Indoiala noastră capătă o bază prea serioasă cînd amintim de dependența științei — aici bergsonismul se arată în plin — față de nevoile noastre practice, de interesele „acțiunii noastre industriale sau discursive", față de elemente care constitue o abstracție prealabilă. De asta îi aparține filosofiei critice, și numai ei, să judece ce reprezintă știința în sine și față de totalitatea vieții spirituale.

Să mai privim încă odată, cu Le Roy, factorul critic ca să precizăm aspectul său dublu: într'o măsură critica va fi *teoria cunoașterii* și problemele ei vor fi: doctrina conceptelor universale, analiza ideilor regulatoare a înțeegerii, cercetarea legilor *apriori* a rațiunii, adîncire a însăși noțiunii de adevăr; în altă măsură, filosofia va fi *un sistem de științe*, considerînd faptul că savantul rămîne întotdeauna un specialist. Din acest punct de vedere, filosofia se va strădui să descopere unitatea în cunoștință, dar nu printr'o generalizare superioară, ci printr'o sforțare de intuiție concretă în spre adîncurile conștiinței intime și pure. Să ne păzim aici de o greșală imensă: filosoful va face trăsura de unire. „Mais ce n'est pas en luyant sur des hauteurs d'où l'on ne voit plus les choses qu'en gros et de loin, ce n'est pas en exagérant le schématisme qu'il traitera utilement les questions de confins et de frontières, qu'il résoudra les problèmes de convergence de synthèse" [2]. Filosoful trebue să pătrundă în interior, să realizeze simpatia bergsoniană: iată rolul său.

După filosofia critică vine filosofia speculativă, al doilea factor, din cei trei enumerați mai sus, care face pe filosof. Filosofia speculativă îi apare lui Le Roy, verificînd cele spuse la început, într'o perspectivă cu totul bergsoniană. Este deajuns să observăm că ea este definită ca o reacție impotriva cunoașterii vulgare, și că aceasta este pur utilitară, travaliu al vieții spirituale eșit din nevoile vieții curente; iată un pasaj care nu este decît o pură reminiscență din Bergson: „... la pensée commune se montre inhabile à saisir le changement dans son essence, dans sa mobilité même; placée au point de vue de l'action, jouant un rôle d'auxiliaire par rapport à l'action, elle s'intéresse moins aux transitions qu'aux états; elle ne vise qu'à l'objet défini et stable, devenu chose au terme, prêt au maniement industriel ou discursif, où elle voit pour cette raison le fondement élémentaire de l'existence; et ainsi, dans sa hantise d'utilité encore, elle méconnaît le devenir, seul vraiment réel" [1]. Trebue să avem multă rea voință ca să nu distingem aici cea mai autentică influență a autorului celebrei scrieri *Matière et Mémoire*.

[1] *Pensée Intuitive*, I, p. 10—11.
[2] *Pensée Intuitive*, I, p. 15.

In ce constă însă îndreptarul filosofiei demne de acest nume? Să ne grăbim a spune întîi că știința imită simțul comun, că exagerează încă imobilitatea, fixitatea sub imperiul preocupările practice, că ea nu este o reacțiune, ci dimpotrivă o prelungire. Numai filosofia cunoaște pentru a cunoaște și nu pentru a utiliza: ea este speculație pură, dezinteresată și, conform expresiei lui Bergson, *„une recherche d'immédiat"*, o reîntoarcere la gîndirea liberă. Aici filosofia devine metafizică, ontologie: ea se va preocupa de a lăsa spiritul să-și trăiască stările și actele și va desface astfel opera simțului comun de ceiace acesta are artificios și factice, ea va recurge la experiență, dar la experiența integrală a concretului, la experiența intuitivă, imediată, în stare de a pătrunde toate nuanțele originalității specifice, interioare a realității în dinamismul ei, în momentele ei cît de fugitive: ea va neglija astfel relativul ca știință pentru a aborda *absolutul*.

Știința este oarbă fiindcă ea caută nu adevărul ci utilul: iată preceptul bergsonian pe care îl găsim la Le Roy. Filosofia, pe de altă parte, presupune o comuniune cu realul, „une vibrante générosité de recherche", o danie a cercetătorului către lucrul cercetat, într'un cuvînt o *simpatie* fără precupețire: și aici regăsim un al doilea precept bergsonian, legat de primul la Bergson ca și la Edouard Le Roy.

Aplicarea acestor două precepte, iată deci arma cu care filosoful nostru caută să restaureze metafizica: cu dreptate, el protestează împotriva formului lui Weber după care omenirea se găsește astăzi la sfîrșitul unei ere de speculație și la începutul unei ere tehnice. Weber dă aici cuvîntului de *tehnică* sensul cuvîntului de știință, și era tehnică, pentru el, este era pozitivă, a științelor pozitive prorocită de Auguste Comte. Totuși, timpul nostru nu are tendință să se închine exclusiv acțiunii, deși tehnica și industriile au luat un avînt co-

[1] *Ibid.*, p. 17—18.

losal; și este foarte probabil că asistăm la o nouă desvoltare a gîndirii dezinteresate cercetătoare a adevărului închis în fondul acestei lumi. Dar, pe de altă parte, știința nu trebue confundată cu tehnica, deși ea concurează, în definitiv, la exploatarea universului material: ar fi, acordînd acest lucru lui Weber, să ne lăsăm încătușați de un punct de vedere prea unilateral și să micșorăm rolul și valoarea științei mai mult decît o fac cei mai aprigi cîrtitori împotriva proeminenței și suveranității indiscutabile a scientismului empirist. De bună samă, știința pozitivă este dominată de perspectivele tehnice, savantul dă impresia că se interesează în primul rînd de *eficacitatea* ideilor sale, și numai în al doilea de *inteligibilitate*, și acest fapt este adevărat chiar pentru Astronomie, cea mai contemplativă dintre științe. Totuși, am insistat indeajuns asupra acestei laturi utilitare, ca să abordăm pe scurt, cu Le Roy, și cealaltă latură care permite științei să fie, pînă la un punct, speculativă, deși numai pînă la un punct și în mod mai imperfect decît filosofia.

„Autant que capter le savant veut comprendre",—zice Le Roy printr'o formulă fericită, și nu pare ca vreodată omul de știință să fi speculat mai mult ca astăzi.[1] Să luăm numai ca ilustrație teoriile asupra relativității, acele, în biologie, asupra originii, acele, în fizică, constituind o sforțare unificatoare spre un sistem al universului, acele, de ordin general, asupra spațiului și timpului, înfine să mai luăm ca exemplu analiza matematică, veritabilă lume închisă, care se dezvoltă la adăpostul oricărei preocupări practice și aplicative. Se va recunoaște deci că știința nu este numai construită pentru a mări numărul brevetelor de invenții noi. „C'est un lieu commun aujourd'hui que de proclamer la science pure nécessairement antérieure et supérieure aux applications, d'y voir la seule source d'où sortiront celles-ci au jour de leur maturité, d'autant plus neuves et vivaces qu'on aura moins obéi à quelque préoccupation de les obtenir".[2]

Știința nu se proclamă indiferentă față de adevăr, în afară de utilitatea lui, de sensul lui pragmatic: ea caută adevărul, însă nu-l poate găsi. Filosofia pură îl caută cu mai serioase perspective: astăzi asistăm la o redeșteptare a metafizicei care pășește cu o nouă încredere; iată ce reprezintă era ce se deschide.

Am adus toate aceste considerente în acord cu gîndirea

[1] Această teză după care omul de știință este un cercetător dezinteresat, „un artist" se găsește explicată în chip amplu în *Les Origines Humaines*, p. 305—309 și reluată, cu o nouă amploare, în *La Pensée Intuitive*, II, p. 74—78, cînd Le Roy se preocupă să determine caracterele invenției în domeniul științelor.

[2] *Les Origines Humaines*, p. 306.

lui Edouard Le Roy. Și nu putem să sfîrșim fără a reproduce un pasaj care este un imn de recunoștință pentru Bergson: „On peut croire que le nom de M. Bergson marquera, aux yeux de l'avenir, ce tournant de la pensée humaine, comme celui de Descartes a marqué l'époque précédente".[1]

In ochii acestui tovarăș, nu există între Cartesius și Bergson nici o etapă importantă și demnă de mențiune. Kantismul însuși i se pare un eveniment secundar față de strălucirea deplină a mișcării de idei bergsoniene.

II.

Considerațiile lui Edouard Le Roy asupra filosofiei nu sînt un simplu preambul în vederea construirii unei filosofii. Particularitatea demnă de toată atenția este că pentru Le Roy a defini filosofia înseamnă deja a o constitui; sau, mai bine zis, a arăta cum trebue să fie filosofia în sensul bergsonian este a crea un instrument de adevăr, care nu poate duce decît la o singură concepție a lumii. Orice profesor va spune ce este filosofia față de alte feluri de cunoașteri, care este rolul ei, care este valoarea ei, și acest punct cîștigat, el va adăuga că filosofiile pot fi materialiste, spiritualiste, idealiste, etc. Pentru Le Roy filosofia nu este decît de un fel, este necesarmente idealistă.

Materialismul s'a născut numai fiindcă n'am știut exact să liberăm calea filosofiei; și spiritualismul tot așa. N'am știut, înainte de Bergson, ce caracter anume al științei poate să conrupă filosofia dacă-i este transmis. Faptul că știința este recunoscută, demascată ca o unealtă de acțiune și nu de cunoaștere propriu zisă ne face înfine să înțelegem că rezultatele științei nu pot să slujească unei discipline speculative cum este filosofia. Un astfel de rezultat este conceptul de „materialitate", conceptul de suport imobil sau de vehicul imobil al tuturor schimbărilor. „S'il est visible en effet que le physicien cherche toujours et partout des „atômes", qu'il s'efforce de résoudre tout devenir en séries ou échelles de „constantes", d'analyser tout flux de phénomène en „résultats élémentaires", en „moments" dont chacun est pris, *une fois effectué*, comme du *tout fait*, il est non moins visible qu'un tel procédé représente un simple artifice pratique de méthode, corollaire du morcelage, de la démarche par approximations, chaque fois applicable seulement à la partie du réel qu'on ne cherche pas à connaître, dont on ne veut que tenir compte en bloc et en gros".[2] Imobilul este un artificiu

[1] *Les Origines Humaines*, p. 308.

[2] *L'Exigence Idéaliste et le Fait de l'Evolution*, p. 4.

al savantului care reduce o mişcare la imobilităţi succesive [1] în spaţiu, şi reduce timpul la momente înşirate. Numai schimbarea există, repauzul este o pură aparenţă al cărei secret îl găseşte uşor critica filosofică. „Elle en retrouve l'origine dans nos habitudes utilitaires spontanées, dans nos préoccupations pratiques instinctives. Si nous voulons un mobile pour supporter le mouvement, un mannequin pour soutenir les qualités changeantes, c'est que nous aimons à voir se correspondre éléments du réel et mots du langage, c'est qu'il nous est commode et qu'il nous plaît de représenter tout phénomène par des images de fabrication manuelle. Artifice coordonné à l'avantage du discours et de l'industrie, suggéré par la hantise du geste et de la formule, lourd cependant de graves conséquences, ruineuses pour la conception qui les entraîne". [2] Iată o frumoasă perioadă, una din acele fraze construite cu măestria aproape de advocat în care geniul latin al lui Edouard Le Roy excelează, reamintind prin îndrăzneala formulelor, prin puterea lor izbitoare, formele uzitate de şeful de şcoală care-l inspiră în permanenţă (a se remarca, în special, expresia: „un mannequin pour soutenir les qualités changeantes"). Iată o idee, ţişnind din acest pasaj, bogată în sugestii care samănă ca o soră cu privirea care se desface din critica adresată de Bergson anticei şcoli din Elea, sau criticei aduse de acelaşi mare cugetător simţului comun „qui estime que, si tout passe, rien n'existe; et que, si la réalité est mobilité, elle n'est déjà plus au moment où on la pense, elle échappe à la pensée". [3]

Am văzut, în capitolul trecut, cum gîndirea filosofică se emancipează de gîndirea ştiinţifică în timp ce se liberează de punctul de vedere utilitarist, de preocupările practice devenite, în decursul veacurilor, abitudine tiranică, aproape instinct. Or, în timp ce scapă de sub jugul utilitarismului ştiinţific, filosofia scapă din strînsoarea aproape scandaloasă a materialismului filosofic. Avem aici, se va remarca, două laturi ale aceluiaşi processus. Metafizica se prezintă sub forma unei speculaţii dezinteresate în opoziţie cu ştiinţa care este clădită în vederea acţiunii omeneşti asupra universului; şi neavînd a crea în univers compartimente pe care să le folosim, adică părticele, obiecte singulare, nu avem nici tiranica nevoe de a concepe universul sub formă de discontinuităţi materiale. Nu mai avem tiranica nevoe de a urmări, de a căuta rezultate la schimbări, ci putem deschide ochii la schim-

[1] In această privinţă, să ne reamintim de plastica comparaţie bergsoniană cu cinematograful care crează el însuşi iluzia mişcării cu o serie de vederi nemişcate şi înşirate pe o peliculă.

[2] *L'Exigence Idéaliste*, p. 11.

[3] Din conferinţa: *Sur la perception du changement.*

bările ele însăşi. Trebueşte deci să ne deprindem, să ne educăm, să modificăm aptitudinile noastre sufleteşti în conformitate cu perspectivele pe care ni le deschide marele Bergson, perspective care fac că materia se disolvă, că fiinţa este rezorbită de devenire şi invariantele de variaţiuni. Şi se cere, aici, o radicală transformare mintală. „Autre chose est de regarder de plus en plus près, et de plus en plus loin avec les yeux qu'une évolution utilitaire nous a faits, autre chose de travailler à nous refaire des yeux capables de voir pour voir et non plus pour vivre". [1] Revoluţia pe terenul mintal este la fel de mare cu acea care s'ar produce pe terenul vizual dacă ne-am schimba ochii.

Imaginaţia noastră — este drept — riscă să fie mult timp rebelă, întrebîndu-se cum poate subsista schimbarea pură, o schimbare fără lucru care se schimbă. Dar ceiace se adevereşte în domeniul substanţei materiale, se adevereşte cu privire la substanţa spirituală. Ne vine uşor să înţelegem că gîndirea nu are existenţă statică în dosul vieţii schimbătoare a conştiinţei: de ce n'am înţelege tot atît de uşor, pînă la urmă, că nici materia n'are o existenţă statică în dosul fluxului de fenomene? Incă odată, este vorba numai de înlocuirea unui obicei printr'altul.

Filosofia astfel definită, astfel schiţată în desfăşurarea ei ulterioară implică o exigenţă idealistă. Materia privită sub aspectul ei de colecţie de obiecte, este inconceptibilă, am văzut pentru ce. Dar mai vedem că cugetul este un fapt prim din care nu putem eşi nici de cum, de oarece este coextensiv afirmabilului, afirmaţiile nefiind altceva decît episodurile sale. Insă, cînd vorbim de cuget, nu considerăm iarăşi gîndiri individualizate, substanţe singulare: „c'est de la pensée que je parle ici, de la pensée en soi, qui déborde les frontières de toute individualité pensante; nous-mêmes, à nos propres yeux, et notre histoire, et nos oeuvres, lui restons inférieurs: nous sommes en elle plutôt qu'elle n'est en nous". [2] Materialismul consideră gîndirea ca un fapt derivat atunci cînd tocmai ea este faptul din care derivă tot.

Cînd filosofia deci îşi înţelege rolul, ca îşi îndreaptă cercetările în mod exclusiv şi necesar asupra *operei spiritului*, ea devine o critică a raţiunii noastre, a obiectului acesteia, a metodelor acesteia. Şi Le Roy, după acest lung înconjur, îşi fixează cu limpeziciune baza lui de plecare, punctul iniţial al filosofiei sale; el se proclamă idealist, dar el însuşi defineşte inspiraţia sa filosofică în chipul următor: „un idéalisme d'un genre assez particulier, non idéologique ni déductif, mais ami de l'experience concrète, qui voit au principe et au fond de

[1] *Une Philosophie Nouvelle: H. Bergson*, p. 19.

[2] *L'Exigence Idéaliste*, p. 2.

l'être moins des *choses* que des *actions:* et, *a fortiori*, rien ne permet de l'attribuer tel quel à personne autre que moi-même"[1]. Altundeva[2], Le Roy califică baza lui de plecare, „un idéal d'intuition concrète". Gîndirea speculativă trebue să pogoare cu un fel de evlavie în adîncurile ființei pentru a pătrunde prin simpatie secretul firii ei în intreaga ei intimitate.

Dar atunci, acest ideal de simpatie, de cunoaștere lăuntrică menit să opue filozofie și știință, acest ideal, zicem, se regăsește oarecum în intuiția artistică. Dar atunci, metafizica se îndepărtează de știință și se apropie de artă, presupunînd și arta o impulsie spre contemplarea lăuntrică a lucrului, spre perceperea imediată a intimului tainic. Și rezultă că Le Roy merge la o concepție estetică a filosofiei[3]. Trebue să spunem că Le Roy nu caută nici de cum să se sustragă de la această consecință; el nu se teme de a apropia metafizica și arta, de a constata legitimitatea pătrunderii realului pe cale artistică. „L'art, à sa manière, procure une vraie connaissance; il tend à nous découvrir la nature, à nous en suggérer une vision directe et plus riche, plus intérieure surtout que la vision commune, à lever le voile d'illusion utile qui nous cache à nous-mêmes, qui nous dérobe le plus pur spectacle des choses ou des âmes; et l'intuition esthétique est bien, elle aussi, perception de l'imédiat, perception d'un acte créateur de réalité"[4]. Filosoful și artistul duc la considerarea realității, dar la o cunoaștere neutilitară, la deslușirea unor imagini care nu sînt decolorate de algebra simbolică a discursului, la aflarea unei lumi concrete și nu abstracte, pline de izbucnirile schimbării și nu înmărmurite, calitative și nu cantitative, dinamice și nu statice, în vie desfășurare și nu îmbucătățite. Artistul și filosoful aruncă o privire adîncă și plină de simpatie, ei pătrund ritmul profund printr'o comuniune care îi plasează în interiorul universului și nu-i menține în afară ca cercetarea distantă și rece a omului de știință. Artistul, desigur, urmărește frumosul; dar „la beauté qu'il cherche n'est qu'une vérité plus profonde, une vérité de contact et de fusion, d'amitié divinatrice, non plus de simple entente extérieure et comme diplomatique"[5].

Totuși, filosofia și arta nu sînt de fel identice. Arta ia ca

[1] *Les Origines Humaines*, p. 8 în notă.

[2] *La Pensée Intuitive* I, p. 34.

[3] De altminteri, se vorbește adesea de estetism filosofic la Bergson însuși și, credem, cu dreptate. Metafora, ca armă de argumentare, atît la Le Roy cît și la Bergson, implică și ea o asemănare între opera filosofică și o operă poetică.

[4] *La Pensée Intuitive* I, p. 35.

[5] *Ibid.*, pag. 35—36. Cu privire la utilizarea stilului poetic în filosofie, exemplele de metafore fericite sînt tot atît de numeroase la Le Roy ca și la Bergson.

obiect individualul pe care-l socoate un tip etern: ea generalizează prin tipizare; filozofia, dimpotrivă, se interesează de general ca atare, ea tinde în spre totalități, privite ca unități. Dar mai este și altă deosebire: arta alege și ea, nu desigur în raport cu scopuri utilitare, dar în virtutea unei selecții de ordin afectiv; ea îmbucătățește, prin urmare, realul, adică îl sărăcește și îl deformează. Deși, în altă direcție decît știința, arta falșifică realitatea, iar în această privință, filosofia stă mai aproape de știință decît de artă, de o știință spiritualizată, adîncită, în care „notre voeu de savoir appelle un discernement de toutes les diminutions conceptuelles dont la synthèse intuitive est grosse", în care căutăm o intelecțiune de raporturi necesare între elementele naturale, o dialectică de implicații raționale.

Filosofia deci se apropie totodată de știință și de artă: ea apare ca o sinteză, „une synthèse de la Science et de l'Art, opérée sous l'inspiration médiatrice de la critique"; știință animată de intuiție, artă verificată de rațiune; știință pătrunsă de idealism concret, dar luînd ca punct de plecare întreaga materie a experienței savante, artă ce nu se construește cu imagini excitatoare de emoții, ci cu imagini evocatoare de idei. Filosofia adevărată merge așa dar la unificarea contrastului între gîndit și simțit, a dualității între percepție și concept, a opoziției între intuiție și rațiune. Dar o atare unificare nu este rezultatul unei alipiri a două elemente, a unei combinări chiar intime și indisolubile: ea este mai mult decît atît, ea este o unitară și spontană desfășurare a spiritului. Ar fi și mai eronat, pe baza celor ce precedă, să considerăm că metafizica adevărată acceptă în sinul ei o discriminare între artă și știință, ca și cum acestea ar fi două jumătăți ce-și fac vis-à-vis. Le Roy rămîne prea bergsonian ca să dea un drept egal vieții raționale a spiritului și vieții intuitive, ca să le așeze pe acestea pe același plan. „Plutôt convient-il de voir la métaphysique rationaliste subordonnée à l'intuitive, comme ne pouvant jamais qu'en faire l'analyse après coup pour l'enrichir de ses réfractions en discours"[1]. Și, mai mult, factorul de unificare a celor două jumătăți este deja o intuiție imediată anterioară conceptelor de artă și de știință.

Filosofia adevărată, așa dar, este și știință și artă: ea nu se mulțumește să arunce asupra naturii o privire rece și abstractă de pură intelectualitate, dar nici nu se oprește cu artistul la o simpatie de ordin cu desăvîrșire emotiv, care, fiind emotivă, este tocmai oarecum egoistă. Filosoful se dăruește în întregime, el manifestă un avînt necondiționat, o generozitate totală și, cu prețul uitării de sine, el urmărește o operă de creație în care gîndirea se desfășoară progresiv, se orga-

[1] *La Pensée Intuitive I*, p. 38.

nizează, se adincește, în care contemplația estetică face loc unei adevărate meditații intelectuale, dar care nu este o uscată ideologie, de oarece își fixează ca scop eliminarea utilitarismului strîmt, a judecății conduse de preocupări practice, a mecanismului în care stă închistat „homo faber". O atare comuniune cu natura dobîndește astfel un caracter aproape religios. Le Roy merge pînă a spune că filosofia trebue să fie *practicantă*.

Nu era indiferent să consacrăm atîtea pagini rolului pe care filosoful francez îl fixează metafizicei. Aflăm, prin asta, mai mult decît metoda lui Le Roy; determinăm nu bazele, ci edificiul întreg. Știința fabrică adevărul, un adevăr al său: metafizica merge dincolo de știință, părăsește utilitarismul fiindcă este totodată știință și artă; ea părăsește o uriașă operă milenară pentru a se adînci în meditația necondiționată. Bergson vede lovitura de stat a cunoașterii care vrea să cucerească absolutul în reintoarcerea la intuiție; Le Roy procedează la fel: el cere ca cunoașterea să se întoarne la imediat, la percepția ce s'ar dezvolta prin urmărirea realului, nu a utilului. Imediatul la Le Roy precede exercițiul reflexiv al inteligenții, cugetarea conceptuală, discursul. Astfel se prezintă cunoașterea veritabilă.

Rămîne acum să precizăm sensul acestei noțiuni de *imediat* la Le Roy. Filosoful francez ține să declare că nu se îndepărtează prea mult de sensul etimologic. Acesta cere ca *imediatul* să fie o legătură, un raport între două elemente fără interpunerea vreunui element intermediar. In cîmpul metafizicei ar fi *imediată* o stare de cunoștință în care nimic nu se intercalează între această stare și obiectul său. Ca exemplu de astfel de cunoștință avem la Cartesius faimosul *cogito*. Dar și aici trebuește o precizare. S'ar putea pretinde că imediatul este ceiace atingem în chip inițial atunci cînd se formează reflexia; totuși, putem fi siguri că conștiința noastră este altceva decît conștiința primitivă. Ea este dezvoltată, transformată, alterată cu adăugiri și supresiuni. Conștiința, supusă în mod empiric, prin folosința spontană, la influența condițiilor vieții, a nevoilor utilitare, n'a putut decît să accepte mecanisme deformatoare în care rămîne prinsă, care o falșifică, astfel că un pas al conștiinței care ni se pare simplu și necondiționat, poate fi în fond, produsul unei construcții cu desăvîrșire complex. Sînt stări pe care psihologul le numește imediate fiindcă analiza nu-i descoperă complicația și discontinuitatea internă a cărei bogăție este ascunsă de automatism: aceste stări Le Roy se va feri să le proclame imediate. Pentru el, imediatul „loin de marquer aujourd'hui pour nous le moment d'ouverture dans la recherche, l'appréhension inaugurale qui précède le travail critique et lui fournit une matière, devient en réalité le résultat ultime d'une longue et laborieuse régression. C'est un point de départ en droit, mais en fait un point d'arrivée. Il est au terme d'un lent effort d'épuration et de restitution" [1]. Imediatul metafizic, imediatul de merit, care duce la certitudine, expresie a realității absolute este deci imediatul primitiv: acestuia singur i se potrivește formula lui Le Roy după care este: „un vrai commencement et un commencement vrai". Trebue însă să mergem cu Le Roy din precizări în precizări. Ce însamnă că acest imediat metafizic, pe care filosoful francez îl opune imediatului empiric, este *primitiv?* Este el primitiv în mod istoric, primitiv în timp, reprezentant al celui mai îndepărtat trecut al conștiinței omenești? Sau este el numai o radicală despuiere a suprapusului, adică un început în actual („un commencement en profondeur dans l'actuel"), un apel la puritatea profundă a exercițiului prezent al conștiinții? Chestia este importantă la culme și merită o discuție cu atît mai detailată cu cît avem de cercetat dacă imediatul lui Le Roy diferă sau nu de imediatul intuitiv al lui Bergson.

Nu există pentru noi nici o reprezentare înnăscută revelatoare absolută și infailibilă a realului, nu există nicăeri în noi o posibilitate de comunicare cu firea, comunicare directă și atît de sigură ca verificarea să fie inutilă: „c'est là — zice Le Roy — une thèse qui se dégage de la philosophie entière depuis Descartes et que rien n'autorise à contredire". Percepția imediată nu este deci o pasivă legare de real, ceva care ne pune direct în legătură cu realitatea pură decît dacă o întovărășim cu un travaliu critic prealabil: „jamais de vérité sans vérification" [2]. Noi considerăm ca punct de plecare absolut și de necontrolat ceiace nu este decît un punct de sosire devenit obicei, devenit a doua natură. Imediatul la care putem să accedăm nu are, așa dar, nimic comun cu o primordială mișcare instinctivă a cugetului, și nici atît el nu este persistența unei conștiințe preistorice care ar zăcea în adîncurile sufletești: „Non, l'immédiat véritable, c'est de l'actuel, c'est de l'action présente et profonde, c'est ce qu'il y a d'acte vivant au coeur de notre expérience, discerné après passage par l'analyse et jusque dans les démarches de ce passage; et le retour à l'immédiat, c'est la conversion du discours en vie effective, ce qui s'évanouit alors étant juge verbal, non réel" [3]. Mersul spre imediat este un mers spre epurare, este un travaliu critic al cărui rezultat este de a exclude o superstructură viciată a spiritului, el nu este, în nici un fel, o reintoarcere la un trecut oarecare, fie el chiar trecutul trecutului, momentul inițial al cugetării omenești; o atare sforțare ar fi zadarnică: nu putem

[1] *La Pensée Intuitive*, p. 108 a vol. I.

[2] *Ibid.*, p. 110.

[3] *La Pensée Intuitive I*, p. 111.

să atingem trecutul istoric al conştiinţei şi nici nu ştim ce este acest trecut. Iar dacă prin imposibil l-am atinge, sforţarea ar fi ineficace fiindcă nimic nu ne asigură că în conştiinţa primitivă se oglindeşte realul absolut. Pe de altă parte, mersul spre imediat nu este nici aspiraţia la prima aparenţă comună, trecerea sub pragul reflexiei metodice, educaţia utilitară a minţii fiind astăzi un fond atît de general că o găsim, tiranică, la orice etaj psihic, produs închegat şi deformant. „De là cette conséquence capitale que l'accès de l'immédiat ne nous est pas ou ne nous est plus immédiatement ouvert" [1]. Imediatul reprezintă un lung marş regresiv şi liberator faţă de discurs, faţă de cugetarea inteligentă, adică conceptuală.

Un exemplu ilustru de acţiune directă şi imediată a cunoaşterii este acel *cogito* cartezian pe care unii ar voi să-l privească sub forma unui raţionament dialectic. In realitate, *cogito ergo sum* nu implică o concluzie de ordin raţional care ar scoate *firea* din *gîndire*. Să nu ne înşelăm asupra înţelesului unei formule nu îndeajuns de limpezi: acel *ergo*, acel *deci*, nu are marea însemnătate pe care, la prima vedere, sîntem ispitiţi să i-o atribuim, el este chiar un termen inutil. *Cogito, sum*, ar trebui să zicem, adică: *cuget, sînt*. Descartes ţine numai să învedereze faptul că, faţă de toate dibuirile, o afirmaţie se impune totuşi fără discuţie: aceia după care mă cunosc în mod *imediat* ca fire ce cugetă, mă percep în mod absolut ca o realitate în sine, mă avînt într'o afirmare care se confundă cu obiectul său. Gîndesc şi sînt, sînt ceva care cugetă: mă recunosc ca atare: nu este loc aici pentru un *deci;* cugetarea implică în chip direct existenţa, în chip nemijlocit, în chip *imediat:* existenţa noastră ca trup în spaţiu o deducem: aceea ca *res cogitans* o avem fără deducere: dimpotrivă, ea este izvorul tuturor deducerilor ulterioare. Inţelegem deci pentru care motiv Le Roy invocă exemplul cartezian ca un model tip de cercetare bazat pe o cunoaştere imediată, pentru care motiv iarăşi Le Roy va întreprinde la un moment dat [2] să se folosească de analogie pentru a pretinde că acelaşi contact imediat se stabileşte ori deciteori o afirmaţie a noastră are ca rădăcină o percepţie externă sau internă, fizică sau morală cu condiţia formală ca aceasta să fie privită ca act trăit, simplu moment colorat de *cogito*.

Dacă înţelegem bine toate cîte preced, şi credem că sîntem acum îndeajuns de familiarizaţi cu concepţia filosofului francez, Le Roy nu recomandă nici de cum abolirea inteligenţii, repudierea intelecţiunii. Mai clar decît Bergson, deşi nu în contrazicere cu el, Le Roy ne apare ca mai hotărît, mai dispus să accepte întreaga răspundere de a face faţă, în timpul ce merge la ultimele preciziuni, tuturor contrazicerilor pe care această precizie nu face decît să-i înarmeze, fiindcă-i documentează. Cetatea bergsoniană îşi predă planurile în mîna adversarilor, ea nu mai pluteşte, superbă dar misterioasă, în negurile depărtării; de azi înainte oricine îi cunoaşte secretele construcţiei, şi punctele slabe, părţile în care poate fi lovită. Enormă greşală de strategie, care pe un general l-ar duce la reformă, dar galantă atitudine de luptător destinată să confere unui filosof un titlu de mare nobleţă. Ne-am întrebat mai sus dacă conformismul, pe care l-am descoperit atît de strîns între Bergson şi principalul său elev, va mai continua şi cu privire la doctrina *cunoaşterii imediate*. Nu este decît un răspuns: comparaţia ne arată că, pe cînd Bergson se eschivează, pe cînd lasă totul să plutească într'o imprecizie voită, Le Roy supune problema bergsoniană la o analiză condusă cu o măestrie şi cu o metodă desăvîrşită. Şi s'ar fi putut ca Le Roy să devie „l'enfant terrible" al şcolii bergsoniene, să-i trădeze, odată cu întreaga perspectivă, absurditatea profundă şi iremediabilă. In loc de asta, Le Roy este primul care arată în ce mare măsură sistemul este acceptabil. Bergson, subtilizînd *imediatul* în profilul intuiţiei care-l preocupă în deosebi, a lăsat să se înrădăcineze iluzia că bergsonismul proclamă decăderea inteligenţii; Le Roy, fixîndu-se în poziţia iniţială a şcolii, ducînd pînă la ultimile consecinţe preceptele ei de bază, ne arată că cunoaşterea veritabilă şi imediată nu este numaidecît anti-intelectuală: imediatul, acolo unde-l părăseşte Bergson, se lasă schiţat ca o atitudine mintală care se liberează numai şi numai de superstructura utilitară a conştiinţei, dar care nu renunţă la luminile inteligenţii în favoarea cine ştie cărei rămăşiţe obscure a unei facultăţi ancestrale, operaţie de natură a favoriza o conversiune spre un trecut mort, dar al cărei rezultat ar fi desvoltarea gîndirii creatoare în visuri.

(Sfîrşitul în numărul viitor).

Dan A. Bădărău

[1] *Ibid.*, p. 112.
[2] *Ibid.*, p. 91.

Şi pe urmă....?[1]

Nimănui.....

Lama fină a cuţitului, mînuit cu o atenţie ce trăda indiferenţa conversaţiei, aluneca uşor sub pielea catifelată a caisei încă argintată de bruma străveziilor bucăţi de ghiaţă care pluteau printre frunzele aşezate cu grije în banala fructieră de restaurant. Oţelul, în croirea drumului său, perla marginile făşiei desprinse cu stropi acizi, ţişniţi din carnea fructului mustos.

Dar dintr'odată se opri.

Camil întoarse brusc capul.

— Am spus oare o enormitate? — întrebă ea surizînd: un suris în care se citea uşor neliniştea îndoelii.

— Nu, dimpotrivă.

— Şi asta te surprinde?

O vagă ezitare:

— Mărturisesc că da.

— Presupun că o să găseşti foarte firesc să pretind justificarea acestei surprinderi.

Ezitarea fu mai pronunţată.

— Justificarea ar fi puţin periculoasă.

— Pentru cine?

— Pentru mine, bine înţeles.

— Bine înţeles?

— Desigur: este o justificare cu dublu tăiş. Pe de o parte e neîndoios că te-ar măguli, dar pe de alta e poate tot atît de neîndoios că mica d-tale vanitate feminină ar fi puţin, puţin... şifonată.

— Totuşi din moment ce...

— Cora, vrei să fii aşa drăguţă să-mi treci fructiera?

Risul ei minunat de fetiţă veselă, în orice moment gata să cînte şi să danseze, se izbi cu un sunet surd de vocea domoală, cu tonul neglijent — într'adevăr neglijent sau numai în aparenţă? — a lui Radu care şi întinsese mîna pentru a

[1] Fragment de roman.

primi vasul de cristal. O imperceptibilă tresărire făcu să alunece mai mult vulpea argintată pe umărul prea fraged. Privirea bănuitoare se îndreptă cercetător spre celalt capăt al mesei. Pentru ce i se adresase tocmai ei? Nu cumva voia să-i amintească prezenţa, mai mult chiar, existenţa lui, a bărbatului? Avea nevoe într'adevăr de fructe? Işi începea tocmai, cafeaua.

Aşa dar....

Petala albă a unui trandafir, cu care se juca de un moment, se înegri deodată, acoperită de seva ţişnită sub presiunea nervoasă a degetelor.

In mod obscur, Camil avu intuiţia a ceva turbure pe care nu încercă să şi-l precizeze. Radu rămăsese cu mîna întinsă şi, deşi totul nu durase nici un sfert de secundă, Camil simţi el, cel dintîi, penibilul ridicolului de care desigur Radu nu şi-ar fi dat seamă. Avînd totuşi siguranţa că în chiar acea clipă o va auzi spunînd, cu tonul cel mai natural: „Da, Radule, numaidecît", preveni gestul Corei şi trecu el fructiera cu toate că se găsea mult mai departe de el pentru ca gestul să mai pară firesc.

— Nimic nu-ţi scapă! — murmură ea mai mult pentru sine, cu senzaţia de jenă nedefinită pe care o ai la ideea că întîmplarea a deschis dintr'odată unui străin o fereastră a intimităţii tale, idee care, fără să vrea, însă ilogic şi absurd, o făcu să surîdă.

— De unde ştii?

— Am văzut din privire. Să te fereşti. Ai o privire prea guralivă. Uneori poate să fie primejdios.

Ca şi cum s'ar fi grăbit să-i urmeze sfatul, Camil plecă privirea, fixînd din nou lama de oţel care îşi reluă şerpuirea sub pielea catifelată a caisei depe care bruma se evaporase.

O tăcere.

— Şi... justificarea?

— Justificarea? Pentru altă dată.

— Iţi prepari efectul?

— Devreme ce nu apar niciodată pe scenă cu d-ta, am dreptul să fiu puţin cabotin.

Cuţitul alunecă în gol: caisa, complect curăţită, exala parfumul cărnei îmbietoare. O crispare reflexă a maxilarului îl făcu să-i presimtă gustul. Totuşi o lăsă pe farfurie şi reîncepu cu o alta operaţia voluntar migăloasă a curăţitului. Preocuparea aparentă a acestei operaţii îl putea scuti de iniţiativa unei conversaţii mai puţin oarecare, ce ar fi scrijelit rugina indolenţei îngrijorătoare în care, de cîtăva vreme, simţea, cu o stranie voluptate, scufundîndu-se, în fiecare zi mai adînc, întreaga-i fiinţă. Şi apoi, după liniştea dela ţară, de unde sosise în chiar ziua aceea, auzul lui avid de

măruntele sgomote familiare ce spun intimitatea, secreta personalitate a unui oraș mare, descoperea o plăcere deosebită în conversația aceasta în linii frînte, ce nu risca să ducă absolut nici unde. Conversație întretăiată de tăceri în care se infiltra, insinuantă, rumoarea vagă de restaurant, înăbușită de orchestră, și — în pauze — de afară, peste zidul acoperit de verdeață al grădinei de vară, ecoul străzii: trompe de automobile, clopote din ce în ce mai rare ale ultimelor tramvae, huruit surd de camioane, sunete nedeslușite de voci ce veneau în răbufniri mai violente, tot ceeace fusese, de atîtea ori, cadru inconsistent și totuși real al atîtor momente ale căror închegări, crezuse că vor rămîne luminoase puncte de reper și apoi se pierduseră într'un uniform cenușiu șters. Cadru de care își dăduse seama, în copleșitoarea singurătate dela țară, cît îi este de drag, ca ceva făcînd parte integrantă din viața lui.

Viața lui....

Lama cuțitului se opri iar.

Sub lumina becurilor puternice, umbra nestatornică a sprincenelor, brusc îmbinate, așternu dintr'odată un accent grav pe neliniștea ce pîlpîia nesigur în pupilele care fixară o clipă un punct invizibil depe masă.

Dar se scutură.

Își ridică ochii și cuprinse cu privirea grădina unde venea pentru prima oară, grădina al cărei renume avea să fie asigurat prin vecinătatea grație căreia la mesele neîncăpătoare supa tot ce are Bucureștiul cunoscut: redacții, culise, Capșa și succedanee. Se inaugurase în seara aceea realizarea unei inițiative din cele mai fericite: un teatru de cartier. Și trupa solidă, alcătuită din vedete, oferise un spectacol excelent primit cu surprinzător sincer entuziasm de către publicul blazat al premierelor.

Direcțiunea oferise un banchet la care nu se rostise nici un discurs și astfel masa se sfîrșea într'o atmosferă cu adevărat caldă, totul avînd aerul unui supeu „par petites tables".

Și în fața a tot ce era cordial, viu și intens în această atmosferă, Camil o clipă recunoscu curgîndu-i molcomitor în nervi ceva din senzația pe care inevitabil o încearcă acel ce se simte la adăpost — fie și momentan — de ploaia ce șurue necontenit, exasperant, pe geamurile aburite. Senzație de care nu era străină nici naiva mulțumire de a regăsi dintr'o dată toate aceste figuri cunoscute pe care contactul, fie și întîmplător, ajunge să ți le facă familiare încît, deși indiferente, să-ți procure plăcere reîntîlnindu-le după mai multă vreme.

Mulțumirea aceasta avu de imediat efect o crispare ce devie lama cuțitului, proptind-o în sîmburele fructului: crisparea pe care i-o provoca întotdeauna intuiția că a fost ridicol, fie și față de el însuși.

Puse cuțitul jos și își șterse cu grije cele cîteva picături de must depe mînă, încercînd să redevie atent la ce se vorbea.

Cora, într'o franțuzească ireproșabilă, discuta aprins cu jurnalistul parizian așezat în fața ei, despre genul dramatic lansat de Henri Ghéon.

Pentru a doua oară Camil fu surprins.

Avusese întotdeauna despre ea o idee mediocră, sau mai exact, nici un fel de idee. O văzuse jucînd rar, și întotdeauna în roluri de fetiță — pentru care se potrivea minunat statura-i măruntă și înfățișarea de copil delicat — roluri ingrate ce trec neobservate, nefăcînd pe nimeni să se gîndească la tot ceeace cere un astfel de rol pentru a fi bine jucat. O cunoscuse abia în seara aceia căci nu o întîlnise niciodată în lume, în localurile elegante, la ceaiurile pe care le frequentau artistele ce, odată grima luată, deveneau femei de lume. O ținuse drept o actriță corectă, care nu aducea nici o individualitate pe scenă, tot jocul ei fiind produsul lecțiilor de la conservator sau indicațiilor regisorului.

Niciodată nu și-ar fi închipuit că, dimpotrivă, în făptura aceasta se ascundea o personalitate bine definită, personalitatea aceea pe care o conturează brusc rezistența opusă în atitudinile luate în anumite împrejurări.

Remarca de adineaori, care îl făcuse pe Camil să întoarcă dintr'odată capul, dovedea o acuitate de spirit subtilă, o inteligență suplă, afinată de cultură.

Camil surise invizibilului.

Deși deslușea în sine o vagă teamă de noutatea pe care o reprezenta pentru el fetița aceasta, deși îi rătăcea prin gînduri acel „la ce bun" pe care începuse să și-l pue prea des, totuși îl tenta ideea unei hîrțueli spirituale, atrăgătoare prin pericolul multiplelor perspective înclinate pe care poți atît de ușor să aluneci.

— Radule...

Vocea și privirea ei erau pline de o sinceră solicitudine de care Camil fu ușor nedumerit.

— Nu, nimic; sînt puțin obosit. Decorurile acelea care au trebuit să fie gata astă seară...

— Vrei să mergem?

— Dar o să mergem cu toții, — spuse altcineva.

Se făcuse într'adevăr tîrziu. Orchestra plecase de mult și grădina rămăsese aproape pustie. Chelnerii începuseră să stingă becurile din boxe.

Pentru a doua oară, umbra sprincenelor lui Camil accentuă neliniștea din privirea care — în timp ce se făcea plata — urmărea în inconsistent, picăturile reci de ploae ce

şuruiau infinit pe geamurile care intr'o clipă aveau să fie violent deschise în negura igrasioasă. Simţea cum atmosfera caldă se topea în graba neexplicată pe care o puneau toţi să se ridice de la masa de care îl lega teama nedeslușită de a rămîne iarăși singur.

Se scutură din nou dar mult mai anevoios. Surizînd — şi poate mai puţin voluntar decît ar fi crezut — ajută pe Cora să-şi îmbrace pardesiul.

Trecură, unii după alţii, cu paşii nesiguri, uşor amorţiţi de lunga imobilitate printre mesele pe care poate dezordinea şervetelor aruncate la întimplare şi a ceştilor de cafea din care se ridicau ultimele volute ale ţigărilor înecate, tronau sticlele goale de şampanie.

Inainte de a eşi pe sub arcada unde sub un bec puternic se înşira lapidara firmă ce consta din numele patronului, defilară prin faţa inevitabilei mese lungueţe ce oferă, dela intrare, clienţilor o vedere generală a tot cu ce pot să se delecteze.

In stradă îi primi sgomotul motoarelor aprinse în grabă şi al portierelor deschise larg de ultimii şofeuri ce aşteptaseră pe întîrziaţi.

Sărutări de mîni, fraze întretăiate, apoi cîteva numere luminate de reflexul vişiniu al lanternei gravate ca o camee cu „stop", depărtîndu-se în direcţii opuse.

Camil rămase un moment nehotărît pe marginea trotuarului. Un trecător ce probabil nu era de loc grăbit să ajungă acasă şi îşi antrena spiritul de observaţie, îl privi lung. Simţi privirea şi îi veni să rîdă: poate încearcă să-mi ghicească gîndul?

Hipoteza îl uimi, căci imediat, în mod firesc, încercînd să-şi dea sama la ce se gîndea, încercarea fu zadarnică: îi era imposibil să reconstitue firul. Poate intr'adevăr nu se gîndea la nimic. Seara aceasta îi lăsase un bazar copleşitor de imagini pe care era poate tocmai pe cale de a le cerceta mai de aproape.

Prin faţa lui goneau în sus şi în jos automobile.

— Ciudat ce animată e Calea Griviţei încă la ora asta.

O camionetă trecu spre gară încărcată cu valize şi cufere printre care se vedeau, sumar împachetate, două biciclete.

— Sînt paradoxal, — gîndi el pornind încet spre Calea Victoriei. — Vin în Bucureşti cînd toată lumea începe să plece.

Examenele? Da, e adevărat că avea o vagă licenţă de trecut, pe care era sigur că o va trece în virtutea inerţiei, conform obiceiului încetăţenit în binecuvîntata noastră facultate de drept. Altceva însă îl adusese: nevoia unei schimbări, aceeaşi care îl făcuse să plece la ţară cu o lună mai

inainte sub pretextul aceloraşi examene de preparat, pe care însă nu le preparase, perfect conştient de inutilitatea lucrului.

Nevoia sau mai precis, speranţa pe care o punea în satisfacerea acestei nevoi.

Camil traversa o penibilă epocă de fadă perplexitate, de destrămare morală, care i se părea însă firească deoarece era logic ca în mod fatal structura sa sufletească să-l ducă acolo. Ajunsese în faza poate cea mai acută a acestei stări pe care nu ştia precis dacă o poate numi anormală, neputînd şti dacă cealaltă este cea cu adevărat normală.

Aştepta însă, spera să treacă, străduindu-se să creadă că toţi o traversează între 20-25 de ani, epocă de dibuire, de nedumeriri.

Intr'adevăr, afecţiunea de care suferea echilibrul său, moral, era o căutare exasperată sau poate tocmai renunţarea la această căutare pe care începea s'o simtă inutilă, neputînd duce la nici un rezultat.

Intotdeauna îl muncise nevoia de a avea un scop, indiferent care, dar un scop bine definit spre care să lase să se îndrepte năvalnică, o obscură forţă interioară care uneori îl neliniştea.

Işi amintea dimineţile îndepărtate de tot în care, mic copil, deşteptîndu-se în bătaia razelor strălucitoare ce străbăteau triumfător prin muselina albă a perdelelor, sau în ritmul molcom al picăturilor de ploae în geamurile împiclite, primul gînd ce se contura, cînd pleoapele stau încă închise, era invariabil: ce aduce pentru el ziua care începe? O jucărie care avea să sosească, o prăjitură preferată ce auzise în treacăt seara la masă că se va pregăti pentru a doua zi, un joc început ce trebuia terminat, în sfîrşit orice nimic care să-l preocupe, la realizarea căruia să se străduiască. Şi cînd întrebarea formulată memoriei, încă plină de somn, rămînea fără răspuns, atunci se trezea deabinelea şi ridicîndu-se în capul oaselor sta un lung moment pe gînduri, prevăzînd tristeţea zilei dealungul căreia avea să poarte un fel de nelinişte surdă.

Cu vîrsta această nevoe şi indispoziţie inconsistentă ce urma nesatisfacerii ei, crescuseră ajungînd, din germen, ceva deplin desvoltat.

Acel ceva, pe care trebuia să-l aştepte, înspre care să tindă; acel ceva, imperios, îmbrăcase nebuloza, mai mult sau mai puţin strălucitoare, a felurite idealuri din care nu mai rămăsese nici măcar amărăciunea urmei unei amintiri.

In acelaşi chip îl muncise întotdeauna o altă nevoe, aproape obsedantă, luînd nuanţa unei manii: justificarea oricărei porniri, oricărei atitudini, oricărui gest, justificare în raport cu felul său de a privi lucrurile, cu concepţia sa

în a cărei strictă obiectivitate ajunsese să aibă deplină încredere.

Aceasta printr'un chinuitor control și neîntrerupt proces de comparație cu puncte luate din tot ceeace se poate considera cu adevărat real. Nevoia acestei justificări, îi asigura un fel de probitate interioară, obositoare însă, care nu se putea menține decît printr'o necontenită supraveghere, printr'un fel de stare de asediu a subconștientului, a cărei orice manifestare o percepea cu sensibilitatea unui aparat de precizie.

Pe de altă parte, luîndu-i orice respect pentru tot ce este considerabil pentrucă toată lumea îl consideră, îi dăduse putința de a-și face, cu încetul, o exactă idee de justa valoare a lucrurilor.

Dar plecînd de la gesturile neînsemnate, la atitudini mai importante, mania acestei justificări se întinsese în afară, se mecanizase și în mod inconștient și aprioric, Camil cîntărea mașinal tot cu ceeace venea în contact, cu dexteritatea samsarului ce în grabă face să joace în mînă un obiect pentru a-i fixa dintr'o privire valoarea.

Și astfel într'o bună zi avusese brusc senzația unei detașări, unei izolări; simțise că plutește în gol, și sentimentul acesta i-l dăduse cealaltă nevoe, nevoia unui țel.

Nenumărate prăbușiri mai mult sau mai puțin deprimante, îl făcuseră să-și dea seama că nimic nu merită înclinarea desăvîrșită a acelei forțe oarbe ce avea nevoe de canalizare și exclusivitatea de preocupări pe care o subordona noțiunii de țel. In fața acestei constatări, la început nemărturisită, însăși forța se topea în neliniște turbure, într'un imens vag de porniri mocnite. Deseori îi revenea în minte imaginea ștearsă a unui profesor de liceu, doborît de beție, copleșit de grijile unei familii numeroase, care dormita în clasă, dormita pe stradă și chiar la bodegă la aperitive. Existența omului acela îl minuna: pe vremea aceea se înșirau unele mai înalte în spatele altora, aureolate idealuri. Cum putea trăi omul acela ce nu mai avea nimic de așteptat?

Pentru nimic în lume nu și-ar fi putut închipui că atît de curînd va ajunge exact în situația lui. Căci acum trăia de azi pe mîine și noutatea fiecărei zile trecute era o simplificare în plus a preocupărilor de eri. Simțea cum se înămolește tot mai adînc într'o indiferență înspăimîntătoare din care presimțea că nu va mai eși niciodată și de care nu se îngrijea de fel. Uneori, dimpotrivă, descoperea o plăcere absurdă a simți cum curge viața pe alături, a simți că trece iremediabil și a o lăsa superb să treacă.

Uneori...

Dar de cele mai multe ori, sub forme confuze, simțea

arsura clocotirilor înăbușite. Stranie nevoe a unui țel era ca un organ devenit inutil prin dispariția funcțiunii care îl crease și cu care și el va trebui să piară. Dar pînă atunci își făcea simțită inutilitatea și Camil suferea de opresiunea acestei nevoi ca de o excrescență morală ce avea într'o zi să dispară și atunci va deveni la fel cu toți cei trecuți de 25 de ani, un om cum se cade, cu carieră, cu datorii sociale, un biet imbecil, o tristă marionetă oarecare.

Dar dacă...?

Nu, în zadar așteptase, aștepta încă ceva. Ce? Nu știa nici el bine. Nu importa ce. Dar ceva vijelios, un uragan care să măture dintr'o singură suflare uriașe tot balastul, să scurme, să sfredelească, să nu mai rămie nimic din întinderea netedă și lucie. Ceva care să-i răscolească, să-i transforme întreaga existență, ceva care să treacă cotropitor prin tot golul vieții lui.

Să treacă... ar trece, și pe urmă?

Camil grăbi nervos pasul apoi îl încetini iarăș.

Calea Griviței se lărgea în fața Curții de conturi.

Fațadele înalte și streșinile proeminente i se părură mai puțin întunecate; umbrele țișnind de la picioarele becurilor verzi, mai slab conturate.

Ridică ochii: peste bariera de clădiri ce, pe trotuarul perpendicular al Căii Victoriei, oprea privirea, în albastrul mai spălăcit al cerului se întrezărea o insistentă infiltrație de alburiu.

Se lumina de ziuă.

O licărire interioară, un fel de bucurie copilărească, cu totul surprinzătoare, îl scutură ca o comoție electrică însă de slabă tensiune.

Un ceas care întotdeauna îl impresionase și un aspect al orașului aproape nou acuma fiindcă nu-l mai văzuse demult.

Pașii lui fură mai elastici.

Cînd ajunse în Piața Palatului tocmai se stingeau globurile electrice. Valuri de cenușiu lăptos se revărsau dinspre răsărit peste acoperișuri, prelingîndu-se pe rigiditatea geometrică a fațadelor cu ferestre încă oarbe.

Depe Sf. Ionică apărură primii măturători.

Pentru a doua oară, dar mult mai slab, ceva vibră în el la licărirea de o clipă: avea impresia de a fi reintrat deja în viața orașului.

— Cît va dura!

Dar întrebarea singură îl nelinişti și se grăbi spre hotel.

Hotărîri cărora le-ar fi găsit cu greu o explicație, dar hotărîri invariabil regretate, luate în pripă, îl făcuseră, cu prilejul cîtorva absențe, să-și părăsească rînd pe rînd gar-

soniera din Romană, din Maria Rosetti, din Imobiliara şi acum o lună din 11 Iunie.

Incepuse să-l intereseze procesul de desobişnuire şi de obişnuire dintre un cartier şi altul. Uneori îşi spunea rizînd că acelaşi lucru trebue să se petreacă cu un om prin viaţa căruia trec una după alta, însemnînd însă fiecare ceva, mai multe femei.

Coborîse la Continental. Nu din întîmplare ci dintr'o copilărie, din speranţa de-a regăsi şi a-şi reîmprospăta unele impresii de demult de tot. Păstra încă vie amintirea iernilor mult aşteptate, petrecute acolo cu părinţii care părăseau, pentru o lună sau două, vechiul conac al moşiei din fundul Olteniei.

Iernile acelea!...

Pe atunci Continentalul era hotelul la modă, confortabil şi luxos. Işi reamintea apartamentul No. 6 pe care-l aveau întotdeauna: salonul vast cu balconul din care admira caii muscalilor din Piaţa Teatrului şi camera de culcare cu alcov, în patul căreia era chinuit în fiecare după amiază să doarmă ca orice „copil cuminte".

Surîzînd încă amintirii, Camil împinse uşa ce se deschise cu greu. Hall-ul pustiu, cu scaunele de trestie puse peste cap pe măsuţele cu cristalul plesnit, era luminat de un bec prăfuit. In locul portarului majestos de altă dată, cu şapcă galonată, un băeţandru somnoros îi întinse cheea. O chee lungă, puţin ruginită, de care atîrna numărul săpat primitiv pe un patrat enorm de metal. Acelaşi portar îi declarase la sosire, şi nu fără a-şi arăta aiureala, că apartamentul No. 6 nu mai există, salonul fiind de mult transformat într'o cameră ca şi celelalte.

Urcă încet scările depe care revărsarea roşie a covorului dispăruse, descoperind goliciunea tacită de tocuri.

In camera mare, cu fotoliile şi canapelele obosite, prin dreptunghiul larg al ferestrei deschise, acelaş cenuşiu lăptos, dar par'că purificat, distilat, aproape strălucitor, curgea în unde străvezii, luptînd cu umbra ce plutea prin colţuri.

Se rezemă de pervaz şi privi în grădina restaurantului unde altădată răsuna pînă noaptea tîrziu vioara lui Cristake Ciolac. Scaunele cu pielea jupuită erau rezemate de mesele şubrede pe care se întindeau în contururile cele mai bizare, urmele paharelor cu vin vărsate din plin şi a castroanelor cu supă, prea fierbinţi, ce scorojiseră şi bulbucaseră lemnul.

Privirea se plimbă pe zidurile din ce în ce mai albe.

Storurile trase cu grije la toate ferestrele închise în dosul cărora bănui atmosfera grea a nopţii, îl făcură să-şi dea sama de puritatea aerului aproape rece. Cerul era trandafiriu, striat de şuviţe galbene, verzui şi singerii.

Indată or să înceapă să sdrăngăne tramvaele, să durue camioanele; puţin cîte puţin o să crească obişnuita larmă a oraşului.

Cu un gest precis şi rapid trase transparentul, apoi, fără să-l lase din mînă, rămase un moment nemişcat, cu ochii închişi, intr'o atitudine ce toată vorbea de aşteptarea aprinsă a unei iluminări lăuntrice pe care o trăda accentuarea crescîndă a surîsului depe buze. Surîs de deplină, de adîncă mulţumire. Erau gesturi care în anumite momente reînviau într'însul aceiaşi stare sufletească, aceiaşi emoţie, legată de clipa în care le săvîrşise pentru prima oară; emoţie ce se strecura din încăperi mucegăite ale căror zăvoare erau astfel trase din cînd în cînd de siguranţa trecătoarei reînvieri.

(Va urma)

I. Igiroşianu

Social-democrația și evenimentele din Rusia

Din momentul izbucnirii revoluției bolșevice în Rusia și pînă astăzi, conducătorii partidelor socialiste au păstrat, în general, față de regimul sovietic o conduită unitară. Bolșevismul a fost considerat de teoreticienii socialiști ca un capitol dureros, dar fatal, din istoria socială și politică a Rusiei. El nu trebue și nu poate să fie imitat de țările apusene înaintate. Sub masca ideologiei marxiste, Rusia s'a liberat, de fapt, de autocrația țaristă și de regimul economic feudal. Țărănimea rusească, căreia bolșevicii i-au dat pămînt, formează cel mai sigur sprijin al regimului sovietist împotriva tuturor încercărilor contra-revoluționare în genul Denikin sau Wrangel. Revoluția rusă rezolvă probleme pe care țările înaintate le-au rezolvat demult: problemele revoluției burgheze. Cît despre revoluția proletară, organizarea întregului proces de producție și circulație în vederea intereselor claselor muncitoare, acesta este un proces complex pe care nu dictatura unei minorități proletare, într'o țară agrară și înapoiată ca Rusia, îl va putea duce la bun sfîrșit. Marx și Engels au arătat lămurit că socialismul va fi realizat în țările industriale înaintate. Socialismul presupune un capitalism desvoltat și un proletariat numeros, organizat și cultivat, un proletariat conștient de forța lui, dar și de marile dificultăți pe care le prezintă construirea unei noui ordine sociale. Date fiind împrejurările speciale din Rusia, experiența comunistă era inevitabilă. Ea nu trebue înlăturată cu forța, ci lăsată să evolueze. „Jos mînile de pe Rusia sovietică", lăsați această țară înapoiată și frămîntată de mari suferințe și mari speranțe să-și rezolve singură afacerile ei interne.

Această atitudine față de Rusia — combaterea bolșevismului în afară de Rusia, dar în același timp împiedicarea oricărei imixtiuni europene în treburile rusești — lăsa, totuși, deschise o serie de alte probleme, teoretice și practice, privitoare la raporturile dintre social-democrație și bolșevism.

Desigur, nu trebue să se împingă, prin intervenții militare străine sau prin blocus economic, Rusia spre un naționalism exasperat și primejdios. Bolșevismul trebue lăsat să evolueze. Dar un marxist nu se poate mulțumi cu atît. El este tentat să facă diverse prognoze asupra felului cum va evolua regimul sovietic. Va realiza el socialismul integral, înaintea Europei apusene? Acest lucru, doctrina marxistă nu-l poate admite. Va avea dictatura bolșevică drept urmare un regim democratic? Restaurarea vechiului regim mai este posibilă sau, în locul ei, va apărea, ca în Franța de odinioară, puterea absolută a unui Bonaparte?

Ca totdeauna cînd e vorba de a prevedea viitorul în domeniul fenomenelor sociale, și de data aceasta cîmpul este deschis pentru foarte multe ipoteze. Astfel trebue menționată cunoscuta controversă dintre Karl Kautsky și foarte mulți fruntași social-democrați (germani, austriaci și ruși) asupra viitorului Rusiei sovietice.

De „contra-revoluție albă", de întoarcerea triumfătoare a oamenilor vechiului-regim rusesc, nu poate fi vorba, spune Kautsky. Restaurația Bourbonilor a fost posibilă în Franța, pentru cîtva timp, datorită intervenției țărilor europene coalizate contra lui Napoleon I. Și ea s'a sprijinit, în interiorul Franței, pe puterea capitalului, care a înlesnit aristocrației refacerea marilor proprietăți confiscate de revoluție. In Rusia de azi însă, capitalismul privat este desființat. Iar țările străine nu se gîndesc să aducă înapoi „vechiul regim".

Dar nu cumva va trebui „dictatura proletariatului" să facă loc în Rusia „bonapartismului"? Kautsky nu crede nici în această eventualitate, pentru un motiv în aparență paradoxal: Bonapartismul — spune el — nu va urma *după* bolșevism, el este *însăși dictatura bolșevică*. Această dictatură, izvorîtă din revoluție, nu mai are demult nimic comun cu aspirațiile și interesele proletariatului și ale țărănimii. Ea reprezintă numai interesele unei noui aristocrații de birocrați, care împiedică orice manifestare liberă a muncitorimii în numele căreia pretinde că guvernează. Dictatura sovietică este bonapartismul fără Bonaparte.

Dar dictatura bolșevică, cu tot planul quinquenal de astăzi — după Kautsky, aprioric condamnat să eșueze — este incapabilă să facă din Rusia un organism economic viguros. Menit să ajungă la continue insuccese economice, regimul bolșevic nu va renunța, totuși, de bună voie la monopolul puterii politice. E foarte probabil că numai răscoala populației — a țăranilor în primul rînd — va zgudui temeliile absolutismului sovietic. Va fi, așa crede Kautsky, rolul proletariatului ca, în unire cu intelectualii și cu țărănimea, să canalizeze insurecția antibolșevică spre un viitor stat democratic. (Vezi și

ultima carte a lui Kautsky „Der Bolschewismus in der Sackgasse" scrisă în 1930).

Cu totul altfel vede sfîrşitul bolşevismului social-democraţia rusească (menşevicii). In polemica pe care teoreticienii menşevici emigraţi (ca, de exemplu, *Th. Dan*) o duc împotriva lui Kautsky, ei insistă asupra faptului că posibilităţile democratice din Rusia nu trebue exagerate. Ţăranii au fost aşa de mult hărţuiţi de rechiziţii şi de colectivizări forţate, încît ei pot fi oricînd mobilizaţi de o acţiune contra-revoluţionară „bonapartistă". Nu democraţia îi interesează pe ţăranii ruşi, ci proprietatea pămîntului; nu libertatea *politică*, ci libertatea *economică*, dreptul de a-şi gospodări aşa cum înţeleg ei bucata de pămînt pe care le-a dat-o revoluţia. Cum s'ar putea susţine că Rusia se află deja în „faza bonapartistă" cînd tocmai ceiace a întărit domnia lui Napoleon I în Franţa post-revoluţionară, consolidarea proprietăţii ţărăneşti asupra pămîntului cîştigat prin revoluţie, este departe de a fi realizată în Rusia! Răscoale ţărăneşti în Rusia nu însamnă — spun menşevicii — democraţie, ci înlocuirea „dictaturii proletariatului" cu o altă dictatură, bonapartistă sau fascistă, sprijinită de ţărănimea aşa de însetată de ordine şi de siguranţa proprietăţii individuale.

Asemenea controverse teoretice, care încearcă să prevadă viitorul politic al Rusiei făcînd apel la istoria revoluţiilor demult trecute, par, uneori, preocupări oţioase. Nu s'a jonglat cumva prea mult cu comparaţiile istorice? Nu s'a abuzat de analogia dintre revoluţia rusă şi revoluţia franceză? Dacă am admite, cu Th. Dan, că Rusia de astăzi se află, nu în faza „dictaturii bonapartiste", ci în aceea a „dictaturii jacobine", n'am face, evident, un mare pas înainte în înţelegerea evenimentelor din Rusia. Şi, totuşi, toată această discuţie teoretică are ca punct de plecare o chestiune practică, de cea mai mare importanţă pentru politica social-democrată *rusească*.

Intrebarea care se pune este următoarea: ce trebue să facă social-democraţii ruşi (pe care, desigur, bolşevicii n'au reuşit să-i extermineze) în cazul unei răscoale ţărăneşti în Rusia? Kautsky crede că, date fiind perspectivele democratice ale unei asemenea răscoale, social-democraţii ruşi trebue să ia conducerea mişcării ţărăneşti. Menşevicii ruşi cred dimpotrivă, că o eventuală răscoală ţărănească în Rusia ar duce la „contra-revoluţie bonapartistă" şi, prin urmare, *social-democraţia rusească nu trebue să sprijine cu nici un preţ o răscoală ţărănească*. Tot ce pot face menşevicii e să lupte, în cadrul sistemului actual şi atât cât e posibil într'o ţară lipsită de libertate politică, pentru „democratizarea sovietelor", pentru recîştigarea drepturilor politice de către massele populare. Social-democraţia rusească trebue să îndemne pe muncitori să utilizeze toate mijloacele de presiune — greve, de-

monstraţii, etc. — ca să silească guvernul să renunţe la dictatură.

Ne întrebăm: este această „democratizare a sovietelor" posibilă? Dacă profeţiile sînt permise, atunci „bonapartismul" de care se tem menşevicii pare mult mai probabil şi decît „democratizarea sovietelor", şi decît mişcarea ţărănească democratică pe care o aşteaptă Kautsky.

Această atitudine a social-democraţiei ruseşti — refuzul de a sprijini revolta în contra bolşevismului, de teama „unui rău mai mare", este, în general, aprobată de social-democraţia europeană. Karl Kautsky a rămas izolat — sau aproape — pe poziţia contrarie: lupta contra bolşevismului şi pentru democraţie, dusă împreună cu ţărănimea. Nu trebue să uităm a adăoga că şi Kautsky este de părere că menşevicii nu trebue *să provoace* o revoltă împotriva bolşevismului. El îi îndeamnă numai *s'o sprijine* dacă se întîmplă să izbucnească, îndreptînd-o către democraţie.

Controversa dintre Kautsky şi menşevicii ruşi (dintre care, totuşi, Axelrod, mort în 1928, împărtăşea concepţia lui Kautsky) are ca obiect atitudinea viitoare a social-democraţiei ruseşti, conduita ei în cazul unei răscoale ţărăneşti spontane. Această controversă care datează de mulţi ani coexista pînă anul trecut cu cel mai perfect acord în ce priveşte sensul general al revoluţiei ruseşti, considerarea ei, cu toate formulele şi aparenţele socialiste, ca „revoluţie burgheză-ţărănească".

Acordul acesta a fost, în timpul din urmă, turburat de opinia contrarie a lui *Otto Bauer*, cunoscutul teoretician al socialismului austriac. In primul volum apărut al ultimei sale opere „Kapitalismus und Sozialismus nach dem Weltkrieg", Otto Bauer, impresionat de primele rezultate ale planului de cinci ani, se arată optimist în ce priveşte reuşita finală a planului sovietic şi a socialismului în Rusia. Ţările industriale din Europa şi America — spune Otto Bauer — vor merge, în orice caz, spre socialism pe drumuri diferite de cele pe care merge bolşevismul rusesc. Dar reuşita socialismului în Rusia va spori mult încrederea în socialism a muncitorimii apusene.

Intr'un articol recent Otto Bauer, provocat de obiecţiile pe care numeroşi socialişti le-au adus concepţiei sale asupra perspectivelor socialiste în Rusia, formulează precis această concepţie. (V. „Der Kampf" din Decembrie 1931: Otto Bauer: Die Zukunft der russischen Sozial-democratie). Cum arată şi titlul, Otto Bauer este preocupat în acest articol de atitudinea social-democraţiei ruseşti faţă de efortul industrial al actualului regim sovietic. Otto Bauer mărturiseşte că şi-a schimbat în timpul din urmă concepţia asupra revoluţiei ruseşti.

In timpul „comunismului de război" ca şi în timpul Nepului, el păstra convingerea că revoluţia rusească este, în

ultimă analiză, o revoluţie burgheză şi că bolşevismul va duce, după un oarecare ocol, la o democraţie ţărănească. Dar rezultatele primilor trei ani ai planului de cinci ani l-au dus la concluzii mult deosebite.

„Trebue să recunoaştem astăzi că revoluţia rusă n'a distrus numai resturile feudalismului, ci construeşte elemente esenţiale ale unei ordine socialiste". Otto Bauer recunoaşte că industrializarea Rusiei nu se face fără multe sacrificii şi suferinţe. Dar dacă opera de construcţie a bolşevismului nu va fi paralizată de turburări interne sau de războaie, dacă perioada critică a privaţiunilor populaţiei va fi trecută, experienţa rusească va reuşi. In cazul că împrejurările permit Rusiei cîţiva ani de linişte activitate constructivă, bazele economice ale socialismului vor putea fi aşezate. După înfăptuirea noului regim economic rămîne însă de întreprins opera de „desăvîrşire" a socialismului, prin introducerea regimului politic democratic. Democraţia care, în ţările apusene, este punctul de plecare al socialismului, în Rusia va fi deabia punctul de ajungere, încoronarea edificiului socialist. Căci marele şi adesea durerosul efort pe care-l fac în Rusia masele muncitoreşti şi ţărăneşti, pentru a crea industria şi a industrializa agricultura, face necesară o conducere dictatorială. Numai dictatura, expresie, ca totdeauna, a echilibrului între clasele sociale, poate impune şi ţăranilor şi muncitorilor sarcini care nu satisfac interesele lor momentane. A cere încetarea dictaturii înseamnă a paraliza opera constructivă a dictaturii proletare din Rusia. De aceea social-democraţia rusă, căreia i se rezervă mai tîrziu, după ce planul comunist va fi realizat, marele rol de a obţine democratizarea Rusiei, nu are pentru moment în Rusia nici un rol. Ea nu trebue să turbure deocamdată munca pozitivă a regimului comunist.

Optimismul lui Otto Bauer în privinţa reuşitei planului de cinci ani şi a socialismului în Rusia întîmpină o serioasă opoziţie din partea teoreticienilor social-democraţiei ruseşti. Ultimele articole ale lui Th. Dan (în „Der Kampf" din Februarie 1932) şi R. Abramovici (în „Die Gesellschaft" din Februarie 1932) expun lămurit punctul de vedere al menşevicilor. Mai aproape mult, de data aceasta, de Kautsky decît de Otto Bauer, Dan şi Abramovici sînt foarte sceptici în ce priveşte succesul marelui proect economic al Sovietelor. Acest proect, spun menşevicii ruşi, trebue, în intenţia autorilor lui, să se realizeze foarte repede. Căci el întîmpină marea rezistenţă a ţărănimii care nu se lasă deloc transformată într'un proletariat agricol, supus dictaturii comuniste. Ţărănimea trebue — spune Abramovici — *desfiinţată*, în ce priveşte caracterul ei de clasă socială distinctă, în timp de cîţiva ani. Numai aşa — aceasta o recunosc şi bolşevicii — planul comunist poate să reuşească. Dar această încercare violentă de

desfiinţare a unei clase sociale de 100 milioane de indivizi, clasă care împiedică drumul spre socialism, menşevicii nici n'o aprobă şi nici n'o cred posibilă. Ei vor, dimpotrivă, să se preîntîmpine, printr'o politică împăciuitoare faţă de interesele şi de mentalitatea ţărănimii, aruncarea ei în braţele contra-revoluţiei.

Dar chiar în domeniul industriei, planul de cinci ani întîmpină dificultăţi mari. El a reuşit să sporească, nu în măsura dorită, dar totuşi, într'o măsură apreciabilă, producţia „industriei grele", dar industria pentru necesităţile consumaţiei n'a făcut nici un progres. (Kautsky crede că preferinţa acordată „industriei grele" se explică prin criterii de ordin militar). De altfel întreg efortul de intensificare a producţiei industriale se întemeiază în Rusia pe cea mai barbară subconsumaţie şi subalimentare a maselor populare. E deajuns să se amintească unele cifre: 44% din venitul naţional al unei ţări aşa de sărace ca Rusia este destinat acumulării capitaliste, sporirii producţiei industriale. Cota acumulării nu trece, în ţări în care venitul naţional este de patru şi chiar de zece ori mai mare ca în Rusia, de 8 şi 10 procente. Privaţiunile dureroase ale populaţiei vor trebui, după conducătorii Rusiei, să ia sfîrşit atunci cînd se va putea acorda atenţie şi industriei producătoare de articole de consumaţie. Dar menşevicii cred că producţia acestei ramuri industriale — a cărei sporire este rezervată unui viitor depărtat şi problematic — ar servi nu la satisfacerea necesităţilor populaţiei ruseşti, ci la exportul menit să plătească maşinile importate, de care industria rusească simte o nevoie tot mai mare.

In ce priveşte rolul şters pe care Otto Bauer îl recomandă social-democraţiei ruseşti, pînă cînd se va pune chestiunea, astăzi prematură, a democraţiei, menşeviciii îl resping categoric. In ipoteza, verosimilă după Otto Bauer, că actualul capitalism de stat al Rusiei va reuşi să organizeze viaţa economică a ţării prin metode dictatoriale, că belşugul şi mulţumirea vor apărea în Rusia, unde vor găsi social-democraţii ruşi, în jurul lor, entuziasmul necesar luptei pentru „desăvîrşirea democratică a socialismului"? Şi cum ar putea un partid care, poate zeci de ani va fi încetat orice activitate, să renască din cenuşe — ca să lupte pentru socialismul democratic (de fapt singurul socialism adevărat) într'o ţară pe care dictatura a făcut-o fericită? Social-democraţia rusească, dacă vrea să mai existe, trebue, nu să aştepte un viitor problematic, ci să lupte *astăzi*, prin toate mijloacele care-i stau la îndemînă, pentru renunţarea la experienţe utopice şi distrugătoare de energii, împăcarea muncitorilor cu ţăranii, democratizarea Rusiei.

Atitudinea social-democraţilor ruşi este dictată, desigur, de convingerile lor teoretice, dar şi de dorinţa de a păstra partidului lor — pe care împrejurările l-au scos din rîndul

factorilor politici efectivi — un rol mai puțin șters în desfășurarea evenimentelor rusești. Este însă interesant de constatat că opiniile lui Otto Bauer despre bolșevism și social-democrație nu sînt împărtășite nici de socialiști de talia unui *Friedrich Adler*. Secretarul Internaționalei socialiste publică în revista „Der Kampf", numărul din Ianuarie 1932, un foarte important articol, în care — imediat după publicarea articolului lui Otto Bauer în numărul anterior al revistei — ia atitudine față de părerile acestuia.

După Friedrich Adler, planul de cinci ani și întreaga politică a lui Stalin nu izvorăsc din necesități economice, ci din nevoia dictaturii bolșevice de a găsi o ieșire dintr'o situație politică grea. Bolșevismul s'a întemeiat, în faza leninistă, pe speranța în revoluția comunistă mondială. Lenin n'a uitat niciodată că Rusia este o țară înapoiată. Intr'o singură țară înaintată să triumfe socialismul, și Rusia — spunea Lenin — se va preface, dintr'o țară „exemplară" într'o țară „întîrziată" din punct de vedere socialist.

Revoluția mondială n'a izbucnit. Dar nu s'ar putea înfăptui socialismul „într'o singură țară", în Rusia? La această întrebare răspunsul lui Lenin — ca și răspunsul de azi al lui Trotzky — este categoric negativ. Dar Stalin vede lucrurile altfel. Revoluția comunistă mondială nu a izbucnit; Rusia este un stat agrar înapoiat, în care lipsesc condițiile indispensabile realizării socialismului. Dar aceste condiții — pe care în Apus le-a creat burghezia timp de decenii: industria desvoltată, proletariatul numeros, le va crea în Rusia dictatura proletariatului. „Pentru a ajunge la socialism, trebue industrie puternică? Ei bine, vom crea noi această industrie — și o vom crea cu o repeziciune uimitoare". Aceasta este noua orientare stalinistă a politicei comuniste.

Dar — spune Friedrich Adler — înființarea unei puternice industrii, într'un timp vertiginos, nu se poate face într'o țară lipsită de capital cum este Rusia, fără a impune populației în general și lucrătorilor, în special, un regim aspru: lipsă de libertate, grele privațiuni materiale. Cât va dura acest regim? Nu se poate preciza. Va reuși experiența planurilor economice? Nu se poate afirma decât că ea are de luptat cu uriașe dificultăți. Dar un lucru e sigur: că ceeace comuniștii ruși numesc drumul spre socialism, seamănă foarte mult cu ceeace Karl Marx a numit drumul spre capitalism, „acumularea primitivă". Și într'o parte, și într'alta, găsim aceiași desvoltare industrială făcută pe sama înfometării și aservirii muncitorilor. E drept că în Rusia lipsește capitalismul privat, dar nu trebue uitat că și în țările apusene „acumularea primitivă" s'a făcut cu ajutorul însemnat al puterii Statului. Capitaliștii — spunea Karl Marx — au folosit puterea Statului, ca să grăbească procesul de transformare a producției

feudale în producție capitalistă și să scurteze tranzițiile. Dictatura de astăzi din Rusia îndeplinește, prin răpirea libertății muncitorilor, aceiași funcțiune socială pe care o îndeplinea puterea de stat *în primele timpuri ale capitalismului*. Lipsa de libertate a muncitorimii rusești — căreia i s'a răpit independența sindicatelor, ca și dreptul lucrătorului de a-și alege locul de muncă — munca de noapte, salariile de foame, etc., toate acestea amintesc epoca cea mai tristă a exploatării capitaliste.

„Experiența stalinistă este industrializarea prin acumularea primitivă fără colaborarea capitaliștilor particulari". Planul de cinci ani poate să reușească sau nu. Dar nici reușita lui nu înseamnă încă socialism, nici insuccesul n'ar însemna falimentul socialismului. Căci socialismul marxist n'are nimic a face cu crearea dintr'odată, cu prețul sacrificării muncitorimii, a unei industrii într'o țară înapoiată.

Friedrich Adler crede că Otto Bauer n'are dreptate cînd neagă social-democrației rusești orice rol *actual* în Rusia. Socialiștii ruși trebue să lupte, nu pentru răsturnarea sistemului sovietic, ci pentru democratizarea lui. Ei trebue în primul rînd să lupte pentru obținerea independenții sindicatelor, căci numai acestea ar putea obține condiții mai bune de viață pentru muncitori.

Urmărind aceste discuții, în care socialiști ce nu pot disocia socialismul de democrație vorbesc de soarta democrației în Rusia, nu poți evita cîteva reflecții melancolice. Rusia n'a cunoscut niciodată libertatea și democrația: autocrația Țarilor a pregătit terenul pentru absolutismul „dictaturii proletare". Parlamentarismul și democrația aparțin în Rusia unui viitor despre care nu putem spune nimic precis. Și totuși, revoluția din Martie 1917 a deșteptat multe speranțe de viață democratică. Dar menșevicii, social-democrații care înainte de război cereau acordarea dreptului de coaliție pentru muncitori și luau parte activă la slabele începuturi de viață parlamentară ale Dumei, erau chiar de atunci eclipsați de propaganda violent revoluționară a bolșevicilor.

După revoluția din Martie 1917, bolșevicii reușesc să cîștige pentru politica loviturilor de Stat părți mari din armată — „țărănimea în uniformă" — și din massele populare, care nu așteptau dela noul regim democrația, ci „pămînt și pace". Nu scrupulele perfectului democratism al menșevicilor și al socialiștilor revoluționari au triumfat, ci lipsa de orice scrupule a bolșevicilor, care, ajunși la putere, renunță la război și acordă țăranilor pămîntul. Curajul lui Lenin și Trotzky de a lăsa țara la discreția armatei germane se sprijinea pe speranța, pe siguranța revoluției comuniste extinse în toată Europa. Revoluția nu s'a generalizat — dar cei care au avut această iluzie, cei care n'au cîntărit evenimentele cu prea

multă luciditate, ci s'au lăsat antrenați de entuziasmul luptei, au cîștigat puterea și au reușit s'o păstreze. Curajul de a risca, curajul de a făptui repede, curajul de a greși, toate formele curajului revoluționar au înlesnit bolșevicilor victoria. Menșevicii, între care găsim figuri atît de remarcabile ca Axelrod, Plechanow, Martow, partidul care se inspira din metodele socialismului occidental, a fost în Rusia dela început o plantă exotică. Fără contact cu massele țărănești, reprezentînd un strat foarte subțire de muncitori calificați, luptînd pentru revendicări uvriere, dar refuzind, în 1905, să participe la un eventual guvern revoluționar „ca să nu fie împinși la măsuri socialiste premature", — menșevicii erau prea circumspecți, prea prudenți ca să poată dirija evenimentele într'o țară și într'o epocă care cereau și altceva decît prudență. Din teama excesivă de a nu face rău, ei au ajuns, cum se întîmplă adesea, să nu poată face nimic.

Nu cumva social-democrații ruși care discută astăzi la Berlin sau Viena asupra „democratizării sovietelor" își fac și azi iluzii prea mari asupra perspectivelor democratice din Rusia ? Nu, desigur, după atîtea experiențe, ei nu-și mai fac iluzii. Așteaptă vremuri favorabile și privesc cu ochi critici evenimentele din Rusia. Își vor fi zicînd, studiind istoria revoluțiilor burgheze din apusul Europei, că democrația este adesea fructul tardiv al acestor revoluții. La 1789 s'a proclamat în Franța principiul libertății și al egalității — și aproape un secol a trebuit să treacă pînă ce, după regimuri monarhice mai mult sau mai puțin absolutiste, republica a III-a a introdus defintiv democrația. Democrația este încă un produs specific occidental. Insăși eticheta „social-democrat" sună ca o ironie în Rusia, unde socialismul n'a putut fi un factor politic activ decît renunțînd la democrație.

In țările agrare înapoiate, în care muncitorii industriali, o minoritate de recentă origine rurală, sînt adesea lipsiți de cultură, în care massele țărănești nu cunosc încă alfabetul (sau cunosc numai alfabetul), adeseori, democrația nu poate fi o realitate. Ea este, în schimb, o realitate greu de înlăturat, în țările înaintate. Nu în țările industriale înaintate au putut să apară, după război, regimuri de dictatură.

Vedem astăzi cum într'o țară industrială ca Germania, cu toată criza și mizeria celor 6 milioane de muncitori fără lucru, social-democrația pierde, în mică parte, aderenți în favoarea comunismului, dar rămîne totuși un bloc puternic menit, probabil, să conducă cu succes rezistența împotriva hitlerismului. Partidele burgheze se macină și— afară de centrul catolic — dispar aproape în fața hitlerismului. Dar social-democrația germană, oțelită în lupte politice care alcătuesc o parte însemnată din istoria Germaniei în ultimele șase decenii, nu va putea fi înfrîntă. Muncitorimea germană — ca

și cea apuseană în general — a beneficiat suficient de foloasele democrației, ca să știe s'o prețuiască și s'o apere.

Social-democrația rusească nu va asculta, desigur, pe Otto Bauer, care îi cere să capituleze în fața comunismului, să nu-l turbure în dificila lui operă constructivă. Dar, evident, va mai trece încă multă vreme pînă cînd se va putea vorbi în Rusia de democrație. Socialismul internațional trebue să-și concentreze astăzi sforțările pentru apărarea democrației în Europa apuseană și pentru înțelegerea între popoarele europene, în primul rînd între Franța și Germania. Căci și în Rusia, democrația va putea fi introdusă cîndva numai prin presiunea morală a unei Europe democratice unite.

Alexandru Claudian

Cînt omul[1]

Il slăvesc pe-al visului și-al faptei vistiernic!...
Cînt omul ce pășește aspru, apăsat, puternic
De-i rămîne'n piatră urma pasului
Și peste vreme, unda glasului...

Cînt omul ce cu vrere năvalnică, largă
Veacului îi poruncește
Impărătește
Și ca un proroc,
Cu deget de foc
I-arată calea pe care să meargă...

Cînt omul ce crîncen se smulge din cruce
Și știe ce vrea și unde se duce...
Cînt omul cu pas de fulger și piatră,
Omul care pe unde trece
Face totul să i se piece
Și 'n închinare idolatră
Lumea 'n cutremur să glăsue: iată-l!
Și legile străvechi le împletește într'o nouă lege
Vrînd să fie căpetenia, tatăl
Mulțimilor mari
Dintre cari
Uriașe călăuze omenirea-și va alege...

[1] Din volumul „Printre oameni în mers" care va apărea în cursul acestui an.

Cînt omul oceanic, solar și mănos
Pe car' femei cu șolduri tari, cu carnea trează
Il pîndesc, îl visează
Ca pe un despot, ca pe-un rege,
Din îmbrățișarea-i zdrobitoare să lege
Și să nască
In zbateri păgîne,
O nouă seminție, iute, vitejească,
Cu pași flămînzi
De izbînzi,
Cu pași trufași,
Uriași —
Pentru prăpastiile dintre vis și 'ntre pîne,
Pentru furtunateca pace de mîne,
Pentru bătăliile crunte, de mîne!...

Bradul

In zăduf, pe a craterului vatră,
Subt sulițe știrbe de vînturi ce latră
Ruptu-și-a drum îndărătnic prin piatră...
Și, lacom de soare, și svelt și stingher,
Ca din rădăcini enorme de fier,
Din trîndavă lavă bolnavă,
Fără zor și zăbavă,
Drept, dornic, crescut-a spre cer,
Subt fulgere fără de număr,
Sus, pe-al vulcanului umăr...

Intre vrere și tăgadă

Intre vrere și tăgadă — rupt,
Și 'ntre cutezanțe și datine,
Calc singur pe drumuri ce 'ncep, dedesupt
Lumea pîn' la capăt s'o clatine...

Şi 'ntre vatră şi dărmare — vrînd
După crîncena trupului lege-ne,
Vrea cuiburi de flacări gîndu-mi flămînd
Peste vreme şi hăuri să legene...

Intre culme şi prăpastie — zburd
Dincolo de biruinţă şi 'nfrîngere...
Cu mine tot mai crud, tot mai orb, tot mai surd,
Vreau inima-mi doar pentru alţii să sîngere...

Fără părinţi şi urmaşi...

Fără părinţi şi urmaşi, —
Fiu sînt întreg al timpului meu...
Rănile rupte de vajnicii-i paşi
Sîngeră 'n mine mereu...

Sui din adîncuri de-adînc
Şi trec, ca un fulger, prin veac;
Pînea de jar i-o mănînc,
Cu haina-i de flacări mă 'mbrac...

Dintru 'nceput de 'nceput

Dintru 'nceput de 'nceput
Aici să rămîn aş fi vrut,
Cu veacul să cresc şi s'ascult,
Cum cîntă, cum cîntă mereu
Lumea adusă de vrăji şi tumult
La morile albe ale gîndului meu...

Pe-ogorul de jar asudînd
Plugul aş fi vrut să-l împlînt
Flămînd,
In pămînt, —
Cu bivolii vrerilor aspre brăzdînd
Din nimic spre nimic,
Pînă'n adîncuri de-adînc să-l despic...

Şi-aş fi vrut cît stejarii să crească,
Să le-aud cum foşnesc, să le văd cum se coc,
Grele de roadă cerească,
Cucuruzele mele de foc,
Cucuruzele mele de foc...

Aruncă-ţi fluerul!...

Aruncă-ţi fluerul de soc ori salcă
Şi pleacă de-acum
Aspru, sprinten, spornic, la drum...
Şi mergi bătîndu-l voiniceşte,
Că de mai stai uituc pe loc,
Veacul cu-al lui mers de foc,
In picioare te calcă —
Şi te striveşte!

Cine nu poate răsbate 'nainte
Piere subt călciiul fierbinte
Al celor ce trec şi înving...
Adună-ţi puterile ca pentru ring,
Fără zăbavă şi temeri deşarte...
Fii gata la toate,
De lupta aceasta scăpa nu se poate, —
E luptă ce se dă pe viaţă şi moarte!...

Impotriviri

Impotriviri mă muşcă şi mă clatină
Şi ne 'ntrerupt îmi schimbă
A gîndurilor limbă...
Mi-a ajuns răzmeriţa — datină?!..

M' asamăn, Doamne, cu minerul,
Ce neputîndu-şi înhăţa de gît tiranul, —
Ridică, încruntat, ciocanul
Şi-ameninţă cerul...

A. Cotruş

Politica Petrolului Romînesc

1. *Istoricul și însemnătatea mondială a petrolului*

Ca și cărbunele, petrolul a fost cunoscut din cea mai veche antichitate.

In Geneză — sau Cartea Facerii — se vorbește de un bitum (asfalt de petrol) care a servit la construcțiunea Turnului Babel.

Distrugerea Sodomei și a Gomorei este atribuită, științificește vorbind, unei erupții de petrol, care a aprins apoi întreaga regiune. „Căci, scrie Geneza, toată valea Iordanu-
„lui era presărată cu puțuri de petrol; iar cînd Abraham
„privi spre Sodoma sau Gomora a văzut ieșind din pămînt,
„flacări și fum, ca dintr'un cuptor":

Cultul lui Zoroastru — al adoratorilor focului, a luat naștere în peninsula unde se găsește azi *Baku*.

Plutarc în „Viața lui Alexandru cel Mare" scrie:

„Străbătînd țara Babylonului, eroul s'a minunat, în provincia Ebactan, de o prăpastie din care ieșau valuri de
„flăcări. El văzu mai departe un izvor de țiței așa de pu-
„ternic, încît el formase în apropiere un uriaș lac negru".

In timpul evului mediu petrolul e un medicament. Din secolul al XVI-lea el începe a fi întrebuințat ca mijloc de producere a luminii. Chinejii și Indienii îl întrebuințau ca combustibil din timpuri imemoriabile. In Romînia, scrie profesorul Iorga:

„Puțuri de petrol, din care se extrăgea un lichid cu
„care țăranii își ungeau căruțele, sînt pomenite din secolul
„al XVII-lea, în ținutul Bacăului".

La 1840 s'a încercat în Muntenia prima extragere în mare la Păcureți (Prahova).

Dar, adevărata importanță a petrolului nu fu descoperită decît în 1858, cînd colonelul Edouard Drake, vrînd să sape la Titusville, în Statele-Unite, un puț pentru a extrage apă sărată, s'a trezit cu o erupție formidabilă de țiței, care era să-l înece pe el și pe toți lucrătorii. Colonelul american a cerut să se facă analiza lichidului așa de supărător și greu mirositor. Chimiști au recunoscut petrolul străvechi și au demonstrat că, cu o ușoară distilație, el s'ar putea întrebuința

la luminat, în locul uleiurilor vegetale întrebuințate pînă atunci.

Interesant este, după cum documentează d. Inginer T. Dobrescu într'o recentă lucrare a sa, că exact la aceiași epocă, în Romînia se puneau bazele industriei rafinajului de petrol, nicăieri cunoscută.

Un anume Mehedințeanu, împreună cu profesorul Alexandru Marin și farmacistul curții Steege, începuse să studieze petrolul de la Păcureți, extras de un anume Păcurețeanu. In alambicul său, în care prepara de obicei esențe de flori, farmacistul Steege distilă cel dintîi lampant din Romînia și poate din lume, lampant care arse foarte bine într'o veche lampă de ulei. Increzător în noul produs, Mehedințeanu luă parte la licitația pentru luminarea Bucureștilor și se angajă a întreține felinarele cu 335 lei pe an, cînd concurenții care se serveau de uleiuri vegetale, cereau 600 de lei.

Cu ajutorul unuia Moltrecht din Hamburg, construi în 1857 o rafinerie care producea 2710 tone pe an și a costat 80.000 de lei.

Astfel, capitala Romîniei avu cinstea de a fi cel dintîi oraș din lume luminat cu petrol, fiind, în același timp, leagănul rafinajului.

Imediat după aceste descoperiri exploatarea petrolului ia proporții uriașe.

In anul 1859 producția este de abia 605 tone, pentru ca după 71 de ani să ajungă la 200.000.000 tone.

Privind situația de azi, trebue să ne dăm sama cît a influențat de mult viața mondială, descoperirea petrolului, mai ales după ce către sfîrșitul secolului al XIX-lea Beau de Rochas reluînd experiențele abatelui Hautefeuille și ale lui Lenoir, construi un aparat, motor cu combustiunea lentă, în care forța motrice era produsă prin arderea unui amestec detonant de gaze de petrol și aer comprimat.

Desvoltarea pe care a luat-o petrolul în omenire a întrecut orice prevederi. El este azi izvorul de energie și de viață al industriei și al transporturilor terestre, maritime și aeriene.

In 1929 se găseau în mișcare 32.000.000 de automobile și 41% din forța motrice a lumii era produsă prin arderea petrolului și a derivatelor sale.

„Cine are petrol va avea stăpînirea mărilor prin păcură,
„stăpînirea pămîntului și a cerului prin benzinele ușoare.
„stăpînirea continentelor prin petrol lampant și motorină,
„stăpînirea lumii prin puterea financiară legată de mate-
„ria cea mai prețioasă, mai dominatoare a planetei chiar
„decît aurul".

Aceste cuvinte pronunțate de d. Henry Bérenger, în

1919, după ce fusese Comisarul Guvernului Francez pentru petrol, ne arată însemnătatea pe care Franța o dă petrolului.

Același, vorbind după încheierea păcii, spunea:

„Dacă am fost victorioși, am fost pentru că nici un moment, armatele noastre nu au fost lipsite de benzina care „le-a dat posibilitatea de a fi pretutindeni în același timp, „ca să dăm bătălia în condiții superioare".

După încheierea armistițiului reprezentanții guvernelor aliate s'au reunit la Londra. Luînd cuvîntul în numele cabinetului britanic, într'un moment cînd faptele războiului erau încă prezente în mintea tuturor, Lordul Curzon a declarat:

„Istoria viitoare va putea spune că aliații au fost duși spre victorie pe valuri de petrol".

Iar din tabăra învinșilor, Ludendorff mărturisea astfel, în memoriile sale, scopurile campaniei împotriva Romîniei:

„De oarece Austria nu putea să ne furnizeze destul petrol și pentru că toate sforțările pentru mărirea producției rămîneau fără rezultat, stăpînirea zăcămintelor Romîniei era pentru noi o chestie vitală.

„Totuși, chiar după ocuparea ei, chestiunea carburanților a rămas mereu grea. Ea ne dădea mereu mari griji și mari greutăți atît pentru conducerea războiului cît și pentru viața industrială. Din fericire după pacea de la Brest-Litowsk, am putut pune stăpînire pe petrolul din Caucaz, ceeace ne-a deschis în sfîrșit, perspective mai favorabile".

2. *Repartiția petrolului în lume*

Prețioasa substanță a petrolului nu este distribuită în mod uniform pe glob. Țările vechi: Anglia, Franța, Germania, care au fost favorizate prin zăcăminte de cărbuni se găsesc pare-se prin o justă compensațiune, lipsite de petrol. Această situațiune devenea îngrijitoare pentru țările cele mai bogate și mai vechi și de aceea de la sfîrșitul veacului al XIX-lea și pînă azi, o luptă continuă s'a dat între diferite organizațiuni financiare americane, engleze, olandeze și mai tîrziu franceze pentru a acapara fie zăcămintele, fie desfacerea petrolului și a produselor sale. O literatură întreagă, foarte interesantă, descrie luptele acestea, în aparență pașnice, dar care de multe ori au provocat crime, revoluții și războae. Exemplul Mexicului este concludent.

John Rockfeller, creatorul lui Standard Oil, Henry Detterding conducătorul lui Royal Dutch și alții sînt astăzi tot așa de cunoscuți ca și marii generali ai istoriei, care au condus mari bătălii. Iar operațiunile lor financiare pentru a

căpăta supremația sînt denumite de *Camille Aymard*, un bun cunoscător al chestiunii: Bătălia dela Mexic, Bătălia de la Mossul, Bătălia de la Djambi, Armistițiul de la San Remo.

Care este azi situația?

Producția totală a petrolului a fost în anul 1930 de: 195.000.000 tone sau 19.500.000 de vagoane. Ea se împarte pe continente, astfel:

America de Nord	129.000.000	tone
America de Sud	26.000.000	
Europa	25.000.000	„
Asia	14.000.000	„
Africa	260.000	„
Total	194.260.000	tone

Astfel Americele furnizează 79.60% pe cînd celelalte continente numai 20.40%.

3. *Petrolul în Romînia*

Romînia cu producția ei de 5.744.000 tone în 1930, reprezintă abia 2,95% din producția mondială. Ea contribue însă cu 10,47% la consumația Europei și 7,9% la exportul mondial, care în 1930 a fost de 48.000.000 de tone.

Această producție s'a ridicat în 1931 la 6.600.000 de tone, din care s'au exportat 4.500.000 de tone.

Creșterea producției este constantă, de la an la an, deși producția mondială începînd din 1929 a scăzut și deși din cauza crizei prețurilor ar fi trebuit să influențeze înspre scădere.

Faptul că, cu toată scăderea prețurilor, producțiunea se mărește, dovedește pe de o parte că producătorul de țiței nu-și poate dirija producțiunea cum ar vrea, din cauze specifice, și pe de altă parte dovedește puterea de rezistență a acestei industrii și adaptabilitatea ei la noile situații create.

Capitalul societăților petrolifere era socotit în 1930, după datele luate din lucrarea d-lui Pizanti: „Le Pétrole en Roumanie" astfel:

	Milioane	%
Capital romînesc	3.373	26.22
„ englez	2.653	20.62
„ anglo-olandez	2.085	16.21
„ francez	1.993	15.49
„ american	1.300	10.10
„ belgian	828	6.44
„ italian	437	3.40
„ olandez	72	0.56
„ german	49	0.30
„ al altor țări	75	0.50
Total	12.865	

Activul celor 30 de societăţi mai mari era în anul 1930 de 23.852.311.000 lei, iar în acelaşi an, aceste societăţi au avut un beneficiu de: 890.827.000 lei, adică de: 8.17%.

Intreprinderile de petrol au întrebuinţat în 1930:

330 de Ingineri
1.975 de maeştri sondori
14.400 de lucrători
6.500 de oameni de serviciu şi
1.660 funcţionari de birou

Taxele plătite pentru consumul intern s'au ridicat în anul 1930 la suma de: *Lei 2.056.863.000*, pentru o marfă pe care rafinorii au primit suma de: *Lei 2.382.238.000*.

Pentru marfa exportată, Statul a încasat drept transport şi taxe suma de: *Lei 2.027.185.000*. Această marfă valora la rafinerie: *Lei 8.357.185.000*.

Numai din taxele de transport Statul a încasat în 1930 suma de *Lei 2.161.000.000*.

In anul 1930 s'a consumat în ţară 1.216.821 produse de petrol şi s'au exportat 3.840.438 tone.

Faţă de numărul populaţiunii, consumaţia este cu totul redusă, ca revine deabia la 9 kgr. lampant pe an de fiecare locuitor, medie mult inferioară chiar ţărilor importatoare. Mai mult încă, pe cînd faţă de 1914, producţia de petrol a crescut cu 205%, populaţia s'a triplat şi teritoriul s'a mărit de două ori şi jumătate, consumaţia nu a crescut decît cu 83% faţă de 1914.

Aceasta dă încă o dovadă de insuficienţa mijloacelor de distribuţie şi de nivelul scăzut al standardului de viaţă al populaţiei romîneşti. Exportul a fost cum am văzut de *3.840.438 de tone* avînd o valoare de *Lei 10.437.373.000*, reprezentînd ca valoare 36.50% din totalul exportului romîn, fiind cu 1.57 puncte superior exportului de cereale.

98,40% din întreaga cantitate de 5.744.000 de tone, cît însumează producţia ţării în 1930 a fost distilată în rafinăriile din ţară.

Rendementul în 1930 a fost:

de benzină	18 %
de lampant	21 „
de păcură	34.50 „

Dacă rafinăriile ar introduce crackingul păcurii numai pentru trei sferturi din petrolul ratat, s'ar obţine:

benzină	27,5%
lampant	22,0 „ şi numai
păcură	19,0 „

Avantajul pentru economia naţională şi pentru întreprinderi ar fi enorm. S'ar cere investirea de circa 1.000.000

de lei. Valoarea benzinelor obţinute ar creşte cu 50%, iar industria ar scăpa de obsesia plasării păcurii.

Din enumerarea acestor cifre s'a putut vedea însemnătatea de primul rang ce are pentru economia naţională petrolul şi poziţiunea modestă ce petrolul romînesc ocupă în comerţul mondial.

4. *Criza*

Din punct de vedere al producţiei şi al exportului, putem constata un progres continuu.

De la 1924, cînd producţia a fost de: *1.851.303 tone*, am ajuns după şase ani la o producţie de *5.744.000 tone*, iar exportul a crescut de la *424.000 tone* în 1926 la *3.860.000* în 1930.

Nu tot astfel însă stăm din punctul de vedere al valorificării.

De unde vagonul de petrol mediu costa în anul 1928 *lei 17.000*, acest preţ a scăzut în anul 1930 la *lei 9.100*, pentru a ajunge în 1931 la circa *lei 3.600*.—

Această scădere catastrofală a *provocat criza în petrolul romînesc*. Şi criza este cu atît mai mare şi accentuată în ce priveşte pe producătorii de ţiţei fără rafinerii, cu cît preţul ţiţeiului obţinut de ei este de multe ori, după cum se poate vedea din tabloul comparativ ce-l am la dispoziţie, mai puţin de jumătate decît preţurile ţiţeiurilor similare din Statele Unite.

Acolo în Septembrie 1931, ţiţeiul Texas cota *12.525* vagonul, pe cînd la noi ţiţeiul de aceiaşi calitate, de Moreni, cota *lei 3.800 vag.*

Preţurile produselor f. o. b. Constanţa au fost în cursul anului 1930, faţă de preţurile f. o. b. Golf Mexic superioare în ce priveşte benzina uşoară şi grea, mult inferioare însă în ce priveşte lampantul şi aproape egale în privinţa păcurii.

Această constatare dovedeşte că peste 25% din producţia de ţiţei, cît însemnează producţia producătorilor fără rafinerii şi redevenţele Statului nu sînt valorificate la justul preţ. Această constatare ne va servi la fixarea directivelor de viitor.

In cursul anului 1931 situaţiunea s'a schimbat mult în defavoarea preţurilor f. o b. Constanţa, care au rămas mult inferioare celor f. o. b. Golf Mexic, aproape pentru toate produsele.

5. *Incercări de rezistenţă*

Din a treia lună a anului 1930, criza provocată de supraproducţia mondială a început să aibă un ecou tot mai

puternic în țară. La această turburare se adaugă situația critică a pieței interne, provocată de ruperea acordului dintre rafinerii pentru piața internă, care regulase concurența și prețurile de la 1 Octombrie 1927 pînă la 1 Decembrie 1928.

Cînd în luna Iunie 1930, prețul țițeiului de Buștenari, care în Ianuarie fusese de 19.500 lei vagonul, scăzu la 12.200 și cînd către sfîrșitul lunei, benzina scăzu la 5930 lei tona dela 7030, iar lampantul la 1470 dela 2860, cît fusese în Ianuarie, *Astra-Romînă* și *Romino-Americana* propun o convențiune de conservare a țițeiului, care tindea la limitarea producțiunii zilnice dela 1.750 de vagoane cît era atunci, la 1.350, cît se socotea a se putea plasa normal.

Aceleași societăți se obligau în cazul acceptării propunerii lor, să cumpere în anumite condițiuni, producția celorlalte întreprinderi.

Această înțelegere a ținut pînă la finele lui Noembrie 1930, timp în care prețurile au fost menținute. Dar, din cauza studierii insuficiente a acordului, mai cu samă în ce privește coeficentul de producție, convențiunea a căzut. Imediat prețurile s'au resimțit și căderea lor a continuat aproape vertical în 1931, cînd țițeiul de Buștenari ajunse la lei 4.000 vagonul, iar benzina f. o. b. Constanța dela 160 shillingi tona, la 60 shillingi tona.

Față de o asemenea situațiune în cursul anului 1931 se propune un nou plan de restringere mondială a producțiunii: *Planul Kessler*.

Prin acest plan se fixa un plafon de producție maximală a țărilor producătoare, acordîndu-se o serie de prime pentru fiecare cantitate neprodusă, din maximul convenit. De asemenea planul Kessler cerea oprirea forajelor prin o taxă de 30 de dolari pe metrul liniar. Ințelegerea la care aderase în mod grăbit și industria romînească, nu a putut fi realizată.

6. *Primejdiile care ne amenință*

Desvoltarea viitoare a petrolului romînesc este amenințată de cinci mari primejdii:

A. *Concurența sovietică*

In primul rînd concurența sovietică, care-și mărește producția într'un ritm accelerat, însuflețită de un spirit de luptă. Iată ce scrie ziarul „Isvestia" din 14 August 1931:

„De curînd au apărut în presa străină interviewul lui Sir Henry „Deterding și o serie de articole dedicate petrolului sovietic și într'a„devăr capul lui Shell are ce gîndi despre aceasta.

„In U. S. S. R. în cursul ultimilor șase ani, un spor de 160%, în „Statele Unite de 18% și în lumea întreagă de 24%.

„Dela 11.500.000 tone producție în anul 1928, Rusia a ajuns în 1930 la o producție de 18.500.000 de tone.

„Importanța specifică a U. S. S. R. în producția mondială a fost de 5% în 1925, și de 9,50% în 1930. Anul 1931 a prezentat o diferență și mai mare în rapiditatea desvoltării; pentru primul trimestru din 1931, sporirea producțiunii sovietice a fost de 35,40%, pe cînd petrolul Statelor Unite a scăzut cu 15,50%.

„Noi ocupăm o pozițiune bună în producțiunea mondială, după „cum a trebuit să recunoască departamentul de Comerț al Statelor „Unite. Pe cînd în primul trimestru din 1930 producțiunea Venezu„elei a întrecut pe cea a Sovietelor cu 25%, în primul trimestru din „1931, producțiunea noastră a fost mai mare ca acea a Venezuelei „cu 18%.

„După cum Rusia Sovietică s'a clasificat a doua țară de pro„ducție de petrol, tot astfel Sayusneft (un fel de trust administrativ „ale cărui subsidiare sînt: Asnett, Grosnett, Embanett, și ale organi„zațiunii de extragere și rafinare și distribuție *) a ajuns a doua „firmă mondială Shell".

Asta este ceva de care Sir Henry Deterding are motiv să fie agitat. In orice caz ar fi mai potrivit dacă atît Shell cît și Deterding s'ar împăca cu faptul victoriei petrolului sovietic și ar înceta zadarnica luptă contra lui.

Producția tractoarelor și a automobilelor în cuprinsul Uniunii Sovietelor, va crea o așa de mare cerere de produse petrolifere, încît vechile noastre rapidități de dezvoltare vor apărea ca liliputane în comparație cu cele viitoare. *In cursul viitorilor cinci ani, industria de petrol a U. S. S. R. va începe să egaleze și să întreacă pe aceia a Statelor Unite, prima țară producătoare de petrol.*

Regii petrolului speră că desvoltarea industriei petrolifere a Sovietelor se va mărgini la sporul consumului intern și că U. S. S. R. vor fi obligate să restringă exportul sau să încetinească rapiditatea sporului în exportațiuni.

Speranță inutilă... Proletariatul Sovietelor... va desvolta industria sa de petrol la așa extensiune încît va fi în stare să satisfacă și piața internă și viitoarea sporire a comerțului de export.

Importul produselor petrolifere sovietice dă posibilitatea Franței de a fi liberă și nu complect dependentă de piața mondială de petrol. Și într'adevăr, *în perioada celor mai încordate relațiuni politice ,între Franța și U. S. S. R., Ministerul de Război a fost un consumator constant al păcurei sovietice și nici gas-oilul nu era din occident.* Compania franceză Petrofina este deasemenea un mare consumator al benzinei, uleiurilor, etc. sovietice.

In Italia, *Soyusneft* lucrează prin organizațiunea italiană semiguvernamentală A. G. I. P. și este un furnizor constant de combustibil petrolifer al Flotei Italiene, cu care are contracte pe termene lungi.

In Spania noul Guvern a trebuit să recunoască avantajul de a cumpăra petrol sovietic și după cum s'a publicat deja prin ziare, a încheiat cu *Soyusneft* o convenție pentru 3½ ani, prin care peste 60% din nevoile Spaniei vor fi satisfăcute de produsele sovietice.

In Germania o mare proporție de benzol sovietic trece prin minile Asociației Naționale a Industriei Benzolului, „*Benzolverband*".

Paralel cu convențiunea organizațiunilor Guvernamen-

*) Nota autorului.

tale și Semi-Guvernamentale și a Firmelor Naționale, exportul lui *Soyusneft* își desvoltă propriul său aparat de desfacere în diferite țări: Anglia, Germania, Suedia, etc. Pe aceste piețe organizațiile sovietice au devenit factori foarte serioși.

***

In fața unei asemenea puternice organizațiuni, Romînia se prezintă dezorganizată și lipsită de conducere și de mijloacele impuse de metodele sovietice.

B. *Desvoltarea regiunii Mossul*

A doua primejdie este desvoltarea regiunii Mossul. Intr'adevăr, prin acordul semnat la 24 Aprilie 1920 la San-Remo și prin Convenția dela Londra din Iulie 1922, teritoriile petrolifere din Mesopotamia, din regiunea Mossul, au fost concesionate unei grupări reunind părți egale: Soc. Royal Dutch, un Grup Francez, Soc. Anglo-Persian și un grup American.

Bogăția acestor terenuri și în special productivitatea lor nemaivăzută, — d-l Osiceanu a arătat o dată într'o conferință că cinci sonde din Mossul vor produce cît toate sondele din Prahova — fac din exploatarea Mossul-ului un element primejdios. El ne amenință tocmai în bazinul mediteranian, unde noi exportăm peste 100.000 de vagoane produse, adică 50% din exportul total al anului 1930.

Conductele care vor lega Iracul, cu porturile Haifa și Tripoli, în lungime de 1900 km., sînt începute și se prevede terminarea lor în cîțiva ani. In Iulie 1931, Parlamentul Irackului a aprobat proectul propus de Iracq Petroleum Cy. și astfel aceia ce era numai o vagă primejdie, începe să devină o amenințare cu scadență precisă.

Pînă la ziua aceast apetrolul romîn trebue să fie organizat, altfel va păți ceeace am pățit cu agricultura romînească, va pierde piețele externe.

C. *Sinteza Petrolului*

Posibilitatea de a se fabrica benzină și alte derivate pe cale sintetică, este azi dovedită. In special pentru benzină, fabricația germană este astăzi o realitate așa de amenințătoare, încît marile organizațiuni petrolifere americane au trebuit să închee anumite convenții, desigur foarte costisitoare pentru a limita această producție.

In domeniul chimiei nu se poate prevedea ce va aduce viitorul. Ne putem totuși în fiecare moment aștepta la noui descoperiri, care să înlocuiască petrolul, într'o formă sau alta.

Acei care susțin încă conservarea zăcămintelor, să privească numai starea jalnică în care se găsesc minele de cărbuni de pretutindeni și în special acele dela noi, care nu pot rezista concurenței petrolului.

D. *Politica protecționistă a rafinajului în țările importatoare*

Dacă concurența sovietică și cea a regiunilor din Mossul, amenință întreaga economie a petrolului romînesc, ea este totuși o concurență naturală și explicabilă.

Ceiace nu se poate nici înțelege, nici justifica, este introducerea protecționismului în domeniul produselor de petrol, în țările care nu au zăcăminte naționale.

Deși materia primă lipsește, deși este un act antieconomic a crea o industrie care nu are elementele naturale de desvoltare în țările importatoare, deși astăzi este o supracapitalizare a rafinajului chiar în țările producătoare, totuși cele mai multe State consumatoare au început să încurajeze prin protecția vamală și contingentare, formațiunea unor rafinerii înăuntrul granițelor lor, pentru motive de cele mai multe ori militare, deși nici aceste nu pot fi cu suficiență documentate.

In fruntea acestor țări stă azi Franța, care urmărește cu tenacitate realizarea acestei politici, concretizată în Legea din Martie 1923. Construcția rafineriilor a început, un program de 14 mari rafinerii fiind propus spre realizare în scurt timp. Celelalte țări au urmat exemplul, așa că astăzi un program de construcții care crează o nouă capacitate de rafinaj este în parte executat, parte în lucru. In scurtă vreme vom întîlni în concurența produselor, următoarele capacități de rafinaj:

Franța	4.500.000	tone
Anglia	4.455.000	„
Italia	1.500.000	„
Germania	1.071.000	„
Cehoslovacia	888.000	„
Spania	610.000	„
Yugoslavia	112.000	„

Această nouă situație trebue să influențeze directivele politicei noastre petrolifere, în sensul ce-l voi expune mai departe.

E. *Interesele particulariste*

A patra primejdie care amenință o bună desvoltare a petrolului nostru, o constitue *înșiși petroliștii*, sau mai bine zis *diversitatea intereselor particulare*, în acest domeniu.

Pozițiunile cîștigate pînă acum de unele întreprinderi, nu sînt totdeauna conforme unei progresări firești a industriei petrolului. Din această cauză de cele mai multe ori, cînd se prepară sau se pune în practică o măsură conformă interesului general, dar care lovește cît de puțin o situație cîștigată, reprezentanții acestor profituri inerte, se opun cu cea mai mare înverșunare, nouilor măsuri.

Nemulțumiții strigă în totdeauna mai tare decît beneficiarii noui sau reprezentanții interesului general și din această cauză, multe reforme, multe inițiative bune nu au putut fi realizate.

Existența acestor interese particulariste interne și externe s'a manifestat puternic în ultimii ani.

După cum am arătat, prețurile țițeiului — care interesează economia națională, mai mult decît prețurile derivatelor — au fost în permanență menținute mai scăzut decît prețurile țițeiului din alte țări producătoare.

Această presiune a fost posibilă prin faptul că redevențiarii, și producătorii fără rafinerii, inclusiv Statul, care în total reprezintă 35% din producție, oferă marfa lor pe o piață închisă, în care sînt cîțiva cumpărători ce se înțeleg tacit sau express în menținerea unui nivel scăzut al prețurilor.

Nici produsele rafinate nu găsesc toate o valorificare normală. Acele rafinerii care nu sînt puternic legate de organizațiunile mondiale, și care astfel sînt lipsite de un organism propriu de desfacere pe piețele străine sînt și ele obligate să'și vîndă marfa acelorași dominatori ai piețelor mondiale, în condițiuni dictate de aceștia.

Astfel se explică în parte de ce prețurile f. o.b. Constanța sînt mult mai scăzute decît f. o. b. Golf Mexic, deși apropierea Constanței de piețele consumatoare europene ar trebui să-i confere o primă față de celelalte produse ce sosesc din Mexic, Statele Unite, Venezula...

Alte interese petrolifere s'au simțit periclitate de posibilitatea construirii unei conducte de benzină și țiței, conductă menită a efteni cu cel puțin 50% transporturile produselor la porturile de încărcare. Toate mijloacele au fost întrebuințate pentru ca aceste proecte să nu devină realitate.

Aceleași sau alte interese au căutat să împiedice libertatea exportului de țiței, după cum la un moment dat căutau să împiedice chiar producțiunea și forajul.

7. *Politica de Stat*

Interesele petrolifere romînești sînt astfel supuse la tot felul de curente și presiuni, care adeseori împiedică propășirea generală, pentru a salva un mic profit personal.

De aceea, socotesc necesară o politică a petrolului, în care Statul să fie conductorul și animatorul. Aceasta cu atît mai mult cu cît Statul este astăzi proprietarul întregului subsol, dispunînd de o producție de 62.000 vagoane.

Dreptul lui de a crea și impune această politică nu mai poate astăzi fi contestat, cînd întreprinderile cele mai puternice au provocat și acceptat intervenția sa, ori de cîte ori aveau de cîștigat. Prin politica de Stat nu se suprimă cîștigurile, nu se suprimă inițiativa și efortul individual. Din potrivă ele vor fi încurajate, dar vor fi armonizate și dirijate către ținta prosperității generale, prin prosperitatea tuturor elementelor individuale.

In acelaș senz s'a pronunțat și d. prof. Mrazec, care, într'un raport recent către Ministerul Industriei scrie:

„O ameliorare generală a situației nu se poate obține „decît prin măsuri ce trebuie să ia Statul și de urgență, în „vedere de a pune înainte de toate ordine pe piața internă și „de export", iar mai departe:

„Statul romîn este dator să ia inițiativa și să dea di„rective generale în toată problema organizării industriei „de petrol".

Concretizarea acestei politici este indispensabilă și urgentă.

Principiile ei trebue să tindă — după cum am mai spus — la prosperitatea întreprinderilor în cadrele prosperității generale și ele pot fi rezumate în următoarele puncte.

8. *Directive*

I. Mărirea producțiunii

Din punctul de vedere al economiei naționale, apare ca o necesitate absolută mărirea producțiunii, pentru mărirea venitului național.

Fiecare vagon de țiței produs și vîndut, remunerează pe redevențiar, pe proprietarul solului, pe muncitorul și inginerul sondor, pe funcționarul din biuroul întreprinderii, pe cărăuș, fie el cale ferată sau conducăt, fie fisc. Valoarea lui exportată constitue un post activ al balanței de plăți. Limita producției este rentabilitatea normală. Indată ce ea nu va fi satisfăcută, frîna va juca de la sine.

Sîntem deci împotriva oricărei restringeri a producțiunii, afară de cazul cînd:

a) Se va garanta cel puțin intrarea unei valori egale în venitul național.

b) Se va obține acordul mondial fără nici o excepție.

c) Se va garanta păstrarea piețelor actuale.

d) Se vor garanta posibilitățile de reluare a liberei producțiuni în condiții egale cu toți concurenții noștri.

II. Raționalizarea rafinajului

In primul semestru al anului 1931, s'au prelucrat în rafineriile din țară 3.322.594 tone de țiței, utilizîndu-se peste 80% din capacitatea totală de distilare a rafineriilor din țară.

Principalele opt rafinerii au atins aproape limita posibilităților de prelucrare, astfel în cît o creștere rapidă a producțiunii, întotdeauna posibilă nu va putea fi acoperită de capacitățile actuale de prelucrare. Dar, după cum am văzut, pe cînd industria modernă a rafinajului, extrage pînă la 30% benzine (proporție realizată chiar de Steaua Romînă în bateria de crakaj de la Cîmpina), media rafinajului rafineriilor romînești este de abia 18%.

Din această cauză resturile de păcură sînt foarte mari, 34,22% în 1930, și nu se pot plasa. Este deci o necesitate absolută ca să se îndrepte industria rafinatului în așa fel ca să cîștige diferența de 10 ani și de 10% de benzină, care o desparte de industriile moderne.

Urmînd exemplul industriei americane, care azi tratează prin craking 36% din producția Statelor Unite, pe cînd Romînia, nu supune crakingului de cît 9,81% din producția sa.

Prin toate mijloacele de constrîngere și de încurajare ce-i stau la dispoziție, Statul trebue să grăbească procesul de adaptare.

III. Organizarea transporturilor

După cum roata este mijlocul de transport al lucrurilor solide, țeava este mijlocul natural de transport al lichidelor. Această axiomă a mecanicei transporturilor trebue să-și găsească aplicarea pretutindeni. Am îndrăzni să zicem chiar în țara romînească, deși, în ultimul timp apărea aproape nepatriotic să vorbești despre necesitatea construirii de conducte de țiței și benzină de la șantierele la porturile de încărcare.

Producția romînească în continuă creștere și în continuă eftenire nu mai poate suporta tarifele Căilor Ferate și manipulările costisitoare ce-l provoacă transportul cu vagoanele.

Oricîte argumente s'ar aduce de Căile Ferate, ele nu pot valora față de dovadă superiorității și eftinității conductei față de tren.

Evident că și cărăușii au adus multe și întemeiate argumente ca să nu se creeze drumurile de fer. Ele s'au construit totuși, căci așa cerea legea inexorabilă a micșorării efortului, care domină omenirea. Aproape 70.000 de vagoane de păcură nu se pot vinde, pentru că transportul întrece valoarea lor; producătorul de brut primește prea puțin, pentru că transportul benzinei pe C. F. R. costă prea scump. Exportul de țiței chiar eliberat prin lege nu se poate face, dacă nu se va crea calea de transport normală: *Conducta.*

Dintre toate directivele, aceasta este cea mai lesne de realizat, chiar în timpurile aceste grele, pentru că construirea conductei:

a) Se plătește singură în scurtă vreme.

b) Asigură un debușeu de produse metalurgice pentru industria străină și romînă în șomaj.

c) Dă de lucru unui mare număr de lucrători simpli și calificați.

Ne putem azi da samă cît de puternice au trebuit să fie interesele egoiste ale unor cercuri contrarii, pentru a putea împiedeca realizarea acestui pas înainte în raționalizarea problemei petrolului în Romînia.

Odată cu punerea în acțiune a directivelor privitoare la producție, trebue precizate măsurile care să asigure desfacerea în cît mai bune condițiuni a mărfii produse, rafinată și transportată în condiții optime.

IV. Majorarea consumației interne

In primul rînd se impune majorarea consumației interne. Inainte de a avea grija de găsirea de debușeuri externe, producătorii trebue să se intereseze *de debușeul intern.*

Este un paradox ca să căutăm clienți în străinătate cînd ei așteaptă marfa în țară. Am arătat în altă parte ce redusă este consumația de lampant, pe cap de locuitor romîn, și că media celorlalte țări este de trei ori mai superioară. Aceiași situație cu mișcarea trenurilor, încălzirea caloriferelor. In loc de a ne folosi de păcura abondentă și eftină, întrebuințăm de 200.000.000 lei cărbuni străini importați și plătim prea scump cărbunii indigeni.

Mărirea consumului *intern presupune însă organizarea amănunțită a distribuției petrolului și a derivatelor în toate unghiurile țării.* Această organizare cere capitaluri însemnate, plan sistematic, execuție metodică. Pentru a asigura aceste condițiuni și a evita risipa și greșelile din alte țări, este absolută nevoe de concentrarea distribuției într'un singur organism, avînd exclusivitatea desfacerii în țară. Acest organism unic trebuește complectat prin contingentarea desfacerii la intern a produselor, contingentare dictată și controlată de Stat. Intreprinderea de distribuție trebue să fie obligată a provoca, cu toate mijloacele, mărirea consumației interne. Cît de înapoiați sîntem în această privință, ne-o dovedește faptul că nici pînă azi nu s'a fabricat și dis-

tribuit o lampă trainică și corespunzătoare nevoilor țărănimii, ceiace ar fi de un interes capital în mărirea consumului de lampant.

V. Păstrarea și desvoltarea debușeurilor externe.

După cum am amintit în cursul expunerii, noi exportăm țiței din țară, pentru rafineriile care sînt proprietatea capitaliștilor străini. Grija debușeurilor externe nu ar trebui deci să ne preocupe, ca fiind în sarcina acestor întreprinderi nerominești. Alături însă de această industrie de rafinaj se simte necesitatea unei liberări a producătorilor, care deși reprezintă 35% din producție, nu și-o pot rafina și sînt la discreția întreprinderilor de rafinaj aparținînd marilor organizațiuni de petrol, care au politica lor specifică, condusă după interesele mondiale, iar nu după cele interne.

Deci o industrie românească de rafinaj încearcă a'și face drum și cum piața internă nu poate consuma toate produsele, această industrie românească încearcă a-și găsi în străinătate debușeuri proprii.

Dar chiar și restul industriei de rafinaj expediind produsele sale din Romînia, trebue să se îngrijească de debușeuri, cel puțin ca să obțină clauza națiunii celei mai favorizate, pe toate piețele consumatoare. Și astăzi, cînd protecționismul rafinajului, cînd sistemul contingentărilor la import, al compensațiunii de valori exportate și importate, al contractelor directe între State, a turburat comerțul internațional al petrolului, s'a simțit nevoia unei intervențiuni și a unui sprijin al Statului. Această imixtiune a Statului în organizarea comerțului de export și import al petrolului, va contribui la o așezare pe baze mai sănătoase și mai ferite de speculațiune și de dezordine ruinătoare.

Este explicabil că și aci, interesele particulariste să se simtă stingherite în egoismul lor. Interesele generale trebue să treacă înainte, cît timp ele sînt bine fundate și prevăzătoare.

Din acest punct de vedere Romînia, ca și pe terenul tratamentului preferențial, a inovat în Europa, luînd inițiativa reglementării convenționale a exportului de petrol. In convenția cu Franța, încheiată de mine în Septembrie 1930, s'au pus primele jaloane ale unei reglementări favorabile a plasării petrolului brut și a produselor sale pe piața franceză.

In anul acesta d. prof. Mrazec, ca delegat al guvernului romîn, a adîncit și perfectat înțelegerea ajungînd la un contract ferm. Desigur se pot aduce critici unui asemenea aranjament, mai ales în ce privește nereglementarea identică a exportului de țiței. Nu mă pot opri însă să declar — cu toate nemulțumirile particularilor ce a creiat la noi și în Franța — că acest angajament este favorabil, el garantează plasarea unei cantități importante de produse în condițiuni normale, pentru un termen de 3 ani și asigură oarecum viitorul apropiat.

După cum spunea comunicatul francez: „El marchează în adevăr, un prim efort pentru organizarea pieții europene a petrolului".

In viitor politica internațională a petrolului va trebui rînduită pe aceleași principii, pentru că numai astfel vom înlocui dezordinea prin ordine și siguranță.

VI. Libertatea și organizarea exportului de țiței

Necesitatea unei supape externe a producției de țiței apare azi evidentă. Atingerea limitei maxime a capacității de rafinare, protecționismul rafinajului în țările importatoare, presiunea prea mare a rafineriilor asupra producătorilor, impun libertatea de export a țițeiului. Cunosc toate argumentele propuse de *„Asociația Petroliștilor"* în multiplele ei memorii. Argumentele nu sînt convingătoare. Exportul țițeiului nu trebue încurajat în dauna rafinatelor. El trebue însă lăsat liber și în condiții egale și normale de transport și export, pentru ca să se poată valorifica singur.

Directiva dată în acest an, de proectul actualului Ministru al Industriei, directivă pentru care am scris de multă vreme, trebue să găsească aprobarea tuturor și trebue să devină lege cît mai degrabă.

9. *Mijloacele politicei de Stat*

Realizarea directivelor expuse pînă acum necesită mijloace puternice din partea Statului. Pe lîngă forța legislativă și de impunere, Statul, trebue să utilizeze și mijloacele de creațiune și animație.

In primul rînd trebue creată acea mare întreprindere de petrol care să reunească producția Statului ca redevențiar, cu producția societăților romînești, care azi se găsesc într'o grea situație. Gruparea aceasta va deține peste 25% din producția întregii țări și va trebui să fie un instrument de execuție al politicei de Stat în petrol.

Această creațiune ne este impusă pe de o parte de faptul că cel mai puternic concurent, Sovietele, o au la dispoziție și au putut realiza frumoase rezultate, iar pe de altă parte pentru că organizațiile mondiale tind din ce în ce mai mult la o concentrare.

In al doilea rînd, trebuește creată *o mentalitate mai întreprinzătoare și mai activă în organele de Stat*, care au a

aplica politica sa minieră. Intervențiunea Statului trebue să se manifeste peste tot, lăsînd totuși la bază efortul și proprietatea individuală.

Această activare a rolului Statului nu urmărește decît un singur scop: *acela de a înlesni cea mai folositoare dezvoltare a industriei de petrol, cu cel mai mare folos pentru economia și politica națională.*

Ea nu este de loc o atitudine războinică față de organizațiunile mondiale de petrol, nici o atitudine dușmănoasă față de celelalte State producătoare. Romînia își dă sama că nu poate impune lumii politica sa de petrol. Ea trebue însă să obțină respectarea drepturilor ei la viață. Oricînd Romînia trebue să fie gata a încheia orice acorduri și aranjamente, fie cu organizațiile mondiale, particulare, fie chiar cu organizațiile publice care conduc afacerile de petrol.

Ea trebue să-și asigure astfel dreptul de dezvoltare maximă și posibilitatea de a se folosi de toate avantajele ce decurg din deținerea și exploatarea unei părți din cea mai mare rezervă de forță, lumină și căldură: *petrolul.*

Dr. Ernest Ene

Note pe marginea cărților

Numele lunii Aprilie

Intr'unul din numerele Buletinului Societății de Linguistică dela Paris, apărut în 1931, d. Emile Benveniste propune o nouă etimologie pentru numele lunii Aprilie.

In general, se obișnuește să se discute articolele etimologice numai cînd nu ești de acord cu cele susținute de autor. Din articolul d-lui Benveniste n'aș putea schimba nici o virgulă. Dacă totuși îl relevez aici, o fac pentru că socotesc că articolul acesta este mult mai important decît o notă etimologică oarecare, atît ca rezultate, cît și ca metodă.

D. Benveniste este un foarte tînăr linguist francez, din punctul de vedere al vîrstei (n'are nici 30 de ani). In ce privește producția însă, nu e chiar atît de tînăr, căci sînt vre-o zece ani de cînd publică articole în revistele de specialitate. Se ocupă de limbile indo-europene (între care și de hittita cea de curînd descifrată), dar e perfect informat și în privința altor grupuri de limbi: etrusca, limbile microasiatice, etc.

Numele latinesc *Aprilis* avea pînă acuma o etimologie admisă de toată lumea. Anume, se susținea că e derivat dintr'o rădăcină indo-europeană **aporo-*, care înseamnă „al doilea". Cum Martie era prima lună la Romani, era natural ca luna Aprilie să fie numită „a doua", cu atît mai mult cu cît Iulie și August se numeau în vechime *Quintilis* și *Sextilis*, adică „a cincea" și „a șasea", iar lunile de la Septembrie înainte poartă pînă azi numele de „a șaptea", etc.

D. Benveniste atrage însă atenția asupra faptului că rădăcina **aporo-* nu înseamnă „al doilea" ci „al doilea dintre doi", adică „celălalt". Dar luna Aprilie era a doua din douăsprezece (mai de mult fusese a doua din zece); de altă parte, latina are pentru „celălalt" cuvîntul *alter*, și d. Benveniste

arată că nici o limbă nu posedă în acelaşi timp pe *alter* şi pe **aporo-*, ci numai unul din ele. Deci, latina care are pe *alter* nu l-a avut niciodată pe **aporo-*.

De altă parte, dacă de la Iulie înainte lunile sînt în adevăr numerotate: *Quintilis*, *Sextilis*, etc., în schimb Martie nu înseamnă „întîia", nici Mai a „treia", nici Iunie „a patra" lună. Se ştie de mult că, în limbile indo-europene, numerele de la unu la patru formează un grup aparte, față de cele următoare şi că numărarea normală începe de la cinci.

De oarece Martius e luna lui Mars, Maius a zeiței Maia şi Junius a Junonei, e de aşteptat ca şi Aprilis să fie luna unei divinități. Şi este. D. Benveniste dovedeşte cu un material istoric suficient că Aprilie era luna zeiței Venus.

Pentru *Afrodita*, Grecii aveau o formă scurtată, *Afro*. Numai trecînd prin limba etruscă, *Afro* trebuia să devină **Apru* şi numai din acest **Apru* etrusc, neatestat, se putea forma numele *Aprilis*. Originea etruscă a numelui este perfect dovedită.

Dar nici sufixul *-ilis* nu poate fi latin, căci *Quintilis* n'ar însemna „al cincelea", ci „care priveşte pe al cincelea". Sufixul acesta este însă foarte răspîndit în limba etruscă, ceiace ne arată că şi numele *Quintilis* şi *Sextilis* sînt copiate tot după limba etruscă.

De aici ajungem la *September*, etc., a căror explicare ca derivate latine e cam forțată. Dar *Octombrie* în limba etruscă se zicea *Xosfer*, şi sufixul *-ber* se explică perfect foneticeşte din *-fer*.

Iată deci că originea etruscă, totală sau parțială, a fost dovedită pentru şapte nume de luni. Rezultatul acesta este foarte interesant din punctul de vedere al istoriei culturale a Romei şi deci şi a omenirii.

Dar ceiace e mai plăcut de relevat este metoda sigură de care face dovadă d. Beneveniste.

Aşa cum am prezentat lucrurile aici, s'ar părea că totul se înlănțue în mod simplu şi natural. In realitate, se poate spune că adevărul a fost descoperit numai pe bază de combinații, aşa cum a găsit Le Verrier planeta Neptun numai prin calcule matematice.

Dar, odată găsită, explicația justă este aşa de limpede, sare atît de mult în ochi, încît ți se pare că trebue să fi fost orb ca să n'o fi găsit singur.

Marii linguişti sînt foarte rari. De astă dată sîntem siguri că avem unul autentic.

Al. Graur

In Dobrogea

Vîntul pe mare se 'ntinde, lung
Şi satele vîntură secara.
Eu rîd cînd razele străpung
Şi cînt mînă 'n mînă cu vara.

Un cînt din căldură țesut,
Din sărituri de lăcuste,
Şi din svonuri de val bătut
Pe line nisipuri înguste.

Mă tolănesc în aria bălae
Cu mînile pline de grîu
In larma vocală de pae
Cu caii înotînd pînă 'n brîu.

Cu fața ca grîul călită
Pentru alte sălbatice zile
Cînd vara va trece grăbită
Ca fata rea printre zambile.

Cu pleava 'n plete, pe drum,
In praful stîrnit de turme
Calc drumurile gata de scrum
Și pasul meu nu lasă urme.

R. Han

Raționalizarea vînzării

In cadrul activității capitaliste a lumii civilizate, *vînzarea* este scopul final al tuturor eforturilor de producțiune, de repartiție, de circulație, de organizare.

Vînzarea este singura operațiune generatoare de cîștig, singurul act capitalist producător de beneficii, adevăratul mobil, care pune în mișcare interesul individual, toate inițiativele, toate eforturile spre mai bine, toată munca omenirii și tot capitalul acumulat sub orice formă, ca patrimoniu al Societății capitaliste.

Un studiu cît de succint asupra raționalizării vînzării, apare mai mult ca o încercare de a sistematiza după criterii științifice, ceiace eforturile individuale și colective au realizat în regimul capitalist sub presiunea interesului și a luptei după beneficii.

Nici o învățătură, nici o teorie, nici o tradiție, *nimic nu poate raționaliza mai bine vînzarea decît* necesitatea *de a realiza beneficii*, cît mai mari beneficii din operațiunile de vînzare.

Și cu deosebire asemenea necesitate apare sub presiunea crizelor ca cea actuală.

Vînzarea fiind un act intermediar între producție, circulație și consumație (după cum vînzarea se face la revînzători de en gros sau pentru consumatori în detaliu) ea este o operațiune dependentă de factorii economici primari și finali ai ciclului activității economice.

Raționalizarea vînzării nu depinde deci numai de organizatorul vînzării, ci de un complex de factori colaterali pe care organizatorul vînzării raționale trebuie să-i supravegheze în permanență și să-i influențeze în limitele mijloacelor sale de reacțiune.

Pentru a trata complet problema „raționalizării vînzării" ar trebui să cercetăm și efectele indirecte ce-ar trebui să producă vînzarea rațională asupra producțiunii neraționale. Pro-

ducțiunea nerațională trebuie exclusă din comerț. Vinzarea trebuie să aibă permanentă influență asupra consumațiunii pe care trebuie să o îndrumeze și să o activeze, ridicind mereu standardul de viață al societății și creindu-i mereu noi necesități.

A analiza aceste laturi ale problemei ar fi interesant, dar desigur am fixa un cadru prea vast cercetării noastre. De aceea ne vom limita la raționalizarea operațiunii de vinzare în limitele actului vinzării în sine, adică la raționalizarea operațiunilor comerciale propriu zise de vinzare.[1]

Vom cerceta întrucit actuala politică a Statului conduce la o vinzare rațională a produselor naționale pe piața internă și întrucit desfacerea pentru export a acestei producțiuni este organizată pe baze raționale, în burse de mărfuri, tirguri, oboare, etc.

Mai înainte însă încep prin întrebarea, dacă este posibilă o raționalizare a vinzării în vremuri ca acestea de mari perturbări economice, cind în operațiunile de vinzare intervine nesiguranța a înșiși factorilor fundamentali ai vinzării, ca de ex: părăsirea etalonului aur al monetelor în care se făceau

[1] Mai toată lumea recunoaște astăzi că principiile vinzării influențează toate manifestările activității omenești și regulează toate afacerile moderne. Cu toate că încă din 1776 Adam Smith a arătat că datorită instinctului de schimb cu care se naște omul, s'a stabilit diviziunea muncii, de unde a decurs apoi tot progresul omenirii, nu e departe timpul cind profesiunea de comerciant era atit de desconsiderată încit chiar un comerciant, al cărui fiu nu arăta aptitudini pentru studii mai înalte, era desperat la gindul că incapabilul său fiu nu va ajunge nici odată altceva decit un negustor ca și el. Această desconsiderare provenea probabil din credința că știința comerțului este o știință care nu se poate învăța, spre deosebire de științele exacte. Apoi faptul că erau comercianți tocmai acei care nu puteau învăța o știință exactă, făcea să se creadă că ar fi imposibil ca un negustor să aibă un spirit științific pe care să-l aplice în activitatea sa de toate zilele.

Astăzi, cind sint atitea școli de comerț, academii de înalte studii comerciale, desconsiderarea aceasta (care încă se menține într'o oarecare măsură) este sortită să se micșoreze tot mai mult, pină la complecta ei dispariție.

Taylor a pus bazele științei muncii industriale. Astăzi, aceleași principii — principii ale metodei științifice — pot fi aplicate cu oarecare variante, afacerilor propriu zise.

Este exagerat să spunem că se poate ajunge la rezultate sigure; tot ceeace se poate spera este să se înregistreze un oarecare număr de perfecționări, în direcții diferite, care ar putea constitui mai curînd o schiță de știință decît un cadru de organizare definitivă. Deși multe din chestiunile privitoare la desfacere, pe care le vom enunța, cer studii aprofundate — care dacă ar fi făcute, ne-ar arăta poate că era cu adevărat științifică, pentru aceste chestiuni nu a venit încă — totuși este incontestabil că în stadiul actual al civilizației noastre se pot emite principii după care să se conducă un om de afaceri pentru a realiza o desfacere rațională a produselor.

toate tranzacțiile și contractele; variația prețurilor materiilor prime dela o zi la alta, în proporții ce depășesc orice previziune; nesiguranța raporturilor stabilite de legi prin nesocotirea drepturilor cîștigate și noua legislație care ajunge pînă a creia impozite cu caracter retroactiv, schimbate de mai multe ori pe an; într'un cuvînt cînd stabilitatea și siguranța lipsesc activității economice.

Noi credem că tocmai în aceste timpuri este locul raționalizării[2]. Iar vinzătorul trebuie să fie ca un comandant de

[2] La Washington, orașul care nu rămine indiferent la preocupărită temerii de spraproducție, dacă fabricația s'a intensificat pe rită temerii de supraproducție, că dacă fabricația s'a intensificat pe punctul de a face să distrugă vechile cadre ale comerțului. *Marile societăți industriale care se ridică* au pretenția de a-și face legea lor, de a se lipsi de intermediarii normali pentru distribuirea produselor și o mișcare se desemnează în favoarea vinzării directe dela producător la consumator. In acelaș timp se nasc noi forme de vinzare și noi formule de credit. O turburare invadează mediile economice: se întorc spre Washington și cer întrunirea, în acest an, a unei conferințe, care de altfel a rămas istorică, în evoluția lumii noui. Această conferință, care a fost inaugurată de ministrul de atunci, Hoover, a permis să se măsoare schimbările reale aduse în procesul comerțului de către producția în massă. Ea a permis deasemenea să caute soluțiile de recomandat și stradițiile care trebueisc desfiițate.

In 1928 a fost o conferință mai specializată, foarte curioasă și revelatoare a transformării ocazionată în anumite profesiuni de către economia modernă: comerțul de en-gros se găsește amenințat foarte serios din mai multe părți, lăsat în urmă de magazinele în lanț (chain stores) care profită de puterea lor de cumpărare considerabilă, pentru a-și face comenzile direct la uzine, frustat pe deoparte de desvoltarea caselor de vinzare prin corespondență, diminuat pe de altă parte în atribuțiile sale prin numeroasele grupuri de cumpărători, care operează pentru marile magazine sau pentru asociațiile de detailiști, acest comerț se vede obligat de a cere la rîndul său asistență la Washington. Se adresează Camerelor de Comerț ale Statelor-Unite, care convoacă de data aceasta o conferință națională a vinzării „National Wholesale Conference" care avea sarcina să descopere care ar putea fi în această lume nouă funcțiunea angrosiștilor.

In sfîrșit, în 1929, Camera de Comerț invită pe oamenii de afaceri din toate statele la Congresul său anual. Titlul manifestului pe care l-a emis atunci Camera de Comerț era foarte lung: „responsabilitățile din ce în ce mai mari ale oamenilor de afaceri". Era vorba de a se ajunge, după discuțiuni ale tuturor vocilor competente, la un fel de catechism al omului de afaceri. Chestiunea care domina toate desbaterile era aceea a distribuțiunii. Ea era inscrisă cu acești termeni în program: „vinzarea, care este viitorul ei?" La fiecare din aceste întruniri, se schimbau cîteva idei generale, apoi se studiau sistematic în detaliile lor cele mai mici, cîteva chestiuni. Astfel opinia publică se găsea luminată, iar consumatorul se găsea informat de eforturile care nu încetează a se face pentru a-l mulțumi.

Washington era astfel un fel de laborator al afacerilor, un fel de clearing-house al opiniilor care se confruntau și se ajustau între ele. Serviciile oficiale ale Ministerului Comerțului sînt animatoarele lui. Ele îi aduc ajutorul lor binevoitor, îi dau din ce în ce mai mult,

unitate în timp de luptă, informat din toate părțile asupra variațiilor factorilor ce intervin în comerțul său, pentru a lua dela ceas la ceas măsuri de apărare a patrimoniului angajat în activitatea sa.

Taylor a aruncat baza științei muncii industriale. Şi astăzi se recunoaşte că aceleaşi principii pot fi aplicate şi în comerț, cu oarecare variante. Intr'un cuvînt se face o analiză a funcțiunilor întreprinderilor comerciale şi se caută să se deducă din această analiză o metodă care să fie debarasată de orice considerații psihologice.

Nu fără oarecare surprindere am aflat că în America, la unele universități, există facultăți speciale şi seminarii pentru comerț şi din cauza marei aglomerațiuni, la acestea, nu se admit decît studenții cei mai meritoşi [3].

In Romînia, în ceiace priveşte ideologia curentă a comercianților asupra raționalizării, trebuie să spunem că sînt unii care văd în raționalizare — şi aceştia sînt foarte puțini — văd în raționalizare adevărata mîntuire.

Pe de altă parte găsim în cercurile de specialişti — cu deosebire la cei mai vîrstnici şi nu prea conservatori — mulți care cred că întregul tărăboi cu raționalizarea n'ar fi necesar, deoarece întotdeauna şi în special de cînd există libertatea comerțului, orice comerciant care voia să progre-

mare parte din informațiile de care ar putea cu multă greutate să se lipsească astăzi.

Dacă am încerca să punem punctul pe i asupra chestiunilor care s'au evocat în aceste conferințe, ele trebuie să fie împărțite în mod esențial în două grupe. Pe de o parte, care sînt organele distribuitoare, care trebuie, în mod normal, să se interpună între producător şi între consumator? Adică în ce măsură trebuie favorizat şi desvoltat comerțul de angros, marile magazine, magazinele cu sucursale multiple, vînzarea directă, pentru ca să satisfacem cît mai repede şi mai cu seamă cu minimum de cheltueli de vînzare, publicul interesat.

Pe de altă parte, odată fixate modurile de organizare comercială, să desvoltăm ceiace se poate numi ştiința comerțului, să adaptăm organele întreprinderii comerciale la funcțiunea reală a acesteia şi ce răspundem la chestiunile: Ce să vindem? Prin cine să vindem? Cui să vindem? Şi în sfîrşit cum să finanțăm consumațiunea, cum adică să dăm consumatorului uşurințele de plată de care are nevoie.

[3] Autorul raționalizării comerciale propriu zise, Gilberth, care are aceiaşi însemnătate pentru raționalizare ca Taylor pentru tehnică, a instituit cursuri, cu decenii în urmă, analoage cu acelea care s'au ținut din inițiativa asociației principale în 1929.

Doamna Gilberth, colaboratoarea de decenii a soțului său, şi după moartea acestuia, conducătoarea institutului, spune că marile întreprinderi de comerț îşi trimit pe cei mai buni conducători ai întreprinderilor la astfel de cursuri care țin mai multe săptămîni, şi cheltuiesc în acest scop mii de dolari. Asemenea mijloace nu ne stau nouă la dispoziție, în economia noastră sărăcită. De aceia ar fi cît se poate de recomandabil dacă s'ar putea ca la inițiativa particulară să se alăture ajutorul şcoalelor comerciale.

seze s'ar fi comportat rațional şi s'ar fi folosit de toate inovațiunile şi progresele în propriul său interes.

Cu această ocazie ei nu găsesc decît să insulte americanismul modern, a cărui maimuțăreală n'ar servi în Romînia la nimic.

Ei bine, acestora şi tuturor acelora care se ocupă cu metoda raționalizării şi care văd în ea perspective noi, trebuie să le spunem că raționalizarea *nu înseamnă decît o parte* din ceiace trebuie pentru înlăturarea dificultăților din întreprinderile comerciale şi că raționalizarea care dă greş este numai aceia în care lipsesc condițiile esențiale pentru existența economică independentă a unei întreprinderi.

Raționalizarea este o metodă bună pentru întreprinderile bine închegate, cărora nu le lipseşte nici unul din elementele necesare pentru însăşi existența lor.

Să încercăm să explicăm prin ce se diferențiază mişcarea actuală pentru introducerea unei îmbunătățiri metodice, de spiritul practic datorit naturii şi talentului cîtorva indivizi care țin ascuns pe cît posibil cheia succesului lor. Să fim recunoscători Americii că acolo raționalizarea întreprinderii comerciale a fost arătată, în toată amploarea ei, opiniei publice ca o ştiință cu aplicațiuni practice şi că deasemenea ea ni se arată şi nouă europenilor cu cea mai mare sinceritate. Prin aceasta se dă posibilitatea ca oricine are interes, să poată învăța experiența altora şi să nu o dobîndească, această experiență, cu sacrificii prea mari. Aceasta economiseşte întregii economii a unui popor — mai mult decît se crede — sforțările inutile.

Cînd trecem la specificarea diferitelor posibilități de raționalizare a vînzării, trebuie să ne debarasăm complet de ideia ce se atribuie acestei raționalizări de obicei în industrie şi technică.

Sînt cît se poate de interesante ideile d-lui Filene, — un fel de Ford în comerț — proprietarul unui mare magazin de specialități din Boston, idei bazate pe o experiență foarte lungă, după care comerciantul să se silească la fiecare articol să facă cel mult trei feluri de prețuri (după calități). Filene nu înțelege prin aceasta prețul unic în înțelesul magazinelor de preț unic existente astăzi (cum e cazul cu Herdan, 7 lei orice consumație) ci oferă o scară de prețuri pentru a nu constrînge clientul să cumpere de ex. o pălărie de 6, una de 8 sau de 900 lei pentru a lua culori şi forme diferite, ci face toate culorile şi toate formele la aceleaşi trei prețuri.

Cea mai bună reclamă a unui comerciant — spune Filene — este bunul său renume. Clientul uită foarte repede ce a cumpărat şi ce preț a plătit, dar felul cum a fost servit îl uită foarte greu.

Lăsăm deoparte obligația fiecărui comerciant de a-şi

conduce la eșire clientul cu exces de politețe, care nu costă nimic, de a căuta să-i afle gusturile chiar cînd nu e cumpărător, etc. etc.

* * *

Dar să luăm chestiunile care se pun într'o întreprindere comercială; *pentru comerțul interior* se poate spune că fiecare din ele face obiectul unor cercetări aparte.

Mai intîi: *ce să vindem?* Răspunsul: să analizăm nevoile consumului de azi, să determinăm tipurile standard corespunzătoare nevoilor publicului, tipul corespunzător gusturilor noi. Apoi, stocarea produselor susceptibile de a se vinde repede. Trebuie întrebuințați colaboratori specializați, diferiți de cumpărători, care au sarcina să descopere noutățile de vîndut și să încerce să se facă din acești specialiști ai gustului, niște adevărați orientatori ai consumului intern. [4]

[4] Clienții noi sînt acum mai necesari decît oricînd. Recrutarea lor, ea singură, e un domeniu atît de vast, incît nu putem să nu amintim de ea. Costurile enorme ale anunțurilor în ziare, fractului, inseratelor sau ofertelor tipărite, oferte scrise, reclame împărțite, care trebuiesc luate în vedere, trebuie să fie rezultatul unui plan anumit și nu numai după bunul simț. Deci începătorii în acest domeniu trebuie să se folosească de sfaturile cunoscătorilor cu experiență în branșa respectivă, ca să nu plătească prea mult taxa de învățătură. Anunțurile singure nu sînt suficiente pentru a procura clienți. Forma exterioară, fațada magazinului, firma, luminatul, decorul vitrinei, sînt domenii în care poate fi introdusă raționalizarea, adică o îmbunătățire făcută după plan: chiar și transformarea, mobilarea internă este o condiție foarte necesară raționalizării în domeniul procurării de clienți; chiar și în magazin, cel care intră trebue convins de varietatea asortimentelor și să nu aibă impresia că poate ieși de acolo fără să cumpere.

Ajungem acum la posibilitatea vînzării și prin aceasta la scopul tuturor magazinelor. Ținta principală, neglijată din păcate foarte mult, trebuie să fie aici, a face din cumpărătorul ocazional un client statornic și prin aceasta a asigura succesul muncii de recrutare pe un timp cît mai îndelungat. Vînzarea e și o artă. Acel care are ucenici cu două clase primare, rareori poate spera ca din aceștia să scoată ajutoare bune, bine instruite pentru vînzare.

Schimbarea modelelor de mărfuri trebuie să fie un prilej pentru proprietar, sau pentru conducătorul vînzării, de a se instrui mai intîi pe dînsul despre tehnica și utilitatea acestor mărfuri și apoi să instruiască mai departe în mod ușor de înțeles personalul lui de vînzare. Țelul trebuie să fie de a forma din vînzător un consilier de încredere al clientului. Pe lîngă educația aceasta, vînzătorul trebuie să fie metodic în a ști în ce raion și pentru care fel de marfă din acest raion trebuie să fie mai energic în oferta sa și cînd trebuie să procedeze altfel pentru a nu speria clientul.

Trebuie studiat metodic dacă articolele pot fi vîndute mai bine cînd clientul stă în picioare, sau cînd i se oferă un scaun. Schimbarea sau reclama să nu fie făcută niciodată după dispoziție, ci după un sistem rațional și fixitatea să nu excludă excepțiile.

Chestiunile de credit și rabat care se acordă unei categorii de clienți, executarea la timp a comandei, sînt de asemenea prilejuri de instruire a vînzătorilor, avîndu-se în vedere principiul ca vînzătorul să nu micșoreze calitățile mărfei concurentului, nici firmele concurente să nu spună neadevăruri relativ la marfa lui sau la capacitatea firmei.

Pentru a forma încrederea la client după vînzare, este bine a se introduce mașinele de măsurat, aparatele de tăiat, la care clientul poate vedea tăiatul după măsura cerută și o poate controla el singur.

Mulțumiri aduse la cassă pentru banii primiți, o despărțire politicoasă care nu costă nimic, pot fi ușor introduse și tot atît de important e și salutul plin de tact și întrebarea, la intrare, ce anume dorește clientul. Un caz care ar părea de detaliu, dar care a provocat reclama extraordinară a unui renumit comerciant din Londra, este următorul: Comerciantul Gramage căuta mai înainte de toate să-și servească și să-și satisfacă clientela. Tîrziu seara, în ajunul Crăciunului, pe cînd era acasă cu familia, Gramage fu chemat la telefon de o clientă indignată. Doamna comandase o jucărie pentru băiețașul ei, i se spusese că o va avea de Crăciun și jucăria nu-i sosise încă. Copilașul era să fie foarte amărît. Doamna adăogă: „mi-ați promis că voiu avea jucăria la timp". D. Gramage nu făgăduise personal nimic, dar făgăduiala funcționarului său îl lega întocmai ca și cum ar fi făcut-o el. Ceru deci doamnei să-i descrie jucăria. Pe urmă o asigură că băiețașul o va avea la deșteptare, în ziua de Crăciun. „Cum va fi posibil așa ceva?" întrebă doamna. „Fiți liniștită, așa va fi". Inainte de a se lumina, în dimineața Crăciunului, nu mică fu mirarea păzitorului de noapte al magazinului Gramage, cînd auzi un automobil care se opri înaintea porții magazinului și se găsi față în față cu patronul în persoană. Domnul Gramage descoperi la raionul expediției jucăria în chestie, pe urmă luînd o manta și o perucă, se deghiză în Moș Crăciun, duse jucăria băiețașului, tocmai cînd acesta se deștepta. Puteți bănui cît de mult a vorbit doamna despre acest eveniment. Povestea circulă peste tot și d-l Gramage profită indirect de excelenta publicitate cauzată de actul său de înaltă curtoazie comercială.

Aci, putem spune că nu e nici ilogic, nici paradoxal a afirma că raționalizarea vînzării depinde de raționalizarea producției. Să luăm un exemplu. S'a stabilit că într'o industrie se făceau 107 tipuri de paturi. Dacă un negustor ar dori să aibă magazinul său bine asortat cu paturi, ar trebui să aibă cel puțin 105 din ele și de îndată ce ar vinde unul, magazinul nu ar mai avea un asortiment complet. Dacă însă, precum s'a propus, în loc de aceste 107 tipuri diferite de paturi, s'ar fi făcut numai 7, un comerciant ar putea avea un asortiment care să-i dea posibilitatea să nu-și descompleteze repede marfa, să nu lase astfel ca clienții să plece din magazin.

La întrebarea „ce să vindem?", cea mai mare greutate este de a găsi granița pînă la care clientul poate face sacrificiul să cumpere obiectul dorit și granița unde trebuie să-și învingă gustul pentru a cumpăra numai după puterile sale. [5]

[5] Cea mai importantă cerință pentru succesul unui magazin este un asortiment bun de marfă, dar și aici e chestie de producție, după cum spuneam mai sus.

Dobînda enorm urcată față de ceiace era mai înainte de războiu, precum și cheltuielile pe care azi un comerciant le suportă ca impozite, reclamă, etc., nu îngăduie așteptări pînă la sfîrșitul anului

Prin cine să vindem? Este altă întrebare. Răspunsul: numai prin vînzătorii care își cunosc foarte bine meseria. Fiecare mare magazin la Washington posedă un departament, numit „departament de educație a noilor vînzători". Un serviciu central atașat la învățămîntul tehnic, servește ca sfătuitor pentru crearea acestor școli.

Intr'un mare magazin s'a creiat un veritabil biurou de pregătirea muncii (planning department) care pregătește și controlează lucrul a opt mii de funcționari.[6]

A treia întrebare: *cui să vindem?* Cum să satisfacem publicul interesat? Răspunsul este: analizarea piețelor și a publicității.

Ce volum de afaceri să realizăm? Răspunsul: să studiem mai înainte fiecare colț al pieții, să scrutăm bogăția locuitorilor, să stabilim previziunile de vînzare pe regiune, pe agent, să fixăm cote de vînzare.

In sfîrșit, *cum să finanțăm consumația?* Prin desvoltarea vînzării pe credit, prin toate sistemele de vînzare.

Dacă aceste capitole de afaceri ar fi tratate aprofundat, s'ar descoperi poate că pentru fiecare din aceste capitole corespunzătoare în întrebările puse mai sus, èra adevărat științifică s'ar apropia și că ar fi pentru noi în noile idei și metode, materie de suficientă reflexiune, de lucru și în special materie suficientă de adaptat.

America este o țară de mare consum. Am fi tentați să zicem că este mai cu seamă o țară de comerț de detaliu. Este consum în America, cu deosebire pentrucă pretutindeni unde

---

spre a face bilanțul, ci silesc pe comercianți să facă mereu observații metodice cu două scopuri: să reguleze după un anumit plan cumpăraturile și să se grăbiască să vîndă mărfurile care stau de mult în magazin.

Unii negustori spun că este mai bine să pierzi la o vînzare decît să ții în magazin mărfuri puțin căutate. Dar foarte puțini comercianți știu ce fel de mărfuri vor fi cerute de clienți. Dacă de ex. se stabilește că s'au vîndut bluze de mărime mijlocie 40 de bucăți, bluze de mărime mică 8 bucăți și bluze foarte mari 4 bucăți, aceasta nu înseamnă numaidecît că cerința de această din urmă marfă a fost mai mică. Poate că cererea a fost mai mare, însă clienții nefiind satisfăcuți cu forma sau calitatea mărfii, nu au cumpărat. De aceia e foarte bine să se noteze fiecare cerere care n'a putut fi satisfăcută, căci aceasta dă indicații pentru raționalizarea noullor cumpărături.

[6] Este un avantaj destul de mare că unele mărfuri pot fi împachetate și pregătite înainte, așa că la cerere pot fi servite clientului imediat și aceasta e un fel de raționalizare. Dar aici trebuie foarte multă măsură, căci comerciantul cedînd autonomia sa— vînzînd mărfuri împachetate de fabrică — fiind responsabil de conținutul pachetului, e expus la o încordare prea mare și se poate întîmpla să vîndă clientului mărfuri frumos împachetate, dar care nu sînt bune. Pe de altă parte cîștigul lui la unele din aceste mărfuri e așa de mic încît renunță de a le vinde, iar clientul negăsind o marfă cu marca sa favorită nu face nici alte cumpărături.

este posibilitate de vînzare, putem fi siguri că mărfurile oferite publicului sînt atît de numeroase și variate că, chiar cel mai econom consumator ar fi tentat să cumpere. De altfel, acest fel de supunere inconștientă a publicului la sistemul practicat în America, se face atît de bine simțit că în loc să i se propună publicului un plan de cheltueli, i se propune un plan de economie.

Nu este deci de mirare că întreprinderile comerciale de detaliu au luat acolo un loc preponderent. Nu este de mirare, cu atît mai mult, cu cît diferitele sisteme de vînzare în detaliu, acolo se alătură deseori. Fenomen curios în această privință este desvoltarea actuală a magazinelor în lanț (chain stores), care în orice comerț tind să elimine din ce în ce mai mult comerțul de detaliu independent: restaurante, băcănii, cofetării, magazine de fierărie, drogherie, comerț de ghete, farmacii, magazine, bazaruri; toate acestea sînt înlocuite în Statele Unite prin sucursale ale unui număr oarecare de societăți care dispunînd de mijloace de cumpărare puternice, vînd produse standardizate despre care se știe mai dinainte că se vor vinde repede la majoritatea clientelei.

Se opun acestor chain stores, marile magazine; acestea din urmă, marile magazine, ar putea fi chiar în lanț, însă în așa fel, încît să combine avantajele celor două feluri de exploatări. Ele au tendința să ofere clientelei lor servicii mai numeroase și desăvîrșite: de exemplu prin livrarea mărfurilor la domiciliu, prin credit de consumație și altele; în sfîrșit, se înțeleg uneori cu alte magazine în lanț, cărora le concedează un raion specializat, de exemplu ghete sau mode, etc. așa încît să profite de clientela dobîndită pentru o anumită marcă și să evite o concurență locală mai costisitoare, dacă ar lupta singure.

Satisfacerea principiului de bază de a vinde cît mai eftin mărfuri de cea mai bună calitate, a condus la organizarea marilor magazine în care raportul dintre debitul mare al vînzării, față de regia vînzării, face posibilă vînzarea la prețuri reduse în detaliu, iar beneficiul mare rezultă din debitul mare al desfacerii.

Spuneam că mecanismul vînzării trebuie astfel conceput și organizat încît să permită vînzarea cu prețul cel mai avantajos al produselor de cea mai bună și de cea mai nouă calitate.

Această condițiune pirncipală nu se poate obține decît cunoscînd și mînuind la perfecție toată technica de organizare a pieții comerciale.

E nevoie apoi, pentru reușita raționalizării oricărei operațiuni, de adaptarea la realitățile zilei.

Din cetirea publicațiilor noastre economice, se vede că datele asupra desfacerii produselor în țara noastră vorbesc

de numărul „de care" sosite în oboare. Nu e vorba nici de silozuri, nici de tone, nici de burse de cereale. Aşa dar, trebuie să pornim dela acest fel de realităţi.

Numai în urmă, toată organizaţia actuală, toate beneficiile technicei moderne trebuie utilizate.

Bursa mărfurilor standardizate, care fixează preţul zilei punînd zilnic în faţă pe toţi cumpărătorii şi toţi vinzătorii, mijloacele de plată cele mai rapide şi mai ieftine, prin conturi curente, viremente, cecuri, etc., uzitate de organizaţia bancară specializată, utilizarea transporturilor celor mai rapide şi mai ieftine, aprovizionarea periodică în stocuri masi de mărfuri la curent cu toate inovaţiile concurenţei, cu capriciile modei şi gusturile massei consumatorilor, toate acestea trebuie să fie grija de toate zilele a conducătorului operaţiilor de vinzare.

Repet că prima condiţie a unei bune raţionalizări este o bună organizare a producţiei. La noi, în special, vinzarea este o chestiune de producţie, nu este numai o chestiune de relaţiuni, atît în interior cît şi în exterior, cît este o condiţiune de buna calitate a mărfurilor propuse vinzării.

Cerealele, vinul, fructele nu se vind fiindcă producţiunea lor nu este raţionalizată, standardizată, nu e totdeauna de bună calitate. Aşa am suferit cu exportul de cereale, cu exportul de vin, cu exportul de fructe şi sînt cazuri recente, cum este cu exportul de ouă, care nu se vind cu mai înainte, tocmai din cauză că nu toate transporturile de pînă acum au fost la fel. In special pentru produsele agricole se duce astăzi lupta de concurenţă care se ducea înainte de răsboi in lupta pentru plasarea produselor industriale. Evident, sînt şi alte piedici întîmpinate de cerealele noastre în comerţul exterior. Totuşi şi aici revin la afirmaţiunea că nu a produce este totul, ci a vinde, aceasta e chestiunea. De producţiune s'a ocupat lumea mai demult, neglijind sau lăsînd pe planul al doilea vinzarea.

Raţionalizarea vinzării şi-a ajuns mai bine scopul prin Oficiile centrale de vinzare ale trusturilor şi cartelurilor care au făcut economii mari, făcînd distribuţia prin biurourile lor proprii. Este curios însă, că pe cînd în industrie, industriaşii luptă din răsputeri să ieftinească producţia cu 2 sau 1%, — în comerţ cîştigurile merg pînă la 50%, mărfurile urmînd să se încarce cu acest procent exagerat. O carte pusă în vitrină, încarcă marfa cu 30% din valoarea scrisă pe copertă, ceiace poate revine la 100% la preţul de cost al tipăririi.

In chestiuni de importanţă atît de mare nu trebuie să privim în treacăt condiţiunile actuale. *Pare a fi o fatalitate a organizaţiunii capitaliste* ca atunci cînd industriaşii se luptă pentru o reducere de 1%, unii comercianţi să încarce preţul mărfurilor cu 50%. Sînt unele exemple care se pot scoate

din statistici, că la anumite produse dela un mare număr de fabrici se vede că costul de producţiune se încarcă cu încă 55% pînă ajunge la consumator. Aceşti 55% reprezintă cîştigurile şi cheltuielile. Sînt alte exemple care reprezintă adevărate orori ale comerţului. Bunăoară la articolele de toaletă, la săpunuri, la parfumuri, mărfurile se sporesc cu 200% adeseori, datorită cheltuielilor şi cîştigurilor.

Este evident că plasarea mărfurilor este o chestiune şi de raţionalizare geografică, chestiune de a cultiva cît mai mult anumite plante care produc cît mai mult şi de a produce în anumite regiuni mărfuri care se vind mai mult. Este poate şi o chestiune de concentrare a întreprniderilor care fac exportul.

Dar sînt cauze care stinjenesc unele eforturi interioare, oricît de lăudabile ar fi, datorită interdependenţei strînse între factorii care concură la actul final, — al vinzării — interdependenţă atît între factorii interiori cît şi faţă de străinătate. Această interdependenţă este atît de mare astăzi încît poate răsturna o întreagă politică de raţionalizare, oricît de bine studiată. De exemplu, se crede că pentru anumite categorii de articole este indicat ca tarifele pe căile ferate să fie scăzute. Direcţiunea C. F. nu admite o asemenea modificare de tarif. Orice efort este inutil. In faţa unor asemenea măsuri care contrazic orice aşteptare, dacă producţia naţională nu parvine uneori să realizeze condiţiuni de producţiune la fel de favorabile cu ale concurenţilor străini, este în zadar să se caute ca prin vinzare să se măsoare cu acele industrii străine pe piaţa externă. Tot ceeace se face pentru a scădea preţul de cost şi a ameliora calitatea produselor, contribue la desvotarea schimbului cu străinătatea, ale cărui fluctuaţiuni marchează foarte exact puterea producţiei naţionale în raport cu producţia străină.

* * *

Cînd toate condiţiunile interne de expansiune sînt realizate, este posibil ca ele, prin organizaţiuni special concepute *în vederea comerţului exterior*, să fie ameliorate încă şi mai mult şi să obţină un mai mare succes. Un studiu aprofundat şi în mod constant ţinut la zi despre nevoile, gusturile, obiceiurile, fantezia chiar a consumatorului străin; publicitatea metodic organizată şi continuu întreţinută cu scop de a atrage atenţia cumpărătorilor străini, de a combate publicitatea concurenţilor străini; o organizaţie a transporturilor în vederea reducerii preţurilor printr'o perfecţionare a tehnicei, prin tarife speciale de export, tarife combinate pe c. f. şi pe apă; organizaţie de vinzarea mărfurilor naţionale în condiţiuni care permit să reducă cheltuielile la minimum; organizaţii de credit de export, prin mijloace

susceptibile de a micșora prețul, riscurile și de a crește durata de credit, — acestea sînt, în rezumat, procedeele care trebue întrebuințate pentru a cuceri și a întinde debușeurile externe ale industriei naționale.

Să studiem principiile și să încercăm să urmărim desvoltarea lor în legătură cu desvoltarea economiei naționale.

Inițiativele esențiale evident că emană dela înșiși exportatorii. Ele au mai întîi și de cele mai multe ori un caracter individual: fiecare comerciant sau producător se străduește prin propriile sale mijloace să dobîndească clientela străină. Deși nu lipsite de eficacitate, aceste procedee sînt imperfecte și costisitoare. O acțiune concertată, o coordonare și o raționalizare, care sînt utile pentru desvoltarea internă, sînt și mai utile încă, pentru export. In acest domeniu mai mult decît în toate altele, concentrarea eforturilor și serviciilor produce efectele sale obișnuite: cheltuielile de publicitate nu se măresc în proporție cu cantitatea mărfurilor vîndute. Agenții producătorilor izolați nu pot să procure o documentare completă și mai puțin costisitoare. Serviciile organizate în comun, permit cu cheltuieli mult mai mici pentru fiecare participant, să cunoască piața străină tot atît de bine ca și piața națională, să se mențină în contact permanent pentru a supraveghea pe concurenți, să răspundă la manevrele lor, prin manevre paralele și să sesizeze ocaziile cele mai nimerite.

Ințelegerile de producători, contuare, carteluri, trusturi, care s'au organizat pentru colaborare în interior, au experimentat mai întîi avantajele raționalizării pentru export. Unele din ele au fost constituite în mod special în vederea exportului. [7]

In Germania, pe această cale, cele mai bune rezultate au fost obținute de stabilimentele de export bine coordonate care au oficii de vînzare la Bremen și la Hamburg, unde centralizează producțiunea de export a caselor de vînzare pe piețele străine, cu care rămîn astfel în contact permanent, spre cel mai mare folos al vînzătorilor naționali.

Franța și celelalte țări din Europa sînt mult mai puțin avansate pe această cale. Ele n'au în general decît servicii comune de publicitate și grupuri ca „Société nationale d'expansion economique", grupul „Roubaix Exportation", „Confédération générale de la production française" și alte grupuri, care vin în mod eficace în ajutorul exportatorilor, dar care nu răspund complet la necesitățile actualității. Eforturi de coordonare se desemnează și vor trebui să fie desigur din ce în ce întinse mai departe.

Trebuie să mai vorbesc aici și despre creditul de export. Creditul de care au nevoie exportatorii, este în mod esențial un credit pe termen lung, de 6 luni, 1 an și chiar mai mult, credit pe care-l consimt și exportatorii, la rîndul lor, cumpărătorilor lor.

Procedeul cel mai comod pentru a înlesni aceste operațiuni de credit internațional constă în interpunerea între cumpărători și vînzători, care nu se cunosc, a unui bancher cunoscut și de unul și de celălalt, care prin mijlocul acceptării tratatelor să se poarte garant al operațiunilor și să se însărcineze cu încasarea și cu supravegherea debitorilor, cu controlul solvabilității lor și care să poată furniza prețioase amănunte de ordin comercial. [8]

Mai înainte, cînd comerțul cu străinătatea avea un caracter individual, prețul de vînzare în exterior se fixa au-

[7] Dar independent de antantele de producători orientați către export, se poate concepe să existe organisme comune, creiate de producători independenți pentru a înlesni exportul, sau de comercianți specializați în afaceri de export. Aceste organisme se mărginesc uneori la servicii comune de publicitate, de informații, de consultație; alteori se prezintă sub forma de stabilimente speciale: case de cumpărare, case de vînzare, care servesc de trăsătură de unire între piața națională și piața străină.

[8] Acest rol de trăsătură de unire dintre vînzătorii naționali și cumpărătorii streini, face ca Băncile care se ocupă cu aceste operațiuni să aibă nu numai unul sau mai multe stabilimente pe teritoriul național, ci și stabilimente în străinătate, în contact pe cît de strîns legat posibil cu clientela străină de export. Nu este absolut imposibil ca această funcțiune să fie îndeplinită de orice bancă care are agenți în străinătate. Dar este mai bine îndeplinită prin bănci specializate în operațiunile de acest ordin.

Orice metodă s'ar adopta, operațiunile de credit făcute cu străinătatea, sunt totdeauna mult mai aleatorii decît operațiunile făcute pe piața națională, între persoane care se cunosc mai bine. Pentru a evita riscurile din comerțul internațional, a căror teamă împiedică adeseori exportul, s'a recurs, mai cu seamă de la marele războiu, care a mărit în mod considerabil aceste riscuri, la asigurări, care pot să garanteze fie pe comercianți, fie pe înșiși bancherii contra insolvabilității debitorilor.

In Anglia creditul de export s'a desvoltat mai întîi sub forma de stabilimente speciale care se numesc bănci de export.

Franța, care pînă la 1914 n'a avut bănci de export specializate, a trebuit să recurgă la serviciul băncilor engleze și al societăților de credit franceze, la început puțin dispuse să consimtă credite pe termen lung ș icare totuși se ocupă astăzi puțin mai activ, grație numeroaselor agenții străine ale lui „Crédit Lyonais", a lui „Comptoir d'Escompte" și „Société Générale". Exportatorii francezi au pe de altă parte la dispoziția lor „Banque nationale du commerce exterieur" fondată la 1919 sub controlul statului, care îi pune la dispoziție o parte din redevențele Băncii Franței. Ea face scontul efectelor cu scadență lungă asupra străinătății și se însărcinează cu încasarea lor. Face avansuri pe facturi și chiar pe justificările de expediție a mărfurilor. Ii este interzis însă să primească depozite să creeze sucursale în Franța și în țările streine unde există bănci franceze. Este greu ca în aceste condițiuni „Banque nationale du commerce exterieur" cu toate serviciile incontestabile făcute comerțului, să ia o extensiune comparabilă cu aceia a băncilor germane sau engleze.

tomat la un nivel determinat de libera concurență. Astăzi, exportatorul dacă vrea să-și păstreze debușeurile, trebuie să-și adapteze prețurile după piața unde le vinde. Dacă făcînd așa, poate să vîndă cîte odată mai scump decît pe piața națională, este totuși alteori constrîns să vîndă pe un preț mai mic decît pe piața națională și astfel a luat naștere, aproape inconștient, această practică de origină și denumire anglo-saxonă care este dumpingul. Se aplica deobicei la origină, acest calificativ, simplului fapt de a vinde în străinătate pentru a scurge stocurile în plus. Astăzi noțiunea de dumping s'a mărit și s'a complicat în acelaș timp, ca și realitățile la care se aplică. Se face deobicei ca să intre în această noțiune, vînzarea la un preț mai scăzut decît acela de pe piața străină de desfacere.

Anglo-saxonii au utilizat adesea această metodă, dar cartelurile germane au ridicat la cel mai înalt grad arta de a coordona prețurile interioare și exterioare, de a fixa pe unele și pe celelalte la niveluri speciale, variind cu destinația lucrurilor vîndute. Au mers pînă la a atribui exportatorilor adevărate prime de export care să permită să se vîndă la un preț mai jos.

In acest sens este cunoscută încercarea care s'a făcut la noi cu primele de export la cereale. Este incontestabil, în orice caz, că în starea actuală a organizației economice, această politică națională a prețurilor, în comerțul exterior, dacă e abilă, este un mijloc de expansiune. Prin nivelul mai mult sau mai puțin ridicat al prețurilor care se realizează sub forma concretă a diviziunii internaționale a muncii — (și care evoluiază din ce în ce mai mult sub forma repartiției debușeurilor) — este sigur că națiunile ajung să-și repartizeze debușeurile, mai puțin prin specializarea în anumite producțiuni determinate, decît prin vînzare la prețuri mai joase.

Politica economică a statului și chiar toată politica sa, se repercutează direct sau indirect asupra exportului. Tot ceeace face statul prin legislația, prin guvernul său, prin administrația, prin gestiunea utilajului național și a serviciilor publice pentru a favoriza industria națională, toate acestea favorizează desvoltarea comerțului național. Toate obstacolele pe care el le opune, conștient sau nu, toate greșelile de ordin economic sau politic pe care le comite, toate concursurile pe care le neglijează, se traduc în cele din urmă printr'o pierdere sau printr'o micșorare a expansiunii exportului național. Impozitele prea apăsătoare, sau rău repartizate, pot exercita asupra exportului o influență deprimantă. Deasemenea politica generală de stat poate să întărească elanul producțiunii în loc de a-l paraliza. Aceste influențe care se simt în mod natural pe piața internă, acționează și mai puternic

încă pe piața străină, unde cea mai mică fluctuațiune a prețurilor ajunge să modifice profund poziția concurenților și face să dea îndărăt producția națională.

Dar indiferent de participarea sa mai mult sau mai puțin fericită la desvoltarea producțiunii naționale, statul poate contribui direct la expansiunea comercială a națiunii prin măsuri speciale, destinate să o înlesnească. Printre măsurile din această categorie figurează în primul rînd regimul transporturilor și tariful de transport, desvoltarea căilor de comunicație pe apă și a căilor ferate, a transporturilor cu automobilul și acum în urmă desvoltarea aviației comerciale. Mai departe, utilajul național al transporturilor, prin influența profundă pe care o exercită asupra prețurilor de import și export, este un factor esențial de expansiune națională. Fixarea tarifelor la un procent moderat și coordonarea prețurilor în vederea înlesnirii importului unor anumite mărfuri de mai mare însemnătate, reducerea prețurilor de transport pentru distanțe lungi pe piețele străine, toate acestea exercită o influență decisivă în fața concurenței străine. Sacrificiile bănești pe care statul și le impune în acest scop, pot să-i procure atît lui cît și națiunii întregi, imense avantaje comparabile cu acelea care rezultă din chiar primele de export. Statul poate, pe de altă parte, grație reprezentanților săi în străinătate, consulilor săi, deasemenea prin atașați comerciali și în special prin crearea de servicii speciale, să pună la dispoziția industriei naționale excelente mijloace de informație, de apărare și de propagandă.

Avantajul acestor servicii de stat este acela că statul fiind prezent în acelaș timp, pe toate piețele străine, este în măsură să realizeze o centralizare și o coordonare mai bună decît acelea la care pot ajunge întreprinderile particulare, coordonare care e de cele mai multe ori mai puțin costisitoare. Statul n'ar putea înlocui inițiativa privată, dar nici inițiativa privată nu s'ar putea lipsi de concursul statului. Trebue deasemenea ca particularii să găsească în stat un sprijin moral și politic, indispensabil pentru a triumfa în afară de teritoriul național, care să-i puie la adăpost de indiferența și uneori de ostilitatea concurenților lor străini. Se știe de toată lumea, că în dosul fiecărui industriaș și comerciant englez, care lucrează în străinătate, va supraveghea totdeauna un agent al Marii Britanii, gata să-și apere naționalul. Statele-Unite și Germania procedează în acelaș fel. Sînt exemple dela care inspirîndu-ne putem trage folos.

Statul romîn a făcut dealtminteri în ultimii ani eforturi meritorii pentru a ușura expansiunea comerțului național. Avem consuli însărcinați să furnizeze rapoarte periodice asupra situațiunii comerciale a țărilor unde s'au stabilit. In unele țări avem și cîte un atașat comercial. Alături de

acesta și cîte un oficiu comercial a fost creiat în marile orașe străine, unde se mai găsesc și camere de comerț mixte: romino-germană, austro-romînă, romino-italiană, romino-franceză, romino-elenă și romino-polonă. In sfîrșit, grație Oficiului național de export, toate informațiile venite din străinătate sînt centralizate și utilizate în vedere de a da exporturilor noastre o orientare utilă. Cu toate aceste progrese realizate, eforturile mari rămîn să se facă deacum înainte și mai cu samă trebue făcute sacrificii chiar de ordin pecuniar, pe care nu le-am putea eluda fără a paraliza bunăvoința sigură și eforturile pe care le fac — e adevărat cam rar — unii reprezentanți ai noștri în străinătate. Statul are o altă sarcină de îndeplinit, pe care ar fi să o discutăm mai pe larg și pe care numai o indicăm aici: este de a salvgarda și de a întinde debușeele exterioare ale producției naționale, negociind convenții comerciale. In serviciul acestor negocieri statul trebue să-și pună toată diplomația, tot prestigiul politic și militar, toată influența sa. In lupta internațională de interese, statele își fac o parte cu atît mai mare cu cît sînt mai bine organizate, cu cît sînt mai puternice și cu cît sînt mai temute. Comerțul prosper este o forță pentru stat.

Cu titlul de documentare, de curiozitate și de lămurire a ceia-ce ar trebui să fie, să redăm articolului 25 din legea pentru organizarea Ministerului nostru de industrie și comerț. Art. 25 spune:

„Direcția exportului cercetează debușeurile cele mai avantajoase de desfacere a produselor exportabile ale economiei noastre naționale.

„Ea întocmește proectele de regulamente de export potrivit împrejurărilor și raporturilor economice internaționale, fixează felul și cantitățile de mărfuri exportabile, propune modalitățile vînzărilor directe în străinătate sau eliberarea de permise de export. Se îngrijește de înmagazinare și păstrarea mărfurilor destinate exportului.

„Iar cu privire la atașații comerciali: au atribuții: a) de studii și documentare; b) de apărarea intereselor economice naționale și de propagandă; c) de informațiuni.

„Cum își fac datoria aceste servicii și atașații noștri comerciali, este o chestiune care s'ar vedea dacă ne-am arunca ochii asupra cîte unui raport redactat cam așa: (citez) „prețurile la *unele* produse sînt în *oarecare* scădere, în special pe *unele* piețe, scădere nu *însă prea sensibilă*". Ințelegeți... Pe de altă parte, un atașat al nostru la Londra, din calculele pe care le dădea transformînd moneda engleză în cea națională, făcea să vedem că prețul zahărului din Anglia era în realitate de trei ori mai mare decît acela care era scris în orice ziar englezesc. Unii atașați comerciali, spre deosebire de majoritate care formează un corp de elită — par deseori mai puțin curajoși decît ar trebui să fie. Poate că este și teama să nu li se aplice din cînd în cînd maxima „surtout, pas trop de zèle" care dela Taleyrand încoace prinde de multe ori în serviciile noastre publice.

Ar trebui să se facă o altă recrutare a atașaților noștri comerciali decît aceea care s'a făcut pentru unii în ultimul timp. După cum nu se construesc drumuri de fier cu medici, cu atît mai puțin nu credem nimerit ca simpli absolvenți de liceu să fie atașați comerciali.

Inainte de a termina cu considerațiunile asupra rolului statului în expansiunea vînzărilor noastre în exterior, trebue să amintesc de d-l V. Madgearu, care în preocupările d-sale din timpul cît era la guvern a arătat (citez din „Noua politică economică a Romîniei"), că „o protecțiune vamală exagerată nu poate fi menținută, întrucît tariful vamal atunci în vigoare nu dădea nici un stimulent pentru progres și raționalizare și lua o bună parte din avînt agriculturii"; rămînea bine înțeles că trebuia să i se aducă modificări esențiale și datorită acestor modificări o remarcabilă schimbare s'a făcut în politica comercială. Prin ea s'a ținut samă și de ideologia economică actuală care se întinde din ce în ce în Europa și care pornea dela Societatea Națiunilor. In tariful vamal din 1929, găsim chiar în expunerea de motive a legii, — o rară lege în Romînia cu preocupări clar exprimate de raționalizare — găsim că se spune: „ținta pe care am urmărit-o nu a fost de a consolida o situațiune care poate nu este la nivelul technic de organizare modernă, ci tocmai am voit a provoca normalizarea prețurilor și modernizarea în producțiune, să *dăm posibilitatea producțiunii noastre să se raționalizeze*, atît în procedeuri cît și în aplicarea metodelor de organizare științifică a muncii. Iar în alt loc: „o protecție exagerată s'a garantat industriei naționale prin tariful anterior. Ea nu dădea un stimulent progresului și raționalizării și făcea insuficientă protejarea intereselor agriculturii, cea mai mare bogăție a țării. S'au importat, după date oficiale, în Romînia de dinainte de război, peste 70 mii kgr. mătase naturală anual, iar în Romînia unită s'a înregistrat în 1927 un import de numai 1000 kgr... Este bine înțeles că restul a fost importat prin contrabandă".

De aci nevoia modificărilor făcute.

Tot pe d-l Madgearu trebue să-l amintesc ca autor al legii zonelor libere și al legii antrepozitelor vamale.

Intreaga noastră politică comercială e întemeiată pe axa tarifului vamal și pe baza acestor legi.

Totuși, Romînia ca stat organizat în cadrul economiei capitaliste, trebuie să recunoaștem că este departe de o organizare rațională a desfacerii produselor ei principale, atît în comerțul internațional cît și în cel intern de angros și de detaliu.

Țara noastră cu structura ei agricolă, trăește astăzi încă o perioadă de tranziție între economia patriarhală și cea capitalistă.

Nouă, celor din generația de astăzi ne incumbă datoria de a imprima acestei stări intermediare o tendință susținută de organizare capitalistă.

Acesta poate fi adevăratul nostru rol în raționalizarea vînzării produselor noastre, atît în interior cît și în afară: *pentru vînzarea în interior, cît mai multă libertate inițiativei particulare; pentru comerțul exterior, un puternic și rațional intervenționism de Stat.*

Toate mijloacele technice de transport, de credit, de publicitate, de organizare, tot concursul instituțiilor de stat, toate trebue mobilizate pentru a creia un adevărat renume produselor naționale.

Tîrgurile și oboarele noastre trebue organizate și permanentizate în adevărate expoziții internaționale de produse agricole ale economiei naționale.

Necesitatea, — adevărata generatoare a tuturor raționalizărilor — urmează să creieze în jurul și în locul acestor centre patriarhale de desfacere, tot cortegiul de silozuri mecanice, de antrepozite libere, de zone libere, de mijloace moderne de manutenție și transport care laolaltă vor servi la raționalizarea tuturor operațiunilor de vînzare, punînd la dispoziția întreprinzătorului acea organizare a colectivității, fără de care orice efort individual rămîne neputincios și orice studiu de raționalizare... o simplă teorie în abstract.

Țara noastră este din fericire aptă de a fi transformată într'un vast și interesant rezervor pentru desfacerea produselor industriei naționale.

A studia condițiunile în care urmează a fi cultivat și pregătit acest debușeu în viitor, este opera întreprinzătorilor de mîine.

Al. Hallunga

Cincizeci de ani dela descoperirea bacilului tuberculozei

E o boală omorîtoare între toate care de veacuri își îngrămădește victimele. Pe rînd toți, umilul meșteșugar și lucrător ca și artistul sau savantul de geniu îi dau tributul. Muncitori cu mintea sau cu brațele se pleacă sub jugul ei. E o mare nivelatoare în dureri și suferințe a neegalităților diferitelor clase sociale.

Tuberculoza veche ca și omul — în Vedele antice e pomenită și pe mumiile egiptene leziuni provocate de ea au putut fi constatate — a torturat, înainte de a le distruge, generații întregi care s'au perindat de la începutul formării societăților omenești.

Natura ei molipsitoare se impunea observației și prin intuiție mulți au afirmat-o. Încă din veacul al XVIII-lea, în micile republici din nordul Italiei ca și la Neapoli, în statele papale, în Spania, declarația boalei era obligatoare și măsuri severe de pază contra ei erau prescrise. Cei care nu le urmau riscau ocna sau închisoarea.

Doctrinele oficiale bazate pe concepții reflectînd credințele filozofice ale vremii deși nu aveau nici o bază de observație solidă înlăturau adevăruri evidente întunecîndu-le cu obscurantismul lor. Tuberculoza era etichetată ca o boală constituțională sau ca o inflamație banală și tuberculul, leziunea care o caracterizează era socotit ca o urmare a acestei inflamațiuni. Alții și nu din cei mai neînsemnați făceau din el o tumoare. Pînă și Laennec, clinicianul genial de la începutul secolului al 19-lea, descoperitorul ascultației care a scos tuberculoza pulmonară din haosul maladiilor aparatului respirator unde era confundată cu numeroase alte afecțiuni, era de această părere. Marele anatomo-patologist, Virchow, către mijlocul veacului trecut credea că tuberculul este un limfom, o tumoare, așa încît boala nu avea nici un caracter de contagiozitate.

Imaginația patologilor își da astfel liber curs.

Teorii diferite erau propuse asupra naturei tuberculozei și ca în exercițiile de scolastică medievală argumentele se înșirau goale și sterile.

In 1865, un om de geniu Villemin arată că prin injecțiuni la animale de țăsuturi tuberculoase leziuni de aceiași natură se produc.

Villemin în urma acestor experiențe ajunge la concluzia că tuberculoza e o boală specifică a cărei cauză e un agent inoculabil și că e deci o boală virulentă. El se lovește însă de opoziția oficialilor vremei lui. E soarta multora din cei ce deschid drumuri noui în cîmpul cunoștințelor omenești. Pidoux, profesor la facultatea de medicină răspunzîndu-i la Academie, invoacă secretul pe care-l crede necesar chiar dacă boala ar fi contagioasă deoarece denunțarea naturei ei ar descuraja devotamentele celor ce îngrijesc bolnavii. Ca și cum devotamentele pot fi adormite prin neadevăruri care creează și primejdii, orice precauție de pază contra molipsirei fiind lăsată deoparte! Lăsați-ne deci să credem, termina Pidoux, cum am crezut tot timpul pînă acum, că tuberculoza e datorită unei degenerări spontane a organismului sub influența de cauze diferite care-l fac accesibil la această degenerare.

Intr'un potop de fraze goale se înecau fapte pe care experiențe precise le stabiliseră limpede și lămurit. Villemin n'a descoperit microorganismul specific care e cauza tuberculozei deoarece procedeele technice ale vremii lui, cît le putea utiliza, nu-i permiteau să facă această descoperire, dar el a afirmat hotărît natura parazitară a virusului tuberculos. In felul acesta e un mare precursor.

Proba definitivă că tuberculoza e o boală infecțioasă datorită unui microb specific o aduce Koch. In seara zilei de 24 Martie 1882. Intr'un cerc restrîns — ecoul acestei ședințe intime trebuia să răsune în lumea întreagă — el comunică la Societatea de fiziologie din Berlin că a reușit să găsească bacilul care e cauza tuberculozei. Data aceasta e o dată epocală și comemorarea ei s'a făcut pretutindeni — sînt 50 de ani de atunci — ca un prinos de admirație pentru omul de mare putere de muncă care a fost Koch. O descoperire nu e niciodată o întîmplare datorită unei inspirații subite. Ea e fructul unei lungi pregătiri. Koch își făcuse această pregătire și lui mai mult decît ori și cui i se poate aplica definiția lui Buffon că geniul e fructul unei lungi răbdări. Intre 1865 cînd Villemin își face experiențele și 1882 cînd Koch anunță că bacilul e găsit cu toate probele identificărei lui, o știință nouă, bacteriologia luase naștere. Koch a fost unul din principalii pionieri ai acestei științe. Medic de circumscripție rurală la Wollstein, în Silezia el face încă din 1872 lucrări importante asupra dalacului și aduce o contribuție importantă

în technica bacteriologică: introducerea mediilor solide pentru cultivarea și izolarea microbilor.

Elev al lui Weigert aduce ște technica întrebuințărei coloranților în bacteriologie. In felul acesta poseda toate elementele care puteau să-i permită să ajungă la marea sa descoperire.

Apreciat pentru lucrările lui e trecut la oficiul de sănătate din Berlin și e numit profesor la facultatea de medicină, în afară de formalismul riguros al cadrelor universitare, care nu i-ar fi îngăduit să ocupe acest loc pe care a știut să-l cinstească și să-l înalțe. Acolo, ajuns la măriri el nu se odihnește pe laurii cîștigați ci muncește fără preget mai departe.

Memoriul pe care-l prezintă asupra bacilului tuberculozei și care se poate citi și astăzi cu mult folos, e un model de perfectă claritate și de strînsă și convingătoare argumentare. Un microb patogen nu poate fi văzut și studiat în țăsuturi decît dacă e colorat în mod electiv așa încît să reiasă prin contrast față de celelalte elemente figurate din ele. Pe de altă parte, o bacterie nu e bine definită dacă nu se ajunge să fie obținută în cultură pură pe un mediu artificial unde se reproduce și se înmulțește. Cu microbii din această cultură se poate experimenta ca să se studieze reacțiunile lor biologice și proprietățile lor patogene. Printr'o technică dibace, Koch a reușit să împlinească acest program de cercetări ca să stabilească hotărît natura și caracterele bacilului tuberculozei. Coloranții obișnuiți nu prindeau pe bacili din țăsuturile tuberculoase, din cauza învălișului lor de ceară care le împiedică pătrunderea. In lucrări anterioare, Koch găsise că se poate facilita colorația microbilor cînd se alcalinizează ușor cu potasă lichidul colorant. Bacilul tuberculozei a putut astfel să fie colorat.

Pentru cultură, el utilizează serul sanguin solidificat prin coagulare. Incet — după 12-15 zile — dar sigur, bacilul prosperă pe acest mediu. Inoculînd apoi la animale bacilii din cultură pură, el provoacă experimental dezvoltarea de leziuni cu totul comparabile cu cele pe care le obținuse Villemin prin injecții de țăsuturi tuberculoase. Intr'un mănunchiu, toate probele erau astfel întrunite. In seara zilei de 24 Martie 1882, dată memorabilă, bacilul și-a primit botezul în mod definitiv și nimeni nu-i mai putea contesta autenticitatea. Descoperirea aceasta a dus la concluzii de o mare importanță practică. Prezența bacilului într'o leziune indică că e de natură tuberculoasă. Afecțiuni cu simptome care provoacă discuțiuni și controverse pot fi caracterizate prin el, că sînt de natură tuberculoasă. Examenul sputei — cea mai frecventă localizare tuberculoasă e în plămîni — înlătură multe nedumeriri, mai cu deosebire cînd se utilizează în caz de rezultate negative, prin examenul simplu, metodele noui de omogenizare. Dacă

spula e totuş negativă dar semnele clinice pledează pentru o leziune tuberculoasă injecţiile la animale de laborator aduc în 28 la sută din cazuri după cercetări făcute în clinica lui Léon Bernard la Paris rezultate pozitive. S'a mers şi mai departe în complectarea acestei analize pentru caracterizarea naturii leziunilor.

Descoperirea de forme de bacili invizibili prin metodele obişnuite de examinare deschide un cîmp nou de cercetări. Cînd se injectează la animale bacilii sub această formă ei nu dau leziuni tipice de tuberculoză dar numai o tumefacţie a ganglionilor. Din ganglionii aceştia prin treceri succesive la animale, bacilii invizibili se desvoltă în forme tipice care se colorează prin procedeele obişnuite de laborator. Intr'o formă sau alta, cînd o leziune este tuberculoasă, bacilii pînă la urmă sînt găsiţi chiar în leziunile scleroase, din care eliminarea lor e intermitentă. Dacă sînt căutaţi cu persistenţă un timp mai îndelungat prezenţa lor e dovedită. Valoarea constatării bacililor rămîne deci cu întreaga ei semnificaţie.

Descoperirea bacilului de Koch a fost importantă nu numai pentru diagnosticul boalei dar şi pentru cunoaşterea felului cum ea se produce şi se răspîndeşte. Se puteau astfel preciza măsurile raţionale ca să fie împiedicată şi o profilaxie eficace să fie instituită. In memoriul lui Koch, din Martie 1882, modul cum boala se propagă e arătat cu o pătrundere la care cercetările ulterioare n'au putut să adaoge decît foarte puţin. Contaminarea prin spută şi prin stropii purtători de bacili proiectaţi în timpul tusei e indicată precis. Calea aeriană prin care bacilii se introduc în organism era pentru Koch modul cel mai frecvent de molipsire. Cînd Behring a venit în urmă să susţină că laptele purtător de bacili, dacă provine de la vaci tuberculoase e de foarte multe ori vechiculul contaminării, aşa în cît modul de intrare al bacililor ar fi prin intestin, el s'a lovit de opunerea lui Koch. Impreună cu Schütz, complectînd observaţiuni mai vechi ale lui Theobald Smith, Koch stabileşte o diferenţiere complectă între bacilul tuberculozei bovine şi umane aşa încît respinge transmiterea pe cale intestinală ca fiind cu totul nefundată.

Cercetările comisiunei engleze şi ale oficiului de sănătate din Berlin pe o scară întinsă, utilizînd un material foarte bogat au confirmat în mare parte constatările făcute experimental de Koch. Ele au dovedit însă de pe altă parte, că Koch era prea absolut, negînd orice posibilitate de molipsire cu bacilul bovin.

In anumite cazuri, cel mult în 10 la sută din ele, tuberculozele externe — ca şi cele ale pielei, lupusul în primul rînd — pot fi datorite acestui bacil. Statisticele sînt discordante. In Scoţia bună oară, originea bovină a acestor tuberculoze e destul de frecventă, pe cînd în regiunea pariziană rolul bacilului

bovin e nul. Tuberculoza bovină nu e însă mai puţin răspîndită în Paris şi în împrejurimi decît în Scoţia. Explicarea acestei contraziceri se poate găsi în faptul, că în Scoţia laptele e consumat crud, aşa cum e muls, pe cînd în Franţa e fiert. Bacilii chiar dacă există în el sînt distruşi prin căldură.

La adulţi, primejdia de propagare a boalei prin bacilul bovin e aproape neexistentă. In cercetări recente, Bruno-Lange a arătat că totuşi în două la sută din tuberculozele pulmonare pot fi găsiţi bacili de acest fel. Koch pe temeiul observaţiilor lui a putut să susţină şi cercetări ulterioare au confirmat pe ale lui, că în imensa majoritate a cazurilor tuberculoza e produsă de bacilul uman aşa în cît cauza de răspîndire a boalei rămîne bolnavul de tuberculoză. Contagiunea e interumană.

O descoperire atrage pe alta, cînd cel care o face ştie să scoată din ea tot ce poate să dea. Koch cercetînd ce se întîmplă cu o infecţie produsă experimental la animale deja tuberculoase a găsit fenomene cu totul deosebite de cele observate la cele noui. Dacă se inoculează unui cobai sănătos o cultură de bacili tuberculoşi, rana se închide şi pare că se vindecă după cîteva zile. Numai, la un interval de zece pînă la cincisprezece zile apare la punctul de inoculare un nodul care se deschide repede şi produce o ulceraţie perzistentă pînă la moartea animalului, rezultînd din generalizarea leziunilor tuberculoase.

La un cobai tuberculizat cu 4 pînă la 6 săptămîni înainte, cînd se inoculează sub piele bacilii de tuberculoză, după două sau trei zile se iveşte la punctul de inoculare o reacţiune intensă inflamatoare. Zilele următoare pielea se distruge, o ulceraţie superficială apare dar ea se vindecă repede în mod definitiv. Reacţiunea violentă după un scurt timp de incubaţie indică o supra-sensibilizare, vindecarea repede o imunitate.

Imunitatea şi suprasensibilizarea sînt de fapt cele două aspecte de reacţie ale organismului. Fenomenul acesta căruia în imuno-biologie i se zice fenomenul lui Koch e un fapt de o importanţă capitală. El a provocat cercetări numeroase pentru a explica imunitatea atît cît există în tuberculoză.

Koch tălmăcind acest fenomen credea că atunci cînd se reinoculează cobaii tuberculoşi cu bacili ei se vindecă nu numai de noua infecţie dar şi de cea veche de oarece bacilii conţin o substanţă care este toxică în doze mari dar e curativă în doze slabe. Substanţa aceasta el a extras-o din bacili. In felul acesta în 1890 a ajuns la descoperirea tuberculinei. Descoperirea aceasta a produs o senzaţie enormă şi o adevărată explozie de entuziasm. Bolnavii au alergat la Berlin ca la locul mîntuirei pentru boala care-i rodea. Au urmat decepţii. Era inevitabil, de oarece dozele de tuberculină întrebuinţate

la început erau prea mari şi au putut provoca în unele cazuri dezastre. Tuberculina a rămas însă ca un mijloc preţios pentru diagnosticul boalei şi fără să aibă proprietăţile terapeutice pe care i le atribuia Koch, la anumiţi bolnavi, cînd indicaţiile sînt bine stabilite, întrebuinţarea ei poate să fie de un oarecare folos.

Pirquet studiind reacţiunile tuberculinice a strămutat concepţia sa despre alergie şi în domeniul tuberculozei. Prin alergie, el înţelegea o reacţie diferită de cea normală. Pirquet a observat-o la cei revaccinaţi cu vaccinul jenerian pentru variolă. Pielea se sensibilisează la acest vaccin în aşa grad încît reacţia se produce, la cei revaccinaţi în serie, imediat. Un fenomen identic se constată la tuberculoşi cînd tuberculina e depusă pe o porţiune mică de piele care a fost sgiriată, scarificată. O roşeaţă se produce repede, aşa zisa cutireacţie. O metodă nouă de diagnostic era astfel găsită care permitea ca infecţia tuberculoasă să fie constatată dela primele ei manifestări. Se dovedeşte astfel că imensa majoritate a indivizilor adulţi sînt contaminaţi de tuberculoză dar că această infecţie rămîne latentă şi creează chiar o stare de imunitate cînd nu depăşeşte o anumită limită.

Perspective mari se deschideau pentru combaterea boalei. Cazurile descoperite la început, cînd bacilii de abia s'au instalat în organism pot fi uşor tratate deoarece în această fază, chiar cînd boala a devenit manifestă, ea e perfect curabilă. E opera dispensarelor ca să facă descoperirea cazurilor incipiente de tuberculoză. Prin înlăturarea ocaziilor de reinfecţie, la adulţi cînd contaminarea s'a produs, prin apărarea copiilor mici de o infecţie precoce — la copiii mai în vîrstă, molipsirea se produce mai greu, organismul posedind un oare care grad de imunitate — dispensarele au un rol de o importanţă capitală în combaterea tuberculozei.

Sfaturile şi îndrumările date prin ele cer însă organizări de asistenţă. In ţările de cultură ele au fost în mare parte împlinite şi sînt în continuu progres. Boală cu un mare caracter social, tuberculoza e acolo combătută prin mijloace sociale. O vastă reţea de instituţii — sanatorii, spitale, preventorii — sînt puse la dispoziţia bolnavilor sau la a celora la care boala, latentă încă dar avînd tendinţa să devină activă, trebue să fie împiedicată ca să evolueze.

Cînd boala a provocat leziuni mai întinse, izolarea bolnavilor în spitale-sanatorii permite, pe lîngă căutarea lor cu mulţi sorţi de reuşită, mai cu deosebire prin mijloacele noui de tratament — izolarea plămînului bolnav prin insuflaţii de aer steril în plevră (pneumothoraxul artificial, printr'o chirurgie pulmonară îndrăsneaţă dar dese ori eficace frenicectomia, thoracoplastii) — şi o profilaxie eficace pentru cei din jurul lor.

Koch a insistat foarte mult asupra acestui punct de profilaxie. A fost un crez adînc la el, pe care l-a exprimat în toate ocaziile pînă în ultimii ani ai vieţei lui. El invoca ce s'a întîmplat cu lepra care dela vasta ei extensie în evul-mediu, cînd Europa era o vastă leprozerie s'a redus la cîteva cazuri răsleţe, numai graţie izolărei riguroase care s'a făcut sub teroarea răspîndirei boalei.

Premuniţia cu ajutorul vaccinului Calmette — metoda are ca bază pentru producerea imunităţii întrebuinţarea unei rase de bacili atenuaţi ca virulenţă introduşi la nouii născuţi pe cale bucală — va permite cînd marile nădejdi care se pun în ea vor fi pe deplin confirmate ca în medii chiar de tuberculoşi, copiii să fie feriţi de contaminare.

Toate aceste măsuri de combatere a tuberculozei n'au putut fi puse în practică decît atunci cînd bacilul a fost cunoscut şi a putut fi studiat cu diferitele lui proprietăţi biologice. Roadele acestor metode n'au întîrziat să se producă.

In toate ţările unde aceste metode au fost aplicate cu sistem şi continuitate, tuberculoza scade considerabil. In Germania, pentru a da un singur exemplu, în 50 de ani, de cînd a fost descoperit bacilul, dela 3.18 la mie, mortalitatea de tuberculoză a ajuns la o pătrime numai din ce era atunci, la 0.87 la mie.

Koch a realizat o operă de o mare însemnătate. El a dus-o la bun sfîrşit graţie unei tenacităţi pe care nimic şi nimeni n'o descuraja. Natură concentrată şi puţin expansivă aşa cum toţi cei ce au lucrat cu el i-au putut-o cunoaşte şi aşa cum apărea şi la diferite congrese internaţionale de tuberculoză ca să-şi prezinte lucrările şi să le apere cu o dîrză convingere, el e o mare figură reprezentativă care poate fi dată de pildă tuturor.

Descoperirea lui a permis ca milioane de vieţi să fie salvate. Pe planul recunoştinţei omeneşti, slăvirea acestei descoperiri trebue să ocupe un loc de primul rang.

Prin fixarea definitivă a cauzelor boalei, rezultate practice imense pentru îngrădirea ei au putut fi obţinute.

La noi, rezultatele au rămas încă în mare parte teoretice deoarece n'am ştiut să utilizăm decît foarte puţin metodele de combatere a boalei aşa cum reiese din deducţiile care rezultă din cunoaşterea felului cum ea se produce şi se răspîndeşte.

Vom intra şi noi prin forţa lucrurilor în pasul vremei, împinşi de primejdia care a devenit formidabilă a dezastrelor produse de boală.

Cei 50 de mii de morţi anual de tuberculoză şi cei cel puţin 200 mii bolnavi cu leziuni deschise care circulă pretutindeni răspîndind boala şi moartea — de abia 4000—5000 din ei pot fi asistaţi în puţinele noastre sanatorii — impun oficia-

lităţii ca şi particularilor care trebue să colaboreze la acţiunea conducătorilor sanitari, să nu mai persiste în nepăsarea lor şi să treacă la măsuri de combatere efectivă de oarece ele au întîrziat prea mult.

Nădăjduim că înainte de a se împlini o sută de ani dela descoperirea bacilului, tuberculoza încercuită de pretutindeni va fi complect învinsă.

Intrevedem deja zorii acestor zile bune. Robert Philip, marele ftiziolog englez, în 1925 la congresul internaţional de tuberculoză dela Lausanne, constatînd descreşterea aşa de mare a tuberculozei, bine înţeles în ţările unde lupta contra ei este intensivă, ceiace nu e cazul nostru, acorda boalei un termen de încă 30—40 ani ca să dispară aproape cu totul. La centenarul descoperirei bacilului comemorarea va fi numai istorică, boala încetind să provoace victime şi rămînind în cadrul trecutului.

Dr S. Irimescu

Insemnări politice şi altele...

Dintr'un carnet indiscret [1]

Datoresc o mică explicaţiune cu privire la cuprinsul acestei conferinţe, şi aceasta cu atît mai mult cu cît, la un moment dat, se anunţase prin ziare că subiectul ei va fi cu totul altul.

Iată acea explicaţiune :

La început, cînd am fixat ciclul de conferinţe de la cercul „Libertatea", îmi propusesem ca, — drept cuvînt de încheiere, — să fac o sinteză a conferinţelor pronunţate şi o concluzie de ordin general.

Incetul cu încetul, m'am convins însă că, prin caracterul lor eclectic, conferinţele rostite nu îngăduiau o operă de sinteză, cum ar fi, — de pildă, — cazul cu un ciclu avînd unul şi acelaşi subiect.

Am renunţat dar şi nu-mi rămîne decît să aduc din nou, în numele cercului „Libertatea", expresia celei mai vii gratitudini, tuturor vorbitorilor, care au venit să cinstească tribuna şi casa noastră.

După aceia, în căutarea unui subiect, m'am oprit, la un moment dat, asupra unei probleme politice, de o vie actualitate. Imi propunesem să vorbesc despre *Dictatură.*

Mi s'a întîmplat însă, ceiace probabil se întîmplă multora, cînd au lua cuvîntul.

Credeam că voi avea să spun ceva original. Dictatura constituind, în epoca post-belică, o chestiune de permanentă şi vie actualitate, am avut prilejul să meditez deseori asupra ei. Credeam a fi ajuns la unele constatări originale. In orice caz, îmi fixasem un schelet de conferinţă, pe baza propriei mele gîndiri.

[1] Conferinţă ţinută de d. Dr. Cl. Blumenfeld-Scrutator la Cercul „Libertatea" în seara zilei de 21 Aprilie 1932.

Cînd s'a apropiat însă vremea și cînd a trebuit să pregătesc în mod mai concret conferința, — am căutat, pe cale de documentare și în contact cu literatura de pretutindeni, să precizez temeiurile necesare celor ce credeam că formează originalul gîndirii mele.

Cu surprindere am constatat însă că tot ce gîndisem eu fusese spus, în forme mult mai perfecte. Departe de mine gîndul de a trage concluzia că spiritele mari se întîlnesc. Deziluzia însă, era vădită: n'aveam nimic nou de spus. Pentru cunoscătorii problemei, dacă n'aș fi apărut drept un plagiator, aș fi apărut însă, desigur drept un vulgarizator al celor ce au mai fost spuse. Nu-mi luați în nume de rău că am refuzat acest rol. Am renunțat și la acest subiect.

Și, atunci, m'am hotărît să vă spun cîte ceva din ceiace constituie însemnările mele, dintre care unele au fost publicate, sub titlul *„Dintr'un carnet indiscret"*.

Sper că nimeni nu va vedea în aceasta, o nouă formă a metodei întrebuințate de unii literați, de-a ceti din propriile lor producții literare.

Nu. Eu nu urmăresc literaturizarea evenimentelor și nici nu fac literatură. Redau fapte precise, concrete, fără inflorituri, fără fraze; fapte trăite, — așa cum ele s'au reflectat în sufletul meu; fapte, care, în mintea unora, pot duce la anumite filosofări și anumite concluzii.

Am ales aceste amintiri, care — precum veți vedea, — privesc manifestări din viața noastră publică, politică și socială. Le-am ales din epoca gazetăriei dinainte de răsboiu sau din timpul cînd m'am văzut transpus, prin ordinul de mobilizare, în lumea frontului de luptă.

Am ales aceste fapte, din acea epocă, fiindcă cei mai mulți din cei puși în cauză, au trecut în lumea celor drepți.

In materie de documentări de asemenea natură, contemporanitatea este dela sine exclusă. Relatarea contemporanității constituie o indelicatețǎ. Nici o mirare dar că vorbesc numai despre lucruri din trecut.

* * *

Pe ecranul amintirilor mele din viața gazetărească, apare — între primele figuri — aceia a colegului de redacție, poetul dr. Steuerman-Rodion.

Pentru mulți, el a contat și în lumea literelor romînești. Volumele rămase constitue o mărturie că a făcut și literatură bună. In ce mă privește — și puțini l-au cunoscut cum l-am cunoscut eu — Rodion conta prin imensul său talent ziaristic.

Era prototipul gazetarului de rasă, al gazetarului înamorat de profesiunea lui. Cult, talentat, polemist de forță, talent de versificare ușoară, — Rodion era de o variație surprinzătoare de aptitudini gazetărești.

Rubricile lui speciale, din *Opinia*, erau urmărite cu un viu interes și apreciate pînă și în lumea dificilă a intelectualității subtile ieșene de pe vremuri. In *„Oameni și lucruri"*, el reda zilnic, într'un stil catifelat, observații și comentarii, care aminteau pe marii gazetari beletristici francezi. In *„Știință, Litere și Arte"*, însemna zilnic și laconic aprecieri concise, cu pecetia originalității de gîndire, despre tot ce se producea în literatura străină și romînă. Iar din *„Struna zilei"*, quatrenuri spirituale, scotea note de un umor irezistibil, în privința evenimentelor la ordinea zilei.

Or, în afară de munca aceasta zilnică, epuizantă și care presupunea lectură și gîndire, Rodion era la post, ori de cîte ori era nevoie și de un articol politic. Scria cu o ușurință fenomenală, pe fițuici mici, într'o slovă care amintea pe a lui Constantin Mille și pe care doar zețarii știau s'o dezlege. Scria enorm, deși muncea tot atît și pe calea practicei medicale, căci Rodion era și medic practician.

Așa l-am cunoscut, așa l-am văzut, îndelungul anilor numeroși, în care am colaborat la același ziar. Mic de statură, o înfățișare extrem de modestă, aproape înfricoșat la ideea că va face o cunoștință nouă, de o sensibilitate maladivă, în special în ce privea mizeriile și mai cu samă nedreptățile sociale și etnice, Rodion purta în sine pururea protestul reținut împotriva unei inferiorități publice, pe care o socotea drept o sfidare a civilizației.

Așa l-am cunoscut pe Rodion, pînă în clipa, cînd, războiul declarat, am pornit, aproape toți cei dela *Opinia*, acolo unde ordinul de mobilizare ne fixa chemarea fiecăruia.

La începutul campaniei l-am întîlnit odată: venea, cu formația lui sanitară, de la Piatra-Neamț spre Tulgheș, în timp ce noi ne întorceam de la Tulgheș, pentru ca, părăsind valea Bistricioarei, să intrăm pe valea Bistriței și să apucăm, prin Broșteni, drumul spre Șarul Dornei.

Trecuse un an de luptă. Mă aflam pe valea Tazlăului, în Delenii de Sus. Intr'o spendidă zi de sfîrșit de Iulie, o mare surpriză: apare Rodion, călare.

Ceiace mi-a povestit, în acea lungă și tristă întrevedere, la umbra unor pomi de livadă, s'a înfipt în mod dureros în mintea mea.

Aflasem și eu despre evenimentele petrecute la 1 Mai la Iași. Știri, care treceau din gură în gură, dar care aveau cu ele adevărul precis, ne documentaseră despre tragicele evenimente, datorite acțiunii revoluționare a militărimii rusești, aflate în Iași.

Nu știam însă, despre consecințele privitoare la Rodion. Intr'adevăr, el care reușise să fie trimes la o formațiune din Iași, unde avea familie; el care nu avea nici-o înclinațiune cît de mică, spre socialism și revoluționarism; el, care era

prototipul intelectualului rafinat, partizan al selecţiunii intelectuale şi adversar ireductibil al egalităţii sub orice formă; el, Rodion, a fost prezentat de către un şef al Siguranţei, dornic de a se afirma, drept unul din elementele, care ar fi avut legături cu revoluţionarii ruşi.

„Şi infamia a prins, — mi-a spus Rodion. In dimineaţa zilei de 2 Mai, am primit ordinul de a mă prezenta la armata a doua de la Bacău. Generalul Antoniu, medicul şef al armatei a II-a, mi-a spus lămurit: „Eşti un element periculos. Vei pleca imediat la formaţia X".

„Am plecat. Primit cu răceală, am reuşit totuşi să inspir încredere comandantului.

„Iţi dau un singur sfat, — mi-a spus acesta. Să nu treci cu un metru dincolo de formaţie. Să nu pui nici-o întrebare vre-unui bolnav sau rănit, care va veni după ajutor".

„Timp de şase săptămîni, zi şi noapte, m'am văzut urmărit. In nopţile lungi de insomnie, zăream indivizi, care supraveghiau cantonamentul meu.

„Intre timp, primisem ştirea că Max Wechsler a fost executat.

„Aceste şase săptămîni de groază şi de revoltă mi-au zdruncinat sistemul nervos, care şi aşa ştii cît de şubred era. Cînd, într'o bună zi, comandantul mi-a spus: „Ai scăpat! Ai avut mare noroc! Tazlăul trebuia să-ţi fie mormîntul. Fi însă şi mai departe prevăzător şi rezervat", în gîndul meu era: de ce nu m'a înghiţit Tazlăul? Căci viaţa mea e sfîrşită. Zadarnic orice. Nu mai dorm decît cu stupefiante şi nimic nu mai există, care să mă lege de viaţă. Nici chiar copilul, pe care-l plîng tot atît pe cît îl iubesc".

O astfel de spovedanie excludea riposta. Am tăcut. Cînd mai tîrziu, în zilele de Septembrie ale lui 1918, Rodion şi-a pus capăt vieţii, puţini au ştiut cauza. Eu însă am înţeles: se rupsese echilibrul. Rodion era un întîrziat în viaţă.

O spune în ale sale „Testamentare" destinate copilului său:

Din cîte'ndur, copile drag, învaţă
Căci eu încep să samăn c'un bătrîn
Şi-atîrn, acum cînd scriu, de-un fir de aţă

Pentru greşala de-a vorbi pe faţă,
M'a ponegrit Minciuna şi rămîn:
„Un duşman al poporului romîn".

* * *

Aproape nu-mi amintesc clipa cînd i-am făcut cunoştinţa lui Caragiale. Ştiu atît că au fost momente de duioasă prietenie între noi.

Cînd venea la Iaşi, — vorbesc de timpul de cînd a apărut ziarul „*Opinia*", — Caragiale nu ştia decît un lucru: primul drum îl făcea la ziar, unde după pupăturile obişnuite — pupatul era în tradiţia marelui dramaturg — trebuiau să-şi facă apariţia şi aperitivele. Din acea clipă, răsuna redacţia de spirite, de paradoxe, de critici acerbe, de improvizaţii strălucite. Era un regal, care nu lua însă, sfîrşit, decît tot pe cale de aperitive, la renumitul Ermacoff de pe vremuri, băcănia care satisfăcea pe atunci cele mai exagerate exigenţe, în materie de băutură şi mîncare.

Cu ocazia unei vizite de asemenea natură, am convenit să ne scrie o nuvelă de Crăciun — acesta i-a şi fost titlul — pentru numărul de Crăciun al *Opiniei*, ziarul lui favorit, al cărui naş a fost, împreună cu Gheorghe Panu.

Convenţia era simplă. Noi trebuia să expediem un kilogram de icre negre — nu moi, ferească sfîntul, nu-i plăceau — şi două kilograme de măsline „cărnoase" pe adresa: Herrn I. L. Caragiale, Charlottenburg-Wilmersdorf No. 4 bei Berlin.

Problema ni se părea insolubilă la un moment dat. Dacă trimitem icrele, nu cumva tăiem din elanul scriitorului şi nu mai vine nuvela? Nu cumva în speranţă că are de primit, Caragiale va scrie mai uşor?

Am rezolvat-o totuşi. S'au expediat — bineînţeles tot de la Ermacoff — icrele şi măslinele. Cu cincisprezece zile înainte de Crăciun, nuvela a sosit, scrisă ireproşabil, fiecare virgulă şi fiecare punct perfect vizibile. Caragiale cerea doar să i se trimită imediat o corectură.

De aci începe calvarul. Prima corectură a plecat. S'a cerut a doua. A plecat la Berlin şi a doua. S'a cerut atunci o revizie. Ne-am executat. Cum însă, Caragiale a găsit vreo două virgule rău plasate şi, calculînd că nu mai e timp să scrie, a telegrafiat: „Col. 1 rîndul 18, după cuvîntul „suprem", punct virgulă. Coloana II-a rîndul 4, „şi" între două virgule, etc., etc.".

In asemenea condiţiuni a apărut nuvela, al cărei cadru îl forma băcănia lui Ermacoff, în timp ce clienţii aruncă „sîmburii pi gios".

Vizitele lui Caragiale deveneau tot mai dese. La Iaşi există doar un cotnar excelent şi se mutase în capitala Moldovei, Ronnetti-Roman, cel mai iubit al lui prieten.

Oh! Acele seri delicioase, din casa lui Ronnetti, proprietatea Alecu Holban, str. Romînă, astăzi Lascar Catargi; acele causerii care nu se terminau pînă în zori; acele discuţiuni scînteietoare, mereu zădărîte de spiritul neastîmpărat al lui Caragiale. Nu se refuza de la acele şedinţe — din cei prezenţi atunci, n'au mai rămas în viaţă decît Poper, nuvelistul Pauperţiu, de pe vremuri, şi cu mine — nici Alecu Holban, „vipera cu ochelari", strălucitul şi neîntrecutul polemist politic,

deopotrivă de reacționar, de agresiv și de vindicativ, proprietarul casei și care ocupa etajul de sus.

Venea, acolo, pentru a încrucișa spada cu fugosul Caragiale, ponderatul Ronnetti-Roman și șăgalnicul și causticul dr. Lebel, amicul intim al lui Gheorghe Panu.

Venea, în acea splendidă casă ospitalieră, pentru a susține teoriile sale interesante, deși paradoxale; venea poate și pentru plăcerea, — acum cînd, bătrîn, dar mereu viguros, se simțea izolat, într'o lume pe care n'o înțelegea și care îi repugna, — ca să încrucișeze spada cu oameni de talia lui Caragiale și Ronnetti-Roman.

Și atunci am auzit, pentru prima dată, cu ocazia unei discuții despre istoricul Iorga, — care în acele vremuri făcea politică alăturea de d. Cuza — pe Holban, nu prea entuziast, spunînd :

„Și touși Iorga va stăpîni, într'o zi spiritul romînesc!"

„Atunci România va fi la o muche de prăpastie", — a răspuns Caragiale.

Veți aprecia dacă vremea a confirmat aceste prevestiri.

Acestea erau bunele mele relațiuni cu Caragiale, cînd, din senin, mă trezesc atacat, pe o chestie literară, într'un ziar ieșan, printr'o scrisoare publică, semnată Caragiale.

Polemica este cunoscută. A fost reprodusă în revistele din București și reținută într'un volum al d-lui Barbu Lăzăreanu. Nu insist dar.

Totul provenea dela o notiță, apărută la o rubrică, pe care Caragiale o știa redactată de Rodion. In acea notiță se vorbea, cu oarecare inadvertență — este drept — de felul cum Caragiale pregătea „cîteva" noui piese teatrale. S'a supărat. A ripostat. De ce a ripostat atacîndu-mă pe mine și nu pe Rodion? Poate fiindcă bănuia, că prin familia Ronnetti-Roman, eu am știut lucruri pe care nu le-a putut cunoaște Rodion? Indiferent. M'a atacat. Am răspuns, o singură dată, prin *Opinia*. Caragiale a simțit nevoia să publice prin *Liberalul*, care apărea tot la Iași, trei scrisori semnate. Răspunsul meu prim l-am socotit suficient. N'am mai revenit, mai cu samă că o amică comună primise o telegramă cu cuprinsul : „Pentru Dumnezeu, fă să înceteze polemica". Dovedește oare această telegramă cît sînge rău îi făcea lui Caragiale o replică, chiar cînd el era agresorul și chiar cînd el era acel care revenea mereu à la charge? Se dovedește oare încă odată că oamenii de duh, care atacă și ironizează mereu, nu suportă replica?

Aceiași prietenă comună a mijlocit și reconcilierea. S'a făcut de ambele părți cu voie bună și cu tradiționalele pupături caragialești. Și totuși demonul din el nu l-a slăbit.

Ne-am împăcat și cu toate acestea a publicat apoi fabula giuvaergiului, cu un *motto* care mă viza și cu încheierea :

Una-i Șmul
Și alta-i Ștrul.

Firește, fără umbră de amărăciune, mă recunosc tinichigiul Ștrul, față de el, finul giuvaergiu Șmul, care a dat literaturii romînești atîtea strălucite medalioane de artă.

E cel mai curat omagiu ce-l pot aduce memoriei celuia, care va străluci deapururi în istoria literelor romînești.

* * *

Nu știu dacă, din inițiativă proprie sau pe baza unor sugestii regale, Alexandru Bădărău a pornit, la un moment dat, acțiunea sa de reintregire a partidului conservator, atît de adînc divizat, în preajma anilor 1911—1912.

Inclin a crede, fără a face însă și o afirmație precisă, că totul se datora sugestiilor regelui Carol I. Altfel n'ar avea sens acea manifestare de simpatie și încurajare aproape publică, la care s'a dedat, față de Alexandru Bădărău, bătrînul suveran, la recepția care a avut loc la palatul comandamentului corpului IV armată, fost palatul Weisengrün din strada Carol, cu ocazia vizitei de la acea dată, făcută de suveran Iașului, vizită care a avut loc puțin timp după ce Bădărău pronunțase răsunătorul său discurs de la Huși.

Intîmplarea aceasta mai învederează că și regele Carol I făcea uneori incursiuni în politica internă de partide, cu scopul de reintregire și cu vădita dorință de a asigura alternanța a două puternice partide care, în concepția lui, constituiau o garanție sigură de liniștită desfășurare și propășire a vieții publice romînești.

Multe file din carnetul meu poartă însemnări referitoare la această acțiune de reintregire. Am regăsit acolo și demersurile lui Nicolae Filipescu; și dorința acestuia și a lui Marghiloman de a avea o întrevedere cu Bădărău — ceeace nu le-a succes; și condițiile în care au aranjat întrevederea dintre Bădărău și Maiorescu, la acesta din urmă acasă, în locuința lui din colțul străzii Mercur.

In fond, în calea reintregirii stătea o singură dificultate. Marea problemă era, nu recunoașterea șefiei lui Carp. Acest lucru era admis de toată lumea. Dificultatea provenea de la asigurarea ordinei de șefie, după ce Petre Carp nu va mai fi între cei vii.

Condițiile în care s'a stins această mare figură a Romîniei și cele ce au survenit de atunci încoace, vin să confirme încă odată cît prețuesc creațiile de viitor ale oamenilor,

față de neprevăzutul, care intervine și este mai totdeauna hotăritor. Atunci însă, problema avea o importanță capitală. Take Ionescu punea drept condiție sine qua non ca el să fie indicat ca moștenitorul prezumptiv — kronprințul, cum se spunea în argoul politic de atunci.

Carp refuza însă categoric. Dintr'un sentiment de lealitate față de Alexandru Marghiloman, care și el avea veleități de viitoare șefie? Sau poate dintr'un sentiment egoist — și Carp era un mare egoist — ca să degajeze răspunderea sa în fața istoriei, de a fi indicat el ca șef pe Take Ionescu în care, în fond, nu avea nici-o incredere ?

Eu cred că și una și alta. Era prea leal, spre a fi putut da o lovitură de grație, amicului atît de fidel, pînă la criza din 1913. Și era prea mîndru de statul său de serviciu, în folosul patriei, pentru ca să indice și să determine o șefie, în care n'avea încredere și de pe urma căreia întrevedea mari neajunsuri pentru țară.

Fapt este că Petre Carp se menținea neturburat la formula : „Nu indic nici-un șef viitor. Cînd nu voi mai fi, partidul să-și spună liber cuvîntul". Prietenii lui însă, în frunte cu Maiorescu și Filipescu, sperau că Petre Carp va putea fi la un moment dat clintit din loc. Din comunicările lor rezulta că Petre Carp ar fi dispus la o formulă tranzacțională, pe care s'o discute cu Take Ionescu, în prezența lui Bădărău. Intrevederea a avut loc și din ceiace mi-a spus după aceia Bădărău — care a fost pururea sceptic — a rezultat că în cursul întrevederii, Carp s'a dovedit a nu fi deviat cu o iotă.

— „Nu discut șefia viitoare și nu recomand pe nimeni, a spus el. Cînd nu voi mai fi, alegeți pe cine voiți".

Tratativele au fost rupte.

Cum am spus, acest lucru l-am aflat mai tirziu.

Imediat după întrevedere însă, am azistat la o scenă impresionantă și de natură să zugrăvească mai bine decît orice fondul intim al sufletului lui Take Ionescu.

M'am înțeles cu Bădărău să vin la locuința lui Petre Carp, din calea Dorobanților, ca să-i aduc un răspuns pe care trebuia să-l cunoască de urgență.

De la Petre Carp am pornit toți trei, căci și Take Ionescu a luat loc în trăsura noastră.

După o tăcere expresivă, de cîteva minute, am auzit acest dialog :

„Lămurește-mă, te rog, Take, — a spus Bădărău, — ce este mai de folos pentru țară: să fii ministru patru ani, într'un mare minister, sau șef de guvern timp de o lună?"

— Nu o lună, Bădărăule, — a răspuns Take Ionescu. — du tac-au-tac: o zi".

Sfirșitul politic al lui Take Ionescu a dovedit că a rămas credincios acestui fel de vedea.

* * *

Condițiile în care d. mareșal Averescu — pe atunci generalul Averescu — a fost silit să părăsească ministerul de războiu sînt cunoscute. Ele au intrat în istoria noastră politică.

Că a fost vorba de un complot între auguri e neîndoios. Oricum, d. Averescu a plecat din fruntea ministerului de războiu — deși foarte agreat de rege, ceiace e caracteristic pentru vremurile de atunci — de pe urma interpelării lui Alexandru Marghiloman, și s'a văzut numit comandant de divizie la Turnu-Severin.

Iși poate oricine închipui surpriza, cînd, cîțiva ani mai tîrziu, lumea politică de pe vremuri a văzut că același general Averescu a fost numit șeful marelui stat major general al armatei, de către Niculae Filipescu ministrul de războiu, coleg în același cabinet cu Alexandru Marghiloman.

Chestiunea a făcut atîta vîlvă încît se vorbea în culise că Take Ionescu, care alături de liberali, făcea atunci opoziție guvernului Carp, va interpela la Cameră, pe tema decretului Averescu.

Cum eram atunci în comunicări strînse cu Niculae Filipescu, și cum urma să sosesc la București — domiciliul meu era la Iași — l-am prevenit pe d. locotenent Filiti, șeful de cabinet al lui Filipescu, astăzi colonel, comandant de regiment de escortă regală, despre această sosire.

De abia descins la *Continental*, a și sosit automobilul ministerial. Niculae Filipescu, matinal, revenise de la zilnica lui plimbare, călare, și m'a primit în sala mare din etajul de sus, al somptuosului palat din colțul Dionisie-Batiște.

A avut loc atunci următoarea scenă, pe care am mai relatat-o și cu altă ocazie :

— „Am să-ți cer un serviciu urgent. Este vorba de numirea lui Averescu, ca șef al marelui stat major.

Take Ionescu și toți cei din opoziție cred că la mijloc este o lucrătură împotriva lui Marghiloman.

Eroare. Nu e vorba de nici-o lucrătură. Am prins o așa de mare pasiune pentru pregătirea armatei noastre, încît, te asigur, că la mine nu mai poate fi vorba de politică, pe astfel de chestiuni.

Am procedat, fără să-mi consult colegii și fără să-l întreb pe rege. Am procedat astfel, fiindcă o întîmplare m'a pus în fața unei dureroase situații. Plecat în inspecție am vizitat, între alte localități, și Turnu-Severin. Acolo, în acest colț mărunt de țară, am găsit comandant de divizie pe cel mai

bun general al nostru. Am luat hotărîrea pe loc. Revenit în București, am întocmit decretul regal și l-am prezentat regelui spre semnare, regelui, care nu știa nimic. Nu voi uita niciodată emoția de care a dat dovadă suveranul cînd a cetit cuprinsul decretului. A ieșit de după birou, mi-a strîns mîna și cu emoțiunea, pe care o trăda accentuarea cuvintelor, mi-a spus:

— „Regele îți mulțumește, domnule ministru".

Acesta e adevărul. Te rog să te duci la Take Ionescu și să-i spui toate acestea. Să-i mai spui că, în interesul armatei, îl rog să nu interpeleze.

Dacă însă, va face uz de comunicarea d-tale, eu te voi dezminți. Voi spune că nici nu te-am văzut.

Surprins, l-am fixat cu o privire întrebătoare.

— „Nu te mira, nici nu te supăra. Ești încă tînăr. Cînd vei îmbătrîni, vei înțelege sensul cuvintelor mele".

Am îmbătrînit și, mai tîrziu, am înțeles. Prefer să nu spun ce am înțeles.

Și Filipescu a adăugat:

— „Mă duc la minister, unde am un consiliu de inspectori generali de armată. Adu-mi răspunsul acolo. Anunță-te lui Rășcanu — pe atunci căpitan, astăzi general și ministru al Basarabiei. Te voi primi imediat".

M'am dus la Take Ionescu. Îmbulzeală obișnuită de lume. Pentru a putea vorbi, m'a primit în marea lui sufragerie roșie. I-am transmis cuvintele lui Filipescu.

A stat un moment la gînd, a clipit din ochi, și apoi, mi-a spus:

— „Spune-i lui Nicu că nu voi anunța nici-o interpelare și nu voi face uz de comunicarea ce mi-ai făcut-o".

La ministerul de războiu, Filipescu, prevenit de sosirea mea, m'a primit imediat, suspendînd o clipă ședința. Cînd a cunoscut rezultatul, fericit, Filipescu a exclamat:

— „Mulțumiri pentru amîndoi".

* * *

In seara de 23 August 1916 formațiunea noastră „Ambulanța brigăzii a IV-a mixte", a poposit în fața satului Pîngărați, din județul Neamț. Ne îndreptam spre frontul de luptă.

Era prima seară propriu zisă de campanie.

In literatura mondială a războiului, am văzut redate multe stări sufletești, admirabil prinse. Una n'am găsit-o suficient subliniată: tranziția bruscă de la viața civilizată, pînă în momentul mobilizării, la viața de caverne, de după aceia, așa cum ea s'a reflectat în mintea și sufletul omului cult, în prima clipă de luptă.

Eram un grup de intelectuali și titrați: medici, farmaciști, avocați, etc. Un singur ofițer de carieră.

Ce teribilă tranziție!

Și atunci am înțeles că și în mersul progresului, un fenomen de abrupție a putut arunca, dintr'odată, civilizația cu secole îndărăt; atunci am înțeles formula savantului german, că progresul nu urmează linia dreaptă și continuă; nici măcar linia sinuoasă; ci că el este format din frînturi de linii, provenite din convulsiuni sociale și naturale, în sensul frînturilor de linii, în momentul marilor convulsiuni sismice.

In seara aceia, dormind prin trăsurile de ambulanță sau refugiați, din cauza frigului nopților de toamnă de munte, în case țărănești, am simțit că s'a rupt firul; că dulcea viață de tihnă și de libertate din timp de pace, este întreruptă și cine știe cîți din noi vom mai revedea-o vreodată!

A doua zi dimineață ne-am fixat popota formației la cîrciuma din marginea satului.

Spre surprinderea noastră, am văzut în timpul dejunului, doi tineri, destul de chipeși, veniți la cîrciumă să cumpere alimente. De cînd am pornit și prin toate satele prin care am trecut, n'am mai dat de tineri în civil. La masa de sară lucrul s'a repetat. Au venit alți doi.

Faptul l-a intrigat mai cu samă pe Marica, farmacist de la Horezu, mobilizat cu gradul de căpitan.

Cercetări ulterioare, începute cu povestirea cîrciumăresei și confirmate de mărturia oamenilor din sat, ne-au condus la lucruri senzaționale:

„Aștia sînt copoi dela siguranța din Bucureștii, — ne-a spus cîrciumăreasa. Il păzesc pe „prizonierul" de la castel. Asta durează de zece luni aproape. Sînt plictisiți și ei. Așteaptă și ei să plece.

Odată prizonierul a reușit să evadeze și să se ascundă la un om din sat. Copoii erau să turbe. Au alergat la Piatra-Neamț să anunțe Bucureștiul. Intre timp prizonierul a fost descoperit și din nou arestat. Acum e ținut mult mai aspru. Inainte îi pregătea de mîncare, o femee. Acum nu mai e voie. Ii duc copoii mîncare de aici.

In timpul cît a stat ascuns în casa din sat — acum vreo patru luni — prizonierul, care vorbește bine romînește, deși are mutră străină, a întrebat unde se află, căci el nici nu știa unde a fost adus. L-au ridicat în zorii unei zile din casa lui din București, l-au pus într'un automobil, cu perdelele trase, și noaptea tîrziu l-au adus aici și l-au închis la castel.

După evadare a fost readus la castel și e mereu închis. Nu are voie să se apropie nimeni. Copoii spun că în noaptea mobilizării s'a bucurat grozav și spunea că de acum va veni ordinul de eliberare. N'a venit de fel".

Intrigați și sub imboldul lui Marica, am organizat, în frunte cu d-rii Racovitza și Fulgeanu, o plimbare prin pădure și am urcat muntele, așa că, în dreptul castelului, ne aflam pe același nivel cu etajul de sus, unde se afla prizonierul.

L-am văzut. Un om cărunt, purta barbă, după aparență peste 50 de ani, îmbrăcat rudimentar.

Cînd ne-a observat a început să facă gesturi disperate și să scoată țipete stridente. A alergat personalul — deși castelul nu mai servește de închisoare, deci toată lumea era strînsă numai pentru paza lui —; a fost imediat scos cu forța din odaia mare, cu vitraj, de unde noi îl vedeam atît de bine, iar un domn în civil a venit în goană spre noi să ne spună:

— „Domnilor ofițeri, în numele guvernului și al legii, vă rog să vă retrageți. Nu e voie de circulat pe aci".

In numele guvernului, am înțeles. In numele legii, ni s'a părut cel puțin o crudă ironie.

Cine a fost acest „prizonier"?

* * *

In primele zile ale lui Septembrie 1916, ziarele din București au subliniat că în regiunea de munte s'a pornit o iarnă din cale afară de timpurie.

Formația noastră care staționa în satul Catrinari, mai sus de Darmoxa și Brînzăria Regală și în apropiere de Șarul Dornei, a cunoscut suferințele frigului, care s'a abătut pe neașteptate.

Satul Catrinari! Numai cine cunoaște mizeria satelor de munte, acela poate înțelege că denumirea „sat" este de fapt un eufemism. Patru, cinci căsuțe mizere, răspîndite la distanțe enorme și cîțiva locuitori nenorociți, care îngrijesc de „jitutele" lor — vitele lor, — atîta tot!

In acest sat era reședința brigăzii cu stat major cu tot. Aci staționa și ambulanța. Formula că ne-am reintors la viața de caverne, se învedera absolut exactă. Pentru ca să fim la adăpost de intemperii, a trebuit să construim un bordeiu, în care dormeam nouă ofițeri.

De acest sat, unde am staționat pînă au venit să preia rușii frontul; de unde plecînd am cunoscut unul din cele mai dramatice episoade, încît rușii, abia preluînd frontul l-au și părăsit cu atîta iuțeală, încît trupele noastre n'au avut nici măcar vremea să scoboare spre Broșteni iar drumul pe valea fantastică a Negrei l-au făcut sub bătaia tunului ungur; de acest sat se leagă o întîmplare caracteristică. Și anume caracteristică pentru sentimentele intime ale celor două seminții, care formau populația principală a vechiului regat. Ea ar fi plină de concluzii pentru sămănătorii de vrajbă

între acești locuitori, dacă ar fi loc, în judecata lor, pentru un pic de obiectivitate.

Eram singurul ofițer evreu, în lumea aceia de armată care mișuna atunci în Catrinari. In schimb, în rîndurile trupei se aflau foarte mulți evrei, batalioanele IV din Moldova de Sus.

Cu o zi înainte de marea sărbătoare de toamnă, cînd evreii postesc neîntrerupt 24 de ore, fără să ia măcar un pic de apă în gură, o delegație de soldați evrei a venit să-mi ceară ca să intervin pe lîngă comandantul brigăzii, d. colonel Colori, ca să li se încuviințeze serviciul ritual. Am obținut. Ceva mai mult. Am aranjat eu însumi casa lor de rugăciune, într'o căsuță, pe jumătate construită, adică avînd numai fundamentul de pietre și o parte din scheletul de lemn.

Acolo, în bătaia vîntului și în văzul restului trupei, soldații evrei și-au spus ruga umilă. Dacă vreodată o comuniune cu strămoșii și o expresie de credință a fost mai ruptă din însuși sufletul oamenilor, desigur că a fost atunci.

Primejdia de fiece ceas, vecinătatea imediată a morții explicau frenezia rugei, exacerbația credinței. Dar ceiace este mai interesant, e faptul că în fața primejdiei comune și a umbrei morții, care plana asupra întregii regiuni, mulțimea creștină privea cu smerenie și respect la ruga către cel de sus, invocată de cei de altă credință.

Această comuniune sufletească s'a manifestat apoi intr'o formă caracteristică, pe calea unui gest, care ar putea părea neînsemnat, dar care simbolizează, de fapt, unitatea de suflet. Aflaseră unii că atunci cînd apar primele stele și postul ia sfîrșit, de obicei, evreii gustă, înainte de a porni să mănînce, puțin rachiu și o bucățică de turtă dulce. De aceasta din urmă nu putea fi vorba. Rachiul a fost însă improvizat, cu toată vecinătatea rușilor. S'a scos puțin spirt rafinat din bidoanele de ambulanță; el a fost diluat cu apă și apoi servit, împreună cu mici bucăți de pezmeți de campanie, de către soldații creștini, fraților lor de arme, evrei.

Și încă un fapt în legătură cu această manifestare de credință.

Serviciul religios a fost oficiat, cu o emoționantă expresivitate, în vorbă și cînt, de un soldat combatant, în vîrstă cam de 41 de ani, originar din Botoșani.

După două zile s'a dat atacul dela Șarul Dornei. L-am găsit între răniții, transportați sub supravegherea mea, de la locul de luptă spre Catrinari. In ziua aceia sosise, în inspecție, și d. general dr. Vicol. A cunoscut în deaproape munca noastră întru ajutorarea suferinței.

Reexaminat în ambulanță, soldatul purta o rană în șold. Spre surprinderea medicului s'a constatat însă haina găurită în dreptul inimii. Observat de aproape s'a putut constata

faptul impresionant: acel care oficiase cu atita căldură slujba, purtase în dreptul inimii, drept talisman, o cărțulie sfîntă, destul de groasă, dăruită de mama lui. Gloanțele se înfipsese in tartajele cărțuliei.

Firește, explicația e simplă. Puterea de propulsiune a glontelui era diminuată. A întîlnit în cale o rezistență oarecare și s'a oprit. N'a pătruns.

Gîndiți-vă însă la impresia produsă asupra minții supraexcitate a celor în contact permanent cu moartea, cind s'a cunoscut minunea și cind ea a fost tălmăcită de masse, drept răsplata celui de sus, pentru felul cum a fost slujit de către credinciosul lui, în marea zi de post și de slavă pentru Jehova.

* * *

Războiul a însemnat pentru Rominia, ca și pentru cele mai multe țări intrate în luptă, jertfe enorme și de tot soiul. Ne-a fost dat, însă, să cunoaștem o mizerie în plus: teribila tragedie a exantematicului.

Mormintele, cu sutele, care au înghițit floarea corpului nostru medical din acea epocă, spun ce a însemnat iadul dantesc al luptei cu această nemiloasă molimă.

Cînd, istovit de lunga și dureroasa retragere, de la Jiu pînă în fundul Moldovei, am primit ordinul de a mă prezenta la ambulanța diviziei I-a, la intrarea în satul de reședință, Drăgușeni, județul Putna, am cetit: *„Boli molipsitoare"*. Medicii sucombaseră, afară de bătrînul dr. Calalb, de la Tecuci, istovit și gata de plecare, și maiorul dr. Repezeanu, care și-a pus singur diagnosticul just de tifos exantematic și care ne încredința, în aceiași sară, testamentul lui.

Nu vreau să insist mai mult în privința acestui teribil episod. Înțelegeți lesne de ce. Atît pot spune însă: era iadul pe pămînt. Imensul cimitir din dealul satului, constitue mărturia numărului teribil de morți, îngropați alături, fără preocupare de religie și credință. O tăbliță de lemn și numele scris cu cerneală trebuia doar să spună rudelor și părinților, locul unde se odihnesc de veci cei dispăruți.

Dar toate au un sfîrșit. Soarele primăverii tîrzii din 1917 și-a făcut apariția și cu el, încetul cu încetul, a venit sfîrșitul molimei.

Am părăsit satul pentru ca, în valea Zabrauțului și în așteptarea atacului de la Mărăști, ce avea să vie, să gustăm învierea naturei, pentru noi de astă dată de o mie de ori mai frumoasă.

La Panciu continua, însă, epidemia. Am fost trimiși în combatere. Ne specializasem.

Aci, în marile depozite ale lui Apostoleanu, am găsit un număr extraordinar de bolnavi, cu forme și complicațiuni

din cele mai grave. Părea că microbul, pe cale de a fi răpus, ținea să dea cu furie ultimul atac.

In acele depozite, transformate în spital, la contra vizită, dela orele 5 sara, cînd adică temperatura bolnavului era la maximum, te credeai adesea într'o adevărată casă de nebuni. Nu rareori a trebuit să facem uz de cămașa de forță.

Or, într'o zi, la orele 4, se pornește de pe Măgura Panciului, unde era frontul german, un bombardament de distrugere, caracteristic bombardamentelor germane. Cei care au fost pe front au cunoscut sistemul.

Odată reperată distanța, bombardamentul mergea metodic, pe aceiași linie dela dreapta spre stinga și vice-versa, pînă se distrugea totul. Depozitele Apostoleanu erau în linie extremă a punctului de distrugere. Primejdia era iminentă. Spitalul rusesc fusese distrus. Morți și răniți cu duiumul. Nu era un moment de pierdut.

Am dat ordin de scoborîre în crame.

Și atunci un spectacol de necrezut, care denotă puterea cu care omul este legat de viață. Mai toți acești bolnavi, cu temperatura de 40 sau 40 și jum. grade, aceiași bolnavi care înainte gemeau sau scoteau țipete stridente; aceiași bolnavi inebuniți, și în prada unor halucinații; aceiași bolnavi au devenit dintr'odată, conștienți de primejdia teribilă.

Un moment de tăcere mormintală și apoi bolnavii, cite unul, sau sprijinindu-se cite doi, au coborît grăbiți scările, fără a fi avut timpul să-și ia ceva drept îmbrăcăminte.

Nici-un sunet. Timp de o oră și mai bine n'am auzit, cei doi medici, înconjurați de bolnavi, nici o altă mișcare, decît exploziile din apropiere.

La ora 6 fix — așa era sistemul german — bombardamentul a încetat. Spitalul a rămas neatins. Toată lumea s'a urcat. Bolnavii și-au reocupat locul, cu cunoștința perfectă de primejdia prin care au trecut. Și-au reluat locurile pentru a continua rezistența împotriva teribilului microb.

Iar noi, cei doi medici, cînd am pornit în plimbare, în drumul strîmt dintre vii și am gustat dulcea liniște a înseratului de sfîrșit de Mai, ne-am întrebat: „Fost-am oare victimele unei teribile halucinații?"

* * *

Și acum, cînd, închid caetul de note de războiu — file îngălbenite, cu slova în parte neciteață, — și am retrăit evenimentele și lumea acelor vremi năprasnice, să-mi fie îngăduit să rețin două figuri. Două tipuri modeste dar reprezentative, pentru însușirile adînc umane ale acestui blînd popor: Rozenbaum — Leibu, cum își zicea el singur — croitor din Bivolari, și Huțan, originar din satul Tărnauca, județul Dorohoi, ordonanță.

Să vi-l prezint pe Leibu ? Se caracteriza minunat el însuşi : „două chibrituri, un burduf de brînză şi drept cap un bostan" — dovleac cum se zice în Muntenia.

Aş putea să vi-l mai prezint altfel. Cînd cercul de recrutare găseşte cu cale ca pe un Rozenbaum dela Bivolari, croitor să nu-l trimită combatant, la front, ci servant la ambulanţă, vă puteţi închipui expresia lui fizică. Intr'adevăr, era tipul rachiticului: picioare uscate, pîntecele enorm, pieptul strîns ca într'un cleşte, faţa numai oase, ochi exoftalmici. Iată-l pe Leibu.

Şi totuşi ce comoară de minte şi suflet, cît spirit şi umor sănătos! Un contrast izbitor şi o dezminţire drastică a dictonului *Mens sana*....

In haina lui militară era o permanentă desfigurare. Corp de copil şi totuşi minte matură şi inteligenţă naturală. Umorul lui, bunătatea lui, l-au făcut curînd favoritul formaţiei. Il iubeau deopotrivă, şi ofiţerii şi trupa. Cu ofiţerii era prieten, fără să nesocotească totuşi, cu un fin simţ natural, regulele erarhiei. Cu trupa era pur şi simplu un frate, un frate bun.

Leibu vorbea, vorbea mereu. Nu-i mai tăcea gura. Vorbea, dar nu plictisea. Totdeauna avea de spus o snoavă, o anecdotă, o glumă. In jurul lui Leibu era totdeauna lume. Iar în serile reci, cînd, aşa cum e obiceiul sătenilor, trupa se aduna in jurul unui foc mare, pentru ca avînd căldură în faţă, să uite frigul din spate, Leibu spunea mereu poveşti, parabole, întîmplări şi glume, pînă cînd lumea aţipea cu figurile ceva mai senine şi cu sufletul mai puţin întunecat.

Reţin două spuse de ale lui. Era după retragerea dela Dărmoxa spre Broşteni. In momentul cînd ne-am angajat pe drumul strîmt şi fantastic al Negrei, între un munte stîncos şi drept ca un zid şi prăpastia pîrăului, s'a pornit tunul ungur, devenit posibil prin părăsirea tranşeelor de către ruşi. Salvarea nu exista decît într'o înfruntare a primejdiei. De întors nu era chip şi nici de staţionat. Artileria şi ambulanţele au pornit într'o goană nebună, în timp ce prăpastia vuia de exploziile ghiulelelor.

Cum am scăpat cu viaţă nu ştiu. Atît doar pot spune : cînd am trecut podul peste Bistriţa şi am intrat în Broşteni, oamenii şi caii tremurau deopotrivă, de pe urma primejdiei.

Căpitanul Marica nu şi-a putut opri indignarea. Dădea cu nemiluita, cu cruci şi dumnezei, în ruşi.

— „Cînd e vorba de cruce, — i-a spus Leibu liniştit, — nu mă amestec. Dar pe Dumnezeu lasă-l în pace, domnule căpitane. Doar acum cîteva minute ne-a stat întru ajutor.

— L-ai văzut tu ? — a răspuns întărîtat Marica.

— Domnule căpitane, să-ţi spun o poveste.

— Iar poveste.

— Ascultă că-i bună.

Un bogătaş venise să facă vizită unui rabin, făcător de minuni. Acolo a aflat că rabinul are un băeţaş de o inteligenţă dumnezeiască. Ca să se convingă, a căutat să dea de copil şi cînd l-a întîlnit, i-a spus :

— Iţi dau un galben, să-mi spui unde-i Dumnezeu.

Şi copilul a răspuns pe loc :

—Eu iţi dau doi galbeni, să-mi spui unde nu-i Dumnezeu".

O altă scenă. Intr'o după amiază şi în ajunul atacului de la Şarul Dornei, ne-am trezit cu un sergent, care ne-a adus opt cîni sanitari, a căror întreţinere a costat, timp de 3 luni, cîte 50 bani pe zi hrană, ceiace era foarte mult înainte de războiu.

Nu ştiu cum s'a făcut dresajul lor. Probabil că n'au fost deprinşi cu bubuitul tunurilor. Adevărul este însă, că în dimineaţa zilei de luptă, cînd a pornit bombardamentul pregătitor de artilerie, cînii au luat-o la fugă.

Intreaga formaţie privea cu haz la bietele animale înfricoşate, care fugeau, în ordine, — doar au fost dresate — şi se profilau, în zare, pe muche de deal, ca pe o pînză cinematografică.

Privea şi Leibu şi la un moment dat a exclamat :

— „Noroc că nu ne-ai dresat şi pe noi, d-le sergent, că rămînea ambulanţa „goală".

Cînd au venit, după retragere, ordinele de mutaţie, ne-am despărţit şi nu fără un sentiment de adînc regret. N'am mai ştiut nimica de Leibu. In toamna lui 1918, cu ocazia sărbătorilor de anul nou evreesc, am primit, la *Opinia*, o carte postală, cu următorul cuprins :

„Ani mulţi şi fericiţi şi urări de sănătate de la Leibu. Am scăpat. Nevasta e mai bucuroasă decît mine. Am, însă, un singur regret : că n'am voie să umblu îmbrăcat soldăţeşte. Nu că s'ar speria Bivolarul sau m'ar lua drept romîn ; dar aş scăpa poate de ciupeală şi şpagă".

Cu Huţan m'am trezit ordonanţă, în urma unei dispoziţii a comandantului trupei din ambulanţă.

Extraordinar tip! Inalt, spătos, liniştit, cu pasul sigur şi nici odată grăbit, mereu m'am întrebat cum de a scăpat de front.

Calităţile lui? O bunătate fără margini, un devotament supraomenesc, un suflet de o mare sănătate morală.

Huţan aproape nu vorbea. Toată expresivitatea lui era în figură şi ochi. Dar nu figura, zîmbetul şi ochii de japonez. Nu, la Huţan înţelegeai, privindu-l, întreaga lui stare sufletească. Mulţumire, tristeţe, îngrijorare, nelinişte, toate le exprima numai prin privire. Şi iarăşi, printr'o lege firească în fiziologie, care susţine că atrofia unor centre aduce ipertro-

fia altor centre, mutismul lui permanent desvoltase o acuitate auditivă uimitoare. Auzea dela distanţe colosale, auzea ceiace nu auzea nimenea. Lui îi datorim, toţi cei din retragere adunaţi deavalma, dincoace de pod, că am scăpat din minile inamicului în noaptea de groază dela Tîncăbeşti, aci lingă Bucureşti. Huţan a fost acel care a dat alarma şi am putut să ne retragem.

Din însuşirile lui principale erau bunătatea şi fidelitatea. Deşi ordonanţă, — aşa că putea să stea liniştit — el nu lipsea niciodată dela munca de ajutorare a răniţilor. Cu acest prilej se dovedea un admirabil ajutor material şi sufletesc. Găsea timpul să spună un cuvînt blind, un cuvînt de încurajare, pentru cei dezolaţi; să treacă puţină apă rece pe fruntea şi buzele celor zguduiţi sau toropiţi de arşiţa marilor temperaturi. Servea, servea mereu, fără încetare şi cu adîncă mulţumire de a fi ajutat un suflet omenesc.

Dar în zilele de repaus se putea observa la Huţan un dor neastîmpărat: se gîndea la nevasta şi copilul iubit, lăsaţi în părăsire, în acel fund de sat, Tărnăuca, din judeţul Dorohoi.

I-am înţeles dorul. Cînd în primăvara lui 1917, după dezastrul rusesc, domnea linişte pe front, i-am dat o permisie de zece zile.

A revenit exact la zi. Aproape să nu-l recunosc. Era descompus. Am aflat apoi cauza. Se convinsese de infidelitatea nevestei.

Şi acum, cînd închei, şi cînd am înaintea ochilor mei, aievea, figurile lui Leibu şi Huţan, am o mustrare de conştiinţă. Frică îmi este ca nu cumva aceştia, dacă mai sînt în viaţă, să afle pe calea cetitului, indiscreţiile mele şi mai cu samă să nu aibă sentimentul de a-i fi caricaturizat sau teatralizat.

Nu acesta mi-a fost gîndul. Şi dacă cuvintele mele ajung pînă la ei, îi rog să creadă că nu i-am citat decît pentru a scoate în evidenţă, prin ei şi cu ei, şi pentru a aduce omagiul meu marilor însuşiri de adînc umanism, de puternică sănătate morală şi sufletească, care sălăşluesc în massele adînci ale acestui popor din Romînia Mică pornit la 14 August întru realizarea Romîniei Mari.

Scrutator

Scrisori din Paris

Briand-la paix. Confederaţia danubiană

I. — Evenimentul trist al lunii precedente a fost moartea lui Aristide Briand. Impotriva tuturor speranţelor unite în imensa dorinţă de pace, destinul a răpit o viaţă infinit utilă umanităţii de pretutindeni.

Briand reprezenta pentru Franţa, pentru Europa, pentru omenirea întreagă, opera de consolidare a păcii şi voinţa fermă de a o realiza pînă la capăt.

Puţini oameni politici au avut cariera fecundă şi strălucită a lui Ar. Briand. Dar mai puţini încă au efectuat atîtea opere de progres uman şi de generală utilitate. Dacă i se poate reproşa lui Briand lipsa de consecvenţă, privită în cadrul limitat al partidelor pe care le-a ilustrat, un lucru e în afară de orice contestare: Briand a avut consecvenţa celui mai înalt ideal umanitar şi sforţarea continuă, neobosită, de a-l traduce în fapt.

Cariera politică a lui Briand nu oferă o simplă linie dreaptă; dar ea oferă o ascendenţă permanentă.

Pornind dela extrema stîngă a partidului socialist, în care işi cîştigase un loc de primul plan printr'un memorabil discurs asupra „grevei generale" în anul 1894, Briand îşi părăseşte — în preajma anului 1900 — amicii politici, spre a intra în guvernul legii de „separaţie a bisericii de stat". Raportor al legii, care i-a adus tot atîta celebritate cită critică vehementă şi brutală, Briand e consacrat — prin calomnii, insulte şi omagii — drept orator de remarcabil talent, vibrant şi captivant.

De atunci pînă azi — treizeci de ani de politică activă — el a făcut parte din 25 de ministere, pe care în bună parte le-a prezidat.

Şi nu există spirit imparţial în Franţa, care să nu recunoască, că a fost mare în timp de pace ca şi în timpul marelui războiu; lugubru coşmar, al cărui sfîrşit Briand l-a salutat printr'un strigăt de liberare şi un comandament profund umanitar: „Arrière les canons, les mitrailleuses, les fusils !"

* * *

Briand e personalitatea tipică, în care idealul e strîns unit cu tentativa de realizare practică.

Departe de a-l concepe ca un fenomen intangibil, pe care intransigența logică îl face irealizabil, pentru Briand idealul era o realitate superioară, legată prin mii de posibilități de acea pe care o suportă omenirea de azi. Sub acest unghiu de finalism pragmatic a conceput el ideia de pace: realizabilă prin voința-forță a popoarelor, care o vor impune în viața politică internațională.

Iubind intens acest ideal de perfectă umanitate, Briand a militat activ în sprijinul pregătirii lui concrete; întregul organism al „Societății Națiunilor" e opera lui, mai mult decît a oricărui reprezentant al celorlalte state aderente. Sezisînd repede, complect și integral, realitatea în care activa Briand a prezidat rînd pe rînd toate etapele de organizare ale păcii. Pactul dela Locarno, în care a afirmat securitatea prin respectarea tratatelor obligatorii; și „Societatea Națiunilor", fortifiată: a) prin *„arbitrajul"*, pe care alături de toți sincerii pacifiști, l-ar fi dorit obligator, și b) prin efortul de *„dezarmare"* efectivă, simultană, controlată și generală, pentru a răpi ultima posibilitate de apariție neașteptată a războiului.

Briand nu uitase că în 1914, o omenire înarmată excesiv, grupată în alianțe antagoniste, prinsese prima scînteie incendiară, ce a aprins curînd bătrînul continent și apoi globul întreg. Pentru a suprima această distrugătoare surpriză a propus el întîiu limitarea experimentală a armamentelor și apoi reducerea progresivă a forțelor armate naționale.

Briand a avut adversari ireductibili. Dar în clipa în care — atacat de patima exagerării naționaliste — germenul îndoelii îl chinuia, el își regăsea forțele și curajul necesar în mijlocul mulțimii doritoare de liniște și progres. Către ea se îndrepta întotdeauna, cu acel calm senin al unei convingeri superioare, al înțelegerii și perfectei încrederi, exercitînd mirajul unui talent seducător și însuflețind idealul de universală fraternitate între popoare.

„Cum! — spunea el, cu ocazia unui meeting imens organizat în orașul Gourdon, — să fie încă posibil războiul ? Cînd omenirea se apără cu desperare în contra flagelului morbid al boalelor contagioase, cînd a învins de cîteva decenii tuberculoza, cînd fiecare zi aduce o nouă perfecțiune a organismului vieții sociale, este posibil ca omenirea să se încline cu fatală resemnare în fața acestui monstruos, imens măcel, pe care îl reprezintă războiul?... Mame care vă îmbrățișați cu duioșie copiii, copii ce vă iubiți părinții, soții ce nu voiți să fiți izolate de bărbații voștri, prin abisul de netrecut al morții, pătrundeți-vă de ideia că pacea e posibilă, și pacea va veni !" [1]

* * *

Destinul a voit, ca această primă conferință a „dezarmării" să nu fie prezidată de inteligența lui creatoare și spiritul său organizator. Dar drumul pe care l-a deschis politica lui de perfecționare a instituțiilor păcii nu va putea fi suprimat niciodată. Amintirea, simbolul imensei lui popularități și colaborarea de altă dată cu actualii reprezentanți ai „Ligii Națiunilor" — dublate de voința de pace a popoarelor de pretutindeni — vor impune, pe deasupra dificultăților inerente unei opere noui, înțelegerea definitivă între popoare.

Briand s'a pierdut, dar spiritul „briandist" trăește. El a fructificat inteligențe, a trezit sentimente, a oțelit voințe. Prin colaborarea acelor ce vor — și prin constrîngerea acelor ce nu vor, un pas nou se impune în politica de realizare pacifistă. Popoarele l-au înțeles, guvernele vor trebui să-l înfăptuiască.

Și va fi, desigur, acesta cel mai frumos omagiu, pe care omenirea îl va aduce memoriei aceluia, care — scoțînd războiul în afară de lege — a binemeritat numele de „Briand-la paix".

* * *

II. — *Confederația danubiană* e primul proect de anvergură, pe care îl oferă Franța statelor Europei centrale ca mijloc de reînviorare economică.

Premierul francez, care ocupă în același timp locul părăsit în ultimele luni de Aristide Briand, s'a inspirat din aceiași concepție federativă, fruct al politicei de colaborare, pe care o predică continuu fostul ministru de externe al Franței.

Dar între acești doi oameni există o deosebire de temperament.

Cert, nu i se poate contesta d-lui Tardieu, perspicacitatea, spiritul de organizare și o energie condusă rapid de ambiția egocentrismului său politic. Dar între el și Ar. Briand este deosebirea pe care o creează o experiență imensă de diplomat, și un spirit critic de echilibru și perfectă justeță în apreciere.

Vă amintiți cum a rezolvat Briand tentativa de unitate economică austro-germană, cunoscută sub numele de „Anschluss", în cursul anului precedent ? A examinat proectul german, a supus și comentat textul tratatului dela Versailles, a insistat asupra impresiei de îndoială și nesiguranță, pe care acest proect o trezește în sînul statelor semnatare, și evocînd mersul politicei de înțelegere pe care o predică el de ani, a cerut încrederea în proectul francez de salvare a „ace-

[1] Citat rezumativ.

falei" Austrii, al cărui prim punct de realizare a fost înființarea „Băncii de Reglementare a plăților internaționale" (B. R. I.).

Se va zice: puțin! Dar acest puțin a evitat o iminentă catastrofă și o serie de conflicte în perspectivă.

Acest spirit de excelentă dozare a măsurilor, de perfectă intenție a propunerilor, de conflență și obiectivitate, e sensibil diminuat în atitudinea politică a premierului francez de azi.

Planul *confederației danubiene* urmărește — în forma actuală și aparentă — accentuarea relațiilor economice între cinci țări riverane cu Dunărea (excepție făcînd Cehoslovacia): Austria, Ungaria, Jugoslavia și Romînia.

Inițiativa e fără îndoială lăudabilă. Dar paternitatea ei dubioasă (întrucît se pare că aparține Ungariei, ce urmărește și un scop politic, alături cu refacerea economică) și încercarea de a o pune în practică, creează o sumă de dificultăți din ce în ce mai evidente.

E în primul loc o problemă de conștiință.

Proectul confederației danubiene s'a afirmat că urmărește numai un scop de înviorare economică în lupta de înlăturare a crizei ce apasă crunt asupra economiei de pretutindeni. Dar, paralel cu acest scop afirmat, s'a acreditat svonul că — îndărătul operei de refacere economică — sînt anumite tentative de alianță politică.

Or, această neîncredere întreține o atmosferă de incertitudine care a paralizat — chiar dela primul pas — proectul premierului francez.

Evident, ar fi prea mult să i se reproșeze direct d-lui Tardieu, această îndoială, creată în jurul planului de confederație danubiană; dar nu e mai puțin adevărat că, puțin spirit de prevedere ar fi putut-o evita dela început. Și în această direcție premierul francez nu a făcut nimic.

Dimpotrivă, toate gesturile sale au fost susceptibile de o interpretare, mai mult sau mai puțin politică, în sensul tentativei unei grupări sub egida protectoare a Franței. Enumerăm :

a) Convocarea statelor centrale — în specie: Austria și Ungaria — fără aceia a Germaniei, direct interesată în această nouă orientare a Europei centrale.

b) Neglijarea Italiei, care e aliata — pînă azi protectoare — a regimului politic din Ungaria.

c) Obținerea parțială și condiționată — a consimțămîntului englez pentru acest proect; și rezerva guvernului Marii-Britanii în fața unui plan de organizare politică exclusivistă — inoperantă pentru moment și creatoare de conflicte pe viitor.

d) Campania presei socialiste și radicale din Franța,

care înconjoară cu anumite suspiciuni proectul Tardieu, ce neglijează o antantă complectă a statelor dunărene cu consimțimntul complect și necondiționat al statelor mari ale Europei: Germania, Anglia, Italia.

La aceste considerații trebuie să adăugăm și rezervele statelor în discuție, care — în parte — s'au pronunțat pînă acum: Cehoslovacia, — simpatizantă necontestată a Franței — care ocupă un loc principal în Mica Antantă, și e direct interesată prin noul proect, consideră — drept primă condiție a Confederației dunărene — înlăturarea scopurilor politice și exclusiva atenție pentru remedierea situației economice. Citez textual un pasaj din articolul d-lui Beneș, publicat în revista „Documents tchéchoslovaques", privitor la această problemă:

„In privința obiectiilor *politice*, aci subscriu complect. Dacă din această colaborare ar trebui să decurgă vreo servitute politică, dacă ea ar avea drept scop sau consecință organizarea unui drept public sau unor tendințe către „confederatii" sau alte formațiuni *politice* de acest fel, — cred că nu există nimeni printre noi, — în sinul oricărei organizații politice, care să nu se îndoiască că trebuie respinsă *aprioric*".[1]

Mai grave sînt declarațiile publicate de ziarul sovietic ce apare la Leningrad, și care nu vede în acest proect de organizare a Confederației danubiene decît un pas înainte al imperialismului francez în opera de încercuire a Republicei sovietelor. Dar aceste afirmații — chiar cînd nu pot fi integral respinse — cad sub domeniul „suspiciunii legale" a propagandei inaugurate de regimul actual al Rusiei sovietice.

* * *

Exceptînd însă aceste obiecții de ordin politic, există încă o serie de obiecții financiare, de ordin intern, care apar odată cu discutarea proectului francez; acestea nu pot fi — în nici un caz — trecute cu vederea.

Excelentul articol al d-lui Beneș oferă un alt pasaj, care exprimă clar un aspect al acestor dificultăți financiare:

„Cercurile noastre financiare sînt îngrijate—în parte — cu drept cuvînt de faptul, că în actuala stare financiară a Austriei și Ungariei, orice înțelegere cu aceste state ar rămînea fără valoare, întrucît ele sînt complect lipsite de orice capacitate de plată".

Iată o problemă ce ne interesează în mod deosebit. Accentuarea raporturilor economice între statele riverane, trebue să se facă pe baza produselor lor naturale și industriale, cu scopul de a înlesni comerțul de a înviora fenomenele de import-export. Cu excepția Cehoslovaciei, ce ar avea deschi-

1) Citat de revista franceză „Lu", 1 April 1932.

să o largă piaţă de desfacere a produselor sale industriale — fără absolută necesitate de import (şi pentru care d. Beneş prevede chiar un regim vamal special) — toate celelalte state: Rominia, Ungaria şi Jugoslavia au neapărată nevoie de un întins debuşeu pentru produsele agriculturii lor.

Şi atunci sîntem în drept a ne întreba: Cine va crea piaţa de desfacere asigurată acestor ţări ? Austria, a cărei situaţie ii permite just să evite asfixia sa lentă şi moartea prin inaniţie ? O asemenea opiniune mi se pare naivă şi lipsită de analiza critică, pe care o reclamă criza actuală. Astfel apare necesitatea intrării Germaniei în confederaţia statelor Europei centrale.

Ţară industrială prin excelenţă, dar săracă în produse agricole — datorită sterilităţii solului ei nefertil — ea ar fi un admirabil debuşeu pentru agricultura noastră şi a Jugoslaviei; iar Rominia, un minunat mijloc de plasare a industriei, a cărei proeminenţă o păstrează Germania pînă azi.

Respinsă, ea se va îndrepta din ce în ce mai mult spre Soviete, cu care are intime legături de ordin economic, şi — părăsită, izolată, exclusă de pe piaţa mondială — economia noastră va merge către complecta dezorganizare.

In această privinţă sînt semnificative declaraţiile pe care le-a publicat recent şeful partidului agrarian ungar:

„Ungaria trebue să se bucure de proectul Tardieu... Dar importanţa acestei propuneri constă mai ales în aceia, că ea va obliga Germania să adere la o politică solidară cu celelalte ţări europene... Dacă se vorbeşte de o cooperaţie economică între cele cinci state danubiene, rezultă imediat că nu ne vom putea lipsi de participarea pieţelor germane şi italiene... Piaţa germană e ponderea economică necesară pentru echilibrul danubian. [1]

Iată deci altă serie de dificultăţi, care vor trebui tranşate anterior, ca o condiţie esenţială a realizării confederaţiei danubiene.

Pentru a netezi calea soluţionării lor, preşedintele consiliului de miniştri francez şi-a anunţat, în cursul acestei săptămîni, vizita sa la Londra şi o consfătuire cu premierul englez.

Ii dorim succes integral, pentru facilitarea condiţiilor de viaţă ale statelor Europei centrale, atît de crunt lovită de marea criză ce înregistrează economia actuală.

Dar încă odată afirmăm convingerea că primatul economicului va triumfa.

Paris, 3 Aprilie, 1932.

Mircea Mancaş

---

[1] Ibidem.

Cronica literară

Romanul d-lui C. Stere

Subiectele la modă sînt antipatice. Am impresia că atunci cînd toată lumea vorbeşte despre ceva este cea mai bună ocazie de a se spune prostii. Şi fiindcă aproape toţi intelectualii romini s'au simţit obligaţi să-şi dea părerea asupra romanului d-lui Stere, s'a născut în mine o irezistibilă dorinţă de a nu mă atinge de acest subiect.

Dar m'am răsgîndit. Şi iată de ce. In numeroasele recenzii care s'au făcut, d. Stere a fost pus rînd pe rînd alături de Gogol, de Anatole France, de Tolstoi, de Romain Rolland. Şi oridecîteori citeam aşa ceva, aveam o impresie sigură că se comite o eroare. Ba chiar o dublă eroare. Comparaţia mi se părea că nedreptăţeşte şi pe autorul străin şi pe cel romin. „In preajma revoluţiei" nu are alura de capodoperă a unor „Ana Karenin" sau „Sufletele moarte". Iar, pe de altă parte, are o valoare mai mare decît toate acestea.

Pentru a înţelege asta trebue să ne amintim, cu onestitate, sentimentul cu care pînă acum primeam apariţia unui roman romînesc. Atitudinea noastră nu era una pur estetică, ci oarecum morală. In aprecierile noastre intra, în doză masivă, un fel de indulgenţă naţional-culturală. Priveam romanul cu mentalitatea omului care vrea să descopere un progres general istoric; nu analizam dacă romanul e în el însuşi bun, ci dacă *promite*. Ne interesa nu atît valoarea lui intrinsecă, ci mai degrabă valoarea lui probantă de simptom îmbucurător pentru desvoltarea ulterioară a genului roman în literatura romînească. Procedam cam la fel cu un părinte de copii care se pamează în faţa banalităţilor spuse de d. Goe, pentru motivul că vorbele lui dovedesc că băiatul făgăduieşte să devină mai tîrziu foarte deştept. Niciodată nu am avut curajul să spunem, din toată inima: iată un roman ro-

minesc, ci cel mult: iată o carte care dovedește că începem și noi să avem roman în literatura noastră.

Aceste explicații lămuresc situația excepțională a cărții d-lui Stere. Pentru prima oară putem exclama, fără nici o rezervă: *„iată un roman!"*. Există desigur, în literatura mondială, sute de romane mai bune. Dar — și asta e noutatea senzațională — romanul d-lui Stere e primul roman romînesc. Nu în sensul de cel mai bun, căci nu există altele egale sau mai bune sau mai proaste. Este primul — în înțelesul pur și simplu al cuvîntului. Este cea dintîia oară cînd putem lepăda mentalitatea ca să zic așa „protecționistă" cu care judecam producția națională romînească de pînă acum. Avem însfîrșit dreptul de a ne pronunța din punctul exclusiv de vedere al meritelor intrinseci ale cărții.

După umila mea părere romanul se deosebește de celelalte genuri de scrieri prin aceea că într'însul „ni se spune tot", ni se zugrăvește viața integrală, cu scopul unic de a ni-o prezenta în toată complexitatea ei, fără nici o omisiune esențială. Adeseori romanele se sfîrșesc brusc, oarecum fără sfîrșit, lăsîndu-ne să vedem că, din acel moment înainte, se poate scrie un alt roman, sau să se continue indefinit cel început. Dar puțin importă acest stopaj. Atîta vreme cît oprirea nu s'a produs, ni s'a spus tot, nu ni s'a ascuns nimic. Dealtfel și în viața reală vedem tot, dar vine un moment cînd nu ne mai uităm acolo, cînd privim într'altă parte. „Stopajul" de care vorbeam pentru romane are loc, identic, și în viața adevărată. Ceiace-i însă esențial e ca viața romanului, întocmai ca și viața adevărată, să ne redea, atîta vreme cît sîntem într'însa, tot, absolut tot ce se petrece, sau ceiace revine la același lucru, să ne dea impresia că ni se „spune tot".

Asta e marea deosebire dintre roman și nuvelă, deși materialul întrebuințat e identic. Nuvela e un gen-canon, cu început și sfîrșit, cu economie internă sistematică întocmai ca a unui organism. Romanul, dimpotrivă, e o curgere neorganică întocmai ca și viața — nu viața *mea* sau a *dumitale*, ci viața în genere, adică acel cadril de biografii care se întretae necontenit mînate înainte pe drumul amorf al timpului.

Iată de ce romanul d-lui Stere este mai ales roman. Autorul a vrut să scrie un volum și au ieșit două. A vrut să înceapă cu nașterea eroului și în loc de asta a început cu o generație întreagă înainte de această naștere. A vrut să scoată cartea în 5 volume, și acum vede că îi vor trebui poate 7, poate și mai multe, poate la urma urmelor mai puține..., nu se știe. Lucrul depinde de o mulțime de lucruri, întocmai ca și viața.

Ce contrast între asta și ce îmi spunea odată d. Brătescu-Voinești, care se găsește la antipodul technicei d-lui Stere. D. Brătescu-Voinești e unul din cei mai desăvîrșiți nuveliști (nu numai romîni, dar chiar și în general). Și e mai ales unul din cei mai *tipici* nuveliști. El nu vede realitatea decît prin nuvelă, așa cum cubistul o vede în unghiuri. D. Brătescu-Voinești îmi spunea că el nu poate începe să scrie pînă nu știe precis „cuvîntul sfîrșitului". Nuvelistul își plantează un jalon fix. Altminteri nu știe, nu vede cum ar putea dispune materialul. Fără „le mot de la fin" — toate datele povestirii îi apar cînd prea multe, cînd prea puține. De îndată însă ce a găsit vorbele care îi demarchează granița temporală a aventurii, are loc un fenomen asemănător „supra-cristalizării". Nenumărate detalii acumulate de nuvelist stau, amorf, ca o pulbere în suspensie într'un lichid. „Cuvîntul sfîrșitului" joacă atunci rolul micului cristal care, de îndată ce atinge massa de pulbere, face să se închege totul într'o formă sculptată geometric după o armonie fixă și o arhitectură meșteșugită.

Deosebirea între roman și nuvelă e aceiași ca între un rîu care curge și același rîu care a împietrit în blocuri de ghiață, unde mișcarea e doar aceia a formelor, a direcției diferitelor „linii de forță" ale cristalizării.

O altă deosebire: nuvela trebue pieptănată; stilul ei trebue cizelat; valoarea pur literară a formei joacă un rol de căpetenie. Opera de „finisaj" e esențială aci ca în tot ce se învecinează cu miniatura și giuvaergeria. Pe cînd romanul se împacă și cu un stil mai aspru. Ba chiar o asemenea formă îi convine mai bine decît o îngrijire stilistică rafinată. Ori de cîteori un roman e prea bine scris (de exemplu la un Giraudoux, Cocteau, Morand) asta mai de grabă strică. Avem impresia că autorul s'a despăgubit, prin perfecția și ingeniozitatea formulelor, de sărăcia reală a materialului omenesc zugrăvit.

Aș putea merge chiar pînă la a spune că semnul distinctiv al unui bun roman e să nu aibă nici o frază citabilă. Luați bunăoară „Lewis et Irène" de Morand și „Les possédés" de Dostoiewski. Din primul reținem zeci de formule amuzante, profunde, spirituale, impresionante. Din celalt — desfid pe vre-un cetitor să fi reținut o singură frază.

Tot dela d. Brătescu-Voinești am auzit o foarte nostimă comparație pentru a caracteriza un tînăr scriitor romîn care taie firul de păr în patru pentru a obține efecte de stil: „îmi face impresia — spunea d-sa — unui cățel care a găsit un șoșon și se joacă cu el pînă leșină".

Sau, dacă preferați o formulă mai filozofică:

Scriitorii se împart, din punctul de vedere al stilului, în două categorii: aceia care scriu ceiace văd, și aceia care văd numai ceiace scriu (și fiindcă l-au scris...). D. Stere, ca toți

adevărații romancieri, face parte din prima categorie. Faptul principal la el e viziunea. Redarea în cuvinte e partea de bucătărie. Preocuparea stilistică a d-lui Stere e să găsească exact adjectivele care se potrivesc calităților fizice și morale văzute direct de el. Frazele frumoase îi sînt indiferente (și îmi place să cred că și domniilor-voastre...).

Iată de ce scrisul său e frust și aspru, nesilit dar și neșlefuit. Bine înțeles, nu găsim nici un falș-sens, nici o expresie ridicolă (cum se întîlnesc așa de des la scriitorii noștri de „avangardă"). Ca orice intelectual veritabil, care a cetit multă literatură, și care mai e și artist pe deasupra, d. Stere are un vocabular de o mare proprietate. Dar, răsare cu evidență că nu are talent special de stilist. Se poate spune aceasta despre el, așa cum s'a spus de Tolstoi sau de Stendhal. Romanele lui trăesc nu prin farmecul subtil al vorbelor, ci prin greutatea masivă a autenticității personajelor, prin explozia de viață adevărată.

Am dat toate aceste lungi explicații pentru a arăta cît de... roman este romanul romînesc al d-lui Stere.

Mai întîi ca structură. Este o curgere nesfîrșită de evenimente țîșnite din toate locurile și care, ca niște aluviuni, vin să îngroașe albia centrală a poveștii. Sute de personaje, toate vii și halucinante de realitate, trec prin poveste și lasă ceva din ființa lor. Al doilea, ca formă literară: un stil despuiat, redus la ultima simplicitate, avînd ca ideal nu să ne farmece vraja cuvîntului, ci invers să ne facă să uităm că ne servim de cuvinte și să ne permită să vedem dincolo de ele direct în realitatea descrisă.

Dar toate acestea (structura și stilul) sînt calități oarecum formale. Romanul d-lui Stere este foarte roman și prin fondul, prin conținutul lui, prin materialul său de fapte.

Am putea spune, în mod foarte sumar, că deosebirea din acest punct de vedere dintre roman și nuvelă e că unul descrie oameni pe cînd celalt descrie evenimente. Firește, evenimentele-s și ele omenești (cele pur fizice n'au interes), după cum un om nu poate fi zugrăvit decît prin evenimentele pe care îl facem să le străbată. E însă o chestie de accent. In nuvelă, accentul e pus pe partea aceasta circumstanțială a vieții omenești, pe cînd în roman eclerajul e proiectat mai cu samă asupra aspectului personal psihic al eroilor, asupra a tot ce e congenital în sufletul lor. In nuvelă avem impresia că psihologia personajelor e fasonată în mare parte de împrejurări și ambianță istorică. In roman avem o impresie oarecum inversă a unei psihologii ferme, pe care evenimentele istorice, atît cele conforme cît și cele adverse, o călesc sau, în cel mai rău caz, o modifică (dar par'că tot în sensul ei însăși, în direcția geniului propriu al firii personajului...).

O idee cam asemănătoare exprima odată Thibaudet cînd spunea că există în literatură personaje cu *soartă* și altele cu *destin*. Eroii antici au soartă, psihologia lor e robită de împrejurări externe, de „fatum"; din contra eroul balzacian are destin, adică o viață pe care și-o face aproape singur, conform unei psihologii personale rigide.

După toate aceste lămuriri înțelegem de ce, pînă la d. Stere, a fost așa de greu să avem roman (în timp ce nuveliști am avut mulți și excelenți). Materia primă a romanului e *omul*, personalitatea omenească, individul care gîndește pe cont propriu și ia în serios toate lucrurile în legătură cu amorul, datoria, prietenia, setea de a cunoaște, nevoia de a comunia cu alte suflete etc., etc... E suficientă această simplă enumerație pentru a vedea cît de rare sînt asemenea personaje în societatea romînească, unde individul majoritar este un maimuțoi solemn care nu crede în nimic (cu singura excepție a guvernului, în care crede imparțial și constant). Cu asemenea bipede caraghioase și descurajante nu se pot face romane. Se poate construi o galerie de manechine humoristice așa cum a făcut Caragiale, adevăratul mare portretist al neamului daco-roman. Sadoveanu descrie numai țărani și natură (de altfel Sadoveanu e nuvelist, nu romancier). S'ar putea găsi oarecare început de personaje de roman în opera lui Brătescu-Voinești. Decît intelectualul delicat și rănit din „Lumea dreptății" este ceva asemănător cu acele specii de care vorbesc darwiniștii, specii care apar doar pentru ca prin neadaptabilitatea lor și trecerea lor scurtă, aproape fără luptă, prin viață să verifice și mai bine tăria implacabilă a legii selecției naturale. Personajul văzut (și aproape „găsit") de d. Brătescu-Voinești este oarecum o dovadă experimentală a absenței în societatea romînească a personajului de roman. Iată de ce nu s'a putut cu el face decît nuvelă. Existența lui are acel sporadism minoritar căruia nu i se potrivește alt gen decît nuvela. Romanul are nevoie nu de un erou, ci de sute de eroi (în romanul d-lui Stere am numărat vre-o 140 numai pînă acum, și autorul îmi spune că vor fi, în total vre-o 1000!).

In privința aceasta, era de prevăzut ca primul roman romînesc să aibă maximum de șanse de a fi scris de un basarabean și să se desfășure în mediul basarabean. Căci această provincie, să nu uităm, aparține Rusiei încă din 1812, adică dela o dată cînd toată populația romînească se găsea, din punctul de vedere cultural, la o fază cînd omul se apăra de păduchi cu gura. Așa încît pecetea ambianței psihice rusești s'a putut imprima în Basarabia pe un teren sufletesc virgin. Dealtfel d. Stere ne spune el însuși că, în epoca războiului Crimeii, „elita" basarabenească era compusă din niște ani-

male deabia cuvîntătoare (nu știau cum se cade nici o limbă, și între felul de a se exprima și lătratul propriu zis nu era decît abia o diferență de grad). Dar peste acest amorfism apăsa, puternic, atmosfera plină și foarte umană a spiritului rusesc. Nu trebue să uităm că Rușii sînt un curios popor, încă și azi în mare parte incomprehensibili (d. Stere îmi spunea că chiar pentru el, care a trăit atîta printre dînșii, ei rămîn în multe privinți o enigmă), care oricum ar fi, prezintă o particularitate evidentă: iau cumplit de în serios toate lucrurile; se entuziasmează pentru interese suprapersonale; se agită pentru idei, chiar dacă din cînd în cînd canalia dintr'înșii își dă arama pe față; într'un cuvînt, cu toate momentele de egoism și slăbiciune, sînt oameni care *cred*. Acest simplu verb ne oglindește toată deosebirea dintre romînul regățean și cel trăit sub suflul vîntului rusesc. Și asta ne explică și de ce cu romînii basarabeni talentul unui scriitor poate face un roman adevărat.

Incă un cuvînt înainte de a termina.

In cartea d-lui Stere există un personaj oarecum „principal". Este Vania Răutu. Totuși nu atît de principal în cît ceilalți să apară ca prea secundari. Povestirea e prezentată în permanență ca un bloc, ca un furnicar compact de umanitate multă. Aceasta e tot așa de evident în volumul I, unde la dreptul vorbind personajul „principal" ar fi mai degrabă Smaragda Teodorovna. Dar și acolo, ea e înglobată într'un ocean întreg de personaje, printre care unele — ca de pildă Iorgu Răutu — sînt aproape tot atît de reliefate, de „principale" ca și Smărăgdița.

Se poate semnala un detaliu de ordin technic care dovedește bine aspectul *colectiv* al întregii povești. Sînt cele două sfîrșituri de volum. Volumul I se termină astfel. După o serie de întîmplări care riscă necontenit să schimbe orientarea biografiei Smărăgdiții, a lui Iorgu Răutu, a lui Vania și a multora altora, se întîmplă finalmente ceva care zădărnicește orice forță modificatoare. De atunci încolo — scrie autorul — nimic nu se mai poate petrece nou și important în viața personajelor descrise pînă atunci. Avem aci ca un „point d'orgue", care pune, într'o anumită direcție, capăt fluviului de întîmplări; aci ochiul trebue întors și îndreptat într'o altă parte a curentului.

Volumul al doilea se termină cu viziunea unei porți uriașe blindată în fier, care se deschide pentru a primi într'însa, mic cît un punct, pe adolescentul Vania Răutu (și nu numai pe el, ci pe aproape toți tovarășii lui de poveste). Și — spune autorul — Vania a simțit în fața acelei uși de închisoare ca un fel de ciudată senzație de liniștire; par'că de mult, de vreme îndelungată, zidurile acelea îl așteptau să-l

primească (pe el ca și pe ceilalți). Și iarăși, de aci încolo, cetitorul e prevenit că va trebui să-și întoarcă ochii în altă parte, unde lucrurile vor continua să curgă. Și în această nouă direcție el nu va găsi numai pe Răutu, ci din nou un popor întreg de personaje, o lume colectivă de suflete, fiecare în parte foarte individuale, dar cuprinse laolaltă într'un destin comun.

Un roman nu-i o biografie. Are ceva indiscutabil sociologic. Și, prin aceasta, putem încă odată constata cît de roman este acest prim roman romînesc pe care îl scrie d. Constantin Stere.

D. I. Suchianu

Cronica socială

Problema șomajului în Romînia

Existența șomajului în Romînia nu mai poate fi tăgăduită de nici un om cu răspundere, indiferent de tabăra politică în care s'ar afla. Dar dacă șomajul acesta — fără îndoială existent — este un fenomen social destul de important pentru a determina intervenția societății printr'un act de politică socială, este o chestiune asupra căreia nu s'a stabilit aceiași unanimitate de păreri. Organizațiile muncitorești cer de multă vreme *legiferarea ajutorului de șomaj pe bază de asigurare mutuală, cu contribuția patronilor și Statului*. Dar interesele de clasă intervin aici, cu putere, și fac ca faptul șomajului, unanim recunoscut, să fie interpretat în mod contradictoriu și să dea loc la concluzii nu numai diferite, dar chiar diametral opuse. Patronatul, în primul rînd, refuză să vadă în șomajul romînesc un fenomen îngrijorător; îl îngrijorează mai mult perspectiva că un sistem modern de ajutorare a șomerilor va micșora armata de rezervă care îngădue azi reducerea nelimitată a salariilor și îl va pune la contribuție bănească pentru o chestiune de dreptate socială. Am auzit reprezentanți ai organizațiilor patronale calificînd șomajul drept „o plantă exotică” și înfierînd șomerii ca pe niște leneși cărora nu le trebue ajutoare, ci îndemnuri drastice la muncă. Cam acesta este, nuanțat doar prin deosebiri de tonalitate, punctul de vedere al burgheziei romîne. Din păcate, birocrația ministerului muncii se arată și ea refractară oricărei inițiative de a încerca soluționarea laturii *sociale* a problemei șomajului în tot complexul ei. Ea nu împărtășește în această privință, argumentările revoltător de antisociale ale patronilor; subevaluînd importanța șomajului și puțin dispusă a aborda probleme noui de gravitate atît de evidentă, ea ajunge însă la aceleași concluziuni. In ce privește partidele noastre burgheze, ele oglindesc, în atitudinea lor, mentalitatea și concepțiile clasei pe care o reprezintă, iar opinia publică nu dovedește nici ea suficientă înțelegere. Ignorînd toate datele problemei, ea nu se poate familiariza cu gîndul că societatea este datoare a garanta dreptul la viață acelora cărora nu le poate asigura dreptul la muncă. Astfel, organizațiile muncitorești sînt aproape singure în afirmarea punctului lor de vedere. Doar elementele de avangardă ale democrației burgheze se arată mai înțelegătoare.

Adversarii legiferării ajutorului de șomaj invocă de obiceiu caracterul predominant agricol al Romîniei. Argumentația lor este simplă și, în aparență, convingătoare. In Apusul industrializat, spun ei, salariații formează o parte importantă, adesea chiar majoritatea populației. Prin urmare, șomajul primește prin acest fapt caracterul unei primejdii sociale și naționale totdodată. Șase milioane de șomeri în Germania, aproape trei milioane în Anglia, 600.000 în Cehoslovacia, etc. etc. sînt cifre care exprimă situațiuni de mizerie națională față de care Statul și patronii nu pot rămînea nepăsători chiar în propriul lor interes. In Romînia însă, salariații sînt o mică minoritate a poporului, iar industria are o importanță economică incomparabil mai mică decît în Apus. Chiar un șomaj de proporții relativ mari nu ar putea constitui, aici, o problemă gravă și cu atît mai puțin șomajul redus, de cîteva zeci de mii de suflete, care se poate constata în Romînia. De aceia, patronul nu vede necesitatea unei politici a șomajului, ci numai necesitatea unei politici de *combatere a crizei*, pentru înviorarea vieții economice. Ministerul muncii, pornind dela considerațiuni asemănătoare, preconizează numai o politică de *prevenire și combatere a șomajului*, prin măsuri de politică socială în prim rînd pe tărîmul duratei muncii și al plasării. A trebuit o luptă susținută a organizațiilor muncitorești pentruca ministerul muncii să treacă în 1929, și la măsuri de asistență a șomerilor, într'un mod care lasă totul de dorit și asupra căruia vom reveni mai jos.

Dar toată această argumentație este șubredă, din orice punct de vedere. Mai întîiu, coeficientul populației salariate nu schimbă întru nimic caracterul problemelor sociale legate de existența ei. Problema șomajului se pune prin urmare, principial, în aceiași formă în toate țările. Dacă în Germania, Anglia, Italia, Cehoslovacia și în mai toate țările civilizate a fost introdusă asigurarea în contra șomajului și Statul a contribuit cu miliarde la plata ajutoarelor, motivul a fost că societatea nu a putut să lase muritoare de foame o însemnată parte a populației salariate, șomeră fără voia ei. Că această populație șomeră constituia în acelaşi timp și o parte însemnată a națiunii însăși, a dat problemei doar mai multă urgență, dar n'a determinat caracterul ei esențial. Este evident că nici în Romînia unde populația salariată este o minoritate,

nu se poate sorti morţii prin foame acea parte a acestei minorităţi care a fost aruncată în şomaj şi care nu se mai poate întoarce nici în agricultură. Este bine să subliniez această din urmă împrejurare, deoarece se afirmă prea des că muncitorul romîn este un semi-ţăran şi că, şomer în industrie, el poate găsi uşor ocupaţie în agricultură. Afirmaţia e eftină şi, deci, foarte frecventă, dar lipsită de temeiu. Şi în Romînia, ca de altfel pretutindeni, massa mare a lucrătorilor industriali este de origine ţărănească, provenită din clasicul „exod rural" al ţăranilor. Dar întocmai ca în restul lumii, s'a format şi în Romînia, prin sedimentări de decenii, un proletariat industrial ale cărui legături cu glia sînt rupte şi care formează o clasă propriu-zis industrială şi, în mare parte, orăşenească. Dar chiar dacă nu ar fi aşa, ce ar putea oferi satul şomerului industrial decît tot şomaj şi, în cel mai bun caz, acea mizerie cumplită pe care zadarnic se străduieşte să o atenueze actualul regim prin legiuirile sale de asanare a datoriilor agricole şi de reorganizare a agriculturei? Să se înceteze deci cu veşnica obiecţie a ruralităţii muncitorimii noastre. Nu tăgăduesc că, în bună parte, muncitorimea are — ca şi de altfel aproape întreaga noastră populaţie orăşenească — o structură sufletească de bază rurală. Dar înrudirea psihologică a orăşanului cu ţăranul nu-i dă încă posibilităţi de existenţă şi aptitudini de viaţă la ţară.

Este evident, nici teza muncitorească nu poate fi dusă la extrem. Dacă în sînul muncitorimei romîne, şomajul ar fi infim sau dacă muncitorimea noastră ar fi atît de puţin numeroasă încît nu ar putea da — nici în timpul celei mai cumplite crize — un număr de şomeri apreciabil, Statul ar putea să se desintereseze de problema şomajului şi ar putea să lase şomerii în sarcina fondului milelor, sau ca să întrebuinţez un termen mai modern care exprimă însă aceiaşi veche şi tristă realitate, în sarcina asistenţei sociale. Şomajul, pentru a fi un fenomen social, trebue să fie un fenomen colectiv, de massă. Redus la proporţii liliputane, el pune în cel mai rău caz problema vagabondajului sau a cerşetoriei. Aici, în această lature a chestiunii, stă cea de a doua greşală a adversarilor legiferării ajutorului de şomaj. Ei opereazā cu statisticile ministerului muncii [1] care arată ca cifre maxime lunare:

în 1927	(ultimele trei luni)	13.206 şomeri
„ 1928	. . . .	19.915 „
„ 1929	. . . .	13.081 „
„ 1930	. . . .	35.326 „
„ 1931	(primele 7 luni)	48.226 „

[1] Cifrele de mai jos, ca şi toate celelalte date privitoare la ministerul muncii sînt luate din: Dr. G. Banu, secretar general al ministerului muncii „Şomajul în Romînia" Bucureşti 1931.

Dacă numărul şomerilor nu ar fi în adevăr mai mare decît acela arătat de aceste statistici, desigur că problema şomajului nu ar prezenta o urgenţă extraordinară, deşi nici în acest caz nu ar fi permis guvernului să o neglijeze. Noi nu avem o statistică profesională şi nu cunoaştem prin urmare numărul salariaţilor din Romînia şi gruparea lor pe industrii şi categorii. După datele publicate de ministerul industriei, industria mare a avut în 1928, 206.457 salariaţi, din care 26.232 personal superior. Pentru industria mică nu avem cifre, dar pentru a ne face o idee asupra numărului total al populaţiei salariate, ne putem baza pe cifrele livrate de instituţiile de asigurare socială. După aceste cifre erau asiguraţi în 1931:

în Vechiul Regat şi Basarabia	250.000	salariaţi
în Ardeal şi Banat	354.000	„
în Bucovina	44.000	„
Total	648.000	„

La aceste cifre se mai adaogă, în vechiul Regat, funcţionarii particulari, muncitorii din porturi, muncitorii din cîteva industrii de Stat şi lucrătorii agricoli permanenţi, care nu fac parte din Casa Centrală şi al căror număr total poate fi maximum 100.000. Deci, chiar după statisticile ministerului muncii, numărul şomerilor este de circa 6% din numărul total al salariaţilor, un coeficient care se măreşte considerabil dacă ţinem cont că şomerii trecuţi în statisticile oficiale sînt aproape exclusiv muncitori manuali din industrie, şi dacă raportăm numărul lor la numărul total probabil al categoriei respective. Dar mai mult. Soarta şomerului nu este individuală, ea se repercutează şi asupra familiei lui. Dacă înmulţim numărul mediu al şomerilor, care în 1931 a fost de apr. 40.000, cu 4, ajungem la concluzia că minimum 160.000 de oameni sînt lipsiţi de orice mijloace de existenţă, sortiţi celei mai evidente mizerii. Deci, repet, problema nu este de neglijat nici în cadrele în care ea este pusă de însăşi oficialitatea. Mizeria a sute de mii de suflete nu este un fapt pe lîngă care Statul poate să treacă nepăsător.

Dar statisticile ministerului muncii au marele neajuns de a nu fi statistici într'un sens acceptabil al cuvîntului. O statistică a şomerilor cu pretenţii de exactitate nu se poate face decît pe baza unui sistem de ajutorare care acordă şomerului un drept legal la ajutor bănesc. In cazul acesta este de presupus că toţi sau — în orice caz — aproape toţi şomerii

[1] Scăderea continuă vertiginos. După ultimele date ce am putut obţine, numărul salariaţilor a scăzut în Ardeal şi Banat cu 22.000 în preimle două luni ale anului curent.

se anunţă la oficiile de şomaj şi că astfel se poate stabili numărul lor real, pe baza ajutoarelor acordate. Pe datele astfel adunate sînt clădite statisticile de şomeri în majoritatea ţărilor. Un alt sistem, practicat în Franţa şi parţial în Statele-Unite ale Americei, se bazează pe statistica salariaţilor, ţinută la zi. Din fluctuaţiile numărului salariaţilor ocupaţi se poate conchide asupra numărului celor şomeri, dar este clar că această metodă indirectă este mult mai puţin perfectă şi recomandabilă. Ministerul muncii nu s'a servit în statisticile sale de nici unul din aceste sisteme. El nici nu arată metodele pe care le-a aplicat, probabil fiindcă altfel el singur ar fi trebuit să arate şubrezenia şi lipsa totală de valoare ştiinţifică a statisticei sale. Cifrele ministerului au două surse: oficiile de plasare şi secţiunile de asistenţă a şomerilor de pe lîngă primării. Or, aceasta este absolut insuficient. La oficiile de plasare ale căror posibilităţi de plasare sînt atît de reduse, nu se anunţă decît o mică parte a şomerilor şi nu se anunţă de loc salariaţii cu oarecare calificaţie, făcînd abstracţie de faptul că aceste oficii nu există decît în cîteva centre principale. Iar la primării, unde nu se dă nimic sau se dă de pomană în condiţii de cele mai multe ori umilitoare, există cu atît mai puţin un aflux general al şomerilor. Dealtfel, sînt destul de rare primăriile care au organizat o ajutorare a şomerilor, regulată şi sistematică. Deci, datele statistice stabilite pe aceste baze sînt extrem de relative. A le aplica unui fenomen social atît de complex cum este şomajul, înseamnă un hazard inadmisibil.

Cu toate acestea, creşterea continuă a cifrei de şomeri chiar în statistica lipsită de valoare a Ministerului are semnificaţia ei: *ea oglindeşte creşterea rapidă a şomajului în România.* Dar nu ne vom putea forma niciodată o imagine justă asupra realelor lui proporţii, decît cercetînd datele Asigurărilor Sociale care se prezintă precum urmează:

Regiunea	*Numărul salariaţilor* 1929	*Asiguraţi* 1931	*Diferenţa*
Vechiul Regat şi Basarabia	250.000	150.000	— 100.000
Ardeal şi Banat	354.000	250.000	— 104.000
Bucovina	44.000	20.000	— 24.000
Total . . .	648.000	420.000	— 228.000

La aceasta trebue să se mai adaoge şomerii din categoriile necuprinse în asigurările sociale, în special funcţionarii, muncitorii din porturi şi lucrătorii agricoli din vechiul Regat, aşa că nu vom exagera dacă vom calcula descreşterea numărului salariaţilor ocupaţi la cel puţin 250.000. Desigur, nu toţi

aceştia pot fi consideraţi şomeri. Este de presupus că o parte din ei a găsit alte ocupaţii, independente; pe de altă parte, printre cei rămaşi şomeri există cu siguranţă un număr considerabil care dispune de mijloace de existenţă şi se poate, deci, dispensa de ajutorul societăţii. Dar în cel mai bun caz, numărul acestor fericiţi nu poate întrece cîteva zeci de mii, aşa că avem azi — împrăştiaţi în toată ţara — circa 200.000 şomeri, în înţelesul deplin al cuvîntului, împreună cu familiile lor cel puţin 800.000 de suflete. Aceasta este o cifră aproape de realitate, mai de grabă subevaluată decît exagerată, în care se cuprind numai şomerii deplini, nu şi semişomerii (Kurzarbeiter) care lucrează numai cîteva ore pe zi sau cîteva zile pe săptămînă şi al căror număr este deasemeni foarte considerabil. Cred că este inutil să adaog că această cifră este destul de impresionantă pentru a ne îndreptăţi să vorbim despre şomajul din România ca despre un fenomen social de gravitate şi urgenţă indiscutabilă.

Ce a făcut însă Statul pînă în prezent în materie de politică a şomajului? Sînt în adevăr lipsite de temei criticile social-democrate că Statul a neglijat în mod iresponsabil această problemă? Faptele să răspundă. Pînă azi încă, Statul — prin Ministerul Muncii — pune pe primul plan aşa zisa lui politică de „prevenire şi combatere a şomajului". Rezultatele ei sînt lamentabile, după cum se poate lesne constata din compararea principalelor puncte ale acestei politici cu rezultatele obţinute. In primul rînd, ministerul muncii a preconizat *reducerea timpului de muncă*, prin respectarea riguroasă a legilor existente în această materie, în special a legii asupra duratei muncii în industrie care consacră ziua de opt ore. Dar în realitate, din lipsă de aplicare a acestor legi nici vorbă nu poate fi că s'ar fi redus în mod general timpul de lucru care azi, în cele mai multe industrii, întrece 8 ore pe zi. Apoi, ministerul a mai recomandat *sistematizarea concedierilor* în sensul ca, în caz de concedieri, întreprinderile să procedeze după anumite norme, avizînd întîiu pe cetăţenii străini, apoi pe cei străini de localitate, pe cei necăsătoriţi, etc. Această sistematizare nu a fost însă impusă decît în cazuri izolate. Dealtfel, concedierile constitue răul, nu lipsa lor de sistematizare, aşa că importanţa acestei măsuri este mică. Apoi, Ministerul Muncii a făcut *intervenţii pe lîngă autorităţile de Stat pentru a se începe lucrări publice şi a se acorda comenzi industriilor mai importante*. Dar eficacitatea unor astfel de măsuri este condiţionată în mod fatal de starea financiară a Statului care numai bună nu a fost în ultimii trei ani. A lipsit însă şi buna voinţă. Nu s'a putut obţine măcar ca Statul să nu acorde în străinătate comenzi pe care le-ar putea efectua industriile indigene. Deasemeni nu s'a putut obţine *reducerea de tarif pe C. F. R. pentru şomerii în căutare*

de lucru. In schimb, s'a practicat *trimiterea la urmă a șome-* *rilor*, ca și cînd deplasarea lor geografică ar putea influența asupra mișcării reale a șomajului. Doar într'o privință sau două s'au obținut oarecari rezultate positive. Mai întîiu în privința *limitării imigrării de salariați străini* și în al doilea rînd *prin introducerea schimburilor reduse (Kurzarbeit) în industriile amenințate de șomaj*. Dar prin aceasta nu s'a putut înrîuri simțitor asupra șomajului, deoarece numărul salaria- ților străini expulzabili este relativ mic, iar reducerea timpu- lui de lucru sau a schimburilor pentru evitarea concedierilor în massă nu s'a impus decît în cazuri izolate.

Dar Ministerul muncii a făcut și „o politică de asistență a șomerilor", adică i-a încadrat sărăcimei și cerșetorilor. Pe lingă primării și prefecturi s'au înființat acolo unde a fost cu putință, comitete mixte de șomaj care trebuiau să se în- grijească de ajutorarea șomerilor din fonduri adunate cu pantahuza, precum și din alocațiile comunelor și ale Statului.

La început era vorba ca aceste comitete să fie conduse centralizat și unitar de comitetul central al șomajului din București pentru a se forma astfel un început de aparat pe scară națională, susceptibil de perfecționări și capabil de a ajuta în viitor aplicarea operei de ajutorare a șomerilor ce trebuia să se legifereze. In această direcție, au împins în spe- cial delegații organizațiilor social-democrate care își dădeau foarte bine sama dela început că nu există altă soluție în această problemă.

Dar ministerul a fost, se vede, bucuros de a avea organe care să-l scape de sarcina răspunderii și a conducerii. Comite- tele de șomaj au fost lăsate să lucreze fiecare după capul lor, pe baza unor îndrumări generale și foarte discutabile din punct de vedere social. Comitetele nu sînt obligate să ajute pe nimeni, nu sînt prevăzute limite minime pentru ajuto- rare; ajutoarele în bani sînt chiar interzise cu desăvîrșire, dreptul șomerilor la ajutor nu este recunoscut. Rezultatul a fost că nemulțămirile și criticile n'au mai încetat și că pro- blema șomajului a continuat a se pune, cu aceiași actualitate. Cîteva cifre pot ilustra în mod convingător această afirmație. Ministerul Muncii a cheltuit pentru ajutorarea șomerilor

în anul	1929	Lei	5.825.927	adecă Lei	2.16	de șomer pe zi
„ „	1930	„	11.568.278	„ „	1.36	„ „ „ „
„ „	1931	„	16.818.679	„ „	1.30	„ „ „ „

Nu trebue să mai subliniem insuficiența acestei „ajuto- rări". Dar ca să o punem într'o și mai justă lumină, este bine să o comparăm cu contribuția mișcării sindicale social-demo- crate. Se poate afirma că această mișcare a aplicat, singură în Rominia, un sistem de ajutorare real și dreaptă. Fiecare membru al mișcării sindicale cîștigă, pe baza unei cotizări de

12 luni, *dreptul* la ajutor de boală, călătorie, șomaj, grevă, etc. din partea organizației sale, drept care a fost totdeauna cu sfințenie respectat de uniunile sindicale. Ele au acordat ca ajutoare

In	1929	Lei	10.927.856	din care	7.161.304 ajutor de șomaj
„	1930[1]	„	11.816.839	„ „	8.986.087 „ „ „
„	1931[1]	„	7.375.550	„ „	5.428.231 „ „ „
		Total	30.120.245	„ „	21.575.622 „ „ „

Deci, uniunile sindicale dela noi care contează pe un efectiv mediu de cca 30.000 membri plătitori, au plătit în de- curs de doi ani și jumătate peste 21 milioane lei ca ajutoare de șomaj, aproape tot atita cît a dat Statul romîn care se ba- zează pe puterea de contribuție a peste 18 milioane cetățeni!

* * *

In asemenea împrejurări este vădit că putem califica politica guvernului în chestiunea șomajului ca absolut insu- ficientă și că avem datoria să înfierăm nepăsarea cu care el continuă să privească această problemă atît de gravă. Insăși realitatea socială împinge însă, tot mai puternic, spre o re- zolvare și ea nu se mai poate tărăgăna multă vreme fără grave primejdii sociale. Pozițiile părților încinse în luptă sînt bine lămurite. Pe de o parte se află patronatul și Statul burghez care consideră suficientă politica de pînă acum și vede în orice preocupare de problema șomajului un inutil oc- cidentalism de import, ca și cum — odată cu importarea socie- tății capitaliste la noi — nu ar fi venit peste granițe și toate boalele sociale ce îi sînt caracteristice pretutindeni. Pe de altă parte, avem mișcarea muncitorească care știe că pro- blema șomajului nu poate fi soluționată definitiv înlăuntrul societății capitaliste, dar care proclamă datoria societății de a da clasei muncitoare muncă sau pîine. Societatea este in- capabilă să-i asigure munca. Deci, ea este datoare să-i dea pîinea de toate zilele.

Punctul de vedere muncitoresc a fost formulat într'un proiect de lege depus la Cameră de fracțiunea parlamentară social-democrată. Acest proiect de lege, intitulat „pentru asi- gurarea în caz de lipsă de lucru (șomaj)" a devenit centrul discuțiunilor și luptelor ce se dau în jurul problemei șoma- jului. Legiferarea ajutorului de șomaj sau menținerea vechii politici de cîrpeală — aceasta este chestiunea care împarte toate cercurile interesate în două tabere. Dar e bine să sub- liniem că proiectul social-democrat este departe de a avea un caracter demagogic. El este, dimpotrivă, un proect rea-

[1] Numai primul semestru.

list care poate fi considerat ca minimal pentru orice legife-
rare în materia aceasta. Proiectul prevede în primul rînd or-
ganizarea asigurării contra şomajului, pe lîngă asigurările
existente contra boalei, bătrîneţei şi invalidităţii. Asigurarea
aceasta este obligatorie pentru toate categoriile de salariaţi
supuse celorlalte ramuri de asigurări sociale. Totodată se în-
fiinţează pe lîngă Casa Centrală a Asigurărilor un fond al
şomajului alimentat din contribuţiile salariaţilor, patronilor
şi Statului şi administrat de un comitet special, compus din
reprezentanţii Casei Centrale, Ministerelor de Finanţe şi
Muncă, a patronilor şi salariaţilor. Cotizaţiile la fondul de
şomaj variază după clasele de salarii, de asemeni ajutoarele
care vor fi de minimum 50% din salariul asigurat pentru
necăsătoriţi şi 60% pentru cei căsătoriţi, plus 5% pentru fie-
care membru de familie, însă maximum 80% din salariul
asigurat. Se prevăd 5 clase de salarii medii pînă la un maxi-
mum de 85 lei pe zi. Drepturile se cîştigă după o cotizare de
cel puţin 26 săptămîni în cursul unui an şi durează maximum
26 săptămîni în acelaşi interval. Pentru şomerii cu drepturi
epuizate se prevăd ajutore pe cel mult 12 săptămîni din fon-
durile puse la dispoziţie de judeţe şi comune care trebue să
afecteze minimum 3 resp. 2% din bugetul lor pentru fondul
de şomaj. Angajarea salariaţilor prin oficiile de plasare de-
vine obligatorie. Şomerii existenţi la promulgarea legii şi
deci lipsiţi de drepturi faţă de fondul de şomaj vor fi ajuto-
raţi de Stat după normele prevăzute în lege.

Acest proiect care este cît se poate de ponderat în toate
dispoziţiile sale, a fost aprobat de toate organizaţiile de sala-
riaţi, chiar de acele cîteva grupări galbene care nu fac parte
din Confederaţia sindicatelor social-democrate. Numai din
partea funcţionarilor publici şi particulari s'a cerut înfiinţa-
rea cîtorva clase de salarii în plus, pentru ca salariaţii cu sa-
larii mai mari să poată primi ajutoare corespunzătoare,
sugestie care a fost primită de depunătorii proiectului. Acum,
acţiunea pentru acest proiect de lege este în curs. Ea va fi
reluată cu îndoită putere la toamnă în preajma deschiderii
parlamentului. Propus de egoismul de clasă muncitoresc,
proiectul serveşte în acelaşi timp interesele bineînţelese ale
naţiunii şi societăţii însăşi. Este deci permis să-mi exprim
speranţa că el va fi susţinut nu numai de cei direct intere-
saţi, ci de întreaga opinie publică luminată şi democrată a
ţării.

Lotar Rădăceanu

Cronica germană

Lichidarea unui compromis

Germania lui Wilhelm II investea un optimism arogant într'o vastă întreprindere militaristă şi biurocratică. Prevederile imperialiste atingeau ipocrit absurdul, scontînd posibilităţi nelimitate de triumf. Ideologia pangermanistă adera şi ea, complice, în acest plan, prostituîndu-şi cu un fanatism de ocazie, întreaga logică atît de elegantă, produsă de o rassă prosperă şi viguroasă. Iar mulţimea cea de jos nu avea decît simpla obligaţie de a accepta binefacerile unei discipline rigide.

Viaţa germană din preajma războiului se desfăşura monotonă şi plină de obsesie, numai în vederea unei intimidări a capriciului istoric. Evenimentele nu puteau fi îngăduite decît ca simple operaţii într'un calcul mai complicat. Rezervele pesimiste şi înduioşările umanitare erau atitudini gratuite şi prea condamnabile.

O mică deranjare în această comptabilitate istorică oferă poporului german — în locul unui imperiu puternic — numai o republică democratică şi cumsecade. Şi atunci, autoritatea oligarhică s'a destrămat, cedînd în faţa unei democraţii improvizate şi amorfe. Şi aşa apare o nouă Germanie clădită pe resemnare şi umilire.

Astfel, evoluţia socială germană e bruscată. Are loc un fenomen de mutaţie socială. O nouă societate, surprinsă într'o gravă *criză de autoritate*, devine inadaptabilă. Urmează atunci ezitări stîngace în faţa realităţilor noui. Apare Germania, care acceptă acum resemnată orice tranzacţie. Începe perioada *compromisului*.

Criza germană se naşte astfel dintr'o deplasare bruscă a unor valori, dintr'o luptă surdă într'o tradiţie masivă, dar perimată — şi între ciorna unui nou ideal de viaţă.

Izbucneşte revoluţia din Noembrie 1918, întreprinsă si-

multan de două categorii de nemulţumiţi: Pe de o parte, o minoritate de revoluţionari comunişti profesionişti, care speculau meschin decepţia provocată de regimul militarist; pe de altă parte, o mulţime mai nehotărîtă, care acţiona subversiv prin surprindere, fără însă a milita solidar pentru un ideal definitiv.

O revoluţie aproape caricaturală nu putea oferi Germaniei noui soluţii prea curajoase. Din aceste frămîntări s'a putut desprinde numai o politică republicană şi democratică vagă, umbrită mereu de cîteva promiscuităţi ideologice. Socialdemocratismul german — atunci cu rol predominant — inclina însă numai spre formule conciliante şi confortabile. Idealurile pur socialiste erau confruntate cu realităţi burgheze şi capitaliste. Vestigiile unui militarism reacţionar sînt combinate metodic cu un pacifism larg democratic. Iar monarhismul e înlocuit printr'un republicanism timid, lipsit de vigoarea unui civism autentic.

O democraţie, aşezată la o egală distanţă de tradiţia monarhică şi de idealul popular în devenire, trebuia să aranjeze comod două posibilităţi supărătoare: bolşevismul şi eventuala ameninţare a puterilor învingătoare, care doriau o altă Germanie, decît acea militaristă. Democraţia germană trebuia să evite o nouă precipitare politică şi totodată să-şi mai asigure şi o reabilitare economică.

Intre ingredientele democratice, social-democraţia a mai avut şi rolul de calmant, deoarece a acordat la timp drepturi de cetăţenie vechiului capitalism şi a respectat proprietatea individuală. Totodată, social-democraţia a inaugurat oficial şi o vastă reformă de socializare, bazată pe o raţionalizare economică. Dealtfel, nu trebuia decît o continuare a economiei răsboiului („Zwangwirtschaft"). Această acomodare de provizorat a legitimat mai tîrziu chiar afirmaţia pretenţioasă că social-democraţia germană a constituit după răsboiu, adevărata graniţă între occidentul capitalist şi orientul bolşevizat.

Centrul burghez a continuat tranzacţia social-democrată. Dar aranjamentele politice şi economice atît de împăciuitoare, au început să fie sdruncinate de curente politice extremiste şi mai ales de inflaţie, de plata grea a reparaţiilor şi a dobînzilor pentru creditul străin, care au antrenat o profundă depresiune conjuncturală. Catastrofa devine inevitabilă.

* * *

Criza germană actuală e specific conturată prin două realităţi mai semnificative. In primul rînd, printr'o profundă *depresiune economică*, care tinde să mineze lent întreaga societate germană. In al doilea rînd, la cealaltă extremitate,

în aspectul ei suprastructural, există o criză morală, reliefată printr'o *criză de atitudine*. Criza germană rezidă mai mult într'o dezorientare.

Germania dinainte de răsboiu îşi făcuse anumite calcule pentru viitor; mai mult, oficialitatea manifestă chiar o aroganţă, faţă de eventualele capricii ale timpului. Deodată însă, poporul german se găseşte surprins de evenimente. Totuşi, catastrofa răsboiului mondial oferă Germaniei derutate, posibilitatea mai multor forme de viaţă socială, deopotrivă de seducătoare. Aici începe ezitarea germană.

Aparent reconfortată, Germania postbelică încearcă zadarnic să-şi precizeze un nou stil de viaţă socială. Totul se desfăşura acum sub presiunea înfrîngerii, care dezvăluise viciile tradiţiei militariste şi provocase un desgust colectiv pentru monarhism. Imperialismul capitalist german, dublura ipocrită a absolutismului, îşi dădea pe faţă un bilanţ deficitar. Şi atunci, republicanismul şi democratismul, combinate şi cu cîteva idei socialiste răsuflate, încercau să se substitue prompt vechiului regim. Cu toate acestea, societatea germană n'a putut realiza o completă destindere democratică şi nici un pas spre un viitor socialist. Această insuficienţă de acomodare a societăţii germane e cu atît mai ciudată cu cît cultura spirituală germană şi experienţa politică convergeau firesc spre afirmarea generoasă a libertăţii.

Cauza ratării democratismului german trebue căutată, însă, în primul rînd, într'o anumită *deviaţiune economică*. Libertatea şi egalitatea cetăţenească au început să fie sistematic evitate prin continuarea unui regim economic bazat pe o hipertrofie capitalistă. Un industrialism excesiv raţionalizat, un nou capitalism „autoritar" şi violent, sprijinit pe o „risikslose Wirtschaft", un feudalism bancar reapăreau acum pentru a impieta asupra desvoltării unei democraţii fragede. Un început pretenţios de vastă raţionalizare economică etatistă, cu etichetă de autentic socialism de stat, favoriza pe magnaţii capitalişti, iar pe de altă parte înţepenia pe individul politic şi economic. Constituţia republicană dela Weimar era sfidată de tendinţele economice.

Massele populare, pauperizate în urma răsboiului şi a inflaţiei, se văd iarăşi dezarmate în faţa unei noui oligarhii în creştere. Dinamica capitalistă antrenează după ea, supraproducţia şi şomajul. Prăpastia dintre capitalişti şi proletari, dintre conducători şi conduşi, accentuîndu-se vertiginos, — netezia drumul spre mizerie şi răsvrătire. Ritmul economic depăşeşte soluţiile provizorii ale politicei democrate. Formulele burgheze temperate, jumătate socialiste — jumătate capitaliste, devin inoperante.

* * *

Dar să încercăm să considerăm această evoluţie socială din alt punct de vedere: Oare spiritul german prezintă *aptitudini speciale pentru democraţie ?* Are Germanul aceiaşi supleţă de acomodare în faţa necesităţilor timpului, ca şi Englezul ? Sau aceiaşi înclinaţiune temperamentală pentru libertatea individuală, ca şi Francezul ? Sau aceleaşi predispoziţii precise pentru viaţa civică ca ale cetăţeanului din St. Unite ?

Ei bine, vom încerca să demonstrăm că poporul german nu e înzestrat cu toate aptitudinile necesare pentru a realiza o democraţie perfectă. In profunzimile spiritului german se pot desluşi anume dificultăţi organice, care-l fac refractar unui ritm politic complect liberal.

Germania are o *burghezie specială.* Clasa de mijloc, mica burghezie e astăzi în plină criză din cauza răsboiului şi a rolului proletarizant al marelui capitalism. Mica burghezie germană s'a destrămat, oferind un enorm contingent clasei proletare; şi în cazuri mai norocoase, ridicînd pe cîţiva parveniţi în oligarhia capitalistă sau în tagma biurocratică. Tot această clasă burgheză de mijloc a susţinut martirajul financiar postbelic al Germaniei. In schimb, tot aporturile lor moderate au înviorat finanţele capitaliste.

Or e lucru cert că numai această clasă burgheză de mijloc putea oferi un suport numeric şi un impuls material pentru o autentică democraţie. Burghezia mare capitalistă şi oligarhică nu putea oferi democraţiei decît o politică ipocrită de menajarea acestui regim. Aceiaşi democraţie, numai aparent idealizată, mai trebuia să sufere vecinătatea incomodă a comunismului şi a unui naţionalism reacţionar.

Dar ni s'ar putea obiecta ceva: E foarte uşor de observat că *tipul individual german* a izbutit încă de mult să realizeze pe cel mai autentic burghez. Intr'adevăr, aşa numitul „burghezism" german există în cantităţi considerabile, tot acolo unde burghezia ca grup social nu şi-a conturat încă definitiv o conştiinţă de clasă. Există acest contrast aproape paradoxal între burghezul german-individ şi burghezia germană-categorie socială. Interiorul individului german e pur şi simplu burghez; exteriorizarea sa în massă, forţa rezultantă de clasă socială e însă timidă şi incoloră. In Germania există un pronunţat spirit burghez numai de interior, de familie, de grup social restrîns, fără rezonanţe strict politice.

In ultimă instanţă însă — şi acest tip burghez — în discreţia lui interioară — manifestă încă oarecare aptitudini refractare unei autentice evoluţii democratice.

Burghezul german nu e prea avid de libertate. Realitatea istorică ni-l prezintă de multe ori chiar ca amator de o autoritate şi un absolutism care să-l administreze în viaţa sa socială. Germanul de serie, puţin pretenţios, totdeauna convîncios — pretinde să fie democrat şi disciplinat de o putere supremă. Cu drept cuvînt, Walter Rathenau spunea cîndva că Germanul nu este un organizator, ci e numai uşor susceptibil unei organizări. Tipul german manifestă un excesiv spirit gregar. Massa germană se supune uşor unui conducător energic, fără a-l deranja cu vre-un control critic. Numai aşa se explică de ce clasele conducătoare autocrate au fost prea puţin incomodate de veleităţi individualiste şi subversive ale poporului de jos. *Mulţimea germană* manifestă un maximum de iraţional şi inconştient. Şi atunci e evident ca Germanul să fie stîngaciu în politica cotidiană. In ciuda unei banalizate afirmaţiuni ne putem permite să spunem că Germanul este un „animal"... *apolitic.*

Cetăţeanul german nu-şi face educaţia civică în piaţa publică; nu critică, nu protestează necontenit. Intr'un cuvînt — e poate mai puţin mahalagiu decît autenticul cetăţean al unei republici libere. Mai mult; burghezia germană e lipsită de *civism.* Concepţia rousseau-istă de „volonté générale" e lipsită de sens pentru această colectivitate greoae. *Keyserling* întrevede în societatea germană modernă relievele unei organizări de castă. Filosoful german — pătimaş pentru extremul orient — stabileşte imediat şi existenţa mai multor coincidenţe între spiritul germanic şi spiritul hindus, insistînd mai ales în analogia dintre lipsa de individualism exterior a Germanului şi acea a Indianului contemplativ şi indiferent.

S'ar mai putea spune în treacăt că spiritul german prezintă şi oarecare nuanţe de feminitate. Keyserling comite chiar indiscreţia de a atribui fizicului masculin german o serie de aspecte feminine. Mai vizibilă ar putea fi însă analogia dintre temperamentul feminin ancestral închinat spre supunere şi între acea resemnare organică continuă a Germanului în faţa oricărei autorităţi.

Se poate vorbi deci, de un *indiferentism social* al Germanului. Doar singura pretenţie pe care o formulează acest tip apolitic e aceia de a fi lăsat complect liber pe terenul individualităţii sale interioare. Aceasta e singura compensaţie pe care o cere cetăţeanul, care se acomodează atît de uşor celei mai riguroase discipline.

Toată viaţa germană e dealtfel pătrunsă de acest dualism aproape tragic între eleganţa cugetării şi mediocritatea vieţei. E desigur firesc acest contrast pentru un spirit universalist, care pricepe întîi totul şi apoi părţile; întîi infinitul şi apoi finitul; întîi societatea şi apoi individul. Neamţul sezisează prea puţin prompt ceiace e particular, real şi actual. De aici, dificultăţi în viaţa politică liberă, lipsă de simţ real pentru realizarea unei democraţii pozitive.

Adevărata democraţie pretinde un individualism exte-

riorizat cu maximum de precizie. Viaţa politică presupune o anumită mobilitate şi supleţă de acomodare în faţa unor realităţi noui. Or, aceasta e tocmai ceiace lipseşte burghezului german.

Cetăţeanul german de astăzi nu e încă definitiv hotărît în atitudinea sa politică. Germania politică de azi e încă o massă de „cetăţeni în dilemă". Iar democraţia şi republica nu servesc decît ca expediente de provizorat, menite să amăgească vremelnic tendinţi mai profunde.

Germania politică şi culturală de după răsboi a mai încercat însă să înăbuşe şi vechiul *prusianism*. Militarismul şi cultul forţei erau nevoite să-şi ia acum întreaga răspundere a dezastrului. Democratul proaspăt a strivit sub picioare pe vechiul militarist monarhic. Dar toată această înverşunare contra unei tradiţii n'a fost decît o simplă farsă pentru a îmblînzi pe adversarii Germaniei. Era numai o prudentă schimbare de decor.

Şi atunci sufletul german a recurs la o nouă formulă salvatoare: A împrumutat un stil de viaţă străin, care ar fi putut să fie şi mai convenabil mentalităţii sale şi care putea să umbrească mai perfect o momentană resemnare. Aceasta a constituit aventura americană a Germaniei actuale.

Energia germană plasată pînă acum brutal, în realizări militariste şi industriale—isbucneşte acum din nou în americanism. Idealismul de rezervă şi mania metafizică specific germană sînt mutilate pentru moment — fiind plasate doar ca mici acţiuni într'o vastă întreprindere comercială. Sufletul german se resemnează deodată în faţa unei trivializări de comandă, lăsîndu-se strivit de o hipertrofie a mecanicului. Suflul idealist, poetic şi metafizic se automatizează brusc, rămînînd doar un duh satanic al unei maşini gigantice.

Viaţa germană se economizează radical. Viaţa americană tipizată, standardizată se insinuează vertiginos în mentalitatea germanică oferind generos o viaţă materială comodă, confortabilă, antrenantă, dar totodată aşezîndu-se în faţă, forţa, singura posibilitate de revanşă.

Străinul care vizitează azi Germania, dacă a avut şi ocazia de a fi cunoscut cultura filosofică şi literară germană, desigur că ar putea fi îndreptăţit să creadă că idealul spiritual fantesist al Germaniei metafizice s'a prăbuşit la pămînt acceptînd resemnat formele masive brutale ale unei uzini uriaşe.

E deajuns să observi un mare oraş german pentru a fi impresionat de contraste izbitoare. Astfel, alături de clădirea în stilul renaşterii sau în vechiul stil german masiv, — şi-a făcut apariţia stilul american. Tradiţionalul costum german

cu obsesii disonante de verde a cedat astăzi în faţa modei, dominată de aceiaşi infiltraţie de gust american.

In mijlocul naturii, uzina s'a aşezat alături de vechea fermă. Animalul a fost înlocuit definitiv prin maşină — servind doar numai ca simplu pretext pentru o alimentare consistentă. Organicul a fost strivit de anorganic. Pitorescul începe să dispară alungat de zgomotul infernal. E par'că o ironie adresată renumitului tip auditiv german.

Faimoasa uniformă militară — şi în genere profesională — a fost ascunsă, iar în locul ei a apărut o uniformă mai largă, aceia a *lucrurilor*. Neamţul de azi acceptă mai greu cadenţa şi uniforma, dar în schimb creează şi acţionează pe calapod, în vederea unui vast plan de standardizare şi tipizare. Colosalul a început să se realizeze insinuant născînd din împreunarea spiritului cu un mecanic monoton şi brutal. E vorba numai de o simplă izbucnire, care a deplasat brusc nişte valori sociale.

Noua generaţie germană a mai realizat şi un impecabil *tip sportiv*. Generaţiile dinainte de răsboi — cu predispoziţii interioare pentru teoretizare — sînt uitate. Un tineret practic şi sportiv încearcă o modernizare brutală şi ieftină. Sportul a devenit aproape obligator luînd locul stagiului militar. Desigur însă că în această preocupare sportivă nu trebue să vedem o tendinţă specific germană. Sportul actual e complect generalizat. Dar trebue să întrezărim în activitatea tineretului german şi un sport tendenţios. Germania vrea să obţină o generaţie mai viguroasă. Iar această nouă generaţie vrea pur şi simplu o nouă Germanie.

Mai mult decît atît; Germania actuală şi-a fasonat repede şi un nou *tip de burghez*, aproape după calapod american. Capitalismul parvenit şi obez al Germaniei a lansat pe autenticul burghez, cu veleităţi de întreprinzător irezistibil, care sfidează valoarea umană. Mica burghezie germană s'a sforţat par'că numai pentru a crea cîţiva seniori capitalişti. Negustorul modest, funcţionarul şi militarul de altădată au fost intimidaţi de un mare întreprinzător neastîmpărat şi pretenţios. De aici, strania şi grotesca aventură a unui popor de visători — poeţi şi metafizicieni — care se trezesc într'o zi avînd pe conştiinţă trădarea unei vechi misiuni istorice.

Insă şi această aventură are o justificare: Spiritul german prezintă şi oarecare *afinităţi cu mentalitatea americană*. Americanul — ca şi Germanul — pretează uşor la fenomene de massă. Grupurile sociale în acţiune îşi creează, cam în acelaşi fel, aceiaşi conducători autoritari. „Leaderul" american nu se deosebeşte decît prea puţin de cel german. E aceiaşi ripostă colectivă în faţa realităţii sociale. Se poate observa şi o egală tenacitate la ambele popoare. Apoi o asemă-

nare din punct de vedere al unei etice sociale. In fine, s'ar mai putea vorbi de o influenţă germană în crearea spiritului american. Şi atunci — Germanul ar avea dreptul să-şi importe ceva chiar din propria sa marfă.

* * *

Să ne transportăm însă numai pe terenul german şi să vedem dacă nu cumva putem desluşi în timp şi cîteva inceputuri analoage americanismului, în însăşi civilizaţia germană consumată pînă acum. E destul să ne agăţăm iarăşi de vechiul militarism. Să ne gîndim la Germania oficială a lui Wilhelm II, care se pregătea îndărătnică să doboare Europa cu orice preţ. Să ne amintim de cinica conspiraţie imperialistă, atunci cînd cîţiva militari brutali — secundaţi de cîţiva capitalişti interesaţi, — doriau triumful prin orice mijloace. Or, această tendinţă de vastă cucerire a cerut o sforţare supraumană. Soluţia o aduceau armata şi cu marea industrie. Răsboiul a desfiinţat armata; au rămas numai fabricile infernale. Marii capitalişti încă protejaţi oficial au continuat nestingheriţi să realizeze un gigantic industrial reavanşard, deplasîndu-şi activitatea numai pe un teren pur economic şi tehnic. Şi aşa Germania s'a trezit tot sub povara forţei apăsătoare.

Mai departe; acest capitalism a început să adopte o tehnică mai utilizată; a ajuns la *raţionalizare* generală. Capitalismul german actual, complectat de americanism, este şi un desnodămînt, o prelungire nesecată a fostului militarism. E vorba numai de o deplasare a forţei de pe planul politic pe planul economic. Americanismul apare astfel ca un nou stil de viaţă importat special pentru un popor amăgit. Spectrul revanşei trebuia menţinut printr'un cult deghizat al forţei.

Dar Germanul vede prea departe în timp. El nu concepe idealurile decît în stil mare. Pasiunea pentru colosal şi universal nu permite gîndirii germane o sesizare promptă a momentului prezent. Idealul german e proectat logic pe o realitate largă şi prea puţin capricioasă. Activitatea desfăşurată în cîţiva ani e numai un pretext în vederea unui scop îndepărtat, pe care-l poate realiza complect numai efortul succesiv a mai multor generaţii. Poporul german are o misiune. Pentru aceasta e deajuns să se comenteze discursurile rassiste de azi.

Pentru Germania, *forţa* a avut totdeauna numai semnificaţia de simplu *mijloc*. Pentru triumful germanic — pentru pangermanism — militarismul era numai o soluţie de moment.

Şi americanismul actual al Germaniei e numai un simplu stil de paradă, un mijloc pentru a nu destăinui sincer o profundă deprimare şi pentru a masca mai departe — sub înfăţişare de prosperitate economică — gîndul obsedant al unei răzbunări.

Hotărît lucru că aceste realităţi devin neliniştitoare pentru Germani. Aceste oscilări de atitudini, suprapuse unei depresiuni economice, nu pot să aducă decît şi o profundă *deprimare morală*, grăbind mereu un desnodămînt. Grefate pe disperare şi nesiguranţă, soluţiile germane au început să apară, cirpind fiecare cîte un colţ de realitate. Soluţii brutale dar precise se ciocnesc cu atitudini oficiale domoale, de exasperantă temporizare.

In Germania actuală există trei soluţii politice fundamentale: In dreapta, rassismul naţional-socialist sau hitlerismul, complectat de un anacronic naţionalism monarhic; la extrema stîngă, comunismul; iar la mijloc, „centrul" oficial, compus din social-democraţi şi populişti.

Extrema dreaptă hitleristă preconizează o formulă naţionalistă, revizionistă şi totodată o tactică dictatorială după calapod fascist. Rassismul se reazimă pe trecut şi vrea să reînvioreze fosta Germanie independentă şi şovinistă.

Extrema stîngă comunistă doreşte înlăturarea actualei ordini capitaliste germane; vrea o socializare generală. E o exagerare a socialismului radical şi o reeditare a idealului bolşevic, ambele profund justificate de mizeria proletariatului german.

„Centrul" democrat vrea ceva mai puţin; depune sforţări pentru a-şi păstra o poziţie cîştigată aplicînd reforme burgheze şi căutînd să tempereze extremele fanatice, cu scopul de a obţine o Germanie încă gentilă, prudentă şi curtenitoare în actuala politică europeană.

Dar dacă acest „centru" rezistă, idealurile extremiste nu se pot realiza decît prin înlăturarea actualei ordini legale, deci prin *revoluţie*. Totuşi, Germania oficială nu e încă dezarmată în faţa adversarilor. Secretul acestei puteri nu-l deţine numai disciplina poliţienească. E altceva.

E lipsa de *talent revoluţionar* al Germanului nemulţumit. „N'est pas révolutionnaire qui veut". Germanul nu ştie să acţioneze subversiv; nu are aptitudini de conspirator. Cetăţeanul neamţ nu are curaj civic; nu ştie să speculeze o stare socială de deprimare pentru a obţine succese revoluţionare. E un popor care are puţină satisfacţie atunci cînd bîrfeşte pe ton mahalagesc.

Chiar atunci cînd revoluţionarul german se entuziasmează, manifestă „un eroism lipsit de senz" (Keyserling). „Lăncierul" e prototipul omului de acţiune german. Revoluţionarul german nu e un luptător de baricadă (Sombart).

Manifestaţiile de stradă ale şomeurilor înfometaţi sunt

demonstrații artificiale, făcute par'că dintr'un simplu sentiment de obligație față de un conducător. Nemulțumiții aceștia sînt prea organizați pentru a mai putea oferi și aspectul de spontaneitate revoluționară.

Revoluția germană din Noembrie 1918 n'a fost decît o încercare ratată. Cîteva grupuri de nemulțumiți care s'au răsboit zadarnic cu un adversar dispărut, fără a obține decît succese prea vagi.

Toată mișcarea socialistă, cu caracter revoluționar, începută încă dela mijlocul veacului trecut, și-a pierdut farmecul și energia fiind mereu desbătută în congrese savante. Organizările disciplinate ale muncitorilor temporizau orice ideal revoluționar. Socialistul german — cu înclinațiuni aproape temperamentale pentru compromis — n'a recurs de cît greu la „acțiunea directă". Social-democratismul german nu e altceva decît o vastă organizare și speculare a acestei atitudini de compromis șchiop.

Germanul are în genere un *spirit obiectiv*. Or, o revoluție nu se poate întemeia pe pretenția de a-și justifica obiectiv propriul elan. Subversivul autentic are nevoe de o mare doză de irațional și subiectiv. Germanul nu se poate pasiona excesiv în viața sa politică.

Ca revoluționar, Germanul posedă o singură aptitudine utilă: înclinația spre brutalitate. Dar și acestei forțe îi lipsește adesecori spontaneitatea.

Se poate vorbi chiar și de o miopie socială specific germană. Germanul intercalează o reprezentare între interiorul său spiritual și realitatea socială. De aici rezultă o dezinteresare pentru viața politică imediată. Numai politica ca ideal mai rămîne o preocupare.

Așa dar, iată cîteva intimități sociale, de unde putem surprinde — tot atît de fragmentar și o serie de alte dificultăți grave, care ne-ar putea înlesni și afirmația provizor concludentă, că Germania actuală e blocată între două tendinți sau realități absolut contradictorii: De o parte, afirmarea aproape disperată a necesității unei orientări, a unei atitudini precise, prin care să se restaureze imediat *o autoritate* definitivă și energică. De altă parte, tendința prudentă a oficialității germane, care vrea să se strecoare teafără printre evenimente, realizînd numai soluții tranzacționale, în scopul de a petici ici-colo cîte ceva din Germania deteriorată. Intre aceste două tendinți se află un obstacol comun: Criza economică, care dizolvă orice hazard revoluționar al masselor și care e complectată și de obstacolele temperamentale ale spiritului germanic pentru soluții radicale în acțiunea politică. O realitate materială desvelește o altă realitate de interior sufletesc, oferindu-i însă și avantajul unei provocări continue, destul de decisivă pentru o mult așteptată ieșire pe teren.

Germania de azi s'a rupt în două: Există o Germanie oportunistă a conducătorilor și a profitorilor, care cochetează ipocrit cu puterile creditoare, numai în scopul de a obține moratorii și credite. Dar alături de ea există o Germanie mai autentică, aceia a masselor presate sub amenințarea continuă a mizeriei, care dorește cu orice preț o ieșire salvatoare și onorabilă. Acesta e conflictul german, amplificat vertiginos prin desnodămîntul falimentar al unei politici de compromis și tranziție.

Lichidarea acestei tranzacțiuni — și deci apariția unei noui Germanii — e grăbită de *mizeria fiziologică* a poporului de jos. Iar în atmosfera acestor îndelungi privațiuni s'a născut *o nouă generație germană* — liberă, optimistă, radicală, idealistă, viguroasă pînă la simpla brutalitate, care așteaptă frenetic să fie complice într'o acțiune imediată de lichidare a unei umilinți.

Berlin, Februar 1932

Radu Luca

Miscellanea

Centenarul lui Goethe

In privința lui Goethe nu există puncte de vedere etnice. Că s'a născut la Frankfurt am Main, că a trăit la Strassburg, Leipzig, Heidelberg ori Weimar, importă desigur pentru detaliile gîndirii sale. In liniile generale însă, Goethe sfarmă linia determinismului național. El a încetat de a fi un scriitor specific german pentru a deveni un simbol, dacă nu al omenirii în genere — acel „homme en soi" pe care-l construise secolul al XVIII-lea — cel puțin al Europeanului modern.

O statue a lui Goethe se găsește în orice țară a apusului și în fața numelui său, chiar în perioada de stupiditate a marelui războiu, șovinismele amuțeau. Ferocii naționaliști francezi ei înșiși, dela Maurice Barrès (fervent goethean!) și până la Ch. Maurras sau Léon Daudet, n'au nimic de obiectat marelui german.

El e revendicat de umanitatea civilizată ca un bun comun, e punctul de calm și echilibru unde toate furtunile urii bazate pe diversități etnice se potolesc.

Pentru ca să fie așa, trebue ca Goethe să conție în sufletul său nu numai cîte o părticică din aspirațiile tuturor popoarelor, dar un fond comun și, poate, primitiv, acel „Urfenomen", acea „ideie-mamă", de care vorbea el atît.

In adevăr, Goethe corespunde ca nimeni altul idealului de erou modern, în ordinea spirituală. De la Renaștere încoace, în civilizația noastră individualistă, veacurile au considerat ca supremul bun realizarea *personalității integrale*. Această deviză închidea încă ideile de complexitate, de bogăție, de originalitate. A fi o personalitate însemna a găsi formula vrăjită în care un număr cît mai mare de însușiri — și cît mai multe însușiri însemna o apropiere, o confundare cu însăși natura infinită — se găseau în bună convențiune, în armonică îmbinare, în unitate organică.

Așezat la răscrucea mai multor civilizații și la întretăcerea cîtorva epoci, Goethe a închis ca o cutie de rezonanțe și ecourile lumilor muribunde care se sfîrșeau și strigătele de triumf ale timpurilor care biruiau.

Născut aproape de Rin, într'o vreme cînd acesta constituia frontiera lumii franceze, el a moștenit totuși o tradiție și o cultură germană. A trăit apoi timpurile epopeii napoleoniene, adică a primului vis și a primelor realizări *pan-europene*, cînd naționalismele, neînchise încă în ziduri chinezești, își împrumutau mentalitățile și limbile, sforțindu-se să alcătuiască un suflet european, o comună viață a Occidentului.

Apoi lui Goethe i-a fost dat să vadă, în lunga și senina sa viață, mai multe epoci.

Adolescentul care vine să se instruiască la Leipzig e încă îmbrăcat, după moda timpului, cu perucă albă, cu joben, cu ciorapi de mătase și cu tricorn. Spiritul timpului e încă *rococo:* madrigale, farse, idile, galanterii inocente, grații complicate, se desfășură peste tot. Dar bucuria nu poate fi completă. Se simte, printre cadențe de gavotă, nu știu ce degenerare, nu știu ce decreptitudine „fin de siècle".

Tineretul e nemulțumit de dulcegăriile rîncede, de grațiile fanate. El intervine tumultuos și brutal peste surisul senin și clar al inteligențelor din epoca „luminilor".

E în destinul sfîrșiturilor de secol ca ele să isprăvească, răscolite și frămîntate de un tineret intrepid și nerăbdător. Goethe, deschis pentru toate influențele, suportă și el acest „Sturm und Drang".

Cu încetul, rebeliunea se sistematizează și se precizează în romantism. Acest curent tulbure și violent stîrnește natura diabolică ce dormita în Goethe. Din ea țîșnește, nu numai „Werther", dar și prima parte din Faust. *Sufletul demoniac se zbate în teribile convulsiuni.* Goethe e cutremurat de tot vîrtejul romantic. Sufletul său, în care orice urmă de grație, de bucolică, de fard politicos a dispărut, se svîrcolește ca acela al unui posedat. In această perioadă, Goethe poate fi comparat cu Dostoevski și Nietzsche.

Dar anii și împrejurările calmează. Călătoria în Italia, viața potolită a unei Curți de provincie, perii albi care vestesc primele reculegeri după desele furtuni, coboară liniștea în suflet. Idealul elen care nu-l părăsise, în fond, niciodată, urcă la suprafață. Goethe intră în faza contemplativă și olimpiană, dela înălțimea și calmul căreia își poate privi viața. Partea a doua din „Dichtung und Wahrheit", „Faust", „Convorbirile cu Eckermann", corespund la această stare de spirit.

Atîtea existențe diverse închise într'o singură viață, aduc în adevăr aminte de ceiace Goethe stima mai presus de orice: de natură. E curba unei vieți complecte, așa cum o visează

sărmanii neputincioși, așa cum rar se realizează în cursul unei unice biografii. Goethe a prețuit mai cu samă două lucruri: umanitatea și natura. Și a fost bogat și divers ca ele.

Intr'o vreme dată pot trăi, în același timp, tipuri așa de contradictorii ca Rousseau și Voltaire, Dostoevski și Tolstoi. Goethe a fost și unii și alții în aceiași viață: clasic și romantic, olimpian și demoniac.

Omenirea noastră care admiră această ipertrofie a personalității, care e obsedată de imaginea omului complect, acela care reușește să cuprindă în el toate notele și toate divergențele, civilizația noastră, căreia îi plac eroii infiniți în bogăție, respectă în Goethe *rezumatul* tuturor aspirațiilor ei cele mai antitetice, mai mult, pe *omul integral*, pe omul prin excelență. — *Mihai D. Ralea*

Goethe și Tolstoi

Thomas Mann a tipărit dăunăzi în broșură o conferință despre „Goethe și Tolstoi".

De multe ori conjuncția ȘI e o punte de hîrtie subțire, care leagă două prăpăstii.

Corelația pe care o fixează titlul conferinței lui Mann apare, într'adevăr, cam stranie, la prima vedere.

Ce legătură poate să fie între Goethe și Tolstoi?

Thomas Mann stabilește cu multă ingeniozitate această legătură și trage din ea concluzii foarte instructive.

Răsfoind un ziar, mi-a căzut sub ochi și o recenzie a unui profesor german despre conferința lui Mann.

Ce a înțeles recenzentul — nu știu. Atita știu că n'a înțeles nimic din ceiace a vrut să spue, sau mai bine zis: să sugereze conferențiarul.

Aș fi dispus să cred că profesorul german s'a prefăcut că nu înțelege, dacă nu m'ar fi frapat metoda de care s'a servit romancierul german pentru a sugera publicului său legătura dintre cel mai mare scriitor german și cel mai mare scriitor rus.

Procedeul lui Mann amintește maniera scriitorilor ruși, pe care cenzura țaristă îi obliga să fie mai fini și mai subtili decît putea să prindă mintea iscoditoare a paznicilor stupizeniei oficiale.

Evident, Mann nu avea de ce să se ferească de urgia polițienească, el a vorbit desigur înaintea unei adunări libere și selecte. Da, dar pe semne că ceiace vroia să spună conferențiarul nu se mai poate spune pe șleau în Germania lui Hindenburg, Hugenberg și Hitler. A preferat deci să recurgă — pentru a-și ajunge mai ușor scopul — la metoda înscrisă și în tezaurul nostru de proverbe sub litera *B:* bate șeaua ca să priceapă iapa.

Dela Thomas Mann aflăm că la Weimar a trăit un învățător care i-a cunoscut personal pe amîndoi: pe Goethe și pe Tolstoi. Acest învățător norocos a fost contemporanul nostru. Legătura în timp — și spațiu, dacă vreți — care începe dela sfîrșitul secolului al XVIII-lea, se întinde peste secolul al XIX-lea și se sfîrșește la începutul secolului nostru e semnificativă pentru continuitatea și înlănțuirea vieții și operei umane. Mai există însă o legătură și mai convingătoare, de același gen. Goethe și Tolstoi au fost timp de patru ani contemporani: dela 1828, anul nașterii lui Tolstoi, pînă la 1832, cînd a murit Goethe.

— Dacă-i numai atît, — veți obiecta poate, — e păcat că talentatul scriitor n'a găsit o temă mai interesantă.

Nu. Paralelismul dintre aceste două personalități, în aparență atît de diferite, e o problemă din cele mai interesante și merită atenția pe care i-a consacrat-o Thomas Mann.

Goethe și Tolstoi sînt doi stejari uriași, unul cu rădăcinele înfipte în pădurile germane, iar celalt cu rădăcinele înfipte în codrii Rusiei. Exemplare puternice, alese, viguroase. Stejari integrali. Pămîntul i-a hrănit pe amîndoi cu seva cea mai bună, soarele i-a ridicat pe amîndoi cît mai sus și cît mai aproape de el. Natura i-a copleșit cu toate darurile.

De aceia se simt divini, semi-zei, și în toată podoaba lor de ramuri și frunze nu se oglindește decît imensa lor personalitate care nu se deosebește de natura însăși. In firea lor se răsfringe universul întreg.

Weimar și Iasnaia Poliana erau centre de pelerinaj: din toate părțile lumii veneau pelerini să-i vadă, să-i admire și să se închine lor.

Ochii tuturor străluceau de dragoste în prezența lui Tolstoi, — constată Gorki. Același înțeles îl au și cuvintele ducelui Karl August care îi transmite lui Goethe salutul lui Napoleon întors din Rusia, adăugînd: după cum vezi cu tine flirtează și cerul și iadul.

In vasta lor personalitate cei doi mari creatori găsesc tot ce le trebue: iată de ce ambii sînt autobiografi.

Goethe năzuește transformarea dintr'un produs inconștient al naturii într'un produs conștient al propriei sale ființe, adică: al cugetării, pentru a-și putea îndeplini misiunea și obligația vieții.

El nu poate concepe că între natură și cultură ar putea fi vreo contrazicere, cultura nefiind decît înobilarea naturii și nicidecum negarea ei.

Tolstoi se simte mai aproape de Rousseau decît Goethe; la el predomină negarea de sine, se leapădă de nobleța lui și caută să se identifice cît mai mult cu natura de care l-a îndepărtat civilizația europeană.

Absolut comună le e însă chemarea profetică de-a îndrepta omenirea și a-i clădi o soartă mai bună.

Goethe este atît de convins de predestinația lui pedagogică, încit figura lui cea mai principală, Faust, începe și sfîrșește cu învățătura: a învățat pentru el, ca să învețe și pe alții. Nici moartea nu-i în stare să oprească împlinirea misiunii sale. Corul ceresc îl întîmpină pe Faust cu cuvintele:

Doch dieser hat gelernt
Er wird uns lehren.

Acesta a învățat, el are să ne învețe.

Goethe a administrat ducatul Sachsen-Weimar. Tolstoi a fost judecător de pace în comuna sa.

Prefacerile sociale i-au agitat pe amîndoi: pe Goethe — revoluția franceză, pe Tolstoi — revoluția rusească.

Idealurile lor curg paralel: perfecționarea omului și împroprietărirea țăranului; libertate și toleranță.

Goethe încearcă la Weimar să-i libereze pe țărani de dijme și prestații, Tolstoi îi împroprietărește pe țăranii de pe moșiile sale.

In privința sistemului de învățămînt se deosebesc firește. Tolstoi nu recunoaște nici o frînă și combate sistemele occidentale care nu se potrivesc cu firea poporului rus. Goethe nu-și poate închipui perfecționarea decît pe cale armonioasă și în ritm muzical. Dar și unul și celalt au în vedere miezul și nu forma exterioară: orice perfecționare începe dinăuntrul ființei omenești. Pe acest teren, al ideologiei germane, se întîlnesc geniile naționale ale Germaniei și Rusiei.

Același dispreț suveran al lui Goehte pentru „*Verein*"-ul teutonic îl găsim și la Tolstoi pentru „*Soiuz*"-ul slav. Toleranța și iubirea de oameni le este comună. Sînt înrudiți prin universalitatea personalității și puterii lor creatoare. Năzuința lor către o formă superioară a omenirii se deosebește fundamental de umanitarismul burghez.

Rusia a rupt lanțurile; acolo se naște în dureri un spirit nou. Germania se zbate încă pentru a-și croi un drum.

Incotro?

Indărăt spre Roma sau înainte spre Moscova?

La această răspîntie, Thomas Mann dă cărțile pe față. Răspunsul lui e precis: nici Roma, nici Moscova, ci Weimar! Inălțare și umanizare: *Vermenschlichung!* Realizarea muzicii germane, a lui Bach, Beethoven, Mozart, nu a marșurilor militare conduse de capelmaiștri în cămăși cafenii. — *F. Dima*

Octav Minar, necrofor eminescian

Intîmplîndu-mi-se să studiez în ultima vreme viața și opera lui Mihail Eminescu, am fost pus în măsura de a constata unele lucruri ciudate și dureroase cu privire la moralitatea științifică a unor cercetători, lucruri ce zugrăvesc starea spiritului romînesc contemporan.

Trebue să regretăm în primul rînd disprețul pe care intelectualul romîn, în deosebi tînăr, îl arată față de literatura documentară, fie din cauza școalelor literare așa zise estetice, fie dintr'o pervertire a simțului de creație, care-l face să se îndrepte către genuri facile și vagabonde, ca eseul bunăoară, aducător de satisfacții morale mai repezi, cu sforțări, bineînțeles, mai mici. Dezinteresul pe care cronicarul literar, criticul, studentul, intelectualul îl arată față de istoria literară este una din pricinile procentului mic de cititori de literatură, pentru motivul că istoria literară creează un misticism al scriitorului, tot așa cum istoria politică nutrește opinia publică în respectul omului politic sau al războinicului.

Salonul istoriei literare fiind gol, au pătruns în el niște ființe ciudate, jumătate maniace, jumătate mistificatoare, de pe urma cărora avem un număr de producții — ce-i drept — foarte originale.

Mihail Eminescu a fost victima cea mai de samă a acestor necrofori. Cine nu știe de *Viața și opera lui M. Eminescu* de N. Zaharia? Această lucrare a avut un ecou nebănuit în tineretul nostru școlar și-l mai are și acum. Pentru mulți slovele sale sînt sfinte, iar profesorul dacă e cult și onest are de luptat grozav cu prestigiul ce-l are, printre oamenii de duzină și copii, lucrul tipărit. Ei bine, acest Zaharia era un biet om incult și maniac, căruia cărțile dela Academia Romînă, unde se afla funcționar, îi sdruncinaseră mintea în așa fel, încît pătruns de ideea lombroziană că geniul este nebunie, s'a apucat să dovedească acest lucru cu Eminescu. Deși cartea este o elucubrație de minte joasă, nedemnă de a fi citită măcar, de către oamenii cultivați, s'au găsit totuși oameni de cultură care s'o socotească folositoare pentru *bibliografie*, cașicînd era așa de greu pentru profesorul de literatură dela Facultatea de litere din București să dea cîtorva studenți ca lucrare de seminar alcătuirea acelei bibliografii, spre a se evita consultarea unei cărți rușinoase. Această operă, fiind unica sinteză totuși, a fost consultată de străini și d. Carlo Tagliavini, filolog reputat, a utilizat-o cu toate strîmbătățile sale. N. Zaharia nu era însă vinovat decît de o bună credință neajutată de minte, în vreme ce alții, printr'o purtare reprobabilă, pun în primejdie înseși documentele referitoare la viața lui Eminescu.

Pentru foarte multă lume, numele d-lui Octav Minar se leagă strîns de acela al lui Eminescu, și o editură însemnată

văd că îi arată o încredere așa de mare încît îl însărcinează să-i facă ediții de clasici. Prin urmare, d. Minar trece drept un istoric literar de samă și un bărbat valoros. Cine a citit ce scrie și cum scrie d. Minar și a văzut combinațiile de poze și autografe cu care-și împodobește cărțile sale, nu mai are nici o îndoială asupra d-sale. Este hotărît un scriitor incult, probabil autodidact, ale cărui preocupări sînt jignitoare, într'o cultură ca a noastră, pentru memoria lui Eminescu. Dovada cea mai flagrantă a dezorientării opiniei noastre publice în ce privește și însemnătatea materialului istoric și valoarea oamenilor de știință, o formează faptul că persoane care au avut la îndemînă autografe de-ale marelui nostru poet nu s'au sfiit să le încredințeze d-lui Minar. Iar d. Minar, stăpîn pe hîrtii, s'a apucat să publice broșuri și broșurele, făcîndu-și o notorietate, notorietatea aceia nedreaptă pe care o conferă împrejurarea de a avea în mînă lucruri inedite. D. Minar este chiar victimă a acestui sentiment de invidie și neliniște ce cuprinde în tărîmul istoric pe atîția inepți care aleargă după inedite, văzînd că aceasta le dă un merit. Nu, într'aceasta nu este niciun merit și ar trebui să existe obligativitatea ca oricare document să fie predat Academiei Romîne.

D. Octav Minar posedă — cum pretinde—„o colecție particulară” de materiale inedite în legătură cu Eminescu din care 'a și publicat o parte. Dar modul cum sînt reproduse aceste documente, parte fragmentar, parte în traducere, lipsa facsimilelor, ortografia bizară, incultă și datele contradictorii, toate acestea fac ca materialele d-lui Minar să fie aproape inutilizabile. Singurul lucru care ar restabili valoarea ineditelor d-lui Minar ar fi publicarea lor în fac-simile sau înfățișarea lor unei comisiuni de profesori universitari. Pînă atunci orice publicări de inedite „din colecția particulară” trebue socotite drept falsuri și revistele ar avea datoria să le respingă. Am fost deunăzi la Academia Romînă și am constatat că aceasta nu posedă nici un portret al lui Eminescu. Unul din portrete, cel din tinerețe „făcut în Praga de fotograful J. Tomas” se află firește „în colecția particulară” a d-lui Octav Minar. Dar atunci ar însemna că poetul a fost la Praga! Cine o poate spune fără să vadă originalul fotografiei cu ochii săi? Prin publicații, cititorii au putut vedea poate un portret al lui Eminescu bolnav la M-rea Neamțului, în halat și papuci, pe un scaun, lîngă un pom. Portretul a fost publicat, dacă nu mă'nșel, în *Albumul* eminescian din 1909, alcătuit de același domn Minar. Ei bine! Fotografia în chestiune este fără îndoială un fals, prin aplicarea cunoscutei fotografii-bust pe o altă fotografie. Ne-am retrage această afirmație numai dacă d. Octav Minar ar produce originalul.

Problema se înfățișează în ultima analiză astfel: Ori d. Minar nu are toate documentele pe care le publică, fără să descrie manuscrisele și să le facsimileze, și atunci face falsuri; ori le are, dar le reproduce fără metodă, așa încît să nu le poată utiliza și alții, și le deține în chip abuziv spre a împiedica pe alții să lucreze, în gîndul că d-sa va scrie odată o sinteză pentru care nu are mijloace mintale. In cazul din urmă săvîrșește un act de neonestitate științifică și pune în primejdie chiar soarta manuscriselor pe care le posedă și care se pot pierde. Și'ntr'un caz și'ntr'altul, d. Minar este unul din viermii care rod în sicriul lui Eminescu. Pentruca cititorul să-și facă o idee mai desăvîrșită de omul nostru, îi comunicăm întîmplarea d-lui Rașcu, poetul cunoscut care pregătește o lucrare amplă asupra izvoarelor franceze ale lui Eminescu. Dorind să vadă cu ochii săi unele documente, d. Rașcu s'a adresat sus numitului necrofor care l-a poftit să vină la sine. Cînd însă d. Rașcu a vrut să se folosească de invitație, d. Minar i-a comunicat dezolat că a pierdut manuscrisele. Cu noi însă d. Minar nu va scăpa ușor și îi făgăduim că îl vom obliga să dea publicitate documentelor sale sau să mărturisească falsificarea. — *G. Călinescu*

Memoraliști basarabeni

Critica literară și istoricii peisajului ideologic din Romînia au cercetat cu un remarcabil aparat informativ filiațiunile dintre cultura băștinașă și cultura franceză, engleză și germană. Nu e vorba numai de simple imitații lipsite de interes, ci de acea trăire a două sau mai multe culturi, din care iese o creație originală izvorîtă dintr'un temperament bogat cu alimentație variată. Cercetările mai noui ale d-lui Alexandru Marcu despre legăturile italo-romîne sau ale d-lui Charles Drouhet despre modelele franceze în teatrul lui Vasile Alecsandri, erudiția d-lui Bogdan-Duică despre izvoarele germane (Savigny, Rotter) în opera lui Barnuțiu, cercetările polone ale d-lui P. P. Panaitescu, lucrările mai vechi ale lui Apostolescu, Iorga, P. V. Haneș, V. V. Haneș, etc. au ilustrat cu îndemînare legăturile dintre personalitățile culturii noastre cu cultura apuseană. Rămîne încă de cercetat filonul bizantin și balcanic, care a pătruns pe plaiurile noastre, pentru preistorie rămînînd drumuri definitiv trasate și un patrimoniu, probabil, intact în monumentala „Getica” a lui Vasile Pîrvan.

Relațiile noastre cu Răsăritul formează, din nefericire, o *terra incognita*. Ion Bogdan a lăsat material linguistic și istoric. P. P. Panaitescu trasează acum relațiunile culturale din veacul trecut, cu referințe mai mult la Polonia, care promit lucruri extrem de interesante. Despre relațiile ultime cu cultura rusească — Gherea, poporanismul — a dat cîteva indicații deja cunoscute, mai mult cu caracter polemic, d-l St. Zeletin („Burghezia romînă”).

Doi memorialiști basarabeni din ultimii zece ani — Zamfir C. Arbore și Const Stere — ne fac să simțim diferența enormă de climat sufletesc, care există între rominul aflat la interferența franco-valahă, de pildă, și celălalt găsit în bătaia Crivățului rus.

Am citit recent aceste patru cărți de memorii: *C. Stere*, 1. Preludii, 2. Smaragda Theodorovna, 3. Vania Răutu și *Zamfir C. Arbure*, Temniță și exil, (ediția III, editura I. Brănișteanu, București, mia 16-a, prețul lei 24, 184 pagini. Ediția I-a a apărut în editura Butculescu „Gazeta Săteanului" în anul 1894; ediția a II-a a apărut în editura „Samitca" din Craiova în anul 1902. Ediția III-a cu adăogiri este din Ianuarie 1923). Am răsfoit, apoi, din nou și am încercat să fac o comparație cu notele politice ale lui Alexandru Marghiloman. Acest conservator cu morgă face o deplorabilă figură alături de marii revoluționari basarabeni.

La Marghiloman se poate observa o stranie opacitate sufletească și lipsa oricărei problematici culturale. N'a avut la căpătîiu un gînditor mare pe care să mediteze chestiunile centrale ale vremii sau veacurilor. N'a existat romancier, poet ori ideolog care să-l fi răscolit, cum a fost George Sand pentru Z. Arbure și Cernișevschi-Mihailovschi pentru ambii. Din aceste interminabile „note politice" nu reiese decît pofta cancanieră fără viziunea generală a sufletului uman. Înălțimea de cugetare și ardoarea lui Vania Răutu sau a eroului memorialist din „Temniță și exil", puritatea intențiilor, capacitatea de jertfă smulge admirația noastră. Simți, că și mai tîrziu, în vicisitudinile acțiunii politice, la Geneva, București, Iași și Soroca a rămas același cer albastru, boltit peste acțiuni umile (ca florile cîmpului), acțiuni prestigioase ca viața autentică, răsfrîngînd în orice moment un suflu lăuntric pur.

Cauzele sînt lesne de explicat. Deficitul moral din cărțile lui Alex. Marghiloman oglindește deficitul unei clase decadente, aflate în putrefacție politică, socială și morală. Basarabenii oglindesc frămîntările clasei muncitorești, plină de vigoare, de probleme și cu frumoase preocupări morale. Oricine a trecut cît de puțin prin mișcarea muncitorească fie din țară, fie din străinătate își dă sama de spiritul critic și sensibilitatea excesivă la chestiile morale și de conștiință.

Zamfir Arbure, după condamnările și anii de temniță în Rusia pentru activitate politică, a fugit, în peripeții pline de humor relatate în interesanta-i carte, devenind exilat politic în Elveția. Boerul basarabean a stat 4 ani ca tipograf-culegător acolo. La 1873 fundează un ziar rus „Robotnic", iar în 1874 e ales redactor-șef al ziarului *Obșcina*, care a fost organul oficial al întregului partid social-revoluționar din Rusia. In anul 1881 este recunoscut ca cetățean romîn.

Pentru a răspunde la cîteva grave chestiuni (ce-a fost trecutul? la ce scop a tins în viață? ce rezultat a dobîndit?), Arbure se vede silit să pășească cu ajutorul memoriei „dincolo de țara mea", căci în anii pe care i-a petrecut în Romînia n'a văzut decît „nimicuri, nimicuri și nimicuri. Ori unde îmi arunc în juru-mi privirea, nu văd decît *putregaiu*. Bătrînii și tinerii, oamenii din societatea cultă precum și oamenii mulțimii inculte, fierb de o potrivă, în acelaș cazan, fără a-și pune măcar chestiunea: ce înseamnă viața lor în economia progresului general al omenirii? Trăind în mijlocul societății romîne, eu unul n'am putut să mă contopesc cu această societate. Deaceea nici pe mine nimeni nu mă cunoaște, nici eu nu cunosc pe nimeni. Amici în Romînia eu unul n'am și n'am avut; legături de prietenie cu nimeni nu mă leagă" (op. cit. pg. 34).

Un verdict grav. Să-l continuăm.

„.... Altfel a fost viața mea în Basarabia, și apoi în Rusia. Acolo memoria îmi amintește, că am fost înconjurat de o mulțime de oameni *vii*, legați de mine printr'o muncă comună, prin suferințe comune și scop comun" (pg. 34). „.... Din contra, trecînd la faptele din viața mea în Romînia, sînt silit să spun, că la noi rominii e totdeauna căptușită cu ceva material. Amicii la noi sînt oameni sănătoși, veseli, buni de petreceri. Băuturică, mîncărică, cuvinte de spirit, anecdote, — iată cimentul care leagă pe romîni, făcîndu-i amici" (pg. 34).

„.... în locul unui interes moral comun există un interes de băcănie, de restaurant. Lucru firesc, deci, că și prietenia, în asemenea împrejurări, nu poate avea și n'are alt caracter decît acela de băcănie, de cîrciumă sau de cafenea" (pg. 35).

Portretul spiritual al lui Zamfir C. Arbure: dvorean basarabean, îndrăgostit și plecat în popor, simțul distanțelor sociale bine simțit, aureolă conștientă și puțin fanată de martir politic, idealist incorigibil, conștiință morală inflexibilă, grija datoriei împlinite, oroarea oportunismelor, puțin lunatec.

E interesant de făcut o paralelă între atitudinea lui Zamfir C. Arbure și Const. Stere față de marea Revoluție rusă din Octombrie 1917. Arbure e social-revoluționar și Revoluția rusă *trebuia* să rămînă în Februar 1917 într'o Kerenskiadă ceva mai serioasă, occidentalizată, cu libertăți englezești, drepturi speciale pentru intelectuali. C. Stere, deși foarte apropiat de social-revoluționari, cu acelaș cult al constituționalismului englez altoit pe un agrarianism democrat și extrem demofil, provenit din mișcarea narodnicilor, are o viziune mai realistă a evenimentelor pe care a arătat-o în seria de studii asupra Revoluției ruse din *Viața Romînească*.

Arbure citează fragmentul cunoscut din *Manifestul comunist* al lui Marx și Engels relativ la activitatea intelectua-

lilor („burghezimea a despuiat de aureola lor toate formele de activitate umană recunoscute pînă atunci ca venerabile. Ea a prefăcut pe medic, jurist, preot, poet şi savant în simbriaşii săi") pentru a face următorul surprinzător, dar caracteristic comentar: „cînd Marx a scris aceste rînduri a fost o prorocire, acum este însă o realitate. Şi ceeace în Europa a făcut burghezimea, a făcut în Rusia proletariatul comunist cu Lenin în frunte" (pg. 16).

Pentru Arbure „în Rusia a isbucnit o revoluţiune mare, care a pus în locul absolutismului ţarist, absolutismul proletariatului" (pg. 18).

Este vădit, de pildă, că bătrînul basarabean — a intrat la Universitate în 1866 şi rîndurile sînt scrise în 1923 — vorbeşte aici cu orgoliul dvoreanului intelectual, dispreţuitor al mojicilor pentru care s'a jertfit şi care i-au luat, mizerabilii, comoara de sub nas :

„Revoluţiunea rusă este, în întregimea sa, opera păturei intelectualilor, operă acaparată de bolşevici în fruntea *Lumpenproletariatului*" (pg. 18).

Nu se poate nega, că aceşti domni zişi intelectuali au jucat şi ei oarecare rol în deslănţuirea evenimentelor, dar mi se pare exagerată influenţa atribuită lor. In orice caz, problema astfel pusă este eminamente antimarxist rezolvată, ceiace este regretabil pentru cineva care se proclamă (în 1923) în favoarea social-democraţiei.

Zamfir Arbure şi C. Stere nu s'au asimilat în atmosfera politică şi socială infamă din România. Ii bănueşti, sărmani albatroşi, păşind printre galinacee. — *P. D.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

M. Sadoveanu, *Nunta Domniţei Ruxanda*. Roman. Ed. „Cartea Romînească" 1932.

Că d. Sadoveanu se îndreaptă de cîtăva vreme către romanul istoric, înodîndu-şi maturitatea cu primii săi paşi în literatură, este un lucru care se pare firesc aceluia care s'a pătruns de esenţa artei marelui nostru prozator. D. Sadoveanu este moldovean şi ca atare un contemplativ pentru care viaţa este o realitate nu în prezenţa ei imediată, ci în sensul ei de devenire. Pentru Iaşul acela pierdut în colburi gîndirea sub raportul timpului este un fenomen de pseudoinerţie sufletească asemănător cu letargia aparentă a şopîrlei nemişcate în crăpătura fumegîndă de soare a zidului, ce este în fond helio-voluptate şi observaţie. Golia cu zidurile ei hidratate, tamburul scurt al Bisericii Sfîntului Sava, broderia în piatră a Trei Sfetitelor, piramida cu lei din Copou, Tătăraşii şi Sărăria, Păcurarii şi Rîpa Galbenă, depe care apele se revarsă în căsuţele din vale, în zile de potop, dealurile împrejmuitoare cu vii, toate acestea par uitate de veacuri într'o părăsire desăvîrşită, ca Herculanum şi Pompei sub lavă şi lapili. Un simţ al deşertăciunii de regiune circumvezuviană creşte ca tufele sărace în sufletul ieşanului şi Ruinele lui Volney sau Ginestra lui G. Leopardi sînt acolo tema obişnuită a vieţii diurne. Deşărtăciunea biblică a lui Solomon sau a Eclesiastului, *vanitas vanitatum*, romantismul cimitirelor cu *memento mori*, duhnirea lespezilor şi ierburilor de ecouri eroici eroici îşi găsesc în *tăcerea ieşană cea* mai desăvîrşită expresie.

In Psalmii lui Dosoftei

La apa Vavilonului
Acolo şezum şi plînsem,

în cronica lui Miron Costin, cu acel simț de rotație al lumii în istoricismul lui Eminescu și proza d-lui Sadoveanu, curge aceiași apă a zădărniciei cu izbucniri de eroism anacronic și jale de trecut și mărire apusă, ce se strecoară apoi în canale subțiri în poezia urîtului a d-lui Codreanu, a scrinurilor defuncte și tristețelor provinciale la Demostene Botez, Otilia Cazimir și chiar Topîrceanu.

Romanele d-lui M. Sodveanu sînt epice numai întrucît se informează din istorie, dar sensul lor este contemplativ prin urmare liric, deși lirismul nu este dus, pînă acolo încît să înăbușe datele obiective. Prin această lature, scriitorul este — cum am avut prilejul să mai scriu — un cronicar, pentru care faptele conțin în sine un sîmbure moral și în el un vierme de zădărnicie. Mai mult decît amănuntul documentar el a luat pana vechilor pisari și a căutat să readucă vremurile prin vraja frazei arhaice, dacă arhaic se poate numi ceva într'o provincie și cultură veșnic inactuală și transcendentă.

Măestria cu care d. Sadoveanu așterne letopisețul ultimilor ani de domnie ai lui Vasile Lupu, cu vestita căsătorie a Ruxandei după Timuș Hmielnizki este așa de desăvîrșită, încît fără nici o umbră de contrafacere, paginile sale se pot așeza în ordine cronologică după cronicele Costineștilor și a lui Neculce. Iată în ce cuvinte sobre și cu aparența atît de măestrită de meșteșug ne este înfățișat mirele căzăcesc.

„Curtenii, ploconindu-se cuviincios, au poftit pe domnul mire să se așeze în jilț. El s'a uitat întîiu împrejur și pe după speteaza jilțului. L-au împresurat boieri mai tineri și i-au spus vorbe de prietenie. El a stat, privindu-și degetele și fără să răspundă. Erau de față și unii din coconii Cantacuzinilor și Sturzeștilor și au îndrăznit a-l întreba dacă nu poftește cumva să se ducă la feredeul turcesc al Măriei Sale. Iorgu Cantacuzen, feciorul lui Toma, a cutezat chiar să adaoge că așa obișnuesc mirii la Moldova. Dacă ar fi întins un deget, ar fi putut să-i scrie numele pe obraz, așa era de aburit de colbul drumului. Dar Timotei nu s'a clintit, nici și-a mișcat buzele. Sucindu-se în jilț, s'a întors cu umărul către boieri, a tras din cingătoare un junghiu subțire cu plăsele de fildeș și a găsit de cuviință să-și taie și să lepede ercurile negre dela unghii".

Atîta ne îngăduim să spunem aci despre frumosul roman al d-lui Mihail Sadoveanu, după ce în altă parte (Adevărul Literar) ne-am ocupat mai de aproape cu conținutul său.

G. Călinescu

Prof. Emil Severin, *Petrolul*. Studiu fizic, chimic, geologic, technologic și economic.

Cartea aceasta, apărută recent, a trecut aproape neobservată chiar de revistele de specialitate. Și merită mai multă atenție, căci este printre cele dintîi lucrări romînești de acest fel.

E o sinteză vastă a chestiunii petrolului, privită din toate punctele de vedere și căutînd să epuizeze subiectul prin contribuția specialiștilor indicați. Această operație de colaborare apropie lucrarea romînească de sistemul nemțesc, dovedit așa de fecund pentru știință.

Fără îndoială, cartea va folosi, în primul rînd, studenților, căci se știe că, în genere, literatura technică e — aproape exclusiv — engleză și germană, limbi necunoscute în majoritatea cazurilor, de studențimea noastră. Ea va ajuta la îmbogățirea cunoștințelor lor și la proectări și lucrări de laborator, căci majoritatea capitolelor sînt pur technice și conțin tabele și metode de calcul precise. Așa sînt studiul asupra forajului, datorat d-lui prof. ing. Th. Ficșinescu și cel asupra prelucrării petrolului, scris de d-l ing. Șt. Dobrescu.

Studiul d-lui Ficșinescu este cu deosebire interesant, căci conține cele mai noui metode de sondaj și exploatare.

Partea strict științifică și conducerea lucrării constituie opera personală a d-lui prof. Severin. E elaborarea unei munci modeste și fără sbîrnîitoare, de zeci de ani, în laboratoare. Capitolele, care tratează originea petrolului, compoziția lui chimică, prepararea sintetică și, mai cu samă, studiul complet al petrolului romînesc sînt de o mare valoare științifică și didactică. Ele constituie o sinteză a cercetărilor și rezultatelor, obținute de știința universală și accentuiază contribuția științei romînești, în care partea d-lui Severin nu e cea mai puțin importantă.

Din bibliografia bogată, care însoțește majoritatea capitolelor, se poate vedea munca, plină de răbdare și de seriozitate a autorului. Numai pentru Studiul petrolului romînesc s'au consultat 25 de lucrări în toate limbile, printre care descrieri ale călătorilor străini, jurnale de campanie ale generalilor ruși și austriaci, istorii politico-sociale ale principatelor și tratate de geografie, în cap cu *Descriptio Moldaviae* a lui Cantemir.

Mai trebuie să relevăm capitolul V, care conține studiul d-lui prof. Voitești asupra zăcămintelor de petrol și contribuțiile d-lor ing. T. Dobrescu (Gaze și gazolină), Cristian Leu (o metodă de rafinare și presajul uleiurilor), ing. Stamatopol (fabricarea parafinei), ing. M. N. Constantinescu (petrolul și economia națională) și dr. V. Viespescu (considerații economice asupra petrolului).

Acest din urmă capitol, datorat d-lui dr. Viespescu conține un istoric succint al producțiunii petrolifere mondiale și o dare de samă asupra politicii petrolului în principalele țări producătoare. Pentrucă această chestiune prezintă interes chiar pentru marele public, ar fi poate bine ca autorul desvoltindu-și studiul său, să-l publice într'o broșură separată, care să poată intra și pe mîna nespecialiștilor.

Lucrarea d-lui Severin învederează două lucruri: progresele uriașe înfăptuite în industria petrolului de tehnicienii noștri și munca rodnică și desinteresată a multora dintre profesorii noștri pentru avansarea științei romînești. E bine să se ție în samă asta, mai ales acum, cînd s'au adus, cu ocazia discuției reformei învățămîntului superior, multe atacuri nedrepte la adresa universitarilor romîni .

Realizarea grafică a cărții este ireproșabilă. Și în direcția asta, se ridică la nivelul operilor străine.

C. Al.

* * *

Paul Valéry, *Regards sur le monde actuel*. Paris, Ed. Stock.

D. Paul Valéry este un om uimitor. Universalitatea inteligenței sale, aplicată la raporturile de idei, îi permite să treacă dela poezie la dans, dela arhitectură la artele plastice, dela literatură la politică cu aceiași facilitate de spirit în atîtea domenii. Și în toate s'a aplicat cu atenție, cu forță și noroc, fiindcă a excelat pe de rînd. Faptul dovedește libertatea și ordinea gîndirii sale, însă și activitatea creiatoare a nespecialistului lucid în mijlocul tuturor preocupărilor și problemelor.

Aptitudinea d-lui Paul Valéry de a sezisa toate aspectele îi îngăduie să expună și soluțiile convenabile; aceasta rezultă viguros și într'o lumină excepțională din noua sa lucrare: *Regards sur le monde actuel*, o carte despre politică și soarta civilizației moderne. Notări asupra grandoarei și decadenței Europei, asupra istoriei, politicii partidelor, reflexii asupra Franței, Parisului, Orientului și Occidentului, asupra progresului, epocii dinainte și după războiu — toate reflectează subiecte privite cu mare îngrijorare de lumea actuală, încotro o ia civilizația și cu ea destinele omenirii.

Cu fiecare din scurtele esseuri se precizează o ideie politică și, treptat, se clarifică noțiunile ce am primit despre lume, ori pe cari ni le-am format ca toată lumea și de care ne servim în judecarea grupurilor omenești, relațiunilor reciproce dintre ele și fricțiunilor mutuale. Atitudinea de amator a d-lui Valéry în această materie îi dă calitatea de a preciza lucrurile foarte obiectiv. „Nu ne gîndim — spune d-sa — decît din întîmplare la circumstanțele permanente ale vieții noastre și nu le percepem decît în momentul cînd se schimbă...

„O izbitură ce ne atinge dintr'o direcție neprevăzută ne dă, brusc, senzația nouă a corpului; nu știam nicidecum ce eram, și iată că această senzație brutală ne face ca însăș sensibili, printr'un efect secundar, unei grandori și unei figuri neașteptate a domeniului viu. O atingere indirectă din Extremul-Orient și cutare impresionare directă din Antile m'au făcut să percep confuz existența unui lucru ce poate fi atins și zdruncinat de unele evenimente. M'am trezit „sensibilizat" de conjuncturile cari afectează un fel de ideie virtuală a Europei, pe care nu știam că o port în mine pînă atunci". Pasagiul acesta ilustrează și scriitorul, și metoda, și subiectul.

Ideia profundă a d-lui Valéry este că azi omenirea a recunoscut întreg pămîntul, devenit astfel domeniul său; i-a măsurat părțile componente, i-a aflat legile de mișcare, i-a descoperit și exploatat bogățiile. Precizia și claritatea științei, întinderea și tăria puterii au crescut la maximum — deci *„vremea lumii finite a început"*, și, după perioada de prospecțiune, am intrat în aceia de relațiuni. *Pînă acum, politica a speculat asupra izolării evenimentelor; de acum acțiunea ei va avea să conteze cu complexitatea contactului și raporturile tuturor evenimentelor universului.* „O solidaritate cu totul nouă, excesivă și instantanee între regiuni și evenimente este urmarea foarte sensibilă a acestui mare fenomen".

Europa și-a fundat măreția pe descoperirea legilor și metodelor cari au îngăduit europenilor să cunoască și să posedă pămîntul. Împotriva politicii, Europa a desvoltat la extrem libertatea spiritului, a combinat pasiunea de a înțelege cu voința de stăpînire; a inventat curiozitatea precisă și activă, a creiat un capital de legi și procedee puternice. Politica ei, totuș, a rămas aceiași, primitivă, dar cu arme mai redutabile și barbare.

Europa a fundat știința, iar știința a transformat viața și a multiplicat puterea celor ce o posedau. Prin firea ei, știința este esențialmente transmisibilă; ea se rezolvă necesar în metode și rețete universale; mijloacele pe cari le dă unora oricine le poate dobîndi. Astfel, inegalitatea artificială a forțelor, pe care se întemeia de trei veacuri dominația europeană, tinde să dispară repede. Politica europeană *locală*, nedind putința unei politici europene *universalizate*, a condus pe europenii în concurență să exporte procedeele și instrumentele cari făceau Europa să fie suverana lumii.

„Precum difuziunea culturii — exemplifică d. Valéry — într'un popor face imposibilă conversiunea la caste, și după cum posibilitățile de îmbogățire rapidă pentru oricine prin comerț și industrie au făcut iluzorie și caducă orice ierarhie

socială stabilă, tot așa se va întîmpla și cu inegalitatea fundată pe puterea tehnică. Nu va fi nimic mai idiot în istorie decît concurența europeană în materie de politică și economie, în comparație și confruntare cu unitatea și alianța europeană în materie de știință. In vreme ce capetele cele mai strălucite ale Europei construiau un capital imens de știință utilizabilă, tradiția naivă a politicii isterice de apucare și înșelare se continuă, și acest spirit de mici-europeni predă, printr'un soi de trădare, metodele și instrumentele de putere chiar celor pe cari înțelegea să-i domine. Lupta pentru concesiuni ori pentru împrumuturi, pentru a introduce mașini sau tehnicieni, pentru a creia școli sau arsenale, va atrage fatal întoarcerea Europei pe al doilea plan, indicat de dimensiunile ei și din care o împinsese tensiunea și schimburile interne ale spiritului său".

Pe scurt „Europa aspiră vizibil să fie guvernată de o comisie americană. Toată politica ei se îndreaptă într'acolo".

Europa n'a avut politica gîndirii sale — formulează laconic d. Valéry.

Deșteptarea Asiei, elanul și progresul revărsător al Americii justifică sumbrul pronostic de apunere a supremației europene.

E o cehstiune dacă nu se poate stăvili curentul acesta quasi-fatal. Din examinarea, ce o face autorul, a aspectelor Franței, avem punctul său de vedere asupra marii întrebări. Europa are știința și conștiința ei de ea; a creat știința findcă a avut conștiință. Or, celelalte continente au luat secretele științei,le-au aplicat la progresele industriilor și puterii, dar sufletul și spiritul au rămas pe loc. Știința lor e tehnică; ei sînt sclavii tehnicei; mecanica i-a deshumanizat și le distruge spiritul. Aici e scăparea Europei.

In atari schematice notări, d. Paul Valéry, poetul, face un teribil rechizitoriu politicii tradiționaliste a Europei, de izolare, și dă o splendidă lecție de politică, „care consistă în determinarea raporturilor dintre un om și massa celorlalți semeni pe cari nu-i cunoaște".

In acelaș fel, d-sa face o analiză strălucită noțiunilor de istorie, națiune, de partid politic, cu unele reflecții amare de adevăr, deși aparent paradoxale.

„Priviri asupra lumii de azi" are un țel învederat: acela ca Europa să nu-și piardă primatul conștiinței intelectuale: de aceasta depinde viitorul civilizației. Cine nu împărtășește vederile și întrebarea chinuitoare a poetului?

Victor Godeanu

* * *

Vicki Baum, *Lac-aux Dames*. Ed. Stock, Paris.

Vicki Baum, scriitoare germană, nu are deloc aerul să fie un romancier de maniera lui Heinrich Mann sau a lui Wassermann. Grația ei, întîi specific feminină și apoi cu înrudiri franțuzești, nu descoperă, printre paginile în care ea a cheltuit-o, atmosfera sumbră a unui roman nemțesc.

Grand-Hotel, primul ei roman apărut în franțuzește, e atît de viu, atît de degajat optimist, cu o temă ușoară, aproape puerilă, încît te miri, poate mai puțin că Vicki Baum e născută în Austria, dar mai mult că e socotită scriitoare a Germaniei contemporane.

Iată acest *Lac-aus-Dames*. Dintr'odată, subtitlul pe care-l pune autoarea, desemnează maniera ei: *roman gai d'amour et de disette*.

Hell, eroul simpatic al romanului, băiat frumos și fără ban în pungă, trebue să petreacă, în sezonul băilor, la o stațiune termală. Cum o să petreacă, cum o să iubească, cum va fi iubit (și încă mult) și cum o să iasă la socoteală cu toate acestea — iată tema lui *Lac-aux-Dames*.

Desigur, *Grand-Hotel* nu trăda această destindere spirituală. Era mai multă gravitate în acțiune.

Cu toate aceste, *Lac-aux-Dames* nu desminte ascuțimea inteligenții scriitoarei Vicki Baum, nici puterea de pătrundere a psihologiei personajelor înfățișate. Acest tînăr Hell este atît de natural, de vivace, cu duioșii interioare, abia lăsate libere la lumina zilei, încît simți viața lui pulsînd de realitate.

Dar noul roman apărut în franțuzește are virtutea rară a unui stil limpede, ușor înflorit, în care descoperi arta feminină a povestirii.

L. S.

Revista Revistelor

Drama literaturii burgheze

Un inventar al literaturii burgheze propriu zise ar arăta lesne că această clasă, care stăpîneşte politiceşte de 150 ani, nu posedă azi, în materie de literatură, decît romanul curent, pentru marele public, comedia teatrală şi scenariul de film. Tot ce trece de aceste genuri iese din cadrul concepţiei burgheze, fiind născut din inspiraţia celorlalte clase.

Clasa a treia n'a reuşit să inspire o literatură, cum s'a întîmplat cu monarchia şi biserica. Ea a susţinut materialmente pe scriitori, cînd produceau lucruri frumoase, fără să se intereseze decît de faptul, dacă opera sa n'o ameninţă în securitatea ei politică. In acest din urmă caz, intervenia cu severitate, prin legile pe care societatea ei şi le crease. Aşa l-a condamnat pe Flaubert, pe Baudelaire, pe Wilde şi chiar pe Dickens.

Deaceia, s'a putut constata fenomenul curios al unor scriitori burgheji, atraşi spre proletariat (Zola, France, Rolland, Shaw), răsboindu-se cu intelectualii clericali şi monarchişti — tot burgheji: Barrès, Péguy, Bourget, Maurras, Daudet.

Existenţa unui scriitor tipic burghez, cum e Thomas Mann, e un adevărat fenomen.

Toată tragedia acestei incapacităţi pentru creaţia literară se poate vedea, mai clar, în operele a doi reprezentanţi caracteristici ai producţiei literare burgheze: Ibsen şi Sinclair Lewis.

Deşi construeşte cu elemente universal omeneşti, Ibsen îşi alege totuşi eroii din lumea clasei sale, care respiră, dealtminteri, în toată ambianţa operei marelui dramaturg.

Faptul că el s'a ridicat cu violenţă în contra tîrgoveţilor şi le-a combătut cu ură ideologia, morala şi minciunile convenţionale, constitue un simbol al situaţiei tragice a acestei clase. Căci, pe cînd dramaturgii monarhici îşi reprezentau eroii, uriaşi, pînă 'n clipa căderii, pe cînd poeţii ţărănimii cîntau farmecul, nobleţea şi pitorescul popular, Ibsen, dramaturgul burghez, nu face decît să denunţe egoismul, minciuna, ipocrizia, prejudecăţile şi grozava singurătate a indivizilor mari ai clasei sale. Drama lui tipică este „Un duşman al poporului": deoparte, massa micii burghezii — „la racaille" cum spune franţuzul — de cealaltă parte, omul solitar, „duşmanul poporului". Burghezul, izolat în sînul clasei sale şi consolîndu-se cu gîndul că singurătatea dă forţa, acesta este eroul tragic, produs de societatea burgheză.

„Un duşman al poporului" este tragedia tipică a unei lumi incapabile de a sfărîma cadrele strîmte, în care s'a închis, de a-şi aprecia şi inspira eroii şi artiştii,

pe cari îi îndeamnă la solitudine sau dezertare, din cauza meschinăriei, a miopiei, a snobismului şi a lipsei sale de gust.

Sinclair Lewis a reuşit să ne dea în tipul — care nu e, cum s'a afirmat, american, ci universal burghez — al lui Babbit — toată micimea care stă la baza proporţiilor gigantice ale vieţii din Lumea nouă, cu tendinţa de banalizare a fiecărei idei mari, cu atmosfera înnăbuşitoare a vieţii de familie, cu indivizi ce se îmbracă, gîndesc şi trăesc standard, incapabili să-şi valorifice individualitatea şi libertatea.

Cu tot succesul de librărie, opera lui Sinclair Lewis a suferit, în America, un grozav eşec moral. Căci tocmai într'asta stă tragedia literaturii burgheze. Clasa aceasta nu tolerează profeţii, avocaţii, eroii şi nici arta, căreia ea însăşi îi serveşte de model. Clasă eminamente servilă, ea venerează, din admiraţie, produsele claselor superioare şi, din frică, pe ale celor în devenire.

Deaceia burghezia n'a putut produce un ideal spiritual comparabil cu cel al monarchiei, de atîta vreme înlăturată de la putere, sau cu cel al proletariatului, a cărui supremaţie e de domeniul viitorului.

(Bela Zsolt, *Magyar Hírlap*)

*

Criza spirituală a vremii noastre

Combătînd părerea generală că răsboiul ar fi punctul de plecare al unei faze noui în istoria omenirii, Antonio Bruers pune în „Gerarchia" toată problema crizei spirituale a epocii.

Faptul că răsboiul a provocat o nouă ordine economică, urmată de o criză financiară fără precedent, şi a transformat raporturile sociale şi politice ale naţiunilor şi statelor nu constitue un argument decisiv. Cu atît mai mult cu cît răsboiul nici nu este cauza haosului politico-social actual, ci este el însuşi efectul unui proces istoric de lungă gestaţie. Geneza crizei actuale trebuie căutată în progresul civilizaţiei mecanice, născută încă dela începutul secolului XIX. Aceasta a transformat radical înseşi bazele pe care se rezima edificiul culturii noastre. Vaporii, electricitatea, petrolul, ştiinţele aplicate la industrie şi în viaţa practică au progresat atît de rapid, încît procesul de transformare politică şi socială n'a putut să-i ţie pasul. Lipsa de coordonare între aceste două procese transformative a produs desechilibrul. Răsboiul a fost o simplă cauză acceleratoare.

Naşterea socialismului e un indiciu sigur al acestui desechilibru între ordinea economică şi cea socială în Europa şi, deci, în lumea întreagă — continentul nostru fiind de 25 secole centrul promotor al civilizaţiei universale, un Atlas care conduce lumea, de cînd a înfrînt puterea Arabilor, singurul popor asiatic ce-i disputatse, un timp, întîietatea. Astăzi, întreaga Asie, cu popoare imense, cum sînt cel indian şi chinez, e străbătută de freamătul revoluţiei. Această mişcare asiatică e o probă concludentă a caracterului intelectual al crizei noastre.

Pentru a înţelege mai bine spiritul mişcării din Asia, trebue să subliniem că ea e produsă de influenţa certă a bolşevismului rusesc.

Or, caracteristica importantă a socialismului raţionalist şi materialist este aceea de a fi unit la o formulă egalitară sau comunistă o concepţie intelectuală de dărîmare a valorilor spirituale, ce constituiau forţa esenţială a regimului aristocratic şi burghez. Prima încercare de acest fel a fost aceia de a distruge în conştiinţa indivizilor credinţa în Dumnezeu, în nemurirea sufletului şi în liberul arbitru.

Această concepţie intelectuală, care este una din ideile cardinale ale regimului bolşevic şi-şi trage originea din filosofia materialistă a lui Buchner şi Haeckel, a fost importată, odată cu elementele progresului mecanic, în Asia, unde formulele elementare ale comunis-

mului s'au adaptat ușor cu simplismul masselor fataliste. Tocmai în Continentul, unde separatismele religioase erau mai fanatice, ideia comunistă — adaptată perfect automatismului civilizației mecanice și fundată tot odată pe negarea transcendenței și pe privilegiul masselor — amenință să devie elementul unificator al Asiei contra Europei.

Pare curios procesul istoric, care a făcut ca ideia creștină, născută în Orient, să înflorească în Occident, pe cînd ideia materialistă, formulată în Occident și fecundată de științele aplicate, a cîștigat mai ales Orientul.

Orizontul secolului nostru este întunecat de fantoma acestei noui rivalități între Asia și Europa. Continentul nostru poate va repeta spectacolul republicelor grecești, roase de discordie și destinate să cadă sub puterea unificatoare a Romei. Deaceia, problema fundamentală pentru salvarea Europei este reconstituirea ei spirituală. Aceasta se va putea face printr'o formulă, care să concilieze transcendența religioasă, necesară unei civilizații durabile, cu civilizația mecanică, devenită neînlăturabilă.

Din unitatea religioasă, coordonată și fundată pe știință, va ieși formula politică și socială salvatoare.

Orice altă orientare sau program vor agrava criza și vor duce la pierderea ireparabilă a Europei.

(Antonio Bruers, *Gerarchia*)

*

Un călător englez în Rusia

Incă unul, în urma atîtora, și care descrie cu obiectivitate englezească ceeace a văzut sau i se pare demn de relatat.

Caracterul pasiv al Rușilor, care i se pare călătorului nostru trăsătura fundamentală a acestui popor, face să se simtă totdeauna nevoia unui conducător puternic.

Petru cel Mare a fost precursorul lui Lenin în a conduce, numai prin voința lui, Rusia spre industrializare.

Saltul, realizat de Petru în civilizarea poporului, a fost repetat azi de șefii revoluției.

Jurnalele au azi tiraje de milioane, și sînt cetite de milioane de indivizi, căci analfabetismul, care, înainte de răsboiu, atingea 67 la sută din populație, constituie astăzi o minoritate neînsemnată. Instrucțiunea se răspîndește rapid prin numeroase școli technice și de cultură generală.

Orașele capătă un aspect modern, fiind înzestrate cu canalizare, tramvai și lumină electrică. Radiofonia și cinematograful înfloresc pretutindeni.

Dar marea forță de modernizare, într'o țară cu energia a 160 milioane de indivizi și cu resursele economice ale unei șesimi din suprafața terestră, este industrializarea. Pentru executarea faimosului plan quinquenal se lucrează cu un entusiasm de nedescris. Toate națiunile Rusiei sînt mobilizate pentru realizarea lui. Dar — ceeace e mai interesant de semnalat — este energia, cu care un popor întreg se lipsește de produsele principale, pentru a realiza economiile necesare.

Căci acolo totul e împărțit în rații, până și laptele, așa de necesar pentru copii. Alimentele de lux: sardele, fructe conservate sau orientale, cafeaua, biscuiții, cacao lipsesc aproape cu desăvîrșire. Mai mult, suferă copiii; deaceia, în ținuturile îndepărtate de centrele mari, unde creșterea lor nu poate fi supraveghiată, mortalitatea lor e destul de mare.

Chiar biletele de teatru și cinematograf sînt raționate. Din cauza asta, lucrătorii — mai cu samă, tineretul — își petrec vremea liberă cu plimbări în aer liber și cu sporturi. Totuși, alcoolismul se menține, vodka obținîndu-se lesne. Pe străzile orașului mare, se pot întîlni destui bețivi. Pentru Rusul revoluției, ca și pentru cel al absolutismului, beția reprezintă încă o recreare în monotonia vieții.

Un alt mijloc de salvare din această monotonie este planul quinquenal. Lucrătorii conștienți caută, în vremea liberă, să pătrundă tainele muncii lor și să se instruiască, pentru ca, mărindu-li-se îndemînarea technică, să poată sluji mai bine pentru realizarea industrializării rapide. Alții își consacră „loisir"-ul partidului comunist. Căci membrilor acestui partid li se cere un surplus de muncă și sacrificii bănești. Partidul luptă pentru auto-educare, pentru creșterea eficacității technice, pentru studiul problemelor sociale și politice și, mai ales, pentru organizarea tineretului.

Avortul se practică în mod legal. Anul trecut, numărul nașterilor a fost egal cu cel al avorturilor. Ca rezultat, o tendință ca familia să rămîie la cel mult doi copii. Asta va aduce o scădere a populației, inevitabilă dacă nu se oprește această mișcare.

In concluzie, nu se poate prevedea cît timp va stăpîni în Rusia ortodoxia mixtă. Un lucru e sigur: ea tinde să devie una din cele mai mari puteri industriale ale lumii.

(L. Haden Guest, *Nineteenth Century and After*).

*

Problema Africei

Mișcarea gandhistă în India, uriașele frămîntări din interiorul Chinei și recentul conflict chino-japonez, care a produs atîtea nopți de insomnie diplomației anglo-americane, au atras atenția tuturor asupra problemei asiatice și au dovedit interesele imense, care leagă organizația capitalistă de aglomerația noroadelor de pe continentul vecin.

Doctorii capitalismului, convinși că deșteptarea națională a Asiaticilor este cauza fundamentală a crizei actuale, găsesc că singurul leac pentru salvarea economiei burgheze — sau, cel puțin, pentru prelungirea existenței ei — ar sta în păstrarea cu orice preț a acestor piețe coloniale.

In timp ce toate privirile sînt ațintite într'acolo, se uită, pe nedrept, importanța pe care ar putea-o căpăta continentul african în îndreptarea situației de azi.

Cel dintîiu, care pune problema în toată amploarea ei, este savantul englez Julian Huxley.

Intr'adevăr, Africa e un continent cu bogății imense, în majoritate neexploatate. Pe lîngă enormele avuții minerale, resursele ei în vegetale sînt nelimitate. Alcoolul, produs vegetal, ar putea înlocui sursele actuale de energie: petrolul și cărbunele, ale căror zăcăminte sînt aproape complect secătuite, la noi.

Pe teritoriul acestui continent trăește o rasă viguroasă, capabilă de muncă și producție, după cum a dovedit-o cu prisosință în America. E drept că această rasă e, deocamdată, pe o treaptă de civilizație foarte joasă. Nu numai scrisul îi e necunoscut. Chiar formele elementare ale muncii organizate lipsesc. Plugul, roata, piatra cioplită sînt necunoscute.

In ultima jumătate de veac însă, civilizația Albilor a exercitat o influență binefăcătoare asupra acestor ținuturi bogate și primitive. Drumul de fier, școlile, spitalele, serviciile poștale și automobilistice, stațiunile de misionari au creat un contact permanent între ideile Albilor și triburile mai importante. Adaptabilitatea acestor neamuri este cu atît mai rapidă, cu cît pornesc dela un nivel cultural așa de jos și sînt cu totul lipsite de tradiție.

Acestea constituie elemente favorabile de non-rezistență.

Avîndu-se în vedere tocmai această putință de adaptabilitate și, deci, de atragere a energiilor negre spre industrializare, se poate spune că, pentru Africa, nu s'a făcut pînă azi destul. Dezinteresarea asta, inexplicabilă economicește, se datorește neputinței de aclimatizare a Europenilor și unei prejudecăți de culoare, pe deoparte, și, pe de alta, miopiei statelor, care și-au împărțit Africa, fără să-și fi putut trasa o atitudine comună politică. Fiecare stăpînitor a adoptat idei diferite asupra funcțiunii Albilor și Negrilor în economia africană. Așa, de pildă, Franța duce o politică netă de asi-

milare. Urmind politica orgolioasă a Romei imperiale, ea acordă dreptul de cetățenie franceză, indiferent de culoare și rasă. Mișcarea trupelor africane dealungul imperiului colonial francez și pe toate căile Metropolei, participarea deputaților negri la ședințele parlamentului și sforțările uriașe ce se depun pentru ușurarea comunicațiilor între Franța și Colonii, denotă tendința de a se da imperiului francez un caracter de continuitate.

Marea Britanie se mărginește să-și administreze cît mai bine provinciile, adoptînd oportunismul ca politică generală și exploatarea Negrilor prin Albi ca normă economică.

In regiunile belgiene, italiene și spaniole, se constată un amestec curios de administrație a societăților cu capital privat și de control al Statului. Coloniile portugheze sînt cedate unor companii privilegiate, care împiedică progresul.

Acest haos în politica economică a Africei va duce, fără îndoială, la o trezire a conștiinței naționale. Existența unor atitudini așa de deosebite în ținuturi vecine a dat naștere — se constată de pe acum — ideii de unitate africană.

Continuind aceiași centrifugalitate, vom asista curînd la ciocnirea spiritului raționalist cu interesele puterilor coloniale. Ceeace va face ca, în loc să se atragă o massă imensă de consumatori în sistemul nostru de schimb, să se piardă o sursă inepuizabilă de materii prime.

De aici se vede că, după ce a scăpat din mîni Asia și a pierdut răsboiul în Pacific, capitalismul european își joacă ultima carte în Africa. De forma, pe care va da-o economiei în această parte a lumii, depinde soarta sa.

Dacă se va continua cu sistemul actual, în care Africa e considerată ca un izvor de profituri pentru Albi și Africanul ca un instrument de muncă în vederea aceluiași scop se va ajunge la disolvarea vieții sociale de acolo și la crearea unui proletariat negru agricol, mai periculos decît cel european, pentrucă e lipsit de tradiție. In fața acestui pericol, se pare că tendința doctorilor economiști este de-a încuraja inițiativa Africanului, făcîndu-l să lucreze în profit propriu, pentru a-i mări astfel puterea de cumpărare.

Nu se poate ști dacă e drumul cel bun. O cale mult mai sigură ar fi aceea de a se lucra la crearea unei entități sociale și a unei civilizații specific africane, bazată pe instituțiile și practicile indigene și desvoltată gradat și metodic.

Gindirea și economia europeană se vor putea altoi pe această civilizație nouă, care-și va da contribuția ei la progresul lumii, creînd forme nouă ce ne vor scoate, poate, din marasmul zilei de azi.

(Julian Huxley, *Fortnightly Review*).

*

Omagiu lui Goethe

Goethe cîntă ca și cum ar ignora toate resursele artei și toate contrapunctele cugetării. Are mai mult decît oricine virtutea de a uita, care alcătuește fondul adevăratului poet și fără îndoială al oricărei creațiuni artistice.

Ce splendidă minune: poetul adevărat uită, creînd, cultura care-l hrănește și-l face să creeze. Potențialul său de viață îi îngădue această acțiune contradictorie: se lasă în voia instinctului și emoției sale; și, fără să știe, fără să vrea, cultura profundă îi învălue instinctul eliberat; și oricît de ascunsă ori de tăcută ar fi, ea îl călăuzește.

Această minune atît de rară e minunea lui Goethe.

La șaptezeci de ani, cînd iubește o fată cu cincizeci și doi de ani mai tînără decît el, Goethe e profund rănit renunțînd la această supremă îmbărbătare.

S'ar fi putut căsători cu ea împotriva părinților, în ciuda lumii, a contingențelor și a moravurilor. D-ra de Levetzov ar fi făcut această nebunie. Goethe nu era însă în stare să o facă, deși știa că ar fi băut o ultimă cupă de nectar la izvoarele cele mai calde ale poeziei.

Poetul are atita nevoe de tinerețe! Mai ales în umbra sbîrciturilor și sub omătul părului cărunt.

Viața poetului adevărat e o viață de dragoste, pe care o mărturisește ori o ascunde; el nu e niciodată soț: e totdeauna amant. Și vai lui dacă se silește să nu fie!

André Suarès, *Nouvelle Revue Française*, 1 Mart 1932).

*

Tradiție și pictură modernă

Ce ne evocă oare cuvîntul feeric „Muzeu"?

Inainte și mai presus de amintirea cutărui sau cutărui tablou se deșteaptă în noi viziunea sclipitoare a unei materii numite *pictură*, așa cum ne-au lăsat-o strămoșii, meșterii de demult, o materie nobilă, prețioasă și de o diversitate inimaginabilă.

Tot ce flatează ceiace s'ar putea numi simțul-tactil al ochiului se oferă înmărmuririi noastre: transparența vitraliului, bogăția smalțului, fineța porțelanurilor, lustrul înăbușit al gresiei, strălucirea mătăsurilor, distincția profundă a catifelei, somptuozitatea obiectelor de aur, și, mai mult decît toate acestea, o materie cîndată, nedefinită.

Misterul e cu atît mai mare cu cît materia aceasta, împovărată de emoție, exprimă — sub meșteșugul pictorului — simțirea și spiritul său, dar, individualizîndu-l și depășindu-l, ea rămîne totuși specifică geniului rasei lui: în adevăr, pictura italiană, spaniolă, franceză, flamandă, evocă materii picturale deosebite.

Rămînem uimiți de atîtea invențiuni, de subtilitatea procedeelor, de varietatea lor ; sîntem pătrunși mai ales de dragostea gravă, răbdătoare, chibzuită, pe care o pun pictorii în desăvîrșirea acestei materii prodigioase, țîșnită din inima și din mintea lor, solie divină a emoției ce-i stăpînește.

Dacă evocăm acum un ansamblu de pictură „modernă", viziunea se schimbă cu totul.

Ochiul ne este impresionat dezagreabil de o materie uniformă, îndeobște aspră și greoae, de care privirea noastră se izbește ca de un zid. O materie crudă, goală, fără pudoare și fără mister, etalată brutal pe pînză, un soiu de materie standardizată, aceiași pentru toate țările, nemaiexprimînd nici rasa, nici pe individ.

Pictura cea veche și cea modernă, evocă așa dar două materii diferite.

Cea veche, și aceasta nu e opera vremii, are ceva necunoscut, care scapă analizei; e prețioasă, transparentă, pe cînd cea modernă e perfect cunoscută, nu e decît pictură goală, așa cum iese din tub, săracă și opacă.

Am putea spune despre cea dintîi că ne creează o iluzie de adîncime, iar despre cea de-a doua că e plană.

Epoca actuală are, mai mult decît oricare alta, pasiunea cercetării bogăției și diversității materiei în toate ramurile artei decorative, metal, lemn, sticlă, etc... A obținut rezultate admirabile, s'au înfăptuit opere de netăgăduită calitate, și totuși epoca aceasta n'a putut realiza în pictură decît o materie ingrată și săracă, cea mai săracă din toată istoria picturii.

Critica de avantgardă a salutat acest rezultat ca o victorie, intitulind sărăcia aceasta „amploarea materialului".

Disprețul acesta afectat al modernilor pentru toate invențiunile subtile ale predecesorilor lor să fie oare dovada unei științe nouă care neglijează anumite mijloace pentrucă a descoperit altele mai puternice, sau nu e decît un semn de slăbiciune, de lipsă de cultură, dovada unei ignoranțe care vorbește tare pentru a ne face să ne lăsăm înșelați?

(Jean-Ch. Duval, *Mercure de France*, 15 April 1932).

Adevăratul Goethe

E surprinzător că nu s'a făcut niciodată deosebire între ideile lui Goethe despre lume (optimismul său spinozist, evlavia lui față de natură, viziunea sa botanică despre univers, cu ideia unei dulci fatalități cosmice) și propria lui viață, inclusiv poeziile.

E aproape ridicol să nu se fi înțeles că Goethe a fost un om care s'a căutat veșnic pe sine. Vezi: Werther, Faust, Wilhelm Meister.

La patruzeci de ani, Goethe caută încă zădarnic, pe drumurile Italiei, să afle dacă e poet, pictor sau om de știință; și nesigur a rămas pînă la urmă.

In Germania, un Goethe înfățișat astfel ar irita, desigur: „evangheliile" Germaniei i-au făcut un portret cu totul contrariu.

Autorul lui Faust a fost necontenit necredincios soartei sale. De aci deprimarea lui permanentă, izolarea, solemnitatea, urmele de amărăciune

Trăia o viață pe dos. Era un dezertor etern al soartei sale intime.

Nu trebue să uităm că, în viața lui, Goethe practică numeroase fugi și dispariții. Fuge de prieteni, de iubite, de existența lui ca poet, pentru a se dărui tot Weimarului.

„Din clipa instalării sale la Weimar, viața lui Goethe poartă pecetea nemulțumirii. Un ministru care nu-i ministru; un director de teatru care detestă teatrul. Și fiindcă totuși Dumnezeu îl făcuse să fie poet, îl silește pe acest poet să inspecteze minele, să recruteze soldați și să-și facă un cal de paradă botezat „Poezie".

(José Ortega y Gasset, *Die Neue Rundschau*, 1 April 1932).

Tabla de materie

a

VOLUMULUI LXXXIX

(Anul XXIV, Numerele 1, 2 3 și 4)

I. Literatură.

II. Studii. — Articole. — Scrisori din țară și din străinătate

III. Cronici

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL ~~LXI~~ (XC)
ANUL XXIV

ATELIERELE „ADEVERUL" S. A.
STRADA CONST. MILLE 5—9, BUCUREŞTI
1932

1932. ANUL XXIV. MAI, IUNIE No. 5 şi 6

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

Redacţia şi Administraţia: Str. Const. Mille 5—9, Bucureşti

1932

Viaţa Romînească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în ţară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

VIAŢA ROMÎNEASCĂ
REVISTĂ LUNARĂ
Bucureşti, Str. Const. Mille No. 5—9
Anul XXIV

Preţul Abonamentelor :

IN ŢARĂ :

Pe un an . . . . Lei 500
Pe jumătate an . . . . „ 250
Pentru Bănci şi Societăţi, anual . . . . „ 600

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an . . . . Lei 650
Pe jumătate an . . . . „ 375

Abonamente se pot face dela orice număr, trimiţind suma prin mandat poştal sau plătind costul direct la birourile administraţiei din Bucureşti, str. Const. Mille No. 5-9

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 şi 1924, se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţul de 200 lei colecţia, iar 1925, 1926, 1927 şi 1928 cu lei 300 colecţia.

Administraţia.

Reflexiuni despre popularitate[1]

Să-i daţi voie unui călător, care vine de departe, să vă împărtăşească unele reflexii asupra unui subiect studiat în ţara sa, plecînd desigur dela observaţii locale, dar sprijinindu-se în acelaşi timp şi pe exemple care depăşesc locul său de origine — cele mai multe făcînd să iasă în evidenţă laturi caracteristice ale naturii omeneşti şi condiţii care se întîlnesc în cursul vieţii, pretutindeni.

Există oameni care iubesc şi caută popularitatea; sînt alţii care par că o dispreţuiesc. Chiar dacă socotim pe toţi aceştia din urmă ca fiind de bună credinţă, numărul lor nu e prea mare. Căci de multe ori chiar oamenii care preferă o viaţă singuratică departe de sgomotul mulţimii sînt mulţumiţi să aibă, în izolarea lor, siguranţa că sînt apreciaţi de mulţime şi că numele lor e pronunţat cu respect.

Eixstă apoi acei care au avut deziluzii şi decepţii. Duşmanul poporului, faimosul erou al lui Ibsen, din piesa cu acelaşi nume, care sfirşeşte cu fraza celebră: „Omul cel mai tare e acel care rămîne singur", a ajuns la această formulă abia la urmă, după o lungă experienţă de eşecuri şi decepţii, cînd a putut să-şi dea sama de valoarea unei popularităţi pe care o dorise atîta, altă dată. Fraza eroului lui Ibsen nu decurge dintr'un dispreţ instinctiv şi înăscut pentru popularitate, ci este maxima amară a unui om care a băut paharul pînă la fund, este refugiul suprem contra desperării şi descurajării.

Chiar dictonul atît de citat, care ne recomandă să nu căutăm aprobarea altora ci să căutăm aprobarea propriei noastre conştiinţe, această maximă, atît de înţeleaptă în aparenţă, nu e decît o reacţie energică şi bărbătească contra descurajării.

[1] Conferinţă ţinută la Sorbona, în amfiteatrul „Richelieu", în seara de 28 Ianuarie 1932 şi tradusă din franceză de C. I. Botez după textul dat de autor.

Am putea spune că, în mod normal, omul are nevoie de aprobarea celorlalţi şi trebue ca lumea să fi fost foarte nedreaptă sau răuvoitoare ca să silească pe cineva să proclame forul său interior drept singurul judecător la care se poate adresa.

Celebrul filosof pesimist, Arthur Schopenhauer, care avea darul unui stil poetic şi de o claritate aproape franceză, a făcut într'un pasaj vibrant din opera sa această distincţie între vanitate şi orgoliu: există vanitate cînd cineva aleargă după laudele altora, există orgoliu cînd cineva caută să obţie stima propriei sale conştiinţe şi Schopenhauer adăuga în acelaşi timp că înţelege cum cineva poate fi orgolios, dar nu înţelege cum cineva poate avea vanitate.

O spunea numai, căci dacă a fost vre-o dată un om care să sufere mult din cauza indiferenţei publicului faţă de operele sale, apoi acela a fost Schopenhauer. Cînd, către sfîrşitul vieţii, publicul începuse să-i facă dreptate, iar critica se ocupa pe larg de operele sale, el se ameţea ca de un nectar de toate dovezile de simpatie, de toate omagiile, de tot ce se scria despre dînsul şi ruga pe toţi amicii săi să-i semnaleze chiar notele cele mai scurte care apăreau în ziare, despre opera şi persoana sa.

Iată, după părerea mea, înclinaţia naturală şi tendinţa normală, chiar dacă raţiunea rece le poate condamna şi ne poate arăta riscurile şi primejdiile la care duc.

Căutarea popularităţii are cauzele ei psihologice imediate sau îndepărtate, indiferent de valoarea sau semnificaţia pe care o acordăm acestui fenomen al vieţii colective, pentrucă nu trebue să confundăm niciodată descoperirea cauzelor unui fenomen cu o judecată de valoare, care e cu totul altceva, iar un eveniment se poate foarte bine explica fără a fi nevoiţi „a-l condamna sau a-l absolvi".

Théodule Ribot, pătrunzătorul psiholog francez, care ne-a lăsat o lungă serie de studii solide şi limpezi, a scris şi o frumoasă carte despre „Pasiuni" în care ne indică cele două resorturi adînci şi puternice în jurul cărora se grupează pasiunile noastre: instinctul de conservare şi instinctul de expansiune şi de dominare. Cred că aceleaşi resorturi constitue substratul fenomenului de care vreau să vă vorbesc: goana după popularitate.

In primul rînd, instinctul de conservare face pe individ, înconjurat de obiceiu de tot felul de primejdii, să caute ajutorul semenilor săi, să le capete simpatia şi să obţie o apreciere favorabilă din partea lor; în al doilea rînd, instinctul de dominare împinge pe mulţi oameni să caute, în cercuri cît mai largi, aprecierea celorlalţi, admiraţia şi docilitatea lor.

O paranteză: dacă în general oamenii ascund aceste pla-

nuri şi ambiţii de popularitate, ei o fac fiindcă ele decurg din funcţiuni psihice care nu se dau pe faţă, chiar cînd sintem conştienţi de prezenţa lor. De multe ori e vorba de o rezervă la fel cu aceia care ne face să vorbim cu modestie de inteligenţa noastră, opusă siguranţei cu care vorbim despre bunul simţ pe care îl avem şi care reprezintă un minimum nu numai îngăduit, ci obligatoriu. Cred că acesta e adevăratul motiv pentru care omul, cu toate că se înşeală de multe ori, nu doreşte niciodată să aibă mai mult bun simţ decît are, iar nu acel invocat de Descartes care zicea că „bunul simţ e lucrul cel mai bine împărţit în lume".

Să revenim la subiectul nostru. Instinctul de dominaţie, pe care îl arătam adineauri ca factorul principal ce ne împinge să căutăm popularitatea, este uneori atît de perseverent în cît se exercită chiar într'un moment cînd celalt instinct, instinctul de conservare, a pierdut orice raţiune de a fi.

Ce alt demon a făcut ca atîtea capete distinse, fiindcă nu puteau, din motive de delicateţă, să-şi publice operele şi memoriile în timpul vieţii, să oblige pe moştenitorii lor să le facă să apară mai tîrziu ? După ce vor fi dispărut, ei nu se vor mai putea bucura de succesul lor, dar aceşti oameni au avut viziunea îmbătătoare a unei popularităţi postume, un aliment viitor pentru instinctul lor de dominaţie care sfidează moartea.

Filosoful german Leibniz, care a scris partea cea mai importantă din opera sa în limba franceză, a compus către sfîrşitul vieţii, cea mai puternică, poate, dintre lucrările sale filosofice: „Les Nouveaux Essais sur l'Entendement humain". Această carte a fost sugerată de o lucrare a lui John Locke care era intitulată numai „Essais sur l'entendement humain". Scrierea lui Leibniz avea un aspect polemic şi ajungea la concluzii în mare parte diferite de cele ale lui Locke. Dar, tocmai cînd autorul se pregătea să o dea la tipar, el află că John Locke murise şi atunci avu sentimentul că nu era elegant a ataca pe un gînditor care nu se mai putea apăra. El renunţă atunci la publicarea cărţii lui, lipsind lumea filosofică de cunoaşterea ideilor sale din ultima perioadă a vieţii, dar nu distruse manuscrisul, avînd speranţa că, după moarte, cartea va vedea lumina graţie iniţiativei admiratorilor săi şi că cel puţin gloria lui postumă va căpăta o nouă strălucire, ceiace de altfel s'a şi întîmplat.

Un alt exemplu: marele critic francez Sainte-Beuve nu era, după cît se pare, un om tocmai seducător, dar la un moment dat el avu fericirea unei iubiri împărtăşite cu fermecătoarea soţie a unui om celebru. Lucrul era fireşte secret, cel mult doar bănuit.

Sainte-Beuve însă voia să se ştie şi să fie privit ca un erou. El avu grijă să ne vorbească de această aventură în

amintirile sale, ca, măcar mai tîrziu, cînd el nu va mai exista, umbra lui să poată avea un succes de vanitate bărbătească de care nu se putuse bucura în cursul vieţii. Există deci nevoia ascuţită de a-şi extinde personalitatea, chiar în condiţii în care triumful nu apare decît sub forma palidă a unei publicităţi postume.

De obiceiu, cînd vorbim despre popularitate, ne gîndim mai ales la sfera practică, la domeniul politic şi social. Dar această problemă se pune pretutindeni, relativ la toate ramurile de activitate omenească şi — pentru a proceda sistematic — trebue să parcurgem în treacăt toate manifestările esenţiale ale spiritului nostru.

Şi, pentru a lăsa la sfîrşit aşa numita viaţă practică, să incepem cu regiunile cele mai ideale: arta, ştiinţa, filosofia, cercetînd raporturile lor cu popularitatea.

Şi de astă dată, nu ne vom ocupa de substratul ei ascuns nici de resortul care ne împinge şi ne aruncă în afară de noi înşine, ci de condiţiile concrete în care ea se manifestează şi de valoarea ei eventuală.

Să începem cu domeniul artei, cuprinzînd, bineînţeles, şi literatura. De sigur, un artist care creează o operă de artă se lasă condus de atracţia către idealul său şi de farmecul visului său interior. Dar e foarte probabil că o altă viziune nu-i e străină, aceea a unui public entuziast care îl înconjoară cu admiraţia sa. S'a remarcat, cu dreptate, că chiar artistul singuratic şi dispreţuitor, chiar acel care se retrage şi se izolează departe de o lume în care nu găseşte nici un ecou, are şi el viziunea atrăgătoare a unui public viitor care îi va aduce revanşa şi succesele care i-au fost atîta timp refuzate.

Există artişti care reuşesc să cîştige uşor popularitatea; alţii care, cu tot talentul lor, nu reuşesc decît să fie admiraţi de o elită restrînsă. Care ar putea fi condiţiile popularităţii în acest domeniu şi ce dovezi ne dă despre valoarea operei care se bucură de favoarea ei?

Să ne mărginim, pentru aplicaţii şi exemple, la literatură, mai accesibilă şi deci mai comodă. O operă literară populară nu e numaidecît aceia care a luat un subiect din mediul popular sau din ambianţa mediocră în care trăeşte majoritatea cititorilor. Din contră, marea massă a cititorilor preferă, de obicei, să găsească într'o carte altceva decît ambianţa zilnică şi decorul în care îşi duce existenţa de fiecare zi. Ea e mulţumită să fie introdusă într'o lume nouă şi diferită şi astfel se explică, cel puţin la noi, înclinarea celor care trăesc în marasmul mediocrităţii, pentru romanele cu panaş, cu Domnul Conte şi Doamna Marchiză.

Pentru a ilustra această dorinţă de a trăi altfel şi de a fi altceva, aş putea să vă amintesc un exemplu caracteristic

şi concludent. E adevărat că acest exemplu aparţine sferei filosofice dar pentru că filosofia e pe jumătate artă, sper că el nu vi se va părea ne la locul lui.

Filosoful Schopenhauer, despre care am vorbit adineauri, a desvoltat în opera sa o concepţie pesimistă a lumii, după care viaţa este rea şi mizerabilă, şi cea mai înţeleaptă atitudine a omului în faţa vieţii ar fi o deslipire din tumultul dorinţelor şi al luptelor egoiste, prin ridicarea spre sfera unei contemplaţii senine, stare care precede neantul şi ne prepară pentru dînsul.

Această doctrină, care a fost ignorată timp de o jumătate de secol, a devenit dintr'o dată populară, mai ales în Germania. Şi în ce împrejurări? Cînd imperiul german se găsea în culmea puterii şi prosperităţii, după 1870. Cum se poate explica acest fenomen? Tocmai fiindcă atunci apăruse un fel de saţietate, o oboseală de bine, o plictiseală de juisare, iar lumea se aruncase cu sete în direcţia opusă voinţei de a trăi, pasionîndu-se pentru doctrina pesimismului şi a renunţării.

Pentru a reveni la subiectul nostru, voi spune că un scriitor nu ajunge la popularitate fiindcă a luat un subiect dintr'un mediu popular, ci mai de grabă fiindcă a exprimat sentimente şi aspiraţii populare şi mai ales fiindcă nu a depăşit nivelul inteligenţelor mijlocii, pentru că a scris o operă simplă şi clară, plină de generozitate şi de tandreţă, capabilă să provoace veselia sau lacrimile.

Popularitatea unei opere literare are nuanţe diferite, în ce priveşte durata şi extinderea. Alături de popularitatea durabilă, găsim o popularitate trecătoare care se confundă cu moda şi popularitatea locală, legată de împrejurări particulare.

Oare popularitatea, chiar cea durabilă, poate fi o dovadă pentru valoarea unei opere literare? De sigur că nu. Aşi putea să invoc cu mai multă autoritate exemple caracteristice dela noi, însă ele nu ar fi cunoscute în străinătate, limba noastră fiind un rău pasport pentru a trece frontiera. Trebue deci să mă menţin într'o sferă mai generală şi mai cunoscută. Mai întîi aşi putea menţiona un anume gen literar, foarte apreciat de mulţime, dar în acelaşi timp dispreţuit de elite, cum e melodrama, chiar dacă e bine construită. Sau, pentru a cita un nume propriu, aşi putea să vă amintesc cazul lui Georges Ohnet, ale cărui romane au avut un succes imens şi care au avut sute de ediţii, cu toată critica unui Jules Lemaître sau Anatole France, şi cu toate că nu figurează în nici o istorie a literaturii franceze. Cu toate acestea, în ciuda mediocrităţii lor, aceste romane au avut nenumăraţi cititori pasionaţi, printre care, se pare că figurează şi un cap încoronat, azi în exil, un suveran puternic odinioară

care spunea odată unui scriitor francez, pe care-l primise în audiență, că regretă nespus de mult că Georges Ohnet nu e supusul său, pentru a primi spiritualul răspuns: „Sire, și noi regretăm aceasta".

Scriitorii care sînt gustați numai de elite, nu sînt desigur autori populari, dar ei pot, după un timp și grație valorii lor, să cucerească o faimă care echivalează cu un fel de popularitate.

Toți marii scriitori, care rezistă scurgerii timpului și care sînt sărbătoriți nu numai de elita timpului lor, ci și de o serie de elite care se succed în decursul timpului, ajung să pătrundă pînă la urmă în conștiința masselor, care rostesc numele lor cu respect, chiar dacă nu le-au citit operele sau nu au reușit să le înțeleagă. Ași putea numi aceasta o popularitate derivată; dar cealaltă, acea spontană și autentică, care se creează prin plăcerea simțită direct de cititori, nu e nici o dată semnul sigur al valorii unei opere. Totuși, trebue să adaug, că ea nu e, de altfel, nici dovada sigură a mediocrității unei opere literare.

In Romnia, lumea e mare amatoare de teatru, și se traduc în grabă multe piese care au avut succes în străinătate. Totuși nici o dată sălile nu sînt atît de pline, chiar în această epocă de criză acută, ca la reprezentațiile dramelor lui Shakespeare. Am crezut un moment că mulțimea se lasă atrasă de fast și de decoruri, de eterna defilare de fantome care caracterizează piesele marelui dramaturg englez. Dar nu; lumea aplaudă cu același entuziasm și pasajele mai adînci, cînd prin imagini strălucitoare, ni se arată resorturile sufletului omenesc. In fundul sensibilității masselor, se găsește după părerea mea, un sănătos instinct al frumosului, din nenorocire înconjurat de o zonă de sentimente mai comune, de dorinți inferioare, de tandreță vulgară și de emoție ieftină. Și în timp ce unii autori se oprese la această zonă exterioară, urmărind o popularitate ieftină, alții știu să se coboare pînă la aurul din ascunzișurile sufletului omenesc și reușesc să miște mulțimile, fără să trădeze cerințele unei arte superioare.

Imi este permis, atunci, să fac o distincție și să spun că popularitatea unei opere literare sau a unui autor poate servi uneori ca o dovadă a valorii, mai ales cu o garanție: *Cînd în mulțimea admiratorilor se află cuprinse și elitele.*

Dacă elitele sînt disprețuitoare, admirația masselor e aproape totdeauna suspectă și semnificația ei cu totul contestabilă. Dar poate că admirația comună a mulțimilor și a elitelor dă mai multă greutate valorii unei opere, decît cînd ea se adresează numai elitelor fără a ajunge să provoace entuziasmul marelui public.

Dacă trecem acum la altă creație omenească, știința,

constatăm că raportul ei cu popularitatea e cu totul altul și că e mult mai șters. Știința positivă, prin natura și terminologia sa, e rezervată unui clan restrîns de specialiști și de inițiați. Ea nu e accesibilă în general masselor populare și savantul trebue să se mulțumească cu controlul confraților și cu aprecierea lor.

Mai mult, adevărul urmărit în cercetările savanților posedă într'însul garanția exactității sale. Astfel că savantul poate să se dispenseze, cel puțin cîtva timp, de sprijinul aprobator al celorlalți, chiar de al acelora care ar fi într'adevăr calificați pentru acesta. Valoarea unei opere științifice poate rămîne în afară chiar de adeziunea competințelor, căci s'a întîmplat în istoria descoperirilor, ca o teorie nouă, cu toată opunerea specialiștilor, să sfîrșească totuși prin a se impune. Autorul ei rămas singur, a rezistat totuși grație acestei forțe a ideii adevărate, atitudine care convine mai greu unui artist, fiindcă frumosul nu posedă această necesitate și evidență a adevărului care îl fac de sine stătător.

Dar dacă omul de știință, în general, are foarte puțin contact cu popularitatea, există o întreagă categorie mult mai privilegiată, aceia a tehnicienilor, a oamenilor de știință aplicată, care, grație invențiilor lor ce transformă fața lumii, au posibilitatea să devie mari eroi populari. Edison, Marconi, Blériot și alte nume celebre au pătruns adînc în conștiința mulțimilor prin invențiile lor utile și minunate și în același timp pe înțelesul tuturora.

Chiar în ziua cînd aplicarea acestor descoperiri, care la început s'a făcut în profitul civilizației, se va face în scop de distrugere și de masacru, ei se vor bucura de o popularitate sinistră, meritată de sigur, de ucigași de oameni, dar vor rămîne totuși populari.

Din cauza valorii practice a științelor, orice savant poate avea speranța unei popularități indirecte și îndepărtate, chiar dacă numele său ar fi puțin rostit, căci e totdeauna posibil ca pe baza unei formule abstracte și pentru moment infecunde a unui teoretician, alții să vie mai tîrziu și să construiască aplicații tehnice și atunci cel dintîi ar avea dreptul să viseze la aclamațiile îndepărtate ale mulțimii, care se vor adresa și lui într'o măsură.

Cu toată înrudirea care există între filosofie și știință, fiindcă filosofia contemporană vrea să fie și științifică, nu se pot privi din același punct de vedere și nu se pot rezolvi în același mod raporturile filosofiei cu popularitatea.

Problemele filosofice sînt mai puțin străine publicului decît acele ale științei positive. Există mulți oameni care pot sfîrși viața lor lipsindu-se, de exemplu, de orice cunoștință de fizică ori de chimie, dar nu există vreun om chiar simplu și modest care să nu fi meditat în treacăt asupra chestiuni-

lor filozofice, care să nu aibă filozofia lui construită, desigur, cu mijloace rudimentare, dar care e totuși un fel de filosofie.

Totuși, operele de filosofie scrise de specialiști, nu sint de obiceiu, cărți care să cucerească popularitatea. Motivul e ușor de văzut. Filosofii de profesie întrebuințează în lucrările lor o mulțime de noțiuni subtile și de termeni tot atît de inaccesibili ca și cei din științele pozitive.

Au fost totuși și gînditori mai accesibili și opere de filosofie care au cîștigat popularitatea, cărți degajate de aparatul critic, aparat care totdeauna face inaccesibilă o carte din cauza noțiunilor abstracte și a termenilor rebarbativi. Aș putea da ca exemplu: „Forță și Materie" de Ludwig Büchner și „Enigmele Universului" de Ernest Haeckel, două cărți într'adevăr populare care au adus autorilor lor titlul de gînditori germani.

Dar valoarea acestor opere e foarte slabă și superficială. E vorba de o concepție materialistă a lumii, desvoltată cu o încredere dogmatică și plină de suficiență, mai ales că materialismul dă totdeauna iluzia că rezolvă toate dificultățile într'un mod simplu, limpede și perfect. După această teorie, toată varietatea formelor existente, toată bogăția fenomenelor lumii, oricît ar fi ele de complexe, nu-s decît rezultatul mecanic al unei combinații de puncte de materie, mici și invizibile: atomii.

Cum mecanica e o știință inteligibilă, rațională, care exclude orice mister, nu mai există enigme în lume, afară doar de existența ultimului fundament al lumii, a atomilor. Dar fiindcă aceștia sînt foarte mici, foarte aproape de neant, s'ar putea spune că această enigmă e aprope rezolvită, căci dacă existența cere o explicație, neantul nu cere nici una. Iată de ce materialismul e atît de atrăgător pentru spiritele puțin pretențioase și iată secretul succesului său, mai ales cînd stilul scriitorului e limpede și ușor.

Am putea, așa dar, deduce că popularitatea unei opere filosofice e mai degrabă simptomul superficialității sale. Trebue totuși să recunoaștem că nu totdeauna se întîmplă astfel, de oarece au fost mari filosofi care au cucerit moda și popularitatea, mai ales gînditorii care aveau darul stilului literar și al paradoxelor sclipitoare. Căci publicul iubește paradoxele din cauza îndrăznelii și noutății lor, fiindcă ele turbură felul obișnuit de a gîndi, dînd expresie tendințelor de protestare contra regulelor tiranice ale tradiției. Astfel e cazul filosofului Fr. Nietzsche, devenit popular prin atitudinea sa războinică, fiindcă a vrut să facă dreptate drepturilor individului, înăbușite de despotismul colectivității, cu toate că ajunge uneori la exagerații monstruoase.

Chiar și alți mari gînditori, mai greu de cetit, au devenit după un timp populari.

Dar e interesant de observat că de multe ori popularitatea lor are un alt izvor decît adevăratele lor merite, raportîndu-se mai ales la lucruri accesorii și chiar la idei rău înțelese. Numele lui Kant, de exemplu, e înconjurat de stima tuturor, dar publicul îl cunoaște mai ales prin anecdotele hazlii care se pun pe sama acestui filosof și poate prin vre-o formulă răzleață, ca „imperativul categoric" sau „aprioritatea spațiului și timpului". Henri Bergson se bucura și el de o mare celebritate, dar, alături de cei care i-au studiat opera, exista în toate țările o adevărată îmbulzeală de admiratori, care interpretează greșit teoria asupra intuiției, confundînd-o fie cu o leneșă visătorie, fie cu violența instinctelor, scăpate de sub controlul rațiunii detronate.

In rezumat, în ramurile de activitate spirituală pe care le-am examinat pînă acum, popularitatea, fără a fi totdeauna un semn rău, nu e nici mărturia sigură a valorii.

Iată-ne ajunși pe terenul vieții practice, ultimul pe care trebue să-l examinăm în raport cu problema noastră. Domeniul politic și social este acel care pare mai strîns legat de subiectul nostru și în acelaşi timp acela în care se poate face mai ușor confuzia între faptul popularității și valoarea pe care o conferă. Viața politică e, în general, scena, aș putea-o numi clasică, unde instinctul de expansiune dominatoare se manifestă cu mai multă perseverență și se arată mai impetuos și mai tiranic. Mai ales după progresul ideilor democratice și după schimbările sociale care s'au produs, mirajul popularității și căutarea sa pasionată, au căpătat și mai multă importanță, luînd expresia unei porunci și chiar înfățișarea unei datorii.

Cînd structura societății era mai degrabă aristocratică, un ambițios putea juca un rol și cîștiga o situație importantă, mulțumindu-se să lingușească pe prinți și pe favoriții lor, legîndu-se cu umilință de puternicii zilei.

Totuși, chiar în aceste condiții sociale, era util pentru cineva a fi și popular într'o măsură oarecare, popularitatea servind drept scut contra capriciilor celor puternici și contra schimbărilor lor de atitudine. Chiar astăzi, cînd există un fel de dictatură, aceia a șefilor de partide, politicianii abili caută să devie populari, cel puțin pentru a forța mîna, în caz de nevoie, șefului înclinat spre uitare și ingratitudine. Popularitatea reprezintă un sprijin prețios pentru acei care au misiunea să comande și să conducă, și chiar suveranii absoluți, regii de drept divin, i-au făcut ochi dulci. Mai mulți psihologi pătrunzători și capabili să descopere resorturile ascunse ale activităților omenești celor mai generoase în aparență, au căzut de acord că așa numita clemență a suveranilor, atît de lăudată de istorici și cîntată de poeți, nu era în fond decît un mijloc abil pentru a cîștiga afecțiunea mas-

selor, mijloc util chiar pe timpul cînd puterea politică se exercita mai ales de sus în jos.

Iată-ne în fața întrebării inevitabile: care e raportul între faptul popularității, care, în acest domeniu pare mai important și mai decisiv decît în oricare altul și valoarea mărturiei pe care o aduce popularitatea. Avem oare deaface cu o dovadă absolută și sigură pentru geniul favoriților mulțimii ? Nu trebue să ne lăsăm a fi victimele unei intuiții grăbite și trebue să recurgem totdeauna la vechea dar sigura cale a metodelor inductive și deductive, adică la calea exemplelor și a raționamentelor, în același timp.

Exemplele istorice nu confirmă totdeauna prima impresie, chiar dacă în primul moment simțim mai puternic prestigiul unei personalități populare în politică decît în literatură, de exemplu. Dar au existat oameni de stat, reci și aspri, care nu au știut să inspire simpatie mulțimilor. Ei le-au dominat doar prin teroare. Și totuși istoria le proclamă geniul și le celebrează faptele.

Din contră, de-abia dacă putem găsi, într'un colț de carte erudită, amintirea unor personaje, altă dată idolii mulțumii încrezătoare, dar care nefiind în stare să construiască ceva n'au lăsat după dînșii urme mai durabile de cum lasă o corabie pe valurile mării.

Pentru ca să revin la experiența mea personală, vă voiu vorbi de cazul unui om politic romîn, interesant mai ales prin evoluția carierei sale politice. La începutul ei, el se bucura de o popularitate imensă, astfel că ea amintea pentru publicul amator de analogii istorice, popularitatea generalului Boulanger. Era, așa dar, foarte iubit de mulțime și asta tocmai cînd era novice și nu se pricepea prea mult în politică. Cînd, printr'o muncă stăruitoare, a ajuns la o adevărată competință, a trebuit să constate că entuziasmul masselor era pierdut pentru el, fără speranța că-l va mai putea recîștiga vre-o dată. Dacă îmi permiteți o mică comparație pedantă, v'aș spune că în timp ce valoarea sa creștea în progresie aritmetică, popularitatea sa scădea în progresie geometrică.

Iată un exemplu interesant pentru corelația pe care o examinăm. La aceleași concluzii ajungem, în mod și mai limpede, dacă luăm calea deducției. Oare, într'un regim aristocratic, un om care s'ar bucura de favoarea unui puternic, reprezintă cu siguranță o adevărată valoare ?

Desigur că nu, fiindcă această favoare se poate cîștiga nu numai prin merite, ci și prin platitudine și șiretenie. Ceiace se întîmplă cu favoarea celor care strălucesc sus, se poate întîmpla și cu simpatia celor care sufăr jos. Mulțimea se lasă să fie lingușită tot atîta de ușor, și există oameni șireți și fără scrupule care îmbrățișează toate capriciile mulțimii.

Lucrurile ar sta altfel dacă colectivitățile nu ar putea greși, ceiace nu e cazul.

Unul din cei mai mari prieteni ai poporului, omul care a zdruncinat ca nimeni altul vechiul regim, prin puterea generoasă a ideilor sale filosofice, vreau să vorbesc de Jean-Jacques Rousseau, a scris aceste rînduri cu perfectă dreptate: „Dela sine, poporul dorește totdeauna binele, dar dela sine nu-l vede întotdeauna".

Nu pretind de loc că în sufletul poporului nu există acel „fond bun" admirat de La Bruyère sau acel „instinct totdeauna drept" de care vorbește Ernest Renan.

Din contra, — și nu fac decît să mențin atitudinea pe care o luasem cînd am vorbit despre artă, — cred în existența unui sfînt instinct al masselor, care arată calea cea dreaptă mai ales în momentul de criză și la marile răspîntii ale istoriei, — dar pînă la ascunzătoarea unde se găsește acest „fond bun", trebue să străbatem de obiceiu o pătură de interese mărunte, de rătăciri meschine, de păreri strîmte și greșite. Dacă un om cinstit și capabil reușește să miște mulțimea în numele acelui sfînt instinct de care am vorbit, trezindu-l limpede și curat, — iată ce trebue într'adevăr să ne bucure ! Dar o astfel de ispravă cere geniu, aproape, — în timp ce e de o mie de ori mai ușor de obținut popularitatea demagogilor, care preferă să se oprească la pătura de interese înguste și meschine, aprobînd toate dorințele mulțimilor, ferindu-se să le contrazică părerile, silindu-se chiar să le-o ia înainte. Pentru a arăta masselor realitatea, pentru a combate părerile admise, trebue ca cineva să aibă spirit de sacrificiu, măcar pentru cîtva timp. Și, pentru a fi un bun profesor, căci e vorba tocmai de educația mulțimilor, cineva nu trebue să depindă de elevii săi, cum se întîmplă din nenorocire cu acei care cer voturile alegătorilor și nu se resemnează niciodată la un eșec.

Tot Renan spunea, cu toate că recunoștea spiritul adînc de dreptate al poporului, că : „el se rătăcește ușor cînd e vorba de persoane, poate fi ușor înșelat și nu are destulă pătrundere pentru a distinge aparența de realitate". Intr'adevăr, mulțimile confundă de multe ori aparența cu realitatea și le așează pe același plan.

Imi amintesc o scenă mișcătoare povestită de Chateaubriand în scrierea sa apologetică despre „viața și moartea ducelui de Berry". Prințul, ieșind dela Operă unde asistase la un bal costumat, fu înjunghiat cu o lovitură de pumnal și transportat în agonie în salonul lojii sale. Publicul care era în sală nu bănuia nimic și continua să petreacă nebunește. Ingrijirile medicilor care fuseseră chemați în grabă, fiind neputincioase, s'a chemat un preot care sosi cu sfintele taine. Preotul, pentru a ajunge în salonul unde zăcea prințul pe

moarte, trebui să traverseze o sală plină de oameni costumați și mascați, fiind luat și el, cînd apăru, drept un travesti, drept o deghizare de bal mascat. Iată, *așezate pe același plan*, aspectul normal al unui om însărcinat cu o funcție sacră și supremă, și mulțimea costumelor și măștilor care creau aparențe efemere fără nici un raport cu realitatea durabilă.

Ei bine, popularitatea politică ne oferă de multe ori exemple asemănătoare, încoronînd în același mod atît pe oamenii care exprimă o realitate profundă cît și pe alții care nu au decît aparența acestora, cu această nuanță că, de-obiceiu, se ia mai rar valoarea oamenilor serioși drept aparență înșelătoare decît, invers, simpla aparență drept valoare.

Trebue să fim drepți și să recunoaștem că nu numai farsorii, dar și unii oameni cinstiți au reușit să se facă iubiți și populari, cu toate că nu totdeauna meritele lor i-au impus admirației mulțimii, ci uneori lucruri foarte accesorii, precum o atitudine frumoasă sau o simplă întîmplare. In general, nu se poate cîștiga mulțimea cu argumente raționale și precise, cum a arătat în mod strălucit Gustave Le Bon. Inteligența mulțimilor nu e discursivă, ci mai întotdeauna intuitivă și de aceia o atitudine frumoasă face mai mare impresie în ochii mulțimilor decît cele mai bune argumente. Același lucru se întîmplă cînd vrem să sădim în sufletul poporului ideia de Dumnezeu. O icoană frumoasă, strălucitoare de bogăție și de podoabe, poate servi mai bine pentru aceasta decît toate argumentele filosofice țesute de spirite subtile pentru a dovedi existența divinității.

Spuneam că uneori, și pentru motive adesea străine de adevăratele merite, găsim și oameni de valoare care sînt și ei populari, dar nu trebue să uităm că alții tot atît de bine dotați, cu toată calda lor simpatie pentru aspirațiile legitime ale poporului, din cauza unui fel de discreție sau de rezervă, se lasă întrecuți în încrederea mulțimilor de oameni mai abili și uneori mai puțin sinceri în dragostea lor pentru cei umili.

Trebue totuși să recunoaștem că un om popular ar putea fi foarte util prin faptul popularității sale, mai ales cînd mulțimile nemulțumite și deslănțuite amenință să sfarme ordinea socială. El poate juca atunci rolul unui dig contra valurilor furioase, întrebuințînd ascendentul său, dar aceasta cu o condiție: să nu aibă grija de a-și menține popularitatea, ci de a fi gata s'o sacrifice la nevoie.

Inainte de a isprăvi, să-mi dați voie să privesc problema dintr'un punct de vedere care conferă popularității o valoare mai solidă și mai sigură. Vreau să vorbesc de popularitatea tardivă, de aceia care constitue gloria postumă a unui om de acțiune.

Un om de stat romin, neîntrecut în formule sugestive, a răspuns o dată adversarilor care-l atacau din cauza felului său de a fi aspru și disprețuitor: „Eu nu urmăresc nici o dată popularitatea născută din făgăduieli înșelătoare, dar doresc o alta, aceia a faptelor îndeplinite".

Și intr'adevăr, acest ultim fel de popularitate are cu totul altă importanță și aduce o dovadă mult mai serioasă a valorii și meritelor unui om; totuși și această popularitate e capricioasă și schimbătoare, căci, chiar după moartea unui mare personaj și după ce istoria a primit comoara faptelor sale, sînt epoci cînd e admirat mai mult și altele cînd e admirat mai puțin, pentru că afinitățile diferitelor epoci cu o mare figură a trecutului nu rămîn aceleași.

Am ajuns la sfîrșitul conferinței și, fiindcă trebue să ajungem la o concluzie, mă opresc la aceia care mi se pare mai legată de ansamblul ultimului capitol.

Un om care aspiră la popularitate, păstrînd intactă comoara convingerilor și credințelor sale, căutînd să ridice poporul la înălțimea lor, să facă toate sforțările pentru a cîștiga dragostea mulțimilor și să se bucure din belșug de roadele succesului său; dar acela care, pentru a deveni popular, e gata să se coboare la nivelul mulțimilor, e de două ori vinovat: întîi fiindcă a părăsit un loc mai modest, unde ar fi fost de folos, și în al doilea rînd, fiindcă a așezat, intr'un loc care se cuvenea unei valori reale, aparența numai a unei valori și a unei forțe care nu există în realitate.

I. Petrovic

Iată-mă!..*

Iată-mă! de arşiţe lacom, aspru, ne'nfrînt, —
Parcă pe-un cal năzdrăvan
Am ţîşnit cu părul în vînt,
Dintr'un vulcan
Ori din fund de pămînt...

Imi cîntă încă'n auz
Ca un milion de săbii
Ce trec spre ţărmi răzimaţi pe corăbii: —
Oştile mele de verde cucuruz...

Mireazmă de cînepă, aspră şi tare,
Mi-aduce de departe din zare
Vînturi cu bateri de foc...
O, viaţă de prăpăd şi de noroc,
Despică-mă în mii de auzuri şi de braţe 'n mers
Peste timp şi univers!..

Iată-mă! de drumuri şi de bucurii flămînd...
Neastîmpărul îmi arde inima, picioarele,
Visul m' aşteaptă 'mpodobindu-şi ponoarele...
Mă văd în gînd, pămîntul străbătînd
Şi alte stele aprinzînd...

* Acest ciclu de versuri face parte dintr'un volum intitulat «Printre oameni în mers», care va apărea în cursul anului de faţă.

Parcă astăzi, pentru 'ntîia dată,
Privirea lacomă şi beată
Mi-o scald
In apa lanurilor de smarald,
Parcă astăzi pentru 'ntîia dată
Văd soarele...

Ion

Ţăran pietros cu paşi voinici,
Ce drag mi-ai fost şi drag îmi eşti, —
Pentru tine, pentru-ai tăi arar au curs pe-aici,
Prin vreme, rîuri de cerneli cereşti...

Pentru truda ta, pentru voi,
Schimbatu-mi-am ades condeiu 'n retevei
Şi-am izbit mînios în grofi şi 'n ciocoi
Şi'n cămătarii putrezi şi mişei...

Singur, şi subţire, şi tînăr: un cetin
In codrii voştri de copaci de rînd, —
Cine v'a fost ca mine mai prietin
Decînd v'aţi pomenit arînd şi sămănînd?!..

Ţăran pietros, în munci călit,
Pe petecu-ţi de glie te visez — împarat,
Zidind subt sori de foc cu sîrg într'aripat,
Lumi noi pe temelii de neclintit!..

Copil de moț

Fără sîrg,
Cu căciula cît un ciubăraș de mare,
Trece, domol, prin tîrg
Să-și vîndă cele două ciubare...

Cu fața arsă de soare și slabă,
Ca muntele el n'are nici o grabă...
In ochii vineți azurul îl poartă
Din uliță'n uliță, din poartă în poartă...

Se pierde printre oameni, flămînd,
Cu-al Detunatei cer, în gînd...
In lupta asta grea pentru pîne,
Unde-l va duce ziua de mine?!..

N'am putut tihnit să mă 'nchid...

N'am putut tihnit să mă 'nchid
In drumul dintre pat și blid...
Deschis-am spre gol cu pumnii'n cătușe:
Ferestre, și suflet, și ușe...

Mă 'nping porniri ce-mi cresc peste trup:
Să trec pe poduri ce se rup,
Și unde-i marea mai afundă,
Pe nave — vedenii ce se scufundă...

Făr' a 'ntreba...

Făr' a 'ntreba pe cineva,
Voiu pune mîna, voiu lua
Tot ce-a rodit din truda-mi grea...

La ale trupului porunci
Aci m'am schilodit în munci
Și-am învățat robind așa,
Am învățat necontenit:
C' al meu e tot ce s'a clădit
Din gîndul și-osteneala mea...

Subt fulger...

Subt fulger, subt vînturi ce latră:
Pernă de foc, pîne de piatră...
A vremii poruncă
Haină de flacări pe umeri mi-aruncă...
Drumul meu aspru și sprinten, Stăpîne,
Incepe doar mîne!...

A. Cotruș

N. Bălcescu şi Ciro Spontoni

Numele lui Ciro Spontoni[1] nu este necunoscut istoricului romîn, deoarece tendenţioasa *Historia della Transilvania*[2] este folosită ca izvor istoric pentru epoca lui Mihai-Viteazul. Spontoni contribue, prin informaţiile pe care le dă despre noi în legătură cu întîmplările din acea epocă, pe care le priveşte cu ochiu părtinitor, să arunce o anume lumină, falsă uneori, asupra neamului nostru. Lui Spontoni, Valachii nu-i puteau fi simpatici, ca şi Calvinii şi Luteranii, pentru motive şi de ordin religios. Nenorocirile din Transilvania sînt pedepse dela Dumnezeu, înăsprit împotriva a „Po-

[1] Ciro Spontoni, n. c. 1552 la Bologna şi mort tot acolo pe la 1610, a fost secretar al lui Cristoforo Buoncompagni, legist celebru, apoi pe lingă Lodovico Bentivoglio, episcop de Policastro, şi pe lingă Jacques, duce de Nemours. La moartea principelui (1585) trece în serviciul lui Carlo Emmanuele I, duce de Savoia, apoi ca secretar al lui Rodolfo de Gonzaga, marchese di Castiglione. In 1593 este chemat de ducele Mantovei, Vicente I. Intors în patrie, către 1600, el este numit secretar al senatului. Rămîn dela el felurite opere în versuri şi în proză, în afară de cele de care vom vorbi în acest articol: *Corona del Principe*, **Verona, 1590;** *Del Governo di Stato XII libri*, Verona, 1600; *Ragguaglio del fatto d'arme seguito nell' Africa tra Sebastiano, re di Portogallo, e Malei Audo Malacco*, Bologna, 1601; *Avvenimenti della Storia di Guicciardini*, Bergamo, 1608; *Nereo*, poema, con altre rime, Verona, 1588; *Il Bottrigaro*, Verona, 1589; *Ercole defensore di Omero*, Verona, 1595; *Metoposcopia*, Venezia, 1626.

Asupra lui Spontoni cfr. Giovanni Fantuzzi, *Notizie degli scrittori bolognesi*, Bologna, 1781—91, t. 8, 32 urm. şi G. Tiraboschi *Storia della lett. ital.* (v. indice).

[2] *Historia (della) Transilvania (raccolta) dal cavalier Ciro Spontoni (e Registrata dal Cavalier Ferdinando Dommo...)* (In Venetia), Appresso Giacomo Sarzina *M.DC.XXXVIII.*

poli sprezzatori della Religione Cattolica, per le tante fiate da loro violata, avilita Fede".

Expunerea faptelor începe cu o descriere a Transilvaniei:

„La Transilvania... anticamente appellata Dacia... à situata del gran Danubio nella parte sinistra, là dove sbocca nell'ampio Mare; ch'occupando quello da quelle bande, che riguardano l'Oriente, viene a separare la Misia superior dell'inferiore havendo la Valachia per confine Meridionale; ma dalla parte che mira, e guarda Settentrione, per lungo tratto terminata essendo dalla Moldavia, vien a fronteggiare con una parte la Russia, e la superior Ungheria, et a confinare con l'altra il Regno vastissimo di Polonia. Questa nobile, e ben degna Provincia per natural fortezza di sito essendo circondata d'intorno da monti altissimi, inaccessibili, e da campagne vaste, et immense insuperabile renderebbesi all'invasion d'arme straniere se l'abborrevole divisione delle proprie discordie non rendesse aperto e patente il varco alle tante volte da loro deplorate rovine" (op. cit, p. 3).

Descripţia continuă cu enumerarea bogăţiilor: vinuri bune, animale felurite şi vînat „a gli occhi... dilettevoli", munţi cu mine de argint, de aur, şi alte metale în cantităţi mari, sare şi „una certa materia bituminosa, mirabile a due „differenti, ma molto necessarij servigi; però che purgandosi „con il fuoco la parte più solida, e più viscosa, diviene per„fettissima cera di color scuro, le cui candele, o facelle ar„denti mandan d'intorno cosi soavi e graditi fumi, che dan „conforto non solo, a sensi, ma preservano da mali pestiferi „coloro, che sentono i loro odori; la parte poi più liquida, e „rara riesce, e fassi materia ottima per ongere le rote de „carri, e per qualunque altra occorenza simile". In păduri sînt cerbi, căprioare, urşi boi şi cai sălbateci cu coamă lungă şi neîmblînzită putere, bogăţia ţării e neasemănată şi în ceiace priveşte hrana zilnică. Din ape se scot bucăţi de aur de mărimea unei nuci. Rasa cailor e de acelaşi preţ ca aceia turcească sau arabă (pp. 3—4).

Cînd vorbeşte de naţionalităţile provinciei citează în primul rînd pe Saşi, pe Secui şi pe Unguri. Aminteşte în treacăt un anume neam valah, crud din fire şi trăind prin pustietăţi „abbusando la prattica de gli altri popoli".

„Tre sono le principali nationi ch habitano la detta Pro„vincia..., Sassoni..., Siculi..., Ungheri a quali potrebbesi an„cora aggiungere certa gente di costumi, e di legge diffe„rentissima che co'l nome di Vallacca parte habita alcuni „buoni Villaggi, e parte le riposte solitudini de' deserti, abbu„sando la prattica de gli altri popoli, per conservare la loro „naturale ferocità; osservano questi la religione, e legge Gre„chesca". (p. 4).

Vorbește și de orașe, admirînd civilizația Sașilor cînd citează Sibiul „Cibino". Brașovul îl identifică cu Sarmisegetuza.

„Brassovia... è, come riferiscono alcuni, l'antica Zarmi-„zegetusa, Città Regal della Dacia la quale dopo la volonta-„ria morte del Re Decebalo sorti il nome din Vulpia Traiana „Augusta". (p. 5).

Il cunoaște ca tîrg înfloritor unde vin mulți străini dar mai ales Moldoveni și Munteni.

„e la più famosa di quante n'habbia la Transilvania... vi „concorrono non solo Moldavi, Vallacchi, e Siculi, ma anco „Bulgheri, Armeni, e Greci, come a fioritissima fiera". (p. 6).

Alte orașe sînt „Bistriccia, per le miniere d'oro famosa" Segesvar, Colosvar, Megies, Zebeso „over Saszebes", „Albagiulia... la qual tolse il nome da Giulia Augusta Madre d'Antonino Pio..." (pp. 5—7).

Apele mai însemnate sunt Marusio, Samos, „Chrisia, il quale ancora per l'auree arene, che in se riserba, viene da Popoli detto Aragnes, ch'altro non suona, che fiume d'oro". (pp. 3—4).

Ce atitudine va lua față de eroul muntean ne-o arată dela început. Episodul lui Mihai îl pune pe planul al doilea, exaltînd virtuțile și isprăvile lui George Basta.

„In esso (Teatro) vedrannosi, come Attori e Personaggi „principalissimi Sigismondo Bàttori da Somlio, Michelle Vai-„voda della Vallachia, Andrea Bàttori il Cardinale, et il „Conte Giorgio Basta. Il primo valoroso e felice, sin tanto, „ch'andò regolando le sue attioni con la prudenza, e con la „sostanza, per discendenza, e per vero merito, Prencipe della „Transilvania. Il secondo di valor barbaro, celebre nel si-„molare e dissimolare; ma d'afumicata, et incerta Fede". (p. 8).

In altă parte, „Michele il Valacco" este „astutissimo, abominevole e malitioso, e diseale". (p. 53).

Lăsăm la o parte expunerea faptelor. Relațiunile lui Spontoni nu sînt lipsite de pitoresc și unele din ele dau cîte un aspect nou din viața noastră politică. Astfel este acea complicată și colorată ceremonie, a predării stindardului general trimis de Impărat lui Radu Vodă prin Contele Camillo. Ceremonia este descrisă în amănunțime și cu un interes pe care îl explică atitudinea favorabilă a scriitorului pentru acest eveniment.

Radu Șerban așteaptă pe conte „ad un tal Abbatia, da Tergoviste, tre leghe solamente distante". Stindardul era mare „di cremesino Damasco, della dorata lancia con due punte pendente, di molte fiamme d'oro tempestato per tutto"... și-l purta un locotenent spaniol Domenico d'Erasso. Inaintea aducătorilor iese în drum „il Maggiordomo Maggiore di Radulo" care venea în numele Domnului cu toată curtea. Pe o cîmpie întinsă, azistă la o curioasă paradă. De o parte și de alta a unei păduri es deodată 500 de pușcași călări „sotto sei cornette con bellissimo ordine", în cap cu căpitanul Attilio Vimercati „Sergente Generale di Radulo". Toate companiile salută Stindardul aplecînd bandierele. După ce se așează toți într'un aparat complicat începe să se zărească două lungi aripi de patru mii pedestrași în mijlocul cărora „quasi per un Stradone Regale, veniva il Principe „sù generoso Destriero, accompagnato da gran caterva di „celebri Cavaleri, e Baroni; marchiando da i lati dello „Stradone tre mila Cavalli in diverse truppe" (pp. 246).

Cu tot efectul de umilință pe care vrea să-l scoată autorul, figura Domnului romîn salutînd steagul după obiceiul țării e plină de pitoresc. Descalecă, se descoperă și îngenunchiază, își încrucișează mîinile pe piept și, aplecîndu-se, sărută de două ori steagul.

„Quando Radulo fu vicino al Conte, posesi i pièdi a ter-„ra, e scovertosi il capo, innanzi allo Stendardo misesi in „ginocchione; poco dopo rizzandosi in pièdi, tutti gl'altri il „simile havendo fatto, ch'eransi di Cavallo smontati; nel „tempo istesso discese il Conte; ma però non scovrissi il „capo, e predendo le punte dello Stendardo se l'aviticchiò „nel sinistro braccio, e pigliando nel mezo l'hasta di esso... „lo presentò con la punta, ov'era preggiata Crocetta d'oro, alla bocca di esso Principe Egli incrocicchiatosi le mani sul „petto, inchinandosi la baciò; poscia due volte alquanto „ritrossi in humil atto di riverenza; ma seguendo nella „stessa positura il Cavriolo, gliela fece baciare due altra „volte. Indi drizzando tra se e il Prencipe lo Stendardo si li „parlò". (p. 247).

După ce vorbește contele Camillo, răspunde Radul. Apoi se urcă pe cal și cortegiul pornește cu un aparat tot așa de complicat avînd în mijloc steagurile mari ale Țării, socotite ca făcătoare de minuni și a căror descriere se face. (p. 247).

„Innanzi a tutti marchiavano a quattro a quattro in „mezzo a quell' Ale l'Insegne di quella Fanteria dopo le quali „eran due altre Bandiere grandi del Paese, tenute, e stimate „miracolose, che Radulo s'havea fatto portare innanzi l'una „di candido Damasco, ov'era penneleggiato un Corvo, con „Croce duplicata, e Stella vermiglia in bocca, stante sopra „verde Ginebro; 'altra di sanguigno colore, ov'era dipinta „virginea Testa di venusta Donzella con bellissimi gierogli-„fici; ambedue queste tolsero in mezo il Generale Stendardo, „dopo esse seguendo Nacchere, Trombe, Tamburi, Pifferi, et „ogni generi di Stromenti da qualsivoglia Natione usati; „Dopo con alquanto intervallo venuti Flauti, cetere, buc-„cine, e simil altri Musici Arnesi tenevano loro il Principe

„in mezo et il Conte al pari, ma però questi alla sinistra meno „di quello. La Nobiltà co'l rimanente della Cavalleria del se„quito, formavano di si nobile cavalcata un confuso ordine. „Gl' Arcobugieri a piedi con maniera mirabile fecero l'una „dopo l'altra tre Salve, e fu lor risposto, scoverto il fumo, da „tutto il Cannone di Targovista; faceva, in questo mentre la „Cavalleria tutta continue corriere e caracolli alle Ale. Con „quest ordine et allettevole pompa si procedette per quel„l'ampia, e spatiosa campagna verso la volta della Cità, per „lo spatio di sei, o sette miglia d'Italia, che tanto eravi di „distanza". (pp. 247—248).

Ajunşi în oraş, ese afară aproape tot norodul care se aruncă în genunchi în faţa steagului, sărutind pămîntul, prilej pentru Spontoni să osîndească superstiţiile acestui neam.

„Concorse poco fuori della città, quasi tutto il Popolo, et „alla veduta dello Stendardo, si posero in ginochioni, ba„ciando la Terra, e percotendosi la fronte in segno di rive„renza, attione superstitiosa in vero. Molto in ciò peccano „quelle Nationi; sono elle din Religione Greca, prossime alle „cerimonie Turche civili". (p. 248).

Intrînd în Tîrgovişte se repetă în piaţă ceremoniile cu stindardul pentru confirmarea guvernului politic. Apoi Radu se retrage în palat. Acolo urmează noi ceremonii şi Contele e primit ca ambasador stînd de vorbă cu Domnul o oră prin interpret.

„Contele Cavrioli stătu încă opt zile în oraş asistînd la felurite serbări, ospeţe şi vînători ce se dedeau în onoarea lui. In a noua zi i se dă un festin strălucit după care, a doua zi de dimeaţă, Contele pleca încărcat de daruri.

„Qui per otto giorni trattennesi, essendo levato ogni ma„ttina fuori di casa con nobilissimo corteggio. Il rimanente „del giorno era destinato a varij passatempi Cavallereschi, „et a dilettevoli caccie. Il nono giorno fù dal Principe convi„tato. Niuna cosa hebbe il convito, che non fosse riguardevole „e Regio. Ritrovossi, gran numero di quei Signori Boiari, e „Consiglieri, sentivansi d'ogni parte non soli inviti, ma tiri „di varij strumenti bellici, suoni di Nacchere, di Tamburi, di „Trombe, e Buccine ; vedevansi fuochi, e di letitia, et arti„ficiati; era in somma il tutto allegrezza; si posero a tavola „a quindeci, ò sedici hore del giorno, e secondo il costume di „quei Vaivodi, et uso commune di quei paesi sin alle trè „hore di notte vi dimorarono". (p. 248).

Această descriere prin amănunţimea şi interesul ei este comparabilă numai celor din Bandini (Serbarea de Bobotează) sau din Paul de Alep (curtea lui Vasile Lupu).

Sînt şi alte rînduri care merită atenţie. Figura lui Baba Novac „Babba Noacco" se desprinde energică şi înconjurată de simpatie. El sfătueşte pe Mihai înfrînt să fugă (pp. 122—

123), el însufleţeşte pe soldaţi (pp. 127—128) care apoi, „fre„mevano d'ira e di sdegno"... dimostrando un desiderio non „ordinario di combattere". (pp. 128)

Moartea lui grozavă stîrneşte milă în scriitor şi o descrie osîndind barbaria ei.

Cu toată antipatia pentru eroul romin, se desprinde pe ici pe colo admiraţie pentru vitejia lui. Unele rînduri au un anume suflu epic, ca spre pildă acela despre fuga lui Mihai şi trecerea Mureşului.

„...giunse... sopra le sponde del Marusio vicino all'ab„brucciato Mirislò, e qui fieramente sospirando la sua rovi„na, gittosi all'acqua confidandossi alla bontà di velocissimo „Corridore, (il quale) portollo a nuoto fuor d'ogni pericolo „all' altra ripa. Onde conosciutolo lasso smontò Michele e per „cosi gran grn beneficio baciatolo, e tiratogli il ciuffo, „las„ciolo andare in libertà". (p. 119).

O a treia figură eroică ce răsare din paginele lui Spontoni este aceia a lui Stroie, ucigătorul ginerelui marelui Han tătărăsc. Inima italiană a scriitorului tresare la faptele eroului romin căci îl crede vlăstar al vestitei familii Strozzi, trecută în Valachia.

„Accade, ch' in questa fattione lo Stroia un de' Principali „Boiari Valacchi avido, e disioso di gloria uscito anch' egli „delle Trinciere su generoso Cavallo Arabo s'abbatè, pug„nando, nel Genero del Gran Can giovine d'ammirato valore, „che sfidatisi a singolare certame, toccò al Tartaro baldan„zoso a perdervi il Capo, troncatogli da' saldissimi colpi del „feroce Valacco con gran ramarico del Gran Can e di tutto „l'Essercito Tartaresco. Dovea costui succeder nel Regno, se „stato non fosse reciso il filo de gl'anni suoi. In questa occasi„one l'ardito Stroia, non traligno dal suo antico ceppo; essen„do egli già di quei veri Strozzi, che mancando la Fiorentina „Republica, si trasferirono in Valacchia". (p. 209).

In *Attioni de' re dell' Ungaria brevemente descritte*, Spontoni făcea încă odată istoria măririi şi căderii lui Mihai Viteazul, cu aceiaşi părtinire, pentru gloria lui Basta pe care voise s'o păstreze „Il Valacco gonfio di vanità, et dall' ambitione accecato".

Dar asemenea carte e de folos numai istoricului.

In *Istoria Romînilor sub Mihaiu Vodă Viteazul*, Nicolae Bălcescu a folosit între altele şi pe Ciro Spontoni. Confruntînd paginile în care s'au făcut citate cu originalulitalian, am putut constata cu surprindere că Bălcescu a depăşit cu mult simpla folosire, traducînd de-a dreptul textul italian. Dacă s'ar face o confruntare de aproape cu toate izvoarele sale, s'ar putea trage concluzii interesante asupra felului de a compila al lui Bălcescu şi de un interes capital pentru *stilul* istoricului romîn.

Cîteodată Bălcescu utilizează aproape cuvînt cu cuvînt *questi facevano supposito al tutto falso* devine *Urma va do-* ızvorul italian, schimbînd comentariul faptelor. Astfel *ma vedi că această părere era cea mai înțeleaptă.* Pe alocuri expresia italiană este adoptată de-a dreptul în romînește, *tor lingua* (a lua informații) devenind *a lua limbă;* și adesea adaptarea este foarte fericită. Astfel substantivul *grandinate* este redat prin verbul *grindinind,* iar *animo sollevato* tradus cu *inima răsculată.* Din alăturarea celor două texte metoda citării prin versiune este cred evidentă și nu ne mai rămîne decît să ușurăm convicțiunea reproducîndu-le mai jos. Pentru Bălcescu am întrebuințat ediția Al. Lăpedatu. Ed. Casei Școalelor, Buc. 1908.

Trei fură părerile,... Unii erau de părere d'a nu ajuta nici pe o parte nici pe alta și să aștepte să se vază eșitul și a dobîndi nouă porunci dela Împăratul; alții, că potrivit poruncilor Cesarului, trebue dat ajutor lui Mihai și să nu dea ascultare la acei oameni răzvrătiți la Turda, rivnitori mereu de lucruri nouă și pe atît străini de Împărția Cesarului, precît 'sînt îndărătnici și dușmani lui Mihai-Vodă; că ei nu cer ajutorul lui Basta pentrucă iubesc mai bine pe Împăratul decît pe Mihai, ci numai siliți fiind de greșeala răscoalei lor a chema ajutorul cel mai vecin. Ei adăogau: că bine este ca Voevodul a înfrina trufia revoltaților fiind niște oameni îndrăzneți cu duhul și pururea gata la lucruri nouă; astfel apoi, cînd se va lepăda Mihai de Ardeal, această țară va fi mai lezne și mai în pace cîrmuită de miniștrii Cesarului. *Urma va dovedi că această părere era cea mai înțeleaptă.* A treia părere, — pe care Basta o inspiră la un june cu total jertfit lui, contele Tomaso Cauriolo, strejar-maior general, și care o sprijini, — era: că trebue a se uni cu revoltanții.

Bălc. pp. 345-46.

...tre furono i principali pareri... Alcuni addussero opinione, che nè all'uno, nè all'altro si soccorresse, ma che s'andasse temporeggiando, sin che la chiarezza vedendosi nel negotio, la risolutione fosse portata all'essere delle cose quali fossero, e non quali pareuano.

Altri, ch'in conformità delle Commissioni di Cesare, si douesse soccorrere il Valacco, non prestando orecchie a quest'huomini ammutinati in Torda, desiosi mai sempre di novità; et altretanto alieni dall' Imperio di Cesare, quanto contumaci, e nemici a Michele il Vaivoda; e che non dimandauano l'aiuto del Basta, perche amassero meglio l'Imperadore, che il Valacco; ma per esser sforzati dall'errore dell'ammutinamento a chiamare il più vicino soccorso. Non mancauano di soggiungere alcuni esser bene che il Vaivoda reprimesse la superbia de' solleuati, come più feroci di spirito, e sempre pronti alle nouità; essendo che la Transilvania sarebbe stata poi governata da Ministri di Cesare dopò la renuntia del Valacco, più tranquillamente, e pacificamente: *Ma questi faceuano supposito al tutto falso;* perche nè meno era ragion di Stato, opprimere et abbassare i Grandi, mentre si dubita della Fede di chi governa per lo suo sourano Signore.

Gli ultimi finalmente dissero, ch'in ogni modo si doueuano soccorrer gl'uniti in Torda; A fauore della quale sentenza il Conte Tomaso Sargente Maggior Generale

ragionò con molta efficacia, e con ragioni dimostratiue, che tirarono anco gl'altri a questo parere.

Spont. pp. 105—107.

...Basta... îndată ce primi din nou dela solii nobililor jurămîntul că vor fi pururea credincioși Cesarului Rudolf, chemă la sine pe Rothalt, capul celor patru companii de rînd nemțești din călărimea Ungariei de sus, și îi porunci în secret d'a se pune îndată în cale cu călărimea sa spre Turda și de va găsi acolo lucrurile sigure, astfel după cum făgăduiseră solii — să se unească cu nobilii, asigurîndu-l că cealaltă oaste în vr'o cinci zile se va împreuna cu dînsul. El îi porunci să caute a bate locurile și *a lua limbă* unde e Mihai și cu ce puteri se află; că dacă din întîmplare el, apucînd înaintea gîndurilor altora, se va fi unit și împăcat cu nobilii, să-și schimbe hotărîrea și să meargă la dînsul să-i spună că, potrivit poruncilor Cesarului, armia vine în ajutor.

Bălc. pp 346—47.

Riceuuto, dunque di nuouo da gl' Ambasciadori il giuramento di fedeltà, e di secretezza per Rodolfo; fece chiamar a se il Rhotalt Capo delle quattro Compagnie ordinarie Tedesche di Caualleria dell' Ungheria Superiore, al quale altresì con suggello di secretezza commise, che ver la volta di Torda con la sua Cavalleria s'inuiasse; e se quiui ritrouaua le cose sicure, e quali haueano promesso gl' Ambasciadori, si fermasso con esso loro, assicurandoli, ch'el resto dell'Essercito in cinque giorni colà seco congiungerebbesi; Quindi poi esso inuiasse de' suoi più prattichi a scoprire il Paese, et *a tor lingua done* il Valacco, e con quali forze si ritrouasse; Che s'ei per caso preuenendo tutti gl'altrui disegni, si fosse congiunto, e rappattumato co' Transilvani; mutando consiglio, l'andasse a trouare; notificandogli, che conforme alle commissioni di Cesare l'Essercito in suo soccorso veniua.

Spont. pp. 107.

Aflînd Basta de această luptă, ce se urma la avangardă, împreună cu cele două regimente nemțești, al lui Pezzen și cel din Silezia, făcînd dintr'însele un batalion mare, ca un lung pătrat, cu două minici de cinci sute muschetari fiecare, și în mijloc puse sulițași, lăsînd deșert atîta cît încăpeau cele șease tunuri de cîmpie, pe care le puse acolo cu munițiunea lor, tîrîndu-le pedestrimea cu mînile. În această rînduială, deschizîndu-i cealaltă oaste drum, înaintă acest batalion pînă la cele dintîiu oști de la avangardă, unde luîndu-și poziție într'un înălțat, văzu pe Poloni, stînd formați în escadroane, în cîmpie, puțin departe la stat, nehotărîți ce să facă. Îndată, la un semn dat, se deschise în două aripi fruntea din suliți a batalionului și tunurile se slobozîră drept în Poloni, doborînd gloanțele atîți oameni și cai, încît ceilalți, spăimîntîndu-se, căzură în

Ciò detto, fece unir li due Reggimenti Alemanni, del Pezzen, e di Slesia, in un Battaglione guarnito, con due Maniche di cinquecento Moschettieri l'una, e nel mezo delle picche; lasciatoui tanto vacuo, quanto bastasse per li sei pezzi d'Artiglieria da Campagna, doue li pose con la sua munitione, tirati a mano dalla medesima Fanteria,... Con questo ordine di buon passo, facendosi largo dal rimanente dell'-Essercito, marchiò verso le prime Truppe della Vanguardia, doue giunto in sito più releuato; il Battaglione fatto fermare; vide, che i Polacchi eransi in Squadrone fermati nella pianura poco del Villaggio lontani; irresoluti, che partito prender douessero; quando fatta por a segno l'Artiglieria, fece improvisamente aprire in due ale la fronte delle Picche, e bersagliar l'Inimici con tanta mortalità d'Huomini, e di Caualli dalle palle stracciati, ch' atterriti, in scompiglio

confuzie ș neorinduială. Fără a le lăsa vreme a se dezmetici și a se pune la rinduială, Basta înaintă spre dinși cele două mînici de muschetari care începură a slobozi focuri în Poloni, incît aceștia fură siliți a se trage înapoi. In retragerea lor ,ei puseră foc de patru colțuri satului Mirăslău, pentru ca dușmanul să nu se poată așeza intr'însul. Dincoace de sat deteră pentru ca dușmanul să nu se poată așeza intr'însul. Dincoace de sat ei deteră peste o ceată de husari unguri, cari trecuseră gîndind să-i iea pe Poloni pe la spate; dar fură ei prinși în mijloc, de Poloni de o parte și de alta de o ceată trimisă de Mihai în ajutorul Polonilor; astfel aceşt husari fură toți snopiți acolo, fără ca Basta, care privea această măcelărie, să voiască a le da ajutor, pricinuind că fără poruncă l să se ducă acolo.

Bălc. p. 358.

Cereau unii dela Basta ca să intre în sat să caute a stinge focul și a-și așeza acolo tabăra; dar, din mai multe pricini, mai ales din iuțimea focului ce era anevoie de stins, Basta nu primi. El își așeză oștirea dincolo de Mirislău, la apus, aproape de sat, într'un loc care, parte se întindea în cîmpie, parte se urca frumos pe deal. El despărți din oaste trei trupuri mari de gardă, așezîndu-le la cele trei intrări ale satului, de către tabăra noastră: unul de Unguri, în vîrful unui deal, altul de Ardeleni, dincoace de sat, lingă drumul cel mare, și al treilea, alcătuit din toată pedestrimea nemțească și de toată artileria, sub comanda strejarului general-maior contele Tomaso Cauriolo, Brescian, pe malul Mureșului, d'a mîna stîngă, care era vecin de tabăra noastră d'o bătaie de tun. Acolo ridicară Nemții o tabie între rîu și sat și deodată ambele părți începură a tuna una asupra celeilalte.

Bălc. p. 359.

si posero, et in disordine. Nè qui la strage fermossi; che nel riunirsi lo Squadrone, le due Maniche de' Moschettieri a tempo auanzatesi, fecero successivamente li tiri con tanta impression ne'Polacchi, dirottamente postisi in fuga, pochissimi furono quelli, che da si fiera, e dura tempesta danno non riceuessero; hauendo nel fuggire barbaramente attaccato fuoco a quattro cantoni di Mirislò accio non seruisse d'alloggio all'Essercito Imperiale; Ma essendo sconsideratamente di là dal Villaggio troppo trascorsi, incalzando contro l'ordine i fuggitivi, alcuni Ussari Transilvani quasi tutti furon tagliati a pezzi, tolti in mezo da gente fresca mandata da Michele in aiuto de' Polacchi ; Nè volle il Basta, che loro fosse dato soccorso,... acciò che gl'altri imparassero ad obedire...

Spont. pp. 110—111.

Sollecitauano alcuni il Basta, ch' auanzate le genti dentro il Villaggio, e cercando estinguere il fuoco, quiui piantasse gl' Allogiamenti; ma per molti rispetti no'l volle mai, massimamente dubitando essai della munitione, vedendo ancor rapido il fuoco in molte parti di quell' Alloggio. Fè fermare intanto l'Essercito di quà da Mirislò a Ponente, in sito, che parte in pianura si distendeua, e parte alzauasi in Colle soauemente, oue riuedendo co' proprij occhi tutti quei luoghi, et hauendo poste bonissime guardie di Transiluani alle tre Auenute di Mirislò, et alla sommità d'una Collina, ov'era una Chiesa, che soprastaua al Villaggio lasciatoui gl'Ungheri; Fece che'l Sargente Maggior General Cauriolo con tutta la Fanteria Alemanna, e l'Artiglieria occupasse la riua del Marusio da mano manca, qual, era vicina a i Quartieri dell' Inimico quanto fosse un tiro di Falconetto; Dou'egli giunto, fè subito alzare una Trinciera trà'l Fiume, e'l Villaggio, alloggiandouisi, e con l'Artiglieria cominciarono a face colpi bellissimi ne' Squadroni di Guardia del Nemico, e ne' suoi Quartieri.

Spont. pp. 110—111.

Pe la cea dintîiu mutare a sentinelelor, prinseră Nemții patru din șease Romîni, cari, cu nesocotită îndrăzneală vrînd să calce vr'o sentinelă, căzură într'o cursă pusă de contele Cauriolo la povîrnișul rîului. Ei fură îndată duși la cortul lui Basta și amenințați de dînsul cu ștreangul, de nu vor mărturisi adevărul: spuseră că dincolo de pîrîu e tăbărît Mihai cu maj mult de treizeci mii luptători și partruzeci tunuri mari și de cîmpie, și că din ceas în ceas așteaptă pe fiul său Pătrașcu cu deosebit ajutor.

Bălc. pp. 359-60.

Circa la prima muta delle Sentinelle della Notte, furono fatti prigioni da gl' Alemanni quattro di sei Valacchi, ch'inauedutamente, pensando qualche Sentinella sorprenedre diedero del petto in aguato posto dal Conte Cauriolo al declinio del Fiume, li quali menati al Padiglione del Basta, e minacciati dallo medesimo del Capestro, se non diceuan la verità ; Riferirono essere di là dal Torrente alloggiato Michel Vaiuoda con trenta mila, e più Combattenti, e quaranta pezzi di Cannone tra grossi e da campagna; e ch'aspetaua da hora in hora suo Figliuolo Petrasco con soccorsi diuersi.

Spont. p. 111.

Generalul Basta în aceiași dimineață își destinse armia în rinduială de bătălie, (sub formă) lunară, dincoaci de satul Mirislău, în cîmpia cea cultivată, cu hotărîre statornică a înhăța lupta cu Mihai. Neîncrezîndu-se însă numai pe arătarea Ungurilor, cari pretindeau că e foarte lesne a trece pîrîul, vru să meargă a vedea locul cu chiar ochii săi. El se asigură atunci de primejdia învederată la care s'ar expune de-ar izbi pe Mihai în acel post bine ocrotit...

Spun că privind aceasta, Basta încreți sprinceana și zise: „Prietenii mă făceau să fiu acum șacmat, din dorința ce au de a-și răzbuna, de nu cătam lucrul eu cu ochii mei, dînd a înțelege pe Unguri, cari îi zisese că e lezne și comodă trecerea pîrîului. Deci, armat și călare cum se afla, el chemă sfatul de războiu și cu bune cuvinte dovedi primejdia la care s'ar expune armia lor, de s'ar ispiti a trece pîrîul spre a izbi pe ai noștri, încheind că era de trebuință a face altceva.

Ungurii răspunseră l'această părere cu inima *răsculată*, că e lucru foarte necinstitor și vătămător de a face o retragere în fața unui dușman numeros și îndrăzneț; căci a se retrage, spre a se feri de bătae, după părerea locului, nu e alt decît a fugi și a-și rupe însuși oastea...; că părerea lor era, ca nesocotind acea mică greutate, cu vitejie să treacă rîul, iz-

La seguente mattina il Generale Cesareo fece passar l'Essercito con buon ordine, distendendosi in battaglia lunare nella coltiuata pianura oltre Mirislò, con istabilito dissegno di uenire à giornata con l'Inimico; et perche non si fidaua assolutamente de' Transilvani; et circa la facilità di passare il Torrente; determinò co gli occhi suoi proprij farne sicura scouerta;..... Colà per tanto in subito trasferitosi, conobbe, che sarebbe un esporsi ad euidentissima perdita, volendo temeriamente tentare, il passaggio, per ingordiggia diuenire alle mani con l'Inimico. Onde dicono, ch'inarcando le ciglia questo buon Vecchio, disse; Gl'àmici mi faceuan hora riceuere un scacco matto, per desiderio, c'hanno di vendicarsi, se di questa lor brama io non cauaua il netto co' proprij occhi; alludendo à Transilvani c'haueano detto esser facile, e comodo il passaggio del Torrente.

Chiamò dunque così armato, et à Cauallo, com' egli era il Consiglio di Guerra; e con buone ragioni dimostrò il pericolo al quale esposto sarebbesi il loro Esercito, se tentato hauesse din passar il Torrente, per assalir l'Inimico, conchiudendo, ch'era di necessità di pigliar nuouo partito.

(Li Transiluani) risposero con animo alquanto *sollenato;* non esser eglino auezzi con tanto pregiuditio della riputation militare

bind pe dușman, sau să-i închidă în acel *post* unde se află așteptînd o ocazie priincioasă de a se lupta.

Basta se sili să le dovedească că aceiace propune el nu e retragere, nici mai puțin vr'un fel de fugă, ci o stratagemă militară spre a scoate pe dușman din acel loc ca o cetate....

Bălc. p. 362.

far in faccia dell'Inimico tal ritirita qual potesse essere interpretata per fuga manifestissima;... E che però erano di parere che superandosi quella poca difficoltà del Torrente con la bravura, s'assalisse il Nemico: ouero nel'istesso *posto* fermandosi, aspettar opportuna occasione di combatere.

Il Basta all'incontro, che s'hauea proposto di vincere, senza tanto rischio, dimostrò, questa non essere ritirata, ne meno specie di fuga, ma ben militar stratagemma; per far, che l'Inimico sen venga fuor della Fortezza del sito;

Spont. pp. 112-113.

Se făcea acest sfat de războiu, cum s'a zis, în cîmpie și călare, făcînd toți capii un cerc împrejurul lui Basta, cătînd a-l păzi de loviturile tunurilor romînești, *grindinînd* din toate părțile, îndreptate fiind într'acea parte din capul tunarilor lui Mihai, un Italian dela Mantaua, anume Vincenzo. Intr'aceia un soldat ungur, doritor d'a afla și el ce era hotărît în sfatul de războiu, apropiindu-se de cerc, ținîndu-și coiful în mînă, iacă o lovitură de tun, îndreptată la semn spre a lovi în acea adunare de ofițeri călări, sboară acelui soldat coiful din mînă fără a-l răni nici pe dînsul nici pe cal, care îndată se puse pe fugă, trecînd ghiuleaua alături cu comitele Camil Cauriolo, care într'acea parte închidea ocolul sfatului, cu primejdie de moarte pentru el. Această împrejurare făcu că sfatul se sparse deodată, tîrîndu-se și Ungurii în grabă către părerea lui Basta.

Bălc. p. 363.

Faceuasi questa Consulta di guerra come s'è detto, in Campagna, a Cauallo, l'angustia del tempo si richiedendo, hauendo tutti quei Signori interuenienti fatto un Cerchio di lor medesimi intorno al Basta, quasi che dalle Cannonate lo volesser difendere, *grandinate* da ogni parte, a segno da un tal Vincenzo Bombardier Mantuano, che seruia per capo al Valacco; Quando un Soldato Unghero desioso di sentir ancor' egli quel, ch'era nel Consiglio di guerra determinato, accostossi al Cerchio, tenendo in man la Celata, fors' anco per riuerenza et ecco ch'un tiro di Cannone posto a segno per colpir nella Radunanza di quei Nobilissimi Caualieri, portò via di man la Celata al detto Soldato, senza offenderlo in parte alcuna, nè meno il Cauallo, che sboccatamente si pose in fuga, scorrendo la palla vicinissima al Conte Camillo Cauriolo, che da quella parte chiudeua il giro della Consulta, con pericolo di mortale offesa;... Il che fù cagione, ch'essendo hormai tutti venuti nell'opinione del Basta;..... si ritirarono ai luoghi loro,.....

Spont. p. 114.

Dis-de-dimineață Mihai, eșind din tabără, își întocmise armia și aștepta să vază ce face dușmanul, cînd streiele și spionii îi raportară lui că tabăra dușmană s'a ridicat și că merge acum înapoi spre partea de unde a venit. Intru'ntîiu lui venea cu greu a crede aceasta, dar văzînd că așa era, își închipui —

Poi che Michele, nell' attioni sue dall'eccesso accompagnato mai sempre, giudicò subito, che viltà, e timore fosse quel, ch'era martiale artificio, e militare prudenza; Ch'essendogli dalle Sentinelle, e Spie riferito, chè'l Campo Cesareo s'era leuato, e che marchiaua verso la volta ond'era venuto, a pena

fatală orbire! — că într'adevăr Basta fuge și zîmbind zise: „Unde fuge cinele de Italian? Nu știe el că în tot locul îl voiu ajunge"? Deci îndată, părăsind postul său atît de sigur, se puse în goană după dușman cu mare furie și nu cu mai puțină neorînduială. Indoindu-se însă că nu va putea ajunge pe dușman la vreme cu toată oastea, el porni înainte o mare parte din călărimea sa, cu cîteva trupe de Cazaci, ca să recunoască pe dușman și să-l supere și întîrzieze în retragerea sa. Dar cele două cete de muschetari, cari se opriră în loc, schimbîndu-se cînd una cînd alta în luptă, ajutate de artilerie și de călărimea ușoară, ținu în depărtare pe călărimea noastră. tră.

Dușmanul însă din pricina acestor izbiri, se trăgea încet și aceasta plăcea lui Mihai, doritor să sosească însuși cu toată oastea, spre a se destinde de bătae dincolo de Mirislău, în acea spațioasă cîmpie, crezînd mereu că dușmanii fug de o întîlnire. Basta însă începu a se mișca și mai încet ca să înșele pe Mihai, dîndu-i nădejde că îl va putea ajunge și depărtîndu-l de sat cît putea mai mult. Inima lui sălta de bucurie, cînd văzu că, după călărime, ies din sat și căruțele de artilerie romînească, semn că Mihai, părăsind cu totul postul său, înainta cu toate puterile sale. El își însemnase dinainte un loc bun și destul de mare care în parte, puțin cîte puțin, frumos se ridica, rămînînd încă pentru călărime destulă cîmpie. De acest loc apropiindu-se, Basta întorcîndu-se privia mișcările lui Mihai.

Acesta, crezînd mereu că dușmanul fuge și dorind foarte d'al-l ajunge la timp, silia pedestrimea la drum și tot într'o vreme porunci să-i aducă înainte un cavaler ungur, ce fusese prins, anume Balthazar Bornemissa, căruia făcu multe întrebări despre persoana lui Basta, de dînsul bine cunoscută, zicîndu-i cam în glumă: de crede el că Basta va aștepta sau că fuge întins la Casova. Bornemissa răspunde lăudînd talentele ostășești ale lui Basta și adăogînd că crede că el va primi bătaia și

poteuasi indurre a crederlo: Quando poi vide, che cosi era in effetto, altiero in se stesso, tumido, e gonfio della vanità sua nativa, sorridendo disse: Doue fugge questo Cane Italiano? Non sà egli che per tutto l'arriuerò? In conformità di che, abbandonando il suo posto tanto sicuro, si pose a perseguitar i Cesarei con grandissima furia, e con non minore disordine; Anzi dubitando pur molto di non poterli giungere a tempo con tutto l'Essercito, spinsegli dietro gran parte della sua Caualleria con alcune Truppe din Cosacchi, la quale però era tenuta à dietro non solo dalle Cannonate; ma con bellissimo ordine le maniche dè Moschettieri maestreuolmente succedendo l'una a l'altra, secondate dalla Cavalleria leggiera, andauano trattenendo li Nemici senza dar segno alcuno di auanzarsi; Il che sommamente piacea al Valacco, desideroso di giunger egli in persona con tutto il corpo dell'Essercito, per mettersi in battaglia oltre Mirislò sopra quella spatiosa Campagna; credendosi pur tuttavia, che fuggissero gl'Imperiali l'incontro.

Ma il Basta, che traccheggiando pian pian marchiaua, per ritirare il Nemico afatto fuor della Fortezza del sito; erasi hormai auanzato in posto opportuno, e prima da lui per combattere disegnato, qual giuasi a poco a poco soauemente alzando, tanto, ch'a Caualiere restaua a tutto il restante della Campagna. Quiui maestreuolmente voltando faccia con tutto l'Essercito, si pose ad osservar gl'andamenti dell'Inimico.

Michele stando pur tuttavia sù la sua credenza medesima, et affrettandosi cupidissimo di giungere a tempo, sollecitaua al marchiare la Fanteria; e fecesi in tanto condurre innanzi la sua presenza un Caualier Transiluano, c'hauea prigione, chiamato Baldassar Bornemissa. Al qual molte interogationi fatte sopra la persona del Basta, da quello molto ben conosciuto, dimandandolo quasi per scherzo s'egli credeaua che lo douesse aspettare, ò se pur drittamente se ne fuggiua in Cassouia A' che rispose il Bornemissa, ch'

că această retragere nu e fără vr'un mister, arătindu-se cu mare dorință de a se bate și, ajungind in cimpie la cinci sute de pași dincolo de Mirislău, porunci armiei a se opri in loc și a se intocmi in rinduială de bătaie.

Bălc. pp. 363-64.

egli tenea per certo che'l Basta non era per rifiutar la Battaglia, quand' esso Michele glie l'offerisse ;...

Il Valacco simulando al di fuori grande allegrezza a queste parole per lo gran desiderio, che dimostraua hauer di combattere; sentendo però con disgusto le vere lodi del Capitano; comandò subito essendo arriuato nel piano oltre Mirislò, che si facesse alto, ordinando l'Essercito alla battaglia in questa forma.

Spont. pp. 114-15.

Știm că Mihai așezase pe un deal ce domină locul bătăliei două mii archebuzieri săcui, oameni aleși, socotind că prin inălțimea poziției vor putea face multă vătămare dușmanilor cu necurmata grindină a archebuzelor lor. Aceștia, fiindu-le poruncit d'a nu se mișca din loc, fără numai fiind chemați, văzură priveliștea lăcrămoasă și fură privitori ai nenorocitei bătălii, nemișcindu-se din locul lor. După ce văzură măcelărirea soților lor, temindu-se și ei de viața lor făcură de mai multe ori semne cu bandierile că vor să se predea. Basta înțelese semnele lor și îi primi in milă, și cu omenire le dărui viață și libertate. Dar in acea noapte chiar, care din intimplare era foarte intunecoasă, Csaki,... chemă la sine pe nobilii și credincioșii săi dintre Ungurii din Ardeal și începu a se plinge de Basta, căci a primit in milă pe acei Săcui, care erau tocmai din cei ce se resculase cu plebea impotriva nobilimei, ispitindu-se a o stinge cu totul; intr'acest chip, ei cari, cu obișnuita lor vitejie, dobindiseră o așa de strălucită biruință, să nu-și poată lua drept răsplată a ostenelelor lor, satisfacție, deși mică, despre niște dușmani așa de neimpăcați. Deci el era de părere că nu se cade a lăsa nepedesiți pe acei scelerați, porecliți; că in acea noapte chiar să pună sfirșit dușmăniei si vieței acelor oameni de o partidă ce le e cu atita supărare impotrivitoare și dușmană. Cit pentru general, lezne se pot indrepta inainte-i, cu cuvintul că el n'au făgăduit nimic Săcuilor și prin urmare n'au greșit nimic sco-

Haueua, come si disse, il Valacco nell'eminenza d'una Collina sourastante al luogo della Battaglia, fatto salire due mila Siculi di gente selta (sic); stimando, che douessero per l'altezza del sito far grand' impressione, e danno all' Essercito Imperiale con la continouata tempesta degli suoi Archobuggi, li quale, come, che hauessero commissione di non mouersi di là, se non chiamati videro lagrimoso spettacolo, el furno spettatori dell'nfelice loro giornata, senza partirsi del luogo loro. Peroche veduta la strage de' compagni, e della propria lor vita molto temendo; fatti più volte segni con le bandiere di volersi arrendere, furon dal Basta, con la solita humanità verso i Vinti riceuuti a mercede: Ma soprauenendo la Notte, e per auentura assai tenebrosa; il Chiacchi chiamati a se li più Nobili, a lui Confidenti tra la Transilvana Natione, incominciò, con parole piene di rammarico a dolersi del Basta, per hauer riceuuti quei Siculi a mercede, ch'erano a punto quelli medesimi, che contro la Nobilità sollevati a prò della plebe, haueano l'esterminio tentato della medesima; Di maniera, ch'essi, c'haueuano con l' usato loro valore ottenuta così chiara Vittoria, non poteuano per guiderdon delle lor fatiche pigliar sodisfatione, benche picciola, di Nemici così implacabili; ond' egli era già di parere, che lasciar impuniti non si douessero quei scelerati; ma che in quell' istessa Notte si ponesse termine, e fine all'inimicitie, et al viuere di quegl' huomini, di fat-

țind din lumina zilei pe acești turburători ai odihnei comune. „Plăcură foarte cuvintele lui Csaki la acele inimi intăritate de necazurile pățite, din natură nemilostive și peste măsură nesățioase de răzbunare". Deci toți de obște hotărîră ca pe la miezul nopți să ucigă pe acei nenorociți, cari, pe paroia dată lor de Basta, neputind bănui o asemenea barbară intreprindere asupră-le, fără grije sau dormiau sau, nearmați, veghiau. In puterea nopții, in tăcerea cea mai mare, nobilimea ridică din cartierele lor citeva mii de pedestrime, sași și unguri, povățuiți de căpitani dintre nobili, dușmani de moarte ai Săcuilor, și inconjurară locul despărțit unde acești nenorociți avusese poruncă a tăbări. La un semn, dat intre nobili, din deosebite părți ei năvăliră cu ostașii lor in mijlocul Săcuilor și, cu vicleană și aspră cruzime, cu iuțeală fără preget, ii injunghiau și li ucideau și precum ii aflau. Prin această groaznică jertfă, se stimpărară sufletele nesățioase ale nobililor cu moartea a două mii nenorociți Săcui, toți oameni aleși și floarea nației lor. „Faptă cu atit mai crudă și barbară, zice Spontoni, că se săvirșia de oameni de aceiași nație, lege și obiceiuri".

Bălc. pp. 374-75.

tione tanto lor contraria infesta, e nemica, potendosi, co'l Generale scusar benissimo, ch'essi non haueuan niente promesso a Siculi ; e per consequenza nessun mancamento hauerian commesso facendo uscir della luce questi disturbatori della quiete commune.

Piacquero a quegl'animi alterati pe le già riceuute offese, e di natura Nemici della Clemenza, et oltre modo auidi di uendetta, le parole del Chiacchi; Onde communemente tutti risolsero sù la meza Notte tagliar que' miseri à pezzi, li quali sù la parola del Basta datagli, ignorante di si barbara essecutione, spensieratamente, ò dormiuano, ò disarmatamente vegghiauano: Hauendo dunque aggirato il luogo ou 'eglino erano sequestrati, nel silentio più tacito della Notte, leuate dal Quartiere alcune migliaia di Fanterie, e Sassòne, et Unghere, guidate da Capitani, che per essere Nobili, erano mortali Nemici di quei meschini; ad un segno trà loro dato, per diuerse parti si spinser dentro, dou'essi erano, e con perfida, e rigida crudeltà tosto scannandoli, o trucidandoli in qualunque modo gli ritrouauano, pretesero con si abboreuole sacrificio gratificar gl'animi de' Nobili con la morte di due mila infelici Siculi tutta gente scelta, e fiorita; attione altre tanto crudele, e barbara ; quanto, ch'essercitata da huomini, ò di leggi, e di costumi conformi,...

Spont. pp. 120-21.

Intre acești ostași se arătă și Baba-Novac, rănit, cu barba și părul capului arse, cu fața innegrită de pulberea singeroasă a bătăliei, căci își făcuse cum se cade datoria lui in ziua luptei, implinise tot deodată și slujba unui căpitan prevăzător și a unui voinic soldat. Infățișindu-se el inaintea Domnului său, ii zise suspinind și intristat: „Suntem biruiți și abătuți, Doamne, mai mult de impotrivnicul nostru noroc, decit de armele dușmanului; și pentru ca el să nu rămînă cu totul mingiiat prin moartea ta, incalecă-ți calul și mintuește-te trecind in Țara Ro-

...fra quali comparse Babba Noacco,... ferito, et abbruciato la barba, e i Cappeli, hauendo fatto nel di del conflitto il debito suo, con hauer essercitato in un tempo istesso l'ufficio di prauido Capitano, e di valoroso Soldato; paratosi questi alla presenza del suo Signore disse sospiroso, e dolente; Siam vinti, et abbatuti, Michele, più dalla nostra auersa Fortuna, che dall' Armi dell'Inimico; et acciò ch' egli non resti affatto consolato con la tua morte; monta a Cauallo, e saluo renditi in Valachia; Non essendo questa tanto sicura stanza, che

minească. Acest loc nu e atît de sigur cît să nu poată fi luat de biruitorul Basta, care mereu gonește răspînditele rămășiți ale ticăitei noastre armii. Și într'adevăr să mă crezi că ași fi vrut mai bine să rămîn mort între atîți viteji soldați uciși în bătălie, decît, fugind, să mai trăesc după o pierdere atît de nenorocită și vrednică de lacrămi, de n'ași fi dorit a îngriji încă de siguranța ta și a te sluji pînă la cel din urmă suspin. Fugi dar cu lucrurile ce ai mai scumpe, căci dușmanii peste puțin vor sosi aci, vor asedia această cetățuie și atunci va fi peste putință a pleca. Eu însă voiu rămînea aci spre a aduna pe nenorociții răspîndiți și a sta pînă la moarte împotriva dușmanilor".

Bălc. p. 376.

non possa esser presa dal Vittorioso Basta, il quale tuttauia va perseguitando del nostro misero Essercito le disperse reliquie; E credami certo, ch'io hauerei più tosto voluto rimaner morto frà tanti braui Soldati, uccisi nella Giornata; che fuggendo soprauiuere a tanta perdita si lacrimeuole, e miserabile, se non fosse stato il desio d'hauer noua gradita di tua salute con prontezza di seruirti sin all'ultimo spirito. Fuggi dunque con le tue più pregiate cose; perche gl'Imperiali frà poco qui arriuando, assedieranno questa Fortezza, e saratti all'hora fuggir volendo, diuietata poi la partenza; ch' io qui in tanto rimanerò, accogliendo i miseri già dispersi, e resistendo in sino alla morte contro a i Nemici.

Spont. pp. 122-23.

G. Călinescu

Și pe urmă...?[1]

Camil regăsea odată mai mult — dar cît de tacită — senzația aceia rară, unică poate, care colorase strălucitor atîtea dimineți frenetice ale adolescenței: la ora cînd tot orașul se trezea și cu febrilă grabă toți se duceau să se înjuge la ceiace socotesc — sau numai le numesc fără a-și mai da osteneala de a le socoti — datorii, în aceiași clipă, în dosul storului lăsat, el, cu gesturi încete, întru nimic grăbite, voluntar leneșe, se pregătea să se culce. Ii cîntară în ureche glasurile argintii ale robinetelor — pe care în hotelul acesta vechi nu le va auzi în dimineața aceasta — și șuvoaele de apă înghețată și fierbinte, țîșnind violent și împroșcînd porțelanul, pe care alunecă reflexele atenuate ale becurilor albastru palid, irizînd ploaia aromată a pulverizatorului.

Senzația aceia rară, unică poate, de neîndoelnică superioritate — de care departe de a se felicita o regreta din tot sufletul, nefiindu-i de nici un folos, și a cărei senzație nu o rechema decît pentru indescriptibilul sentiment de forță și de încredere pe care i-l procura altă dată — superioritate datorită nu unei calități, unei aptitudini înăscute, ci întîmplării, unei manii care prin exerciții necontenite îi dăduse o acuitate neobișnuită, îngăduindu-i să vadă ce nu vedeau acei ce în clipa aceia se duceau servil să-și facă datoria — care datorie ? — să muncească — pentru ce ? — să dobîndească cu ce trăi — dar pentru ce, pentru ce ? Camil se depărtă de fereastră și, în timp ce își scotea mănușile, o întrebare — care nu-i venea pentru prima oară — i se strecură iarăși în minte.

„Oare nu sînt eu anormal? Nu e ceva morbid în raționamentul meu?"

Dar nu, era cel mai sănătos om din lume.

Nici cea mai ușoară umbră de nevroză: raționamentul

[1] Vezi „Viața Romînească" No. 3—4, 1932.

său era concluzia logică a tuturor decepţiilor şi a noţiunii exacte a justei valori a lucrurilor.

Pentru a te supune, ca ceilalţi, vieţii, trebue să posezi o serioasă doză de inconştienţă şi de naivitate pe care el sau o pierduse, sau nu o dobîndise încă.

Neurastenie ? Dar era destul să aibă cu ce înşela năstruşnica sa nevoe de a avea un scop, fie şi cît de apropiat, pentru a se simţi aproape deplin fericit.

Mărunte nimicuri: o vizită ce avea de făcut a doua zi, o masă, un spectacol, o scrisoare ce trebuia să sosească, apariţia articolului scris în ajun şi care va face scandal; lucruri cu totul mărunte care îl făceau să redevină dintr'o dată iar el, copilul exultant şi încrezător de altă dată care iubea viaţa cu frenezie. Ce importa că a doua zi recădea, afundîndu-se tot mai mult în mlaştina cleioasă a indiferenţei!

Era doar o clipă...

Şi'n timp ce, cu gesturi pe care oboseala le grăbea, îşi scoase cravata şi gulerul, apoi haina, se gîndi că în primele zile, aceste clipe, din fericire vor fi lanţ: prietenii pe care o să-i regăsească, noutăţile dela Capşa, cancanurile dela redacţie, apoi căutarea unei locuinţe.

„Dac'aş rămînea la hotel? In nici un caz nu o să stau mai mult de o lună. Bucureştiul vara, brr..."

La hotel ? Ar avea prea mult impresia că e un provincial care vine după „afaceri" sau „să se distreze" cîteva zile în Capitală. Şi apoi hotelul e ceva aparte, ca o mică insulă lipsită de culoare locală. Or, el dorea, dimpotrivă, să intre în inima oraşului, să se simtă în atmosfera intimităţii sale, să participe la viaţa lui invizibilă.

Era o reintoarcere, poate inconştientă, la ceiace constituise prima legătură dintre viaţa interioară şi cea exterioară: la emoţie...

Incă în pragul lumii pe care forţele lăuntrice în nepotolită fierbere îl sileau să o clădească în afară de realitatea în care nu-i era încă dat să păşească, îi era peste putinţă să-şi dea sama de tot ceiace reprezintă aceste forţe, de ceiace vor cere ele dela viaţă. Şi nevoia lor de expansiune, tot mai imperioasă — nerăbdarea adolescenţei de a se arunca în plină vîltoare a vieţii reale — îl făceau în mod firesc să creadă, mai presus de orice, în această emoţie, în acel complex şi indescriptibil fior pe care ţi-l dă contactul a tot ce are esenţial această viaţă.

Dar cînd forţele trupeşti şi sufleteşti au fost potolite, a rămas, răscolitor, sbuciumul forţelor spirituale. Atunci s'au născut primele întrebări care — verigi iniţiale — au desfăşurat în urma lor un întreg lanţ al cărui capăt, neputînd să-l ajungă, i-a sugrumat tot ce era elan în fiinţa lui, fie sufletesc, fie spiritual.

Firesc, după ce cunoscuse emoţia din plin, i s'a părut că ea este prea puţin pentru a face acel scop de care aveau nevoe pornirile creatoare ce mocneau în el. Şi a început căutarea exasperată care sfîrşea prin a reveni la emoţie. Din mai multe rele alegi pe cel mai mic. Dintr'o lume de deşertăciuni alegi pe cea mai puţin deşartă. A trăi, pur şi simplu, i se părea — după chinuitoare căutări de valori şi necontenite revizuiri — cel mai puţin utopic lucru, deci cel mai cu şanse de a fi mai aproape de adevărul pe care nu-l putem descoperi.

Venise la Bucureşti făcînd eforturi necontenite de a se sugestiona, de a-şi închipui că este acelaşi proaspăt eşit depe băncile liceului, care în primul rînd dorea frenetic să trăiască, neştiind decît foarte confuz că ar mai putea fi, poate, şi altceva.

— Care va fi cartierul în care voi lăsa iarăşi atîta din mine şi care îmi va da atîta din el ? Ah ce frază de roman foileton cu pretenţii literare !

Se întinse în cearşafurile reci, după ce, în mod mecanic, întoarse ceasul brăţară şi-l puse pe măsuţa de noapte.

— Mîne — adică azi — mîne, poimîne...

Apoi, insinuantă, aceiaşi întrebare:

— Şi pe urmă ?

Se întoarse pe partea cealaltă şi închise ochii, repetînd cu pumnii strînşi: să dorm, să dorm. Dar, sub pleoapele prin care încerca să străbată lumina violentă a zilei strălucitoare, începu să danseze bazarul de imagini al serii, întîi limpezi, apoi din ce în ce mai amestecate, mai încețoşate.

Ca prin efervescenţa blond argintată a unei cupe de şampanie i se păru, vag de tot, că vede alunecînd lama cuţitului sub pielea catifelată şi rece a caisei brumate, simţind gustul acid ce-i contractă muşchii maxilarului. Cuţitul aluneca tot mai repede, descriind ciudate arabescuri.

— Cora, vrei să fii aşa drăguţă să-mi treci fructiera?

Pentru ce alunecase blana pe umărul fraged?

— Cora, vrei să...

Presimţi formularea nesigură a gîndului că trebue să fi surîs.

— Dac'aş adormi acum, aş rămînea cu surîsul pe buze. Dacă s'ar omorî cineva surîzînd...

Amuzant ar fi : „se aşeză în faţa oglinzii şi ridică revolverul. Surîse la ideia că nu o va recunoaşte nimeni". Nostim, să termini astfel un roman „de voluptate şi durere". Dacă s'ar omorî... dacă m'aş omorî...

Se ridică brusc, deschizînd ochii mari şi uitîndu-se în jurul lui.

Apoi se întinse iar, strîngînd pleoapele sub care nu mai strivi decît vîltori de negru opac, din ce în ce mai nesigur.

— Cora, vrei să...

În depărtare răsună clopotul primului tramvai.

Primele zile trecură fără să-şi dea bine sama de ele, uluit de repeziciunea cu care se scurseseră. Contrar aşteptărilor sale, deşi era epoca în care toată lumea pleacă şi se liberează o samă de apartamente, nu-i fu totuşi aşa uşor să găsească ceiace voia. Tocmai cînd căutarea începuse să-l enerveze, norocul îi scoase în cale un prieten, care-i dete o adresă întovărăşită de cea mai călduroasă recomandaţie.

„E puţin cam departe, la celalt capăt al bulevardului Pake, mais c'est une aubaine. O doamnă care, pentru o lună cît stă la băi, închiriază două camere. Asta în principiu. În realitate îţi rămîne întreg apartamentul, cu cel mai elegant confort".

Apartamentul corespundea în totul descripţiei, doamna nu pleca însă decît peste două săptămîni. Dar lucrul nu avea nici o importanţă, Camil mulţumindu-se provizoriu şi cu două camere.

Odată intrat în posesia noului domiciliu, se grăbi să procedeze la instalare. Cele două camere, prea încărcate, aveau nevoie de oarecare transformări. Operaţia aceasta de personalizare a cadrului, în care avea să treacă zile de-a rîndul, era departe de a-i părea obositoare. Dimpotrivă. Era un fel de examen de artă decorativă pe care-l trecea în faţa propriului său gust şi apoi fiecare dată îi da impresia unei reînoiri, impresia că se pregăteşte pentru o viaţă nouă, nebulos nouă — cu atît mai nebulos cu cît vroia să rămînă tot el, să-şi păstreze aceiaşi personalitate. Personalitatea aceasta o reconstituia în cadru, reuşind în acelaşi timp să creeze atmosfera familială care-l făcea să se simtă la el acasă, nu într'o locuinţă streină în care nu intra decît pentru cîteva săptămîni.

Şi aceasta cu ajutorul a mărunte şi disparate obiecte pe al căror ciudat bazar îl purta întotdeauna cu el într'o valiză ce-i era rezervată şi de care se simţea din ce în ce mai strîns legat.

Prima transformare avea să constea în reducerea mobilierului supraîncărcat. În prima zi se ocupă cu biroul. Era o cameră mare, dreptunghiulară, în care se intra direct din vestibulul întunecat, ale cărui uşi grele de fier şi sticlă brumată se deschideau în faţa ascensorului.

În peretele opus uşii scunde, arcuite bizar în arcadă arabă, două ferestre cu balcon îşi deschideau acelaşi chip de arcuri peste verdele prăfuit al teilor de pe bulevard. Pereţii erau acoperiţi de o imitaţie de piele ruginie, pînă aproape de tavanul alb, străpuns în cele patru colţuri de conurile de cristal, încercuite în bronz, care ascundeau ciorchini de becuri puternice.

Camil avu să exileze o întreagă armată de măsuţe şi scaune de formele cele mai ciudate, de divanuri şi tablouri, păstrînd numai strictul necesar. În primul rînd covorul imens de culoarea tapetului şi a perdelelor grele dela ferestre, covor ce acoperea tot parchetul şi care avea să înăbuşe orice frecare a paşilor ce nu-şi pot potoli neastîmpărul.

Apoi biroul masiv de mahon cu scaunul de lucru, pe care le aşeză pe colţ, vis-à-vis de ferestre. În faţa lui aşeză un fotoliu de piele în acelaş ton stins cu al covorului. Între uşe şi ferestre respectă lunga vitrină înaltă doar de un metru, în dosul cristalului căreia se înşira o colecţie de cărţi din alte vremuri, fără nici o valoare, dar legate în acelaşi marochin de foi veştede.

Pe tableta lucie a vitrinei puse cîteva porţelanuri scoase din bazarul portativ. Între ferestre păstră o măsuţă de mahon pe care aşeză serviciul de Porto şi deasupra, în perete, prinse singurul tablou îngăduit în cameră — scos tot din bazar: un viguros desen de Cézanne, un studiu de nud atît de deosebit de genul impresionistului, încît o clipă se îndoise de autenticitatea lui, cînd îl descoperise în mîinile unui neştiutor care se grăbise să i-l dăruiască.

Camera cealaltă, mult mai mică şi cu o singură fereastră dînd tot pe bulevard, îi procură o surpriză: pereţii erau tapisaţi cu duvetină albastră palid, albastru străveziu de ape limpezi şi de oglinzi în umbră. Or, bazarul număra tocmai două draperii de catifea de aceiaşi culoare cu care avea să aranjeze camera minunat. Mobilierul foarte banal fu complect eliminat. Păstră doar, dela pat, cele necesare pentru a-şi confecţiona divanul, iar şifoniera de care avea totuşi nevoe o instală alături în camera de bae a cărei uşe tot scundă şi cu aceiaşi arcuire arabă, împărţea în două peretele opus ferestrei.

Peste divan, prinsă de o bară de metal fixată lîngă tavan, desfăşură una din draperii, al cărei albastru palid curse în ondulări ample pînă peste covorul de aceiaşi culoare ce acoperea tot parchetul.

Cu cea de a doua draperie, prinsă de sus în acelaşi chip, acoperi fereastra, de a cărei existenţă voia să uite.

Camera aceasta, voia s'o facă un fel de chilie cu totul îndepărtată de viaţă, separată de restul lumii pe care, odată închis aci, s'o prăvălească dintr'odată într'un neant imaginar cu pocnetul uşii închise şi pe care s'o reînvie apoi cu încetul, în voia fanteziei lui, în ceasurile pe care ca şi altă dată, întins pe divan, le lăsa să curgă neted în lumina surdă, albastru palid.

Lumina ?

Uitase cu desăvîrşire. Asigură echilibrul unui scaun pe o masă — care într'o clipă aveau să le urmeze pe celelalte în

pod — şi urcindu-se pe el, desfăcu excrescenţa romboidală de cristal şlefuit din mijlocul tavanului, pentru a o aşeza la loc după ce înlocui becul puternic cu altul mult mai slab, de culoare albastră.

Curăţind astfel cadrul de impurităţi, Camil mai aruncă o ultimă privire. Pereţii complect goi. Valiza se deschise iar şi pe zidul din faţa divanului se desfăşură un imens afiş-reclamă care, intr'un sit alpestru, pe o şosea a cărei serpentină da ameţeala, înfăţişa o minune a tehnicei şi a caroseriei moderne, un spider super-sport Isotta Fraschini, lansat în plină viteză printre umbrele masivelor întunecate de brazi spre culmile strălucitoare de zăpezi.

Afişul acesta, zărit în vitrina unui garaj şi cumpărat după multe stăruinţe ce aiuriseră pe contabilul magazinului, era ca o răbufnire de aer tare şi amar de larg, ce năvăleşte dintr'o dată printr'o fereastră deschisă brusc de violenţa vintului, intr'o atmosferă copleşitoare, saturată de arome grele.

Cind orele începeau să se confunde, atit de lente şi la fel erau, cind letargia morală ameninţa să se transforme într'una fizică, privirea lui Camil întotdeauna se întorcea înspre acest afiş, antidot cu efect brutal şi sigur.

Poate că va avea iarăşi nevoe.

Va avea ?

Camil se simţi bucuros recunoscînd că ar fi pe punctul să incline a crede contrariul. Aranjarea interiorului, acesta sfîrşise prin a-l pasiona, prin a-l preocupa intr'atita încit începuse să aibă din ce în ce mai veridic impresia că e vorba de o efectivă reînoire care s'a şi operat deja fără să-şi dea sama, reînoire ce însemna nu atit ruptura cu tot ce au fost zilele de eri, dar cu tot ceiace a întunecat acele zile.

Inviorarea era reală şi totuşi se temea de rezistenţa ei.

Camil era tocmai ca acei ce, intr'un accident, căzind în nesimţire, la deşteptare abia îndrăznesc să se mişte şi, deşi parvin să meargă, se îndoesc încă de validitatea lor, aşteptindu-se la fiecare moment să se prăbuşească.

In fond poate că nu se înşela.

Ajunsese să se cunoască prea bine pentru a-şi putea face iluzii: era o autoanestezie — adevărat foarte puternică — obţinută printr'un paleativ neaşteptat.

Dar numai o anestezie. Atenţiune la deşteptare.

Cea mai mică ciocnire.... care va fi oare ?

Camil surîse la ideia absurdă de a încerca să ghicească. Intr'adevăr absurdă, căci ceiace importa era faptul în sine: un castel de cărţi, prin definiţie menit să se prăbuşească la cea mai uşoară atingere de unghie, unghia curioasă de a-i încerca rezistenţa. Desigur că va fi propria lui unghie, dar....

nu singură. Va mai fi o alta, — alta pe care Camil o întrezări ascuţită şi trandafirie.

O unghie...

Privirea lui se aşternu în goană nebună să ajungă minunea de tehnică şi caroserie modernă care, pe şoseaua albă a cărei serpentină dădea ameţeală, alerga în umbra masivelor de brad spre culmile strălucitoare de zăpezi veşnice.

Pieptul i se dilată dintr'o dată.

Camil desfăcu larg braţele, intinzindu-le în sus.

Incheeturile troznira, muşchii se încordară. Pijamaua asvirlită la întîmplare, făcu să răsară pe colţul divanului o floare invoaltă de mătase, cu colorit straniu.

In camera de bae, în care nu avusese de schimbat decît becurile violete din ovalele de cristal din dreapta şi stinga panoului de oglindă, robinetele cintară, şi apa ţişni în şuvoae strălucitoare împroşcind porţelanul pe care se prelingeau reflexe albastru palid de ape liniştite şi de oglinzi în umbră.

— Cum te simţi după plecare ?

— După plecare ? Care plecare ?

— Care ! Dar faimoasa plecare de alaltăieri.

Camil rămase sincer nedumerit. O lucire de copilăroasă veselie licări sub pleoapele Corei care clipi ştrengăreşte.

— Erau 49° la umbră...

— Debutezi ca un foileton.

— Da şi totuşi, fiind vorba de plecare, ar trebui să sfîrşesc ca un foileton. Aşa dar erau 49° la umbră. Eşeam dela repetiţie şi pe marginea trotuarului îl aşteptam, aproape adormită de căldură, pe Radu, să-şi scoată de pe mîini culorile pe care le întinsese toată dimineaţa pe decorurile cele noi. Cind tocmai găseam că operaţia aceasta începe să devie prea lungă, văd pe domnul venind foarte ginditor dinspre gară. Era ora Express-Orientului şi domnul mărturiseşte că a condus o prietenă ce pleca la Paris, „frumoasa şi talentata" mea colegă....

— Asta n'am spus-o.

— Dar mi-a spus-o gazeta care, discretă ca întotdeauna, a avut grije să enumere pe toţi cei ce au salutat-o în gară.

— Şi asta numeşti „faimoasa plecare ?"

— Dame, c'en est une !

— Imaginaţia d-tale e puţin insinuantă.

Cora puse pe farfurioara cu marginea albastră ceaşca de cafea încă fierbinte şi cu gesturi mărunte aprinse o ţigaretă. Două spirale străvezii se desprinseră, una după alta, depe buzele pe care încerca să se contureze un surîs reţinut.

Apoi privindu-l pieziş :

— Apreciez intenţia delicată.

— Fiindcă am spus „insinuantă" ?

— In loc de „clevetitoare".

Unghia ascuţită şi trandafirie — unghia pe care privirea lui Camil se opri un moment, trezind în el un vag ecou ce-l făcu să zimbească — scutură scrumul ţigaretei.

— ....şi micul meu spirit de observaţie înregistrează — fără nici un comentariu, ca pe un simplu fapt divers — grija ce-mi porţi de a mă apăra în faţa propriilor d-tale ochi.

O pauză : ţigareta cu cartonul aurit se apropie de buzele întredeschise de acelaşi suris, poate ceva mai pronunţat, apoi :

— Aceasta, fără îndoială, din nevoia de a-ţi păstra iluzia că nu numeri printre cunoştinţele d-tale decit oameni cu adevărat bine.

Intrebarea unui prieten care, aşezat între Radu şi directorul teatrului, se afunda în discuţia unei teorii probabil foarte discutabile, rupse convorbirea.

De mai multe ori, intîmplarea sau golul unei seri rămase neorganizată, îl aduseseră iarăşi la teatrul unde, departe de a fi schimbată, piesa dela deschidere avusese un succes ce prevestea o lungă şi strălucită serie. La lăsarea cortinei, cînd lumea se îmbulzea la eşire în ritmul muzicei militare ce distra publicul în antracte, Camil, împreună cu alţi cîţiva obişnuiţi, artişti şi gazetari, intra în culise, pentru a strînge diverse mîini şi a birfi, conform obiceiului, în timp ce fardurile dispăreau sub alifiile dizolvante. Apoi porneau în grup spre grădina de vară care începuse să-i devie familiară şi a cărei atmosferă îi da o impresie ciudată.

Caracterul ei, împrumutat cartierului, contrasta cu figurile pe care nu le întîlneşti decît între Cina, Elysée şi Modern. Aveai uneori impresia unui exil, impresia pe care o dădeau, în vremea războiului, Capşiştii la Tufli.

Şi întotdeauna, deoarece dela teatru pînă acolo mergea alături de Cora, în chip firesc îi revenea locul vecin la masa comună care se prelungea pînă tîrziu.

Intîrzierea da şi mai mult aerul de exil: desrădăcinaţi, fără nici o ocupaţie, pierzîndu-şi nopţile în aşteptarea evenimentului care îi reda preocupărilor de altă dată.

Evadarea aceasta naivă din realitate, dansul pe sîrma fragilă a aparenţelor şi buna dispoziţie a tuturora, era ceiace atrăgea pe Camil mai în toate serile pe calea Griviţei, şi nu — era sigur de aceasta — vecinătatea ajunsă să fie tacit considerată de plin drept, care însă simţea că pe Radu trebue să-l enerveze.

Fără îndoială că vecinătatea aceasta îi făcea plăcere, altfel nu ar fi persistat în a o păstra. Dar era o plăcere absolut netedă şi în nici un fel colorată. Ceiace îl amuza la Cora era vioiciunea, mai ales mobilitatea ei de spirit care în apatia lui morală trezea aceleaşi ecouri pe care noaptea, va fi trebuind să le deştepte sirena suplei Isotta Fraschini în bruma albastră a sonorelor văi alpestre.

— Aştept răspunsul.

Camil întoarse, întrebătoare, o privire ce venea de foarte departe.

— Am întrebat cum te simţi după plecare. Simplu, fără „faimoasă".

— Ai putut observa, cred, că sînt în totul perfect acelaşi.

— Dar masca ?

— Pentru ce ? Şi apoi, nu mi-ai spus că am o privire prea guralivă ?

— Şi remarc că mi-ai urmat sfatul : dela o vreme nu te mai uiţi la mine cînd vorbeşti.

— Ei bine.... dar ştii că are imaginaţie micul d-tale spirit de observaţie !

Fraza abia începută pe care replica sa o întrerupse, retezînd-o brusc, îl făcu să-şi dea sama că această replică era mult tîrzie şi că nu mai corespundea frazei, el între timp punînd şi răspunzînd maşinal la alte întrebări, pe care aproape nu le auzise, atît fusese de surprins. O clipă, încercase uluiala aceluia căruia i se cer pe neaşteptate hîrtiile şi nu ştie precis dacă este perfect în regulă.

Să fie oare...? Dar nu, era cu neputinţă, era.... îi veni chiar să rîdă.

— Eşti cam distrat.

— Am înregistrat şi eu.

— Tot fără comentarii ?

— Ba cu. Dovada e că am spus că spiritul d-tale de observaţie are imaginaţie.

— Protestez.

— Inutil. Gîndeşte-te: nu ar avea rost. Nu priveşti pe cineva decît atunci cînd ai să-i spui ceva şi nu îndrăzneşti sau cînd ceiace ai de spus e foarte grav sau complicat. Şi ceiace aş fi tentat să-ţi spun de cîte ori te văd, e departe de a mă intimida.

— Mi-ai spune ceva ?

— Da.

— Şi nu îndrăzneşti ?

— Nu îndrăznesc! Cuvîntul e prea tare; mă sfiesc.

— Ascult.

— Ei bine — reluă el rîzînd, după o imperceptibilă ezitare — întotdeauna îmi vine să-ţi propun o partidă de baba-oarba sau de-a fripta.

Rîsul ei cristalin îşi desfăşură sonoritatea limpede apoi se stinse pe buzele care prinseră într'o mişcare puţin forţată capătul aurit al altei ţigarete.

— E măgulitor.
— In toată sinceritatea.
— Da, ca artistă cel puţin. Inseamnă că mă identific într'atît cu rolurile încît, şi în afară de scenă, pentru public rămîn tot o ingenuă.
— Mai mult: o fetiţă. Dar chiar de te-aş vedea pe scenă într'o delicioasă bunicuţă ca aceia creată de Lucia Sturdza în „Frumoasa Aventură", pentru mine ai avea tot 17 ani.
— Virsta palidă la care niciodată nu poţi şti precis ce poţi avea dela o femee: nesiguranţă şi fum.
— 17 ani 1927. Nu 17 ani Lamartine-Georges Ohnet ci 17 ani Montherlant, Max-Jacob. E oarecare diferenţă.
— Mai mult de formă. In fond...
— In fond! Dar ce importă fondul la o fetiţă cu care te amuză să joci fripta ?
Din obişnuinţă, automat, curăţise un fruct din care muşcă cu poftă. Dar, deşi minunat la început, gustul îi păru deodată scarbăd, amar. Inghiţi în silă.
Un fior rece îl scutură şi o clipă dansară în faţa pupilelor mesele grădinii ce prinse a se învîrti vertiginos.
Camil închise ochii şi-şi cuprinse cu mîna timplele ce svicneau puternic. Rămase un moment nemişcat.
Ameţeala dispăru complet.
— Ce ai ?
— Curios. O ameţeală... e prima oară. Desigur oboseala: dorm prea puţin.

I. Igiroşianu

(Va urma)

Spre statul sovietic

Criza statului rusesc are origini străvechi. Intinderea nemărginită a teritoriului, firea gregară, dar lipsită de sentimentul autorităţii, a slavului, au împiedicat constituirea unui stat puternic. Deşi regim feudal n'a existat în Rusia, totuşi obiceiul ţarilor din dinastia Ruric de a lăsa pămîntul moştenire împărţită între copii, ca o avere particulară, fărămiţa suveranitatea. Opera de reunificare a statului şi de distrugere a vechii boerimi a fost încercată abia în secolul al 16-lea, mai ales de Ivan cel Groaznic, şi a fost realizată în 1598, cînd, prin stingerea dinastiei Ruric, statele convocate pentru alegerea unui nou monarh, înainte de a-l alege pe Boris Godunov, au proclamat unitatea statelor imperiului rusesc. Astfel, monarhul devine element suprem de unitate. După moartea lui Boris Godunov şi cîţiva ani de anarhie, statele aleg monarh, sau mai bine zis aleg o dinastie în persoana boerului Mihail Romanov.

Structura socială era de natură să asigure noii dinastii o putere nemărginită. Vechea nobilime fusese distrusă de Ivan cel Groaznic care a avut grijă să-şi creeze şi o nouă clasă de oameni de serviciu, *opricinina*. Celelalte clase? Clerul e în întregime în mîinile statului. Lupta încercată în secolul al 17-lea de patriarhul Nicon, pentru a restabili autonomia bisericii, se va sfîrşi cu condamnarea patriarhului. Nobilimea nu e compusă din feudali stăpîni pe pămînturile lor şi gata de revoltă împotriva unui monarh care le-ar restrînge drepturile, ci din oameni de serviciu care datoresc totul ataşamentului şi serviciilor personale făcute ţarului. Printre alţii, Ivan cel Groaznic a procedat la confiscări şi acordări de pămînturi. Cei ce vor primi pămîntul, de teama unei noi exproprieri, nu vor îndrăzni să se ridice niciodată împotriva monarhului. Ei posedă un soi de uzufruct pe care vor căuta să-l transforme în proprietate deplină, de unde încă un mo-

tiv de supunere; iar faţă de societatea feudală occidentală erarhizată, cu puteri suprapuse, societatea rusească e o societate liniară unde toţi sînt supuşi unui singur centru politic, monarhul. (Nolde, *L'ancien régime et la révolution russe*, pag. 13).

Alături de cler şi nobili, există oraşele, centre de comunicaţie sau de comerţ, de care statul se ocupă în scop exclusiv fiscal; ţăranii, deveniţi şerbi în timpul anarhiei de după moartea Ruricovicilor, fie ai statului, fie ai bisericii, fie ai nobililor, („oamenii de serviciu"); şi cazacii, strînsură de aventurieri şi revoltaţi, care ocupă stepele Rusiei de sud şi ale căror pămînturi vor intra cu încetul sub stăpînirea Moscovei.

In acest cadru social, opera primilor Romanovi e covîrşitoare. Unificare urmată de liniştire în interior, lichidări de conflicte în exterior, sînt rezultate vizibile. Juridiceşte, atribuţiunile statului rămîn însă neprecise şi reduse: război, diplomaţie, finanţe şi ordine interne. Competinţa agenţilor locali ai puterii centrale, voievozii, şi a consiliului de înalţi demnitari, Duma boerilor, care asistă pe monarh, e nelămurită.

Incă o curiozitate a regimului moscovit, e următoarea : Birocraţia de stat cuprinde „afaceri ale suveranului" în care hotărăşte exclusiv ţarul cu agenţii lui direcţi şi „afacerile pămîntului" de resortul reprezentanţilor locali. Dar statul îşi rezervă dreptul de a desemna aceşti reprezentanţi, încît aparenţa de descentralizare şi de limitare a puterilor ţarului rămîne numai o aparenţă.

Apariţia lui Petru cel Mare nu produce transformări juridice importante în sistemul moştenit. Petru cel Mare, fire autoritară şi novatoare, va da însă alt impuls maşinii prea încete a statului moscovit. Pornind dela premize de politică externă, avînd deci nevoie de flotă, de armată şi de industrie, Petru va reorganiza imperiul — căci el ia în 1721 titlul de ţar — nu după un sistem logic, ci după nevoile impuse de experienţa momentului. După moartea lui, ceata de aventurieri străini care-l ajutase încearcă să limiteze puterile ţarului prin instituirea unui „consiliu de sus" (1726). In 1730, stingîndu-se linia directă a descendenţilor lui Petru, consiliul de sus încearcă să puie împărătesei Ana o serie de condiţii inspirate de un precedent suedez. (Regierungsformen din 1720). Dar atît spiritul rusesc cît şi biurocraţia erau ostile proectului. Cei ce încercau să instăpînească condiţiile nu reprezentau o realitate organică. Erau foştii oameni de serviciu ai lui Petru cel Mare, căpătaseră titlurile de „nobili" de la Petru, dar nu se simţeau independenţi de monarh, ca nobilii din occident; astfel că împărăteasa Ana putu să rupă condiţiile impuse.

Structura societăţii ruseşti capătă precizare şi stratifi-

care sub Caterina a II-a. Clerul dispare din viaţa politică prin hotărîrea de secularizare a averilor bisericeşti (1764). Nobilimea capătă (1762) un ucaz, prin care e liberată de obligaţia de a servi pe ţar fără dorinţa ei. „Oamenii de serviciu" s'au transformat cu adevărat în nobili. Ei singuri pot să aibă şerbi (biserica i-a cedat statului prin actul din 1764, orăşenii burgheji n'au acest drept), obligaţi în anume limite să le muncească pămîntul sau să le servească în casă. Abuzurile devin însă din ce în ce mai dese; legea trebue să intervie. In 1797, Paul I hotărăşte că şerbul nu poate munci nobilului mai mult de 3 zile pe săptămînă. Dar drepturile nobilului asupra şerbului rămîn mari: drept de judecată, de poliţie, de revendicare în caz de fugă, de cesiune. Burghezia capătă şi ea anume privilegii: dreptul de a se administra şi dreptul de a avea tribunale proprii.

Structura haotică a societăţii ruseşti reese limpede din povestea statelor generale convocate în 1766 de Caterina a II-a spre a elabora un nou cod de legi, care să înlocuiască codul anterior din 1649. Deputaţii nobililor, ai burgheziei şi autorităţile guvernamentale, după oarecare asiduitate, se desinteresează. Posibilitatea ca anume straturi sociale să ia parte la guvernare nu venise încă.

Totuşi schimbări erau necesare. Maşina birocratică mergea destul de greu; administraţiile locale nu se dovedeau la înălţimea sarcinii, autorităţile erau aglomerate. Regimul, în întregimea lui, era prea patriarhal. Senatul, fosta Dumă a boerilor, prin intermediul căruia guverna ţarul, avea atribuţiuni legislative, administrative şi judecătoreşti. Infrîngerile Rusiei în războaiele napoleoniene aveau să fie ocazia unei reforme fundamentale a administraţiei statului, opera ministrului Speransky (1809—1811). Planul lui Speransky n'a devenit lege în întregime, au fost promulgate numai părţile referitoare la elaborarea legilor şi la organizarea ministerelor. Rezultatul reformei a fost transformarea Rusiei într'un stat de drept, în care principial, chiar monarhul, deşi autocrat, este supus legii.

In proectul lui Speransky, se prevedea şi o reprezentanţă a nobililor, a burghejilor, chiar a ţăranilor liberi. Dar proectul, alcătuit în birourile din Petersburg, nu ţinea sama de indiferenţa şi de dezinteresul celor în mîna cărora birocraţia voia să treacă o parte din puterea de stat.

După o expresie a lui Nolde, Rusia era la 1850 un „întins sat şerb". Nobilii sînt o infimă minoritate, populaţia oraşelor abia o zecime din totalul populaţiei. Astfel că reforma din 1861, prin care sînt liberaţi şerbii proprietarilor particulari (urmată în 1865 de liberarea şerbilor statului) e o reformă revoluţionară, mai cu samă că emanciparea era însoţită de o expropriere deghizată şi de o împroprietărire a ţăranilor sub formă de uzufruct perpetuu, indemnitatea ce

urma să se plătească proprietarului fiind inferioară valorii pămîntului. De fapt, nu erau împroprietăriți țăranii, ci colectivitățile agricole, pe baza de sat (mir), care procedau, după uzurile locale, la împărțeală anuală între indivizi și la exploatare. Poliția și justiția erau încredințate unor autorități alese de înșiși țăranii. Libertățile care erau acordate astfel țăranilor nu porneau însă din dorința de a fi ridicați la o viață mai omenească, ci din lenea și plictiseala birocrației.

Reforma din 1861 pornise din mediul birocratic, care știuse să înlăture opoziția majorității nobililor. Oamenii hotăritori ai reformei, Samarin și Miliutin, erau influențați de teoria despotismului luminat din veacul al 18-lea, de realizările lui Stein, în Prusia (după înfrîngerea de către Napoleon în 1806) și de teoria socialismului monarhic de stat (monarh-popor). Ceiace a constituit o forță pentru monarhie, căci a putut să realizeze reforme îndrăznețe, dar și o slăbiciune, căci nu a mulțumit efectiv pe nimeni. Clasele de sus sînt nemulțumite de expropriere, iar țărănimea pretinde mereu mai mult, deși făuritorii reformei din 1861 declară că nu se mai poate încerca o expropriere.

Reforma agrară va avea un rezultat neașteptat: nobilimea izbită va cere să ia parte la răspunderile puterii; pînă acum toate încercările birocrației de a-și împărți responsabilitatea puterii eșuaseră, din cauza indifirenței nobilimii. Dar proectele elaborate și care încercau, în cadrul statului organizat de Speransky, să încadreze o reformă constituțională căzură din cauza opoziției atît a monarhului cît și a celor ce susțineau teoria monarh-popor (proect Valuev în 1863, proect Loris Melikoff în 1880).

Proectul Loris Melikoff era totuși să devie lege la începutul anului 1881, cînd țarul Alexandru al II-lea fu omorît de nihiliști. Țarul cel nou, Alexandru al III-lea, convocă un consiliu de demnitari pentru a reexamina proiectul. Consiliul era în majoritate favorabil, birocrația se unise cu reprezentanții nobilimii. Dar opoziția hotărîtă făcu Pobiedonosțew, procuror la Sft. Sinod, reprezentantul doctrinei monarh-popor. Pretinzînd că înființarea unei „mori de vorbe" (parlament), ar rupe comuniunea dintre țar și popor, el reuși să influențeze pe Alexandru al III-lea. In manifestul din 29 Aprilie 1881, redactat de Pobiedonosțew, (Nolde, pag. 85) Alexandru al III-lea proclama principiul autocrației nelimitate.

Reforma din 1861 are astfel ca urmare slăbirea nobililor. Opoziția liberală o vor constitui de acum înainte elementele burgheze înstărite. Guvernul central recomandă nobililor să ia direcția vieții locale, dar toate măsurile de încurajare nu pot să-i împiedice prăbușirea economică, încercările de industrializare fiind abia la început.

Alexandru al III-lea spune că nu va admite niciodată

„murdăria" regimului constituțional. Nicolae al II-lea, fiul și urmașul lui Alexandru al III-lea, declara la orice ocazie că va menține autocrația. Revoluția din 1905, isbucnită după războiul ruso-japonez, avea să-l forțeze să acorde un soiu de reprezentanță națională, aleasă după un sistem electoral artificial și complicat, calculat să dea o importanță exagerată proprietarilor de pămînt. Totuși burghezia era mulțumită: i se da oarecare importanță, și ea dădu în schimb regimului adeziunea ei, constituind o opoziție moderată.

Dar clasele rămase în afară de dreptul de vot n'au nici un motiv să se ralieze regimului. Țărănimea trăește în visul unei împărțeli definitive a pămînturilor. Lucrătorii din orașe trăesc într'o mizerie îngrozitoare. Acest mediu atît de favorabil mișcărilor revoluționare va deschide ochii birocrației, care dă monarhiei muribunde cei 2 miniștri reformatori Witte și Stolipin. Witte încearcă după un plan grandios — întru cîtva prefață a planului de 5 ani bolșevic — industrializarea Rusiei cu un scop îndoit: întărire în caz de război, plasament pentru surplusul de populație. El va mai încerca și o reformă agrară prin desființarea mirului și tranformarea țăranului în proprietar individual, dar opoziția conservatorilor și a țarului o va face să eșueze. Totuși, după revoluția din 1905, Stolipin reuși să realizeze prin legea din 1910, posibilitatea pentru țărani de a eși din comunitatea agrară. Reforma nu avu însă timpul să se aplice și să se desăvîrșească. In 1914, isbucnea războiul mondial.

In ajunul războiului, singura forță politică a Rusiei rămăsese tot birocrația. Monarhul nu era decît un birocrat suprem. Miniștrii nu erau decît funcționarii cei mai înalți. Și cum, în orice birocrație, selecția ce se face nu e întotdeauna cea justă, majoritatea conducătorilor era mai prejos de importanța sarcinii lor. Cîtăva vreme, birocrația susținuse constituționalismul, dar după 1905 revenise și în 1917 ea va fi ultima cetățuie de rezistență împotriva revoluției în mers.

Birocrația era de altfel conștientă de slăbiciunea ei. Un exemplu: un reprezentant tipic al ei, Maklakoff, ministru de interne în 1914, primind ordinul de mobilizare a armatei, pe care trebuia să-l semneze, spunea aducătorului: „la noi în massele populare, ideia revoluționară e mai înțeleasă decît aceia a războiului cu Germania; văd venind revoluția și nu putem scăpa destinului"; după ce se închină în fața icoanelor, semnă ucazul. (Renouvin, *Les causes immédiates de la guerre*, pag. 137).

* * *

Starea societății rusești, descrisă pînă acum, chema o schimbare. Toată istoria rusească, din veacul al 19-lea, este străbătută de agitații revoluționare. S'a făcut prea mult sgomot în jurul unor agitații artificiale ivite din mediul nobili-

lor, cum a fost revolta Decembriştilor (1825). Adevăratele re-
volte au răsărit din mediul profund nemulţumit al masselor.
Neinţelegerea conducătorilor şi a birocraţiei, care riposta
unor revendicări drepte prin teroare, a avut drept urmare
prăbuşirea de o violenţă fără precedent a acelei clase con-
ducătoare.

Revoluţia din 1917 a avut parte de o lungă gestaţiune.
Ea a fost pregătită mai întîi de ideologi. Pe terenul astfel
desţelenit, va urma agitaţia, mai întîi redusă la nuclee puţin
numeroase, apoi extinsă în masse.

Primii teoreticieni sînt: Cernişewsky (1828—1879), care
susţine că Rusia va evita faza capitalistă, trecînd dela faza
feudală la cea socialistă, graţie mirului, embrion al societăţii
socialiste viitoare; Bacunin (1814—1876), nobil decăzut, rival
anarhist al lui Marx, la întrunirile primei internaţionale,
partizan al acţiunii directe şi individuale; Lawrow (1823—
1900), care, în faţa acţiunii directe şi imediate a lui Bacunin,
cere educarea înceată a masselor; Tkaciow (1844—1885),
care, spre deosebire de acţiunea individuală a lui Bacunin,
cere acţiune revoluţionară de grup. Primele nuclee revolu-
ţionare au fost alcătuite de Neciaiew, un fanatic care des-
fiinţa orice alegere de mijloc, cînd scopul final era revoluţia.
In catehismul revoluţionarului, el spune: „Revoluţionarul
este un om condamnat. El nu are nici interese proprii, nici
sentimente, nici legături, nici proprietate, nici nume; totul
este acoperit de un singur interes şi de o singură gîndire, de
o singură pasiune: revoluţia... Revoluţionarul poate şi chiar
trebue să trăiască în societate, prefăcîndu-se altul decît este.
El trebue să pătrundă oriunde, în prăvălia negustorului, ca şi
în castelul nobilului, la birocraţi, la militari, la literaţi, chiar
în poliţie şi la palat... — Prin revoluţie naţională, trebue să
înţelegem, nu mişcarea regulată după modelul claselor oc-
cidentale, mişcare care se opreşte totdeauna în faţa proprie-
tăţii, a tradiţiei, a aşa ziselor principii de civilizaţie şi morală
şi care pînă astăzi s'a mărginit pretutindeni la înlocuirea
unei forme politice prin alta. Salvarea poporului nu poate fi
decît în revoluţia care va distruge din rădăcină orice etatism,
toate tradiţiile de ordin administrativ şi de clasă din Rusia".

Următoare acestor teoreticieni este mişcarea narodnici-
lor (dela *narod*, popor) compusă din intelectuali, care-şi dau
ca scop revoluţionarea masselor ţărăneşti (1870-1880). Primii
narodnici, Ceaicovski, Kropotkin, sînt idealişti. Neînţelege-
rea conducătorilor care le vor însceña procese de provocare,
ii va împinge pe calea terorizării. Inceputul îl face o fată no-
bilă şi bogată, Vera Zasulici, care trage în Trepow, şeful po-
liţiei (1878); guvernatori şi poliţişti sînt executaţi. Teroriştii
se organizează într'o societate secretă, cu numele „Pămînt
şi libertate" (Zemlia\Volia) şi reuşesc, după cîteva atentate

nereuşite, să omoare pe ţar (1881). Teroarea guvernamen-
tală urmată distruge organizaţiile revoluţionare; revoluţio-
narii emigrară. Politica ţaristă ţinu în loc Rusia. (Pe un ra-
port al ministrului de instrucţie, Alexandru al III-lea a scris:
„nenorocirea Rusiei e că ţăranii îşi trimit copiii la şcoală").

Dar structura Rusiei se va schimba: va intra pe calea
industrializării. Sărăcia ţăranilor îi va împinge la oraşe şi va
crea o nouă clasă: proletariatul industrial. Teoreticienii, în
frunte cu Plekhanof, care-şi dau sama de noua stare de lu-
cruri, părăsesc doctrina narodnicilor, nu mai cred în evolu-
ţia excepţională a Rusiei, nu mai consideră mirul embrion
socialist şi adoptă marxismul. Se constitue astfel cercuri
muncitoreşti marxiste, pe care poliţia le crede mai puţin pe-
riculoase decît narodnicii, partizani ai teroarei individuale.
Primul congres al acestor cercuri întrunite în partid social-
democrat, are loc la Minsk în 1898. In 1900, unul din tinerii
cei mai de valoare ai partidului, Lenin, scoate în emigraţie
la München, şi apoi în Elveţia, ziarul „Iskra" (Scînteia), în
care combate tendinţa economistă de reducere a lucrătorilor
la revendicări exclusiv economice, şi tendinţa de descentrali-
zare în partid, cerînd un partid unitar şi centralizat, adevă-
rată armată de revoluţionari profesionali.

In faţa acestui partid social-democrat, ia naştere în
1901 partidul socialist revoluţionar, format din grupele na-
rodnicilor, combătute ideologic de către Plekhanof şi Lenin,
care continuau să susţie că Rusia nu va cunoaşte faza capita-
listă, trecînd prin mir direct la socialism şi că singura meto-
dă bună este cea a terorismului individual. (Gherşuni, Azew,
Sawinkof). In 1903, are loc al doilea congres social-democrat
la Bruxelles şi apoi la Londra; se iveşte o nouă diverginţă,
deocamdată numai în ce priveşte organizarea partidului. Cu
majoritate de un vot (26 voturi contra 25) se adoptă princi-
piile centraliste ale lui Lenin (de unde bolşevici = majori-
tari) faţă de părerile descentralizatoare ale lui Martof
(1873—1923), conducătoarul menşevicilor (= minoritari).

Infrîngerea ruşinoasă a autocraţiei în războiul ruso-
japonez va trezi şi burghezia prin elita ei intelectuală, care
va constitui partidul constituţional democrat (Ca-det). Bol-
şevicii, prin Lenin, cer o revoluţie agrară, condusă de prole-
tariat, care va mătura feudalismul. Iar pentru reuşita luptei
de clasă împotriva burgheziei, se impune dictatura revolu-
ţionară a proletariatului şi a ţărănimii (al 3-lea congres al
partidului social democrat bolşevic, la Londra în 1905). Men-
şevicii se mulţumesc cu o acţiune democratic muncitorească
la remorca burgheziei.

Revoluţia din 1905 va eşua din mai multe motive: ţără-
nimea nu s'a răsculat decît după ce a fost doborîtă muncito-
rimea, armata a rămas credincioasă ţarului. Franţa i-a acor-

dat lui Witte un imprumul de 2.250.000.000 franci, cel mai mare împrumut consimţit vreodată unei ţări.

După revoluţie, divergințele între menşevici şi bolşevici se accentuiază. Menşevicii spun bolşevicilor: „sinteţi utopişti, sintem în 1849, nu în 1847. Rusia devine monarhie constituţională". Lenin răspunde că revoluţia din 1905 a fost numai o repetiţie generală. Incercările lui Stolipin de a modifica regimul agrar, cereau timp, — continuarea politicei autocrate, cu paravanul prea slab al Dumei, va duce direct la revoluţia din 1917.

In timpul războiului, partidele revoluţionare n'au putut să activeze în Rusia. Revoluţia n'a fost pusă la cale, ea a fost prăbuşirea unui regim care nu mai putea să dureze.

* * *

Regimul birocraţiei ruseşti, fusese slăbit în timpul războiului prin intervenţia atotputernică a camarilei împărătesei, în frunte cu enigmaticul călugăr Rasputin. Favoarea arătată lui Rasputin alienă curţii simpatia nobilimii şi, în ultimele luni ale domniei, Niculae al II-lea fusese părăsit pînă şi de rude. Conservatorii din Dumă, în frunte cu Rodzianko, preşedintele Dumei, nu mai erau ascultaţi. In Februarie 1917, monarhia nu mai era susţinută de nimeni.

Revoluţia izbucni la Petrograd din cauza dezordinelor de la aprovizionare, pricinuite de iarna grea şi de funcţionarea defectuoasă a căilor ferate. Grevele muncitoreşti isbucniră la 24 Februarie şi sporiră continuu. Puterea publică nu exista. Ministrul de interne, Protopopof, creatură a lui Rasputin, era un sifilitic aproape nebun. Comandantul trupelor era un general ramolit. La 27 Februarie trupele refuzară să iasă din cazărmi. Atunci se întruni Duma şi trimise o delegaţie să ceară lui Nicolae al II-lea abdicarea, ceiace ţarul făcu (2 Martie). A doua zi, fratele ţarului, marele duce Mihail, renunţă şi el la tron. Rusia se găsi condusă de un guvern provizoriu, compus din deputaţi din Dumă, în frunte cu prinţul Lwow şi din care făcea parte şi un socialist, Kerensky.

Guvernul provizoriu, compus la început din cadeţi, se complectă mai tîrziu cu socialişti revoluţionari şi menşevici. In faţa lui se constituia însă o opoziţie nouă şi formidabilă a fracţiunii social-democrate bolşevice, condusă de Lenin şi de un nou venit, Trotzki. Guvernamentalizîndu-se, socialiştii revoluţionari şi menşevicii făcură greşala să amîne mult ceruta reformă agrară pînă la convocarea adunării constituante, care urma să hotărască constituţia definitivă a Rusiei; în acelaşi timp, cereau continuarea războiului pînă la victoria finală. Massele ruseşti, care nu simţiseră că luptă pentru un război al lor, ci pentru un război al altora, cereau pace. Iar setea de pămînt a ţăranului simţea că a venit acum clipa

împlinirii dorinţelor. Nici bolşevicii nu-şi dădură la început sama de impulsul haotic al masselor. Singur Lenin le înţelese şi venind în Rusia (Aprilie) din emigraţie, ceru pămînt şi pace. Agitaţia fără scrupule a bolşevicilor le cîştigă în special massele hotărîte; în timp ce socialiştii revoluţionari aveau de partea lor ţărănimea, bolşevicii cîştigau armata şi muncitorimea din Petrograd şi Moscova. Graţie lor, în Octombrie 1917, aveau să cucerească puterea. Alegerile pentru constituantă (Ianuarie 1918) aveau să dea majoritatea socialiştilor revoluţionari, dar şedinţele aveau loc la Petrograd, unde atotputernice erau armata şi muncitorimea. Disolvarea constituantei avu loc la prima şedinţă.

Revoluţia din Octombrie 1917 a fost, spre deosebire de cea din Februarie, o lovitură calculată şi pregătită strategic de Lenin şi tactic de Trotzki. Strategia lui Lenin a constat în a şti să profite de patru împrejurări ce coincideau: posibilitatea de a lega revoluţia bolşevică de lichidarea războiului imperialist; ocaziunea de a profita, pentru cîtva timp, de războiul dintre cele două grupe de puteri care, fără acest război, s'ar fi unit spre a combate revoluţia bolşevică; posibilitatea de a susţine un război civil mai lung, graţie imensităţii Rusiei şi stării proaste a mijloacelor de comunicaţie; existenţa unei mişcări revoluţionare în massa ţărănească. (Lenin, Boala copilăriei comunismului). Iar tactica lui Trotzki a fost de a cuceri întîi, nu ministerele, ci „centrele nervoase" ale oraşului: centralele electrice (uzina de lumină, telegraful şi telefonul) şi de transport (gara şi portul), prin care legătura cu exteriorul era paralizată.

Dar în numele căror pincipii se făcuse revoluţia? Orice partid politic conştient, care revendică puterea, are un program de revendicări generale mai depărtate, doctrina, şi un program de realizări imediate, programul propriu zis. Programul lui Lenin şi al bolşevicilor fusese: pămînt şi pace; ei aveau însă şi o doctrină desvoltată de Lenin în cartea lui fundamentală „Stat şi Revoluţie", scrisă în Septembrie 1917 pe cînd se refugiase în Finlanda, deoarece guvernul provizoriu îl ameninţase cu arestarea, şi apărută, neterminată, după lovitura de stat care aducea pe bolşevici la putere.

Lenin spune că vrea să studieze din punct de vedere marxist statul, lucrare pe care Marx n'a avut timp s'o facă. Cartea e aparent o exegeză marxistă extrem de riguroasă, îndărătul căreia însă e mintea limpede de logician a lui Lenin.

Incă dela început se degajă ideile fundamentale, care vor sta la bazele „Leninismului": „Statul e un produs al societăţii ajunse la un grad oarecare de desvoltare; Statul e un fel de a mărturisi că această societate s'a încurcat într'o contradicţie internă insolubilă, că s'a despărţit în opoziţii de neîmpăcat. Pentru ca aceste opoziţii, pentru ca aceste clase despărţite de interese economice contrare să nu se distrugă

una pe alta în lupte sterile, s'a simțit nevoia unei forțe vizibile care să domine societatea, să impiedice conflictele și să le mențină în limitele „ordinei stabilite". Această forță eșită din societate, dar superioară ei, și care se depărtează de ea din ce în ce mai mult, e statul; și mai departe: „Statul este produsul și manifestarea antagonismelor de neîmpăcat ale claselor. Statul apare acolo unde contradicțiile de clasă sînt de neîmpăcat. Și invers, existența statului, dovedește că contradicțiile claselor sînt de neîmpăcat. (Lenin, Stat și Revoluție tr. fr. ediția 1921, pag. 15). Această înțelegere a statului a fost alterată, zice Lenin, de acei socialiști revoluționari și menșevici, care-și închipuie că statul poate fi organ de împăcare a claselor, sau de aceia (Kautsky), care nu tăgăduesc statului caracterul de opresor în serviciul unei clase, dar tăgăduesc necesitatea pentru clasa oprimată de a se libera revoluționar. Și tocmai acest lucru trebuie să-l facă clasa oprimată. După cum statul burghez a urmat pe căi revoluționare statului feudal, tot astfel va urma statul proletar, statului burghez. Lenin reia apoi observația lui Marx: „Revoluțiile de pînă acum au întărit statul în loc să-l distrugă" (18 Brumar al lui Louis Bonaparte, în Lenin, pag. 40 ; comentat în scrisoarea lui Marx către Kugelmann din 12 Aprilie 1871, în Lenin pag. 50.). Trebuie anume sfărîmate armata permanentă și birocrația, cei doi stîlpi ai statului burghez și în locul gol, făcut prin distrugerea acestui stat, să se instaleze „dictatura proletariatului" (expresia e a lui Engels), absolut necesară „pentru a înfrînge rezistența exploatatorilor și pentru a antrena massa enormă a populației, clasa țărănească, mica burghezie, semi-proletarii în organizarea regimului economic socialist" (Lenin, pag. 38). Cadrele acestui proletariat, le va constitui deocamdată partidul muncitoresc; într'o broșură apărută în preajma loviturii de stat, și intitulată „Bolșevicii se vor menține la putere ?" Lenin spune că dacă 130.000 de proprietari și biurocrați au putut să stăpînească Rusia în timpul țarului, cu atît mai mult vor putea 240.000 de membri ai partidului bolșevic, care reprezintă tendințele masselor.

Dar mașina de stat, cu ce să fie înlocuită ? Lenin, pe urmele lui Marx, comentează experiența comunei din Paris (1871) ; clasa muncitorească trebuie să distrugă mașina de stat, nu să se mulțumească să o ia în posesie. Astfel, comuna din Paris, a înlocuit armata permanentă cu poporul înarmat și a căutat să supună pe funcționari, alegîndu-i, nu numindu-i și reducîndu-le salarul la nivelul salariilor muncitorilor; parlamentul va fi înlocuit cu consiliul lucrătorilor, care va dispune de întreaga putere, executivă și legislativă. Reprezentanții vor avea mandat imperativ și vor fi oricînd revocabili. Statul va căpăta caracterul unui stat federalizat format din comune de lucrători.

Desvoltînd acest program, Lenin precizează diferențele dintre marxism și anarhism: printre altele, anarhiștii nu spun prin ce înlocuiesc statul. De altfel, după faza trecătoare a dictaturii proletariatului, după ce proletariatul va fi învins definitiv burghezia, „ oamenii se vor obișnui să observe regulele elementare ale vieței în societate, fără constrîngere și fără subordonare" (Lenin, pag. 105).

Capitolul V al cărții, care tratează despre fundamentele economice ale pieirii statului este de o mare importanță. Venirea la putere a socialismului, trebue să fie precedată de o perioadă de transiție, în care proletariatul va trebui să instaureze dictatura. Această dictatură va fi necesară pentru sdrobirea definitivă a claselor posedante; majoritatea va oprima minoritatea, iar nu ca în regimul democrat burghez, unde sub forme constituționale, minoritatea oprimă majoritatea. Lenin spune: „...este zdrobirea unei minorități de exploatatori de către o majoritate de exploatație. Aparatul special, mașina specială pentru zdrobire, statul, este încă necesar, dar este numai un stat tranzitoriu, căci zdrobirea unei minorități de exploatatori de majoritatea sclavilor salariați de eri, este lucru atît de ușor și natural, încît va costa omenirii mult mai puțin sînge decît zdrobirea revoltelor de slavi, servi și salariați. Exploatatorii nu sînt în stare să zdrobească poporul fără a avea la dispoziția lor o mașină specială complicată, pe cînd poporul poate zdrobi pe exploatatori, fără aparat special, prin simpla organizare a masselor înarmate, în genul sovietelor de lucrători și soldați". (Lenin, pag. 114-115). In regim comunist, nu va mai exista nici o opresiune, căci clasele vor dispare.

Imbibat de marxism, Lenin arată cum însuși capitalismul prepară căile comunismului, prin admiterea din ce în ce a citor mai mulți la conducerea statului. Economia centralizată va ușura controlarea producției și repartiției de către poporul înarmat. Personalul specialist care lucra pînă acum în contul capitalismului, va lucra în contul poporului înarmat. Dar după ce învățătura conducerii statului se va fi generalizat, va dispare și ultima formă de stat, statul muncitorilor înarmați, societatea va deveni un birou și o fabrică.

Cartea nu a fost terminată, trebuia să mai cuprindă un capitol în care urmau să fie comentate revoluțiile rusești din 1905 și 1917. In prefața, cu data de 30 Noembrie 1917, Lenin spune: „E mai util să faci experiența unei revoluții, decît să scrii despre ea".

* * *

In numele acestei doctrine, Lenin revendica în Octombrie 1917 puterea. Lovitura de stat din 25 Octombrie reușește. Trupele strînse de Kerensky pentru a lupta împotriva bolșevicilor, se risipesc. Imediat face Lenin Germaniei propu-

neri de pace, cedînd pe toată linia: „pierd spaţiu ca să cîştig timp". La 3 Martie 1918, pacea era încheiată la Brest-Litowsk. Afară de Polonia şi ţările baltice, Rusia pierdea şi Ucraina. Dar răscoalele vor isbucni pretutindeni, şi urmează doi ani de război civil (Iudenici la vest, Colceak la est, Denikin şi Wrangel la sud). Intre timp, adunarea constituantă fusese disolvată, (8 Ianuarie 1918), toate datoriile externe erau anulate, (23 Ianuarie). Ucraina şi Uralul, vor fi recîştigate după lupte dîrze. Cu Germania relaţiile nu merg bine: Contele Mirbach, ambasadorul Germaniei, va fi omorît (Mai 1918), relaţiile între cele două ţări vor fi rupte, tratatul dela Brest-Litowsk va fi rupt (Noembrie 1918). In interior lupta cu socialiştii revoluţionari, teroarea albă şi teroarea trupelor duşmane, va motiva teroarea roşie. Lenin va scrie: „Burghejii englezi uită 1649, burghejii francezi uită 1793. Teroarea era justificată în ochii lor cînd era întrebuinţată de burghezie contra feudalităţii. Ea nu va mai fi cînd e întrebuinţată de popor împotriva burgheziei. In realitate, teroarea este criminală, cînd este întrebuinţată de minoritate contra majorităţii, dar nu cînd e întrebuinţată de majoritate contra minorităţii". (Scrisoarea din 20 Aprilie 1918 către muncitorii americani). La 7 Decembrie 1917, era înfiinţată Ceka (= Comisiunea extraordinară de judecată). După atentatul împotriva lui Lenin, (August 1918), se înfiinţează pedeapsa cu moartea pentru crimele politice. Pentru a lupta în afară, se va improviza armata roşie, al cărei conducător e Trotzki, şi ale cărei cadre sînt formate fie din comunişti, fie din transfugi ai vechii armate ţariste. In Septembrie 1918, încep victoriile armatei improvizate, uşoare împotriva unor trupe tot atît de improvizate ca cele ale lui Kolceak sau Denikin, dar mai grele împotriva armatei polone, condusă de generalul francez Weygand (August 1920). La sfîrşitul lui 1920, Wranghel, ultimul luptător contra-revoluţionar, era învins. Domnea „pax sovietica" (Nolde).

Războiul civil forţase centralizarea în mîinile Moscovei noua capitală. Evenimentele şi principiile socializaseră şi centralizaseră industria, rechiziţionaseră produsele agricole, distruseseră moneda prin inflaţie. Organizaţia economică în aparenţă socialistă, era, în fond, impusă de necesităţile blocusului, ale foametei şi ale războiului. Perioada dela 1918 pînă la 1921, poartă azi numele de „comunism de război".

In 1921, producţia industrială scăzuse la 10% din ce era înainte de război, producţia agricolă la 60% din ce era înainte de război. Lipseau şi alimentele şi combustibilul. In Martie 1921, isbucnea o răscoală în rîndurile marinarilor din Kronstadt, la porţile Petrogradului, înăbuşită după 2 săptămîni, dar semnificativă, prin faptul că marinarii fuseseră printre primele elemente revoluţionare. Lenin se văzu nevoit să dea înapoi. O serie de decrete (19-29 Martie 1921) permit

comerţul interior, înlocuiesc rechiziţiile prin impozit în natură, permit ţăranilor folosinţa produselor lor; pieţele sînt redeschise la 1 Aprilie. Economia politică socialistă (Sep) făcea loc noii economii politice. (Nep). Rămîneau monopolizate industria, proprietatea pămîntului, băncile, transporturile şi comerţul exterior. Lenin încerca să facă pe ţărani să-şi vîndă grîul, în schimbul mărfurilor produse de industria de stat. El îşi dăduse însă sama că fabricile nu pot produce tot de ce ţăranul avea nevoie, deci trebuia să lase o parte din schimbul mărfurilor pe sama comerţului privat, ceiace impunea o economie monetară stabilă. In acest caz apărea noţiunea de preţ de cost şi necesitatea diferenţierii salariilor. Lenin renunţa însă la orice, spre a evita ruptura cu ţărănimea.

După doi ani, noua politică trecu printr'o criză gravă. Preţurile de cost nu scădeau, randamentul mînii de lucru nu creştea. Recolta bună din 1923, avu ca urmare scăderea preţurilor agricole; de altă parte, comercianţii de detaliu, sporiseră preţurile. Pe un grafic, curbele preţurilor agricole şi industriale mergeau depărtîndu-se, avînd forma unor foarfeci (Septembrie 1922 — Septembrie 1923). Trotzki spuse: „Trebue să închidem foarfecele". Efortul purtă asupra exportului de cereale şi asupra unei revizuiri a cheltuelilor generale în uzine şi a închiderii uzinelor costisitoare (reorganizarea raţionalizată). In Februarie 1924, efectele măsurilor luate se văzură, prin scăderea preţurilor industriale: foarfecele se închideau.

Această politică era acuzată de Trotzki de deviere dela linia de conduită comunistă. Atitudinea lui era susţinută de lucrători nemulţumiţi de restrîngerile ce li se impuneau în favoarea ţăranilor. Dar toată preocuparea era momentan îndreptată înspre boala lui Lenin, a cărui paralizie, începută în 1922, progresa mereu. Moartea lui (21 Ianuarie 1924) avea să grăbească procesul latent care desbătea în partidul comunist.

In hîrtiile găsite după moartea lui Lenin, se aflau o serie de însemnări despre fruntaşii partidului comunist: „testamentul politic" al lui Lenin. El afirma, că grija cea dintîi a viitorului, trebue să fie menţinerea unităţii partidului comunist. Pericolul de sciziune poate veni fie dela Stalin, care, ca secretar general al partidului, a concentrat în mînile lui o putere imensă, sau dela Trotzki, prea autoritar şi dominator.

Lupta între Trotzki şi Stalin avea să înceapă îndată după moartea lui Lenin. Grosul partidului era îndărătul lui Stalin. Trotzki încercă să-şi învingă rivalul cu mijloace doctrinale, cerînd lărgirea şi permanentizarea revoluţiei. Rusia urmînd să-şi îndrepte toată energia pentru a provoca revoluţia mondială, într'o singură ţară neputîndu-se edifica socia-

lismul. Altfel se va ajunge pe cale indirectă tot la capitalism, dar la un capitalism biurocratic. Stalin răspundea argumentării lui Trotzki, susţinînd posibilitatea edificării socialismului într'o singură ţară, căci în regimul de dictatură a proletariatului, sub conducerea lucrătorilor, ţărănimea va putea fi condusă la socialism.

După agitaţii de cîţiva ani, (1924—1927), şi o încercare nereuşită de lovitură de stat, cu prilejul aniversării a 10 ani de la lovitura de stat din 1917, (8 Noembrie 1927), al 15-lea congres al partidului comunist excludea din partid pe Trotzki şi pe prietenii lui. (Decembrie 1927). Deşi învingea pe Trotzki, totuşi Stalin îi luă o parte din idei. Cum ţăranul era refractar colectivizării, va impune o politică mai energică. O producţie în stil mare impunea colectivizarea agriculturii. Dar împotriva acestei politici, se ridică o altă opoziţie, zisă de dreapta, în frunte cu Bukharin şi Rikof, care găseau că ritmul de colectivizare era prea grăbit. Şi această opoziţie era să fie învinsă de Stalin la al 16-lea congres al partidului comunist din Mai 1930, după ce în 1928 se adoptase un plan de punere în valoare socialistă a Rusiei pe timp de 5 ani. Se porneşte atunci o luptă violentă împotriva ţăranilor bogaţi (Kulaki) individualişti, refractari întreprinderilor colective. Colectivizarea va merge chiar atît de repede, încît Stalin va interveni pentru a modera zelul agenţilor subalterni. In acelaşi timp se creează întreprinderi agricole de stat uriaşe, adevărate fabrici de grîu, unde are loc exclusiv cultura în mare (colhozuri). Graţie lor, se vor arunca pe pieţele europene cereale, care vor provoca prăbuşirea preţurilor în toamna anului 1930.

Constantin Enescu

Toamnă

Fierea ţărinilor crapă
Şi urcă pe tulpini sulegete.
Ramurile istovite scapă
Frunzele din degete.

Cerul afînat zugrumă,
Zgomotele roase de ecouri.
Cîmpul, cu părul de brumă,
Se tupilează de nouri.

Cu ochi de nuferi lîncezi, iazul
Adulmecă din fundul lui,
Cum stolurile-i zgîrie obrazul
Şi trec umplînd azurul de pistrui.

Sufletul, singur, despică
Tainele din colbul drumului.
Din hornurile zării se ridică
Pentru el, stafiile fumului.

Spre dimineaţa 'n care mor Hristoşii,
Coarnele cad, prin ciurul vîntului,
Ca nişte lacrimi roşii
Ale pămîntului.

George Lesnea

Istoria presei romîne din Banat

Introducere

Pînă astăzi nu s'a scris nimic despre gazetăria bănățeană din trecut și nici istoria presei romîne din Banat nu este cunoscută, decît foarte sumar, și în cazul acesta poate numai de aceia, cari au făcut studii istorice în această privință. In afară de cîteva personalități proeminente, a căror activitate publicistică a avut un răsunet mai puternic în viața publică a Banatului, putem spune că numeroși ziariști de profesie, precum și colaboratori însemnați ai gazetelor bănățene, au rămas în umbra uitării. Tot astfel se crede că, în afară de cîteva ziare mai cunoscute, care au fost citate în diferite lucrări scrise cu privire la trecutul Banatului, Romînii bănățeni n'au avut presa lor locală, ci se alimentau din gazetele importate din Ardeal. Or, în realitate din rîndurile Bănățenilor s'a recrutat un număr considerabil de ziariști de valoare, care nu numai că au redactat gazetele apărute în provincia lor, ci au colaborat și au scris chiar și în coloanele ziarelor romînești din altă parte.

De fapt, dacă răsfoim colecțiile ziarelor și revistelor apărute pînă astăzi în Banat, putem constata că Bănățenii au desvoltat o activitate gazetărească foare fecundă și că presa bănățeană a fost foarte bogată și mai ales variată. A fost variată, fiindcă, în afară de ziarele politice și naționale, au mai apărut în Banat gazete și reviste: satirice, literare, sanitare, medicale, pedagogice, economice, teologice, bisericești, juridice și sociale.

Ceiace este mai caracteristic însă pentru presa romînă din Banat, e faptul că au apărut aici și cîteva ziare sătești, ba, în epoca de după războiul mondial, chiar și ziare scrise și editate numai de țărani.

O altă constatare importantă pe care o facem cînd deschidem colecțiile ziarelor apărute pînă azi în Banat, este că

presa noastră bănățeană a fost întemeiată pe baze mult mai solide și permanente în timpul dominațiunilor străine, decît în epoca contemporană.

Mai constatăm apoi că și tirajul gazetelor din trecut era mai mare decît al ziarelor de azi și că publicul cititor din trecut nu numai că purta un interes deosebit pentru gazeta sa pe care o aștepta mereu cu aceiași nerăbdare și sete intelectuală, ci era legat și sufletește de această gazetă.

In istoria de față voi arăta, în primul rînd, încercările și inceputurile ziaristice ale Romînilor bănățeni, publicînd totodată și biografiile acelora care și-au dat toată truda ca să lumineze neamul nostru pe calea scrisului periodic. Public aceste biografii și din motivul că ele, în majoritatea lor, sînt inedite și necunoscute și fiindcă din ele se desprinde cadrul evenimentelor istorice, în care se pot plasa și înțelege mai bine toate încercările Bănățenilor de a scoate o gazetă romînească.

După cunoașterea acestor încercări și străduințe, în calea cărora au fost puse o mulțime de piedici, voi dezvolta în prima parte a lucrării mele istoria presei romîne din Banat pînă la prăbușirea monarhiei austro-ungare, iar în a doua parte istoria presei noastre dela făurirea Romîniei-Mari încoace.

Mi-am dat silința să grupez intreg materialul istoric după specialitatea gazetelor apărute în Banat, tratînd în capitole separate despre presa politică, literară, satirică, teologică, pedagogică, juridică, sanitară, etc.

Prin publicarea acestei lucrări vreau să aduc o modestă contribuție de ziarist bănățean la istoria națională a Romînilor din Banat, dorind să eternizez numele ziariștilor uitați și să ridic la lumina zilei existența unor gazete, ale căror foi îngălbenite sînt aruncate în colțurile prăfuite ale bibliotecilor sau sînt distruse de multă vreme.

I. Primele încercări de ziaristică bănățeană

Ziarul lui Iorgovici dela Viena (1794)

Ziaristica noastră bănățeană putem zice că datează dela sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd marele luptător și scriitor din Banat, *Paul Iorgovici*, a scos la Viena împreună cu doctorul Ioan Molnar, o gazetă romînească. Insă imediat ce s'a prins de veste că Iorgovici tipărește un ziar romînesc, guvernul austriac a luat măsuri severe pentru împiedicarea apariției acestuia. Motivele pentru care guvernul a oprit tipărirea acestei gazete romînești erau două: în primul rînd fiindcă editarea sa n'a fost încuviințată de autoritățile publice, iar în al doilea rînd fiindcă o astfel de gazetă romînea-

scă, văzind ideile de care erau conduși redactorii ei în toată activitatea lor politică, putea ușor să devină un instrument puternic de propagandă revoluționară și de răspîndire a mișcărilor de luptă pentru libertate pornite din Franța, și astfel putea să pericliteze liniștea internă a Statului. Titlul acestei gazete nu se cunoaște. Se știe doar atît că s'a tipărit la începutul anului 1794 un singur număr, care a fost răspîndit pînă în Ardeal. Imediat ce guvernul din Cluj a prins de veste că s'ar afla cîteva exemplare din acest ziar la episcopul ortodox Gherasim Adamovici din Sibiu, guvernatorul Ardealului, contele Gheorghe Bànffy, a raportat cazul cancelarului Curții din Viena și a cerut să fie interzisă apariția acestei gazete, „căci nu are nici o încuviințare și anume din motiv că astăzi, cînd lucrurile se agravează din zi în zi, răspîndirea de ziare e mai neadmisibilă decît ori și cînd, căci prea periculoasele idei de libertate ale Francejilor se propagă cu mare iuțeală, încît orice apare în ziar ușor s'ar putea răstălmăci, iar opiniile pot produce sguduirea liniștei publice". Raportul acesta din 24 Aprilie 1794 se găsește în Arhiva Cancelariei aulice din Viena. Este deci explicabil că guvernul din Viena, temîndu-se că o redeșteptare a Rominilor ar putea clătina din temelie împărăția lui Francisc al II-lea, a luat imediat măsuri ca acest ziar să nu mai fie tipărit și răspîndit. Deși gazeta lui Paul Iorgovici n'a putut să mai apară, totuși este de reținut faptul că aceasta a fost cea dintîiu încercare de a scoate o gazetă scrisă în romînește.

Să vedem acum cine erau acești doi precursori ai ziaristicei romine.

Biografia lui Paul Iorgovici Brincoveanul (1764—1808)

Paul Iorgovici s'a născut în Vărădia, la 28 Aprilie 1764. Tatăl lui, preotul Marcu Iorgovici, era nepotul nobilului Iane din Ardeal, care din cauza persecuțiunilor calvine, trecînd Carpații, s'a stabilit în Rominia și s'a căsătorit cu o fată din familia Brîncoveanu. De aci se trage și numirea lui Paul Iorgovici de Brîncoveanu. George însă, fiul acestui Iane, de frica Turcilor, care aveau lupte îndelungate pe pămîntul romînesc, s'a refugiat în comuna Vărădia din Bănat, unde s'a născut fiul lui, Marcu, care a ajuns preot în satul său natal.

Tînărul Paul Iorgovici și-a făcut studiile elementare împreună cu frații lui, Petru și Ion, la un dascăl venit din Rominia, iar cele liceale și filosofia la Seghedin. De aici s'a dus la Pesta, apoi la Pojon, unde a urmat dreptul, iar pentru a-și desvolta cunoștințele juridice a mers la Viena ca să studieze și dreptul austriac.

După terminarea studiilor a făcut o călătorie în Italia, Franța și Anglia. In Roma a stat 3 ani, adunînd mereu documente și izvoare pentru o lucrare în care vroia să arate, că Rominii au venit în Transilvania sub conducerea lui Traian și sînt aici locuitori mai vechi decît Ungurii. In Paris era tocmai în timpul revoluției franceze și a stat în această capitală 3 ani, asistînd la 21 Ianuarie 1793 și la ghilotinarea regelui Ludovic al XVI-lea. Răpit și el de aceste idei și de

schimbările mari ce s'au petrecut în Franța, își puse în gînd să propage ideia regenerării naționale între frații săi din Banat. Viața lui Paul Iorgovici fiind însă periclitată în Franța, el a trecut la Londra, unde a funcționat aproape un an de zile ca concepist la Curte. De aici se întoarse iarăși la Viena, unde a încercat să tipărească cu Doctorul Ioan Molnar cea dintîi gazetă romînească pentru propagarea ideilor de libertate de care se pătrunse în timpul șederii sale la Paris. Dela Viena Paul Iorgovici a fost chemat în Banat de către episcopul Șacabent din Vîrșeț, care l-a numit avocat consistorial. In orele sale libere Paul Iorgovici a tradus mai multe documente aduse din Roma, referitoare la originea Rominilor. Tot în acest timp a scris și un dicționar în patru limbi: romînă, germană, latină și franceză, însă n'a ajuns decât pînă la litera M; dar acest dicționar a fost continuat de nepotul său Iosif Iorgovici, cînd era profesor la Pedagogia (Școala normală) din Arad. Cea mai valoroasă lucrare a lui Iorgovici este „Observații de limba romînească", tipărită la 1799 în Buda, în care arată „că limba romînească vine de la cea latinească". Tot în cartea aceasta se ocupă și cu „starea creșterii pruncilor", o bună dovadă că s'a distins și ca pedagog. Celelalte scrieri, cum sînt: „Scurtă istorie a Rominilor din Dacia, descrierea celor mai faimoși împărați, filosofi și bărbați ai antichității", nu le-a mai putut tipări, iar restul manuscriselor sale a fost nimicit de către autoritățile politice. Activitatea lui Paul Iorgovici și îndeosebi faptul că a cutezat să scrie cu litere latine, sau după cum ziceau Sîrbii „cu slove păgîne", au deșteptat numaidecît nedumerirea străinilor. Fiind acuzat de către Sârbi și Unguri, și-a pierdut postul de avocat consistorial și a fost aruncat în temniță, de unde însă neputîndu-se dovedi nimic asupra lui, a fost eliberat. Dela anul 1805 începînd a mai funcționat Paul Iorgovici vreo 3 ani ca profesor la liceul inferior din Vîrșeț. Și tocmai cînd aștepta să fie numit „director al școlilor naționale din regimentul romîn iliric dela Caransebeș" a murit pe neașteptate în ziua de 21 Martie 1808. Din cauza morții sale neașteptate se crede că Paul Iorgovici ar fi fost otrăvit de dușmanii săi.

Biografia lui Ioan Molnar (1749-?)

Doctorul Ioan Molnar s'a născut la 1749 în comuna Sadu de lîngă Sibiu. Era unul dintre cei mai renumiți medici-oculiști ai epocii sale și un scriitor romîn de mare valoare. El s'a ocupat cu ideia de a scoate o gazetă romînească pentru poporul său deja în anul 1790, pe cînd era membru al lojei francmasone din Sibiu, dar această ideie nu și-a putut-o realiza din lipsă de fonduri, iar loja francmasonă care i-a inspirat această ideie, nu i-a mai putut da nici un ajutor material fiindcă a fost dizolvată chiar în același an. Ajungînd în 1793 profesor de oculistică la Academia din Cluj, doctorul Ioan Molnar a fost ridicat la rangul de nobil și i se dăduse numele de Ioan Molnar de Müllersheim. Contribue la compunerea lui „Supplex libellus Valachorum" și încearcă din nou să scoată o gazetă romînească, dar nici de data aceasta nu reușește. Pleacă apoi la Viena, unde publică în 1788 o gramatică romînă pentru Germani: „Deutschwalachische Sprachlehre", care a atins mai multe ediții, una tipărită chiar la Sibiu (1823). La Viena încearcă să scoată o gazetă romînească împreună cu Paul Iorgovici, dar aceasta a fost oprită imediat după apariția primului număr. La 1798 publică o retorică și la 1800 o istorie universală. Doctorul Ioan Molnar a jucat un rol important în revoluția lui Horia, fiind însărcinat ca intermediator între guvern și Rominii răsculați. Alte date biografice nu ne-au mai rămas.

* * *

Nu se știe dacă Paul Iorgovici nu s'a ocupat oare cu ideia de a scoate o gazetă romînească și la Vîrșeț, pe timpul cînd funcționa ca avocat consistorial. Este însă foarte probabil că cu ideia aceasta s'a întors în Banat, fiindcă prea era influențat de ideile de libertate ale revoluției franceze și fiindcă ajungînd acasă a putut să se convingă, că poporul romîn din Banat a îndurat în timpul acela prea multe suferințe, a îndurat nu numai subjugarea unei dominațiuni străine, dar a fost supus și unei supremații apăsătoare a erarhiei bisericii sîrbești. Tipărirea unei gazete romînești în Banat ar fi fost însă exclusă pe vremea aceia, deoarece autoritățile nu permiteau nici o acțiune sau manifestare din partea poporului nostru, pe care căutau dimpotrivă să-l oprime prin acordarea diferitelor privilegii în favoarea Sîrbilor și în dauna Romînilor.

Gazeta litografiată a lui Murgu (1848)

Trebuie să știm că dintre multele suferinți pe care le-a îndurat neamul romînesc din Banat atîta amar de vreme, cea mai dureroasă și simțită era supunerea bisericii romînești și subjugarea clerului nostru stăpînirii erarhiei sîrbești. In contra acestei stări deplorabile a luptat la începutul secolului al XIX-lea o pleiadă întreagă de bărbați luminați și naționaliști înfocați, între cari Dimitrie Țichindeal, Mihai Roșu, Constantin Diaconovici Loga și acest Paul Iorgovici. Dar lupta purtată de acești apostoli ai neamului nostru din Banat, din cauza prigonirii autorităților, nu putea fi dusă pe cale publicistă, ci numai în ascuns și prin graiu viu. Pentru Romînii bănățeni din acele timpuri, Sîrbii erau dușmani mai periculoși și mai răzbunători decît Ungurii, mai ales că guvernul dela Viena și dominațiunea austriacă le-a acordat o mulțime de drepturi privilegiate cu scopul de a-i întări față de Romîni și chiar față de Unguri. Și acest protecționism a mers așa departe, încît „la congresul căpeteniilor sîrbești, ținut la 1790, în Timișoara însuși comisarul imperial, baronul Schmidtfeld i-a îndemnat pe sîrbi să ceară crearea unui organism politic, sîrbesc, aparte, și cu mîna proprie a trasat granițele „*Voivodinei sîrbești*" de mai tîrziu (1849-1860) și la care s'a atașat și o mare parte din Banat". (Vezi P. Nemoianu: Eftimie Murgu, articol publicat în „Universul Literar" nr. 42 din 14 Octombrie 1928).

Sîrbii se scăldau deci în speranța acestui Voivodat și sub scutul încurajărilor tacite ale Vienei, continuau cu toată îndrăzneala opera lor de sîrbizare și de atrofiere a elementului romînesc. In bisericile noastre nu se mai cînta decît sîrbește, iar preoți și cărturari nu puteau fi decît aceia care se lepădau de neamul romînesc. Cînd un romîn era hirotonit de preot trebuia să-și adauge la nume terminațiunea de „vici", ca și numele său să poarte haina expresiunii sîrbești.

Nu este deci de mirare că într'o astfel de atmosferă conducătorii poporului nostru bănățean, în frunte cu Eutimie Murgu, au neglijat să vadă un pericol iminent în lupta ce o dădeau Ungurii la 1848 pentru independență, și adînc indurerați de prea multele șicane sîrbești, au crezut că vor putea mai ușor ajunge la izbînda idealului național prin eliberarea Romînilor bănățeni de sub jugul bisericii sîrbești. Și iată deci care este explicarea atitudinii poporului romîn din Banat în timpul revoluției din 1848, cînd din voia împrejurărilor s'a aflat pe același drum, dar nu împreună, cu Ungurii lui Kossuth, numai ca să scape de Sîrbi. Că nu era alături de Unguri, o dovedește chiar atitudinea demnă ce a luat-o Eutimie Murgu ca deputat în Adunarea Națională din Budapesta, unde susținînd interesele romînești, n'a cruțat nici un cuvînt față de Unguri. Apoi o mai arată și faptul că înainte de revoluție chiar Ungurii l-au băgat în temniță pe Eutimie Murgu.

Pînă la revoluția din 1848 nu se mai pomenește la Romînii bănățeni de nici un fel de încercare gazetărească. Se istorisește numai că *Eutimie Murgu*, marele conducător al revoluției bănățene, a scos în 1848 un ziar romînesc litografiat pentru informarea Romînilor bănățeni asupra desfășurării evenimentelor și asupra programului de luptă și de acțiune al revoluției și că exemplare din acest ziar s'au păstrat la Academia din Budapesta. In jurul acestei gazete s'au grupat toți colaboratorii lui Eutimie Murgu, dar mai ales candidații de deputați ai poporului romîn pentru Adunarea Națională Maghiară din Budapesta, și prin această gazetă s'a făcut nu numai propagandă de redeșteptare națională, dar și propagandă electorală.

Biografia lui Eutimie Murgu (1805—1870)

Eutimie Murgu s'a născut în comuna Rudaria (județul Caraș-Severin) la 1805. Era fiul unui ofițer grăniceresc din Banat. Studiile de drept și filosofie și le-a făcut la Budapesta, unde s'a împrietenit cu bănățeanul Damaschin Bojinca și a început să colaboreze la revista „Biblioteca Romînească" din Buda. Eutimie Murgu publică împreună cu Damaschin Bojinca o lucrare prin care combate broșura tipărită de un oarecare Sava Tököly în 1823 la Halle, broșură care neagă într'un stil desgustător originea latină a Romînilor. Răspunsul la această broșură l-a scris Damaschin Bojinca în latinește și romînește, iar Eutimie Murgu în nemțește.

La 1834 pleacă în Moldova și funcționează ca profesor de filosofie la gimnaziul Vasilian dela Trei-Ierarhi din Iași, iar cînd Academia Mihăileană, fondată la 1835, fu organizată pe baze mai largi, Eutimie Murgu trece ca profesor la această Academie și întemeiază cea dintîi catedră de filosofie, unde îl găsim figurînd ca „doctor în filosofie, mădular al Universității din Pesta, diplomat cesaro-crăesc, pravilist și profesor de filosofie".

La 1836 însă părăsește Iașul și se stabilește la București, unde trăește din lecții particulare de filosofie. Eutimie Murgu i-a fost și profesorul de filosofie al lui Niculae Bălcescu, care terminînd cursurile

colegiului Sf. Sava şi neavind mijloace necesare pentru a pleca la universităţile din streinătate ca să-şi continue studiile, l-a rugat pe Murgu să vină acasă şi să-i dea lecţii de filosofie. Eutimie Murgu propagă la Bucureşti ideia exproprierii latifundiilor în favoarea ţăranilor romini şi această îndrăzneaţă propagandă a trezit aşa de mult frica Ruşilor, incît Eutimie Murgu fu arestat într'una din zilele anului 1839 şi condus la Sibiu; dar aici fu pus în libertate. Se stabileşte apoi ca avocat în Lugoj şi începe o acţiune de emancipare a bisericii noastre de sub erarhia sirbească. Alarma dată de Murgu a avut ca efect gruparea elementului rominesc în jurul acestei idei, care trebuia să fie mai tîrziu sîmburele revoluţiei din 1848.

Eutimie Murgu s'a manifestat la început ca scriitor şi pe acest teren a fost unul dintre aceia, care au introdus în locul literelor cirilice pe cele latine. Din cauza atitudinii sale hotărîte şi din cauza luptei inverşunate pe care a deschis-o în contra ierarhiei sîrbeşti, şi-a cîştigat mulţi duşmani. Şi duşmanii nu lipseau nici chiar din rîndurile Rominilor. Astfel la 1845 preotul Ioan Blidariu din Gavojdia a făcut denunţ în contra lui Murgu, acuzîndu-l că agită spiritele romineşti în contra Ungurilor şi în contra integrităţii statului. Rezultatul a fost că Murgu fu aruncat în temniţă cu o pedeapsă de 4 ani închisoare. Ziua revoluţiei de 15 Martie 1848 îl găseşte pe Murgu în închisoarea din Buda, cînd împreună cu ceilalţi arestaţi şi condamnaţi politici a fost şi el eliberat. Se întoarce imediat la Lugoj şi regrupează în jurul lui toate forţele de valoare ale neamului nostru din Banat. Revoluţionarii unguri ai lui Kossuth nu-i pun nici o piedică, deoarece acţiunea lui Murgu fiind îndreptată în contra Sîrbilor, putea servi şi interesele lor. Eutimie Murgu convoacă cu autorizaţia guvernului maghiar, pe ziua de 27 Iunie 1848 o mare adunare naţională la Lugoj. Adunarea prezidată de Murgu, a votat o moţiune, care cuprindea următoarele puncte:

1. Inarmarea poporului romin să se facă după putinţă în răstimp de şase zile pentru defensivă, iar după ce va fi înarmat poporul de către Stat, să păşească în ofensivă.
2. Armele confiscate din partea oficianţilor de Stat să se redea poporului.
3. Se alege căpitan suprem al Banatului *Eutimie Murgu*.
4. Episcopii actuali bănăţeni să fie supuşi căpitanului suprem.
5. Naţionalitate şi pe sama Rominilor.
6. Introducerea limbii romîne în toate dicasteriile Banatului cu excepţiunea corespondenţelor purtate cu ministerul, care au să meargă în limba maghiară.
7. Poporul depune jurămînt pentru frăţietate, patrie şi pentru naţionalitatea romînă.
8. Adunarea numeşte vicar episcopesc pe protopopul Petrovici din Lipova pentru diecesa Timişoarei, iar pe protopopul Vuia pentru diecesa Vîrşeţului.

Eutimie Murgu înaintează această moţiune cu un raport guvernului maghiar arătînd că Rominii din Banat „cu un glas hotărîtor strigară de *neatîrnată biserica şi eparhia romînă* de către biserica şi eparhia sîrbească" şi expune apoi că scaunul de mitropolit al Timişoarei este vacant, tot astfel şi scaunul epicopiei din Caransebeş, şi că pînă la complectarea lor a fost ales ca vicar general metropolitan protopopul din districtul Lipovei: *Dimitrie Stoichescu alias Petrovici*, iar ca vicar al episcopescului scaun de Caransebeş: *Ignatie Vuia*, protopopul Vîrşeţului.

Eutimie Murgu urmărea înfiinţarea unui voivodat rominesc al Banatului şi reorganizarea bisericii naţionale în jurul mitropoliei romîneşti dela Timişoara.

In alegerile generale Murgu a fost ales deputat în 3 circumscripţii deodată, în Lugoj, Oraviţa şi Făget, dar cu ocaziunea validărilor, la şedinţa Adunării Naţionale din 6 Iulie 1848 Murgu optează pentru

mandatul Lugojului. In parlamentul lui Kossuth, Eutimie Murgu a ţinut mai multe discursuri improvizate într'o limbă maghiară aşa de aleasă şi cu concepţii de om politic profund gînditor, incît era considerat ca unul dintre cei dintîi oratori parlamentari. Murgu a luat parte şi la şedinţa Consiliului de Miniştri din 13 Aprilie 1849. El a mai fost însărcinat de către guvernul maghiar să-i împace pe Romînii ardeleni.

După înăbuşirea revoluţiei maghiare şi după capitularea dela Şiria, Tribunalul Militar austriac l-a condamnat pe Eutimie Murgu prin sentinţa sa din 7 Octombrie 1851 la 4 ani închisoare. Sentinţa aceasta a fost publicată în „Magyar Hirlap;" nr. 581 din 1851. Murgu a refuzat să se apere în acest proces spunînd că „nu este supus al ţării ungureşti". Eşit din închisoare, trăeşte cîtva timp retras la Vácz, dar nu peste mult pleacă din nou în Vechiul-Regat de unde nu se înapoiază decît după introducerea regimului constituţional în Ungaria. Văzînd însă că Romînii, dar mai ales Lugojenii, nu l-au primit bine, s'a stabilit la Budapesta. La alegerile din 1861 fu din nou ales deputat şi la 6 Aprilie cînd s'a deschis Dieta, îl vedem pe Murgu alături de Vichentie Babeş şi de fostul său camarad din 1848: Aloiziu Vlad în rîndurile parlamentarilor români. Eutimie Murgu moare la 8 Maiu 1870.

Lucrările lui Murgu sînt:

1. *Widerlegung* der Abhandlung welche unter dem Titel vorkommt: Erweiss, dass die Wallachen nicht römischer Abkunft sind und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt. Mit mehreren Gründen vermehrt, und in die wallachise Sprache übersetzt durch S. T. in Ofen 1827; und Beweis, dass die Wallachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind; wozu mehrere zweckmässige Abhandlungen; endlich eine Ammerkung über die in dem Anhange vorkommende Antikritik desselben S. T. beigefügt werden". Ofen, 1830.
2. „Uber das Serben-Congress-Memorandum". Pesta 1865.
3. Discursurile parlamentare din 1848-49 publicate în „Közlöny hivatalos lap" din Budapesta.
4. Cursurile de filosofie profesate la Academia Mihăileană sau „Prospectul materiei propuse la Academia Mihăileană în anul I de filosofie" Iaşi 1835.

Buletinulu Guvernului provinciale alu Voivodatului Serbicu şi a Banatului Timişianu" (1857).

Rezultatul revoluţiei dela 1848 e hotărîtor pentru soarta Romînilor bănăţeni. Ungurii depun armele la Şiria în ziua de 13 August 1849, iar Kossuth fuge în Turcia, trecînd cu ajutorul Romînilor bănăţeni prin Orşova, unde'a şi îngropat coroana şi insignele Ungariei. La 18 Noembrie 1849 împăratul decretează prin patentă înfiinţarea „Voivodinei sîrbeşti şi a Banatului Timişan", compusă din judeţele bănăţene şi din judeţul Baciu-Bodrogului. Voivodina a fost pusă sub guvernarea unui general, iar administraţia era organizată în frunte cu 2 comisari supremi, dintre care unul, adică comisarul suprem al ţinutului Timiş şi Caraş, era Andreiu Mocioni de Foen. Romînii bănăţeni nu erau însă mulţumiţi cu această organizaţie, fiindcă nu se puteau împăca cu ideia unei gospodării comune cu Sîrbii. Şi de aceia au şi înaintat în Decembrie 1849 un memoriu în care au supus împăratului rugămintea lor de a se separa de voivodatul sîrbesc. Oricum ar fi

privită această voivodină, din care Sîrbii şi-au construit argumentul cel mai important al susţinerii tezei lor la Conferinţa de pace din 1919 pentru a obţine alipirea unui teritoriu cît mai întins din provincia Banatului, această voivodină în realitate nu era decît mănuşa de catifea a mînei de fer cu care guvernul din Viena a înţeles să-şi impună politica sa de absolutism. Voivodina nu era decît un decor înşelător pentru a acoperi tendinţa de germanizare a Banatului, fiindcă odată cu organizarea voivodinei s'a introdus limba germană ca limbă oficială la toate autorităţile şi şcoalele. Dezamăgirea însă au avut-o mai ales Sîrbii, care credeau că prin crearea unei voivodine îşi vor ajunge scopurile de a-şi întinde puterea asupra Rominilor şi pe teren politic şi administrativ.

In această epocă de absolutism deghizat, gazetăria romînească, nu putea prinde nici o rădăcină în Banat. A apărut o singură gazetă pentru Rominii bănăţeni, dar şi aceasta a fost tipărită la Viena şi avea caracterul unui monitor oficial. Este vorba de *„Buletinulu Guvernului provinciale alu Voivodatului Serbicu şi a Bănatului Timişianu"* care a apărut la Viena în Ianuarie 1857 şi a fost scris în romîneşte şi nemţeşte.

Publiciştii din epoca absolutismului

Ziariştii bănăţeni, cîţi erau pe vremea aceia, au trebuit să se ducă în Ardeal ca să facă gazetărie romînească, mai ales că acolo publicistica noastră era deja într'un stadiu mai avansat. Iar acei care nu puteau să-şi părăsească domiciliul lor, au continuat să colaboreze prin corespondeţe la ziarele romîneşti care apăreau pe timpul acela în Ardeal.

Astfel bănăţeanul dr. *Pavel Vasici*, care era întemeietorul revistei sanitare în Banat şi despre a cărui activitate mă voiu mai ocupa pe larg, a plecat la Sibiu să redacteze *„Telegraful Romîn"*, unde îl vedem funcţionînd ca redactor dela nr. 9 din anul 1853 pînă la nr. 33 din 28 Aprilie 1856.

Apoi *Nicolae Tincu-Velea*, istoricul bănăţean, cu un condei de gazetar desăvîrşit, a publicat o mulţime de articole politice şi naţional-culturale în *„Gazeta Transilvaniei"* şi în *„Foaia pentru minte, inimă şi literatură"* din Braşov, articole care ar trebui adunate şi editate într'un volum, fiindcă din ele se desprinde expresiunea unor gîndiri politice şi naţionale, care formau frămîntările intelectuale ale conducătorilor noştri de atunci.

Biografia lui Nicolae Tincu Velea (1814—1867)

Nicolae Tincu Velea s'a născut la 1 Noembrie 1814 în comuna Ticvaniul-Mare (judeţul Caraş). Numele de Velea l-a primit dela unchiul său George Velea, renumitul învăţător poporal, care l-a adoptat şi l-a crescut la şcoală. Numele său de botez era de fapt Petru, dar mamă-sa adoptivă neputîndu-se obişnui cu acest nume, îi spunea totdeauna Nicolae şi astfel i-a rămas acest nume. După terminarea studiilor a urmat secţia romînă dela teologia din Vîrşeţ, şi după absolvirea teologiei a fost hirotonit de diacon în ziua de Paşti a anului 1837 chiar la Vîrşeţ. Ajunge mai tîrziu preot în com. Sinersig, apoi asesor consistorial. La 1843 este numit profesor la aceiaşi secţie romînă a teologiei din Vîrşeţ, la care şi-a făcut studiile. In timpul acesta se leagă o prietenie strînsă între el şi Andrei Şaguna, mitropolitul de mai tîrziu, care funcţiona în aceiaşi vreme ca profesor la secţia sîrbească a teologiei. Nicolae Tincu Velea era într'o vreme şi preot în comuna Secaş. La 1865, după separarea bisericii noastre de erarhia sîrbească, este numit administrator, iar nu peste mult protopop al tractului Vîrşeţ şi astfel ajunse cel dintîi protopop romîn al Vîrşeţului. La 17 Mai 1867 moare în propria sa casă din Vîrşeţ şi este înmormîntat în cripta mare a capelei din cimitir. Tradiţia ne spune că Tincu-Velea era un foarte bun orator şi predicator, iar ca preot a slujit în biserică cu multă ceremonie şi cu o voce de mare cîntăreţ. Cea mai importantă operă a lui Nicolae Tincu-Velea este: „Istoria bisericească politico-naţională" apărută la Sibiu, în 1865 şi tipărită în tipografia archidiecezană. Această lucrare de o valoare inestimabilă pentru trecutul poporului nostru din Banat, fiindcă cuprinde o mulţime de date istorice foarte preţioase cu privire la istoria Rominilor bănăţeni, l-a făcut nemuritor pe Tincu-Velea şi l-a consacrat de mare istoric.

„Albina Banatului" din Timişoara (1860)

Cea dintîi încercare de a scoate o gazetă romînească în Banat cu caracter permanent s'a făcut însă numai în 1860, în anul istoric al încheierii epocei de absolutism, cînd guvernul din Viena a revenit pe calea constituţionalismului şi a pus sfîrşit voivodinei sîrbeşti. S'a născut atunci la poporul nostru un nou curent de regenerare naţională şi fruntaşii Rominilor bănăţeni de atunci s'au grupat în jurul ideii de a scoate un ziar la Timişoara, care să servească toate interesele romîneşti ale Banatului. Ziarul urma să apară sub titlul *„Albina Banatului"* şi cu redactarea lui era încredinţat tînărul *Simeon Mangiuca*, marele scriitor şi ziarist bănăţean de mai tîrziu. Dar acest ziar, deşi s'au făcut unele pregătiri pentru editarea lui, n'a mai apărut.

Biografia lui Simeon Mangiuca (1831—1890)

Simeon Mangiuca s'a născut la 2 Septembrie 1831 în comuna Broşteni (judeţul Caraş). Tatăl său, Ioachim Mangiuca, era preot ortodox şi mamă-sa se numea Calina Berceanu. Studiile secundare le-a făcut la liceul din Oraviţa, Seghedin, Lugoj şi Oradea-Mare. Dreptul l-a urmat la Budapesta în anii 1852-1855, iar după terminarea studiilor juridice se duce la Vîrşeţ, unde urmează timp de 3 ani cursurile de teologie. In anul 1858 este numit ca practicant de drept la locotenenţa Voivodinei din Timişoara şi profesor de limba şi literatura romînă la gimnaziul din acest oraş. In acelaşi an se căsătoreşte cu Ana Miletici, fiica unui mare proprietar din Oraviţa. Ca profesor a dezvoltat o intensă propagandă culturală romînească, iar cînd absolutismul s'a prăbuşit, Mangiuca este promotorul înfiinţării unui ziar romînesc la Timişoara, dîndu-şi sama că această cale a presei este cea mai bună pentru redeşteptarea şi regruparea forţelor romîneşti înăbuşite dela revoluţia din 1848 încoace. La 1861 Simeon Mangiuca a

fost ales prim-pretor al circumscripţiei Iamul-Mare de către congregaţiunea comitatensă a judeţului Caraş şi în această calitate a funcţionat vre-o 8 ani. Intre timp, la 1868, trece examenul de avocat (cenzura) şi în anul următor părăseşte administraţia şi se stabileşte în Oraviţa ca avocat. Dela această dată începe activitatea laborioasă a lui Mangiuca. Era foarte popular şi iubit de popor, era un îndrumător al Rominilor cărăşeni. Tot timpul său liber l-a consacrat studiului şi scrisului. A colaborat regulat la mai multe ziare şi reviste romîneşti. A publicat o mulţime de articole, mai ales în „Albina" de la Viena, „Luminătoriul" de la Timişoara şi „Familia" din Oradea-Mare. A scris şi însemnate lucrări, iar Academia Romînă din Bucureşti l-a ales în Martie 1890 membru de onoare al ei. Simeon Mangiuca suferea de o boală de inimă, care nu numai că îi stingea sufletul încetul cu încetul, dar îi cauza o stare de depresiune şi de pesimism aşa de pronunţată, încît îşi vedea moartea. Starea sa se vede şi din scrisoarea pe care a adresat-o, cu vre-o 2 săptămîni înainte de moartea sa, lui At. M. Marienescu: „Eu dau acum la lumină „Daco-romänische Sprach-und Geschichts-forschung" adică: publichez tractatele, ce le-am publicat în „Romänische Revue" cu multe adausuri şi strafor-mări; se tipăreşce aici în Oraviţa în tipografia lui Wunder, 12 coale sunt deja tipărite, mai sunt vr'o 2-3 coale de tipărit. Acest volum formează partea I-a; dacă voiu avea încă zile, voiu publica şi a II-a parte. Morbul meu este tot rău, şi nu-mi pot afla leacul, fost-am de-am consultat şi doctorii din Viena, dar procedura lor s'a arătat şi mai stricăcioasă, încît a trebuit să încetez cu ea". Această lucrare de care aminteşte Mangiuca în scrisoarea sa este cea mai valoroasă operă a lui şi a apărut în mai multe ediţii. Simeon Mangiuca moare la 4 Decembrie 1890. In Oraviţa şi astăzi mai povestesc bătrînii multe lucruri frumoase despre faptele sale naţionale. Mangiuca şi-a făcut o bogată bibliotecă, pe care a donat-o „Asociaţiunii" (Astra) din Sibiu.

Lucrările lui Simeon Mangiuca sînt:

1. „De originea, vechitatea şi însemnătatea istorică a numelui Valacu", apărut continuativ în ziarul „Albina" din Viena, colecţia 1866-1867.

2. „Baba Dochia" studiu mitologic apărut în revista „Familia" din Oradea nr. 13 din 1874.

3. „De însemnătatea botanicei romîneşti" apărut în „Familia" continuativ, colecţia 1874. Lui Mangiuca îi plăcea mult studiul botanicei şi această lucrare este un extras din colecţiunea sa botanică. Lucrarea se ocupă de diferitele plante şi de puterea lor de vindecare şi de vrăjire, precum şi de credinţa poporului nostru ce o are în puterea de fermecare a acestor plante.

4. „Calendarul iulian, gregorian şi poporul romîn" pe anul 1882, cuprinzînd un bogat material cu privire la credinţele, datinele şi serbătorile poporului nostru. Calendarul acesta a apărut şi pe anul 1883 cu cîteva complectări.

5. „Studii limbistice sau 100 de etimologii revindecate elementului romîn contra Miclosich şi Cihac", apărut în „Familia" in mod continuativ, colecţia anului 1883, şi reproduse de ziarul „Luminătoriul" din Timişoara.

6. „Cincizeci de etimologii de cuvinte bănăţeneşci de origină ro-
logiei limbii romîne.
mînă" apărute continuativ în „Familia", colecţia 1884.

7. „Daco-romänische Sprach-und Geschichtsforschung", cea mai importantă lucrare a lui Mangiuca apărută în anul morţii sale în mai multe ediţii, cuprinzînd valoroase studii asupra fonologiei şi morfo-

8. „Nestor der russische Chroniker unde seine Wolochen"; Eine ethnographische Untersuchung", apărut în „Romänische Revue" din Timişoara, anul 1887, nr. 4.

9. „Die Chronik des Huru und die grösse militärische Expedition in die Moldau des ungar. Königs Ladislaus Cumanus: ad reducendos Cumanos figitivos", apărut continuativ în revista „Romänische Revue" din Timişoara, colecţia 1887-1888.

10. „Colinda", ihr Ursprung, ihre astronomische und kalendarische Bedeutung", apărut în „Romänische Revue" anul 1889.

11. „Die Wlachen des Kekavmenos byzantinischen Geschichtsschreibers des XI Jahrhunderts, und die „Provincia Latinorum" idest Moro-Vlachorum des Diokleates aus dem XII Jahrhundert", apărut în „Romänische Revue" anul 1889.

12. „Walach oder Wlach": Eine ethymologische Studie dieses Gentil-Namens", apărut în „Romänische Revue" anul 1889.

***

După această încercare dela 1860 urmează o epocă de pregătire profesională a elementelor care vor forma garda ziariştilor întemeietori ai presei romîne în Banat, şi în această epocă, care ţine vre-o 15 ani, nu apare nici o gazetă romînească în Banat, ci talentele de ziarişti care au început să se evidenţieze din rîndurile Romînilor bănăţeni, s'au dus să se afirme la Viena sau la Budapesta, unde au scos ziarul „Albina". Şi este interesant că după această epocă, prima gazetă care apare în Banat, nu este un ziar politic, ci o revistă umoristică „Priculiciu" înfiinţată de Iulian Grozescu la Budapesta în anul 1872 şi după moartea acestuia continuată în 1874 la Timişoara de către Pavel Rotariu. Iar a doua gazetă este o revistă sanitară scoasă la Timişoara începînd cu anul 1876 de către Dr. Pavel Vasici. Abia în anul 1880 apare cea dintîi gazetă politică în Banat, şi anume „Luminătorul" editat şi redactat la Timişoara de Meletie Dreghici şi Pavel Rotariu. Şi cu această gazetă s'a pus temelia trainică a presei romîne în Banat.

(Va urma)

Dr. Aurel Cosma junior

Hierodula*

Cînd vîntul parfumat mîngîie
Platanii Eryxului sfînt
Şi'n templu fumul de tămîie
Se 'nalţă cu divinul cînt;
Către oraş, cînd corăbierii
Din port coboară 'n vesel stol,
Atunci, în molcomirea serii,
Tresaltă viaţă'n trupu-mi gol.

Atunci, pe patul de purpură,
Cu mirt şi roze presărat,
Insetoşata-mi caldă gură
Tînjeşte după-un sărutat,
Iar sînii, rodii pîrguite,
Svicnesc din nou voios, căci ştiu
Că 'n casa blondei Afrodite
Numai amoru-i veşnic viu.

Sub calzi fiori mă 'ntind alene
Şi cat spre-aleele pustii:
Cînd torţa-şi va 'nălţa Selene,
Prin ele amanţii fi-vor mii.
Atunci, în verzile boschete
Vor re'nflori iubiri de basm,
Vor şuera gîtlejuri bete
De-al voluptăţii dulce spasm.

* Prostituată sacră care profesa în anumite temple. Un astfel de templu vestit se găsea pe muntele Eryx în Sicilia.

Atunci, a braţelor strînsoare
Va frînge trupul meu aprins
Şi sărutările-arzătoare
Vor ţine focu'n ei nestins.
Atunci, sub palidele stele,
Ca o bachantă 'n plin delir,
Dînd laude zeiţei mele,
Voi poseda popoare 'n şir.

Urlînd muşca-voi din obrazul
De palid şi 'ncruntat German,
Ori imi voi suspina extazul
Pe sîn de negru Nubian.
Unui Evreu cu buze hîde
I-oi plînge-al său Ierusalim,
Pe-un Sicilian l-oi face-a rîde,
Cîntîndu-i versuri dintr'un mim.

Ah, parcă-i văd, cum vin în ceată
Şi cum, împinşi ca de-un mister,
Din ţara lor la sînu-mi cată
Un strop de soare-un colţ de cer!..
Purtaţi pe-a dorului aripă
Vin regii mîndrei tinereţi,
Ca'n desmierdarea mea de-o clipă
Să-şi dea prinosu 'ntregii vieţi.

I. M. Marinescu

Bancă şi Industrie există o interpenetrare, ajunsă azi, pină la fuzionare. Ele dictează preţurile avînd majoritatea capitalului, care regulează întreg sistemul. Munca agricolă este proletarizată ca şi munca industrială, marele şi micul agricultor sînt îndatoraţi, — lupta contra cametei îşi are aici sursa, — veniturile agriculturii fiind capitalizate nu în mînile muncii agricole, ci în mînile capitalului care le plasează în oricare alt domeniu — productiv sau neproductiv pentru colectivitate — cu unica condiţie de a fi *rentabil*. Rentabilitatea agriculturii e minimală în capitalism, deoarece dictatura financiară o exercită plutocraţia bancar-industrială, care fixează realmente preţurile. Veniturile de muncă ale agriculturii nu se reîntorc acolo pentru ridicarea standard-ului şi îmbunătăţirea producţiei, ci iau drumul oraşului, care le împarte după cum vrea şi după cum îi dictează interesele proprii. Graniţele limitate ale rentabilităţii agriculturii sînt determinate de caracterul citadian al capitalului.

Multă lume se întreabă care sînt motivele, neînţelese, pentru care satul rămîne mereu înapoiat, ca stil de viaţă, higienă, cultură, producţie economică, etc. Citadinul stigmatizează grăbit cu orgoliu şi dispreţ: incapacitatea „celuilei", grosolănia ereditară, imposibilitatea iniţială de cultivare. Dar într'un sistem unde oraşul e un butoiu al Danaidelor şi conducătorul de fapt, satul rămne mereu la urmă. Prin impozite şi schimbul produselor muncii, satul e deficitar. Cu munca de trei zile pe un teren mănos — avînd, deci, braţe şi materia primă, dar sugrumat de intermediul sistemului — abia dacă îşi poate cumpăra o pereche de opinci. Cu impozitele satelor se clădesc străzile, palatele, automobilele, şcolile, telefoanele şi telegrafele, avioanele, restaurantele copioase, băile — ţăranul e „murdar" din născare — dela oraşe.

Palatele vieneze şi budapestane conţin în piatra şi marmora lor sudoarea ţăranilor „puturoşi" valahi. Tot astfel şi Bucureştiul. Curînd vom mai clădi fără să ştim, cu actualul sistem, cartiere noi şi ultramoderne la Stockholm, Berlin, Londra şi Paris.

Proletarizarea agriculturii în capitalismul modern este un fapt de mult îndeplinit, — ultima criză e numai o fază acută, — demonstrat de statistică, ca şi de o serie de apariţiuni a căror analiză indică acest diagnostic al unei boale fără remediu. Datoriile enorme ale agriculturii din toată lumea întrec nu numai veniturile producţiei şi muncii anuale, ci cuprind întreg inventarul adunat cu valoarea pămîntului. Acestea sînt lucruri bine cunoscute pentru a le mai demonstra aci statistic. Posesorii de fapt ai agriculturii mondiale sînt plutocraţii bancaro-industriali, care au concentrat toată forţa financiară a unei ţări şi puterea politică sub supravegherea lor.

O altă supraveghere cîştigată pe cale publică — adică statual-politic — a organismului producţiei generale, păstrînd actualul sistem e o nouă iluzie, demonstrată ca atare pretutindeni în lumea burgheză şi pe drept cuvînt o piedică gravă în legile naturale de desvoltare ale capitalului, anihilîndu-se avantajele reale, directe sau latente, ale ambelor sisteme.

Măsurile luate, îndeobşte, din cercurile conservatoare interesate în agricultură şi cu influenţă intîmplătoare politică, sub presiunea opiniei publice foarte sensibilă la mirajul romantic al „ţarinei" — mit străvechiu, care face apel la amintiri, idilă, şi la nemulţumirea surdă contra dezavantajelor citadinismului, care are ca supapă în marile metropole aşanumitul „weekend" şi evaziunile balneаro-climaterice — sînt modele clasice de paleative sociologice. S'a încercat, nici mai mult nici mai puţin, de a se sprijini din bugetul ţării populaţia agricolă sub formă parazitară şi nu productivă. In Germania, de exemplu, cam 40 la sută din populaţie e ocupată în agricultură. Urmările dezastruoase ale concentrării capitaliste au fost preluate — mai mult în intenţie — de către buget, numindu-se un comisar special pentru aceste operaţii (Ministrul Treviranus).

Dobînzile ridicate acordate de către bănci agriculturii, ridicate din cauza unei rentabilităţi capitaliste minime, deşi interesul public e maxim, capitalul preferind să lucreze în altă direcţie — au fost scăzute aprent prin preluarea de către Stat a unei cote. Dobînda rămîne pentru capitalist aceiaşi. Agricultorul neputînd-o plăti atît de ridicat, bugetul suportă diferenţa. Incărcarea bugetului cu sume anuale care să plătească diferenţele de credit ale unei operaţiuni economice unde este interesată 40 la sută din populaţia ţării nu ar fi putut duce decît la faliment. Pentru acest motiv finanţarea cu credit bugetar a fost coordonată cu un plan mai larg de ajutorare, ale cărui puncte principale se rezumă într'o politică nouă a tarifelor vamale.

Au existat două propuneri germane: propunerea marelui industriaş şi om politic Hugenberg şi propunerea Schiele, ministrul Alimentaţiei (care a primit ulterior prin politica lui denumirea de ministru al Infometării).

Ambele vor să pună aceste datorii provenite din diferenţele unei operaţiuni de credit bancaro-agricol pe socoteala cumpărătorului străin de mărfuri germane. Prima propunere n'a fost aplicată. Avea caracter utopic şi exclusiv polemic: îndreptată contra Franţei şi planului Young.

A doua propunere prezentată de Schiele, exponentul frontului verde, care se bucura de încrederea personală a Preşedintelui Republicii Hindenburg (agrarian prin naştere, drept la art. 48 din Constituţie cu atribuţii dictatoriale), pre-

cum și de sprijinul cercurilor conservatoare latifundiare, a avut urmări catastrofale pentru *industrie*.

Ridicarea tarifelor vamale la importul de producte agricole a dus la un quasi-războiu vamal cu țările agrare unde se făcea exportul industrial. Ideea blocului agrar sud-est european nu este în bună parte decît o urmare directă a paleativelor Schiele.

Ministrul romîn Madgearu, inspiratorul tratativelor romino-germane pentru acordul provizoriu din 1930, a făcut la Geneva declarații mult comentate de presa internațională, îndeosebi de cea germană, despre *imposibilitatea unui armistițiu vamal* cu țările industriale, atîta vreme cît se continuă actuala politică vamală. După răspunsul romîn a urmat boicotul, din același an, al Olandei și Danemarcei, conflictul cu Polonia și Finlanda. Un ajutor dat agriculturii cu actualul sistem duce la falimentul industriei și la șomaj. Cercul vicios e perfect. Soluția nu poate fi decît în sfărimarea cercului și intronarea unei ordini organice a muncii în toată Europa.

* * *

La menținerea sistemului capitalist nu mai sînt astăzi cointeresate decît puține cercuri — cu o influență de-altminteri formidabilă, sprijinită între altele și de pilonii inerției — care se recrutează cu deosebire din țările învingătoare ale Marii Antante. In primul rînd, America de Nord, deținătoarea principală a aurului mondial și creditorul planetei. (Nota bene pentru definirea sistemului 7 milioane de șomeuri, lipsiți de instituția asigurărilor sociale, hrăniți de filantropia publică, care cîrpește și înjosește). Dintre țările europene: Franța puțin mai bogată, impresarul Societății Națiunilor cu ajutorul vasalilor săi, posesorul celei mai echipate armate, promotorul imperialismului capitalist, jefuitorul Germaniei fără muncă, actualmente cauza primordială a înarmărilor pe ascuns sau curajos, pe față (Italia mussoliniană) și a catastrofelor viitoare.

Franța e țara rentierilor. A fost odinioară țara Revoluției și a sentimentelor generoase. Lupta *pour l'humanité*. Astăzi importează brațe de muncă: Poloni, Cehi, Romini, nații proaste și grosolane, sclavi pe care îi trimete în întunericul minelor de cărbuni, în timp ce francezul „fin" taie cupoanele. Nordul muncitoresc este populat cu meteci de extracție socială inferioară, exploatați pînă la sînge. Francezul pur are „gust": Se ocupă cu industrii de lux pentru cocotele planetei. In atmosfera capitalistă unde o grupă mică de exploatatori își permit toate fanteziile și își acordă toate bunătățile pămîntului, unde majoritatea muncește în sudoarea frunții pentru a face față capriciilor trîndavilor,

Franța și-a ales partea leului. Cu cinci modele noui de îmbrăcăminte, înlocuite sezonal, face apel la instinctele sexuale ale planetei întregi, realizînd profituri imense. Pe metecii inferiori îi trimite în mine. Popor ales al sistemului capitalist a înțeles ca și prin diplomații săi să prindă într'o rețea imensă popoare care n'au niciun interes la menținerea actualei ordini. Ce pot primi altceva, decît firimituri plătite cu munca densă națională, țări ca Polonia și Rominia din bătrînul sistem? Intrate tîrziu în concertul lui sînt considerate ca rude sărmane de care te jenezi. Le inviți odată pe an, între 3 și 4 după amiază, cînd vecinii dorm ori își fac siesta, le dai o cafea și trei prăjituri uscate, perdelele lăsate și îi expediezi prin ușa din dos. La zile mari, în salonul cu luminile aprinse unanim: Chamberlain și MacDonald, reprezentanții cam mofturoși ai miliardarilor americani, cîteodată și plătind tributuri, Stresemann, iar nu bieți Valahi și Poloni din țări îndepărtate și inculte. Valahia și Polonia servesc deocamdată ca soldați credincioși pentru cordonul de foc pe care bătrîna hienă Clemenceau l-a inventat în jurul focului aprins în Rusia.

Politica externă franceză este cea mai puțin pătrunsă de duhul vremii. Quai d'Orsay uzează de exact aceleași metode în diplomație, ca cele de pe vremea lui Wilhelm II, Habsburgilor și țarismului: biciul și bucățica de zahăr. Biciul pentru Italia și Germania, bucățica de zahăr pentru țările Micii Antante și Polonia, cordonul de foc și sîrmă ghimpată împotriva Sovietelor și revoluției sociale. Mijloacele puse la dispoziție sînt suficiente: venituri coloniale, reparații, dobînzile capitalurilor exportate în zonele de influență, industrii de lux înfloritoare exclusiv într'o atmosferă capitalistă, (în orice caz atît de rentabile). Heghemonia ei incontestabilă pe continent este indestructibil legată de structura capitalismului. Vizitele inspectorilor financiari (Charles Rist, Loucheur, Auboin) și militari (îi știți) sînt semne nevinovate exterioare, dar profund simptomatice pentru o stare de lucruri.

In legătură cu directivele politicii externe franceze este interesant episodul arhiducelui Otto și discuția viitoarei restaurări a Habsburgilor în Ungaria. In lunile Iunie și Iulie 1930 această chestie a devenit acută și a fost desbătută cu un mare lux de detalii în presa europeană. Declarațiile categorice de opunere ale președintelui de Consiliu romîn, Iuliu Maniu, și ale reprezentanților Micii Antante la conferința anuală din Tatra au provocat nedumeriri în presa franceză pentru două motive: a) orice restaurare monarhică întărește actuala ordine (punct de vedere abil remarcat și de foaia conservatoare „Cuvîntul", care prin directorul ei, d. Nae Ionescu, a combătut declarațiile prea războinice ale d-lui

Iuliu Maniu), b) restaurarea Habsburgilor îngreuiază unirea Austriei cu Germania (așa numitul *„Anschluss")*, iar slăbirea prin orice mijloace a Germaniei e parola Externelor franceze, putîndu-se astfel forma un bloc sub influență catolică — Ungaria, Austria, Bavaria — îndreptat contra Berlinului protestant și eventual roșu, plăcut atît Franței, cît și Vaticanului cu care Quai d'Orsay s'a împăcat. O, sînt atît de îndepărtate vremurile cînd sirena Aristide Briand pleda despărțirea Bisericii de Stat și laicismul! Un bloc cu atmosferă catolică ar fi un punct esențial în Europa Centrală de sprijin al capitalismului contra marxismului și revendicărilor muncitorești. In favoarea lui Otto sînt: Vaticanul, Franța și Belgia — cu ale căror Curți regale Zita întreține legături strînse — și capitalismul din toată lumea. Restaurarea lui depinde de forța pe care/o au acești factori în actuala politică externă.

In sistemul capitalist nu se produce după necesități publice și după valoarea de consumație a lucrului produs, ci după perspectiva și cota profitului. Din această cauză se produc inutilități, raportate la utilitatea generală cu profituri maxime, iar lucruri de prima necesitate sînt lăsate pe ultimul plan. Dacă prime necesități nu mai rentează cu un plus față de bunuri la care se poate renunța sau profitul nu e cel puțin egal, producția primelor necesități stagnează, economia intră în sincopă și mizeria iese pe stradă.

Asupra acestui fenomen trebue mereu atrasă atenția. In primele crize ale capitalismului european, zguduirile au costat jertfe multiple. In crizele ulterioare periodice pînă în preajma războiului, deși ele au fost tot așa de intense și grevele s'au ținut lanț, spectrul foamei locuind cot la cot cu abondența de-alături a existat o atenuare: veniturile coloniale. Standard-ul ridicat de viața antebelică în epocile din curba ascendentă a capitalului, vizibil la muncitorimea engleză, franceză, americană și germană era datorit imperiului lor colonial.

Posesiunile coloniale pînă în 1914 au fost astfel împărțite (în milioane de km.² și milioane de locuitori):

	Colonii 1876		**Colonii** 1914		**Exploatatori** 1914		**Adunate** 1914	
	Km²	Locuitori	Km²	Locuitori	Km²	Locuitori	Km²	Locuitori
Anglia . . .	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Rusia . . .	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Franța . . .	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Germania .	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Statele-Unite	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japonia . .	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,7

Negrii, culis-ul chinez și alte rase colorate, munceau în plantațiuni de zahăr, orez, și în mine pentru grupele de capitaliști care cointeresau prin sistemul acțiunilor Societăților anonime massele din populația țării. Cunoscutul industriaș v. Siemens a declarat într'o ședință din Reichstag în 1900 că „acțiunea de o liră sterlină este temelia imperialismului britanic" *(Schulze-Gaevernitz*, Die deutsche Kreditbank, in „Grundriss der Sozialökonomik", pag. 110).

Investițiunile capitalului în străinătate erau următoarele:

Anul	*In miliarde franci* *Anglia*	*Franța*	*Germania*
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27—37	12,5
1914	75-100	60	44

In epocile de criză ca și în epocile normale, o parte din veniturile coloniale intrau prin canalurile „de-o liră sterlină" în popor, iar cealaltă parte se capitaliza. Germania, după pierderea coloniilor, și Anglia, după încercările din ce în ce mai încununate de succes ale coloniilor de a deveni independente economic — subsidiar și politic, vrînd să lepede jugul, oprind veniturile muncii în domeniile lor — se sbat într'o criză pe care n'o cunoaștem pînă acum. Șomajul a devenit endemic. Anglia are 2¾ milioane șomeuri, iar Germania 3 milioane vara și 6 milioane în iarna 1931/32. S'a socotit că în Germania, din populația totală de 65 milioane a țării, 17½ milioane primesc un ajutor public sub o formă sau alta. In aceste 17½ milioane intră: familiile șomeurilor, ale invalizilor de războiu, rentele de bătrînețe, accidente și boală, pensionarii, etc. Al patrulea locuitor german, trebue întreținut fără a putea presta o muncă. In definitiv, un popor de cerșetori! Și acest fapt, la poporul cel mai dispus de a munci și a cărui rațiune de existență este considerată tocmai munca.

Permanentizarea acestei situațiuni contribue în mod fatal la schimbarea structurii sociale a țărilor respective. De unde înainte de războiu existau tendințe precise de burghezificare a unei pături muncitorești, formîndu-se ceeace se chiamă „aristocrația sindicală", criza a proletarizat și aceste elemente favorizate, îndrumîndu-le pe calea resurecției latente.

Burghezificarea prin acțiuni, funcții și diverse avantaje, de proveniență în ultimă analiză colonială, a păturii nobilitare muncitorești germane a dus în 1914 la votarea creditelor războiului și la denumirea perfect justă de „soci-

alişti ai Kaiserului". Erau socialişti ca extracţie şi denumire, dar cumpăraţi fără să ştie de regimul burghez-imperial.

Succesul şi menţinerea trădării erau condiţionate de succesul Imperiului. Prin dezastrul suferit n'au dispărut de la conducere din lipsa unui alt partid muncitoresc — Karl Liebknecht şi Rosa Luxemburg, în jurul cărora se începuse polarizarea, fiind mişeleşte ucişi — şi din cauza unei bruşte schimbări de front a partidului: Republica, Pacea, Social-democratizarea Imperiului, lozinci date sub presiunea maselor. „Aristocraţia sindicală" şi „birocraţia de partid" nu se despart formal de muncitorime. Din trupul şi spiritul ei eşiseră de mult. Au eşit din pricina educaţiei pe care le-o făcuse imperiul. Wilhelm II era în interior un împărat cu preocupări şi promisiuni socializante. Se creaseră chiar mai multe jumătăţi de măsuri: asigurări de boală şi pentru accidente de muncă, rente de bătrîneţe, invaliditate, etc. In politica externă, împăratul rămînea imperialist, conform indicaţiilor date de capitalismul naţional încăerat pe colonii şi zone de influenţă cu capitalismul franco-englez.

„Aristocraţia sindicală" era crescută la pieptul capitalismului imperialist şi în spiritul lui. Impăratul le făcea cîteodată bezele — om uşor influenţabil, se răsfringeau în el toate curentele vremii, succesiv şi uneori concomitent contradictoriu — în loc să-i trimită la închisori regulat pentru internaţionalismul lor, după modelul ţarist. Numai polemişti ca Maximilian Harden se alungau în închisori, cind îndrăzneau să şifoneze public obiceiuri intime ale amicului său de inimă Eulenburg.

Social-democraţia se lăsa imblinzită. Devenea uşor naţionalistă şi căpăta oroare de haimanaua proletară (Lumpenproletariat) lăsată pe dinafară din mişcare, fără conducere, fără cultură şi fără nădejdi. Flirtul cu Wilhelm II şi atmosfera naţionalistă au uşurat posibilitatea isbucnirii catastrofei mondiale, au dus la votarea creditelor de războiu, ca şi dincolo, peste Rin, la „neimpăcatul" Jules Guesde. In vremea Revoluţiilor din 1919 au căpătat cameleonic culoarea roşie a atmosferei. Cum au intrat într'o pace relativă au revenit la vechile şi scumpele viciuri. Social-democraţia germană a dat faliment pe linia ei iniţial marxistă, a făcut compromisuri şi a intrat în coaliţiuni cu Centrul reacţionar catolic şi cu industriaşii *(Deutsches Volkspartei,* din care s'au recrutat Stresemann şi Curtius în coaliţiile prezidate de Hermann Müller, şeful social-democraţiei, e un partid al industriaşilor susţinut de o presă finanţată) din 1919 pînă în 1930 din cauza conducătorilor. Ei nu făcuseră ca exponenţii ruşi şi Marx şcoala grea a închisorilor şi exilului, aducătoare de hotăriri intime ireductibile. Au eşit din muncito-

rime, devenind paraziţii ei. Ca structură sufletească şi mod de a pune problemele sociale sint mici burgheji în ascensiune materială.

Noile echipe de conducători veritabili ai muncitorimii germane nu mai cunosc pericolele „aristocraţiei sindicale". Opulenţa cu venituri coloniale a Imperiului a dispărut, venind în locul ei tributurile Reparaţiilor şi şomajul permanent. Cu o asemenea plămadă, mişcarea socială contemporană germană şi europeană nu are a se teme.

***

Populaţiunea rurală a Rominiei este evaluată la 14.242.844 de locuitori.

Iată repartiţia teritoriului Rominiei, pe categorii de culturi după „Anuarul statistic al Rominiei", publicat de Ministerul Industriei şi Comerţului, Institutul de statistică generală a Statului:

CATEGORII DE TERENURI	Statistica din:			
	1923	1925	1927	1928
Terenuri arabile .	10.711.073	12.269.362	12.448.168	12.750.000
Fineţe şi islaz . .	4 299.702	4.318.857	4.064.675	4.054.000
Livezi, vii	485.248	545.248	623.325	614.000
Păduri	7.241.720	7.244.700	7.281.207	7.229.000
Teren necultivabil.	6.751.457	5.118.456	5.079.325	4.849.000

La o populaţie agricolă de 14 milioane revin 12 milioane ha. pămînturi arabile, adică mai puţin decît un ha. de cap. Să mai adăogăm, că aceasta e o împărţire matematică, pe cind în realitate cota de minus 1 ha nu există fiind înghiţită de proprietatea de 50, 100, 200, 300 şi 500 ha ?

Aceste date, la care se adaogă datoria agricolă de miliarde, aruncă o lumină crudă asupra structurii sociale a Rominiei şi asupra poziţiei sale internaţionale: *Sintem o ţară de proletari,* o ţară de faliţi în majoritatea ei. Este straniu de constatat cum „viclenia raţiunii" sociale învăluește cu mii de văluri, cu tămiia Ordinei şi cu Jilava fapte pe care cea mai la îndemînă statistică oficială le demonstrează cu cruzimea ei matematică de cifre. Evident, nu există *conştiinţa* realităţilor sociale dela noi. Pronunţarea sau transcrierea cuvîntului simplu *„proletariat agricol"* în care se oglindeşte realitatea socială romînească trezeşte ironii: a citit

din cărți nemțești! Cercetarea conștiincioasă, liberă de prejudecăți oficiale și oficioase a realităților sociale romînești indică acest diagnostic: țară de proletari și iloți, înhămați la un car unde se plimbă plutocrația și ciocoii vechi sau noi, indigeni ori străini.

Un gazetar, aflat într'o excursie (1930) cu un grup sociologic al d-lui Gusti într'un sat din Oltenia, la constatarea procentului de 40% sifilitici, cerea „*reacțiune* realistă", desființarea gimnaziilor rurale și liceelor, ca să nu mai dea un procent atît de mare de mediciniști, judecători, ingineri și absolvenți de academii comerciale. Cum vei lupta contra sifilisului fără medici și fără licee ? Felceri ? Dar mai sînt și alte boale sociale: paludismul, tuberculoza, pelagra — în dispariție fiindcă țăranul își „permite" a mînca pîine —, lipsa de higienă generală, boalele nutriției, nașterile și boalele infantile. Tot felceri ? Cum vei construi șosele și poduri ? Dar clădirea de silozuri pentru cereale și case noui în locul bordeelor? Nu trebuiesc ingineri și arhitecți? Dar cooperațiile cum se vor reorganiza și generaliza fără Academii Comerciale și Academii Cooperatiste ? Tot fără gimnazii și licee ? Să arunci copilul odată cu apa din albia unde a fost îmbăiat ?

Publiciști conservatori cer într'un haos de idei odată desființarea școlilor, pe urmă „primatul injecțiilor", spitale și miliarde pentru înarmări, „personalitatea în politică" și — evasiv — dictatura masselor (Nae Ionescu), „Adolf" și burghezia, Sorel și reacțiunea. Nu mă îndoesc de buna credință, cum greșit face atîta lume: „șiretenia Rațiunii" sociale e cu mult mai complicată și mai abilă, decît abilități recunoscute, mult mai tare decît o biată bună-credință personală.

Se cere desființarea școlilor de cultură generală cu un instinct sigur de lup politic. Șomajul intelectualilor este în România un fapt împlinit. Procentele anuale impozante pe care le scoate școala noastră cu un nivel similar și de multe ori superior instituțiilor analoage din străinătate — bieții Valahi speriați își închipuesc dintr'o regretabilă neexperiență, că orice școlar apusean e un latinist consumat și minuește la eșirea din liceu calculul infinitesimal pe degete, — incapacitatea sistemului capitalist la noi ca și pretutindeni de a organiza producția pe bazele lui cu toate bogățiile naturale pe care le avem, pregătesc latent viitorii exponenți și organizatori ai răzbunării și dreptății sociale prin intronarea integrală a domniei Muncii.

Epoca modernă de civilizație și tehnică cere tocmai masse luminate pentru a corespunde condițiilor ei de viață. Indiferent dacă se realizează un Stat capitalist sau un Stat de democrație socială, culturalizarea cetățeanului este supre-

ma necesitate. Punerea de piedici în această linie e o nefericită inconștiență cu grave urmări pentru mecanismul vieții publice actuale și viitoare. Cred că din vremea lui Habdul-Hamid, a Sfintei Alianțe, a țarismului și a Semănătorului iorghist (care cerea taxe vamale ridicate pe cărțile străine, pentru a fi obligați să citim cărțile d-lui Iorga) n'au mai existat asemenea voci.

Proletariatul intelectual este atras dela menirea lui naturală de solidaritate cu proletariatul agricol și orășenesc printr'o serie de măsuri filantropice, profund jignitoare pentru conștiința neadormită, dar just calculate în interesul menținerii sistemului. Gura de ciine este astupată printr'un codru de pîine la trei zile odată. Pentru epoca de efervescență și idealism universitar li s'au amenajat instituții, care, deși funcționează schiopătînd, le răpește dreptul de a activa în alt mod, decît acela indicat sau numai plăcut guvernanților.

Traian Herseni, sociolog cu cultură modernă și cu orizonturi largi pentru a vedea exact complexul social internațional în care ne găsim, a scris un studiu în „*Societatea de Mîine*" (August, 1930) de-o semnificație — cred — epocală pentru înțelegerea viitoarelor orientări ale tinerimii și pentru problema generațiilor:

„Cînd grupările de oameni se bazează pe concepția despre lume și viață, vîrsta se înlătură, rămînînd ideile, dar cum ideile nu cad din cer, nici idealurile, nici credințele, va trebui să căutăm substratul real, interesele din care toate acestea nasc și se desvoltă" *(Problema sociologică a generațiilor*, pg. 299). Ajungem astfel să părăsim treptat clasele de vîrstă și deci generațiile, ca să trecem la una din ideile cele mai frumoase ale sociologiei marxiste: la *clasele* sociale. Prin această întorsătură a gîndului problema nouă nu întregește pe cea veche, ci o înlocuește, înlăturînd-o".

„Dacă se întreba — d. prof. P. Andrei, care pare a se găsi *intim* pe aceleași poziții — cine are în materie politică interes de o altă ordine și de alte soluții la probleme care se impun azi, ajungea firesc la ultima concluzie care conține adevărul întreg: acela care sînt nemulțumiți cu starea actuală, clasa socială a nedreptățiților".

„Iar toate caracterele care se pun în socoteala bătrînilor: conservatorismul, autoritarismul, ponderanța, etc, indică nu atît vîrsta, cît clasa socială a celor care economic sau sufletește stăpînesc situația și au deci interese să mențină starea care le asigură un profit maxim".

D. Prof. P. Andrei spunea: „opoziția dintre forța pe care o simt tinerii în ei și autoritatea — de orice fel — prin care sînt dominați și uneori chiar oprimați de bătrînii conducători ai treburilor publice — trezește, nu arareori, tendinți

revoluționare" *(Generația nouă și politica,* Adeverul Literar 22/6/30). Comentînd, Traian Herseni, spune lucrurilor pe numele lor adevărat: „în expresie generală se poate susține: — lupta între generații nu este o luptă de clase de vîrstă, ci o luptă de clase sociale".

In analiza problemei șomajului intelectual Herseni spune: „există și tineret reacționar, cei *din* sau *cu* clasele privilegiate. Așa se explică poate înlăturarea revoluțiilor. Bătrînii pricopsiți iau sub protecțiunea lor tinerii de talent. Prin aceasta, firește, tinerii nu devin bătrîni, dar devin brusc conservatori". „Tineretul reformist e privit astfel de conducătorii lui naturali, e decapitat și redus la neputință. Sistemele sînt multiple. La dreptul vorbind, la ajutoarele care se dau școlarilor de toate gradele ar trebui să se aibă în vedere mai întîiu starea materială și abia ca accesoriu cea intelectuală; se întîmplă invers, sub pretextul *meritului* se favorizează exclusiv școlari dotați, deveniți astfel elemente pașnice, care prin superioritatea lor sufletească stăpînesc și pe colegii nedotați. Ceeace se întîmplă în mic în internatele de elevi, că bursierii (cei care au ceva de pierdut) sînt de obiceiu „elemente de ordine", se petrece și în mare: tineretul satisfăcut trece direct de la poziția reformistă în tabăra conservatoare".

„Politic și economic nu există tînăr și bătrîn (factori biologici și deci extra-sociali), ci nemulțumiți și mulțumiți, nedreptățit și favorizat, în termenii odioși capitalismului: exploatat și exploatator, sărac și bogat".

Apariția șomajului intelectual și existența proletariatului agricol, aliat cu cel orășenesc dau cei trei termeni ai Reformei sociale. In zece ani dela Expropriere, care nu putea da pămînt decît la un număr redus de țărani, dar care a fost un mit general și un colac ultim de salvare al plutocrației bancare, s'a ajuns, printr'un sistem de unde țara nu poate avea decît dezavantaje față de Apusul capitalist, in situația paradoxală: țară bogată și mizerie, capitalism ca sistem, dar fără capital național. In viața internațională cazul nu e izolat. El se încadrează într'un fenomen general.

Proletarizarea de fapt nu și-a găsit expresia teoretică și de luptă politică din cîteva motive specifice situației geografice, istorice și sociologice. Mișcarea socială europeană s'a realizat practic mai întîiu în Rusia. Intelectualii — toți conducătorii Revoluției rusești sînt foști gazetari, foști studenți, care au transformat închisorile și exilul în biblioteci fără să vrea — aliați cu muncitorimea dela orașe și cu țărănimea iobagă, au reușit să dărîme cei dintîi sistemul capitalist din Rusia, colegii lor din Occident care ar fi putut să realizeze mai ușor și mai bine avînd de luptat cu prea multe obstacole conservatoare și burgheze. Domnia Muncii s'a întronat mai

intîiu într'o țară care avea de luptat în condițiuni extrem de ingrate.

Cine a urmărit în ultimii doi-trei ani, cu izvoarele cele mai variate și din toate direcțiile politice, referatele despre Rusia constată progresele tehnice și culturale uriașe. Nu e nici un motiv împotrivă: bogățiile cunoscute ale Rusiei, introducerea muncii obligatorii, mașini moderne și specialiști străini. „Oamenii-cum-se-cade" doresc să se ia încetul-cu-încetul. Ca pe vremea diligenței. Exemplul Japoniei care în cîteva decenii și-a însușit toate metodele tehnice ale civilizației — mecanism simplu și comoditate extremă—nu le era peremtoriu. Nici exemplul coloniilor. Rusia, care unește foloasele capitalismului prin obligația muncii și înlătură dezavantajele crizelor lui, trebuia neapărat să facă o excepție ?

Pe piața internațională Rusia devine concurentul cel mai temut. Pentru țările agricole cu sistem capitalist și lăsate în înapoiere tehnică a producției e o adevărată catastrofă. Griul rusesc concurează cu cel argentinian în puritate, preț și calitate. Griul rominesc, de exemplu, este refuzat de hamalii din Hamburg la descărcare deoarece e plin de praf și se tem de tuberculoză și alte maladii ale sistemului respirator. Construcția de silozuri pentru depozitarea și curățarea lui și operațiunile de *Credit agricol* sînt afaceri nerentabile pentru capitalist, de aceia refuză de a participa, dacă nu primește în subsidiar alte avantaje. In Rusia au introdus tractoarele în agricultură, avînd petrolul naționalizat și benzina fiind o bogăție publică a cărei extracție nu costă decît un minimum de muncă față de utilitatea și cantitatea obținută. In Romînia se restrînge producția petrolului fiindcă nu mai „rentează" pentru elementele capitaliste, deși brațele de muncă, instalațiile și necesități există. Naționalizarea petrolului țării și punerea producției sub conducerea inginerilor noștri specialiști, — cei mai tineri ieșiți cu diplome strălucite din politehnici bat scările ministerelor pentru a putea fi angajați ca birocrați sau dactilografi — ar deschide perspective nouă agriculturii noastre. Petrolul și produsele sale fiind o avuție națională ar moderniza și organiza circulația, munca de extracție și întreținere a ei fiind minimală. Cum se pot moderniza căile ferate, dacă în țara petrolului e mai ieftin cărbunele adus din Polonia ?

Soluțiile crizei moderne și experiența rusească sînt văzute și de oameni hotărîți împotriva noilor idei, dar care nu sînt legați de Capital. D-l N. Iorga în *Neamul Romînesc,* 15 August 1930, venit din America, țara tehnicei moderne de unde Rusia învață atît de multe, scria despre măsurile de apărare economică ale Americei (7 milioane șomeuri!) luate contra *„dumping"*-ului sovietic.

D. N. Iorga e prea umblat şi prea sint puternice evidenţele cind le vede, pentru a mai crede în basmul, că Sovietele uzează de „dumping" (bogăţii naturale, braţe, muncă obligatorie şi specialişti): „un lucru e sigur: că muncitorul rus, cu aşa de puţine nevoi, oricit ar fi de „liber", tot va cere mai puţin decit tovarăşul său american, mai mult sau mai puţin „boierit". Deci: marfă eftină.

Dar mai e ceva, şi aceasta e mai însemnat. Producţia noastră individuală, rezultat al ideilor Revoluţiei franceze, e absolut zăpăcită, şi nici o intervenţie de Stat n'o poate armoniza.

„Producţia *reglementată a Ruşilor ştie ce vrea* şi ce poate şi ea lucrează după unul şi acelaşi plan..."

Găsim aici: 1) critica producţiei noastre individuale incapabilă de pus în concordanţă cu metodele tehnice şi cu colectivizarea de fapt, corelat al aglomeraţiilor moderne, 2) istoria sistemului capitalist în producţie (care „e absolut zăpăcită"), care pe lingă lozinci frumoase pentru atragerea masselor a însemnat intronarea burghezici la conducere, 3) anarhia sistemul capitalist în producţie (care „e absolut zăpăcită"), 4) imposibilitatea de a se schimba ceva fundamental prin păstrarea actualei ordini („...şi nici o intervenţie de Stat n'o poate armoniza").

D. Iorga cunoaşte şi scăparea: producţia *reglementată* a *Ruşilor ştie ce vrea* şi ce poate şi ea lucrează după unul şi acelaş plan..." Metodele se ştiu şi am mers şi noi pînă la jumătatea drumului, întorcîndu-ne: *naţionalizarea* subsolului, pe care am limitat-o la ceeace se va găsi de-acum înainte, ne-atingîndu-se cu o iotă privilegiile căpătate prin uzurparea drepturilor ţărăneşti iniţiale la un subsol, cumpărat cu un kilogram de ţuică, dela care capitalistul a scos apoi sute de milioane; *exproprierea* boierilor, păminturile lor intrind printr'un mecanism al sistemului în posesiunea băncilor şi cămătarilor, în loc de a se moderniza şi cooperatiza agricultura pentru a se produce maxim şi beneficiile să revie ţărănimei, *comercializarea* bunurilor Statului din care s'au îmbogăţit cîţiva profitori, restrîngînd ulterior şi catastrofal producţia. Să mai enumărăm ? Măsuri semi-colectiviste într'un sistem capitalist nu înlesnesc decit procesul de concentrare al capitalului pe de o parte şi proletarizarea masselor. Ceiace s'a întîmplat. Datoria agricolă este astăzi de 60—80 miliarde lei dintre care 54—72 miliarde lei corespund la 18 milioane ha proprietate mică şi 6—8 miliarde corespund la 2 milioane ha. de proprietate mare.

O încercare de a se înlătura legea de aramă a proletarizării agriculturii în sistemul capitalist — prin furtul legal care i se face automat din faptul că heghemonia o are plutocraţia bancaro-industrială apuseană — are sorţii falimentului.

Rentabilitatea agriculturii e limitată la minimum în actualul sistem. Capitalismul industrial avînd interes a restrînge cit mai mult salariile masselor muncitoreşti, consumatoare ale pinei, veniturile agriculturii sint restrînse automat, iar o ridicare a standardului de viaţă ţărănesc e menit să rămiie etern înapoiat. Capitalul străin poate fi adus în agricultură numai cu concesii scandaloase în alte domenii unde exploatarea trebue să fie de două ori colonială. Şi, încă, este îndoelnic, dacă va mai veni azi.

Rominia are o populaţie agrară de 85%. Raportul dintre *Noi şi Europa* este acela de sat la oraş. In actualul sistem burghez satul este exploatat pînă la singe de către oraş. Prin ramificaţiunile băncilor şi prin circulaţia *specială* a bunurilor, concentraţiunea se face la oraş. Dacă satul nu-şi ia măsurile *politice* de organizare şi apărare, *dialectica economiei burgheze îl pauperizează* şi-l reduce la neputinţă.

Crapul mare înghite peştele mic. Oraşul şi Europa au la dispoziţie capitalurile imense recoltate prin exploatare colonială şi prin subjugarea proletariatului european, instituţiile perfecţionate de credit, monopolul tehnicei, al cărţii, şcoalei, etc. Forţa Oraşului este formidabilă. Satul nu are decit arma numărului. Mulţi, dar proşti. Intelectualitatea ieşită din ţărănime în ţările industriale şi de multe ori chiar în ţările agrare este acaparată tot de oraş. Plecaţi dela fraţii lor de brazdă şi intraţi în biblioteci şi Cetate, nepreparaţi sufleteşte şi mintal pentru a-şi lua măsurile de apărare, ei sint lesne scoşi din luptă prin dezrădăcinare. Literatura europeană a analizat frecvent acest fenomen. Cei 7 eroi din *Les Deracinnés*, romanul cu mult adevăr psihologic al lui Barrès, Radu Comşa din *Intunecare* de Cezar Petrescu, Andrei Pietraru din *Suflete tari*, — luminează adîncurile şi proporţiile unei drame prea frecvente de transplantare socială fără măsuri de apărare.

Satul singuratec e mut. Valorile lumii lui organice nu mai au curs pe piaţa contractualistă burgheză. Cultura, etica şi arta satului în capitalism au valoare de pitoresc, curiozitate — în cazul unei extreme amabilităţi cu rădăcini în spleen şi boală. De obiceiu, dispreţul e regula comună.

Dispreţul citadin pentru sat este dispreţul normal al stăpînului pentru slugă. Cel care e bogat şi stăpîneşte este în mod fatal înclinat să creadă într'o superioritate înnăscută. Satul se află la cheremul oraşului capitalist. Acest lucru se simte în cele mai mici detalii: lipsa de confort, de cultură, de posibilităţi materiale.

Lipsa provine din schimbul prădalnic, care se face între producţia satului şi a oraşului. Cel care prădează e oraşul — cu banca şi fabricile lui, — cel prădat este satul neorganizat politic şi economic.

Anomaliile economice, morale şi sufleteşti îşi au sursa în nerespectarea raporturilor reale de forţă. Viaţa publică a Statului a fost şi este acaparată de fapt de o mică grupă burgheză.

Intre sat şi oraş nu poate şi nu trebuie să fie duşmănie. Ambii factori se complectează şi sunt fiii unei singure familii. Dar ceeace pentru unul — oraşul — familia comunitară este mumă, pentru altul — satul este ciumă.

* * *

Specificul economic naţional raportat la concertul european nu se poate defini mai bine decît cu această formulă: introducerea timp de un veac a tuturor instituţiilor cu caracter capitalist, dar fără posibilitatea — datorită împrejurărilor isorice şi lipsei de colonii — acumulării unui capital naţional, capabil să pună în mişcare volumul economiei noastre. Dacă se ia în consideraţiune bogăţiile naturale autohtone şi preluarea lor de către Apus pe preţuri minimale — producţia agricolă — şi exploatarea sălbatecă colonială a petrolului naţional pînă acum (subsolul preluat dela ţărani neştiutori şi cîteva investiţiuni transformate în rente eterne) ne dăm socoteală de rangul în care este pusă România în sistemul economic mondial capitalist: India, Mexico şi statele mici sud-americane.

O ţară care introduce sistemul capitalist şi instituţiile adiacente lui — în primul rînd reţeaua bancară, — dacă nu poate deveni independentă economic în acel sistem, o aşteaptă o soartă tristă. Oricîte avuţii ar avea şi oricît de harnică ar fi populaţia, destinul ei este pecetluit. Numele pe care îl va purta se cheamă sclavia.

Iată, exemplul coloniilor engleze. Investiţiunile capitalului englez în străinătate se cifrează la 4 miliarde Lire (Keynes). Aceste investiţiuni sînt făcute, în special, în colonii. Cu aceste investiţiuni s'a schimbat faţa economică a acetor colonii. Exploatarea şi suferinţa masselor de sclavi coloraţi a fost imensă. Toţi călătorii europeni sînt plini de admiraţie faţă de unele drumuri impecabile ale Indiei. Dar cine se plimbă cu automobilul pe aceste drumuri pietruite şi asfaltate ? Desigur, că nu massele în foamete endemică ale Indiei.

Toate surplusurile coloniilor, provenite din munca masselor coloniale, nu rămîn acolo, ci iau drumul Londrea. Pentru massele înfometate şi şomajul insular britanic, MacDonald a putut să rupă dela „clasele avute" 700 milioane Lire pentru 16 luni (1929/1930), după cum declara la congresul partidului la Londra (7 Ostombrie 1930). Dar pentru massele lui Gandhi, famelice şi revoltate, ce s'a dat ?

Situaţia Indiei este situaţia Romîniei exploatată nemilos timp de 30 ani de către societăţile engleze petrolifere şi prin

schimbul nostru fatal deficitar cu sistemul Apusului. Pentru şomerii Apusului s'au creiat asigurări muncitoreşti. Au jertfit societăţile petrolifere străine, care au cîştigat miliarde în Romînia, un singur leu pentru asigurarea braţelor de muncă aruncate pe drumuri, atunci cînd au trecut la cartelare şi la restrîngerea producţiei ? Nu.

Influenţa lui List şi a listianismului în Europa avea o semnificaţie profundă. Doctrina economică aplicată integral de Germania, luată în braţe cu bune intenţii în Romînia de către Zeletin—Sanielevici—V. Brătianu, avea un ţel salutar: creiarea unui capitalism perfecţionat în Romînia şi desrobirea de sub jugul formelor feudale şi al capitaliştilor străini. Au survenit elemente noui istorice şi o altă situaţie internaţională. Modernizarea tehnică a Romîniei nu mai e posibilă pe latura capitalistă, devenind simplă colonie apuseană. Etapa burgheză democrată trebuie rapid scurtată.

Discontinuitatea de sisteme pune la dispoziţie un arsenal nou de apărare, luptă şi superioritate constructivă.

Capitalul, care a acaparat şi vrea să acapareze totul, îşi îngăduie să monopolizeze prin lacheii săi teoretici şi Ordinea. Nu a existat în istorie o anarhie mai înspăimîntătoare ca în perioada actuală a capitalismului financiar bancaro-industrial. Niciodtă mizeria masselor şi suferinţele lor morale nu au fost mai mari. Anarhia în producţie, aliată cu rapacitate individuală, tortureză 80% din populaţia ţărilor. In asemenea condiţiuni capitalismul înaintat îşi îngăduie să vorbească de ordinea socială.

Dar sînt două feluri de ordini, după cum azi sînt două morale. Ordinea şi morala capitalismului, o ordine şi o morală în funcţiune pentru bogaţi. Ordinea lor se cheamă: sub scutul legilor prezente să apărăm cu gloanţe contra masselor înfometate şi nemulţumite băncile şi aurul intrat în mînile noastre. Oricine se atinge cu o iotă este un criminal, un nebun şi un paria al societăţii prezente pe care îl scoatem din orice drepturi cetăţeneşti şi-l izolăm ca pe un ciumat. Sub diferite pretexte şi măşti îşi realizează scopurile.

Ipocrizia în problemele sociale şi juridice este însăşi esenţa capitalismului. Sub masca ordinei îşi ascund exploatarea nemiloasă. Morala lor este ipocrizia grandios realizată.

* * *

Situaţia nouă în Europa faţă de colectivism se concretizează într'o „frică albastră" (peur bleu), cum zice francezul, iar nu în aşteptarea puţin surizătoare cum a fost pînă în 1930, ca să se vadă căzînd cu scandal noul sistem inaugurat în Rusia. Capitalismul intrase în 1924 într'o epocă de stabili-

zare relativă. După un scurt ciclu de foarte relativă liniște, contradicțiile organice ale vechiului sistem s'au accentuat pînă la catastrofă și însuși teoreticianii burgheji profețesc sumbru falimentul capitalismului.

Dacă intelectualii intuiesc falimentul, instituțiile statelor burgheze au organizat o acțiune de salvare, care începe cu cumpărarea directă și indirectă a conștiințelor și se termină cu exterminarea fizică. Fascismele de toate nuanțele au căpătat o virulență nebănuită. Hitler a declarat deja, că Germania nu se va însănătoși pînă cînd nu vor fi decimate cele 4 milioane de „agenți ai Moscovei" printr'un războiu civil, înfrățindu-se cu capitalistul francez Clemenceau care ceruse dispariția a 20 milioane de compatrioți ai lui Hitler. Interesele de clasă depășesc într'adevăr granițele și îmbrățișarea lor e chestie de statistică...

Teoriile roze despre „capitalismul organizat" și „democrația economică" s'au dovedit false. *Wirtschaftsdemokratie* a fost calul de bătaie în ultimul deceniu.

Capitalismul nu se poate organiza, fiindcă esența lui e *concurența* și anarhia economică. Dacă izbutește să formeze carteluri și trusturi regulatoare ale producției o face pentru menținerea prețurilor ridicate și exploatarea consumatorilor. Organizarea capitalistă presupune o diminuare într'adevăr a cheltuelilor de regie, dar nu poate ataca frontul într'adevăr șomajului și a ridicării standarului masselor muncitoare pentru mărirea pieții de desfacere și remedierea subconsumațiunii.

Capitalismul organizat aduce o raționalizare care scoate din procesul muncii o serie nouă de uvrieri, aruncîndu-i în armata tristă a șomajului.

„Democrația economică" e o transpunere a unui termen politic în viața economică. E o mască sub care se ascunde discrepanța de posesiune și de stiluri de viață. Teoria politică a adus cu sine instituțiuni, care consolidau domnia de fapt a Capitalului.

Momentul politic actual se caracterizează pe deoparte prin descompunerea sistemului capitalist recunoscut ca atare din ce în ce mai mult nu numai de către muncitorimea și țărănimea înșelată, ci de către însăși corifeii și intelectualii burgheziei, iar pe de altă parte de către victoriile obținute pe frontul producției de către sistemul etatist. Superioritatea noului sistem de muncă față de sistemul producției private capitaliste s'a dovedit.

* * *

Intr'un uvraj destinat străinătății, d. G. Tătărescu explică importanța și semnificația Nistrului pentru Occident. Uvrajul se chiamă: „Bessarabie et Moscou", în limba lui Racine. G. Tătărescu & Co. sînt apărătorii necondiționați ai civilizației apusene cu sacrificarea intereselor romînești. Pretextul lor e atacarea Basarabiei. Pe această temă s'a construit tot eșafodajul alianțelor noastre externe.

Atacarea Basarabiei de către Soviete, după cum s'a arătat în diferite rînduri de către presa sovietică și presa mondială nu poate deveni fapt, fiindcă nu există niciun interes palpabil. Frontul pe care se va da lupta între capitalism și comunism ar putea fi Polonia, iar nu Basarabia. In spatele Poloniei se află Germania socializantă cu 5 milioane de comuniști — bărbați tineri în floarea vîrstei, bătrînii și femeile votînd reacționar și burghez, — țară industrializată absolut necesară refacerii și perfecționării definitive pe bază de colaborare cu Rusia.

Se știe cît de strînsă e colaborarea dintre Germania și Soviete pe terenul economic și militar. Inceputul a fost făcut de Rathenau prin tratatul dela Rappallo. Dacă Sovietele au format pînă acum un *Hinterland* și o massă de manevră pentru Germania în lupta cu statele victorioase ale Marei Antante, orientarea spre Soviete în ultimii ani este extrem de puternică. Ea corespunde intereselor germane.

Germania este actualmente o țară industrială lipsită de debușee. Mărfurile plasate altădată în colonii, în Balcani și Orient nu mai găsesc piețe, fiind acaparate de Anglia (coloniile). Franța (Balcanul) și Statele-Unite. Fără debușee, Germania moare.

Rusia le întinde unicul colac de salvare, oferindu-le un teritoriu imens cu 150 milioane locuitori, în bună parte agricoli, posibilitatea unui schimb de mărfuri și independența ca organisf politic. Tributurile de 2 miliarde mărci anual, adică de 80 miliarde lei, pe care trebuie să le plătească conform planului Young pot fi șterse prin bolșevizarea sau uniunea reală de sistem economic cu Rusia. Ștergerea datoriilor imense de războiu — Germania ar trebui să plătească pînă în 1988 — e punct de program atît la comuniști (74 deputați), cît și la național-socialiștii Hitler (107 mandate).

Apropierea de Soviete — cucerește cercuri tot mai largi in Germania.

Opinia publică mondială a luat tîrziu cunoștință. Schimbul de ofițeri instructori a fost dezvăluit printr'o întîmplare romantică. Un ofițer aviator german a plecat în „concediu" la Moscova. După un an și jumătate a avut un accident de aeroplan și a murit. Tînăra și neconsolata lui soție s'a sinucis pe aceiași cale aruncîndu-se din aeroplan, conform unei vechi superstiții de îndrăgostiți care își doresc moartea în aceiași modalitate ca și iubitul defunct. Toată lumea s'a în-

trebat de motivele séjour-ului aviatorului german în Rusia. Destăinuirile s'au ținut lanț. Numărul ofițerilor instructori se cifrează la mii. Un banchet al cunoscutului revoluționar Max Hölz aflat în Rusia pentru studii militare laolaltă cu ofițeri germani a făcut senzație. Spre surprinderea generală s'a constatat că fenomenul e generalizat. Cercuri hotărîtoare dela *Auswärtiges Amt* sînt pentru o îndrumare pînă la o alianță economico-militară cu Sovietele.

Dela aceste *fapte*, cei nehotărîți politic și care nu sînt legați de un *sistem*, trag consecințele. Sufletește ei nu pot fi confundați cu agenții capitalismului, care pentru apărarea lui, preferă pauperizarea și înfometarea Germaniei prin planul Young. Indiferent de unde vine, preferă salvarea patriei. „Dumpingul sovietic" e o realitate datorită intensificării producției, pe cînd în sistemul occidental se închid fabricile și milioane de șomeri sînt aruncați pe stradă.

Trecerea sufletească a Armatei de partea Muncei e menită a avea consecințe incalculabile. Prin această trecere se asigură la schimbarea sistemului disciplina necesară Reconstrucției. Durerile facerei vor fi mai mici, perioda de tranziție scurtată.

Ciocnirea cu Polonia e ușurată prin politica mareșalului Pilsudski. Intenția germană și sovietică nu este de a cuceri Polonia, ci de a o bolșeviza pentru formarea unui mare complex germano-polono-rus. Anomaliile lăsate de tratatul dela Versailles prin ciopîrțirea Rusiei în două și crearea unui Coridor arbitrar, șovin administrat, se atenuiază printr'o colaborare într'adevăr economică.

Noua politică a bătrînului mareșal Pilsudski a trimis în ilegalitate și revoluționarism cinci partide opoziționiste de stînga și centru. Coalizarea lor este de cel mai bun augur. In cazul unui conflict armat germano-polono-rus, care este iminent prin Hitler, Treviranus și Pilsudski o revoluție internă analogă celei rusești din 1917 este de așteptat.

Realitățile trebuiesc privite în față. Cu adevărat rominesc, iar nu capitalist burghez.

Sovietele vor fi bucuroase să localizeze frontul de luptă acolo și să nu-l extindă pe latura basarabeană. Ele caută alianțe, neutralități, în niciun caz conflicte și coalizări europene anti-sovietice.

Avem noi interes să transformăm Rominia în teren de luptă între capitalism și comunism pentru salvarea unui sistem menit dispariției?

Petre Pandrea

Observațiuni asupra unei elegii a lui Asachi

In 1751 Thomas Gray publică o poezie intitulată „Elegie scrisă într'o curte de biserică la țară", care a fost recunoscută în toată Anglia ca una dintre cele mai prețioase poezii ale literaturii engleze. Această operă constă numai din 128 de versuri divizate în 32 de strofe de cîte patru versuri decasilabice iambice cu rime încrucișate. Cu trecerea anilor, elegia lui Gray fu tradusă în multe limbi străine și înfine în veacul al 19-lea găsi un ecou în Moldova, transmis prin munca și cultura bine cunoscutului moldovean Gheorghe Asachi, care pare că avea o predilecție pentru elegii. Poezia lui Asachi apăru sub titlul „Elegie scrisă pe țintirimul unui sat" în exact același număr de versuri ca și elegia lui Gray, adică 128, dar nedivizate în strofe, cu rime împărechiate, afară de epitaf care are rime încrucișate. Cît privește lungimea versurilor, Asachi nu se sinchisește să le scrie într'un număr egal de silabe: întiiul vers are 4 silabe, al doilea 5, al 3-lea 6, iar al treizeci și treilea 17. Elegia publicată în întiia parte a veacului al 19-lea, bine înțeles, apăru cu litere chirilice, dar, într'o ediție dela Iași din 1863, Asachi o oferi și în litere latine și mai tîrziu imprimeria din Vălenii de Munte tipări o ediție cu o ortografie mai modernă.

Cum a dat Asachi peste această elegie a lui Gray ? E cert că autorul moldovean cunoștea franceza, italiana și germana. Asemenea putem spune că avea cunoștinți de literatură engleză, căci în prefața ediției sale din 1863 el declară : „Poezia e înăscută în poporu, la Romîni, la noi ca Bardulu Scoției, ostașulu era tot o-dată și poetu".

Ne-am putea însă pune întrebarea dacă aceste cunoștinți le-a obținut direct din cărți englezești sau din traduceri. Că cunoștea puțin limba engleză e foarte probabil. D. C. Isopescu, în volumul său „Il poeta Georgio Asachi in Italia", declară la p. 44 că în anul 1810 Asachi a aflat în biblioteca Vaticanului „Istoria Imperiului Otoman" a lui Cantemir într'o traducere din 1734 și că a copiat din această carte episodul

lui Ștefan Voevodul înaintea cetății Neamțului. Acest pasaj Asachi l-a publicat în revista sa „Albina Rominească" No. 100. Tot d. C. Isopescu ne aduce la cunoștință că Asachi, în timpul șederii sale în Italia, ridică còpii din diferite lucrări, între care și englezești, și că aceste fragmente se găsesc la Academia Romînă [1]. Chestiunea importantă ce se ivește e dacă Asachi cunoștea îndeajuns engleza ca să fi putut aprecia elegia lui Gray, care cere o foarte concentrată aplicație chiar din partea unui englez cult. Eu sint de părere că nu, dar chiar dacă știa această limbă sîntem îndreptățiți să credem că Asachi, traducînd elegia, a întrebuințat o versiune franceză ce a apărut probabil în vre-o revistă și iată și argumentul ce mai duce la această concluzie. In a cincisprezecea strofă, Gray vorbește de Milton și Cromwell. Asachi, în versul 63, înlocuește pe Cromwell prin Napoleon care rimează cu Milton în franțuzește, dar nu în romînește. In limba romînă numele de „Milton" e accentuat pe întiia silabă, iar „Napoleon", ca și în franceză, pe ultima. Să presupunem că pe acele timpuri „Milton" era accentuat de Moldoveni sau de Asachi pe ultima silabă; totuși mi se pare că sint îndreptățit a crede că, dacă Asachi s'a luat după original, ar fi fost mai natural să păstreze numele Cromwell împreună cu Milton și să isprăvească versurile cu alte cuvinte ce ar fi rimat, după cum o face și Gray. S'ar mai putea presupune că Asachi a luat ca model originalul lui Gray, dar că a mai întrebuințat și una sau mai multe traduceri în limbile ce le cunoștea. Mă îndoiesc și de aceasta. Dacă Asachi ar fi avut originalul înaintea lui, s'ar fi putut găsi în elegia sa cite un vers care să fi fost aproape exact cu vreunul de al lui Gray, dar nu e cazul. Bine înțeles, într'o traducere în versuri, nu e posibil să reții aceleași cuvinte și recurgi la parafraze care să redea ideile autorului cît mai apropiat. Nu e însă mai puțin adevărat că din cînd în cînd, fără să vrei, dai peste combinații care corespund exact sau aproape exact cu originalul. Găsim, de pildă, în a șaptea strofă a lui Gray următorul vers: „How bowed the woods beneath their sturdy stroke!" In romînește putem obține o traducere foarte apropiată în versuri albe dactilice.

„Cum copacii se 'nclinau la pămînt sub viguroasele lor lovituri!"

In elegia lui Asachi nu am dat de astfel de asemănări. Chiar la începutul poeziei ne întîmpină o mare diferență de vocabular. Intîiul vers al lui Gray spune: „The curfew tolls the knell of parting day". O traducere literală în romînește

[1] Supt n-rul 3075, f. 21 Bacon, f. 77 Shakespeare, f. 67 și 129 Pope.

ne-ar da: „Trasul clopotului pentru stingerea vetrelor bălăngănește sunetul unei zile pe cale a se îndepărta". Asachi îi dă această formă:

„Al aramei sunătoare aud tristul semn și sfînt,
Menind soarelui repaos în al lui zilnic mormînt".

E drept că a reda în romînește întîiul vers al lui Gray, într'o formă poetică și cu cuvinte asemănătoare, e lucru greu; dar sint multe versuri unde Asachi ar fi putut reda o mai mare asemănare cu originalul în ceiace privește vocabularul.

Bine-înțeles, Asachi, cunoscînd puțin engleza, ar fi putut cu oarecare trudă să tălmăcească ideile lui Gray exprimate în limba engleză, mai ales dacă avea o traducere alături de original. E însă probabil că nu a ținut să-și dea osteneala să urmărească elegia originală.

Asachi în ediția sa din 1863 nu menționează de unde a luat inspirația pentru această elegie, ci numai adaugă după titlu „Imitație". In ediția publicată la Vălenii de Munte de d. N. Iorga, titlul are o trimetere care, foarte potrivit, menționează „după Gray". Asachi nu avea intenția să prezinte această poezie drept o traducere. Dacă asta ar fi fost intenția sa, ar fi căutat pe cît se poate să înșire ideile lui Gray în ordinea în care apar în original: conținutul versului 20 al lui Gray se găsește în Asachi în versul 24. Asemeni Gray 45 = Asachi 53; Gray 67 = Asachi 72; Gray 80 = Asachi 77; Gray 84 = Asachi 80. In al doilea rînd, dacă Asachi și-a propus să ofere o traducere exactă, el nu ar fi consacrat pentru o idee mai multe versuri decît i-au trebuit lui Gray, dat fiind că amîndoi au un număr egal de versuri. Asachi nu se sinchisește nici de proporționalitate. Gray și-a limitat epitaful la 12 versuri, iar Asachi la nu mai puțin decît 16. Intrucît unele idei sînt desvoltate în mai multe linii decît la Gray, e evident că altele au fost omise, cum e cazul strofei 18 din Gray, care dispare în Asachi. E demn de observat că Asachi modifică chiar unele idei : Gray spune că Dumnezeu a dat „Mizeriei" o lacrimă spre ușurarea ei, iar Asachi spune că Dumnezeu a dat omului copleșit o soție spre ușurarea poverii vieții.

Din cele spuse, sînt înclinat a crede că Asachi a dorit să ofere neamului său nu tocmai o traducere, ci o poezie bazată pe aceia a lui Gray, în care să expue tema principală a acelui autor fără marele număr de detalii care sugerează mari adevăruri și care formează în mare parte măreția elegiei lui Gray.

D. D. Caracostea ne spune că sub pana lui Asachi apare necontenit cuvîntul „virtutea" și un om cu o astfel de natură nu putea face o mai bună alegere decît aceia a elegiei a cărei temă e să povestească trista

soartă a oamenilor obscuri și lipsa noastră de aprecieri pentru sudoarea lor care aduce fastul mai mic sau mai mare în acele clase parvenite prin moduri nu rare ori infame. A fost o serioasă literatură de felul acestei elegii care ridică în veacul al 18-lea, în Anglia, în păturile intelectuale și a marii societăți, o mulțime de filantropi meniți să amelioreze viața celor de jos și să combată injustițiile îndreptate contra acestora.

In prefața volumului în care se găsește elegia, Asachi ne spune modest, vorbind de poeziile sale: „sînt în multe priviri necomplecte, ca toate lucrurile începătoare". Putem adăoga că chiar dacă această elegie ar fi incomplectă, totuși Asachi merită lauda cuvenită unui pionier literar care în mod desinteresat și-a dat osteneala să lărgească sfera literară pentru cei ce nu puteau citi decît în limba lor. Asemenea îi putem fi recunoscători pentru truda ce și-a dat ca să redea neamului său această măreață temă așa de neconsiderată de clasele ajunse ale acestei țări.

D. Caracostea spune că d. O. Densusianu, care s'a ocupat pe larg de Asachi, prețuește un fragment din această elegie ca cel mai reușit pasaj din poeziile sale. Aci sînt versurile la care se referă:

„O, voi, care n'aveți stimă pentru omul umilit,
Nobili plini de fantasie, mîndri 'n titlul ruginit,
De ce'n ur'aveți săteanul, cînd a frunții lui sudoare
A născut mărirea voastră și-avuțiilor odoare ?"

Aceste versuri sînt într'adevăr cele mai reușite din toată elegia și foarte mult în spiritul lui Gray, și sînt și originale, întrucît nu se găsesc în autorul englez.

Alex. Lawrence

[1] *Izvoarele lui Gh. Asachi*, p. 14.

Curente nouă în literatura cehoslovacă[1]

Dorind a face cunoscută desvoltarea literaturii cehoslovace moderne, mă voi limita să indic într'adevăr numai linii generale, ferindu-mă de a da detalii și numele — prea numeroase — ale unor scriitori necunoscuți. Mă voi sili deci să prezint literatura cehoslovacă modernă într'un profil concis și caracteristic, renunțînd la teorii și tinzînd a da o cît mai obiectivă înfățișare a faptelor și mișcării noastre literare, care, după cum veți vedea, a fost deseori în cea mai strînsă legătură cu curentele principale ale literaturilor mondiale și mai ales ale celor romanice.

Nici măcar în treacăt nu voi aminti de tradiția cea îndelungată a literaturii noastre, din care vă sînt cunoscute două nume de Cehi — ce aparțin de mult literaturii mondiale — amîndoi preoți și reformatori ai societății contemporane, Ioan Huss, scriitor și reformator al religiei din secolul al XIV-lea, și Ioan Amos Komenius, marele educator al națiunilor din secolul al XVII-lea.

Pentru atmosfera în care a început să se desvolte literatura noastră modernă în secolul al XIX-lea, este însă important faptul că, spre deosebire de desvoltarea literaturii romîne, renașterea noastră literară a pornit tocmai din clasele cele mai modeste ale țăranilor noștri asupriți prin iobăgie și nevolnicie, clasa de sus fiind, cu puține excepțiuni, cu totul înstrăinată de idealurile mari ale națiunii din cauza împrejurărilor nefaste și a tendințelor de desnaționalizare ale dinastiei habsburgice.

De aceia, cei care s'au distins în literatura secolului al XIX-lea n'au fost nici boieri cu stare, ca Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu ori chiar un Costache Negruzzi, ci fii

[1] Conferință ținută la Facultatea de litere din București.

ai unor țărani chinuiți și nenorociți, oameni cu minte, care cu greu și-au insușit o oarecare cultură și puțină educație. Nouă ne-a lipsit cu totul pătura de sus în timpul redeșteptării noastre culturale și literare — fapt care a lăsat și urmele sale logice în literatura noastră prin nota socialistă, caracteristic pronunțată și accentuată, care se întinde ca un fir roșu în literatura cehoslovacă dela începutul secolului al XIX-lea pînă astăzi.

Redeșteptarea noastră culturală și națională dela începutul secolului al XIX-lea o datorim, ca și Rominii, tot ideilor înaintate ale romantismului, care și la noi a produs o adevărată și puternică mișcare literară și științifică, dînd naștere unei școli de savanți modești și entuziaști, care într'adevăr au creat o adevărată epocă în filologie și istorie. Astfel, un Jungmann, care este părintele acestei mișcări, a întemeiat boemistica; un Șafarik, prin studiile sale asupra istoriei străvechi a Slavilor, a pus bazele etnografiei; un Palacky prin opera sa respectabilă și unică despre „Istoria poporului ceh din Boemia și Moravia", a pus baza cercetărilor istorice.

Aproape aceleași idei frămîntau pe patrioții romini în principate, ca și pe cei cehi din prima jumătate a secolului al XIX-lea, silindu-i în acelaș timp să se întoarcă din prezentul nefericit spre trecutul național mai glorios și spre sursele poeziei naționale. Așa, în aceleași vremuri în care boerul luminat și cult care a fost Vasile Alecsandri culegea poeziile și cîntecele populare romînești, un entuziast sărac *Frantișek Ladislav Celakovsky* culegea și dînsul cîntecele naționale cehe și rusești, strîngîndu-le în anii 1829 și 1839 în două culegeri vestite: „Răsunete rusești și cehești". Ca și marele poet romîn, nici Celakovsky — care mai tîrziu și-a găsit un urmaș strălucit în baladistul unic și neuitatul autor al „Buchetului de povestiri naționale" *Karel Jaromir Erben* — nu reproducea fidel cîntecele și poeziile populare, ci le cizela.

O deosebire însă îi desparte pe acești idealiști și luminători ai neamului în ceiace privește principiile și idealismul lor: pe cînd poeții romini simțeau așa de bine înrudirea cu latinismul occidental, pe cînd Alecsandri cînta „Latina gintă e regină" și ochii tuturor se îndreptau spre Columna lui Traian, privirile modeștilor noștri poeți se îndreptau spre marele imperiu slav dela nord-est, unde atîtea milioane din rasa noastră trăiau liberi în religia lor națională.

O nouă mișcare se ivi în Boemia în jurul anului 1860 și corectă din mai multe puncte de vedere idealurile școlii romantice, întorcînd preocupările dela trecutul istoric spre problemele vieții de fiecare zi și spre mentalitatea democratică și pozitivistă. In locul naționalismului entuziast, care

stăpînise poezia cehă în primele decenii ale secolului al XIX-lea, un cosmopolitism cu vederi mai largi caracterizează literatura cehă în a doua jumătate a secolului acestuia, și mai ales opera poetului *Ioan Neruda*, conducătorul și punctul de concentrare al noii școli. E interesant faptul că poetul acesta modern în adevăratul sens al cuvîntului, care în „Cîntecele cosmice" a cîntat idealurile omenirii întregi, cosmopolitul acesta în cel mai nobil sens a cuvîntului, în ultima culegere a poeziilor sale — publicație postumă — s'a întors spre un naționalism cald și un idealism al deșteptării noastre naționale. Ideile acestea naționaliste l-au inspirat și pe cel mai marcant naționalist al nostru *Svatopluk Ceh*, în poemele sale de puternic avînt, în care a cîntat istoria națională a Slavilor și asuprirea noastră, mai ales în ciclul popular al „Cîntecelor sclavului" traduse și în limba romînească.

Tradiționalismul lui Ceh și al apropiaților lui s'a accentuat însă nu numai în poezie, ci și în proză și mai ales în numeroasele opere ale romancierului popular *Alois Jirásek* (mort acum doi ani), care în cadrul sugestiv al romanului istoric și al nuvelei istorice a povestit cetitorilor săi vremurile de glorie ale poporului cehoslovac ca și cele de amară restriște și de decădere. Scrierile lui Jirásek, care se înșiră din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea pînă la anii cu totul recenți, au avut o mare însemnătate în timpul războiului mondial, pentrucă au susținut și au întărit speranțele întregii națiuni și ale legionarilor noștri, concentrați în armata rusească, franceză și italiană.

Astfel, scriitorul acesta modest a devenit și propovăduitorul vremurilor mai bune ale neamului, și colaboraturul libertății noastre, prin care și-a bine-meritat admirația mișcătoare și plină de recunoștință ce l-a înconjurat în ultimii ani ai vieții sale pline și curate.

Revenind însă la începuturile lui Jirásek și la epoca lui, constatăm cu uimire că acestea datează tocmai din epoca cele mai mari desvoltări a cosmopolitismului la noi, din epoca de glorie a poeților strînși în jurul revistei „Lumir", cînd putem constata și prima noastră apropiere literară de culturile romanice și mai ales de cea franceză. Influențele acestea le-a introdus la noi un mare cunoscător al literaturilor mondiale *Jaroslav Vrchlicky*, un poet de o rară erudiție și de un puternic talent. Lui, mai ales, îi aparține și meritul neprețuit de a ne fi documentat, prin opera și traducerile sale, despre nesfîrșita bogăție a culturilor și literaturilor romanice și de a fi îndrumat pe poeții și pe contemporanii săi spre o direcție nouă, arătîndu-le orizonturi mai largi și emancipînd astfel poezia noastră de sub influența literaturii germane pînă atuncia predominantă.

Astfel, grație neobositei munci a lui Vrchlicky, au fost

introduse în poezia cehă poeziile lui Victor Hugo şi Leconte de Lisle, ale lui Vigny, Baudelaire şi Rostand. „La divina commedia" şi „Vita nuova" ale lui Dante, „Gerusaleme liberata" a lui Torquato Tasso, „Orlando Furioso" al lui Ariosto, poemele lui Michelangelo Buonarotti, ale lui Giacomo Leopardi, ale lui Carducci, epopeea „Lusiadas" a lui Camoens, romanţele lui Cid şi dramele lui Calderon, dramele lui Ibsen şi nemuritoarea tragedie a lui Faust de Goethe.

Se vede, prin urmare, cum Vrchlicky în opera sa a dat o adevărată enciclopedie de traduceri din literatura mondială, în dorinţa lui de a pune în evidenţă poporului său mic, literatura bogată a marilor naţiuni europene. Din motivul acesta, Vrchlicky, care după cum vedeţi a fost un spirit într'adevăr european şi cosmopolit şi a depăşit prin opera şi cultura sa cu mult nivelul contemporanilor săi, are dreptul la titlul de „întemeietor al poeziei cehoslovace moderne" şi în ceiace priveşte bogăţia formală a poeziei, în care a introdus formele rafinate ale poeziei occidentale, mai ales ale celor romanice.

Un alt pasionat admirator al culturilor şi literaturilor romanice la noi, care la fel aparţinea grupării concentrate în jurul revistei „Lumir", este *Julius Zeyer*, care în poemele sale ca „Epopeea carolină", a redat pentru întîia dată în poezia cehă faptele eroice ale lui Carol cel Mare, ale cavalerescului Rolland şi legenda celor patru fii ai lui Aimon — poeme aşa de cunoscute în poezia medievală franceză. La Zeyer găsim însă, în culegerea „Din letopiseţele dragostei", şi povestirea dragostei tinerilor Aucassin şi Nicolette, cunoscuţi din poezia populară, redată într'adevăr cu o artă poetică cu totul unică şi fermecătoare.

Un alt pol al literaturilor mondiale a atras atenţia poetului *Sládek*, care două decenii în şir a condus revista „Lumir" şi care a apropiat literatura cehă de cea engleză, dăruindu-ne o traducere magistrală şi complectă a operelor lui Shakespeare.

Astfel şi-a dobîndit gruparea din jurul revistei „Lumir" cele mai frumoase merite pentru literatura cehă, ea deschizînd în faţa ei orizonturi cu totul nouă şi nebănuite, orizonturi de un măreţ şi adevărat modernism.

O reacţie puternică împotriva cosmopolitismului lui Vrchlicky şi al şcoalei lui „Lumir" s'a ivit însă destul de repede în noua direcţie ştiinţifică şi literară, al cărei mare ideolog a fost însuşi preşedintele republicii cehoslovace de astăzi *Toma Garrigue Masaryk*. Şcoala aceasta realistă tindea spre revizuirea parnasianismului lui Vrchlicky prin lozinca: „artă pentru viaţă", accentuînd, împotriva fanteziei nelimitate a artistului, fidelitatea impresiilor sale şi precisa redare a lor,

opunînd în acelaşi timp influenţelor romanice influenţele literaturii ruseşti, mai ales a romanelor lui Dostoievski.

Mişcarea aceasta realistă a avut mai mulţi reprezentanţi în ştiinţă şi în proză decît în poezie, unde numai *Jozef Svatopluk Machar* este un reprezentant mai valoros al ei.

Generaţia care a început să scrie pe vremea aceasta o numim de altfel generaţia anilor nouăzeci, pentrucă reprezentanţii ei principali au început cam în limita anului acestuia activitatea lor literară, pe care a început s'o îndrumeze marele talent critic de un nivel într'adevăr mondial *František X. Šalda*. Criticul acesta erudit în operele marilor teoreticiani din Franţa, acuma profesor de teorie literară la Universitatea din Praga, deschidea prin lucrările sale într'adevăr ferestrele spre Europa, lăsînd să pătrundă în critica cehă un curent de adevărată mentalitate europeană.

Cam în acelaşi timp s'a ivit şi un alt curent literar, al decadenţilor, care concentrîndu-se în jurul revistei *„Revista modernă"* îşi cîntau durerile lor de „fin de siècle" şi traduceau operele scriitorilor şi poeţilor de o mentalitate înrudită. Astfel romanele lui Barbey d'Aurevilly, ale lui Rémy de Gourmont, ale lui Oscar Wilde şi ale lui Przybyszevski au fost pentru prima dată relevate lumii literare cehoslovace prin paginile „Revistei moderne" şi în editurile moderniştilor acestora.

Tot cam în aceiaşi vreme a început să atragă asupra lor atenţiunea o altă grupă de poeţi şi prozatori de o fină sensibilitate şi — în multe cazuri — de o rară erudiţie. E vorba de poeţii şi prozatorii aşa numiţi impresionişti, dintre care mai însemnat este *Antonin Sova*, un meşter al melodiei poetice şi cîntăreţ fin al impresiilor melancolice, al dragostei fugare, trădătoare, şi al desilusionismului intim, dela care — în ultimele culegeri ale poeziilor sale — a trecut spre meditaţiuni măreţe asupra destinului poporului său şi asupra problemelor umane mai largi.

Punctul culminant al poeziei moderne cehe este însă marele mistic, pe care îl putem compara cu gloriosul Verhaeren, poetul de proporţii într'adevăr mondiale *Otakar Brezina*, mort acum doi ani.

Opera lui Brezina nu este mare: ea cuprinde numai cinci volume de poezii şi un volum de esseuri, pe care autorul le-a scris într'un răstimp limitat de zece ani, părăsind condeiul la vîrsta de treizeci şi cinci de ani. Pătruns de o dragoste nemăsurată faţă de întreaga omenire, poetul exprima în operele sale simţul de frăţie faţă de toţi cei care suferă, împreună cu solidaritatea sa frăţească. Brezina, un gînditor adînc, impune omenirii o evanghelie de cooperaţie universală, găsind cea mai mare prudenţă în existenţa lui Dumnezeu şi în colectivitatea dragostei omeneşti.

Un contrast poetic față de misticul și universalul Brezina il formează naționalistul pasionat, autor al unui singur volum de poezii foarte populare în preajma războiului mondial, *Petr Bezruci*. La Bezruci, în „Cîntecele din Silezia", găsim o notă socială foarte pronunțată, cînd cîntă patima, foamea și asprimea omenească a minierilor din Teșin și Silezia, notă care, cum am amintit la început, a fost totdeauna foarte puternică în poezia cehă, ceiace este lesne de înțeles avind în vedere pătura socială a creatorilor ei, aceia a unor oameni modești și săraci, a intelectualilor eșiți în majoritate din mediul micilor țărani.

Dela Bezruci putem trece de-a dreptul la poeții socialiști și comuniști, care s'au ivit foarte numeroși în primii ani după marele război mondial în Cehoslovacia liberă și printre care cel mai prețuit este *Jiri Wolker*, un talent original și puternic, mort în floarea tinereței, un meșter al formei baladice, care în poeziile sale a exprimat o compătimire adîncă față de toți cei nenorociți și asupriți.

Aproape aceleași idei și aceleași idealuri le găsim și în primele culegeri poetice ale lui *Jozef Hora*, care însă mai tîrziu s'a depărtat dela idealurile marxiste și comuniste spre țeluri pur artistice și de o valoare universală.

O altă completă emancipare dela idealurile marxiste și comuniste o prezintă în poezia cehoslovacă de după război școala așa zisă „poetistă", mai ales prin reprezentantul ei popular *Vitezslav Nezval*. Grupul acesta de poeți eliberați de toată logica intelectuală, pătrunși de ideile cunoscutului Freud, are o încredere nelimitată față de universalitatea poeziei, dorind în același timp, ca ea să fie expresia vieții și nu instrumentul ei, cum au vrut înainte poeții comuniști. O rară apreciere au și poetiștii cehoslovaci pentru invențiile civilizației omenești și pentru puterea ei, cintind în poeziile lor de o rară elasticitate invențiunile radiofonice, pe marele pionier al civilizației mondiale Toma Edison, ca și viața de oraș mare, centru de viață pasionată și vioae a omului modern.

Prin vitalismul lor, acești poeți se află destul de aproape de filozofia pragmatistă a cunoscutlui dramaturg și prozator *Carel Capek* — cel mai apreciat reprezentant peste granițe, al literaturii cehoslovace moderne. Și Capek — după numeroasele discuțiuni și svinturarea problemelor filozofice repetă în diferite variante dela sfîrșitul dramelor sale înțeleapta lozincă a lui Brezina, pronunțată mult mai înainte : „dulce e viața". In așa fel lasă să triumfe în „R.U.R.", „Din viața insectelor", „Causa Makropulos" și „Adam creatorul", ideea vieții de toate zilele cu omul ei modest, plin de toate lipsurile și neajunsurile lui.

Mai puțin numeroși decît poetiștii, vitaliștii și pragmatiștii, apar după războiu poeții așa numiți catolici, dintre care cel mai însemnat este *Jaroslav Durych*, poet destul de apropiat prin ideologia lui de lumea mistică a lui Otakar Brezina, însă în mentalitatea religiei catolice și în sfera problemelor și ideilor ei.

Acestea ar fi cele cîteva curente principale, care au dominat literatura cehă în evoluția ei modernă. Firește, n'am putut să le explic aci pe toate și nici n'am putut prezinta toate numele, care ar fi meritat să defileze înaintea unui public străin.

Inainte însă de a termina explicațiunile mele, doresc să amintesc ceva despre evoluția literaturii în Slovacia. Literatura acestei ramuri a națiunii cehoslovace neavînd pînă la anul 1840 o limbă literară specială, scriitorii și poeții slovaci s'au servit pînă la această dată de aceiași limbă națională și literară, limba cehă. Astfel, unul din marii poeți ai poporului slovac *Jàn Kollàr* a scris ciclul său de sonete patriotice „Fiica Slaviei" în limba cehă și un alt prieten al lui *Pavel Jozef Safarik* tot cehește a scris epocala sa operă „Antichitățile Slavilor". Numai dela anul 1840 încoace a fost introdusă limba slovacă ca limbă literară de către *Ludevit Stur*, un patriot entuziast, care a crezut că astfel se va apropia mai mult de inima poporului slovac chinuit. Astfel s'a făcut că Cehoslovacia cunoaște astăzi două limbi literare deosebite, ceha și slovaca, Cehii și Slovacii formînd o singură națiune — națiunea cehoslovacă. E firesc, că literatura slovacă, care s'a creat acolo după despărțirea linguistică de Boemia, s'a desvoltat deosebit, diferite fiind și condițiunile și atmosfera culturală a Slovacilor sub opresiunea Ungurilor.

Dintre poeții și scriitorii slovaci voi aminti mai ales pe doi, care au avut o importanță capitală.

Intii poetul *Hviezdoslav*, care în cadrul mai strîmt al unor împrejurări neprielnice însemna pentru Slovacia, ceiace a fost Vrchlicky în Boemia, un poet cult și bun cunoscător al literaturilor mondiale, din care traducea harnic în slovacă.

Al doilea mare scriitor clasic al Slovacilor, prozatorul *Kukucin*, a redat în proză — povestiri și romane — viața țăranului slovac.

Amindoi acești scriitori însemnați, astăzi morți, au avut marele noroc de a vedea unirea poporului cehoslovac liber, pe care a propovăduit-o venerabilul Hviezdoslav fățiș și curajos, încă pe vremea războiului mondial.

Cu *Ivan Krasko (n. 1876)*, cel mai mare poet al literaturii moderne slovace, ne găsim în preajma războiului mondial. Acest fiu al unei familii cu o bogată tradiție națională nu este străin de Romini și de cultura romînească, fiind crescut la liceul din Sibiu, unde a învățat nu numai foarte bine romînește, ci a și cunoscut literatura romînească, din care

l-a vrăjit mai ales marele Mihail Eminescu, care a avut asupra desvoltării poetului Krasko o influenţă hotărîtoare. Krasko se prezintă pînă astăzi numai cu două culegeri de poezii: „Nox et solitudo" (1909) şi „Versuri" (1912), care înseamnă culmea poeziei moderne slovace prin adîncimea gîndurilor, originalitatea expresiunii, musicalitatea versului şi frumuseţea formei, fiind şi punctul de plecare al poeziei slovace de după războiu. Dar nu numai că poetul slovac este adînc înrudit cu marele poet romîn, ci Krasko a fost şi cel dintîiu, care a tipărit în revistele şi ziarele slovace traduceri din Eminescu, Goga şi Coşbuc, primele traduceri din poeţii romîni publicate în literatura cehoslovacă.

In ceiace priveşte însemnătatea traducerilor acestora, îmi permit să citez cîteva cuvinte ale conducătorului Slovacilor, fostul ministru al instrucţiunii publice şi prietenul devotat al Romînilor încă din timpul regimului unguresc, Milan Hodja: „Mă simţeam totdeauna mai mult legat de Coşbuc; după pesimismul întunecat al poeţilor noştri, el venea plin de vitalitate. După cît îl cunoşteam, el a fost pentru noi şi un poet al activismului politic, pe vremea cînd poetul nostru Vajansky ne părea fatalist. Cu adevăratele şi elementarele curente ale mişcărilor politice merge şi poezia — cîteodată împreună, cîteodată în urmă, mai des înaintea lor..."

Dr. Jindra Huşkova *

---

* D-na *Jindra Huşkova*, lectoră de limba şi literatura romînă la Universitatea din Bratislava, este eleva lui Urban Jarnik care a fost pînă în timpul din urmă profesor de filologie romanică la Universitatea din Praga şi care a deşteptat în Cehoslovacia interesul pentru cultura romînească.

D-na Jindra Huşkova, urmînd sfaturile bătrînului său profesor, a venit la noi îndată după războiul mondial şi a urmat cursurile Facultăţii de litere din Bucureşti.

Convinsă că numai printr'o apropiere culturală se pot desăvîrşi legăturile politice care unesc popoarele, d-na Huşkova desfăşură pe deoparte în patria sa o muncă neobosită pentru a face cunoscută cultura romînească, iar pe de altă parte, în vizitele pe care ni le face din cînd în cînd, ne pune în curent cu problemele literare care frămîntă viaţa republicii vecine şi prietene.

Prin articolele sale de istorie literară şi prin numeroase traduceri (*Rumunsti Prosaikové*, Praha, 1827, *Lukulova Treşen*, *Moderni Rumunské Básnictví* ş. a.), d-na Huşkova a adus la cunoştinţa publicului cehoslovac tot ce s'a scris mai de samă în literatura noastră dela scriitorii din epoca renaşterii: Kogălniceanu, Russo, Bălcescu, Alecsandri, Maiorescu, Eminescu, pînă la contemporanii M. Sadoveanu, Al. Brătescu-Voineşti, O. Goga, I. Minulescu, Tudor Arghezi ş. a.

Facultatea de litere din Bucureşti apreciind aceste nobile sforţări ale d-nei Huşkova, a invitat-o în primăvara anului acesta, să ţină tineretului nostru universitar o conferinţă despre literatura cehoslovacă actuală. Prelegerea d-sale atingînd însă probleme de interes mai general, am crezut util să o împărtăşim şi cetitorilor noştri.

Intuiţia bergsoniană în filosofia lui Edouard Le Roy [1]

Punctul acesta în care am determinat un aport al lui Le Roy nu este secundar. Se ştie că marea nedumerire pe care o stîrneşte opera lui Bergson izvorăşte din faptul că nimeni nu pricepe cu claritate în ce constă *imediatul* bergsonian şi nimeni nu realizează de ce acest imediat ne-ar duce acolo unde raţionamentul nu ne duce, adică la cunoaşterea absolută şi valabilă fără rezervă. Chiar intuiţia, necum imediatul, comportă eroarea, şi se poate vorbi de o falşă intuiţie, de o iluzie a cunoaşterii imediate fără ca să fie o contrazicere în termeni, întocmai precum se poate vorbi de o iluzie a simţurilor sau de un raţionament nevalabil. Nu se vede indeajuns de ce cunoaşterea imediată ar avea privilegiul de a fi infailibilă şi perfectă. In sensul clasic de altfel, cuvîntul *imediat* primeşte două accepţiuni deosebite, putem chiar spune concurente, şi mai trebueşte examinat dacă Bergson consideră una sau cealaltă din aceste două accepţiuni, sau ambele, sau o a treia proprie. In chip clasic, o cunoaştere este zisă imediată: a) cînd nu există intermediar între subiectul cunoscînd şi obiectul cunoscut, sau cînd obiectul este subiectul cunoscînd el-însuşi; b) cînd nu există intermediar între două obiecte între care spiritul stabileşte un raport. Or, din aceste două înţelesuri, este fără îndoială că cel dintîi se apropie mai mult de concepţia lui Bergson: dar în ce măsură, cu ce rezerve, cu ce tendinţe de variantă, iată atîtea întrebări ale căror răspunsuri au nevoe de a fi determinate în mod cu totul precis. S'ar mai putea înainta cu un pas în timp ce s'ar recunoaşte că la sensul *a* Bergson adaugă nota că o cunoaştere imediată trebue presupusă despoiată de tot ce nu vine de la obiectul el-însuşi, de tot ce însamnă în particular un aport al subiectului. Sîntem de astă dată destul de departe, nu însă atît de mult ca să ne proclamăm luminaţi în problema infailibilităţii cunoaşterii imediate.

[1] Vezi „Viaţa Romînească" No. 3—4, 1932.

Este vrednic de notat faptul că această controversă a intrat în dezbaterile *Societăţii Franceze de Filozofie* în prezenţa chiar a marelui Bergson, şi că observaţiile filosofului sînt consemnate în *Vocabulaire de Philosophie* al lui A. Lalande la articolul *immédiat*. Cu trimeteri referitoare la operele sale, Bergson arată obiectivitatea cunoaşterii imediate şi siguranţa ei. Dar, încă odată, vedem că nu elucidează complect problema care ne interesează: de ce cunoaşterea imediată, în comparaţie cu cunoaşterea mediată, este mai sigură? Intrebarea are un sens bine definit: *de ce?* însamnă *cum se poate dovedi?* Aici Bergson se mulţumeşte să răspundă: „Parce que toute philosophie, quelle qu'elle soit, est bien obligée de partir de ces données". Cu alte cuvinte, imediatul este sigur, fiindcă toţi credem că este aşa, şi nimic mai mult. Slab răspuns dacă ne gîndim că Bergson toarnă în suflete o îndoială pe care nu ştim unde s'o oprim: multe credinţe răstoarnă filosoful francez, prea multe ca să lase în picioare una din ele, şi ca să se bazeze pe ea fără nici un examen.

In loc de această ambiguitate, Le Roy introduce ideia că bergsonismul nu se averează ca un sistem protivnic intectualismului. Comentînd opera lui Bergson, în simţimîntul că n'o reformează, ci dimpotrivă că este împins de spiritul cel mai ortodox, el socoate că distruge o neînţelegere atunci cînd afirmă unitatea profundă a gîndirii omeneşti, după doctrina lui Bergson, cînd apropie imediatul de intuiţie; cînd apropie, mai ales intuiţia de inteligenţă. „Or, *l'intuition est pensée* [1]. L'intuition ne s'oppose donc pas vraiment à l'intelligence, quand de moins on donne à ce dernier mot son sens large ; elle ne s'oppose qu'au discours, comme la pensée qui se concentre à la pensée qui se détend. Elle est la pensée qui se donne, en contraste avec la pensée qui se sépare. Elle est en somme la pensée redevenue concrète au point de surpasser tout morcellement, toute multiplicité, toute opposition de points de vue et d'attitudes, au point de surmonter même la dualité coutumière, de l'objet et du sujet, cette source de toute relativité dans la connaissance. Et de là, en fin de compte, sa puissance de verité absolue" [2].

III

Ne vom mira, după cele spuse, cînd vom descoperi că filosofia bergsoniană — văzută, mai ales, prin prizma lui Le Roy — nu este atît de anti-intelectualistă pe cît se crede, că există un permanent apel, în toate operele analizate, la datele ştiinţelor exacte? De bună samă, că nu. Metafizica — va sus-

[1] Subliniat de autor.

[2] *La Pensée Intuitive* I, p. 184.

ţine Le Roy — nu păstrează nici o părticică din cîmpul realului; în toate pătrunde ştiinţa pozitivă, orice obiect al realului sau numai al posibilului este de resortul matematicilor, al ştiinţelor naturii sau al ştiinţelor morale. Acestea din urmă, psihologia sau sociologia, se afirmă din ce în ce ca ştiinţe proprii şi se despart de filosofia propriu-zisă. Totuşi ştiinţele exacte trebue să-şi păstreze locul lor: în scara cunoştinţei omeneşti, ele slujesc de bază speculaţiei metafizice. A reduce periculoasele tendinţe separatiste dintre ştiinţă şi filosofie, a suprapune edificiul filosofiei sistematizate edificiului ştiinţific pentru a face din filosofie ca o săgeată de catedrală ce se înalţă falnic deasupra masivelor blocuri, iată o preocupare constantă a bergsonienilor. Această atitudine comportă totuşi un complemeent care ascunde în mod imperfect dorinţa de a nărui ştiinţa sub greutatea unei uriaşe sisteme metafizice care o copleşeşte.

Karl Büchner, Ernst Haeckel şi, mai în general, naturaliştii secolului al XIX-lea, construiau pe baze ştiinţifice, punînd biologia la mari contribuţii, aparate speculative destinate să dovedească inutilitatea metafizicei. Bergson se slujeşte tot de date experimentale, dar ca să fondeze o nouă metafizică. *Matière et Mémoire* — după cum o declară însuşi filosoful în sînul *Societăţii franceze de filosofie* la 1901 — se preocupă să stabilească raportul între spirit şi corp, între moral şi fizic, pornind de la faptele înregistrate de fiziologie şi patologie; iar *l'Evolution Créatrice* se sprijină pe cercetările biologice, pe ipoteza evoluţiei universale, pe problemele naturii materiei şi vieţii. Şi tot pe date ştiinţifice clădeşte Le Roy ipoteza ştiinţifică a transformismului lamarkian, fiindu-i o călăuză constantă în special în *L'Exigence Idéaliste et le Fait de l'Evolution* şi în *Les Origines Humaines et l'Evolution de l'Intelligence*. Aşa dar, materialismul naturalist al celui de al XIX-lea veac, mişcare a lui Büchner şi Haeckel, evoluţionismul lui Spencer şi toate doctrinele antimetafizice se sprijină în mod particular pe faptele biologice, şi tot pe fapte biologice se întemeiază marea reacţiune bergsoniană.

In ce-l priveşte pe Le Roy, vedem că utilizează în special pe un cercetător catolic, pe părintele Teilhard, pentru a justifica principiul evoluţiei, şi că se inspiră foarte îndeaproape din acesta [1]. Şi nu vom fi miraţi, aşa stînd lucrurile, că speculînd asupra concepţiei bergsoniene a „evoluţiei creatoare" cu un savant pătruns de adevărul dogmelor creştineşti, Le

[1] „J'ai si longuement et à tant de reprises discuté de vive voix les vues exposées ci-dessous avec le P. Teilhard que nous-mêmes ne saurions plus à présent y démêler nos parts respectives et que je dois donc me borner (ou peu s'en faut) à une citation globale, une fois pour toutes". *L'Exigence Idéaliste*, p. 82 în notă.

Roy crede că poate să adopte ideile transformiste în timp ce constată că ele nu sînt incompatibile cu ideia creştină a creaţiei.

Viaţa în mijlocul naturii este — se zice — un veritabil stat în stat. Pentru a determina în mod mai precis relaţia vieţii cu planeta întreagă, Le Roy utilizează noţiunea simbolică de *biosferă*, o concepţie adică după care viaţa ar fi un strat terestru comparabil cu *pirosfera*, *atmosfera*, etc., şi încearcă, în acest mod, să imagineze continuitatea lumii vii şi unitatea acesteia. Ne oprim puţin asupra considerentelor lui Le Roy, în această privinţă. Dacă examinăm datele pozitive ale ştiinţei biologice, vedem că între viaţă şi neviaţă, între organic şi inorganic există un contrast desăvîrşit. Materia inertă manifestă o tendinţă înspre repetirea uniformă şi homogenă, un determinism mecanic; materia vie însamnă inovaţie neîncetată, creaţie eterogenă. Dar încă un fapt acuză contrastul: corpurile vii posedă o *individualitate adevărată*. Pe cînd corpurile inorganice nu sînt delimitate decît de nevoile organismelor vii, corpurile organice prezintă o unitate interioară puternică. „Ils forment des touts naturellement clos, dont la prodigieuse complication, dont la variabilité de figure ne font que souligner davantage la convergence et cohésion interne. Ces touts ne sont pas des assemblages numériques de parties extérieures l'une à l'autre et simplement juxtaposées, comme dans un cristal par exemple. Ce sont des organismes, c'est-à-dire des systèmes de fonctions solidaires et corrélatives où chaque détail implique l'ensemble, où les divers éléments s'entrepénètrent, où des parties hétérogènes collaborent et conspirent [1]. Despre organisme nu se spune numai că *sînt*: ele *trăesc*. Şi, apropiindu-se odată mai mult de Bergson şi de învăţămintele sale, Le Roy va defini *viaţa* o instabilitate, o fugă veşnică, o mişcare întru nimic omogenă, o succesiune de stări în care fiecare stare subzistă în cele următoare ca o rezonanţă, în care fiinţa se încarcă cu tot trecutul, în care — cu alte cuvinte — existenţa îmbracă cu adevărat o formă istorică. Viaţa deci, în opoziţie cu neviaţa, prezintă două trăsături esenţiale: individuaţiunea şi evoluţiunea.

Ce este însă individul? Din punct de vedere pur biologic întrebarea nu are răspuns, fiindcă nici unul din criteriile admise nu este suficient şi aplicabil tuturor cazurilor. Individul ar fi el ceva *indivizibil*, ceva *insecabil?* Fiinţele care prezintă *scisiparitatea* nu ar mai avea atunci individualitate: tubifexul, tăiat în bucăţi, reface tot atîtea capete şi cozi cîte fragmente sînt, şi bucăţile continuă să trăiască în mod distinct. Spunem, în acest caz, că individualul este putinţa unei *vieţi independente?* Dar organe desfăcute dintr'un corp viu

[1] *L'Exigence Idéaliste*, p. 47.

continuă să trăiască, în unele cazuri, şi scurtimea perioadei de supravieţuire nu importă. Se cunosc experienţe care au arătat că o inimă izolată continuă să bată şi să pompeze în conformitate cu funcţia sa: este deci inima un individ? Se zice că fragmentul izolat nu este un individ, fiindcă nu repetă forma organismului din care se trage. Individualitatea, după o nouă definiţie, ar fi *unitate de formă:* o parte din individ nu repetă sistematizarea individului din care provine şi nu este un nou individ. Dar ce să zicem atunci de fenomenul de generaţie alternantă în care un tip dă naştere unui tip diferit, acesta, la rîndul lui, unui tip de primul fel, etc. ca în cazul meduzelor?

Pe de altă parte, nici o fiinţă vie, cu toate că este o individualitate incontestabilă, nu constitue un sistem cu desăvîrşire închis şi izolat de restul universului. Fiinţa, dimpotrivă, rămîne în reacţie neîncetată cu mediul, într'un schimb perpetuu: substanţa ei împrumută din substanţa lumii dimprejur şi restitue. Fiinţa, de altfel, este un conglomerat, o colonie, dar dacă apare ca o asociaţie, geneza ei se explică, mai degrabă, prin disociaţie de la o singură celulă. Adăugăm că fiinţele organice nu sînt perfect independente unele faţă de altele: simbioza, parazitismul sînt atîtea ordine de fapte care pun chestia în lumină. In fine, generaţia implică o desfacere din alt individ, al cărei moment iniţial este greu de stabilit şi a cărei îndeplinire întreagă este imprecisă prin faptul că ereditatea leagă organismul de ascendenţa sa şi îl subordonează celor mai îndepărtate origini. Nu găsim aici o separaţie absolută precum ne aşteptam.

Rezultă din toate acestea că individualitatea trebueşte privită dinamic, ca o tendinţă. Şi aici Le Roy pune în lumină un principiu la care ne-a pregătit cu încetul: individualitatea este *unitatea de conştiinţă;* unde orice criteriu de pură biologie dă greş, criteriul psihologic reuşeşte pe deplin. Individualitatea este o tendinţă care se afirmă cu tărie crescîndă cu cît ne suim pe scara vieţuitoarelor, care se afirmă totuşi la organismele cele mai inferioare în unităţi celulare [1], şi niciodată nu merge pînă la capăt, nici chiar la om. Pentru a descoperi această tendinţă în toată însemnătatea ei, vom întrebuinţa, desigur, metoda de a o examina la punctul ei culminant pentru a privi apoi cum se degradează în formele inferioare. „Au cours de cette descente, le faisceau se dénoue: il s'en fait une dissociation, une analyse, chaque espèce moins élevée ne

[1] Trebueşte amintit că nici chiar această unitate datorită nucleului celular al organismului monocelulare nu este realizată absolut întotdeauna: unele alge nu prezintă structura celulară. Iarăşi avem aici o dovadă că nici un criteriu biologic nu convine pentru a defini individualul.

présentant plus que tel caractère à tel degré. Dans une semblable perspective de méthode, la question capitale porte sur la détermination du principe qui assure, pour le cas privilégié, la convergence des critères. Or, sur ce point, nulle hésitation n'est permise: à mesure qu'on s'élève dans la série animale, on voit le progrès de l'individualité parallèle à celui de la conscience"[1]. De aici rezultă cele ce spuneam mai sus pe scurt, anume că noţiunea de individ primeşte mai degrabă o definiţie psihologică; şi consecinţa este că este imposibil de a separa cu desăvîrşire psihologicul şi biologicul.

Viaţa este caracterizată prin individuaţiune, dar şi prin evoluţie. Organismul este teatrul a neîncetate schimbări, care mai insensibile, care veritabile crize (pubertatea): se zice că organismul *durează*. In mic, fiinţa vie imită istoria speciei: ontogeneza reproduce filogeneza. Dar nici aici nu există o separaţie absolută între lumea vie şi lumea inertă: sistemul solar este şi el teatrul unei desfăşurări istorice, pămîntul cunoaşte şi el o evoluţie, iar geologia are alura unei istorii. Trecutul se păstrează ca remanenţă în metale şi se vorbeşte de memoria metalelor. Ireversibilitatea fenomenelor apare în legea lui Carnot. O carte îmbătrîneşte oarecum fiindcă se uzează, se rupe şi se preface uneori în bucăţi informe, etc., etc. Pentru a fixa această analogie, Le Roy întrebuinţează o formulă din cele mai amuzante, capabilă de a ului pe un materialist: „En résumé, — zice el, — il faut reconnaître, qu'à tout le moins la matière imite parfois la vie d'assez près"[2]. Dacă este o asemănare, cu alte cuvinte, între natura vie şi natura inertă, asta nu servă de mărturie că viaţa izvorăşte din materie, cum o pretind materialiştii, ci, dimpotrivă, că materia se apropie de viaţă.

Ori ce ar fi, similitudinea între lumea inorganică şi lumea organică nu trebue să ne abuzeze. Viaţa se defineşte în adîncime şi materia nu are existenţă profundă, nu are virtualităţile interne ale vieţii, nu are, cu toate schimbările, posibilităţile de îmbogăţire care singure caracterizează adevărata individuaţie şi adevărata evoluţie. „De sorte qu'en dépit de toutes les similitudes superficielles, notre thèse d'une coupure entre matière et vie, d'une parenté entre vie et conscience, semble devoir être finalement maintenue"[3].

Acest principiu al apropierii între conştiinţă şi viaţă, a unei despărţiri adînci între viaţă şi conştiinţă, pe deoparte,

[1] *L'Exigence Idéaliste*, p. 55.

[2] *L'Exigence Idéaliste*, p. 61. Ceva mai departe (p. 62), Le Roy va adăuga: „En tout cas, par une hypothèse de ce genre, nous mettrions de la vie à la racine de la matière plutôt que nous ne rapprocherions en elles-mêmes celle-ci et celle-là".

[3] *L'Exigence Idéaliste*, p. 62.

şi materie, pe de alta, este cheia de boltă a dualismului lui Le Roy şi obiectul constant al speculaţiilor sale filosofice. Aici, iarăşi, întreaga cugetare a filosofului francez este direct influenţată de Bergson, chiar se arată ca o interpretare, ca un lung comentar al meditaţiilor bergsoniene. Le Roy, în adevăr, observă că marea inovaţie a maestrului ce-l inspiră este de a fi discernat obiectele din natură în funcţie de *durată*, de a fi aşezat marele zid de separaţie nu între materie şi gîndire, cele două substanţe ale cartezianismului[1], ci între viaţa ce presupune conştiinţă şi materia inertă, ci între organicul ce trăeşte în timp şi inorganicul ce există în spaţiu.

Le Roy este deci vitalist. Viaţa cunoaşte o ascensiune, o evoluţie creatoare, ea este inventivă. Prin asta, viaţa se manifestă ca un regn aparte în univers, ca o lume închisă. Mai mult: fiind ascensiune, viaţa este un proces invers procesului din sfera lumii inerte; ea creează improbabilul, adică elevaţiunea de potenţial chimic, ea sue panta, ea merge în susul curentului, şi faptul pe care îl săvîrşeşte apare tot atît de surprinzător, pentru un savant prea familiarizat cu ştiinţa fizică, precum ar fi viziunea unei pietre ce s'ar sui spre cer în loc să cadă spre centrul pămîntului. Nimic, de altfel, nu ne dă un sprijin mai serios, mai indiscutabil pentru aflarea acestor adevăruri, decît însăşi interpretarea judicioasă a ipotezei transformismului. Unii pretind că concepţia transformistă a ajuns la un dureros faliment: este să mergem prea repede şi prea departe. In realitate, obiecţii viguroase şi majore aduse transformismului se găsesc întrunite în celebra carte a lui Vialleton: *Membres et Ceintures des Vertébrés tétrapodes*. Aceste obiecţii au fost departe însă de a rămînea fără răspuns şi de a apărea, prin urmare, ca indiscutabile. Cert lucru, transformismul prezintă o parte ipotetică: astfel ar fi sistemele lui Lamarck şi Darwin. Dar ideia transformistă nu are nimic ipotetic în sine, ea este un cîştig definitiv al umanităţii. Ea afirmă că viaţa comportă evoluţia, că se desfăşoară în timp, că este o mişcare supusă duratei, o devenire, o istorie: nimeni nu va putea contesta vreodată valoarea acestei perspective. Se poate deci critica cutare sau cutare formă a transformismului, nu însă transformismul ca principiu experimental, ca instrument de cercetare.

Vitalismul lui Le Roy va fi dar transformist, şi aici filosoful francez îşi va potoli acea sete de pozitiv, aici îşi va îndeplini dorul de a recolta în domeniul ştiinţelor exacte din plin pentru a dobîndi o materie primă care să formeze stofa meditaţiilor sale. Problema originii vieţii studiată pe baze certe alături cu datele istoriei geologice ne arată că viaţa apare foarte demult, cam acum 100 de milioane de ani, deşi

[1] Care la Spinoza devin cele două atribute divine cunoscută nouă.

chetă întemeiată, pe de altă parte, pe punctele cîştigate în
studiul analizat în paginile precedente [1]. Acest punct de ve-
dere cîştigat putem, încă odată, să-l definim în rezumat: în
fondul vieţii, condiţie a individualităţii şi a evoluţiei vitale,
există un factor de ordin psihic, o virtualitate autoare de
creaţii şi de invenţii, un fapt aducător de indeterminaţii pe
care îl numim, după expresia lui Bergson, „avîntul vital".
Sîmburele de indeterminaţie, de libertate care se cheamă a-
vînt vital se întăreşte cu cît înaintăm pe scara evoluţiei: el
culminează la om.

Studiul lumii vii, în care s'au conjugat datele ştiinţifice
cele mai recente şi o reflecţie filosofică spontană, ne-a con-
dus, aşa dar, la studiul omului, fiindcă nu se poate vorbi de
evoluţia biologică fără ca sistematizarea tuturor rezultatelor
să nu aibă un punct de convergenţă în făptura care repre-
zintă recordul evoluţiei. Totuşi studiul direct şi aparte al
omului este indispensabil: viaţa, în adevăr, este, pe orice
plan, iniţiativă şi creaţie, putere de invenţie, adică factor
psihic; dar trebue să adăugăm acum că observaţia acestei fa-
cultăţi interioare de schimbare este anevoioasă pentru multe
forme infra-umane, deoarece multe forme, în starea lor ac-
tuală, sînt oprite, sînt cucerite de mecanismul inertial, de
habitudine, sînt adică mecanizate, materializate şi justicia-
bile de singura explicaţie fizico-chimică. Totul ne învaţă că,
în trecut, psihismul vital a jucat un mare rol în formaţia for-
melor vitale, că numai factorul psihic a putut să realizeze al-
cătuiri organice care, fără acest factor, rămîneau o improba-
bilitate echivalentă cu imposibilul. Totul ne învaţă însă că, în
prezent, cu excepţia numai a omului poate, potenţialul psi-
hismului vital a devenit aproape neînsemnat şi că ceasul ini-
ţiativelor liberatoare, al revoltelor, al ruperii cu trecutul, al re-
înoirilor, al renaşterilor este înapoi departe pentru multe, prea
multe specii de vietăţi. Astfel că, pentru a prinde, a deter-
mina jocul psihicului creator care pare adesea dispărut, ră-
mîne un singur mijloc: „s'adresser au seul être contempo-
rain où, de l'aveu unanime, subsiste encore vive la puissance
d'évolution créatrice, je veux dire à l'Homme, et l'observer
en tant qu'inventeur; puis remonter, par analogie rétrospec-
tive, au passé paléontologique" [2]. Şi, de asta, studiul umani-
tăţii privite ca specie vie este util; el primeşte toată valoa-
rea prin ricochetul pe care îl produce. Observarea vulcanilor
în activitate îl informează pe geolog asupra formaţiei tere-
nurilor vulcanice înmărmurite; observarea avîntului creator
la om îl informează pe biolog şi pe filosoful care caută date

[1] *L'Exigence Idéaliste et le Fait de l'Evolution.*

[2] *Les Origines Humaines*, p. 2.

în biologie asupra puterii psihice care, în trecut, a dat naş-tere la toate variaţiile pe care şi le-a însuşit materia vie.

Menţinerea omului în cadrul animalităţii este aşa dar, la Le Roy, o chestie, în primul rînd, de metodă: omul, considerat ca pisc al evoluţiei lumii vii, explică toate clasele de fapte biologice, „l'invention de la vie ne se laisse comprendre qu'à partir et en fonction de l'Homme" [1]. Dar, trebue să adăugăm acum, menţinerea acestei linii a vieţii care include şi pe om echivalează cu salvgardarea integrală a perspectivei bergsoniene. Dacă Descartes, dacă divinul Cartezius imaginează o ruptură între lumea gîndirii şi lumea întinderii, am văzut că bergsonismul deplasează frontiera opunînd lumea vie şi lumea inertă, organicul şi inorganicul, prin introducerea factorului psihic creator în domeniul întreg al vieţii. Viaţa nu este desfăşurarea unui automatism, desfăşurare conformă cu planul întocmit de un creator providenţial: viaţa este cercetare, este ţîşnire spontană, dar iniţiativă dibuitoare [2]. Asistăm aici, în definitiv, la extinderea maximă a cîmpului în care se poate exercita gîndirea: în Evul-Mediu singur bărbatul era privit ca gînditor, iar femeia ca incapabilă de a cugeta; Descartes atribue cugetul omului, oricare i-ar fi sexul; modernii înţelegînd, graţie transformismului, unitatea evoluţiei, afundă pe om — ca pe un frate mai înzestrat — în lanţul formelor vii, şi nu pot, fără violenţă, să amputeze formele inferioare puse în prelungirea omenirii de însuşirile psihice cu care omul s'a născut din mijlocul vieţii; iar Bergson presupune aproape că materia nu este decît o degradare a psihicului.

Omul este o revoluţie în preajma naturii, nu o ruptură. „Apparition d'une qualité nouvelle ne signifie pas forcément rupture de continuité", va zice Le Roy [3]. Dar — ca să insistăm acum asupra unui nou aspect — nimic nu ne împiedică să atribuim naşterii umanităţii caracterul unei veritabile invenţii, a unei creaţii ireductbile. Calitatea nouă, fundamental nouă, care însă nu rupe continuitatea de generaţie, va apărea ca un fenomen pe care îl vom numi ominizare *(hominisation)*. Precum un corp solid poate fi încălzit în mod continuu fără rezultate esenţiale, pentru ca deodată să asistăm la fuziunea lui, adică la o modificare fundamentală a unora din caracterele lui, la ivirea unui corp lichid în locul corpului solid, tot aşa viaţa se poate modifica insensibil şi neîncetat fără producerea unei calităţi neaşteptate pînă în momentul istoric

[1] *Les Origines Humaines*, Conclusions, p. 339.

[2] Bergson consideră discutabil finalismul radical, tot atît cît şi mecanismul. Vezi *Evolution Créatrice*, p. 40—47.

[3] *Les Origines Humaines*, p. 51.

în care dă naştere omului. Intr'un cuvînt deci, în domeniul vieţii ca şi aiurea, continuitatea nu exclude eterogenitatea.

De aici pornind, Le Roy va căuta să conceapă pe Om într'un chip ştiinţific, va pune totul în aplicaţie pentru a înţelege „que la qualité humaine — si originale et irréductible soit-elle une fois née — a pu éclore à travers une continuité d'évolution créatrice" [1]. Este însă nevoe să spunem cît de desnădăjduitor este acest studiu ştiinţific pe care se razămă toate consideraţiile ulterioare şi care ne descoperă numai cîteva frînturi de presupuneri ipotetice în loc de un solid edificiu de observaţii certe? Antropologia este ştiinţa cea mai puţin avansată şi cea mai arbitrară, iar bazele de discuţie pe care ni le oferă se resimt de această slăbiciune: fără voia sa, Le Roy nu face decît să sublinieze trista imperfecţiune a unor date şi documente sărace, dar pretinse certe, şi să arate imposibilitatea de a clasa formele fosile pentru a stabili arborele filetic al omului şi, prin urmare, istoria evoluţiei biologice omeneşti [2]; precum, iarăşi fără voe, pune în relief caracterele conjecturale, lacunare ale tuturor ipotezelor şi teoriilor asupra modului de viaţă a preomului: se presupune, dar numai se presupune, că pre-omul a cunoscut o viaţă arboricală şi că, la un moment, a survenit coborîrea din arbori şi îndepărtarea din păduri: în acel moment, pre-omul a devenit realmente biman şi biped [3]. Le Roy aici aplică meditaţia sa filosofică unui sistem ştiinţific care nu este departe de a lega aparenţe.

Filosoful nostru, ca şi Bergson, ţine să utilizeze ştiinţa contemporană, dar fără acel sarcasm subînţeles la adresa ştiinţei pozitive care se simte la şeful şcoalei. In plus, între ipotezele ştiinţifice, acea a transformismului este menită să aibă favorurile bergsonismului, fiind un fel de aplicare anticipată a mişcării de idei, un copil venit devreme ca un precursor: transformismul, în adevăr, este expresia introducerii metodei istorice în ştiinţele biologice, a introducerii duratei în determinarea formelor vii. Le Roy face o aluzie directă la curentul bergsonist şi la caracteristica lui principală cînd spune: [1] „Un grand fait domine la phase actuelle de la pensée: *nous sommes en train de découvrir le temps*", după ce la paragraful anterior spusese: „Remarquons que l'histoire est beaucoup plus encore une méthode qu'une science, une méthode applicable d'ailleurs dans tous les départements du réel et de plus en plus universellement appliquée aujourd'hui. Eh bien! Le transformisme n'est en somme que l'application de cette méthode à la biologie..."

[1] *Les Origines Humaines*, p. 53.

[2] Le Roy mărturiseşte (*Les Origines Humaines*, p. 170) că omul descinde fie din Antropomorfi, fie din Catarinieni, fie din Platirieni, fie chiar din Tarsidieni: nu se poate ceva mai vag.

[3] Examinînd toate cauzele posibile ale emigrării pre-omului din păduri la cîmpie, printre care cauze ar fi circumstanţe telurgice, Le Roy se opreşte la o posibilitate pe care o recomandă în modul următor: „Le plus naturel, dès lors, n'est-il pas de s'en tenir à l'excès de peuplement, susceptible de provoquer une expulsion des plus faibles par les plus forts ?" Termenii în care Le Roy recomandă această soluţie nu sînt susceptibili de a provoca o adeziune a cetitorului care să aibă ceva comun cu certitudinea.

Ne trebue mai mult ca să presimţim că Le Roy, spirit serios care n'are supleţa lui Bergson, are să dea întotdeauna evoluţionismului şi ştiinţelor care îl utilizează o atenţie care echivalează cu un credit desăvîrşit, cu riscul ca o minte mai rece să constate că acest credit se adresează unor presupuneri ştiinţifice incomplect fundate?

IV

Omul, la un moment dat al istoriei biosferei, se inserează între primate. Asta nu însamnă că derivă dintr'o formă antropomorfă astăzi existentă: cimpanzeul nu-i este străbun, ci mai degrabă văr. Istoria pre-umană arată trei faze: 1° o fază terestră şi patrupedă; 2° o fază arboreală şi patrumană; 3° o fază bipedă şi bimană. Ominizarea este reprezentată prin trecerea dela faza a 2-a la a 3-a. Pre-omul coboară din arbori şi învaţă să se slujească de mîini: atunci devine om. „C'est l'invention de la main qui a fait l'Homme" [2]. Antropoidul ştie deja să apuce, dar apucă un băţ cu toate cinci degetele de aceiaşi parte. Nimic nu părea să oblige pe om să-şi perfecţioneze mîna. Dimpotrivă, scoborît din arbori, eşit din păduri, el ar fi putut să devie patruped. Cazul lui este deci cu totul excepţional: omul devine biman şi mai prezintă un alt caracter excepţional: inteligenţa. Cum să nu presupunem un oarecare raport între aceste două singularităţi? „Si le pré-Homme a sauvé ses mains, c'est peut-être que, mieux doué intelectuellement, il a su les utiliser pour d'autres tâches. L'idée n'est pas nouvelle. Il y a longtemps qu'on l'a dit: l'Homme est intelligent parce qu'il a une main; et la réciproque ne semble pas moins soutenable" [3]. Mîna este deci strîns legată de un factor psihic. Iată atîtea elemente pe care ni le oferă cercetările antropologiei, oricît de sărace ar fi documentele ei.

Să considerăm cu atenţie acest punct critic al ominizării. Mîna la om este un instrument: inteligenţa un alt instrument:

[1] *Les Origines Humaines*, p. 133.

[2] *Ibid.*, p. 145.

[3] *Ibid.*, p. 195.

inteligența îl învață pe om să se servească de o mînă cu de-
gete opuse: una și alta au o funcție pragmatică: antropoidul
devenit om, apare un *homo faber*, nu un *homo sapiens*, de-
oarece nu este capabil de reflecție speculativă. Și această con-
juncție a inteligenței și a minei nu se limitează la proprie-
tatea prehensiunii; mîna devine și rămîne o unealtă, dar o
unealtă intermediară, auxiliară. Instrumentul anorganic vine
să prelungească și să fortifice, imitîndu-l, instrumentul orga-
nic: bățul imită brațul, piatra percutoare pumnul, cîrligul de-
getul. Teoria proecției este valabilă, dar ceiace trebuește ex-
plicat este *ideia* pe care a avut-o omul de a forma atari
proecții care utilizează materia brută în imitație a organelor:
un factor de *invenție* există aici în mod incontestat. Dar nu
sîntem încă la capătul nedumeririi: omul creează unelte inor-
ganice asemuitoare cu organele; dar el mai creează asemenea
instrumente inorganice care n'au echivalent organic: roata
este, în această privință, un exemplu fericit; pe de altă parte,
omul — și numai singur omul — captează focul, domesticind
o forță a naturii atît de înfricoșătoare și de primejdioasă.
Inovația, sub o influență psihică, este aici vădită [1]. Cu acestea
nu se sfîrșește însă descrierea omului la aurora istoriei sale.
Limbajul, care apare cu articularea, este iarăși un fenomen
pur uman, și limbajul denunță iarăși prezența unui factor
psihic, sub forma unui răsunet în conștiință a semnului, cum
denunță și formația societății umane fără de care nu poate
fi, societate ea însăși *invenție* a geniului omenesc, societate
cu totul deosebită de societățile animale. Aici — nu putem să
nu distingem că am ajuns la un punct capital — stă toată
cheia problemei hominizării. Toate progresele tehnicei, toate
perfecționările și ameliorările, chiar cele mai îndepărtate au
fost produse de o viață în comun. „D'où il résulte, en fin de
compte — va conchide Le Roy [2] — que l'hominisation a dû
s'accomplir socialement, que le sujet essentiel en a dû être,
dès le principe, non pas l'individu isolé, mais le groupe".

Iată, schițate în cîteva poziții, punctele principale după
care Le Roy fixează istoria apariției omului. Ele merită să
fie așezate acum în cadrul bergsonismului, să fie scoase din
domeniul considerațiilor științifice pentru a fi introduse în
lumea ideilor filosofice. S'au remarcat, desigur, două lucruri:
întîi, că toate transformările care l-au produs pe om s'au să-
vîrșit sub impulsia unor factori psihici, că s'au produs ca
niște veritabile invenții; în al doilea rînd, fapt cu totul ho-
tăritor, că inteligența primitivă care a prezidat la uriașa evo-
luție prezintă caractere pur pragmatice, pur experimentale,

[1] *Les Origines Humaines*, p. 262.

[2] *Ibid.*, p. 274.

atentă la propria ei natură. Nu se poate deci spune că Le Roy, făcînd o lungă incursie în domeniul antropologiei, incursie ale cărei rezultate sînt consemnate într'o carte de aproape 400 de pagini, n'a ținut să arunce o lumină nouă asupra uneia dintre cele mai importante dogme ale filosofiei bergsoniene, aceia a inteligenței interesate și practice. Mai mult, antropologia, pentru Le Roy, este o verificare, o confirmare binevenită de ordin pur științific a unui principiu care la Bergson vine gata făcut, cu o aparență aproape axiomatică. Evoluția inteligenței acuză acest aspect pe care șeful școalei îl consideră sub forma sa de rezultat: ea este un instrument de progres material; a demonstra acest lucru pe bază de documente, este a asigura una din bazele bergsonismului, a împiedica orice întoarcere ofensivă a pozitivismului comtian care — fără dovezi istorice — proclamă că era tehnică, experimentală este ultima fază a civilizației omenești, o veritabilă inovație a timpurilor noastre.

Mersul omului are un sens invers de cel indicat de legea celor trei stări: omenirea cunoaște o eră primitivă pozitivă și o eră adultă metafizică. Pe de altă parte, nici nu se poate susține cu Weber că specia noastră cunoaște alternanțe regulate între faze de invenție tehnică și speculație dezinteresată, ci că înaintează fără risc de reîntoarcere înspre înflorirea totală a cugetării speculative: istoria omenirii este „une libération de la pensée". De la *homo faber* se face o trecere înceată la *homo sapiens*, de la acesta o altă trecere înceată la *homo spiritualis*. In mod fatal, instituții sociale devenite tradiționale au dat naștere cugetării speculative. De altfel, lucrurile s'au putut petrece în mod încă mai simplu: cu primul moment de repaus, s'a putut produce la om visarea, contemplarea, speculația dezinteresată. Păstorul, desigur, a fost mai favorizat: în lungile ore de veghe, de inactivitate aproape complectă, el a fost în stare să-și exercite facultatea născîndă de observare și de reflecție, spre deosebire de agricultorul aplecat spre țarină [1].

Totuși, dacă în mod primitiv tehnica avea primul pas, în omul de azi spiritualitatea este departe de a învinge tehnica pînă în punctul de a o suprima: ar fi să dăm o formă prea radicală gîndirii lui Le Roy. Caracterul dominant al epocii noastre este reprezentat prin creșterea concomitentă a tuturor formelor de activitate. „Seulement le volume de la civilisation est devenu si énorme et, entre ses multiples facteurs, les relations de contact si intimes et complexes, que trop souvent la synthèse échappe, qu'il est même difficile

[1] *Les Origines Humaines*, p. 295.

d'apercevoir les éléments et de les comprendre sans omission ni méprise"[2]. Tehnica şi speculaţia se desvoltă concomitent, deşi accentul pare să fie pus cînd pe una cînd pe cealaltă, deşi se pot observa oscilaţii între cei doi poli de activitate intelectuală cu o uşoară predominare alternativă, care nu împiedică conlucrarea şi conexiunile persistente, chiar sprijinul reciproc ce-şi acordă cele două jumătăţi de viaţă culturală menite totuşi să împlinească roluri atît de deosebite.

O chestiune mai rămîne încă în picioare. Inceputurile omului sînt greu de întrezărit: tipurile fosilizate, regăsite ici şi colo, şi atribuite omului preistoric, nu dau o ramură de descendenţă sau, mai bine spus, o linie de prelungire genealogică. Intre omul din Neanderthal, omul din Heidelberg, omul din Cro-Magnon şi omul din Piltdown nu există posibilităţi de apropiere prea mari şi unii savanţi (Boule) merg chiar pînă acolo că deploră lipsa de discernămînt care n'a condus paleontologia să atribue unora dintre aceste forme nume specifice particulare ce le-ar scoate din rîndul strămoşilor omului. Orice ar fi, inexistenţa, în tablourile paleontologice, de tipuri intermediare între aceste forme atît de disparate nu ne lasă să stabilim un plan de evoluţie a omului preistoric, dar trebue să amintim că nici odată paleontologia nu ne oferă un grup nou în stadiu de formaţie, la primele începuturi, ci numai forme gata individualizate: grupurile „le vedem substituindu-se unul altuia, nu născînd unul din altul". Şi nu se vede de ce această lege palentologică generală n'ar fi aplicată omului. Se poate lua ca foarte plauzibil că ruptura morfologică dintre formele fosile ale tipurilor zise preumane se datoreşte acestui fenomen. Dar aceasta nu exclude că unele din ele nu se înlănţuesc pentru a da linia filetică ce duce la omul de azi, ci reprezintă variaţii ale tipurilor preumane dispărute fără descendenţă, ramuri timpuriu uscate.

Acestor consideraţii — şi aici vrem să ajungem — se cuvine să le alăturăm pe cele relative la originea monogenetică sau poligenetică a omului. Darwin, se ştie, era întotdeauna pentru soluţiile monogeniste, poate pentrucă selecţiunile operate de crescători care l-au inspirat aveau ca bază un singur cuplu. Le Roy va inclina şi el înspre monogenism pentru speţa umană, dar la el motivele de ordin religios trebue să fie, desigur, acele care dictează, şi soluţia unei părechi unice din care au eşit toţi oamenii nu este decît soluţia biblică a genezei omenirii. Le Roy inclină a crede că tipuri fosile din acelaşi timp nu sînt toate ale strămoşilor noştri, ci toate minus unul reprezintă colaterali pieriţi fără descendenţă, pe cînd acel *unul* este tocmai străbunul nostru. Ca să înţelegem bine ce s'a putut întîmpla, am putea să discutăm stabilind o linie descendentă în care păşim de la prezent la viitor. Fa-

[1] *Les Origines Humaines*, p. 309.

miliile stingîndu-se foarte repede şi în mare parte, extrem de puţini oameni existînd astăzi sînt meniţi să aibă descendenţi în anul 100.000 al erei creştine, şi totuşi descendenţa acestor puţini la număr va popula întreg pămîntul în acel an. Cîţiva bărbaţi existînd astăzi ar fi deci strămoşii omenirii de peste aproape o mie de secole. Şi putem merge mai departe: „On ne voit rien d'absurde à imaginer qu'il n'y en ait qu'un seul"[1]. Acelaşi proces este valabil cînd ne întoarcem înspre trecut: în cursul timpurilor, nu s'a creat nici un trunchi nou, din nimic, pe cînd trunchiuri au dispărut. Avem aceleaşi motive ca mai sus să afirmăm că la o epocă oarecare îndepărtată, acum 100.000 de ani, au existat foarte puţini oameni a căror linie se prelungeşte pînă azi. „Peut-être donc n'y aurait-il de nouveau rien d'excessif à imaginer qu'en remontant assez haut, suivant l'ordre convenu le long de nos lignes respectives d'ascendance, nous aboutissions tous, tant que nous sommes aujourd'hui, au même ancêtre paléolitique"[2]. Astfel naturalistul se apropie de un răspuns care pînă acum nu se sprijinea decît pe raţiuni de ordin moral şi religios, şi faţă de această conformitate posibilă Le Roy îşi exprimă toată satisfacţia.

Materialismul este mai mult decît o doctrină: el este o *atitudine*; el merge de la inferior la superior, adică explică superiorul prin inferior, complexul prin simplu. Spiritualismul este şi el o atitudine: atitudine diametral opusă. Spiritualismul este atitudinea lui Le Roy. Pentru el, graţie transformismului bine utilizat, omul explică viaţa, viaţa materia brută şi întreagă realitatea este un psihism care se degradează începînd de la om. Dar dacă omul este baza studiului, el este şi sfîrşitul la care orice studiu se opreşte. El devine astfel centrul constant al tuturor perspectivelor, pe cînd restul constitue liniile de fugă ce se topesc în orizonturile îndepărtate. Omul, în cel mai înalt grad, rămîne gîndirea care inventează, gîndirea creatoare, şi aceasta este o gîndire intuitivă. A sosit timpul să adîncim acum acest aspect suprem.

Istoria vieţii nu este altceva decît istoria gîndirii; iar o teorie a invenţiei nu este decît o traducere a teoriei evoluţiei. Acest paralelism trebue să-l strîngem mai deaproape, chiar să-l părăsim într'o perspectivă finală pentru a trece cu desăvîrşire în domeniul psihic, pentru a construi o psihologie a invenţiei, ba chiar pentru a construi *logica invenţiei* visată de Leibniz. Atunci, dar numai atunci, vom putea spune că sîntem în posesia unei filosofii complect adevărate. Filosofia pe care o găsim astăzi în fiinţă are un mare neajuns pe care trebueşte să-l denunţăm: ea lasă actele invenţiei în noaptea

[1] *Origines*, p. 237.
[2] *Ibid.*, p. 238.

unei spontaneităţi cu desăvîrşire inconştiente, considerind in-
venţia ca un fel de accident fericit care nu are nici posibi-
litate, nici trebuinţă de vre-o explicaţie, şi nu cercetează de-
cît produsele elaborate pentru a reconstrui în mod critic şi
a omologa ceiace s'a descoperit la întîmplarea inspiraţiei, fără
a explica generaţia acesteia, caracterul ei originar care dis-
tinge pe inventator de utopist. „Ainsi la lumière intelligible
serait apportée après coup, venant d'une source étrangère
aux contingences de la trouvaille..."[1]

A studia condiţiile invenţiei, aceste condiţii pe care fi-
losofia obişnuită le lasă în umbră, este mai mult a face psi-
hologie, decît a crea o logică, logica implicind stabilirea re-
gulelor stricte, nu analiza circumstanţelor. Va fi deci zadar-
nică tentativa lui Le Roy? Va trebui şi el să abdice în faţa
imposibilităţii vădite de a arăta cum trebueşte să procedăm
ca să inventăm cînd acesta pare a fi un secret al geniului
omenesc, un secret al creaţiei ştiinţifice sau artistice? Va ră-
minea filosoful francez victima unei zadarnice speranţe, joaca
iluziei de a crea o tehnică a creaţiei? Sau dimpotrivă, şi a-
tunci va aduce el o contribuţie capabilă de a fi înregistrată
vrînd să disciplineze indisciplinabilul, să ordoneze inordo-
nabilul şi imprevizibilul, să pue în formule universale ceiace
este, prin esenţă, original, personal, autonom? Desigur, dacă
există o carte îndrăzneaţă, abilă, remarcabilă prin sagaci-
tate şi prin forţă în filosofia franceză contemporană, aceasta
nu poate fi decît tomul II din *Pensée Intuitive*. Încă odată
însă: clădeşte acea carte o logică a invenţiei, cum o promite Le
Roy? Aici ne temem că trebue să răspundem în mod negativ.
Lucrarea aceasta este cea mai remarcabilă din cîte a scris
Le Roy, ea este plină de inspiraţii fericite, bogată în analize
pe care numai un spirit ajuns la plenitudine le poate între-
prinde — capitolul, în special, asupra *Verificaţiei* este admi-
rabil de luciditate, un punct culminant al bergsonismului —
ea nu ajunge însă la ţelul propus.

Logica invenţiei, în opunere cu logica conceptuală, nu se
va bizui pe principiul contradicţiei, — sîntem complect de a-
cord. Invenţia introduce contradicţia fiindcă introduce nou-
tatea imprevizibilă ce prea adesea vine să rupă perspectivele
conştiinţei omeneşti, ce prea adesea răstoarnă noţiuni care
singure păreau inteligibile. Principiul contradicţiei, — o admi-
tem, — nu are o aplicaţie cu adevărat universală, semnifica-
rea acestei legi restrînse şi limitate gîndirii discursive este
că se potriveşte domeniului *identităţii*, nu şi domeniului
schimbării. Dar trebue să recunoaştem că nesolidificatul, care
nu ascultă de legea contradicţiei, nu comportă regule de fel

[1] *Pensée Intuitive*, t. II, p. 171.

sau comportă regule altele. Dacă adoptăm prima presupunere, însamnă că nu există o logică a invenţiei, fiindcă nu există logică acolo unde nu se pot determina regule, şi lucrurile se simplifică. Dar dacă, alături cu Le Roy, pretindem să construim o logică a creaţiei, trebue să demonstrăm posibilitatea unor norme, dacă nu chiar să enumărăm aceste norme. Desigur, nu este absolut adevărat că Le Roy rămîne complect mut faţă de asemenea pretenţii ce le ridicăm: pe lîngă subtila analiză psihologică el stabileşte[1] o normaţiune de conduită, precum la p. 148 cînd edictează „la soumission au donné", la p. 150 cînd comandă ascultarea faţă de sensibilitatea intelectuală sau de disciplina morală, la p. 156 cînd enunţă cele cîteva principii şi precepte la care trimetem pe cititor fără a mai întreprinde o reproducere inutilă. Dar dacă toate aceste recomandări n'au caracterul precis, aplicaţia automată pe care sîntem deprinşi să le acordăm comandamentelor logice, ele mai au enormul cusur de a fi crimpee, zone cu totul izolate de pătrundere în viaţa gîndirii nediscursive, şi ele reprezintă o prea slabă recoltă a unei sforţări uriaşe, o recoltă atît de slabă şi de mediocră încît, în loc de a ne bucura ca în faţa unor prime cuceriri, sîntem cu totul aplecaţi să recunoaştem dezolanta zădărnicie, iremediabila vanitate a unor atari sforţări de a sonda cunoaşterea la nivelul ei cel mai profund.

Este greu, de altfel, să nu vedem adevărul: stabilirea unei logice nediscursive, a unei logice intuitive este încă o chestie pe care Bergson o lasă nerezolvată şi care îi atrage critice din toate părţile. Le Roy pare preocupat, şi în acest caz ca şi în altele, să consolideze o cucerire bergsoniană, s'o asigure, s'o pue la adăpostul oricărei atingeri şi oricărei obiecţii. Şi toate străduinţele sale trebuesc considerate ca mergînd în acest sens. Inteligenţa este o armă de acţiune practică, nu o unealtă de cunoaştere, şi numai intuiţia, simpatia imediată poate să facă oficiul pe care filosofia, cuprinsă de o orbire naturală, îl lasă inteligenţei. Rămîne să demonstrăm că, prin apelul său la intuiţie, bergsonismul este departe de a introna fanteziile simţului intim în ciuda oricărei reguli şi oricărei probe, aşa cum i se obiectează de obicei; rămîne să stabilim că „toute vraie intuition est une intuition vraie"; rămîne să construim, cu alte cuvinte, o teorie a cunoaşterii bergsoniană.

Mai mult decît să justifice intuiţia în fapt, edictîndu-i regulele, Le Roy se va preocupa, aşa dar, să o justifice în drept, să-i determine valabilitatea principială. Dacă, precum se zice de obicei, cunoaşterea este relativă, asta se da-

[1] *Pensée Intuitive*, t. II.

torește, in primul rînd dualității între subiect și obiect. Și
totuși este nevoe să recunoaștem că subiectivul este un ele-
ment tardiv în actul de cunoaștere: spiritul cunoscător, în
mod originar, este afundat în continuitatea universală. „A ce
moment de départ, chacun de nous fait partie lui-même du
flux universel, comme un homme à demi noyé qui s'aban-
donne emporté par un courant"[1]. Ceiace numim conștiința
de sine, această deșteptare progresivă care ne separă de res-
tul universului, care opune o lume internă și o lume exte-
rioară, iată izvorul dualității subiect-obiect, iată resortul unei
cunoașteri menite să conție un serios element de relativitate.
Din acest motiv, mintea noastră alterează realitatea. Dar, așa
stînd lucrurile, se recunoaște că spiritul, prin rădăcinile sale,
de pildă în actul percepției, reproduce oricînd fragmente din
absolutul pe care l-a posedat altădată în întregime; și este
destul să acuzăm acest aspect, să ne afundăm în imediatul
intuiției, ca să ne liberăm de artificiul recent al unui contact
în care ne separăm de tot universul. Chezășia, așa dar, pe
care ne-o dă intuiția constă în saltul pe care îl facem peste
un zid clădit cu trudă, dar clădit în ciuda acestei resorbțiuni
a eului prin non-eu. Mai avem atunci nevoe să ne întrebăm
dacă intuiția ne conduce la adevăr ? Mai avem nevoe, odată
ce am constatat că era o barieră și am răsturnat-o, să de-
monstrăm că drumul este liber? Intuiția nu este o forță nouă,
încă neîncercată și, ca atare, nesigură. Deosebim, desigur, o
preintuiție, o intuiție primordială, veritabilă prefață a vieții
spirituale, și o intuiție consumată, care este gîndirea redeve-
nită simplă: și numai aceasta din urmă este o formă supe-
rioară, dar una derivă din cealaltă, ca o perfecționare.

Sîntem deci capabili, la urma urmei, să posedăm abso-
lutul ? După filosofia clasică, căutînd absolutul, noi ne ve-
dem condamnați să renunțăm în fața unei probleme care re-
naște vecinic din soluțiile sale. Pentru bergsonieni însă, noi nu
mergem spre absolut ca înspre o cucerire viitoare care fuge
neîncetat înaintea noastră ca cetatea din mirajul deșertu-
lui; încă de la originea cunoașterii, noi dobîndim o arvonă a
realului, un fel de rezidu autentic care, subt formă parțială,
rămîne de la o epocă la alta; și absolutul întreg nu este decît
o limită a seriilor de realități parțiale pe care le atingem
succesiv. De altfel, școala adevărului este școala răbdării
"...la vérité, pour nous, n'a rien de statique: ce n'est pas une
chose, mais une voie et une vie"[2]. Ideile se transformă și se
schimbă : „mais, sans dommage". Ele compun o istorie as-
cendentă a activității creatoare a spiritului uman, a dinami-

[1] *Pensée Intuitive*, t. II. p. 269.
[2] *Ibid.*, p. 204.

cei mintale, ele se sudează în trecut, dar, prea adesea, ele for-
mează noi condiții de inteligibilitate și ne liberează, în chip
necesar, de scandalul unei contradicții, înființînd o eviden-
ță ce ni se părea imposibilă, o regulă morală pe care edu-
cația primă o prezenta ca absurdă, o formulă de artă pe care
natura noastră, încă nemodificată o declara inadmisibilă.

Asta, și nu altceva, trebue să înțelegem cînd vorbim de lo-
gica nouă a lui Le Roy, de o logică nu a conceptului, ci de o
logică a dinamicei mintale : logică ce nu edictează regule
proprii, dar care ne face să punem piciorul în regiunile infra-
discursive, știință deja practică, dacă nu normativă, fiindcă
dacă nu reglementează, asigură totuși un avînt creației spi-
rituale propriu zise. Logica invenției — dacă vrem s'o numim
așa — nu anulează logica conceptuală, precum intuiția nu a-
nulează reflecția: una se complectează prin alta. In viața spi-
rituală, reflecția și intuiția se prezintă ca două direcții de
mers inverse și complimentare, ca o oscilație: „un retour qui
suppose un aller"; intuiția este un salt al spiritului dincolo
de zona luminii raționale: reflecția o reîntoarcere, o destin-
dere prin care se sfîrșește inspirația. Bergsonismul întreg s'a
născut ca să împiedice înăbușirea prin rațiune a facultăților
noastre spontane de creație: dar el nu înțelege, grație unei
reacții excesive, să înăbușe inteligența, să o ruineze. „On a
dit souvent que ces conduites vont — de propos délibéré ou
sans le vouloir — contre l'intelligence, contre la raison. Je
souhaite que le lecteur ait bien vu la vanité de pareils dires,
et qu'ils supposent étroitesse dans la manière de définir l'in-
telligence ou méprise touchant le véritable rôle de l'intui-
tion"[1].

Nu vrem nici să mărim, dar nici să micșorăm rolul lui
Le Roy. L-am studiat fără nici o idee preconcepută. Și dacă
istoricii filosofiei s'au preocupat atît de mult să cerceteze
ce au devenit învățămintele lui Descartes în ochii unor
Mallebranche, Spinoza, Leibniz, dacă ei au ținut să des-
copere cum se rezolvă pentru aceștia imperfecțiile, obscu-
ritățile și contradicțiile unui sistem genial, dar failibil ca tot
ce este uman, ni s'a părut demn de tot interesul să vedem
cum se repercutează lipsurile și impreciziile filosofiei con-
temporane a lui Bergson în opera celui dintîi discipol în-
semnat al său. Și am descoperit, credem, în Le Roy, deasupra
oricărui lucru, un cetitor extrem de atent și de meticulos,
în așa măsură că nu pare să-i fi scăpat ceva, să fi omis de a-și
însuși o linie sau un cuvînt, în așa măsură iarăși că spiri-

[1] *Pensée Intuitive*, tom II, pg. 223. Vezi și sfîrșitul cap. II din lu-
crarea de față, în jurul unui citat de un spirit aproape identic.

tul discipolului pare să se identifice cu acel al maestrului. Nu este de mirare, aşa fiind cazul, că mintea lui Le Roy a completat şi n'a corectat. Teoria bergsoniană a intuiţiei dobîndeşte, în special, în opera lui Le Roy o vigoare nouă, o amploare ce nu trece însă de limitele primitive, ce nu trădează cîtuşi de puţin. Socotim că am reuşit, în parte, să punem în relief acest lucru. Ne-am limitat, de altfel, cercetările la această problemă a intuiţiei, fiindcă şi autorul ambelor tomuri din *La Pensée Intuitive* o consideră cu precădere. Dacă însă marele Bergson nu-şi va putea odată îndeplini promisia de a încorona sistemul său cu o morală, avem credinţa că o morală bergsoniană, prelungire naturală a doctrinei, are mulţi sorţi de a purta semnătura lui Le Roy.

Dan Bădărău

Incercare mică despre marea poezie

Imbătaţi de cadenţa clapelor din afară, teoreticianii poeziei pure au crezut că sorbeau din chiar izvoarele frumosului, atunci cînd rosteau în extaz golul profund al faimosului vers racinian

La fille de Minos et de Pasiphaé,

sau nostalgica evocare baudelairiană

Mais les bijoux perdus de l'antique Palmyre,

punînd aşa mai presus vehiculul verbal, decît mărgica de aur, ideia, mînată spre stele pe roata lui sonoră.

La sursele adevăratei poezii, se găseşte întotdeauna lucirea unei idei sau cel puţin conturul tremurat al unei emoţii. Dealtfel, e interesant de observat că versurile celebre, citate pentru sonoritatea lor splendidă de către ferventii poeziei pure, conţin întotdeauna, cu bagajul aferent de idei, nume de oameni şi locuri moarte. Rostirea lor se vădeşte plină de o subtilă şi melancolică putere de evocare:

Pleurant comme Diane au bord de ses fontaines
Ton amour taciturne et toujours menacé...

sau

Je t'apporte l'enfant d'une nuit d'Idumée...

Nu sînt numai cadenţe armonioase şi goale în versurile acestea. E ceva mai mult. E singurul lucru ce rămîne atunci cînd sonoritatea a trecut. E farmecul dureros al celor cîteva numiri străvechi de umbre apuse şi ruini, ce ne vorbesc de o lume cu ceruri senine, cu zei surizători şi tineri. Columne de marmură au fost îngropate, ţărmuri albastre s'au şters, glasuri au amuţit, dar ecourile încă le păstrează. Versurile conţin o evocare. Bagi de samă că acordurile brodează cu fineţă un sens.

Cadențele melodioase ale poeziei pure nu alcătuesc decît un element al marii poezii. De cealaltă parte a balanței, spînzură, imponderabilă aproape, ideația.

Fuga alăutelor urcă ușor dealungul cîntecului dinăuntru al gîndirii. Cine ascultă orchestra observă că ea desvoltă, andante și allegro, arabescul vuitor al ideilor. Poezia nu este numai o exprimare a unei sensibilități proprii, ci, în limanurile ei senine, un efort spre cunoaștere. Clar-obscurul sonorităților și al impulsurilor interioare se împrăștie cu încetul și din brume se înalță într'o altă lumină edificiul cu linii severe și pure al cunoașterii:

Imaginile sclipitoare,
Ce'n repezi șiruri se diștern,
Repauză nestrămutate
Supt raza gîndului etern.

Ca nicăieri mai luminos, raza gîndului etern se manifestă în figurile poetice.

Nu s'a stăruit îndestul asupra acestor accente în cascada clară a poeziei. Cercetătorii le-au clasificat, fără să-l adîncească pe fiecare în parte. A lipsit un criteriu precis.

Ochelarii didactici deslușesc mai multe figuri poetice, dar ele toate, dela Omer la Voronca, sînt numai trei: comparația, imaginea și, cu un nume kantian, schema [1]. Nu există nici un termen de asemănare între ele, nici o posibilitate de apropiere. Menirea fiecăreia este alta și, iarăși, altele sînt domeniile de gîndire, la care se aplică fiecare.

* * *

De multe ori, poetul exprimă direct o stare sufletească:

...triste cuer, ventre affamé,
Qui n'est rassasie aux tiers,
M'oste des amoureux sentiers [2].

sau o înfățișare externă:

Trei rînduri de smaralde
Rotunde de-o potrivă jurîmprejur răsar,
Pe-alocuri întrerupte de-o piatră rubinie
Și de un bob mai mare de vechi mărgăritar.

[1] Clasificarea este oarecum arbitrară, căci sare peste nuanțe și șade cam țeapănă în corsetul de oțel al unui punct de vedere. Dar vom arăta îndată că punctul de vedere nu e fantezist și permite o privire unitară.

[2] După cum se vede, citām la întîmplare.

Și suspinul de regret de acum cinci sute de ani al sărmanului Villon și „Tiara lui Grigore" de acum cîțiva ani a d-lui Arghezi sînt notațiuni nemijlocite. In cazul dintîi, avem o mărturisire și într'al doilea o descriere, dar amîndouă sînt, deopotrivă, observare și exprimare directă a realității. Așa înțeleasă, poezia apare ca un cortegiu ritmic de stări sufletești și de reprezentări.

Mai ades însă, poeții, filosofi în felul lor, pătrund și interpretează realitatea. Se străduesc să o cunoască. Și atunci succesiunea reprezentărilor și a lucrurilor dinăuntru se organizează cu pietrele unghiulare ale figurilor poetice. Arhitectura subtilă a gîndirii vibrează delicat dealungul versului.

Intîia piatră de construcție este comparația. In procesul ascendent al cunoașterii, ea este o încercare de a defini un lucru prin alăturarea cu altul. Termenul principal se lămurește sau se evocă printr'un termen secundar, care, de cele mai multe ori, este o calitate, o nuanță sau o posibilitate a celui dintîi. Un ton armonic. Iar procedeul prin care termenul minor se leagă de cel major este acela, empiric, al asociațiilor de idei și de reprezentări. De unde se vede că, spre deosebire de celelalte figuri poetice, comparația nu aparține cunoașterii pure. Să dăm exemple:

Ființa iubitei dispărute, umple sufletul poetului,
Ca o mireasmă 'ntr'o pădure.

Arghezi: „Psalmul de taină"

și în cerul unui poet de avantgardă:

Luceferi dau în clocot ca laptele pe vatră.

Cîteodată, o amintire scumpă se răspîndește în noi, cu puterea de pătrundere a miresmelor și, uneori, în nopțile clare, lumina luceferilor fierbe ca spuma subțire a laptelui. Mai bine simțim, cînd poeții spun așa, dulcea învăluire a amintirii, mai bine vedem strălucirea fascinantă a luceferilor și de tot minunată se face „Tiara lui Grigore", dacă smaraldele-i se'nșiră

Ca dinții în gingie.

Termenul secund, nuanța, ajută cunoașterea, apropiind de înțelegere termenul principal.

Comparația stîrnește sclipiri în iazul cu lebede al versului și lucrurile din fund se înalță limpezi.

Mai limpezi se zăresc, privite prin cristalul de ghiață al imaginii. Totuși jocul colorat al comparațiilor, interpretări

personale ale realităţii, dăruesc poeziei densitatea luminoasă a lucrului gîndit. Chiar dacă această gîndire e numai un comentar.

Cercetată mai deaproape, comparaţia cuprinde întotdeauna o analiză. Intr'adevăr, termenul ei minor este conţinut în termenul principal. Astfel, în versul de mai sus, clocotul luceferilor este şi el un fel de fierbere spumoasă a laptelui. Legătura între aceste două concepte este gîndită, întocmai ca într'o judecată analitică, prin identitate.

Tocmai prin asta se deosebeşte comparaţia de celelalte figuri poetice, imaginea şi schema, care cuprind judecăţi sintetice:

Versul:

Blîndeţa ca o navă printre zăpezi difuze,

este o sinteză, întrucît termenii alăturaţi nu se cuprind unul într'altul. Legătura dintre conceptul de „blîndeţă" şi acela de „navă" nu poate fi gîndită prin asemănare. Numai îndemînarea poetului face ca această legătură să apară firească, indestructibilă. In sinteză stă farmecul insondabil al creaţiei. Şi'n unda ei curată, concepte, între care mintea comună pune prăpastii de netrecut, se ating şi se îmbrăţişează.

***

„Muzica este o eliberare a geometriei", spune Cocteau şi, desigur, nu vrea să afirme prin asta că ea ar însemna o anarhizare a ritmurilor, ci numai o descleştare a liniilor şi a planurilor pînă atunci imuabile. Spiritul creator le animă numai. Figurile pure saltă, se despart şi se încrucişează, integrîndu-se în hora mlădioasă şi rotundă: armonia.

Şi poezia, din punctul de vedere formal, este o eliberare a geometriei, căci şi ea se joacă — disciplinat, după canoane aspre — cu ritmuri şi imagini. Versurile curg vioae, strofele alunecă una după alta, dar stricteţa procedeelor de creaţie se simte. Orînduirile geometriei nu s'au sfărîmat. Sensurile ei pure se păstrează, liniile rămîn.

Dar mai ales în alcătuirea dinăuntru a versului, în însuşi sensul cuvintelor, se vădeşte înclinarea către simplitatea aristocrată a geometriei. Toată această simplitate se concentrează, ca oceanul într'o picătură, în imagine.

Păstrînd întreagă nobleţa formei, imaginea este o sinteză a diversităţii date într'o intuiţie sensibilă. E de esenţa intuiţiei sensibile de a cuprinde diversitatea, dar este de esenţa imaginaţiei forţa de a lega între ele, de a cimenta elementele disparate ale intuiţiei, evidenţiind astfel unitatea de sinteză

a înţelegerii. Imaginea provoacă şi realizează organizarea sensibilităţii. Cu alte cuvinte, imaginea apare atunci cînd haosul intuiţiei a fost domesticit. Imaginea şi, pe umerii ei, marea poezie coincid cu apusul pasiunii.

Astfel înţeleasă, imaginea nu poate fi confundată cu comparaţia, simplă alăturare de reprezentări. Ea este un produs al imaginaţiei pure, nu al procesului asociaţionist, care condiţionează comparaţia.

In strofa:

Pe ceru'nalt cu soarele pieziş,
Cearceaf curat făcut din pînză nouă,
Un cîrd, ce-abia se vede, de cocori
Atîrnă ca un ac cu aţa'n două,

un tînăr, pe alocurea de surprinzător talent, cizelează o adevărată imagine a zborului cu laturi şi vîrf al cocorilor. Fenomenul plutirii lor domoale şi disciplinate este redus printr'un act de sinteză la elementele lui primordiale: două fire uşoare convergente într'un punct, *formă* ce se înalţă spre soare. Imaginaţia împinge şi mai departe procesul de simplificare, şi zborul se reduce la imaginea ideală: un unghiu ascuţit, ce lunecă lin în planuri albe. Cunoaştem în Chateaubriand o imagine perfectă, o rază de soare „comme une tangente d'or sur la sphère mouvante des eaux". Este aci însăşi figura neschimbată, pură, a răsăritului de soare, deşi el, dela un pol la altul, apare ochiului totdeauna altfel.

Impletind în şerpuirea versului linii, sensuri şi figuri ideale, imaginea face să vibreze, în meleaguri albastre, spaţiul ca formă a sensibilităţii pure.

In procesul de sinteză intelectuală a imaginii, fenomenele sînt reprezentate prin conceptul general, căruia ele se subsumează. Din piscul imaginii, gîndirea poetică face un salt prodigios către categorii.

Imaginea devine valabilă pentru toate fenomenele ce i se subsumează. Imaginea unghiului, care se deplasează într'un plan fix, este valabilă pentru toate zborurile cocorilor.

Un cîrd, ce-abia se vede, de cocori
Atîrnă ca un ac cu aţă'n două...

este ceva definitiv. Simţi fără putinţă de tăgăduire, că numai aşa pot aluneca în aer păsările acestea mari şi cuminţi. Tot aşa cum, în pustiurile mării polare sau în clocotul de azur al Iavei, soarele răsare veşnic „ca o tangentă de aur pe sfera trepidantă a apelor".

Mintea străbate universul cu lumina fără de greşală a conceptelor pure. Acestea domină realitatea întrucît o condi-

ționează. In drumul către ele, imaginea este o poartă nestrămutată, cu prag inalt, prin care trece, domesticit, haosul inspirației sensibile.

***

Dacă prin imagine poetul se apropie de puritatea calmă a formelor geometrice, prin schemă el se așează deadreptul în lumina fără de pereche a conceptelor pure — cele douăsprezece păsări albe, *categoriile* — și ajunge, pe aripa lor senină, în hotarele unde stăpînește, superbă și singură, cunoașterea.

O distanță considerabilă desparte categoriile de fenomene. Jocul lor subtil și aplicarea lor la datele realității fenomenale constitue, spune Kant, „o artă ascunsă în adîncurile spiritului omenesc". Trebuește cu necesitate să existe „un al treilea termen, care să fie omogen pe de o parte categoriei și pe de altă parte fenomenului și care să facă posibilă aplicarea primei la cel de al doilea" [3]. Acest al treilea termen, *schema*, e picătura de lumină, prin transparența căreia se poate privi și pătrunde, rostogolindu-se în abisuri vaste, realitatea.

De multe ori, drumul de la categorie la fenomen se străbate în mod conștient, mintea refăcind cu trudă calea, pe care, irațional și insondabil, o parcurgem intr'o clipă. Gînditorii au deslușit în labirintul spiritului drumuri drepte către categorii. A fost aceasta una din menirile teoriei cunoașterii.

E cunoscută teoria schopenhaueriană a eternității prezentului. Ei bine, Eminescu — inspirat și de gîndirea eleată [4] — exprimă pregnant teoria filosofului în versurile :

Cu mîine zilele-ți adaugi,
Cu ieri viața ta o scazi,
Și ai cu toate astea'n față
Deapururi ziua cea de azi.

Să ne explicăm.

După Schopenhauer, în firul veșniciei, trecutul și viitorul nu au însemnătate. Cel dintii e mort, cel de al doilea nu există încă decît în stare de probabilitate. De un lucru sintem siguri: de clipa de față. Ceeace ființează etern este prezentul. Timpul, o goană veșnică a prezentului.

Tot ce-a fost ori o să fie
In prezent le-avem pe toate.

Kant a demonstrat că o aplicațiune a categoriei la fenomen nu poate fi posibilă fără o determinațiune transcendentală a timpului. Această determinațiune transcendentală constitue, în general, schema conceptelor pure și cu ajutorul ei, fenomenele se subsumează categoriilor. Formulind teoria eternității prezentului, Schopenhauer — și, cu el, Eminescu — conturează schema *substanței*, adică determinarea transcendentală a permanenței realului in timp. „Deapururi ziua cea de azi" este o schemă în sens kantian, adică reprezentarea realului ca un substrat al timpului, substrat ce rămîne imuabil, în vreme ce totul se schimbă. „Nu timpul se scurge, constată Kant, ci, în el, existența schimbării". Timpul e fix, încremenit. Numai că noi trecem prin el, îl străbatem triști, rătăcind între un cimitir, trecutul, și o incertitudine, viitorul. Existența, o mare trecere între două ape: timpul și spațiul. E ceeace eleații intuiau nelămurit, atunci cînd pomeneau de o tragică împietrire a existenței. E ceeace mai plastic s'ar exprima, dacă am izola un vers din „Scrisoarea I-a":

Timpul mort și'ntinde trupul și devine veșnicie.

Eternitatea kantiană, skopenhaueriană și eminesciană a prezentului, este schema categoriei numite „substanță". Prin intermediul acestei scheme, fenomenele realității sensibile se subsumează substanței. Intr'adevăr, numai într'această categorie pot să fie determinate, în raport cu timpul, succesiunea și simultaneitatea fenomenelor.

Odată stabilită schema, fie că i-am zice, ca Schopenhauer, eternitatea prezentului, fie că am numi-o, cu un termen kantian, permanența realului, filosoful ne apropie de puritatea nemai aflată a categoriei. Drumul lui merge, prin schemă, dela lumea sensibilă către categorie. Stăruința filosofului se raportează mai mult la fața schemei de către categorie.

In versurile din poezia „Cu mîine zilele-ți adaugi", poetul adîncește și plasticizează teoria schopenhaueriană. Dar originalitatea lui Eminescu stă în aceea că îndată ce s'a apropiat, cu filosoful, de categorie, se întoarce, pe mîni și pe frunte cu lumina ei lilială, spre fenomen. Schema eminesciană, „deapururi ziua cea de azi", e o punte de argint întinsă sub pașii de fluture ai categoriei, în drumul ei către lumea

[3] Imm. Kant, *Critica rațiunii pure*. Despre schematismul conceptelor pure.

[4] Sorgintea eleată și schopenhaueriană a gîndirii poetului este sugestiv documentată în studiul d-lui Tudor Vianu asupra poeziei eminesciene.

sensibilă. Căci menirea poetului de interpret și cîntăreț al văzutului se aplică mai mult la fața sensibilă a schemei. Schopenhauer rămîne la categorie. De acolo, Eminescu își întoarce privirile spre lumea fenomenelor.

Tot în Eminescu întîlnim schema conceptului pur al cantității: *numărul*. Mai întîi ea apare confuză:

> *...bătrînul dascăl...*
> *Uscățiv așa cum este, gîrbovit și de nimic,*
> Universul fără margini e în degetul lui mic.

dar imediat după aceea răsare scînteietoare și precisă:

> *Căci sub frunte-i viitorul și trecutul se încheagă.*
> Noapte-adinc'a veșniciei el în șiruri o deslegă;
> *Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr*
> *Așa el sprijină* lumea și vecia într'un număr.

* * *

Ordonată mai puțin cu ajutorul comparației, mai bine cu acela al imaginilor, diversitatea intuiției sensibile — material amorf al inspirației poetice — se organizează desăvîrșit prin intermediul schemelor. Cu acestea din urmă, poezia intră definitiv în hotarele de dincolo de simțuri și de experiență ale cunoașterii.

Edificiul gîndirii își adaugă minarete grațioase în piscul senin al versului. Din turnul celor douăsprezece categorii, ochiul vede pînă departe și amplifică enorm. Cunoașterea pură se desfată, solemnă și calmă, peste întinsuri. Realitatea curge disciplinată între cele trei dimensiuni. Surpriza încetează. Noutatea începe să moară.

Cu figura poetică a comparației, țîșnea nebănuitul spumos al grației; cu imaginea, dansul versului se rotește în pașii molcomi și albi ai clarității, și tot mai mari și mai aproape se văd, prin lentila ei, lucrurile vieții. Cu schema intrăm, umili și înspăimîntător de singuri, în strălucirea uluitoare a categoriilor, în domeniul inospitalier unde umbrele și indoiala au murit de mult și unde siguranța nezdruncinată turbură sufletul și doare. Abia acum băgăm de samă, pe urmele luminii, că planurile existenței sînt nestrămutate, că, neștiutori, pierim în fiecare zi, trecînd prin goluri ce se'nvîrtesc în loc:

> *Vremea trece, vremea vine.*

Zădărnicia fărămițării celei mari ne apare deodată. Intensitatea razelor cunoașterii usucă și devastează. Excesul de siguranță ne face sceptici. Cînd mai departe e ca și aci aproape, cînd drumurile nu mai duc nicăeri, încordarea se oprește și privirile cad în pămînt. A săvîrșit o mare crimă filosoful neîndurat, care a pus zăvoare și canoane elanurilor spre necunoscut și a împiedicat spiritul să se dea copilărește peste cap. Nu trebuia stîrpită mirarea și nimeni n'avea dreptul s'alunge absurdul din grădinile gîndirii. A nu greși, a nu te îndoi de nimica înseamnă a muri.

Le știm pe toate de demult. Deși aparențele alunecă și se succed frenetic, nimic nu sare alături de făgașurile, construite pentru veșnicie, ale începuturilor:

> *Toate-s vechi și nouă toate.*

Orbit, ochiul își tremură privirea și fața se strîmbă într'un rictus amar:

> *Alte măști, aceeași piesă,*
> *Alte guri, aceeași gamă.*

Îi este dat poeziei mari să exprime, fără poză și patos, tragedia domoală și albă a existenței, prinsă în copcile de fier ale cunoașterii.

In versurile de mai sus, să nu deslușim protestul molatec al unui romantic dezabuzat, ci oboseala pleoapei, ce cade pe retina istovită de o lucire extraordinară.

Vasile V. Georgescu

Cronica externă

Criza engleză şi repercusiunile ei internaţionale

Inainte de prăbuşirea lirei sterline, foarte puţină lume bănuia gravitatea crizei engleze. Specialiştii vorbiau, ce-i drept, de mult de simptome neliniştitoare: balanţă comercială din ce în ce mai deficitară, şomaj persistent şi masiv, datorie publică zdrobitoare, deficit bugetar prelungit, agitaţii în Indii, dificultăţi în Egipt. Dar soliditatea proverbială a economiei engleze şi stabilitatea seculară a lirei înlăturau însăşi posibilitatea unei crize care să aşeze Anglia printre ţările continentale.

Opinia publică, fascinată de amintirea prosperităţii din epoca victoriană, considera dificultăţile de după războiu ca un fenomen superficial şi trecător. Ea era ferm convinsă că zilele bune de altă dată se vor întoarce din nou.

Pe continent, iluzia era şi mai puternică. Opinia publică europeană nu voia să vadă decît avantagiile pe care Anglia le-a tras din războiu, şi acestea păreau prea mari pentru a mai ţine seamă de sacrificiile cu care au fost plătite. In adevăr, Marea Britanie ieşia din războiul mondial cu un prestigiu incomparabil şi, dintre toţi beligeranţii, părea cea mai bine pregătită pentru a profita de restabilirea păcii. Ea a scăpat cu teritoriul intact şi cu Imperiul consolidat, iar progresele realizate de industria sa păreau a o pune în situaţia de a-şi relua expansiunea comercială şi financiară. In tot cursul războiului a păstrat o supremaţie navală pe care nici submarinele, nici bătălia dela Jutland n'au putut-o compromite. Prin tratatul de pace şi-a asigurat Palestina, Mezopotamia şi Irakul — adică toate căile Indiilor; a anexat cea mai mare parte a coloniilor germane, în primul rînd Africa de Est şi de Sud-Vest, care-i vor permite într'o zi să organizeze un vast imperiu african dela Cap la Cairo.

A trebuit să vină catastrofa prăbuşirii lirei pentru ca gravitatea crizei să apară limpede în ochii tuturor.

Evenimentele care au precedat această catastrofă sînt prea recente şi prea cunoscute pentru ca să fie nevoie să fie expuse pe larg. Redus prin consecinţele crizei germane şi printr'un deficit bugetar prelungit să înceteze plăţile sau să recurgă la inflaţie, guvernul labourist a solicitat sprijinul financiar al Franţei şi al Americei. După un prim avans de 50 milioane, dovedit insuficient, acestea şi-au condiţionat sprijinul pentru susţinerea lirei de echilibrarea bugetului. Cum membrii guvernului n'au putut să se pună de acord asupra unui plan de reformă, lira a început să oscileze şi guvernul socialist a trebuit să facă loc unui guvern naţional, prezidat de MacDonald. Noul guvern a încercat să echilibreze bugetul reducînd salariile şi indemnizaţiile de şomaj. Măsura a provocat violente protestări. Invăţătorii au organizat demonstraţii monstre, echipajul flotei comerciale s'a revoltat, şi guvernul a trebuit să capituleze. Criza de neîncredere s'a agravat. Străinii s'au grăbit să vîndă titlurile engleze pe care le posedau, iar capitalul englez a început să emigreze. Intr'o singură zi, Banca Angliei a trebuit să plătească 5.000.000 l. st. în aur care au apucat drumul Franţei. Valoarea fondurilor retrase de pe piaţa Londrei între 15 Iulie şi 20 Septembrie a atins cifra de 200 milioane lire.

La 20 Septembrie, în urma refuzului opus de Federal Reserve Bank, de-a acorda un nou ajutor, guvernul a hotărît suspendarea etalonului aur pe şase luni. Lira înceta de a mai fi convertibilă şi era lăsată fluctuaţiilor cererii şi ofertei. In cîteva zile valoarea ei a căzut dela 124 fr. la 90, pierzînd 29% din valoare.

In urma deprecierii lirei sterline, n'a dispărut numai una din cele două monede fundamentale ale lumii şi principalul instrument de lichidare a transacţiilor internaţionale, dar întreg sistemul monetar al lumii a fost zguduit din temelie. Statele care au adoptat devize ca garanţie a emisiunilor au trecut prin momente grele, iar particularii care au avut creanţe în lire au suferit pagube importante. Numai Banca Franţei a pierdut trei miliarde de franci în urma deprecierii lirei; paisprezece state, între care: India, Egiptul, Suedia, Norvegia, Danemarca, a căror deviză era legată de lira sterlină au fost silite să suspende etalonul aur. Exportatorii care şi-au încheiat contractele în lire — şi aproape toţi exportatorii romîni au fost în cazul acesta — şi-au văzut, în cîteva zile creanţele reduse cu 30%. Numai piaţa Lyonului a pierdut 125 milioane franci.

Efectele acestei prăbuşiri au fost atît de violente şi de generale încît, dela excesul de încredere, lumea a trecut în extremul celalt şi a început să se'ndoiască de tot ce e englez, chiar de supremaţia flotei comerciale a Angliei.

să se'ndoiască de tot ce e englez, chiar de supremația flotei comerciale a Angliei.

Care e amploarea reală a crizei?

Criza engleză, manifestată brusc prin căderea lirei, are cauze complexe și adînci. Unele sînt de ordin intern și particulare economiei engleze; altele sînt de ordin internațional și comune tuturor statelor moderne; unele sînt urmările războiului mondial, altele sînt mai vechi și se explică prin însăși evoluția capitalismului modern. Dintre cauzele imediate și externe ale crizei cea mai importantă e: războiul. El a dezorganizat piața mondială, a favorizat apariția unor industrii concurente în țările importatoare de produse engleze, a distrus imense capitaluri și a redus puterea de cumpărare a clienților industriei engleze, a sporit în mod considerabil sarcinile bugetare și a urcat costul de producție al industriei. Dar cu toată gravitatea efectelor lui, războiul nu poate da decît o explicație superficială a crizei engleze. Efectele indirecte au fost epuizate, în 1925. După războaiele napoleoniane, Anglia s'a găsit în fața unor greutăți asemănătoare cu acelea pe care le-a întîmpinat după războiul mondial. Și Anglia le-a învins singură și ușor. Dece procedeele care au reușit în 1820 au rămas fără efect un secol mai tîrziu? Fiindcă structura de bază a economiei engleze și poziția ei internațională s'au schimbat complet.

In această schimbare trebue căutată cauza adîncă a crizei engleze.

Printr'un concurs cu totul excepțional, de împrejurări favorabile, Anglia a reușit în secolul XIX să cucerească o hegemonie economică absolută. In secolul revoluției industriale, Anglia a devenit cea dintîiu și cea mai puternică țară industrială din lume, fabricantul, comerciantul și bancherul lumii întregi. Mașinile cu aburi, destul de perfecționate pentru a înlocui vechile instrumente de lemn sau mașinile mînate cu apă au conferit Marei Britanii o poziție de quasi monopol. Michelet a spus că Anglia e „un bloc de cărbuni și de fier". Pe acest bloc de cărbune și de fier s'a întemeiat supremația ei economică. In adevăr, noua industrie presupunea două materii de importanță capitală: fier și cărbuni, și în această privință Anglia a fost înzestrată în chip deosebit. Fier pentru fabricarea mașinilor și cărbuni pentru a le pune în mișcare. Bogăția minelor de cărbuni, așezarea acestor mine în apropierea minelor de fier sau la marginea mării, transportul maritim și fluvial extrem de ieftin, abundența capitalului și a mînei de lucru disponibile au permis industriei engleze să se organizeze înaintea industriilor altor țări, să fabrice în condiții sfidînd orice concurență și să cucerească în scurt timp piața mondială.

Apoi, poziția ei insulară, în nodul căilor de comunicație internaționale, o punea pe de o parte în legătură directă cu piețele de desfacere și cu centrele de aprovizionare în materii prime, iar pe de alta o izola de ruinătoarele conflicte continentale. In sfîrșit, instituțiile sale politice, suple și liberale, au ferit-o de convulsiunile interne. Astfel, cîtă vreme țările continentale își consumau energia și resursele în războaie sau în revoluții interne, Anglia își desvolta viața economică și-și lărgea debușeele la adăpostul oricărei concurențe.

La mijlocul secolului XIX, superioritatea ei industrială și comercială e atît de covîrșitoare, încît Anglia crede că poate să-și sacrifice agricultura și să-și întemeieze viitorul exclusiv pe activitatea ei industrială și comercială. In urma propagandei lui Richard Cobden, susținut de industriași, Robert Peel suprimă în 1846 taxele vamale care protejau agricultura engleză și introduce comerțul liber. Intr'un discurs rămas celebru, el justifică această măsură prin credința că ea va favoriza expansiunea industrială și va îmbunătăți soarta muncitorilor, ieftenind viața. Incepînd cu 1849 cerealele străine au putut să intre liber în Anglia și în acelaș an Lord John Russell asigură, prin abolirea actului de navigație, triumful comerțului liber.

Faptele au confirmat în mod strălucit așteptările lui Cobden și Peel. Dela această dată și pînă la 1914, Anglia a cunoscut o perioadă de prosperitate fără precedent în istoria universală. Exportul ei, care la 1820 era abia de 49 mil. l. st. (jumătate cît al Elveției de azi), se ridică în 1872 la 256 mil. l. st. pentruca, după o criză trecătoare dela sfîrșitul sec. XIX, să atingă în 1913 suma enormă de 635 mil. l. st. (520 miliarde lei). Populația, alt indiciu de prosperitate, crește între 1815 și 1917 dela 16 milioane la 45 milioane.

Al doilea simbol al supremației engleze, flota comercială, se desvoltă la fel. Superioară tuturor flotelor combinate, ea domină toate mările universului și venitul ei, pe lîngă produsul industriei și al comerțului, constitue un factor important al avuției naționale. Serviciile pe care marina engleză le aduce transportînd pasagerii și mărfurile altor țări, sînt de altfel echivalente cu exportul de mărfuri și aducea înainte de războiu un venit de 130—150 milioane l. st.

Comerțul britanic nu se mărginește însă să exporte produsele industriei engleze și să importe articolele de care are nevoie consumația internă, ceaiul Chinei, cafeaua Braziliei și lîna Australiei: el cumpără o mulțime de produse străine pe care le vinde altor țări. In felul acesta Anglia a devenit cel mai important intrepozit de mărfuri și centrul financiar al lumii. Toate sforțările Țărilor europene și ale Statelor-Unite de a răpi Angliei acest privilegiu, intrînd direct în ra-

port cu furnizorii lor, au rămas zadarnice, fiindcă acest privilegiu se întemeia, în afară de poziţia geografică pe care nimeni nu i-o putea lua, pe un utilaj comercial şi financiar superior şi pe o experienţă îndelungată care nu se poate cîştiga de pe o zi pe alta. Acest comerţ de reexport aducea Angliei un venit de 109 mil. lire (90 miliarde lei), adică 17% din valoarea venitului naţional.

In urma desvoltării acestor transacţii care cuprindeau toate ţările de pe glob, Londra a devenit camera de compensaţii, *clearing house*, a lumii întregi. Comercianţii din toate ţările alegeau de preferinţă piaţa Londrei pentru a-şi lichida socotelile, fiindcă nicăeri nu găseau mai uşor o bancă care să efectueze plăţi în orice parte a lumii, fiindcă nicăeri hîrtiile de valoare nu se realizau mai sigur şi fiindcă nicăeri normele financiare nu erau mai sigure şi mai stabile. Lira a devenit o monedă internaţională. Beneficiul net al acestor servicii financiare a fost evaluat în 1913 la 35 mil. lire (28 miliarde lei).

Insfîrşit, capitalurile engleze plasate în străinătate aduc Angliei un venit care a fost evaluat la 200 miliarde lei.

In total, exportul invizibil — plasamente în străinătate, venitul flotei comerciale, serviciile financiare — au adus, în 1929, 482 milioane lire (394 miliarde lei).

Importanţa acestor venituri, numite invizibile, fiindcă nu figurează în balanţa comercială, explică de ce, cu toată balanţa comercială deficitară, balanţa conturilor era favorabilă. *The Economist* evalua exportul englez, în 1922, la 882 milioane lire, iar importul la 1.049 milioane lire: Balanţa comercială prezenta deci un deficit de 167 milioane lire (135 miliarde lei). Dar exportul invizibil, adică venitul flotei comerciale, al plasamentelor în străinătate, al comerţului de transit şi al serviciilor financiare nu acoperea numai acest deficit, dar dădea un beneficiu net evaluat între 66—155 milioane lire. Rolul flotei de comerţ şi al lirei ca monedă internaţională nu constituia numai un simplu izvor de venit complementar. Acest rol e capital pentru economia engleză. Anglia nu-şi poate plăti materiile prime şi articolele alimentare numai din venitul industriei şi comerţului ei. Lira aur e o condiţie esenţială a echilibrului ei economic şi a supremaţiei ei mondiale. Aşa se explică efortul extraordinar pe care l-a făcut Anglia după războiu pentru a readuce lira la paritatea aur.

In perioada fericită de dinainte de războiu solidaritatea era completă între cei trei factori esenţiali ai prosperităţii engleze, între industrie, comerţ şi bancă. Acordînd împrumuturi ţărilor mai înapoiate, băncile rezervau industriei engleze piaţa acestor ţări. Prin urmare era în interesul industriei ca economiile engleze să fie investite în străinătate, du-

pă cum era în interesul comerţului şi al băncilor ca prosperitatea industrială să întreţină un curent regulat de afaceri.

In aceste condiţii şi în absenţa oricărui concurent serios, expansiunea engleză s'a desfăşurat, în tot cursul secolului al XIX, într'un ritm accelerat. Crizele periodice de supraproducţie s'au rezolvit uşor prin extinderea necontenită a debuşeelor şi prin creşterea consumaţiei. Criza, foarte acută, din 1818—1822 e tipică în această privinţă. Europa sărăcită în urma războaielor napoleoniene neputînd absorbi totalitatea produselor Angliei, aceasta îşi îndreaptă atenţia spre America, îndeosebi spre coloniile spaniole din America de Sud. Liberalismul englez, sub forma unui program de independenţă politică şi de abolire a sclavajului negru, oferă capitalismului englez prilejul de a interveni în colonii şi de a-şi deschide noi debuşee.

Prin irezistibila expansiune a capitalismului englez, cele cinci părţi ale lumii par a se transforma în tributarele Marii Britanii. Şesurile Americei de Nord şi cîmpiile Rusiei au devenit holdele ei de grîu; Chicago şi Odessa hambarele ei; Ţările Scandinave şi Ţările Baltice şi Canada pădurile ei; Australia îi producea lîna, America carnea, California, Peru şi Australia metalele preţioase, China ciaiul, Indiile cafeaua, zahărul, colonialele; Franţa şi Spania deveniră podgoriile ei, Italia locul ei de petrecere şi de recreaţie...

Dar pentru ca această situaţie privilegiată să dureze, ar fi trebuit ca condiţiile care au creat-o să fie durabile şi ca restul lumii să accepte diviziunea internaţională a muncii care a făcut din Anglia uzina specializată a universului, iar din celelalte ţări, producătoare de materii prime şi consumatoare de produse industriale engleze.

Cu alte cuvinte, pentru ca Anglia să-şi conserve monopolul industrial ar fi trebuit ca Anglia să-şi păstreze monopolul minier, adică să nu se mai găsească nicăeri cărbuni, să nu poată fi înlocuiţi cu alt combustibil şi, în sfîrşit, consumaţia acestui articol să nu poată fi restrînsă. Or, în ultimele două decenii din sec. XIX, importante zăcăminte de cărbuni şi fier au fost descoperite în Germania şi America.

Revoluţia industrială care în sec. XIX a lucrat pentru Anglia s'a întors în sec. XX contra ei. Energia hidraulică şi petrolul au zguduit regalitatea cărbunelui pe care se întemeia prosperitatea engleză. Scăderea cererii mondiale de cărbuni a redus exportul, iar pe de alta a răpit comerţului englez un element esenţial care asigura vapoarelor engleze un fret comod şi remunerator.

In afară de aceasta, întrebuinţarea unor noi combustibile a lipsit industria engleză de superioritatea de a dispune de un combustibil extras pe loc şi deci de avantajul de a economisi cheltuelile de transport.

Insfirşit, pe la 1880 comerţul englez se izbeşte de concurenţi redutabili. Germania şi Statele-Unite intră în competiţie cu Anglia, tocmai în momentul cînd piaţa mondială nu mai poate fi lărgită şi cînd noii competitori nu se pot desvolta decît în dauna debuşeelor engleze.

In acest fapt, întrezărit şi descris de Rosa Luxembrug încă din 1897, trebuie căutată cauza adevărată şi profundă a crizei actuale. Efectul ineluctabil al acestei concurenţe e pierderea monopolului comercial. In 1860 Anglia produce mai mult de jumătate din fonta totală din lume. In 1910 producţia ei nu mai atinge decît 15%, iar în 1929: 7,7%. In 1880 Anglia producea 147 milioane tone cărbuni, Statele-Unite 68, Germania 58. In 1913, Statele-Unite trec la locul întîiu cu 517 milioane tone, faţă de cele 287 milioane ale Angliei şi 278 ale Germaniei. Incă înainte de războiu, Anglia a încetat de a mai fi prima ţară metalurgică din lume. Ea trece la rangul al doilea în ceiace priveşte cărbunele, în al patrulea în ceiace priveşte fierul.

Ea a conservat însă o incontestabilă superioritate în industria textilă, mai ales în ţesătoria de bumbac, principala industrie exportatoare engleză. Războiul i-a răpit şi această superioritate, prin industrializarea Indiilor, Africei şi Australiei. Indiile care înainte de războiu importau din Anglia ⅔ din textilele de care aveau nevoie, nu mai importă azi decît ⅓, şi în curînd vor deveni exportatoare. A trecut vremea cînd milioanele de Inzi şi Negri nu purtau decît pînză britanică.

In afară de concurenţa şi boicotul celor mai importante dintre clientele sale, industria textilă engleză a fost lovită şi de descoperirea unor noi materij textile, mai ales a *mătăsii artificiale*. In această privinţă, Statele-Unite produc mai mult decît Anglia, Franţa şi Italia împreună.

Apariţia unor noi industrij (fotografie, cinema, radio) în care Anglia s'a lăsat distanţată nu numai de Statele-Unite, ci şi de Germania, indică de asemenea o decadenţă a technicei şi invenţiei engleze.

Dacă flota engleză a rămas prima din lume *(second to none)* ea nu mai e superioară celor două flote următoare combinate. Ea a pierdut *two powers standard*. Supremaţia ei navală nu mai e la adăpostul orcărei primejdii. Deja amiralitatea engleză a trebuit să cedeze flotei americane controlul Pacificului. Chiar şi în technica construcţiei navale şi în arta navigaţiei, Anglia a fost ajunsă de celelalte puteri. Declinul construcţiei navale e incontestabil. Din 29 vase puse în construcţie în 1929, 19 au fost comandate în Anglia, 24 în Italia, 11 în Franţa, 4 în Statele-Unite.

Insfirşit, prin suspendarea etalonului aur, Anglia e ameninţată să piardă rolul de centru financiar al lumii. Contrac-

tele între comercianţii diferitelor ţări nu se mai închee în lire, iar capitalurile circulante nu se mai concentrează la Londra pentru a fi redistribuite apoi în diferitele părţi ale lumii. Parisul şi New-Yorkul ameninţă să răpească Londrei regalitatea financiară. Aşa se explică efortul extraordinar al guvernului englez pentru a stabiliza din nou lira.

Războiul n'a făcut deci decît să accelereze o decadenţă începută de mai înainte. El a înlesnit unor industrii recente accesul pieţelor rezervate de secole industriei engleze. Profitînd de inflaţie, Germania, Franţa şi Belgia şi-au reînoit utilajul industrial după ultimele concepţii ştiinţifice. Anglia a rămas cu utilajul intact, dar demodat, ceiace l-a făcut pe Lloyd George să exclame: „Ce păcat că n'am avut şi noi regiuni devastate" ! In industria minieră, în metalurgie, ea continuă să întrebuinţeze maşini şi procedee de mult înlocuite pe continent. In industria minieră, de pildă, producţia unui miner englez nu atinge decît jumătate (250 de tone pe an) din producţia unui miner german. In metalurgie, mulţi patroni preferă să facă risipă de cărbuni, fiindcă-i au la 'ndemînă, decît să înlocuiască cazane primitive care consumă de 3-5 ori mai mult decît cele continentale.

Aceste condiţii apasă cu atît mai greu asupra industriei engleze cu cît mîna de lucru e în Anglia de două ori mai scumpă decît în Germania şi în Franţa. Industria engleză n'ar fi putut rivaliza cu aceste ţări decît printr'o raţionalizare intensivă, care să compenseze, ca în Statele-Unite, scumpetea mînei de lucru prin producţia în mare serie.

Industria engleză n'a fost în stare să realizeze această transformare din cauza politicei de revalorizare a lirei, întreprinsă după războiu. In primele luni după armistiţiu, lira pierduse 30% din valoarea ei. Pentru a reda Londrei rolul de centru financiar al lumii, guvernul englez, sub imboldul financiarilor din City, a luat toate măsurile pentru a readuce lira la paritatea aur. Rezultatul a fost obţinut în 1925, cînd a fost promulgat faimosul *„Gold Standard Act"*. — Acest act, care i-a umplut pe englezi de mîndrie, a fost calificat mai tîrziu de „cea mai mare greşală a existenţei economice" a Angliei. In adevăr, el sacrifica finanţei producţia şi arunca asupra ţării o sarcină care-i întrecea puterile de rezistenţă. Revalorizîndu-şi moneda, Anglia accepta să plătească totalitatea datoriilor sale interne şi externe. Prima dintre toate ţările europene, Anglia şi-a consolidat datoria faţă de America (4,6 miliarde dolari), recunoscîndu-şi toate datoriile şi obligîndu-se să se achite complet în 60 de ani. Apoi cîtă vreme pe continent, datoriile interne au fost practic anulate sau reduse prin inflaţie, revalorizarea le menţinea integral în Anglia.

Repercusiunile economice ale acestei politici de presti-

giu au arătat cît de greşite au fost calculele financiarilor din City. Salariile şi preţurile de detaliu n'au putut fi reajustate la cursul lirei, din cauza rezistenţei sindicatelor muncitoreşti admirabil organizate, iar sarcinile fiscale pe care le-a impus revalorizarea au istovit contribuabilul şi au urcat preţul de cost al producţiei tocmai cînd inflaţia acorda industriilor continentale o adevărată primă la export.

Consecinţele acestei stări de lucruri au fost scăderea exportului şi şomajul. Intre 1913 şi 1927, exportul englez a scăzut cu 21%, pe cînd exportul din restul lumii a crescut cu 18%. Deci chiar dacă şi-ar fi păstrat poziţia de dinainte de războiu, Anglia ar fi dat dovadă de regres, în raport cu sporul populaţiei sale şi cu progresele celorlalte ţări.

Contracţiunea exportului englez e cu atît mai gravă cu cît cifra importului a crescut, în acelaşi interval, cu aproape 20% faţă de 1913. Anglia importă 80% din grîul, 60% din carnea, 60% din laptele, brînza, ouăle pe care le consumă şi cea mai mare parte a materiilor prime care-i alimentează industria. Valoarea totală a importului s'a ridicat în 1929 la 1.222 milioane lire (998 miliarde lei).

Anglia plăteşte valoarea enormă a acestor articole importate prin venitul plasamentelor sale străine, prin beneficiile marinei sale comerciale şi prin venitul serviciilor sale financiare, dar mai ales prin exportul produselor sale industriale. Industriile pe care se întemeiază viaţa economică a ţării exportă în medie 65% din producţia lor, pe cînd industria americană nu exportă decît 10%, cea germană 35%. Prin urmare, cită vreme pentru America exportul e o chestiune de prosperitate, pentru Anglia exportul e o chestie de existenţă. Izolată de restul lumii, populaţia engleză nu s'ar putea hrăni din produsul solului ei decît cel mult trei zile pe săptămînă.

Consecinţa socială a scăderii exportului a fost şomajul. In Ianuarie 1921, numărul şomerilor a atins cifra de un milion. In 1931, erau 2.800.000 de şomeri care, împreună cu familiile lor, reprezentau 15—20% din populaţia ţării. In industriile textile, şomajul a lovit jumătate din efectivul normal.

Şomajul a fost cunoscut în Anglia şi înainte de războiu, cînd a atins uneori, în faza acută a crizelor periodice, 10% din efectiv. Echilibrul populaţiei era însă repede restabilit prin emigraţie şi prin reluarea afacerilor. Dela războiu încoace, numărul şomerilor n'a putut fi niciodată redus sub un milion, şi în această persistenţă stă gravitatea fenomenului.

Criza aceasta de şomaj îndelungat loveşte Anglia în una din însuşirile capitale pe care se întemeia superioritatea sa industrială: în valoarea tehnică a muncitorilor ei. Persona-

lul specializat se împuţinează, victimele şomajului se demoralizează, iar tinerii care din lipsă de ocupaţie rătăcesc pe străzi, nu se mai pot pregăti să ia locul înaintaşilor. Apoi, existenţa unei adevărate armate de şomeri întreţine în opinia publică o stare de nelinişte, care nu odată a luat forme alarmante. Insfîrşit, statul a trebuit să ia asupra sa întreţinerea celor fără lucru şi să oprească în buget sume din ce în ce mai mari pentru indemnizaţiile de şomaj (aproape 70 milioane lire pentru 1931). Aceste sarcini, incorporîndu-se prin impozit în preţul de cost al produselor industriale, au avut ca efect să reducă şi mai mult exportul şi să mărească şomajul.

Plaga aceasta a fost, împreună cu revalorizarea din 1925, una din cauzele principale ale căderii lirei în Septembrie trecut.

In faţa acestor dificultăţi, economiştii englezi au preconizat trei soluţii: 1. restrîngerea comerţului englez la piaţa imperială; 2. înţelegerea cu Statele-Unite; 3. solidaritatea internaţională.

1. Partizanii primei soluţii, imperialiştii, preocupaţi mai ales de consolidarea Imperiului, preconizează o preferinţă vamală pentru produsele imperiale şi se gîndesc să facă din imperiu un domeniu autonom şi închis. Ei arată că comerţul Angliei cu coloniile sale e în continuă creştere: 28% din comerţul total al Marii Britanii în 1855; 33% în 1890; 37% în 1922. Ei mai arată că acest comerţ are un caracter complementar, coloniile producînd materiile prime şi articolele alimentare de care metropola are nevoie, şi cumpărînd produsele industriale pe care le fabrică Anglia. In consecinţă, imperialiştii cer ca acest debuşeu să fie conservat şi desvoltat ca supremă garanţie de viitor. Joseph Chamberlain formulase încă din 1905 planul unui *Zollverein* imperial, dar opinia publică l-a respins.

Pentru ca acest plan să cîştige o importanţă practică, ar trebui ca Anglia să acorde pe piaţa ei un regim de preferinţă marilor produse coloniale, iar coloniile să-şi sacrifice industriile lor de dragul industriilor engleze. Or, marea massă a populaţiei engleze nu s'a arătat pînă acum dispusă să facă sacrificiul cerut de colonii. Joseph Chamberlain, care primul a îndrăznit să propună o taxă pe grîu şi pe carne pentru a favoriza coloniile, a suferit în alegerile din 1906 o înfrîngere atît de zdrobitoare încît nici un om politic n'a mai îndrăsnit de atunci să propună taxarea grîului. Pe de altă parte, Canada, Uniunea Sud-Africană, Australia şi Noua Zelandă n'au făcut industriei britanice decît concesii neînsemnate, iar Indiile, care constitue piaţa cea mai importantă a Angliei, au proclamat boicotul produselor engleze.

Insfîrşit, majoritatea exportatorilor nu pot uita că, dacă coloniile absorb ⅓ din produsele industriei engleze, restul lu-

mii absoarbe ⅔. Ei ezită deci să accepte o experienţă care le-ar restringe şi mai mult debuşeele şi, pe deasupra, le-ar impune obligaţia de a-şi schimba metodele de fabricaţie şi mecanismul de distribuţie.

2. Alături de imperialiştii care caută să desolidarizeze soarta Angliei de a Europei şi să îngrădească economia engleză în limitele Iperiului, se manifestă un curent care caută soluţia crizei în solidaritatea Angliei cu noile societăţi anglo-saxone din America şi din Australia. Partizanii acestei soluţii vor să întemeieze o politică economică pe conştiinţa comunităţii de origine a tuturor Anglo-Saxonilor. Ei insistă asupra comunităţii de limbă şi cultură, şi asupra avantagiilor reciproce care ar rezulta dintr'o colaborare anglo-americană. Flotele lor combinate, resursele lor ilimitate, experienţa internaţională a Angliei împreună cu forţa de expansiune a Americei ar permite acestor două ţări să impună lumii o pace anglo-saxonă, comparabilă cu pacea romană.

Cu toate că acest plan de colaborare anglo-saxonă a fost visul tuturor cabinetelor engleze de după războiu, diplomaţia britanică n'a reuşit să-l impună Americei, fiindcă rivalitatea economică e mai puternică între ele decît conştiinţa originii comune şi a comunităţii de cultură (mult mai redusă decît se crede!). De cînd au devenit o putere mondială, Statele-Unite au tins, prin forţa împrejurărilor, spre o egemonie mondială. De aceia ori de cîte ori Anglia a căutat în ele un asociat, n'a găsit decît un rival. „In lumea modernă devenită prea îngustă — scrie publicistul american Ludwell Denny — nu există loc pentru două imperii de amploarea şi forţa de expansiune a Angliei şi Americii".

3. In faţa acestor două tendinţe conexe care vor să restringă viaţa economică a Marei Britanii la limitele Imperiului sau ale lumii anglo-saxone, se ridică partizanii comerţului liber, care, fideli unei tradiţii seculare şi populare, cred că interesul Angliei e să rămînă în contact cît mai larg cu toate pieţele mondiale. Ei arată că, dacă Imperiul absoarbe 37% din produsele industriei engleze şi furnizează metropolei 26% din materiile prime şi din articolele alimentare pe care le consumă, restul lumii figurează pentru 63% la export şi pentru 74% la import. Anglia nu poate deci, fără să accepte riscul unei iremediabile decadenţe, să renunţe la baza internaţională a comerţului ei. Importul prin care-şi hrăneşte populaţia şi-şi alimentează industria, exportul prin care-şi plăteşte importaţiile şi traficul internaţional care-i întreţine flota şi sistemul financiar o obligă deopotrivă să considere lucrurile într'un spirit internaţional.

Discuţia în jurul acestor soluţii se reduce în fond la vechea controversă între partizanii comerţului liber şi aceia ai

protecţionismului. Triumful conservatorilor în ultimele alegeri a dat cîştig de cauză protecţioniştilor.

Rupînd cu o tradiţie seculară, Anglia a adoptat de la 4 Dec. 1931 la 1 Martie 1932 o serie de măsuri care tind să facă din ţara clasică a comerţului liber o ţară protecţionistă. O taxă de 10% se aplică de la 1 Martie asupra tuturor mărfurilor importate, cu puţine excepţii. O comisie a tarifelor are dreptul să adauge la acest tarif taxe adiţionale nelimitate. Efectul care s'aşteaptă de la aceste măsuri e să restabilească balanţa comercială reducînd importul, să procure tezaurului venituri suplimentare şi să permită industriilor înapoiate să-şi reinoiască utilajul.

Guvernul a căutat apoi un mijloc de negociere cu alte ţări. „Tarifele vamale, a spus Baldwin, sunt armele cele mai rapide şi mai eficace nu numai pentru a reduce importul excesiv, ci şi pentru a obţine dela alte ţări să-şi coboare propriile lor bariere vamale".

Aceste măsuri, deşi în parte au fost aplicate încă dela începutul lui Decembrie, şi deşi deprecierea lirei a stimulat exportul, n'au produs nici o îmbunătăţire apreciabilă în marile industrii exportatoare, în comerţul maritim şi în industria cărbunelui. Sporul exportului e mai mult relativ; el se explică nu atît prin creşterea volumului afacerilor, cît prin scăderea comerţului internaţional. Teama că tariful vamal va spori dificultăţile e foarte vie mai ales în cercurile liberale, care persistă în convingerea că „libertatea comerţului e singura bază permanentă a prosperităţii engleze, a sănătăţii Imperiului şi a lumii".

In orice caz Anglia nu-şi va putea regăsi prosperitatea într'o lume care decade. Vrînd nevrînd, ea va trebui să coopereze la refacerea economică a clienţilor ei, în primul rînd a clienţilor ei europeni, care singuri o pot scoate din impas. Interesul pe care guvernul englez l-a arătat planului Tardieu pentru refacerea Europei Centrale şi Orientale e o indicaţie favorabilă. In acest caz regimul protecţionist inaugurat de guvernul naţional nu ar fi decît vremelnic. Interesele Angliei sînt prea universale, pentru ca criza de care suferă să poată fi rezolvată prin măsuri locale. Anularea datoriilor de războiu şi restabilirea condiţiilor normale de schimb o interesează tot aşa de mult ca şi pe celelalte ţări mai sărace.

Progresul technic pledează în acelaşi sens. Pentru a-şi păstra debuşeele contra concurenţei americane, statele europene au căutat să reducă costul producţiei raţionalizîndu-şi industria. Dar raţionalizarea în cadrul naţional s'a dovedit curînd insuficientă. Pentru a întrebuinţa maşini şi procedee technice de mare eficienţă e nevoie de amploarea producţiei americane. O nouă maşină ar reduce costul producţiei cu

25-30%, dar ar produce de 2-3 ori mai mult decît mașina pe care are înlocui-o. Pentru a o întrebuința cu folos, fabricantul ar trebui să vîndă de 2-3 mai mult. Altfel prețul de cost ar fi superior prețului obținut cu mașina veche. De aceia Europa divizată e pusă în alternativa de a renunța la anumite avantagii de care se bucură America unită sau de a deveni o unitate economică. In fața pericolului american, uniunea economică a Europei apare ca o chestiune de importanță hotărîtoare.

* * *

In concluzie, criza engleză are cauze mai adînci și mai îndepărtate decît să poată fi explicată prin dezorganizarea lumii de după războ. Criza mondială n'a făcut decît să se suprapună crizei specific engleze care a început pe la 1880 și care s'a manifestat prin pierderea regalității cărbunelui, pe care se întemeia supremația economică a Angliei.

Privită din punctul de vedere al istoriei capitalismului, criza engleză apare ca un moment al unei evoluții, începută acum un secol, care se caracterizează printr'o concentrare progresivă a mijloacelor de producție și prin accesiunea la putere a democrației muncitorești. Rezistența pe care burghezia engleză o opune acestei evoluții e la rădăcina luptelor politice din ultimii ani.

In această luptă dintre patronat și proletariat, a cui va fi victoria ?

Alegerile din urmă, care au asigurat partidului conservator cea mai formidabilă victorie din istoria parlamentarismului britanic, sînt o indicație în favoarea patronatului. Importanța ei depinde însă de modul în care guvernul uniunii naționale va ști să rezolve dificultățile economice. Or, aceasta depinde în bună parte și de situația generală.

Un lucru e cert, și anume, că, dacă dificultățile actuale pot fi rezolvite prin procedeele clasice ale burgheziei, Anglia va învinge, fiindcă dispune încă de avantagii considerabile.

Imperiul britanic cuprinde un sfert din suprafața și din populația globului. Cu toate tendințele spre independență, Dominioanele și Coloniile, din instinct de conservare, nu se vor separa ușor de metropolă. Egipetul, deși independent, e la discreția puterii care stăpînește Sudanul, mai ales după construirea noului dig, și această putere e Anglia. Guvernul englez dispune apoi de prima flotă comercială din lume, care, cu toată depresiunea economică, rămîne un factor important al economiei naționale, de o industrie puternică care găsește un stimulent în inflație și de o organizație comercială care îmbrățișează universul. Insfîrșit, de o clasă mijlocie energică, conștientă și întreprinzătoare. Aceste avantagii sînt destul de serioase pentru a permite guvernului englez să învingă criza, dacă împrejurările externe nu iau o întorsătură neașteptată.

In tot cazul însă, epoca de aur a comerțului englez, era victoriană s'a sfîrșit. Timpul acela fericit, în care Anglia dicta condițiile pieții și vindea cui voia, s'a dus pentru totdeauna. Anglia trebuie să-și caute salvarea împreună cu celelalte țări într'un spirit nu de dominare, ci de colaborare.

Andrei Oțetea

Cronica economică

Statele dunărene și rolul Rominiei în tranzitul sud-est european

Una din multiplele probleme dezbătute în legătură cu planul Tardieu este și aceea a rolului Rominiei ca țară de tranzit în sud-estul european.

Se revine de multe ori fără rost la această chestiune, susținîndu-se numai că, prin așezarea ei geografică, Romînia are un însemnat rol în economia internațională, acela de țară de tranzit.

Este unul din cîntecele plăcute la care Rominul închide de multe ori ochii cu plăcere, ca la marile emoții agreabile, acela al „bulevardului pe care-l oferă țara noastră pentru tranzitul european". Rominii mai sînt ecoul multor alte asemenea fraze sonore și uneori amețitoare; de exemplu că Romînia este țară bogată, — ne cîntăm la ureche și noi și ne-o spun și străinii ce ne vizitează, — „Romînia are resurse infinite" și alte asemenea refrenuri, cam la fel cu acela că „Rominul în veci nu piere". Rareori vin critici cu ochii bine deschiși să spună: Romînia țară bogată? Romînia este țară cu bogății, dar nu țară bogată! Romînia bulevard, etc.? O simplă privire pe hartă dovedește că Romînia, departe de a fi o astfel de cale deschisă, rămîne oarecum între drumuri.

Dar să procedăm aici mai didactic, — mi se va ierta cred această metodă profesională, — și să vedem importanța adevărată a chestiunii care ne interesează, a tranzitului, pentru complexul economiei naționale romînești.

In al doilea rînd vom cerceta situația țării noastre în tranzitul sud-est european, căutînd a ne da exact sama de posibilitățile ei, studiate din cinci puncte de vedere, care par a se impune cercetărilor în această chestiune.

In al treilea rînd vom căuta să vedem clar în afirmațiile celor cinci argumente pomenite.

In sfîrșit, în al patrulea rînd vom arăta, tot în ordinea ce ne-am impus, concluziile noastre și posibilitățile reale în vremurile în care trăim.

In studiul oricărei economii naționale, interesează patru elemente constitutive ale acesteia. Mai întîi, teritoriul, cu factorii fizici și așezarea geografică a țării. In al doilea rînd interesează populația care trăește și exploatează acest teritoriu. In al treilea rînd activitatea particularilor, activitatea lor economică. In sfîrșit, ne ocupăm de Stat, de regimul juridic și activitatea Statului economic și cum se comportă Statul ca gospodar, spre deosebire de Statul politic.

Pentru a lămuri care din aceste elemente constitutive ale economiei naționale are un rol mai preponderent, s'a ajuns chiar a se cifra această relativă importanță. Dacă se dă un total de 100 acestor patru factori la un loc, ei nefiind de însemnătate egală, n'au fiecare, firește, coeficientul 25, ci pentru factorii fizici avem 40, pentru factorii umani 40, pentru activitatea privată 10 și pentru Stat 10.

Dacă am aplica acești coeficienți pentru Romînia, am avea pentru factorii fizici în care intră și avuțiile naturale ale subsolului și ale solului, 40. (In Rusia n'ar fi decît 30). Pentru factorii umani ar fi 25. (In Rusia ar fi numai 12, acolo nefiind simțul social desvoltat). Pentru activitatea privată 6. Pentru Stat 6. S'a mers mai departe și s'a zis că, din totalul coeficentului pentru teritoriu și situațiunea geografică, care este 40, numai pentru așezarea geografică în genere se dă coeficientul 10. Iar Romînia ar avea coeficientul 9, coeficientul 10 fiind numai pentru țările cu așezare geografică desăvîrșită, ca Olanda care este o țară tip de tranzit.

Dar să vedem pe scurt de ce se acordă atîta însemnătate situațiunii geografice și în urmă să vedem dacă este îndreptățită credința asupra fericitei așezări a Romîniei.

Este foarte grea circulația bogățiilor pentru o țară care este astfel situată geograficește, încît n'are posibilitatea de a comunica cu străinătatea. Din acest punct de vedere sînt într'o situație inferioară Elveția, Cehoslovacia, Austria și Ungaria. Comerțul acestor țări este mult restrîns. Orientarea de viitor pentru producțiunea și întreaga economie a acestor țări este în mare măsură determinată de pozițiunea lor pe glob și de căile naturale care li se oferă.

Deasemenea, marile căi ale comerțului mondial exercită o considerabilă influență asupra statelor din apropierea lor. Intr'adevăr, pentru o economie națională interesează mult drumurile mari ale comerțului. Țările din jurul Mediteranei, țările din apropierea canalului de Suez și de Panama au situațiuni privilegiate. Ele pot fi intermediare în multe și variate învoeli comerciale, atrăgînd astfel în profitul lor o mare parte din activitatea comercială. Situațiunea favorabilă deci a acestor țări este nu numai în ceiace privește tranzitul, ci și în ceiace privește posibilitățile lor

de intermediari, adică ţări care pot cumpăra mărfuri pentru a le revinde, nu numai a le tranzita pur şi simplu.

Dar tranzitul este important în deosebi în timpurile noastre cînd nu mai este vorba de voiajuri îndelungate pentru a transporta bulgări de aur sau gîndaci de mătase în interiorul vre-unui baston, ci este vorba de transporturi de mărfuri care servesc chiar la hrana zilnică a oamenilor sau este vorba de mărfuri industriale de primă necesitate. Să luăm un exemplu: dacă ne-am ocupa să ştim ce produse alimentare importă Germania, Polonia, Cehoslovacia şi Austria, am vedea că ele cumpără însemnate cantităţi de cereale, de produse animale, de derivate ale cerealelor, de sfeclă, de cartofi, de vinuri şi de produse alimentare animale, am înţelege foarte uşor de ce producţiunea de aceste mărfuri este neîndestulătoare despre ţările în care am vorbit, neîndestulătoare chiar pentru hrana zilnică a lor şi desigur am înţelege nevoia de asemenea produse în ţările de care vorbeam. Să ne dăm sama că în aceste regiuni populaţia este mai mare de 200 locuitori pe km. p., şi cu toate că lucrările solului nu sînt atît de atrăgătoare din cauza lipsei de calitate a solului, în aceste ţinuturi însă sînt puzderie de lucrări la mine şi lucrări industriale, care avînd minele în apropiere îşi găsesc un mare cîmp de activitate. Lucrătorii industriali deci, ocupîndu-se numai de mărfurile produse în industria de prelucrare a mineralelor, trebue să găsească în altă parte produsele alimentare necesare. Asemenea produse se găsesc în apropiere uneori. Austria, de exemplu, găseşte asemenea mărfuri de care are nevoie, în Ungaria. Dar Germania? Germania trebue să şi le ia de mai departe, ca neputîndu-şi complecta lipsurile din economia complimentară a unei ţări apropiate, aşa cum sînt complimentare una alteia economia Austriei şi aceia a Ungariei. Dar să mergem puţin mai departe, să ne întrebăm de situaţiunea din Asia Mică, din Armenia şi din Iran. In aceste regiuni este lipsă aproape completă a unui sistem fluvial. Acolo cultura întîmpină mari dificultăţi şi orice bogăţie pentru a fi folosită cere mari sacrificii, atît de muncă, după cum cere şi sacrificii mari de tehnică. In aceste regiuni deci, tehnica cere cît mai multe aparate şi aceasta denotă că ţări industriale ca Germania îşi găsesc asigurată desfacerea şi ar putea găsi asigurate pieţe de desfacere a instrumentelor, a maşinilor şi fierăriilor ei. Iată deci că ţinuturi îndepărtate îşi găsesc nevoile lor complimentare, pentru a se putea apropia. *Instrumentele de apropiere le formează drumurile de comerţ şi tranzitul.* Puterea tranzitului este în funcţiune de depărtarea dintre ele a economiilor complimentare. Trebue în orice caz ca aceste drumuri de tranzit să-şi găsească adevăratele *drumuri naturale* ale lor, după cum — pentru a da un exemplu — drumurile apelor indică adevărata sistematizare naturală a terenurilor. Viaţa drumurilor poate indica o sistematizare naturală a bogăţiilor. Drumurile, cu drumurile naturale de tranzit împreună, pot lămuri anumite mişcări economice. In configuraţia solului sînt elemente care reprezintă forme de modelat. Tot astfel, în diferitele economii naţionale, bogăţiile rămîn simple elemente de folosit, în viaţa indicată de drumurile naturale ale comerţului în genere şi ale comerţului de tranzit. *Dar pentru găsirea căilor naturale de tranzit trebuesc urmărite drumurile naturale ale schimburilor de produse.*

II. Aşezarea Rominiei este ea oare într'adevăr favorabilă economiei noastre naţionale, în special pentru tranzit?

Fiecare cercetător al chestiunii aduce cîte unul sau două puncte de vedere, cu aspect care de care mai seducător la prima aparenţă. Sînt în rezumat cinci argumente, care se aduc rînd pe rînd ca să se arate fericita aşezare geografică a Rominiei.

Se spune mai întîi 1) că sîntem în calea drumurilor de comerţ cele mai favorabile pentru tranzitul ţărilor vecine; apoi 2) că fiind aşezaţi pe Dunăre, reprezentăm legătura cea mai bună de comerţ între ţările din Centrul Europei şi Orient, prin Marea Neagră; în al treilea rînd, 3) că Marea Neagră e atît în calea Orientului, a Mediteranei, cît şi a Atlanticului; în al patrulea rînd 4) căile de uscat şi cele aeriene se îndrumează prin Romînia şi 5) în sfîrşit se aduce argumentul conferinţelor internaţioale care socotesc Romînia ţară de tranzit.

1. Aşa, mai întîi, se aminteşte că ţările vecine Austria şi Ungaria şi ţările noi create în urma răsboiului, Polonia şi Cehoslovacia, fiind mai puţin favorizate geograficeşte pentru raporturile cu străinătatea şi voind să trimeată produsele lor prin porturile Galaţi, Brăila şi Constanţa, vor folosi Romînia ca ţară de tranzit.

2. Apoi Romînia mai fiind aşezată la Dunăre, fiind stăpîna gurilor acestui fluviu care este cea mai importantă cale de negoţ a continentului nostru, sprijinită pe Marea Neagră, este la locul prielnic pentru desfăşurarea unei vieţi înfloritoare de comerţ. Dunărea pe malurile căreia stau înşirate nu mai puţin de 7 ţări: Germania, Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Jugoslavia, Bulgaria, Romînia, oferă legătura cea mai bună între ţara noastră şi ţările din centrul şi occidentul Europei. Prin legarea Dunării cu canalul direct la Rin, ea poate ajunge să fie drumul cel mai scurt şi mai umblat între Atlantic şi Mediterană şi între Occident şi Orient.

Dacă mai ţinem samă că Dunărea este aproape în tot timpul anului navigabilă pînă la Galaţi pe o distanţă de 840 kilometri, că este navigabilă pentru tonajul mare pînă la

Viena, iar pentru tonajul mic chiar pînă la Ulm, s'a putut spune că Romînia prin situația ei dela gurile Dunării este o Olandă a Orientului și a centrului european. Prin Romînia este drumul firesc pentru importul în Ungaria, în Cehoslovacia și în Austria al mărfurilor venind din Extremul Orient pe Marea Neagră sau mediterană.

3. Marea Neagră deasemenea deschide calea cea mai scurtă de negoț, spre același Orient mult căutat. Pentru întreaga Europă Centrală și de nord-vest, drumul cel mai scurt este acel al Constanței care, dacă s'ar îndrepta incuria administrației noastre, ar putea deveni cel mai mare port de tranzit din întregul bazin al Mării Negre. Dacă Romînia poate fi socotită deschizătoarea porților Orientului pentru Europa centrală și occidentală, ea poate ajunge să aibă aceiași menire și pentru Europa de Nord. Nistrul bogat în ape își are isvoarele în apropierea Vistulei, iar legarea acestor două fluvii ar da calea cea mai plină de viață dintre Baltica și Mediterana de răsărit. Așezarea Romîniei la gurile Dunării, la Nistru și Marea Neagră, ar fi deci o chezășie pentru putința de legături comerciale întinse și puternice.

Marea Neagră este aceia care poate atrage spre dînsa o activitate comercială din cele mai puternice. Calea cea mai scurtă dintre Europa centrală și occidentală și partea de sud a continentului fiind prin Romînia, iar pe de altă parte calea către Orient fiind Marea Neagră, ea poate să atragă spre dînsa o mare parte din activitatea economică europeană. Romînia, dintre toate țările riverane, ar putea fi aceia care să tragă cel mai mare folos. Portul Constanța este legat prin podul de peste Dunăre dela Cernavoda și dă putință produselor Romîniei să pornească fără întrerupere în toate părțile lumii și totdeodată dă putință Romîniei să tragă mare folos ca părtașă la mișcarea vieții economice europene. Pentru Romînia, Marea Neagră este plămînul prin care poate respira în voie. Marea îi deschide calea spre Orient, Mediterană și Atlantic.

4. In ceiace privește căile de uscat, desigur că orice țară care năzuește la o independență economică trebue să-și creieze o rețea cît mai deasă de căi de comunicație și cît mai numeroase puncte de legătură, spre a nu rămînea izolată. Deasemenea trebue ca întregirea căilor de apă să o facă aceste căi de uscat. Despre aceste drumuri, se vorbește numai că se fac unele eforturi pentru ele. Mai amintim că în ultima vreme s'au adăogat căilor de apă și celor de uscat, căile aeriene. Desigur ele n'au ajuns să aibă încă o importanță economică mare. Trebue să menționăm însă Compania internațională de navigație aeriană care asigură comunicația regulată între București și capitalele țărilor vecine, între București, Constantinopol, Angora și între București, Praga, Strasburg și Paris. Aceste linii sînt deservite de 70 avioane. Statul romîn a creat și o rețea de linii aeriene în interiorul țării.

5. In conferința dela Dresda din 1927, conferință care tindea la restabilirea vechilor drumuri de comerț, Romînia era indicată ca o bună țară de tranzit pentru comerț. Comerțul de tranzit se crede că ar putea progresa mult în favoarea Romîniei datorită măririi teritoriului, dar și mai ales ușurinței de folosire a Dunării și a Mării Negre.

Pentru producțiunea economică, este un mare avantaj al unei țări să fie așezată în apropierea unei artere mari de comerț și Romînia pare la prima vedere a îndeplini această condițiune, fiind în preajma unui mare drum comercial dela nord la sud. Ea poate să-și valorifice mai ușor propriile ei produse și totodată să participe la viața comercială mondială ajutînd să se răspîndească produsele altor țări care caută piață de desfacere.

III. Toate vocile acestea care au încercat a se înstruna, asupra fericitei așezări a Romîniei, nu pot prinde, căci pare a fi mai puternică vocea acelora care văd clar.

Pentru a trece astfel la mai multă realitate, trebue să vedem lămurit că Romînia nu poate sta între țările de tranzit.

1. Că este în calea țărilor vecine și a drumurilor mari de comerț ? Este aproape de liniile maritime care leagă vechiul continent cu cele două Americi sau mai puțin îndepărtată de liniile care leagă Japonia, China, Indiile prin Marea Mediterană de apusul Europei ?

Un vapor trecînd Bosforul în Marea Neagră pentru Romînia face un traect anumit și trecînd din porturile noastre trebue să aibă siguranța că va găsi încărcătura necesară pentru a se reîntoarce în apele Mării Nordului. Legătura pe mare a Romîniei nu e o legătură de escală în drumul marilor drumuri internaționale. Ea implică pentru vapoarele plecate din Roterdam, Anvers, o încărcătură certă și încă o certitudine de a poseda caricul necesar la întoarcere. Linia aceasta maritimă este eșită din sfera marilor drumuri internaționale și trebue să fie firește mai scumpă și de fapt așa și este; poziția aceasta excentrică limitează mult libertatea noastră comercială pe mare, pentru importul nostru de produse industriale și coloniale. Relațiunile noastre sînt limitate cu porturile din Marea Nordului și cele franceze și italiene din Mediterana.

S'a afirmat iarăși că porturile noastre dela gurile Dunării ar putea atrage comerțul Europei centrale prin transporturile ce s'ar face cu căile ferate, apoi pe mare în Asia Mică și Orientul apropiat, — dar nici această speranță nu poate fi împlinită, căci concentrarea la Triest și Fiume a exportului pentru orient este mult mai lesnicioasă și mai

eftină decît prin Rominia. Ne rămine cu adevărat în fa-
voarea noastră transportul pentru Rominia al produselor
polone, dar taxele exorbitante fac ca acest comerț să se în-
drepte mai mult spre Hamburg decît spre Galați. Toată miș-
carea comercială pare a fi concentrată în porturile Mării
Nordului și nu este prea vizibilă posibilitatea de a determina
un comerț de antrepozite și tranzit pentru Europa centrală
prin porturile noastre, cînd drumul este și mai lung și mai
puțin sigur și mai costisitor.

Se poate ca felul acesta de a vedea chestiunea să fie greșit.
Realitatea lucrurilor însă îl confirmă. In această privință
este de dorit ca problema să fie văzută cu toată obiectivita-
tea, așa cum o fac și alții în împrejurări similare. De exem-
plu, Paul de Rousiers într'un articol intitulat „La marine
marchande et les forces productives de la France" arată do-
cumentat chiar pentru Franceji, încă din 1908, inferioritatea
Franței față de Germania, inferioritate datorită situațiunii
geografice, mai puțin favorabilă decît aceia a Reichului.

Să vedem ce ne spun cifrele cu privire la tranzitul prin
țara noastră. Din statistica dela căile ferate și aceea a co-
merțului exterior se poate vedea că tranzitul pe la noi pre-
zintă în trecut două salturi: unul între 1898 și 1900 și altul
între 1903 și 1905. Intre 1898 și 1900 tranzitul se urcă deo-
dată dela *150.000 tone la 250.000 tone*, dar tocmai pe atunci
colecția de ziare ne arată lupte energice între naționaliști și
radicali din Serbia, ori turburări prin insula Creta și ace-
stea au produs adevărate revoluțiuni în unele orașe, s'au dis-
trus sîrmele de telegraf, s'a suspendat poșta, a fost o stare
de asediu pe timpul perioadei de război greco-turc. La 1902
tranzitul este din nou scoborît spre 150.000 tone, dar la 1903
se urcă din nou la peste 250.000 tone. Aceasta coincide cu
perioada turburărilor bulgaro-macedonene și sîrbești. După
potolirea acestor turburări, tranzitul scade și abea se men-
ține în 1908 la 60.000 de tone.

Reese de aci rolul de tranzit obligatoriu, care a revenit
Rominiei în timpul turburărilor din țările vecine.

Un asemenea rol de tranzit obligator a avut Rominia în
anii 1914—15, cînd se făcea tranzit în vagoane cu funduri
duble și cînd la suprafață erau mărfuri permise de tranzit
iar dedesubt erau munițiuni.

Să trecem la timpurile recente. Din statistici reese că
tranzitul pe la noi a fost la 1912 de 107.489 tone, în 1922 de
458 tone, de 84.154 în 1924, 23.315 în 1925 și de 115.770 tone
în 1930, iar în 1931 datele provizorii arată că tranzitul s'a
urcat la 269.213 tone.

Dacă am analiza acest tranzit, de ex. acel de 84.000
tone din 1924, am găsi că ordinea de importanță a țărilor în
care sînt destinate mărfurile tranzite prin Rominia sînt: în-

tîi Ungaria, apoi Jugoslavia, Anglia, Bulgaria, Grecia, Turcia, Polonia. In Austria și Cehoslovacia se tranzitează cantități neînsemnate.

Țările de proveniență a mărfurilor tranzitate mai mult prin Rominia sînt: Rusia — așa arată statistica! — Polonia și Cehoslovacia.

Dacă nu am bănui — după cum e natural — că este o eroare în ce privește Rusia — căci asemenea erori există evident în statisticele C. F. R., după cum ne explica un funcționar superior, chiar dela C. F. R., care ne lămurea că prin cifrele trecute la tonele tranzitate trebue înțelese și acelea privind mărfurile trecute dela C. F. particulare pe căile ferate ale Regiei Autonome! — dacă, zic, nu ar fi asemenea erori și cu Rusia, ar reeși că tranzitează pe la noi numai Polonia 10.000 tone în anul 1924 și 1.615 tone în 1925, iar Cehoslovacia 3.600 tone în 1924 și 290 tone în 1925. Iată marele tranzit de pe la noi!

Mărfurile tranzitate după statistica din 1924 sînt: lemne din Cehoslovacia în Ungaria (!), produse miniere și mașini din Polonia în Bulgaria, petrol din Rusia în Ungaria și Jugoslavia. In total C. F. R. încasează din acest tranzit 44 milioane lei anual...).

Sîntem nevoiți să ne ocupăm numai de cifrele de mai sus pentrucă după datele care ni le poate pune acum la dispoziție Direcția Generală a C. F. R., date destul de îndoelnice de altfel, ar însemna o și mai mare lipsă de indicațiune. Din cele de mai sus nu putem să nu observăm că tranzitul european prin țara noastră se reduce de fapt la tranzitul Poloniei și al Cehoslovaciei, mai puțin al Bulgariei și Jugoslaviei, și mai puțin încă al Europei centrale stricto sensu în Peninsula Balcanică.

2. In ce privește transportul pe Dunăre, marele fluviu ar trebui să îndeplinească funcțiunea de arteră principală de legătură între Germania și Asia Mică și totuși această funcțiune atît de mult contată nu se realizează. Sînt multe obstacole, între care transbordarea de mai multe ori a mărfii în vase de tonaj diferit. Acesta este principalul obstacol.

Iar flota de Dunăre cuprinde un număr prea mic de vase (195) și de aceea navigația este deservită în cea mai mare parte de vapoare străine. Vapoarele romînești nu pot duce decît 5% din mărfurile transportate pe acest fluviu. Dunărea ca arteră de comunicație mai suferă și de alte neajunsuri care îi aduc mari scăderi: o parte din an îngheață și timp de 3 luni — Decembrie, Ianuarie, Februarie, ba anul acesta am văzut că și întreaga lună Martie — ea nu poate fi folosită. Acest neajuns este mult simțit, căci în timp de 40 de ani numai de 15 ori a rămas desghețată. Inainte și după formarea podului de ghiață care o cuprinde dela un

mai la altul, o mare primejdie este adusă de sloiurile plutitoare care astupă ostroave întregi, produc inundații și stricā digurile porturilor. Alt neajuns pentru navigația pe Dunăre este adus de stîncile care presară apa fluviului dela Cazane și Porțile de Fer. Pentru trecerea vapoarelor s'a făcut un canal a cărui trecere nu este lipsită de primejdie. Pentru completa ei liberare mai este nevoie de mari cheltueli. Scăderea apelor în timpul verilor prea uscate, face ca vapoarele să nu găsească adîncimea necesară între Brăila și Bazias; vapoarele mari, care pot înainta numai pînă la Brăila, sînt nevoite să intre sau să pornească cu încărcătură mai mică. In sfîrșit, din cauza cantității de mil adus de fluviu, brațele fluviului sînt amenințate cu împotmolirea. Brațul Sulina, singurul navigabil, trebue curățat în fiecare an pentru a putea păstra adîncimea necesară înaintării vapoarelor. In lucrarea d-lui Sandeman Allen asupra Dunării, ni se spune că vapoarele, dela Regensburg la Giurgiu, suferă în 11 puncte formalități vamale, sanitare, veterinare și de poliție, ceeace produce evident mari întîrzieri și neplăceri. Deasemenea tot în această lucrare se vorbește de neajunsurile porturilor care nu sînt amenajate în așa fel încît să poată fi utilizate de vasele tuturor națiunilor; în unele porturi fiind primite numai vasele naționalilor. Deasemenea se mai vorbește și despre inconvenientele politicei cabotajului care face dificultăți unora și avantaje altora.

3. Asupra Mării Negre. O cauză a lipsei de însemnătate a tranzitului pela noi este adusă de structura bazinului Mării Negre, închisă de porțile înguste ale Bosforului și Dardanelelor. Marea Neagră este amenințată să-și vadă activitatea paralizată. Noi România am simțit din greu aceasta în timpul războiului, porțile de trecere fiind închise, munițiile trimise nouă de Aliați au trebuit să ocolească pe la Nordul Europei și apoi s'o ia deacurmezișul Rusiei pînă să ajungă la noi. Punerea acestor strîmtori sub garanția marilor puteri este chemată să asigure în viitor libertatea comerțului la Marea Neagră. O inferioritate a noastră față de țările din apus rezultă din faptul că nu putem folosi această cale cu mijloace proprii. Flota comercială romînă care are 12 vapoare, un tonaj de 30.000 de tone, este prea mică pentru a asigura legăturile comerciale ale țării și pentru a contribui în largă măsură la comerțul celorlalte țări. Vasele străine roiesc prin porturile noastre și fac ca alte țări să tragă folos mai mare decît noi.

4. Orientarea și coordonarea rețelei de căi ferate nu corespunde pe deplin nevoilor țării. Stăpînirile străine au făcut ca o bună parte din arterele principale să graviteze inconvenabil pentru comerțul de tranzit, spre centrele din afara pămîntului romînesc: cele din Transilvania spre Budapesta, cele din Bucovina spre Polonia, iar cele din Basarabia spre Ucraina. Un neajuns mult simțit pentru posibilitățile de transport este lipsa liniilor duble: avînd puține de acestea, numai 263 km., întîrzierile, accidentele și posibilitatea mai mică de folosință, aduc mari scăderi. Se spune iar că este o lipsă sensibilă de locomotive. Alții spun din contra că dintr'un total de 3900 locomotive, avem cu 2000 locomotive mai mult decît avem nevoie. In orice caz, lipsa de vagoane îngreuiază în perioada de mare trafic, folosința căilor noastre ferate. In timpul exportului de cereale, stivele stau cu săptămînile prin gări, așteptînd rîndul la încărcare. Rețeaua căilor ferate trebue împlinită chiar cu mari sacrificii, căci de ea se leagă putința unei vieți economice mai intense, în special atunci cînd vrem să devenim țară de tranzit.

Se impune să ne încredințăm pe de o parte, întrucît prin sistemul nostru normal de linii, stăm în calea unei pătrunderi spre sud-est, iar pe de altă parte întrucît este vorba de vrednicia menținerii noastre aici, nu numai prin povara unui simplu tranzit pela noi, ci și prin avantajele unui adevărat schimb de produse.

5. Dar, mai spuneam în al cincilea rînd că la unele conferințe internaționale s'a afirmat că poziția geografică a Romîniei este dintre cele mai fericite și că faptul că este scăldată de Dunăre la sud, iar la răsărit de Marea Neagră, face ca Romînia să posede căi naturale de comunicație care îi permit legături comerciale din cele mai lesnicioase cu restul omenirii și apreciabile pentru țările vecine. Insă aceste afirmațiuni nu s'au lăsat verificate de realitate și n'au fost niciodată în mod documentat susținute.

In rezumat, noi credem, contrar părerilor din conferințe, că Romînia este rău plasată față de marile linii de comunicații internaționale.

IV. Venim la ultima parte a capitolului acesta. Să ne apropiem de propuneri concrete, păstrînd aceiași ordine de tratare a chestiunii.

1. Spuneam că nu sîntem în calea marilor drumuri. Dar posibilitatea unui tranzit pe la noi atîrnă geograficește de relațiunea distanțelor și din acest punct de vedere Viena și întreaga Europă centrală de mult și-au găsit calea spre Triest, sau pe la Belgrad și Niș spre Salonic sau Constantinopol. Partea nord-estică a Germaniei și estul Germaniei cu Breslau ca centralizator al intregii vieți economice din aceste părți și ca popas mai de samă spre Polonia stă în următoarele relațiuni de distanță: Breslau — Brăila 1380 km.; Breslau — Giurgiu 1530 km.; Breslau — Belgrad 975 km.; aceste relațiuni de distanță vedeți că pun în cumpănă putința unui tranzit pe la noi, mai ales că portul nostru Constanța rămîne cu mult mai departe chiar și comparativ

cu Odesa, prin marele ocol Mărăşeşti, Buzău, Feteşti. Dela
Breslau la Constanţa sunt 1515 km. Dela Breslau la Odesa
1403 km. Pe lingă aceasta să se mai adaoge că Viena se află
la 509 km. de Triest unde aşteaptă vasele numeroase ale Li-
niei Levantului, iar unele trenuri speciale unesc Polonia
deadreptul cu nordul Italiei şi de aci cu Brindizi. De fapt
deci ne aflăm *printre* drumurile mari sau internaţionale, iar
nu în calea drumurilor mari. Ceeace face ca o mică parte
din tranzitul Europei centrale să o ia prin ţara noastră, sînt
numai consideraţiunile politice ale Austriei şi Germaniei pe
de o parte faţă de Jugoslavia, iar pe de altă parte considera-
ţiunile Austriei faţă de Rusia, să ia siguranţa ce-i oferă linia
Niş—Constantinopol; mai este apoi şi neîncrederea faţă de
întregul aparat administrativ rusesc din ultima vreme. Fac-
torul uman pare deci că a înfrînt aici factorii fizici. Acest
factor uman se afirmă prin instituirea de taxe şi de legături
directe; taxe speciale şi trenuri speciale sunt instituite pen-
tru a scurta distanţa între extremităţi. Taxe speciale se gă-
sesc în tarifele căilor ferate, aşa numitele tarife excepţio-
nale, din care se poate vedea cum adeseaori centre cu totul
speciale pentru anumite industrii sînt cu totul apropiate de
anumite centre cu materiile prime respective. Distanţa prin
urmare dispare din punct de vedere al taxelor pe baza de
intensivitate comercială, dar mai ales poate dispare distanţa
din punct de vedere al taxelor şi pe bază de extensivitate
politică. Numai o cercetare comparativă a diferitelor taxe
excepţionale între Europa centrală şi Ţările Peninsulei Bal-
canice poate da măsura unei intensivităţi comerciale sau
unei extensivităţi politice pe la noi. O astfel de cercetare
însă nu şi-o poate îngădui cineva cu uşurinţă astăzi, căci
prin cercetări de această natură poate lăsa impresiunea că
ţine cu orice preţ să străbată în tainele lumii oficiale. Sînt
interesante de urmărit, cel puţin tarifele excepţionale în Ro-
minia. In ele chiar dacă nu se poate vedea vre-un studiu
comparativ, se pot însă evidenţia unele curiozităţi, ca de
exemplu: prin taxe speciale Viena este transportată dincolo
de Cernăuţi şi chiar de Hanovra pentru cereale, dar este
aproape cît Braşovul pentru lemnăria brută; Cracovia este
pentru ciment cu mult mai aproape de Constanţa decît Bu-
cureştii. Oarecare centre industriale de fierărie din Austria
mai ales, sînt transportate prin aceste taxe speciale chiar în
ţara noastră. Dacă prin instituirea taxelor speciale se în-
fruntă atît de mult elementul geografic al distanţelor, nu tot
aşa stă cazul cu instituirea trenurilor speciale, oricîtă stăru-
inţă s'ar pune. Tranzitul pe la noi în Rominia e cu cel puţin
10 ore în plus faţă de tranzitul Europei centrale pe la Niş—
Salonic sau Niş—Constantinopol, iar linia Lemberg—Odesa
este mult mai avantajată decît dacă s'ar face ocolul Mără-

şeşti—Buzău—Feteşti şi mai este avantajată de lipsa unei linii duble la singurul mare pod peste Dunăre dela Cerna-Vodă. Comparînd diferitele relaţiuni de ore, găsim că tranzitul pe la noi se bucură de 6 ore avans faţă de Viena, 5 ore faţă de Berlin, dar şi într'un caz şi într'altul are desavantajul unei transbordări. Deasemenea tranzitul Berlinului pe la noi are un plus de 13 ore cu drumul de mare pînă la Constantinopol.

Comparativ cu linia Odesei, tranzitul Berlinului prin ţara noastră oferă un avans de 2 ore în drumul pe uscat, dar o întîrziere de 5 ore în drumul pe mare.

După toate acestea, mai poate cineva încă avea iluzia unei mari posibilităţi de tranzit pe la noi?

Poate totuşi fi atras tranzitul de alte consideraţii. Mai întîi dacă ar fi înlăturată reaua reputaţie a) că lipsesc mărfuri în drum, b) că se fac dificultăţi cu formalităţi vamale, poliţieneşti, etc., c) că se iau taxe suplimentare neprevăzute şi alte asemenea; apoi, dacă ar fi continuată munca pentru zonele libere, acum cînd cadrul legal este creiat (şi care desigur nu e singurul necesar).

2. In privinţa Dunării. Desvoltarea noastră mai impune tragerea cît mai curînd a unui pod peste Dunăre, care să satisfacă pur şi simplu nevoile comerciale de mişcare rapidă şi sigură a mărfurilor. Nu intrăm în discuţia fondurilor necesare pentru aceasta, nici a locului cel mai nimerit pentru acest pod. S'ar reda poate Moldovei ceeace i s'a luat, adică singurul ei mare oraş de tranzit, singura poartă de eşire, Galaţii, către care duce şi linia dealungul Siretului şi linia de tranzit dintre Siret şi Nistru. Nu numai pentru Moldova s'ar crea un drum mai normal de mişcare comercială, dar o astfel de construcţiune ar atrage după sine o bună parte din mişcarea comercială a Germaniei de est şi a Poloniei.

Intensivitatea comercială mai cere fundamentala întregire a reţelei de uscat prin linii fluviative. Intensivitatea comercială a Europei centrale a impus o întreagă activitate de cercetare pentru deschiderea de drumuri fluviative.

Chestiunea taxelor pe Dunăre trebue limpezită, iar nesfîrşita discuţiune asupra irigaţiunilor la noi poate că ar intra astfel pe calea unor sistematizări reale pentru înfiriparea unei reţele fluviative de interes naţional şi internaţional, — Dunărea ar deveni într'adevăr artera de viaţă pentru sud-estul Europei centrale, precum Siretul prin Prut şi Nistru ar deveni artera de viaţă pentru nord-estul unei Europe centrale de care ne-ar lega astfel viul interes al propriei noastre vieţi.

3. In privinţa Mării Negre. Pentru complectarea unei adevărate intensivităţi comerciale pe la noi nu este o utopie să ne gîndim din timp la o nouă întregire a liniilor noastre

maritime: Rotterdam, Constantinopol—Pireu şi Constantinopol—Egipt, să fie întregite pînă la Sinope şi Trapezunt, spre bogata vale Halys şi ţinuturile dinspre isvoarele Tigrului şi Eufratului. Atunci ne vom fi afirmat mai bine expansiunea noastră în Orient.

4. In privinţa căilor ferate. O nouă cale ferată—Galaţi—Constanţa — ierte-ni-se că mai amintim proecte mari pe vremuri de mizerie — ar concura cu succes linia Odesei, fiind cu cel puţin 150 km. mai scurtă. Oraşul Brăila nu poate fi ameninţat de această nouă cale, întrucît el rămîne cu însemnătatea lui a unui fund de golf maritim. S'ar reda astfel oraşului Galaţi ceeace i s'a luat. S'ar specializa oraşul Brăila ca fund de golf maritim, iar oraşului Constanţa i s'ar uşura desvoltarea lui binemeritată, după cheltuelile făcute cu crearea acestui port maritim. Intensivitatea comercială cere însă ca tarifele excepţionale să nu fie vitrege pentru noi, iar căile ferate să fie scutite de întîrzieri intenţionate, ca de pildă pe drumul Poloniei spre Berlin.

5. Cu privire la îndemnurile conferinţelor internaţionale, politica Romîniei în materie de tranzit, adoptată la conferinţele internaţionale la care Romînia participă, este aceea exprimată în art. 20 al convenţiei-tip a Romîniei şi prevăzut în aproape toate convenţiile comerciale încheiate de ea din 1929 pînă azi.

Acest art. 20 spune: „Părţile contractante işi vor acorda reciproc libertatea tranzitului pe teritoriul lor şi se angajează să nu perceapă nici o taxă de tranzit. Părţile contractante se vor conforma cu privire la tranzit, dispoziţiilor conţinute în Statutul convenţiei tranzitului dela Barcelona, semnat la 20 Aprilie 1920".

In art. 17 al aceleiaşi convenţii tip se spune că regimul tranzitului privitor la animale va fi determinat de cerinţele conform legilor de poliţie sanitară din fiecare ţară. In acest scop se va încheia un *aranjament special*.

Iar art. 13: Cu privire la perceperea taxelor şi formalităţilor vamale cerute la tranzit, se va aplica clauza naţiunii celei mai favorizate, fără compensaţii.

Ar trebui — evident — nu numai asemenea clauze cu caracter prea general şi necondiţionat, ci clauze care să reprezinte avantaje speciale pentru Romînia, în privinţa tranzitului.

V. Cercetările de pînă acum au dat la iveală vădite lipsuri în politica noastră de tranzit, lipsuri care împlinite ne-ar da mari satisfacţiuni.

Alte ţări înţelegătoare au făcut mult în scopul măririi tranzitului. Polonezii au creiat Gdynia, port la Baltică, un port modern, frumos şi au cerut guvernului romîn să colaboreze pentru legarea lui cu Constanţa. Polonezii ne socotesc cea mai importantă ţară de tranzit pentru ei.

Ce-am făcut noi? Ne-am menţinut tarife scumpe, nu avem vagoane amenajate pentru diferitele genuri de mărfuri şi pe deasupra, inconvenientele de care am vorbit mai înainte.

Relele trebue îndreptate. Inainte de a aminti cîteva din cele de mai sus, nu voim să terminăm această expunere, fără a stărui asupra unei idei care s'ar putea înţelege greşit dacă n'am reveni.

Oricît de ilogic şi paradoxal pare, după ce se insistă îndelungată vreme pentru a se arăta importanţa mare de a fi ţară de tranzit, — oricît de ciudat ar părea, *trebue însă să evidenţiem că nu e un ideal a fi ţară de tranzit.*

Ce s'ar putea tranzita prin Romînia? Cereale? Desigur nu. Numai nepricepuţii duc lemne la pădure. Produse industriale? Da. Convine oare însă industriei romîneşti să lase în tranzit produse străine la fel cu acelea ale ei? Evident că nu.

1. O bună politică de tranzit a noastră ar trebui să nu încurajeze decît tranzitul mărfurilor care nu fac concurenţă chiar prin casa noastră, prin ţara noastră, produselor noastre.

Nu e un ideal pentru noi să tranzităm produsele concurente.

Acest lucru îl înţelege pentru ea Jugoslavia, de ex., atunci cînd face tot felul de dificultăţi tranzitului de vite romîneşti în Austria şi Italia.

Noi, ca să desvoltăm porturile noastre e suficient să exportăm nu şi să tranzităm orice fel de mărfuri.

Desigur însă că sînt destule mărfuri care nu ne-ar concura şi pe care le-ar tranzita Germania, Austria, Cehoslavacia şi Polonia.

Pentru aceasta însă ar trebui să avem organizate căile de comunicaţie pe mare, pe Dunăre şi uscat, aşa cum am spus.

2. In al doilea rînd, să reţinem nevoia unificării regimurilor de navigaţie pe Dunăre, cu reglementarea taxelor de la Porţile de Fer în sensul unei mai drepte şi nu prea parţiale internaţionalizări a navigaţiunii pe Dunăre.

Tranzitul pe apă poate fi mărit printr'o unificare a sistemului nostru fluviatil cu sistemul de canaluri ce înaintează în Europa centrală dinspre nord spre sud.

3. Putem creşte puterea noastră de viaţă economică prin asigurarea unei concurenţe economice cu succes în Asia Mică, fie prin regularea de drumuri comerciale, fie prin deschiderea de drumuri noi spre coastele asiatice ale Mării Negre, fie prin asugurarea de legături directe.

Deasemenea, după cum este posibilă calea de tranzit spre Orient, tot aşa ne gîndim — şi insistăm chiar — asupra posibilităţii măririi tranzitului prin ţara noastră dinspre Orient spre ţările din centrul şi nord-vestul Europei. E chiar mai uşor realizabilă această cale, prin care s'ar aduce mărfuri orientale în Europa.

4. Apoi: mărirea tranzitului la noi cît mai conform strategiei economice a drumurilor noastre mari fie de uscat, fie de apă. Tranzitul de uscat poate fi mărit mai ales prin complectarea liniilor ferate spre Polonia şi Galaţi— Constanţa. Deasemenea, noi întocmiri pe baze economice a tarifelor de tranzit.

5. Mai puţin atenţi la principiile şi sugestiile conferinţelor internaţionale vaporoase, — noi să ne ocupăm de crearea unei bune reputaţii tranzitului pe la noi, prin reorganizarea administraţiilor respective şi adaptarea noastră la cerinţele noului comerţ de tranzit.

Toate aceste chestiuni propun stăruinţă în cercetări de tot felul: tehnice, legislative, administrative, statistice, geografice, economice, — în special economice. Trebue deci mai întîi astfel de cercetări, fie pentru a completa datele existente, fie pentru a executa lucrările ce ne lipsesc. Studiile trebue să le facem şi mintea noastră trebue să continue a lucra chiar în timpuri de mizerie economică. Dacă puţin timp lîncezim economiceşte, depinde de noi să nu lăsăm să lîncezim şi cu mintea şi ceeace ar fi mai grav, cu sufletul de buni Romîni.

Oricît de pesimiste au putut fi unele părţi din această expunere, nu putem să nu rămînem cu o umbră de entuziasm, chiar dacă exprimăm că Romînia nu este o ţară de tranzit, *dar ar putea fi* ţară de tranzit. Este puţin acest lucru: numai a putea fi; alte ţări însă nu pot fi de loc. Depinde şi de noi să facem ca Romînia să fie.

Vom lucra astfel mai întîi la înlăturarea marilor noastre lipsuri şi apoi vom contribui la stringerea legăturilor între diferitele State ale Europei, participînd la mult aşteptata economie internaţională împăcată şi solidară.

Al. Hallunga

Miscellanea

Dela iarmaroc la expoziţie —

Expoziţia din Ploeşti, ca şi memorabila revoluţie din această urbe, se pot considera, fără exagerare, ca evenimente istorice care n'au reuşit.

Pesemne că talentul specific revoluţionar şi edilitar al notabilităţilor ploeştene e să nimerească cu oiştea in gard, cu mai mare strălucire decît celelalte comune ale ţării.

Nu intenţionăm să ne năpustim asupra simpaticului oraş vecin cu Capitala. Aici a fost leagănul criticei literare, al socialismului, al artei culinare şi al beţiei petrolifere. S'au dus, cum s'au dus rîndunelele din romanţa lui Eminescu. Dar le-am păstrat un fond inalienabil şi nostalgic de recunoştinţă.

Bulevardul dela gară pînă'n centrul oraşului e admirabil. Pavajul din pietre cubice şi frontul de verdeaţă pot concura cu şoseaua lui Kisseleff. Şi monumentele care împodobesc această alee sînt cel puţin tot atît de măreţe cît e arcul nostru de triumf, deşi sînt construite din piatră şi bronz veritabile. Se simte, ca o reclamă luminoasă, mîndria locală care strigă:noi sîntem ceva mai extra! Adică: noi fruntaşii, căci populaţia e ca în toate părţile cenuşie şi mută.

Coridorul înverzit aminteşte vila snobului care şi-a construit o locuinţă modernă, dar a uitat... closetul. Şoseaua ploeşteană, deşi canalizată, n'are guri de scurgere. Dacă plouă ia aspectul Cişmigiului: poţi să te plimbi cu barca pe ea.

Intre alte atracţiuni mai e şi o grădină publică, în centru, cu o figură de bronz care confirmă predispoziţia protipendadei ploeştene pentru preamărire şi fală. Flăcăul de bronz are nişte muşchi de record. Nici fudulia grecească n'a sculptat vreodată un spate mai vînjos decît acel al Atlasului ploeştean care, deşi poartă pe umerii uriaşi numai o tranşă din globul pămîntesc, se screme cu o lipsă exagerată de modes-

tie. Acest amănunt l-a împins, se vede, pe un iconoclast necunoscut să-şi taie o pereche de pingele din spatele de bronz, care a trebuit să fie cirpit cu un emplastru de metal exact la şale, par'că uriaşul ar suferi veşnic de lumbago.

Se spune, — şi cred că-i adevărat, — că spatele formidabil a jucat pe vremuri un rol semnificativ în luptele dintre liberalii şi conservatorii ploeşteni. Statuia era aşezată în centrul unui diametru la capetele căruia se aflau casele foştilor prefecţi conservator şi liberal. Cînd veneau conservatorii la putere, uriaşul îşi întorcea posteriorul spre ferestrele ex-prefectului liberal; cînd veneau liberalii la cirmă, uriaşul întorcea spatele către ferestrele ex-prefectului conservator. Cine schimba poziţia statuii nu se ştie, după cum nu se ştie cine suceşte floarea-soarelui în direcţia astrului dătător de lumină şi căldură. Oricum, acest cetăţean conştient ştia totdeauna cu cine votează, îndată ce intervenea o schimbare de regim. După poziţia lui strategică se puteau uşor orienta şi ceilalţi cetăţeni conştienţi, care se pot lăuda că s'au bucurat, pe lingă Bucureşteni, de preferinţele umoristice ale lui Caragiale.

Intr'un moment de apatie politică, prefecţii s'au împăcat şi au sucit definitiv şi iremediabil statuia cu spatele spre baia comunală. De atunci ferestrele foştilor prefecţi oglindesc profilul din dreapta şi din stînga al cetăţeanului care s'a fixat politiceşte pe soclul lui; iar ploeştenii îşi îndreaptă ceasornicul politic după alte semne particulare ale aştrilor politici.

Pe aceste vremuri grele, primarul Ploeştilor s'a gindit la un mijloc simplist de însufleţire a comerţului: a organizat o expoziţie-tîrg.

N'aşi vorbi de exprimarul oraşului, care pare a fi nepotul Atlasului ploeştean, nici de corcitura expoziţiei-tîrg, dacă Ploeştii nu ne-ar pune la îndemînă o pildă instructivă în care se resfrînge o nouă invenţie de panglicărie naţională foarte molipsitoare.

— Ştiţi cum se organizează o expoziţie?

Foarte simplu. Un agent de publicitate care n'are de lucru vine la d-ta şi-ţi zice: Dom'le primar, oraşul pe care cu onoare îl conduceţi lîncezeşte din punct de vedere economic. Trebue să organizaţi o expoziţie-tîrg. Avantaje sînt multiple. Primăria votează un fond. E bine să fie mai mare decît mai mic — pentru prestigiul oraşului. Restul mă priveşte. Industriile construesc pavilioane; cîştigă directorii, inginerii, consilierii, arhitecţii, meseriaşii — cîştig şi eu.. Toţi cîştigăm. De fapt nu pierde decît calea ferată dela care obţinem o reducere pentru biletele de tren. In schimb, vagoanele nu mai circulă goale. Pentru acest serviciu percepem taxe la

vizarea biletelor de tren, căci cine vrea să călătorească eftin e silit să ne viziteze expoziţia.

...Şi gata expoziţia-tîrg: pavilioane, restaurante, cafenele, muzică militară, steaguri, banchete, discursuri de inaugurare, turtă dulce, căişori, panorame, tinichele de bucătărie, floricele, cornuri, mititei, droburi de sare, bidoane de petrol, baloane pornografice, stropitoare de grădină, cămăşi de noapte şi roata norocului. Mai scump şi mai prost şi mai vulgar — dacă se poate — decît la Moşi. In schimb, pretenţios, foarte pretenţios: *expoziţie !* mă rog.

Turghenev a spus cîndva că în toată lumea doi şi cu doi fac patru în mod firesc şi simplu, pe cînd la Ruşi doi şi cu doi fac patru, dar cu pretenţie şi aroganţă. Parcă sîntem molipsiţi de acelaşi spirit slav, cel puţin în ce priveşte epidemia expoziţiilor. La Iaşi, la Chişinău, la Bucureşti şi la Ploeşti, aceiaşi pretenţie de-a nu lăsa iarmarocul, deşi a degenerat iremediabil, să fie iarmaroc. Nu! Trebue să fie numai decît expoziţie, cu bilete de intrare şi viză.

Iar dacă se întîmplă că cineva nu se lasă jăcmănit şi critică, riscă să fie apostrofat cu: „*Noi* am făcut expoziţia!..."

Am avut prilejul să aud cum a fost apostrofat un biet vizitator. Era un *noi* ameninţător, autoritar, integral, naţionalist, fudul, hiper-conştient şi intolerant; un *noi* care nu suportă nici o replică...

De data asta am votat

Cînd m'am hotărît să-mi procur titlul de alegător, am întîmpinat oareşicare dificultăţi.

Mi s'a spus că trebue să mă adresez judecătorului de pace. Cuvîntul *judecător* m'a indispus. Nu-mi place să am deaface cu autorităţile şi nu-mi place să mă judec. Şi nu înţelegeam de ce trebue să mă judec ca să obţin cartea mea de alegător.

Cineva, în care aveam prin excepţie încredere, m'a lămurit că sînt alegător de drept. Ba, că sînt obligat să fiu alegător. Mai mult decît atît: dacă nu-mi exercitez acest drept şi această obligaţie, comit un delict şi mă fac pasibil de pedeapsă conform legii. Pentru cine nu votează — 500 lei amendă!

Mi-am zis: de ce să nu fiu alegător a) dacă am drept să fiu; b) dacă sînt şi fără voia mea; c) dacă n'am drept să refuz; d) dacă sînt obligat; e) dacă comit un delict şi f) dacă pot să fiu amendat...?

Atîtea motive ca să nu renunţ la titlul meu, pe care îl doream dealtfel din principiu.

După cum v'am mai spus: *judecătorul* mă indispunea, dar adaosul: *de pace*, mă liniştea. Cumpănind bine luminile

și umbrele instituției de care depindea, în ultimă instanță, cartea mea de alegător, am ajuns la concluzia că judecătorul — de pace — este o forță neutrală: o amestecătură benignă de cald și rece. Afară de asta, aveam conștiința împăcată; nu mă simțeam cu nimic vinovat.

Orice drum pe care-l faci intiia oară te agită și te scoală din pat disdedimineață.

Fix la ora 9 dimineață am sărit din trăsură, căci țineam să fiu exact, fără aproximații. Dela prima vedere, judecătoria m'a impresionat. Sămăna aidoma cu un templu grecesc: trepte, terasă, coloane și triunghiu. Sala spațioasă, cu ferestrele sus peste capetele enoriașilor, cu tapiseria de lemn și băncile cojite, sămăna mai mult cu o biserică, deși era îmbicsită cu un miros care nu era înrudit cu tămîia.

Mi-am scos cucernic pălăria și m'am apropiat încetișor de altarul unde oficia preotul dreptății și al păcii. Judecătorul era un tînăr foarte simpatic. Purta o cravată scumpă și cu artă legată și avea niște mîini foarte îngrijite. Mi-a insuflat imediat cea mai mare încredere.

— Dumneata ? — m'a întrebat el binevoitor.

— Eu?... Pentru înscrierea în listele de alegători — și i-am oferit respectuos un act de identitate.

— Ia să văd ! — a intervenit un omuleț verde ca un înecat, cu cap de hidrocefal, nas de șoim și barbișon de țap roșcat. Și a rupt din mîinile magistratului documentul meu. Apoi m'a ntrebat pripit:

— Armata ai făcut-o ?... La război ai fost ?...

Nu pricepeam nimic: nici rostul întrebărilor, nici acest amestec inoportun. Era cît p'aci să mă fisticesc, dar mă podidise risul, căci roșcovanul bîlbîia indignat, iar barbișonul îi flutura ca o coadă de veveriță.

Am eu, cînd mă apucă, un rîs foarte năuc și zgomotos. Dar m'am stăpînit, ca să nu-l jignesc pe judecătorul de pace.

— E în ordine, — a șoptit magistratul, admirîndu-și încă odată croiala unghiilor, — v'am înscris...

N'am mai întrebat ce-i cu biletul. Am fugit din sală ca să-mi descarc în voie spasmul din gîtlej, care mă sufoca. Trecătorii se uitau curioși la mine, căci rîdeam și gesticulam pe stradă, fiindcă mă gîdila neîncetat imaginea barbișonului. Repetam în neștire, de o mie de ori poate:

— Auzi, dom'le, advocat și bîlbîit !...

La vot nu m'am mai dus, de teamă să nu-l întilnesc iarăși. Preferam să plătesc amendă. Amenda n'am plătit-o, fiindcă nu mi-a cerut-o nimeni.

* * *

A doua oară nu m'am dus la vot, pentrucă stîlpii cu inscripția: 500, jandarmii cu pasul lor marțial și zvonul că în

circumscripția mea manevrează bătăușii, mi-au impus o anumită prudență.

A treia oară nu m'am dus la vot, fiindcă obținerea buletinului e o afacere cam complicată. Sînt două operații diverse, însoțite de pierdere de timp, înghesuială și, dacă n'ai noroc, și de oareșicare riscuri. Obținerea biletului e una și votarea e alta. In alte țări procedura e mai simplă decît fumatul unei țigări; la noi e mai dificilă decît încheierea unei căsătorii.

Asta, în ce privește laturea fizică; în ce privește laturea spiritului, chestia mi se pare și mai primejdioasă.

Cînd nu ești înregimentat în vreun partid politic, nu-i ușor să rezolvi problema de conștiință: *cu cine votez?* Răspunderea e mai mare decît pare la prima vedere. Programele partidelor sînt toate la fel. Care partid nu vrea binele țării ? Iar candidații, azi sînt technicieni, mîine — conservatori, poimîine democrați. Ba, și mai bine: sînt simultan naționaliști și socialiști, liberali și țărăniști, rasiști și comuniști, după cum se prezintă combinația.

Pentru a găsi un punct de reazăm, am frecventat întrunirile. Dar n'am aflat cu cine trebue să votez. Am aflat numai cu cine nu trebue să votez ! Din cele ce-am auzit, am ajuns la concluzia că toți sînt trădători. E strașnic: cîți și cîte specii de trădători sînt în țara noastră?

Totuși, de data asta, am votat fiindcă am vrut să pun mîna pe stampilă, simbolul puterii supreme în stat, și să apăs ca un rural — să izbesc cu toată puterea — pe buletinul meu de vot, în pofida acelora care au încercat să-mi conteste dreptul meu, și în deosebi în ciuda barbișonului roșcovan...

Intermezzo electoral

Bătrînul cotidian berlinez „Vossische Zeitung", înregistrînd episodul dramei electorale din Buzău, a găsit cu cale să intituleze știrea: *„Exact ca la noi"*.

Aluzia Neamțului e transparentă; intenția lui, deasemenea.

Dispretul occidentalului pentru starea de lucruri din Balcani e notorie. Ziarul democrației germane n'a vrut însă să ne jignească. Pe dînsul îl interesează prea puțin dacă în campania electorală din Romînia se face vînat de oameni sau se taie alegătorii cu cuțitul, ca pînea. Ziarul urmărea cu totul altceva: să le facă Nemților o morală bine-meritată...

— Vedeți unde am ajuns ? In halul Romîniei. Germania s'a degradat pînă la treapta unui stat balcanic...

In aceiași măsură ne preocupă și pe noi laturea zoologică a alegerilor din Germania.

Dacă am avea nevoie de o consolare, am exclama:

— In Germania e la fel. Ba, chiar mai rău decît la noi.

Dar nu avem nevoie de nici o consolare...

D. Vaida, care a fost atacat pe tema bătăilor electorale, a declarat deunăzi că tradiția dela Buzău e mai bătrînă decît d-sa și partidul d-sale. A recunoscut totuşi că tradiția trebue să dispară.

Pînă atunci, activează rînca de bou, ciomagul, cuțitul și pistolul.

In ajunul alegerilor, dimineața, s'a prezentat la redacție un cetățean cu cămașa ruptă şi cu spatele vărgat în roșu. Era întovărășit de un protector milostiv care îl expunea cu multă iscusință:

— Iată — alegerile libere! L-au bătut agenții guvernului....

— Dar de ce l-au bătut?

— Pentru nimic... Lipea afișele partidului liberal... Vă rog să-l fotografiați, ca să vadă lumea morala fățarnică a guvernului.

Intr'adevăr, înfățișarea victimei a provocat emoție unanimă. Numai un reporter, cunoscător al mecanismului electoral, își cumpăni sentimentele și întrebă:

— Ce înțelegi d-ta prin *morală fățarnică?*

— Se știe... Dacă furi merele din grădina mea — e bine; dacă le fur eu din grădina ta — e rău.

— Și cum veți proceda dv. la putere?

— Cum vom proceda? — răspunse reprezentantul opoziției cu convingerea imperturbabilă a omului de bine — apoi... îi învățăm noi minte.

Dar n'a fost necesar să așteptăm alegerile liberale. In aceiaşi sară s'a prezentat victima victimei: avea spatele tot atît de bine vărgat ca și adversarul lui care ne onorase cu vizita sa matinală.

Și am mai făcut un clișeu — „pour l'acquit de la conscience..." — *F. Dima.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

— **J. M. Rivière,** *Vers Bénarès, la Ville sainte ou l'histoire merveilleuse de Li-Loq, le quon thibétain.*

Vorbisem într'un articol publicat în „Adevĕrul Literar" de tînărul cercetător francez al Orientului Jean Marquès Rivière și de cartea lui „A l'Ombre des monastères thibétains". Arătasem absoluta noutate a subiectului și a tratării. Am căutat mai ales să arăt că pentru Europa noastră uscată de vîntul arid al speculațiilor intelectuale, Orientul e un veșnic reînoit izvor de viață, că și pentru acei care vor să rămîie Europeni, Orientul este totuși o etapă indispensabilă; este cel puțin, o școală, o disciplină de neînlăturat pentru cine vrea să desfunde izvoare din Occident de mult astupate de nisip.

In aceiaşi serioasă colecție în care apăruse cartea „A l'Ombre des monastères thibétains", Jean Marquès Rivière scoate un volum: Vers Bénarès, la Ville sainte, l'histoire merveilleuse de Li-Loq le quon thibétain (Editions Victor Attinger) cu motto: *Et je voudrais qu'un peu de cette folie de Dieu pénétrât le coeur de mes frères d'Occident.* Pe cînd prima carte era mai degrabă intrarea în lumea aceia așa de neînțeleasă pentru noi care este Tibetul, pe cînd subiectul se broda pe inițierea progresivă a unui tînăr european, al doilea volum e povestea unuia din sfinții Tibetului, minunatul lui pelerinaj din zăpezile veșnice ale *Bodhyulu-lui* (Tibet) pînă la orașul sfînt, Benares. E o poveste care pare tuturor fantastică și este în adevăr; dar fantasticul ne înconjoară din toate părțile, numai noi nu știm să-l vedem.

„Sunt mai multe lucruri în cer și pe pămînt, Horatio
„Decît sînt visate de filozofia ta".

Istoria aceasta nu e unică; sînt mii de același fel care se povestesc în cîmpurile de meditație din jurul oamenilor sfinți, seara, după stingerea focului ca să facă doctrina mai puțin aridă și calea mai puțin aspră. Insă pentru a înțelege ce se ascunde în dosul acestor povestiri, trebue nici mai mult nici mai puțin decît o reeducare a eului. Iată ce spune

Rivière în substanţă: Atita vreme cit formaţiunea noastră
carteziană o să ne facă să credem în realitatea obiectivului,
nu vom pricepe nimic; numai subiectul ne-ar putea pune pe
calea bună. Aici e *nodus*-ul: să faci pe toţi să înţeleagă că
mai întîi este mentalul, şi apoi, *dincolo de mental*, marea ne-
cunoscută, realizabilă experimental, plină de infinite posibi-
lităţi. Mentalul lucrează asupra lui însuşi ; s'a făcut *rotor :*
moralele (revoluţionare, burgheze şi religioase) şi în ele se
învîrteşte ca o maimuţă. Dar avem oameni care s'au apro-
piat de ce e *dincolo de mental* prin experienţe asupra lor în-
suşi şi asupra altora. Dr. Osty dela Institutul Metapsihic a
făcut aşa; plecat cu cinci simţuri, găseşte şase; plecat cu
psihologia clasică, după experienţe numeroase, ştiinţifice (cu-
vîntul e tabu) revine cu un rezultat spăimîntător pentru oc-
cidentali : că dincolo de mental (sau conştient) este ceva
în individual, care e imens, care întrece orice imaginaţie,
care este Dumnezeu, sau cel puţin posedînd atributele ce se
dau în general lui Dumnezeu.

Or, toate aceste descoperiri nu sînt decît, cum spune
francezul, *enfoncements de portes ouvertes:* în Orient aces-
tea şi multe altele se ştiu de milenii. Acolo lama gîndirii a
fost ascuţită aşa de mult încît a reuşit să spargă cuirasa pe
care intelectul o pune între noi şi realitate. Tot ce se desco-
pere şi se va descoperi de către psihologia modernă europeană
există complet în Asia; mai mult, toate concluziunile prac-
tice au fost trase şi aplicate. Paranormalul şi parapsihologia
unde noi deabea începem să riscăm un pas timid sînt cunos-
cute în economia lor generală. Ceiace pe părţile noastre e
terra ignota, e de mult înlocuit în Orient cu continente, ţări,
munţi, rîuri, provincii şi oraşe sfinte.

Ceiace-i important de reţinut e că acest nou domeniu
al sensibilităţii omeneşti nu însemnează o adăugare la ceia
ce aveam mai înainte; e vorba de o radicală schimbare a va-
lorilor; intrăm într'o lume în care cunoştinţele noastre ante-
rioare nu mai slujesc de loc sau foarte puţin. Inainte de
toate, experienţa e inefabilă, aşa că simpla descriere este în
cel mai bun caz o caricatură; trebue trăită; iar pentru cine
vrea s'o exprime, metoda abstractă filozofică îşi găseşte cu
desăvîrşire obiectul; numai povestirea faptelor are sorţi de a
ne comunica acel tremurat, acea palpitaţie vitală care însem-
nează totul. Nu filozoful şi omul de ştiinţă ne vor uşura dru-
mul ci poetul, muzicantul, romancierul. Ceia ce nu se poate
exprima în enunţare simplă se poate strecura în parabolă.
După cum spunea Isus în limbajul său mitic veşnic tînăr :
„Vouă, vă este dat să pătrundeţi în tainele împărăţiei ceru-
lui. Celorlalţi trebue să le vorbesc în pilde". De aceia istoria
pelerinajului unui simplu lama tibetan la Benares, veridică

şi ajungîndu-se la atîtea altele, e mai demonstrativă pentru
noi decît orice încercare de sistematizare. De aceia voi înce-
pe ca o poveste :

A fost odată un sfînt lama tibetan Li-Loq. Mare şi grea a
fost calea lui spre beatitudine. Dela tinereţea lui bătăioasă
pînă la iluminarea finală urcuşul a fost aşa aspru încît dese
erau clipele cînd totul i se părea pierdut; dar de după creas-
ta munţilor depărtaţi vedea o lumină care îi dădea din nou
încrederea. Dînd la o parte marea Iluziune, rupsese vălul
Mayei şi găsise Adevărul sub conducerea augustă şi iubitoa-
re a Invăţătorului său. Acum la rîndul său a devenit un *guru*
şi dă unui *şela* cuvîntul dătător de viaţă. Dar a îmbătrînit;
părul e alb, inima nu mai bate cum trebue şi cînd respiră se
aud în piept foşnituri sinistre. Numai ochii au rămas la fel,
copilăroşi şi buni. In dorul spre Sud unde-l mîna o însărci-
nare importantă, bătrînul Invăţător nu mai putea înainta ţin-
tuit de boală într'o colibă fără foc, în mijlocul vijeliilor şi
nămeţilor eterni ai Tibetului de vest. Nimeni împrejur decît
şela său Leg-Se, un copil. Farmecele, leacurile din satele de-
părtate, nimic nu folosise. Dar micul Leg-Se şi-a adus amin-
te că prin ţinut trecea un mare doctor străin, foarte puternic,
căruia toată lumea îi scotea limba (semnul politeţii tibetane),
care are doctorii minunate în sticle strălucitoare, poartă o-
chelari mari şi picioarele îi sînt învelite în piele roşie. Iată
cum Sir J. E. Hostan M. A. B. Litt. C. M. G. e adus în faţa
muribundului. Diagnoza e categorică: Sfîntul Lama va muri
peste noapte; totuşi în drmul lui mîine dimineaţă doctorul
va mai trece pe acolo. In coliba rece nu rămîn decît cei doi
oameni. Cel mai tînăr, copleşit de oboseală adoarme. Deoda-
tă muribundul se deşteaptă. Parcă a auzit o chemare. Acel
care i-a dat misiunile l-a trezit. Cu greutăţi nesfîrşite îşi ia
poziţia de meditaţie. Extazele sosesc rînd pe rînd. Conştient
lama murmură chemările, face semnele care deşteaptă. Pe
urmă încearcă experienţa supremă care omoară pe cei ne-
îndemînateci: cu o puternică sforţare de concentraţiune,
creează un vortex de *prana* cosmic un curent din viaţă pe
care o conduce. Zeiţa care naşte şi omoară. Printr'o ultimă
sforţare transfuzează puterile. Puţin cîte puţin viaţa ţişneşte
în el: inima se pune să bată; o căldură binefăcătoare se răs-
pîndeşte în tot corpul. Cînd doctorul Hosten sosi a doua zi di-
mineaţă ca să vadă mortul, nu găsi decît doi bărbaţi pregă-
tindu-se de drum...

Să-i urmăm în călătoria lor minunată: e întîmplarea lui
Lo-Teka tovarăşul în calea sufletului a lui Li-Loq, aruncat în
închisoarea Ba-Kong de lăcomia guvernatorului care vrea să-i
smulgă tainele; scăparea lui pentrucă şi printre călăi se gă-
sesc discipoli; e întîmplarea şlofei brodate cu litere necunos-

cute astăzi și arătînd locul comoarei blestemate care va hrăni pe credincioși cînd din Sud, Nord și Est, dușmanii vor cotropi țara sfîntă a Bodhyulului. După ce-și îndeplinește asfel primele minuni Li-Loq se coboară spre Sud, la lacul Mansarovar de unde izvorăște Gangele sacru. Lacul acesta are forma unui octogon; la nord-vest se înalță vîrful Kailossa. Lacul este unul din cele mai sfinte din lume. Aspectul e unic. E mai întîi tăcerea, tăcerea mare a munților care îl înconjoară. Aerul vibrează supranatural în fața enormului vîrf cu patru fețe. Din lacul acesta ies patru fluvii care udă jumătatea Asiei. Acolo stă Siva cel cu 3 ochi. Din toată Asia vin pelerini căci o imensă forță spirituală înconjoară locul acesta. In jurul lacului fără încrețituri sute de pelerini merg în etape materiale care au în același timp și o adîncă semnificație mistică: muntele Ti-Se cu figura de om; grota Zul-Tumppak, a lui Milarespa marele poet tibetan, Yoghi atotputernic, templul Bon-Ki de o antichitate incalculabilă, unul din ultimele refugii ale religiei Bon ce domnea în Tibet înainte de introducerea budismului. Și totul indică *prezența:* un suflu, o vorbă, vîntul.

Işi urmară calea pe valea Gangelui spre orașul sfînt. Pădurile himalayene sînt pline de fakiri, de Saddu, plebe măruntă a armatei spirituale. Intr'o seară le ieși în cale o ceată de oameni înarmați. In fruntea lor era un Indus mare cu carabina în bandulieră. Intenția îi era evidentă. Ținea calea misionarilor încărcați cu daruri pentru orașul sfînt, îi omora și-i prăda. Se pregătea acum din nou. Dar Li-Loq întrebîndu-l numai: tu care omori ai pacea inimii ? — îl privi. Și în privirea aceia erau lucruri așa de neobișnuite încît banditul nesuportînd-o se prăvăli la pămînt. Ii apăruse sîngele vărsat... „Tată, mărturisi el, mă numesc *Ură*. E numele pe care mi l-a dat mama sedusă și părăsită. In ură m'am născut și m'am hrănit din ură. Am omorît. Mi-am omorît chiar mama pentru că mi se părea că urăște mai puțin. De ce-ai venit tu acum să răscolești cu privirea ta trecutul ?

— Ascultă, omule ! Ai creat păcatul și germenii sîngelui sînt în jurul tău. Coboară-te la Dewaprayag; acolo sînt oameni sfinți care te vor purifica. Dacă nu, vei renaște în putreziciune și infamie. Căci teribile sînt fructele urii... Și în timp ce omul îmbătrînit cu 10 ani se depărta pe drumul Sudului cu picioarele goale după riturile pelerinilor, Leg-Se întrebă pe Li-Loq:

— Spune, prea puternice, dacă izbăvirea acestui om era în misiunea ta și dacă te aștepta.

— Șela, roata e mare și nu încetează să se întoarcă. El, fiul Urii, care are mînile înmuiate în sînge, va deveni un mare Yogi, prin Calea Directă pe care i-o va învăța Invățătorul său care îl aștepta cu răbdare, de demult, sub arborii mari din Sud.

Ajungem la unul din capitolele cele mai interesante pentru noi; multe persoane de o absolută bună credință afirmă cu tărie că influența Tibetului nu se mărginește numai la lucrurile spirituale ci și la acelea materiale. Mișcările politice și sociale care izbucnesc în Asia subit, ca un foc în pampas și-ar avea originea în sugestiile din platoul central. Aceste indicații ar putea ajuta mult pe unul care ar cerceta activitatea lui Gandhi de pildă... Apreciind-o la minimum chiar, influența politică a mănăstirilor din centrul Asiei rămîne considerabilă. Ajuns în India, îl vedem pe lama nostru dînd instrucțiuni precise și secrete unui foarte considerabil și puternic personaj musulman, vedem în același timp pe acest orgolios coborîtor din regi, acceptînd fără să murmure tot ce-i ordonă pelerinul cerșetor.

Totul face să se presimtă apropierea orașului sfînt. Bucuria călătorilor care cîntă imnuri lui *Kashi* (Benares), îngrămădeala crescîndă depe drumuri, dar mai presus de toate, *prezența* care se simte pretutindeni, acea atmosferă unică care se împrăștie în mănunchi de raze din locul cel mai sfînt poate din lume. A trecut vremea cînd pelerinajele erau considerate în Europa ca resturi de superstiții barbare. Puțini mai sînt aceia care să surîdă de afirmația celor care au făcut ei înșiși experiența, că dintr'un loc sfînt se degajează o ambianță suverană care permite sufletului să atingă stări pe care în viața obișnuită nu le poate bănui.

Nu e locul aici să vorbesc pe larg de Benares. Ar cere un studiu special pe care îl voi face... Sfîntul lama Li-Loq și-a îndeplinit complect misiunile cu care era însărcinat. Și-a terminat lucrul. Boala veche pe care o înaltă binecuvîntare o oprise își reia drepturile asupra trupului bătrîn și obosit. Ii rămînea datoria prea sfîntă de-a transmite discipolului său măestria lui spirituală. In noaptea cu lună, pe terasa unui templu, deasupra Gangelui învelit într'o ireală lumină, pe cînd, de jos, murmurul pelerinilor în rugăciune se ridică pînă la ei ca o respirație fantastică, Li-Loq transmite fiului său spiritual taina inițierii. Lucrurile dimprejur își pierd conturul și amîndoi se pierd în extazul suprem *Samadhi*. Cînd Leg-Se se deșteptă, soarele răsărise. Se găsea în interiorul templului. Invățătorul nu mai era cu el. Il găsi înconjurat de brahmanii îmbrăcați în alb care murmurau rugăciuni: era în agonie. Ajunat, își luă pozițiunea de meditațiune, și încet, treptat se pierdu în *Maha Samadhi* din care nimeni nu mai iese viu și pe care chiar cei mai sfinți nu au dreptul să-l ia decît în momentul morții. Și cînd se prăvăli într'o parte izbucni

imnul de slavă care se cîntă la moartea Yoghilor şi al Desăvirşiţilor :

Om. Om. Mami, padmi, hum, rhaï!
A atins portul sfîntul Lama
A atins refugiul. Om.
Lumina l-a ars şi-a devenit torţa
Vie şi inflăcărată a Vieţii. Om.
Pace tuturor fiinţelor
Şi să ne binecuvinteze Sfîntul din Strălucirea Nirvanei
Om. Om. Mami, Padme, Hum, Rhaï!

Nu lacrimi, ci cîntece de bucurie şi triumf intovărăşesc trupul sfinţit care după riturile sacre nu e ars ca acela al oamenilor obişnuiţi ci e aruncat de-a dreptul în Gange. In jurul lui joacă pelerinii şi Laniasinii de fericire că unul dintr'ai lor a atins ţărmul nemuririi. Şi în bucuria tuturor, numai un Şela plînge pentrucă şi-a pierdul Invăţătorul.

Vasile Lovinescu

* * *

Al. Marcu, *Conspiratori şi conspiraţii în epoca renaşterii Rominiei.* Col. Aşez. I. Brătianu, Bucureşti, 1930. 1 vol. in 8° 373 p.

Volumul, de-o bogată şi variată informaţie, al d-lui Marcu vine să complecteze în chipul cel mai fericit studiul atît de nou al d-lui P. P. Panaitescu despre *Emigraţia polonă şi revoluţia romînă din 1848.* D. Panaitescu atrăsese atenţia asupra unui aspect aproape necunoscut al mişcării noastre naţionale; meritul d-lui Marcu e de-a fi arătat că problema „renaşterii politice a Rominiei" e şi mai complexă decît se credea în urma acestui studiu. D-sa a scos în evidenţă mai ales conexiunea intimă dintre *risorgiment*-ul italian şi mişcarea naţională dela noi, şi rolul important al lui Cavour în lupta diplomatică care a transformat chestiunea unirii Principatelor într'o problemă internaţională. Capitolul III care expune sforţările lui Cavour pentru a cîştiga adeziunea lorzilor Palmerston şi Clarendon la ideia unirii Principatelor, e cel mai nou şi cel mai interesant. Acţiunea lui Cavour nu se explică numai prin dorinţa de-a complăcea lui Napoleon III „care ţinea enorm la ideia unirii", ci şi prin convingerea lui că unirea Italiei nu se putea face fără un războiu cu Austria şi că în cazul acesta o diversiune romînească şi ungurească în Orient ar fi fost foarte utilă. Deaceia în corespondenţa lui Cavour cu Massimo d'Azeglio, trimisul Piemontului la Londra, „spinoasa chestiune" a unirii Principatelor e tratată ca o

problemă importantă a diplomaţiei piemonteze. Se pare deasemenea că ideia de-a consulta populaţia ţărilor romîneşti înainte de-a decide de soarta lor — aşa cum s'a procedat în Italia cu toate provinciile anexate regatului Sardiniei — a fost un expedient imaginat de Cavour pentru a capta bunăvoinţa Angliei liberale.

Iar cînd congresul dela Paris a hotărît instituirea unei „comisii europene de anchetă" care avea să examineze situaţia Principatelor şi să supravegheze alegerile pentru Divanurilor ad-hoc, Cavour a trimis un agent destoinic, pe cavalerul Benzi, care a secundat activ acţiunea delegatului francez Talleyrand şi a contribuit la anularea alegerilor din Moldova. Reprezentantul Piemontului la conferinţa dela Paris a apărat ideia unirii. Nu e mirare deci, că alegerea lui Cuza a fost considerată ca un triumf al politicei franco-piemonteze în Orient, şi ca un eventual *casus belli* în caz de rezistenţă a Habsburgilor. In acelaşi timp Cavour s'a pus în legătură cu şefii emigraţiei ungare, Kossuth şi Klapka, cu ajutorul cărora spera să provoace o insurecţiune în Ungaria şi să imobilizeze o parte din efectivele austriace menite să combată Italia. Principatele romîneşti aveau să servească ca loc de concentrare şi ca bază de operaţii. Agenţi franceji, piemoteji şi unguri au întreprins negocieri pentru realizarea unei colaborări romîno-maghiare. S'a ajuns chiar la semnarea unor convenţii între Cuza şi emigraţii unguri.

Nesiguranţa situaţiei interne şi externe a lui Cuza, opoziţia lui Walewski, neîncrederea Principatelor-Unite în concesiunile făcute de Unguri Romînilor din Transilvania au împiedicat însă pe Cuza de-a se arunca în această aventură. De altfel, modul în care au fost transportate dela Genova la Galaţi armele dăruite de Napoleon III lui Cuza şi emigraţilor, dovedeşte că această diversiune n'a fost în spiritul lui Cavour, decît un mijloc de presiune diplomatică asupra Austriei. Am impresia că d. Marcu acordă acestor uneltiri o importanţă mai mare decît aceia pe care au avut-o în calculele lui Cavour. Dealtfel d. Marcu însuşi arată că în Ianuarie 1861 guvernul italian a renunţat la aceste proiecte. Ar fi fost interesant să se cerceteze mai de-aproape dacă Cavour le-a avut sincer vre-odată.

Proiectele lui Garibaldi din anii 1862—1867 de-a revoluţiona întreaga Peninsulă Balcanică nu mai prezintă interes decît pentru biografia faimosului conspirator. Era conspiraţiilor oficiale s'a terminat înainte de deportarea lui Garibaldi la Caprera (1867).

Plină de fapte noui şi interesante, cartea d-lui Marcu ar fi cîştigat în vigoare, dacă expunerea ar fi fost mai condensată şi înlănţuirea faptelor mai organică. Citatele sînt prea numeroase şi prea lungi. Evenimentele sînt expuse din punc-

tul de vedere piemontez și în ordinea în care sînt tratate în depeșele oficiale, din care d. Marcu dă lungi extrase în *franțuzește*. De aci, repetiții inevitabile și impresia unei materii insuficient asimilate. Legătura între diversele chestiuni tratate e uneori pur externă. („Vom profita de acest prilej pentru a intercala în evocarea faptelor istorice care ne preocupă"... „Dar să ne întoarcem la Torino" — (p. 133-4). ... „A venit momentul să precizăm" (p. 248)...

E surprinzător apoi să întîlnești la autorul care a tradus atît de frumos *Infernul* lui Dante, unele expresii improprii ca acestea: „*a folosi de* indiciu" (în loc de a servi ca indiciu), „Romînii nu vor căuta niciodată *debușeu de expansiune* spre sud" (p. 95), „*Voința* aprigului Piemontez *trăia* momente de *nestăvilită declanșare*" (p. 128), „Vijelia ce tocmai bîntuia marea de griji a Piemontezului (p. 181). „O debarcare *fortuită* la Fiume" (p. 150) în loc de „o debarcare prin surprindere", „auspicii *precare*" (279), „an *prolific* în conflicte" (p. 337), „mijloacele ilicite nu se dovedeau nici de data aceasta compatibile cu *demnitatea de brav general* a lui Lamarmora" (p. 340). D. Marcu scrie apoi: *Balcania*, Carpenote, Custoza, Browne, Glascow, Grosmann, Russel, Heliade. Nici numele unguresti nu sînt totdeauna corect redate [1].

Cu toate aceste neglijențe, care nu izbesc decît prin contrast cu înalta ținută literară a restului, cartea d-lui Marcu constitue una din cele mai prețioase contribuții la istoria contemporană a Romîniei și o dovadă mai mult că această istorie nu poate fi înțeleasă pe deplin decît în funcție de marile evenimente europene.

* * *

R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a Romîniei în Paris și legăturile politice franco-romîne sub Cuza-Vodă*. **București, Cartea Rom. 1931. 402 pag. in-8°.**

Sub titlul acesta cam lung, dar care redă fidel conținutul volumului, d. Bossy publică, pe lîngă o introducere de 155 pagini, 234 depeșe diplomatice, scrise sau primite de Ion Alecsandri, agentul lui Cuza la Paris. Cele mai multe din aceste depeșe sînt inedite și provin din „Archiva Cuza", dar d. Bossy n'a ezitat să reproducă și documente publicate deja, în reviste sau alte colecții, și nu putem decît să-l felicităm pentru aceasta. Numai așezate în seria lor cronologică, aceste documente pot fi interpretate în mod critic. Am fi dorit însă indicații mai precise și mai amănunțite asupra prove-

[1] Andrassy (pentru Andrássy), Arpad (Árpád), Berzentze (?), Ira'nyi (Irányi), Karolyi (Károlyi), Vilagos (Világos), etc.

nienței documentelor și asupra principiilor de editare. Nu știm, de pildă, de ce natură sînt pasajele omise și înlocuite prin puncte de suspensiune. Un scurt rezumat al conținutului fiecărei depeșe era cu atît mai necesar, cu cît d. Bossy, potrivit unei deplorabile tradiții în istoriografia romînească, s'a dispensat de obligația fastidioasă de-a alcătui un indice de nume și materii. Greșelile de tipar (sau de transcriere) nu sînt rare. Nici titlurile nu sînt totdeauna exacte. „Domnitorul Carol" (1859!) în loc de „Domnitorul Cuza" (pag. 179). Cu aceste rezerve, publicația d-lui Bossy constitue o neprețuită contribuție la studiul domniei lui Cuza.

Introducerea care precede aceste documente e o expunere sistematică și clară a problemelor pe care Cuza a căutat să le rezolve cu ajutorul guvernului imperial francez, și în care se rezumă preocupările esențiale ale domniei sale: chestiunea recunoașterii unirii de marile puteri, comploturile polone și ungare pe teritoriul principatelor, secularizarea averilor mănăstirești, organizarea internă și relațiile cu puterile vecine. Contribuția guvernului imperial în consolidarea Unirii și importanța rolului secretarilor franceji ai Domnitorului, Victor Place și Baligat de Beyne, e puternic accentuată, însă ceiace reese mai limpede din frumosul studiu al d-lui Bossy este înțelepciunea îndrăzneață a Domnitorului și a admirabililor săi colaboratori, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri și frații Alecsandri.

* * *

— **P. Nicorescu,** *Cetatea Albă*, Ramuri, Craiova, 1931

D. Paul Nicorescu deschide seria „Orașe și lucruri de artă romînești" a colecției „Apolo" printr'o admirabilă plachetă consacrată Cetății Albe. În cîteva linii simple și sugestive, autorul descrie aspectul fizic al regiunii, apoi expune pe scurt istoria orașului dela Colonia greacă, numită Tyras, pînă'n zilele noastre, principalele vicisitudini și diversele stăpîniri — romană, genoveză, moldovenească, turcească, rusească, romînească — prin care a trecut. Devastat de nenumărate ori, orașul s'a refăcut întotdeauna grație poziției sale avantajoase. Cetatea, „cea mai bine păstrată la noi în țară" e descrisă cu predilecția arheologului care a făcut aici importante săpături și care a contribuit efectiv la opera de restaurare și de conservare a ei. Douăzeci și patru de planșe, splendid alese și executate, dau o icoană plastică a Cetății și a principalelor opere descoperite în ea.

Andrei Oțetea

Revista Revistelor

Apusul culturii germane?

Inainte de război, în plină înflorire a puterii capitaliste şi militare, circula formula *Deutschland über alles*. După catastrofă, Hitler a lansat o alta: *Deutschland erwache*. Există însă o a treia, fără paternitate recunoscută, născută din durerea anonimă şi generală a unui popor, sîngerînd încă de rănile războiului şi adînc deziluzionat: *armes Deutschland!* (biată Germanie!).

Se pare că acest strigăt uneşte, intr'un consens unanim, pe Germanii din toate părţile globului.

Această desnădejde nu e un rezultat numai al condiţiunilor economice actuale. E vorba de o stare de fapt mult mai gravă, care, după mulţi ar ameninţa însăşi existenţa culturii germane.

Educaţia morală a secolului trecut, ca o reacţiune la romantismul precedentului său, s'a inspirat din ideia randamentului monetar, punînd, după exemplul Americei, criteriul oricărei activităţi artistice şi ştiinţifice pe o bază capitalistă.

Orientîndu-se după această concepţie de viaţă, Germania şi-a dat un utilaj mecanic uriaş, care, şi astăzi întrece pe al Americei. Acest imens utilaj a ocupat un număr considerabil de diplomaţi şi licenţiaţi.

Catastrofa războiului, aducînd după sine falimentul principiului de viaţă economic-financiar, a lăsat fără lucru aceste cete de intelectuali, care constituiau orgoliul Imperiului şi formează astăzi greutatea moartă a Republicei.

Depe catedrele universitare, din multiplele organizaţii în care e înregimentată viaţa poporului, sosesc chemări disperate, arătîndu-se pericolul prin care trece civilizaţia germană, din cauza afluxului progresiv al intelectualilor fără pîine spre proletariat.

Realitatea cifrelor nu poate fi desminţită. Azi se găsesc 70.000 licenţiaţi fără lucru şi calculele arată că numărul lor se va dubla pînă în 1934. Toată această mulţime trăieşte în sarcina instituţiilor de binefacere sau pe cheltuiala statului.

Starea asta de lucruri a dus la o propagandă în contra activităţii spirituale. La ce bun să studiezi? Studiul e un passe-temps pentru neocupaţi. Acest motto nu iese numai din gura proletariatului, ci e lansat chiar de clasele medii, care formau fundamentul Germaniei.

Cu toată soarta tristă a atîtor intelectuali, nevoiţi să trăiască din pomană, Teocrito di Giorgio, autorul acestor consideraţii, nu crede într'un crepuscul real al culturii nemţeşti. El aminteşte că valoarea unei culturi stă în idealismul ei şi că progresele nu se datoresc acelora care îşi procură o diplomă, ca să-şi asigure prin ea existenţa. Cultura îşi are eroii ei, pe care bunurile materiale îi lasă indiferenţi.

E drept că intrăm într'o perioadă de deflaţie culturală. Inchiderea unor şcoli şi a cîtorva teatre nu duce însă la moartea unei civilizaţii. In universităţi şi în alte şcoli, se pregătesc tineri mîndri de atitudinile şi talentele lor, muncitori şi resemnaţi la orice soartă. Aceştia nu se întreabă dacă diploma le va da sau nu posibilitatea să-şi facă vilegiatura la Marea Nordului sau în Italia.

Ernest-Robert-Curtius, unul din cei mai luminaţi oameni de azi ai Germaniei, a examinat problema intelectualilor în cartea sa recentă: *„Deutscher Geist in Gefahr"*, care e o alarmă în contra acelora, care, profitînd de dezastrul economic, aruncă discreditul asupra culturii şi a universităţilor.

Spiritul german, spune Curtius, are nevoie de un nou humanism, care, diferit de cel al secolului trecut, să readucă pe om la Dumnezeu.

(Teocrito di Giorgio: *Vita e Pensiero*).

*

Goethe, director de teatru.

Goethe preluă direcţia „teatrului de curte" din Weimar cu un capital echivalînd cu 5000 lire aur. In ziua de 7 Maiu 1791, îşi făcu debutul, reprezentînd o piesă-program de circumstanţă: *„Vînătorii"*.

Publicul se recruta din cei 6000 de locuitori de atunci din Weimar. Plata actorilor era de 4—9 taleri pe săptămînă, ceiace ar echivala cu 450 lei azi. E o sumă modestă, dar suficientă pentru traiu, la costul scăzut al vieţii în acea vreme.

Foarte sever cu actorii, Goethe le-a orînduit un regulament, fruct al experienţii sale scenice:

1. Cine părăseşte scena în timpul repetiţiei, pentru orice ar fi, plăteşte 8 sutimi de taleri. Dacă absentul va trebui căutat afară din teatru sau acasă, va plăti un taler.

2. Cine intră prea tîrziu în scenă, în cursul reprezentaţiei, plăteşte un taler.

3. Cine refuză să facă pe figurantul, sub pretext de boală sau reputaţie, plăteşte un taler.

4. Actorii, care se prezintă în costume neconforme cu caracterul, vîrsta sau starea personajului, cu toate obiecţiunile anterioare ale inspectorului săptămânal, vor plăti o amendă de doi taleri.

Mai sînt oprite:

5. Imbrăcarea hainelor cu ciucuri şi a pardesiului, ţinînd bastoane în mînă.

6. Plimbarea pe scenă în timpul repetiţiei.

7. Sgomotul, strigătele şi rîsul, în timpul repetiţiilor de orchestră şi al recitărilor. Idem, în culise, în timpul reprezentaţiei.

8. Glumele pe scenă pentru deconcertarea celor ce recită.

9. Aducerea cînilor la teatru, etc. etc.

Inceputul repetiţiilor îl făcea prin lectura operei, acasă la el. La repetiţie, Goethe cerea artiştilor memorie, dicţiune perfectă, atenţie la instrucţiunile sale. Nu se preocupa de efectele înscenării, căci cerea publicului să suplinească toate cu fantezia. In cursul probelor, era foarte atent faţă de actorii bătrîni şi patern cu cei tineri. Totuşi, se întîmpla deseori să fie violent, chiar nedrept. Cu artistele, se arăta curtenitor, dar exigent. Pentru a le face să simtă disciplina, nu ezita să le dea arest la domiciliu. La lucru, le trata ca pe bărbaţi.

In „King John" al lui Shakespeare, părîndu-i-se că artista Neumann nu exprimă destul de realist groaza de ferul roşu, smulse ferul din mînile actorului, care îl reprezenta pe Hubert, şi se îndreptă spre ea cu o privire aşa de grozavă că a făcut-o nu numai să urle, dar chiar să leşine.

Repertoriul era adaptat şi pe gustul publicului şi în contra lui. Din Italia, s'a întors cu admiraţie pentru „Commedia dell'arte". La 30 Ianuarie 1802, a reprezentat *Turandot* al lui Gozzi.

Plecarea lui Goethe din fruntea teatrului din Weimar s'a făcut în urma unei certe cu ducele Karl August, care a vrut să-i impună reprezentarea unei piese idioate, dorite de amanta sa, Carolina Jagemann. El părăsi înfuriat Weimarul şi, la întoarcerea sa, nu mai vizită teatrul decît ca spectator. Ultimul spectacol, la care a asistat, a fost reprezentaţia lui *Torquato Tasso*.

dată la 28 August 1827, cu prilejul celei de-a 78-a aniversare a sa.

(Italo Zingarelli: *Comedia*).

*

Omul și progresul

François Thibault, eroul ultimei cărți a lui Michel Corday: „*La flamme éternelle*", a reușit să disocieze materia. Invenția lui pune la îndemina omenirii o sursă inepuizabilă de energie, grație căreia pămîntul va putea rezista victorios veșniciei, căci, cînd se va stinge soarele, planeta noastră va putea fi lansată în sfera de acțiune a altei stele. Asta reamintește paginile magistrale din „Le jardin d'Epicure", în care Anatole France descrie pe ultimii oameni abrutizați de frig, în timp ce Soarele se stinge, palid, la orizont.

Pentru a pune în practică grandioasa descoperire, prin care pămîntul va putea să se smulgă destinului său, se întemeiază o societate anonimă: „Energia siderală", al cărei prim-acționar este marele financiar Chérance. Cum e natural, invenția stîrnește în jurul ei patimi. Thibault învață să cunoască, rînd pe rînd, josnicia colegilor, apatia politicianilor, scepticismul scriitorilor, răutatea ziariștilor și, mai cu samă, cruzimea marilor industriași, ale căror interese se lovesc cap în cap cu nevoile progresului omenesc. Magnații cărbunelui, principala sursă de energie pînă atunci, organizează în jurul lui conspirația teribilă a tăcerii.

Caracteristic pentru mentalitatea omenească este faptul că e deajuns un insucces: explozia unuia din aparatele sale pentru ca inventatorul să ajungă, dintr'odată, la glorie. Intr'adevăr, această nenorocire îi dă lui Thibault publicitatea dorită: presa îl discută, caricaturiștii îi popularizează ideile, într'o revistă de cabaret, pămîntul e reprezentat înconjurat de Stelele, care-l curtează, fără a reuși să-l reție.

Scandalul crește cu atît mai mult cu cît Thibault are curajul să-și susție dela tribunele publice credința imensă ce o are în descoperirea sa și în rolul ei pentru progres și cu cît Chérance, președintele Energiei siderale rezistă, din orgoliu, ofertelor de cointeresare ale marilor trusturi petrolifere americane. Totuși, alianța se face și omenirea va putea păși cu încredere într'o epocă nouă.

La flamme éternelle e, după cum se vede, un elogiu voit al științei și al technicei.

Recenzînd cartea lui Corday în „La Revue Mondiale", E. Milhaud pare că vrea să exemplifice scepticismul scriitoricesc, de care se plîngea Thibault. Căci, deși admiră entusiasmul sincer și credința aproape mistică a lui Corday în forțele științii, Milhaud se întreabă dacă noile descoperiri vor reuși să facă omul mai bun și mai fericit. Sub imperiul mașinilor, pier visurile, singurătatea, fantezia, plăcerile naturale, calmul și veselia. Confortul ne dedă lenei și atrofiază în noi sentimentele cele mai curate. Telefonul suprimă absența, durerea despărțirii și beția revederii. Automobilul distruge dragostea. Și apoi, descoperirile științifice vor suprima oare răsboaiele? Nu cumva geniul omenesc e aplecat, în mod natural, spre perversitate?

E drept că, din punctul ăsta de vedere, romanul lui Corday nu ne dă nici o asigurare. Totuși, entusiasmul pentru progresul omenirii prin știință nu trebue să scadă cu nimic. Nu trebue uitat că mașinismul este încă într'o epocă de devenire. Cu vremea se va organiza și disciplina, iar formele noui de producție, dînd omului toate satisfacțiile, vor crea o nouă morală, un nou fel de a privi viața și, probabil, o nouă concepție a fericirii.

(E. Milhaud: *La Revue Mondiale*).

*

Umorul lui Wodehouse.

Părerea generală că sufletul englezesc a ajuns la un fel de echilibru static se dovedește din ce în ce mai nejustificată. Schimbările mari, petrecute în mentalitatea anglo-saxonă, au pătruns în literatură

și artă, care arată o perturbare profundă, mai mult decît o simplă evoluție lentă.

In general, ne-am obișnuit să considerăm ca tipic pentru spiritul englez umorismul. Acest umorism specific, concretizat în Swift, Thackeray și Dickens, era un fel de viziune romantică și sentimentală a realității, sintetizată într'o filosofie, care-ți lăsa gust amar pe limbă. Era, după părerea expusă de L. Pollini în „La Parola e il libro", un amestec de lacrimi cu eroism încrezător în forțele proprii.

Prima transformare a acestei forme clasice a umorului britanic se constată la Jerome K. Jerome. Opera lui e lipsită de romantism și dă dovadă de mai multă voie bună, mai multă dispoziție pentru rîs, fără gînduri de filosofare. E o satiră ascuțită a vieții individuale și sociale, ale cărei scăderi sînt privite cu bunăvoință și nu cu amărăciune. Aceasta denotă — ceea ce e capital pentru evoluția Englejilor — o scuturare a prejudecăților puritane.

Un continuator al lui Jerome este *P. G. Wodehouse*, ale cărui opere, deși specifice vremii, n'au pătruns încă la noi. Umorul lui Wodehouse e mai simplu și n'are decît un singur scop: să te facă să rîzi, fără complicații și devieri inutile. Maniera lui se deosebește nu numai prin alegerea temelor, a episoadelor și a situațiilor nouă, mai mult sau mai puțin verosimile, ci, mai cu samă, prin expresiile simple și naturale care dau multă viață expunerii și ne familiarizează cu personajele. Unele fraze ale sale, luate din limbajul cel mai comun, auzite și pronunțate de noi de mii de ori, la el ne fac să zîmbim, pentrucă știe să le așeze într'un loc, în care nimeni nu s'ar fi gîndit să le scrie sau să le găsească.

Wodehouse n'are năravul descrierilor lungi.

Dealtminteri, nici nu s'ar potrivi cu genul lui de literatură. Totul se compune din trăsături simple, dialoguri rapide, care-ți expun evenimentele, clarificînd cele mai complicate situații.

Cu toată sărăcia de cuvinte, caracterele personajelor se desprind și se conturează cu precizie.

Jeeves, eroul capodoperei lui Wodehouse, este protagonistul-tip al majordomului impecabil englez. Ukridge, eroul din cartea cu același nume și din *Dragostea între pui*, este un creer în permanentă efervescență, o fîntînă nesecată de descoperiri extraordinare, destinate falimentului. E un tip cu atîta încredere în facultățile lui mintale, încît și-a făcut un cult din ele, fără să-și dea sama de încurcăturile în care îl bagă. In fața acelora care își rîd de idealismul lui și îi vorbesc de realitatea aspră a vieții, Ukridge e cuprins de descurajarea melancolică a neînțeleșilor, descurajare pasageră, firește, căci, în fața unui proect falit, prima lui preocupare e să născocească unul nou, mai minunat și imposibil de conceput de o altă minte.

In afară de figurile centrale, care — ca la toți umoriștii — reapar de cîteva ori, mai circulă în romanele lui Wodehouse o lume întreagă de personaje comice: mătuși autoritare, spaima nepoților; fete despotice și dinamice; mormoloci încăpățînați în idei răutăcioase și perverse; artiști faliți; tineri desfrînați.

Toată viața modernă, sub aspectele ei variate, cu superficialitatea și maniile sale ridicole, ne apare în paginile umoristului englez, exagerată, ca printr'o lentilă măritoare.

Totuși, satira sa — întrucît se poate numi așa — nu-și propune să ne întristeze sau să ne dea de gîndit. Ea are un singur scop: să ne distreze, așa cum ne poate distra observarea și satirizarea, purtată asupra propriei noastre persoane.

(L. Pollini: *La Parola e il libro*).

*

Romanizarea limbei chineze.

Prin cuvîntul „romanizare" trebuie să se înțeleagă translația semnelor chinezești în simboli fonetici.

fie cu ajutorul literelor latine, fie cu alte semne alfabetice.

Această transpunere este mult mai dificilă decît transpunerea unui text nemțesc, de pildă, din cauză că limba chineză originară se bazează pe un sistem de cuvinte indivizibile, care au închise în semnul lor o reprezentare aproape ieroglifică și care trebuiesc pronunțate cu o anumită expresie a feței. O altă greutate provine din bogăția de omonime a limbii. *„Dictionary of the Chinese Language"* al lui R. Morrison arată, într'un tablou, că există 76 de cuvinte care să se pronunțe *cia*, 106 de *ciang*, 105 *li*, 128 *pi*, 132 *yen*, 137 *cing*, 150 *vai*, 161 *fu*, 200 *ci*, 247 *ki* și 306 *i*.

Faptul se verifică pentru toate dialectele chinezești, nu numai pentru limba mandarinilor, reprezentată în acest dicționar. In vocabularul chinez-olandez, întrebuințat în coloniile olandeze, unde se vorbește dialectul *emoi*, se găsesc, de pildă, 14 cuvinte diferite pronunțate *as*, 30 *hong*, 35 *ho*, 45 *lo* și 57 *po*.

Mai trebuie relevată și considerația că o vocală chineză poate fi pronunțată cu multe tonuri diferite: de exemplu, vocala *i* cu 30 tonuri. Lucrul, pentru fonetica noastră, este inexplicabil. Cum se vor putea deci reprezenta într'o chineză romanizată toate tonurile aceleiași vocale?

Scrisul chinezesc posedă, din punct de vedere estetic, o mare valoare, pentrucă tocmai prin caracterele sale simbolice sînt făcute posibile toate acele nuanțe, cu care nicio limbă alfabetică nu se poate lăuda.

O poezie chinezească se gustă, în același timp, cu urechile și cu ochii, procurînd astfel o plăcere estetică rafinată, pe care niciun profan nu o poate aprecia.

„Această poezie se adresează cu egală intensitate ochilor și urechilor. Ea trebue cetită după reguli muzicale vechi și fixe. Dacă ne gîndim apoi că e de o exactitate de expresie, pe care numai acest idiom asiatic o posedă și care nu se poate reproduce într'o limbă europeană, trebuie să recunoaștem cît e de greu, aproape imposibil, să se transpună pentru urechea europeană (de ochi nici nu poate fi vorba) lirica chineză și cît pierde deci din frumusețe și splendoare".

(Hans Bethge: *Chineesche Revue*, Batavia).

*

Un proect de medicină socială.

Din toate timpurile, sănătatea omului a fost încredințată medicilor, a căror selecțiune se făcea pe bază de concurență.

Nici un alt profesionist n'are în activitatea sa atîta autoritate ca medicul. Aproape că n'are control. Orice laureat în medicină, bolnav, bătrîn, incapabil, departe de progresele științei și de noulle metode, are totuși dreptul să exercite profesiunea.

Asta însă nu mai poate continua, publicul trebuie să fie ocrotit. Există două modalități de regulare a profesiunii medicale. Una consistă într'un examen periodic obligatoriu pentru orice medic în exercițiu. Această metodă nu asigură totuși garanții suficiente.

Cealaltă metodă, singura rațională cu care publicul va putea beneficia cu adevărat de știința medicală, e aceia de a îngloba pe toți medicii, specialiști și universali, într'un corp regulat guvernativ, care să exercite un serviciu sanitar complet. Ar fi ceva analog cu organizarea învățămîntului, care a putut deveni universal numai fiind gratuit. Și sănătatea e ceva mai important decît instrucția.

Un model de asemenea sistem este Oficiul de medicină și chirurgie al marinei Statelor-Unite. Funcțiunea sa consistă în constatarea periodică a capacității de lucru a personalului, a aptitudinii personale pentru felul de muncă și în restabilirea bolnavilor. Fiecare marinar și ofițer este supus unui examen des. Toți sînt vaccinați în contra tuturor boalelor, în care sistemul e eficace. Medicul de bord e responsabil de condițiile sanitare ale vasului, ale îmbrăcămintii și mîncărurilor, de condițiile de muncă și educație fizică. In felul

acesta, se exercită mai mult o medicină preventivă, decît una curativă, ceiace e foarte important și contrastează cu obiceiurile publicului.

O organizație analoagă s'ar putea adopta și pentru medicii particulari, creîndu-se un „oficiu de medicină publică", în care să se cuprindă actualele servicii sanitare, policlinici și spitale. Asta ar constitui un sistem sanitar gratuit pentru toți. Medicii ar fi clasificați după abilitate și experiență. Una din cele mai prețioase funcțiuni ale acestui corp ar fi să vegheze asupra igienei publice și să facă posibilă o cură eficace, mai cu samă în cazuri urgente.

Alegerea medicului de către pacient, sistem greșit și înlăturat azi de toți cei ce trec prin spitale și policlinici, va fi făcută imposibilă. Și aceasta e foarte natural în stadiul actual al medicinei, care se bazează, mai ales, pe muncă colectivă. De mai bine de 20 ani, progresele medicinei au pornit din laboratoarele și instituțiile sanitare publice cu personal plătit, și nu de la medicii privați.

In discursul său inaugural, președintele Hoover a recunoscut că „serviciul sănătății publice trebuie să fie organizat și incorporat în mod total în sistemul nostru de stat, ca și instrucțiunea publică".

Cei ce se tem de ingerințe politice uită că o organizație rezistă cu atît mai mult influențelor externe cu cît e mai vastă și completă.

In orice caz, un sistem organic modern este mult mai eficace decît acțiunea individuală independentă.

(Gilbert W. Haigh: *American Journal of Sociology*).

*

„Gold-standard"-ul

Vițelul de aur sau „gold standard"-ul, cum a fost botezat în zilele noastre, a pierdut din adoratori. Lovitura cea mare i-a dat-o Anglia, una din adeptele sale înfocate. Au urmat rînd pe rînd, toate credincioasele, care gravitau în orbita marei preotese: lira sterlină.

Ca de obiceiu, după orice idol sfărîmat, s'au pornit să scrie istoricii.

Așa Haulon reamintește în „World Today" lunga epocă de dominație a aurului. Căci stăpînirea lui se confundă cu cele mai vechi urme de civilizație. Cu mult înainte ca Israeliții să-și fi construit vițelul lor de aur, în minele aurifere ale Egiptului, lucrau în condiții grele, mii de sclavi.

Politica imperiilor următoare: babilonian, asirian și persan consta tot în acumularea rezervelor de aur. Odată cu ridicarea Romei se pot vedea o serie de curenți de aur, pornind din puncte extreme ale lumii spre Cetatea eternă. Rezervele de metal prețios la moartea lui August, se urcă la nu mai puțin de 358 milioane de sterline.

Odată cu căderea imperiului roman, a început un proces de dispersiune, accentuat și continuat pînă la sfârșitul secolului XV prin influența creștinismului, care a contribuit la limitarea avidității după bogății pămîntești.

Odată cu descoperirea Americii și a minelor sale de argint, comerțul european a fost cutropit de un flux de acest metal, care s'a instalat alături de aur și a domnit aproape trei veacuri. Moartea argintului se datorește descoperirii aurului din California. Devalorizarea sa din partea uniunii latine la 1874 și revocarea Sherman Act-ului din partea Statelor Unite la sfîrșitul sec. XIX, reintronează aurul ca unică unitate de măsură monetară a lumii, cu excepția cîtorva țări retrograde, ca Persia sau China.

Firește că această adopțiune a făcut să se nască temeri ca nevoile să nu întreacă rezervele, dar s'au risipit repede, odată cu descoperirea depozitelor din Alaska și desvoltarea celor din Africa de Sud, care produc mai mult de jumătate din tot aurul lumii.

Complexitatea economiei moderne a relevat curînd defectele mari ale sistemului. In primul rînd, adoptarea gold-standardului implică o suficientă stabilitate a valorii sale pentru menținerea invariabilității contractelor. Incapacitatea aurului de a satisface exigențele

stabilității rezultă din următoarele cifre. Capacitate de cumpărare a aurului: 1913-100; 1925-65; 1926-69; 1927-71; 1928-73; 1929-79; 1930-99.

Cantitatea de monedă necesară nevoilor comerțului variază evident, cu expansiunea sau reducerea lui și, dacă provizia de aur nu e schimbătoare, comerțul trebue să sufere. Fluctuațiile capacității de cumpărare a banului depind de faptul dacă e superior sau inferior cantității necesare. In sistemul cu baza aur, prosperitatea e fatal dăunată proporțional cu măsura în care aurul reușește să facă față exigențelor monetare ale momentului. In condițiunile primitive ale comerțului, un atare sistem putea fi tolerat, azi e însă ridicol ca bogăția națiunilor să depindă de distribuția fortuită a unui metal socotit prețios.

Vina cea mai mare o are Conferința economică internațională din 1922, constituită din bancheri, care n'au știut să vadă destul de departe și au consfințit adoptarea gold standardului în epoca noastră, pentru realizarea — așa credeau ei — a stabilității schimbului, element esențial în desvoltarea comerțului internațional.

Poate că o cooperare între băncile de stat ale națiunilor ar fi putut, totuși, evita acapararea aurului și fluctuațiile în puterea lui de cumpărare. Dar această cooperare nu s'a produs. Rezultatul a fost o creștere cu 50% în valoarea aurului pe un interval de 6 ani, 1925—1931, și o luptă de concurență grozavă, în urma căreia Franța și America au acaparat aproape tot aurul lumii.

Tocmai atitudinea acestor state în încercarea lor de egemonie financiară prin aur a dovedit lumii defectele sistemului.

După gestul Angliei, problema s'a pus cu acuitate. Rămîne întrebarea cum s'ar putea face înlocuirea aurului, asigurîndu-se totuși stabilizarea valorilor. Acum un secol s'a încercat un standard multiplu, alegîndu-se anumite cantități de grîu, carne, lînă, bumbac, cărbune, ș. a., pentru stabilirea sa. Publicîndu-se lunar prețurile indice ale acestor articole, s'a elaborat un metod, după care contractele și plățile se puteau face pe baza acestui standard.

Monetizarea argintului, într'un raport absolut fix față de aur, ar putea de asemenea lărgi disponibilitățile comerțului. In orice caz, trebuie procedat cu grabă la înlăturarea actualei stări, care a împins pe pragul dezastrului. Poate că într'asta își va găsi Liga Națiunilor adevărata ei menire.

(Haulon: *World Today*).

*

Ungaria nouă

Continuîndu-și în „L'Italia letteraria" seria articolelor sale asupra Europei de astăzi, G. B. Angioletti descrie starea de lucruri din Ungaria de după războiu.

Pusta ungurească, acest deșert al Europei, propice pentru vagabonzi și poeți, pare creată anume ca să adăpostească un popor misterios, obișnuit cu stepele și cu marile singurătăți. Cîmpia asta, care se înfiorează la suflarea vîntului deasupra holdelor, dă impresia nemărginită a mării. Din nemărginirea ei, și-a tras poporul maghiar toată forța pasiunilor sale, grandoarea sentimentelor și profunda generozitate a obiceiurilor lui. Influența peisajului crește prin faptul că natura a adăugat un fluviu uriaș, Dunărea, care e, în măreția sa, imaginea adevărată a nobleței și pe malurile căruia țăranul se poate opri uimit și să viseze la o lume de imagini enigmatice, în dezacord cu viața sa umilă.

Frumusețea severă a liniilor, nemărginirea peisajului dau — prin contrast — poporului gustul pentru viața elegantă și veselă. Luxul, ospitalitatea fastuoasă, gesturile largi descoperă spiritul acestei rase de cuceritori, care nu vrea să se lase pradă farmecului auster al pămîntului, ci dorește să-și transforme viața într'un șir de plăceri.

Intr'o astfel de țară, e natural ca orașul să devie centrul, unde se îngrămădesc dorul de viață și veselie. Pentru popoarele cuceritoare, orașul e o odihnă, un premiu pentru victorie, și nu sediul energiilor birocratice.

Iată dece, la Budapesta, punțile peste Dunăre dau mai degrabă impresia unor monumente triumfale decît a unor mijloace de comunicație, străzile sînt vioaie și prietenoase, întreg orașul pare într'o sărbătoare neîntreruptă.

Cu toată criza ce domnește și acolo, teatrele sînt veșnic pline. Din cafenele, din sălile de dans, răsună muzica orchestrelor de țigani. Budapesta e orașul celor mai frumoase femei din Europa, fapt ce se datorește climei sensuale, care face ca frumusețea să se poată desvolta, fără sancțiunea moraliștilor și catehiștilor din alte țări. Tipul burghez, sgîrcit și mojic, se întîlnește mai rar, căci chiar în clasele negustorești e răspîndit gustul pentru cultură și finețe. Oamenii slabi și palizi, cu ochii limpezi, dau imediat ideia unei rase aristocratice, care rezistă cu tenacitate influenței barbariei standardizate ce a invadat Europa.

Marea durere, care apasă asupra poporului unguresc, este mutilarea țării, prin tratatele de pace. Harta Ungariei dinainte atîrnă în toate casele.

Printre atîtea calități sufletești, e natural să se găsească și defecte. Cel mai mare este tradiționalismul îngust al claselor conducătoare. Aristocrația ungurească își continuă regimul ei patriarhal, trecînd puterea din tată în fiu, ceeace poate fi foarte periculos, într'o lume care se reînoește. Statismul și lipsa de elasticitate a conducătorilor trebue să facă loc forțelor tinere. Epoca noastră aparține tineretului. Asta constituie cea mai mare originalitate a timpului nostru.

Dacă poporul unguresc nu va găsi într'însul forța de a înlocui etica trecutului printr'o voință nouă creatoare, rezultat al entuziasmului juvenil, nu e prea mult de sperat dela viitor.

G. B. Angioletti: *L'Italia letteraria*).

*

Complectarea tabloului lui Mendelejeff.

Se știe ce reprezintă în chimie acest tablou al genialului savant rus. E un sistem ingenios de clasificare a tuturor elementelor cunoscute în 8 grupe, după proprietățile chimice, ce se accentuiază sau diminuează în limitele grupului într'o progresie regulată.

Printr'o întîmplare fericită pentru știință, natura nu prezintă decît vreo sută de specii de atomi, a căror diferență structurală este supusă unor legi simple numerice. Asta înseamnă că toți atomii, dela cel mai ușor, cel de hidrogen, pînă la cel mai greu, uraniul, se clasează în ordine naturală, după greutatea lor. Mendelejeff a observat că elementele cu proprietăți analoage se repetă din 8 în 8 trepte. Scriindu-le unele sub altele, a obținut celebra sa clasificare periodică. Ea constitue un fir director fundamental în labirintul chimiei.

Multă vreme nu s'a putut pricepe rațiunea acestei legături periodice între greutatea atomului unui element și proprietățile sale. Astăzi, cînd s'a determinat structura internă a atomului, misterul e lămurit. Atomul nu mai e considerat azi ca o massă unitară, ci se știe că e constituit dintr'un nucleu foarte mic, în jurul căruia se învîrtesc cu viteze formidabile un număr de corpuscule de electricitate negativă, numite electroni. Numărul acestor electroni constitue caracteristica fundamentală a atomului. Astfel hidrogenul are unul singur, pe cînd uraniul are 92. Repetiția periodică a proprietăților elementelor se explică prin dispoziția electronilor. Stratul exterior al sistemului de electroni — care e în acelaș timp, stratul de care depinde majoritatea proprietăților chimice și fizice — nu poate cuprinde mai mult de 8 grupe diferite, avînd fiecare dela unul pînă la 8 electroni. Grupările identice se regăsesc probabil la fiecare 8 elemente.

Tabloul lui Mendelejeff avea deci o bază. Totuși existau într'însul lacune, corespunzînd unor elemente

nedescoperite încă, dar cu proprietăți cunoscute, grație faptului că numărul elementului în serie indică exact numărul de electroni din atomul său.

Lipseau astfel numerele 43, 61, 72, 75, 85, 87.

In 1922, a fost descoperit No. 72 și denumit „hafnium", după numele vechiu al orașului Copenhaga, unde a fost găsit.

La 1925, s'au găsit în acelaș timp elementele 43 și 75, botezate „mazurium" și „rannium", după niște provincii germane.

In 1926, s'a dat, în America și în Italia, peste elementul 61. Americanii îi zic „illinium", după statul Illinois și Italienii „florencium". In sfîrșit, acum cîteva luni, au ieșit la iveală numerele 87 și 85, ultimele elemente din clasificația periodică. Cel dintiiu a fost descoperit de chimiștii americani *Papisch* și *Weiner*, cu ajutorul observațiilor spectrale în mineralul numit samarskot. E un corp radioactiv, foarte apropiat de cesiu.

Elementul 85 a fost găsit de chimistul *Allison*, dela politechnica din Alabama (U. S. A.), prin metoda magneto-optică. Noul corp e un haloid, ca bromul, iodul, clorul.

Aceste descoperiri pun capăt lungilor cercetări întreprinse de chimiști pentru determinarea celor 92 corpuri, care intră în cadrul clasificației lui Mendelejeff. O nouă sarcină ar consta în cercetarea domeniului de dincolo de uraniu, pentru descoperirea elementelor cu greutatea atomică superioară. Deși multe din acestea pot fi substanțe radioactive instabile, nu e exclus să se dea peste elemente „transuraniene" cu proprietăți chimice neașteptate.

Dar peste clasificarea lui Mendelejeff, se poate atîrna acum inscripția „complect".

(I. Perelmann: *Krasnaia Gazeta*).

În diligență

Sezonul e în toiu. Ziua plajă și băi, noaptea dans și pic-
nicuri. Stațiunea e de altfel din cele mai modeste, face parte
din acele sate sau mici orășele, neexistente în hărțile de geo-
grafie, pe care bunul Dumnezeu ni le-a hărăzit numai pentru
recunoscutele noastre virtuți, și unde vizitatorul se simte la
început ca în exil. Privind casele scunde, gropile din mijlo-
cul pieții, chiar dinaintea otelului, figurile întunecoase ale
locuitorilor, țărmul sterp și infinitul inospitalier al mării,
copiii se string pe lîngă mame și plîng. Femeile se îneacă de
mirosul algei (dacă nu și de alte mirosuri) și abia își rețin
lacrămile. Bărbații fumează și tac cu încăpățînare. Cei nein-
surați adesea o șterg îndărăt în aceiași zi. Cei cu familii însă
n'au încotro: încep să desfacă cuferele și geamantanul.

— M'ai adus..., — începe femeia, cu batista la ochi și
la nas.

— Dracul a știut că dăm de asemenea groapă ? — răs-
punde bărbatul, gîndindu-se cu părere de rău la odăile co-
mode de acasă, la cafeneaua atît de curată și grădina primă-
riei, părăsite pentru „Scitia" asta sălbatecă și inospitalieră.

— Așa mă porți în toate verile... cu toți milogii.. Atîta
drum... Un tramcar, care te răstoarnă la tot pasul, în toate
șanțurile! Acuma otelul ăsta infect...

— Eu l-am făcut, dacă se răstoarnă ? Cucoana aia dela
Brăila și-a pierdut și umbrela și cutiile cu pălării. In privința
„milogilor"... știi că domnul de colo e un milionar din Bucu-
rești ? Cică ia „aer" aici... Să-i ia dracu pe toți !...

Aceiași impresie penibilă la masă, unde birtașul pare în-
țeles cu dentistul, căci în biftec rămîne o jumătate din numă-
rul măselelor.

Prima noapte e un chin: musculițele, țînțarii și alte ji-
gănii zburătoare și nezburătoare te bagă în friguri; iar cînd
încep tobele și țăvloaiele balului dela otel, te cuprinde un a-
devărat coșmar: vezi numai răsturnări de tramcare, ciocniri
de trenuri, dinți scoși, mușcături de scorpion; auzi urlet și
scrîșnet de demoni...

Dar stihia mării e atotputernică. Chiar a doua zi copiii se întorc dela plajă încintați, și orășelul tăcut, pustiu și mohorît, vuiește de zgomotul și jocurile lor. Femeile îndată fac cunoștinți, leagă chiar prietenii, ajung la șoapte, se simt atrase de cronica amoroasă și mondenă a micii societăți, alcătuită numai de mîna întîmplării și gata a se împrăștia la cel dintîi vînt mai aspru din August. Se împacă și bărbații și în curînd găsesc și ei, că nu-i de pierit și cu ochii afumați de aperitive, privesc ceasuri întregi, din umbrarul bodegii, dungile schimbătoare din largul mării, fantomele aburoase dela orizont, jocul capricios al luminii dinspre apus, feericele fosforescențe în timpul serii...

— Mda, mai rar...

— Apoi da; marea aici e doar mai neaoșă decît la Constanța, mai bogată în metaluri de alea știi...

Unii se adună pe digul de piatră, destinat să formeze cîndva portul, dar părăsit și aproape distrus azi, și se uită de acolo, cum se scaldă femeile, cum înoată, cum se lungesc apoi pe nisip, multe îmbrăcate aproape numai în costumul Evei și provocătoare. Cei mai mulți însă stau sus, pe malul acoperit de gunoaie, și privesc de acolo, împreună cu copiii de cîte 12-14 ani, — unii chiar cu binoclu.

— Zău, nu-i de pierit! Un singur lucru lipsește, mi se pare, — zice un solid cap de familie, după ce se mai uită împrejur, — nu văd... cum să zic? Nu văd un colțușor de grădină, un chioșc, o tufă. In afară de oraș—stepa goală și dezolare... Unde să te retragi, să dai și tu o întîlnire, un randevu? Ce zici, Nicule? — se adresează către vlăjganul de alături, tînăr cu figură rustică și trup deșirat, dar foarte dezghețat și în perfectă ținută de sezonist: guler larg și desfăcut, bretele afară, pantofi albi de căprioară.

— Dați-mi voie să vă spun, Domnule Director (pe aici titlurile se păstrează cu sfințenie), că ați rămas cam în urmă cu politica. Ați uitat: cînd e bunăvoință, nu-i nevoie de chioscuri. Atîtea străzi întortochiate și întunecoase... Locuitorii dorm duși...

— Da, da. Așa, — convine Directorul; — locuri discrete, vasăzică, întuneric...

— Că pe aici locuitorii se culcă odată cu găinile, — adaogă un alt tînăr, tot așa de elegant și tot așa de modest.

— Dar diligența primăriei? — zice Nicu.

— Se înțelege, și în diligență. Vorbesc de cazul, cînd e mai la repezeală. Un lucru te stingherește: cînii, grozav de răi. Dar ia priviți, ce baston mi-am luat. Apoi chiar și acasă, pe vremea aperitivelor...

— Așa! Așa!

— Nu-i de pierit, Domnule Director, dar se cere, știți, nițică technică.

— Așa, așa, tehnică. Da, da!...

— Altfel, o societate cît se poate de aleasă: două familii foarte bine din Tecuci, două din Bîrlad, o doamnă colonel, o văduvă de războiu, niște domnișoare din București. Și cîte, cîte, — înșiră tînărul, sosit mai înainte, încîntat și, pe cît se vede, și apreciat de societatea băilor.

— Așa, așa. Nu-i de pierit.

In clipa asta, o femee înaltă, cu părul lung, ca o Venus Anadyomene, dar cu șoldurile de vreo două ori mai dezvoltate decît toate Venerele, aruncă o privire spre mal, apoi se lungește greoaie pe nisip.

Toți recunosc pe consoarta domnului director, bănuesc chiar cui i-a fost adresată privirea și tac cu discreție.

— Coco, — șoptește cineva către vecinul de alături, un tînăr cu cravașă și binoclu în mînă, — nu te uiți? Ori te faci că nu observi?...

Dar tînărul pare preocupat de altcineva decît Venera răsărită din spuma valurilor, și n'aude, sau se face că n'aude.

Singuratec, cu ceva misterios, îndrăzneț și poate magnetic în ținută, tînărul cu cravașă se desparte de grup, luînd-o prin piață, spre otel.

Se scoală și directorul și o ia spre bodegă. Arșița soarelui face și pe ceilalți mai în vrîstă, să se refugieze sub umbrarul de crengi al bodegii. Beiciu și cu cele două ajutoare abia dovedesc să servească atîtea baterii și sprițuri, țuici, zubrovee, coctaiuri. Pe mal rămîn numai cei tineri, ca să urmărească mișcările de pe plajă.

* * *

In adevăr, nu-i de pierit. Mica societate,—cel mult douătrei sute de persoane, — deși dezbinată la tot pasul prin intrigi și dușmănii, dar nevoită a se întîlni la același otel și aceiași cafenea, sau a dansa și a se înghesui sub același cuier al cazinoului, mic și dărăpănat, se simțea purtată ca de valurile mării și petrecea într'un elan neobișnuit.

Totul era dat uitării: și scumpetea nebună, și biftecul tare ca lemnul, și casele urîte, cu locuitorii lor, — Sciții morocănoși și ursuzi, cu figuri acre și dușmănoase. Aerul de mare, plaja și beția libertății îi făceau să uite, și vrîstă, și sex, și sărăcie, și grijile viitorului.

Chiar oamenii de tot nevoiași și gospodine cu copii, stafidite de necazuri și griji, și care în tot cursul anului n'au părăsit mătura și castroanele, uită de proza vieții, de lipsurile și economiile zilnice și dureroase, se aruncă în vîrtejul balurilor și picnicurilor, întineresc ca prin minune, se mondenizează, se iau la întrecere ca leoaicele căutătoare de aventuri, dansează nopți dearîndul, se surmenează vorbind fran-

țuzește și privesc cu ochi răi, pe puținii care se „singularizează" și nu iau parte la feeriile serbărilor.

Dorm aproape numai ziua, și numai ca să poată dansa noaptea.

Dela o vreme pînă și Sciții, tăcuți, zgirciți și morocănoși, care la început luau drept locuri de pierzanie otelul, sau cazinoul și cele două cafenele, se deprind cu această viață zburdalnică și zgomotoasă, nu mai pot dormi fără muzică, se apropie cîteodată de ferestrele salonului, unde tună orchestra și se învîrtesc perechile, se contagiază de zglobiile noastre distracții, încep a se da la „brazdă", ies în stradă și își iau aere de „sezoniști", calcă a „sezoniști". Mai mult: încep chiar să facă băi ! Incă bărbații mai stau la îndoială, se mai încăpățînează, își țin „demnitatea"; dar femeile își croiesc costume de baie, se bălăcesc în spuma valurilor, rîd, glumesc, caută să vorbească în limba noastră, se așează pe plajă, cu sinii rotunzi și vîrtoși, cu formele bine cîntărite de specialiștii de pe mal.

Și dacă se dovedesc capabile de a se civiliza și asimila niște biete Scite crescute în strășnicia unei vieți arhaice și barbare, cu cît mai capabilă de a se moderniza și a se deda la „brazdă", trebuia să fie o autentică fiică a Romei, cum era tînăra Anca, copil aruncat pe aceste meleaguri inospitaliere de vitregia soartei, iar azi nevasta lui Beiciu, a cărui bodegă răcorea atîta lume pe zilele astea de arșiță.

O priveau cu interes nu numai bărbații, ci și femeile dela plajă.

— Ceia ce-mi place la dumneavoastră sînt sinii: pietroși, așa... cum se exprimă boierii noștri, — i se adresă odată, cu aer protector, o leoaică de ale noastre, o femeie între două vîrste, dar încă vioaie, privind nu fără invidie pieptii în adevăr „pietroși", brațele tinerei femei, modelate ca din fildeș, și ochii negri ca fiorii unei nopți de stepă. — Ori ești chiar romîncă de ale noastre? Cunosc pe bărbatul dumitale, un om aspru, serios așa... De ce nație ești ?

— Eu ? Sînt de nația bărbatului meu, — răspunse femeia într'o romînească desăvîrșită, dar poate fără să înțeleagă întrebarea.

— La urma urmelor e indiferent: toți sîntem egali, cetățeni și cetățence. Numai să știi, că la noi o femee, care nu se lasă curtată măcar așa, puțin, nici nu-i luată în samă, aproape nici nu-i salutată... Apropo, ia bagă de samă, cum se uită ticălosul ăla de Coco !... N'ai venit o singură dată la bal... Coco, — se adresă către tînărul de pe mal, făcîndu-i semn cu mîna, să nu se uite degeaba, să se uite mai bine la „casieriță". „Casierița" era soția domnului Director, — cărnoasa Venus Anadyomene, care discuta cu tineretul de pe mal.

— La revedere, dragă, — se adresă leoaica băilor către tînăra femeie, stringîndu-i mîna, și se apropie de un grup de tineri dintre cei mai culți, mai serioși care discutau despre conferința din ajun. Știa că, discutînd cu tineretul cult, pricinuiește mare invidie „casieriței".

Cu fața aprinsă și îmbujorată, nevasta negustorului se îmbrăcă în grabă, urcă malul și se îndreptă spre casă, fără să se uite în dreapta, sau în stînga. Și de atunci pe plajă nu se mai arătă: vroia să facă și o plăcere bărbatului, renunțînd la acel loc de pierzanie. Zicea că o doare capul de atîtea băi.

— Mult cuminte, mult dragă tu la mine, Anca. Viață dat la mine ! — zicea bărbatul, încîntat.

* * *

Sima Beiciu mai degrabă părea bătrîn, decît era, și încărunțise mai mult de muncă și nevoi, decît de ani.

Scăpînd teafăr din grozăviile războiului, dar pierzînd și părinți și rude, — unii căzuți în lupte, alții morți de boli și de foame, — omul se pomeni pe lumea asta ca un cuc, ba și sub o aspră stăpînire străină.

Nu se mai simțea legat acuma nici măcar de casa părintească, pustie și dărăpănată, și ar fi părăsit-o poate, luîndu-și lumea în cap, dacă nu intîlnea pe Anca, rămasă și ea aproape singură pe lume, expusă tuturor silniciilor și abia ocrotită de o mătușă bătrînă și bolnavă.

— Anca, — zise cu vocea-i aspră fostul sergent, — dacă tu luat la mine, eu nu temut de moarte !

Anca îl privi în ochi cu ochii ei limpezi, cu gratitudinea omului scăpat dela înec.

— Anca, dus pe tine la marginea lumii, ocrotit, bre, la tine cu viața, cu pieptul asta de soldat !

Dar n'a fost nevoie de nici o margine a lumii, nici de viața de soldat; căci după ce se isprăvi cununia și fata se mută cu micul ei bagaj în casa bărbatului, toate primejdiile și tircoalele cele mai îndrăznețe ale cavalerilor se potoliră.

Abia unul se mai încăpățîna, mai căuta nod în papură.

— A cui e cocioaba... căsuța asta ? — întrebă omul stăpînirii, aruncînd priviri spre ferestre și în curte, fără să poată zări pe cine căuta.

— Casa ? Casa — la mine.

—La mine ! Zi, a mea. Dar ce dovezi ai, că-i a ta ?

— Hîrtia la primar.

— Hîrtia ? Ce-mi pasă mie de hîrtiile tale ? Hîrtiile în ziua de azi... Dar găinile astea ale cui sînt ? Bre, dar multe găini !!... Ce-mi pasă mie de hîrtiile tale ? Ai înțeles ?

— Inţeles, — răspunse barbarul, cu supunere, deşi îi fierbea sîngele în vine şi vedea roşu dinaintea ochilor.

— A, taci? Tăcerea e de aur... Bre, dar multe găini! Ce faceţi voi cu atîtea găini ?

La urma urmelor, omul cu sabie şi cu autoritate se mai domoli: simţi, că cu barbarul poate să iasă o proastă glumă, şi se mulţumi cu cîteva găini luate cu „împrumut".

Incetul cu încetul lucrurile se potoliră. Cumpliţii stăpîni se îmblînziră, femeile şi găinile noilor supuşi avură siguranţă tot mai multă. Se simţi în siguranţă şi Beiciu. Se înţelege, îi venea greu barbarului aspru şi cerbicos să răspundă cu supunere unor oameni, pe care, poate, îi dispreţuia. Dar nu era prost: înţelegea şi el, că sînt nepătrunse căile providenţei, că ştie Dumnezeu ce face. Şi duhul barbar se stăpînea...

Beiciu nu vedea, n'auzea. Patria, despre care auzise de atîtea ori la şcoală, se pierduse şi-l pierduse; soarele, despre care se spunea la regiment, că va lumina pentru cei bravi, nu se mai arăta; iar cel care se arăta de după orizont, aducea numai griji. Toată patria lui Beiciu era acuma numai căsuţa dărăpănată, grădina de zarzavat dela marginea oraşului şi cîteva pogoane de pămînt, care-i asigurau pînea. Soarele era Anca, cu ţinuta ei cuminte, cu mersul lin şi îngîndurat, cu mijlocul subţire şi mlădios ca firul prazului, cu ochii, în care se citea toată bolta cerului cu toate stelele din Mai.

Singur şi lipsit de prieteni, de bani, de unelte, Beiciu îşi puse următoarea întrebare: cît poate munci un om pe zi ? Se gîndi că oamenii din jurul lui nu fac mai nimic: e mai multă siciială decît muncă. Incolo, dorm, beau, se bat, se judecă, stau de vorbă, sau la închisoare. Rar care munceşte trei-patru ceasuri pe zi, în mijlociu.

Beiciu îşi făcu socoteala, că el poate să muncească şaisprezece ceasuri pe zi, deci cît cinci oameni valizi.

Beiciu nu degeaba învăţase la şcoală şi puţină lemnărie, şi tinichigerie, şi fierărie, şi chiar zidărie; sau, dacă nu învăţase, văzuse.

Şi se puse pe muncă...

Preocupată de fleacuri, de certuri, de prostii, lumea nu băgă de samă cînd se schimbă casa lui Beiciu; nu prinse de veste cum fu înălţat acoperişul, cum fură meremetisiţi pereţii, uşile, ferestrele. Urmă apoi o aripă întreagă, acareturi de tot felul. Iar de jur împrejur răsări cu aceiaşi iuţeală uimitoare un zid zdravăn, poate prea gros, prea greoiu, prea bocciu, dar solid; adevărată cetate de ciclop, înaltă aproape pînă la jumătatea ferestrelor.

Tot un fel de mică cetăţuie răsări în grădina de zarzavat; cetăţuie — şi pe moşioara, pe unde pînă atunci rătăceau numai capre, sau vegetau cîteva ogoare de porumb anemic.

Sub streaşina casei atîrna acum o tablă lungă, lată şi groasă, boită în culori, cu inscripţia „Bodega la Bucureşti".

Totul solid, gros, bocciu, dar sănătos, în stare să înfrunte secole şi cutremure.

Un singur lucru jignea gustul, chiar gustul lui Beiciu: zidurile curţii erau prea înalte, prea copleşitoare pentru o casă aşa de scundă. Se năştea întrebarea, dacă nu s'ar putea face ceva cel puţin cu acoperişul.

Beiciu dăduse cîndva de un tablou, unde era făcută o casă mare şi frumoasă, înconjurată de arbori; iar deasupra pe acoperiş — un om călare, cu o sabie în mînă. Beiciu se gîndi: ce-ar fi, să pună şi el sus, pe creasta acoperişului, un călăreţ ?...

Din întîmplare, avea rezămată de zidul curţii o cioată mare de răchită, adusă dela grădina de zarzavat, şi din care nu ştia ce să facă. S'o ardă, păcat, pe aici lemnul e scump, şi oamenii se încălzesc cu foc de tizic. S'o întrebuinţeze la ceva ? La ce ? E atît de strîmbă, noduroasă, are atîtea crăci şi rădăcini ! Dar pentru un călăreţ mai că ar merge. Se mai sfătui cu unul, cu altul.

— Ştii ce ? — îl îndemnă perceptorul, care luase în dragoste pe gospodarul harnic şi totdeauna la curent cu plăţile. — Fă pe Mihai Viteazul !

— Viteaz ?

— Da, care a bătut pe turci. N'ai auzit ? — zise perceptorul, şi a doua zi îi arată tabloul. — Iaca, pe ăsta.

— Bun, — zise sculptorul. — Dacă bătut la turci, bun !

Ii convenea şi eroul, care bătuse pe turci, şi faptul că n'avea în mînă nici sabie, nici cruce: se săturase omul de atîtea săbii timp de vreo şapte ani, se săturase şi de cruci. Nu mai credea în cele sfinte.

— Ai dreptate, — zise perceptorul, — pune-i tot bardă, şi gata !

Şi cum era iarnă şi timp liber de ajuns, meşterul se puse pe cioplit, iar peste o săptămînă deasupra casei lui Beiciu se arăta, boit în culoare roşie, cu care fusese date duşumelele, uşile şi firma de afară, — o enormă dihanie, cu picioarele crăcănate pînă deasupra străzii, cu coada în vînt pînă peste hudiţa vecină, cu oşteanul a cărui bardă ameninţa valurile mării. Numai mustăţile şi taftanul dela şea fură date cu negru. Ceva mai jos, fu prinsă cu cuie zdravene, şi tot boită, cu inscripţia „Mihai Viteazu !"

— Bravo ţie, Simişor, — zise perceptorul, încîntat şi cu adevărată gingăşie în voce. — Imi place. Nu te joci !

— Aşa aparat cu femeea ! — zise artistul, coborînd de pe casă cu badanaua în mînă şi uitîndu-se cu mulţumire la

statuia, care strălucea în uleiul proaspăt, de sus, dela barbă, pînă la copita calului.

Iar lumea privea uimită, aproape îngrozită de munca şi nesleitul talent al artistului: „guleama rabota, mnogodobra rabota, be !"

— Anca, — zise meşterul seara, înainte de masă: toate pentru tine, bre. Anca dacă o umbră de necredinţă din partea la tine..."

Anca îi cuprinse gîtul şi-l sărută în frunte.

— De unde asemenea gînduri, Beiciule ?

— Ars, bre, spart, rupt, omorît !

Dar îmbrăţişarea femeii îl potoli cu totul.

Soţii se aşezară la masă, mai încrezători unul în altul decît oricînd.

— Cad de oboseală, bre, — zise bărbatul, ridicîndu-se cu pleoapele îngreuiate şi îndreptîndu-se spre odaia de culcare.

Femeia n'apucă să strîngă masa, cînd auzi horăitul măsurat al gospodarului.

* * *

Pe timpul băilor construcţiile încetase, căci în prăvălie treaba fierbea. Mulţi veneau după băcănii: masline, brînzeturi, cafea; şi mai mulţi după aperitive, — care în răcoarea prăvăliei lui Beiciu aveau un farmec deosebit.

Ajutat numai de doi băieţi, negustorul deabia ţinea piept atîtor cereri, dar era mulţumit. Vedea că lumea vine nu numai decît, ca să vadă pe Anca lui, — care de altfel nici nu se prea arăta prin prăvălie, — ci vine cu treabă, că se mai găsesc oameni de treabă şi printre sezonişti.

Cu toate astea începu să se simtă dela o vreme neliniştit, nenorocit. Il neliniştea, îl turbura Coco, cu ţinuta lui misterioasă, cu ochii par'că veşnic la pîndă...

Cine e Coco şi de unde s'a luat ? De ce dispare din cînd în cînd şi iar apare ? Pe cine caută ? Nimeni nu-i putea spune hotărît, şi dacă i-ar fi spus, Beiciu nu credea. Coco ? Nu-i nici dela Bucureşti, nici dela Sinaia, nici dela Brăila. Coco e din văzduh ! E uliul, care se aruncă deodată, de sus, înhaţă prada şi s'a dus! Beiciu îşi aducea aminte cum păzea el cloşca cu pui în copilărie, şi cum mînca bătăi în toate zilele, căci de uliu nu te aperi: vine, înhaţă puiul şi s'a tot dus ! Nu-i scăpare ! Şi dinaintea ochilor i se arăta o ceaţă grozavă şi roşie, care-i turbura vederea şi-l făcea să-i tremure mînile, să-i scape printre degete banii, rostogolindu-se pe tejghea şi pe jos.

Căuta să se mai potolească, să-şi stăpînească ura, frica, mînia, care-l zugrumau, îl istoveau. Adică, la drept vorbind, ce i-a făcut lui Coco ? Omul nici nu se uită la prăvălie, sau

măcar la ferestrele lui Beiciu, stă pe mal şi se uită la cucoane. Da, dar de ce se uită ? Nu le cunoaşte pe cele mai multe ? Par'că nu le întîlneşte mai în toate serile, colo, în diligenţă ? Prodava mi castraviţi, he-he !

Beiciu observase întîlnirile astea de nenumărate ori. Odată, chiar vara asta, aproape a asistat... Intr'o seară căuta pe vizitiul primăriei, care dormea între roţile diligenţei. Cum bîjbîia el prin întunerec, numai iată că cineva urcă pela capră. Era Coco. Altcineva urca pe din dos.

— St ! — se auzi apoi în întunerec în diligenţă.

— Ş-ş... răspunse altcineva.

— Pleacă, Beiciule, că se supără boierii, — şopti vizitiul.

— Lasă pe mine...

Beiciu înfăşura scrumbii, cîntărea masline, turna aperitive, dar Coco nu-i eşea din minte. Da... Anca... la cine se gîndeşte Coco ?... Asta-i: la cine ?" şi o nouă piclă de foc îi împăinjenea ochii...

Intr'o zi, pe cînd muşteriii se mai împuţinaseră, plecînd la masă, şi nu se mai vedea nimeni pe stradă, negustorul lăsă tejgheaua pe sama băeţilor şi-şi căută treabă prin curte, prin şura cu fîn, prin grajd. Nu-şi dădea sama nici singur ce vrea. Apropiindu-se întîmplător de uşa zemnicului, se uită o clipă prin crăpătura porţii, spre maidanul din dosul casei, şi sări îndărăt, ca muşcat de un şarpe. Be-e ! Taca rabota ?...

Stătu cîteva clipe nemişcat, şi se uită cu băgare de samă în juru-i, se strecură în şura cu fîn. Mai stătu aici pe gînduri, apoi se urcă în pod. De aici, pe o mică ferestruie, apărată de o reţea deasă de sîrmă, se putea vedea totul: pe de o parte mai tot ce se petrecea la el, în odaia de dormit, pe de alta — întreg maidanul din dos, plin de gunoaie, acoperit de bălării şi pustiu, ca de obiceiu.

Maidanul servise pe vremuri drept bîlci pentru vite ; acum se despărţea de piaţa din centru, cu viaţa lui mondenă şi zgomotoasă, numai prin casa şi acareturile lui Beiciu şi încă vreo 2—3 cocioabe de alături, dărăpănate şi pustii. Din partea opusă lui Beiciu, maidanul era împrejmuit de grajdul primăriei şi cîteva magazii de grîne, totdeauna închise ; iar mai la o parte, spre mare, de malul înalt şi prăpăstios sub care clocotea veşnicul zbucium al valurilor.

O singură urmă de viaţă se arăta de obiceiu în maidanul părăsit şi pustiu, mai ales acuma, pe timpul mesei şi arşiţei, — o căruţă lungă, acoperită cu un coviltir de pînză, şi lăsată acolo, la cîţiva paşi dela mal. Era căruţa de gunoaie a comunei, prefăcută de primărie pe timpul sezonului balnear într'un fel de diligenţă, cu care se transportau puţinii amatori la un izvor de pucioasă dela marginea oraşului.

Puţin atrăgătoare şi comodă era diligenţa aceasta, cu roţile-i hodorogite, cu mirosuri vechi, cu coviltirul, care ame-

ninţa să cadă, sau să se răstoarne la tot pasul, cu căruţă cu tot. Adesea bolnavii se coborau şi preferau să meargă pe jos...

Cu atît mai atrăgător însă, aproape feeric, se arăta pe timpul nopţii ciudatul vehicul, intreţinut de modestul buget al comunii, înfăţişînd singurul loc de întîlnire, unde perechile îndrăgostite, eschivîndu-se din frămîntarea balului, găseau o clipă de adăpost. Se vorbeau cam multe despre aventurile galante şi întîlnirile neprevăzute, ce ar fi avut loc uneori la adăpostul coviltirului protector; dar şi susceptibilităţile moraliştilor, şi măsurile autorităţilor trebuiau să tacă în faţa unor necesităţi explicabile şi fireşti: pe de o parte nuduri dela plajă, expuse zilnic, costumele sumare adoptate chiar în stradă, ritmul şi mai suggestiv şi îmbătător al tango-ului şi libertatea din ce în ce mai largă în gesturi şi limbaj ; pe de alta atotputernicul imperiu al zeiţei Venus, care nu suferea aminări, pe cînd în tot orăşelul nu se găsea un singur colţişor mai adăpostit, mai discret, — toate astea într'un chip fatal, firesc şi legitim făceau pe bieţii oameni să-şi piardă şi ultima deprindere de a-şi stăpîni pornirile şi să revie cu încetul la ceia ce s'a cam numit pe vremuri epoca de aur a omenirii... Oamenii de mult închiseseră ochii şi nu se sfiau să recunoască în furgonul primăriei un modest local de utilitate publică, care la urma urmelor îndeplinea o funcţiune socială admisă în orice ţară civilizată. Se interzise numai copiilor de a se apropia de diligenţă chiar ziua; căci se observase, că chiar drăcuşorii de copii încep să-şi dea acolo „randevuuri"...

Apropiindu-se de reţeaua de sîrmă, Beiciu zări mai întîi pe Coco, postat lîngă magazie, cu o gazetă în mînă şi furişînd din cînd în cînd priviri în dreapta şi în stînga; iar în faţa lui — tînăra nevastă... Anca stătea însă nu lîngă fereastra de afară, unde Beiciu de altfel nici n'ar fi putut-o vedea, — căci nu se vedea nici fereastra, — ci tocmai lîngă uşă şi numai cu faţa spre fereastră. Era îmbrăcată în roşu... Se înţelege, ca s'o admire cavalerul, — se gîndi bărbatul, fierbînd de mînie.

Cum s'or fi înţelegind, prin semne ? De sigur. Dar dece stau aşa, nemişcaţi şi par'că reci faţă unul de altul ? Ba Anca par'că nici nu l-ar observa şi se uită în altă parte. Coco citeşte. S'or fi temînd să nu fie observaţi... Hanasîn !... — fremăta bărbatul, înfuriat şi din cauza reţelei prea dese şi acoperite cu paiajeni, — de nu se putea vedea ceva mai clar.

In sfîrşit Anca aruncă spre cavaler o privire distrată, ca din întîmplare. Ridică şi *el* ochii spre fereastră...

— Să vedem, să vedem ! — şopti Beiciu, gata să rupă reţeaua de sîrmă şi să sară... Se răzgîndi însă, se stăpîni, mîncîndu-i numai cu privirea, cînd pe unul, cînd pe altul.

Coco cunoştea bine limbajul gesturilor şi-l întrebuinţa potrivit cu persoanele. Puse mîna la inimă şi făcu ochi galeşi.

Anca îl privi cu ironie, abia zîmbind din ochi.

— Incă nu s'au ajuns ! — se gîndi bărbatul, triumfînd de bucurie, că a venit la timp.

— Crudo ! — se înfurie deodată Coco, făcînd un gest desperat cu gazeta, şi arătînd spre mare: „Mă arunc de ici, de pe stîncă !"

— Aşa! Aruncă-te cu tot neamul tău! Maica vi... na... mamaligari-te... fremăta noul Otello.

— Vii ? — urma Coco, făcînd din nou ochi dulci, galeşi şi obosiţi, ca după o îndelungată răbdare şi suferinţă.

Dar femeea se făcu că nu înţelege. Urmă un răstimp de tăcere.

— Vii?

— Unde? — răspunse în sfîrşit femeea, plictisită şi gata par'că să plece.

Dar îşi aranjă zulufii, apoi căzu pe gînduri: să mai vorbească?

— Ici, în diligenţă. La zece şi jumătate, cînd ciclopul e ocupat în prăvălie.

Femeea se indignă, se înroşi, dar nu părăsi locul. Părea nenorocită, nehotărîtă.

O nouă tăcere, apoi:

— Vii? Da? Da?...

Femeia lăsă ochii în jos şi plecă. Se mai văzu o clipă, pe cînd dezbrăca rochia cea roşie.

— A-a, va să zică, da? — gemu bărbatul, abia stăpînindu-se să nu sară din ascunzătoare. — Gata, s'au înţeles !...

Anca nu se mai vedea. Cavalerul însă mai stătu, mai făcu nişte semne, şi asigurîndu-se că „da", salută din ochi şi o luă printre magaziile de grîu, cu binoclul şi gazeta în mînă, liniştit, par'că ar fi fost la o treabă de toate zilele.

Bărbatul se gîndi un moment ce să facă: să aştepte în prăvălie ceasul hotărît, sau să plece undeva? Simţea că se înăbuşă, că are nevoie de aer...

Cobori, intră în grajd, scoase calul, vru să-l înhame la căruţă, se răzgîndi; introduse calul din nou în grajd. Cu biciuşca în mînă, bătu la fereastră.

— Anca, eu plecat la stîna.

Femeea se uită la el nedumerită.

— Dar nu stai la masă? De cînd te aştept !

— Nu mincat, bolnav. Mîncat urdă la stînă. Bucluc, bre, nu dat lapte caprele. La prăvălie rămas băiatul. Incuiat tu portiţa în urmă.

— Va să zică, iar nu mănînci ? — întrebă nevastă-sa, uitîndu-se cu milă la faţa lui palidă şi stoarsă. Atunci să-ţi fac diseară o cavarma bună, grasă ?

Omul se strîmbă cu un aer de durere:

— Nu venit de seară, trebue văzut mulsul de seară, mulsul de dimineață.

Femeia continuă să se uite la el cu milă și nedumerire. Omul ținea ochii în pămînt.

— Sănătate la dimineața !

Deschise portița, o încue îndată și, fără a se uita în urmă, o luă deadreptul prin maidan, hotărît, cu umerii largi și osoși, dar aproape gîrboviți.

Femeia îl privea din balconaș, tăcută, îngrozită, nedumerită....

* * *

Seara, pe la zece și un sfert, pe cînd tromboanele și țivloaiele comunale trezeau din somn pînă și delfinii din fundul golfului, iar perechi dansatoare se cufundau, răsăreau, se înecau și din nou se arătau din ciclonul balului, o umbră tăcută se strecură pînă la fereastra salonului, se uită la ciasornic, se uită să vadă dacă Coco e încă acolo, sau a eșit. Il zări îndată, îmbrăcat în negru, cu umerii drepți, grav, concentrat, învîrtind printre cucoane și militari, toți de familii și tineri funcționari de bănci, o fetișcană palidă, subțire și înaltă. Fata era în uniformă școlară și după mișcări, părea lunatecă; părea purtată de un magnet, cu ochii abia întredeschiși, dusă în lumea visurilor, stăpînită de puterea nebiruită a vrajei bărbătești.

Lui Beiciu îi venea și de data asta să sară pe fereastră, să scoată cuțitul, dar se stăpîni. Cu pași ușori, cu opincile moi, cum venea uneori dela capre, lunecă în dosul acaretelor casei, cufundate în întunerec, și se lăsă jos în bălării, cu ochii, cînd la portița dinspre maidan, cînd spre curtea din dos a otelului, și hotărî să aștepte. Din dreapta, dinspre otel are să se arate *el*, din stînga *ea*.

Orchestra continua încă să tune, cînd se arătă o umbră înaltă, cu umeri drepți, venind dinspre otel și trecînd tiptil spre diligență. I se păru că umbra a trecut prea de vreme. Are să aștepte prea mult. Sau și-a pierdut el socotelile ?... Simțea că s'a zăpăcit cu totul, că nu-și mai dă sama, nici de ceasul, nici de locul unde se află. Inima i se bătea, să-i rupă pieptul, urechile îi vîjîiau.

Ce face Anca ? A, iat-o !

Nu-și dădu sama dacă a scîrțîit portița, sau cînd s'a deschis, dar zări bine cum lunecă o umbră de femee pe zidul casei și se confundă cu întunerecul maidanului.

Fără să întîrzie poate nici un minut, și tupilîndu-se cu băgare de samă prin bălării, o luă și el tiptil spre diligență. Se gîndi, pe unde să intre: prin fund, pe unde a intrat Anca, sau prin față, pe la capră ? Mai bine prin față, ca să nu-l scape pe Coco; apoi îi vine rîndul și ei...

Rezemîndu-se cu o mînă de capră, iar cu cealaltă de coviltir, vru să intre; dar coviltirul, lăsîndu-se într'o parte, îl făcu să-și piardă echilibrul. Făcînd o mișcare greșită, Beiciu scăpă cuțitul în buruiene.

Văzîndu-se dezarmat, rămase cîteva clipe aiurit, respirînd greu, orbit de sudoare, rătăcit. Vru să intre pe din dos, să-i ia pe amîndoi de gît, să-i ciocnească unul de altul, să-i gîtuie ca pe doi pui de găină. Bîjbîi prin întuneric intrarea, dar piciorul i se poticni de ceva moale.

— Pe ici, cuconiță... mult bun cuconiță, mult bun bacșiș... O-oh !...

Se auzi vocea vizitiului dintre roți, — de astă dată beat, se vede, căci începu îndată să horcăe.

Beiciu nu-l mai asculta. Stătu o clipă înlemnit; apoi, fără să mai urce, începu să împingă diligența spre mal.

— Cine-i ? — se auzi dinlăuntru. — Ce faci, băi Ivancu ? Ivancu ! Ești nebun ?!...

Dar era prea tîrziu. Impins îndărăt, vehiculul comunal, deprins cu răsturnările-i zilnice, cînd pe o coastă, cînd pe alta, zbura de astă dată cu capul înainte, învîrtindu-se în aer și căzînd de vre-o trei ori în picioare, pînă cînd se opri în valuri.

Din urletul orchestrei și mugetul valurilor abia auziră un fel de hodorogeală nelămurită cei vreo doi-trei pensionari din București, care fumau la o masă dinaintea cafenelei și admirau în zare profilul lui Mihai Viteazul. „S'or fi ciocnit caicurile pescarilor la dig. Pe hula, pe valurile astea... bucluc!..."

* * *

— Sparg, dărîm, ard!

Fierbînd și aiurînd, cu un bidon mare în mînă, Beiciu cutreera curtea și stropea cu gaz în toate părțile.

— Ard, bre, dărîm!

Vru să intre în casă după un chibrit, dar găsi ușile închise.

— A încuiat cucona ! A-a !...

Și fără a mai sta pe gînduri, pune umerii și scoase ușa din țîțîni. Fremătînd de ură, de mînie, de durere, vru să facă același lucru la odaia de dormit, cînd auzi din lăuntru:

— Cine-i ? Beiciule, tu ești ? Ce faci, Beiciule ?... Nu răspunzi ?...

Dar Beiciu tăcu. Nedumerit, uluit, rătăcit, omul stătea ca trăznit din cer, fără să înțeleagă ce-i cu dînsul: veghează, simte, doarme ? Auzit-a de bună samă vocea Ancăi, sau a visat ?

— Ce-i cu tine ? — întrebă femeea, ținînd în mînă un sfeșnic și deschizînd ușa.

Se uitau nedumeriți unul la altul.

— Tu, bre Anca ? Tu ?

Se uită la figura ei speriată, se uită în juru-i: aceiaşi ordine şi curăţenie, pe care le-a admirat el întotdeauna, cînd se întorcea seara la culcuşul paşnic; aceleaşi mesuţe de lingă paturi, curate, fiecare cu sfeşnicelul ei, cu mici amănunte de toaletă, pe care bărbatul le neglija de obiceiu; acelaşi jeţ larg din colţ, ocupat de hainele ei; halatul lui din cuier, lavaboul cu sticluţe şi cutiuţe; însăşi ea în aceiaşi bonetă de noapte. Vede, sau visează ?

— Tu, bre Anca ?

— Ce s'a întimplat, pentru Dumnezeu ? Ce-i cu tine ?

— Unde-i Coco ? Cum scăpat tu, bre? Cînd venit ?

Femeia se uita încremenită la figura lui rătăcită şi palidă.

— Coco ? Am scăpat ?... Şi-şi făcu semnul crucii.

— Bre femee, fost tu la diligenţa, vorbit la el ?

— Eu ?

— Tu. Azi, la douăsprezece. Aici, la fereastră.

Femeia stringea din umeri.

— Văzut la tine din şură, aici la fereastră !

— Fereastra era cu transparentul lăsat în jos, caşi acuma, — zise Anca cu ton sigur. — M'ai văzut poate în oglindă, — adăugă după un moment de reflexie. — Dar...

— In rochie aşa, roşu.

— Da, în capotul cel roşu. Eram singură. Mă uitam cum îmi stă. Mi l-ai dăruit tu.

Bărbatul se lovi cu pumnul în cap, dar îndoiala îl coprinse din nou.

— Fost tu la diligenţă ? Eşit prin portiţă ?

Femeea îl privi mai cu luare aminte, se gîndi puţin şi întrebă :

— Pe unde ai intrat, Beiciule ?

— Sărit peste portiţa. Dece întrebat ?

— Dece ai sărit şi n'ai deschis ? Cheia e la tine.

— Aşteaptă. Puţin. O secundă ! — zise bărbatul.

Şi ca fulgerul eşi, ca să vadă, dacă portiţa dinspre maidan e închisă. Portiţa era încuiată, iar cheia — la dînsul, în buzunar.

Il podidise sudorile, dar par'că se mai luminase. Din nou se încruntă.

— Nu ! Văzut umbra ta, trecut la diligenţa !

— Umbra ? A-a ?... Şi Anca zîmbi, luminîndu-se şi ea, căci îşi aduse aminte, că a văzut şi ea odată, tot o umbră, şi tot pe la ora asta, — proiectată pe zidul casei lor, de către „casieriţă". Aceasta, îndreptîndu-se spre diligenţă, nu bănuia probabil, că e trădată de micul felinar din curtea otelului.

— Dacă-i... numai umbră, — adăugă zîmbind şi din ce în

ce mai uşurată, — dacă-i aşa, atunci las-o pe mâne. Acuma spune, pe unde ai fost, ce-ai făcut ? Dacă-i aşa...

Dar bărbatul nu se astîmpăra.

— Atunci cu cine vorbit el ? — întrebă, privind-o în albul ochilor.

— Poate cu domnişoara aia dela otel, cea cu coc, de la colţ.

Beiciu reflectă: între locul unde a stat *el*, apoi între Mihai Viteazul, adică fereastra lor şi fereastra dela colţul otelului, se putea trage o perfectă linie dreaptă...

— Pe deasupra curţii noastre ?

— Da.

Omul se lovi cu amîndoi pumnii peste cap, căci îşi aduse aminte, că văzuse pe Coco dansînd tocmai cu domnişoara de la fereastra din colţ a otelului; iar umbra văzută de el avea un coc mult mai mare decît al Ancăi. Acum lucrul era clar: văzuse nu pe Anca, ci reflexul Ancăi în oglindă; Coco vorbise nu cu Anca, ci cu altcineva; cocul era al domnişoarei de la colţ; sau fusese altă cucoană...

— Bre Anca, dat la mine peste cap cu scaun ! Eu nebun, bre; dat la mine cu scaun. Dat cu pumn! Aşa ! Dat aşa !

Şi pe cînd Anca rîdea şi căuta să-l liniştească, înhăţă galeria de tuci de dinaintea sobei şi începu să se lovească peste cap, se lovi la un ochi chiar zdravăn.

— Aşa ! Aşa !

— Ce faci, pentru Dumnezeu ! Astîmpără-te !... striga femeia îngrozită, căutînd să-l liniştească, sărutîndu-i capul, ochiul înroşit, mînile. Căuta să-i şoptească cuvinte de gingăşie din limba lui, învăţate în primele zile ale amorului...

Nebunul nu se astîmpăra.

— Anca, scuipat la mine ! Bătut, împuşcat, bre ! Eu criminal, eu omorît la tine, aruncat în valuri, bre !

— Dece să mă omori, dece să mă arunci ?...

— Nu, nu înţeles ! Eu vrut...

Şi nu isprăvi, gura i se strîmbă, mustăţile de cavalerist i se lăsară peste gura cuprinsă de spasme, ochiul izbit i se congestionă, şi un plîns isteric, aproape sinistru începu să-i zguduie tot corpul; căci e poate ceva sinistru în plînsul unui bărbat în puterea vrîstei, trecut prin trei războaie, cu faţa brăzdată de răni.

— Anca, pierdut, pierdut!...

Fără să înţeleagă nimic, femeea lupta din răsputeri, căutînd să-l liniştească, să-l dezbrace, să-l descalţe, trăgîndu-l spre pat.

— Aşa, iaca aşa, fii cuminte... cuminte, Simişor. Culcă-te... aşa, aşa...

Dar fiara întărîtată, aţîţată de trupul ei cald şi parfumat,

o înhăță între labe și se înfipse cu buzele în pieptul ei gol, făcind-o să renunțe la orice împotrivire...

— Apă, apă ! — începu cu vocea scăzută, gîfîind și muiat ca o cîrpă.

Anca alergă îndată după apă, cobori tocmai în zemnic; dar cînd se întoarse, bărbatul apucase să golească o jumătate din cana cu apă depe lavabou, încălzită în timpul zilei, și acuma dormea dus....

In odaie se făcu liniște. Călcînd pe vîrful degetelor, femeea așeza la locul lor scaune, galerie, covorul de lîngă pat, celelalte lucruri deranjate în timpul luptei.

— Slavă Domnului, — șoptea făcîndu-și semnul crucii și căzînd pe gînduri.

Și pe cînd ursul zdrobit de muncă, stors de griji și chinuit de infernul geloziei, horcăia, făcînd să tremure geamurile ferestrelor, femeea rămase singură, pradă tristelor amintiri ale tinereții și grijilor de mine, se gîndea: ce s'ar face ea, ființă plăpîndă și singură pe lume, dacă n'ar ocroti-o colosul acesta, brutal pînă la animalitate, adesea duios și blînd ca un copil, pentru care ea are uneori atîta milă, dar și atîta groază ?....

— Făcut bună treabă, bre, — șoptea bărbatul în somn... Bună... Ama tăcere... tăcere...

Dinspre otel venea vuietul surd, dar ritmic al balului, care o turburase în atîtea nopți; sălbatec și asurzitor se auzea zbuciumul cadențat al valurilor de lîngă țărm; și mai năvalnic însă, mai fioros venea urletul din larg, nelămurit, sibilic, amenințătör ca glasul destinului... De mult n'a fost atîta zbucium pe o noapte atît de senină.

— Tăcere, da ! Anca... da ! Tăcere, Ivancu, repeta bolnavul și tăcu...

Stingînd lumina și deschizînd fereastra, femeia stătu un răstimp cu privirea în păcura nopții, cu urechea la mugetul stihiei. Și numai după ce își deprinse bine ochii cu întunericul, observă că în maidan parcă s'ar fi schimbat ceva, parcă ar lipsi ceva: diligența comunei nu se mai vedea... Femeea și-aduse aminte de cîteva vorbe ale bărbatului, rostite în momentele delirului, în somn, și o bănuială teribilă îi străpunse inima.

Nu mai închise ochii pînă în ziuă...

* * *

Tragedia diligenței curmă ritmul vieții balneare deodată: sosiră procuri, judecători, inspectori...

S'ar părea că vizitiul primăriei ar fi trebuit s'o pățească cel dintîiu. Chiar ținîndu-se samă că maidanul era în pantă și că diligența a putut să plece singură, de la sine, ar fi trebuit par'că să se nască întrebarea: cum de nu s'a pus vre-o piedică, vre-o piatră subt roata unui vehicul comunal atît de capricios ? Oricît de beat va fi fost vizitiul, instrucția par'că n'ar fi trebuit să-l scape din vedere, și poate că nemerea cumva pe adevăratul vinovat.

Nici o atenție, nici o bănuială..

Instrucția a putut fi derutată și de mediul specific balnear. In vioiciune aci excesiv de romanțioasă și pripită, plăzmuirea sezonistă influență mult asupra tînărului judecător de instrucție, un romancier de forță. Concepția sezonistă colectivă, pe cît de zglobie, pe atît de mărinimoasă, sugeră talentatului scriitor bănuiala unui roman extraordinar: un amor ideal, dar desperat și fatal... Il ispiti mai ales prin ideia unui act, pe cît de desperat, pe atît de înălțător: hotărîrea fericită a nefericitei perechi, de a lăsa o amintire eternă, ilustrînd, înobilînd prin mărinimosul sacrificiu al tinerei lor vieți, o stațiune balneară cu așa de mare viitor...

— Ca la Monte-Carlo ! — exclamă judecătorul, întrezărind ceiace oferă așa de rar viața meschină de toate zilele.— Vă înțeleg... Eu, doamnelor, sînt un imaginativ, sînt un rafinat. Dar asemenea dezastru, o prăbușire dela treizeci de metri... Vă spun, drept, e superb!

Chiar în ochii unor sceptici ideia fu contagioasă: ceva în adevăr sublim ! Și chiar dacă cele două victime ar fi scăpat, printr'o minune, mulți poate ar fi regretat, s'ar fi simțit jigniți oarecum în gustul lor estetic...

Decepția de altfel n'a întîrziat: încă pe la ora mesei se află că bietul Coco fusese aruncat de valuri tocmai pe creasta digului, că fusese găsit prin întuneric și dus la spital de către pescari, dar într'o stare jalnică: cu fața de nerecunoscut, cu o mînă și un picior rupt, fără darul vorbirii. Cît e de vivace omul !... Fata se dovedi — un copil nelegitim, o ființă nenorocită, neinteresantă. O scoaseră pescarii...

Se răci și judecătorul, care plănuia un roman din lumea mare, visa premiul Nobel. Se grăbi să isprăvească formalitățile și plecă.

Singur corespondentul se mai gîndea să facă o dare de samă amănunțită, dar fu oprit scurt :

— Ba te rugăm, domnule Horoviț, să nu te apuci de corespondențe, de imoralități. De asta ne arde acuma? Așa sezon... numai ghinioane: chiar președintele se plînge, că a pierdut cinci chilograme. Atîtea logodne stricate... Pierderi la cărți. Bietul Director! I s'a dus banca de rîpă; cică l-a dat gata „casierița"... Te rugăm frumos... Noi te-am îmbrățișat te-am recunoscut; ești un băiat cu viitor, un băiat cu talent. Dar să nu ne faci familiile de rîs. Nu vezi? Lumea nu știe cum să plece mai iute, n'au cu ce plăti negustorii. Intelegi, că în asemenea debandadă... Și la urma urmelor, ce atîta zarvă pen-

tru o fată de spălătoreasă ? N'ai material ? Descrie ultimul bal, că te pricepi. Ori, dacă vrei să-ți ascuți pana, să fii inciziv, dă-l la gazetă pe ursul, pe banditul ăla, care n'a dat un covrig pe datorie! Auzi: cică vrea să cumpere și maidanul, o să vedeți că acaparează tot terenul pînă la izvor. Ei se îmbogățesc, și noi îi persecutăm ?...

Un urs, un sălbatec, — zicea o damă între două vriste. — Păcat de-așa păpușică, păcat de nevastă-sa, că e romîncă, adevărată. Și el... nu vede, n'aude... Pentru el—numai banii și banii! Și ea, sărmana... Dar las, că-i deschidem noi ochii; că la anul eu cred să viu tot aici: n'am să stau la Constanța, n'am gust să plătesc șase lei oul. Șase lei !... Asemenea oligarchie!... Acuma de ne-am vedea plecați...

* * *

Pe țărmul sterp și bătut de vînturi, pe piața goală de dinaintea otelului tot așa de gol, peste căsuțele scunde și figurile sumbre ale locuitorilor, s'a întins din nou somnul și tăcerea pustiului, zguduit numai de izbiturile neobosite ale valurilor. Scurta licărire de civilizație, cu muzici și zgomot, cu viața zglobie a unor fluturi de o zi și neștiutori de griji, urmăriți în tăcere de priviri mohorite, striviți uneori subt greutatea unei puteri oarbe, sinistre și necruțătoare, a dispărut ca zborul unui stol de paseri în toamna aspră și prematură.

Din toată civilizația n'a rămas decît perceptorul și statuia lui Mihai Viteazul.

A. Frunză

Educația nouă germană

In iarna trecută, îndată după Crăciun, mi-am luat concediu și am plecat la Berlin, să vizitez școalele nouă de acolo. Hotărîrea îmi fusese atît de pripită și am avut atîta de alergat pînă în ultimul moment, încît n'am avut vreme să chibzuesc lucrurile în liniște. In tren însă, în acele nesfîrșite ceasuri de imobilizare și plictiseală, o sumedenie de gînduri în legătură cu plecarea asta îmi năvăliră în minte. „Ce ți-a venit să lași școala în mijlocul anului ?" — mă întrebase o colegă la despărțire. Spre norocul meu, o ploaie de alte întrebări, venite dela celelalte, mă scutise de răspuns. Acum însă, întrebarea aceia oarecum ironică îmi revenea cu tărie în minte.

Nu fusese totuși un simplu capriciu din partea mea dorința asta de plecare. Ea își avea un substrat sufletesc mai adînc, într'o veche nemulțumire a mea în ce privește rezultatele activității mele dăscălești. Să fi fost numai nedibăcia mea didactică pricina ? Așa am crezut la început. Mai tîrziu însă, deschizînd vorba în repetate rînduri față de colege cu reputația de bune profesoare, mi-a mai venit inima la loc. Toate eram de acord asupra faptului că rezultatele învățămîntului nu corespund nici pe departe cu munca depusă de dascăli, spuneau ele — și de elevi, adăogam eu. Unde însă părerile noastre erau cu totul opuse, era cînd venea vorba de explicat această stare de fapt, de găsit vinovatul. Majoritatea găseau că vinovate sînt elevele, care-s proaste și leneșe. Vre-o cîțiva, printre care și eu, susțineam că adevărata vină o poartă programa, metoda și o mulțime de alți factori defectuoși ai școalei noastre, adică, direct sau indirect, noi profesorii.

Mai tîrziu, cînd am început să mă interesez de pedagogia nouă, am avut o oarecare ușurare — dacă poate fi și asta o ușurare — aflînd că și în alte țări, exceptînd școlile nouă, se fac tot „prea multe eforturi pentru a obține prea puține

rezultate". Şi acolo se face treabă puţină cu muncă multă. Şi acolo se bate apa'n piuă.

Ei, dar vezi că acolo mai sînt şi şcoli de acelea în care se lucrează în adevăr cu folos. Ştiam asta nu numai din citit ci şi din proprie experienţă. Vizitasem nu cu mult înainte cîteva asemenea şcoli din Franţa şi Belgia, dar numai în treacăt, puţin înainte de vacanţa mare. Dar atît cît îmi fusese dat să văd, mă entuziasmasem atît de mult, încît nu mai puteam de nerăbdare să văd funcţionînd cîteva în plin an şcolar, ca să pot prinde cheia succesului lor.

Dorinţa mi se îndeplinea acum. Plecam în Germania să vizitez şcoalele nouă de acolo. Citisem critici foarte elogioase asupra şcoalei germane de după război, iar o profesoară din Hamburg îmi vorbise cu mult entuziasm de şcoala ei. Plecam plină de nădejdi. Ce surpriză îmi rezerva capitala Germaniei, spre care mă îndreptam acum ? De asta depindea dacă aveam să mă oprесс acolo, să plec mai departe sau... să mă întorc în ţară cît mai curînd.

Şi, nici n'am plecat mai departe, nici nu m'am întors acasă. Am rămas la Berlin două luni şi jumătate şi, dacă mi-ar fost posibil, aş mai fi rămas bucuros încă pe atîta, căci multe lucruri minunate am mai văzut în şcolile de acolo! N'am văzut prea mult, căci formalităţile mi-au luat timp şi nimerisem tocmai în perioada de examene — anul şcolar se sfîrşeşte în Germania la Paşti. Afară de asta, n'am înţeles prea mult, căci nu ştiam destul de bine nemţeşte (lipsuri pe care de altfel am căutat să le împlinesc prin lecturi) şi totuşi atîta cît am văzut şi am înţeles a fost pentru mine o revelaţie.

Revoluţia germană a transformat cu totul şcoala, ca şi ordinea socială şi celelalte instituţii de Stat. O mişcare din ce în ce mai puternică în favoarea reformei şcolare în sensul celei de astăzi, a existat în Germania şi înainte de război. „Die Wandervögel" — acea faimoasă mişcare a tinerimii, ce ia naştere la Berlin în 1900, izbucneşte tot ca un soi de protest împotriva disciplinei prea stricte a şcoalei şi în favoarea unei educaţii prin sine însuşi, pornite dinăuntru în afară.

„Punctul de plecare să ne fie bucuria copilului de a trăi şi nevoia lui de a crea"—aceasta a fost lozinca tuturor pionierilor nouăi reforme; iar în broşura lor „Şcoala activă" — publicată în 1909, profesorii din Leipzig spun: „Desvoltarea copilului trebue să fie legea şi norma oricărei educaţii. Şcoala ar trebui să se ocupe de viaţa copilului în copilărie, iar nu de viaţa lui de mai tîrziu . Şcoala de astăzi cade, pentru că învăţămîntul dă cunoştinţe de care se presupune că ar avea nevoie omul în viaţă, iar nu acelea de care are nevoie copilul în momentul cînd învaţă. Noi avem în vedere viitorul, scopul, iar nu copilul".

Revoluţia n'a făcut aşa dar decît să adopte, să perfecţio-

neze şi să răspîndească în masă, un sistem de educaţie care corespundea în totul nouăi concepţii asupra omului şi a vieţii. Şcolile experimentale germane post-belice — spune prof. Alexander dela Columbia University — diferă de cele similare dinainte de război, prin aceia că menirea lor nu mai e numai de a da cunoştinţe, ci şi de a reforma societatea. Sub regimul vechi, şcoala se străduia să formeze buni cetăţeni, credincioşi împăratului; noul ideal educativ urmăreşte să formeze cetăţeni independenţi, conştienţi de rolul lor într'o republică democrată. Dar viitorii cetăţeni, care vor lua parte activă la guvernarea ţării, trebue să se deprindă de mici să se conducă pe sine, precum şi interesele şcoalei lor. Şcoala veche îşi baza programul numai pe instrucţia propriuzisă. Şcoala nouă urmăreşte mai ales principii educative, bazate pe antropologie, psihologie şi sociologie.

S'ar părea că nu e nimic nou în faptul că atît punctul de plecare cît şi ţinta educaţiei în şcolile nouă din Germania, ca şi din alte ţări de altfel, este copilul, cu nevoia lui de a cunoaşte şi de a crea. Psihologia ca bază a pedagogiei este doar un punct cîştigat încă de la Rousseau. Numai că pînă în zilele noastre nu s'a cunoscut adevărata psihologie a copilului. Psihologi experimentali de talia lui Binet, Claparède etc. — au dovedit, pe bază de observaţii şi statistici, că psihologia copilului e cu totul alta decît s'a crezut pînă acum. „Copilul nu este un adult incomplet. El este, la fiecare vîrstă, o fiinţă completă în sine, închizînd în subconştientul său toate virtualităţile ce se vor revela în clipa următoare".

De aceia şcoalele aşa numite „de educaţie nouă" au fost întemeiate pe baze cu totul nouă. Cum însă noua ştiinţă a sufletului copilului este încă departe de a fi definitiv stabilită, ceiace caracterizează şcoala nouă este tocmai dinamismul ei, adică puterea ei de adaptare continuă la orice nouă descoperire în domeniul cunoaşterii copilului. „Altă dată — spune Ferrière — copilul era inventat. Astăzi el este descoperit".

Ce învaţă şi cum învaţă copiii în aceste şcoli nouă din Germania? Ce învaţă? Răspunsul este simplu: învaţă ceiace-i interesează. Cum învaţă ? Răspunsul este şi mai simplu: singuri. „Omul este om în măsura în care se formează el singur" — nu este numai crezul ministrului italian Giovani Gentile, ci al tuturor pedagogilor noi.

Dar dacă pe copii, sau, mai bine zis, pe unii copii nu-i interesează nimic ? — se va obiecta poate, cu drept cuvînt. — E o imposibilitate, — spun pedagogii moderni. — Punctul central comun tuturor şcolilor nouă, — afirmă Ferrière, — este credinţa fermă că în orice copil normal există o forţă creatoare „un elan vital spiritual", o dorinţă vie de a trăi şi de a cunoaşte. „Rolul prin excelenţă al şcoalei nu este decît de a procura tînărului spirit hrana de care are nevoie, de a

alege calitatea potrivită fiecărei vîrste şi de a o prezenta unde trebue şi cînd trebue, nici prea de vreme, nici prea tîrziu".

Nu înseamnă aceasta oare intronarea capriciului şi a anarhiei în şcoală ? Nu — răspunde tot Ferrière, căci în fiecare clasă există şefi naturali, conducători. Masa clasei urmează. Ea nu face decît să imite. „Spontaneitatea naturală a copilului se acomodează cu interesele dominante ale grupului" şi în felul acesta se va forma o opinie a clasei. Incă dela 12 ani — adaogă pedagogul elveţian — copiii au nevoie de ordine în idei, de un program. Totul este însă ca acest program, în loc să fie impus din afară, să fie elaborat în şcoală de copii împreună cu profesorii lor.

Principiul acesta este aplicat astăzi în foarte multe şcoli germane, în care nu numai la clasele mici, unde se lucrează după centre de interes ocazional, dar şi la clasele mari, programa n'are nimic fix şi uniform, ci este întocmită în fiecare clasă, de elevi împreună cu profesorii respectivi. Iată de exemplu cîteva centre de interes, care acum cîţiva ani au format programul unei şcoli primare din Neuköln:

1) Casa părintească — cu toată viaţa ei.

2) Oraşul; strada cu viaţa ei variată, mijloacele de transport, comerţul, etc.

3) Statul: instituţii, legi, drepturi cetăţeneşti, impozite, viaţa economică, etc.

4) Şcoala: organizare, conducerea de sine a clasei, biblioteca etc.

5) Excursii şcolare.

6) Viaţa imaginativă: probleme în legătură cu evoluţia vieţii sociale, a industriei şi a artei.

Multe din aceste chestiuni revin în cursul învăţămîntului, pentru a fi studiate din alte puncte de vedere şi mai aprofundat.

Imi permit o mică digresiune. Ce deosebire fundamentală de felul cum se alcătueşte programa la noi ! O distinsă profesoară din Bucureşti, care a lucrat în comisia pentru reforma învăţămîntului secundar, îmi povestea o întîmplare caracteristică în privinţa aceasta: Comisia întreagă era de acord că surmenajul se datoreşte, în mare parte, programei prea încărcate. Totuşi nimeni nu voia să cedeze din ore, aşa că nu se putea ajunge la nici un rezultat. Atunci acea d-nă profesoară care mi-a povestit istoria a propus soluţia cea mai logică cu putinţă — anume, să se fixeze mai întîi maximum de ore pentru fiecare clasă şi după aceia, în cadrul acelei programe de lucru, să se împartă numărul de ore după importanţa obiectului. Dar vezi că fiecare îşi închipuia că materia lui este cea mai importantă şi propunerea a căzut, iar programele... au devenit mai încărcate decît fuseseră.

Să ne întoarcem acum la programa germană.

Dar dacă interesele copiilor se vor mărgini la anumite materii ? Nu va duce sistemul acesta la o cultură prea unilaterală? Se pare că nu, căci, cum spune Ferrière, „cînd copilul simte interes pentru un obiect, legile naturii fac în aşa fel ca acest interes să treacă în mod normal de la acest prim centru la alte materii, pînă cînd se transformă în interes general".

Crescuţi în idei democratice, copiii nu numai că reclamă dreptul de a explora orice domeniu al cunoştinţei care-i interesează, ci simt şi nevoia de a-şi completa acele cunoştinţe ce-i ajută să rezolve diferitele probleme, pe care şi le pun în legătura zilnică cu viaţa.

„Şcoala veche forma pe elevi în conformitate cu idealul părinţilor; şcoala nouă urmăreşte să-i ajute în propriile lor nevoi sufleteşti".

De aceia şcoala germană a devenit o şcoală a vieţii, în care interesele elevilor determină atît conţinutul cît şi metoda învăţămîntului. In clasa I primară de exemplu, copiii nici nu încep să înveţe să scrie şi să citească decît după cîteva luni, cînd învăţătorul simte că, prin cîntece şi jocuri de tot felul, copiii au prins drag de şcoală.

Dar profesorii nu se mulţumesc în Germania ca interesele spontane actuale ale elevilor să limiteze programa. Ei organizează nenumărate excursii pentru a lărgi sfera de experienţă a copiilor şi implicit cercul lor de interes. Şi, pe măsură ce survin interese nouă în viaţa sufletească a şcolarilor, se îmbogăţeşte şi programa lor de învăţămînt. Şcoala nu mai este aşa dar o instituţie în care se dă un anumit bagaj de cunoştinţe, exact măsurate şi prezentate în anume ordine, ci o instituţie în care profesorii se străduesc să orienteze curiozitatea şi activitatea spontană a copiilor în sensul creşterii forţelor lor spirituale, dîndu-le în acelaşi timp armele necesare pentru o cunoaştere şi o înţelegere tot mai adîncă a vieţii.

„Eu nu făceam decît să satisfac curiozitatea pe care elevii mei şi-o manifestă prin tot felul de întrebări — spune pedagogul ceh Bakule — şi aveam grija ca acest izvor să nu sece niciodată. Prin sugestiile mele provocam neîncetat un nou interes, astfel că clasa mea era ca un izvor din care viaţa izvora neîncetat cu putere".

Aşa dar punctul de plecare al şcoalei nouă din Germania ca şi din alte ţări este copilul cu nevoile lui sufleteşti reale. Cum să cunoaştem însă aceste nevoi ? Lăsîndu-i libertatea de a se manifesta spontan, numai aşa îi vom cunoaşte adevărata psihologie. „Activitatea spontană a copilului — spune Ferrière în „La liberté de l'enfant à l'école active" — ne revelă nevoile inteligenţei sale şi a tendinţelor sale afective, pe care prin această activitate el caută să şi le satisfacă".

Și școala germană nouă este mai presus de toate o școală activă. Abia aci la Berlin am înțeles eu ce înseamnă în realitate „școala activă". Pînă atunci mi se părea că și eu lucrez tate „școala activă". Pînă atunci mi se părea că și eu lucrez activ, dacă prin întrebări stimuesc interesul și de multe ori și judecata elevelor și fac să participe clasa întreagă la lecție. Desigur că și acesta e un învățămînt activ, în felul lui, dar ce departe sîntem de adevărata școală activă! In adevăr, acel interes pe care ne silim și reușim de multe ori să-l stimulăm, nu-i, în majoritatea cazurilor, decît un interes fictiv și de moment; el vine din afară, nu pornește din curiozitatea naturală a copilului. Obiectivul acestui interes aparent îl formează lucruri care ne interesează cel mult pe noi dascălii, sau pe care în genere le predăm, pentrucă autorii de programe le cred necesare pentru cultura generală și pentrucă asta ne e specialitatea. Dacă îl interesează pe copil sau nu toate obiectele din program la vîrsta cînd trebue să le învețe, nu s'a întrebat nimenea niciodată. Tot așa și activitatea pe care o provocăm în clasă: le-o impunem noi, nu-i pornită din nevoia lăuntrică a copilului de a se manifesta în afară; nu-i activitate spontană, așa că nu poate avea prea mult efect asupra desvoltării sufletești a copilului.

„Tot ce e impus din afară fără să răspundă unei nevoi — spune Ferrière — tot ce este dat prea de vreme sau prea tîrziu sau în afara sferei de interes a tinerei inteligențe în formație, este un rău".

Fără să vreau îmi vin în minte cîteva lecții la care am azistat de mult la o școală de aplicație dela noi. Subiectele lor erau care mai de care mai importante: una trata despre accentul grav în limba romînă. Alta despre ortografia genitivului singular la o anumită categorie de substantive feminine. Ambele la cl. IV primară; iar a treia, la cl. II, era o bucată de cetire intitulată „Ce frumoasă pildă de demnitate". M'am întrebat atunci, ce interes spontan puteau să aibă acești copii de 10 ani pentru astfel de chestiuni subtile de gramatică... Cît despre mititeii de clasa II, m'am convins încă înainte de sfîrșitul lecției că ei n'au înțeles absolut nimic din „demnitatea" omului sărac, care refuză ajutorul bănesc al unui bogătaș, pe motiv că e în stare să muncească.

Lecția pornește în Germania, cum spuneam, dela observația proprie a elevului, provocată de interesul lui real. Acesta — cum spune Dewey — suscită la rîndul său efortul spontan, pornit și el din nevoia de acțiune, care mărește de asemenea interesul.

Cînd lecțiile de observație — spune Ferrière — au creat deprinderi intelectuale, cînd ele constitue puncte de reper și de comparație solide, atunci ei pot prinde și descrieri de fenomene necunoscute, pot să-și închipue lucruri pe care nu le văd și să le reție fără greutate.

Iar d-ra Amieux, directoare la „Ecole Normale de Sèvres", pe care o citează Ferrière, afirmă: „In acest învățămînt bazat pe observație, nevoia cărții nu se simte la început. Copilul n'are nevoie de carte nici ca să observe, nici ca să compare. Cînd ajunge însă să generalizeze, cînd i se recomandă prudența, atunci el simte nevoia cărții; e începutul muncii personale cu ajutorul manualului; apare rațiunea de a fi a cărții de știință. Lecția prin observație duce la cartea de știință și astfel la lecția de informație".

Dar oricît s'ar strădui dascălii să lărgească experiența elevilor și implicit sfera lor de interes, învățămîntul nu se poate mărgini la aceasta decît la clasele mici. Numai acolo poate fi vorba de centre de interes ocazionale. Acest învățămînt direct va forma o bază solidă pentru învățămîntul de mai tîrziu, cînd interesul elevilor rămîne încă factorul determinant, în sensul că ei au o mare libertate de alegere atît a obiectelor de învățămînt, cît și a subiectelor în cadrul aceleiași materii.

Dar pe lîngă toate acestea mai învață copiii ceva în școlile nouă din Germania — un lucru, care le va fi de cel mai mare folos în viață: stăpînirea de sine. A se pregăti pentru viață — cum spune Ferrière — nu înseamnă numai a căpăta anumite cunoștințe, ci înainte de toate „a mecaniza subconștientul; a-l mecaniza prin acțiune, utilizînd răspunsurile pe care viața infinit de variată le dă apelurilor obscure ale instinctelor". Acea mare libertate de care se bucură elevii în școlile germane nu urmărește în fond decît o liberare a indivizilor de sub cătușele instinctelor — adică triumful celui superior asupra celui inferior, căci „nu modifici natura decît supunîndu-te ei". Fiecare deprindere bună cîștigată reprezintă o nouă libertate cucerită. „Fiecare mecanizare a unui grup de reacțiuni adaptate — spune Ferrière — este o liberare de energie care poate ataca dificultăți nouă, adaptări mai bogate și mai diferențiate".

Inițiatorii acestei reforme și-au dat sama că superioritatea omului nu stă în cantitatea cunoștințelor acumulate, ba că, cum spune Claparède „Condiția amintirii este uitarea". Ei au înțeles că ceiace deosebește, între altele, pe omul superior de cel mediocru, nu este știința, oricît de mare ar fi ea, ci putința de realizare a ceiace rațiunea îi spune că e bine. De aceia toată atenția profesorilor nemți de școală nouă se concentrează în primul rînd asupra voinței copilului: acesta trebue să caute de mic tăria de a persevera în urmărirea în viață a unor scopuri înalte și utile.

Intr'un număr din „L'Oeuvre" de astă vară, André Maurois, scriindu-și impresiile asupra examenului de bacalaureat, spune între altele:

„Un tată spunea fiului său, care căzuse la bacalaureat:

„Bine, nenorocitule, dacă nu vrei să inveți nimic, cum ai să faci mai tirziu ca să uiți totul".

La care autorul vieților romanțate adaogă:

„Vorbele tatălui nu-s lipsite de tilc. Nu inseamnă, desigur, că nu trebue să se invețe nimic, ci dimpotrivă, să se invețe destul de puțin, destul de bine, ca să se uite cit mai puțin. A incărca mintea copilului nu inseamnă a o forma. Singurul rol al școalei este de a făuri unealta; roadele muncii au să se vadă mai tirziu, dacă unealta e bună și dacă lucrătorul știe să se servească de dinsa".

Și acum cred că am insistat destul asupra primei chestiuni: ce invață copiii in Germania. Rămine să examinăm a doua intrebare: cum invață copiii in aceste școli nouă.

Cum am mai spus in treacăt, copiii invață in primul rind singuri; ei mai invață și unii dela alții și cite ceva... și dela profesori. Școala este ințeleasă acolo ca o colaborare a elevilor intre ei, a profesorilor cu elevii, a profesorilor intre ei precum și cu părinții copiilor. Cred că este inovația cea mai grozavă a acestui sistem de invățămint; in orice caz este ceiace te izbește cel mai mult cind intri intr'o școală berlineză. „Domnul" nu mai explică lecția dela catedră (care a dispărut de altfel din cele mai multe școli), nici nu-i scoate pe copii la tablă a doua lecție, ca să repete aidoma ce-a spus el și ce stă scris și in carte. Nu, rolul lui este cu totul redus — in aparență cel puțin: răspunde elevilor cind e intrebat sau intervine modest cind o greșală n'a fost observată sau corectată cum trebue. Restul timpului el pare cu totul pasiv.

In școala veche, profesorii vorbeau și elevii ascultau; ei intrebau și aceștia din urmă răspundeau. Acum rolurile s'au inversat. Lecția se face sub formă de discuție intre elevi — unul din ei fiind insărcinat cu conducerea clasei. Acesta dă pe rind cuvintul acelora care prin ridicare de mină iși arată dorința să spue ceva — fie el elev sau profesor, fără deosebire. Și ce m'a minunat mai tare, a fost constatarea că sistemul acesta se practică chiar din clasa I primară.

Inchipuiți-vă o clasă de 25 de copii de vre-o șapte ani (in Germania școlaritatea incepe la șase ani) a căror institutoare stă intr'o bancă din fund, iar de pe un scaun inalt, de unde domină clasa intreagă, o fetiță cu părul ca mătasea porumbului, conduce cu multă gravitate și indeminare o discuție intre copii, despre ceiace au văzut ei pe stradă in drum spre școală. Mica profesoară observă in același timp și disciplina. La un moment dat o văd că sare repede jos și vine spre mine. Ce se intimplase ? Vecinul meu nu știu ce făcea cu minile pe sub bancă. I le-a așezat frumos pe pupitru și s'a intors repede la postul ei de observație („Domnișoara profesoară" e foarte de modă veche, căci in cele mai multe școli germane de astăzi, cum am să arăt mai tirziu, copiii stau in poziția care le e mai comodă). La un moment dat un băețel se scoală, se apropie de institutoare, care urmărește lecția din fundul clasei, și-i șoptește ceva.

Aceasta ii dă o cretă și copilul incepe să scrie pe una din tablele ce tapisează pereții clasei. Nu trece mult și o fetiță il imită. Ea se apucă insă de niște socoteli. Cind institutoarea a observat că interesul clasei in genere pentru discuția asupra mijloacelor de comunicație a slăbit, numai atunci a intervenit și a intrebat: „Știți voi ce a scris micul Georg ?"

— Nu !

— Poate vreți să citiți ?

Cițiva răspund afirmativ și se intorc cu fața spre tablă, alături de care micul Georg sta surizător. Imediat restul clasei le-a urmat gestul și rind pe rind copiii au citit improvizațiile camaradului lor.

— Acum să vedem ce-a scris Gretchen ! — a strigat apoi unul din copii.

Mica lor camaradă scrisese o serie de exerciții, pe care le propunea spre rezolvare camarazilor ei. S'a iscat imediat o emulație grozavă printre copii, care să ajungă mai repede la rezultat. Cind a sunat și institutoarea le-a spus să iasă in curte să se joace, ei tot nu s'au lăsat, pină ce n'au terminat calculul. Și, pentrucă a venit vorba de matematici, cred că e momentul să spun cit de plăcut impresionată am fost de chipul viu in care aceste științe abstracte se invață in școala primară berlineză. Nu numai că toate exercițiile și problemele sint alcătuite cu date reale, dar ele sint totdeauna propuse de elevi. Copiii sint de mici deprinși să observe și să-și stringă date din cele mai banale evenimente ale vieții de toate zilele. Astfel, dacă ei se urcă intr'un autobus, imediat numără cite persoane au fost sus și cite jos in momentul cind s'au urcat, cite s'au coborit la cutare stație, cite s'au mai urcat in urmă, iși inchipue aproximativ cam cit au cintărit fiecare, așa că, ajungind la școală, ei vin cu problema gata. In clasă ei au un tablou al prețurilor curente la diferite articole de băcănie, manufactură, etc., care deasemenea le servesc drept date la combinarea exercițiilor și problemelor. Ceiace m'a frapat la lecțiile de matematici a fost pe lingă animația din clasă, provocată de intrecerea in propunerea și rezolvarea problemelor, iuțeala și precizia calculelor mintale. (Spre rușinea mea trebue să mărturisesc că-mi era imposibil să mă țin de dinșii la calcule cu cifre prea mari sau cu zecimale). Absolut toate calculele, chiar și cu trei-patru cifre sau cu zecimale se fac mintal. Calculul scris se face numai la urmă, pentru a controla care din rezultatele la care au ajuns copiii sint bune.

Aceiași legătură strinsă intre școală și viața reală se observă la toate obiectele de studii. Spuneam mai sus că in-

vățămintul este ințeles acolo ca o colaborare a elevilor intre ei și cu profesorul clasei. Dela institutorul clasei II a unei școale primare am căpătat citeva lămuriri cit se poate de interesante în această privință. Anul trecut elevii lui au studiat intre altele industria și comerțul și, in momentul cind i-am vizitat eu, ajunseseră la industria alimentară. Cum invățau ei asta ? Direct dela sursă — ca să zic așa. Clasa s'a impărțit în grupuri de patru-cinci elevi, care și-au propus să studieze o anumită lature a chestiunii. Cei care se interesau de fabricarea pinii, s'au dus la brutărie, alții s'au dus la abator, alții la cirnățărie, alții la untărie, etc. Acolo ei au observat cum se transformă materia primă, au cerut patronului explicații, și-au luat note și schițe. La lecția următoare ei au explicat camarazilor ceiace au văzut, ajutindu-se de desen la tablă și prin aceasta au provocat o discuție intre elevi, la care a luat parte și institutorul, pentru a corecta eventualele erori sau a completa unele lipsuri inevitabile. Astfel, cum spuneam, invață copiii unii de la alții.

In ora precedentă recreației mari in care am primit toate aceste explicații, elevii învățaseră in felul acesta cum se fabrică untul. Cind a inceput lecția următoare, institutorul a intrebat pe copii: — „Cum credeți voi că am putea utiliza cunoștințele căpătate in ora trecută ?" Imediat un elev s'a ridicat și a spus : „Am putea scrie cuvinte nouă".

— Și ce să faceți cu ele ?

— Să facem fraze.

— Bine. Cine vrea să scrie fraze ?

Un grup de 4—5 copii se înscriu.

— Cine are altă propunere de făcut ? — a întrebat institutorul.

— Am putea desena, — a propus un băețel.

— Ce să desenați ?

— Mașina de făcut unt.

— Da ! Mașina de făcut unt ! — au strigat mai mulți in cor.

— Cine se inscrie pentru desen ?

Un grup se ridică în picioare și dascălul și-i însemnă in carnet.

— Cine nu s'a înscris pină acum și ce vor aceștia să facă?

— Eu vreau să construesc, — a răspuns un elev.

— Și eu! — a strigat îndată tovarășul lui de bancă.

— Și eu !

— Și eu !

— Ce să construiți ?

— Lăptăria și înăuntru mașina de făcut unt.

— Nu mai are nimeni nimic de propus ?

— Am putea să scriem niște istorioare cu titlul „La o untărie".

Propunerea a fost primită cu bucurie de cei ce nu se înscriseseră pînă atunci și peste citeva minute clasa intreagă era in activitate, fiecare copil lucrînd potrivit cu interesul său și cu inclinația sa naturală: unii desenau, alții tăiau și lipeau, iar ceilalți scriau.

— Care este avantajul acestui sistem ? — veți intreba poate. Toți pedagogii noi sint de acord in a recunoaște că rezultatele unui astfel de invățămint sint minunate. Iată cum explică pedagogul italian Lombardo-Radici faptul că încă de la 18 ani, fiind student la Pisa, i s'au tipărit diferite lucrări: „Precocitate din partea mea? se intreabă el. Nicidecum. Aceasta se datora numai felului cum se lucra în universitatea noastră, care făcea pe fiecare student să producă tot ce putea, excitind numai entuziasmul virstei lor. Secretul desvoltării noastre iată-l: camarazii noștri erau in acelaşi timp și profesorii noștri. Fiecare își avea rolul său, fiecare din acești tineri studenți dădea lecții. Ce viață intensă încolțea la Pisa pentru școala italiană și totuși... fără pedagogie !"

Acest sistem de colaborare intre elevi se practică în Germania nu numai la școala primară, ci în tot invățămintul, chiar și in ultimele clase de liceu. Elevii sint împărțiți in grupe mici, care studiază diferite laturi ale chestiunilor cuprinse in program și apoi, sub formă de comunicare, urmată de discuție, transmit cunoștințele lor celorlalți camarazi. Profesorul le indică mai intii bibliografia, stă apoi la dispoziția tuturor acelora care pregătesc un subiect și, în fine, in clasă, ia parte la discuție, criticînd și completind cele expuse de referenți.

Desigur că nu toate obiectele și nu intreg invățămîntul se pretează la acele centre de interes ocazionale, bazate pe interesul spontan de moment al copilului. Totuși principiul rămîne acelaşi, cum am arătat, la toate materiile și în cursul întregului invățămint, elevii avînd o mare libertate de alegere a multora din obiecte (unele rămînînd totuși obligatorii), precum și a subiectelor în cadrul aceleiași materii. Un exemplu tipic în această privință am găsit într'o lecție de engleză la clasa II a liceului de fete „Augusta Schule". Ca și la celelalte școli de care am vorbit mai sus, profesoara sta în fundul clasei, iar la catedră (spre mirarea mea, aci exista încă această mobilă demodată, cu totul nepotrivită cu spiritul școalei nouă) sta o elevă, care conducea lecția în baza unui program afișat cu litere mari lingă tablă și pe care, cum am aflat în urmă dela adevărata profesoară, îl alcătuise după ce se consultase cu clasa. Primul punct din program era — lectură.

Mica profesoară indică cine să citească bucata aleasă mai dinainte, în colaborare cu clasa și cine să corecteze greșelile. Urmează tot felul de observații gramaticale făcute după acelaşi procedeu, adică : eleva căreia i se dă cuvintul

pune o întrebare și tot ea indică cine să-i răspundă. Aceia care răspunde corect pune și ea o întrebare la rîndul ei alteia și așa mai departe. Al doilea punct din program era — conversație. La pagina 215 din manual aveau următorul exercițiu: „Intrebați pe șeful gării cînd pleacă trenul și cînd ajunge în cutare oraș. Intrebați un gardist unde este Opera și diferitele mijloace prin care ați putea ajunge acolo. Inchipuiți o conversație între o doamnă și un poștar care-i aduce din greșală o scrisoare adresată altcuiva" etc. *Leadera* clasei alegea cite două din nenumăratele doritoare a-și arăta știința și acestea reprezentau în fața celorlalte, cu intonație și gesturi potrivite, scenele cerute. (Sistemul acesta de „dramatizare" este de altfel foarte răspîndit în școlile din Berlin. Istorioare, povești, poezii, sînt toate dramatizate de elevi, în clasă și la serbări. La o școală primară am văzut repetîndu-se o întreagă piesă de teatru, nu numai jucată, dar chiar scrisă de elevii din ultima clasă (copii de 12 ani).

Dar să ne întoarcem la lecția de engleză. In timp ce clasa întreagă lua parte cu tot sufletul la scenele dela tablă, o elevă scria la tablă o mică traducere în englezește, care a fost în urmă corectată de toate elevele.

Cînd mai erau cîteva minute pînă să sune, conducătoarea clasei a propus fixarea programului pentru lecția următoare și indicarea viitoarei „profesoare".

Cînd s'a auzit clopoțelul, elevele au eșit din clasă cîntînd, ajutate de gesturi, un cîntec englezesc. Am rămas singură cu profesoara, care a avut amabilitatea de a-mi da o mulțime de lămuriri prețioase, de care m'am servit în expunerea de față. In tot timpul orei, ea a stat într'o bancă din fundul clasei, de unde urmărea cu atenție mersul lecției. Din cînd în cînd intervenea pentru a semnala o greșală neobservată și a corecta, atunci cînd nici una din eleve nu era în stare s'o facă, ceiace se întîmpla destul de rar, elevele fiind extraordinar de înaintate pentru vîrsta lor (lucrul se datora desigur, pe lîngă unei excelente metode, și celor 6 ore de curs din program). Regret foarte mult că n'am mai putut sta și după Paști, cînd începe anul școlar german, ca să azist la primele lecții ale clasei I, să văd cum ajunge să le facă să lucreze singure, mai ales că e vorba de o limbă străină.

Dar libertatea aceasta n'o au elevii numai în alegerea ocupației lor, ci, cum am spus în treacăt, și în ținuta lor în clasă. Primul lucru ce te izbește în majoritatea școlilor berlineze este o teribilă dezordine aparentă.

Regret foarte mult că n'am avut un aparat fotografic care să prindă animația și naturalețea de atitudine a unei asemenea clase.

Copiii stau în bănci sau la mese, așa cum le vine lor mai bine: sprijiniți într'un cot, cu capul pe bancă, picior peste picior, în picioare, sau călare pe scaun; unul se joacă cu un creion, altul cu lanțul dela chei, al treilea se duce la tablă într'un picior și la întoarcere se dă huța printre bănci; circulă în voe prin clasă, ies afară și se întorc fără să ceară nimănui voe — cu alte cuvinte, comit tot felul de crime din punctul nostru de vedere disciplinar, fără să capete cea mai mică observație. Și totuși simți că, cu toată dezordinea și neatenția lor aparentă, sînt mult mai vioi și mai activi decît elevii noștri, care stau smirnă ș ți se uită drept în ochi. Căci numai ce-i vezi deodată, cînd te-ai fi așteptat mai puțin, că sar și se amestecă în discuție. Incontestabil că pentru dascăl este mult mai obositor de lucrat cu astfel de clasă în continuă mișcare. Dar pentru copii și deci din punct de vedere pedagogic — este mult mai bine așa. Copiii sînt deprinși să se miște liberi în orice moment, cu singura condiție de a nu deranja pe ceilalți.

Și nu numai atmosfera clasei este cu totul alta decît la noi, ci chiar și destinația sălilor de clasă. La cele mai multe școli, pe ușile ce dau pe coridoare, în loc să stea scris: cl. I, cl. II, etc., vezi pancarte cu „Sala de geografie", „Sala de matematici", „Sala de istorie", etc. In aceste camere înzestrate cu tot materialul didactic necesar, se perindă toți elevii. Hărțile n'au nevoe să fie cărate din clasă în clasă, ca să se rupă, nici materialele de experiență, ca să se spargă. Mi-aduc aminte că la o școală primară am fost invitată să stau în recreația mare în sala de materiale didactice. Fără să vreau mă uitam cu jind la o foarte bogată și variată colecție de tablouri intuitive ce se găseau acolo.

— Frumoasă colecție ! — am exclamat eu.

— Nu ne mai servește decît pentru inventar, — mi-a răspuns rîzînd institutorul care aștepta să sune, ca să mă conducă în clasa lui.

— Cine să se mai servească de tablouri, cînd avem aparat de proecții, — a adăugat un altul, care-mi ghicise probabil nedumerirea.

In adevăr, peste cîteva minute eram condusă în sala de geografie, anume amenajată pentru proecții (cu perdele negre la ferestre și cu becuri la tablă și la hărți) și înzestrată cu toate cele necesare unui bun învățămînt al geografiei. Lecția era despre America de mijloc. Institutorul le proecta numeroase ilustrații dintr'o carte groasă și copiii făceau tot felul de observații și se chestionau asupra celor de pe pînză, întrebau pe dascăl ce nu înțelegeau, aprindeau lumina ca să complecteze pe harta lor ceiace învățaseră nou, și păreau tot timpul cît se poate de interesați și activi.

O altă lecție care m'a interesat în mod deosebit a fost o oră de Istorie la clasa V a unei școale primare din Wilmersdorf. Subiectul de tratat era „Dreptul omului". După ce prin

întrebări s'a schițat istoricul Revoluției franceze, copiii au citit bucata din carte, care rezuma punctele primului proect de Constituție a revoluției dela 1789.

A urmat un moment de tăcere, după care unul din băeți a întreabt:

— Care este adevăratul înțeles al cuvintului „libertate"?

— Eu cred că libertate înseamnă posibilitatea de a face orice vrei, — a răspuns unul dintre elevi.

— Toți sint de aceiași părere ? — a intervenit atunci institutorul, de pe pupitrul pe care era cocoțat, cu picioarele pe bancă și cu fața la copii.

— Nu ! — au strigat în cor mai mulți.

— Desigur că nu, — și-a dat părerea un băețel deosebit de vioi din fața mea, — căci asta ar însemna să fie permis furtul și omorul.

— Dați exemple din viața voastră de școală, — a propus dascălul.

— Bunăoară acuma, — ia cuvintul un băețel cu părul roșu și cu fața plină de pistrui, — dacă unuia i-ar veni pofta să cînte ca cocoșul sau să bată din tobă, n'am mai înțelege nimic din lecție; și totuși noi nu ne putem plînge de libertate.

Exemplul lui înveselește clasa întreagă. Copiii, foarte animați, încep să comenteze, fără nici o regulă stabilită, diferitele articole ale „Drepturilor Omului".

— Ce înseamnă „egal în fața legii ?" — întreabă unul dintre copii, adresîndu-se dascălului, care, drept răspuns, nu face decît un gest întrebător spre clasă.

— Eu cred că asta vra-să-zică, — explică un băețel din spatele meu, — că dacă un nobil și un țăran ar fi făcut aceiași faptă rea, ar fi fost pedepsiți la fel.

Comentînd un alt articol, un copil face observația că mai înainte regele guverna singur, pe cînd acum împreună cu poporul.

— Nu-i adevărat ! Astăzi poporul se guvernează singur ! — îl corectează un prichindel blond, căruia tot sîngele i-a năvălit în obraz.

— Ce este o națiune ? — se interesează un al băiat.

Intrebarea aceasta provoacă o discuție foarte vie, din care se vede că noțiunile de *popor*, *nație* și *Stat* se confundă în mintea lor. Dascălul intervine ca să precizeze.

Urmează apoi o comparație între „Drepturile omului" și legile germane actuale.

In recreația următoare, manifestîndu-mi tot entuziasmul față de lecția la care azistasem, institutorul mi-a explicat că învățămîntul istoriei a fost cel mai mult lovit sau mai bine zis a profitat cel mai mult de noua reformă școlară. In locul acelei aride înșiruiri de nume de regi și de date seci la care se reducea mai înainte istoria, care însă avea darul de a glorifica războiul și a cultiva șovinismul, se studiază astăzi mai mult un fel de istorie a civilizației, în care Germania și-a avut rolul ei — bun sau rău — între celelalte popoare și în care interesul cade în primul rînd asupra spiritului fiecărei epoci și a evoluției acestuia în decursul veacurilor.

Inainte de plecare, trecînd pe la director pentru a-i mulțumi, mi-am arătat între altele mirarea față de faptul că niște viitori absolvenți de școală primară cunosc așa de bine legile. Bătrînul director a zîmbit mulțumit și mi-a scos dintr'un dulap un teanc de cărticele, în felul carnetelor de note ale elevilor noștri.

— Fiecare elev primește la absolvire o astfel de cărțulie. E Constituția țării ! — a adăogat el cu mîndrie, la expresia mea de nedumerire.

Din cele povestite mai sus s'ar părea că rolul dascălului este cu totul pasiv în această școală nouă. Este numai o aparență. In realitate i se cere, pe lîngă o cultură generală, o dibăcie pedagogică cu mult mai mare decît pînă acum, dar și anumite însușiri sufletești, care, dacă uneori formau așa zicînd podoaba unui profesor de școală veche, sînt absolut indispensabile unuia din școala nouă. Dacă în școala veche personalitatea profesorului are o însemnătate mai mare sau mai mică în formarea elevilor, apoi în școala de educație nouă această personalitate este factorul hotărîtor.

Mai întîi că a face față tuturor situațiilor, a fi în stare să răspundă la toate întrebările pe care copiii nu se mai sfiesc să le pue, a îndruma pe copii să învețe singuri, este desigur un lucru incomparabil mai greu și mai delicat de mînuit, decît a repeta din an în an aceleași „explicații" dela catedră. Intr'o școală în care programa este cu totul elastică și în funcție de interesul real al copiilor, într'o școală în care copiii învață singuri și prin experiența proprie, unde dascălul trebue să urmărească pas cu pas activitatea spontană a fiecărui elev și să-i procure tocmai noțiunile și exercițiile de care are nevoe pentru a realiza un progres — într'o asemenea școală, un dascăl căzut în rutină n'are ce căuta.

Noul rol ce li se încredințează împinge pe profesorii din aceste școli să-și îmbogățească neîncetat atît cunoștințele lor generale, care, pentru școala primară mai ales, trebue să fie cu deosebire de ordin practic, cît și cele de psihologie și pedagogie, spre a putea înțelege toate manifestările copilărești și a lucra cît mai în conformitate cu descoperirile nouă în domeniul acestor științe.

Dar, cum spuneam mai sus, se mai cer dascălului de școală nouă și alte însușiri, destul de rar de găsit, mai ales dela o anumită vîrstă.

„Noul profesor — spune Prof. Alexander — trebue să fie el însuși o ființă însuflețită de dragoste de viață, de entuzi-

asm față de natură și artă, cu multă simpatie față de copii și tineret și cu ceva experiență și înțelegere a problemelor sociale. El trebue să aibă cîte ceva din calitățile unui sportman, a unui artist, a unui meșter, să fie un bun povestitor și un bun camarad. El trebue să simtă față de elevii săi interesul binevoitor al unui unchiu celibatar sau devotamentul unui tată".

In adevăr, unul dintre lucrurile cele mai interesante din școala nouă germană, ca și de aiurea de altfel, sint raporturile dintre profesori și elevi. Cu puțin inainte de a pleca din țară, văzusem excelentul film „Ingerul albastru" in care Emil Janings reprezintă in chip magistral un tip de profesor neamț de școală veche. Ce schimbare colosală a adus revoluția! Astăzi profesorul este acolo camaradul și prietenul elevilor — un camarad mai mare, cu mai multă experiență, care știe desigur mai mult decît dinșii, dar care se poate și el înșela uneori — de care insă sîntem siguri că le este absolut devotat, gata in orice moment să-i ajute, atît în activitatea serioasă cît și la sporturi și jocuri.

Autoritatea unui astfel de dascăl se sprijină numai pe iubire, respect și încredere reciprocă.

Timpul nu-mi îngădue să intru în amănuntele pregătirii corpului didactic. Țin să menționez insă că în Prusia școlile normale au fost desființate, atît invățătorilor cît și conducătorilor de copii cerindu-li-se astăzi o pregătire universitară, pe care o primesc fie in universitate, fie in institute pedagogice superioare.

Invățătorul este astăzi considerat in Germania nu numai ca un educator al tineretului, ci și ca un promotor al culturii și un indrumător al poporului din localitatea in care lucrează. De aceia in toate aceste institute pedagogice se dă mare atenție orientării viitorului dascăl in domeniul științelor politice și sociale precum și in filozofie, pentru a-l pregăti pentru viitoarea lui activitate și responsabilitate socială.

Dar centrul de gravitate al acestui invățămînt il formează pedagogia și psihologia — psihologia copilului, a adolescentului și, lucru interesant, și a profesorului.

Pe lingă practica pe care trebue s'o facă fiecare student in școala de aplicație, în ultimul an i se dă conducerea unei școli rurale, a cărui totală răspundere o are pe timp de două semestre.

Pentru a-și completa experiența, viitorii invățători sînt obligați să viziteze nu numai diferite școli, ci și tot felul de instituții in legătură cu educația, precum creșe, spitale, școli de corecție, muzee pedagogice, etc. La cursul de istorie pedagogică se dă mare importanță evoluției pedagogiei germane, in special a școalei nouă, cu care ocazie se urmăresc diferitele sisteme nouă practicate in cele mai bune școli. (Mi s'a întîmplat foarte adesea să intilnesc pe la diferite școli pe care le vizitam, grupe de studenți și studente, care urmăreau cu multă atenție lecția, își luau note și apoi discutau cu profesorii și cu directorul asupra celor văzute).

„Scopul educației viitorilor dascăli este de a face din ei niște celule vii ale organismului național".

Un alt lucru interesant in aceste „comunități școlare" din Germania, este colaborarea părinților. Aceștia sint oricind bineveniți în școală, azistă cînd vor la lecții, iau parte la excursii și contribue atît prin bani cît și prin munca, lor la bunul mers al școlii.

Directorul și intreg corpul profesoral iau parte la adunările consiliului de părinți, al cărui scop este de a stabili legătura intre familie și școală. Mulți părinți sînt inscriși în diferite grupuri de activitate liberă din școală, precum și la cursuri serale. De cițiva ani există și o gazetă — ca mijloc de informație și discuție a intregii comunități.

Se pare că interesul pentru școală este așa de mare, încît mulți tați incep să-și neglijeze clubul și aperitivul pentru dînsa. Mai tot mobilierul școlii (bănci, catedre, table) este făcut de părinți, iar mamele vin in timpul liber și gătesc pentru cantina copiilor săraci. Școala nouă nu mai aparține Statului ci poporului, care are drept de control asupra ei.

Ceiace stringe și mai mult legătura aceasta intre părinți și școală, sint așa numitele „serate ale părinților", care au loc în toate sălile odată pe lună, adunind laolaltă profesori, părinți și copii, pentru a petrece o seară împreună.

De obicei, directorul ține o cuvintare, prin care pune pe părinți in curent cu mersul școlii, cu metoda de lucru a dascălilor sau cu diferite probleme de educație, după care urmează un program distractiv, pregătit in mare taină de elevi.

Am azistat la o astfel de șezătoare și am rămas încîntată, în special de simpatia ce părea că leagă pe toți cei strînși la acea „Elternabend". Și cu asta cred că am atins, in măsura puterilor mele, toate problemele mari în legătură cu educația nouă, pe care mi le-am pus retrăindu-mi impresiile de la școlile pe care le-am vizitat la Berlin.

— Ce-ai aplicat din tot ce-ai văzut ? — m'au întrebat prietenele, la vre-o lună după ce m'am intors.

— Nimic, sau aproape nimic, — le-am răspuns.

Mirare și o oarecare decepție pe fețele tuturor.

— Și nici anul viitor n'ai de gind să experimentezi nimic ? — m'au întrebat din nou.

— Nu.

— Cum așa ?

— Foarte simplu. Asigurați-mi mai întîi o școală în care să am toată libertatea de acțiune, în care să pot tria elevii cu ajutorul testelor, în care să pot aplica un program întocmit împreună cu copiii, pe baza interesului lor real, în care din școala primară, ba chiar dela grădina de copii, toți dascălii să lucreze în același spirit nou; asigurați-mă încă, mai ales, că nu-mi voi aprinde paie în cap cu autoritățile școlare, că nu voi fi persecutată ca antipatrioată și bolșevică și că nu-mi voi pierde cariera pentru acțiune subversivă contra siguranței Statului — și atunci vom mai sta de vorbă.

Magda Sp. Popescu

B a n i i

Lui Panait Istrati

Marșul cu brio al orchestrei lui Țepeneag deschisese concertul la cafeneaua „Cerbul de aur" la ora 9, ca totdeauna; țiganii trecuse de mult prin cele mai căutate bucăți de rezistență, spre a încălzi pe consumatori în vederea programului de cabaret, iar artiștii se și înființase la masa lor de lingă sobă aproape toți: Klara-vieneza, soții Kertész, soții Dumitrescu, Margil, Pișta, Viorica și Pick. E destul de tirziu, iar sala și de astă-dată, aproape goală de public.

Neștiind ce are să iasă din program, artiștii, în buna lor dispoziție de rigoare, așteaptă la masa lor cea fără consumații. Vre-unul mai forfotește printre mesele consumatorilor, ca chelnerii și garderobiera, ca patronul lor cel cu cap marțial, cu batistă atîrnînd lungă, reglementar, și cu mină jovială pînă aproape de crispație. Toți în verva lor, sub ochii patroanei de la cassă, mereu radioasă și ea, iar lăutarii toți niște apucați în mișcările și căutăturile lor. Acorduri de arii și dansuri moderne foarte — cu tobă, cu talgere și saxofoane la zi — mereu iuți și uluitoare ca bombardamentele de baraj, răsbat binișor prin geamuri, pînă la marginea opusă a pieții; ba și mai departe, atunci cînd patronul ori unul din ai lui deschide ușa să cate, ca din întîmplare, afară...

Acolo la ușă, ca și pe la ferestrele cu perdelele trase în lături ca să se vadă scena, se înghesuie azi tot cam aceiași mină de gură cască, de cerșetori și negustori ambulanți megieși cu cerșetoria, toți profitori în același timp ai valului de căldură cînd se deschide ușa... Prezența acestei lumi multe și disponibile, venită de acasă doar cu ochii, nu incomodează însă pe patron, așa cum nu-l turbură pe un orator întreruperile cînd ideile se lasă așteptate. Ochii lui, pentru o clipă, schimbă chiar priviri aproape de înțelegere cu ochi necunoscuți de la ușă, — ochi ce cutreeră avizi cuprinsurile luminate din sala cu căldură complectă...

Puțin mai e pînă să înceapă programul, dacă începe...

Cel dintîi nor des însă, la masa artiștilor, a învăluit chipul mic și împuținat al Viorichii. Isbucniri îi fulgeră din ochi între două zîmbete. Prezentă cu toți la conversație, ea zîmbește și se întunecă, zîmbește și se tîră cu mintea aiurea — și tace și ascultă. O pornire împotriva a tot ce vede și simte împrejuru-i o stăpînește. Nesuferită i-a fost pînă acum Dumitreasca întotdeauna. Nesuferită îi e acum și Margit, chiar și Klara...

Cată zadarnic să descifreze în poza marțială a patronului, în fața lui mereu radioasă cu privire fixă de rabiat, dacă se execută programul. E ascuns și iudă... De mult au început și ochii lui să obosească în fața radioasă. Gata sînt și ochii lui să strige: „Ce mă fac eu ?" Ca ai celorlalți. Ca ochii lor, ai tuturor.

Un gras de pe la mijlocul sălii, cel mai voluminos dintre clienți, cu pîntecele în două rînduri și care privise cu simpatie spre masa artiștilor — chiar stăruitor spre ea, spre Viorica — bate acum darabana cu degetele și sigur are să plece... Intors cu spatele spre masă, aproape eclipsînd-o, stă răscăcărat cu brațele răstignite, unul întins pe masă, celălalt pe speteaza unui scaun, gata să caște... Fața mare, bucălată, îi este impasibilă. Roade doar mașinal o bucățică de scobitoare. Numai ochii ar putea să-l ducă din cafenea.

Mulți, cînd să plece, bat întîi darabana.

Deoarece Viorica pierdu de cîteva ori firul conversației și se temu că uită unde se află, ea se îndoi dacă mai e stăpînă pe sine, cum fusese... Se sforță... Dar cînd, mai apoi, convorbirile dela masă o izbeau fără înțeles, numai ca un mare huiet, ca tresări dîndu-și bine sama că uită... Adică s'a surprins cînd a uitat. Ceiace înseamnă că nu mai e de tot stăpînă. Se îndărătnicește deci să nu mai uite — pînă la un început de crispație — și uită... Ca să fie stăpînă pe sine și să nu se mai piardă, ea nu știe că mai întîi trebue să alunge cu totul din minte un lucru: că nu mai are nici un ban... Chipul, rînd pe rînd, i se luminează, i se întunecă, i se luminează și i se întunecă... Pișta, artist de dramă cu voce de bariton și cel mai stăpîn pe sine dintre artiști, o observă și pe ea, pe cînd aruncă obosit ba un cuvînt, ba un zîmbet la ceilalți. O tot observă, fără să bage de samă că mintea i-a fugit de cîteva ori de acolo, fără să-și dea sama că chipul i se umbrește și lui... După ce apoi bagă de samă, încearcă să-i deruteze pe camarazi luînd poză de melancolie ușoară ca artist dramatic ce este. Melancolia lui însă se propagă și ea mai departe, la fel cu veselia adică se răspîndește pe chipurile celorlalți ca melancolie adevărată.

In mintea Violetei, cu o numesc toți, mai șovăe un alt gînd, adică o socoteală — și, ca orice socoteală, mai prielnice decît gîndurile obișnuite și grijile: să ceară ori să nu ceară o cafea cu lapte... Pentru atîta lucru chelnerul nu s'ar mai adresa patronului. Desigur i-ar da! Preferă însă să ia la plecare un avans, să mai dea ceva — cît o putea să dea — la chiria adunată. S'o mai îmblînzească pe Cămilă (madam Roth).

„Uite și ăsta pleacă" — se adresează Violeta tuturor fără să-i privească.

„Da' de unde știi ?" — sare Dumitrescu iritată și înțelegînd fără vre-o precizare de cine este vorba. „Omu', slavă Domnului, stă binișor la locul lui".

Totuși, ca și cum ar fi vrut să-l țintuiască locului, privirile toate se pironiră asupra domnului celui gras. Ii dădură tîrcoale multă vreme. Il învăluiră ca într'un mare giulgiu nevăzut, alunecînd pe formele îmbelșugat rotunjite, pe brațele lungite, pe lanțul traversînd burta deasupra rîndului întîi prin cheutoare. Priviri insistente îl înfășurau mereu priveghind ca la o comoară.

Jeni Dumitrescu, care se iritase, avea acum satisfacția că putuse să sublinieze încă odată că Violeta e o creatură imposibilă. Fie vremea cea mai bună, ei i se năzărește și cobește a rău. Se dovedea că un om sănătos nu se poate înțelege cu ea... Are să i se dea odată dreptate ei, Dumitreascăi... Omul acela, de o pildă, nu făcuse nici un gest prevestitor plecării, nu se uitase la ceas, nu-și întorsese capul după chelner, nici măcar nu căscase. Imobil în toate, afară de degete, stetea nemișcat locului. Arăta prin toate că se simte bine. Aștepta poate o întreagă companie.

La masa artiștilor s'a lăsat totuși o tăcere grea.

„Nu-s și nu-s bani" — o rupse Dumitrescu rezumînd o preocupare obștească, ceiace era în toate privirile de la masă, — pînda din toate privirile.

„Dar unde-s banii care erau ?" — sări ca lovită Violeta, ca și cum îi dispăruse ceva de sub mînă. „Unde ?..."

Dumitrescu, care în criza economică și financiară se pricepea mai mult decît toți, zîmbi... Zîmbi, cu toate că ochii fetei nu-l slăbeau de sub luminile lor ca din două reflectoare. Zîmbi, ca să mai lungească vorba pe o așa temă cu Violeta, pe care o socotea la a. b. c. în economia politică.

„Ba să mă ierți" —sări ea atinsă. „Banii sînt tot atîția; lumea ar fi bucuroasă să capete pe jumătate și să muncească oricît".

Observînd mai multe perechi de ochi care o urmăreau, ba cu atenție, ba cu surprindere (aproape cu admirație), ea se pierdu. Ba își mai adusese aminte, pe deasupra, ce ziduri din pachete de bancnote văzuse la bănci... Il fixa mereu pe Dumitrescu, îl ținea sub ochi.

„Banii i-a tipărit statu' și a tipărit atîția, cîtă muncă au

făcut laolaltă toți lucrătorii care pot să muncească" — adaose ea cu obrajii ușor împurpurați de sforțare. „Statu' să dea drumu' la bani, ca să poată lumea să muncească mai departe. Să facă să umble toți banii, dacă i-a tipărit. Sînt bani din muncă. Să iasă după muncă — uite așa ! Iar dacă lumea vrea să muncească mai mult, să mai tipărească!"

„Da' știți că e teribilă Violeta în finanțe ? Bravo ție, Violeto", — izbucni Dumitrescu, hohotind o admirație batjocuritoare în ochii lui măriți și apoi în gura ușor strîmbată. „Ei, apoi să facem noi o mașină de tipărit, dragă..."

Toți riseră. Fu un amestec și de batjocură, și de milă, și de simpatie. Și, derutată, Violeta tăcu.

* * *

Cînd ? cum ? — grasul plătise, se ridicase și eșea. Curînd mai eși un al doilea consumator, după ce băuse o cafea și citise gazetele...

Pe fiecare îl petrecură cu ochii, toți, pînă cînd se închiseră ușile interioare, care jucau, și ușa exterioară sunînd surd... Acum tăcerea lor, a tuturor, semăna în cîtva cu tăcerea rămasă după plecarea cuiva pentru totdeauna. Tăceau ca și patronul, ca întreg personalul, care, cu fețele spre ușă, salutase exagerat în mai multe limbi. Tăcere apăsătoare și lungă...

Dumitrescu bătea pe masă darabana cu ochii încruntați și încetă brusc... Pick se oprise în fața lor; programul nu se mai executa. Se uitară și unii la alții și toți la Pick, aducătorul știrii; se uitară și pe masă, dinainte-le, adică nicăieri...

După cîteva minute masa lor fu goală și cafeneaua golită de dînșii. Intîrziau doar Violeta, Margit și Pick. Au plecat toți fără avansuri, după ce fusese refuzat Pișta, artistul cel mai de temei al cabaretului și cu familie grea... Și, după ce eșeau, ascunși în gulerele lor ridicate, nu mai semănau afară cu lumea din cafenea, nici cu artiștii nu mai semănau. Erau la fel cu toată lumea deafară, cînd se scurge spre cartierele mărginașe....

Public mai aveau doar cinci-șase mese, toate învăluite în privirea lui Țepeneag... Ca și auxiliarii lui, transfigurați pînă la surmenaj și prefăcuți toți în coriști și discuri de refrene și sgomote improvizate, primașul nu cedează din tensiune. Abia dacă rupe grăbit firele desfăcute din arcuș. Iar cînd Lică a pornit cu cheta, lăsînd talgerele și toba în urmă-i decise să se spargă, întreg taraful e în friguri. Și ochii din urmă ai tarafului, mulți și lacomi, ochii lui obosiți urmăresc pe furiș farfuria. Monede mai mari ori monede mai mici, monede mai multe ori monede mai puține pot să fie văzute cum cad, pot să fie văzute cum sună...

Cum Margit se plasase la masa de lîngă bufet — și anume într'o societate de militari — Violeta, rămasă singură la masa tuturor, răsfoi îndelung reviste ilustrate și umoristice rîzînd subit ori zîmbind lung pînă la extenuare.

După ceasuri lungi, ochii îi rămaseră îndelung pe un text, ca și cum l-ar ceti. Simțind că fața îi e palidă, își frecă mai pe furiș obrajii palizi și împuținați, îi trase înapoi și își crescu și învioră chipul. Își aduse aminte de obrajii ei cu trei ani mai înainte și de chemările la rampă — și se surprinse întrebîndu-se cu glas dacă azi chiar s'ar putea măsura vre-una cu ea la dans... De mică o poreclise mamă-sa „titirez". Rămase la vorbele mamei...

Acum unde să se ducă ?

Așteptase toți înainte să treacă iute vremea și acum ea ar vrea s'o ție în loc. Se mai ridicase... Incercase de cîteva ori să-și poarte trupul printre mese în mers legănat; iar spre ziuă, după ce încercă zadarnic să scoată dela patron un avans, se cădea să plece și n'a plecat. Ii tremură tot ce ține în mînă și nu pleacă... Din creștet și pînă în tălpi își simți deodată pielea cum o furnică. De ce o simți ? O simți, pentrucă se gîndea cum ar fi corpul ei dacă n'ar mai fi al ei... Și surprinse pe ober-chelner în fața ei privind-o. S'au privit. Și așa s'a făcut că, surprinsă de privirea lui, i-a cerut o cafea.

De nu i-ar fi descoperit privirea în față, nu i-ar fi cerut...

Deoarece a fost încurcat și șovăitor, tot publicul trebue să fi bănuit din zîmbetul lui jenat, despre ce a fost vorba și că a fost refuzată... Literele îi joacă sub ochii uscați și plînge cu respirația. Plînge numai cu respirația, pripit. Își ridică apoi ochii uscați și peste pagini și-i poartă prin local și plînge nevăzută.

Respirînd astfel mai pripit, ca și cum ar vorbi precipitat cuiva aproape, s'a ridicat, s'a dus la garderobă de s'a îmbrăcat și a eșit în piață, unde sosea ziua iarăși... Și, după ce a căzut în urmă-i ușa și, cu ea ca sugrumat, huietul de orchestră și de glasuri, mîini vinete de afară i-au întins cornuri cu lapte și i-au întins și flori; și mîini goale. Prin largul albit de zăpadă, sclipind de un ger din dimineața însorită de Ianuarie și abia pătat de stinghere arătări omenești, ea merge aproape grăbită, cu respirația ei asemenea... Obloane lăsate ocrotesc încă, de jur-împrejur pretutindeni, liniștea somnului de dimineață. Brațe disponibile, abia sosite cu îndoială din adăposturi, așteaptă mai departe în mici pîlcuri ori stinghere; femei și bărbați caută, toți în toate direcțiile, în direcția de unde vine munca. Toți ca pe un țărm de ocean, în așteptarea catargului, toți cu chipuri vinete, aspre de luptă lungă, bronzate ca de eroi. Alături de buzele strînse și ochii întredeschiși ai unora încă îndărătnici pentru luptă, guri întredeschise sub priviri căscate răsuflă și ele iuți...

„De ce nu sint bani ?!..." — murmură ea cu glas tărăgănat, bocit. Apoi, în țipăt, cu cumpătul pierdut: „Unde-s banii ?!"

— Ce bani ? — sări sergentul din apropiere, gata la datorie.

— Banii !... Banii !....

— Ci vorbește odată: ce bani ?! — strigă paznicul ordinii și avutului, aspru și iritat, văzînd că începe lumea să se adune.

— Banii ! — se deslănțui iarăși glasul dătător de fiori, și femeia trecu înainte cu privirea mereu dominată de ceva — gata parcă să apuce și să sfișie ceva cu privirea — iar cu ochii îmbujorîndu-i-se. Strigarea i se înnecă intr'un hohot cu dinții strînși.

Pus în fața imposibilului, și în neputință de a executa consemnul, sergentul dădu biruit din umeri în mijlocul lumii adunate, urnită pe o clipă din ale ei, părtașă și ea la nedumerire.

Căci nimeni nu putuse s'o înțeleagă.

Și s'a dus. Nu se știe unde s'a dus.

Romulus Cioflec

Frumusețea

— După *Charles Baudelaire* —

In trupul meu o doină de piatră 'și toarce cîntul,
Și sînii mei, de care atîția s'au strivit,
Inspiră omenirii un vis neistovit
Și-o dragoste eternă și mută ca pămîntul.

Stau ca un sfinx în largul azurului pustiu;
Am inimă de ghiață și trupul cum sînt crinii,
Urăsc tot ce e zbucium turburător de linii
Și nu știu nici să sufăr și nici să rîd nu știu.

Poeții, robi cucernici ai frumuseții mele,
Ca 'n fața unui templu cu mîndri stîlpi senini,
Iși vor petrece viața în studii lungi și grele;

Căci am, ca să-i înduplec pe-acești amanți blajini,
Oglinzi în care totul vrăjit și clar s'așterne:
Adîncii mei ochi limpezi, plini de lumini eterne!

Al. A. Philippide

Probleme de metodologie teatrală

S'a făcut în terminologia literară multă vreme confuzie între *dramă* şi *teatru*. Confuzia era întrucîtva justificată fiindcă cele două noţiuni artistice nu erau perfect diferenţiate, deoarece ele se integrau în ceiace se înţelege astăzi într'un cuvînt de sferă mai largă, *spectacolul*.

De asemenea întorcîndu-ne la origini, cu greu s'ar putea stabili cine s'a născut întîi, teatrul sau drama, şi dacă nu cumva primul dialog, în care oricine găseşte originea dramei, nu era întovărăşit de mimică, cuvînt şi cîntec, care sînt elementele primare ale spectacolului teatral? Un anumit sincronism a existat între plăsmuirea dramatică, cuprinsă în dialog, şi cea teatrală, hotărîtă de mimică şi voce.

De aceia confuzia pe care critica şi istoria literară o fac mai tîrziu între termenii *teatru* şi *dramă* este întrucîtva explicabilă. Şi de aceia s'a întrebuinţat termenul *teatru* pentru genul literar dramatic, precum s'a vorbit şi se vorbeşte încă de o artă dramatică, înţelegîndu-se prin aceasta arta actorului. Confuzia acestor terminologii au făcut-o învăţaţii, scriitorii şi editorii pînă la sfîrşitul veacului trecut şi o fac aceştia din urmă şi astăzi. Astfel, culegerile operelor dramatice ale lui Molière, Racine, Corneille erau cuprinse de editori subt titlul nepotrivit de „teatru". Acelaş lucru se petrece şi la Germani. Cînd a apărut în Germania prima ediţie a operelor dramatice clasice germane în 1816, titlul colectiv întrebuinţat de editor este tot acela de „teatru".

Cît de mare a fost confuzia ne-o arată şi terminologia unor istorici şi critici literari de mare autoritate, cum a fost de pildă Ferdinand Brunetière. Astfel, lucrarea sa fundamentală privind evoluţia dramei franceze e intitulată „Les époques du théâtre français". In această carte Brunetière nu se ocupă nicăiri cu evoluţia scenei şi a artei actorilor francezi, ci urmăreşte drumul pe care se strecoară literatura dramatică franceză de la Corneille şi pînă în epoca modernă. Şi cu toate acestea el întrebuinţează pretutindeni cuvintul *teatru*, acolo unde ar trebui să întrebuinţeze termenii *dramă* sau *literatură dramatică*.

* * *

De cîteva decenii însă se diferenţiază din ce în ce mai hotărît termenul ştiinţific literar *dramă* de *teatru*. Drama este genul literar, de sine stătător, care poate fi pretext pentru un spectacol teatral, sau poate rămînea în paginile unei cărţi şi sluji la lectura individuală. Drama aparţine întîi literaturii şi pe urmă numai, ca o simplă parte componentă, teatrului. Pe cînd teatrul este totalitatea mijloacelor materiale, de la spaţiul în care se reliefează spectacolul, de la actorul care întrupează elementele de viaţă şi pînă la cele mai mărunte elemente ale scenei — inclusiv cel mai neinsemnat obiect de recusită — care alcătuesc ceiace se chiamă un spectacol teatral. Şi dacă lărgim sfera teatrului, trebue să cuprindem în ea şi publicul spectator, care prin participarea lui la cele ce se petrec pe scenă, prin influenţa pe care o are, prin gustul şi dispoziţiile sale provoacă însăşi evoluţia teatrului şi a dramei. Teatru fără public nu se poate concepe. Poetul scrie cartea pentru sine şi pentru eventualul cetitor anonim. Omul de teatru alcătueşte spectacolul pentru public, depinde de dînsul şi e fericit cînd reuşeşte a-l vrăji, a-l cuceri şi a-l păstra. Şi să nu se uite totuşi că autorul dramatic, chiar nescriind pentru scenă, concepe totuşi o scenă şi o interpretare ideală şi că prin aceasta el e în directă dependenţă de elementele care compun spectacolul teatral. Iar organizatorul de teatru, actorul şi regisorul nu au alt scop decit de a da formă plastică şi iluzia unei trecătoare realităţi plăsmuirii poetice.

Cu toate acestea şi poate pentru a aprofunda mai bine tainele acelei iluzii magice pe care o realizează spectacolul teatral, cele două componente hotărîtoare ale spectacolului sînt azi studiate indepedent una de alta. Un cercetător modern, Gerhard Storz (în „Das Theater in der Gegenwart", Karlsruhe, 1927) recunoaşte de la început că „literatura dramatică şi teatrul sînt două lucruri deosebite", care au unul faţă de altul o acţiune reciprocă. Nu trebue uitat întîi că drama este o artă individuală subiectivă, că e plăsmuirea unui singur spirit şi că poetul dramatic urmăreşte realizarea unei viziuni dramatice prin aceleaşi elemente psiho-fizice, care stau la îndemîna plăsmuirilor poetice în genere. Abia în al doilea rînd poetul se gîndeşte la materializarea prin spectacol a ceiace este viziunea sa dramatică şi înfăptuirea verbală grafică a acestei viziuni. Adevăratul poet dramatic nu scrie exclusiv pentru scenă, pentru actor şi pentru public.

Dar urmărind materializarea și plasticizarea plăsmuirii sale dramatice, el se lasă de o parte înriurit de elementele materiale și tehnice care compun spectacolul, iar pe de altă parte le înriurește și chiar le violează pe acestea.

Spre deosebire de dramă, care e individualistă, teatrul e o artă socială. El e alcătuit de mai mulți pentru mai mulți. Actorii, scena, elementele de recuzită și acum de curînd armonizatorul acestora, regisorul, compun toate laolaltă spectacolul, în care poezia e numai duhul sfint care insuflă viață unor *elemente moarte* și ideia abstractă a iluziei care capătă carne, culoare și cuvinte. Dacă literatura dramatică este, precum se vede, o artă imaterială și individuală, în schimb teatrul e o artă mixtă, cu foarte multe elemente materiale, în funcție mai ales de societate. Ceiace deosebește apoi drama de teatru este elementul creator care caracterizează pe cea dintîi și pe care nu-l întîlnim decît într'o formă cu totul deosebită în teatru, care e o artă reproductivă. De asemenea dacă literatura dramatică e o singură artă, teatrul adevărat e rezultatul colaborării armonioase dintre mai multe arte, între care intră și drama. Pictura, sculptura, arhitectura, muzica, poezia și însfârșit arta — în parte imitativă, în parte creatoare — a actorului își dau mîna spre a închega în realizare plastică, imaterialitatea unei viziuni poetice. Fără o colaborare intimă și nemijlocită, pînă la spontaneitate, între aceste două arte, un spectacol de mare artă teatrală nu e cu putință. Spectacolul teatral ideal nu poate fi înfăptuit fără desăvîrșita armonizare a poeziei cu celelalte arte. Numai astfel se poate înfăptui acea „artă totală" (Gesamt-Kunstwerk) pe care a visat-o și pentru care a luptat Richard Wagner.

Dacă urmărim paralel istoria teatrului și a dramei, constatăm că epocile de mare înflorire teatrală au fost atunci, cînd cele trei elemente : poezie, teatru și public s'au întîlnit într'o desăvîrșită închegare. De aceia nu se poate urmări evoluția dramei, fără a urmări și pe cea a teatrului. Chiar dacă între ele se deschide uneori o prăpastie și chiar dacă drumurile lor se despart și se îndepărtează, din însuși acest antagonism reiese limpede necesitatea pentru amîndouă de a se înțelege și întregi, pentru a se regăsi în expresii definitive într'o închegare unitară. Nu poți de aceia să urmărești, să înțelegi și să lămurești drumul sinuos pe care-l urmează literatura dramatică, fără a cerceta paralel și sincronic evoluția în timp și loc a teatrului. A face istoria dramei înseamnă deci a face istoria teatrului.

Desigur că pînă la sfîrșitul veacului trecut cercetătorii s'au ocupat mai mult cu istoria dramei, lăsînd la o parte istoria teatrului. De altfel istoria dramei era mai ușor de făcut, fiindcă textele poetice se puteau găsi în cărți sau manuscrise, pe cînd partea documentară care putea sluji la alcătuirea unei istorii a teatrului s'a pierdut în bună parte sau a așteptat și așteaptă încă să fie adunată și cercetată critic. In ultimii ani însă istoria teatrului a luat o desvoltare foarte mare. Unii istorici o înglobează pe drept cuvînt în istoria culturii, pe care teatrul, cu multilateralitatea mijloacelor lui de manifestare spirituală, artistică și tehnică o oglindește mai bogat și mai larg decît poezia dramatică. Edgar Gross are de aceia dreptate să numească istoria teatrului o istorie a culturii și să scoată în relief rolul cultural al teatrului, ca artă socială și colectivă. De altfel însemnătatea dată teatrului ca factor cultural și social nu este un lucru atît de recent pe cît se pare. Astfel romanticii germani au pus teatrul și cultura pe același plan, socotind spectacolul teatral ca o sinteză a puterilor spirituale ale unei națiuni. Iar din ziua cînd teatrul a eșit din cadrul de improvizație a trupelor ambulante și și-a fixat o așezare temeinică legată de organizare artistică și tehnică, rolul lui devenea covîrșitor, influența lui socială lua dimensiuni nebănuite, iar statul, ca regulator al societății, îl luă subt protecția sa, pentru a-l influența și îndruma. In același timp pe lîngă rolul sociologic, teatrul a căpătat treptat și un rost economic, căci devenind meserie și afacere, cerînd concursul atitor elemente de ordin tehnic și material, avînd nevoie pentru a exista, afară de suflul artei și al poeziei, de bani, locul lui în societate a început să depindă de o colaborare armonică între artistic, social și economic. Este deci natural ca teatrul, ca întreprindere complexă și proteiformă, să cîștige întîietatea asupra poeziei dramatice, să devie treptat forma cea mai plastică și mai integrală a culturii colective și să izoleze poezia de spectacol. Drama, care odinioară își impusese puterea ei de fascinație aproape exclusiv prin intermediul artei actoricești, joacă azi rolul unei cenușerese, care așteaptă să fie readusă la lumină din ungherul unde a fost alungată. Cit este de jefuită și de masacrată poezia dramatică azi, ne-o arată arta cinematografică în care mimica și cîntecul înlocuesc aproape cu totul puterea de vrajă și iluzie a dramei.

Despărțindu-se astfel drama de teatru, studiul lor științific și istoric s'a disjungat și el. Istoricii acestor probleme caută azi să deosebească și să despartă istoria dramei de a teatrului, dînd acesteia precăderea și gonind-o pe cea dintîi în sfera istoriei literare. Max Hermann merge chiar mai departe și susține că „drama ca creație poetică nu interesează în istoria teatrului decît întrucît și autorul a ținut sama de condițiile specifice ale scenei". Hermann face apoi declarația paradoxală „că specificul poetic rămîne cu totul în afara interesului istoriografilor teatrali și că cea mai neartistică

„piesă de teatru", în înțelesul strict al cuvîntului, este pentru punctul lor de vedere, în anumite împrejurări, mai importantă decît cea mai mare capodoperă dramatică a literaturii universale". Precum se vede, pentru omul de teatru și pentru istoricul teatrului drama nu e decît un incident, întîlnit în calea unei evoluții, pe care el o privește în sine, ca o totalitate a tuturor elementelor însemnate sau neglijabile care contribue la constituirea spectacolului. Istoria teatrului va cuprinde deci, după această concepție unilaterală, totalitatea condițiilor materiale și tehnice care au contribuit în timp la alcătuirea spectacolului. Ea nu se va confunda cu istoria dramei, care aparține istoriei literare. Istoria teatrului va forma așa dar o știință istorică aparte, care va cuprinde, cum spune Edgar Gross, „totalitalitatea artelor de care are nevoie teatrul modern,adică analiza actorului, știința costumului și istoria arhitecturii și picturii". Istoria teatrului devine astfel un fel de istorie colectivă a artei.

Concepută astfel, istoria teatrului este cea mai tînără dintre științele istorice. Este în același timp și cea mai grea, fiindcă ea se găsește încă în perioda tulbure de documentare. Dacă istoria arhitecturii, sculpturii și picturii a reușit să stabilească în linii precise evoluția acestor arte, în schimb se cunoaște prea puțin și incomplet istoria scenei, a decorului și a costumelor. Nu mai vorbesc de dificultatea pe care o întîmpină istoricul, încercînd să reconstituiască istoria artei actoricești. In desen și pictură, în unele colecții — una dintre cele mai importante este cea adunată de fostul profesor de la Universitatea din Leipzig, Albert Köster — s'au păstrat urmele teatrului de odinioară, mai ales ale celui de la Renaștere încoace. In ce privește însă jocul actorului, care este trecător ca și dînsul și pe care povestirile istoricilor și comentatorilor întîrziați nu-l poate evoca decît indirect, istoria teatrului se găsește numai înaintea unor isvoare impresioniste și nici decum în fața unor documente precise. Căci vocea actorului, plastica gesturilor, fluidul de vrajă personală și capacitatea sa de a întrupa o plăsmuire poetică, sînt lucruri prețioase pentru istoricul teatral, dar din nefericire imposibile de identificat pentru trecut. Cele cuprinse în memoriile și scrisorile timpului, în mărturisirile actorilor sau în impresiile contemporane nu ajung nici pe departe pentru a stabili materialul documentar necesar istoricului teatral. Poate că de acum incolo cinematograful și gramofonul vor deveni mijloacele de înregistrare documentară pentru strîngerea materialului necesar istoricului de mîine. Și așa, precum, odată cu apariția regisorului în veacul al optsprezecelea, istoria teatrului a cîștigat o nouă linie de orientare, pentru

cercetătorul teatral al viitorului, omnipotența de azi a regisorului nu va reprezenta numai o lature nouă din desvoltarea teatrului, dar va aduce cu sine și o serie de documentări prețioase privitoare la arta actorului și la realizarea spectacolului în genere.

Este sigur însă că actuala concepție a istoricilor teatrali, care lasă în cercetările lor drama pe al doilea plan, va trebui să facă loc pe viitor unei concepții unitare și mijlocii, care să repuie poezia dramatică în drepturile ei. Istoria teatrului, ca știință integrală artistică, nu poate fi studiată, după cum spune Hermann, numai după elementele materiale și intermediare care stau la baza spectacolului, ci în directă legătură cu istoria dramei, chiar dacă aceasta din urmă ar fi socotită numai ca una din laturile care alcătuesc spectacolul. O istorie a teatrului, fără a fi întretăiată de o istorie a dramei, este incompletă. Asta ar însemna să alungi din teatru spiritualitatea, să gonești suflul vieții adevărate și să prețuești artificialul, lăturalnicul și intermediarul mai presus de sîmburele de viață și de poezie în jurul căruia se încheagă spectacolul. Fiindcă teatrul nu s'a desvoltat izolat de dramă, precum nici drama nu s'a desvoltat ca o artă literară independentă, mulțumindu-se cu plăsmuirea unui spectacol imaginar, ce se desfășoară pe rînd în mintea poetului și a scriitorului.

Că lucrurile stau așa și nu altfel, că evoluția dramei e legată de cea a teatrului și viceversa, o poate arăta o scurtă privire retrospectivă asupra istoriei lor. Urmînd fazele evolutive ale dramei și teatrului, interdependența lor, cu momentele de supremație ale uneia sau alteia, apare limpede și nediscutabilă. Desigur că astăzi teatrul domină drama. Spectatorul vrea iluzie optică, mișcare simfonică, imagine variată. Detaliul poetic nu-l interesează, frumusețea literară se strecoară pe lîngă dînsul nebăgată în samă, iar plăsmuirea poetică devine pentru el, în ansamblul condițiilor de reprezentare, insezisabilă. Domină tehnica și recusita subt bagheta magică a regisorului, în mînile căruia poezia își pierde cu totul prestigiul, lăsîndu-se amputată și jefuită poate de ceia ce ea are mai autentic. Poezia este azi sclava culiselor. Spectacolul se impune ca o dictatură a-tot-stăpînitoare. Desigur, această teatralizare a spectacolului, care în Rusia sovietică s'a întins și asupra vieții sociale teatralizînd-o, a influențat și concepția istoricilor de teatru, care dau întîietate teatrului asupra dramei.

Dacă se cercetează însă trecutul acestor două arte, alternativ înfrățite și indușmănite, se poate vedea lesne că momentele de înflorire teatrală și dramatică au fost atunci cînd drama și teatrul s'au găsit pe trepte de egală înălțime. Numai în astfel de epoci evoluția lor a atins culmi, căci duhul poe-

ziei autentice a însufleţit cazna entuziastă a actorului de geniu şi a omului de teatru strălucit.

* * *

Dacă ne întoarcem la originile dramei şi ale teatrului, vom căuta zădarnic pentru ele acte de naştere deosebite. Este cu totul inutil să ne punem întrebarea cine s'a născut întîi: teatrul sau drama. Ele au apărut odată. Naşterea lor e sincronică. Ba s'ar putea spune, că una fără cealaltă n'ar fi fost cu putinţă. Precum se ştie, la începuturile ei poezia n'a fost scrisă, ci cîntată. Fenomenul grafic este posterior naşterii poeziei. Poezia nu putea fi, deci transmisă decît prin grai, iar acesta era în chip firesc însoţit de gest. Deci în embrion, actor şi poezie se întîlneau în manifestările trubadurilor şi ale cîntăreţilor vagabonzi. Iar dacă ţinem sama şi de faptul că la serbările cu prilejul schimbării anotimpurilor domină danţurile şi travestiurile simbolice, găsim laolaltă înfrăţite şi întregindu-se cele dintîi afirmări de poezie dramatică cu cele mai primitive manifestări de teatru. Din pofta de imitaţie, din dorinţa de a vedea, din necesitatea de a crea iluzia unei noi vieţi, alături de cea trăită, s'a născut teatrul. Iar din dialogul scurt între două personaje care participau la o frîntură de acţiune s'a născut drama. La început teatrul şi drama se confundau. Pe urmă s'au despărţit, fără a rupe legătura între ele şi s'au desvoltat paralel spre a se întîlni în decursul veacurilor în clipe de desăvîrşită întregire şi armonie.

Toate artele au, cum spune Schiller, la baza lor un instinct comun: instinctul jocului. Dar niciuna dintre arte nu izvorăşte în aşa măsură din acest instinct, ca teatrul. Originea teatrului e în pantomimă, din acea instinctivă necesitate ca prin gesturi deosebite şi prin măşti ireale să se creeze un joc fantastic. De altfel începutul teatrului are un caracter colectiv. Teatrul s'a născut, precum se ştie, cu prilejul serbărilor religioase sau ale solstiţiilor. In danţurile şi jocurile mimice ale popoarelor primitive, în unele tradiţii populare păstrate chiar în epoca noastră se găsesc urmele cele mai vechi ale spectacolelor din vremurile păgîne. Nu e nevoie să mergem prea departe ca să identificăm astfel de rămăşiţe păgîne ale serbărilor şi spectacolelor primitive. La noi în ritul nostru religios se păstrează, înfrăţite bizar cu detaliile spectaculoase ale serviciului creştin, elemente păgîne, amintitoare ale celor mai bătrîne urme de teatru. La priveghiuri, cu alegoriile şi amestecul de scene comice şi tragice, la nunţi, la înmormîntări şi de lăsatul secului, întîlnim manifestări mimice alegorice, frînturi de vechi spectacole teatrale rudimentare. Cercetările sociologice făcute de d. D. Gusti la sate au dus la descoperirea de măşti şi costume groteşti de origine păgînă, dar pe care şi astăzi poporul le foloseşte atunci cînd întrupează personaje alegorice şi fantastice în jocurile teatrale ocazionale de la ţară.

De fapt toate aceste manifestări teatrale sînt resturi ale celei mai vechi forme dramatice care a fost *mimul* şi despre care un învăţat german, Hermann Reich, a scris o substanţială carte. Mimul e un mic dialog în versuri sau proză, care poate fi cîntat sau numai spus şi în care elementul dramatic propriu-zis joacă un rol secundar. El a dispărut în Grecia curînd, dar s'a păstrat în Orientul apropiat în formele barbare ale spectacolului popular. In Evul Mediu îl găsim adaptat în scenele comice ale dramei liturgice şi mai ales în jocurile de carnaval. Dacă încercăm să urmărim începuturile teatrului şi ale dramei pe linia de desvoltare a mimului, constatăm şi aici origini şi manifestări comune, gestul şi cuvîntul, jocul şi dialogul însoţindu-se, întregindu-se şi desăvîrşindu-se.

Legătura dintre teatru şi dramă s'a păstrat în decursul veacurilor, cu rare întreruperi şi cu preponderenţa unuia sau celuilalt, publicul jucînd în păstrarea acestei armonii rolul de regulator. Factorii esenţiali ai spectacolului teatral au fost de cînd e lumea dialogul dramatic, care slujea desfăşurării unei acţiuni dramatice, teatrul cu mijloacele lui creatoare de iluzii şi de viaţă, şi publicul, căruia i se dăruia spectacolul şi de care s'a ţinut totdeauna samă în teatru. Cît de mare a fost rolul publicului în desvoltarea teatrului şi a dramei se vede mai cu samă la originile acestor două arte, care s'au născut din spiritul poporului şi s'au desvoltat în funcţie de dînsul. Din ritul religios, care era colectiv, din serbările solstiţiilor care erau tot ce poate fi mai popular, şi din evenimentele mari ale categoriilor sociale cu rol covîrşitor în viaţa popoarelor s'a născut spectacolul teatral. Momentele de înflorire ale teatrului şi ale dramei au fost totdeauna atunci, cînd înflorirea teatrală a mers mînă în mînă cu cea dramatică, corespunzînd în acelaşi timp şi unei intense preocupări teatrale din partea publicului. Interdependenţa acestor trei factori o înregistrează istoria, şi evoluţia teatrului şi a dramei înregistrează puncte culminante numai atunci cînd aceste trei elemente de mai sus au parte egală în compunerea şi hotărîrea spectacolului.

Este suficient să urmărim această evoluţie la cîteva popoare, pentru ca să nu mai fie nevoie de alte argumente.

Astfel găsim la Indieni un moment de înflorire teatrală pe vremea regelui Sudraka. Atunci poezia şi arta dramatică s'au întîlnit pe aceiaşi scară de superioritate în spectacolul teatral. In acea epocă drama a ajuns ca gen literar la o culme remarcabilă de desvoltare şi înflorire.

Aceiași înfrățire și colaborare între teatru și dramă o întîlnim în epoca lui Sofocle. Totuși atunci drama juca rolul precumpănitor, teatrul fiind lăsat pe al doilea plan, iar arta actorului neavînd încă însemnătatea de mai tîrziu. Tragedia greacă în epoca ei de strălucire era o artă aristocratică. Publicul cel mare nu avea cuvînt hotărîtor. Piața nu începuse încă să-și impuie gustul și capriciile. In clipa însă cînd vulgul începu să se intereseze deaproape de spectacolele teatrale, el își impune repede gustul său ușuratec și desfrînat, ceiace contribui ca tragedia aristotelică să decadă și odată cu ea să se sfarme în grotesc și vulgarități populare și teatrul. La începutul mișcării teatrale grecești a dictat cultul religios, din care s'a născut tragedia. Au urmat apoi poeții, care au dus la strălucire literatura dramatică, pentru a fi în cele din urmă dominați de public.

Și în teatrul modern european se poate observa o evoluție asemănătoare. Drama modernă s'a născut în biserici, ca o continuare a serviciului divin. Totul era la început dominat de religie, care utiliza spectacolul ca mijloc de atracție și propagandă. Poezia dramatică nu era decît o interpretare lumească a învățăturilor biblice. Ea nu avea decît rolul de a amplifica și a plasticiza prin joc scenele tipice din Noul Testament. Arta actoricească, lăsată dintru intîi în sama preoților, era lipsită de originalitate și stil, iar publicul căuta spectaculosul și senzaționalul pe care preoții-regisori îl utilizau spre a atrage masele populare la biserică. Foarte curînd însă concesiile, pe care clericii fură nevoiți să le facă vulgului, dădură proporții elementului spectaculos și mai ales elementelor dramatice profane și ordinare, astfel că drama fu scoasă din biserici, găsindu-și loc de desfășurare în pietele publice. Foarte repede scenele profane, în care abundau obscenitățile mult gustate de publicul de rînd, au covîrșit elementul religios, mergînd cu pași repezi pînă la înlocuirea lui. Drama, ca gen literar, a lipsit. A existat însă spectacolul popular, cu desfășurări imense de mase, cu o participare aproape dictatorială a publicului la inscenările teatrale și cu o totală capitulare a regisorilor față de vulg, care cerea desfătare pentru ochi, polifonie pentru urechi și material literar de calitate inferioară pentru emotivitatea sa artistică. In aceste manifestări spectaculoase de teatru a dominat gustul inferior și instinctiv al plebei. Lipsa oricărui echilibru între cei trei factori componenți ai spectacolului teatral a făcut imposibilă înflorirea dramei și a teatrului.

O etapă nouă în istoria teatrului și a dramei deschide Renașterea. Teatrul trece din mînile organizatorilor populari în cele ale învățaților și cărturarilor, iar marele public este redus la cercul restrîns al prinților-protectori, al patricienilor mecenați sau ai școlarilor. Spiritul publicului iese de subt influența instinctelor și se intelectualizează. Umanismul deschide tezaurul literar al dramei antice și provoacă desvoltarea acelui gen de dramă scrisă, a cărui reprezentare nu are nimic comun cu dorințele și predilecțiile populare. Iar acolo unde totuși masele populare își arată interesul lor pentru teatru, li se oferă în locul spectacolului medieval și al farsei de carnaval plină de obscenități, alegoria clasică. De altfel poeții dramatici din epoca barocului nereușind să creeze un stil nou dramatic și să puie bazele unui tip de dramă care să oglindească preocupările etice și conflictele societății de atunci, au imitat în chip servil pe antici. Așa se explică desvoltarea surprinzătoare a teatrului ca mijloc ajutător pentru plasticizarea elementului dramatico-literar. Un moment nou și hotărîtor pentru desvoltarea teatrului îl aduce participarea artiștilor plastici la organizarea și împodobirea spectacolului. Pictura și sculptura modernă aduc în teatru o contribuție de preț, căci pentru întiia oară decorul — pînză lemn și vopsea — participă la crearea iluziei scenice. Astfel la Milano serbările alegorice și teatrale ale Ducelui sînt date pe sama lui Leonardo da Vinci. Acest ingenios artist plastic inventează primele mașini pentru scenă și utilizează pentru întîia oară decorul pictat, care rămîne de atunci încolo nedespărțit de spectacolul teatral. Ochii spectatorilor văd în cadrul strîmt al scenei boltindu-se cerul cu stele și lună, și subt el, ca subt un baldachin feeric, păduri umbroase și cîmpii înflorite. Cît de mare a fost reforma lui da Vinci în teatru se poate vedea abia azi, cînd tipul scenei moderne e numai o variantă perfecționată a scenei din epoca Renașterii, creată de acest multilateral artist. Teatrul trecînd din stradă în palate, lipsindu-i mișcarea maselor și perspectiva piețelor ce se deschideau lîngă catedrale și primării, găsește o compensație pentru ceiace pierduse în podoabele și zorzoanele decorurilor strălucitoare.

In evoluția teatrului trecerea de la spațiul fără limite fixe al spectacolului medieval la spațiul precis încadrat de scena împodobită cu decoruri înseamnă un moment hotărîtor. Factorul spațiu intervine astfel ca un element decisiv în alcătuirea spectacolului. Atenția oamenilor de teatru din vremea Renașterii se îndreaptă toată către partea spectaculoasă a teatrului, lăsînd la o parte drama, care e de o calitate mult inferioară mijloacelor ce-i sînt puse la îndemînă spre a fi plasticizată în spectacol. Cultura teatrală atinge în acea vreme o culme unică în serbările teatrale organizate cu prilejul carnavalului din anul 1519, cînd însuși papa Leo X patronează la Roma strălucitoarele festivități. Tot ce putuse da o literatură dramatică de imitație antică realizase Ariost

în comedia sa, iar Rafael îşi irosise cu prisosinţă talentul pentru a zugrăvi decoruri de neînchipuită plasticitate. Dacă adăogăm la acestea jocul unor actori deja rutinaţi şi participarea entuziastă şi înţelegătoare a unui public rafinat, avem o imagine aproximativă a acestui moment de înflorire teatrală, la care toate artele au participat, împlinind cu anticipaţie idealul formulat mai tîrziu de Richard Wagner.

Influenţa noului tip de teatru al Renaşterii a fost, precum era şi firesc, puternică şi largă. Cei dintîi care au adoptat fastul decorativ al Renaşterii au fost Spaniolii, care aveau de altfel o cultură teatrală veche bazată pe arta populară. Era oareşicum natural ca pompa şi tehnica teatrală a vecinilor să treacă repede în Spania, unde drama se bucura de o mare şi populară căutare. E destul dacă amintim pe Calderon de la Barca, ca să arătăm că teatralismul Renaşterii, se înfrăţeşte cu adevărata literatură dramatică în Spania iubitoare de poezie, de plastică şi de fast. Şi în cazul Spaniei se poate deci vorbi de o înflorire simultană a teatrului şi a dramei subt îndemnul interesului larg popular.

In Anglia evoluţia teatrului şi a dramei, cu apoteoza teatrală din epoca shakespeareană, are o evoluţie deosebită de cea din ţările în care Umanismul şi Renaşterea au creat noul tip de teatru. Aici el nu începe în sala de spectacol şi nu e deci în funcţie de tehnica nouă a scenei şi a decorului, ca în Italia şi Spania. Ca şi tragedia clasică, drama elisabetană este o expresie a spiritului popular. Pasiunea pentru spectacol a englezului are un caracter vădit democratic. Se joacă pentru toate clasele, iar drama şi teatrul trebue să se adapteze gustului variat al tuturor păturilor sociale. Numai aşa se explică faptul că Renaşterea engleză a găsit o atît de potrivită expresie în teatru. Hyppolyte Taine, în a sa „Istorie a literaturii engleze", remarcă fără exagerare acest lucru, amintind că patruzeci de poeţi „au preumblat drama prin toate provinciile istoriei, imaginaţiei şi ale fanteziei, îmbrăţişînd cu egală virtuositate pastorala, visul, tragedia şi comedia" şi au stat la dispoziţia teatrelor, din care lipsea fastul artei sudice, dar unde colabora imaginaţia unui public pasionat. In drama lui Shakespeare a culminat această teatromanie britanică, căreia poetul lui „Hamlet" şi „Othello" îi oferea din belşug încleştări de patimi, jocuri de fantesie şi un verbiaj de o impetuositate şi variaţie unică. Poate că într'o anumită privinţă drama lui Shakespeare merită să fie socotită ca o vastă frescă de alegorii populare. Fiindcă viaţa de la curte, viaţa politică şi sensibilitatea populară, în toate elanurile şi capriciile lor, găseau în galeria de tipuri şi în avalanşa de patimi ale lui Shakepeare simboluri străvezii ale actualităţii. Arta lui Shakespeare, cu toată frumuseţea ei înaltă

literară, a fost totuşi o artă populară. Poate de aceia efectul ei asupra maselor este şi astăzi încă atît de proaspăt şi spontan. Dacă scena a fost în genere lipsită de pompă şi de artificial, lipsa decorativului a fost compensată prin grija ce se dădea jocului actoricesc, care aparţinea unei elite de actori profesionişti şi nu, ca aiurea, unor delitanţi întîmplători. In teatrul shakespearean întîlnim o deplină armonie între poet, actor şi public, ceiace reprezintă un nou moment de strălucire dramatică şi teatrală.

Teatrul Renaşterii, trecînd prin diferite stadii şi prin unele crize, s'a păstrat cu forme deosebite, parte amplificate, parte simplificate şi stilizate, pînă azi.

Ceiace se poate constata în decursul veacurilor următoare şi ceiace confirmă teza susţinută şi lumărită în rîndurile de mai sus, e o alternare de echilibru şi desechilibru între elementul spectaculos-teatral şi cel dramatico-literar. Oridecîteori împrejurările fac ca între teatru şi dramă să se sape o prăpastie, apare omul de teatru genial, care reface legătura ruptă dintre spectaculos şi poetic şi reîntoarce drama din cabinetul de lucru pe scenă, sau salvează scena de a-tot-puternicia destrăbălării populare,, fără a face însă din ea numai un templu de artă pentru iniţiaţi. E cazul lui Molière în Franţa, care a reuşit să împace literatura cu teatru şi pe amîndouă cu opinia publică. E cazul lui Lessing în Germania, care a smuls drama din bibliotecile savanţilor pentru a o hrăni cu actualitate germană, şi a dat teatrului german stabilitate în organizare şi putinţă de adaptare atît la gustul publicului cît şi la idealurile preoţilor. Odată teatrul devenit stabil şi intrat în faza lui de organizare şi comercializare, el iese definitiv din faza improvizaţiilor entuziaste şi a dilentatismului optimist şi intră în făgaşul unei colaborări unitare a tuturor artelor care îl servesc. Arta dramatică devine astfel o meserie ca oricare alta, teatrul o întreprindere economică cu puternice repercusiuni sociale, iar literatura dramatică o creaţiune poetică lipsită de independenţă şi în funcţiune de aparatul tehnic şi artistic care o va transforma din ficţiune literară în realitate plastică şi vie. Ceiace caracterizează deci teatrul veacului al nouăsprezecelea şi pe cel al vremurilor noastre e stabilitatea, din care derivă comercializarea lui şi, ca o consecinţă ultimă a acestora, specializarea pînă la deplina tehnicizare a celor trei factori: poet, actor, pictor, cu elementele lor provocatoare de viaţă iluzorie. Legătura dintre teatru şi dramă devine preocuparea de căpetenie a oamenilor de teatru, cu alternanţa de dominaţie pentru unul dintre aceşti doi factori. Lupta ce se dă în domeniul teatrului în ultimele decenii este caracterizată prin concesiile reciproce, concesii ce-şi fac teatrul şi drama care

duc uneori la momente armonie deplină. Dacă în epoca de glorie a Comediei Franceze stăpînește biruitor marele repertoriu, în epoca teatrului german caracterizată prin acțiunea reformatoare a Ducelui de Meiningen, care își propune să armonizeze marea poezie dramatică cu jocul de ansamblu al actorilor, domină grija ansamblului și înfrățirea poeziei cu arta dramatică. Fără îndoială că cel mai caracteristic moment teatral al secolului al nouăsprezecelea e încercarea de sinteză teatrală a lui Wagner, care la Beyreuth a creat un teatru, în care poezia, muzica, arta dramatică și tehnica scenică aveau să se înfrățească într'o sinteză desăvîrșită subt ochii unui auditoriu de calitate superioară și cu pregătire teatrală și dramatică excepțională.

In această luptă ce se dă pentru crearea spectacolului de artă integrală intervine însfîrșit un element nou: regisorul. Dacă cei patru factori inițiali ai teatrului sînt spațiul, actorul, poetul și publicul, cel din urmă factor, regisorul, e numai intermediarul care face legătura indisolubilă între aceștia. Lupta ce se dă de aproape un secol între elementele constitutive de mai sus avea nevoie de un împăciuitor și de un arbitru, care să stabilească linia de transacție între ele. Dacă intermediarul inițial își ia azi elanuri dictatoriale, aceasta se datorește atît decadenței și epuizării mijloacelor curat teatrale, cît și zugrumării literaturii dramatice de către omnipotența economică a negustorilor de teatru. Domnia aceasta dictatorială a regisorului e însă de dată recentă. Mai ales în Germania, țara inflației teatrale, a supraproducției actoricești și a crizei literaro-dramatice, puterea regisorului a crescut în chip cu totul neprevăzut. Pe regisor, în forma lui primitivă, îl găsim de mult în istoria teatrului. N'au fost oare spectacolele religioase din veacul al XIII-lea și al XIV-lea opera regisorului sau regisorilor, care stăpîneau și text și actori? Și oare actorul conducător de trupă, din epoca trupelor ambulante ale veacului al XVII-lea și al XVIII-lea nu este și el, cu tot felul său improvizator și superficial de a închega un spectacol, un strămoș al regisorului de astăzi?

Rolul regisorului însă deveni covîrșitor în ziua cînd spectacolul fu socotit ca o unitate artistică, a cărei răspundere trebuia s'o aibă un artist, intermediar talentat între poet, actor, scenă și public. In ziua cînd Wagner a preconizat teatrul ca o artă totalizatoare a tuturor artelor, regisorul luă răspunderea armonizării diferitelor arte, pentru a realiza spectacolul unitar. Cîtă depărtare însă de la regisorul alcătuitor de spectacole carnavalești din trecut și pînă la regisorul de azi, artist colectiv, întrupător al tuturor tainelor, care duc la înjghebarea spectacolului modern de mare artă. Regisorul astfel conceput trebue să fie totodată poet și critic, actor și public, artist plastic și muzicant care simte și interpretează ritmic și muzical jocul de ansamblu al actorilor. Un regisor german, Richard Weichert, definește astfel pe regisor: „Poetul e pentru teatru o presupunere, actorul o împlinire, iar între amîndoi stă, ca stăpîn și servitor totodată, regisorul".

Dacă astăzi rolul regisorului a depășit aceste norme, devenind un maniac al tehnicei teatrale, sau dacă intervenind în producția dramatică a poeților el face din aceștia niște sclavi ai viziunii sale scenice, asta nu înseamnă de loc că țărmurindu-i capriciile și amintindu-i rostul lui de mediator între artele componente ale spectacolului, regisorul nu are un loc definitiv și prețios în teatru. El are înainte de toate de vegheat asupra unui lucru capital: să aibă grijă ca poezia să fie întrupată cum se cuvine de actor și să-i dea astfel viață pe scenă, încît publicul s'o primească și s'o guste ca o nouă actualitate. Rolul principal al regisorului e de a readuce drama, alungată din teatru, la vechea ei glorie, de a o adapta teatrului și publicului, astfel ca între elementele care compun spectacolul să existe un perfect echilibru.

***

Concepînd astfel teatrul și drama ca două forțe care se fecundează și se reîntregesc reciproc, a le studia pe fiecare în parte înseamnă a le cerceta greșit și a le înțelege insuficient. O istorie a teatrului apare astfel ca un non-sens, dacă nu e însoțită de o istorie a dramei, precum o istorie a dramei e lipsită de orice tîlc, dacă nu cunoaștem evoluția scenei și a artei actoricești în scurgerea veacurilor. Fiindcă așa cum teatrul și drama s'au născut laolaltă, s'au întovărășit minate de același destin, e o eroare să le desparți cu arbitrarul drept pe care ți-l dă capriciul unor principii științifice greșit aplicate. Născute gemene, cuțitul chirurgului științific nu poate reuși decît să le asasineze pe amîndouă, atunci cînd încearcă să le izoleze, subt pretextul de a le cunoaște și a le cerceta mai bine.

Ion Sîn-Giorgiu

Şi pe urmă...? [1]

A doua zi se trezi cu o senzaţie de depresiune fizică pe care o percepu inainte chiar de a fi ridicat pleoapele grele pe care şi le închipui albăstrui. După larma care urca stăruitoare de pe bulevard, presupuse că trebue să fie tîrziu: ce oră? Ideia efortului de a întinde braţul spre ceasul, al cărui tic-tac se pierdea în draperia ce cobora de pe divan pe covor, îi descurajă curiozitatea. Clipe se scurseră în perfectă nemişcare. Insfîrşit deschise încet ochii. In cameră era noapte, fereastra fiind acoperită de draperie. Dar prin uşa deschisă dela birou, intra un val de lumină roşiatică, purtînd reflexul tapetului şi al covorului. Se hotărî însfîrşit să întindă braţul spre perete. Un buton pocni şi cristalul romboidal din tavan revărsă străveziul albastru palid. Mîna alunecă mai departe pe perete în căutarea soneriei. După un moment, un pas vioi traversă covorul de alături. Işi încordă auzul să deosebească sgomotul de tocuri înalte.

— Trebue să fie foarte tîrziu. Anuşa şi-a lăsat deja pantofii de casă.

Concluzia nu însemna mare lucru, deoarece de cind bătrîna doamnă plecase la băi, Anuşa era trei sferturi din timp gata de plecare, dacă nu chiar plecată deabinelea şi nu rareori, mai ales după amiază, Camil făcea să sbîrnie zadarnic soneria.

Totuşi...

Aşa dar era tîrziu. Incercă să-şi aducă aminte dacă nu avusese ceva important sau, în tot cazul, urgent de făcut în dimineaţa aceia şi, răvăşindu-şi memoria, nu simţi prezenţa care în revărsarea de lumină roşie, sub arcada arabă a uşii, conturase o siluetă suplă.

— Aţi sunat?

— Te rog ceaiul, Anuşa.

[1] Vezi „Viaţa Romînească" No. 3-4 şi 5-6, 1932.

— O să aveţi puţin de aşteptat. La ora asta credeam...

— La ora asta? Dar cît e ceasul?

— Două şi jumătate.

— Anuşa, ai înebunit? Două şi jumătate?

Figura ei, prea oarecare prin perfecta regularitate a trăsăturilor care se întruneau neted, fără nici o asperitate de contur, fără nici un caracter, figură banală dar plină de vioiciune, se înveseli de uluiala lui Camil. Cu un gest demn, ridică de pe covor ceasul de mînă şi i-l întinse.

— Fereastra, deschide-o te rog.

Braţul voinic făcu, dintr'o singură mişcare, să alunece zăngănind pe bara de metal, inelele draperiei grele.

Pale strălucitoare de lumină ţîşniră prin uşa larg deschisă a balconului, colorînd violent penumbra pe care apoi o îmbrînci valuri, valuri, pe uşa întunecată de la bae. Pe tavanul alb prinseră să tremure reflexele verzui ale frunzişului teilor de sub balcon şi, pete întunecate, alergînd de la o margine la alta, umbrele tramvaelor.

Cu toată căldura, care la ora aceia trebuia să fie copleşitoare, larma bulevardului încins de soare era încă asurzitoare. Camil voi să spue ceva, dar îşi închipui că nu va fi auzit. Se ridică pe un cot şi întoarse capul spre balconul de pe care Anuşa parlamenta cu o florăreasă întîrziată. Cu un moment înainte, prin sgomotele străzii, distinse pitoreasca voce tărăgănată.

— Margherite, margherite....

Il surprinse îngrijirea deosebită a ţinutei Anuşei şi aşa întotdeauna destul de îngrijită. Pantofii de lac, ciorapii de mătase fără nici o cută, perfect întinşi peste îndoitura nervoasă a genunchiului, modelînd armonios începutul coapselor peste care cădeau mărunte şi nenumărate pliseurile rochiei negre strînsă la mijloc de banta îngustă a şorţului alb; sub o uşoară undă de pudră, ceafa rasă proaspăt pe care, retezat scurt, descria un semicerc întunecat părul ondulat cu grije.

O ideie năstruşnică îi trecu prin minte.

— Anuşa, nu cumva e **Duminecă**?

Fata se întoarse puţin speriată de tonul lui Camil şi rămase în uşe, pironită de mirare.

— Sigur că e Duminecă.

Asigurînd instinctiv nodul cordonului de mătase împletită al pijamalei, Camil sări în picioare. Promisese că va dejuna la Carmen.

Ce o fi putut crede? Şi apoi el care aştepta cu atita plăcere ocazia aceasta de a mai lua masa singuri, fără prezenţa bătrînului soţ ursuz pe care secerişul şi treeratul îl chemaseră de cîteva zile la moşie.

Cu atît mai mult cu cît peste cîteva zile avea să plece și ea. Cum putuse oare să uite?

— Anușa, repede telefonul.

Din ce în ce mai nedumerită, Anușa trecu în birou unde căută zadarnic.

—Vezi că trebue să fie la bae.

Prin ușa întunecată, reveni cu micul aparat nichelat pe care îl lăsă pe divan, între perne, desfășurînd peste covor șnurul negru pînă la priză. In mișcarea grăbită pe care o făcu, aplecîndu-se pentru a stabili contactul, pliseurile rochiei se revărsară înainte peste șolduri, descoperind deasupra îndoiturii genunchiului peste ciorapul bine întins, o fîșie de carne albă și mată.

Urmărind distrat gesturile ei, nerăbdător de a vedea priza fixată, privirea lui căzu pe fîșia fragedă și se prelinse încet de tot, ca o mîngîiere, pe încordarea îndoiturii, pe pulpa armonios împlinită.

Camil simți dintr'odată gîtul aprins și gura uscată: toată carnea lui încercă, ascuțită, ciuda de a fi pierdut în ziua aceia pe Carmen, al cărei corp ivoriu și elastic, în care patima făcea să fulgere spasmuri de delir, îi răsări în fața ochilor turburi. Ca și cum ar fi simțit mîngîierea privirii, înștiințată de instinct, Anușa se îndreptă cu mai multă grabă decît ar fi fost nevoie și se apropie de divan pentru a lua receptorul.

— Cere automat, două sute...

— Casa doamnei...?

Numele se pierdu într'un surîs pe care Camil nu-l văzu, preocupat de ceiace avea să spună. Fără îndoială, adevărul: oboseala, somnul, dar... uneori adevărul nu mulțumește.

Atunci...?

— Doamna e acasă? Chiar dumneaei?

Anușa astupă pîlnia neagră cu mîna și întinse receptorul lui Camil. Dar el se dete înapoi și îi aruncă în șoaptă:

— Nu, nu, vorbește d-ta, spune... spune ce vrei, că am fost ușor bolnav, n'am putut să mă scol...

— Dar... pentru ce?

— Așa e, nu am spus: trebuia să mănînc acolo.

Anușa descoperi pîlnia și reluă surizînd convorbirea, dînd explicații. Camil dispăruse la bae. Prin ușa întredeschisă și șipotul dușului îi auzea vocea.

— Nu, nimica, o ușoară indispoziție... Domnul mi-a spus să telefonez înainte de a trece la farmacie, dar am uitat. Chiar de la farmacie vorbesc.

— Minunat se acomodează, — gîndi el, — lenea mea cu inteligența Anușei, pînă cînd într'o bună zi o să facă cine știe ce gafă.

Dincolo de ușe vocea se stinse și pașii se pierdură pe coridorul din birou. Larma bulevardului ațipise în dogoarea dupăamiezei. Robinetele tăcuseră. Liniștea aceasta neașteptată îl trezi, sustrăgîndu-l stăpînirii care o pune pe spirit, preocuparea unui lucru de aranjat sau urma preocupării lucrului aranjat.

In fața panoului de oglindă, își răspîndea pe corpul încă umed pudra de talc, din flaconul de metal.

Puful ce aluneca pe piept se opri. Privirea lui Camil se resfrînse în oglindă fără să o vadă.

— In definitiv, pentru ce n'am vorbit eu cu Carmen? Din lene firește, poate și din indiferență. Poate? Nu, sigur, da, sigur.

Apăsă pe cuvînt, voind să-și demonstreze că are curajul să-l pronunțe și că este firesc să fie așa. Puful alunecă din nou, sub privirea atentă ce-l urmărea prin oglindă.

— Ce puțin loc ocupă Carmen în viața mea!

Intr'adevăr nu fusese niciodată o preocupare intensă pentru el. Era ca ceva extrem de agreabil, fără îndoială, dar ceva care s'ar putea, la urma urmei, reduce la stricta necesitate; era ca un obiect la care nu te gîndești decît atunci cînd îl ai în fața ochilor sau cînd ai nevoie de el.

Se opri iar. Un moment rămase fix, cu flaconul într'o mînă și puful în cealaltă. Dar nu, nu avea să-și facă nici o imputare mărturisindu-și indiferența față de o femee căreia îi era desigur la fel de indiferent.

Poate chiar siguranța apriorică a acestei veșnice indiferențe îi apropiase încă de cînd o cunoscuse la Sinaia, la concursul de golf din toamna aceia.

In dimineața primei zile, cineva îl prezentase pe peronul vilei Ghika, în momentul plecării spre linksurile de la Poiana Țapului. Il invitase în automobilul pe care-l conducea singură cu o temeritate căreia Camil îi bănuise o secretă corespondență.

După amiază, bănuiala se schimbase în siguranță.

Intre aprinderea a două partide, stătuseră mai mult de vorbă, în jurul ceștilor de ceai, în fața micului Club-house și, influențați poate și de cadru, schimbaseră mult mai puține banalități decît e de rigoare în asemenea împrejurări. Se întuneca. Sub cerul înroșit de amurg, cerul de sfîrșit de Octombrie, umbrele începeau să se aștearnă peste rugina pădurilor ce învăluiau în pară crestele munților. In înserarea sonoră, peste pînza groasă de ceață ce se ridica din valea Peleșului, venea îndepărtat sunetul goarnei.

Umezeala începea să fie pătrunzătoare. Carmen strînsese la gît gulerul de chinchila al paltonului de catifea albastru închis, aproape vioriu.

Camil fusese curios să-i afle privirea, privirea de la cea-

sul acela: privirea deschisă, încrezătoare, neavînd de ce să se teamă, prin care coborîse pînă în suflet unde nu întîlnise însă nimic. O simțise atunci la fel; ființele lor aveau ceva comun. Cel puțin dintr'un punct de vedere erau identice. Din amîndoi viața smulsese orice rest de sensibilitate, stirpind urma oricărui elan. Sufletele lor erau ca o stepă imensă al cărei cenușiu nemărginit se confunda cu cenușiul zărilor turburi; o stepă aridă peste care trecea greoaie suflarea aprinsă a unui vînt ce nu întîlnea nici un copac de doborît, nici o buruiană de răsucit, nici o floare, oricît de anemică, de smuls.

Ea avea 23 de ani, el 22.

O încredere instinctivă i-a apropiat fără însă cea mai mică iluzie sau speranță de dragoste. Poate că, în secret, fiecare căuta să se studieze, să-și recunoască în celalt, ca într'o oglindă, diformitățile morale și curiozitățile acestor diformități. Nu aveau să dea și să primească nimic.

In zilele ce au urmat, au fost mereu împreună.

Au bătut pădurile, rătăcind cu automobilul pe drumurile de munte pe care toamna așternuse deja straturi moi și foșnitoare de foi veștede. Intr'o zi s'au trezit spunîndu-și pe nume, fără să poată ști cine începuse. In ultima seară a concursului, la banchetul de închidere, intervenise o nuanță nouă.

Cobora ultimele trepte cînd, strălucitoare în rochia de perle verde degradat, ea eșea din sala de mîncare încă pustie, intrînd în hall-ul în care se împrăștiaseră pe fotolii primele fracuri.

Se oprise brusc și o privise cu oarecare surprindere: atitudinea ei, focul din ochi, o imperceptibilă fremătare ce nu înșeală...

O dorise dintr'odată cu aprindere, nebunește, o pornire sălbatecă îl împingea spre trupul acela minunat pe care într'o clipă, privirile bărbaților aveau să curgă în șuvoae de plumb topit.

Simțind că nu pot fi observați, se dusese surizînd și se oprise în fața ei, cu pupilele sticlind de dorință.

Se priviseră o clipă în tăcere.

Apoi, cu totul inutil, căci ea înțelesese, el îi spusese ferm, cu glasul limpede:

— Carmen, te vreau.

Fără nici o tresărire, ea răspunsese cu vocea tot atît de limpede:

— Cu plăcere, dar așteaptă să te vreau și eu. Altfel ai fi dezamăgit.

Mîna pe care i-o întinsese ca pentru un pact și, ca întotdeauna, prietenește, o ridică încet dar hotărît și întorcînd-o

își apăsase lung buzele încinse în palma fierbinte care înghețase. Prin brațul încordat ca un arc, sărutarea năvălise în tot trupul ce se cutremurase.

Vocea murmurase turbure.

— Vreau... acum.

— Banchetul?

— Ce-mi pasă?

O urmărise cu privirea urcînd, cu pași reținuți, scările, pînă ce dispăruse la cotitura rampei. Se apropiase o vreme, ce i se păruse nesfîrșită, de geamul mare al hall-ului. Munți, păduri, totul era în beznă. Nici un ochi de lumină la vilele pustii. Cîteva becuri electrice îngălbeneau ceața opacă, pînă la colțul șoselei scăldate ce trecea pe sub ferestre, pierzîndu-se în codru. Ploaia șuruia pe geamurile aburite. Numărase în gînd pînă la trei sute. Se întorsese, cumpărase de la portar țigări, făcuse un tur prin sala de mîncare goală, revenise în hall unde fracurile se înmulțiseră. Apoi cu pași la fel reținuți, urcase scările. In noaptea aceia recunoscuseră o rară afinitate de simțuri, prăvălindu-se în adîncuri amețitoare, într'un delir istovitor. Dimineața însă redeveniseră aceiași din ajun: stepa imensă și pustie. Dar, mai tîrziu, la București, într'un colț al stepei a descoperit un fel de ciudat arbust degenerat, ciob din trecut. O nevoie de a se devota, de a face pe cineva să simtă acest devotament, de a-l înconjura de îngrijiri, de tot felul de atenții, fără însă a avea pentru acel cineva un sentiment deosebit.

Era un fel de manie care de multe ori pe Camil îl obosea. Totul se topea însă la marginea patului în care numai era decît un animal de rasă, deslănțuit.

Carmen sfîrșise prin a reprezenta pentru el doar o formulă echivalentă unei formule de chewing-goom: un pachet de nervi acoperit de o pastă de egoist altruism.

Da, se vedeau cu multă și reală plăcere, se înțelegeau de minune; cînd nu se întîlneau o vreme, trupurile lor se doreau, se chemau instinctiv. Dar odată despărțiți, nu se mai gîndeau unul la altul decît întîmplător, într'atît încît aveau să-și amintească de o întîlnire fixată dinainte, de o escapadă aranjată pentru o anumită zi.

Totuși Camil murmură încă odată.

— Ce puțin loc ocupă Carmen în viața mea!

Astupă flaconul cu pudră și îl puse pe toaleta de cristal, închizînd puful în sfera de nichel.

Părul așezat de pieptene fu strîns în plasa neagră.

— Da, puțin... Dar în comparație cu ce?

Urechile-i vîjîiră puternic, un gust coclit îi năvăli în gură și cîteva secunde totul se umplu de ceață.

Trebui să se țină strîns de marginea toaletei ca să nu cadă. Cînd amețeala trecu, rămase puțin buimăcit.

— Ce ar putea insemna asta? Incepe să devie idiot.

Trebue să consult un specialist. Dar un specialist de ce? Intîi să știu de ce e vorba. Am să văd pe Manoliu.

Trecu in birou și răsfoi cartea de telefon. La litera M, arătătorul alergă dealungul paginilor:

— *Mana... Mane... Mang... Mani....*

Privirea se opri întîmplător: Manicatidi, prof. dr. specialist boale de copii, str. Luterană.

Arătătorul porni iarăși pentru a se opri la Manoliu, în timp ce, surizînd, Camil se gîndi:

— Specialist în boale de copii. L-aș recomanda Corei.

Intors in camera de culcare, el se întinse pe divan cu receptorul la ureche.

— Imi pare bine că nu am vorbit eu cu Carmen. I-aș fi promis că vin acum și... allo, allo... domnișoara a adormit probabil de căldură.

Ochii i se duseră dealungul firului înșirat peste covor pînă la priză, voind să vadă dacă e bine fixat. Și în pupile reînviă deodată imaginea trupului suplu, fășia de carne albă și mată dintre ciorapul bine întins și revărsarea pliseurilor rochiei.

Puțin nervos, arătătorul clămpăni furca de nichel a telefonului mereu mut.

— In definitiv, de ce Carmen și nu Anușa, din moment ce amîndouă ar însemna același lucru. Poate însă că Anușa nu ar fi numai un simplu manechin, un animal, ci și un suflet. Anușa un suflet?

In minte îi stărui imaginea trupului aplecat ce se ridicase cu prea multă grabă.

— Nu, sînt unele trupuri care nu sînt decît simple trupuri.

Anușa, cu privirea fără expresie, cu plinătatea de contururi, cu ceva de pisică leneșe în fiecare mișcare și mai cu samă cu îngrijirea instinctivă pe care o dă corpului, nu putea fi decît o făptură de simțuri, plămădită pentru simțuri. Da... trupuri ce nu sînt decît simple trupuri, fără suflet.... fără suflet ca și Cora... dar nu în același fel. Cora e un copil vesel, care nu știe decît să rîdă, o fetiță amuzantă. Cora... iarăși Cora?

Camil tresări. Pentru a treia oară, enervată, vocea domnișoarei de la poștă striga „allo".

— Allo, da. Iartă-mă, dudue, dă-mi te rog automat.

Iși încordă auzul sgîndărat de sbîrniitul telefonului prin care rătăceau voci îndepărtate, în vreme ce, și mai îndepărtate, se furișau prin minte, frînturi de gînd.

* * *

— Ce puțin loc... în comparație cu ce?

Spre seară febra îl doborise: accesul de paludism izbucnise violent.

La început surpriza, apoi așteptarea convinsă că totul va trece, se va sfîrși în cîteva zile, îi molcomiseră răbdarea care într'o seară se trezi însă neliniștită ajungînd curînd la exasperare. Intr'adevăr, fără o deosebită gravitate, ducînd-o pe picioare, boala era apăsătoare prin firea ei care îl scotea dintr'odată în marginea vieții ce curgea pe lîngă el. Perspectiva de a putea fi în orice moment scuturat de fiori, amețit de febră, crispat de nervi în fața privirilor ce l-ar fixa cu o speriată atenție, îl făcu să se sălbăticească dintr'odată. Nu mai eșea decît pentru masă sau mărunte cumpărături pe care le făcea cît mai grabnic și în magazine mici, după cum se ferea de restaurantele mari și umbla pe străzi lăturalnice. Nopțile albe, de 40 de grade îi lăsau o sfîrșeală, o silă de cel mai mic efort și astfel, sculîndu-se tîrziu, făcîndu-și toaleta în pripă, deseori rămînea neras, cu ținuta neîngrijită pe care închipuirea lui și-o exagera, fiind convins că trebue să aibă înfățișarea unui adus de ape.

Numaidecît după masă, se închidea în casă în așteptarea crizei ce nu venea niciodată la aceiași oră.

In primele zile, așteptarea aceasta era întovărășită de speranța că nu va mai veni nimic, că primele medicamente au operat deplin și mai curînd decît febra, aștepta să se convingă de dispariția definitivă a ei. In urmă, această tovărășie se desfăcuse, așteptarea rămăsese singură, dar începuse să-l intereseze, să fie emoționantă și — curios — cu cît întîrzia mai mult criza, cu atît se enerva ca de inexplicabila și chinuitoarea întîrziere a femeii, care nici nu îndrăznești să bănui că ar putea să nu vină.

In umbra din dosul storurilor lăsate pînă jos la cele două uși ale balconului, măsura ritmic covorul biroului. Pașii se pierdeau în țesătura groasă și moale scutind auzul de frecarea lor nesfîrșită.

La intervale regulate, auzea bătînd sonor pendula din vestibul. Pașii se grăbeau, apoi, osteniți, încetau deodată. Scaunul cu basculă se mișca. In fața colilor albe așezate cu grije de Anușa, teanc, pe mapa neagră, încerca să scrie, să lucreze, să facă ceva.

O cronică promisă de mult îi zăbovea în minte; creionul pornea greoi pentru a se opri după primele rînduri peste care trăgea apoi grăbite linii groase.

Foșneau apoi ziarele parcurse în fugă, distrat.

Pleoapele se lăsau obosite și mîna dădea drumul foilor mirositoare de cerneală, care se așterneau pe parchet.

Gestul acesta îi evoca, de fiecare dată, gestul pe care A-

nușa avea să-l facă pentru a le aduna, același ca în ziua aceia: deasupra pulpei lucii în ciorapul de mătase bine întins peste îndoitura nervoasă a genunchiului, sub marginea rochiei negre, fișia de carne albă și mată.

Dar imaginea — cu tot anacronismul costumului — ajunsese să i se pară o stampă galantă din secolul al XVIII-lea care îl făcea doar să surîdă, fără să mai trezească în simțuri dorința nervilor prietenei lui, Carmen.

Carmen...

Plecase și ea de cîteva zile. Cîte ? — nu știa precis, timpul parcă se dizolvase pentru el. Inainte de plecare a trecut să-și ia rămas bun.

In după-amiaza aceia, suflarea grea a arșiței înăbușitoare așternuse pe sub storurile ușilor deschise, pale de aprinsă nemișcare în penumbra roșiatică a biroului. Fix și cu privirea fixă Camil, în scaunul de lucru, aștepta primii fiori reci. O clipă nu-și dăduse sama că sta în fața lui și îl privea.

Surîsul ei, puțin nedumerit, îl trezise și, fără să vrea, ochii căutaseră jurnalele aruncate pe jos. In mod absurd, parcă s'ar fi așteptat s'o vadă aplecîndu-se. Se ridicase încet, ocolise biroul și, în fața ei, îi luase mînile calde sub pielea subțire a mănușilor. Apoi lunecînd brațul în jurul umerilor, îi mușcase buzele atît de tare, că ochii ei reci se umeziseră.

Puțin amețită se lăsase în fotoliul adînc și îl privise întrebător. Apoi își scoase mănușile și pălăria, punîndu-le pe colțul biroului.

Camil, lungit pe covor în fața ei, sprijinit cu bărbia într'o mînă, stăruia cu privirea pe genunchiul ideal de rotund a cărui îndoitură încerca să o desvălue în gînd, întrevăzînd între păienjenișul de aur al ciorapului și marginea rochiei de soie-écrue, o fășie de ivoriu.

Iși amintiseră amîndoi că nu și-au spus încă nici un cuvînt.

Ea își trecuse limba peste buza puțin răsfrîntă pe care roșea o șuviță proaspătă de sînge și se înfiorase de gustul fierbinte de coclit.

Camil îi întinsese mîna. Un surîs, din ce în ce mai pronunțat, descoperise un minunat șirag de dinți pe albeața unuia dintre care se întinsese un strop din șuvița roșie. Piciorul cu pulpa sculpturală, neobișnuit de înaltă, alunecase lin pe marginea fotoliului și trupul ușor netezit, moleșit dintr'odată, se prăvălise peste Camil încolăcindu-l.

Rămăseseră în urmă, o vreme ce cursese inconsistent, inerți în unda roșiatică a covorului, întinși unul lîngă altul, în tăcerea catifelată în care urcau și coborau respirațiile lor din ce în ce mai egale, apoi, stropi argintii, clopotele tramvaelor și, vag, sgomotul străzii domolit de atmosfera grea ce încropea bulevardul.

Apoi totul se topise într'o amorțire stranie.

Intr'un tîrziu — cînd? — Camil îi prinsese mîna și îi sărutase vîrful degetelor lungi, minunat fuselate, mîna pe care apoi o păstrase într'a sa și care după un timp se retrăsese încet.

Ca prin vis se auzeau bătăile pendulei din vestibul pe care Camil încerca șovăelnic să le numere.

O imperceptibilă boare răcoroasă, începuse să se strecoare pe sub storuri. Se însera. Carmen avea să plece...

Buzele lui doriseră, curat, umezeala parfumată a mînii pe care, fără să ridice pleoapele, întinsese iar brațul să o caute. Dar nu o găsise. Iși ațintise auzul. Prin ușile deschise venea glasul strălucitor de vesel al robinetelor.

Carmen avea să plece...

Brațul, instinctiv, cercetase iar covorul.

Era oare cu adevărat a ei mîna pe care o sărutase lin, ca pe a unui copil ?

Nelămurite, foarte nelămurite dorințe îi mîngîiaseră sufletul amorțit de atîta vreme.

Robinetele tăcuseră și pasul ei alunecase pe covor, oprindu-se lîngă el. Vocea caldă și totuși poate intenționat mai indiferentă decît era în realitate, cursese leneș peste tăcere.

— Delicioasă e cutiuța asta. Imi place mai ales sistemul de uși și panoul de oglindă dela bae.

Un chibrit sfîrîise scurt, împrăștiind miros de fosfor.

Camil simțea vîrful pantofului atingîndu-i coasta.

Mîna mîngîiase glesna, apoi alunecase în sus pe pulpă, oprindu-se la îndoitura genunchiului pe care o cuprinsese în palmă.

— Camil, am venit la patru și acum e aproape șapte, — făcuse vocea ei ca un reproș.

Mîna trecuse marginea ciorapului căutînd dunga rochiei, dar nu găsise nimic.

Ridicase pleoapele. Inserarea punea umbre fugare pe trupul de fildeș ce, privit de jos, părea și mai suplu. Goală, Carmen fuma, calm, țigareta egipteană nemăsurat de lungă fixată în port-țigaretul de sidef.

După cîteva rotocoale de fum, fără să-și scoată piciorul din îmbrățișarea mînii, susținută de ea, se întinsese spre biroul, rezemînd de călimări țigara neconsumată. Apoi îngenunchiase lîngă el și se frecase la ochi, resfrîngîndu-și puțin buzele, ștrengărește.

— Mi-e somn.

Se lungise alături de el, aproape de tot, cu capul pe braţul lui, întins pe covor.

— Ştii ? Intr'un ceas trebue să plec la ţară. Fac două ore cu maşina şi i-am promis lui Stamate să fiu cel mai tîrziu la 10 acolo. Şi mi-e un somn, un somn !...

Se ghemuise şi mai aproape de el.

Pendula din vestibul bătuse de şapte ori.

Carmen avea să plece...

Gîndul stăruia nedesluşit şi bizar. Ii sărutase iar mîna, mîna aceia atît de străină.

— Carmen...

Se întorsese spre ea, ridicîndu-se puţin, dar fără să-i tragă braţul de sub cap. Ochii ei lungi îl priveau pe subt genele albastre. Şiragul de dinţi strălucitori, apăruse între buze.

— Ştiu, mi-ai spus-o; aşa, semăn cu Greta Garbo.

— Nu, nu asta...

Iarăşi tăcerea catifelată, apoi cu vocea mai joasă şi mai adîncă :

— Carmen.

O mîngîiase pe frunte cu mîna rămasă liberă, îi desgolise tîmplele şi sprînceana stîngă de părul rebel pe care-l dăduse pe spate, degajînd figura pe care voia s'o privească mai bine.

Carmen închisese ochii şi buzele intredeschise surîdeau vag. Se aplecase încet peste ea şi îi sărutase, abia atingîndu-le, pleoapele ce tremuraseră, apoi gura, lin, cu buzele strînse, cu un ecou de îndepărtată şi nedesluşită căldură lăuntrică.

Dar buzele ei se mişcaseră şi îi simţise limba fină strecurîndu-se printre ale sale, încercînd, imperioasă, să-i descleşteze dinţii.

In acelaşi timp, în umeri i se înfigeau unghiile mînilor ce se îngreunau de trupul care voia să se ridice înspre el, strivind sînii de pieptul lui. Dar Camil sărise în picioare lăsînd-o să alunece moale pe covor.

— Eşti uricios astăzi. Şi ce o să păţesc eu pentru tine deseară, cînd o să ajung tîrziu...

— Pentru mine?

Carmen se ridicase puţin, rezemîndu-se cu spatele de colţul biroului.

— Desigur.

Camil revenise de la fereastră şi rămăsese în picioare.

— Felul obişnuit de a vorbi te face să spui, fără să vrei, un neadevăr. Ai venit pentru tine, pentru nervii tăi, pentru... însfîrşit pentru că îţi făcea ţie plăcere să vii.

— Luate lucrurile astfel, poate că da. Totuşi...

— Totuşi...?

Camil îi privise buzele cu o atenţie dintr'odată încordată, voind să soarbă răspunsul care însă nu venise.

Sta gînditoare în genunchi.

— Camil, ce ai astăzi, Camil ?

Ridicase din umeri.

In picioare, în faţa lui, îl privise parcă absentă. Apoi, cu mişcări lente, îşi lipise trupul de al lui, încolăcindu-i cu braţele gîtul şi cu nesfîrşită grije frămîntîndu-i între dinţi buza de sus, apoi cea de jos. O clipă se lăsase puţin pe spate, privindu-l iarăşi, apoi deodată, încleştind sălbatec îmbrăţişarea, îi sorbise gura într'o sărutare aprigă, contopindu-şi limba cu a lui.

Şi se prăvăliseră iarăşi pe covor.

Cînd plecase Carmen, pendula din vestibul bătea opt şi jumătate. In întuneric ascultase sgomotul motorului aprins în grabă, apoi sirena pierzîndu-se în larma bulevardului.

Opt şi jumătate.

Criza nu venise şi nu venea. Oare se sfîrşise? Dar îşi reaminti că în ajun nu venise decît după miezul nopţii.

— Paludismul meu e tot ce poate fi mai snob: în vremea lui Picasso afectează înclinări romantice.

Nu spusese faţă de Carmen că e bolnav. Ar fi trezit poate mania devotamentului degenerat. S'ar fi oferit poate să-l îngrijească.

Numai ideea şi-l obosise. L-ar fi exasperat pînă la urmă prezenţa continuă a femeii acesteia a cărei ariditate începea să-l oprească. Prezenţei sale îi prefera singurătatea care îi era mai puţin străină, în cadrul ajuns acum familiar.

Intr'adevăr erau zile de cînd se instalase şi zile petrecute aproape în întregime acolo. Şi apoi era aşteptarea febrei, invariabil aceiaşi: paşii din ce în ce mai nervoşi pe covor, articolul mereu început, mereu neisprăvit; jurnalele răsfoite apoi aruncate şi iar paşii nervoşi.

Insfîrşit primii fiori îngheţaţi îl străbăteau. Se întindea pe divan. Un frig polar îl făcea să strîngă cu putere dinţii pentru a-i împiedica să clămpăne. La început se acoperea cu cele mai groase cuverturi pe care le avea.

Dar îşi dăduse seama că e inutil. Valul de ghiaţă era ca o avalanşă alpestră împotriva căreia totul pare ridicol. Apoi venea febra. O simţea pornind din adîncuri de întuneric, crescînd pe nesimţite, crescînd înfricoşător, ca o mare ce se revarsă imensă, cotropitoare, în toate mădularele. Faza aceasta era plăcută, foarte plăcută chiar. După frigul chinuitor, căldura treptată da senzaţia unei băi fierbinţi în care toţi muşchii, tot corpul se destinde, amorţind.

Numai mintea rămăsese trează, dobîndind dimpotrivă o agerime neaşteptată. Nici odată nu şi-ar fi închipuit că la 40°

poţi avea o aşa acuitate şi mobilitate de spirit. Imaginile se legau şi se deslegau fulgerător, aproape ca în vis. Dar pe cînd în vis legătura e destrămată, fără sens şi, de cele mai multe ori, absurdă, aici totul se înlănţuia implacabil şi riguros logic. Apoi totul se contopea în cenuşiu uniform: doar în negura pleoapelor de plumb sclipeau bizare străfulgerări care se roteau ca jerbele focurilor de artificiu.

Şi zilele curgeau: 7-10-14...

Începuseră să fie exasperante. Nervii se întinseră ca sonore coarde de vioară. Recluziunea devenea insuportabilă, cu atît mai mult că venise de la ţară pentru acel îndepărtat nebulos, pe care abia îl atinsese şi trebuia să-l şi părăsească, pe care îl dorea iarăşi şi poate şi mai puternic încă.

Această dorinţă însă îl mulţumea. Mai precis: îl asigura, căci nu făcea decît să întreţină, chiar să întărească anestezia pe care o realizase atit de bucuros la sosirea în Bucureşti. Timpul îi părea însă îngrozitor de lung. Nu mai aştepta nici febra: se obişnuise cu ea şi îi devenise indiferentă. Golul aşteptării îl umplu cu paragrafele de drept, căci veneau examenele pentru care trebui să revadă în cîteva dimineţi facultatea.

Examenele trecură aşa cum veniseră. Le înghiţi mecanic, cu aceiaşi indiferenţă cu care înghiţea dozele de chinină din ce în ce mai amară. Coborînd scările după cel din urmă examen, un coleg căzut îi spusese răutăcios, în treacăt: „tînărul licenţiat”. Se uitase după el curios. E adevărat, era licenţiat. Ce reprezenta pentru el licenţa? Un liber parcurs, un petec de hîrtie care, depus la Palatul Sturza, îi va asigura — în urma examenului de ataşat — un paşaport internaţional; era cheia vieţii de nomad în sleeping pe care avea s'o înceapă cîndva — cînd ? nici el nu ştia bine.

Singură o uşoară umbră stărui la ideia că este licenţiat: se sfîrşea ceiace ar fi putut fi o epocă în viaţa lui.

Nu mai era student. Dar nu fusese niciodată, pentrucă... nu putuse fi. Nu ştiuse cum începuse viaţa de student, de aceia nici nu simţea cum sfîrşeşte. Zilele fură însă mai goale şi se simţea tot mai slăbit de friguri şi tot mai sălbatec. Dar într'o seară febra nu veni. A doua zi începu s'o aştepte ca în primele zile, dar zadarnic. Să-i fi trecut ? Nu încă, spuse doctorul. Crizele or să fie mai rare şi mult mai uşoare, nu mai are dece să mai stea mereu în casă, dar să nu se obosească şi să nu înceteze mai ales injecţiile cu chinină.

I. Igiroşianu

Istoria presei romîne din Banat[1]

II. Cei dintîi ziarişti bănăţeni.

Presa romînă n'a putut să prindă baze solide în Banat decît după restabilirea regimului constituţional în Ungaria, fiindcă pînă la această dată, din cauza împrejurărilor vitrege pentru neamul nostru, lipseau posibilităţile de a scoate o gazetă romînească pe teritoriul Banatului. Abia după anul 1860 se ridică pleiada de gazetari romîni bănăţeni, care se grupează mai întîi în jurul ziarului „Albina“ din Viena, unde au făcut o adevărată şcoală profesională, iar în urmă se întorc la ei în Banat, ca să înceapă apostolatul scrisului romînesc şi să semene sămînţa slovei romîneşti pe aceste meleaguri, de unde limba noastră strămoşească a fost izgonită de atotputernicia erarhiei sîrbeşti în umila colibă a iobagului nostru ţăran. Primii purtători ai condeiului de gazetar erau Vicenţiu Babeş, directorul ziarului „Albina“ şi redactorii acestui ziar: Iulian Grozescu şi Gruia Liuba, iar cel dintîi care a aşezat piatra fundamentală a gazetăriei politice romîneşti în Banat prin înfiinţarea ziarului „Luminătorul“ la Timişoara în 1880, era Pavel Rotariu.

«Albina» din Viena şi programul ei (1866—1876)

Familia Mocioni din Banat a întemeiat la Viena în 1866 o mare gazetă politică romînească, cu un program naţional, încredinţînd direcţia acestei gazete publicistului bănăţean Vicenţiu Babeş. Titlul gazetei era „Albina“ şi apărea de trei ori pe săptămînă, fiind tipărită la Tipografia Mechitariştiloru şi avînd de redactor responsabil pe dr. Georgiu Popa, iar editor pe Vasile Grigoroviţia. Gazeta a fost susţinută din fondurile subvenţionate de familia Mocioni. Primul număr al „Albinei“

[1] Vezi «Viaţa Romînească» No. 5 şi 6.

a apărut în ziua de Paști a anului 1866, adică la 27 Martie
1866, cu un articol de fond semnat de Andreiu Mocioni, Geor-
giu Mocioni, Antoniu Mocioni și dr. Alexandru Mocioni, în
care frații Mocioni publică programul acestei gazete, o con-
fesiune de credință, care era oglinda fidelă a gîndirii romî-
nești de atunci. Avînd în vedere importanța acestui program,
care poate fi considerat totodată și ca sîmburele din care a
ieșit programul partidului național romîn de mai tîrziu, îl pu-
blicăm în întregime:

Cristos a inviatu

Cu această dulce salutare venimu a presentá asta-di acesta foia
onoratului nostru publicu cetitoriu.

De mulți ani nutrimu dorinți' a și planulu d'a înființa o foia pu-
blicistica ca organu naționale nedependinte și liberale, pentru tote in-
teresele intregului poporu romanu, adeca o foia naționale generale;
de multe ori am fostu forte aprope de realisarea acestui planu alu
nostru; dar impregiurari și respepte multu cumpenitorie, candu de
un'a, candu de alt'a natura intrevenira tot d'atate-a ori, spre a ne im-
pedeca.

Nu necunoscemu, ba sentimu pre bine, cumca multe d'intre impre-
giurarile și momintele cumpenitorie neci asta-di nu sunt mai favori-
torie întreprinderei nostre: totu-si daca nu ne insiela esperiențí'a de
tote dilele sentiulu comunu, ce de diumetate de anu și mai bine ni se
manifesta de pretotindene, asié ni se pare, cá necesetatea unei atari
foi a devenitu intetitorie în gradulu celu mai mare, prin urmare cá
înființarea ei nu mai pote suferi amanare, for'de scadere pentru causa
nostră.

In Europa totă, dar' mai vertosu în patriele nostre a le Romani-
loru, evinemintele politice se imbuldiescu, referintiele publice și prin
aceste-a în gradu mare și cele private, necontenitu se incurca și se
incorda, si facia cu aceste miscaminte și iritațiuni a le spiretului, a le
vietiei poporeloru, incercarile poporeloru d'a se orientá, de a-si chia-
rifica intre sine interesele vitali, d-a se apropia si alia spre intimpi-
narea și devingerea greutațiloru și pericleloru amenintiatorie d'in di
în di suntu totu mai dese și mai intensive, și parteciparea la ele d'in
di in di cauta sê fie totu mai generale, daca e ca acele încercări sê co-
respunde postulateloru logicei și lipsei fapte ce, și se ne conduca la
efectu binecuventatu, la complanare și impacare durabile.

Eca deci necesetatea urginte de unu organu natiunale generale, de
unu organu neangagiatu și nepreocupatu de parerile cutarei partite,
organu intre marginile legei și a le loialitatei pre catu mai liberu și
liberale, în care sentiulu și spiretulu națiunei intrege sê-și afle spre-
siunea si resunetulu seu curatu și genuinu, care precum lintea optica
aduna radiele sorelui într'un centru seu puntu ce incaldiesce și stra-
lucesce, asié sê adune elu d'in totu corpulu natiunei, d'in poporulu
romanu intregu schinteele spiretului publicu, și se le concentre spre
unu scopu morale, loiale și natiunale comunu.

Va se dica: noi in impregiurarile de facia politice și sociali sen-
timu adancu, si credemu a poté constatá intetitori'a lipsa de unu or-
ganu romanu de publicitate, carele devotatu mai pré sus de tote causei
romane natiunali mai intâiu „sê fie ridicatu preste veri ce partite și
provincialismu"; pre langa acest'a a sê fie scutitu de pateme, de pre-
judetie si cu deosebire de preocupațiuni confesiunali si de veri-ce res-
pepte partecularie, ba carele chiar spre scopulu unei intielepte și o-
neste medilociri intre tote aceste-a si altele asemene interese si direp-

tiuni, spre scopulu informarei, lamurirei si folosirei loru in interesulu
comunu, pentru tient'a nostra finale comuna, pentru inaintarea des-
voltarei si fericirei natiunali, prin cercarea și aflarea celoru mai bune
și mai secure câi natiunali, sê ni arate si stabilésca adeveratulu pro-
gramu natiunale corespundiatoriu insemnatei și greutatiloru tempu-
lui; mai departe carele chiar pentru ca sê pota deveni „generale",
adeca sê pote petrunde catu mai adancu în viéti'a poporului romanu,
sê se dee cu unu pretiu atatu de micu, in catu sê si-lu pota procurá
fie-care inteliginte; si mai la urma carele se foloseasca o limba și or-
tografia catu se potte de usiora, pentru ca sê pota fi cetitu și prece-
putu de veri care carturariu romanu.

Astfelu de organu e menita sê fie acesta foia „Albina" nostra.

Totu asemenea se va nisui ca si in catu pentru partile natiunei
nostre de preste Carpați, d'in Romania a scruta si a lamuri adeverata
opiniune publica, adeveratele interese și dorintie a le poporului, si
pre temeiulu acestor'a a-si forma politic'a ce va se represinte colonele
sale.

Cu unu cuventu; foia nostra se va feri de nisuintiele d'a impune,
d'a dicta opiniunea și judecat'a sa, politicá individuale natiunei in-
trege ca decisiva si infalibila, de a fauri si prescrié regule de conduita,
programe formali pentru natiunea intreaga si toti faptorii ei, si de a-si
aroga dreptulu de censura absoluta a supr'a loru.

In scurtu: programulu nostru politicu, cu care incepemu acésta
foia, e, cum am dice-dorinti'a de a mediloci statorirea unui adeveratu
programu natiunale, adeca: prin cercarea si consultarea scrupulosa si
fidele a sentieminteloru, pareriloru, si interesiloru poporului nostru
lamurindu-le si desvoltându-le aceste-a amesuratu cerintieloru tempu-
lui seriosu și credinciosu, cu ajutoriulu celoru mai solidi si zelosi,
mai esperti, invetiati si probati barbati ai natiunei nostre, á combina,
a representa si a apera câile si modalitatile cele mai potrivite spre a-
jungerea sus atinsului nostru scopu natiunale comunu.

Condusi de astfel de intentiuni natiunali, am fundatu acésta foia
în Viena, cugetandu noi, cumca in impregiurarile de facia o capitala,
o cetate mare européna ca Viena, unu locu unde se faurescu sortile
poporeloru, unul puntu in carele se intalnescu mai dese ori cele mai
multe interese si cei mai vediuti faptori ai nostri, multu mai bine va
corespunde conditiuniloru si postulateloru unei foi romane destinata
pentru natiunea intrégа, éra de alta parte considerandu cá în Pesta
alu doile locu oportunu si asié se afla o foia politica romana de publi-
citate, care-i a nu ni-ar placé neci a paré cumca am voi să-i facemu
vr'o concurintia neplacuta, sentindu noi d'in contra lips'a de detorinti'a
comuna de a o cultiva si mai departe.

Indemnati totu de intentiunile politice natiunali ce le desvolte-
ramu mai sus, am statoritu foiei nostre unu pretiu, facia cu carele
suntemu convinsi cá pricepatori de lucru voru afla cumca la pre diu-
metate se da în daru; câtra acéstá numai dela zelos'a si energic'a spri-
ginire a publicului va depinde, ca ácésta foia câtu mai curundu sê iasa
de patru, de cinci și de șiese ori in septemana, si asié se devina diur-
nalu în adeveratulu intielesu alu cuventului, ca astfelu apoi marindu-i
si cuprinsulu, sê pota face siervitie si mai mari scopului la care ni-
suimu, la desvoltarea și ascecurarea natiunalitatei nostre mai pre sus
de tote.

Afara de politica, foia nostră se va ocupa și de literatura. Va pe-
trece cu atentiune tote miscamintele natiunei nostre pe terenulu lite-
rariu, va publica precatu i vor iertá angustele margini ale cuprinsului
seu din produptele eminiti ale geniului natiunale, va inregistra si ju-
deca opurile ce va aparé, facendu ca si aici nemica de însemnătate sê
nu remana ascunsu d'in antea ochiloru onoratului publicu. Acést'a o
consideramu de necesetate cu atatu mai vertosu cáci cultura și litera-

tur'a cutarui poporu e in strinsa legatura cu buna starea lui. Daca literatur'a şi cultur'a cutarui poporu înnainta impreuna, are sĕ urmeze bunastarea lui materiale si spiretuale, şi pedecele ce i se opunu, devinu delaturate cu usiorintia mai multa. Poporulu cultu nu pote fi seracu, natiunea ce si-are literatur'a sa propria, nu-şi pote perde natiunalitatea.

Se va vorbi şi despre economia, in tote ramurile ei, dar mai cu séma despre obieptele ei de cari se ocupa poporulu nostru anume comerciului vom darui din di în di tot mai multa atenţiune.

Spre inaintarea atinseloru intentiuni cu acésta interprindere noi din parte-ni nu vom crutia ostenelele si sacrificiele, catra acéstá „Albina" va nisui a si ingagia din toate partile locuite de romani consiliul si conlucrarea celoru mai emininti barbati a-i natiunei.

Deci, dupa ce insiraramu intentiunile nostre, acum'a ne adresamu onoratului publicu romanu, carui recomendandu cu tot'a caldura acésta foia, i rogámu spriginirea cu zelulu si energi'a cu care noi ne-am resolvitu a o înfiintia si a-i aduce sacrificiile nostre, fiindu noi convinsi, cumca prin astfelu de conlucrare zelosa si energica se va inaintá forte multu ajungerea la triumfare una causa drépta şi adeverata.

Caus'a nostra e drépta, e adeverata, şi pre aceste însuşiri ale ei, se baséza speranti'a nostra pentru triumfu, la carele de securu cu atatu mai curendu vom ajunge, cu catu, vom fi mai adancu petrunsi de dreptatea şi adeverulu ei, si cu catu vor sprigini prin devotamentu şi întieleptiune mai mare.

Cristos: „dreptatea şi adeverulu", s'a coboritu d'in ceriuri, omenimea, cu mintea ei intunecatu n'a vrut sĕ lu precépa, ci l'a batatu, l'a judecatu la morte pre cruce, apoi l'a înmormentatu; dar elu inviá a trei-a di, cáci nu se potea ca dreptatea şi adeverulu sĕ jaca in mormentu, şi prin acést'a dovedi lumei cá aceste doue virtuti nu potu fi ucise.

Deci începemu lucrarea nostra în numele Atotpotintelui, care s'a angagiatu a ájutá tote causele drepte şi adeverate.

Andreu Mocioni, Georgiu Mocioni, Antoniu Mocioni, Dr. Alexandru Mocioni.

„Albina" era organul de afirmare a opiniei publice romîneşti de dincoace de Carpaţi. Politica şi atitudinea ei era obiectivă şi nu căuta decît să apere interesele neamului nostru. Dar în momentul cînd guvernul maghiar, pus la adăpostul diferitelor drepturi cîştigate dela Viena, a început să adopte o politică de opresiune a naţionalităţilor şi era călăuzit de spiritul de nesocotire a poporului romînesc, „Albina" a păşit făţiş în contra guvernului dela Budapesta şi a ridicat tonul unei opoziţii hotărîte. Rezultatul a fost că s'a interzis intrarea „Albinei" în Ungaria, ceiace a însemnat şi distrugerea ei, fiindcă odată ce această gazetă nu mai putea fi expediată cetitorilor pentru care era scrisă, nu mai avea nici o raţiune de existenţă. Vicenţiu Babeş a fost nevoit să întrerupă apariţia ei şi să se mute cu ea la Budapesta, unde la 16 Iulie 1869 o scoate din nou, dar numai de 2 ori pe săptămînă.

„Albina" dela Budapesta a deschis o acţiune de opoziţie naţională romînească foarte pronunţată în contra guvernului maghiar. Ca deviză purta: „Dacoromînie morală, culturală, una şi indivizibilă" şi era cea mai răspîndită gazetă romînească, mai ales că tonul ei plin de curaj impunea şi plăcea poporului nostru. „Albina" a apărut pînă la 31 Decembrie 1876, cînd a fost nevoită să-şi sisteze apariţia din cauza lipsei de redactori şi colaboratori, fiindcă toţi aceia care scriau la această gazetă înfundau puşcăria sau erau expuşi pentru orice lucru de nimic să îndure vexaţiunile proceselor de presă. Vicenţiu Babeş avea atîtea procese de presă (şi unul pentru „înaltă trădare"), încît condeiul său de gazetar era înfrînt sub greutatea lor. Serviciul pe care l-a adus „Albina" cauzei romîneşti este nepreţuit de mare şi gazetăria curajoasă pe care au făcut-o Vicenţiu Babeş, Iulian Grozescu şi Gruia Liuba în coloanele ei, este o manifestare a demnităţii noastre naţionale, pentru care Romînii bănăţeni erau totdeauna gata să aducă orice jertfe.

Biografia lui Vicenţiu Babeş

Vicenţiu Babeş s'a născut în 1821 în comuna Hodoni şi era fiul lui Gheorghe Crişmariu, un ţăran fruntaş din comuna Moşniţa, care murind pe timpul cînd Vicenţiu era încă mic, bunicul acestuia dinspre mamă: Mitra Babeş, neavind copii şi nici alţi nepoţi, l-a adoptat şi i-a dat numele său de Babeş. Bătrînul Mitra Babeş era un cărturar cunoscut al timpului şi avea legături de prietenie cu fabulistul Dimitrie Ţichindeal, care era atunci preot în comuna Becicherecul-Mic, şi cu pedagogul Mihai Roşu din Jadani. La insistenţa acestora, Mitra Babeş, l-a adus pe Vicenţiu la Timişoara, ca să-l înscrie în şcoala romînească care funcţiona pe lîngă biserica Sf. Ilie din Fabric, pentruca să facă din el preot în satul său natal. Trece de aici la şcoala sîrbească şi apoi la şcoala germană din Cetate. Studiile secundare le face la gimnaziul din Timişoara şi la liceul din Seghedin (1841). Cursurile teologice le urmează la Carloveţ şi la Seminariul din Arad (1848). Vicenţiu Babeş însă n'a mai vrut să se facă preot şi atunci pleacă la Budapesta ca să studieze dreptul. După terminarea cursurilor juridice se întoarce la Arad, unde a fost numit în 1846 ca profesor la Institutul pedagogic romînesc, iar în anul 1849 i se încredinţează direcţia celor trei districte ale şcoalelor romîneşti din Banat. Dar încă în acelaşi an fu chemat la Arad, ca să plece la Viena ca septemvir în delegaţia romînă, care trebuia să reprezinte părţile romîneşti ale Banatului şi Aradului în rîndurile deputaţilor, care funcţionau pe lîngă ministerul împărătesc din Viena. In Decembrie 1849 şi în anul următor lucrează ca redactor al textului romînesc şi ca translator la gazeta în care se publicau legile imperiale şi ordonanţele guvernului. La începutul anului 1851, cînd s'a reorganizat înalta curte de casaţie şi justiţie cu competinţă asupra întregului imperiu, Vicenţiu Babeş fu numit grefier la una din secţiile acestei Curţi.

Vicenţiu Babeş se căsătoreşte în Viena cu Sofia Zuckor, fiica unui milionar, care însă nu peste mult dela căsătoria fetei şi-a pierdut toată averea. Nevasta lui Babeş a trecut la religia gr. ortodoxă încă din momentul cununiei şi era o bună creştină. La 1853 se naşte în Viena primul său băiat, marele chimist de mai tîrziu Dr. Aurel Babeş, iar la 1854 se naşte tot în Viena al doilea băiat: Victor Babeş, care devenise un renumit profesor la Universitatea din Bucureşti.

In timpul şederii sale la Viena s'au întărit legăturile intime de prietenie între Vicenţiu Babeş şi fraţii Mocioni, mai cu samă de cînd Babeş i-a ajutat ca să cîştige un proces de vre-o 5 miloane florini în

contra unor magnați unguri, cărora frații Mocioni le-au împrumutat această sumă enormă, dar care au refuzat să o mai restitue. Și din acest moment nici un membru din familia Mocioni n'a întreprins ceva mai important, fără ca să nu-i ceară în prealabil sfatul lui Babeș.

Vicențiu Babeș și-a făcut un nume de om politic și și-a tras o cale sigură în viața publică a Romînilor de dincoace de Carpați prin publicarea în limba germană a broșurei: „Die Sprach-und Nationalitätenfrage in Oesterreich", care a fost mult comentată în toate cercurile politice ale monarchiei.

După ce Ungurii s'au despărțit de Austria, Vicențiu Babeș a fost numit consilier la Curtea de Apel din Budapesta, unde a funcționat pînă la 1869 luna Aprilie. Incepînd cu anul 1861 este mereu ales deputat în circumscripția Sasca-Montană și activitatea sa parlamentară este atît de vastă, încît a vorbi despre ea în cadrul unei mici biografii ar fi imposibil. Toată activitatea politică a lui Babeș este însă pe larg tratată în imensa operă a lui Teodor V. Păcățianu: „Cartea de aur sau luptele politice naționale ale Românilor de sub Coroana Ungară" publicată la Sibiu în 8 volume.

Cu ocaziunea unei alegeri de deputat, cînd Vicențiu Babeș a venit în mijlocul poporului ca să vorbească, un oarecare Tanasie Cimponeriu, fiul preotului din Tîrnava de lîngă Reșița, l-a denunțat pe Babeș guvernului maghiar ca fiind un agitator periculos pentru ordinea și liniștea patriei, iar guvernul l-a suspendat pe Babeș imediat din serviciu pierzîndu-și astfel și dreptul la pensie. Denunțătorul însă, drept recompensă, a fost numit în locul lui Babeș.

Vicențiu Babeș a colaborat la mai multe gazete. Cea mai mare parte a activității sale de gazetar a desvoltat-o însă în coloanele ziarului „Albina" dela Viena și apoi dela Budapesta. Stăpînea bine limba latină și slavă, dar mai ales aceasta din urmă o cunoștea așa de bine, încît a tradus din vechea limbă slavă în cea comună rusească un document important pe sama Curții Rusiei, pentru care lucrare Țarul Alexandru I l-a onorat cu 10.000 de ruble.

Vicențiu Babeș activează în viața politică și parlamentară pînă în anul 1891, cînd se retrage pe un motiv de convingere intimă, care nu-l mai lăsa ca să adere la noua tactică adoptată și urmărită de partidul național romîn. El nu putea să se împace cu ideia ca Romînii să ceară respectarea drepturilor lor pe calea unui memorand înaintat împăratului, fiindcă el nu mai avea nici o încredere în cuvîntul și promisiunile acestuia. De aceia la a cincea conferință națională care a fost convocată pe ziua de 20 Ianuarie 1892 la Sibiu cu scopul de a alege pe delegații romîni care să prezinte Memorandul împăratului, Vicențiu Babeș, deși fusese ales președinte al acestei Conferințe, nu s'a mai prezentat. Fiind întrebat de prietenul său, învățătorul Sofronie Liuba din Maidan, dece nu s'a dus și el cu Mocioni și cu Ardelenii la Viena ca să prezinte Memorandul împăratului, Babeș i-a răspuns: „Pentrucă noi știm că Franz Iosef ne promite numai și nu ne face nimic, fiindcă se teme de Unguri. Tot astfel s'a întîmplat și în anul 1867 cînd am fost în deputație cu Romînii ardeleni și bănățeni, ca să cerem împăratului drepturi pe sama neamului nostru. Și împăratul ne-a răspuns cu ochii plini de lacrimi că „Vă dau dragii mei, vitejii mei, credincioșii mei, tot ce îmi cereți" ținîndu-mă pe mine și pe Hodoș de umăr, iar mîne zi ne-a dat pradă Ungurilor. Noi mai știm că Iosif al II-lea l-a îndemnat pe Horea să facă revoluția din 1784 și apoi l-a lăsat să fie tîrît cu roata de Unguri; și tot așa a făcut și cu Iancu, care i-a scăpat tronul. Fii sigur că și pe memorandiști îi va lăsa pradă Ungurilor, dar nu va ține mult, cînd și pe el îl vor duce Ungurii la perire".

Și cîtă dreptate a avut Vicențiu Babeș!

S'a retras apoi din vîltoarea luptelor politice și s'a dedicat cu totul studiilor sale istorice. A scris o istorie bisericească al cărei ma-

nuscris a rămas la fiul său Victor din București. Era membru activ al Academiei Romîne dela înființarea ei.

Este foarte interesant de știut, că Vicențiu Babeș a profețit izbucnirea războiului mondial și făurirea Romîniei-Mari deja pe timpul cînd scria la „Albina" și această credință a sa a tălmăcit-o și într'un articol de fond („Albina" nr. 23—24), în care scria: „Nu e departe timpul cînd se va da o luptă între Germani și Slavi, dar ca să nu crească crengile pînă la ceriu, nici a Germanilor și nici a Slavilor, va interveni și rasa latină, Italia, Francia, și va erupe un rezbel mondial". Iar prietenilor lui le spunea în legătură cu acest articol că „atunci a bătut ceasul mîntuirii noastre de Unguri".

Pentru istoria presei romîne din Banat, activitatea ziaristică a lui Vicențiu Babeș este de o importanță foarte mare, fiindcă sub directivele și îndrumările sale s'au format cei dintîi ziariști bănățeni, care au pus bazele gazetăriei romîne în Banat.

Biografia lui Iulian Grozescu (1839—1872)

Cea mai expresivă figură a gazetarului de profesie era însă Iulian Grozescu. Născut la 20 Iunie 1839 în Comloșul-Bănățean; liceul îl urmează la Timișoara, Arad și Oradea-Mare. Deja ca elev de liceu a început să scrie, iar unele lucrări ale sale asupra literaturii romînești erau chiar publicate în anuarul societății de lectură a gimnaziului din Arad. După studiile secundare trece la Pesta, unde urmează dreptul și colaborează (1862) la ziarul „Concordia", care apăruse de 2 ori pe săptămînă cu program politic și literar sub direcția lui Sigismundu Popu începînd dela 15 August 1861 și pînă la 25 Decembrie 1870. Tot în anul 1862 colaborează la „Strigoiulu", foaie umoristică și satirică ilustrată, care apăruse odată pe săptămînă la Pesta sub direcția lui Emeric B. Stănescu. In anul următor, în luna Martie 1863 scoate la Pesta împreună cu Emeric Stănescu o revistă literară „Speranția", care însă a trebuit să-și sisteze apariția din lipse materiale. La 13 Octombrie 1863, cînd bănățeanul George Ardeleanu editează la Pesta foaia glumeață „Umoristulu", Iulian Grozescu trece colaborator la această revistă satirică, unde lucrează aproape doi ani. In timpul acesta s'a legat o prietenie între Grozescu și Iosif Vulcan, care era prim-redactor la „Umoristul", iar când Iosif Vulcan fondează la Pesta în ziua de 5 Iunie 1865 revista enciclopedică și beletristică „Familia", Iulian Grozescu devine redactorul acestei reviste, în care a publicat afară de poezii, și o mulțime de articole culturale și științifice. După doi ani s'a întors în Banat, continuînd însă să colaboreze la „Familia". A mai scris apoi la foaia literară bisericească „Speranția" a teologilor din Arad (1869) și la revista umoristică „Gura satului" care apărea la Pesta. In 1870 trece la București unde scoate la 30 Noembrie un ziar bisăptămînal „Poșta romînă" din care însă n'au apărut decît 8 numere. In Noembrie 1871 este invitat să se întoarcă la Pesta ca să redacteze ziarul „Albina", unde figurează ca redactor responsabil dela 11 Noembrie 1871 pînă la 7 Mai 1872. Dela 14 Ianuarie pînă la 12 Maiu 1872 scoate la Pesta și un ziar umoristic „Priculiciu", care reapare la Timișoara în 1874 sub redactarea lui Pavel Rotariu. Iulian Grozescu a suferit de tuberculoză și această boală a sa s'a agravat așa de mult, încît în luna Mai 1872 fu nevoit să se întoarcă acasă pe lîngă părinții săi la Comloșul-Bănățean, unde a și murit în ziua de 21 Mai același an. La un an după moartea sa, poeziile lui Iulian Grozescu au fost adunate și publicate într'un volum la Arad.

Biografia lui Gruia Liuba Murgu (1845—1877)

Colaboratorul cel mai intim al lui Vicențiu Babeș și ziaristul care avea cel mai ascuțit condei în redacția „Albinei" este Gruia Liuba

Murgu, o personalitate de gazetar politic cum puţini erau pe vremea aceia, despre care însă puţin s'a vorbit şi nu s'a scris aproape de loc, iar biografia sa este chiar necunoscută. Am izbutit să adun dela familia Liuba, dar mai ales dela Sofronie Liuba din Maidan încă pe vremea cînd trăia, o mulţime de date istorice cu privire la toţi membrii familiei Liuba, care s'au afirmat şi manifestat pe teren literar sau artistic, dar mai ales referitor la Gruia Liuba.

Gruia Liuba s'a născut în 1845 în comuna Maidan. Tatăl său Demian, precum şi bunicul său Murgu Liuba erau ţărani. Clasele primare le-a făcut în şcoala învăţătorului Daniel Liuba Marcu din Maidan, care era tatăl scriitorului Sofronie Liuba. Venind într'o zi la Maidan unul dintre fraţii Mocioni să-l viziteze pe dascălul Daniel Liuba, şi văzîndu-l pe micul Gruia Liuba atît de priceput şi de talentat pentru carte, i-a dat acestuia un „galben" (un ban de aur) şi fiindcă a văzut că tatăl lui Gruia ca plugar sărac nu este în stare să-l trimită pe fiul său la şcoale mai superioare, Mocioni a făcut promisiunea că se va îngriji el de Gruia Liuba ca să poată urma şcolile mai departe. Şi de fapt Gruia trece la gimnaziul din Timişoara, unde stă 8 ani în casa familiei Mocioni, iar după terminarea studiilor secundare cu un succes strălucit, se duce la Pesta ca să urmeze dreptul, locuind şi aici ca bursier al familiei Mocioni în casele acestei familii. Gruia Liuba era singurul bursier care a rămas ataşat şi recunoscător familiei Mocioni pînă la moarte, fiindcă nu s'a despărţit de „Albina" nici o clipă.

Gruia Liuba ca ziarist la „Albina", unde funcţiona şi ca redactor responsabil şi astfel trebuia să suporte şi o serie de procese de presă din cauza unor articole scrise de alţii, a fost autorul celor mai aprinse articole care umpleau coloanele „Albinei" de entuziasm şi de naţionalism romînesc. In anul 1874, cînd Ungurii au desfiinţat Graniţa-Militară (regiunea Almajului), Gruia Liuba a scris un articol fulgerător în „Albina" îndemnîndu-i pe grăniceri să se opună desfiinţării acestei graniţe, căci o cedare în această privinţă ar însemna pierderea tuturor drepturilor. Din cauza acestui articol Gruia Liuba a fost trimis în judecată pentru răzvrătire şi agitaţie, iar Curtea cu juraţi din Budapesta l-a condamnat la 15 luni închisoare, fiind imediat depus în penitenciarul dela Vaţ. După eşirea lui din închisoare, Gruia Liuba s'a întors în Banat în comuna sa natală, unde a ţinut o grandioasă adunare naţională. Iată ce mi-a povestit învăţătorul Sofronie Liuba din Maidan despre această adunare:

„După eşirea lui din temniţa Vaţului, mi-a scris că vine acasă la Maidan, iar eu am sculat toate satele din jur, aşteptîndu-l la gara din Oraviţa şi petrecîndu-l pînă la Maidan. Cortegiul acesta a fost aşa de mare, încît trăsurile care l-au petrecut, n'au avut loc în comună şi în oboarele sătenilor, deşi Maidanul e aproape de 3 km. lung. In mijlocul satului este un loc gol, cu o cruce de piatră la mijloc, pusă pe locul unde în vechime se ţineau judecăţi (forum romanum), iar astăzi loc de joc, destul de spaţios, şi aici de pe un podium făcut din scînduri, a ţinut Gruia o vorbire de două ori poporului adunat, spunîndu-i toate suferinţele noastre dela Unguri şi îndemnîndu-l să nu se lase amăgit de trădători şi să stea totdeauna lîngă partidul naţional în fruntea căruia sînt Mocionenii, Babeş, etc.

După ce a scăpat Gruia Liuba din temniţa Vaţului, s'a căsătorit cu Alexandrina, fiica lui Vicenţiu Babeş. Se stabileşte apoi la Vîrşeţ, unde profesează avocatura. Aici începe o acţiune de readucere la rominism a Sîrbilor din Mehala Vîrşeţului, despre care se spunea că ar fi fost romîni. Şi aceasta i-a fost pieirea, fiindcă se zice că ar fi fost otrăvit la o cină unde fusese invitat de Sîrbi. Astfel Gruia Liuba moare în anul 1877 lăsînd un copilaş, pe Liviu, care era crescut apoi de bunicul său în Budapesta. Acest Liviu Liuba a făcut şcoala militară şi fiind trimis la un regiment din Bosnia, s'a îmbolnăvit acolo, şi readus la Budapesta a şi murit.

Biografia lui Pavel Rotariu (1840—1919)

O altă personalitate reprezentativă a presei romîne bănăţene din acele vremuri era şi Pavel Rotariu. L-am cunoscut bine pe acest părinte şi îndrumător sufletesc al poporului nostru din Banat încă de pe timpul cînd îl vedeam venind regulat în fiecare Duminică la biserica Sf. Ilie din Fabricul-Timişorii şi stăteam adesea cu el de vorbă, astfel că aşi putea să scriu o mulţime de lucruri interesante despre el. Dar în cadrul acestei biografii mă voi mărgini numai să scot la lumina tiparului cele mai importante date şi fapte din viaţa sa, pe care le-am cules fie din autobiografia sa păstrată în manuscris, fie din diferitele acte rămase la soţia sa.

Pavel Rotariu s'a născut în comuna Dragşina din judeţul Timiş în anul 1840. Tatăl său George Rotariu era învăţător la Vinga şi ducea o viaţă modestă, fiindcă pe vremea aceia dotaţia unui învăţător era de 160 florini, 25 punţi de sare şi slănină, 30 snopi de paie, locuinţa cu o grădină şi 2 jughere de pămînt. La 1852 moare tatăl său şi atunci mamă-sa, Ecaterina Ioanovici, îl trimite la şcoala nemţească din Timişoara-Fabric, deoarece aceasta a fost ultima dorinţă a lui George Rotariu, care vroia să facă din băiatul său Pavel un preot. Dar lui Pavel Rotariu deja de mic nu-i plăcea cariera de preot, fiindcă nu se putea împăca cu ideia ca în cazul dacă i-ar muri prima soţie să nu se poată căsători a doua oară şi apoi nu se putea împăca nici cu ideia ca să poarte barbă, aşa cum era impus preoţilor. Şi lucru curios, că Pavel Rotariu purta barbă la bătrâneţe. Astfel Pavel Rotariu după terminarea claselor primare evită să se ducă la şcoala nemţească din Timişoara. Dar i-ar fi fost chiar şi imposibil să urmeze această şcoală, pentrucă îi lipseau mijloacele materiale. Mamă-sa ca văduvă de învăţător trebuia să se susţină „cu acul", dar din cusăturile de chintuşe ţărăneşti nu putea să cîştige banii necesari pentru plătirea taxelor şcolare. Astfel Pavel Rotariu rămase dela învăţătură şi se angajase ucenic la un maestru străiţar, la care a lucrat vre-o 3 luni, pînă ce mamă-sa recăsătorindu-se cu un maestru cizmar din Fabric, Pavel Rotariu la îndemnul tatălui său vitreg se lasă de meseria străiţăritului şi intră în atelierul de cizmărie al acestuia. Dar această meserie fiind mult mai grea decît străiţăritul, Pavel Rotariu s'a hotărît să se lase şi de această meserie şi să-şi continue studiile. Ceiace l-a determinat însă pe Rotariu să părăsească atelierul de cizmărie, era faptul să ucenicii trebuiau să poarte în spate din tîrg în tîrg cizmele înşirate şi în număr de peste 30 pe o rudă lungă şi grea.

In toamna anului 1853 Pavel Rotariu s'a înscris la liceul din Timişoara, unde a urmat 6 clase. La Kecskemét a făcut clasa 7 şi la Beiuş clasa 8 împreună cu bacalaureatul. Pavel Rotariu a fost susţinut la şcoală din modestul cîştig al mamei sale, care rămînînd văduvă şi de al doilea bărbat, a fost nevoită să cîştige cele necesare pentru existenţă din pilărit. Rotariu cîştiga şi el cîte 2 florini şi 60 creiţari pe lună din serviciile ce le făcea unui profesor, dar din aceşti bani şi-a cumpărat o flaută şi a plătit un profesor ca să-l instruiască.

In anul 1861, după ce terminase liceul, s'a ocupat cu ideia de a studia silvicultura, fiindcă simţea o deosebită atragere pentru această carieră. Dar această ideie a trebuit să o abandoneze iute, fiindcă Academia din Maria-Zell îi ceruse ca taxe suma prea mare de 600 florini pentru ca să fie acceptat. Or, în timpul acela nu avea alt mijloc de existenţă, decît cei 10 florini chirie lunară ce îi primea pentru casa din Fabric. Atunci s'a hotărît să meargă la Budapesta să urmeze dreptul, avînd toată nădejdea că pe lîngă această sumă va mai putea ob-

ţine şi un ajutor material dela familia Mocioni şi astfel se va putea susţine la universitate. Pentru acoperirea cheltuielilor de călătorie, care atingeau suma de 30 florini, mamă-sa a mai vîndut unele obiecte din casă şi astfel Pavel Rotariu se duce la Budapesta, unde frecventează cursurile juridice timp de doi ani. De aici trece la universitatea din Viena unde a mai urmat şi ceilalţi doi ani de drept, dar unde a dus cea mai neagră mizerie, încît foarte adesea neavînd bani să-şi cumpere de mâncare, a plâns de foame, ba erau momente când îl cuprindeau şi gîndurile disperate ale sinuciderii. Şi în aceste momente mîngîierea sa era flautul, cu care a tălmăcit toată durerea sa sufletească prin melodioasele sunete ale doinelor bănăţene ascultate cu atîta admiraţie de vienejii care stăteau în vecinătatea sa.

Impins de lupta pentru existenţă, a început să bată la uşile ziarelor germane din Viena cu rugămintea ca să-l angajeze ca translator şi informator romîn. Norocul a început să-i surîdă, cînd ziarul „Neue Freie Presse" l-a acceptat ca să lucreze articole de informaţie politică asupra Romînilor. Pentru primul articol a primit 50 florini. Situaţia materială a lui Rotariu era deci salvată pentru moment. La 1866, cînd s'a înfiinţat ziarul „Albina" la Viena, Rotariu fu angajat ca censor, corector şi expeditor, precum şi colaborator la această gazetă, unde a făcut alături de Vicenţiu Babeş şi Dr. George Popa o bună şcoală gazetărească. Şi după doi ani de zile, cînd a trebuit să se întoarcă acasă din cauza unei boale ce o contractase, Pavel Rotariu vine în mijlocul Bănăţenilor cu meseria de gazetar bine învăţată şi aduce neamului său din Banat mijloacele profesionale necesare pentru punerea pietrii fundamentale a presei romîne bănăţene.

In 1868 se întoarce deci în comuna Jebel, unde mamă-sa era măritată pentru a treia oară. După ce s'a restabilit, Pavel Rotariu se duce la Timişoara, unde a fost numit ajutor de referent la Sedria orfanală. In anul următor se căsătoreşte cu fiica protopopului Meletie Dreghici din Timişoara, iar în anul 1873 trecînd examenul de avocat (cenzura), îşi deschide la Timişoara un birou de avocatură.

La 12 Aprilie 1874 scoate la Timişoara cea dintîi gazetă romînească cu caracter mai permanent, şi anume publică revista umoristică „Priculici" care a fost fondată de Iulian Grozescu la Pesta în anul 1872. Această revistă satirică continuă să apară pînă în luna Septembrie 1875. Mai tîrziu la 17 Martie 1880, împreună cu socrul său Meletie Dreghici, care era un om cu multă autoritate în toată regiunea, pune bazele primului ziar politic romînesc din Banat, care stă în serviciul opiniei publice romîneşti aproape două decenii. Acest ziar a apărut la Timişoara sub titlul „Luminătoriul", la început de 2 ori, apoi de 3 ori pe săptămînă, pînă în luna Ianuarie 1894, cînd ziarul este reorganizat şi transformat, cu ajutorul tuturor Romînilor din ţinutul Timişoarii şi cu colaborarea celor mai distinşi publicişti bănăţeni, într'un mare cotidian „Dreptatea", tipărindu-se zilnic în cîte 8—12 pagini şi avînd în redacţie doi gazetari bănăţeni de mare talent: Dr. C. Diaconovich şi Dr. Valeriu Branişce. In anii 1886—1887 Pavel Rotariu a scos şi revista „Advocatul Poporal" ca supliment la „Luminătoriul". Ziarul „Dreptatea" a apărut pînă în 1898. In acest an Pavel Rotariu trece de director executiv la banca „Timişiana", pe care el o fondase împreună cu socrul său, după cum o spune în autobiografia sa. Tot în această autobiografie scrie Pavel Rotariu că „din toată afacerea cu Luminătoriul m'am ales cu satisfacţia morală că Luminătoriul a fost prima foaie romînească în Timişoara. Incolo am rămas zdrobit, calicit şi urgisit", iar toată activitatea sa ziaristică n'a însemnat altceva decît „jertfă de timp, de bani, amărăciune, ură şi pismă". Trebuie să ştim că Pavel Rotariu a făcut un adevărat apostolat gazetăresc, fiindcă tot venitul său l-a întrebuinţat pentru

susţinerea gazetelor ce le-a scos. El a făcut avocatură numai pentru ca să poată cîştiga necesarul de existenţă al gazetelor sale.

Pavel Rotariu a dezvoltat o activitate politică foarte însemnată, avînd un rol important în conducerea centrală a partidului naţional romîn, şi ca fiu credincios al bisericei ortodoxe romîne a luat parte în sinoadele eparhiale.

Cea mai mare răsplată ce i-a putut-o da Dumnezeu pentru munca sa creştinească şi naţională ce a depus-o în interesul neamului romînesc, a fost că la adânci bătrâneţe i-a fost hărăzit să vadă realizarea visului naţional pentru a cărui izbîndă a luptat toată viaţa.

Pavel Rotariu moare în ziua de 9 Iunie 1919 în casa sa proprie din Timişoara-Fabric situată la nr. 5 a străzii care îi poartă astăzi numele. Casa sa şi bogata sa bibliotecă a trecut în proprietatea fostului protopop Ioan Oprea al Timişorii.

Pavel Rotariu a fost înmormîntat în ziua de 11 Iunie 1919 în cimitirul gr. ort. romîn din Timişoara-Fabric de pe lîngă drumul comunei Ghiroda. Inmormîntarea a fost grandioasă şi pe lîngă toată greutatea apăsătoare a ocupaţiunii vremelnice sîrbeşti sub care zăcea Timişoara, toţi Romînii au venit nu numai să aducă prinos de recunoştinţă, dar să găsească la groapa proaspăt deschisă a bătrînului Rotariu duhul mîngîierii şi al nădejdii. Şi nădejdea n'a fost deşartă, fiindcă abia au trecut vre-o 6 săptămîni şi armata romînă şi-a înfipt steagul biruinţei pe veci în acest pămînt atît de îndurerat al Banatului timişan. Imi aduc aminte, că în momentele cînd Dr. Aurel Cosma îşi rostea cuvîntarea sa şi sicriul era lăsat în groapă acompaniat de melodiile duioase ale cîntecului „pe mormîntul meu să-mi puneţi, mîndrul nostru treicolor", toată lumea plîngea şi din marea de lacrimi se lumina doar speranţa ce încălzea inimile tuturor.

Lucrările lui Pavel Rotariu sînt:

1. Manual din legile despre usura (camatarnia) cuprinzînd şi textul original al legilor din 1877 art. VIII şi din 1883 art. XXX, tradus în limba romînească cu esplicări. Caransebeş 1888.
2. Legea din 1886 art. XXIX, despre redactarea cealelor de carte funduală, tradusă şi esplicată în limba romînă, după testul oficial original. Caransebeş 1888.
3. Legea comunală (art. XXII 1886) cuprinzînd testul oficial esplicări, şi estras din ordinaţiunea ministerială despre aplicarea legii. Timişoara, tipografia diecezană 1886.
4. „Din dreptul public" şi „Din dreptul privat", studii de popularizarea ştiinţei juridice, publicate în gazeta „Advocatul poporal", din Timişoara, colecţia 1886.

(Va urma)

Dr. Aurel Cosma jr.

De ce şi-a părăsit Ilie vacile şi viaţa

Pînă acum, Ilie Mîndruţ a fost la curte, după vaci. A stat acolo aproape un an. Boerii se învăţaseră cu lenea şi prostia lui, ştiau ce să-i pretindă şi cînd să-l lase în voe; îi învăţaseră metehnele şi, cu puţină dibăcie, îl făceau să-şi plătească cum se cuvine mîncarea, surtucul şi cele două sute de lei simbrie pe an.

Ce-ar fi putut cere mai mult un neputincios şi un prostănac ca Ilie?

Inainte de a intra la stăpîn era de rîsul satului; milog la cîte o poartă sau toată ziua la fîntînă fără nici o treabă, să se uite 'n fundul apei, ori călare pe capătul jghiabului să cînte ca guşaţii şi să rîdă prosteşte la lumea de pe drum. Cîteodată pleca din sat şi nu se mai vedea cu săptămînile.

Atunci era pe luncă. Stătea răzleţit de ceilalţi copii, că se ştia neputincios, şi copiii — cum sînt copiii cînd văd pe unul de ai lor mai moale, mai fricos — nu ştiau să-l cruţe şi să-i ierte nevolnicia. Vara se hrănea cu ce apuca. Prindea păsări... Se învăţase să prindă păsări. Zice că le apuca din zbor, ca pisicile, cu o ghiară. Ştia toate cuiburile lor şi le fura puii şi ouăle ca să le mănînce.

Vai de capul lui! Iarna-l găseau oamenii în cîte o clae cu fîn. Stătea băgat acolo zile întregi. Dracu ştie ce mînca; poate greeri.

De unde s'a iivt? Din baltă, ca necuratul. Din baltă, din baltă! Un popă l-a găsit. Popa Gheorghe al bătrîn. L-a găsit într'o toamnă la marginea bălţii, în loc ferit de ochii oamenilor. Mamă-sa a venit, de bună samă, din alt sat, că o fi fost fată şi s'o fi ruşinat de Ilie care trebuia să se nască. Nimeni n'a ştiut vre-odată cine e mamă-sa. După ce l-a năs cut, i-a legat buricul cu arnici şi i-a făcut un culcuş din pi uscat şi ştiulee de papură. L-a lăsat apoi acolo să-l aper broaştele cu săbiile rogozului.

Asta o fi fost de dimineaţă, înainte de a ieşi copiii satului cu oile. Pe la prînz a dat o ploae mare, care l-a spălat pe Ilie şi l-a făcut frumos şi stînjeniu.

Din pricina ploii, copiii cu oile s'au îndreptat, în ziua aceia, înspre pădure. Aşa s'a făcut că nimeni n'a aflat de ştirea părăsitului din papura bălţii, pînă seara tîrziu. Popa Gheorghe, care venea pe înoptat, cu o viţea dindărăt — trecuse singură dealul şi o găsise la nepotu-său la vie — a dat peste copil şi l-a luat în pulpana sutanei, acasă. L-o fi înfăşurat prea strîns atunci, sau poate l-o fi călcat viţeaua, nu se ştie din ce, copilul a rămas ciung de mîna stîngă. I-a crescut moale şi subţire pe lîngă el, ca un maţ. Cînd a murit popa, Ilie avea cinci ani... L-a adunat o babă şi l-a ţinut pe lîngă ea pînă la vre-o zece, unsprezece ani. După ce a murit şi baba, nu l-a mai luat nimeni că era prea urît, sălbăticiune; şi nu vrea s'asculte de vorba nimănui.

A crescut pe la uşile oamenilor din mămăliga împărţită drept între cinele care e de folos şi el care trăia pe lume degeaba. N'avea pirteni, n'avea duşmani şi nu se simţea nici bine, nici rău.

— Ţi-e foame, Ilie? — îl întreba cîte unul.
— Da' dece mă întrebi?
— Ca să-ţi dau un ban.
— Las' că nu mi-l dai.
— Ba zău ţi-l dau.
— Mi-e foame.
— Păi cum să nu-ţi fie, dacă nu vrei să munceşti.
— Dă-mi banul.
— Ţi-l dădeam dacă spuneai că nu ţi-e foame.
— Aşa zici acum, dar dacă spuneam, tot nu mi-l dădeai, că nici tu n'ai.
— Ba am.
— Arată!

Dacă omul avea într'adevăr un ban şi i-l arăta, Ilie îi dădea peste mînă, prindea banul din aer şi o lua la picior.

Furtul banului nu surprindea niciodată pe păgubaş, fiindcă şiretlicul ăsta al lui Ilie era cunoscut de tot satul. Era mai mult un fel deosebit de a face pomană cu „bietul ciung".

Dacă omul nu arăta banul, Ilie îi răspundea înţelepteşte:

— Tu munceşti şi eşti ca mine. Care din noi doi e păcălitul?

Cu vorba asta, el era tot atît de mulţumit cît ar fi fost dacă i-ar fi reuşit înşelăciunea.

Acum în urmă, de cînd se băgase la stăpîn, nu mai făcea aşa.

Intrase în rîndul oamenilor; muncea, avea bănuţii lui — şi dacă ar fi vrut, ar fi putut face şi el altora cu banul, cum se făcuse de atîtea ori şi lui.

Dar Mîndruț pierduse parcă, pînă și amintirea anilor de pînă aici. De cum intrase la stăpîn, se făcuse alt om. Nu mai rîdea la lume fără rost, nu mai umbla zdrențăros, nu mai făcea giumbușlucuri și rar dacă mai intra în vorbă cu vre-una din vechile lui cunoștințe. Pleca în revărsatul zorilor cu vitele, pe izlaz, dincolo de rîu și nu se întoarcea decît seara, la înmurgit.

Acum, ce l-a făcut pe Ilie să intre la stăpîn și să se schimbe într'atîta, e un lucru pe care nu-l știe nimeni, și nici prin mintea cuiva n'ar fi trecut să-l bănuiască. Intîmplarea trebue spusă dela început.

Era într'o seară. Ilie stătea ca de obicei pe jghiabul fîntînii și cînta. Femeile scoteau apă grăbite, umpleau urcioarele și plecau. Una, o fată, care în ziua aceia era mai veselă ca oricînd — avea ea de ce — și-i ardea de vorbă, cînd a trecut pe lîngă Ilie i-a dat bună seara și i-a spus:

— Mă Ilie, tu parc'ai fi tot amurezat, așa cînți.

Băiatul s'a făcut că n'aude, dar după o vreme s'a oprit din cîntat; s'a uitat la fată și l-a pufnit rîsul.

— De ce te rîzi?

— Mă rîd și eu.

— Ia spune, ești amurezat, Ilie?

— Eh!...

— Afurisitule!... Ia spune.

— Ce să spun?

— De cine?...

Ilie pufnește iar în rîs.

— Acu de ce te rîzi?

— Că ești năroadă.

— Vezi, mă Ilie, eu vorbesc frumos cu tine și tu mă faci nănoadă.

Fata spune vorbele astea atît de serios încît lui Ilie i se taie rîsul și-i pare rău c'a făcut-o năroadă.

— Păi dacă mă întrebi de astea.

— Și de ce să nu te 'ntreb?

— Eh, lasă...

— Nu zău, mă Ilie, de ce să nu te'ntreb?

Ilie se uită drept înaintea lui la ciutura fîntînii și tace. Cum stă acolo cu lumina apusului numai într'o parte a feței, profilul lui slab pare tăiat din șindrilă subțire și arsă. N'ar fi chiar așa de urît. Are ochii mici, căprui, jucăuși și gura grasă, rotundă, ca de fată. Obrajii uscați, înegriți de foame, de soare și vînt, fruntea lată fără o încrețitură, părul mare, netuns de luni de zile, mustața galbenă cu tulee inegale, — îi dau o înfățișare mai aproape de pustnic și de sălbăticiune, decît de prostănac.

— Păi vezi bine că ești... așa cum spusei... Cine se uită la mine? — se decide el să răspundă.

— Ei, tu ești nărod. Parcă trebue să se uite! Tu să te uiți.

— Așa!

— Ba nu zău, Ilie....

— Ia lasă. Mai bine dă-mi o gură de apă.

Fata-i întinde urciorul.

— Fă-te om de treabă și să vezi pe urmă.

— Imi arăți tu, — rîde Ilie.

— Ce ai de mine. Sînt atîtea fete în sat...

— Păi vezi, aia.

Fata pleacă și Ilie începe iar un cîntec. Cîntă pînă nu se mai vede nimeni pe drum. Pe urmă, cum la apă nu mai vine nimeni, s'a înmurgit și-i pace peste tot, băiatul se lasă încet, încet dus de gînduri...

Cîte nu-i treceau lui prin minte în nopțile cînd sta singur acolo, la fîntînă, călare pe capul jghiabului!

Se gîndea la el, la oamenii din sat, la cîte o vorbă auzită, sau, de cele mai multe ori, își povestea singur, lucruri ne mai pomenite, întîmplări ca din vis, unde era vorba de cai năzdrăvani sau de păsări mari, mari de tot, cît acoperișul casei, cu ciocul lung cît cumpăna fîntînii și aripi vișinii, atît de întinse că puteau acoperi dela o margine la alta o pădure cît pădurea statului. Veneau păsările astea de departe, dinspre răsărit, de dincolo de toate dealurile. Se vedeau mai întîi mici ca niște fluturi negri, atît de mici, că nimeni nu le lua sama, iar pe măsură ce se apropiau, se făceau tot mai mari, ca niște rațe, ca niște vulturi și pe urmă ca nourii și numai cînd sburau aproape de tot peste sat, de acopereau tot cerul, oamenii vedeau că sînt păsări cu adevărat. Dădeau cîteva roate deasupra, mai întîi într'un fel, pe urmă în altfel și apoi, fără să ia sama la lumea care stătea încremenită de frică pe linie, una dintre păsări se desprindea de pîlc, fîlfîia de cîteva ori din aripi și se oprea pe primărie. Lumea toată cădea cu fruntea în țărînă și aștepta să se întîmple ceva ce nu s'a mai văzut.

Se făcea tăcere mare că nimeni nu îndrăznea nici să se miște. Atunci, ce nu s'a mai văzut se auzea venind de departe ca un tropot de turmă, din spre capul satului. Tot mai aproape, tot mai aproape. Cînd lumea ridica ochii, în fața primăriei era un cal alb, înșeuat, cu frîu galben, cu zăbale și potcoave de aur, cu coama și coada ca borangicul. Pasărea de sus bătea din cioc și spunea tare oamenilor: „Ascultați, măă! Să vină dintre voi băiatul care stă colo la urmă!" Lumea întorcea capul și vedea că băiatul dela urmă era Ilie. Pasărea mai spunea: „Ascultați, măă! Ilie să încalece pe calul cel alb". Iar cînd băiatul era călare, pasărea spunea

iarăși: „Ascultați, măă! De acum încolo Ilie va fi primarul vostru". Oamenii se închinau pînă la pămînt — adică vor asculta.

Calul mușca frîul și scormonea pămîntul cu piciorul. Ca să-l potolească, Ilie trebuia să facă în trap ușor, înconjurul mulțimii.

Cînd călărețul ajungea iar în fața primăriei, pasărea mai spunea că „cine nu va asculta de Ilie, să știți că va fi pedepsit cu scoaterea ochilor".

Pe urmă își lua sborul, făcea un ocol deasupra satului și înainte de a se înălța pînă la celelalte păsări care așteptau sus, mai spunea odată:

„Ascultați, măă! Să știți că am să mai vin. Vreau să văd dacă ați făcut ce v'am poruncit".

Ilie conducea pîlcul pînă la marginea pădurii în semn de mulțumire — așa cum se cuvine — și numai după aceia se întorcea să-și ia slujba în primire. Și așa. Mai era altă poveste, unde era vorba de niște lupi mari care înconjurau, într'o iarnă, satul și pe care nimeni nu-i putea goni. Dacă încerca cineva să-i împuște, în locul fiecărui lup nimerit, apărea, ca din pămînt, altul. Numai Ilie putea să-i sperie. Nu cu pușca — cu o vorbă pe care o știa el și o învățase dela un pește prins în ciutura fîntînii. Drept răsplată, satul îi dădea să aleagă orice casă vrea el. Primarul îi dădea fata, două care de lăzi cu lucruri și o păreche de boi. Și un cal cu șaua lui.

Erau multe povești. Se isprăveau foarte frumos, noaptea tîrziu, uneori după al doilea cîntat de cocoși, care prindea pe Ilie Mîndruț tot la fîntînă, cu capul în coate, cu ochii pierduți și un zîmbet larg cît toată fața lui.

De data asta, Ilie nu și-a mai spus povești. A stat acolo mult și s'a gîndit la alte lucruri. S'a gîndit mai ales la el, la cît e de sărac, la mîna lui moale, la viața pe care a dus-o pînă aici, la iernile lui petrecute în pae, la dușmănia oamenilor, la neputința lui, la cuvintele fetei... Și-a bătut joc de el! Parcă e cineva care să vorbească serios cu el! Cui îi pasă de Ilie milogul? Să muncească! Și ce muncă să facă el cu o mînă? Ei, Doamne, dacă l-ar fi lăsat și pe el Dumnezeu om ca toți oamenii, întreg și nu lepădat lîngă baltă unde se leapădă cățeii!... Și mă-sii i-a fost rușine de el!... Cum nu i-o fi milă ei, pe unde-o fi, să-l știe rîsul satului, flămînd, fără cămașe pe el, fără nimeni să-l spele, fără nimeni să-l cîrpească. Băeții de vîrsta lui au cămăși cu rîuri și Duminica joacă în vîrfurile ghetelor la horă... El, Duminica fuge din sat, că-i prea prăpădit, să colinde sălciile și pădurea după ierburi și după ouă de păsăruici.

Își ia cu dreapta mîna cea moale și o pune pe genunche, se uită la ea ca la un dușman și ca la un copil. O strînge în mînă, o mută de pe un genunche pe altul, o mîngîe în neștire. „De ce nu m'o fi lăsat Popa Gheorghe să mor acolo în noaptea aia? Pînă dimineața s'ar fi isprăvit". Îi vin lacrimile în ochi de milă pentru el. O ia pe șosea pînă la pod, scoboară în luncă pînă la claia unde a dormit toată iarna, se trîntește în pae și plînge scîncind încet, cu mîna la gură. Cu lacrimi și sughițuri își destramă încet, încet, tot ghemul de durere din piept, și apoi potolit, fără să mai gîndească la nimic, cu stele reci între gene, cu gîndurile fărîmițate de cîntec de greer, Ilie adoarme cum adoarme în fiecare seară de atîția ani — cam la o jumătate de chilometru de casele în care dorm ceilalți oameni.

Au trecut de atunci vre-o trei zile în care nu s'a întîmplat nimic de samă. Băiatul a făcut la rîu un gard de prins pește, și-a împletit o vîrșie din răchită și aproape toată vremea a stat în apă. A prins cîțiva crapi, un somn frumușel și pește mai mărunt. Crapii și somnul i-a dat la brutărie pentru o pîine și un creițar cu care a luat chibrituri. Peștele mărunt l-a mîncat fript în jar de salcie, pe malul rîului. A treia seară n'a mai putut ține. S'a dus iar la fîntînă. Fata aceia iar a venit să-și umple urcioarele și iar a intrat în vorbă cu el. Tot ea i-a spus întîi bună seara și tot ea l-a întrebat întîi de sănătate.

Au vorbit apoi despre lumea din sat care e rea, despre vreme, despre măgarul brutarului... Pusese urcioarele jos și stătea în fața lui. După o vreme n'a mai avut ce spune și a rămas așa privind înainte, peste capul băiatului. Tăcea și Ilie. Își găsise de lucru cu coaja putredă de pe pereții jghiabului. O desfăcea cu unghia cîte puțin, cîte puțin și o rupea în bucățele. Nu vedea ochii fetei, dar i se părea că-i simte țintiți în fruntea lui. Îi vedea numai picioarele desculțe pe care și le freca unul de altul a neliniște, a îngrijorare.

Dela cotul drumului s'au auzit pași de om. Fata a luat urcioarele, le-a vărsat, și s'a întors la fîntînă să le umple.

Cînd au rămas iar singuri, ea i-a spus așa:

— Știi, Ilie, mie îmi pare rău de tine.

Poate că Ilie nici n'o fi înțeles bine vorbele fetei. De cînd a văzut-o venind pe drum, lui a început să-i bată inima și nici nu știe cum a putut să vorbească cu ea atît cît a vorbit. Acum inima parcă i s'a înecat în piept; își simte ochii arzînd și gura încleștată.

— Ești băiat cum-se-cade. Nimeni nu știe să-i fi făcut cuiva vre-un rău, — continuă fata. Acum eu m'am gîndit mult la tine și am zis că numai tu ai putea să mă ajuți. Ai vrea să-mi faci un bine?

Ilie ridică ochii la ea, dar tot nu răspunde. Fata îl mai întreabă odată și el dă din cap în semn de răspuns că da.

— Dar nu trebue să știe nimeni. Dacă ar ști tata, m'ar omorî și te-ar omorî și pe tine. Acuma vrei?... Și n'ai să spui la nimeni? Chiar dacă te-ar bate? Și chiar dacă ți-ar făgădui bani?... Știi pe domnul Pătruț?

— Care ? Invățătorul ăl nou ?

— Invățătorul. Ai vrea tu să-i duci un bilet din partea mea? Acum el nu vine la școală, fiindcă școala e închisă pînă la toamnă. Trebue să i-l duci acasă, peste deal, și să i-l dai fără să vadă nimeni. Nu-i spui nimic. Știe el. Aștepți numai să-ți dea răspuns.

Ii întinde un bilet împăturit.

— Nu e așa că nu te gîndești să-mi faci vre-un rău? Să știi că nu uit niciodată binele ăsta. Și aștepți răspuns. Mă las în grija ta.

Binele ăsta care i-l face ea lui? Binele care i-l face ei? E întîia dată în viața lui cînd cineva îi încredințează un secret. Are de ce să se simtă cu adevărat fericit. Și încă un secret de dragoste! In mîna lui stă acum inima unei fete. Se uită după ea cu ochi prostiți și-și mișcă buzele în neștire.

Va-să-zică pentru asta a intrat în vorbă cu el? Ca să-i dea un bilet pentru unul de dincolo de deal... Invățătorul ăl tînăr, ăla cu mustața mică. Hm. „Tu ești băiat cum-se-cade, mă Ilie... Tu n'ai făcut rău nimănui"... „El nu vine acum în sat fiindcă e școala închisă". Vezi tu, el e un băiat și mai cum-se-cade și are o mustață mică și două mîni întregi!

Dar ce-ți trecea ție prin cap?... Pentru ce credeai tu că-ți dă tîrcoale Măriuța? Ai văzut ce față albă are?... Dacă nu vrei să-i faci îndatorirea asta, de ce ai venit la fîntînă și de ce nu i-ai spus că nu vrei să i-l faci! Ea nu te-a silit. Și acum de ce îți pare rău? Parcă te-a mințit cu ceva? Te-a înșelat, ți-a făgăduit ceva și nu s'a ținut de vorbă? Ți-a spus doar că ești băiat cum-se-cade. Ce rău e în asta? Dacă nu vrei să-i duci biletul, rupe-l. Sau poți să i-l dai lui tat'su. Chiar așa. Să se învețe minte! O fată nu se cade să trimită bilete la băeți, oricine ar fi ei. Ce-ți mai pasă ție ce zice ea despre tine, dacă nu i-ai păstra taina. N'avea decît să nu spună... El stătea acolo pe capătul jghiabului și cînta... Bună seara Ilie, i-a spuse ea. El n'a băgat-o în samă. L-a întrebat dacă nu-i amorezat, iar el a făcut-o năroadă... Pe urmă trei zile n'a mai dat pe la fîntînă, fiindcă a prins pește... Acum tot ea a intrat în vorbă cu el. Nu se duce cu biletul. Nu i-l dă nici lui tat'su — e păcat să o bată — dar nici nu i-l duce învățătorului. Mîne seară cînd o veni iar, o să-i spună că a fost, dar nu l-a găsit și să trimită pe altul dacă vrea. Fără supărare. Să trimită pe altul...

Așa se gîndește Ilie și hotărîrea lui e luată...

A doua zi însă, fiindcă n'are nici o treabă, o pornește peste deal. Nici nu-i trece prin minte să ducă biletul învățătorului. Vrea numai să treacă pe lîngă casa lui și apoi să se întoarcă. A fost și nu l-a găsit, va zice. Așa nu va minți și nu va face serviciul pe care nu vrea să-l facă. Casa învățătorului este chiar în capul satului. Poarta e închisă și pare că nu e nimeni în casă. Cu atît mai bine. Iși va fi îndeplinit datoria pînă la capăt. Va bate în poartă, nu va răspunde nimeni și se va întoarce cum a venit. In orice caz nu va aduce Măriuții nici un răspuns.

— Ce e, mă Ilie, întreabă o babă.

— Nimic... Domnu Petruț e acasă?

— Da' ce-i cu el?

— Aveam să-i spun o vorbă, da' dacă nu-i acasă i-oi spune-o altădată.

Invățătorul scoate capul pe fereastră:

— Cu mine a itreabă, Ilie? Vino mai încoa!

Ilie se apropie de fereastră și zice tare ca să audă și baba:

— M'a trimes notarul cu biletu' ăsta. Nu știu ce e în el. Atît mi-a spus, să ți-l dau negreșit dacă te găsesc acasă.

Invățătorul desface biletul, se uită la Ilie și clipește cu înțeles.

— Așa... Dar stai. Tu ai mîncat?

— Am mîncat.

— Atunci să-ți dau un pahar de țuică... Un pahar de țuică și o coajă de pîne nu strică... Cînd ai vorbit tu cu notarul?

— Aseară.

— Unde te-a întîlnit?

— La fîntînă!

— Aha.... bine. Să-i spui că vin negreșit... Și să-i mai spui notarului că bine a făcut că mi-a trimes biletul. Dacă nu mi-l trimitea, nu știam... Ai înțeles, Ilie?

— Inţeles, că a făcut bine notarul.

— Așa.

Al dracului învățător, a priceput numaidecît cum vine vorba cu notarul. E un băiat cum-se-cade și se poartă prietenește cu lumea care vine la el. Lui Ilie nu-i mai e necaz pe el. Mai necăjit e pe Măriuța. Invățătorul n'are nici o vină. Ea i-a trimes biletul. Pe ea n'o iartă. Și astăseară o să-i și spună verde ce gîndește el despre ea. O să-i spună așa: Am fost cu biletul și l-am dat. Dar nu mă mai duc niciodată. Acum nu te spun lui tat'tu. Dacă mai vii cu bilete d'astea să știi că te spun. S'a isprăvit. Fă ce vrei. Treaba ta. Eu ți-am spus. Ba nu, să-i spună așa: Măriuțo, învățătorul a zis că nu poate să vină unde i-ai scris tu, fiindcă are altele pe

cap și nu-i arde lui de treburi d'astea... Și să nu-i mai trimeți bilete.

Dacă ea o să plîngă, nu-i nimic. E mai bine să plîngă decît să facă prostii. O să-i spună că învățătorul e un om de treabă, ce-i drept, dar vezi, e învățător și ea nu-i decît o fată săracă. Nu era de el... E mai bine că s'a isprăvit. Ea o să-l uite și, ca mîne, o să se mărite cu un om de ispravă, care să țină numai la ea. E fată frumoasă. E cea mai frumoasă fată din sat și toți băeții, din toate satele ar vrea să-i fie pe plac. N'are decît să aleagă. Uite, și el, care e un băiat orfan, sărac, fără nici un căpătîi, și care nu se poate gîndi să ridice ochii la ea, pînă și el e gata să-i facă orice voe fără nici o răsplată, numai așa de dragul ei. Și să fie cuminte. E hotărît să-i spună.

Seara, la fîntînă, în așteptare, Mîndruț repetă în minte vorbele astea și cînd i se pare că nimic nu-i va putea clinti curajul, se simte ușurat și vesel. Măriuța îl găsește cîntînd...

— Ai fost? — îl întreabă ea.

Ilie dă din cap.

— Și l-ai văzut ?

— L-am văzut.

— I-ai dat biletul?

— I l-am dat.

E atîta nerăbdare, atîta bucurie în întrebările ei, e atîta dulceață și lumină în ochii ei!

— Bravo, să trăești Iliuță. Uite, nici eu nu te-am uitat. Ți-am adus ceva... niște ouă coapte și mere și pîne... Și ce a zis?

— A zis că bine ai făcut că i-ai scris și că vine.

— Nu ți-a dat bilet ?

— Nu.

— Era voios ?

— Mi-a dat un păhărel de țuică... Ia spune, iți pare bine?

— Păi vezi tu!... Nu l-am văzut de-o săptămînă....

Ilie se gîndește o bucată de vreme și iar întreabă:

— Ți-i drag?

— Drag.

— De mult ?

— De astă iarnă... Da', dece?

— Așa... Mulțumesc pentru astea. Acum mă duc. Rămîi sănătoasă.

Cum a plecat de grăbit! Parcă ar fi avut cine știe ce treabă. I-o fi fost foame și s'o fi dus undeva să mănînce.

Măriuții îi e sufletul atît de luminat acum și inima îi e atît de caldă, încît gîndul că bietului Ilie i-o fi fost toată ziua foame și a plecat așa de grăbit ca să mănînce, furișat pe undeva, o face să-i dea lacrimile. Se uită pe unde a apucat-o

el și, eu nu știu ce fericire in piept, plînge de mila lui. Săracul de el! Desculț, numai în zdrențe, cu mîna lui moale, prăpădit de foame, a trecut el dealul prin mărăcini și bolovani ca să-i aducă o știre bună. Bietul Ilie... Bine că s'a gîndit Pătruț să-i dea o țuică. Dacă s'a gîndit însemnează că i-a părut bine și-i sînt dragă și mîne seară vine...

La vre-o trei, patru zile, Ilie a intrat la stăpîn. După vaci. S'a făcut om în rîndul oamenilor. Pe Măriuța n'a rămas supărat decît o săptămînă. Ea nici n'a știut de supărarea lui. Cît a stat la stăpîn a văzut-o aproape în fiecare seară fiindcă fîntîna este chiar lîngă curtea unde slujea el. Din cînd în cînd, îi mai ducea cîte un bilet peste deal. Dar numai noaptea.

Cu biletele astea s'au împrietenit ei doi atît de bine, că Măriuța nu-i mai ascundea lui nimic. In fiecare seară îi povestea lui Ilie ce este la ea acasă, ce zice tat'su, care a cam aflat ceva, ce zice mamă-sa care știe tot, îi vorbea cîteodată despre *el*, despre teama că poate n'o să-i fie întotdeauna dragă, îi cerea părerea lui de bărbat și uneori nu se despărțeau decît atunci cînd se făcea prea tîrziu și fetei îi era frică să nu vie soru-sa, trimisă de ăi bătrîni, s'o caute.

Așa a trecut toată vara.

In toamnă, Măriuța nu mai avea nevoe de serviciile lui Ilie, fiindcă s'a redeschis școala și învățătorul era aproape toată ziua în sat. Dar, și atunci, Mîndruț o vedea în fiecare zi, numai că vorbeau mai rar. Aveau mai puține lucruri de spus.

Către sfîrșitul lui Decembrie au dat primele zăpezi, cîmpul s'a acoperit și toată lumea a băgat vitele la coșare. Ilie a rămas și mai departe la curte. Făcea acum slujbă de rîndaș, ajuta la bucătărie, aducea apă, spărgea lemne — așa cu o singură mînă — țesăla caii, dădea nutreț vacilor — era treabă destulă. Și el se învățase bine cu lucrul. Ii pria. Se înciocolase, era mai îmbrăcat, avea cămașe curată, opinci în picioare, căciulă bună. Ce putea el să rîvnească mai mult?

Totul a mers bine pînă acum. Acum s'a întîmplat ceva atît de neașteptat, atît de zguduitor pentru Ilie Mîndruț, încît mintea lui n'a mai însemnat dintr'odată decît o învălmășală de dureri.

S'au întîlnit ziua, în marginea bălții.

El își adusese vacile acolo și ea își făcuse drum să-l întîlnească.

Nu și-au spus decît cîteva vorbe. Ea i-a arătat mai întîi niște pete de abia văzute pe față. Se amestecau cu roșața obrajilor. L-a întrebat dacă știe ce sînt alea. Au pododit-o lacrimile și printre sughițuri i-a destăinuit că este însărcinată și că învățătorul nu vrea să știe de ea. „A spus să iau ierburi, să mor ca Anica lui Iorgu, ori să mă afle jandarmii; și să mă închidă... Sînt cinci zile de cînd nu mai vrea să mă

vadă... La urmă mi-a spus să nu-i mai ațin calea și să fac ce vreau. Ce mă fac Ilie? Numai tu știi tot, numai pe tine te am acum. Scapă-mă".

Iși aplecase capul pe pieptul lui; îi mîngîia mîna cu obrajii ei umezi de plîns și-l ruga s'o scape. El, bietul, nu putea decît să bîigue o rugăminte: să nu mai plîngă. Ii venea s'o ridice în brațe și s'o ascundă în piept cu toată desnădejdea și cu lacrimile ei, ca să-l doară și pe el, întocmai ca pe ea. Ar fi vrut apoi să aibă pe omul acela cu mustăcioara mică, colea sub mînă și să-i sucească gîtul dintr'odată ca la puii de vrabie.

— Dacă aș avea măcar bani ca să fug la oraș, la moașe! — se vaită ea. N'am pe nimeni, n'am pe nimeni, mă omor!

Vorbele astea îl scot deabinelea din minți pe Ilie.

— Mai bine îl omor pe ăla, îi turtesc capul cu călcîiul ca la șarpe.

Rămîn amîndoi acolo, unul lîngă altul, fără să mai scoată un cuvînt. Fata scîncește încet în pumni, și Ilie se uită la ea prostit de desnădejde și de neputință. Se ridică cea dintîi și, cum dă să plece, el o oprește speriat.

— Unde vrei să te duci?...

Măriuța dă din cap a jale.

— Nu, să nu faci asta,—o roagă Ilie. Așteaptă pînă mîine. Am să vorbesc eu cu dumnealui. Am să-i spun cu vorbă bună. Poate că vrea să-ți dea măcar niște bani să te duci la oraș... Pînă mîne seară, fii fată cu minte.

Ar vrea acum să-i ia capul în mîni, ar vrea să-i spună vorbe blînde. Ar vrea s'o încurajeze, s'o ia de mijloc, s'o alinte, cum se alintă copiii. Dar el n'a spus niciodată nimănui vorbe blînde și nici lui nu i-a spus nimeni. Nu știe care sînt vorbele acelea.

Ii e mai lesne să se încrunte și să amenințe: Am să-l omor ca pe un cîne, ca pe un vierme ce e! Din ochii lui, Măriuța înțelege că ar putea într'adevăr să-l omoare, de aceia îi spune cu voce scăzută:

— De ce să-l omori? Să intri în pușcărie? Spune-i, dar nu-i face nici un rău, că tot pe capul meu cade, și pe al tău... Du-te la el și spune-i că dacă mă lasă așa cum sînt, mă omor. S'a isprăvit. Mîne să mă caute în radinile iazului, dacă nu mai vrea să știe de mine. Atît.

— Acum te duci acasă?

— Mă duc la mătușa, peste deal... Dacă nu vii pînă se înserează cu răspunsul lui, înseamnă că n'am la ce să mai aștept.

Pare mai calmă acum. Toată durerea a trecut parcă dela ea în pieptul lui. Ilie lasă vitele singure și pleacă să aștepte pe învățător la capul podului, că se apropie ora cînd

trebue să treacă dela școală în spre casă. Stă rezimat în bîtă și răsucește în minte fel și fel de cuvinte pentru învățător.

Cînd îl zărește îi iese înainte, așa ca din întîmplare. Il salută și face pe tăcute cițiva pași, alături de el. Pe urmă, hotărît:

— Știi, domnule învățător, am văzut azi pe Măriuța și mi-a spus c'ai lăsat-o. Nu-i păcat s'o lași așa de rușinea satului?

Invățătorul, luat pe neașteptate, pare să se codească cu răspunsul. Se face că n'a auzit.

— Ce e mă?

— Nu-ți pare rău de Măriuța, s'o faci să se omoare din pricina d-tale?... Ți-ai făcut placul cu ea și acum îi dai cu piciorul. Nu e frumos. Dumneata ești învățător...

— Și ce te bagi tu unde nu-ți fierbe oala ?—îi tae învățătorul vorba. Ce ești tu? Nu ți-e rușine? Să nu mă mai oprești în drum cu lucruri d'astea că te tăvălesc toată șoseaua! Ai înțeles? Ia uite la el! Auzi dumneata ce-i dă ciungului prin cap!

Ii mai zice vre-o două și pleacă mîrîind înfuriat.

Ilie rămîne să se uite în urma lui, rușinat puțin. Cînd învățătorul nu se mai vede, se așează jos, la marginea drumului.

Acolo rămîne pînă se înoptează. Capul îi arde și simte un rău ca un grăunte de otravă în piept. Dacă ar avea un cuțit, l-ar căuta cu vîrful, să-l străpungă, să se ușureze.

Din cînd în cînd îl deșteaptă din gînduri, pasul unui om. Lîngă el, omul dă bună seara, și trece mai departe.

Acum e o femee. O recunoaște de departe. E Măriuța... Se întoarce acasă. S'o oprească? Și ce să-i spună? Că învățătorul l-a ocărît, l-a amenințat că-l bate și el a tăcut?... Mai bine s'o lase să aștepte. Barem atît.

Se pitește în șanț pînă trece. Săraca de ea! Cu ce poate el să-i ajute?... Dacă ar avea măcar o simbrie mai cum-se-cade, să i-o dea ei... Degeaba a intrat la stăpîn, degeaba s'a apucat de muncă, tot prăpădit a rămas. La ce mai trăește? La ce e bun? Dacă ar fi el altfel, ar cere pe Măriuța lui tat'su și ar crește el copilul. Dar cine vrea să-și dea fata după o slugă, după un ciung, sărăcia satului...

Nu, acum s'a isprăvit; la ce să se mai sbată de pomană dacă nici atît nu poate face, s'o ajute cu cît de puțin....

O să se omoare sub ochii lui și el trebue să stea cu mînile în sîn, că nu e bun de nimic.

Un băiat dela curte trece în grabă pe lîngă Ilie fără să-l recunoască. L-au trimis după vaci. Cine știe în ce grîu or fi — dacă nu le-or fi băgat oamenii la oborul de gloabă. Le uitase de tot. Acum s'a isprăvit și cu slujitul.

Tîrziu, cînd luna s'a ridicat sus și toată lunca saltă de

zumzet în lumină, Ilie a ajuns la balta unde, cu cîteva ceasuri mai înainte, Măriuța își plîngea desnădejdea pe pieptul lui.

E o salcă acolo, crescută poate chiar pe locul unde l-a găsit popa Gheorghe pe el cu douăzeci de ani în urmă, vinăt de frig și de umezeală.

Salciei îi priește locul acela. De ce n'or fi crescut mai multe ?

Jur împrejur, pămîntul e bătătorit, că aici veneau plugarii să mănince la prînz și să se odihnească, astă-primăvară.

Calcă pe ceva moale. Un șarpe. L-au omorît copiii cu vitele...

O fi adeărat că, dacă spînzuri în pom un șarpe mort, bate vîntul pînă îl aruncă jos pe pămînt, unde e el sortit să se tîrască?

Cu omul nu e așa. Un om dacă se spînzură, nici nu plouă, nici nu bate vîntul...

Constantin Băleanu

Romînia și reorganizarea economică a Europei centrale

Criza economică mondială, deși a atins toate țările europene, a lovit în chip mai crud țările dunărene care, cu toate bogățiile lor naturale, fie că au eșit învingătoare, fie că au fost învinse în marele război, au ajuns în pragul falimentului.

De teamă ca prăbușirea lor economică să nu pricinuiască o accentuare a crizei generale și să nu agraveze încordarea politică de care suferă Europa, Franța și Anglia s'au văzut silite să se ocupe din nou mai de aproape de asanarea lor.

Am spus „din nou", fiindcă, pe cînd criza se resimte în apus de doi ani, venind însă după o perioadă de mare avînt industrial și de înflorire generală,[1] în Europa dunăreană criza domnește aproape fără întrerupere dela război încoace.

Singura perioadă de îmbunătățire aparentă și vremelnică dela 1925 sau 1926 la 1929 se datorește nu unei însănătoșiri spontane și organice a acelor țări, *cu excepția Cehoslovaciei*, ci însemnatelor ajutoare primite din afară sub formă de împrumuturi publice sau de credite private (acordate în deosebi Austriei și Ungariei) precum și efectelor marilor împrumuturi anterioare obținute de Austria și Ungaria prin mijlocirea Societății Națiunilor.

Indată ce acest oxigen n'a mai putut fi administrat cu dărnicia trebuincioasă, criza a izbucnit cu mai mare furie și stabilitatea lor economică din acei ani s'a dovedit a fi fost o pauză artificială în declinul organic al țărilor dunărene.

[1] Producția industrială și minieră a întrecut între 1926 și 1930 în cele mai multe țări ale apusului producția cea mai mare dinainte de război cu 10—40%, fără să mai amintim desvoltarea prodigioasă și a industriilor recente : automobile, radio, aparate electrice, mătase artificială, unde progresul a fost de 200 și 300, dacă nu chiar de 400 la sută.

Criza în care se zbat acele țări, cu excepția amintită, a fost așa dar numai *„mascată"* cîtva timp de sprijinul din afară, dar cauzele ei adînci n'au încetat de a lucra. Ele sînt specifice acestei regiuni, precum reiese din faptul că în apus nu numai statele mari, dar și țările mici, chiar foarte greu încercate de război, ca Belgia, s'au bucurat dela 1919 încoace, și de ani de deosebită înflorire.

Inainte de război, deși Austro-Ungaria nu cunoștea decît în Boemia și în jurul Vienei intensitatea vieții comerciale și industriale a apusului, monarhia ducea totuși o viață normală și se bucura de o activitate echilibrată. Cît privește România în perioada 1902—1914, în afară de turburările sociale din 1907, a avut o perioadă de repede desvoltare și de îmbogățire.

Acele cauze specifice ale permanentei crize dunărene de la încheierea păcii încoace sînt așa dar localizate și în timp, sînt boli datorite unor împrejurări noi și unor pricini care nu existau înainte de război.[1]

Spre a lămuri aceasta în chipul cel mai convingător, voi înșira cîteva cifre privitoare la România care e țara ce ne interesează mai de aproape. Intre altele, statistica comerțului nostru exterior ne va lămuri foarte repede asupra marii deosebiri ce desparte evoluția economică a României de după război, de acea a României mici dinainte de 1914.

Pe cînd în *răstimpul de 8 ani* 1905—1913 exportul romînesc s'a ridicat de la 457 mil. lei aur la 671 mil. lei aur, *adică cu 45%* (sau față de cele 280 mil. aur din 1900 cu aproape 240%), ceiace denotă o desvoltare foarte repede (variațiile de prețuri nefiind prea mari), *în răstimpul de 7 ani,* dela 1924 la 1931 după fluctuații datorite mai întîi inflației de prețuri și mai tîrziu deflației lor, *exportul romînesc rămîne staționar la 860 mil.* de aur (28 miliarde lei hîrtie în 1924 ca și în 1930).

Importul care oglindește, în parte, puterea de cumpărare a populației și deci starea ei materială, se *desvoltă și el foarte repede în anii 1905—1913* trecînd dela 377 milioane la 590 milioane, ridicîndu-se deci cu 57%, — creștere mai repede chiar decît aceia a exportului și care înfățișează o desvoltare excepțională în Europa. Această creștere grabnică

[1] Pentru Romînia și Jugoslavia cauzele crizei sînt aproape identice. Ungaria, care a păstrat formele de cultură dinainte de război, n'a suferit de reducerea calitativă și cantitativă a producției agricole din celelalte două țări, în schimb budgetul ei a fost încărcat cu un aparat administrativ mult prea mare în care au încercat să găsească loc funcționarii maghiari din ținuturile pierdute. In acest chip s'a mărit excesiv și povara pensiunilor. Tot odată Ungaria s'a îndatorat prea mult pentru a desvolta o industrie care nu mai era rentabilă dacă puterea de cumpărare a populației rurale scădea, precum s'a și întîmplat.

învedera, bine înțeles, o tendință puternică de ridicare a nivelului general de viață.

Datele pentru anii 1924—1930 ne dau dimpotrivă o icoană cu totul alta. Nu numai că importul nu mai crește (în afară de fluctuațiile intermediare datorite mai ales variațiilor de prețuri) dar *îl regăsim în 1930, mult sub nivelul, relativ deja destul de coborît din 1924* (22 miliarde în 1930 față de 26 miliarde în 1924). Deși în valoare importul României mari e ceva mai însemnat decît al României mici din 1913, (670 mil. aur față de 590) aceasta se datorește desigur prețurilor produselor industriale mai urcate pe la jumătatea anului 1930 cu vreo 25—30% față de cele din 1913, căci în cantități, *importul s'a redus* în chip foarte simțitor, de la 1.374.116 tone în 1913, la numai 825.000 în 1924 și 805.000 în 1930. Această reducere n'a fost, fără îndoială, lipsită de urmări rele asupra bunei stări generale.

De altfel chiar din cifrele încă necomplecte pentru 1931 putem constata că comerțul nostru s'a micșorat și mai mult scăzînd *cantitativ* la import *la mai puțin de jumătatea* importului din 1913.[1]

Dacă ținem samă că populația țării a trecut între 1913 și 1930 de la mai puțin de 7 milioane și jumătate la 18, sîntem nevoiți să constatăm că comerțul exterior de cap de locuitor a scăzut față de perioada antebelică cu *aproape jumătate la export* și încă cu *mai mult la import,* de oarece pe cînd în 1913 veneau cam 185 kg. de marfă importată de fiecare locuitor, în 1930 această cantitate s'a redus la circa 45 kg. și în 1931 la circa 33 kg., sau mai puțin *de o cincime* din cantitatea prebelică!

Fără îndoială că împrejurarea că noile ținuturi alipite întregesc economicește în unele privinți vechiul regat și că schimburile interne s'au mărit, trebuesc socotite ca intervenind la rîndul lor, într'o proporție însă greu de precizat, în direcția unei stăviliri a schimburilor cu străinătatea. Totuși nu rămîne mai puțin adevărat că o mișcare a comerțului nostru în proporția de 80% de locuitor la importul cantitativ, nu poate să nu vădească o criză adîncă și o scădere a puterii de cumpărare a populației față de ceiace era înainte de război.

Această sărăcire a populației țării se datorește în parte de sigur fiscalității mult mai apăsătoare acum decît înainte

[1] Statistica oficială publicată pentru cele unsprezece dintîi luni ale anului 1931 arată că comerțul Romîniei mari a scăzut *sub cifrele comerțului Romîniei Mici* din 1913. (importul 520 mii tone cu o valoare de 14 miliarde 734 de milioane, exportul 9.173.000 tone cu o valoare de 20 miliarde 390 mil. sau în aur, 450 milioane import și 636 mil. la export).

de război și poverii foarte grele a datoriei publice care dela circa un miliard și jumătate de lei aur în 1911 se ridică în 1932 la aproape șase miliarde (circa 185 miliarde lei hîrtie) [1]. *De cap de locuitor greutatea sarcinii s'a îndoit* astfel, iar față de exportul țării, pe cînd acesta în 1913 era cam în proporția de 40% a totalului datoriei, în 1930 nu mai este decît de 14 la sută. *Datoria publică a crescut așa dar de trei ori mai repede decît exportul.*

Dacă din fericire, din cele șase miliarde aur ale datoriei noastre cam 1 miliard și un sfert sînt datorii de război pe care putem nădăjdui să le vedem șterse într'un viitor nu prea îndepărtat, nu trebuie însă să uităm pe de altă parte, că pe cînd în 1911, mai mult de patru cincimi din datoria noastră erau reprezentate de un împrumut consolidat cu o dobîndă de 4%, azi dobînda ce o plătim la împrumuturile de stabilizare e de 7 și 7 jumătate la sută, anuitatea datoriei publice din bugetul anului 1931 fiind de 7 miliarde și 362 de milioane.

In același timp cu reducerea exportului la jumătate, de fiecare locuitor, povara datoriei publice s'a mărit deci cam de două ori. Față de valoarea mărfurilor vîndute în străinătate, fracțiunea din datoria publică ce apasă asupra fiecărui locuitor al țării s'a împătrit.

Spre a compensa această creștere a sarcinilor fiscale datorite războiului ar fi urmat să se mărească producția agricolă, cea mai hotărîtoare pentru România.

Precum a arătat însă d. profesor D. Răducanu, fost ministru, în raportul înaintat Comitetului Economic al Ligii Națiunilor și publicat în volumul „La crise agricole", (Genève 1931), în loc ca producția de cereale să se mărească în răstimpul 1913—1931 pe cuprinsul Romîniei întregite, ea s'a micșorat și mijlocia producției din perioada 1923—1927 a fost de numai circa 9 milioane de tone față de cele 14 milioane din 1913—1914. Chiar dacă producția a crescut în anii din urmă și a trecut de 12 milioane de tone în 1930 și în 1931 [2], totuși în nici un an dela război încoace n'a mai atins producția antebelică. O îmbucurătoare diversificare a culturilor care pare a se fi accentuat în anii din urmă lămurește într'o anumită măsură această scădere a producției, fără însă a o compensa pînă acum, mai ales dacă ținem în vedere scăderea calitativă a multora din cerealele romînești.

[1] Această cifră cuprinde și datoriile regiilor autonome, etc. Suma exactă e de altfel greu de stabilit și din pricina fluctuațiilor unora din valute și aceasta va fi pricina pentru care cifrele din publicațiile oficiale nu corespund întocmai cu acelea date de d. profesor Tutuc și de alte personalități calificate. Suma de 185 miliarde cuprinde și datoria internă care nu îngreuiază cel puțin balanța noastră de plăți.

[2] Cifrele date de d. profesor Răducanu nu corespund întotdeauna cu statisticile publicate de d. E. Giurgea: „Rezumat în cifre asupra situației economice a Romîniei".

Pe cînd însă producția de cereale a ținuturilor cuprinse în Rominia de azi se micșora între anii 1913—14 și 1930—31 cu mai bine de 15%, scăzînd de altminteri și suprafața cultivată din care o parte a fost transformată în islazuri rău întreținute și puțin folositoare, țările concurente de peste mare și-au mărit producția în chip impunător mulțumită în parte și unei selecționări severe a semințelor precum și unei perfecționări și mecanizări a tehnicei agricole. Astfel pentru Canada indicele de producție al griului sare dela 100, mijlocia anilor 1909—1913, la 215 pentru anii 1925—1930, Argentina își mărește de asemenea producția în același răstimp cu 65% și Australia cu 72%, urmînd Statele-Unite cu o creștere de 20%. [1]

Așa dar scăderea prețurilor de doi ani încoace n'a fost compensată în Romînia ca în alte țări, cel puțin în parte, de o mărire a producției și de o îmbunătățire a calității. Dimpotrivă calitatea de obicei inferioară a grînelor sătești face ca cerealele romînești să nu poată obține adeseori pe piețele străine nici măcar prețul mondial.

In acest chip balanța comercială a Romîniei care se încheia în anii dinainte de război cu un sold activ foarte însemnat tinde a se schimba în dauna noastră. Așa pe cînd soldul activ era de circa 3 miliarde hîrtie în 1909, de aproape *7 miliarde în 1910, — ceiace înfățișa ceva mai mult de jumătatea întregului import, — de 2 miliarde și jumătate chiar în 1913 cu toată participarea noastră la războiul balcanic*, după război, deși nu ne referim la anii de dezorganizare imediat următori, putem constata că perioada de cinci ani normali și *cu prețuri bune* dela 1925 la 1929 se încheie printr'un *deficit* global de circa două miliarde. In mod, în aparență paradoxal, balanța se îndreaptă numai odată cu scăderea catastrofală a prețurilor cerealelor, se vede, din pricina marii restrîngeri a importului impusă de slăbirea puterii de cumpărare a populației.

De fapt, tendința spre pasivitatea balanței comerciale de la 1919 pînă la 1930 n'ar fi avut o deosebită importanță dacă n'ar fi intervenit și alți factori.

Intr'adevăr pe cînd înainte de război (1900—1914) cei mai mulți ani s'au încheiat printr'un sold comercial activ, aproape echivalent cu anuitatea datoriei publice deținută în străinătate, ba chiar întrecînd-o cîte-odată, după război, cu excepția anului 1932, la pasivul bilanțului comercial care se

[1] Selecționarea seminței și găsirea de varietăți noui de grîu au putut mări ele singure producția în unele ținuturi cu 25 la sută.

întîlnește acuma mult mai des, se adaugă povara unei anuități a datoriei publice exterioară care dela 1927 pînă azi a variat între circa 5 miliarde și 6 miliarde și jumătate pe an, cu o repede tendință spre creștere din pricina noilor împrumuturi precum și din pricina scării crescătoare a cupoanelor împrumuturilor mai vechi consolidate în anii, din urmă, (împrumutul 4%, împrumuturile de războiu, etc) [1].

Pe lîngă aceasta trebuie să mai amintim cheltuielile făcute de Romîni în străinătate și importul clandestin care a fost desigur mult mai însemnat după războiu, din pricina taxelor exagerate puse pe mătase, articole de parfumerie și alte mărfuri, care se importau în chip normal înainte de 1914.

Mai e încă un factor care înrăutățește balanța noastră a plăților și care se datorește marilor capitaluri străine investite în Romînia întregită, retribuția lor trecînd, bine înțeles, peste graniță. Așa s. p., pe cînd în 1913 totalul capitalurilor investite în industria petrolului era de numai 260 milioane lei aur, aceste capitaluri trec în 1930 de 950 milioane lei aur, din care partea cea mai însemnată (550 milioane) reprezintă bani străini. De asemenea se știe că în Ardeal și în Banat, foarte numeroase întreprinderi au rămas de fapt străine și lucrează cu capitaluri împrumutate sau mijlocite de băncile din Budapesta, Viena sau direct din apus.

Din aceste date reese că pe cînd înainte de 1914 activul comercial ajungea aproape, în anii agricoli normali sau buni, să restabilească echilibrul balanței plăților, de la războiu încoace, și mai ales pînă la 1929, pasivul balanței necomerciale care e greu de apreciat precis, dar trece acuma fără îndoială de 10 miliarde pe an, ne mai fiind decît în foarte mică măsură și în chip excepțional compensat de un activ comercial, apasă aproape cu toată greutatea lui asupra țării.

Gravitatea situației apare și mai limpede dacă ținem samă că întregul stock metalic și de devize al Băncii Naționale *e mai mic* decît pasivul balanței noastre necomerciale pe *un singur an*.

Se vădește astfel că situația economică și stabilitatea monetară a Romîniei nu s'au putut menține decît mulțumită deselor împrumuturi fără de care am fi ajuns de pe acum în încetare de plăți și la un nou faliment valutar.

Existența noastră economică, atît timp cît nu intervine un factor nou pe tărîmul organizării producției și a prețurilor, atîrnă așa dar în chip direct de creditul nostru în străinătate. Orice inițiativă de legiferare internă care poate sdruncina acea încredere a cercurilor capitaliste din apus e deci primejdioasă.

[1] Reparațiile datorite de Germania au fost, precum se știe, plătite pentru cea mai mare parte în natură, O sumă ceva mai însemnată a fost vărsată numai pentru stingerea litigiului cu biletele Băncii Generale.

O „restabilizare" a leului de care au vorbit unii, în loc să aducă vre-o ușurare situației ar agrava-o și mai mult fiindcă n'ar avea nici o influență asupra balanței pasive a plăților care nu atîrnă de valoarea leului. In schimb desorganizarea internă ar crește în urma acelei măsuri și în perioada de adaptare la noul nivel al prețurilor și al salariilor, veniturile în lei aur, atît ale particularilor cît și ale Statului ar scădea, astfel că găsirea sumelor trebuincioase pentru vărsămintele de făcut în afară ar fi și mai anevoioasă. O „restabilizare" departe de a ne readuce la sănătatea economică, n'ar putea decît să grăbească, și din motive psihologice, momentul cînd am fi nevoiți să ajungem la încetarea plăților noastre externe.

* * *

Dacă producția noastră agricolă nu mai poate susține azi echilibrul nostru economic și organizația noastră de Stat ca înainte de război și dacă nu mai poate rezista fără un sprijin din afară precum a dovedit legea conversiunii datoriilor agricole, cauzele se cunosc.

Cea dintîi e fără îndoială reforma agrară făcută fără a se ține destul sama de criterii economice.

S'a uitat cu acest prilej că exproprierea trebuia urmată de adaptarea la noua situație a întregului sistem bancar, fiscal, vamal, al învățămîntului agricol etc. — pentru ca mica proprietate (înzestrată cu inventar, instruită, industrializată, prin mașinism, îndreptată spre creșterea vitelor și a păsărilor, ajutată de instituții de credit eftin, etc.) să poată lupta cu concurența produselor agricole străine, cultivate în condițiuni mult mai avantajoase decît la noi. [1]

Inferioritatea technică inerentă culturii fărămițate s'a agravat și din pricina lipsei de credit a țăranului care nu s'a mai putut împrumuta cu dobînzile comparativ scăzute ce le plăteau marii proprietari dinainte de război.

Peste această nepregătire tehnică și lipsă de credit pentru îmbunătățirile cele mai indispensabile, adică peste aceastã tendință de degradare a agriculturii noastre, [2] a venit, de

[1] Din cercetările făcute de serviciile competente franceze a reeșit că în țările de cultură extensivă și de climă cu tendință la uscăciune, ca în Africa de Nord (și aceasta s'ar potrivi și Romîniei) lotul rentabil cel mai mic e de 150 hectare. In consecință autoritățile franceze din Maroc nu mai împart pentru colonizare și cultura de cereale de un timp încoace decît loturi de la acea suprafață în sus.

[2] A se vedea și articolul „Exproprierea țărănimii" al d-lui P. Pandrea, în „Viața Romînească" Jan. Febr. 1932.

doi ani, scăderea grozavă a prețurilor mondiale care au *ajuns cu 25—35 la sută chiar sub prețurile din 1913*, pe cînd importul nostru de produse industriale a rămas încă, în genere, deasupra nivelului de prețuri din 1913, ceiace a accentuat desechilibrul.

Pentru a întregi descrierea acestei „jalnice tragedii" trebuie să adăugăm greutatea de a desface marfa noastră în străinătate din pricina lipsei de uniformitate a produsului țărănesc față de marfa standardizată a marilor exploatări transoceanice. In acelaşi timp cumpărătorii europeni s'au închis în zidurile unui protecționism agrar şi al unui sistem de contingentări care fac şi mai grea situația țărilor dunărene exportatoare.

Fără să mai stăruim asupra restringerilor sau a opririlor de import care opun piedici cîteodată şi mai grele exportului de materii prime ale acestor țări şi care sînt cu atît mai primejdioase cu cît sînt mai arbitrare şi mai variabile, trebuie să atragem atenția *asupra exceselor protecționismului agrar apusean* care e de vină dacă, s. p. la griu drepturile de vamă la chintalul metric s'au ridicat în Germania de la 6.80 fr. aur în 1913, la 30.85 fr. aur în 1931, în Franța de la 7 fr. aur la 16.25, în Italia de la 7.50 fr. aur în 1913 la 16.50 în 1931, în Cehoslovacia de la 4.50 fr. aur în 1928 la 8.45 fr. aur în 1931, în Polonia de la circa 5 fr. aur în 1929 la 14.55 în 1931, etc.

Astfel cele mai multe state importatoare europene (în afară pînă acum de Anglia, Belgia şi Olanda) *supun grîul la o taxă vamală care întrece cu mult valoarea lui actuală*. Celelalte cereale care interesează şi mai deaproape exportul nostru n'o duc de altfel mai bine şi cu sistemul contingentărilor sînt mereu amenințate de restringeri şi mai drastice, iar mulțumită subterfugiului măsurilor veterinare se stînjeneşte tot atît de greu exportul de vite din statele agricole dunărene.

* * *

Criza acestor țări (Jugoslavia, Romînia, Bulgaria) se datoreşte astfel: 1) unor cauze locale, neputința culturii țărăneşti de cereale de a lupta cu producția proprietății mari sau mijlocii din țările de peste mare care se bucură şi de o fiscalitate mai puțin apăsătoare; 2) unor cauze regionale, — piedicele opuse de statele importatoare europene exportului lor de cereale, de vite şi de lemne şi în genere modificărilor adînci aduse de războiu sistemului schimburilor din Europa Centrală, — precum şi 3) unei cauze de ordin universal, scăderii generale a prețurilor materiilor prime.

* * *

Precizarea acestor cauze, de altcum grosso modo prea cunoscute, şi lămurirea însemnătății lor respective ne va îngădui să ne dăm mai bine sama de felul bolii economice de care suferă aceste state agrare şi de valoarea mijloacelor de vindecare ce le-ar putea aduce o apropiere a Statelor moştenitoare a Monarhiei Habsburgice.

In primul rînd trebuie observat că printre bărbații politici ai apusului care au propovăduit subt o formă atenuată un fel de renaştere a Zollvereinului al Monarhiei Austro-Ungare se pare că s'a trecut cu vederea că statele moştenitoare (lăsînd chiar deoparte Polonia care are probleme speciale) au o altă înfățişare decît fosta monarhie şi că datorită alipirii vechiului Regat cu Basarabia şi a Serbiei cu Macedonia, exportul de produse agricole a luat pentru țările dunărene de azi o însemnătate mult mai mare. Totodată dela războí încoace, Cehoslovacia dar mai ales Austria care erau în fosta monarhie ținuturile consumatoare au desvoltat şi ele mult agricultura lor aşa că nevoile lor de materii alimentare din afară au scăzut [1].

Mijlocia importului de cereale în Austria şi Cehoslovacia împreună, a fost în anii 1926—29, de un milion şi o sută de mii de tone, mijlocia cantităților exportate de Ungaria şi de Iugoslavia fiind în acelaşi răstimp de un milion două sute patruzeci de mii de tone (după prof. K. Brandt) la care s'ar adăuga exportul romînesc care poate trece în anii mai buni de 3 mil. tone (3.081.000 în 1930). Ajungem astfel la un total de 4—4 milioane de tone şi jumătate din care deabea *un sfert* ar putea fi absorbit de Austria şi de Cehoslovacia chiar de ar rezerva întregul lor import numai celor trei țări agrare dunărene.

Pentru exportul de vite perspectivele sînt şi mai puțin îmbucurătoare, căci Austria şi Cehoslovacia, țări de munte cu păşuni multe, desvoltă din ce în ce crescătoria lor şi-şi restrîng importul. Intrucît priveşte vitele mari, cel puțin, e foarte cu putință că aceste două țări, şi în rîndul dintîi Austria, să fie în măsură, intr'un viitor destul de apropiat să nu mai aibă nevoie de nici un import.

Pentru celelalte două categorii de produse ale exportului romînesc, produsele lemnoase şi petrolul cu derivatele sale, țările dunărene, în afară de Ungaria care cumpără mult lemn de foc din Ardeal, nu sînt decît piețí secundare. De altfel se ştie că Austria, Jugoslavia şi Cehoslovacia sînt ele înseşi exportatoare de lemnărie.

Intrucît priveşte în special petrolul şi derivatele sale, importul total al celor patru țări dunărene reprezintă cam *un sfert al exportului romînesc*, aşa că nici în această pri-

[1] Intre 1919 şi 1929 Austria şi-a îndoit producția de cereale, iar contribuția din afară la consumul de vite şi de carne al Vienei a scăzut cu două treimi la vitele mari.

vinţă, o exclusivitate a noastră nu ne-ar aduce un folos prea imediat. Totuşi, dacă ţinem sama că întrebuinţarea acestor produse e în continuă creştere şi că sîntem de altminteri ameninţaţi să pierdem chiar această piaţă din pricina concurenţii americane şi ruseşti care se afirmă din ce în ce, un tarif preferenţial ar putea fi, cel puţin, în chip negativ, de o importanţă destul de apreciabilă.

Preferinţele tarifare între statele dunărene ar putea în schimb folosi netăgăduit industriilor din Austria şi din Boemia în paguba însă, dacă nu ar interveni anumite contingentări în primul rînd, a importului german.

Dacă ne amintim totuşi că Germania e cea mai însemnată cumpărătoare a noastră şi că, în 1930, am vîndut s. p. numai 7% din totalul exportului nostru în Cehoslovacia, iar după statisticele noastre 19% în Germania în valoare de lei 5.363.395.000, şi după statistica germană, 35% în valoare de R. M. 236.924.000, sau *aproape 9 miliarde şi jumătate lei*, — deosebire care, se lămureşte în parte prin aceia că o fracţiune însemnată din mărfurile trecute în statisticele noastre ca exportate în Anglia, Belgia şi Olanda (sau la Gibraltar) tranzitează numai prin acele ţări, fiind destinate în realitate tot Germaniei, — înţelegem uşor că nu putem să riscăm să nemulţumim o piaţă care ne cumpără o treime din exportul nostru [1].

Intr'adevăr că pe cînd, precum am văzut, piaţa Austro-Cehă e prea mică pentru a putea contribui în chip mai eficace, chiar prin acordarea de tarife preferenţiale la îmbunătăţirea situaţiei din Romînia, Ungaria şi Jugoslavia, o ţară ca Germania care importă singură (mijlocia anilor 1926—29) 5 milioane o sută patruzeci de mii de tone de cereale, de două ori atîta vite mari şi de treisprezece ori atîtea ouă ca Austria şi Cehoslovacia împreună [2] ar putea mult mai uşor restabili situaţia economică a ţărilor agrare din Sud-Estul Europei.

De altfel, în totalul de circa 14 milioane de tone de grîu importate de Statele Europene deficitare (mijlocia anilor 1925) cele 900 de mii de tone disponibile ale Ungariei, Romîniei şi Jugoslaviei nu reprezintă decît o fracţiune foarte neînsemnată.

Pentru celelalte cereale, ca şi pentru carne, statele apu-

[1] Pentru orz, care după război a luat o mare însemnătate în exportul nostru deoarece a înlocuit în mare parte grîul în cultura ţărănească, Germania e, precum se ştie, aproape singura noastră cumpărătoare.

[2] Romînia a exportat în Germania, în 1930, ouă în valoare de aproape un miliard de lei.

sene îşi acoperă de asemenea 80 la 90% din nevoile lor în ţările de peste mare.

Dacă Anglia din pricina Canadei şi a Australiei are o situaţie specială care face că trebuie mai curînd să ne aşteptăm la o mai mare îngreuniare decît la o uşurare a exportului ţărilor dunărene în această direcţie, Franţa şi mai ales Germania şi Italia ar avea mai uşor putinţa de a le ajutora. [1]

Echilibrul economic al statelor agrare din Sud-Estul European *ar putea fi restabilit repede dacă cele patru milioane de tone de cereale ce exportă ar putea fi vîndute în jurul preţurilor interne din statele importatoare.* Scutirea de vamă a grîului la intrarea în Franţa şi în Italia ar înfăţişa spre pildă un spor de 50—60.000 lei la vagon, şi de 100.000 lei în Germania. Alte taxe foarte ridicate scoboară de asemenea valoarea celorlalte cereale ca orzul şi porumbul care, de la război încoace, sînt mai importante pentru exportul nostru decît grîul.

In situaţia de azi *aceste cote reprezintă în genere taxe de 100 la 300 ad valorem*, suprimarea lor, ar îndoi deci cel puţin valoarea producţiei ţărilor agrare căci ridicarea preţurilor la export ar avea o înrîurire imediată asupra nivelului general al preţurilor interne.

Intrucît priveşte balanţa plăţilor o scutire de vamă care ar reprezenta un spor de preţ la vagonul de cereale de numai 25.000 lei în medie ar fi de ajuns la un export ca acela al Romîniei din 1930 *să acopere întreaga anuitate a datoriei noastre publice din străinătate.*

Dacă s'ar generaliza scăderile tarifare şi la alte articole, ca lemnărie, produse ale crescătoriei etc., cîştigul ar fi şi mai mare şi criza noastră ar fi un lucru al trecutului.

Avînd în vedere că exportul de cereale al ţărilor sud-estice nu reprezintă decît vreo 12% din totalul importului de grîne al statelor deficitare europene, se pare că fără a lovi prea mult în interesele statelor de peste ocean, dacă puterile mari din Apus, ar fi într'adevăr hotărîte să consimtă unele concesiuni pentru a veni în ajutorul statelor dunărene, acestea s'ar putea reface fără prea mare greutate, iar *desvoltarea puterii lor de cumpărare ar compensa în mare parte jertfele ce le-ar fi făcut ţările industriale.*

In cazul, din nefericire nu prea probabil cînd o dorinţă colectivă a Franţei, Germaniei şi a Italiei s'ar manifesta în chip hotărît în favoarea unei atari soluţiuni, e de prevăzut că opunerea Angliei şi a puterilor oceanice ar înceta, mai ales

[1] Exportul total romînesc în 1930 a fost de 28 miliarde şi jumătate, din care 9 miliarde şi jumătate în Germania, circa 4 miliarde pentru Italia şi două spre Franţa.

dacă s'ar rezerva sub o modalitate oareşicare produselor lor industriale sau coloniale o anumită proporţie din puterea mărită de cumpărare a ţărilor dunărene[1].

* * *

De fapt vina crizei statelor agrare din sudestul Europei şi indirect a Austriei, pentru care piaţa acestor ţări e de o însemnătate primordială pentru desfacerea produselor sale industriale, o poartă în foarte mare măsură protecţionismul agrar al ţărilor importatoare de produse alimentare.

Pe cînd taxe de 30 sau 35% asupra produselor industriale importate sînt de ajuns ca acele ţări să se plîngă de „protecţionismul exagerat" al statelor agricole, ele nu se dau îndărăt, precum am văzut sau să supună produsele esenţiale ale acestor ţări la taxe care se ridică pînă la 200 şi 300%, sau, sub diferite pretexte, (contingentări, epizootii, etc.) să le oprească deadreptul intrarea.

O atare politică vamală e cu atît mai distrugătoare pentru statele agricole cu cît *piaţa produselor agrare e mult mai puţin elastică decît aceia a produselor industriale*. N'are mare importanţă s. p. pentru o fabrică de ghete din Boemia, sau pentru o fabrică de ciorapi de mătase artificială din Germania dacă îşi vinde marfa în Romînia sau în China, dar în schimb, e esenţial pentru noi să putem vinde s. p. vitele noastre la Viena, la Breslau sau la Trieste, fiindcă orice prelungire a transportului păgubeşte, iar de ar fi să le vindem sub formă de carne refrigerată, preţul obţinut ar fi simţitor mai mic.

In deobşte se poate spune că *toate ţările* cumpără din afară mari cantităţi de produse industriale pe cînd numărul ţărilor importatoare de produse agrare *e mult mai strict mărginit*, cu o cerere care de altminteri nu se măreşte decît foarte încet.

Statele agrare n'au în acest chip decît rareori putinţa de a schimba orientarea exportului lor dacă clienţii lor obişnuiţi le pun piedici, ci trebuie să se supună, mai ales cînd e vorba de state mici, fără rezerve de capital şi care sînt nevoite să vînză producţia lor la orice preţ.

A reduce valoarea vagonului de grîu al ţăranului romîn sau ungur la 30.000 lei cu ajutorul unor taxe vamale menite să asigure cultivatorului francez sau german un preţ, în jurul a 100.000 lei, *înseamnă a osîndi în chip sistematic pe agricultorul din bazinul dunărean la un nivel de existenţă mizera-*

[1] Tratativele urmate cu Argentina pentru valorificarea porumbului îndrituiesc nădejdea că s'ar putea ajunge la o înţelegere chiar cu statele agricole americane.

bilă şi mult inferioară aceleia a cultivatorului apusean. Şi ca şi cum n'ar fi de ajuns aceste taxe exorbitante, la produsele animale, la poame, etc., intervin „contingentările" amintite mai sus în care s'au întrecut în anii din urmă atît Austria ca şi Cehoslovacia, atît Franţa ca şi Germania. O îmbunătăţire a situaţiei statelor agrare sudestice care ar atrage automatic şi o înviorare a situaţiei Austriei nu se poate obţine decît prin reducerea taxelor vamale exagerate ale ţărilor industriale la nivelul obişnuit de 25—35% ad valorem la care se ridică mijlocia drepturilor vamale ale Statelor agricole, precum, bine înţeles, şi prin stabilirea unor contingente de import care să îngădue desvoltarea economică a acelor state, iar nu să le restrîngă din an în an izvoarele de cîştig.

Precum am văzut, producţia statelor dunărene e foarte mică în comparaţie cu cantităţile de produse alimentare importate de peste ocean, aşa că paguba ce s'ar aduce ţărilor extra europene ar fi destul de neînsemnată, în acelaşi timp ar fi justificată prin faptul că cheltuelile de producţie ale cultivatorului lipsit de credit şi împovărat de biruri, din sudestul european, sînt cu mult mai mari decît acelea ale marelui proprietar american asupra căruia nu apasă un lung şi nenorocit trecut istoric şi care se bucură de mijloacele financiare şi tehnice ale unor ţări înaintate şi bogate.

Din pricina acestei deosebiri în împrejurările lor respective, o scădere de preţuri ca cea actuală, penibilă chiar pentru cultivatorul de peste ocean, care e dealtminteri răspunzător de situaţia de acuma, — supra producţia de azi datorindu-se lui, — e de-a dreptul distrugătoare pentru cultivatorul dunărean.

O simplă creştere mijlocie de 25.000 lei la vagon, ceiace n'ar înfăţişa decît *sfertul* drepturilor de vamă germane asupra grîului şi a orzului, şi nici *jumătate* din drepturile franceze asupra grîului, fără să mai amintim taxele vamale asupra făinei care sînt şi mai prohibitive, ar însemna pentru agricultorul romîn, la producţia din cei doi din urmă ani, *un spor anual de cîştig de aproape 30 de miliarde*, dacă socotim că preţurile interne s'ar adapta preţurilor cerealelor exportate.

Ceiace e adevărat pentru noi e adevărat şi pentru vecinii noştri. Aicea, mai curînd decît în încheierea de tarife preferenţiale între micile state dunărene care reprezintă pentru exportul lor respectiv pieţe prea neînsemnate, e nodul chestiunii şi singura soluţie mulţumitoare. Puterile mari trebuie să revie în favoarea statelor dunărene, la „dreptul comun" vamal şi să renunţe la taxele lor exorbitante care au micşorat de altminteri posibilităţile de desfacere ale industriilor lor şi sînt pe cale azi să compromită capitalurile însemnate inve-

stite de ele sub diferite forme, de la război încoace în țările dunărene.

Jertfa ce ar face-o marile puteri europene ar fi de altfel mai mică decît ciștigul cultivatorului dunărean, deoarece ridicarea prețurilor grînelor exportate ar atrage bine înțeles, o ridicare corespondentă a prețurilor interioare. Spre a preîntîmpina într'o anumită măsură obiecțiunile statelor transoceanice la principiul taxelor vamale preferențiale, deși aceastǎ opunere pare din fericire a se fi inmuiat în timpul din urmă, s'ar putea recurge la diferite modalități, cumpărare de cîte un Sindicat de stat a unei anume cote a producției țării agricole respective, bonificare indirectă asupra drepturilor de vamă prin diferite modalități etc.

In afară de mici împrumuturi menite să lichideze unele restanțe bugetare, sau de a asigura pînă nu trece clipa cea mai critică, stabilitatea monetară a statelor agrare, *metoda de a le întreține prin împrumuturi atunci cînd bazele lor economice sînt săpate trebuie părăsită.* Aceste împrumuturi fără a îmbunătăți situația adevărată ascund rănile de vindecat fără a le lecui, ba le putem privi ca un stupefiant care amînă hotăririle grabnice de luat cît mai e timp de a scăpa bolnavul.

Dacă nu sînt însoțite de măsuri radicale menite să facă din nou rentabilă agricultura țărilor dunărene, noile împrumuturi ce li s'ar da ar duce în chip fatal la agravarea pasivității balanței lor, și în cele din urmă la pierderea capitalurilor investite și la înstrăinarea neatîrnării lor economice și financiare.

Statisticele întrebuințate în acest studiu au dovedit deci că: 1) *la prețurile agricole actuale statele agrare sud-estice nu-și mai pot asigura prin propriile lor puteri echilibrul economic* deja șubred din pricina sguduirilor războiului și ale urmărilor sale sociale (în Romînia și Jugoslavia); că, 2) o organizație a Europei dunărene singură, pe baze inter-preferențiale, ar putea fi de folos Austriei și Cehoslovaciei — în paguba însă a Germaniei care e tocmai cea mai mare clientă a statelor blocului agrar și a Cehoslovaciei — dar n'ar putea ușura decît prea puțin situația acestui bloc.

Soluția ar fi deci cu desăvirșire insuficientă, mai ales dacă observăm că Cehoslovacia, care ar putea trage cele mai mari foloase din această organizație, n'ar primi-o dacă ar însemna îngreuiarea legăturilor sale comerciale cu Germania care absoarbe aproape un sfert din totalul exportului ei și că nici Austria, din motive politice și sentimentale n'ar adera la o soluție rău văzută de Germania; că 3) vînzarea produselor agrare ale statelor sud-estice la un preț mai puțin deosebit decît cele de azi de prețurile interne ale statelor mari

importatoare ar putea restabili, în schimb într'un interval foarte scurt buna stare a blocului agrar, ceiace ar determina și o creștere a importului de produse industriale din Austria și Cehoslovacia, care ar putea să se mai bucure după o înțelegere cu Statele mari industriale, de înlesniri tarifare speciale pe piețele agrare, că, prin urmare 4) soluția e de căutat într'o înțelegere prealabilă între statele mari importatoare de produse agricole și blocul agrar pentru o valorificare mai bună sub o formă oareșicare a exportului lor, această înțelegere urmînd apoi să fie întregită de o organizație mai rațională a schimbului de producție între cele trei state agrare și cele două țări industriale din bazinul dunărean.

Aceasta e latura curat economică a problemei și dacă aceasta ar fi fost cercetată numai sub acest unghiu la Londra, e probabil că rezultatele conferinței ar fi fost mai îmbucurătoare. Din nefericire au intervenit alte elemente, unele vechi prejudecăți liber schimbiste din partea Angliei, altele, politice, din partea Franței, Italiei și Germaniei care au îngreuiat găsirea unei soluțiuni.

De la război încoace, cei mai mulți financiari și economiști britanici, favorabili, prin formația lor intelectuală, liber schimbului sau cel puțin marilor unități vamale, au deplîns din acest punct de vedere, distrugerea Austro-Ungariei. Propaganda revizionistă s'a folosit, bine înțeles, de aceste tendințe pentru scopurile sale și s'a închegat astfel în Anglia convingerea cu desăvirșire greșită care a pătruns și în multe cercuri politice, că criza economică așa de gravă din bazinul dunărean se datorește în cea mai mare parte așa ziselor „ziduri protecționiste" care despart azi Statele moștenitoare acolo unde nu era odată decît o singură piață comercială.

Inițiativa guvernului francez se înțelege astfel mai bine dacă ne amintim că a pornit de la o sugestie britanică, din nefericire întemeiată mai curînd pe un raționament abstract decît pe fapte controlate cu ajutorul statisticelor comerciale. [1]

Graba guvernului francez de a aduce în desbaterea marilor puteri, propunerile sale pentru ajutorarea statelor dunărene, se explică atît din considerații economice și financiare generale cît și politice. De la încheierea păcii încoace, Franța, fie direct, fie indirect prin subscrierea sa la împru-

[1] In 1931 numai 28% din comerțul total al statelor moștenitoare a înfățișat schimburi între ele, Germania singură a luat aproape o cincime a exportului lor și Italia 7 la sută. De la război încoace tendința constantă a fost de altfel în sensul desvoltării legăturilor cu țările nedunărene și a micșorării schimburilor între statele moștenitoare.

muturile încheiate de Austria şi Ungaria prin mijlocirea Societăţii Naţiunilor, a investit sume foarte mari în ţările dunărene. Inrăutăţirea situaţiei lor ar primejdui aceste capitaluri şi ar avea în acelaşi timp un răsunet defavorabil asupra situaţiei economice a Germaniei care are interese comerciale însemnate în deosebi în Austria şi în Cehoslovacia şi ar fi destul de greu lovită, într'un moment cînd şi ea trece printr'o criză gravă, de o nouă prăbuşire a Austriei. De o atare prăbuşire s'ar resimţi de altminteri şi Cehoslovacia.

Astfel şi solvabilitatea Germaniei faţă de creditorii ei apuseni s'ar resimţi de o atare întîmplare. Mai intră însă în joc şi însemnate consideraţii politice. O prăbuşire a Austriei ar fi îndată exploatată în Germania ca o justificare a anşlusului şi a unei modificări adînci a stărilor din Europa Centrală. In acelaşi timp ar întări fără îndoială şi la Viena, în lipsă de altă soluţie, curentul pentru unirea cu Germania, şi amînarea sau împiedicarea ei nu s'ar putea obţine decît acordîndu-se iar Austriei, un nou mare împrumut. Acesta însă, de n'ar fi însoţit de o îmbunătăţire a situaţiei economice a Austriei, datorită altor măsuri, ar însemna pentru Franţa o jertfă însemnată şi poate definitivă, ce ar întîmpina şi multă opunere în cercurile parlamentare şi financiare franceze, precum s'a văzut şi cu prilejul recentului împrumut încheiat de guvernul cehoslovac. Chiar în cazul cînd împrumutul ar fi mijlocit de Societatea Naţiunilor, faţă de cursul la care au scăzut rentele austriace, foarte cu greu s'ar găsi subscriitori dacă aceştia nu capătă convingerea că ar fi intervenit în folosul Austriei o situaţie nouă în care aceasta s'ar putea desvolta în mai bune condiţii.

O iniţiativă franceză în favoarea Austriei se mai impunea şi din motive de morală politică şi de propagandă.

Opunerea Franţei a împiedicat Anschlussul anul trecut. In acelaşi timp cu zădărnicirea lui Franţa a făgăduit însă Austriei că va veni cu alte propuneri constructive menite să-i uşureze situaţia. Cancelarul Buresch a reamintit Franţei aceste făgădueli în cursul iernei trecute, cînd a arătat că starea Austriei se înrăutăţise simţitor în lunile din urmă şi că o soluţie urgentă trebuia găsită, (acoperirea băncii de emisiune cu tot moratoriul parţial la care sînt supuse de fapt plăţile în străinătate a scăzut la 23%.)

Franţa nu mai putea tărăgăni. A băga din nou în Austria milioane ca în trecut nu era, precum am amintit, o soluţie posibilă. Urma deci a se da Austriei noui posibilităţi de existenţă printr'o deschidere mai largă a pieţelor sale de desfacere, concepţie care coincide de altminteri şi cu con-

cepţiile britanice, şi pieţele la care s'a gîndit mai întîi Franţa au fost, bine înţeles, acelea ale statelor moştenitoare.

De aci a pornit ideia unui sistem preferenţial dunărean care mai avea în ochii guvernului francez folosul de a lega mai mult Austria de statele moştenitoare şi de a slăbi prin consecinţă tendinţa ei de a se alipi Reichului. Totodată un atare sistem folosea şi industriei boeme (să nu uităm că Franţa a împrumutat chiar acuma încă o jumătate de miliard de franci guvernului din Praga) şi opunea o piedică pătrunderii ulterioare a industriei germane în ţările agrare dunărene. Slăbiciunea planului francez a fost însă că n'a ţinut destulă seamă de realităţile economice[1] şi că s'a trecut cu vederea că cele două mari cumpărătoare ale produselor blocului agrar dunărean fiind Germania şi Italia, nici un plan care ar atinge interesele lor economice, sau chiar politice, nu se va putea înfăptui, precum a arătat-o însuşi d. Beneş în discursul său din 22 Martie trecut. In acelaşi timp un atare sistem preferenţial nu aducea decît o soluţie insuficientă problemei ţărilor dunărene, dacă nu prevedea din partea marilor puteri concesiuni tarifare destul de însemnate pentru ca statele agrare a căror situaţie e aproape tot atît de rea ca a Austriei să fie întremate, căci o agravare a situaţiei lor, — care nu se va putea înlătura dacă nu obţin în curînd un sprijin puternic, — ar face iluzorie o deschidere mai largă a pieţei lor produselor austriace sau cehe.

Una din complicaţiile situaţiei europene de după război e că pe cînd înainte de 1914 interesele economice şi cele politice ale diferitelor state erau de obiceiu paralele şi în armonie, azi ele sînt adeseori divergente. Aşa s. p. înainte de război exista sub forma de alianţe, o Mittel Europa politică care se exprima *şi economiceşte*, pe cînd azi deşi curentele economice şi comerciale au rămas aceleaşi (proporţia exportului nostru în Germania a şi crescut!) alianţele politice sînt altele. Chiar în bazinul dunărean pe cînd politiceşte stă deoparte Mica Inţelegere şi de cealaltă Austria şi Ungaria, economiceşte există un bloc agrar compus din Ungaria, Romînia şi Jugoslavia faţă de celelalte două ţări industriale care n'au aceleaşi interese.

E o întrebare dacă cu vremea se va putea menţine o atare discordanţă, între orientarea economică şi cea politică, sau dacă economicul, care în cele din urmă atinge mai direct massele nu va lua supravîntul. O caracteristică interesantă a planului francez era de altminteri că în lăuntrul cadrului dunărean, făcea tocmai să treacă înainte principiul

[1] Deşi neputinţa statelor Micii Inţelegeri de a ajunge măcar între ele la alianţa economică trâmbiţată încă acum doi ani ar fi urmat s'o facă mai prudentă.

economic, căci se înțelege că din ziua cînd acele cinci state s'ar îndrepta spre o colaborare economică sub imboldul și controlul marilor puteri, antagonismul politic dintre Mica Înțelegere și celelalte două state ar urma să piardă din înțelesul lui, iar chiar importanța politică exterioară a acestei grupări și-ar schimba cu totul aspectul din *clipa cînd statele Micii Înțelegeri alături de Austria și de Ungaria* s'ar afla cu toate împreună sub un fel de protectorat colectiv al celor patru mari puteri, fie chiar numai economic și financiar. Aceasta ar echivala cu o neutralizare politică a bazinului dunărean pentru un răstimp nedeterminat și sub acest regim e sigur că după un timp relațiile reciproce ale celor cinci state interesate n'ar mai fi întocmit cele de azi.

D. Beneș în cuvintarea amintită (p. 41 a trad. franceze a arătat de altfel că memorandul francez cerea ca marile puteri să admită principiul „dezinteresării politice în Europa Centrală" și D-lui adăuga că „Statele mici nu trebuie să trăiască sub patronajul unor state mari, atunci cind Societatea Națiunilor, où les grandes puissances ont en dernière analyse le mot décisif, poate îndeplini mai bine această funcțiune".[1]

Concluzia logică la care duce acest program merită însă să ne dea de gîndit. Dacă Franța, socotită așa de puternic așezată politicește în Europa dunăreană a luat o inițiativă menită să scoată acea parte a lumii din politică și dorește s'o pună, după cum tălmăcește d. Beneș cu deosebita lui autoritate, *sub oblăduirea Societății Națiunilor unde toate marile puteri au drepturi egale*, nu duce aceasta, cu timpul, în chip firesc la o scădere relativă a influenței franceze și nu însamnă oare că Franța socotește, fie că jertfele ce trebuie să le facă pentru țările dunărene nu mai au pentru ea o contraparte echivalentă, sau că se teme că aceste țări să nu mai poată rezista multă vreme penetrației germane și italiene, dacă Germania și Italia nu ar adera și ele la acest principiu de „neutralizare politică" a basinului dunărean ?

Acum, după ce conferința de la Londra n'a putut rezolvi problema economică pentru care se întrunise, atmosfera politică rămîne totuși schimbată. S'au aruncat două idei pe care o să le întîlnim des de acum înainte; reorganizarea Europei centrale cu colaborarea și sub controlul celor patru mari puteri, fie direct, fie sub masca Societății Națiunilor și apropierea micilor state dunărene. Avem aici

[1] Din nefericire succesul mișcării hitleriste la alegerile din 24 Aprilie și noile frămîntări ce le va pricinui sînt menite să facă și mai anevoioasă, dacă nu deadreptul imposibilă, acea colaborare internațională fără de care nu se poate nădăjdui o restabilire economică a Europei centrale și dunărene.

două principii pline de virtualități politice care pot schimba
fața Europei Centrale.
In acest chip în aparență paradoxal, din planul Tar-
dieu care urmărea să dea soluții strict economice, n'au ră-
mas decît ideile sau mai bine zis sugestiile politice. Iar pre-
cum a arătat prea bine d. G. Gafencu, într'o foarte intere-
santă conferință, apropierea dunăreană e pentru noi, *în a-*
cest chip, de o deosebită importanță, fiindcă prin scobori-
rea hotarelor economice, se poate găsi un teren de înțele-
gere între statele revizioniste și celelalte. Din ziua cînd in-
dustriașii din Budapesta ar putea să-și trimită marfa la Bu-
curești, sau la Timișoara fără a se lovi de o vamă ridicată,
cînd ar fi în cartel cu industriile paralele din celelalte state
moștenitoare, cînd sentimentul unei noi solidarități econo-
mice s'ar înfiripa peste ruinele unității politice de odinioa-
ră, cînd cetățeanul ungur ar putea călători fără supărătoare
formalități polițienești, din munții Boemiei pînă la gurile
Dunării, e sigur că n'ar mai avea senzația aproape fizică de
umilire națională și de opresiune ce o simte azi înlăuntrul
strîmtelor sale granițí cu capitala lui la un ceas cu trenul
de noul hotar.
Psihoza revizionismului ar pierde astfel din virulența
ei, iar printr'o consecință firească relațiile cu minoritățile
în Statele Micii Înțelegeri s'ar îmbunătăți și aceste țări s'ar
putea folosi mai mult de energia, hărnicia și cultura cetă-
țenilor minoritari cari azi nu iau parte decît cu oareșicare
rezervă la viața statului.
In împrejurările de acum, statele dunărene împărțite
în tabere îndușmănite își neutralizează reciproc importanța
față de străinătate, din clipa însă cînd marile puteri le-ar
supune ca un bloc, unui regim aproape comun, ele ar prinde
mai bine conștiință, sub această ușoară presiune din afară,
de toate motivele etnice, geografice, istorice și chiar econo-
mice care le impun o nouă solidaritate întemeiată pe liber-
tate și respectul reciproc.
De altfel Rominia mai are un motiv puternic de a dori
o atare apropiere. La Nistru ne învecinăm cu un stat care
se întinde nesfîrșit pînă în Oceanul Pacific, o lume dușma-
nă care vede în Rominia o țară ce stă în calea Rusiei și a
revoluției mondiale. Așezați astfel, azi ca și pe vremea Tur-
cilor și a Tătarilor la granița cea mai primejduită a Euro-
pei, avem nevoie de a ne simți susținuți, iar nu amenințați
de la spate. Dacă țările dunărene rămîn învrăjbite și des-
părțite, se prea poate ca ele, mîine, ca acum patru sute de
ani, să fie una cîte una înghițite de oardele dinspre răsărit,
ieri musulmane, azi bolșevice.
Cu cît, în deosebi, Rominia pare mai singuratecă, mai

puţin sigură dinspre graniţa din apus şi mai slab consolidată înlăuntru, cu atît ispita Rusiei de a se arunca asupra ei va creşte şi primejdia se va mări.

Dacă, precum am văzut, introducerea de tarife preferenţiale între statele dunărene nu ne-ar putea da foloase economice positive mai însemnate, în afară de cîştigul unei destinderi politice care ar putea duce cu vremea la o colaborare mai intimă, această preferinţă dunăreană ar avea totuşi o valoare economică, dacă nu pozitivă, cel puţin stabilizatoare în sensul că ne-ar împiedica să pierdem pieţele din Austria şi din Ungaria, unde exportul nostru petrolifer şi de lemne începe să întîmpine o concurenţă din ce în ce mai îngrijitoare din partea Rusiei.

Drept încheiere redăm aici, pe scurt, concluziile obiective care rees din statisticile întrebuinţate:

1) Organizarea unui regim preferenţial între ţările dunărene nu rezolvă problemele lor economice, orişicît de folositoare ar fi dintr'un alt punct de vedere un atare început de colaborare economică menită să ducă la o apropiere politică;

2) Aceste cinci ţări n'au de altfel aceleaşi probleme de rezolvit, căci ele cuprind un grup industrial şi un bloc agrar, fiecare cu problemele sale specifice;

3) Situaţia satelor agrare nu poate fi uşurată prin noui împrumuturi oneroase, ci, — atît timp cît preţurile produselor lor esenţiale nu se ridică pe piaţa mondială, — numai prin posibilitatea ce le-ar fi acordată de cele trei puteri cu preţuri interne artificial ridicate, să beneficieze pentru exportul lor, sub forma unor tarife preferenţiale sau altcum, de preţuri nu prea îndepărtate de acelea; spre a preîntîmpina primejdia unor intrigi politice, statele agrare ar urma să negocieze cu marile puteri numai după o înţelegere prealabilă între ele.

4) O atare concesie din partea marilor puteri ar avea drept urmare o îmbunătăţire a situaţiei din Austria şi Cehoslovacia care ar putea beneficia şi ele pentru produsele lor de un tratament preferenţial din partea marilor puteri şi a statelor vecine.

5) Odată ce situaţia economică s'ar fi înviorat în acest chip, nevoile financiare ale acestor State ar fi mai mici, iar creditul lor restabilindu-se, s'ar îmbunătăţi şi piaţa lor internă orăşenească.

6) Dacă Statele mari nu acordă aceste înlesniri, *ele trebuie să se aştepte că statele dunărene, încă din anul acesta, să nu mai fie în măsură să plătească cuponul lor extern din propriile lor mijloace.* Spre a preîntîmpina un faliment public foarte păgubitor pentru capitaliştii lor, statele creditoare vor urma deci, cel puţin, să consimtă, sub formă de avansuri, sau altcum, ca banii trebuincioşi să vină tot din punga lor. Nu cred că un atare moratoriu mascat poate fi mai scurt de trei ani. Pentru Romînia suma de găsit ar fi de circa 20 miliarde şi e îndoelnic, dacă nu intervine o schimbare radicală în situaţia ei, datorită unei ridicări simţitoare a produselor sale de bază, că la sfîrşitul acelui termen să fie în stare, — neajutată, — să-şi plătească cuponul (la care s'ar adăoga anuitatea celor 20 de miliarde suszise).

7) In asemenea împrejurări se pune întrebarea dacă chiar din punctul de vedere cel mai strimt şi cel mai imediat, statele creditoare n'ar suferi pierderi mai mari prin încetarea de plăţi a statelor dunărene decît prin jertfele ce le-ar face prin concesiuni tarifare care ar mai avea superioritatea să pună ţările dunărene în condiţiuni normale de existenţă, pe cînd împrumuturile noui le-ar prelungi agonia fără a le vindeca.

8) Valorificarea exportului romînesc ar urma a fi neapărat însoţită de o organizare mai raţională a producţiei agricole, de un control mult mai strict din partea statului a culturii ţărăneşti precum şi de o adaptare a agriculturii noastre la nevoile vremii şi la trebuinţele statelor importatoare, restrîngîndu-se în principiu cultura cerealelor în favoarea culturilor intensive şi a crescătoriei de vite şi de păsări.

25 Aprilie 1932.

N. E. Lahovary

Dracul

GLUMĂ DRAMATICĂ ÎN DOUĂ ACTE ŞI UN TABLOU

Reprezentată pentru prima oară împreună cu „Şapte gâşte potcovite", comedie într'un act de d-na Claudia Millian, la Teatrul Naţional din Bucureşti, în seara zilei de Luni 29 Februarie 1932, cu următoarea distribuţie:

PERSOANELE:

Conu Costache Guranda . . . . d. Sîrbul
Conu Dumitrache Mirza . . . . „ Săvulescu
Victor Guranda . . . . „ Bălţăţeanu
Miluţă Bursuc . . . . „ Finteşteanu
Nuţa . . . . d-ra Corciov

Acţiunea se petrece, puţin după război, la Botoşani.
Scena reprezintă un interior bătrînesc de boer moldovean. Amănuntele reies din desfăşurarea acţiunii.

ACTUL ÎNTÎI

La ridicarea cortinei, Victor Guranda se plimbă ici-colo nervos. Nuţa intră prin fund cu tava cu cafele.

SCENA I

VICTOR GURANDA, NUŢA

VICTOR. — Ei, dar pentru cine sînt cafelele ?
NUŢA. — Conu Costache e în grădină cu conu Dumitrache Mirza. Mi-au poruncit să le aduc cafelele aici.
VICTOR. — Parcă văd o cafea mai mult.
NUŢA. — A matale.
VICTOR. — A mea?... Mulţumesc... Dă-mi-o, c'o beau dintr'o sorbitură.

NUŢA. — Vor să vorbească cu mata.
VICTOR. — Dar pe mine m'au întrebat, dacă vreau şi eu ?... Adu-mi pardesiul, Nuţă.
NUŢA. — Ia, nu mai îmi spune şi mata... Nuţa.
VICTOR. — Dar cum vrei să-ţi spun: duduie ?
NUŢA. — Aiasta nu ţi-am cerut-o... Strigă-mă „Nuţi".
VICTOR. — Nuţi !... Nuţi Urioc... Vrei s'o dai şi tu pe franţuzeşte.
NUŢA *(oftează)*. — Ce să-i faci? Nu pe toată lumea o poate chema Guranda. Dar îmi găsesc un nume poate şi mai frumos... Ce zici de... Busuioc?... Tot îmi dă el tîrcoale... Dealtfel cu o sută de mii zestre... te măriţi binişor...
VICTOR. — Dar de unde ai tu o sută de mii ?!...
NUŢA. — Nu mi-ai făgăduit-o mata ?
VICTOR. — Bine, bine... Du-te de-mi adă pălăria şi pardesiul.
(Nuţa ese. Victor clatină din cap, apoi ia cafeaua de pe tavă şi o soarbe).
NUŢA. — Poftim.
VICTOR. — Ajută-mă şi tu să mă îmbrac. Ce dracu, îţi sînt doar stăpîn.
NUŢA *(rîzînd)*. — Şi stăpîn şi drac.
VICTOR. — Hm; dar cum îţi mai miros de frumos mînile... Acum pricep eu de ce săpunul meu se trece aşa de repede... Tragi a boerie, Nuţo, pardon... Nuţi Busuioc...
NUŢA. — Ce Busuioc, că nu mă ut cu la un golan ca el.
VICTOR. — Şi la drept vorbind, eu încă nu m'am uitat niciodată bine la tine, şi acum bag de samă... dar, drace, mi se pare că-ţi place şi parfumul meu...
NUŢA. — Drept să-ţi spun, ar trebui să-l schimbi.
VICTOR. — Nu ţi-o fi plăcînd...
NUŢA. — Nu zău, miroase a mort.
VICTOR. — Dar anevoioasă mai eşti la gusturi... Ce-mi dai să-ţi fac cadou o sticlă de parfum ?
NUŢA. — Dacă-i pe date, mă mulţumesc cu parfumul cel vechi.
VICTOR. — Bine că mi-ai spus, de-acum înainte mi-l închid.
NUŢA. — Il închizi, dar uiţi cheile pe masă.
VICTOR. — Aşa-i că de hoţul de casă nu te poţi păzi.
NUŢA. — Şi nici de dracu.
VICTOR *(astupîndu-i gura)*. — De dracu în casa aceasta n'ai voe să vorbeşti.
NUŢA. — Să nu vorbeşti, dar să-l faci.
VICTOR. — Vorba ceia: faci pe dracu'n patru.
NUŢA. — Doar o crăpa dracul cel bătrîn.
VICTOR *(astupîndu-i iar gura)*. — N'ai auzit să taci?... *(ţipă)*. Ah!!... împeliţato... m'ai muşcat...

NUȚA. — Dacă-mi tot pui botniță... Ce-s turbată?!...

VICTOR *(se uită în palmă)*. — Fie că frumoasă coroană mi-ai făcut în podul palmei... Acum ar trebui să te mușc și eu...

NUȚA *(îi întinde palma)*. — Na, poftim...

VICTOR. — Jos labele !...

NUȚA. — Ar vrea să aibă șantezele matale labele aieste...

VICTOR. — Labele lor sînt mai curate...

NUȚA. — Or fi, dar nu mă dau eu după ele... De mine încă nu și-a făcut nimeni rîs... Asta s'o știi...

VICTOR. — Ce-ar fi, Nuță...

NUȚA. — Nuți...

VICTOR. — Să te îmbrac ca pe o cucoană și să te lansez...

NUȚA. — Ce vorbă-i aiasta ?...

VICTOR. — Adică, mă'nțelegi... cum ești tînără și de!... nici urîțică nu ești... să-ți închiriez o odaie la mahala și să te fac și pe tine șanteză. Cred că două-trei cîntece știi și tu !

NUȚA. — Șanteză nu mă fac.

VICTOR. — De ce ?!...

NUȚA. — Vreau să mă mărit.

VICTOR. — Intr'un fel te mărițí și-așa.

NUȚA. — La mine măritișul trece întîi pe la primărie, apoi pe la popă și pe urmă la mahala.

VICTOR. — N'am păr pe cap cîte șanteze s'au măritat mai bine decît fetele cu zestre.

NUȚA. — Eu însă n'aș vrea să faci mata atîtea bube pe obraz, cîte șanteze au rămas nemăritate.

VICTOR. — Pușchea pe limbă-ți... Ia să mă duc la cafene... Vezi dacă se întîmplă sau auzi ceva mai de samă, dă-mi de știre... Astăzi va veni un doctor dela București...

NUȚA. — N'avea nici o grijă, conașule Victor. Tot noi îi sîntem cei mai buni doctori.

VICTOR. — Cum asta?!...

NUȚA. — Numai noi îi cunoaștem și boala și leacul...

VICTOR. — Vin... Moș Costache și-a pus în gînd să mă însoare cu nepoata lui conu Dumitrache...

NUȚA. — De asta te și poftiseră dumnealor la o cafeluță.

VICTOR. — Cu caimac și cu rom... Am băut-o și fără dumnealor... La revedere, Nuți...

NUȚA. — Bine c'a dat Dumnezeu...

VICTOR. — Ce vrei?... Trebue să-ți fac pe plac... Cine știe, poate că te răsgîndești și în loc s'o mai ocolești pe la primărie o iei deadreptul la mahala...

NUȚA. — Cine ocolește mai degrabă ajunge.

VICTOR. — Cu capul în jujău!?... Nu, dragă Nuți... Aștept să te răsgîndești... Dacă va fi cîndva să mă însor, nu la tine am să mă gîndesc...

NUȚA. — Dar cine se gîndește la una ca aiasta!...

VICTOR. — Tocmai, tu ești fată deșteaptă... La revedere, Nuță, și nu slăbi pe doctor... *(ese repede)*.

NUȚA *(în urma lui)*. — Fată deșteaptă și tu boer nebun... Vin bătrînii... Ia să mai ascult, ce mai vorbesc și căzăturile aiestea... *(Ese prin fund. Prin stînga intră conu Dumitrache Mîrza urmat de conu Costache Guranda)*.

SCENA II

COSTACHE GURANDA, DUMITRACHE MÎRZA

MÎRZA. — Iaca și cafeluțele ne așteaptă...

GURANDA. — Ne-au așteptat cam mult... Dar unde mi-o fi nepotul?

MÎRZA. — Te pomenești că doarme... Cînd umbli noaptea teleleu... ziua în loc să lucrezi, dormi...

GURANDA. — A!... Să știi că iar mi-a făcut-o. *(trage nervos de panglica clopoțelului)*.

MÎRZA. — Dar de ce ți-a sărit țandăra, Costăchel?...

GURANDA. — Numai nepoți să nu mai ai...

MÎRZA. — Ba eu sînt pentru nepoate că sînt dulci...

GURANDA. — Eu n'am avut noroc de nepoate... *(Nuța intră)*.

SCENA III

ACEIAȘI, NUȚA

GURANDA *(Nuții)*. — Cine a băut cafeaua aiasta?...

NUȚA. — Cine s'o beie decît conașul Victor?...

GURANDA. — Se vede că nu i-ai spus, că am dorit să bem cafeaua împreună.

NUȚA. — Ba da, i-am spus, dar...

GURANDA. — Destul, destul... Știu eu ce-i poate pielea... Și acuma unde-i?

NUȚA. — A plecat în oraș.

GURANDA. — Cînd?...

NUȚA. — Chiar acum.

GURANDA. — Altădată să nu-i mai lași zoaiele pe tabla... Ia-i ceașca de aici.

NUȚA. — Eu ce stric?...

GURANDA. — Bine, bine... lasă-ne în pace... *(Nuța ese)*.

SCENA IV

GURANDA, MIRZA

MIRZA. — Acuma pe Victor aista calea-valea, vorba ta, e feciorul neisprăvitului de frăţină-tău, Dumnezeu să-l ierte, dar pe şerpoaica aiasta de ce-o mai oploşeşti la casa ta? Nu vezi ce ochi de drac are?...

GURANDA. — Şi te turbură cumva, Mitache?

MIRZA. — Vezi tu, bre Costache, de ce te chinueşte diavolul noaptea?!... Nu l-ai scos încă din sufletul tău.

GURANDA. —— Aici ai adus-o bine, dar ce să-i fac?... Ia şi Nuţa aiasta un suflet pripăşit la casa me... Acuma cincisprezece ani mi-a adus-o primarele dela Ciuşmăneşti... — „Cucoane, a murit văduva lui Urioc şi a lăsat după dînsa o mucoasă de şapte ani... Fă-ţi o pomană... Decît să bată uliţile Ciuşmăneştilor, mai bine ţi-o face cîte-o trebuşoară prin casă şi de s'o purta bine, nu o fată ai măritat!!"... — „Dă-o şi tu la cuhnie, primarule" i-am răspuns... Şi de atunci mucoasa şi-a şters nasul, a crescut ca buruiana şi astăzi e curăţică, e şerpoaică şi cînd i-o sosi ceasul i-oi găsi eu un om s'o gospodăresc... Păcatu-i, Mirzo?...

MIRZA. — De!... Dar cînd ai coşcogeamitea dulăul în casă şi mai ales cînd îl ştii...

GURANDA. — Dulăul meu nu se uită la fete dealdeastea... Lui îi trebuesc de acelea parfumate şi sulemenite... Cu Nuţe ne mulţumeam noi prin cele tinereţi trecute.

MIRZA. — Oricum... pentru un bătrîn ca tine nu se cade... La casa ta trebue să fie o bătrînă...

GURANDA. — Am şi de acelea la bucătărie...

MIRZA. — In sfîrşit, te priveşte...

GURANDA. — Ia, lasă-mă şi tu, bre Dumitrache, nici n'am apucat să ne încuscrim şi mă socreşti mai rău ca...

MIRZA. — N'ai grijă că nu te-oi mai socri... Eu n'am nepoate să le dau după Victori de-ai matale...

GURANDA. — Ţi-ai schimbat gîndu'?

MIRZA. — Cu desăvîrşire.

GURANDA. — Poate s'o îndrepta.

MIRZA. — Nu, nu-mi trebue... Eu nu-mi nenorocesc copila... Mai bine nemăritată... D'apoi urlă tîrgul, Costăchel, de chefurile şi bătăile ce le face...

GURANDA. — E tînăr, bre Mîrzacule... Tu n'ai zburdat în vremea ta?

MIRZA. — Ce-are a face zburdălniciile mele cu ale stricatului istuia... Ce să-ţi mai spun... Face datorii... Dă sineţe în alb, adică mă'nţelegi... Iţi vinde pielea de pe acum... Nu mai are răbdare...

GURANDA *(cu bărbia în piept)*. — Apoi ce să-i faci, Mitruţ... Aiasta-i a bătrînilor... Cînd sînt săraci li se aşteaptă moartea, ca să scape cei tineri de o povară, cînd sînt îndestulaţi li se doreşte sfîrşitul ca să li se împartă averile.

MIRZA *(surizînd, îşi mîngîe bărbuţa)*. — Numai că Dumnezeu a lăsat ca bătrînii să fie oameni cuminţi şi să-şi caute de sănătate.

GURANDA. — Să-şi caute, Dumitrache, dar vezi că eu am o boală fără leac. Chem doctori, care de care mai grozavi. Mă întorc ei şi mă ciocănesc în toate chipurile... Imi cercetează şi stupitul şi sîngele şi udul. Şi la urmă dau din umeri... Cică-s sănătos tun... Să tot trăesc pînă la o sută de ani... I-adevărat... mă simt tare... adică m'am simţit... Dar acum mi-e inima neagră... Mă gîndesc tot la diavol şi slăbesc...

MIRZA. — Ar trebui să faci o danie mare...

GURANDA. — Un spital sau un orfelinat... M'am gîndit şi eu... *(cu groază)*. Dar cînd o auzi Victor una ca aiasta e în stare să mă strîngă de gît.

MIRZA. — Trimete-l şi tu la Paris... Dar... ia ascultă, bre Costăchel, mi-a venit o ideie... Ce-ar fi dacă te-ai însura?... Aud?... Ce-ai zice de văduva lui Gavriluţ?... Dacă-mi dai voie încep vorba... Nu-ţi place?... N'oi fi vrînd acu şi mata fată mare...

GURANDA. — Eu dau să scap de un drac ce mă chinueşte şi tu vrei să-mi mai bagi unul... în casă.

MIRZA. — Bagi ce-i drept dracu' de muere în casă, dar cu ajutorul lui scoţi pe celălalt, din suflet.

GURANDA. — Pînă mi-o eşi sufletul de tot.

MIRZA *(îndurerat)*. — Iar se schimbă vremea...

GURANDA. — Te dor picioarele... Nu?...

MIRZA. — De-abia aştept vara să mă duc la feredeu la Oglinzi... *(se ridică)*. Apoi mulţumesc de cafeluţă.

GURANDA. — Mai stai, că nu dau Turcii.

MIRZA. — M'apucă ploaia la tine.

GURANDA. — Te trimet cu trăsura.

MIRZA *(enervat)*. — Nu, nu... Cînd mi se face de ducă, mă duc. *(Nuţa intră)*.

SCENA V

ACEIAŞI, NUŢA

GURANDA. — Ce-i Nuţă?...

NUŢA *(îi întinde o carte de vizită)*. — Citeşte şi mata.

GURANDA *(trece cartea de vizită lui Mirza)*. — Citeşte-o tu, Mitache, că eu nu văd.

MIRZA *(se caută prin buzunare)*. — Iracan de mine, mi-am uitat ochelarii acasă.

GURANDA. — Ce i-ai uitat, că-i ai pe nas. De aceia ți-am dat să citești, c'ai mei nu știu pe unde i-am lăsat.

NUȚA. — Apoi și matale tot pe nas îi ai.

GURANDA. — Nu mai spune și la alții, Nuță... Mai mare rușinea... Ia să vedem ce scrie. *(citește)*. „Miluță Bursuc"... Taci, bre!... Bursuc... Bursuc... Par'că mi-ar fi rubedenie...

MIRZA. — Bursuc?... N'o fi Costichel, băiatul lui Manolache?

GURANDA. — Ia să vedem ce mai zice... „ajutor de arhivar, Tg.-Ocna"... *(cu milă)*. Prea-i departe și-i prea mititel săracu... Nu-i ce bănui.

NUȚA. — Ii tare prost îmbrăcat.

GURANDA. — Și ce vrea domnul Miluță Bursuc?...

NUȚA. — Eu de unde să știu...

GURANDA. — Bagă-l și tu pe la bucătărie și adu-l aici... Numai să nu șterpelească ceva. *(Nuța ese)*.

MIRZA. — Atunci să te las cu mosafirul dela Tg.-Ocnei, o fi vrînd să-ți vîndă niște apă de Slănic.

GURANDA. — Cine știe ce-o mai fi vrînd și aista dela mine... Să te petrec, Mirzo. *(Es. Peste puțin, din fund, intră Nuța urmată de Miluță Bursuc)*.

SCENA VI

NUȚA, MILUȚA BURSUC

NUȚA. — Ia, poftim aici. A spus conașul să-l aștepți.

BURSUC. — Mulțumesc... *(se duce repede la fereastra din dreapta)*. Acela cu bărbuță nu-i cum-va conu Dumitrache Mirza?

NUȚA. — El e, cine să fie altul.

BURSUC. — Vasăzică n'a murit.

NUȚA. — Dacă murea, îl mai vedeai?...

BURSUC. — Ai dreptate.

NUȚA. — Da' cu ce treburi pe la noi?...

BURSUC. — Am venit să-l văd.

NUȚA. — Numai pentru atita?...

BURSUC. — Ți se pare că nu-i destul?

NUȚA. — Oricum... Dela Tg.-Ocnei e un drum atît de lung!...

BURSUC. — Dar matale ce îi ești? Nepoată!?

NUȚA. — Iți rîzi de mine! Eu nu sînt duduie, sînt fată în casă.

BURSUC. — Dacă ești fată în casă, atunci la ce mă tot descoși?

NUȚA. — Eu te descos?... Conu Costache totdeauna mă întreabă de cei ce întreabă de dumnealui, că ce vor?

BURSUC. — Ii frică de hoți?

NUȚA. — Nu e prea fricos dumnealui... Dar nu cumva vei fi de aceia?... S'a mai întîmplat amu doi ani o poznă.

BURSUC. — Eu sînt funcționar la judecătorie, așa că n'ai de ce să te sperii.

NUȚA. — Eu una de ce să mă speriu?... De altfel nici nu te arată chipul.

BURSUC. — Sigur că nu mă arată chipul... Eu sînt om cinstit.

NUȚA. — Nu de aiasta, dar ești prea stafidit.

BURSUC. — Și dumneata crezi, că hoții sînt oameni voinici?... *(Guranda intră)*.

SCENA VII

ACEIAȘI, GURANDA

BURSUC *(repezindu-se la mînile lui Guranda)*. — Sărut mînile, moșule.

GURANDA. — Hai?!...

BURSUC. — Nu mă mai cunoști?... Miluță Bursuc...

GURANDA. — Bursuc, Bursuc, dar ce fel de Bursuc ești că mai mult pari un cîne ribegit.

BURSUC. — Al lui Manolache Bursuc dela Silișcani...

GURANDA. — Bată-te noroacele de băiet să te bată... Ia stăi puțin așa să te văd mai bine... De!... tot ce se poate... Și cine te-a asvîrlit tocmai la Tg.-Ocnei?

BURSUC. — Năcazurile, moșule, c'altfel ce-aș căuta prin sărăturile de acolo.

GURANDA. — Năcazurile!... Năcazurile!... Și aici tot năcazurile te-au adus?... Nu-i așa?... Spune-mi drept...

BURSUC. — Aici m'a adus boala matale.

GURANDA. — Hai?! S'a auzit de aiasta pînă acolo?...

BURSUC. — Am auzit-o dela un ovrei... Il cunoști mata că-i de aici.

GURANDA. — Și ce zice că am?...

BURSUC. — O boală ciudată.

GURANDA. — Atunci ai auzit bine... Ei, dar ia stai colea... Nuță, adă băetului o dulceață.

NUȚA *(ironică)*. — Da' o cafe?!...

GURANDA. — Ei da, și o cafe... Ți se pare curios... E și aista un nepot al meu, ceva mai dedeparte, dar tot nepot se cheamă.

NUȚA. — Și adică văr cu conașul Victor?...

GURANDA. — Da, văr cu conașul Victor.

NUȚA. — Ce bucurie va avea dumnealui, cînd va afla că i-au venit veri de așa de departe *(ese rizind)*.

SCENA VIII

GURANDA, BURSUC

GURANDA. — Și așa, nepoate, zici c'ai venit pentru boala mea?...
BURSUC. — M'a trimes Marghiolița.
GURANDA. — Marghiolița?...
BURSUC. — Nevastă-mea.
GURANDA. — Bravo, nepoate, nu cumva ai și... bursucei?
BURSUC. — N'am.
GURANDA. — Rău. Uite, eu n'am copii și văru-tău Victor n'are nici milă și nici rușine de bătrinețele mele.
BURSUC. — Victor nu-i cumva feciorul fratelui matale?
GURANDA. — Tocmai.
BURSUC. — Apoi îl cunosc.
GURANDA. — Va-să-zică, știi ce poamă e.
BURSUC. — Aiasta nu știu... Nu l-am mai văzut de mult... și Victor stă cu mata?
GURANDA. — Il socotesc ca pe băietul meu.
BURSUC. — Și cu dreptate. E nepotul cel mai apropiat.
GURANDA. — Cel mai apropiat și cel mai depărtat.
BURSUC. — Aiasta n'o poți s'o știi decît mata.
GURANDA. — Și, zi, te-a trimes nevastă-ta?
BURSUC. — O femeie foarte vrednică, moșule... Dacă nu era dînsa, mă prăpădeam pe acolo. Tot ea, cînd a auzit că ești bolnav odată a sărit: „Fugi, Miluță, la Botoșeni și vezi ce face moșu-tău, că în cine știe ce nevoi o fi bolind săracu', uitat și părăsit". — „Taci, i-am zis, moșu' e bogat putred".
GURANDA. — Nu așa pe cît se vorbește. Am plătit datoriile lui frăține-meu, apoi după războî mi-au hrăpit moșioarele... Și dacă nu eram cumpătat...
BURSUC. — Tocmai aiasta mi-a spus și Marghiolița: — „Il știi tu bogat, adică l-ai știut, dar de atunci sînt ani... și tată-tău, zici c'a fost bogat și acum tu n'ai de pe ce be apă".
GURANDA *(cu milă)*. — Așa de nepricopsit ești, Miluță?
BURSUC. — Ajutor de arhivar.
GURANDA. — Și mai vroiai să mă ajuți și pe mine.
BURSUC. — Eu... nu, Marghiolița. Zicea ca să te aduc la noi la Tg.-Ocna, dar din fericire nu-i așa după cum a bănuit dînsa și nici ce-am crezut eu.
GURANDA. — Și ce-ai bănuit tu?
BURSUC. — C'ai fi mai bolnav decît ești, ori cel puțin pari.

GURANDA. — Așa ți se pare și ție?..
BURSUC. — Ba după față s'ar părea că nu ești bolnav de loc.
GURANDA. — Altfel cum ar părea boala mea ciudată? *(intră Nuța cu tava)*.

SCENA IX

AСEIAȘI, NUȚA

NUȚA. — Iar vorbești despre boala matale, coane Costache?
GURANDA. — Dar despre ce să mai vorbesc ?...
NUȚA. — Apoi mata nu știi, că despre toate ai voie să vorbești și numai despre asta nu?
GURANDA. — Multe mai spun și doctorii.
NUȚA. — Dacă nu-i asculți, atunci degeaba te mai cauți cu ei.
GURANDA *(făcînd pe supăratul)*. —Și tu, ce mă tot descînți?!... Vezi-ți de treabă.
NUȚA. — De !... Oi fi avînd atîta obraz să mă îngrijesc de sănătatea matale că și matale ți-a fost milă de mine, de m'ai crescut și nu m'ai lăsat pe mîna Ciușmăneștenilor să-și facă rîs de mine.
GURANDA. — Bine, bine, lasă-ne și dacă o veni doctorul cel dela București, să-l poftești în salon.
NUȚA. — Atîta m'o tăie și pe mine capul. *(ese)*.

SCENA X

GURANDA, BURSUC

BURSUC. — E cam obrăznicuță fetișcana aiasta, dar se vede că ține la mata.
GURANDA. — Am crescut-o de cînd era atitica.
BURSUC. — Și de ce-au poruncit doctorii să nu vorbești despre boală ?
GURANDA. — Ei zic c'ar fi o închipuire a me, o boală de nervi și că îndată ce nu m'aș mai gândi la e, cu vremea ar dispare.
BURSUC. — Așa o fi. Eu cînd eram mic, eram tare fricos.. Dar de ce ? Mă gîndeam mereu la hoți. Și cum mă gîndeam, numai că apăreau de pe după un scrin. Astăzi, dacă nu mă mai gîndesc la ei, nici ei nu mai apar... *(zîmbind)*. De altfel nici n'ar ave la ce.
GURANDA. — La mine apare un diavol.
BURSUC. — Așa îmi spuse și ovreiul, că ești chinuit de draci.

GURANDA. — Numai de unul singur.
BURSUC. — Cum ?...
GURANDA. — Noaptea și numai cînd dorm.
BURSUC. — Numai cînd dormi ?...
GURANDA. — Da.
BURSUC. — Eu pe hoți îi vedeam și ziua cum mă simțeam singur într'o odaie mai îndepărtată.
GURANDA. — N'am ajuns încă în mintea copiilor.
BURSUC. — Atunci, moșule, te sperii degeaba că ești bolnav. Mata pe dracul acela nu-l vezi, ci-l visezi... Apoi cine nu visează?...
GURANDA *(enervat)*. — Dar cine ți-a spus că visez ?...
BURSUC. —Par'că mi-ai spus că numai cînd dormi...
GURANDA. — Da, numai cînd dorm noaptea...
BURSUC *(timid)*. — Cînd dormi nu visezi ?...
GURANDA. — Bre, băete, vreu să-ți spun, că mă deșteaptă noaptea din somn.
BURSUC. — Te deșteaptă ?...
GURANDA. — Zgîlție de pat pînă mă deștept.
BURSUC *(foarte curios)*. — Și atunci îl vezi?...
GURANDA. — Cum te văd pe tine amu... Uite aici la tăblia patului... E îmbrăcat în roșu și cu fața neagră... și se stropșește la mine : „Deșteaptă-te, coane Costache, nu mai dormi, că ziua aceia de apoi se apropie !"... Și eu mă deștept și dîrdîi de frică pînă leșin deabinelea.
BURSUC. — O fi tot vis și matale ți se pare că te trezești...
GURANDA. — Dar am tras și cu revolverul intr'însul !
BURSUC. — Da ?!... și...
GURANDA. — Intîia oară n'am îndrăznit și nici a doua oară... Apoi am intrat la bănuială... Nu cumva își rîde careva de bătrînețele mele?... Și cum de obicei dorm cu revolverul sub perină, doar l-am despiedicat să fie gata și cînd m'a deșteptat necuratul eu l-am și ochit: „Piei, drace, că te trăznesc !"... și trag odată... dar diavolul în loc să cadă jos, ori să fugă, prinse să rînjească: „Trage, coane Costache, că-mi plac plumbii fierbinți !"... Trag, trag, trag, pînă revolverul țăcăni în sec... Isprăvisem cartușele... Atunci dracul veni la căpătîiul meu cu ghiarele întinse: „Acum, coane Costache, să te înghit și pe mata"... N'am așteptat să mă înghită, că m'am pierdut cu totul... aș putea spune c'am murit.
BURSUC. — Ți-a tremurat mîna și nu l-ai ochit bine.
GURANDA. — Par'că era nevoie să-l mai ochesc... Il nimeream și cu ochii închiși... Dar dacă era dracul cum era să-l omor ?... Trec gloanțele printr'însul ca prin abur.
BURSUC. — Și altă dată n'ai mai tras ?...
GURANDA. — Ce, eram nebun să-l mai supăr ?... M'ar fi strîns de gît și acuma nu mai stăteai de taifas cu moșu-tău.

BURSUC *(pe gînduri)*. — Așa-i, nu mai stăteam la taifas cu mata... *(se face o clipă de tăcere, apoi deodată Bursuc se repede în vîrful picioarelor la ușa din dreapta și o deschide brusc. Se vede dincolo Nuța ce duce repede mîna la frunte)*.

SCENA XI

ACEIAȘI, NUȚA

NUȚA. — Ho, că nu dau muscalii !...
BURSUC *(naiv)*. — Dumneata erai ?...
NUȚA. — De ce-ai repezit ușa așa de tare ?!... M'ai lovit în frunte cu clanța.
BURSUC. — Dar ce căutai cu fruntea la clanță ?...
NUȚA. — Căutam pe jos un leu.
BURSUC. — Și l-ai găsit?...
NUȚA. — L-am găsit pe dracu, că mi-ai făcut un cucui... Ai isprăvit de băut cafeaua?... Tocmai venisem... să iau tablaua... Cum? Nici nu te-ai atins?... Nici măcar de dulceață?...
BURSUC. — Mi-am adus aminte c'am boală de zahăr.
NUȚA. — O fi mai degrabă de fiere *(ese cu tablaua)*.

SCENA XII

GURANDA, BURSUC

GURANDA. — Așa de tînăr și cu boală de zahăr ?
BURSUC. — N'o am încă, dar mă feresc... Dar unde am rămas ?... A, da... și cînd s'a întîmplat aiasta cu revolverul???
GURANDA. — Puțin înainte de Sfîntul Gheorghe. Dar ce-i cu asta ?... și ce cauți ?...
BURSUC. — Gloanțele !...
GURANDA. — Cum gloanțele ?...
BURSUC. — Mă gîndesc și eu, că dacă dracul e ca un abur de trec gloanțele prin el, atunci ele unde s'au înfipt ?...
GURANDA. — Așa-i... ele unde s'au înfipt ?...
BURSUC. — Dacă mata ai tras din fundul patului și diavolul stătea pe tabla, gloanțele ar fi trebui să spargă oglinda de deasupra scrinului ori să se înfigă undeva pe alături... Dar nici oglinda nu-i spartă și nici urme de gloanțe... *(zîmbind)*. Mi se pare că dracul a avut dreptate.
GURANDA. — Dreptate ?!...
BURSUC. — Că-i plac plumbii fierbinți și i-a înghițit.
GURANDA. — I-o fi înghițit, Miluță, că de aceia-i drac... Nu era să mă înghită și pe mine cu pat cu tot!!..
BURSUC. — Sigur. Diavolul are putere mare... Dar revolverul acela îl mai ții ?!...

GURANDA. — Il țin ziua în scrin și numai cînd mă culc îl pun sub perină.

BURSUC. — Tot îl mai pui ?... La ce ?

GURANDA. — Mi-e frică de diavoli, dar de tîlhari nu.

BURSUC. — Dacă nu te superi, arată-mi-l și mie.

GURANDA *(enervat)*. — Bre, bre, dar mult mă mai cercetezi și tu.

BURSUC. — Numai dacă nu te superi.

GURANDA. — Sigur că mă supăr... Ce crezi, că-s copil și nu știu ce fac ?... Slavă Domnului, n'am îmbătrînit încă așa de tare... ia, colea, 78 de anișori... *(se duce la scrin și scoate revolverul)*. Iaca...

BURSUC *(examinînd revolverul)*. — Da' e încărcat... *(scoate un cartuș din el)*.

GURANDA. — Vezi binișor, să nu faci o poznă...

BURSUC *(satisfăcut)*. — Moșule, amu pricep și eu de ce îi plac dracului plumbii matale.

GURANDA. — Și de ce-i plac ?

BURSUC. — Fiindcă-s de pîne... Dracul matale e tare șiret.

GURANDA *(cu revolverul și cu cartușele în mînă)*. — Hai?!... De pîne... De ce-s de pîne, Miluță?!...

BURSUC. — Ascunde revolverul c'aud pași... *(Guranda ascunde mașinal revolverul în buzunar. Nuța intră repede)*.

SCENA XIII

ACEIAȘI, NUȚA

NUȚA. — O venit doctorul.

GURANDA. — Cel dela București ?...

NUȚA. — Da.

GURANDA. — Și l-ai poftit în salon ?... Bine... Iacă, mă duc să mă arăt și lui... Dar tu, Miluță, așteaptă-mă că mai avem de vorbit... Adică, ce să mai aștepți că doar ești tras la mine.

BURSUC. — Dacă zici mata... *(Guranda ese)*.

SCENA XIV

BURSUC, NUȚA

NUȚA. — Mi se pare că i-ai căzut cu tronc lui conu Costache.

BURSUC. — Dacă îi sînt nepot.

NUȚA. — Au trecut pe aici și alți nepoți dar n'au prins cheag.

BURSUC. — Crezi ?...

NUȚA *(oftează)*.

BURSUC. — Nu cumva ești și d-ta bolnavă ?

NUȚA. — M'o ferit Dumnezeu.

BURSUC. — Ai oftat.

NUȚA. — N'am băgat de samă.

BURSUC. — Se vede că așa ți-i felul.

NUȚA. — Cum ?

BURSUC. — Să oftezi mereu. De aceia nu bagi de samă...

NUȚA. — Isteț mai ești, d-le Bursuc... Mă ierți,... coane Miluță.

BURSUC. — Coane Miluță ?!... Vai de cuconia mea... Un biet ajutor de arhivar.

NUȚA. — Boieru-i tot boier *(oftează)*.

BURSUC. — Aiasta numai d-ta mi-ai spus-o pînă amu.

NUȚA. — N'ai băgat de samă?...

BURSUC. — Ce ?...

NUȚA. — Iar am oftat.

BURSUC. — Cînd ?

NUȚA. — Uite amu.

BURSUC. — Da ?... și din ce îți vine oftatul aista ?

NUȚA. — Oftatul nu vine din senin, coane Miluță... Coane Miluță !!... Dar ce ești fudul de o ureche ?...

BURSUC. — Nu mai îmi spune cucoane... îmi pare că vorbești cu altcineva.

NUȚA. — Uită-te la mine... Am eu aerul de o fată în casă ?...

BURSUC. — Nici pe departe.

NUȚA. — Așa și e... Și eu sînt un fel de rubedenie a lui conu Costache.

BURSUC. — Zău ?!...

NUȚA. — Nu de sînge ca mata, dar de suflet.

BURSUC. — Tot ce se poate.

NUȚA. — Așa-i că se poate ?... Dar uită-te mai bine la mine că nu te mănînc... Așa-i că nu-s așa de urîtă și-s și... curățică ?...

BURSUC. — Ce să-ți spun, verișoară de suflet, dacă ai fi și pe dinăuntru, așa cum ți-e arătarea, apoi ești fată de soi.

NUȚA. — Coane Miluță...

BURSUC. — Zi-mi, vere...

NUȚA. — Ia, nu-ți mai bate joc de mine.

BURSUC. — De ce ?... De sînge, de suflet, tot vară se cheamă.

NUȚA. — Mata șăguești cu mine... Dar să venim la vorba dintîi.

BURSUC. — Adică la pe dinăuntru.

NUȚA. — Sînt așa cum m'a făcut mama. Nici un băiat nu s'a apropiat de mine.

BURSUC. — Nici chiar vărul Victor ?...

NUȚA. — Cu atît mai mult dumnealui... El are altfel de gînduri... Nu face de mine... Mie îmi trebue unul cu mai puține fumuri... Un băiet mai sărăcuț, dar de familie... *(oftează)*. Am și puțină zestre strînsă... și poate conu Costache, cînd m'o cununa îmi va adăoga și cîteva fălci de pămînt la Ciușmănești... Pentru un funcționar mai micușor aș fi tocmai bună...

BURSUC. — Și încă ce mai pleașcă ar cădea pe capul lui, verișoară.

NUȚA. — Nu-i așa?... Și l-aș iubi!... Și l-aș iubi și l-aș îngriji ca pe un copil.

BURSUC. — Ferice de acela atunci... Uite oftez și eu.

NUȚA *(veselă, lipindu-se de Bursuc)*. — Da?... atunci oftăm împreună.

BURSUC. — Numai că...

NUȚA. — Nici un numai că...

BURSUC. — Numai că d-ta oftezi să te măriți, iar eu oftez că nu mă pot însura.

NUȚA. — Te oprește cineva ?...

BURSUC. — Marghiolița.

NUȚA. — Marghiolița ?!...

BURSUC. — Nevastă-mea.

NUȚA *(indepărtîndu-se)*. — Dacă te știai însurat, de ce m'ai lăsat să lehăesc degeaba.

BURSUC. — De unde era să știu unde vrei să ajungi ?

NUȚA *(măsurîndu-l, cu mînile în șolduri)*. — Vra-săzică tot ai obiceiul să-ți bați joc de oameni?... De aiștia îmi ești, domnule Bursuc ?...

BURSUC. — Verișoară dragă...

NUȚA *(încruntîndu-și sprîncenele și căutînd să-i pătrundă tainele sufletului)*. — Nici d-ta nu ești mai cum-secade... Acuma știu ce te aduce pe la noi... Mai bine lipsă de așa rude...

BURSUC *(căutînd s'o împace)*. — Lasă, că-ți găsesc eu la Tg.-Ocnei un băiet așa cum dorești.

NUȚA. — Las', nu te mai îngriji de mine... *(înveselindu-se)*. — Îmi pare că-ți vine vărul, *(disprețuitoare)* coane Miluță... Amu să te văd... *(deschide ușa din dreapta, ironică)*. Ia poftim încoa, conașule Victor, că ți-au venit rubedenii de departe. *(Victor intră încruntat)*.

SCENA XV

ACEIAȘI, VICTOR

VICTOR. — Neamuri... *(dă cu ochii de Bursuc și se uită la el de par'că nu l-ar vedea și-i întoarce spatele)*. Și cine, mă rog, ne-a venit ?

NUȚA. — Nu ți-am trimes vorbă la cafene? Conu Miluță Bursuc.

VICTOR. — Și unde-i conu Miluță Bursuc ?... O fi în salon la taifas cu moș Costache.

NUȚA. — În salon e doctorul dela București.

VICTOR. — Atunci în ce borță l-ai băgat pe conu Bursuc ?...

BURSUC. — Aici is.

VICTOR *(enervat)*. — Știu că ești aici, dar socoteala știi bine c'o plătește conu Costache... Mai așteaptă și d-ta...

BURSUC. — Nu mă mai cunoști, vere Victore ?...

VICTOR. — N'oi fi cumva Miluță și eu te-am luat drept băiatul dela băcănie.

NUȚA. — Aș, dumnealui e slujbaș mare la judecătorie.

VICTOR. — Credeam că la Casație.

BURSUC. — La Tg.-Ocnei încă nu s'a înființat Curtea de Casație.

VICTOR. — Tg.-Ocna ?!... Și ce vînt te aduce tocmai de pe acolo, vere... Mitruță ?

BURSUC. — Miluță nu Mitruță.

VICTOR. — Fie și Miluță.

BURSUC. — Ia, nu te mai face că nu mă mai cunoști... Am fost doar colegi și tot atît de prost am învățat amîndoi.

VICTOR. — Spune așa, vere. De unde vrei să te recunosc ?... Erai mai frumușel.

BURSUC. — Au trecut multe necazuri peste mine.

VICTOR. — Și erai mai bine îmbrăcat... Un fecior de boer, oricum ar fi, nu se poartă așa.

BURSUC. — Eu n'am avut noroc să mă crească un moș bogat.

VICTOR. — Și ai vrea să-mi iei locul?...

BURSUC. — Vere...

VICTOR. — Atunci de ce-ai venit ?...

BURSUC. — Am auzit că-i moșu bolnav.

VICTOR. — Și ai venit să-i ții luminarea ?

BURSUC. — Aiasta-i cînd o vrea Dumnezeu... Nu mă așteptam să te găsesc pe tine... Credeam că-i singur și-i sărăcuț.

VICTOR. — Credeai că-i singur și sărăcuț.

BURSUC *(vesel)*. — Și mult m'am bucurat că nu-i nici singur și nici sărăcuț și nici măcar nu-i...

VICTOR. — Nici măcar nu-i ?

BURSUC. — Bolnav.

VICTOR. — De unde știi ?...

BURSUC. — Din felul cum mi-a povestit moșul boala...

VICTOR *(triumfător)*. — A! ați vorbit despre boală...

BURSUC. — Dar despre ce era să vorbim?... că pentru aiasta am venit.

VICTOR *(triumfător)*. — Ia spune-i, Nuță, ce-au poruncit doctorii.

NUȚA. — Par'că nu le-am spus, că n'are voe nimeni să pomenească de boală în casa aiasta.

BURSUC. — Dar eu zic că nu-i bolnav.

VICTOR. — Vom asculta de tine și nu de doctori. Ai tras la otel ?

BURSUC. — Nu. Moșu mi-a spus să stau la dumnealui.

VICTOR. — Unde ți-s lucrurile ?...

NUȚA. — A lăsat în cuhnie o legăturică.

BURSUC. — Ca omul ce vine pentru o săptămînă, două.

VICTOR. — Cum s'ar spune, într'o săptămînă, două, vroiai să bagi în mormînt pe moș Costache... Nu ți se pare că te grăbești ?...

BURSUC. — Dar nu, vere.

VICTOR. — Nuță, adă-i bocceluța... *(Nuța ese repede)*... ș'apoi, vere, Miluță ori Mitruță, să-ți spun o taină... Moș Costache n'a făcut nici un testament, așa că nu-i nici o procopseală... Eu îi sint moștenitorul lui de drept și de fapt...

BURSUC. — Aiasta nu mai încape vorba.

VICTOR. — Atunci?... *(Nuța reintră cu o legăturică vărgată)*. Adă bocceluța incoace... *(i-o pune lui Bursuc sub braț)*. Așa, ține-o bine, să n'o scapi... Tocmai bine ajungi la gară... și te intorci frumușel la Tg.-Ocnei...

BURSUC. — Dar, vere...

VICTOR. — Dacă ții cu adevărat la moș Costache...

BURSUC. — Moș Costache m'o rugat să stau...

VICTOR. — Moș Costache nu mai poate hotărî singur... E în mîna doctorilor... *(amenințător)*. Ințelege-mă.

BURSUC. — N'am decît să nu mai vorbesc despre boală...

VICTOR. — Degeaba. Cît timp te-o avea în față numai la acasta se va gîndi și mi-l vei înebuni deabinelea... Destul c'am rămas orfan... Am și eu dreptul măcar la un moș.

BURSUC. — Dar...

VICTOR. — Ascultă !... Nu mi te impotrivi... Dacă mi-ai uitat firea, intreabă în oraș despre mine... Fugi la gară că pierzi trenul...

BURSUC. — Dacă ții așa de mult, oi pleca... Ce să fac ?... Dar cu ce ?... Marghiolița nu mi-a dat decît bani de dus.

VICTOR. — Că la întors, te întorceai cu moștenirea.

BURSUC. — Imi trimetea Marghiolița... Nu mă lasă asupra mea cu bani mulți, că-i cheltuesc.

VICTOR. — Dacă ai ajuns în halul acesta, iți plătesc eu drumul...

BURSUC. — Dar Marghiolița cînd m'o vide că m'am întors așa de curînd nici n'o să mă creadă c'am fost, dar că m'am ascuns într'o cîrciumă din Tg.-Ocna și m'am apucat de băut...

NUȚA *(făcîndu-i semne disperate, arătind spre ușă)*. — Coane Victore.

VICTOR *(enervat, dar hotărît)*. — Ți-oi da și banii pe care i-ai cheltuit cu venitul... Ai darul beției... Hai, să-ți scot biletul dela gară.

BURSUC. — Dar, vere... să-mi iau rămas bun dela moșu...

VICTOR *(il scoate de braț afară prin ușa din fund)*. Te scuz'eu...

NUȚA *(rîzînd în urma lor)*. — Al naibii mai e și conașul Victor aista.

(Guranda tocmai intră abătut)

SCENA XVI

GURANDA, NUȚA

GURANDA. — Ce-i cu Victor ?

NUȚA. — A fost pe aici și s'a dus cu conu Miluță.

GURANDA. — Ce Miluță ?

NUȚA. — Miluță Bursuc... Nepotul ce ți-a venit astăzi...

GURANDA. — Vai de mine !... Dacă a intrat pe mînile lui Victor...

NUȚA. — Il intovărășește pînă la gară, că pleacă.

GURANDA. — Dar unde se mai duce și Victor aista ?...

NUȚA. — Nu Victor... Miluță...

GURANDA. — Cum așa ?...

NUȚA. — Uite așa... Pe cînd vorbea cu conașul Victor, odată s'a pălit cu palma peste frunte: „Vere Victore, imprumută-mă cu cîteva sute de lei că n'am de tren și trebuie să mă intorc numaidecît... I s'a întîmplat ceva Marghioliței".

GURANDA. — Mi s'a părut și mie cam ciudat nepotul aista.

NUȚA. — Ce ciudat, coane Costache, că eu il cred țicnit deabinelea.

GURANDA. — I s'o fi năzărit și lui, sărăcuțului, *(oftînd)* ca și mie.

NUȚA. — Coane Costache, iar ?!... Dar ce ți-a mai spus și doctorul acela dela București ?...

GURANDA *(desperat)*. — Nuță !!... Mi-a spus că dacă nu mă caut serios, ori înebunesc, ori... mă găsești într'o dimineață atîrnat de... *(arătînd cîrligul din plafon)*... acolo...

NUȚA. — Coane Costache...

GURANDA. — Vai de bătrînețele mele !...

CORTINA

(Va urma)

M. Sorbul

Cronica socială

Social-democrația și țărănimea

Problema țărănimii, sub aspectul ei teoretic, dar și din punct de vedere politic și organizatoric, preocupă de cîțiva ani în măsură mereu crescîndă cadrele conducătoare ale partidului social-democrat din Romînia. Am destulă sinceritate ca să admit că fenomenul acesta s'a produs cu multă întîrziere: într'o țară predominant agrară ca a noastră, ignorarea masselor muncitoare țărănești n'ar fi trebuit să dureze atîta timp. Dar hotărîtor este — și asupra acestui fapt cată să informeze articolul de față — că, în sfîrșit, social-democrația romînă a înțeles că nu mai poate să rămînă cu privirea exclusiv ațintită asupra proletariatului industrial și că încadrarea ideologică și organizatorică a țărănimii în mișcarea muncitorească a devenit pentru ea o sarcină de actualitate imediată.

Evoluția politică a ultimilor ani, în special dela 1928 încoace, a influențat hotărîtor această nouă preocupare. Lupta pentru democrație a fost și este încă privită ca principiul dominant al politicii socialiste din Romînia. In toate manifestările partidului, în întreaga lui literatură propagandistică și în toate marile lui hotărîri politice, necesitatea inscăunării unui regim democrat se găsește subliniată cu deosebită insistență. Dar lupta pentru democrație n'a fost totuș susținută în țara aceasta de socialiști. Nu vreau să spun, prin aceasta, că ei n'ar fi militat totdeauna și în orice împrejurări pentru înfăptuirea regimului democratic. Dimpotrivă, conduși de adînca convingere că democrația constitue condițiunea fundamentală pentru desfășurarea liberă a luptei de clasă spre țelurile ei imediate și finale, socialiștii romîni n'au neglijat nici un moment datoria lor. Dar este indiscutabil ca pînă astăzi, ei n'au putut mobiliza opinia publică a țării, n'au reușit să determine un curent de massă capabil să înrîurească puternic asupra evoluției noastre politice. Pînă acum cîțiva

ani, stînga burgheză reprezentată prin național-țărăniști, s'a înfățișat țării ca purtătoare de steag a luptei democratice, iar astăzi cînd social-democrația consideră că clasa muncitoare a rămas din toate punctele de vedere singurul suport real al democrației, influența ei politică este încă insuficientă pentru realizarea regimului democrat.

Care să fie cauza acestui fenomen ? Dece nu s'a adeverit și în Romînia ceiace în toate țările s'a invederat: că proletariatul și numai proletariatul constitue elementul politic în măsură să înfăptuiască democrația și să împingă societatea spre forme înaintate de organizare politică și socială ? Iată întrebarea care în mod logic s'a pus conducătorilor social-democrației romîne. Unii din ei au căutat explicația fenomenului în diverse insuficiențe de ordin personal, organizatoric, programatic etc. Dar oricît de puțin dispus aș fi să tăgăduesc insuficiențele de tot felul ale mișcării noastre socialiste, nu cred totuș că lor li se poate atribui o atît de mare importanță. *Adevărata cauză trebue căutată mult mai adînc, în adaptarea insuficientă a mișcării noastre socialiste la împrejurările sociale înconjurătoare.*

In adevăr, clasa muncitoare a impus democrația în multe țări apusene, iar în altele ea o apără cu succes împotriva tuturor atacurilor reacționare. Dar să nu uităm un amănunt : în acele țări, clasa muncitoare constitue 50, 60, ba chiar 80% din populație și, e deci, clasa socială cea mai importantă economicește și numericește. Este cazul Austriei, Belgiei, Germaniei, Angliei, a țărilor scandinave. Iar acolo, unde proletariatul, deși o mică minoritate, a reușit să impună unei societăți înapoiate forme de organizare democratice, el a avut la spatele său armata imensă a țărănimii, puterea combativă a satelor... Este cazul Rusiei în prima epocă a revoluției mari, înainte de instalarea dictaturii. Succesul clasei muncitoare în lupta pentru democrație are deci pretutindeni o explicație firească de ordin obiectiv: forța numerică și socială de care dispune și pe care o poate arunca în cumpăna luptelor politice, în momentele istorice decisive.

Dar la noi ? Nu avem date statistice precise, dar din cele 18 milioane de locuitori ai Romîniei, numai aproximativ 200 mii sînt muncitori în industria mare. Dacă mai adăogăm muncitorii din industria mică și funcționarii particulari, ajungem în cel mai bun caz la o cifră de 800.000 de existențe proletare, deci — socotind că în Romînia coeficientul de familie este cca 4 pînă la cel mult 17—18% din totalul populației. S'ar putea spune că aceasta constitue un suport suficient pentru un partid muncitoresc puternic. Dar, din nefericire, realitatea este alta. In statisticile de salariați sînt cuprinse numeroase elemente greu accesibile propagandei socialiste, cum sînt funcționarii, muncitorii din mica industrie și proletaria-

tul flotant necalificat, adesea cu caracter semi-țărănesc, din diverse industrii. Pe de altă parte, există masse largi de indiferenți, masse largi de salariați comuniști sau aflați sub influența partidelor burgheze. De aceia nicăeri și cu atit mai puțin la noi numărul membrilor organizați sau măcar al alegătorilor socialiști nu poate fi egal cu numărul total al populației salariate. Pînă și în țările cele mai înaintate, cel mult 50-60% din salariați, urmează, ca membri sau alegători, mișcarea socialistă. Dacă aceasta este situația în Apusul înaintat, cu atit mai puțin se poate spera la noi în organizarea grabnică a unanimității sau majorității populației noastre salariate din industrie și comerț. Dar chiar dacă partidul social-democrat ar ajunge la acest țel, el va rămîne o mică minoritate față de celelalte clase sociale, aflate sub conducerea partidelor burgheze și n'ar avea nici cînd perspectiva de a deveni ceiace au devenit partidele surori din Apus: un factor politic puternic, în măsură a porni lupta pentru cucerirea puterii în Stat, pentru realizarea programului socialist.

Sintem o țară cu caracter preponderent agricol, iată adevărul de care nu s'a ținut samă îndeajuns pînă acum, în tactica și politica socialistă. Deaceia, în cercurile social-democrate, convingerea este unanimă că partidul nu se poate mulțumi cu ceiace este azi și că datoria militanților față de ideia socialistă și de Internațională este să creeze și în țara aceasta un instrument eficace al progresului spre democrație și socialism. Dar este evident că acest instrument nu va putea fi creat dacă partidul va continua să se bazeze în acțiunea lui numai pe muncitorimea orășănească și industrială. Baza socială pe care o oferă această categorie, nu este și nici nu poate fi destul de largă pentru o politică de realizări. Dacă marile partide din Apus încep să se adreseze țărănimii muncitoare, cu atit mai mult trebuie să o facă social-democrația aici, într'o țară țărănească. La noi, clasa muncitoare este, mai mult ca în alte părți, compusă din muncitori și țărani. Baza mișcării, simburele ei dătător de viață este și va rămîne proletariatul industial, călit în luptă și purtător al idealului socialist. Dar lui trebue să i se ralieze țărănimea muncitoare, marea massă a celor exploatați din satele azi încă acoperite de beznă. Clasa muncitoare va putea juca adevăratul ei rol în Romînia abia cînd mișcarea muncitorilor industriali va fi întregită cu o mișcare socialistă a țăranilor muncitori.

Iată de ce congresul partidului social-democrat din Mai 1930 și-a îndreptat atenția în mod special asupra problemei țărănești. In următoarea rezoluție, acest congres a fixat — pentru prima dată — liniile generale ale concepției social-democrate în chestiunea țărănimii:

„Congresul general al partidului social-democrat, întrunit la București în zilele de 18, 19 și 20 Mai 1930, ascultînd

raportul și discuțiile urmate, constată că starea socială și economică a țărănimii din Romînia devine din ce în ce mai grea.

Reforma agrară, falșificată în modul cel mai neruşinat prin abuzurile și ilegalitățile regimurilor oligarhice, incompletă prin neacordarea de credite și unelte de muncă ieftine necesare înjghebării și desvoltării micilor gospodării țărănești, n'a scos țărănimea din mizeria ei seculară și din robia ei economică. Scăpată din ghiarele boierilor latifundiari, ea a încăput pe mîna cămătarului și speculantului capitalist.

Capitalismul nu se mărginește numai la exploatarea clasei muncitoare industriale; el exploatează într'o măsură mereu crescîndă, și țărănimea. Prin dobînzile cămătărești și prin intermediarii săi hrăpăreți el își insușește o mare parte din produsul muncii țărănești. Țăranul care se crede liber și independent pe glia sa, este de fapt robul capitalismului. Totodată, o diferențiare socială a țărănimii este în plină desfășurare și o imparte tot mai distinct în țărani bogați, mijlocii și mici și în lucrători agricoli. Antagonismele și luptele de clasă, caracteristice regimului capitalist apar tot mai limpede și în agricultură. Partidele burgheze și chiar partidul național-țărănesc care a fost adus la putere de massele țărănești și s'a sprijinit în primul rînd pe aceste masse în lupta sa de opoziție, au neglijat cu desăvîrșire problema țărănească. Lipsa unei politici agrare inspirate din nevoile și interesele țărănimii muncitoare a dovedit că partidele burgheze sint incapabile de a rezolva problema agrară în spirit democratic și social.

Deci congresul consideră ca o datorie imperioasă pentru partidul social-democrat de a duce cuvîntul de luminare și organizare socialistă la sate, în mijlocul populației muncitoare țărănești, spre a o chema la lupta pentru afirmarea revendicărilor imediate și pentru dezrobirea întregii clase muncitoare. Congresul consideră că țărănimea muncitoare face parte integrantă din clasa muncitoare. Lucrătorii agricoli și țăranii mici și mijlocii care trăesc din venitul lor de muncă, nu pot aștepta decît dela partidul social-democrat liberarea lor de sub exploatarea capitalismului. Locul lor este deci în partidul de clasă al poporului muncitor, în partidul social-democrat, alături de frații lor de muncă din fabrici, ateliere și birouri.

Congresul îndrumă comitetul executiv central să dea o atenție deosebită problemei țărănești și să înceapă o acțiune de organizare și propagandă în sinul populației țărănești muncitoare.

Comitetul executiv este îndrumat a institui o comisiune care să elaboreze cît mai curînd un proiect de program

agrar care să fie supus discuţiei partidului şi adus în faţa viitorului congres".

Criza agrară care a luat curînd aspecte catastrofale, a accentuat apoi situaţia de exploatare şi proastă stare a ţărănimii pe care o constată rezoluţiunea congresului. Ea a distrus însăş posibilitatea rentabilităţii economice a micii gospodării ţărăneşti, a creat un spirit de permanentă nemulţumire în massele ţărăneşti şi a pus bazele unei „nelinişti agrare" pe care capitalismul nu o va putea potoli nici cînd cu mijloacele sale proprii. Prin aceasta, actualitatea problemei ţărăneşti a fost accentuată din toate punctele de vedere şi partidul care pînă atunci neglija chestiunile agrare, a fost pus în faţa necesităţii de a le studia în mod serios şi de a formula soluţii. Manifestul programatic, lansat în Septembrie 1931, se ocupă de acum în mod amănunţit de chestiunile agrare. Acest prim document de politică agrară socialistă dela expropriere încoace, rezumă astfel poziţia social-democraţiei faţă de problemele imediate ale agriculturii.

„In Romînia, ţară mai mult agrară, în care toate partidele capitaliste afirmă că sînt partide ţărăneşti şi că ţăranul este talpa ţării, situaţia voastră este cea mai mizerabilă decît oriunde şi nimeni nu s'a interesat de voi decît în timpul alegerilor.

Partidul social-democrat şi Confederaţia generală a Muncii declară că ţărănimea muncitoare face parte integrantă din clasa muncitoare.

Lucrătorii agricoli şi ţăranii mici şi mijlocii care trăesc din venitul muncii lor, îşi găsesc locul de luptă şi acţiune, alături de fraţii lor de muncă din fabrici, ateliere şi biurouri. Partidul social-democrat proclamă solidaritatea sa cu ţărănimea muncitoare şi cere Statului să ia măsuri urgente pentru salvarea ei din nenorocirea în care se sbate. In primul rînd, Statul şi colectivitatea sînt datori să asigure muncii ţărăneşti răsplata cuvenită. Nu se poate admite ca milioane de oameni să muncească un an întreg în pierdere şi să nu poată acoperi nici cele mai elementare nevoi materiale şi culturale. Prin urmare asigurarea unui preţ minimal pentru cereale care să împlinească nevoile de existenţă ale ţărănimii, este o supremă datorie socială.

In acest scop, partidul social-democrat şi Confederaţia generală a muncii cer instituirea monopolului de Stat pentru comerţul de cereale, prin crearea unui institut sub formă de regie socializată şi bazată pe obştii şi cooperative.

Naţionalizarea morilor şi comunalizarea brutăriilor trebue să constitue o a doua măsură prin care să se înlăture ori ce profit capitalist intermediar şi să se permită crearea unui fond pentru menţinerea exportului deficitar. Sistemul de azi al unui export care păstrează deficitul agricultorului se pro-

cură cîştiguri enorme capitalului comercial exportator, trebue să dispară. Dacă Statul, consumatorii şi colectivitatea aduc jertfe, le aduc pentru ţărănime, nu pentru capitalişti.

Dar starea economică a ţărănimii nu poate fi ridicată fără ca, în acelaşi timp, să se rezolve problema datoriilor agricole. Astăzi, agricultura a ajuns în stare de faliment. Este nedrept a se refuza ţărănimii un regim ce se aplică comerţului şi industriei falite şi chiar Statelor ajunse în dificultăţi economice.

Datoriile ţărăneşti trebuesc reduse printr'o procedură specială de concordat, care să asigure însă ţăranului stăpînirea mai departe a pămîntului şi inventarului său.

Toate datoriile ţărăneşti trebuiesc recalculate, dobînzile cămătăreşti scăzute şi restul datoriilor întins pe un termen lung de ani.

Dar dacă Statul şi colectivitatea sînt datoare să aducă jertfe pentru salvarea ţărănimii, nici ea nu poate rămîne în starea de înapoiere de astăzi. Ea are datoria de a se deştepta şi de a învăţa nouile metode de lucru în agricultură. Mica proprietate ţărănească şi producţia în mic nu mai pot hrăni astăzi pe ţăran.

Lucrarea în obşte şi cooperaţia sînt condiţii de viaţă pentru agricultura ţărănească.

Partidul social-democrat şi Confederaţia generală a muncii se angajează a duce o campanie de luminare în această direcţie şi apelează la toţi ţăranii luminaţi şi la toţi intelectualii satelor să-l ajute.

Dar ţărănimea şi agricultura se vor bucura de o bună stare definitiv asigurată numai dacă massele muncitoreşti şi orăşeneşti din ţară şi străinătate vor putea consuma produsele ei, din ce în ce mai îmbelşugate. Abia desrobirea masselor muncitoreşti prin socialism, desrobire care va înlătura şomajul şi suferinţele de astăzi şi va asigura tuturor o viaţă omenească, va putea crea bogate pieţi de desfacere pentru produsele agricole.

Soarta ţărănimii este deci strîns legată de soarta muncitorimii din oraşe şi aşa precum aceasta apără şi sprijină lupta ţărănimii, tot astfel ţărănimea trebue să fie solidară cu lupta muncitorimii orăşeneşti. Ţărănimea nu va putea fi salvată decît prin biruinţa socialismului în ţară şi în străinătate". *

* Asupra politicei agrare a partidului social-democrat precum şi asupra poziţiei sale principiale faţă de ţărănime, informează mai de aproape articolele mele din revista teoretică „Mişcarea Socială" a d-lui Ilie Moscovici. Un document interesant de politică agrară socialistă este declaraţia partidului social-democrat la legea conversiunii. („Socialismul" din 13 Martie 1932).

Dar paralel cu aceste preocupări în domeniul politicei agrare, paralel cu străduințele de a lămuri problema teoreticește și cu lucrările de elaborare ale programului agrar, a mers și un proces lent de pătrundere a propagandei socialiste la sate. Acest procedeu a fost foarte îngreuiat de structura organizatorică specifică a partidului social-democrat care a fost adaptat exclusiv la nevoile și interesele proletariatului industrial. Partidul social-democrat a fost încă acum cițiva ani lipsit aproape cu desăvîrșire de adeziunea elementelor intelectuale. Avocați, profesori, învățători, el nu avea aproape de loc în rîndurile sale. Legăturile sale cu cu satele au fost ca și nule, cu excepția cîtorva județe bucovinene și bănățene. Partidul se compunea aproape exclusiv din muncitori manuali, organizați în sindicate și secțiuni, încadrați de un început de aparat birocratic, recrutat și el din rîndurile muncitorimii. Pentru a merge la sate și a împrăștia cuvîntul socialist între țărani era nevoie însă de colaborarea unor pături noui. Țărani mai ridicați, meseriași rurali, învățători, intelectuali idealiști dela orașe trebuiau să vină pentru a face ceiace cadrele supra-aglomerate și puțin numeroase ale mișcării nu puteau să îndeplinească singure. Și treptat, treptat au venit, după ce primii pioneri au deschis drumul cu jertfa lor, de multe ori sîngeroasă. Astăzi, se poate afirma că partidul social-democrat a început să prindă rădăcini la sate, în majoritatea covîrșitoare a județelor din provinciile noui, dar și în multe județe din vechea țară (Romanați, Covurlui, Dîmbovița, Constanța, Tulcea, Durostor, Bacău, ș. a.). Nu poate fi vorba încă de un curent puternic, dar lucrul cel mai greu a fost făcut: s'a spart zidul chinezesc care despărția odinioară satele de proletariatul socialist, și s'a deschis perspectiva pentru viitor pe care o muncă asiduă va ști să-l deschidă larg și biruitor.

Lotar Rădăceanu

Cronica ideilor

Meditații bergsoniene asupra Democrației

Julien Benda, esseistul care-și făcuse o glorie din critica filosofiei bergsoniene, al cărei succes, ne spune, s'ar explica suficient prin aceea că institue primatul sentimentului asupra ideii, al femininului asupra virilului, al turburătorului asupra severului, al muzicalului asupra plasticului și al gîndirii care se caută asupra celei care se posedă — acuza violent filosofia „budistului parizian" (cum îi zice într'o carte) de a avea un prea evident caracter și pronunțată factură „democratică".

Precis, nu s'ar putea spune ce înțelege Benda prin constituția și spiritul democratic al unei filosofii, care nu abordase în nici o formă discuția problemelor social-politice. Obiecțiunea se rezumă a fi deci mai mult o impresie subiectivă, fără vreo fundamentare, sau serioasă armatură critică. Desigur, eminentul esseist francez, care se revendică dela o aristocratică tradiție de cugetare, în momentul cînd stigmatisa pe „budistul parizian" („spirit eminamente amplu" și deci „spirit eminamente slab") cu învinuirea de gînditor de stil democratic, pleca dela ideia că democrația, spiritul democratic în genere, este de valoare inferioară și de prestigiu minor în considerația oricărui speculativ de vocație și de rasă subțire. Admițînd valabilitatea acestei premise, evident că obiecțiunea severului, virilului și aristocraticului Benda (spirit tare fiindcă spirit îngust) ar fi extrem de gravă pentru „budistul parisian". Numai că distinsul, rigurosul și severul esseist, va concede că pot fi și alte puncte de vedere asupra valorii concepției democrației, decît anatemele superficiale pe care le debitează periodic maculatura reacțiunii.

Dar asta este altă chestiune.

Este cu desăvîrșire absurd a judeca o concepție filosofică după alura ei aristocratică ori democratică. Acest mod de a judeca, impresionist și gazetăresc, se potrivește cu atît

mai puțin în cazul aristocratului (în alt sens decît cel luat de Benda) și suprafinului gînditor care este Henri Bergson, realizarea cea mai completă a acelui pascalian „spirit de finețe".

Categorisirea lui Benda — cum am spus, de nivel foiletonist — nu este provocată de faptul că Bergson s'ar fi ocupat, într'un spirit favorabil, de problema valorii democrației, nici pentrucă, în vre-o circumstanță oarecare ar fi făcut elogiul acestei extrem de discutate concepții politice. De probleme sociale ori politice Bergson nu s'a ocupat pînă la apariția ultimei cărți recent apărute: „Cele două surse ale moralei și ale religiei. Doar cele cîteva rînduri din subtilul discurs de recepție la Academia Franceză, în care, făcînd elogiul predecesorului său Emile Ollivier, rostea calde cuvinte în favoarea libertății politice și a spiritului de justiție. Iar în ce privește considerațiile din teoria sa asupra comicului (Le Rire), ele atingeau problemele sociale în interesul exclusiv al clarificării unor probleme de estetică.

Motive mai adînci și serioase pentru învinuirea lui Bergson de suspectă simpatie pentru idealul democratic (citiți pentru *ideal*, nu pentru ce există azi) ar găsi Benda în ultima sa operă. Și chiar aci foarte dificil. Pentrucă Bergson, ca de regulă, păstrează atitudinea superioară a metafizicianului preocupat de înțelegerea realității, menținîndu-se la un punct de vedere filosofic obiectiv, imparțial și rece.

Sînt în această carte cîteva considerații asupra conceptului democrației, — implicate în problemele puse, — de o profunzime și originalitate care-i sînt proprii marelui gînditor. Pentru prima oară s'a mers pînă la rădăcina și origina primă a ideii democratice, deși i-se consacră numai două sau trei pagini.

Inmănunchierea meditațiilor bergsoniene ni s'a părut utilă și interesantă, nu numai pentru faptul că vin dela cea mai înaltă inteligență filosofică a veacului, poate, ci și pentru noutatea lor radicală și originalitatea revelantă.

Cîteva considerații preliminarii se impun pentru încadrarea problemei.

Cei care cunosc bergsonismul, știu că evoluția creatoare, printr'un salt brusc și spontan, a creat speța umană. In evoluția ei la un moment dat, viața, elanul vital, a inventat speța și odată cu ea și societatea. Acestea sînt determinări și manifestări ale vieții, și prinurmare nu-și au o explicație în sine. Viața socială era implicată în chiar „planul de structură" al speței umane, voită de natură. Viața socială se prezintă deci ca o necesitate de exigență vitală. Ea se înfățișează ca „ un vag ideal", imanentă atît Instinctului, care rămîne domeniul prin definiție și excelență al vieții, cît și Inteligenței, proprietate definitorie a omului. Realizarea completă a acestui „vag ideal" o găsim în societățile omenești și societățile de hymenoptere, aflate la extremitățile celor două linii principale de evoluție biologică. In viața socială a himenopterelor, sprijinită pe instinct, totul se petrece automat și stereotipic. Habitudinile mecanice au unele explicații, iar obligația morală — corespondentul lor în viața socială umană — care presupune inteligență și voință libere, are alte rațiuni de a fi, ceeace dovedește distanța dintre cele două tipuri de viață socială. Teoria structurii obligației morale, aci nu ne interesează. E suficient să amintim numai că în planul naturii și al vieții a intrat exclusiv constituirea unor societăți închise, stabile și fixe. Și că în această privință, tipul societății animale, orientată după indicațiile instinctului, realizează modelul ideal. In acelaș sens era concepută și viața socială umană, al cărui rost era conservarea. Faptul că omul poseda inteligență, trebuia să asigure doar o mai mare variabilitate. Această posibilitate de variație nu prevedea încurajarea visului unei transformări radicale, cum este acela al unei societăți unice: umanitatea. Pentrucă în planul naturii era dată — cum o dovedește studiul societăților primitive — existența ostilităților virtuale dela grup la grup. Ca în atîtea cazuri natura a fost depășită în intențiile ei primare fundamentale. Vom vedea cum.

Bergson pornește dela constatarea caracterelor societății naturale, eșită din mînile naturii. Elanul vital a creat „societăți închise" în sînul cărora „forța de direcție constantă", obligația morală, avea de scop asigurarea coesiunii sociale a grupului. Obligația morală și religia statică sînt elementele ce țin de constituția acestor societăți închise". Natura, savantă dar naivă, cum se exprimă cu multă plasticitate Bergson, a conceput o extensiune limitată a vieții sociale orientată după inteligență. Schimbări calitative, imprevizibile, care s'au petrecut, au dus la crearea „societății deschise", care în principiu îmbrățișează întreaga omenire. Elanul creator, oprit pentru moment în cristalizarea societății închise, cum a și rămas cea animală, s'a continuat în anumiți oameni, individualități privilegiate — și aci Bergson înțelege pe marii mistici — a căror aspirație prelungește, peste intențiile naturii, solidaritatea socială a grupului înspre o fraternitate umană ideală. Prin această înaintare spre fraternitate care exclude războiul, noi rupem cu o parte a naturii — care, reamintesc, a voit ostilitatea virtuală dela grup la grup. — In termeni spinozieni, detașîndu-se de ceeace e creat, umanitatea devine natură crea-

toare, natură naturantă. Prin tranziția dela cetate la umanitate se trece de fapt, calitativ, dela „societatea închisă" la „societatea deschisă". Intre acestea există o deosebire radicală, nu numai de grad. Perspectiva aceasta sugerează posibilități infinite.

Odată lămurită această latura a problemei, vom înțelege mai ușor dece umanitatea a ajuns așa de tirziu la concepția democratică. Bergson opune democrația, societății naturale, pentru a pune în evidență imensa distanță dintre idealul democratic și regimul natural, pe care democrația îl transcende în intenții.

In primul rînd, care sint caracterele societății naturale? Omul a fost făcut, observă Bergson, pentru societăți foarte mici, așa cum au fost cele primitive. Omenirea pare a fi început prin mici grupuri familiare, izolate și risipite, adevărate societăți embrionare. Despre o societate propriu zisă poate fi vorba numai atunci cînd e capabilă să se apere și e organizată pentru războiu.

Pentru Bergson, regimul natural al societății, așa cum ea a eșit din mînile naturii, pare a fi cel monarhic sau cel oligarhic. Posibil chiar coexistența lor. De altfel în starea lor primitiv-rudimentară, acestea se confundă.

Existența șefului înconjurat de oligarhie, se constată în primele forme ale vieții sociale, care nu sînt fructul liberei voinți umane de asociație, dat fiind că viața socială era cuprinsă în „planul de structură" al speței. Neîncrezîndu-se oarecum în voințele libere omenești, natura a instituit ca unii să conducă, iar ceilalți să se supună. Așa se explică „dimorfismul" psihic al omului, al cărui echivalent în lumea insectelor îl constitue „polimorfismul" psihic și fizic, rezultat din diversitatea funcțiilor sociale datorită diferenței de organizație. Pentru Bergson însă acest „dimorfism" nu inseamnă separarea oamenilor în două categorii ireductibile, cum credea Nietzsche că unii se nasc „sclavi", alții „stăpâni". Dimpotrivă, în fiecare instinctul de a comanda există alături de cel de a se supune. Dimorfismul implică oarecum „două sisteme invisibile de calități"; noi optăm pentru unul sau altul în „mod kaleidoscopic", tot așa după cum embrionul are libertatea de a alege între cele două sexe. Verificarea acestei ipoteze, care înlătură eroarea lui Nietzsche, o găsește Bergson în timpurile revoluționare, cînd, cetățeni calmi devin subit șefi de mare anvergură și oameni de mare acțiune. Kaleidoscopul, se exprimă virtuosul maestru al analogiei, s'a întors subit. Rezultatul arată că de regulă se trezește din profunzimi ascunse personalitatea feroce, care caracterizează pe „animalul politic". Ferocitatea acestor conducători (chef manqué) o explică Bergson

prin dispoziția naturii, care distruge individul pentru conservarea speței. De monstruozitățile omorului, care a rămas și după instaurarea creștinismului „ratio prima" a politicei, e responsabilă natura, care spre deosebire de om, nu utilizează închisoarea, nici exilul, ci numai condamnarea la moarte.

Acestea sînt caracterele „societății naturale". Fizionomia ei se definește prin: atenție orientată exclusiv asupra sa (a „societății închise") cohesiune, ierarhie, și autoritatea absolută a șefului. Caractere care se mențin și la societățile mărite, dar nediferențiate radical de „societatea naturală". Și care explică pentruce omenirea a ajuns așa de tirziu la democrație, al cărei principiu depășește intențiile și finalitățile naturii, care s'a oprit la cristalizarea „societăților naturale" și pe care omul le-a depășit, dacă nu în fapt, în orice caz în spirit și idee. Ca să se ajungă chiar și numai la această depășire în principiu datorită sufletelor de elită ale omenirii, a trebuit învinsă resistența opacă și dură a Instinctului, depozitarul tuturor tendințelor vieții și al avînturilor elanului vital. Aceasta o dovedește analiza sentimentelor celor conduși și ale conducătorilor, a căror sumară analiză o face în mod magistral Bergson. Indiferent de metodele prin care s'a recrutat în decursul timpului — și incontestabil că ele se datoresc forței — clasa conducătoare s'a crezut în mod natural totdeauna de rasă superioară. Poporul însuși era convins de această superioritate înăscută. Acum, dupăce cunoaștem fenomenul „dimorfismului", lucrul nu ne surprinde. Istoria politică și socială dovedește că oligarhiile au cultivat totdeauna și cu deosebită predilecție această convingere a Poporului. Virtuțile militare cărora oligarhiile ca și monarhiile le datoresc ființa lor, au fost exaltate în mod excepțional. Ele au devenit cu timpul congenitale și transmisibile ereditar. Clasa conducătoare și-a menținut superioritatea de forță, pe deoparte, prin disciplina pe care și-o aplica, pe de alta, prin piedicile pe care le punea inițiativelor de organizare ale claselor inferioare. Experiența, remarcă admirabil Bergson, ar fi putut arăta celor conduși că conducătorii sînt făcuți ca și ei. „Dar instinctul rezistă." Și va ceda numai la „invitațiile" aceleași clase conducătoare. „Invitații" care se produc sub două forme: involuntar, prin erori comise și incapacitate dovedită, prin care se distruge credința pusă în ea; și voluntar, cînd membrii aparținînd claselor conducătoare, din ambiție personală ori împinși de un sentiment de justiție, s'au atașat Poporului, răsculîndu-se contra oligarhiei. Bergson citează exemplul Revoluției din 1789, care-a abolit privilegiul nașterii și care a fost realizată cu colaborarea nobililor. Tot așa în Revolu-

țiile din 1830, și 1848 care desființează privilegiul bogăției, indivizi din burghezie au avut rolul principal, nu muncitorii — dupăcum oamenii clasei instruite au cerut și impus instrucția pentru toți. In regulă generală Bergson observă că inițiativa atacurilor împotriva inegalității a pornit de sus. Lucrul este perfect explicabil dacă avem în vedere că avînd superioritatea de forță, oligarhiile aveau prin aceasta *eo ipso* și mijloacele de cultivare și posibilitatea de a gîndi liber, fiind la adăpostul oricăror griji de existență. Și dacă ținem seamă de adevărul lui *„primum vivere deinde philosophari"* asupra căruia Bergson revine în repetate rînduri cu deosebită insistență, orice nedumerire este împrăștiată.— Acestea sint realitățile. Și Bergson a putut spune că „dacă o aristocrație crede natural, religios, în superioritatea sa nativă, respectul pe care-l inspiră este nu mai puțin religios, nu mai puțin natural". Sint însăși dispozițiile naturii. Ințelegem acum după analiza acestor condiții, ce rezistențe a trebuit să birue ideia democratică pentru a răzbi la lumină în conștiința omenească.

*

Intr'adevăr concepția democratică, prin structura ei fiind cea mai îndepărtată de natură, avea înainte-i opoziția dificultăților supraumane din interiorul societății naturale, al organizației sociale tipice cuprinse în „planul de structură" al speței. Natura, am spus, a creat „societăți închise" cu o capacitate de variație, de lărgire, de progres, limitate. Schematic am indicat și originalul proces prin care, datorită efortului uman care realizează imprevizibilul prin depășirea concepției naturii, s'a trecut dela tipul societății închise la al celei „deschise" a cărei capacitate de progres este nemărginită. Democrația însă, observă Bergson (considerind conceptul în semnificația lui pură și în idealitatea abstractă ultimă), „dintre toate concepțiile politice este într'adevăr cea mai îndepărtată de natură, singura care transcende, în intenție cel puțin, condițiile „societății închise" care este cea naturală". Analiza sumară a conținutului și sensului ideii democratice, pe care ne-o dă Bergson și care sintetizează chintesența problemei așa de laborios discutate, o dovedește.

După cite se știu, în democrația teoretică, și Bergson numai pe aceasta o ia în considerare — practica stînd tot așa de departe de idee, cum sint obiectele sensibile față de ideile platoniciene, prototipul lor — omul are drepturi inviolabile. Pentru menținerea acestei inviolabilități, esențială, se impunea tuturora, în mod firesc „o inalterabilă fidelitate datoriei". Materia concepției democratice, prinurmare, e, nu omul istoric, concret, omul dat în condițiile empirice naturale, ci omul ideal, pentru care obligațiile față de semenii săi, respectabili în grad absolut egal cu sine, sint absolute. Și această absolutitate se cere în așa grad asimilată, încît să nu se poată preciza, cum spune Bergson, dacă datoria conferă omului dreptul sau acesta impune datoria. Omul acesta teoretic, ideal, pe care clădește democrația, este cetățeanul în a cărei persoană Kant cuprindea deodată pe „legislator și subiect". O persoană neutră deci, a cărei identitate de esență cu toți oamenii, garantată de rațiune și vizibilă mai ales în ea, îl face egal cu fiecare. De aci din sinul acestei premise decurge direct dogma suveranității absolute a poporului, ansamblul cetățenilor. Aci e principiul esențial al concepției, care va fundamenta tot ce urmează. Democrația teoretică se definește, în urmă, prin proclamarea celor trei mari idei: libertate, egalitate, și fraternitate. Dacă între primele două există, cum s'a remarcat, o contradicție, aceasta este înlăturată prin reconcilierea lor în ideea de fraternitate. Sprijinindu-se pe faptul că aceasta din urmă constitue însuși miezul, esențialul doctrinei, Bergson afirmă că „democrația este de esență evanghelică, și că are ca motor amorul".

Cele trei origini ale concepției democrației: sentimentală, filosofică și religioasă, ele s'ar găsi la Rousseau, Kant, iar origina religioasă la amîndoi acești cugetători. In privința originilor filosofice, ținînd seama de faptul că prezența rațiunii în orice ființă omenească constituind specificul omenesc, pledează pentru o egalitate de fond și de substanță, Bergson ar putea merge, (cum s'a mai încercat de altfel și la noi), pînă la Descartes, deși acest gînditor, care nu s'a preocupat de probleme sociale și de filosofie politică, n'a degajat problema cuprinsă în raționalismul său. Intrucât privește originile religioase ale ideii de egalitate, s'ar putea merge pînă la stoicismul antic și creștinism. E drept că atît stoicismul cît și creștinismul proclamînd o egalitate morală, n'au tras din aceasta — cum o arată Louis Rougier în „Mistica democratică" — concluzia unei egalități sociale a tuturor oamenilor, sau măcar a egalității politice și civile. Bergson are în vedere bineînțeles numai originele apropiate, cu putință de localizare precisă, — o formulare sistematică a doctrinei găsindu-se numai la Rousseau și Kant.

Este incontestabilă natura original religioasă a formulei democratice, a cărei ignorare a prilejuit cele mai numeroase obiecțiuni. In primul rînd „vagul" ei. Bergson înlătură însă acest motiv în termenii următori, în perfect acord cu întreaga sa filosofie, întrebînd: s'ar putea formula precis definiția libertății și egalității, atunci cînd viitorul este prin

natură și definiție deschis oricărui progres, încărcat de condiții noi în care libertatea și egalitatea pot cristaliza în forme, azi inimaginabile? Argumentul e inatacabil!

Celorlalte obiecțiuni, printre care și aceea a naturii protestarea democrației (vezi „Declarația drepturilor omului") care condamnă stări vechi detestabile fără indicații pozitive de ceeace va urma — Bergson nu le caută un răspuns; problema e discutată tangențial.

Meditațiile sale și-le închee cu aceste semnificative cuvinte: „Am voit numai să arătăm în starea de suflet democratică un mare efort în sens invers naturii".

*

Confruntînd acum constituția plus tendințele societății naturale, închisă și statică, cu concepția democrației teoretice care intenționează o societate variabilă, dinamică, deschisă oricărui progres posibil — Bergson scrie: „Societate naturală și Democrație" pentru a sublinia mai bine opoziția — este evident că omenirea a ajuns a gîndi democrația numai ridicîndu-se deasupra concepției primare a naturii, și depășindu-i intențional planul prin transcenderea condițiilor societății închise. Or tocmai această intenționalitate transcendentă constitue idealitatea concepției democrației. Pentrucă cea mai îndepărtată de natură, concepție politică, este încă un ideal către care înaintează omenirea; ideal antitetic regimului și operei naturii, de unde ar urma că toate eforturile omenirii dată fiind imposibilitatea arhitectonicei vieții, par a fi aprioric condamnate înfrîngerii: e aci un element prometeic, de tragică măreție, care încadrează mersul patetic (schimbările radicale s'au făcut prin sîngele vărsat în revoluții) al spiritului justițiar democratic (ideia de justiție luată categorică și transcendentă). Să ne gîndim numai la antinomia dintre natură și idealul democratic, manifestată concret și violent în opoziția dintre ideia fraternității omenești universale și instinctul războinic prevăzut în fondul dispozițiilor speței de natura însăși. Omenirea, prin sufletele superioare, în care se continuă elanul creator al inspirației, face eforturi pentru lărgirea iubirii dintre oameni, împotriva naturii care a voit războiul prin predestinarea aceleași omeniri la proprietate. (Proprietatea, individuală ori colectivă, e origina și cauza oricărui războiu).

Dar rămînînd numai o idee, democrația e totuși cel mai ridicat și nobil potențial la care a ajuns spiritul omenesc. Putem descifra apoi un sens și mai adînc aci. Prin democrație, omul a depășit, în intenții cel puțin, și asta e mult, pla-

nul naturii și condițiile vieții. Dar omul însuși, speța, nu este o creațiune a elanului vital? Omul nu e natură, cu toată apariția inteligenței (într'un moment de oboseală, relaxare și neatenție a Instinctului) care separă scopurile lui de finalitățile naturii? Omul e tot natură! Dar în această ipostază, natură creatoare, natură naturantă. Evident pe altă dimensiune (a calității) și în alt sens decît cel al intențiilor vieții. Numai omul creiază valori (și idealul democratic e o valoare), a căror apariție îmbogățește existența. Kant ridicase pe om, prin considerarea conștiinței ca sursă a tuturor adevărurilor și creatoare a legilor naturii, la demnitatea de Dumnezeu. Criticismul trebuia să ducă la filosofia valorilor. Omul e deci natură creatoare. (Ideea jamesiană a colaborării ultime dintre Dumnezeu și om pentru perfecționarea existenței și-ar găsi aci o strălucită verificare).

Perspectivele deschise de bergsonism, subliniate cu atîta entuziasm de Jacques Chevalier, nu sînt o floare a imaginației numai. Elanul vital s'a depășit odată pe sine însuși într'un suprem efort și avînt creînd speța omenească. Idealul, urmărit de această omenire cu tragică tensiune, care aparține viitorului, deschis oricărui progres nu numai în sens social ci biologic-metafizic, transcendează condițiile societății naturale creată de viață. Idealul acesta prevede mai mult decît a voit natura, pe care o violentează. Adîncimea perspectivei e nebănuită: prin invenția speței umane natura și viața s'au depășit, — prin intrarea în lume a idealului democratic speța omenească (în fond natura multiplicată) s'a întrecut pe sine și cu aceasta a făcut saltul peste prevederile vieții. Pentru a doua oară deci, după crearea omului, viața, elanul vital s'a depășit pe sine. In urma oricărei încercări (și încercările, dibuirile, tatonările naturii sînt inepuisabile) viața obține mai mult decît era cuprins în condițiile date, decît putea prevede. Orice rezultat e nou, e uimitor, e surprinzător. In aceasta constă „minunea". Aci e tot sensul Evoluției Creatoare, care nu construește decît prin saltul spontan și imprevisibil dincolo de starea în care se găsește. Este cea mai sublimă viziune a bergsonismului, această filosofie a noutății și calității; și poate cea mai sublimă revelație a filosofiei moderne: Evoluția e Creatoare.

N. Tatu

Cronica Germană

Hitlerismul

I.

Germania cea nouă — înscrisă nu de mult cu firmă democratică şi pacifistă — experimentează recent tentativa unei „revoluţii de dreapta". Noul naţionalism german — antidemocratic şi antipacifist — vrea să încremenească desfăşurarea vertiginoasă a evenimentelor actuale de criză.

Massele germane de azi repudiază brutal sistemul democratic-capitalist, fiindcă-l cred vinovat de lipsă de naţionalism şi chiar de trădare a aspiraţiunilor populare. Acelaşi spirit revoluţionar evită exigenţele anarhice comuniste, pentru a-şi plasa o neînduplecată poftă de răscoală într'o atitudine de naţionalism reacţionar şi monarhic.

Naţionaliştii germani doresc o „revoluţie germană". — Revoluţia din 1918 e considerată ca o parodie înscenată de un social-democratism negerman. — „Al treilea imperiu" va repara compromisul inaugurat de „criminalii din 1918".

Tineretul german naţionalist amplifică această obsesie de revoluţie revanşardă. Atmosfera de criză şi de agitare clandestină a antipacifismului au creat o mentalitate nouă în Germania tînără. Naţionalismul german a devenit azi mai impetuos pentrucă e lozinca unei politici a tineretului.

Naţionalismul tînăr e răsfăţat de massele germane fiindcă a oferit noutatea unei atitudini sociale ferme şi pentrucă a mai prevestit şi posibilitatea unui nou stil de viaţă. Lîncezirea vieţii materiale a creat în Germania actuală şi această nevoe de verificare a prejudecăţilor.

* * *

Generaţia tînără germană are un suflet nou.

Noua atitudine naţionalistă se caracterizează printr'o în-

clinaţie spre intuiţionism, misticism şi voluntarism [1]. Raţionalismul e discreditat deoarece i se suspectează o atitudine prea burgheză şi capitalistă. Pozitivismului i se impută că ar fi realizat o raţionalizare cu efecte sociale dezastruoase. Ştiinţa nu e considerată ca un scop în sine, ci numai ca un mijloc pentru acţiune. Ceiace apare în locul raţiunii şi al ştiinţei e voinţa şi acţiunea; e tendinţa de realizare a unui ideal simplist de viaţă prin intervenţia imediată a forţei. [2]

Tineretul naţionalist german — cu înclinaţiuni pentru viaţa simplă şi pentru radicalism politic — manifestă o aversiune pentru valorile civilizaţiei capitaliste. Spiritul burghez de materialism şi raţionalism e boicotat. Tehnica excesiv raţionalizată e considerată ca un factor de destrămare al societăţii moderne. Idealul tehnic — atît de cultivat în Germania postbelică — e înlocuit brusc printr'o încercare de restaurare a vechiului idealism.

Liberalismul şi democratismul sînt discreditate în ideologia tineretului german militant. Democraţii sînt numiţi „marklose Menschheitsichtler". Partidele democratice sînt acuzate de incapacitate politică şi economică. Pacifismul e considerat ca un produs al „internaţionalei capitaliste". „Societatea Naţiunilor" e tratată ca o simplă întreprindere capitalistă, dublată de o ocultă finanţă evreiască. [3]

Acelaşi tineret naţionalist are dispreţ şi pentru marxism, deoarece întrevede şi în acesta o deghizare a „internaţionalei judaice". — Socialismul e acceptat numai sub forma sa populară, empirică, utopică şi reacţionară.

Concepţia politică a Germaniei tinere evită o justificare raţionalistă, reducîndu-se la o politică de bun simţ, de intuiţionism politic. Raţiunea doctrinară e înlocuită prin fanatism şi instinct; dar individul nu e decît un instrument în serviciul colectivităţii.

* * *

In ambianţa socială a unei depresiuni economice şi morale apare şi politica hitleristă.

Naţional-socialismul lui Hitler nu e decît o transpunere în domeniul politicei militante, a unei mentalităţi a masselor germane. Hitlerismul e o ideie asvîrlită la întîmplare acum cîţiva ani, care a fecundat întreaga realitate a decepţiei germane de astăzi.

Partidul naţional-socialist e rezultatul unei anumite psihologii de massă, din care s'au desprins cîteva idei fanatice.

---

[1] Fr. Fr. v. Unruh: *Die Nationalistische Jugend*, „*Die Neue Rundschau*", Mai 1932.

[2] Leopold Dingräver: *Wo steht die junge Generation*, 1932.

[3] Adolf Hitler: *Mein Kampf*, 1927.

Iar acţiunea acestui partid are la bază voinţa de acţiune imediată şi de putere a tineretului revoluţionar german.

Naţional-socialismul nu trebue considerat însă numai ca un simplu partid, ci şi ca un fenomen social specific Germaniei actuale.

Pentru a găsi o explicare a mentalităţii hitleriste trebue să ne gîndim la anumite condiţiuni sociale ale Germaniei de azi. Hitlerismul nu e un fapt izolat, ci se integrează în ansamblul de evenimente produse prin desnodămîntul războiului. Locul de baştină al hitlerismului e Versailles.[1]

Hitlerismul are la origine o acţiune spontană, căreia i s'a suprapus mai tîrziu şi o încercare de justificare ideologică. Realităţile sociale în devenire au determinat treptat o ajustare oportună a doctrinei naţionaliste.

Hitlerismul nu e o doctrină politică cu o structură prea originală. Ca şi în fascismul lui Mussolini, acţiunea a premers teoriei politice. Ceiace rămîne ca o preocupare pentru legitimări teoretice în partidul naţional-socialist e numai o concesie pe care „toboşarii" hitlerişti o fac în faţa convenienţelor intelectuale ale partidelor democratice moderne.

***

Cea mai pregnantă caracteristică a hitlerismului e *naţionalismul*.

Ca şi alte naţionalisme recente, naţionalismul hitlerist e diferit de naţionalismul clasic: Nu mai avem a face azi cu un naţionalism de acţiune democratică faţă de absolutismul aproape feudal de odinioară. Naţionalismul actual — ca partid politic — sau ca simplă ideologie — are o bază mai mult antidemocratică, e mai mult un conservatorism, sau chiar şi un exclusivism rasist.

Naţionalismul s'a deplasat dela stinga spre dreapta. Ceia ce susţinea vechiul naţionalism era un regim de libertate constituţională. — Naţionalismul de azi luptă şi contra consituţionalismului democratic. Naţionalismul amator de dictatură — renunţă la parlamentarism, fiindcă-i impută acestuia incompetinţă, discontinuitate şi diluare a responsabilităţii.

Vechiul naţionalism se baza pe un raţionalism şi pe un individualism. Naţionalismul actual — tip fascist sau hitlerist — e un iraţionalism, un intuiţionism social, un misticism universalist. Naţionalismul nou preconizează supremaţia colectivului. Societatea e scopul; individul e un mijloc.

Naţionalismul actual mai aduce şi noutatea unor preocupări economice. Naţionalismul vechiu era mai mult de natură politică pentrucă şi evenimentele politice dominau atunci pe cele economice. Protecţionismul şi tendinţa de autarhizare a economiilor naţionale sînt expresii ale acestui nou naţionalism economic.

[1] Theodor Heuss: *Hitlers Weg*, p. 152, Berlin, 1932.

***

Noua mentalitate naţionalistă încearcă o reabilitare a *idealismului*. Naţional-socialismul conţine şi semnificaţia unei lupte contra materialismului, răsfăţat de capitalismul burghez şi de proletismul marxist.

Estimarea cantitativă a valorilor, tendinţa de mediatizare şi mecanizare a vieţii — sînt înlocuite printr'o acceptare bruscă de către tineret, a unor valori ideale, de însufleţire totală, de misticizare a realităţii.

Mizeria a avut totdeauna rolul de dematerializant al vieţii — şi a îndemnat pe disperaţi spre utopie romantică. Fenomenul acesta social de terapeutică idealistă a avizelor e uşor sesizabil în cele mai recente ediţii ale spiritului german. Toată agitarea fanatică a revoluţionarilor hitlerişti nu e decît o speculare a unor atitudini de disperare.

Noul naţionalism german e o încercare năsdrăvană de siluire a realităţilor sociale printr'o simplă credinţă fanatică. Realismul raţionalist al politicei democratice e îmbrîncit de un utopism brutal. Şi e firesc să fie aşa, deoarece tineretul german s'a educat, în ultima vreme, într'o atmosferă de mistificare a adevărului istoric.

Actualul neoidealism german e desnodămîntul unor condiţiuni sociale de minimalizare a standardului de viaţă. E şi o reacţiune de massă faţă de tendinţa actuală de economizare integrală a vieţii. — Acest antimamonism a creat şi spiritul anticapitalist, pătruns în naţional-socialism.

***

Dedesubtul noului idealism se află şi un *iraţionalism*.

Intelectualismul, pozitivismul sînt evitate de noua mentalitate naţionalistă. Scientismul modern e considerat ca o armă de luptă utilizată de capitalism, de spiritul iudaic — şi de toţi adversarii hitlerismului.

Naţionalismul iraţionalist se bazează pe un „mit al naţiunii"[1]. Individul e destinat unei socializări integrale. Colectivitatea naţională trebue să deţină o autoritate complectă. Mecanismul etatist e acceptat numai ca un instrument în serviciul colectivităţii atotputernice.

Individul abstract şi raţional al dreptului neo-roman e încătuşat acum printr'un cult al massei. Acţiunea politică nu trebue să mai aibă un suport raţional, ci numai o simplă impulsiune, o voinţă de putere.

[1] Ernst v. Aster: *Metaphysik des Nationalismus*, „*Die neue Rundschau*", Januar 1932.

Acelaşi *misticism* politic preconizează o acţiune practică imediată. — Massele pauperizate manifestă un răspicat voluntarism politic.

Tineretul german naţionalist — voluntarist, mistic, universalist — inclină azi şi spre o atitudine *tradiţionalistă*. Naţional-socialiştii nu pierd nici o ocaziune să idealizeze trecutul şi cu deosebire să-şi amintească de un prestigios regim bismarckian.[1]

Noul naţionalism conţine şi vestigii ale vechiului *romantism* german.

E semnificativă pentru această concepţie politică reapariţia vechii entităţi de „Volksgeist". Naţionaliştii insistă acum asupra acestui „spirit al naţiunii", asupra unui cult al poporului. Noul „mit al naţiunii" nu e altceva decit o reminiscenţă a istorismului romantic german.

S'ar putea face şi o analiză între epoca napoleoniană a Germaniei şi acea actuală. E poate aceiaşi cauză care provoacă isbucnirea a două naţionalisme germane asemănătoare, construite pe baza aceluiaşi idealism romantic. Diferă numai condiţiile sociale şi economice.

Naţionaliştii germani actualizează pe Fichte, Novalis, Schelling şi Adam Müller. Aceştia sînt ginditorii consideraţi ca cei mai reprezentativi ai spiritului german autentic.

Individualismul raţionalist şi democratic e înlocuit şi printr'un *universalism:* In actuala concepţie naţionalistă apare foarte clar ideia de totalitate, de tot social, care primează în faţa noţiunii de pură individualitate. Societatea e scopul; individul e un mijloc. Statul nu e o sumă aritmetică de indivizi, ci e sinteză dominantă. Acţiunile individuale trebue limitate spre a converge spre un scop social unitar. „Binele general e legea supremă.[2]

Viaţa constituţională a statului, relaţiile juridice sînt dictate de o „voinţă a naţiunii". Intregul sistem social-economic trebue să aibă ca temelie tendinţele şi valorile etice respectate de colectivitate.

Naţional-socialiştii — pentru justificarea universalismului lor — apelează la concepţia economică şi sociologică a lui *Othman Spann*[3]. Intr'adevăr, neînduplecatul universalism aproape romantic, care speculează excesiv dualismul universal — individual — poate fi socotit ca un ingredient doctrinar mult necesar unei atitudini de naţionalism dictatorial.

* * *

[1] Czech-Jachherg: *Hitler, eine Deutsche Bewegung*, 1931.

[2] Gottfried Feder: *Das Programm der N. S. D. A. P. und seine weltanschauliche Grundagedanken.*

[3] Gottfried Feder: *Das Programm der N. S. D. A. P.* — unde găsim citate din *„Der wahre Staat"* a lui Spann.

Hitlerismului i se poate atribui şi o etichetă de socialism romantic, care şi-ar avea o origine mai îndepărtată în concepţia socială a lui *Fichte.*

Hitler îl consideră pe Fichte ca primul naţional-socialist[1]. Filosofia socială naţioanlistă din „Der geschlossene Handelsstaat" e revendicată de naţional-socialişti ca unul din isvoarele fundamentale ale doctrinei lor economice.

Nu e greu de remarcat o serie de analogii semnificative între concepţia socială a lui Fichte şi mentalitatea politică hitleristă. In primul rînd, există o coincidenţă între concepţiile universaliste a naţional-socialismului şi aceia a lui Fichte. E aceiaşi afirmare categorică a primatului intereselor colective în faţa celor individuale.

In ordinea economică, naţional-socialiştii — ca şi Fichte — preconizează avantajul etatismului. Iar planul de autarhizare a economiei germane nu e în fond decit o reeditare modernizată a concepţiei economice naţionaliste fichtiane[2].

* * *

Universalismul mistic al noului naţionalism e complectat şi printr'o *concepţie organicistă* a societăţii şi a statului.

Naţiunea e considerată ca un organism în care colaborează armonic mai multe categorii de grupări sociale[3]. Familia e concepută ca baza întregului organism social; din ea se resfiră celelalte forme de grupări sociale, care sînt aranjate pe baza unei legi naturale de diviziune a muncii sociale.

In acest organicism se poate constata distanţa dintre structura ideologică a hitlerismului şi concepţia marxistă, care dovedeşte istoriceşte existenta şi firescul luptei de clasă. Organicismul închiriat de naţional-socialism tinde spre o teorie a armoniei sociale, spre o contestare a teoriei luptei de clasă.

Din organicism se desprinde imediat şi ideia *autocratismului* hitlerist: Poporul e într'adevăr un organism în care indivizii colaborează armonic; dar ca şi'n oricare organism e necesară şi o directivă centrală. In societatea modernă dirijarea e imprimată de un conducător deplin autoritar. Indivizii şi grupările sociale dintr'o naţiune trebue să execute ceiace dictează autocrat capul statului ca reprezentant suprem al voinţii colectivităţii. Limitarea normală a acestui autocratism se efectuează prin însăşi existenţa iniţială a acelei pretinse armonii organice a societăţii.

[1] Fr. Fr. v. Unruh: *„Nationalsozialismus"*, p. 31, Franfurt a. M. 1931.

[2] Fr. Fr. v. Unruh: *Fichte und der Nationalsozialismus „Die neue Rundschau"*, August 1931.

[3] Pidder Lüng: *Nationalsozialismus*, p. 16, Berlin 1932.

Prin naționalism, universalism și organicism se poate ajunge la cea mai autentică concepție a dictaturii. Național-socialismul e prin excelență un partid politic amator de dictatură integrală, de sfărmare a democrației. Adoptind ceva din strategia politică marxistă, național-socialiștii afirmă că dictatura nu va fi decît un regim de tranziție prin care se va putea purifica societatea capitalistă anormală de azi.

* * *

Dar organicismul și universalismul devin premise convenabile pentru un naționalism excesiv, cu tendințe ferme de *rassism*. Doctrinarii naționaliști desvoltă recent o temă rasristă pe calapod Chamberlain, Gobineau, Laponje, Woltmann etc.

Național-socialiștii, nu numai că cer o lichidare cît mai imediată a „păcii dictate" dela Versailles, dar pretind și necesitatea unei hegemonii germanice. Hitler nu e departe de visul unei Pangermanii.

Mai mult, noul neorassism german angajează pe național-socialiști în îndrăzneața afirmațiune că întregul conținut al concepțiilor juridico-sociale burgheze e rezultatul unei împreunări a spiritului roman cu cel iudaic. Criza politică a burgheziei și destinul capitalismului actual sînt considerate ca un desnodămînt natural al unui „complot romano-iudaic". Rassa germană n'ar fi participat decît prea puțin în confecționarea acestui „raționalism amar" și lipsit de vigoare. Naționaliștii germani pretind că a venit acum timpul pentru ca rassa germană să-și impună spiritul său încă neuzat. Numai spiritul germanic va putea reconforta Europa obosită [1].

Desigur că în această nuanțare rassistă a naționalismului german se pot desluși și oarecare reminiscențe nietzscheene: încrederea oarbă în intervenția salutară a forței în viața politică — nu e decît o aplicare a ideilor lui Nietzsche. Același lucru și cu voința de putere, care a devenit și ea un precept prețios pentru naționaliștii tineri germani.

Antisemitismul feroce al hitleriștilor — pe lîngă o pretinsă justificare în realitatea economică actuală — mai conține și o influență a spiritului nietzscheian.

* * *

Pentru naționaliștii germani, noțiunile de rassă și de națiune tind spre contopire. Ideia de inter-naționalism e considerată ca o abstracțiune inoperantă și periculoasă, inventată de un trust capitalist judaic. Numai noțiunile de popor, națiune și rassă au un conținut real. Tot ceiace atinge internaționalismul e produsul unui calcul negustoresc [1].

[1] Moeller van den Bruck: *Das dritte Reich.*

Ideia de umanitate e considerată tot ca o abstracțiune. Cultura internațională ca un non-sens. Tot ceiace se produce ca realitate culturală — spun hitleriștii — se desprinde firesc numai dintr'un suflet național.

Doctrinarii naționaliști afirmă că adevăratul conținut al noțiunii de rassă trebue căutat intr'o realitate psiho-biologică. Națiunea și rassa nu sînt numai rezultatele unor anumite unități spirituale, ci sînt și produsele unor legături de ansamblu fiziologic, care se efectuează printr'o angrenare naturală între organismele sociale.

Dar rassiștii merg mai departe: Ei afirmă categoric că rassa germană are nevoe de o forță, pentruca să-și afirme superioritatea. E necesară o luptă. Războiul — spun național-socialiștii — nu trebue îndepărtat pretextîndu-se un pacifism fals și interesat. Naționalismul are nevoe de o atitudine de ofensivă, prin care se poate realiza o adevărată selecțiune naturală între popoare. Pacifismul e socotit ca un produs al unei inferiorități bio-sociale. [2]

Mai multă semnificație rassistă conțin recentele exigențe ale naționalismului, care afirmă că poporul german are nevoe de mai mult spațiu [3]. Desigur că aici avem aface cu un iredentism ripostă față de tratatul de Versailles.

Hitler nu dorește decît o extindere a Germaniei în spre Răsărit pentru ca astfel poporul german să poată contrabalansa puterile occidentale și mai ales pe Franța.

* * *

Lîngă acest naționalism, hitlerismul a așezat și un anumit *socialism*. Care e explicația acestei împreunări paradoxale a două doctrine aproape incompatibile?

Răspunsul îl vom găsi dacă ne vom gîndi la faptul că massele germane nemulțumite și pauperizate au ajuns la o mentalitate anticapitalistă, din care s'a putut desprinde apoi și un socialism. Hitlerismul speculează această nouă mentalitate populară preconizînd și un socialism simplist, de bun simț, reacționar, — cu mult îndepărtat de socialismul marxist științific.

Socialismul lui Hitler e un anticomunism, un antimar-

[1] Pidder Lüng: *Nationalsozialismus*, p. 20.

[2] Fr. Fr. v. Unruh: *Die nationalistische Jugend, „Die neue Rundschau"*, Mai 1932.

[3] Hans Grimm: *Volk ohne Raum*, p. 254, Berlin, 1931.

xism; e o doctrină colectivistă atenuată și degajată de orice element științific sau raționalist.

S'ar putea spune că, din punct de vedere politic, național-socialismul conține un socialism de dreapta. Naționalismul nou german conține urma unui socialism romantic juxtapus unui anumit naționalism.

In interiorul acestui compromis doctrinar, socialismul are aparența unei atitudini provizorii, de luptă contra extremei oligarhice capitalisto-burgheze. E un simplu mijloc strategic pentru realizarea unui viitor naționalism.

Programul economic al hitlerismului — cu nuanțele sale socialiste — e o rezultantă produsă din ciocnirea mentalității proletiste cu un anumit ideal național-socialist.

Naționalismul e la origine un partid muncitoresc [1], peste care s'au suprapus apoi aspirațiunile recente ale micii burghezii — și mai tîrziu ale țărănimii germane quasi-pauperizate.

Poate că socialismul hitlerist e cea mai autentică interpretare popular germanică a doctrinelor socialiste. Pînă acum, socialismul aparținea în Germania, ori numai clasei proletare, ori, sub o formă inofensivă, numai unei elite intelectuale. Socialiștii proletari stăteau sub presiunea unei internaționale muncitorești, realizînd apoi un comunism german. Elita socialistă a încercat să combine socialismul cu democrația construind un social-democratism quasi-capitalist.

Atunci însă cînd socialismul a apărut ca fenomen social brut, ca o mentalitate inconștientă a masselor, ca o ripostă spontană a claselor de jos contra oligarhiei capitaliste — a fost desigur natural ca acest socialism să fuzioneze — sau să devină chiar anexa unui naționalism popular. Și se poate spune că în național-socialism a apărut întîi naționalismul — și mai tîrziu au pătruns și cîteva sugestii socialiste.

Recenta ediție germană a socialismului realizează un anti-individualism răspicat. Avem a face cu un socialism în sensul strict etimologic. Acest socialism e o acceptare a socialului în detrimentul individualului. Iar socialul nu e în cazul de față decît numai însăși ideia națională.

Semi-socialismul german are la bază și o ideologie mic-burgheză. E rezultatul unei deslipiri a micii burghezii germane de marea burghezie capitalistă. Marea burghezie germană — internaționalizată prin destinele capitaliste — a trădat mica burghezie, îndepărtînd-o, desolidarizînd-o treptat dela viața economică. Social-democratismul german a contribuit la amplificarea acestui proces de izolare economică a

[1] N. S. D. A. P. *„Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei"*.

claselor de jos, prin susținerea oficială a intereselor oligarhiei capitaliste.

Prin această bruscă despicare a burgheziei germane — în oligarhie capitalistă și în massa amorfă a micii burghezii pe cale de proletarizare — a isbucnit o mentalitate revoluționară în societatea germană actuală, exteriorizată prompt printr'o tensiune crescîndă între capital și massă.

Spre deosebire de alte socialisme, național-socialismul e agresiv; e avid de acțiune imediată și tranșantă. Activismul brutal al lui Hitler se răsfrînge în această formă de socialism.

Socialismul autentic conține mai mult un punct de vedere economic. Național-socialismul se întemeiază, în primul rînd, pe o preocupare politică și etică. Fenomenul economic nu mai are un caracter central în concepția societății național-socialiste.

Național-socialismul afirmă un socialism de compromis. Și iată de ce: Programul economic hitlerist respectă fundamental proprietatea individuală, imprimîndu-i numai o ușoară nuanță de socializare, prin admiterea necesității unor exproprieri parțiale; — atunci cînd acestea ar fi pretinse în numele interesului colectiv. Aici e propriu zis numai o accentuare a unui punct de vedere acceptat de însuși statul democrat individualist.

Intr'o perspectivă hegeliană s'ar putea interpreta acest compromis socialist ca produsul unei sinteze etatiste [1], care intervine pentru a împăca autoritar două tendinți contradictorii; capitalul burghez oligarhic și massele pauperizate. In acest caz, teza ar fi reprezentată prin capital, care consideră proprietatea individuală ca o categorie juridico-socială inatacabilă. Iar antiteza ar fi reprezentată aici prin massele proletarizate, care ar înclina să creadă că proprietatea în devenirea ei recentă ar fi o speculare imorală a unei dominațiuni politice. Concilierea sintetică o realizează însă statul care, printr'o nouă politică socială, tinde să preconizeze accepțiunea de funcțiune socială a proprietății — și totodată și posibilitatea de expropriere.

II.

Național-socialismul supraestimează politicul. Idealismul și naționalismul actual converg spre o limitare a economismului integral. — Tot ceiace este valoare pur economică rațională, materială, capitalistă — e suspectat ca un produs al unei internaționalizări dizolvante.

[1] Ferdinand Fried: *Das Ende des Kapitalismus*, p. 114, Berlin 1931.

Naţiştii nu renunţă nici la aserţiunea pătimaşă că în dosul oricărui fenomen economic s'ar afla o manevră streină, cu deosebire evreiască. Intreaga criză e acceptată ca un desnodămînt inevitabil al unei vaste intreprinderi economice internaţionale. Or, pentru a putea răpune acest economic ipertrofiat, naţional-socialiştii cred că ar fi nevoe, în primul rînd, de acţiune politică imediată.

Suportul doctrinei hitleriste e un antimarxism; e o reacţiune colectivă faţă de materialismul istoric. Karl Marx susţinea ştiinţific prioritatea economicului în complexul social. Anturajul quasi-doctrinar al lui Hitler atacă violent această „neruşinată afirmaţiune" — spunînd că, dimpotrivă, ritmul social începe cu spiritualul şi politicul; iar viaţa economică nu e decît o prelungire a unor elementare necesităţi psihobiologice [1]. Supremaţia economicului actual nu e decît o speculare capitalisto-marxistă a lîncezirii atitudinilor politice [2].

Hitler vrea să stăvilească ritmul economic — atît de capricios — al Germaniei şi să-i imprime apoi o simplificare radicală.

Programul economic naţist are la bază şi o atitudine clar ostilă capitalismului. Naţional-socialismul vrea să substitue mecanismului prea complicat al capitalismului actual un regim economic aşezat pe baze gospodăreşti, cu scopul de a satisface numai strictele necesităţi populare de consum. Cu drept cuvînt, unii critici ai naţional-socialismului au spus că Hitler regretă vremurile precapitalismului.

Dar în aversiunea mulţimii naţionaliste germane faţă de recentele complicaţiuni ale economicului, s'ar putea desluşi şi conturarea lentă a unui alt fenomen social:

Complexul capitalist a început să fie boicotat de mulţimea naţionalistă, deoarece relaţiile economice actuale ar presupune o tendinţă profundă de internaţionalizare şi de destrămare a economiilor naţionale. Spiritul naţionalist de conservare — pătruns azi adînc în massele germane — a determinat şi o reacţiune politică.

Pe de altă parte, statul, care mai încearcă să fie un exponent al exigenţelor populare, a ripostat printr'o politică de protecţionism vamal şi mai ales manifestă înclinaţia de a transforma orice relaţiuni economice interetatiste, în simple relaţiuni politice.

Massele naţionale — pe cale de continuă pauperizare — nu mai pot intreprinde şi o reacţiune economică — fiindcă au fost înlăturate lent din procesul de producţiune capitalistă, rămînînd numai în situaţia subordonată de salarizaţi sau consumatori. Singura armă de luptă a rămas numai *acţiunea politică*.

[1] Otto Renz: *Der Marxismus*, 1931.

[2] Fr. Reinhardt: *Die Herrschaft der Börse*, 1929.

Politicul a început să pătrundă adînc în masse. Economicul — printr'un destin specific capitalist — rămîne să fie dominat de o oligarhie burgheză, de o elită înavuţită.

In antagonismul recent dintre *capital şi masse* se răsfring şi alte conflicte sociale mai largi şi mai semnificative: E tensiunea crescîndă dintre realitatea economică şi acţiunea politică, ceiace are ca rezultat o lipsă de echilibru senin al societăţii contemporane. La aceasta se mai adaogă şi un conflict latent între naţional şi internaţional. Toate acestea sînt o serie de fenomene sociale concentrice, care gravitează azi în jurul fenomenului central de criză economică.

* * *

Pentru a zădărnici ultimele precipitări capitaliste, naţional-socialiştii pretind că ar fi mai bine să fie distrusă democraţia, complicele capitalismului actual. Hitler crede că simbioza democratico-capitalistă nu poate fi desfăcută decît printr'o „revoluţie de dreapta", cu scop de instaurare imediată a unei dictaturi integrale.

Hitlerismul mai poate fi interpretat şi ca o reacţiune specifică a massei germane faţă de sistemul democratic. E vorba aici de o trăsătură specifică mulţimii germane: aceia de a simţi nevoia aproape organică de autocratism politic. Regimul democratic n'a satisfăcut spiritul de disciplină al micului burghez german.

In agitarea ideii dictatoriale, Hitler a utilizat toate argumentele — acum răsuflate — lansate de amatorii de dictatură. In special, au fost puse la contribuţie argumentele că democraţia parlamentară s'a caracterizat printr'o lipsă de continuitate, printr'o lipsă de competinţă şi printr'o diluare a responsabilităţii.

Pe lingă antidemocratismul obişnuit, hitlerismul mai conţine şi o pronunţată trăsătură spengleriană. *Oswald Spengler* a reuşit intr'adevăr, în ultimul timp, să exercite o influenţă dominantă asupra tineretului academic german. Toate prevestirile pesimiste din „Declinul Occidentului" — de viitoare descompunere lentă a democratismului şi capitalismului — au pătruns adînc în mentalitatea tînărului naţionalism german.

Spengler e un adversar al democratismului şi al liberalismului. In locul acestor regimuri decadente, filosoful istoric întrevede şanse pentru apariţia unei dictaturi a masselor.

In concepţia spengleriană se mai poate găsi şi un „resentiment de mic burghez", pe care-l exprimă printr'un anticapitalism. Inclinaţia pentru dictatură e complectată şi printr'un naţionalism, care frizează rassismul.

Avînd în vedere şi simpatia pe care o are Spengler pentru ideia corporatistă, am putea ajunge la concluzia că filosofia istorică spengleriană a avut un rol deciziv în conturarea naţionalismului german actual.

* * *

In locul statului democratic-parlamentar, naţional-socialiştii doresc un stat dictatorial, militarist şi pur naţionalist. In locul sistemului parlamentar se va introduce un *„sfat corporativ"*, de reprezentare fidelă a tuturor intereselor profesionale. Mandatarul poporului trebue să fie un specialist sau un reprezentant direct al unei categorii sociale productive. Acest parlament corporativ va centraliza întreaga activitate economică naţională.

Antidemocratismul hitlerist presupune şi o luptă pe faţă contra partidelor politice în genere. Intr'adevăr, încă de multă vreme, Hitler a început să atace violent partidele democratice din Germania. Şi astăzi, agitaţia naţistă e o încercare de continuă intimidare a parlamentarismului.

Doctrinarii naţional-socialişti îşi justifică intrarea în Reichstag numai prin necesitatea de a pătrunde mai adînc în interiorul statului democratic, pentru a reprezenta deocamdată interesele populare şi pentru a distruge mai uşor mecanismul parlamentarist. [1].

Ca orice agitaţie dictatorială, naţional-socialismul îşi rezervă misiunea de a acţiona pe deasupra partidelor politice, de a fi un curent de politicianizare, de radicală higienă a civilismului actual.

* * *

Pentru aranjarea relaţiunilor politice şi economice e nevoe şi de o anumită *normalizare juridică:* Naţional-socialiştii nu neglijează să preconizeze şi ciorna unui viitor mecanism juridic.

Pentru etatismul forte al hitleriştilor va fi nevoe desigur de un regim juridic strict intervenţionist, în orice fel de activităţi individuale.

Naţional-socialismul doreşte o înlăturare a urmelor dreptului roman deoarece acesta a fost combinat şi cu cutume judaice. In locul acestor „rafinamente romeo-judaice", naţionaliştii germani doresc reintegrarea unui autentic *drept germanic.*

Legislaţiei actuale i se impută că ar fi aşezată pe baze prea individualiste, prea favorabile desvoltării anormale a capitalismului. Raţionalismul individualist al dreptului modern neglijează interesat faptul colectiv.

[1] Pidder Lüng: *Nationalsozialismus*, p. 35.

Naţional-socialiştii preconizează un *sistem juridic colectivizant.* Activităţile individuale trebue aranjate după interesele dictate reprezentativ de o colectivitate. Patrimoniul individual trebue să îndeplinească o funcţiune socială, — să îndestuleze necesităţile sociale — şi apoi pe cele individuale. Tot acest colectivism trebue aşezat pe bazele tradiţiei juridice germanice.

Naţionalismul german recent caută originea dreptului în „sufletul colectiv". Norma juridică trebue să fie rezultanta unor experienţe psiho-sociale, a unui „Volksgeist". Relaţiunile juridice interindividuale trebue să realizeze un maximum de util pentru întreaga naţiune. Activitatea economică nu va putea fi realizată decît prin intervenţia juridică a Statului. Tot ceiace din punct de vedere social e speculă, distrugere a semenului — poate fi evitat printr'o treptată planificare juridico-economică de colectivizare integrală.

Cu toate că naţionaliştii germani sînt şi „socialişti", totuşi ei nu neagă proprietatea individuală. Hitler chiar a insistat asupra precizării că N. S. D. A. P. respectă proprietatea individuală — şi că pretinde numai o „indispensabilă exproprierе", [1] atunci cînd proprietatea individuală atinge proporţii exagerate, cînd e produsul unei specule şi impietează asupra interesului colectiv.

Hitleriştii afirmă că proprietatea trebue să fie o funcţiune socială. Munca individuală trebue să servească interesele statului. Naţionaliştii germani vorbesc azi cu insistenţă de un sacrificiu pe care individul trebue să-l facă pentru stat, muncind obligator (Arbeitsdienst).

Programul juridic al N. S. D. A. P.-ului conţine şi ideia unei modificări a dreptului succesoral în sensul unei limitări legale a moştenirilor. Statul va fi îndreptăţit să participe la orice împărţire succesorală.

In schimb însă, proprietatea individuală trebue protejată legal, atunci cînd are la bază un principiu moral. Sistemul juridic naţist se bazează pe această tendinţă de etatizare a proprietăţii.

Mai mult; statul trebue să emită un sistem legislativ intervenţionist, care să protejeze familia, femeia, bătrînii, copiii, etc. Acelaşi program protecţionist se va aplica îndeosebi clasei ţărăneşti şi muncitoreşti.

Muncitorimea va trebui să participe la împărţirea beneficiilor realizate în întreprinderi. Contractele de muncă se vor colectiviza radical. Muncitorul îşi va avea asigurată şi o pensie pentru bătrîneţe sau în caz de accident de muncă.

Schiţa de drept agrar şi muncitoresc — anunţată de naţional-socialişti prevede ca un punct central — încurajarea

[1] Adolf Hitler: *Mein Kampf*, p. 124.

pe orice cale a clasei ţărăneşti şi muncitoreşti, — categorii sociale azi pe cale de proletarizare.

In afară de oarecare influenţe ale socialismului agrar — se pot întrezări în programul N. S. D. A. P.-ului — şi multe idei conforme recentelor tendinţi juridice. Aşa, se poate remarca un pronunţat accent colectivist şi *sindicalist* al dreptului modern revoluţionar. Ideia de ajustare a relaţiunilor juridice la tendinţele sociale şi naţionale, nu e decît o reacţiune faţă de individualismul perimat al codurilor actuale.

***

Concepţia economică naţionalistă e produsul unei reacţiuni de mulţime contra capitalismului. Criza capitalistă — accentuată în Germania mai mult decît oriunde — a provocat şi o repulsiune colectivă faţă de marea industrie şi finanţă.

Poporul german nu mai e un cointeresat în întreprinderile capitaliste naţionale. Clasa burgheză de mijloc — pauperizată prin inflaţie şi prin acţiunea proletarizantă a marelui capitalism — nu mai e solidară azi cu oligarhia burgheză capitalistă.

Clasa muncitorească industrială, distrusă prin şomaj prelungit — şi redusă la un minimal standard de viaţă — îşi explică sărăcia prin defectele funcţionale ale industriei capitaliste.

Clasa ţărănească germană a fost şi ea îndepărtată dela ritmul capitalist naţional, prin acţiunea dizolvantă a capitalului cămătăresc.

Aşa s'a destrămat solidaritatea economică naţională a Germaniei.

Dar în lupta dintre capital şi massă a intervenit politica economică a centrului şi a social-democraţilor germani. Guvernările repetate ale acestor partide — pe deplin burgheze — au devenit prea complice cu capitalismul. Poporul de jos şi-a complectat atunci neincrederea faţă de politica statului şi cu o elementară reacţiune faţă de sistemul economic dominant. Mulţimile germane doresc o revoluţie politică, care să aducă şi un alt regim economic.

Un alt fapt caracteristic mentalităţii sociale din Germania recentă e şi solidaritatea, care începe să se închege între clasa muncitorească industrială şi clasa ţărănească agrară. Ambele categorii speciale vor să înfrunte specula capitalistă.

Prin această complicitate proletară industrială şi agrar-ţărănească se poate explica împreunarea actuală a sentimentului naţionalist cu ideia socialistă. Naţional-socialismul a devenit popular prin agitarea simultană a acestor două doctrine, atît de convenabile claselor de jos. Majoritatea poporului german a fost cîştigată.

Iarăşi se poate vedea şi aici cum naţional-socialismul nu s'a născut artificial dintr'o doctrină livrescă, ci trebue interpretat ca o consacrare politică a unei realităţi sociale, ca o sistematizare — şi chiar ca o speculare — a unor tendinţi adînc pătrunse în massele populare.

(Aceiaşi combinaţie de naţionalism+socialism poate servi ca o explicaţie pentru o lentă carenţă a comunismului german).

Desigur însă că tot nuanţa naţionalistă domină punctul de vedere socialist în programul economic al N. S. D. A. P.-ului. Hitlerismul e mai mult un naţionalism socializant decît un socialism naţional. Socialismul e acceptat sub o formă diminuată, deformată. Vederile naţionaliste rămîn decizive.

***

In mentalitatea anticapitalistă a hitlerismului e accentuată dorinţa de desfiinţare a uniunilor monopoloide — carteluri, trusturi, concerne — atît de simptomatic apărute în ultima devenire a capitalismului. Aceste sisteme de monopolizare vor putea fi înlăturate printr'un riguros control etatist exercitat asupra marilor întreprinderi capitaliste. Marea industrie va fi naţionalizată şi etatizată.

Naţional-socialismul preconizează o imediată *autarhizare* a naţiunii germane. Antisemitismul hitlerist anunţă o emancipare a economiei germane de sub tutela finanţei capitaliste mondiale [1]. Prin deslipirea Germaniei din angrenajul capitalist internaţional se va putea ajunge la o regenerare economică a poporului. Şi atunci, comerţul german se va desvolta numai într'un cadru strict naţional (Binnenmarkt).

Anarhia capitalistă actuală va fi înlăturată printr'o treptată *planificare economică* pe baze strict naţionalistă. Doctri-

[1] Aici există însă deocamdată şi oarecare ezitări dubioase în programul N. S. D. A. P.-ului. Anticapitalismul acestui vast partid de masse e socotit de unii critici ai hitlerismului, numai ca ceva aparent.

Contribue la acest echivoc şi faptul că naţional-socialiştii sînt adversari neînduplecaţi ai socialiştilor puri şi ai comuniştilor. Or, un program de distrugere complectă a capitalismului n'ar putea să aibă decît semnificaţia unei coincidenţe cu aceste partide adverse; şi chiar a unei concesiuni făcute de hitlerişti comuniştilor şi socialiştilor.

Anticapitalismul naţionalist e suspectat şi fiindcă s'a constatat că acest partid e subvenţionat de mulţi capitalişti germani şi străini. Lewinsohn în „Das Geld in der Politik" (1931), destăinueşte foarte documentat subvenţiile pe care Hitler le primeşte dela marii industriaşi şi bancheri bavarezi, apoi dela „I. G. Farben-Industrie", dela Borsig, Bechstein, Skoda, etc.

narii naţional-socialişti s'au grăbit chiar să plăsmuiască şi vaste „romane economice", în care se visează o imediată reconfortare materială a poporului. Hitleriştii vorbesc cu insistenţă de o dirijare economică naţionalistă prin care se va evita specula financiară capitalistă.

Individualismul capitalist va fi înlocuit printr'un colectivism naţionalist. Orice întreprindere individuală va fi pusă în serviciul colectivităţii.

Statul dictatorial va dirija economia naţională. Administraţia politică va fi complectată cu o administraţie economică întreprinzătoare. Statul va deveni întreprinzător.

Statul va interveni pentru încurajarea producţiunii naţionale, pentru realizarea unei repartiţiuni echitabile a averilor — şi în vederea unei normalizări a circulaţiei naţionale a bunurilor. Consumaţia va fi normalizată şi limitată prin impozite pe lux şi prin aplicarea unui regim de sobrietate socială.

Ceiace pasionează mai mult pe economiştii hitlerişti — (un „Herzstück" — cum zic ei) — *e lupta contra cametei.* „Robia cametei" va fi înlăturată prin deplasarea resurselor de credit dela capitaliştii particulari în puterea statului.

In acest scop, instituţiile bancare vor fi naţionalizate, purificate de elemente străine. Bursa — considerată ca un instrument de dominare imorală a capitalismului [1] — va fi simplificată. In general, toate raporturile economice vor fi simplificate prin înlăturarea complicaţiunilor mecanismului financiar capitalist de astăzi.

Statul hitlerist se va întemeia pe un *protecţionism vamal* riguros. Statul va trebui să protejeze industria şi comerţul naţional printr'o prohibire şi contingentare a importului [2]. Totodată se va duce o politică de intensificare a exportului. (Aici se poate remarca revenirea la concepţia anacronică a eficacităţii activului balanţei comerciale). .
pot servi un real interes naţional. Capitalismul bancar nu va face mai mult pentru satisfacerea consumului intern. Numai excedentele producţiunii vor putea fi exportate.

Vînzarea va fi complet raţionalizată. Desfacerea mărfurilor se va face sub controlul organelor economice ale statului. Comerţul intermediar va fi limitat prin fixarea unor preţuri maximale.

Statul va deveni şi organ central de dirijare al creditului naţional. Băncile vor efectua împrumuturi numai atît cît pot servi un real interes naţional. Capitalismul bancar nu va putea deveni şi un capitalism cămătăresc.

Investiţiile de capitaluri nu se vor face decît în acele ra-

[1] Fr. Reinhardt: *Die Herrschaft der Börse.*
[2] Aici se remarcă o influenţă a concepţiei lui List.

muri de producţiune permise şi încurajate de stat. In profiturile rezultate, statul va participa cu o cotă legală.

Naţional-socialismul arată o deosebită grijă pentru o viitoare politică agrară. Prin protejarea producţiunii agricole va putea fi reconfortată şi economia ţărănească. Se vor înfiinţa instituţii de credit agrar prin care să se evite destrămarea clasei agricole prin camătă.

Hitlerismul preconizeză şi o viitoare politică de colonizare, prin care s'ar putea obţine o intensificare a producţiunii agricole şi o soluţie pentru grava problemă a populaţiei din Germania. Desigur însă că aci hitleriştii se gîndesc la o eventuală extindere în teritoriul pierdut prin formarea Poloniei şi la o apropiată recăpătare a coloniilor germane.

Mai originală e *concepţia monetară* a N. S. D. A. P.-ului. Naţional-socialiştii doresc o *inflaţie.* Etalonul aur trebue înlăturat fiindcă ar fi numai un instrument de dominare al unei finanţe mondiale speculantă [1]. Moneta va trebui să fie numai o simplă hîrtie convenţională de schimb, fără o bază în stokul de aur.

N. S. D. A. P. anunţă că va înlocui actuala monetă germană prin simple bonuri emise de stat — şi nu în limita unui anumit incasso metalic sau stoc de devize al băncii de emisiune — ci numai în limita necesităţilor de circulaţie a mărfurilor, bazate şi acestea pe cantitatea producţiunii în raport cu nevoile de consumaţie.

Fiecare consumator va obţine aceste bonuri de schimb — sau de consum — în limita muncii depuse. Moneda fiduciară abstractă va fi înlocuită printr'o monedă simplă, concretă, bazată pe etalonul-muncă [2].

* * *

Suportul concepţiei economice hitleriste trebue căutat într'o aversiune faţă de complexul capitalist, (faţă de „Spätkapitalismus").

Hitlerismul vrea să înlăture brutal economia liberă de piaţă — şi odată cu aceasta raporturile capitaliste de credit, standardul-aur, bursele.

Acest naţionalism economic excesiv autarhic se va împotrivi principiului capitalist de producţiune pentru profit. Odată cu aceasta se va evita exagerarea raţionalizării tehnice.

Dar programul economic naţional-socialist presupune şi o transformare socială mai profundă: E nevoe în primul rînd de o înlăturare a mentalităţii capitaliste. Va trebui să se dea

[1] Hans Buchner: *Die Goldene Internationale,* 1931.
[2] Constantin Hierl: *Grundlagen einer deutschen wehr politik,* 1929.

la o parte tot ceiace a creat pînă acum spiritul burghez individualist şi raţionalist.

Hazardul acesta radical reformator — ce stă la baza hitlerismului — a îndemnat pe unii comentatori să spună că atunci cînd va cuceri puterea, prima concesie pe care o va face N. S. D. A. P. va fi aceia faţă de capitalism [1]. Viitorul stat naţional-socialist nu va putea renunţa la capitalism pentrucă — pur şi simplu — nu are ce să-i pună în loc. Socialismul său naţionalist nu e atît de original şi robust, ca să poată evita influenţa capitalistă.

Economia naţional-socialistă — întemeiată pe tendinţe de planificare integrală — va aluneca uşor în politica unui capitalism de stat.

Radu Luca.

Berlin, Iulie 1932.

---

[1] Hans Zehrer: *Die eigentliche Aufgabe* in rev. *„Die Tat"*, Januar 1932.

Miscellanea

Minunată organizaţie !...

N'aşi putea să zic că mă pasionează chestiunea experţilor. Am cetit totuşi cu atenţie ce s'a scris despre experţii dela Geneva care ne-au vizitat şi ne-au promis să revină.

Ţară ospitalieră — se ştie. Eu însumi sînt ospitalier. Orice musafir e bine venit. O vizită mai mult sau mai puţin — nu ne supără. Dimpotrivă.

Sîntem nevoiaşi — e adevărat. Dar ceiace ne trebue pentru ocazii solemne — avem, slavă Domnului! Vin bun şi mult, icre negre, peşte de calitate, păsări şi muşchi la grătar — cît pofteşti... Şi multe alte bunătăţi, de tot felul... Chiar pentru gusturile şi capriciile cele mai exigente... In privinţa asta, nu s'a plîns încă nimeni. Ba, ni s'a răspîndit faima că străinii petrec la Bucureşti mai bine decît la ei acasă. N'am tipărit broşuri de propagandă şi n'am infiinţat *inturism*-uri; renumele firmei noastre se întemeiază pe fapte concrete, vizibile ca o pereche de mititei pe o farfurie albă.

Nu ne lipseşte decît un lucru de nimic: Semnul schimbului. Fără de acest semn, care în sine — după cum ne învaţă experţii — nu prezintă nici o valoare, îşi pierd toate lucrurile valoarea lor... De aceia am trimes solii prin străinătăţi, să solicite cu împrumut niscaiva semne, şi ne-am adresat şi Ligii Naţiunilor care a binevoit să ne trimeată... experţi.

Tocmai în privinţa acestui capitol n'am reuşit să mă desluşesc pe deplin. Atîta am înţeles că Liga Naţiunilor este bine organizată şi că de această excelentă organizaţie depinde în genere chestiunea împrumuturilor. N'am pătruns însă mai adînc în miezul problemei şi n'aş fi capabil să spun precis: ce-i cu împrumutul însuşi?

Dar mi-a rămas impresia că se repetă istoria evreului care s'a dus la Rotschild în vederea unui împrumut.

— Ai fost la Rotschild? — l-a întrebat nevastă-sa, care aştepta cu nerăbdare rezultatul.

— Am fost...
— Și...
— Minunată organizație! Intri în bancă și crezi că ești la biserică. Curat, răcoare și un miros!... de spițerie. Nu m'au lăsat să aștept un minut. Acolo nu merge: să aștepți... La primul ghișeu, m'au întrebat politicos ce doresc. Am spus... M'au ascultat cu cea mai mare atenție. Apoi mi-au dat un bilet roș și m'au poftit să trec în camera dealături. Am prezentat biletul și imediat s'au interesat, deasemenea de nevoile mele. Nu m'au lăsat să aștept, mi-au dat un bilet galben și m'au poftit să trec în camera a treia. Și aici am fost ascultat și poftit apoi să trec în camera următoare, prevăzut cu un bilet albastru. Am schimbat cîteva culori, am trecut prin cîteva camere, pînă ce mi s'a dat, cu aceiași bunăvoință și politeță, un bilet pestriț ca un steag american. Cînd am prezentat acest bilet, funcționarul îndată a sunat. Cît ai clipi din ochi, a eșit, ca din pămînt, un portar îmbrăcat ca un general și... m'a dat afară.
— Bani ți-au dat?
— Bani, nu mi-au dat... Dar, în schimb, ce organizație splendidă, ce ordine, ce politeță și ce miros plăcut! — adevărată spițerie... — *F. Dima.*

Conferința reparațiilor

Chestiunea nerezolvată a reparațiilor de război, ajunsese a fi considerată ca adevărata și principala cauză ce stă în calea prosperității economice mondiale, și privită ca una dintre esențialele coordonate ale crizei europene. Declarațiile lui MacDonald înainte de Lausanne erau în acest sens făcute. Conferința reparațiilor concentra prin urmare un enorm și legitim interes. Germania prin cancelarul dr. Brüning se declarase insolvabilă, iar în caz de posibilitate a plății nedispusă a mai respecta angajamentele contractate anterior. Von Papen a recunoscut în principiu dreptul întemeiat al Franței la compensațiuni pentru pierderile suferite. Poporul german nu poate însă achita. Suma de 30 miliarde e enormă. Un „tribut" insuportabil și din punct de vedere moral. Sub presiunea formidabilă a mișcării național-socaliste care antrenează în acest făgaș întreaga opinie publică, Germania refuză să mai recunoască plata datoriilor. Von Papen își creează un puternic front al ostilității generale în urma recunoașterii de drept a tezei franceze. Aci, la punctul critic intervine rolul conciliator al lui MacDonald, arbitru între cele două forțe beligerante. Comisia celor cinci puteri (Anglia, Belgia, Franța, Italia și Japonia) redactează un proect care reduce suma de plată de către Germani la 3 miliarde mărci, care va trebui achitată după 3 ani. Numai Italia susține ideia ștergerii totale a datorilor, atitudine care încurajează pretențiunile germane. Proectul e adoptat însă în urma „acordului de încredere" (gentlemen's agreement) dintre Franța și Anglia. Acord care pune Germania în dilema: de a accepta proectul sau de a se prelungi planul Young, dar care pe de altă parte trezește suspiciunile Americii. America presupune în acest acord de încredere" anglo-francez o coaliție a debitorilor ei europeni în vederea datoriilor către Statele-Unite. Prin acceptarea cel puțin formală a proectului comisiunii celor cinci puteri, reparațiile sînt lichdate din punct de vedere financiar. Intelegerea internațională va fi complectă însă numai după ce America își va da adesiunea, fapt care se va produce după alegerile presidențiale în curs, care au dictat în mare măsură atitudinea Statelor-Unite. Franța, preocupată de securitatea internațională prin menținerea status-ului quo teritorial consacrat prin tratatele de pace, și de consolidarea păcii amenințată de valul revizionist, a consimțit, impunîndu-și greutăți interne, la concesii care-i fac onoare.

Conferința dela Lausanne nu este însă decît o prefață la o viitoare conferință economică mondială, în care abia se vor putea crea bazele unei acțiuni unitare internaționale pentru înlăturarea consecințelor crizei economice, care închid neprevăzutul.

S'a subliniat însă, cu drept cuvînt, că principalul rezultat, care va avea salutare urmări pentru Europa este acordul franco-englez. Și dacă avem în vedere tabloul fidel și neoficial al situației politice, care denotă o ură mutuală a burgheziilor europene: Germanii urăsc pe Francezi, aceștia suspectînd pînă aci pe Englezi, Italienii urînd pe Francezi,... se va conveni într'adevăr că „acordul de încredere" aduce o ușoară undă de speranță în sumbra atmosferă a continentului spintecat de febra reciprocelor uri naționale. Mulțimea factorilor de ordin economic, social, politic, determinanți ai situației fac aproape imposibilă orice previziune a viitorului. In orice caz, acordurile vor dobîndi eficacitate numai prin punerea lor în aplicare. Altfel, complicațiunile vor spori așa de mult, încît vor depăși puterea de dominare a oamenilor, apăsînd cu forța unei fatalități.

Criza germană

Pesimismul spenglerian a obișnuit lumea să privească evenimentele printr'o perspectivă catastrofică. Orice nouă situație survenită — și surprizele par inepuizabile — provoacă cele mai tragice comentarii cu privire la „soarta civilizației europene" și cele mai curioase, psihologicește, îngrijorări pentru „destinul unei culturi milenare", din partea Europei derutate de o reală criză. O serie de evenimente, decretate toate aprioric „istorice" de către o presă în mare parte res-

ponsabilă în cristalizarea unei psihologii morbide, au trecut fără ca totuşi Europa bătrînă să fi suferit „catastrofala" cădere a atitea ori anunțată de ciudații profeți. E adevărat că această atitudine, diformată, a comentatorilor vieţii sociale şi politice curente, a fost determinată şi se justifică întrucitva de sumbrul decor germanic, care, dată fiind interdependenţa problemelor moderne, aruncă valurile ameninţării asupra întregului continent. Banala frază: „de ce se va întîmpla 'n Germania depinde viitorul lumii capitaliste" apare intr'o măsură întemeiată.

Aşa s'au petrecut lucrurile şi cu recentele alegeri pentru Reichstag, care au meritul de a arunca o dîră de lumină asupra naturii crizei germane şi a-i defini mai clar termenii „Europa şi soarta ei depind de rezultatul lor" enunţa aceiaşi superficialitate gazetărească. Alegerile s'au consumat şi Europa n'a sucombat conform prevederilor şi reţetei prescrise cu atîta certitudine. Poate aceste succesive desminţiri servite de cursul faptelor vor disciplina imaginaţiile celor care azi se consideră filosofi ai culturii şi istoriei şi va schimba perspectiva catastrofică cu o metodă serioasă de cercetare care să ne scutească de generalizările pripite şi lipsite de orice valabilitate.

Criza germană care există fără 'ndoială trebue judecată în ea însăşi şi în spirit rece. Indicaţiile alegerilor recente şi a faptelor, încă neprecizate, survenite după ele, ne dovedesc un progres al celor două extreme politice: naţional-socialismul şi comunismul. Afară de acest fapt, care nu surprinde pentrucă era previzibil trebue reţinut altul, paralel: în măsura în care a pierdut din voturile sale social-democraţia, în aceiaşi măsură a crescut procentul celor comuniste. Fapt care ar legitima convingerea că s'a făcut un transfert, o deplasare de forţe dinspre social-democraţie înspre comunism. Pentrucă majoritatea obţinută de naţional-socialism provine din voturile pierdute de celelalte partide de dreapta. Şi apoi e greu de admis ca muncitorii social-democraţi cu formaţie de stînga, oricît ar fi ea de moderată, să se fi convertit subit la extremismul de dreapta. Aceşti muncitori obosiţi de tactica evoluţionistă a compromisurilor social-democraţiei, care nu luptă împotriva forţei decît cu metode legalitare scrupuloase, şi care nu recurge la exaltări ce prind în vremuri critice, au îmbrăţişat extrema stînga. Prin urmare comunismul face progrese în Germania. Faptul e important.

Progresele, mai redutabile, ale lui Hitler, sînt explicabile. In primul rînd din motive generale: Germania a fost totdeauna romantică şi mistică. Criza psihologică, accentuată sensibil de cea economică (în timp de echilibru economic şi politic e imposibil să aibă consistenţă şi succes agitaţiile extremiste) alimentează mistica naţionalistă germană prin care

militează naţional-socialismul. Observaţi că cuvîntul „socialism" e adăugat din abilitate demagogică, inteligentă de altfel, la cuvîntul „naţional". Asta pentru captarea speranţelor şi pentru a da iluzia unei orientări spre viitor, nu a unei întoarceri la trecut. Cîte timidităţi nu sînt satisfăcute de perspectiva unui socialism naţional! In realitate accentul cade pe naţional nu pe socialism. (Teoretic e şi imposibilă o asociaţie, altfel decît pe hîrtie, a acestor două noţiuni care păstrează raporturi de exclusivitate. Motivele teoretice nu conduc însă entuziasmele colective).

Al doilea fapt care explică psihoza naţional-socialistă (încerc o adevărată repulsie pentru această stupidă şi imposibilă formulă) este atmosfera specifică a momentului. De o bucată de vreme Germania cunoaşte o renaştere violentă a curentelor de odinioară: nietzscheism, gobinism, darvinism, grefate toate pe un fundal romantic.

Şi de aci provine primejdia pe care o poate închide mişcarea naţional-socialistă: ea încearcă a-şi degaja o metafizică propriuzisă dela care se reclamă şi care face din hitlerism nu numai o doctrină politică ci o concepţie despre lume, un adevărat „Weltanschaung". Aceasta mai ales în urma afluenţei de intelectuali, care au adus în partidul zugravului autodidact şi prea puţin filosof, cunoştinţe şi energie. Aşa s'a ajuns la crearea misticei care tîrăşte milioanele. Intelectualii, uneori de fină calitate, au găsit cele mai înalte justificări unei acţiuni iniţial demagogice şi fără orizont. Dar repet, acţiunea nu prindea rădăcini dacă nu găsea momentul propice, care există, şi atmosfera încărcată.

Specificul momentului prezent constă în aceasta: Germania oscilează între reacţiune şi revoluţie. Un proces extrem de complex pe care constituirea guvernului Von Papen a început a-l lămuri. Naţional-socialismul se găseşte intr'o fază critică: sînt posibilităţi de a devia dela scopul său iniţial, de a duce la cu totul alte rezultate şi iată dece. Forţa lui Hitler şi a naţional-socialismului o forma entuziasmul revoluţionar. Declaraţia solemnă că unele dintre primele lor acte de guvernămînt va fi: reducerea venitului pe care un particular poate să-l posede la 12.000 mărci; că orice pămînt care nu va fi exploatat direct de către proprietar va reveni celui care-l lucrează sau statului care-l va distribui colectivităţii, a făcut o puternică impresie care a captat toate simpatiile pe care le are azi. Acele promisiuni au oarecare culoare socialisantă. Naţional-socialismul, întreţinut de către marea finanţă şi industrie, numără în rîndurile sale reprezentanţi ai vechiului regim, care gîndesc în netă opoziţie cu frazeologia hitleristă. Hitler este depăşit de oculta militară a partidului (von Schleicher-Hammerstein) care-l utilizează în scopul lor, cu totul altul. Guvernul von Papen reprezintă reacţiunea feudalismu-

lui şi militarismului prusian. Vechea şi congenitala voinţă de dominare a Prusiei îşi afirmă deschis veleităţile. Prusia marilor latifundiari urmăreşte unitatea germană sub sceptrul său. In acest sens reacţiunea prusiană conservatoare utilizează pe Hitler. Se urmăreşte în primul rînd distrugerea urmelor revoluţiei democratice din 1918 (prin modificarea constituţiei) şi desfiinţarea parlamentarismului, ajuns de cîtva timp un simulacru. Şi lucrul va reuşi, pentrucă nobilimea monarhistă azi e solidară din indolenţa social-democraţiei. Indolenţă pentrucă e inadmisibil ca un guvern social-democrat (şi au fost cîteva) să păstreze în funcţiune pe toţi magistraţii monarhişti ai vechiului regim, care o sabotau, şi să nu se atingă de marile latifundii prusiene, în timp ce muncitorii sufereau de şomaj acut. Expropierea şi primenirea magistraturii imperiale erau acte revoluţionare de guvernămînt care se impuneau din primele momente. Nu s'au făcut. Şi azi asistăm la imediata destituire a înalţilor demnitari social-democraţi şi la instaurarea, pe deasupra oricăror scrupule legaliste, a autorităţii militare. Trecutul nelichidat, cînd se putea, îşi arată colţii. Social-democraţia se va mulţumi azi cu melancolice regrete. Federalismul statelor de sud va ceda în faţa ascensiunii spiritului militar.

Actele negative ale guvernului baronilor au mulţumit pe Hitler. Dar contradicţiile nu vor întîrzia să se arate. Von Papen făcea în declaraţia ministerială procesul de învinuire al etatismului. Ce este naţional-socialismul decît un cult al Statului? Credeţi că măsurile socializante intenţionate de Hitler, (care de fapt vine dela o tradiţie democratică nu reacţionară) anunţate mai sus, sînt în vederile noblimii prusiene? Ar fi o naivitate! Hitler însă nu mai domină acţiunea pornită, intrată azi în puterea aristocraţiilor militare. Şeful e depăşit. Hitler e într'o situaţie paradoxală şi tragică: acţiunea ale cărei baze le-a pus este canalizată în altă direcţie, independent de voinţa lui, iar mîine se va întoarce împotrivă-i pentru a-l scoate din jocul politic. Hitler a netezit doar terenul pentru restaurarea domniei baronilor şi dictaturii militare. După alegeri lucrul e vizibil. Legenda se va lichida, pentru a rămîne faptul brut: stat militarist, reacţionar, după modelul prusac. Aceasta era ţinta urmărită de Hitler?

Cultură şi politică

Intr'un frumos articol al lui Maxim Gorki am găsit acest apel al unuia dintre „puriştii" lui Hitler, citat de marele scriitor drept document pentru definirea şi fixarea unei mentalităţi: „Şeful hitleriştilor din Thuringe a invitat grupul naţional-socialist din Weimar să protesteze contra prezenţei la Weimar, la apropriatele solemnităţi ale centenarului morţii

lui Goethe, a lui Gerhardt Hauptmann, a lui Thomas Mann, a lui Walter von Molo şi a profesorului dela Sorbona Henri Lichtenberger. El reproşează acestor personalităţi originea lor non aryană".

Faptul acesta, aproape divers, este cu deosebire expresiv pentru precizarea esenţei Politicului şi a raporturilor sale cu cultura. Imaginaţi-vă situaţia: cele mai strălucite figuri ale intelectualităţii şi scrisului german contemporan „interzise" de un anonim, un individ, un număr. Un număr, pentrucă altă valoare nu avea „puristul". E caşicum la o sumă de obiecte ai mai adăuga unul, fără să mai resimţi ceva. Şi un astfel de număr, îşi permite, neapărat pe bază de „principii", să oprească a asista la centenarul morţii celui dintîi „bun european" personalităţi în faţa cărora te înclini!... E prea eloquent în sine acest fapt, pentru a-l mai încadra în comentarii.. Trebuesc făcute numai cîteva consideraţii de valabilitate generală, pe un astfel de caz tipic.

Politica n'a avut niciodată comprehensiunea integrală a culturii. Ingîmfarea tipului politic (căci e un tip zoologic aparte) mai mult sau mai puţin prosteşte purtată, cum s'ar exprima d. Paul Zarifopol, a privit totdeauna „de sus" pe oamenii spiritului. „Dela 'nălţime". Lipsa de primitivă agresivitate, în ochii săi rapaci, plasează pe reprezentanţii valorilor eterne pe un plan secundar şi cu totul neglijabil. Această „desconsiderare" şi acest aristocratic „dispreţ" specific politicului a luat forma cea mai expresivă în era noastră capitalistă în care banul se institue unic etalon al tuturor valorilor; şi prin aberaţie şi al celor intelectuale. Cultura e o simplă marfă ca oricare alta. Politica o înglobează în calculul ei. Credeam că dispreţul capitalist al valorilor spirituale e ultima formă joasă, în care animalul acoperit de atribute administrative, manifestîndu-l, îşi dă arama pe faţă. Cazul semidoctului naţional-socialist e ceva inedit ca formă; pentru că se reclamă dela înalte „principii". Ba o justificare a atitudinii o găseşte în nu ştiu ce sistem metafizic. Noţiunea de „rasă" a căpătat în ochii şi consideraţia prostimii germane — şi prin contagiune şi a altora — o prestanţă mistică. Eşti „de rasă"? Meriţi să trăeşti, să gîndeşti, să scrii. Nu? Eşti condamnat în voinţa destinului manifestată prin specimene ca cel dela Thuringe.

Faptele ascund însă şi o semnificaţie mai adîncă. Politica este însă impedimentul cel mai serios în calea apropierii dintre popoare, a conciliaţiunii internaţionale. Reprezentată de semidocţi (nici nu se poate altfel) care uneori sînt înzestraţi cu inteligenţă nativă, politica strică tot ceiace creează cultura cu atîta efort şi subtilitate. E ca şi cum ai un obiect de artă în mîini groase de negustor. Pentrucă ideia păcii şi încercările realizării ei e un lucru extrem de delicat... Şi sînt

serioase motive să credem că odată intrată în mîna politicianilor va fi terfelită şi compromisă iremediabil.

Să reflectăm numai la nevralgicul punct al apropierii franco-germane. Din partea cultului nu există nici un motiv care să impiedice instaurarea unei prietenii între cele două popoare. Dimpotrivă. Centenarul naşterii lui Kant în 1904, al morţii lui Hegel şi Goethe în acest an au fost sărbătorite în Franţa ca şi'n Germania. „Revista de Metafizică şi Morală" şi altele au consacrat evenimentelor numere speciale, cu bogate şi erudite studii interpretative. Mai puţin se observă acelaş lucru în Germania. Dar totuşi există frumoasa operă a lui E. R. Curtius şi altora, care aruncă punţi de colaborare chiar şi în sens social-politic. Şi cu toate acestea raporturile sînt mai încordate ca oricînd. De această tensiune este fără discuţie responsabilă politica şovinistă şi naţionalistă, care desface sălbatec tot ce crează cultura. Politica comite crima naţionalizării valorilor spirituale, care prin esenţă sînt universale, liberă de orice contingenţe etnice. Din Kant, Hegel şi Goethe s'au făcut glorii naţionale germanice, cînd de fapt ei apaţin omenirii, fiind germani prin locul naşterii şi limbă doar. Această strîmtă interpretare naţionalistă a universului alimentează orgoliul agresiv al Germaniei, şi întreţine mesianismul rău înţeles, cu nefaste rezultate. Ce justifică tălmăcirea naţionalistă şi germanizantă a lui Goethe, „poetul naţional"? Mai ales a lui Goethe, care neglija patosul naţional, care a fost spirit filosofic şi internaţionalist prin excelenţă !... Goethe „primul european", cum l-a numit Nietzsche. Goethe care nu se interesa decît de eternul omensc, fie el întrupat în tragedia Ifigeniei sau a lui Torquato Tasso, şi care căuta întîlnire cu Napoleon pentru a-i admira geniul fascinant, în vreme ce patria sa era ocupată. Goethe a fost în primul rînd om, cel mai perfect şi integru om al vremii sale. Pentru universalul Goethe preţuit egal şi în Franţa, s'a deplasat Henri Lichtenberger dela Sorbona la Weimar, profesorul care „nu e de rasă" pentru comemorarea poetului care „e de rasă" după opinia „puristului" din Thuringe. — *N. Tatu*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Henry Bergson, *Les deux sources de la morale et de la religion.* (Alcan. 1932).

Problema moralei se rezumă pentru Bergson în această întrebare: care este structura obligaţiei morale şi care-i sînt sursele? Soluţia va fi sugerată de biologie şi de sociologie. Viaţa socială este ceva care intră în planul şi ordinea naturii. E ceva imanent, „ca un vag ideal", instinctului şi inteligenţei. Realizarea acestui ideal va atinge un maximum de perfecţiune în societatea himenopterelor (albine şi furnici) şi în societăţile omeneşti. Ambele sînt organizaţie. Deosebirea constă în aceasta: primele sînt instinctice cu mecanism automat şi tipic, celelalte sînt inteligente. In societatea umană găsim obligaţia, în al cărei adînc ghicim exigenţa socială. Ea ar corespunde habitudinii din societatea instinctivă. Obligaţia implică însă libertate. Pentrucă o fiinţă nu se simte obligată decît dacă e liberă; fiecare obligaţie luată aparte implică libertatea. Obligaţia e însăşi forma pe care necesitatea o ia în domeniul vieţii cînd ea exige pentru a realiza anumite scopuri, inteligenţa, alegerea şi prin urmare libertatea. De aci definirea de către Bergson, a societăţii ca un ansamblu de fiinţe libere. Asupra voinţei obligaţia apasă în forma unei habitudini. Ansamblul acestora e ceeace se numeşte „totul obligaţiei" şi care nu e altceva decît un extras concentrat, „quintesenţa miilor de habitudini speciale pe care le-am contractat de a ne supune miilor de exigenţe ale vieţii sociale". Obligaţia elementară ia forma unui imperativ categoric, nu în sensul kantian de imperativ categoric absolut. Pentrucă „esenţa obligaţiei este altceva decît o exigenţă a raţiunii" aşa cum o pretinde raţionalismul moral.

Obligaţia explică morala socială. Dar numai atît. Căci mai există şi o morală mai superioară, de natură diferită, morala umană. Prima e dictată de societate, care are interesul să se conserve. E de natură coercitivă şi antrenează indi-

vizii într'o mişcare circulară, închisă, imitind, prin obişnuinţă imobilitatea instinctului. Respectarea ansamblului de obligaţii create de ea în scopul conservării societăţii, aduce cu sine o fericire *individuală şi socială.* Provoacă plăcerea dar nu bucuria. Atenţia indivizilor şi a societăţii e întoarsă asupra lor înşişi; e o atitudine limitată, închisă, şi invariabilă.

Cealaltă atitudine e cea a sufletului deschis, întîlnită la oamenii excepţionali, creatorii moralei complete, ai moralei umane, morala aspiraţiei, care produce bucuria. Aci obligaţiunea nu mai are nici o valoare. Existenţa individualităţilor excepţionale constitue un apel, o aspiraţie, aşa cum se poate citi în limbajul marilor mistici ai tuturor timpurilor. Morala socială ne impunea datorii faţă de societate. Morala umană, la baza căreia stă emoţia pură şi care implică un sentiment al progresului, tinde către îmbrăţişarea în iubire a întregii umanităţi, se desface din limitele impuse de natură, alimentînd sentimentul unei eliberări. Important de reţinut: la baza ei stă emoţia, ce poate fi găsită la temelia oricărei creaţiuni, acest element supra intelectual care explică şi invenţia. Numai în urmă emoţia cristalizează în reprezentări şi doctrine. Intelectualismul neglija acest lucru capital. Dar fapt e că niciodată simpla frumuseţe a teoriei nu va determina conduita noastră şi nu va impune obligaţii. Morala kantiană, a imperativului categoric absolut nu e pe poziţia cea bună. Vom insista mai mult în altă parte asupra acestei critici pe care Bergson o aduce teoriilor intelectualiste, şi care-mi pare a fi de neînlăturat. E o parte prea frumoasă pentru a nu fi pusă în evidenţă. Aci reţinem esenţialul: morala are două surse. Prima: imperativele sociale, necesitatea conservării societăţii, care explică morala închisă. A doua: apelul pe care-l reprezintă existenţa marilor individualităţi, creatori peste intenţiile naturii ai moralei umane şi creatori ai progresului. Deoparte exigenţele sociale, de alta stările emoţionale.

Aceiaşi dualitate de origine se observă şi la Religie. Deoparte necesitatea simţită de colectivitate de a se asigura contra fricei şi a morţii; prin urmare reacţie defensivă contra naturii. Religia isvorăşte dintr'o „funcţie fabulatorie" al cărei sens e pur biologic; dat fiind că socialul e o formă a vitalului. Dela magia primitivă se trece însă la religiile deschise care s'au ridicat la ideia unei Divinităţi despre care misticul are o experienţă directă. Religia deschisă trebue cunoscută în experienţele marilor mistici. Religa statică şi exterioară este ceiace era morala închisă; cea dinamică şi interioară prin care abia se explică însăşi esenţa religiei şi istoria umanităţii, corespunde moralei deschise. Esenţa acesteia e misticismul sub forma lui cea mai desvoltată: cel creştin. Cu altă ocazie vom desvolta explicările date.

Bergson explică, după cum reese, genetic, morala şi religia. Această interpretare genetică, biologică şi sociologică a provocat decepţia multora. E întemeiată? Vom vedea în altă parte. — *N. Tatu*

* * *

M. J. Bonn, *Prosperity.* Berlin, 1931.

Bonn e un economist original în Germania pentrucă a ştiut să evite obişnuinţa prea academică de a universaliza şi desactualiza faptele economice: Autorul lui „Prosperity" e un amator de realităţi particulare şi proaspete.

Prof. Bonn e un sociolog: In causeriile sale antrenante asupra capitalismului german sau nord-american, faptul economic e totdeauna integrat într'o realitate socială mai largă. Conjuncturile oarbe ale pieţii sînt înfăţişate într'o perspectivă de mai mult omenesc. Ritmul producţiei şi al consumaţiei e confruntat cu o anumită mentalitate şi cultură a societăţii respective.

In studiul de faţă Bonn apare ca un sistematizator al unor observaţiuni personale făcute în timpul călătoriilor întreprinse în Statele-Unite. Bonn e unul din cei mai profund cunoscători europeni ai fenomenelor sociale americane. In „Prosperity" găsim un copios reportaj de amănunte asupra celor mai caracteristice simptome ale vieţii americane. Totuşi, punctele de vedere sintetice ale autorului se împacă şi cu aceste analize meticuloase.

Bonn vrea să denunţe dedesubturile prestigiului american; vrea în deosebi să se împotrivească acelui snobism filoamerican, care pătrunsese adînc în spiritul german recent. Şi nu va fi uşor de demonstrat că Statele Unite au toate şansele să fie deranjate în faimoasa lor „prosperitate". Titlul ironic al cărţii lui Bonn aparţine unui conţinut unde se spune limpede că există ceva putred în economia americană.

* * *

Statele-Unite au prosperat vertiginos fiindcă au ştiut să speculeze un mare eveniment: răsboiul mondial. Aşa au devenit creditorul Europei.

Acestei ieşiri oportune — i se mai adaogă şi alte cauze proprii vieţii sociale americane:

a) Statele Unite sînt înzestrate cu inepuizabile forţe naturale ;

b) poporul american are un temperament revoluţionar; — n'a fost obsedat de prejudecăţile şi formele trecutului;

c) Statele-Unite au realizat dela început o raţionalizare tehnică constantă, obţinînd un maximum de valorificare a bogăţiilor.

Prin convergența acestor avantaje — între 1922 și 1929 — Statele-Unite dominau piața mondială. Speculații financiare avantajoase consolidau avîntul tehnic și economic.

Consumatorul american ajunsese la cel mai ridicat standard de viață. Industria automobilelor, de radio, cinema, — sportul, confortul, luxul — erau mărturii ale îndestulării. Consumatorul american devenise o forță socială; deaceia capitaliștii îl încurajau printr'un sistem de finanțare convenabilă.

Dar în toamna lui 1929 apar simptome de criză: Agricultura din St. Unite e amenințată. Prețurile agricole scad vertiginos. Concurența canadiană — și apoi cea rusească — lovesc în debușeul agrar al St. Unite.

Intreprinderea agrară a fermierilor americani — mecanizată și excesiv concentrată — după toate convenientele capitaliste — se găsește dintr'odată în fața unei crize de supraproducțiune.

Vechea „democrație fermieră" dispare, alungată de acțiunea dizolvantă a capitalului bancar concentrat. Se ivește o discrezanță anormală între marii intreprinzători agricoli și muncitorii agricoli proletarizați. Forța de consumație scade.

„Eterna prosperitate" e alungată și din marea industrie americană. Urmează supraproducția, scăderi de prețuri, subconsumație etc.

Criza capitalistă a adus în St. Unite și o gravă problemă socială. A dispărut vechea tradiție democratică. A apărut un quasi-feudalism agrar și industrial. — Viața politică s'a mamonizat profund. — A apărut criza socială și morală.

Așa au devenit St. Unite tot atît de puțin prospere — ca și cele din Europa. Și tot așa a dispărut credința în minunile americane.

* * *

Ferdinand Fried, *Das Ende des Kapitalismus.* Jena, 1931.

„Sfîrșitul capitalismului" face parte din inepuizabila serie de esseuri de teoretizare a fenomenelor sociale recente. Spre deosebire însă de alți doctrinari, mai ales germani, care se grăbesc să prevestească și amănuntele unei lumi nouă, Fried își restrînge ipotezele în cadrul unor realități mai apropiate.

Respectînd și anumite conveniențe științifice, Fried se complace totuși într'o atmosferă de reflexiuni pesimiste, cu ajutorul cărora reușește să schițeze pregnant tragedia lumii capitaliste actuale și apropierea unui „sfîrșit al capitalismului".

O ideie centrală în cartea lui Fried e aceia că *tehnica* — suportul capitalismului — a obosit astăzi. Progresul tehnic recent nu înseamnă decît perfecționare a invențiilor deja consumate. Orice revoluție industrială e azi exclusă. Și deaceia, „dinamica capitalistă e înlocuită printr'o statică capitalistă".

Capitalismul nu suferă azi de o criză de creștere — în sensul unui proces lent de acomodare de realități noui — sau ca o corectură a unei faze de escrescență tehnică. Capitalismul actual suferă de o profundă *criză funcțională*. Cadrul social actual nu mai convine ordinei capitaliste. Cei trei factori fundamentali ai societății contemporane — capitalul, masele și statul — se găsesc în dezechilibru.

Statul actual utilizează o politică economică inoperantă. Pe de altă parte, massele — pe cale de proletarizare — se ridică contra oligarhiei capitaliste. Sau mai bine zis: Cei săraci se răscoală contra celor bogați.

Fried își accentuează punctul de vedere personal atunci cînd încearcă să demonstreze că astăzi ne găsim în fața unei crize a spiritului capitalist. Adoptînd un limbaj spenglerian, Fried spune că „sîngele a fost înlocuit prin spirit". In locul capitalismului „sanguin", instinctiv, concret de altădată — a apărut azi un capitalism mecanizat, abstract, fără legătură cu viața naturală. Calculul raționalist a înlocuit hazardul și spiritul de aventură a capitalismului originar. Capitalismul actual nu mai are vigoare ca să reziste noului ritm social.

Fried și-a cîștigat însă o popularitate în cercurile naționaliste germane prin afirmația tezistă că dezechilibrul european capitalist își are originea și în anomalia reparațiunilor de războj datorate de Germania.

Aici însă, economistul obiectiv dela început — devine prea pătimaș — pentru a mai putea prezenta același interes științific. E poate un pasaj, care umbrește întrucîtva farmecul de pregnantă actualitate a cărții lui Fried.

* * *

Ortega y Gasset, *Der Aufstand der Massen.* (Deutsche Verlagsanstalt-Stuttgart).

Filosoful și istoricul spaniol Ortegay Gasset semnalează indignat un fenomen semnificativ pentru societatea contemporană: Anume, creșterea și „rebeliunea masselor", dublate firesc de o carență a spiritului de elită.

Ortega y Gasset utilizează o demodată doctrină liberalistă, pe care o amestecă și cu izbucnirile unui temperament aristocratic. De aceia, realitatea socială actuală — a tensiunii între perimat și revoluționar — dă aici aspecte aproape dramatice, în accesul de revoltă contra „tiraniei masselor" și de pledoarie pentru „elita" care se destramă.

„Trăim sub dominarea brutală a masselor". — Așa in-

cepe indignarea lui Ortega y Gasset. Individul necalificat umbreşte spiritul de elită. Individul aristocratic se anonimizează, dizolvîndu-se apoi într'un colectiv amorf şi absurd. Massele populare s'au organizat, s'au autonomizat. Nu mai există elită conducătoare.

Nivelul de viaţă s'a urcat. Au scăzut însă diferenţele şi posibilităţile de reliefare a stilului aristocrat de viaţă.

Condiţiile de viaţă s'au uniformizat, creind un om-tip, fără nimic specific. Spiritul de americanizare a îngroşat nivelarea visată de democraţie. Liberalismul originar a fost denaturat. Triumful definitiv al masselor a venit după o nivelare a condiţiilor de viaţă.

Tradiţia a dispărut. Există numai o „înţelegere a vremii", care se satisface cu prezentul imediat.

E posibil ca aceste caracterizări ale lui Ortega y Gasset să nu fie departe şi de semnalul dispariţiei treptate a noţiunii de timp.

Evoluţia economică a creat şi ea un om-standard. — Democraţia a fost fraudulos depăşită printr'o pornire oarbă spre uniformizare. Tehnica a avut acelaşi efect. Confortul a distrus accepţia pur spirituală a valorilor. A apărut un om de mulţime cu un sens cantitativ.

Cei trei factori fundamentali ai lumii moderne — democraţia liberală, ştiinţa experimentală şi industrialismul — ne-au împins spre acest desnodămînt neprevăzut. Sau mai alarmant: Ne-au aruncat în „barbarie".

Sindicalismul şi fascismul au amplificat tendinţa actuală pentru politica de massă. „Acţiunea directă" a creat un avantaj pentru mulţime. „Tactica minei forte" a adus o răsfăţare a puterii masselor. Burghezia liberală şi elita ei au capitulat în faţa numărului.

Şi aşa mai departe; toate constatările lui Ortega y Gasset au ca refren indignarea în faţa fenomenului de „rebeliune a masselor". — *Radu Luca*

Revista Revistelor

Formaţia lui Goethe

Geniul clasic şi-a exercitat influenţele sale fecunde asupra lui Goethe, nu numai direct prin cultura greco-romană, ci şi prin moştenitoarele acesteia: Franţa şi Italia. In formaţiunea lui Goethe sunt vizibile urmele celor două culturi latine. Confluenţa lor, azi ar fi mai greu de explicat.

Pe vremea aceea Europa nu era încă divizată cum avea să fie după apariţia, în viaţa europeană, prin Revoluţia franceză, a principiului naţionalităţilor.

Europa era o unitate spirituală care se reflecta în tradiţiile sfîntului imperiu roman germanic, care unise geniul latin cu cel german, atenuînd deosebirile dintre naţiuni.

Goethe a luat contact cu Franţa de timpuriu, cu ocazia ocupării Frankfurtului de către trupele franceze, în războiul de şapte ani. Teatrul francez improvizat atunci l'a impresionat plăcut. Vorbeşte l. franceză cu o uşurinţă crescîndă. In deosebi îl frapează calităţile exterioare ale francezilor, după cum reese din cuvintele mai frequente. Francezii sunt o rasă iubitoare de claritate, pentru care viaţa nu este atît un obiect de meditaţie, cît de acţiune. Contrastul dintre un francez, vesel şi strălucitor, „animat de plăcerea de a trăi" şi dintre burghezul din Frankfurt, solitar, lent şi confortabil, îl isbeşte. Antagonismul dintre Romanul moştenitor de civilizaţie meridională şi dintre Germanul sumbru, visător şi meditativ, se conturează suficient din primul contact al lui Goethe cu francezii.

Pentru marele poet devine un ideal al vieţii sale asocierea dintre geniul germanic şi geniul latin.

Mai tîrziu la Strasbourg, oraş în care se întretaie cultura franceză cu cea germană personalitatea lui Goethe se modelează. Unirea germanismului cu romanismul aci pare a avea rezultate frumoase. Cultura rhenană deţinuse odată hegemonia asupra Europei (în epoca domniei carolingiene). Alsacia-i revelează lui Goethe nu numai geniul clasic ci şi cel romantic.

Şederea sa aci este epoca de gestaţie a lui Faust. Istoria magicianului era aci obiect pentru teatrul de marionete. Neuitate sunt pe urmă impresiunile lăsate de catedrala oraşului pe care o cunoştea în toate detaliile ei arhitecturale şi căreia-i ridicase un imn splendid. In această şedere a lui la Strasbourg Goethe se converteşte la cultul geniului naţional. Era de altfel întreaga epocă pătrunsă de istorism. Herder prelungea teoria geniului în istorie. Herder era un neîmpăcat adversar al raţionalismului francez, căutând cu orice chip umilirea orgoliului raţiunii.

El este de fapt fondatorul istorismului. Influenţa lui Herder, adversar ireductibil al spiritului voltairian, asupra lui Goethe, îl îndepărtează pe acesta dela orientările culturii franceze. Literatura

englezǎ-i serveşte modele. Admira pe Shakespeare, la care gǎsesc nota originalitǎţii, ce lipsia francezilor. Dar Renaşterea şi Italia îl absorb în scurt timp. Poetul Tasso exprima experienţa sa personalǎ. Alceste din *Misantropul* lui Molière şi Tasso sint figurile sale favorite. Aci se relevǎ dubla influenţǎ francezǎ şi italianǎ asupra lui Goethe.

(Jean de Pauge: *La Revue de Paris*, 15 Iunie 1932).

*

Memoriile lui Stresemann

André Chaumeix încearcǎ, pe baza materialului din cele douǎ volume publicate şi traduse în francezǎ, reconstituirea adevǎratei politici externe practicate cu extremǎ abilitate de fostul ministru de externe al Reichului, şi caracterizarea personalitǎţii lui Stresemann, care se desvǎlue în adevǎrata ei luminǎ abia dupǎ mǎrturia celor publicate. Discipol al lui Bismark, Stresemann, adversar constant al lui Bethmann-Holweg şi partizan al lui Bulow, este unul dintre campionii cei mai de seamǎ ai pangermanismului. Silueta politicǎ şi diplomaticǎ a ministrului german al Afacerilor streine este cu totul alta decit cea care a apǎrut oficial pe scena politicei internaţionale. S'a afirmat la moartea lui (1929) cǎ Europa pierde un mare European. „In realitate Germania pierdea un excelent German". Legenda pacifistului locarnian a fost intreţinutǎ cu mare artǎ. Pentrucǎ Stresemann n'a urmǎrit în primul rând consolidarea pǎcii europene, pentru care activa numai oficial, ci urmǎrea încercuirea libertǎţii diplomatice a Franţei. Din toate evenimentele mai importante care dominǎ politica postbelicǎ a Europei, reese dublul joc politic al lui Stresemann: pacifism pentru opinia publicǎ europeanǎ şi acţiune intensǎ şi susţinutǎ pentru eliberarea Germaniei de sub clauzele şi obligaţiunile tratatelor de pace. Om perspicace, foarte activ şi foarte ardent, utiliza compromisul ca metodǎ, fǎcind concesiuni de formǎ pentru a nu ceda nimic în fond. Aşa a fost „rulat" Briand în buna lui credinţǎ. Politica de conciliaţiune n'a fost nici cind intenţionatǎ de el. Adera în teorie pentru a profita în practicǎ. Aşa a obţinut şi evacuarea Ruhr-ului şi a Rhenaniei. Aci e opera principalǎ a lui Stresemann. Acesta lucra în conformitate cu aspiraţiile pangermanismului, pentrucǎ de fapt reprezenta concepţia prusianǎ. Germania, în urma acţiunii lui n'a avut decit de cîştigat. Şi a profitat mult. Pentrucǎ azi Germania trǎeşte sub dictatura şefilor militari; Hitler întruneşte majoritatea sufragiilor poporului; naţionalismul exagerat este dominantul situaţiei. Spiritul în care s'a lucrat la Locarno nu era de sinceritate şi corectitudine. In ce priveşte evacuarea Rhenaniei ea a fost pusǎ la cale în întrevederea faimoasǎ dela Thoiry.

Pentru André Chaumeix publicarea hârtiilor lui Stresemann „face manifest eşecul politicei de lichidare a rǎsboiului". Rezultatele obţinute învedereazǎ şi un faliment material şi unul moral. Documentele lui Stresemann au meritul de a pune în adevǎrata luminǎ spiritul în care s'a dus politica externǎ a Germaniei.

(André Chaumeix: *Revue des deux Mondes*, 15 Iunie 1932).

*

Falimentul supraomului

Naţional-socialismul are la bazǎ un dinamism filosofic, şi surse spirituale specifice. Mistica prezentǎ se inspirǎ în deosebi din opera lui Nietzsche. O mulţime de maxime ale filosofului figureazǎ pe drapelele hitleriste. Astfel deviza „fii dur!" e comunǎ. In Germania contemporanǎ e caracteristic fenomenul rǎspândirii nudismului care desvǎlue anumite laturi psihologice. Tinerimea germanǎ, şi hitlerismul este în mare parte o „Jugendbewegung", este animatǎ de un eroism care e în acelaş timp clasic şi romantic. Preocuparea pentru fǎurirea viitorului e dominantǎ. Se menţine cu abilitate credinţa fanaticǎ, exageratǎ cǎ

alte naţiuni, şi în deosebi cea francezǎ sint degenerate. Activismul nitzcheian sprijinǎ aspiraţiile pangermanismului. Nietzsche a visat însǎ cu totul altceva. Profeţiile sale asupra supraomului duc la rezultate nefaste în practicǎ. Adevǎrurile numai *poetice* ale lui Nietzsche sint primejdioase în politicǎ; mai ales cǎ sint rǎu înţelese totdeauna. (De fapt niciodatǎ un om politic nu se poate ridica pânǎ la înţelegerea exactǎ a unor idei filosofice). Dupǎ cum poetul german a condamnat puterea materialǎ a imperiului german din 1871 în numele unui intelectualism transcendent, tot aşa ar condamna azi violenţele criminale hitleriste, şi idealul militarist. Interpretarea doctrinei nietzscheene de cǎtre mediocri a dus la o falsǎ înţelegere a supraomului şi la confundarea lui Hitler cu educatorul ideal visat de filosoful-poet. Hitler înseamnǎ falimentul supraomului.

(Gaudefroy - Demoulynes : *Mercure de France*, August 1932).

*

Omul şi tehnica

Scriitorul dr. S. Iankélévitch se ocupǎ de ultima lucrare a filosofului german Oswald Spengler: Der Mensch und die Technik. Ideile din aceastǎ lucrare sint o continuare a filosofiei civilizaţiilor, în acelaş spirit şi o aplicare a metodei la o problemǎ pasionantǎ şi actualǎ: situaţia omului de azi în faţa progreselor uimitoare ale technicei moderne. Spengler construeşte pornind dela concepţia nietzscheianǎ şi romanticǎ a „omului animal de pradǎ", care formeazǎ pivotul întregii sale filosofii.

Omul e nǎscut pentru a lupta şi a-şi impune dominaţia sa asupra altora şi asupra naturii. Technica ce stǎ la temelia civilizaţiei occidentale, este un mijloc prin care omul îşi prelungeşte şi augmenteazǎ forţa pentru a stǎpini forţele naturii. Semnificaţia progresului technicei nu a putut fi desprinsǎ pentrucǎ era consideratǎ numai în manifestǎrile ei exterioare. Or, ea trebue privitǎ în laturea ei interioarǎ, în raporturile sale cu psichismul uman. Atunci se va observa cǎ sensul ei nu constǎ numai în a da omului confort, în a fi sursǎ de plǎcere, ci cǎ ea rǎspunde unei nevoi de dominaţie, este expresiunea „voinţei de putere" a omului.

Spengler distinge douǎ faze în istoria technicei: „civilizaţia mânii" şi „civilizaţia limbajului". Ceeace o caracterizeazǎ pe cea dintâi, comunǎ omenirii întregi este „individualismul" extrem. In urma unei mutaţii brusce, „catastrofice", s'a trecut la a doua formǎ, în care socialul şi colectivul îşi fac drum. Dar şi limbajul e tot un mijloc de dominare. Technica fausticǎ din civilizaţia occidentalǎ a fost ridicatǎ la cel mai înalt grad de cǎtre rasele nordice. Omul creator a ajuns aşa de departe încât se considerǎ rival al lui Dumnezeu. De la acest punct culminant urmeazǎ declinul. Spengler e de acord cu concepţia sa din „Apusul occidentului". Orice civilizaţie e o manifestare vitalǎ. Or, legea vieţii este un drum spre moarte. Tot ce are un început are şi un sfârşit. Istoria civilizaţiilor o dovedeşte. Dece ar face excepţie civilizaţia occidentalǎ? E o logicǎ fatalǎ a istoriei.

Pe mǎsurǎ ce se desvoltǎ technica devine ceva „esoteric". Muncitorul executǎ automat ceeace i-se ordonǎ, fǎrǎ a avea înţelesul a ceeace face. De aci revolta lor. Noua revoltǎ a sclavilor. Technica s'a întors contra omului: acesta a ajuns sclavul ei.

Va urma fatal opunerea civilizaţiei sprijinitǎ pe technicǎ. Va supravieţui cel mult elementul pur material, concret, utilitar. Europa a iniţiat în tainele ei rasele din orient care nu apreciazǎ din progres decit avantajele economice şi care se servesc acum de technicǎ pentru umilirea civilizaţiei faustice.

Jankélévitch criticǎ ideia spenglerianǎ a trecerii catastrofice de la o formǎ a civilizaţiei la a doua. Deasemenea şi ideia romanticǎ a luptei dintre om şi naturǎ. Se poate adopta o atitudine tocmai contrarǎ: colaborarea omului cu na-

tura. Desvoltarea technicei s'a petrecut sub impulsul nevoilor multiple, adevărat stimulent de creare. Se observă aci un paralelism riguros. Cele două serii de fapte au o cauză comună: *capitalismul*. Acesta e fenomenul esenţial occidental, nu technica. Capitalismul a avut nevoe de invenţiile technice pentru scopurile sale pur utilitare. Este exactă ideia spengleriană că utilitarismul ia locul „faustismului". S'a produs într'adevăr o separaţie între ştiinţă şi technică, ultima creind o armată de specialişti streini de orice ideologie, de orice curiozitate desinteresată, şi de comun nivel intelectual. Spengler nu caută cauza maladiei, ci o constată numai. Ideia că orice civilizaţie trebue să moară e preconcepută. Or, adevărul nu e acesta. Valori spirituale din civilizaţia greco-romană fac parte integrantă din a noastră. Şi a noastră a produs valori, care vor rămâne. In dinamismul contemporan e imposibil a prezice viitorul. Pesimismul spenglerian are multe elemente ocazionale şi afective.

(Dr. S. Iankélévitch, *Europe*, 15 Iunie 1932).

*

Noua tinerime

Cu ocazia apariţiei „Evocaţiilor" lui Henri Massis, Jean Guéhenno confruntă două atitudini şi două concepţii asupra tinereţei de azi: aceea a celor care refuză să-şi apropie şi să înţeleagă mentalitatea de azi (Barrès, Péguy, Massis) şi a celor deschişi noutăţii sufleteşti a tinerimii moderne (Romain Rolland, Jaurès, Lucien Herr). Primii sînt cei copleşiţi de grijile vieţii interioare, solitari, incapabili de bucurie, „de acest subtil triumf prin care cineva se detaşează de sine însuşi, de mizeria sa, de solitudine şi caută societatea oamenilor". Sînt cei care au prejudecata tristeţii, singura care le pare nobilă şi demnă. Cei care nu se pot elibera de ei, pentru a încerca bucuria, „acest eroism discret şi această ofrandă mizeriei altora". Intelectuali întârziaţi prin raport cu evenimentele, care n'au aptitudinea de a înţelege lumea modernă, copleşiţi de pretenţii naţionaliste, responsabile de toate catastrofele, răsboaele şi revoluţiile, fără să-şi dea seama că sinceritatea lor naivă este speculată şi utilizată în interes propriu de-o imensă prostie", care-i alege ca delegaţi fideli.

Marea massă a tinerilor de azi, muncitori, ţărani, intelectuali, trăeşte fără a căuta raţiuni de a trăi. Sarcina de a face viaţa terestră o şedere plăcută, agreabilă este mai importantă decît vechile „bavardagii metafizice". Sentimentul desastrului care vine îi este străin.

Nu e preocupată ca odinioară bătrânii copii" de „Destinul reparator", de războiul care ar putea isbucni din superioritatea prostiei. Scrierile alese ale lui Lucien Herr publicate din grija prietenilor, vorbesc despre contradicţia dintre trecut şi viitor, despre lupta dintre sentimentali şi intelectualişti, care este în fond ciocnirea între două metode de înţelegere a vieţii. Laşităţii sentimentale şi interesate a anti-modernilor, Lucien Herr îi opune un raţionalism militant şi curagios. Fără să-şi facă o idee prea înaltă despre om, nu aprobă frazeologia stupidă despre „bătrîneţea lumii. Lumea e tînără. Viaţa umană abia a eşit din perioada vieţii vegetative, pasive, impulsive. „ Epoca nouă, epoca reflexiunii şi a virilităţii abia începe". Conştiinţa e o existenţă raţionalizată. Lumea nouă e o lume desinteresată (nu „desrădăcinată", cum o spunea Barrès), dornică de justiţie şi raţiune. Idealul de justiţie trebue să primeze egoismele de grup.

In acest sens e nevoe de o desrădăcinare: sentimentală, socială, intelectuală, care să ducă la examen şi critică, la salvarea lumii.

Gîndurile lui Herr, care cerea loialitate intelectuală şi luciditate, trebuesc, spune Guéhenno, să fie gîndurile celor care azi au 20 ani

(Jean Guehenno, *Europe*, 15 Iunie 1932).

*

Psihologia poporului german

Pentru clarificarea problemei afirmarea unei rase germanice nu contribue cu nimic. Determinismul fiziologic mai degrabă împiedică înţelegerea mutuală dintre cele două naţiuni, opunîndu-le una, alteia. Varietatea tipurilor locale germane, nici nu permite postularea unei unităţi psihologice.

Incercarea de „analiză spectrală" a psihologiei poporului german, poate cea mai complexă din câte sînt date, pe care ni-o dă Albert Rivaud, se bazează nu pe consideraţii istorice ori filosofice, ci pe observaţii din experienţă. Determinarea structurii psihologice a poporului german este extrem de dificilă, dar necesară pentru înţelegerea unui popor cu mare rol.

Germanii se caracterizează prin prezenţa contrastelor violente. Tipul psihologic are notele specifice: lent, pedant, lipsit de spirit, maniac, lipsit de supleţe şi invenţie, pe deoparte; sub alt aspect sunt dimpotrivă, de-o supleţe care-i apropie de sinuozităţile orientalului, sentimentali, emotivi, pasionali, impulsivi şi posedaţi de tendinţe de evaziune înspre necunoscutul viitorului. „Mecanizarea" invenţiei are de scop nu atît o consolidare a achiziţiilor dobîndite, cît sporirea forţelor spiritului prin technică. Ataşarea la trecut nu împiedică adaptarea instinctivă, la posibilităţile viitorului. Alături de rigorismul exagerat al disciplinei, speculaţia care se leagă de profunzimile insondabile ocupă un loc larg. Speculaţia e construcţie a viitorului. Reese atunci în ce măsură Germanii sînt preocupaţi în inconştientul lor de problemele viitorului. Marii animatori ai colectivităţii germane, ca: Rathenau, Vogler, Bücher se prezentau ca profesori de filosofie. Specificitatea psihologică a poporului german nu se observă nicăeri mai bine decît în caracterele şi structura limbii. Dacă între expresia verbală şi gîndirea practică se remarcă un puternic contrast, e foarte clar totuşi că limba germană e făcută pentru emoţii, sentimente, impulsii, dorinţi, şi nici decum pentru idei clare şi distincte. O limbă obscură şi încărcată de efluvii ce vin din adâncimile inconştientului, improprie distincţiunilor de contur geometric. In limba germană imaginea şi ideia se confundă adesea. De aci plasticitatea cuvîntului. Termenii sînt înconjuraţi de un halo confuz, în care se traduce nu atît gîndirea cît dorinţele indistincte, aspiraţiile vagi, infinite, pornirile fără limitări interioare, elanul expansiv al fiinţei întregi în mişcare. Toate doctrinele sînt sub obsesiunea acestei lumi obscure. Sub imperiul ei contagiunea aceloraşi aspiraţii învălue pe individ în colectivitate. Individul îşi asimilează aspiraţiile grupului, cu care se simte perfect solidar. Violenţele interioare, pe care pedagogia nu le înăbuşe ci caută să le canalizeze, sînt integrate în disciplina logică şi cultivate metodic. Puterile spontane se unesc cu disciplina riguroasă, instinctul este reţinut de mecanism, technica temperează tumultul interior. Disciplină, technică, inteligenţă traduc într'un plan spiritual fondul obscur, dominat de contraste umbre şi clarităţi subite.

Această psihologie explică şi ecoul pe care l-a trezit Hitler, omul cu faţa de brută, cu vocea surdă şi sonoră, ale cărui „imprecaţii pasionate" tîrăsc massele. La un popor cu asemenea „fervoare animală" toate posibilităţile sînt date.

Rivaud face şi cîteva aplicaţiuni practice la situaţia politică în lumina acestor consideraţii de psihologie colectivă.

(Albert Rivaud: *Revue des deux Mondes;* 15 Iunie 1932).

*

Catolicism şi hitlerism

Faţă de acţiunea naţional-socialistă germană catolicismul păstrează două atitudini: dreapta cavistei „Schönere Zukunft", aparţidin toate punctele de vedere; catolicismul democrat, de stânga condamnă sub toate aspectele ei mişcarea rasistă.

Robert D'Harcourt se ocupă de

atitudinea profesorului catolic vienez Hans Eibl, conducătorul revistei „Schönere Inkunft", aparținând dreptei catolice, și având o mare autoritate asupra unei părți din opinia publică germană, catolică.

Profesorul Eibl, care consideră Versailles-ul și Moscova ca pe cei doi poli ai domniei lui Satan, și în consecință militează asiduu în favoarea revizionismului, consideră mișcarea hitleristă drept „providențială", semnul unei intervenții divine. Național-socialismului, profesorul extaziat în fața credo-ului rasist, îi găsește chiar și fundamente metafizice, iar revizionismului, baze etice și religioase. Cine activează pentru revizuirea tratatului de pace se pune în serviciul dreptății, binelui și-al lui Dumnezeu. Profesorul Eibl dă în acest sens catolicismului francez, indus în „eroare" de imoralitatea democratică, adevărate lecții de conduită, dintr'un caritabil interes, blamînd indiferența pentru rasismul hitlerist. Apologet fără rezerve al fascismului, profesorul Eibl descoperă național-socialismului patru mari calități: universalitatea, tinerețea, crearea unui nou tip de viață („o nouă formă germană") și idealul „epurației biologice". In deosebi punctul din urmă îi e prețios, dat fiind că nu se poate politică dreaptă fără o biologie justă, care să „purifice" rasa coruptă de elemente străine. E savuroasă ironia cu care Robert D'Harcourt critică atitudinea lui Eibl. Remarcă faptul că în deosebi tinerimea e atrasă de frazeologia demagogică hitleristă. In mare parte „rasismul este o proliferație națională a misticismului adolescenței".

(Robert D'Harcourt, *Revue des deux Mondes*, 1 Iulie 1932).

*

Satul rusesc

După instaurarea regimului sovietic satul rusesc a suferit o transformare profundă. Exploatările individuale și familiale au fost suprimate și în locul lor se înființează cele colective. Actualmente în Republica sovietică numărul exploatațiilor colective se ridică la 250.000. Aceste exploatații sînt de două feluri: *Kolkhozuri*, care au la bază resurse proprii și *Sovkhozuri*, exploatări sovietice propriu zise, cu fonduri de stat întreținute. In materie de colectivizare agricolă Statul sovietic, cuprins de mania gigantescului, a încercat una dintre cele mai temerare experiențe sociale. Price Hubert caută pe bază de cifre statistice să vadă dacă întreprinderea uriașă a reușit sau are șanse să reușească. Indicația cifrelor din 1929, 1930, 1931 nu dovedește o situație înfloritoare. Țăranii au trecut în mare parte în asociațiile colective (Kolkhozuri) dar nu pentrucă au dorit, ci pentrucă munca liberă, permisă de guvernul sovietic a devenit o adevărată corvoadă; mai dificilă și insuportabilă decît vechea sclavie. In realitate țărănimea opune o resistență pasivă tenace. In mai puțin de-un an au fost ucise 87.700.000 vite de muncă, în urma disperării de a se vedea forțați să intre în „robia de stat". Sovietele urmăresc determinarea unei constituții psihologice și sociale proletare la întreaga țărănime. Măsura aceasta nu e însă organică: e o dispoziție administrativă și mecanică, exterioară și străină. Toată munca se desfășură automat. E o lipsă totală de inițiativă, iar țăranul e complect indiferent la mersul muncii și al gospodăriei colective. In urma acestor stări de lucruri s'a născut o luptă surdă între guvernul comunist și satele rusești. In ochii guvernului erau suspecte instinctele de mici burghezi și tendințele kulakiste. S'a hotărît desființarea kulakilor. La sate însă n'a putut fi provocată o luptă de clasă. Kolkhozul are o masă omogenă. Toți membrii colectivului sunt spionați pentru tentative de sabotare. S'a cristalizat astfel o stare primejdioasă în care guvernul se găsește în opoziție cu satul, cu populația enormă a țării.

„Capul partidului începe a-și devora propria sa coadă". Strîngerea produselor este extrem de dificilă. Inșiși conducătorii gospodăriilor, oameni ai centrului, și

comuniști 100%, avînd asupra lor o mare responsabilitate își dau seama că viața agricolă nu poate fi considerată din punctul de vedere al teoriei. Sabotarea chiar și aceștia o aprobă. Sentimentul că totul se dă gratuit statului paralizează totul. Pe de altă parte statul nu reușește cu asociațiile producătoare de grîu destinat exportului. Rezistența pasivă a țărănimii desproprietărite provoacă adînci perturbațiuni în viața statului. Puterea guvernului, oricît ar dispune el de aparatul administrativ coercitiv slăbește în urma scăderii capacității de producție a populației. Forța principală a satului e un sentiment al solidarității economice. Satul a cîștigat pentru cauza sa pe toți cei ce se găsesc în raza vieții agricole. Masa țăranilor e enormă și masivă. Rezistența ei e lipsită însă de un ideal comun și de orice caracter național. Astăzi sînt deci două forțe adversare față în față. Regimul politic se menține însă. „Numai suma mai multor factori economici și politici va pune țărănimea și Rusia întreagă chiar în situația de a se elibera de jugul comunist".

(Price Hubert : *Mercure de France*, 1 August 1932).

*

Aspecte din revoluția turcească

Ettore Rossi se ocupă de problemele mai noi pe care le pun în vie actualitate rezultatele revoluției. Primele efecte ale revoluției au dus la o occidentalizare a organizației statale și sociale, care se continuă și azi. Abolirea sultanatului și califatului; proclamarea republicei; introducerea legilor europene (codicele penal italian și codul civil elvețian), introducerea alfabetului latin; separare a bisericii de stat sînt primele acte de după revoluție. Nu s'a ajuns însă la un echilibru moral și spiritual. Există încă o mentalitate neconciliabilă în vremurile noi, care dă naștere la contraste isbitoare. Inchegarea statului nu e completă. Se manifestă însă puternic dorința Turciei de a se elibera de influența arabă. Asistăm astăzi la un real curent de naționalizarea literaturii, marcată prin întoarcerea către izvoarele istoriei naționale. S'au introdus însă și lecturi europene, și s'au tradus clasicii.

Plămădirea unui spirit occidental, civilizat se continuă și se înheagă paralel cu introducerea instituțiilor europene. Fascismul se bucură de o mare influență. Principiile partidului republican sînt ca și ale fascismului: negarea luptei de clasă, afirmarea ordinei sociale și a solidarității.

In rezumat: tendințele actuale sînt pentru occidentalizarea și naționalizarea statului turcesc.

Scriitorul italian nu se ocupă însă de simpatia din urmă a Turciei pentru Uniunea sovietică, pentru care vizitele recente la Moscova sînt semnificative.

(Ettore Rossi : *Giornale di politica e di letteratura*, Iulie 1932).

Tabla de materie

a

VOLUMULUI XC

(Anul XXIV, Numerele 5, 6 7 şi 8)

I. Literatură.

II. Studii. — Articole. — Scrisori din ţară şi din străinătate

III. Cronici

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL XLI (XCI)

ANUL XXIV

ATELIERELE „ADEVERUL", S. A.
STRADA CONST. MILLE 5—9, BUCUREŞTI
1932

1932. ANUL XXIV. SEPTEMBRE—DECEMBRE No. 9—12

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

Redacţia şi Administraţia: Str. Const. Mille 5—9, Bucureşti

1932

Viaţa Romînească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în ţară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

VIAŢA ROMÎNEASCĂ

REVISTA LUNARĂ

Bucureşti, Str. Const. Mille No. 5—9

Anul XXIV

Dinamismul contemporan[1]

O foarte veche observaţie pe care a făcut-o conştiinţa omenească, de îndată ce s'a trezit la cugetare, e aceia că lumea care ne înconjoară şi ne încercueşte din toate părţile, se prezintă, în general, sub două aspecte: acel al elementelor stabile şi nemişcate şi acel al schimbărilor, în necontenită devenire.. Există lucruri care par constante şi permanente; avem în acelaş timp şi categoria noutăţilor.

Trebue să adăogăm, totodată, că spiritul omenesc nu s'a mărginit să constate acest amestec de caractere opuse. Căci unul din caracterele esenţiale ale spiritului nostru este de a simplifica sau de a crea cel puţin, o scară de valori, o ordine ierarhică. (In treacăt fie zis, această predilecţie pentru ierarhie face ca omul să fie o fiinţă deajuns de comodă: cînd nu poate comanda, el consimte să se supună).

Problema care s'a pus spiritului nostru e următoarea: care din cele două aspecte generale, oferite privirilor noastre de spectacolul lumii este cel principal şi fundamental? Care e cel accesoriu şi derivat? Permanenţa sau schimbarea?

S'au dat diferite răspunsuri, după varietatea temperamentelor individuale şi după mentalitatea schimbătoare a diferitelor epoci; căci în faţa unui obiect complicat şi cu aspecte diverse există mai multe moduri de a reacţiona şi nu aceleaşi trăsături impresionează la fel toate vremurile şi pe toţi oamenii.

Nu există o perfectă uniformitate în domeniul sufletelor omeneşti. Sînt unii oameni, liniştiţi, contemplativi, care pri-

[1] Conferinţă ţinută în Aula Universităţii din Geneva, în seara de 19 Maiu 1932, şi tradusă din franţuzeşte după textul original, de C. I. Botez.

Introducerea prin care conferenţiarul a mulţumit Universităţii pentru învitaţia cu care l-a onorat şi a arătat cauzele care l-au făcut să aleagă acest subiect, a fost suprimată.

vesc mişcarea ca pe-o stearpă agitaţie şi consideră torentul vieţii ca o turburare superficială şi zadarnică, — în timp ce alţii înclinaţi spre acţiune şi împinşi de energia lor interioară, socotesc tot ce rămine multă vreme nemişcat şi încremenit, ca fiind ceva inferior şi aproape lipsit de realitate.

După cei dintîi, calea către înţelepciune constă în a găsi puncte fixe, valori permanente pe care spiritul să se poată sprijini, dincolo de valurile schimbătoare ale aparenţelor, şi, pentru dînşii, aspectele stabile ale lumii sînt cele mai importante şi fundamentale; în timp ce gînditorii din cealaltă categorie, simt nevoia imperioasă să treacă dincolo de formele fixe, care reprezintă, după părerea lor, numai opriri trecătoare ale nesecatului torent al vieţii, adevăratul principiu al existenţei şi al progresului.

Alături de temperamentele individuale, semnalăm în acelaş timp, mentalitatea variabilă a diverselor epoci, cu direcţii diferite în ce priveşte observarea şi experienţele. Lumea antică inclina mai degrabă spre o concepţie statică a universului, probabil într'o măsură oarecare şi sub influenţa lipsei unor mijloace rapide de transport, a permanenţei decorului care-i înconjura viaţa. Cîtă deosebire faţă de noi, modernii care trăim graţie progreselor technice, într'un ritm febril de viteză şi putem să ne deplasăm atît de repede că lumea exterioară ne apare adesea fluidă, cu contururile smulse de iuţeala care ne duce!

Desigur şi oamenii de altă dată aveau experienţa mişcării, cu toată încetineala lor de a parcurge spaţiul. Curgerea apelor, zborul săgeţii, mişcarea soarelui şi lunii, răsăritul şi apusul astrelor, şi cîte altele. Dar, cu toate acestea, viaţa era mai monotonă, decorul mai neschimbat, tăcerea mai adîncă, — şi tocmai zgomotul, ne dă, la urma urmei, cea mai puternică imagine a dinamismului şi a vitalităţii.

Im aduc aminte de impresia pe care am avut-o cînd am vizitat Veneţia pentru prima dată. Deşi clădită deasupra apei, — element fluid şi schimbător, — vechile sale palate adormite, bărcile care se mişcau agale şi mai ales tăcerea adîncă ce plutea suverană, mi-au lăsat o impresie atît de puternică de stabilitate încremenită, încît m'am simţit străin de orice sentiment altul decît al contemplaţiei senine. Iar cînd, cîteva zile mai tirziu, mă găseam la Milano, — oraş clădit pe pămînt ferm, — dar eram ameţit de zgomotul asurzitor al străzilor sale, străbătute în toate sensurile de vehicule care zburau ca nişte proectile, m'am simţit cufundat din nou în dinanismul vieţii care sfarmă, prin năvala sa vijelioasă, orice stabilitate a lucrurilor.

Cei vechi aveau şi ei, în faţa ochilor după cum am spus, spectacolul grandios al mişcării astrelor; dar toate aceste mişcări cereşti erau mute, întrucît ideea lui Pythagora care pretindea că stelele în mişcarea lor produc o muzică minunată, nu era trăită de urechile omeneşti, care nu auziau, şi nu aud, în privinţa asta nimic.

Trebue să amintim de altfel că mişcările astrelor nu sînt capricioase şi arbitrare, fiind dimpotrivă, supuse la o ordine sigură; iar această regularitate introduce tocmai un element *static* în mobilitate. E, poate, interesant să intercalez aici părerea marelui matematician Henri Poincaré care socotea spectacolul regulat al astrelor ca factorul esenţial, care a trezit, altă dată, în conştiinţa omenească, ideea de lege naturală, — ceiace implică prezenţa unui element immuabil care stăpîneşte aspectul schimbător al lucrurilor.

Filozofii greci, strămoşii gîndirii europene, au fost în general, maeştrii unei filozofii statice, afară de cîteva excepţii, ca, de exemplu, profundul gînditor Heraclit, care a schiţat cu vigoare dinamismul filozofic. Ceiace a condus pe divinii gînditori ai Greciei vechi pe drumul unei filozofii statice, a fost, după cum se ştie, cultul pentru raţiune şi pentru formele precise şi definite. Raţiunea căutînd să se regăsească în lucrurile exterioare, s'a silit să descopere elemente stabile, ca şi ea însăşi, care opune regule fixe mobilităţii schimbătoare. Fenomenul mişcării putînd oarecum să scape cadrelor rigide ale unei filozofii raţionaliste, consecinţa fu că, la un moment dat, mişcarea a fost alungată din ţesetura lumii şi trecută în rîndul iluziilor. Chiar şi gînditorii mai toleranţi decît implacabilul Zenon, — adversarul cel mai pătimaş al realităţii mişcării, — au acordat un rang superior imobilităţii, fie aceia a substanţelor invariabile, fie aceia a tipurilor eterne, făcînd astfel din mişcare o proprietate a lucrurilor pieritoare, caracterul unei realităţi precare, micşorate, vecină cu himera şi palidă ca visul.

Filozofii evului-mediu au păstrat, în general, pecetea statică, cu toată puternica infuzie de creştinism care străbate ca un suflu arzător gîndirea acestei epoci, întoarsă spre religie. In sufletul marilor mistici, zbucnea parcă un val de viaţă nouă, care ridica spiritele însetate către culmile Impărăţiei lui Dumnezeu. Cît timp acest Ţinut de Lumină apărea ca un ţel al vieţii, ca o înălţare care se poate realiza pe pămînt, într'un moment al viitorului, — s'ar fi putut vorbi de dinamism. Dar mutîndu-se această viziune sublimă, — după cum s'a şi întîmplat, — într'o altă lume, s'a lăsat lumii pămînteşti o stabilitate mizerabilă, fără speranţa vre-unei schimbări mai importante. S'a despărţit cu totul Impărăţia lui Dumnezeu de aceia a Cezarilor, amîndouă fiind concepute, în mod static, căci numai sforţarea de a le lega împreună ar fi putut crea dinamismul, făcînd din idealul perfecţiunei divine nu numai recompensa unei vieţi viitoare, ci liniile unui plan de acţiune socială.

Opusă acestei mentalități deja învechite, epoca în care trăim se arată cu totul favorabilă dinamismului. De multă vreme realitatea nu mai este considerată ca încremenită în forme definitive, sau care, cel mult, se mişcă în cerc, ci ca un proces evolutiv care face să izvorască într'una forme noui şi direcții neprevăzute.

Chiar dacă admitem că există perioade de încetinire ale acestei activități creatoare, perioade în care omul ar putea uşor să se înşele asupra naturii realității, ne mai auzind în jurul şi în sufletul său zgomotul mareei care urcă, trebue totuşi să recunoaştem că epoca noastră, cel puțin, prin înfrigurarea şi neliniştea sa, prin dorințele sale nedefinite, nu pare să cadă în momentul în care elanul vieții se odihneşte, ci tocmai într'o epocă de fierbere, la o cotitură care anunță pregătiri de lucruri inedite.

In aceste condiții, pare foarte naturală înflorirea viguroasă a unei filozofii dinamiste, în timp ce mentalitatea statică, fără să dispară cu totul, a trecut în penumbră, aşteptînd, poate, o zi de reînviere. Dinamismul a avut, de altfel, norocul că un gînditor de primul rang i-a îmbrățişat cauza şi l-a făcut popular; e vorba de Henri Bergson, ilustru ca filosof şi admirabil ca scriitor.

Formulele bergsoniane răstoarnă cu totul punctele de vedere statice. Principalul în natură nu mai e corpul care se mişcă, ci actul mişcării care exprimă tendința creatoare.

Corpurile solide sînt momente de oprire, expresia unei oboseli sau, cel mult, rezultatul unui echilibru, dar cu siguranță, ceva derivat şi de loc fundamental. Aşa numitele substanțe materiale sînt scoriile elanului vital, ca şi tot ce apare imobil şi în repaos, dacă nu cumva nu sînt decît nişte simple aparențe, nişte *instantanee* luate din desfăşurare, care devin apoi realitate pentru noi, fiindcă constitue ceiace interesează acțiunea noastră asupra lucrurilor.

In rezumat, se poate deduce repaosul din mişcare, fără ca să putem deduce vre-o dată mişcarea din ceiace e încremenit şi imobil. „Din mai multe poziții ale unui mobil — spune Bergson — nu veți scoate mişcarea. Din contră, mişcarea învălue imobilitatea, fiecare poziție ocupată de mobil fiind concepută şi pricepută ca oprire virtuală".

Pentru a garanta cît mai mult dinamismul, Bergson a mers prea departe, mi se pare, cînd scoboară gîndirea logică, ca şi cum ar voi s'o pedepsească pentru afinitățile sale cu concepția statică.

După dînsul, rațiunea e un instrument incapabil să prindă adevărul profund, pe care îl putem atinge însă cu un instrument mai sigur, apropiat de instinct: intuiția. Şi nu numai că cunoaştem prin intuiție stările sufletului nostru, — lucru remarcat de multă vreme, — dar putem ghici chiar şi cutele ascunse ale altora, fiindcă această minunată intuiție are darul de a ne instala în lucrurile exterioare, printr'un fel de simpatie care ne face să coincidăm cu esența lor intimă.

Trebue să adăogăm că în ultima sa carte „Les deux sources de la Morale et de la Religion", apărută de curînd, Bergson dă puțin înapoi în fața acestor consecințe. Iată un pasaj semnificativ cu ocazia observațiilor ce le face relativ la viața morală: „Ar trebui mult timp", spune Bergson, „ca cineva să devie mizantrop dacă ar ține seama numai de observarea celorlalți.

„Cunoscînd propriile *noastre* slăbiciuni, ajungem să plîngem sau să disprețuim pe om. Umanitatea de la care ne întoarcem capul e aceia pe care am descoperit-o în fundul sufletului nostru. Răul se ascunde atît de bine, secretul e atît de bine păstrat, că fiecare e înşelat de toți ceilalți: oricît de aspru am judeca pe ceilalți oameni, în fond îi vedem mai buni decît noi".

Deci, adevăratele forțe ale intuiției se opresc oare-cum la pragul lumii exterioare şi pentru a pătrunde misterele acesteia sîntem obligați să facem apel tot la vechiul aparat logic, care cu toate defectele sale, ne furnizează pentru cercetările noastre singura cale posibilă.

Dinamismul contimporan, care şi-a găsit cea mai frumoasă manifestare în filosofia bergsoniană, a fost pregătit prin etape succesive de mai multă vreme. Desigur nu am de gînd să refac cu această ocazie, istoria filosofică, nici chiar pe scurt. Mai ales că, după experiența mea, dacă erudiția poate face de multe ori valoarea unei cărți, ea nu face nici-odată succesul unei conferințe.

Dar trebue totuşi să fixez cîteva momente importante, cîteva epoci esențiale.

Spusesem că filozofia strict raționalistă se acordă mai greu cu dinamismul, mai ales cînd leagă de cultul rațiunii şi unele rezerve relative la realitatea timpului; căci dacă timpul e numai o aparență, mişcarea şi devenirea trebue să împărtăşească aceiaşi soartă.

Trebue să adăogăm că nici filosofia materialistă nu e prea favorabilă dinamismului, cu toate că ea a încorporat mişcarea ca un factor esențial în explicarea mecanică a lumii. Dar mecanismul, fie că ajunge sau nu la materialismul filosofic, elimină hotărît tot ce e calitativ în lucruri, orice viață interioară, orice inițiativă. Nu pretind, desigur, că o explicare mecanistă a lucrurilor exclude orice schimbare şi orice evoluție. Dovada cea mai evidentă e celebra hipoteză care se numeşte „Kant-Laplace", istoria naturală a cerului, care implică o evoluție caracterizată. Dar, dacă evoluția e limpede, dinamismul rămîne imperfect, din moment ce e vorba de o transformare datorită în întregime unor presiuni exterioare,

cu lipsa complectă a oricărei tendinţi creatoare şi a oricărei iniţiative lăuntrice.

Trebue să spunem că au existat sisteme filosofice care au pus un accent puternic pe tendinţa interioară prezentînd-o ca adevăratul principiu al existenţii şi cu toate acestea dinamismul lor rămîne foarte imperfect. Acesta e bunăoară cazul filosofiei lui Schopenhauer care deşi făcea din impulsia oarbă fondul oricărei realităţi, dar legînd-o de prototipurile imuabile ale lui Platon şi negînd hotărît posibilitatea oricărui progres, toată această tensiune formidabilă se risipea fără folos şi lumea rămînea pe loc, aşa cum a fost întotdeauna.

S'ar putea spune că, în filosofia lui Schopenhauer găsim un *dinamism static*, — poziţie tragică desigur, care n'a putut să ducă decît la pesimism.

Un evoluţionism dinamic destul de accentuat am găsi în gîndirea a doi romantici germani: Schelling şi Hegel, mai ales la cel dintîi. Lumea e, după aceşti gînditori, o scară cu trepte suitoare, animată de spiritul creator, care după tot felul de înfăptuiri imperfecte, ajunge în vîrf, la creaţia supremă care e omul, înzestrat cu conştiinţă clară şi cu sentimentul său de libertate. Dar această lungă serie de trepte, străbătute de spiritul lumii, n'ar implica după unii acte succesive şi nu ştim precis dacă ea nu exprimă mai degrabă înlănţuirea sau armonia unui ansamblu pe care noi îl descompunem în părţile sale.

Un evoluţionism veritabil, deşi prea mecanic, e fără îndoială acel al lui Darvin, care a sfărîmat fixitatea speciilor, hipostaziate odinioară la Platon în prototipuri imutabile şi eterne. Dar şi aici tot cauzele exterioare determină destinul formelor organice, deslănţuind lupta pentru existenţă şi provocînd selecţia naturală. Factorul spontan, conceput de Darwin ca un pur hazard, are şi el un rol în evoluţia speciilor, dar un rol destul de secundar şi de neinsemnat.

Acel care a dat darvinismului, lipsit de cauzalitate interioară, o nuanţă mult mai dinamică, a fost gînditorul pe drept numit „l'enfant terrible" al Darwinismului. Nietzsche, apostolul voinţii de putere şi al supra-omului. Plecînd dela principiul luptei pentru existenţă, ca dela un fapt fundamental şi de o valoare absolută. Nietzsche construeşte cu multă strălucire un dinamism vitalist, agresiv şi feroce în tendinţele sale, privind cu dispreţ virtuţile creştine, care ar fi tot atîtea semne de slăbiciune şi de degenerare, piedici puse la apariţia omului tare, a supra-omului, care e scopul suprem al vieţii intense, a lumii în evoluţie.

Filosofia franceză, în schimb are meritul de a ne fi dat un dinamism mai nobil şi mai pur, spiritualizat de tendinţe mai generoase şi mai umane. Să amintim, mai întîi, numele unui filosof de geniu, din nenorocire mort prea tînăr: Jean-

Marie Guyau. Tot atît de dinamist ca şi Nietzsche care îl aprecia mult, filosoful francez, considerînd ca substrat al realităţii aceiaşi năvală a vieţii exuberante care se avîntă şi se desfăşoară, ajunge totuşi la o concluzie cu totul diferită. De astă dată nu mai aflăm un vitalism agresiv şi crud, ci, din contra, un vitalism generos a cărui abundenţă se revarsă în iubire, în bunătate şi în milă. Acelaş principiu metafizic, a produs efecte cu totul diferite în concepţia lui Guyau, ceiace dovedeşte că în punctul său de vedere, impulsul biologic implica o forţă spirituală, fără ca acest lucru să fi fost spus în mod lămurit. Căci, trebue să recunoaştem că forţa vitală, ca atare, e un principiu *amoral* şi că concluziile lui Nietzsche nu sînt mai lipsite de logică ca ale lui Guyau. Numai cînd strecurăm impulsului vital un element împrumutat vieţii spirituale, am putea găsi că el se îndreaptă dela sine în direcţia binelui şi a iubirii.

Nu trebue să uităm pe trei alţi filosofi francezi care au preparat prin lucrările lor, doctrina lui Bergson. Aceştia sînt: Félix Ravaisson, Jules Lachelier şi Emile Boutroux, care constituesc o strălucită serie de gînditori spiritualişti. Ajungem din nou la Bergson expresia cea mai orginală şi mai puternică a dinamismului filosofic contemporan. Să însemnăm încă unele trăsături importante ale concepţiei sale, pe care am schiţat-o deja. În deosebire de evoluţionismul englez, reprezentat de Darwin şi Herbert Spencer, în doctrina lui Bergson evoluţia speciilor nu e determinată din afară, ci provocată din lăuntru. Elanul vital, străbătînd materia, caută forme tot mai adecvate, pentru a se încarna cu mai multă perfecţiune şi desăvîrşire. Această evoluţie nu exprimă, ca în filosofia engleză, suma unor mici schimbări continue, căci ea se realizează prin saccade, prin salturi brusce, prin elanuri discontinui, după perioade de repaos relativ.

Fiecare formă realizată e un succes repurtat asupra materiei, şi după fiecare, impulsul vital se opreşte cîtva timp, pentru a pregăti alte progrese, cu noui întruchipări.

Ajuns la om, de aci nu mai are nevoie să creeze forme organice nouă, deoarece de acum înainte toate progresele sînt posibile în cadrul elastic al umanităţii.

Pe treapta cea mai înaltă a creaţiunii, omul primeşte menirea să continue el ascensiunea, şi reuşeşte aceasta numai în măsura în care scapă de rutină şi de automatismul care ameninţă să-l copleşească. Şi, fiindcă filosofia bergsoniană e cu totul străină de orice idee de predestinare, de orice fatalism, fie el chiar spiritual, — căci fatalismul implică un dinamism imperfect, asemănător unui mecanism artificial care mişcă o jucărie, — ea concepe progresele omeneşti ca opera personalităţilor superioare care se smulg spontan din obişnuinţa vechilor tradiţii, identificîndu-se cu elanul creator, al

cărui glas anunță din timp inițiaților necesitatea iminentă a schimbării. Acesta ar fi rolul oamenilor de marcă, indicat așa de frumos și într'o maximă a lui Emerson: „Cine voește să fie *om*, trebue să fie *non-conformist*.

* * *

Dat fiind că tendințele spirituale ale unei epoci își găsesc, în general expresia cea mai vie în sinteza filosofică, ne-am ocupat mai ales de filosofie, tratînd despre dinamismul contimporan. Cu atît mai mult cu cît Bergsonismul, care reprezintă azi forma cea mai suggestivă a speculației filosofice, se bucură de o veritabilă favoare populară, cu toate că, trebue s'o spunem, a triumfat de multe ori, prin laturile sale mai slabe sau mai exagerate. Așa numita superioritate a instinctului asupra logicei a găsit adepți în mijlocul marelui public, care n'a primit niciodată, cu inima ușoară, tutela rațiunii și a judecății. Și apoi, ideea prinsă din zbor că virtualul e mai bogat decît actualul, era făcută să încinte o mulțime de indivizi și chiar de popoare, ale căror virtualități sînt intacte sau foarte puțin traduse în opere efectiv realizate.

Dar voiam să vă semnalez și altceva și anume că tendința dinamică, o găsim nu numai în filosofia timpului nostru, dar și în multe alte domenii ale vieții. Să luăm, de exemplu, domeniul artei. In poezie, vechea structură rigidă a versurilor măsurate slăbește sub acțiunea curentului care sfarmă formele învechite pentru a le înlocui cu altele mai elastice și mai puțin cadențate. Pictura expresionistă ne oferă, la rîndul ei, o mulțime de pînze stranii, în care corpurile se crispează, în care formele se confundă, în care colorile se amestecă, în valuri de mare înfuriată. Arhitectura de asemeni, în căutarea unor forme noui, a sfărîmat pe cele vechi, pentru a construi deocamdată, niște biete cuburi geometrice, preferind să recurgă mai degrabă la primitiv, decît să păstreze formele tradiției estetice. In ce privește muzica, nu se remarcă poate astăzi schimbări tot atît de frapante, întrucît această artă interioară a fost totdeauna domeniul fluidității cu conturile nesigure. Dinamismul epocii noastre îi acordă mai degrabă, pe lîngă exagerări și violențe proprii, prestigiul unei arte mai profunde decît celelalte și mai adequată sufletului contemporan. E triumful teoriei lui Schopenhauer — însușită și de R. Wagner — care afirma de mult prioritatea metafizică a muzicii, în contra panlogistului Hegel care o tratase în artă inferioară, fiindcă exprimă „ideile" în mod vag și confuz.

Dar mai ales în viața socială tendința către reînoire, către o nouă structură, către o nouă formă organică, se arată mai poruncitoare și, adaog, mai primejdioasă. Căci, bietele ființe omenești în carne și oase se gîndesc cu spaimă să sufere într'o bună zi aceleași spasmuri groaznice pe care le pu-

tem vedea deocamdată pe pînzele picturii expresioniste. Adică nu cumva violența forțelor vieții care fac să se cutremure vechiul edificiu social, să nu reușească să sfarme organismul actual, înainte ca o formă nouă să fie gata și să culeagă fără sguduire vechea moștenire a omenirii.

E momentul să o spunem, o astfel de formă e deja creată: Societatea Națiunilor.

Ideea de a aduna popoarele în cadrul unui organism unic, pentru a proteja desvoltarea lor și a impiedica năvala urilor, încolțise de multă vreme în spiritul vizionarilor care simțiau în mod confuz direcția virtualităților profunde, în ciuda tuturor contradicțiilor istoriei. Chiar cîteva fapte istorice fură roadele aceleiași tendințe, dar niște roade căzute din arbor înainte de vreme.

Imperiul roman, magnificul organism al antichității, care a adus mulțimii de popoare pe care le cuprindea faimoasa „pax romana", a anticipat Societatea Națiunilor cu diferența esențială că nu era vorba de o uniune liberă a popoarelor, — care, atunci, nu era încă posibilă, — ci de o operă a forței și a cuceririi. Aceasta dovedește că venea prea devreme și că nu putea dura mult timp. Mai tîrziu, Napoleon I, se gîndea, probabil, la același lucru, cînd, după cît se pare, a avut intenția să creeze *Federația Statelor Europene*, îmblînzite prin victoriile sale și prin distribuirea de tronuri membrilor familiei lui. Incercare ce n'a reușit din cauza căderii împăratului, pe lîngă faptul evident că cu asemenea metode nu se poate construi nimic solid și durabil.

Singurul exemplu încurajator, pe o scară mică, e drept, dar care reuși destul de devreme, cu mult înaintea epuizării ideilor naționaliste, — care își aveau, de altfel, rațiunea lor de a fi, — e Confederația elvețiană, care ne oferă în cadrele ei restrînse, un model viu de uniune posibilă între grupuri de rassă și de limbă diferită. Și aici e vorba de o uniune consimțită în mod liber, așa cum trebue să fie marea uniune a popoarelor, care se silește să capete viață, acum sub ochii noștri.

In orice caz, e interesant de constatat că ideea unei umanități pacifice și unitare nu e numai feeria visurilor noastre de viitor, ci o idee activă care lucrează de multă vreme, într'un mod obscur și imperfect, e adevărat, dar totuși real și cu rezultate positive, deși cele mai multe din ele au fost efemere.

Putem oare să amînăm încă deplina ei realizare, ținînd seama de dificultăți și de obstacole ? E momentul să răspundem: fără nici o întîrziere ! Pentru ce ?

Pentru că nu trebue să uităm că Societatea Națiunilor, o simplă încercare încă, a eșit din ororile războiului, cu ideea hotărîtă de a-l împiedica în viitor, și iarăși că războiul care a produs-o e probabil ultimul care s'a mulțumit să slăbească

omenirea fără s'o distrugă cu totul. Atunci, mai putem aștepta ? Nu, trebue să întărim fără zăbavă această unire a popoarelor, trebue s'o desvoltăm, făcind-o într'adevăr capabilă să-și indeplinească misiunea care-i revine în destinul planetei noastre.

Nu e vorba, desigur, de o formă politică care ar avea menirea să unifice popoarele, suprimind individualitățile naționale. Cu toate acestea, forma aceasta sintetică a umanității unitare trebue să fie tot atit de concretă ca și elementele care o compun sau, pentru a utiliza o idee filosofică a lui Hegel, — care de altfel, nu ar fi fost partizanul unui astfel de supra-stat, — o adevărată sinteză trebue să fie chiar mai concretă decit părțile sale, care nu trebue să reprezinte de acum înainte decit momente izolate, extrase din ansamblu, avind fiecare doar o independență relativă. Orice s'ar intimpla, întregul trebue să domine părțile, iar acestea nu trebue nici odată să fie mai puternic decit întregul. Numai în aceste condiții, se va putea vorbi de un adevărat organism internațional care, cu tot începutul făcut, nu există încă, întrucit astăzi ansamblul nu e mai tare decit părțile și desigur e mai puțin concret decit fiecare din ele.

Avem un mozaic, dar nu un organism. Ințeleg că nu e lucru ușor, renunțarea la o parte din independență în favoarea unui supra-stat. Dar, în fond, s'ar renunța mai mult la o iluzie, căci, după marele război nu mai există independență națională absolută decit în mindria unei teorii care nu se mai conformează faptelor. Crearea conștientă a unui supra-stat înseamnă numai a trage consecințele unei situații existente, a se ridica la nivelul necesităților timpului și a oferi diferitelor state avantagii care să compenseze pierderea parțială a independenții lor. Acest supra-stat trebue să fie într'adevăr o forță capabilă să protejeze siguranța și interesele legitime ale statelor asociate în mod liber,—și tocmai pentru acest motiv, eu privesc cu toată simpatia ideea unei forțe internaționale ca instrument al voinții umanității întregi, în contra rătăcirilor sau împotrivirii membrilor săi. Hotăririle lipsite de forță materială și care rămin literă moartă pot compromite grav autoritatea de unde emană și contribue astfel la declinul unei instituții de-abia născută și absolut necesară; dacă nu, se va produce o consecință tot atit de gravă : temindu-se să nu-și piardă prestigiul, Societatea Națiunilor va căuta să se mărginească în practică la hotăriri vagi și echivoce, depărtate tocmai prin lipsa de precizie de linia dreptății și a moralei.

Henri Bergson, tot în lucrarea despre care am vorbit adineori, a scris o pagină minunată despre mizeria ceasului pe care îl trăim. In timp ce puterea materială s'a desvoltat uriașă, spune marele ginditor, viața sufletului rămînînd tot atit de strimtă cum a fost întotdeauna, noi trăim într'un desechilibru care va sfîrși prin a ne distruge. Trebue ca și viața sufletească să se lărgească, cu puteri noui, cu orizonturi mai largi, ca să se producă un echilibru între cele două laturi ale existenții.

Putem adăuga acum, referindu-ne la ideile noastre, că desvoltarea eventuală a vieții noastre spirituale va rămînea zadarnică și fictivă dacă imensa forță materială nu se aliază cu dînsa, preferind să rămiie tovarășa de temut a vechilor forme strimte, păstrînd acelaș desechilibru primejdios și amenințător. O forță internațională organizată ar avea, mai ales, valoarea unui simbol, a unui semn sigur că timpurile s'au schimbat, că viața omenească și istoria sa viitoare părăsesc drumul din trecut. Conștiința unei asemenea schimbări, provocată, în orice caz sporită, de prezența acestui simbol, ar putea fi la rindul ei, izvorul a multor alte transformări fericite, printre care și renovarea spiritelor hrănite astăzi cu idei egoiste, sceptice, îndreptate către cultul exclusiv al intereselor personale. Există mulți oameni care ezită să creadă că atitea conferinți internaționale, cu tendințe umanitare și generoase, — cum e și aceia a Dezarmării, — ar avea cauze mai adinci decit motivele economice, că ele ar fi într'adevăr efectul unei noui lumini care obligă pe oameni să-și modifice ideile și să-și revizuiască conștiințele.

Crearea unei forțe internaționale ar da impuls tocmai prin noutatea și prin îndrăzneala sa, unei întregi serii de schimbări sufletești care nu se pot desvolta în mod normal în îndoială și neîncredere.

Știu că drumul spre organizarea unei astfel de forțe e semănat cu obstacole. Cunosc aproape toate argumentele ostile acestei idei. Ni se spunea de exemplu, că o armată care n'ar avea scopuri naționale ar fi lipsită de entuziasm. Aceasta înseamnă a uita forțele latente ale sufletului omenesc și a crede că acest suflet va rămînea încremenit sub aspectul lui de o zi. Inseamnă a uita, în trecut, Cruciatele, sau a uita că ideia de dreptate trăește în toate inimile, chiar dacă une-ori e acoperită, a uita, lucru esențial, că crearea unei astfel de armate și amenințarea ce o reprezintă, va face poate inutilă întrebuințarea ei efectivă.

Se ridică încă și obiecții de ordine practică. Cine va fi comandantul suprem ? Unde va fi reședința statului său major? Și alte detalii la fel. Nu mă gindesc să neg dificultățile, dar nu pot să renunț la ideea că ingeniozitatea minunată a spiritului omenesc care a știut să inventeze atitea mijloace pentru a distruge lumea, va fi capabilă să creeze și un instrument care s'o poată salva.

Ni s'ar putea spune desigur: lucrul e adevărat, poate, în teorie, dar de-obiceiu aceasta simplifică prea mult faptele, și viața omenească e mai bogată și mai complexă. Acesta e

punctul de vedere al lui Faust care zicea: „Ori ce teorie e cenușie, și verde e arborele de aur al vieții". Dar totdeauna gîndirea fecundează viața reală și, putem spune — pentru a ne servi de colorile aceleiași imagini poetice, — că norii cenușii sînt acei care fac să crească și desvoltă ramurile verzi.

I. Petrovici

Cu armata nu te joci!...

Uneori o intîlnire intîmplătoare și neașteptată, la care nici n'ai visat, dă naștere la amintiri dureroase și incoherente stări de coșmar, pe care nu știi cum să le înlături. In asemenea împrejurări găsești că are dreptate lumea, cînd dă uneori importanță puterilor misterioase ale coincidențelor. Căci mă întreb: cum s'a întîmplat să visez tocmai noaptea asta, că fac armată, că port bereta aceia rotundă și caraghioasă de vînător, fără cozoroc, că port pușca Berdan; că sar peste șanțuri și gropi, că aud vocea pițigăiată a cumplitului nostru comandant de brigadă, cu amenințarea: „te impușc"?

Ce e drept, de mii de ori am mai visat eu vocea asta și am s'o aud probabil pînă la sfîrșitul vieții, dar... Dar să venim, cum se zice, la chestie.

* * *

Fusese așa: un biet băiat sărac, băiat de simpli muncitori, dar elev admirabil, se prezentă la biuroul de recrutare, ca să fie însumat (așa e, mi se pare, terminul), prezentînd, între alte acte și diploma de bacalaureat. Aceasta, după cum se știe, conferă dreptul de înscriere la școala de ofițeri și la un termin de slujbă redus.

I se răspunse scurt: ai intîrziat cu prezentarea diplomei, ai pierdut dreptul la termin redus, vei servi ca soldat de rînd.

A doua și a treia zi acelaș răspuns: ai pierdut dreptul, vei servi ca soldat de rînd. Cu armata nu te joci !

Fui rugat de cineva să „intervin".

Sînt foarte nepriceput în forme, chiar în ramura mea, nu știu să fac o petiție. Cu atît mai slab mă simt în chestii și termini de cancelarie militărească.

Pe lîngă toate, am făcut armata într'o țară străină, și dacă n'am cunoscut legile și regulele de acolo, cu atît mai puțin le cunosc pe cele de aici. Nici nu știu, cum să cer, ce să cer. Un

singur lucru mi se părea clar: nu se poate să se piardă un drept atît de elementar! Mă hotării să încerc totul.

Imi explică de altfel băiatul, ce și cum să cer. Mă mai încurajă și faptul, că cunoșteam pe colonel, om admirabil și aproape prieten. Plecai cu băiatul la biuroul de recrutare.

O sală mare, plină de tineri din toate straturile sociale, veniți să se „însumeze". In fund o masă enormă, în formă de unghiu, ocupată de o droaie întreagă de gradați, care scriu. Printre ei cîțiva ofițeri tineri, iar în mijloc colonelul.

Cu politeța poate cam exagerată, pe care o arată uneori militarii față de civili, domnul colonel îmi întinse peste masă și peste capetele gradelor un scaun masiv, pe care eu deabia îl coborii cu ajutorul unui gradat. Iși luă locul și domnul colonel și se prefăcu în auz, mai degrabă într'un sfinx rece și nepătruns.

Ii explicai afacerea, mi se pare, destul de clar, deși cam intimidat de răceala omului, atît de amabil numai acum o clipă.

Răspunsul fu scurt și concis: tînărul a întîrziat cu prezentarea diplomei, a pierdut și dreptul la termin redus și dreptul la școala de ofițeri.

— Dar nu-i vina lui, domnule colonel! Examenul de bacalaureat l-a dat în Septembrie, diplomele au sosit dela minister tîrziu, abia zilele astea. In sfîrșit, diploma costă scump, tînărul n'a avut bani, ca să plătească îndată...

Colonelul strînse din umeri: „nu ne privește".

— Domnule colonel, tînărul poate n'are dorința de a deveni numai decît ofițer, dar să-și piardă și dreptul la termin redus.... Se poate?

O nouă strîngere din umeri.

— Și în sfîrșit, mare treabă cîteva zile de întîrziere?

— Cu armata nu te joci! — răspunse colonelul, cu un ușor zîmbet de ironie, în care nu lipsea poate compătimirea pentru neștiința civilului.

— Bine. Dar atunci întoarcem foaia și noi: lăsăm băiatul să-și termine frumos facultatea de medicină, iar la vîrsta de 28 de ani se prezintă la „însumație" și servește în tot cazul un an! Acest drept îl are?

— Il are numai cu rezerva recunoașterii diplomei în intervalul prevăzut de lege.

Mă prefăcui în semn de întrebare, apoi de exclamare.

— Bine, dar atunci... asta... Și nu există nici un recurs, nici o scăpare?

Colonelul strîngea din umeri.

— Cineva mai mare, care să...

— Ba da. Ministrul. Poate numai ministrul. Dar e cam tîrziu: azi sîntem în 8 Octombrie, ultimul termen e în zece. Nu cred să puteți face ceva.

Cu amabilitatea, pe care mi-o arătase la început, colo-

nelul îmi strînse mîna și începu îndată să dicteze ceva unui gradat.

După ce eșirăm în stradă, întrebai pe tînărul, care tot timpul ascultase la spatele meu:

— Ai înțeles?

— Da. Și lăsă capul în jos, abătut, plouat, nimicit.

— Ingrozitor, bre! Ingrozitor! Și eu am făcut armata, și încă într'o țară barbară. Da! Am comis și eu greșeli, am avut buclucuri, dar așa formalism n'am văzut. Știi ce? Mergem la mine, facem petiția, scrim la București. Așa, de o încercare. Am un prieten, care cunoaște pe toți miniștrii. Păcat că e om grozav de nepăsător, de leneș; dar să încercăm.

Intr'un sfert de oră isprăvirăm și petiția și scrisoarea către prieten, începînd cam așa: „Doctore, dacă nu-mi faci serviciul ăsta, te dau dracului!"

In deplină siguranță, că n'o să iasă nimic, lăsai pe băiat să plece la poștă, și mai plouat, și mai fiert. Noaptea, mi se pare, iar visai pe general...

* * *

O minune neașteptată: a treia zi primesc plicul cu actele tînărului, cu rezoluția ministrului și cu scrisoarea prietenului, care s'ar putea rezuma cam așa: „Am fost, am făcut; pe viitor să nu mai înjuri".

Destul de rușinat și tot așa de bucuros, iau tramvaiul și mă îndrept spre periferie, ca să duc prietenului meu vestea cea bună. Le las hîrtiile, îi las fericiți și o iau îndărăt spre linia tramvaiului, prin mocirla mahalalei, prin gropi, prin praf și miros de cîini morți, grozav de mulțumit de persoana mea, grozav de fericit, că nu degeaba încurc lumea, că nu degeaba îngreuez pămîntul.

La stație nimeni. Un singur om bătrîn, mai bătrîn chiar decît mine, aștepta vagonul. Ciudat! O mutră cu totul străină, dar parcă ași cunoaște-o; un tip rău îmbrăcat, aproape rufos, cu fața suptă de necazuri, cu un săculeț subsoară, dar cu niște ochi, în care parcă s'ar citi ceva: omul acesta a fost odată cineva! Barba rasă, pomete mari — ceva din portretul lui Dostoiewski...

Mă privi și el aproape fix, apoi se uită în pămînt.

Intîmplător trecu o trupă mică: ceva cît un pluton; iar din partea opusă — o trăsură cu doi ofițeri. După ordinul sergentului, plutonul făcu mișcarea obișnuită în asemenea cazuri, dar o mișcare așa de stîngace, încît simții un fel de enervare: nu degeaba am fost ostaș!

Străinul păru numai mirat.

— Sînt încă tineri, — observai, — n'au avut cînd să învețe.

— Nimic, nimic, — zise străinul. — Armat romîn bun. Bun armat!

— Domnule general, cred că nu mă înșel: ne-am cunoscut!

— V'am recunoscut și eu, — rosti rusul cu un impecabil accent petersburgian, întinzîndu-mi o mînă slabă și aproape transparentă. — Eram trei, nedespărțiți.

— Da, cu proporșcicul acela....

— Cu „președintele" nostru! Ha-ha!

— Cuznețov!

— Da, da, da! Ne conducea prin localuri. Fără el nu găseam nimic. Numai el scotea din pămînt: dacă nu și ceva băutură, cel puțin țigări. Ah, războiul! Cum a trecut vremea... Războiul, războiul...

Eram pe atunci la cenzura presei rusești, însărcinat să dau rapoarte ministrului meu despre evenimentele din Rusia, despre „canalizarea" puhoiului revoluționar și speranțele de „îndreptare"... Istorie întreagă: domnul ministru adesea se enerva, cînd îi raportam adevărul, căci avea credința nestrămutată în „îndreptarea" lucrurilor, în „canalizare". Cunoșteam cu ocazia asta sute de ofițeri ruși, care așteptau și ei „canalizarea", — oameni admirabili, care habar n'aveau pe ce lume trăesc, și de care eu adesea rîdeam.

Eram prieten însă mai ales cu cei doi: cu generalul și cu „președintele", care îmi procura toate gazetele rusești, dela „Moscovschia Vedomisti", — gazeta cea mai din dreapta, — pînă la „Pravda din tranșee" a lui Stalin. Mi se pare, atîta treabă făceau și ei acuma: citeau gazetele și așteptau „îndreptarea", „canalizarea", „reluarea" ofensivei, dar mai mult așteptau — după o vorbă rusească — timp bun pe malul mării! Adesea discutam ciasuri întregi. Generalul mai tăcea. Tînărul reflecta...

— Cuznețov „președintele" a plecat la Don, la Caledin.

— Da, — zise generalul. — A și pierit, mi se pare, îndată. împreună cu Caledin.

— Bolșevicii s'au dovedit mai energici și mai disciplinați.

— Poate. Bătrînul tăcu, lăsînd capul în jos.

Sosi vagonul. Ne urcarăm. Vagonul mereu se oprea, mereu aștepta.

— Te înșeli, dacă-ți închipui, că au fost așa de disciplinați, — zise generalul. — Adevărat, la noi disoluția a fost mai mare, dar disoluția și indisciplina a venit din Franța!

Mă arătai foarte mirat. Armata franceză? Nedisciplinată?!

— Da-da! Știi cu ce-a început divizia noastră, venită de pe frontul francez, în ajutorul lui Caledin? La vorba comandantului: „Bună ziua voinici!" a răspuns cu: „Să trăiți, Domnule General!" Ai înțeles?...

— Da; în loc să zică: „Vă dorim sănătate, înalt-excelența voastră-ă-ă!"

— Asta-i! De aici s'a dus totul. Gata! Auzi: „Domnule General!" Asta ne-a pierdut, de aici a început și restul: peste tot Sudul, în Siberia, pretutindeni. A început alt duh, duh franțuzesc. Poftim de ordonă unui ostaș, care-ți zice „Domnule General!" Ha-ha! fără anume reguli, drastice, stricte, inalterabile, inexorabile, nu există armată! Ne-a pierdut Kerenschi și Franțujii! Da...

Mă miram de tonul iritat al acestui om calm, liniștit și glumeț, care acum paisprezece ani își ducea crucea suferinții cu atîta seninătate, nu se plîngea nimănui, nu se jelea, deși n'avea un ban în buzunar, pe cînd nevastă-sa se prăpădea într'un spital din Crimeea, fiul mai mare zăcea fără amîndouă picioarele undeva la Petrograd, iar celalt putrezea, rănit și prizonier la Nemți...

Numai tînărul președinte le știa și ni-le spunea pe toate, pe cînd victima atîtor dezastre se plimba liniștit, cu un bastonaș în loc de sabie, cu mantaua mototolită, și numai cu tunica bine încheiată ca să nu i se vadă cămașa zdrențuită și murdară.

— Da-a, cu armata nu te joci! Știi cum se recruta celebra „Armată Voluntară" a lui Denichin, cum se instruia? O batjocură, o adunătură de vagabonzi, o strînsură care...

Nu-l mai ascultam, căci tramvaiul, după ce se oprise vreo cinci minute, pleca. Mai mult hodorogind și bălăngănind decît mergînd, vagonul pustiu se opri din nou, lăsîndu-ne parcă înadins să ne mai odihnim după atîta zgomot și zdruncin.

— Ce credeți despre armata noastră, domnule general?

— Minunată. Cunosc toate armatele din Europa. E cea mai bună azi. Da-da! Se zice că soldatul ar fi prea ignorant, prea analfabet. Incă o calitate! „Cultura"... pentru soldat!... Dumneata știi ce e azi „cultura"....

* * *

Mîndru și mulțumit în tot cazul, de răspunsul primit, n'ași mai fi continuat poate, dacă nu s'ar fi amintit de recrutarea armatei lui Denichin și Vranghel.

— Știi cît e de riguros, de teribil sistemul de recrutare dela noi! — zisei după un răstimp de tăcere. — Al dracului!

— Bravo. Dar dece al dracului?

Ii povestii pe scurt istoria cu protejatul meu, mă lăudai cu succesul obținut.

— Am fost și eu soldat în armata dumneavoastră, pe cînd eram „rus", dar asemenea formalism, asemenea rigoare..

— Adică?

— Știi cum era tineretul rus depe atunci....

— Disprețuitor de forma, mai ales de forme ostășești.. revoluționari, nihiliști...

— Eram neglijent și eu, dar și așa formalism...

— Nu înțeleg.

— Cum ți-am spus, — cum eram noi tineretul depe atunci; nici gînd să prezinți acte, pace! De altfel, nici nu credeam, că s'ar putea să mă ia, nici nu visam.

— Dece?

— Fiindcă nemerisem și eu, ca atîția alții, în cercul de viziune al poliției...

— A, vă închipuiați, că au să se teamă, să nu corupeți soldățimea! Dar știi, că mai pe urmă începuseră să vă trimită tocmai prin Turchestan, prin batalioanele disciplinare? Era cam greu de corupt pe cei din Turchestan. Acolo nu te jucai!

— Pe mine m'au dat la vînători.

— Oho! Nu ți-a mai trebuit nici Turchestan, nici Siberia. Cu, „Tînăra Gardă Imperială" (așa-i ziceau) nu te joci!

— Mă rog, cum ți-am spus: nici un act, nici măcar act de naștere — nimic. Și atunci, fără vorbă multă, fără să mă păsuiască o clipă, în haine de vară, cum eram, fără un ban — cu baioneta din urmă, la gară!

— Cu dumneavoastră nu se jucau. Și ce tineret admirabil! Cît eroism! Nu erați ca cei de azi, nu vă ascundeați în dosul mujicilor și muncitorilor. Singuri, cu pieptul înainte, cu prostia! Superb!

— Mersi. Și mai cu trenul, mai pe jos, cu baioneta din urmă, pînă la destinație.

— Unde ai devenit om. Inger!

— Ai ghicit. Căpitanul, de altfel, pot să zic că mă iubea, căci eram cel mai bun soldat din toată compania. Se mira numai, că un băiat așa de bun poate să dea de furcă poliției. Dar ceilalți... Colonelul mi-a declarat din prima zi că mă împușcă fără „forme", dacă-i „corup" un singur soldat. Generalul? In timpul unei serbări, pe cînd se striga „ura", o luă în fugă spre mine (nu înțeleg, cine m'a arătat, căci încă nu mă văzuse), mă înhăță de gît și, înloc să mă prăpădesc eu, era să-l ia dracul pe dînsul: așa se înroșise! Soldați și ofițeri rămaseră înlemniți; toți mă credeau pierdut, mort, îngropat! Și cu toate astea... Nu ca aici!

— Adică?

— Ei singuri s'au îngrijit de actele mele, m'au pus să fac petiție, să-mi cer dreptul la termin redus și celelalte.

Pe fața rusului se arăta nedumerire.

— Nu-s familiar cu chestiile astea, am uitat... Dar ia spune: știi că exista pedeapsa corporală?

— Da. Dacă erai judecat și condamnat, căpitanul avea

drept să-ți administreze 15 lovituri cu varga, colonelul 25. Incolo tot mai multe...

— Pe partea, de unde cresc picioarele, la orice oră din zi, sau din noapte. In tot cursul celor 5 ani de slujbă!

— Știu. Am și asistat la o asemenea execuție. După 12 lovituri cu mănunchiul de vergi nenorocitul a și leșinat. Iar peste o săptămînă a fost eliberat: ca invalid. Dar dece mă întrebi?

— Fiindcă nu cred... Și ți-au recunoscut privilegiile? — întrebă generalul cu apăsare, gîndindu-se parcă la ceva.

— Nu știu... Cred că n'au avut timp, căci peste șase luni am fost eliberat pe motiv de boală. Dar dece mă întrebi?

— Fiindcă bănuesc ceva. Cred că drepturile dumitale nu ți s'au recunoscut. Oamenii nu s'au grăbit, fii sigur... Da, te înșeli. Ei au avut de gînd să... aștepte, pînă vei comite vr'o prostie, apoi să te condamne frumos și să te libereze ca invalid?! Cincisprezece de cele „fierbinți" erau de ajuns. Altfel n'au dreptul! Da, cu armata nu te joci! Sau poate... Nu știu... nu știu...

Mă uitai la el fix, fără să-l văd, fără să-l mai aud, simțind că mi se face părul măciucă. Nu mi s'au recunoscut?.... Judecată? „Fierbinți"? Mai fiecare din noi a fost vr'odată în vr'o primejdie mare, dar cazul se uită. Nu odată se întîmplă să vezi pe altul în vr'o primejdie și mai mare, dar uiți și mai ușor. Nu puteam însă să alung din amintire fața lividă a soldatului, în momentul sumarei sentințe a căpitanului: „Jos cu el! 15 fierbinți!" Auzii apoi vîjiitul mănunchiului de vergi, urletul de sălbăticiune a victimei și tăcerea numai după a douăsprezecea lovitură. Revăzui pe cei vr'o sută de camarazi, postați de jur-împrejur, în ținută de război, cu fețele moarte, tresărind la fiecare lovitură. Un becisnic de polonez a căzut de groază, leșinat.

Va să zică iată cum era să devie chestia! Tocmai azi am aflat? După atîta amar de timp!...

— Să coborim, mergem mai bine pe jos, că mă obosește, — zise rusul, fără să bănuiască starea, în care mă găseam, fără să bănuiască despre tabloul tartorului, pe care îl revedeam după o întreagă viață, fără să bănuiesc nici eu, că am fost privit odată ca client al acelui tartor, pe timp de cinci ani, cu perspectiva de a primi la orice oră „din zi sau noapte", cîte 15, 25, 50 de cele „fierbinți".

Merserăm, un răstimp, în tăcere. Mergeam cît mai încet, ca să nu dau peste oameni, căci nu vedeam dinaintea mea, decît prăpastia, pe lîngă care am trecut odinioară, fără s'o observ.

Mă mai liniștii.

— Cu toate astea, domnule general... Nu, eu nu cred. Nu, doar ei singuri mi-au dat drumul!

— Dacă te-ai îmbolnăvit...

— Nu, nu m'am îmbolnăvit! Uite cum a fost.

Şi-i povestii istoricul miraculoasei mele liberări. N'aveam drept să ies în stradă, cu alţi soldaţi, nici la poştă. Soarele îl vedeam numai din curtea căzărmii, sau cînd eşeam la plimbare, la cîmp, la tir. Se înţelege, împreună cu toată compania, sau şi cu batalionul. Intr'o sfîntă zi de sărbătoare glumii, că plec şi eu la infirmerie, ca să mai mă odihnesc. Se făcea uneori acest hatîr soldaţilor prea obosiţi de atîta alergătură, sărituri peste gropi, şanţuri şi aşa mai departe. Ştiam că pentru mine asemenea hatîr nu se admite. Iată însă că feldfebelul, om cumplit în militărie, dar om fonciarmente bun, mă pune şi pe mine pe listă. „Dece să nu se plimbe bietul om pînă ici, la fermelie ?" Era sigur, că n'am să fiu primit. Dar...

Colonelul, doctorul secundar, un om bătrîn, morocănos, cam surd, dacă nu şi chior, examină numai pe cei cîţiva camarazi, le dădu cîte o palmă şi-i trimise la cazarmă; iar pe mine, fără să mă examineze, mă trimise sus, în spital.

Tovarăşul de drum se uita la mine nedumerit.

— Pe cinstea mea, domnule general! Aici, deşi erau vr'o zece paturi libere, cineva îmi făcu semn să-l urmez, pînă într'o odăiţă din fund, cu totul separată, unde stătea „ferşalul". Auzii un fel de şoaptă între cei doi gradaţi: „ordin... colonelul..." Apoi ferşalul, un băiat admirabil, o fiinţă delicată şi cam bolnăvicioasă, aduse îndată un pat şi o mesuţă, mă instală într'un colţ şi mă întrebă dacă nu beau ciai....

Şi de aci încolo, domnule general, cum n'ai văzut dumneata în ochi doctor sau doctorie, — căci pe atunci erai încă poate la vr'o şcoală la Petersburg, sau în străinătate, — aşa n'am văzut eu pe nimeni şi nimic, timp de 40 de zile! Auzeam cum începea vizita în sala vecină, cum mormăia colonelul, cum striga uneori generalul, — doctorul primar, — cum au scos odată pe un mort; numai pe mine nu mă vizita nimeni. Se mira uneori şi noul meu prieten, ferşalul şi strîngea din umeri. Un băiat admirabil. Se prepara pentru nişte examene. L-am ajutat mult şi la matematici, şi la franceză, şi la rusă, i-am dat noţiuni de mitologie, i-am explicat eposul primitiv al ruşilor, eposul eroic, origina poveştilor, origina basmelor... Nimeni nu venea. O singură dată doctorul cel surd, colonelul, deschise uşa, băgă capul, păru speriat şi o şterse îndată...

— Ţi-o fi făcut vr'un hatîr, te cunoşteau...

— Nu mă cunoscuse niciodată. Peste patruzeci de zile, la o oră neobişnuită, uşa dela salonul vecin se deschise cu zgomot. Intră doctorul primar, generalul, un om imens, cu faţa bronzată, grozav de fioros — un fel de ciclop. Nu-l văzusem bine decît o singură dată, pe cînd trecea pe lîngă cazarmă înotînd prin noroiul oraşelului de provincie şi abia mişcîndu-şi ciobotele.

Mă postai lîngă uşă, cu ochiul în gaura cheii. Ferşalul lipsea.

După el — colonelul, comandantul batalionului meu, scurt, vioiu, cu mers de cucoş, cu figura de Napoleon. Se uitau la bolnavi, căutau parcă ceva... Simţeam că colonelul mă căuta pe mine. Nu mă văzuse dela Paşti, cînd mă pupase cel dintîiu. Ii era dor de mine... Cu inima cît un purice, îi urmăream fiecare gest, căutătură. Părea încruntat. Mai ales dezorientat, — poate fiindcă nu mă găsea, poate şi din altă pricină: colonelul, probabil, încă nu văzuse, spitalul, nu ştia că soldatul bolnav poate să stea culcat, chiar în prezenţa ofiţerului. Asta îl indigna.

Dar iată-i venind spre mine. A, ştiam!...

Ii primii în picioare, drept ca lumînarea. Cum ştiu să stea numai vânătorii. Un vînător se cunoaşte, chiar cînd e în halat de spital. Nu-i aşa ?

— Tu eşti? — mă întrebă colonelul, mirat, — mirat probabil de buna mea stare fizică, în care mă găsea: odihnit, rotunjor, rumeor, aproape rotofeiu.

— Tocmai aşa! — răspunsei: vesel, voinicişte, după reglement.

— Şi ziceţi, că-i gata? — se adresă generalului, mirîndu-se tot mai mult.

— Gata.

— Colonelul se învîrti într'un călcîiu, se apropie tăcut de mesuţa mea.

— Tu ai scuipat aici?

Mă uitai la el nedumerit.

— Ai scupiat sînge? — repetă, arătîndu-mi pe mesuţă un pahar aproape plin cu o substanţă roşie, pe care eu unul o vedeam aici pentru întîia dată. N'am avut pe mesuţă niciodată, decît vr'un pahar cu apă, sau vr'o carte.

— Tu?

— Nu, înalt nobleţea voastră.

După regulă trebuia să zic: „deloc nu", dar în spital uitasem regulele.

— Tu ai scuipat? Nu?

Intrebarea era dublă, deci ostăşeşte vorbind, nu tocmai uşoară.

— Deloc nu! Tocmai aşa, înalt-nobleţea voastră! — răspunsei de astă dată în termeni de rigoare: consacraţi, „intangibili", „inalterabili", vrînd să neg cinstit, dar încurcînd lucrurile şi mai rău.

— El a scuipat! — curmă generalul, hotărît, tăios, şi se întoarse spre uşă.

Colonelul îl urmă, supus, dar încurcat, ca Napoleon după victoria dela Borodino, lăsîndu-mă şi pe mine încurcat, nedumerit, prostit.

Am înţeles numai peste trei zile: mi se înmînă carnetul

de liberare, cu observația medicului primar: „pentru o boală, care nu cedează nici unui tratament". Ba mi se dădu și trăsură pînă la gară și, bine înțeles, biletul de tren pînă acasă...

***

Ne oprirăm în piața din centru, de unde bătrînul trebuia să plece spre gară.

— Și zi așa: el a scuipat! Ha-ha !...

— Și noul Napoleon n'a suflat o vorbă. Ca peștele! Ori nu mă credeți?...

— Se poate?... Să contrazici pe superiori?! In armată nu te joci! Da, am înțeles, au fost niște oameni buni acei doctori. Poate generalul a avut vr'un băiat, care a nemerit, cași dumneata, în „cercul de viziune al poliției"; a auzit de dumneata și a vrut să te salveze poate dela moarte. Da, un om bun; dar tocmai bunătatea aceasta... Da, au fost mulți oameni buni... Mulți. Inimi de aur! Nici o țară din lume n'a avut atîția oameni buni... Dar tocmai bunătatea aceasta ne-a adus unde sîntem! Oameni buni! Știu...

— Sînteți cu cei răi, domnule general?

— Nu, dar... noi sîntem militari!

Și tăcu, abia stăpînindu-și o lacrimă, care-i luneca totuși pe barbă, iar de acolo pe mîneca hainei.

Poate, ca să nu mai lungim vorba, hotărî să nu mai aștepte tranvaiul. Ne strînserăm mîna, ca doi prieteni, care n'au să se mai întîlnească probabil niciodată.

Cu săculețul subsuoară, gîrbovit, cu pași nehotărîți, aproape șovăind, o luă, în loc de gară, spre hotel, abia dîndu-și seamă poate, unde merge, sau de unde vine.

Plecai și eu în drumul meu, fără să-mi prea dau seama, încotro merg: străinul îmi răscolise multe amintiri, și nu știam ce să fac cu jumătatea de viață trăită cu acești oameni, și pe care eu o credeam de mult îngropată...

A. Frunză

Lirica modernă americană

Caractere generale

Pentru foarte mulți dintre noi Statele-Unite ale Americei sînt o nație materialistă, supusă puterii banului—o țară unde civilizația materială și confortul au ajuns la perfecție — dar unde sborul aerian al „muzelor" n'are ce căuta. Poezie și americanism sună barbar și pare o antinomie. Iată o opinie devenită banală și totuși cît am greși s'o luăm drept bună. America e țara contrastelor. Cine ar nesocoti puterea factorului moral, al acelui puritanism al cărui Capitală e Boston, al cărui focar sînt Statele N. E. care compun Noua Engleteră, ar judeca tot așa de fals marele popor american, cum l'ar judeca de fals dacă n'ar ține seamă de factorul sentimental, de puterea de proaspătă emotivitate, de entusiasmul nemărginit ce sălășluește în adîncul sufletului său. E aproape de necrezut și e totuși adevărat: Statele-Unite sînt singura țară din lume unde azi se citește poezie și unde poezia are o înrîurire reală asupra marelui public. Volumele de poezii se vînd în zeci de ediții cum se vînd în Europa romanele. Există reviste speciale închinate numai poeziei, ca „Poetry" de pildă: acest „magazine" condus de două femei Alice Corbin și Harriet Monroe, poete de talent amîndouă, revistă care a jucat un rol covîrșitor în desvoltarea liricei noui americane. Dar ce e mai curios poezia nu se mărginește la volume și la reviste literare, peste 300 de ziare, toate marile cotidiane au o coloană zilnic consacrată publicării unei poezii. Numeroase reviste săptăminal sau lunar îi dăruiesc cîte o pagină întreagă; poezia americană și străină e subiectul a foarte multe conferințe publice, urmărite cu cel mai viu interes. Această difuzare a poeziei, acest rol social pe care-l joacă lirismul în marea republică de peste Ocean e un fapt de care trebue să ținem seamă. Un fenomen analog s'a petrecut acum o sută de ani în Europa, cînd poezia romantică trezea un răsunet general, cînd un poem de Byron sau de Lamartine găsea ecou în toate

sufletele și creia o sensibilitate nouă. De atunci în vechiul nostru continent lucrurile s'au schimbat.

Desvoltarea burgheziei, mai ales în țările din Occident, a adus cu ea înflorirea paralelă a romanului: realist, naturalist sau psihologic. Sufletul liric european ca o protestare față de prozaismul atotstăpinitor s'a refugiat în sinul unui public restrins și dificil de esteți. Poezia pierzind contactul direct cu viața, s'a decantat devenind din ce în ce mai pură și totdeodată mai abstractă, mai grea de înțeles, mai hermetică. Părăsind natura s'a apropiat de artă: de sculptură — parnasienii; de muzică — simboliștii; de antichitate — neoclasicii; într'un cuvînt a îmbătrînit secîndu-și fondul, cizelîndu-și forma. Baudelaire, Mallarmé și acum în urmă Paul Valéry: o trinitate de nume franceze, domină sensibilitatea poeziei noui europene. Editate in ediție de lux cu tiraj restrins pentru un public și mai restrins de mandarini intelectuali, poezia adevărată a ajuns să fie în Europa — ca și matematicile superioare cu care dealtminteri are intime înrudiri — apanajul unei elite. Marele public sau e complect străin oricărei preocupări lirice sau se mulțumește cu contrafacerile cele mai ordinare ale divinei băuturi. Lucrurile stînd astfel e firesc ca poezia să nu mai aibă de mult nici o înrîurire mai adîncă în Europa și să se mulțumească de a fi pentru cei mai mulți o curiozitate venerată și prăfuită de muzeu.

Am văzut cu surprindere că nu e tot așa în America. De ce ?

Mai întîi fiindcă fenomenele de îmburghezire și de îmbătrînire a sufletului american nu s'au produs. Statele-Unite sînt și vor rămînea o țară *tînără*, cu tot avîntul de sensibilitate puternică și proaspătă pe care-l evocă termenul. Spun: și vor rămîne, fiindcă America de Nord nu e numai tînără din punct de vedere istoric ci și prin faptul rolului însemnat pe care-l joacă tineretul în viața întreaga, publică și privată, a națiunii, precum și prin ritmul tineresc păstrat de american sau americancă traiului său zilnic: muncă și distracție, chiar cînd tîmplele sale au albit de mult. S'a spus cu dreptate că America e țara tineretului și a femeei. Egalitatea reală a sexelor s'a dovedit cu totul în folosul sexului zis slab care s'a arătat a fi cel mai tare. Iată iar o cauză favorabilă desvoltării comprehensiunei lirice, înrudită mai de aproape cu sensibilitatea femeei decît cu rațiunea mai calmă a bărbatului. Cînd deschizi o antologie de poezie americană, rămîi surprins de numărul mare, foarte mare, de nume femenine ce întîlnești și de nivelul înalt al unei poezii cu care poetele europeene — cu rare și ilustre excepții nu te-au obișnuit.

Afară de aceste cauze mai vin în ajutorul vitalității liricei americane, condițiile speciale ale vieții în noul continent: intensitatea, diversitatea și amploarea fenomenelor sociale și geografice, ciocnirea impresionantă într'un cadru mai vast decît orice am putea concepe în Europa — a omului cu natura și a omului cu semenul său. Există o epică americană cum a existat pe vremea lui Homer o epică mediteraneană.

Dar înainte de a-i schița desvoltarea și caracterele, înainte de a-i măsura cît de sumar premergătorii și marii protagoniști — cred că e necesar să definim în cîteva cuvinte situația poeziei americane actuale față de poezia engleză. O constatare primordială: între amîndouă poeziile există o diferență tot atît de mare, deși scrise în aceiași limbă, cum ar fi de pildă între poezia engleză și franceză. Cînd, obișnuit cu literatura engleză, deschizi neprevenit o antologie modernă americană, ai putea crede la prima impresie că ai a face cu o literatură tradusă în englezește: nu numai fondul e cu totul străin geniului clasic britanic dar și forma mai întotdeauna e nouă: fie prin îmbogățirea și împrospătarea vocabularului și a ritmului — fie printr'un fel original, mai sintetic și mai precis, de a stringe acțiunea sau de a incondeia peisagiul. Pînă și numele sună străine: Carl Sandburg, Edna St. Vincent Millay, Max Bodenheim, Eunice Tietjens, Louis Untermeyer, James Oppenheim, Don Marquis, Babette Deutch, John Dos Passos, Pascal d'Angelo, etc... Cu timpul cetitorul își verifică impresia — și-o precizează — hotărît lucru nu e numai Atlanticul care desparte amîndouă literaturile — e ceva mai mult: nici sufletul, nici sîngele nu mai sînt aceleași, nici inspirația. Cînd se reintoarce la o antologie pur englezească, ce provinciali, ce timorați în simțiminte, ce meschini în experiență umană, îi apar acum cetitorului acei „Georgian Poets", ce strimt britanici au rămas cei care vor să reprezinte poezia metropolei, pe lingă universalitatea și puterea liricei americane țișnite din fuziunea a zece rasse și a patru culori într'o țară mai vastă ca un continent. Englezul să cînte, ca pe vremea lui Dryden, parcurile și Tamiza, viața rurală a vechii Britanii. Americanul va însufleți Pacificul, „Preria", Munții Stîncoși, Sgîriie-norii și uzinele imense. Se pare că marele suflu al literaturii engleze, care, ne-a dat pe un Chaucer, un Shakespeare, un Milton, un Shelley, a trecut într'o formă cu totul nouă Oceanul.

Ar fi greșit totuși să ne închipuim că o poezie originală americană a luat ființă odată cu declararea Independenții noului Stat. Aceasta ar fi fost o imposibilitate. Condițiile de viață în Noua Engleteră, în Statele nord-estice, care au format primul nucleu al Statelor Unite, erau prea asemănătoare din punct de vedere geografic (așezare-sol-climă) și uman (o populație de coloniști curat anglo-saxoni) cu cele din Anglia ca să nu fie și literatura lor o simplă dependență a celei engleze.

E deci explicabil ca poeți ca Longfellow, Bryant, Taylor.

Lowell, Holmes — cu ochii aţintiţi asupra Europei, a căror producte indirecte erau, să se fi integrat normal în desvoltarea naturală a literaturii britanice. Aceleaşi subiecte în aceiaşi formă clasică, aceiaşi atitudine respectabilă de „Boston gentlemen", aceiaşi lipsă mai ales de ceiace trebuia să formeze specificul american de mai tîrziu. Chiar genialul Ed. Al. Poe, el însuşi influenţat de Shelley şi de Keats, a fost de fapt un european şi imensa influenţă a artei lui poetice s'a exercitat prin mijlocirea lui Baudelaire, care i-a tradus proza, şi a lui Mallarmé care i-a transpus poezia, — mai mult asupra simboliştilor francezi şi a „poeziei pure" unui Valéry decît chiar asupra muzicalităţii mistice a unui Dante-Gabriel Rossetti sau a spiritualităţii catolice a unui Francisc Thompson. Cel mai mare poate, cel mai genial cu siguranţă, din poeţii americani a dus o viaţă penibilă de boem şi a sfîrşit tragic în mizerie şi alcoolism.

Lirismul lui — esenţa acestui lirism — a rămas străin poporului şi poeziei americane de atunci şi de mai tîrziu. Era prea european.

Walt Whitman şi Renaşterea dela 1913

Adevărata poezie americană nu s'a născut decît după puternicul cataclism al războiului civil. El a fost înaltul furnal în care s'au topit ca să se contopească într'o sinteză sufletească nouă, puritanismul anglo-saxon al Nordului victorios, cu sensualitatea aproape latină a Sudului colonial. Condiţiile morale şi materiale ale vieţii s'au schimbat, s'au lărgit. Şi pe măsură ce pionierii neînfricaţi înaintau în „preria", cucerită asupra pieilor roşii, spre Far-West şi puneau stăpînire efectivă pe Munţii Stîncoşi pînă pe coastele Pacificului şi la graniţele mexicane, procesul schimbării unei mici colonii anglo-saxone într'un vast continent locuit de un amalgam de rase s'a desăvîrşit. La o ţară nouă trebuia să corespundă o mentalitate şi o sensibilitate nouă: aceasta a fost poezia lui Walt Whitman. Whitman a fost primul poet american. Geniul lui s'a ridicat ca o putere primitivă, ca o reacţiune aproape organică a pămîntului virgin al noului continent faţă de Arcadiile academice şi de Orientul fals ce stăpînea ca un ecou întîrziat al clasicismului şi al romantismului european, lirica americană din epoca sa. Figura impunătoare a lui Whitman merită ca singură un studiu întreg. Influenţa lui a fost prodigioasă. A fost aclamat în America drept pionerul şi profetul — drept Lincolnul literaturii — şi cine ştie devoţiunea aproape religioasă pe care o poartă americanii lui Lincoln, îşi va da seama cît de preţuit e Whitman. In poezia lui Walt Whitman apar notele care vor domina în lirica americană de mai tîrziu. Apar numai, de multe ori înecate de o retorică vecină cu grandilocvenţa, de o prolixitate

verbală care il apropie de alt genial mînuitor al verbului, de Victor Hugo. La amîndoi acelaş ton profetic, aceiaşi încredere oarbă în mitul Democraţiei, aceiaşi caldă simpatie pentru mase, pentru Umanitate, acelaşi Republicanism. Dar cît de diferiţi totuşi — şi punctele de diferenţiare ne vor face să atingem tocmai americanismul unuia şi europenismul celuilalt. Victor Hugo e solemn, hieratic, întotdeauna artist. Chiar cînd vrea să fie „négligé", „son désordre est un effet de l'art" — arta lui, deşi voit revoluţionară, se sprijină pe un trecut ordonat şi clasic. E mai ales burghez : adică echilibrat. Whitman e desordonat, anarhic aproape, în forma lui barbară în care versul se împotmoleşte în proză şi proza iar se înaripă în vers. Nimic mai puţin „artistic" în sensul mediteranean, proporţionat şi arhitectural, al cuvîntului. Whitman e un torent ce aduce cu dînsul pietre, butuci şi... deodată bulgări mari de aur. Chiar cînd vrea să fie solemn — vezi că şi-a îmbrăcat fracul fără să-şi fi lepădat dedesubt bluza soioasă de muncitor. E un uvrier. Dispreţueşte trecutul, dar are încredere în viitor. Pe lîngă vasta cultură a poetului francez, el e un autodidact. Dar ce surprinzătoare putere de expresie, ce vizualitate proaspătă, ce inhibiţie primitivă faţă de natură, ce posibilitate de a da măreţie şi nobleţe fenomenelor celor mai umile, formelor celor mai banale ale vieţii.

„Pămîntul întreg pe fiecare metru pătrat e cu minuni acoperit"; scrie el şi volumului său de versuri îi dă ca titlu „Fire de iarbă".

„Cred că un fir de iarbă nu e mai puţin lucru decît munca pe care o depun călătorind stelele,
Şi la fel de desăvîrşiţi sînt o furnică şi un grăunte de nisip şi oul unei ciocîrlii.
Şi un buratec e o capo-d'operă dintre cele mai mari,
Şi murele pădurii ar putea să împodobească pridvoarele cerului
Şi şurubul cel mai mărunt din palma mea înlocueşte tot mecanismul lumii
Şi o vacă păscînd cu cap aplecat, e mai mîndră ca orice statue
Şi un şoricel e o minune destul de mare ca să facă să se cutremure sextilioane de necredincioşi".

Ca să vă daţi seama cîtă noutate şi cît dinamism, într'un cuvînt cîtă viaţă americană, aducea Walt Whitman în poeziile sale — vă voi cita următorul fragment în traducerea lui Alexandru Busuioceanu.

„Vezi, vapoarele dealungul poeziei mele navigînd,
Vezi, in poezia mea, cum vin neîncetat și cum s'așează emigranții.
Vezi, in fund, cei dintii emigranți, potecile, coliba vinătorului, luntrea îngustă, frunzele de cucuruz, ulucile și porțile făcute din topor și satele pitite sub păduri,
Vezi, de o parte marea din Apus, de cealaltă marea din Răsărit, cum vin și se retrag în poezia mea, întocmai ca pe țărmurile lor.
Vezi, cîmpuri de pășune și păduri, în poezia mea — vezi, animalele sălbatice îmblînzite — vezi, dincolo de Kaw, nenumăratele turme de bivoli păscînd iarba scurtă și cirlionțată,
Vezi, în poezia mea, orașe vaste și solide cu strade pavate, cu clădiri de fier și piatră, cu vehicule fără odihnă, și comerț,
Vezi, multicilindrica mașină de tipar — vezi telegrafu' electric întinzîndu-se dealungul continentului întreg.
Vezi, prin adîncimile Atlanticului, pulsu' Americei atingînd Europa, pulsul Europei apoi venind sigur îndărăt.
Vezi, puternica și repedea locomotivă, cum pornește gîfiind și fluerind.
Vezi, plugarii cum își ară fermele, — vezi minerii săpînd mine — vezi nenumărate fabrici,
Vezi, meșteșugarii harnici, toți șezînd în brînci și cu unelte — vezi cum se ridică dintre ei judecători superiori, filozofi și prezidenți, toți îmbrăcați în haine de meșteșugari,
Vezi-mă, bătînd așa cîmpiile și drumurile Statelor pe mine însumi, mînă'n mînă cu toți, zi și noapte, și iubit din inimă de toți,
Și-ascultă acolo marile ecouri ale cîntecelor mele — și citește semnele ce 'n sfîrșit s'au ivit.

Care sînt caracterele acestei poezii noui — măreț hotărite în liniile sale generale de Walt Whitman, adevăratul pionier al terenului defrișat de dînsul și pe care trebuia să încolțească 50 de ani mai tîrziu splendida recoltă a liricei moderne, a „Renașterei din 1931" cum au botezat-o Americanii — renaștere poetică ce se mîndrește cu numele unui Robinson și Masters, unui Sandburg și Frost, unui Lindsay și unei Amy Lowell, unei Sara Teasdale și Edna St. Vincent Millay. Care sînt notele specifice, cele care te fac să spui de la prima lectură, iată o poezie americană ?

1) Nota de realitate directă. Poetului american nu-i plac simbolurile, alegoriile care 'i ascund obrazul adevărat al lumii. Fără trecut literar greco-latin, fără moștenirea și mai grea a Renașterii, fără povara mitologiei și a pseudo-mitologiei, fără amintirea altor capo-d'opere prin care fatal un european e silit să resimtă literar ceiace americanul simte direct — poetul de peste ocean s'a liberat de școli literare și de viziuni convenționale. Indrăznesc chiar paradoxul: poetul modern american e cu atit mai poet cu cît e mai antiliterar — în sensul de mai puțin robit formelor literare gata moștenite dela înaintași.

2) Nota de vitalism dinamic — de expresie a vieții în legătură cu însăși viața trăită de noi. Vitalitatea extraordinară a acestor poeme care sînt viață condensată. Dramatismul lor intern, străin și de psihologia uscată a analizei subtile și de caracterul melodramatic al faptului divers brutal. E viața recreată prin viață.

„It takes life to love, Life !"

„Trebue o viață ca să îndrăgești viața", ne spune Lucinda Matlock, eroina unei poezii de Edgar Lee Masters.

3) Nota de umanism, — de omenire dar și de interes uman, de pasiune umană. Nu e artă pentru artă, e artă pentru oameni. Natura e doar un cadru pentru bucuria și mai ales durerea omului. Omul văzut nu ca eroul tragediilor clasice sau ca ingerul sau demonul drag romantismului. Nu ca un ce excepțional — nu ca axul în jurul căruia se mișcă universul. Ci omul așa cum e el, cu micimile și cu mărimile sale. Omul privit în uzină, la plug, în dughiană, acasă. Bărbatul și femeia, părintele și copilul. Poezia tragicului cotidian. Atît de mare e puterea de emotivitate a liricei americane încît reușește să ne intereseze adînc la eroi umili — care n'au nici măcar umilința creștină și poetică a lui Francisc Jammes — ci umilința cenușie a vieții anonime. Și totuși acești eroi ai lui Robinson, ai lui Masters, ai lui Frost — aceste suflete simple ajung prin acea notă de realitate ce o păstrează, prin acea putere de viață condensată, ce o au, să ne miște tot atita cît ne impresionează un Hamlet, un Faust, un Don Juan al literaturilor europeene. Sîntem în fața unei epice noui, care corespunde unei desvoltări noui a omenirei. Ceiace a încercat Walt Whitman fără să reușească deplin — l'a împiedicat retorismul și o oarecare poză romantică în atitudinea sa conștientă de profet — au desăvîrșit-o urmașii lui. Ne-au dat poezia democrației moderne. Nu poezia care cîntă democrația ci aceia care o oglindește transfigurată și adîncită prin artă.

Acestor caractere de realitate directă, de vitalism dinamic, de uman aș vrea să le adaog încă două note, foarte americane în dozarea lor: simplitatea acestei poezii și în același timp noblețea ei sufletească. Poetul american (mă gîndesc la cei mari și reprezentativi) e simplu fără a fi banal,

e realist fără a fi vulgar. Poezia americană atinge toate subiectele, nu fuge de sensualism, nu e teamă chiar de scabros — dar felul de a le trata, seriozitatea şi simpatia largă a poetului faţă de subiect, îl împiedică de a fi frivol şi îl fereşte de obscenitate. Două păcate de care n'au scăpat literaturile cele mai mari europeene.

4) In fine, preciziunea acestei poezii e poate ce frapează mai mult pe un cititor obişnuit cu divagaţia liricei europeene. Acestui fond poetic s'a adoptat admirabil versul american, fie că a păstrat cadrul clasic (Robinson), fie că a adaptat versul alb (Frost), fie că a uzat de versul liber, (Emily Dikinson, Sandburg, Masters), fie de cel polifonic (Amy Lowell), fie că a uzat de o curioasă împletire a versului cu motivul muzical (Vachel Lindsay).

Acestei eliberări a formei, i-a corespuns o desăvirşită revoluţie în limbajul poetic. Vechiul limbaj nobil al versului, „Graiul lui Apollo" a fost detronat.

Cuvintele pompoase, dar îmbătrinite şi sărăcite, consacrate Muzelor de saloane şi academiei au trebuit să facă loc vorbelor din stradă, de pe cîmp, din uzină, urgisitelor cuvinte obişnuite şi simple — dar pline de viaţă, dar proaspete şi puternice. O astfel de poezie n'avea nevoe nici să se izoleze printre esteţi, nici să-şi coboare fruntea spre popor ca să fie înţeleasă. Publicul mare, masa oamenilor a venit la dînsa natural, căci nu era decît, proectată prin artă într'o limbă cunoscută, propria lui icoană minunată ce i se oferea.

Ion Pillat

Invitaţie absurdă

Hai, vino...
Vino mai curînd să vezi
Minunea'n care, numai tu nu crezi...
Să vezi cum cerul vesel se coboară
Şi muntele 'ncruntat cum se ridică
Să prindă cea din urmă zi de vară
Şi cel din urmă zbor de rîndunică...

Hai, vino...
Vino mai curînd s'asculţi
Nemulţumirea celor mici şi mulţi—
Că verile nu ţin de cît trei luni
Şi'n viaţa unui an, trei luni nu sunt
De cît exact trei palme de pămînt
Pe care flămînzesc nouă nebuni...

Hai, vino...
Vino mai curînd să'nveţi
Să furi secretul morţilor poeţi —
Să 'nveţi să mori cînd nu vrei să trăeşti
Şi să trăeşti, numai după ce mori
Iar după moartea ta, să te 'ntregeşti
Cu restul celorl'alţi nemuritori.

Hai, vino...
Vino mai curînd să simți
Plăcerea celor 30 de arginți
Să-ți legi la gard, năravul de ateu
Și travestit în cel ce-ai vrea să fii
Să-l poți cinsti cu-o halbă, pe bunul Dumnezeu...
Hai, vino...
Vino mai curind...
Nu vrei să vii?...

1932 **Ion Minulescu**

Istoria presei romîne din Banat[1]

PARTEA I

PANA LA RAZBOIUL MONDIAL DIN 1914

I. Presa Politică

Am văzut că în redacția ziarului „Albina" din Viena și din Budapesta, susținută din fondurile puse la dispoziție de familia Mocioni din Banat și redactată de Vicențiu Babeș, s'au format cei dintîi ziariști bănățeni de profesie. Datorită acestei pleiade de gazetari și datorită acelora, care s'au grupat in jurul lor, presa romînă a putut să-și intindă rădăcinile sale mai adînci și în Banat.

Cele dintîi gazete apar la Timișoara, dar ele nu sînt ziare politice, ci una este „Priculici" o revistă săptăminală umoristică publicată de Pavel Rotariu in 1874—1875 și alta este „Higiena și Școla" o revistă de medicină populară bilunară sau mai bine zis „fóia pentru sănătate, morbi, educațiune și instrucțiune" editată și redactată in anii 1876 și următorii de dr. Pavel Vasici, un ziarist și scriitor bănățean de valoare, care redactase și ziarul „Telegraful Romîn" în anii 1853—1856.

Gazeta politică propriu zisă este fondată abia în 1880, cînd protopopul Timișorii Meletie Dreghici împreună cu ginerele său Pavel Rotariu, care făcuse o bună școală ziaristică la „Albina" din Viena, au scos la Timișoara „Luminatoriul" cel dintîi ziar politic romînesc al Banatului, care a apărut timp de 14 ani neintrerupt, iar în 1894 schimbîndu-și titlul in „Dreptatea" a devenit ziar cotidian și a apărut zilnic în cite 8—12 pagini pînă in 1898.

Tot în 1880 apare și la Lugoj o gazetă „Deșteptarea" redactată de Josif Tempea, dar aceasta nu este un ziar politic romînesc, ci este un ziar beletristic, științific, economic și umoristic.

[1] Vezi „Viața Romînească" No. 7 și 8.

Prin urmare fondatorii presei de politică național romînească sunt Meletie Dreghici și Pavel Rotariu și această presă a stat totdeauna în serviciul partidului național romîn.

Față de această presă națională a mai existat în Banat sau au mai scos unii bănățeni și o altă presă romînească independentă sau cu un program mai moderat, cum este de exemplu ziarul „Viitorul" care a apărut la Budapesta în anii 1883—1885, fiind redactat de Zamfir Rozescu și de bănățeanul Dr. C. Diaconovich, și stînd în serviciul partidului moderat de sub conducerea lui Dr. Josif Gall, fostul deputat ani de-a rîndul al circumscripției Recaș. A mai apărut la Caransebeș și ziarul „Severinul" a lui Burdia, care însă stătea în serviciul guvernului maghiar.

1. Ziarele din Timișoara

a) *„Luminatoriul" (1880—1894)*

După apariția revistei „Priculici", Pavel Rotariu a căutat să adune pe toți fruntașii vieții noastre publice romînești din regiunea Timișorii în jurul ideii înființării unui ziar politic romînesc în capitala Banatului. Au trebuit să treacă cîțiva ani de frămîntări și de tratative, pînă ce Pavel Rotariu, sprijiint mai mult pe autoritatea morală a socrului său Meletie Dreghici, dar mai ales la îndemnul acestuia, s'a hotărît să pună capăt acestor frămîntări prin scoaterea pe cont propriu a ziarului „Luminatoriul". Primul număr al acestui ziar apare la Timișoara în ziua de 5/17 Martie 1880. Proprietarul ziarului era protopopul Meletie Dreghici, iar editor și redactor era Pavel Rotariu. „Luminatoriul" a fost tipărit la tipografia diecezană catolică a Cenadului și apărea de 2 ori pe săptămînă, Miercurea și Simbăta, apoi în anii 1885—1886 de 3 ori pe săptămînă și la sfîrșit iar de 2 ori. Fiecare exemplar avea 4 pagini și purta în fruntea primei pagini devizele: „Luminează-te și vei fi" și „Voește și vei putea". Titlul complect al ziarului era: „Luminatoriului, organu pentru politica, literatura, etc.". Abonamentul la început a fost de 8 florini pe an, apoi de 10 fl., la sfîrșit iar 8 fl.

Să vedem acum care era programul ziarului „Luminatoriul?"

Programul ziarului „Luminatoriul"

In numărul prim Pavel Rotariu publică sub semnătura de „redactorul" un articol de fond în care arată cum s'a născut această gazetă romînească și ce scop urmărește. Scrie că „După multe conferări, contielegeri, chiar și jertfe făcute din partea onorat. intielegintie romane, întru edarea acestei foi, am ajunsu in fine a publica primul nr. al Luminatoriului... Nisuintiele si intentiunile nóstre sunt curatu natiunale romane si prin urmare adevaratu patriotice, pre cum se póte observa din program'a nóstra". Este de remarcat ortografia în care este scris acest articol, sau mai bine zis în care este tipărit articolul, fiindcă această ortografie se datorește mai ales lipsei de caractere romînești între literile tipografiilor de atunci. Pavel Rotariu mai arătă în articolul său de fond, că prin publicarea acestei gazete nu înțelege să facă concurență celorlalte gazete romînești existente pe vremea aceia, ci vrea numai „a inmulti numerul luptatoriloru nationali cu unul". Ziarul se adresează către întreaga preoțime, învățătorime și către întreg poporul romînesc, declarînd că-i va fi un „sinceru aperatoriu, luminatoriu si sfatuitoriu, adeca: unu spriginu de care tocmai in timpuri grele, in timpuri de neajungeri, in timpuri de suferintie, are cea mai mare si cea mai urgenta trebuintia si lipsa". Și articolul se inchee cu o confesiune din partea lui Pavel Rotariu că el nu urmărește prin scoaterea acestui ziar vre-un cîștig material, ci va fi fericit dacă va putea să-și acopere cheltuelile de editare. Dar niciodată n'a putut să ajungă în această situație fericită să mai scoată și venituri din publicarea ziarului său. Aceasta o mărturisește chiar el în autobiografia sa cînd spune că „din toată afacerea cu „Luminatoriul" m'am ales cu satisfacția morală că „Luminatoriul" a fost prima foaie romînească în Timișoara, în colo am rămas zdrobit, călicit și urgisit", și că această gazetă a însemnat pentru el „jertfă de timp, de bani, amărăciune, ură și pismă".

Programul „Luminatoriului" era următorul:

„*I. Pe teren public-politic:* Avînd în vedere instituțiunile actuale de stat, în cuprinsul discuțiunilor sale va trage toate afacerile interne și externe ale patriei, insistînd la regularea lor astfel, ca dintrînsa să rezulte ușurarea sarcinelor publice și înlesnirea progresului comun, prin urmare: a bunei stări și fericiri comune.

„*II. Pe terenul național:* Stăruind cu toată decisivitatea la riguroasa împlinire a legilor sustătătoare care se inspire și propage adevăratul patriotism pe baza principiului de egală îndreptățire a popoarelor conlocuitoare pe teritoriul Coroanei S-tului Stefan.

„*III. Pe terenul administrativ:* Va insista la o astfel de autonomie a Comitatelor, care într'adevăr să facă decisivă vocea poporului purtător de sarcine; pe lîngă aceasta va pleda pentru moralitatea diregătorilor publici, combătînd în mod loial și legal orice abuz ce s'ar arăta pe acest teren.

„*IV. Pe terenul cultural-bisericesc:* Va stărui pe lîngă autonomia bisericilor și instrucțiunea națională-confesiona-

lă, insistînd cu toată tăria pentru respectarea drepturilor ambelor biserici romîne.

„V. Pe terenul economic, comercial și industrial: Va cerceta piedicele dezvoltării și ale progresului; va cere delăturarea acelora, va căuta și recomanda mijloacele cele mai bune pentru progresul general și particular.

„VI. Peste tot: Foaia va fi condusă de principii democratice, moderate, adică treptat aplicînde. Scopul ei va fi: a atrage, apropia și consolida spiritele, a le concentra activitatea, spre deșteptarea conștiinței naționale, prin urmare polemiile personale nu se vor admite".

Prin urmare vedem că „Luminatoriul" a pornit cu un program foarte complex, punîndu-și o serie întreagă de probleme de rezolvat, dar fixîndu-și în acelaș timp o atitudine bine hotărîtă cu privire la toate chestiunile care interesau neamul nostru de atunci. Un lucru însă putem desprinde din acest program, care era de altfel caracteristica ideologiei ziarelor romînești din acea epocă, și anume că politica romînească era mai moderată și toate realizările naționale urmărite de Romînii de atunci erau orientate și canalizate in cadrul îngust al stării legale unguresti și al evoluțiilor treptate. Este adevărat că această atitudine moderată n'a întîrziat să se transforme într'o luptă deschisă contra regimului maghiar în momentul cînd partidul național romîn era constituit și programul său stabilit.

Anul 1881 poate cel mai important an în istoria politică a Romînilor din Transilvania, este începutul unei vieți publice romînești pe baze organizate și solide, este începutul unei ere naționale. In acest an s'a pus temelia partidului național romîn. Fruntașii noștri din Ardeal sub conducerea lui Partenie Cosma au hotărît într'o consfătuire ținută în casa acestuia la Sibiu convocarea unei conferințe electorale la care poporul romîn din Monarchie să-și trimită delegați aleși pe circumscripții cu mandatul ca să aducă hotărîri în numele întregului neam romînesc de dincoace de Carpați. Și compunerea conferinței constitutive a partidului național pe baze electorale era necesară din motivul că Ungurii să nu mai poată spune că hotărîrile aduse de intelectualii romîni, nu sunt decît niște manifestații de nemulțumiri din partea unor romîni care vreau să facă politică naționalistă și n'au nimic comun cu aspirațiunile poporului romîn. Această conferință electorală care s'a întrunit la Sibiu în zilele de 12—14 Maiu 1881, și la care au luat parte 103 delegați din părțile Ardealului și 52 delegați din Banat și celelalte părți ale Ungariei, era așa zicînd un adevărat parlament romînesc, fiindcă membrii lui erau aleși direct pe circumscripții de către poporul romîn. Și în această conferință electorală s'au pus bazele partidului național romîn, iar pentru elaborarea programului, conferința a delegat din sinul ei o comisie de 30, al cărei raportor era Vicențiu Babeș și din care făcea parte și Pavel Rotariu, Coriolan Brediceanu, etc. Comisiunea de 30 în urma raportului făcut de Vicențiu Babeș a primit cu unanimitate următoarele puncte, care constituiau programul partidului național romîn și care erau adoptate apoi ca puncte de program și de Pavel Rotariu pentru ziarul „Luminatoriul":

„Partidul național va lucra pe teren legal pentru exoperarea următoarelor drepturi:

1. Incît privește Transilvania, recîștigarea autonomiei sale.

2. Introducerea ex-lege a uzului limbii romîne la toate ținuturile locuite de Romîni, atît la administrație, cît și la justiție.

3. In ținuturile locuite de Romîni aplicarea de funcționari romîni, iar dintre neromîni numai de aceia, care știu vorbi și scrie romînește și care cunosc moravurile poporului romîn, și delăturarea uzului de astăzi, de a se aplica ca amploiați indivizi necunoscuți și necunoscători de popor.

4. Revizuirea legii despre egala îndreptățire a naționalităților în favoarea acestora, loiala și reala executare a tuturor legilor.

5. Eluptarea și susținerea autonomiei bisericilor și școalelor confesionale, ca a unor chestiuni curat de naționalitate. Provederea din visteria statului a școalelor romîne și a altor institute de cultură națională în proporțiune cu sacrificiile de sînge și avere ce le aduce naționalitatea romînă pentru patrie, avînd de a se delătura legile și ordinațiunile, care se contrariază desvoltării naționale.

6. Crearea unei legi electorale pe baza sufragiului universal, sau cel puțin ca fiecare cetățean, care e supus la dare directă, să fie investit cu drept de alegere.

7. Fiindcă prosperitatea statului e condiționată dela mulțămirea tuturor civilor săi, iar prin protejarea unei naționalități și suprimarea celorlalte se provoacă nemulțămire, se turbură liniștea civilor de stat și se nutrește ură reciprocă: partidul național va lupta contra tuturor tendințelor de maghiarizare manifestate din partea organelor statului pe cale directă și indirectă, ca în contra unor fapte nepatriotice.

8. In chestiunile libertăților publice peste tot, precum și a reformelor necesare în administrațiunea publică, și mai ales în situațiunea economică financiară, respectivă în privința sarcinelor publice, devenite ne mai suportabile, partidul național va conlucra frățește cu toți aceia, care mai vîrtos vor ținea cont de interesele și bunăstarea poporului peste tot.

9. Chestiunea dualismului nefiind astăzi la ordinea zi-

lei, partidul național își rezervă a se pronunța asupra ei la timpul său".

***

Acest program al partidului național romin adoptat și de ziarul „Luminatoriul" a rămas mereu pe punctul de conduită al acestui ziar și „Luminatoriul" a luptat încontinuu pentru izbînda și realizarea lui pînă la încetarea apariției sale, adică pînă la 12 Ianuarie 1894, cînd s'a înființat la Timișoara în locul acestui ziar un mare cotidian sub denumirea de „Dreptatea".

Cum a fost „Luminatoriul" primit de cititori

Pavel Rotariu înainte de a scoate gazeta, a lansat un apel către toți Rominii bănățeni prin care anunțînd apariția ziarului „Luminatoriul" îi roagă să sprijinească această gazetă prin semnarea de abonamente. S'au găsit însă și de aceia care n'au vrut să se aboneze pînă ce nu văd mai întîi gazeta. Dar odată ce „Luminatoriul" a apărut și a fost răspîndit în tot Banatul, lumea doritoare de slovă romînească n'a întîrziat să-și manifesteze bucuria și mulțumirea că în sfîrșit au și Bănățenii o gazetă romînească. Pavel Rotariu a primit scrisori de felicitare din toate părțile, iar la Lugoj sosirea „Luminatoriului" a stîrnit o impresie adîncă, ceiace se vede mai ales dintr'o corespondență primită de Pavel Rotariu din Lugoj.

Iată ce spune această corespondență:

„Intre Rominii din părțile bănățene, Lugojenii au sprijinit în mare parte ideia înfrățirii unui jurnal romîn politic în Timișoara. Acu cînd acel jurnal ne stă înainte, ne bucurăm din inimă a vedea realizată o dorință atît de arzătoare, în timp așa de scurt... In Lugoj avem patru ziare, dar acelea nu corespund intereselor noastre, căci cu ignorarea Rominilor, sau cu tendințe opuse intereselor noastre, nu pot reprezenta opinia publică romînă într'un comitat mai tot romîn..."

Cea mai impresionantă scrisoare a primit-o însă Pavel Rotariu dela un corespondent din Oravița, scrisoare datată din 18 Martie 1880 și publicată sub inițialele de *c. r.* în nr. 2 al gazetei sale. Din această scrisoare se vede, că „Luminatoriul" nu numai că a produs o profundă mulțumire între Rominii cărășeni, dar mai ales că această gazetă a reușit să corespundă dorinții unei provincii întregi și nu s'a limitat să fie un organ de publicistică numai pentru regiunea Timișorii. Iată textul introductiv al corespondenței din Oravița:

„Salutăm cu bucurie apariția Luminatoriului și sperăm că dînsul va ocupa cu demnitate locul său în jurnalistica provincială. Sunt timpuri posomorite în care Luminatoriul se aprinde; — flacăra sa va fi bîntuită și aruncată de vifore mici și mari; — credem însă că ori încotro va mîna-o vîntul, el va vedera și va da direcțiune multor fruntași, care și-au pierdut compasul și cu lopețile frînte nu mai știu încotro-și conduc luntrița, dacă au avut tăria a rezista la chiemarea sirenelor, ce sunt multe și cîntă pe limba lor. Destul rușinea ne-a roșit obrazul, cumcă în „Banatul" cel vestit, unde Rominii sunt în așa preponderență, să poată exista atîta spurdă de jurnale străine nouă, după limbă și interese, și acele jurnale în parte mare să le susținem noi înșine, fără să ne aducem aminte că cu banii noștri am putea avea și noi un jurnal al nostru, care să apere interesele noastre. Este timpul suprem pentru a ne îngriji și noi pentru mijloace mai estetice de cultură. Tot terenul de activitate națională ni s'a retras la cele bisericești și ici-colea la cîte o casină, cîte o reuniune de cîntări. Aceste sunt bune și absolut necesare, dar dacă lipsește impulsul din afară, mai la urmă și în partea asta voința lîncezește; — acest impuls îl poate da numai publicistica bine condusă..."

Din această scrisoare se vede care era starea publicisticii bănățene în momentul cînd „Luminatoriul" a văzut lumina zilei. In Banat apăreau o mulțime de ziare străine și Rominii, care n'aveau nici o gazetă romînească, au fost nevoiți să citească presa străină pentru ca să se informeze asupra evenimentelor locale și generale, mai ales că ziarele romînești care apăreau în Ardeal nu se puteau ocupa în mod special de interesele Bănățenilor.

Este deci natural că în jurnalul „Luminatoriului" s'au grupat aproape toți intelectualii bănățeni și coloanele lui erau pline și de articole scrise de fruntașii vieții noastre publice din celelalte centre ale Banatului. Prin urmare din punct de vedere redacțional „Luminatoriul" se prezenta foarte bine. Un singur lucru îi lipsea, și anume baza materială sau cel puțin ajutorul bănesc al publicului cititor, care nu se grăbea să semneze sau să plătească abonamentul. Și atunci Pavel Rotariu luptîndu-se cu greutățile materiale ale începutului, s'a văzut nevoit ca la 7 Aprilie 1880 să lanseze către public o „Invitare la abonament":

„...In scurtul timp al existenței de 4 numere, Onor. public a avut ocaziunea a se convinge că Luminatoriul nu este creațiune particulară speculativă, ci el dispune de numeroase și frumoase puteri spirituale ce-l nutresc și-i dau viață; — va să zică: cumcă un consorțiu frumos de inteligență l-a întemeiat, în interesul public național romîn... Fie consorțiul acesta cît de mic, cît de slab, oare nu merită el să crească, să sporească, să se întărească? Oare un romîn de inimă și spirit, poate-se reține a nu intra în sinul lui, și a nu i se face părtaș? Nu se poate; noi nu credem în posibilitatea reținerii, fiind convinsi, că toți Rominii văd, cumcă neromînii din a-

ceastă țară numără zeci, ba secole de ani de cînd își au organele lor publice, în limba lor, prin care se luminează, se înțeleg și se apără, — pînă cînd Romînii abia după mii și sute de ani văd unul înființîndu-se în ținutul lor, și luptîndu-se cu multe și mari greutăți pentru existență. Cum s'ar putea dar, ca să nu sprijinească ei și să nu se asocieze cu confrații lor?"

Dar ori cîte insistențe și mijloace de propagandă a întrebuințat Pavel Rotariu pentru răspîndirea gazetei sale, ea n'a putut să depășească numărul de 500 abonați, iar costul abonamentelor încasate dela aceștia n'au acoperit nici cheltuelile de regie, astfel încît Pavel Rotariu era nevoit pe lîngă jertfe bănești să lucreze singur la această gazetă, să o redacteze, să-i facă corectură, să o administreze și să-i facă expediția. Singurul ajutor pe care îl avea și pe care se putea bizui era socrul său protopopul Meletie Dreghici. Pavel Rotariu a cheltuit mulți bani cu susținerea gazetei sale, dar pe lîngă acestea a mai trebuit să suporte și vre-o 1200 florini cheltueli ce le-a avut cu un proces de presă.

Din Ianuarie 1886 colaborează la „Luminatoriul" și *Ion Valeriu Barcianu*, care a publicat la Timișoara în anul 1889 o broșură despre „Procesul de presă al Luminatoriului pertractat înaintea Curții cu jurați din Arad în 31 Iulie 1889"

In anii 1886—1887 „Luminatoriul" avea și un supliment, anume revista juridică pentru popularizarea științei dreptului public și privat „Advocatul poporal", despre care voiu vorbi într'un alt capitol al prezentei istorii.

Biografia lui Meletie Dreghici

Se cuvine ca să spun în acest loc și cîteva cuvinte despre Meletie Dreghici, protopopul gr.-ortodox al Timișorii, care era sprijinitorul și părintele sufletesc al ziarului „Luminatoriul".

Meletie Dreghici este fiul preotului din Comloșul-Mare (județul Torontal). A urmat dreptul și a trecut examenul de avocat la Budapesta. A studiat însă și teologia. La început a fost avocatul domeniului familiei Nako din Comloșul-Mare, dar după cîțiva ani s'a hirotonit ca preot și a servit de capelan pe lîngă tatăl său. Nu peste mult a fost numit protopop al tractului Jebel, unde a continuat să locuiască și în timpul cît era protopop al Buziașului, numit mai tîrziu în această calitate în urma mutării protopopiatului dela Jebel la Buziaș. Incă înainte de despărțirea erarhică Meletie Dreghici a fost numit protopop al Timișorii, unde a servit în această calitate pînă la moarte. Ca protopop a luat parte la sinoadele diecezane și la congresele național-bisericești. Era un om foarte impozant și autoritar, de aceia a știut să țină disciplină de fer în rîndurile preoților din protopopiatul său și a știut să se impună cu multă demnitate și înaintea străinilor. Meletie Dreghici este îngropat la Timișoara. Lucrările lui sunt:

1. „Care sînt literile romîne ?" o mică broșură de 12 pagini tipărită cu caractere cirilice la „Tipografia eresilor lui Baichel" în Timișoara. Broșura este terminată cu cuvintele : „Scrisam în Timișoara în 15 Noembrie 1855. Meletiu Dreghici".

2. „Istori'a Ungariei, în compendiu" un mic manual de 30 pagini apărut în „Editur'a și proprietatea alumneului rom. naț. din Timișoara" și tipărită în anul 1871 la tipografia lui Em. Blau. Alumneul era un cămin pentru elevii de școală înființat în Timișoara-Fabric și susținut cu ajutorul lui Meletie Dreghici, Pavel Rotariu, Emanoil Ungureanu, etc.

3. „Estrasu scurtu din Istoria naturală și Șciinți'a naturei pe sém'a școleloru poporale"; un alt manual de 16 pagini apărut în aceiaș editură a alumneului și tipărită la Timișoara în anul 1871 tot la tipografia lui Em. Blau.

4. „Escerpte. Din îndreptarea legii (Pravila) și din Nomocanonu în privinți'a causeloru matrimoniali și disciplinari preotiesci". Tipărit în Timișoara în anul 1871 în tipografia lui Em. Blau. Această broșură de 31 pagini tratează despre „nuntă, cuscrie, cununie, despre despartirea pe unu timpu dela patu și masa, despre causele disciplinarie preotiesci".

5. „Legile Bisericesci în modu estrativu și splicativu: I. Dirreptariului, II. Nomocanonulu, III. Canonele St. Parinti singulari, și IV. Epistolele sinodului africanu catra Pap'a Romei. O lucrare voluminoasă de 210 pagini tipărită la Timișoara în 1873 la „Tipografi'a Diecezii Cianadiane".

6. „Descrierea Banatului de Griselini" tipărită la Timișoara în anul 1881 pe 102 pagini.

7. „Istoria Adunărilor bisericesci, compusă din opuri vechi bisericesci". Tipărită la Timișoara, în anul 1885. Această lucrare a fost publicată continuativ în ziarul „Luminatoriul".

Toate lucrările de mai sus se găsesc în Biblioteca Municipiului Timișoara.

b) *„Timișiana" (1885).*

La 13 Aprilie 1885 apare la Timișoara o nouă gazetă romînească intitulată „Timișiana", dar aceasta nu era propriu zis un ziar politic, ci o revistă săptămînală ilustrată de economie și literatură romînă. Gazeta aceasta apărea în fiecare Duminică mai mult sub formă de revistă în cîte 8—10 pagini și purta ca subtitlu: „foia pentru trebuințele poporului romîn". „Timișana" era un organ de publicistică romînească, care complecta cele publicate de „Luminatoriul" cu articole asupra cărora acesta din urmă nu putea să se extindă. Editor și redactor responzabil a fost Teodor V. Păcățeanu. S'a tipărit „cu tiparul lui Emil Hössler în Timișoara (Ceate. strd'a Zápolya, cas'a Macsonyi)" și redacția și administrația era chiar în locuința lui Păcățeanu din Timișoara Elisabetin str. Alexandru Odobescu 49 (Schwanengasse 49), unde erau „a se adresa tòte corespondințiele pre cum și banii de prenumerațiune". Prețul unui număr era de 10 crițari, iar abonamentul era de 4 florini pe an în Austro-Ungaria, iar pentru străinătate 14 franci. Anunțurile se publicau cu 6 crițari de fiecare rînd și timbrul de 30 crițari pentru fiecare publicație. De la începutul anului 1886 „Timișana" și-a schimbat titlul și a început să apară sub numele de „Gazeta Poporului".

(Va urma)

Dr. Aurel Cosma jr.

Cutreerînd Bulgaria...

Cred că nu divulg nici o taină şi nu anunţ nici o noutate, dacă afirm că nu ne cunoaştem suficient vecinii. Totdeauna ne-a atras Occidentul. Mulţi dintre noi cunosc mai bine Parisul decît Bucureştii. In ce priveşte vecinii şi statele limitrofe, au crezut că nu merită să ne deranjăm. Ne-am mulţumit cu informaţii de ansamblu şi zeflemele: Rusul bea vodcă, Bulgarul mănîncă iaurt, Sîrbul cultivă rîmători, Polonezul dansează mazurca, Cehul e şef de orchestră, iar Maghiarul... Despre Maghiari eram totuşi mai bine informaţi.

Dela războı încoace, lucrurile s'au schimbat. Situaţia noastră ne impune o atitudine şi o atenţie deosebită şi faţă de stările de lucruri din jurul nostru. Dela foişorul dela Geneva se văd culmile munţilor, dar nu se văd văile şi trecătorile. Casa vecinului nu se poate cunoaşte numai după faţadă: trebue să intri înăuntru, să vezi odăile şi mobilierul, să te urci în pod şi să te cobori în subsol... Altminteri repeţi gestul călătorului englez care zărind pe pămîntul Franţei o femee cu părul roş, a notat în carnetul său: In Franţa toate femeile au părul roş.

***

Am cetit deunăzi corespondenţa unui ziarist turc care a vizitat Bulgaria. Confratele din Istambul mărturiseşte că a fost surprins să constaţe că nu toţi Bulgarii sînt lăptari. El certifică, cu satisfacţie, că la trenurile bulgare e ataşat un vagon-restaurant; că feţele de mese sînt albe ca laptele; tacîmurile curate; mîncarea suficientă şi ieftină. Mai mult decît atît: la teatrul din Sofia, o clădire impozantă şi modernă, a văzut artişti de talent şi Bulgari în smoking care păreau să aibe şi alte preocupări decît fabricarea iaurtului şi a caşcavalului.

Fireşte, nu m'am dus în Bulgaria cu idei preconcepute. Recunosc însă că am avut multe surprize, deşi am mai fost în Bulgaria, dar sînt vre-o 20 de ani de atunci...

***

Ceiace m'a impresionat în primul rînd e că Bulgarii ne cunosc mai bine decît îi cunoaştem. Aici e cheia de boltă: ne cunosc, deci ne apreciază.

De unde provine această simpatie destul de răspîndită ?

— Foarte simplu! In curs de zeci de ani, sute şi mii de grădinari şi plugari bulgari au muncit, au cîştigat şi au trăit în Romînia. Au venit în contact cu toate straturile populaţiei romîne, s'au deprins cu obiceiurile şi cu limba noastră şi ne-au părăsit cu o impresie bună, în genere.

Iată o vorbă care circulă în toată Bulgaria, şi care ne documentează pe deplin :

Bucureşi, Bucureşi !...
S kotki da ureş,
V Bucureşi da umreş.

Traduc :

Bucureşti, Bucureşti !...
Cu pisici să ari —
Şi la Bucureşti să mori.

E limpede: ţăranul bulgar, care a fost pe la noi, preferă orice muncă numai să trăiască în Romînia. Mai mult decît atît: are chiar nobila ambiţie — să moară la Bucureşti...

Se repetă parcă vechea zicătoare italienească: *veder Napoli e poi morire*. In care altă ţară vecină, sau din Occident, ni s'a făcut vreodată o declaraţie de dragoste mai sinceră — fiindcă ţîşneşte din inima unui om simplu — şi mai agreabilă pentru urechea noastră !

Bulgarul ne cunoaşte atît de bine, încît ne iartă pînă şi defectele. Lărgirea noastră — ca să nu zic: mînă spartă — îl atrage şi-l agită pe Bulgarul frugal şi econom. Iată o vorbă înaripată, într'un jargon bulgaro-romîn, în care ironia se împleteşte cu admiraţia:

Bucureşi, Bucureşi !
Punga scutureşi...

Răsărite din acelaşi pămînt din care răsar zicătorile, aceste sentinţe populare şi-au păstrat frăgezimea şi nu s'au spălăcit în arşiţa evenimentelor din ultimul pătrar de veac.

E foarte greu să-l convingi pe un Bulgar că oraşul de pe malurile Dîmboviţei nu e chiar Parisul în miniatură. Sexul frumos de pe celalt mal al Dunărei nu are decît o slăbiciune: să se îmbrace la *Bucureşi*. Se fabrică, fără îndoială, mătase mai bună în Bulgaria, dar mătasa dela Bucureşti e mai —

șic. Bulgarul face economii la el acasă, ca să-și scuture punga la București...

Straniu: unicul Bulgar care poartă, în mod impecabil, monoclu în capitala Bulgariei, e un absolvent al liceului din Craiova. Cel mai important director de ziare din Bulgaria, care a introdus rotativa și a sporit tirajul, e licențiat al universității din București și vechi prieten al regretatului Const. Mille.

Evident, toate astea sînt imponderente fără importanță... Totuși, n'ar trebui să trecem cu vederea peste ele, căci resfring o anumită forță de atracțiune, nebănuită, care ar merita să fie cultivată.

Pe canavaua simpatiei se brodează prietenia — și prietenii sînt atît de rari...

* * *

Sînt lucruri care nu se șterg și nu se uită. Și Bulgarii n'au uitat ospitalitatea pe care am oferit'o mișcării lor revoluționare și de liberare. Eroii naționali, în frunte cu poeții Boteff și Karaveloff, au activat în Romînia și s'au bucurat de sprijinul și simpatiile Romînilor. Nu mai vorbesc de trecutul istoric și de războiul de neatîrnare. Orice Bulgar cultivat nu neagă acest lucru. Prof. Paraschiv Stoianoff a arătat într'un articol, reprodus in foiletonul „Adeverului", rolul pe care l'au jucat studenții bulgari la inaugurarea facultăților de medicină din București.

* * *

Cu limba romînească poți să hoinărești în toată Bulgaria, fără nici o dificultate: pretutindeni vei găsi un Bulgar care vorbește sau înțelege limba noastră.

Iar dacă ți-e dragă liniștea, nu vorbi romînește nici pe stradă, nici în tramvai, nici la cafenea... Altminteri riști să fii numaidecît acostat:

— Aa !... D-ta vii dela București ?... Il cunoști pe fratemeu Stanciu din Gabroveni, sau pe cumnatul meu Niculescu din Ploești ?... Stă de mulți ani în Romînia... și eu am trăit în Romînia...

Pe peronul gării din Plevna mă oprește un țăran:

— Domnule, aud că vorbești romînește... Și eu vorbesc romînește... Ași vrea să cumpăr o trăsură frumoasă ca la București... (Pe semne că n'a mai fost de mult pe la noi). Nu vezi ce birje sînt pe aici... nu cumva știi ce preț au acum ?

Un orășean îmi întinde mîna amical și mă întreabă ce mai face d. Mihalache și dacă d. Halippa e și el ministru... Apoi mă roagă să-l prezint d-lui Vasile Stoica... Ține numaidecît să-i strîngă mîna ministrului nostru dela Sofia.

* * *

Nu e nici un defect, cred, să fii patriot. Dar exagerarea unui sentiment firesc tuturor popoarelor e totuși un defect. Bulgarii au acest neajuns, de altfel comun tuturor națiunilor care au suportat vreme îndelungată o stăpînire străină. Și Bulgarii au suportat 500 de ani jugul turcesc...

Din febra lor naționalistă decurg anumite ciudățenii dintre care, multe, nu se termină — slavă Domnului! — cu efecte tragice. Ba, unele sînt chiar amuzante.

Depun, de pildă, o adevărată pasiune pentru a descoperi origina bulgară a oamenilor de seamă din țările vecine. Descoperirile lor sînt, cîte odată, surprinzătoare... sînt, îndeosebi, măguliți de rubedenia romînă — mai mult decît le-ar plăcea, poate, unora dintre *ai noștri*... Orgoliul lor național se complace în acest gen de investigații. Pînă și pe Pasici il numără printre ai lor. Deși n'au nici un motiv să-l simpatizeze, se simt totuși flatați de origina lui bulgară și de faptul că marele om de stat sîrb și-a început cariera ca inginer în Bulgaria.

Dar, cum am spus, sar adesea peste cal.

In cripta bisericii Sf. Panteleimon dela Boiana, lîngă Sofia, am ascultat un comentar ingenios al minunatelor fresce din secolul al XII-lea, în care se oglindește epoca de înflorire a artei religioase bulgare. Această comoară istorică și artistică e în stare să uimească pe cei mai exigenți cunoscători și critici. Dar pofta naționalistă a vecinilor noștri mai cere, pesemne, o porție extra...

Explicînd *Cina cea de taină* rubedeniilor sale, o tînără cu aspect sportiv și intelectual a pus mîna pe frescă și a pronunțat doctoral:

— Uitați-vă bine pe masă.. In blidul lui Cristos se mai poate distinge mîncarea noastră națională : — ardei umpluți...

Nu vreau să amestec politica, altminteri v'ași divulga și numele martorilor care au savurat împreună cu mine această scenă delicioasă.

* * *

Cu toate astea nu le lipsește nici acidul autocriticii, care este un îndreptar indispensabil. Dovadă — anecdotele malițioase despre Gabrovo, poreclit Manchesterul bulgar, fiindcă în acest oraș s'a concentrat industria lor textilă. Dintre Bulgari. Gabrovenii — care au și în București strada lor — sînt cei mai abili negocianți, dar și cei mai sgirciți. In consecință săgețile se îndreaptă cu predilecție împotriva lor.

Iată cum:

Un Gabrovean se întoarce din străinătate, după o absență mai lungă. Frații lui îl întîmpină la gară, dar el nu-i recunoaște :

— De ce aţi lăsat să vă crească barba pînă'n brîu, bre !? — îi întreabă el, nedumerit.

— Dacă ai luat briciul cu tine !... Am aşteptat să te întorci, ca să ne putem bărbieri şi noi....

Alta :

— De ce aţi tăiat coada pisicilor ? — întreabă un străin pe un Gabrovean.

— Fiindcă, iarna, trebuie să ţinem prea mult uşa întredeschisă: pisica intră repede, dar coada şi-o strecoară încet...

E un humor uscat, aproape englezesc.

Apropos: un cugetător anglo-saxon afirmă că humorul e cel mai sigur indiciu de maturitate intelectuală...

* * *

Ca şi la noi 80 la sută din populaţia bulgară sînt plugari. Ţăranul ară cu plugul de lemn, dar ogorul lui e o grădină. Cîmpiile de tutun, de orez şi de trandafiri certifică disciplină şi pricepere, muncă şi hărnicie. Casele cu două caturi sînt zidite din cărămidă şi acoperite cu ţiglă. Şi astfel de case nu sînt rare. Multe au faţadele impodobite cu rame de lemn pe care se înşiră decorativ frunzele însăilate de tutun. Satul şi gospodăria ţărănească sînt un indiciu de depăşire a sferii balcanice, în senzul pejorativ al acestui adjectiv. Aspectul agreabil al vitelor de pe drum sau la păşune ne sugerează o idee mai justă despre valoarea şi calităţile materialului omenesc decît alte considerente de ordin speculativ.

Sofia, cu pieţele sale imense şi bulevardele aliniate, face impresia unui oraş modern. Se simte influenţa rusească. Sînt străzi care amintesc artera principală din Chişinău. Centrul e bine pavat şi foarte curat întreţinut. In jurul pieţii imense, pe care se înalţă cupolele aurite ale catedralei Sf. Alexandru Newski — cea mai impozantă biserică ortodoxă din Balcani — se rînduesc armonic ministerele, parlamentul şi universitatea, încercuite de squaruri şi straturi de flori.

Evident, periferia şi oraşele de provincie au altă înfăţişare. Dar realitatea dispare înaintea unei tendinţe pretutindeni accentuate de a transforma şi îndrepta restul după imaginea centrului. Oricît de uniforme şi lipsite de stil ni s'ar părea clădirile noui şi în construcţie din Sofia, nu putem să nu relevăm principiul sănătos pe care se intemeiază această activitate febrilă. Majoritatea imobilelor de dată recentă se numesc „cooperative", fiindcă sînt clădite după sistemul cooperatist american: fiecare locuinţă e proprietatea locatarului.

* * *

Aşi vrea să ating în treacăt o chestie care a provocat oareşicare vîlvă în ultimul timp. S'a pus la îndoială sinceritatea şi seriozitatea încercărilor de a construi o punte sufletească între noi şi Bulgari.

Sensibilitatea noastră legitimă nu trebue să fie totuşi indusă în eroare de către gorniştii noştri supra-naţionalişti. Recenta manifestaţie iredentistă dela Varna nu oglindeşte adevărata stare de spirit din Bulgaria, cel puţin în ce ne priveşte direct pe noi. Eram la Sofia pe cînd gorniştii lor de profesie trimbiţau, la Varna, furtună. In capitala Bulgariei cerul era totuşi senin; n'am simţit nici cel mai mic curent de aer. Dimpotrivă: în sfera oamenilor cu răspundere am putut observa vădită plictiseală. Erau jenaţi, fiindcă ştiau că la Bucureşti s'au luat măsuri pentru menţinerea ordinei legale în Cadrilater.

— Şi noi nu pretindem mai mult, — mi s'a repetat într'una la Sofia. — Sîntem convinşi că dacă la Bucureşti aţi cunoaşte exact, aşa cum cunoaştem noi, adevărata situaţie a minorităţii bulgare din „Dobrogea Nouă", v'aţi ridica impotriva sistemului local de prigoană...

Fapt e că, la inceput, presa bulgară nici n'a înregistrat manifestaţia dela Varna. Numai după ce unele ziare din Bucureşti au început să tragă clopotul de alarmă, ziarele din Sofia s'au sesizat şi, aducînd incidentul la adevărata lui proporţie, l'au desaprobat energic.

De altfel, bunul simţ le indică drumul. Adversitatea împrejurărior i-a izolat şi în mod firesc încolţeşte ideia apropierii de vechiul mal ospitalier al fluviului...

Or, în viaţa privată ca şi în viaţa pubică simpatia obligă şi trezeşte sentimente la fel...

F. Dima

D r a c u l [1]

ACTUL AL DOILEA

Nouă ore și trei sferturi seara. Electrica aprinsă. La icoane arde candela mereu. Guranda e în halat și toaletă de culcare, Victor în haine de stradă, stă cu jurnalul pe picioare.

SCENA I

GURANDA, VICTOR

GURANDA. — Amu ce te-ai oprit?...

VICTOR. — Să casc.

GURANDA. — Cum te rog să-mi ții de urît, ori să-mi citești, te apucă lenea, plictiseala, căscatul...

VICTOR. — Asta înseamnă că sînt băiat sincer.

GURANDA. — Zău... Credeam că necuviincios.

VICTOR. — Dacă sinceritate înseamnă necuviință, atunci fățărniciei să-i zicem... cuviință.

GURANDA. — Văd că știi să sucești bine vorbele, ca să-ți iasă așa după cum vrei tu.

VICTOR. — Matale vrei să-ți par cu orice preț vesel și vioi.

GURANDA. — Și de ce n'ai fi?... Nu ești tînăr?... Iți lipsește ceva?...

VICTOR. — Tocmai fiindcă-s tînăr casc și mă plictisesc, cînd citesc gazete.

GURANDA. — ...și-mi ții mie de urît.

VICTOR. — Dragă moșule, cînd uritul acesta ține prea mult...

GURANDA. — Incepe să ți se urască... Da, văd că ți se urăște... N'ai un pic de răbdare... N'ai un pic de... Hei, hei.

[1] Vezi „Viața Romînească" No. 7-8, 1932.

într'o zi vei ofta și-ți vei spune: „Ce bine ar fi să mi se mai urască odată cu moș Costache acela".

VICTOR. — Sigur c'o voi spune-o într'o zi.

GURANDA. — Dar atunci va fi prea tîrziu.

VICTOR *(făcîndu-se că nu'nțelege)*. — Și de ce prea tîrziu?..

GURANDA. — Fiindcă m'oi odihni lîngă tătînă-tău...

VICTOR. — Iar o iei pe cărarea asta?...

GURANDA. — Pe aicea ajunge tot omul.

VICTOR. — Atunci chiar dacă m'oi arăta tot vesel și vioi, la urma urmei tot voi zice: „Ce bine ar fi să mi se mai urască cu moș Costache".

GURANDA. — Atunci ai zice așa: „Ce fericit aș fi să mai petrec iar cu moș Costache, că avea și el hazu lui".

VICTOR. — Apoi bine, moșule, aceasta-i petrecere?... Eu casc, mata moțăi. Nuța ne aduce, mie cafeaua, matale ceaiul de mușețel și... Iaca și Nuța cu cafeaua și mușețelul... Bine, că veniși, altfel ne găseai visînd. *(Nuța intră cu tava și o pune pe masă. Ceaiul de mușețel îl pune pe scrin).*

SCENA II

ACEIAȘI, NUȚA

NUȚA. — Nu te mai fuduli, conașule, cu dormitul la ora aiasta... Mata ești ca liliecii și bufnițele... Tocmai noaptea n'ai astîmpăr.

GURANDA. — Și din neastîmpărul aista vine și urîtul de cască.

NUȚA. — Aiasta-i chiar așa, coane Costache, am băgat-o și eu de samă... Conașului Victor, oriunde îi place, fie și într'o băltoacă, și numai acasă nu.

GURANDA *(lui Victor)*. — Uită-te și tu la Nuța... cîtu-i cu puțină carte și-i mai cuminte decît tine.

VICTOR. — Ea trebue să fie cuminte, întîi că-i fată și al doilea că ține grozav să se mărite.

GURANDA. — Și tu ar trebui să ții.

VICTOR. — Să mă mărit?

GURANDA. — Ei, să te măriți!... Să te însori... Ca mine închid ochii și dai iama în agoniseala mea și pe urmă rămîi pe drumuri.

VICTOR. — Și dacă mă însor nu tot rămîn pe drumuri, ba încă și cu o biată femeie pe cap?

NUȚA. — Și dacă o să te însori, crezi că tot așa o să te porți nopțile?! *(ese).*

SCENA III

GURANDA, VICTOR

GURANDA. — Fata aiasta se face din zi în zi mai cuminte.

VICTOR. — Hm...

GURANDA. — Ce-i aia: hm.

VICTOR. — Hm e hm...

GURANDA. — Ce vorbă-i aiasta?

VICTOR *(plictisit)*. — Ce-mi pasă mie de cuminţenia Nuţei!...

GURANDA. — Ar trebui s'o iei drept pildă.

VICTOR. — Cînd voi avea nevoie de pilde, n'am să le iau tocmai dela Nuţa.

GURANDA. — Pilda cînd e bună poate veni dela oricine.

VICTOR. — Matale, moş Costache, vorbeşti ca din sfînta Evanghelie.

GURANDA. — Ca din Evanghelie... Nici nu-ţi dai sama ce ruşine mi-ai făcut azi... Să-mi crăpe obrazul.

VICTOR. — Ce ruşine?

GURANDA. — Cu cafeaua... Da, da... Te prefaci că nu'nţelegi... Cu conu Dumitrache..., dar şi el te-a pus bine... Nu-ţi mai dă pe nepoată-sa...

VICTOR *(făcînd pe disperatul)*. — Vai, de mine!... M'a nenorocit... *(îl bufneşte risul)*.

GURANDA. — Rizi tu, dar nu ştii ce-ai pierdut... Era o dorinţă a me frumoasă... Fată bună... Familie mare... Zestre rotungioară... Procopseală, bre Victore, dar dacă nu-i cap...

VICTOR. — Vai de picioare... Slavă Domnului!... Dacă am ceva bun, sînt tocmai picioarele... Slavă Domnului!... Dacă ştiu ce să mai zic despre conu Mirza...

GURANDA. — Şi ce-ai putea tu să spui despre Dumitrache?...

VICTOR. — Ce fel de cap a avut dînsul, de astăzi se vaită de picioare.

GURANDA. — Bănuiam eu că iar vei face o sucitură de cuvinte, numai că isteţimea aiasta nu ţi-a adus nici o para în pungă... Ei, dar văd că liliecii şi bufniţele au început să se sbuciume în sufletul tău... Te cheamă noaptea!...

VICTOR. — E şi vremea, dragă moşule... zece ceasuri.

GURANDA. — Şi mă laşi singur?...

VICTOR. — Sînt şi eu tînăr, am şi eu nevoie de petreceri...

GURANDA. — De nebunii.

VICTOR. — Vrei să le fac cînd oi fi ca mata?

GURANDA. — Să nu le faci nici cînd. Să fii cuminte.

VICTOR. — Adică să te păzesc de ce ţi se năzare.

GURANDA. — Şi de ce nu?...

VICTOR. — Nu mă poţi obliga să-ţi fac pe guvernanta în fiecare noapte.

GURANDA. — Ştii bine că atunci cînd dormi aici cu mine, am o noapte liniştită.

VICTOR. — Gîndeşte-te în altă parte şi nu vei mai avea nimic. Iată nici ceaiul nu ţi-l mai bei, ca să-ţi linişteşti nervii.

GURANDA. — De prisos sînt toate... Intr'o bună zi, aiasta mi-a spus-o doctorul dela Bucureşti, îmi voi face sama.

VICTOR *(cu imputare)*. — Vezi cum vorbeşti ?...

GURANDA. — Stai cu mine şi nu mai vorbesc aşa.

VICTOR. — In astă seară nu pot.

GURANDA. — Aseară tot aşa mi-ai spus.

VICTOR. — Am şi eu ale mele.

GURANDA. — Ai şi tu ale tale... Şi Miluţă Bursuc tot cu ale lui a plecat... Se vede că tot de suciţi am avut parte pe lumea aiasta.

VICTOR. — Dar Bursuc ce putea să-ţi facă?

GURANDA. — Dormea aici cu mine şi-mi ţinea de urît.

VICTOR. — Iţi ţinea de urît pînă te înebunea deabinelea.

GURANDA. — Ei, aiasta-i amu.

VICTOR. — Par'că eu n'am aflat că numai de boala matale aţi vorbit ? Numai că nu l-am dat afară din casă !...

GURANDA. — Am înţeles... Tu mi l-ai gonit...

VICTOR. — O rudă îndoelnică ce vine de aşa de departe ca să te îngroape în cel mult două săptămîni şi care nu avea nici bani de întors, aşa sigur era de moştenire.

GURANDA. — Ce tot spui acolo, Victore ?!...

VICTOR. — Dar mi-ai luat şi mie 2.000 de lei...

GURANDA *(pe gînduri)*. — Nu mai înţeleg nimic... Ce vrei ?... M'a apucat furtuna pe o corabie putredă... Pîrîe din toate încheieturile... Se scufundă...

VICTOR *(trăgînd panglica clopoţelului)*. — Se scufundă în închipuirea matale. De ce nu asculţi de doctorul cel nou ?

GURANDA *(cu groază)*. — Să plec prin cele străinătăţi?!... Amu la vîrsta me?...

VICTOR. — De ce nu ? Mergem împreună... *(rizînd)*. Cred că dracul nu se va lua după noi...

GURANDA. — Să-mi las casa aiasta unde m'am născut eu, tată-meu şi tătînă-tu ?...

VICTOR. — Nu vezi că s'a 'ncuibat dracul în ea !... Trage a ruină... *(Nuţa intră cu pardesiul şi pălăria lui Victor)*.

SCENA IV

ACEIAȘI, NUȚA

NUȚA. — Iracan de mine, conașule Victor, amu și mata ți-ai dat în petic.

GURANDA. — Ia, tăceți din gură că mi-am adus aminte de ceva... Mă tot țineam, Victore, să te întreb... Aiasta pentru că aduseși vorba de diavol...

NUȚA. — Iar ?...

GURANDA *(trece la scrin)*. — Sucit, sucit, dar isteț băietul!...

NUȚA. — Care băiet ?...

GURANDA. — Miluță Bursuc.

NUȚA. — Un prefăcut.

GURANDA. — Aiasta-i altă mîncare de pește... *(scoate revolverul din scrin)*. Ia, ghici, Victore, de ce-s gloanțele din revolver...

NUȚA *(se bate speriată peste gură)*.

GURANDA. — Hai ?!...

VICTOR *(surizind superior)*.— Ce-mi dai, dacă-ți spun?...

GURANDA. — Ce vrei să-ți mai dau ?... Tot ce-i al meu e și al tău.

VICTOR *(impasibil)*. — Plumbii sînt de pîne și înegriți cu cerneală.

NUȚA. — Eeee ?!...

GURANDA *(uimit)*. — De unde știi ?...

VICTOR. — Dacă eu ți i-am schimbat...

GURANDA. — Tu ?!...

VICTOR. — Da.

GURANDA *(încruntat)*. — Și de ce mă rog ?...

VICTOR. — Mata nu bănuești, de ce??...

GURANDA. — Uite, nu... Eu nu-mi pun revolverul sub perină, cum își pune Nuța busuioc, ca să-și viseze viitorul, ci ca să mă apăr...

VICTOR. — Să te aperi dar să nu te împuști...

GURANDA. — Cum e vorba aiasta ?..

VICTOR. — Crezînd că împuști pe dracu, s'ar fi putut foarte lesne să-ți descarci revolverul în piept.

GURANDA *(uluit și înduioșat)*. — Ai făcut tu una ca aiasta ?...

VICTOR. — Acuma și mata...

GURANDA *(ștergîndu-și ochii... către Nuța)*. — Tot are inimă, băietul... Nu-i tocmai așa cum mi-l încondeiază Dumitrache... Ține-i pardesiul... Să se ducă să ieie aer, de... tinerețe...

VICTOR *(Nuței)*. — Ce mă zorești ?...

NUȚA. — Apoi nu te duci ?...

GURANDA. — Se duce, se duce... Ce să facă aici cu mine... Și cît zici că i-ai dat lui Miluță?... 2000...? *(trece la scrin și caută ceva pe acolo într'un portofoliu)*.

NUȚA *(ghiontind pe Victor, încet)*. — Drace, drace...

VICTOR *(îmbrăcîndu-se grăbit, tot încet)*. — Să vii după mine...

GURANDA. — Uite cele două mii. Am adăogat și oleacă de camătă...

VICTOR. — Vai, moșule, nu era nici o grabă...

GURANDA *(bătîndu-l pe umăr)*. — Lasă, lasă, nu mai fă și tu amu pe economu.

VICTOR. — Dacă zici mata... *(bagă banii în buzunarul pardesiului)*. La revedere, moșule, și vise frumoase... *(ese repede)*.

GURANDA. — Eu și vise frumoase....

VICTOR *(de afară)*. — Nuță, Nuță... o batistă....

NUȚA. — Batistă ?... Acușica... *(ese repede)*.

SCENA V

GURANDA, NUȚA

GURANDA. — Vise frumoase... *(Clatină din cap și nehotărît face cîțiva pași, apoi zărind gazeta o ia de jos și se așeazâ în fotoliul de lîngă ușă. Parcurge ici colo gazeta. Deodată începe să tremure... Citește cu glas tare)*: „Astăzi dimineață a fost găsit spînzurat de căpătîiul patului comerciantul Petre Niculescu din strada Șelari. Cauza pare a fi neurastenia... *(gazeta îi cade din mînă)*. Neurastenia... *(speriat)*. Cine-i acolo....

NUȚA *(ce tocmai intrase)*. — Vai, cum m'ai speriat, coane Costache...

GURANDA. — Tu ești, Nuță ?...

NUȚA. — Amu am început să te sparîu și eu...

GURANDA. — Acum mă sperîu și de un șoarece.

NUȚA *(zîmbind)*. — De acela mă sperîu și eu.

GURANDA. — Știi tu ce scrie în gazeta aceasta ?... Cică un negustor dela București s'a spînzurat de căpătîiul patului.

NUȚA. — I-or fi mers rău treburile.

GURANDA *(cu capul în piept)*. — Și el a suferit de boala mea.

NUȚA. — Iar te gîndești?

GURANDA. — Nu m'am gîndit, dar am citit.

NUȚA. — Atunci dă-le încolo de gazete, dacă altceva n'au mai bun de scris. Mai bine ai bea ceaiul.

GURANDA. — L-oi bea eu, cînd m'oi culca.

NUȚA. — Tocmai c'am venit să-ți aștern.
GURANDA. — Nici o bucurie... In patul aista mă bag ca într'un cosciug cu cuie.
NUȚA. — Să-ți aștern pe sofa.
GURANDA. — Numai într'un loc m'oi hodini ca lumea, dar mai e oleacă pînă atunci.
NUȚA *(oftează)*.
GURANDA. — Dar tu, de ce mai oftezi, Nuță ?...
NUȚA. — Mai știu și eu ?..
GURANDA. — La tine o fi scîrba că nu ți se arată vr'un drac de băiet...
NUȚA. — Numai de băieți nu-mi arde mie.
GURANDA. — Se vede că nu ți-a sosit încă vremea... Aș vrea să te știu și pe tine așezată într'un fel... Cel puțin pe lumea cealaltă să nu mă mai chinuiască viii, cum mă chinuesc aici morții...
NUȚA. — Dar morții ce au cu mata ?...
GURANDA. — Se vede că le-oi fi făcut vr'un rău, cînd erau și ei pe pămînt...
NUȚA. — Iaca, am isprăvit de făcut patul... Amu să-ți aduc dulceața și apă rece... *(ese grăbită)*.
GURANDA *(după o scurtă pauză ridică jurnalul de jos, își drege ochelarii pe nas și după oarecare ezitări, citește)*. Oribilul asasinat... *(svîrle jurnalul)*. Piei, satano!...
NUȚA *(reintră)*. — Iaca și dulceața de pomușoare și apa... Dar, știi, coane Costache, par'că ai dat cu bobii...
GURANDA. — Zău...
NUȚA. — Vorbiși de un drac de băiet și băietu-i la portiță... Al lui Busuioc. M'o pîndit și m'o rugat să ies puțin pînă la poartă, c'are să-mi spună ceva foarte însemnat.
GURANDA. — Du-te, Nuță, dacă te-a pîsîit, dar vezi, nici tu să nu treci portița în stradă și nici pe el să nu-l lași să intre în curte.
NUȚA. — Las' pe mine, Coane Costache! Nu s'a născut acela, care să-mi întoarcă mie capul...
GURANDA *(cu jumătate voce)*. — Atunci, du-te...
NUȚA. — Sărut mînile și nu uita să bei ceaiul...
GURANDA. — Nuță... *(Nuța se oprește în prag)*... Nuță, vezi de isprăvește mai repede cu băietul acela... Ori amînă-l pe mine...
NUȚA. — Te simți rău ?...
GURANDA. — Aproape... Nu de boală... de suflet... Miluță Bursuc.... Doctorul. Negustorul dela București, ce s'a spînzurat... Mă simt mai neliniștit ca de obiceiu...
NUȚA. — Dacă nu vrei să bei ceaiul...
GURANDA. — Mi-e frică, Nuță... N'aș vrea să-l mai văd la noapte...
NUȚA. — Eu n'am nici o putere...

GURANDA. — Fă-ți patul pe sofa și dormi aici...
NUȚA. — Vai de mine!...
GURANDA. — Nu te speria degeaba... Cînd doarme Victor cu mine, dracul nu mă mai cearcă... Tot așa are să fie și cu tine...
NUȚA. — Dar ce va zice lumea!...
GURANDA. — Cum lumea ?..
NUȚA. — Că mă culc aici cu mata.
GURANDA. — Ce-i cu aiasta ?...
NUȚA. — Și așa, destule se vorbesc pe socoteala noastră...
GURANDA. — Noastră ?...
NUȚA. — Că aș fi trăind, ba cu conașul Victor..
GURANDA. — Așa ceva am auzit și de la conu Dumitrache.
NUȚA. — Ba cu... *(se bate cu palma peste gură)* doamne iartă-mă, cu mata.
GURANDA. — Au ajuns pînă aici ?...
NUȚA. — Băieții mi-au scormonit-o, de ciudă că nu mă uit la dînșii. Tot îmi spun că mă țin fudulă...
GURANDA. — In ziua de azi nici bine nu mai e chip să faci...
NUȚA *(oftează)*.
GURANDA *(după o scurtă pauză)*. — Bine, Nuță... du-te și vorbește cu băietanul la portiță... Poate că și-a mai spăla dinții gura aiasta a lumii... Ei, dar nu mai pleci?..
NUȚA. — Coane Costache!.. Mi-e milă de mata!...
GURANDA. — Am ajuns atît de rău ?...
NUȚA. — Și pe nedrept.. *(apropiindu-se)*. — Simt că aș putea să te tămăduesc.
GURANDA. — Și de ce n'o faci ?... Nu te-am crescut de mică ?.. Imi datorezi tu oleacă de cătare.
NUȚA. —Aș face-o cu dragă inimă, dar nu stă numai în puterile mele... mai trebue să voești și mata...
GURANDA. — Din parte-mi cum să nu vreau ?...
NUȚA. — Dacă-i vrea!... Aș pune mîna în foc că dracul nu va mai îndrăzni să te cerce și nici să te chinue...
GURANDA. — Crezi ?!...
NUȚA. — De va fi altfel să mă gonești....
GURANDA. — Atunci de ce m'ai lăsat să mă chinuesc atita ?..
NUȚA. — Fiindcă ceiace trebue să vrei...
GURANDA — E tare greu... nu ?.
NUȚA. — E și tare greu, e și tare ușor...
GURANDA. — Mă uit la tine ce minte bătrînă ai... Dar spune odată, ce trebue să vreau...
NUȚA. — Să te însori.
GURANDA. — Hai?!... La vîrsta me?... Ai căpchiet, Nuță ?... Ori ce să mai spun de tine, dacă și conu Dumitrache

m'a povăţuit la fel !... Nu cumva el te-a pus la cale, ori... văduva lui Gavriluţ ?...

NUŢA. — Văduva lui Gavriluţ ?... Coana Ilencu ?... Nu face de mata... E prea bătrînă.

GURANDA. — Prea bătrînă ?... Nici nu cred să aibă 50 de ani...

NUŢA. — Şi aiasta nu înseamnă că-i prea bătrînă ?..

GURANDA *(cu orgoliu)*. — Eu la 50 de ani...

NUŢA. — Mata, dar nu dumneaei...

GURANDA. — Oricum, pentru mine e prea tînără.

NUŢA. — Prea tînără ?... Apoi matale îţi trebue una şi mai tînără.

GURANDA — Ce tot spui acolo, Nuţă ?... Adică... decît să stau de vorbă cu strigoii, mai bine să-ţi ascult ţicnelile tale... *(zîmbind)*. Şi aşa... îmi trebue poate, vorba lui Dumitrache, o fată mare... ?....

NUŢA. — Mata rîzi de mine, dar e după cum spun eu... Matale îţi trebue una tînără şi sănătoasă, ca să fie săritoare la orice ceas din zi şi din noapte şi nu o hodoroagă, căreia mata să-i pui muştare şi s'o freci cu oţet de trandafiri...

GURANDA *(cu melancolie)*. — Şi se găseşte pe lumea aiasta o femeie, să-şi macine tinereţea lîngă un bătrîn ca mine ?...

NUŢA. — Da.

GURANDA. — Şi unde găseşti, mă rog, minunea aceasta ?!... Aici în tîrg ?!.. O cunoşti tu?!... Şi cine-i, mă rog ?...

NUŢA *(senină)*. — Eu.

GURANDA *(uluit)*. — Tu ?!... *(cu groază)* Nuţă!....

NUŢA. — Da eu .. *(repede)*. Vreau să te răsplătesc, că m'ai adunat de pe drumuri.

GURANDA. — Taci... Fugi... Tu nu eşti Nuţa...

NUŢA. — Coane Costache..

GURANDA. — Ai furat chipul ei... Tu eşti dracul. Te-am înţeles!... Piei !... Piei!.. *(se repede la scrin şi scoate revolverul, în acest timp Nuţa furioasă a fugit trîntind uşa după ea)*. A pierit... A fost dracul... Mă cearcă .. Mă încercueşte... Nu mai ştiu cu cine mă găsesc... Nu mai ştiu cu cine vorbesc... *(se aude o ciocănitură în fereastra din fund)*. Ai ?!.. Par'că-i amu la fereastră... *(ciocănitură la cealaltă fereastră din fund)*. Hai ?... *(începe să tremure)*.

O VOCE *(la fereastră)*. — Moş Costache...

GURANDA — E dracul...

ALTA VOCE *(dela cealaltă fereastră, cîntînd încet şi glumeţ)*. — „Deschide, deschide fereastra..."

GURANDA *(tremurînd)*. — Işi mai rîde şi de mine...

ALTA VOCE. — Dar deschide odată, bre Costache!... Ce dracu...

GURANDA — O voce cunoscută.

O VOCE. — Deschide, moş Costache, că ne vede lumea.

GURANDA *(cu vocea sugrumată)*. — Dar cine sînteţi, voi acolo?...

ALTA VOCE. — Cine să fim ?... Uite Dumitrache Mîrza şi cu nepotu-tău Miluţă Bursuc.

GURANDA *(mai înviorat)*. — Tu eşti, bre Mîrzacule ?... Dar cu Bursuc, de unde ?

ALTA VOCE. — S'o întors ceia Leorda, că şi-a uitat bastonul la tine şi-l ceartă Marghioliţa...

GURANDA *(deschizînd cu teamă şi precauţiune o fereastră)*. — Sînteţi strigoi ori oameni cu adevărat ?. .

MÎRZA. — Noapte bună, Costăchel, dar ce arăţi aşa de speriet ?...

GURANDA. — Staţi să vă dau drumul în casă, *(închide fereastra, dă storul în jos, apoi deschide uşa ce dă în balcon şi pe urmă ceia ce dă în grădină. Mîrza şi Bursuc intră)*.

SCENA VI

GURANDA, MIRZA, BURSUC

BURSUC *(zîmbind)*. — Sărut mînile, moşule...

GURANDA. — Ei, bată-te noroacele de băiet... Mare hazmodie mai eşti şi tu.

BURSUC *(îngrijorat)*. — Vezi, moşule, să nu ne simtă cineva.

GURANDA. — Şi dacă ne simte ?...

BURSUC. — Nu se va mai arăta dracul...

GURANDA. — Atîta pagubă să am.

MÎRZA. — Băietul vrea să-l vadă.

GURANDA *(vesel)*. — Nu cumva aţi venit să staţi cu mine în noaptea aiasta ?..

MÎRZA. — Apoi aşa m'o scos din minţi nepotu-tău dela Tg.-Ocnei... El crede că pe acolo oamenii sînt mai deştepţi...

GURANDA. — Şi vrei să vezi pe dracul ?...

BURSUC. — Da.

GURANDA — Numai cînd sînt singur se arată.

BURSUC. — Aiasta vre să ştie şi Marghioliţa.

GURANDA. — Să vedem atunci ce face Nuţa... *(Guranda ese)*.

SCENA VII

MIRZA, BURSUC

BURSUC *(după ce s'a uitat în juru-i cu atenţie)*. — Ce zici, Coane Dumitrache, dacă ne-am face culcuşul după canape ?...

MIRZA. — După canape?... Par'că am intrat în doaga copiilor.

BURSUC *(scuzindu-se)*. — Altfel ne vede și după cum ne spune moș Costache, nu se mai arată

MIRZA. — Și te temi că nu l-ăi vide ?... Bre, băete, cine l-a căutat pe dracu, l-a găsit întotdeauna.

BURSUC. — Amu să punem și două scaune... Pentru mata oi pune fotoliul. Poate te fură somnul...

MIRZA. — Și tu nu crezi, c'o să ne pierdem vremea degeaba ?...

BURSUC — Om vide... Dacă ești mata așa de bun, să te așezi la postul de onoare.

MIRZA. — Amu dacă am intrat în horă, să joc, Miluță... La urma urmei oi dormi și într'un fotel dacă vrea Marghiolița matale... Dar de ce n'ai adus-o și pe dumneaei ?... Cel puțin s'o videm și noi.

BURSUC. — Costă multe parale trenul... Vine moș Costache... Să facem o probă dacă sîntem bine ascunși...

MIRZA. — Să-l băgăm și oleacă în răcori... Amu sîntem doi draci!... *(dispar după speteaza canapelei. Se aud numai vorbele lor)*. Dar știi că nu-i rău nici aici de sforăit ?.... Unde-i nepoată-mea să mă vadă... Na că mi-am uitat fesu acasă..

BURSUC. — Iți imprumută moș Costache unul... *(Guranda intră)*.

SCENA VIII

GURANDA, MIRZA, BURSUC

GURANDA *(vorbind ca unor persoane prezente)*. — N'aveți nici o grijă... Nuța stă de vorbă cu haidamacul ei de Busuioc... Vorbește și ride de par'că nici n'ar fi pe lumea aceasta. Lume nerecunoscătoare. Mirzacule... *(dindu-și sama că el singur se sperie)* Hai ?!... Dar unde sînteți?!... Ori nici n'ați fost?!... *(cu groază)* Dumitrache, Miluță!....

MIRZA. — Cucu...

BURSUC *(ridicindu-se)*. — Aici sîntem, moșule... nu te mai speria și mata.

GURANDA. — Cum să nu mă speriu, dacă îmi faceți una ca aiasta...

MIRZA *(ridicindu-se)*. — De, Costăchel, am ajuns să-și ridă copiii de noi.

GURANDA. — Dar după canape, ce căutați?...

MIRZA. — Uite, Miluță, vrea cu orice preț să vadă pe dracu...

GURANDA *(cu îngăduință)*. — Tu ești oleacă sucit, Miluță... Uite, mi-l sucişi și pe bietu Dmitrăchel... Mai ții ?... Mai ții ?.... C'ai început să flueri...

MIRZA. — Fluer pînă oi începe să tai lemne... *(se bate cu palma peste gură, ca să-și mascheze căscatul, și dispare după canapea)*

BURSUC *(lui Guranda)*. — E rîndul matale să te desbraci... *(repede)*. Dar revolverul ți l-ai pus sub pernă ?...

GURANDA. — La ce să-l mai pun dacă are gloanțe de pîne?...

BURSUC. — Gloanțe bune ai ?...

GURANDA. — Cum să nu.

BURSUC. — Incarcă-l atunci din nou.

GURANDA. — Și de ce, Miluță? Nu sînteți și voi aici ?....

BURSUC. — Tocmai, să vedem și noi cum le-o înghiți și pe aiestea...

GURANDA — Ia ascultă, bre, Miluță... din toate acestea, ce crezi tu c'o să iasă ?...

BURSUC. — Eu de unde să știu, moșule... Om vide...

GURANDA. — E pe văzute... Mă tem că n'o să vezi nimic, în schimb eu voi dormi liniștit... *(dă să bea ceaiul)*.

BURSUC — Dar ce băutură e aceia ?...

GURANDA. — Ceai de mușețel... Adorm mai ușor...

BURSUC. — Și cu adevărat adormi ?...

GURANDA. — Pînă număr o sută...

BURSUC. — Nu-l mai bea..

GURANDA. — De ce?...

BURSUC. — Să nu adormi.

GURANDA. — Să nu adorm, tocmai amu ?...

BURSUC. — Incearcă să dormi și fără băutura aiasta...

GURANDA. — Atunci să nu-l mai beau, Miluță .. *(după o scurtă pauză)*. Și... zici să încarc revolverul cu gloanțe adevărate ?...

BURSUC. — Dacă vrei...

GURANDA. — Par'că spuseși...

BURSUC. — Mi-am dat și eu părerea..

GURANDA. — Dar tu, ce zici, Mitrăchel, să fac ?... Hai ?!.. Ii zici tu, să nu-ți fie de deochi, dar pe altă limbă... Și cum ți-a venit să-l aduci aici să se chinuiască?...

BURSUC. — L-am văzut astăzi dimineață prin fereastră, iar amu cînd m'am întors pe jos de la Leorda...

GURANDA — Pe jos ?

BURSUC.—N'aveam tren ca să fiu în noaptea aiasta aici... Am tras la dumnealui și l-am rugat să vină cu mine la mata, ca să nu mă bănuești că sînt un tîlhar...

GURANDA. — La ce te-ai gîndit și tu...

BURSUC. — După felul cum am plecat astăzi dimineață..

GURANDA. — Și Victor aista după felul cum te-a dus la gară...

BURSUC. — Victor ?... Foarte cum se cade... Mi-a plătit biletul și mi-a dat și bani de buzunar. Nu m'am așteptat la aiasta din partea lui.

GURANDA. — Nu-i tocmai așa cum pare...

BURSUC. — I-adevărat... Intîi s'arată bursuz și pe urmă nu mai isprăvește cu pupatul... Și l-ai încărcat ?...

GURANDA. — Iaca, tot vorbind l-am încărcat... și dacă o fi,... să trag ?

BURSUC. — Dacă o fi... da.. Dar desbracă-te, moș Costache și stinge luminile...

GURANDA. — Eu sînt gata de culcare... doar papucii să-mi lepăd... *(întoarce butonul electric. In scenă rămîne doar lumina candelei dela icoane).* Să sting și candela ?..

BURSUC. — Să lași așa cum e de obicei...

GURANDA *(din pat).* — Apoi noapte bună, Miluță... Ori vrei să-mi spui și o poveste de adormit copiii... că nu m'ai lăsat să-mi beau ceaiul... *(după pauză, speriat).* Vai de mine!..

BURSUC. — Ce-i moș Costache?...

GURANDA. — Cu nebuniile aiestea ale tale am uitat să mă închin... Ori n'am voie ?...

BURSUC. — Se poate, moșule ?.. Dacă nu ne-om ruga la Dumnezeu, atunci la cine să ne mai rugăm ?...

GURANDA *(se coboară din pat, îngenunchează cu fața la icoane și se roagă încet, apoi bate iar mătănii cu scrupulozitate. Cortina cade încet, pentru ca să se ridice peste puțin pe același decor și pe aceiași lumină de candelă. Se aude sforăitul de după canapea al lui Mirza).*

SCENA IX

ACEIAȘI

(Ceasul bate cele patru sferturi și apoi două ore)

GURANDA *(după o scurtă pauză, încet și cu teamă).* — Miluță...

BURSUC. — Ce-i moșule?...

GURANDA. — Credeam că dormi și tu.

BURSUC. — Se poate ?.. Tocmai eu ?...

GURANDA. — Vezi, nu m'ai lăsat să beau ceaiul și amu nu pot să dorm.

BURSUC. — Nici nu trebue...

GURANDA. — A bătut două... Mai e puțin și se face ziuă.. Ne-am pierdut noaptea de pomană.

BURSUC. — Om încerca și pe a doua ..

MIRZA *(nu mai sforăe dar se agită).*

GURANDA. — Ce faci acolo, Miluță?...

BURSUC. — Eu nimic... Nu știu ce are conu Dumitrache ?....

GURANDA. — Deșteaptă-l. Visează urît...

BURSUC. — Coane Dumitrache... Coane Dumitrache...

MIRZA. — Săriți, că mă inec... Săriți...

BURSUC. — Coane Dumitrache, deșteaptă-te...

MIRZA. — Ce?!... Unde sînt?!... Ce-i întunericul ista?!...

BURSUC. — Ești la conu Costache...

MIRZA. — N'am căzut într'o fîntînă?..

GURANDA. — Ce fîntînă, Mirzacule, că ești la mine după canape...

MIRZA. — Ce canape ?...

BURSUC. — La conu' Costache.

MIRZA. — Scoateți-mă afară... Mă înăduș...

BURSUC *(desperat).* — Incet, Coane Dumitrache, că se duce dracului... dracu...

MIRZA. — Aha, dracu... amu pricep...

BURSUC *(cu triumf).* — Tăcere... Aud pași...

MARZA. — Pași ?...

BURSUC. — Care se apropie... *(se scurg cîteva clipe de tăcere absolută, apoi ușa din dreapta se deschide încet și Nuța intră).*

SCENA X

ACEIAȘI, NUȚA

NUȚA *(din prag trage un moment cu urechea, conu Costache sforăe discret, dînsa înaintează cîțiva pași spre pat și cheamă încet).* — Coane Costache... *(pauză, ceva mai tare)* Coane Costache, dormi ?... *(aprinde un bec).* Coane Costache... *(Guranda doarme sforăind ușor).* Coane Costache . . . *(asigurată, Nuța zîmbește, clatină din cap, apoi trece în vîrful picioarelor în fundul scenei, unde dă să deschidă ușa. Tresărind).* E deschisă ?... *(se întoarce repede pe călcie, revine cu salturi de pisică pînă la tăblia patului și încruntînd sprîncenele fixează pe Guranda care doarme liniștit).* Coane Costache... *(asigurată din nou).* Se vede c'am uitat s'o închid... *(se retrage încet, stinge becul și ese rîzînd ușor).*

SCENA XI

GURANDA, MIRZA, BURSUC

GURANDA. — A !... Șerpoaica... bine ai botezat-o, Mirzacule... Iată, ce-am crescut la sînul meu... Acuma știu cine-i dracul... Nu mai e o închipuire a me... E golanul acela de Busuioc... cu care se tot sfătuește la portiță... Rău a făcut Victor, că mi-a schimbat gloanțele... Nu mă mai chinuiam atîta...

MIRZA *(ridicîndu-se după canapea).* — Vezi să nu-ți tremure mîna... Să mi-l pocnești în numele tatălui...

GURANDA *(feroce, înăbuşit)*. — Stau cu degetul pe trăgaci... Dumitrache, am fost pe vremuri mare vînător...

BURSUC. — Atunci să tăcem ca la pîndă... Să nu ne simtă vînatul... *(scurtă pauză, uşa din fund se deschide cu precauţiune şi în prag apare dracul. Priveşte scurt înăuntru, apoi cu paşi mari şi rari înaintează pînă la pat. In urma lui, Mirza şi Bursuc s'au ridicat şi privesc cu atenţie...*

SCENA XII

ACEIAŞI, DRACUL

DRACUL *(cu vocea diabolică)*. — Coane Costache... Coane Costache... *(sgîlţie de pat cu putere)*.

GURANDA. — Hai ?!...

DRACUL. — Am sosit.

GURANDA *(totuşi emoţionat)*. — Văd.

DRACUL. — Şi voi sosi mereu.

GURANDA *(par'că hipnotizat)*. — Şi ce vrei dela mine, de mă chinueşti atita ?!...

DRACUL. — Sufletul tău.

GURANDA. — Dacă ţii atît de mult la el, ia-mi-l odată şi lasă-mă în pace.

DRACUL. — Eu nu iau sufletul nimănui; am destule în măruntaiele pămîntului...

GURANDA *(cu totul sub imperiul dracului)*. — Dacă nu vrei să-mi ei sufletul atunci...

DRACUL. — Tu trebue să mi-l dai.

GURANDA. — Eu ?!...

DRACUL. — Da.

GURANDA. — Şi de ce ?...

DRACUL. — Pentrucă aşa trebue.

GURANDA. — Aşteaptă atunci să-mi închidă ochii Arhanghelul Mihail.

DRACUL. — Dacă dînsul îţi va închide ochii, atunci nu mai înseamnă că-mi dai singur sufletul.

GURANDA. — Şi cum aş putea să ţi-l dau altfel ?...

DRACUL. — N'ai auzit de oameni ce-şi pun capăt vieţii ?...

GURANDA. — A !... Să-mi pun eu singur capăt vieţii ?!... E grozav... Sînt atît de bătrîn... Am atît de puţin de trăit...

DRACUL. — Numai astfel chinurile tale vor avea sfîrşit.

GURANDA. — Numai aşa şi altcum nu ?...

DRACUL *(rînjind)*. — Afară dacă te deprinzi cu vizitele mele.

GURANDA. — Da, da... Eşti neîndurător... Iacă... aş putea să isprăvesc chiar în noaptea aiasta... Ce-ar fi dacă mi-aş

trage un glonte în cap ?... *(scoate tremurînd revolverul şi şovăitor il duce la tîmplă)*.

DRACUL. — Nu cu revolverul... Iţi tremură mîna şi greşeşti...

GURANDA *(lăsînd revolverul)*. — Altfel cum s'ar mai putea ?...

DRACUL. — Vezi cîrligul din tavan ?... o sfoară doar şi ai putea să te agăţi de el ca un candelabru de cristal... *(insinuant)*. I-atita de uşor... te-aş putea chiar eu ajuta...

GURANDA *(îngrozit, întinde revolverul)*. — Nu te apropia că trag...

DRACUL *(rînjind)*. — Ai uitat, că-mi plac plumbii că-s fierbinţi ?... Trage, coane Costache, că ţi-a sosit ceasul.

MIRZA *(cu glas tunător)*. — In numele tatălui, Costăchel !... *(un pocnet, un zăngănit de sticle sparte, apoi alte două focuri. Dracul a căzut însă dela primul foc)*.

GURANDA *(sare din pat, cu triumf)*. — Am răpus dracul, Dumitrache... Mai am şerpoaica... *(îşi pune repede papucii şi dă să iasă)*.

MIRZA *(eşind de după canapea)*. — Unde te mai duci ?...

GURANDA. — S'o pedepsesc şi pe ea !... *(ese fugind)*.

MIRZA *(după el)*. — Destul sînge, Costăchel, destul...

SCENA XIII

BURSUC, VICTOR

(Dracul se ridică repede şi trece la uşa pe unde au eşit bătrînii, ascultă puţin şi rîde). Cine-a mai văzut drac mort?... *(trece repede în fund, dar acolo dă peste Miluţă, ce-l aşteaptă cu revolverul întins şi cu o lampă electrică cu care îl luminează)*.

BURSUC *(umil)*. — Incotro, vere Hectore, Victore, ori aşa ceva ?... La bal mascat ?...

VICTOR *(uluit, se retrage cîţiva paşi)*. — Tu ?!... Parc'ai plecat cu trenul...

BURSUC. — Gîndul Marghioliţii m'a dat jos la Leorda.

VICTOR *(imperativ)*. — Dă-te la o parte.

BURSUC *(hotărît)*. — Aiasta are să fie cam greu.

VICTOR *(schimbînd atitudinea şi tonul)*. — Lasă-mă să plec, Miluţă !... Mai mare ruşinea să mă vadă moşu aşa...

BURSUC. — Numai aşa bietu moşu se va însănătoşi.

VICTOR *(ironic)*. — Şi ţii să trăiască mult ?...

BURSUC. — Cîte zile i-o da Dumnezeu !...

VICTOR. — Să nu fim ipocriţi, Miluţă... Lasă-mă să plec şi facem pe din două moştenirea... *(convingător)*. Numai gîndeşte-te, ce-ar fi pe bătrînii aceştia, cînd le-ai spune că

n'ai văzut nimic alta decît pe moș Costache spărgînd oglinda cu revolverul...

BURSUC. — Dar Nuța ?...

VICTOR. — Nuța e fugită singură... Avea ca o presimțire... Mi-a și spus să mă astîmpăr pentru noaptea aceasta....

BURSUC. — Atunci...

VICTOR *(repede)*. — Dă mîna cu mine, Miluță... Moș Costache și-a trăit traiul... E rîndul nostru acum.

BURSUC. — Aș putea spune că-i al meu și al Marghioliții...

VICTOR. — Al nostru, al tinerilor...

BURSUC. — Al tău a trecut, l-ai istovit ca un besmetic...

VICTOR. — Așa dar tot acesta ți-a fost planul.... Să mă înlături dela moștenire !

(Guranda intră urmat de Mirza)

SCENA XIV

ACEIAȘI, GURANDA, MIRZA

GURANDA. — Mi-a scăpat șerpoaica... *(dînd cu ochii de Victor, se retrage cu groază)* Dar nici dracul n'a pierit...

MIRZA *(vesel, luminînd scena)*. — Așa-i, nici el... Slavă Domnului, Costăchel. Acum ești isbăvit și cu nimic greșit în fața Domnului.

GURANDA *(înaintînd spre Victor)*. — Tu m'ai chinuit atîtea nopți, nelegiuitule ?... Și nu ți-a fost milă de un biet bătrîn... fie el chiar cu oarecare dare de mînă... *(poruncitor)*. Jos masca... Nu vrei ?... Nu cumva te rușinezi ? Nici eu nu vreau să te cunosc, unealtă drăcească... Piei din ochii mei... *(Victor ar fugi, dar Miluță repede îi smulge masca de pe obraz. Guranda uluit)*. Tu ?! Victor ?

MIRZA. — Cine altul ar fi fost?

GURANDA. — Știai, Dumitrache ?...

MIRZA. — Mi-a spus-o Bursuc.

GURANDA *(cu o imputare dureroasă)*. — Ai știut-o, Miluță ?...

BURSUC *(scuzindu-se)*. — Așa i-a căzut Marghioliții în cărți.

GURANDA *(din ce în ce mai turburat)*. — Ai știut-o și m'ai lăsat să trag în feciorul lui frati-mieu ?... Ai știut că-i văru-tu și m'ai lăsat... ba m'ai îndemnat... *(tremură, se clatină)*.

MIRZA *(sprijinindu-l și așezîndu-l într'un fotoliu apropiat)*. — Costăchel bre!... Ține-ți firea... Liniștește-te... Ia, bea ceaiul ista de mușețel... *(Victor fuge repede prin fund)*.

GURANDA *(bea cu lăcomie, apoi încet se reculege, privește undeva în gol de parcă ar căuta ceva, apoi fața i se luminează. Blajin)*. — Victore, tu să pleci chiar amu din casa aiasta.

MIRZA. — A plecat și fără să mai aștepte să-l dai afară...

GURANDA. — Dar nu l-am dat afară.

MIRZA. — Atunci l-ai poftit.

GURANDA. — Da l-am poftit de nevoe... pentrucă de mine încolo casa aiasta nu va mai fi a me; o dăruesc orașului cu toți banii ce-i am la o bancă pentru un azil de bătrîni.

MIRZA. — Și tu te tragi la moșie, te-ai gîndit bine...

GURANDA. — Și moșia voi dărui-o tot orașului.

BURSUC *(disperat)*. — Moș Costache, dar mata cu ce mai rămîi?...

GURANDA. — Aici erai, Miluță?... Lasă nu te speria... Spune-i Marghioliței că n'am s'o uit că m'a scăpat de-o boală așa de urîtă... De altfel nici pe Victor n'o să-l las chiar așa pe drumuri... Ce-i vinovat și el că m'a uitat moartea?...

MIRZA. — Și tu, ce-ai de gînd să te faci?... Cerșetor?...

GURANDA. — De mine să n'aveți nici o grijă... Mă trag la mănăstirea Neamțului...

MIRZA. — La mănăstire ?... *(zîmbind ștrengărește)*. — Nu-i prea tîrzie pocăința, Costăchel ?...

GURANDA. — La mănăstire, Dumitrache, fiindcă nu vreau să închid ochii pînă n'oi vide și pe Dumnezeu!... Cred că mi se cade aiasta.

— CORTINA —

Lugoj, 19 Martie 1929.

M. Sorbul

Şi pe urmă?... [1]

Cobora două cîte două scările de la Rampa. In gangul întunecos al eşirii, ferind-o, cu mîna făcută pîlnie, de curentul cu miros greu de cerneală şi mucegai ce venea din curtea tipografiei, un tînăr svelt, îmbrăcat după ultimul jurnal, îşi aprindea ţigara. Făcu un semn prietenos cu mîna şi voi să treacă grăbit spre scară.

— Max.

Camil îl oprise de braţ. Işi strinseră mînile.

— Ai ceva urgent sus ?

— Un desen de încasat.

— Şi eu aveam o cronică dar nu e casierul aci.

— Onorata direcţie ?

— Foarte ocupată: îşi întocmeşte itinerariul vilegiaturii.

— Da, mon cher, pleacă în străinătate. Je me demande...

— Iată-l pornit! gîndi Camil cu o secretă bucurie, care pe urmă îl enervă.

Apoi :

— Mergi ?

— Nu, aş vrea totuşi să-i spun două vorbe onoratei direcţii.

— Bine, te întorci, vino puţin cu mine pînă la Capşa.

Max se uită curios la el, apoi îl luă de braţ urcînd strada Sărindar.

— Nu cumva ştii ceva senzaţional ?

— Nu, dimpotrivă — căută Camil să se explice repede. Ştii, am fost două săptămîni bolnav : o idioată criză de paludism. Nu m'am mişcat din casă. Aşa că înţelegi, sînt dornic de ceva noutăţi.

— Slab, foarte slab.

— De ce ? E timpul: gîndeşte-te, diversele aranjamente, mai mult sau mai puţin complicate, în legătură cu vilegiaturile, angajamentele pentru stagiunea viitoare, noul director dela Naţional, teatrele de vară.

Fără să vrea apăsase pe ultimele trei cuvinte.

Max enumără diverse hipoteze în ce privea Naţionalul interpretînd unele atitudini şi fraze cu multe înţelesuri, surprinse la „Viitorul" de unde avea desigur să vie lumina.

[1] Vezi „Viaţa Romînească" No. 7 şi 8, 1932.

Camil îl asculta mai mult decît distrat, preocupat numai de chipul în care să formuleze întrebarea pe care simţia că va trebui s'o pună mai precisă, dar de care se temea tocmai fiindcă avea să fie precisă.

Max era un băiat delicios, spiritual, fin, bine crescut, în care lîncezeau numeroase aptitudini neglijate. Era salvatorul redactorilor care în ultimul moment îi puteau cere un desen sau o cronică — indiferent de subiect — tratate toate egal de superficial dar cu egală vervă. Fără să-şi dea seama, era însă un om periculos, fiind întotdeauna perfect informat, nescăpîndu-i nimic din tot ce se petrece în ceiace se poate numi „tot Bucureşti". Şi aceasta în mod firesc, fiind în contact zilnic cu un număr considerabil de oameni diverşi, ca adevărat şoarece de culise şi redacţii, nelipsind dela nici o premieră, dela nici un vernisaj, dela nici o reuniune mondenă.

Cînd îl zărise în prag la Rampa, o impulsiune bizară îl făcuse să-l oprească. Inconştient, întrebarea se conturase deja. Camil ştia acum pentru ce îl oprise. Dar a-i pune direct această întrebare, însemna a-i atrage atenţia, a-i deştepta bănueli şi mai ales însemna în proprii săi ochi a recunoaşte că îl preocupa.

Max tăcu. In calea Victoriei se opriră lăsînd să treacă un automobil, apoi altul.

— Fantastic !! E şase şi te înăbuşi.

— In cafenea, în cofetărie ?

— In cofetărie. E mai răcoare şi sînt femei.

Nu era însă nimeni cunoscut.

— Mon cher, începe lumea să plece. Incă o săptămînă şi o să te simţi ca într'un oraş străin. Ştefane, ceva rece, indiferent ce.

Se aşezară la o masă în fund. Camil dibuia prin deslinarea unei conversaţii oarecari, încercînd s'o orienteze prin încercuiri din ce în ce mai strînse.

— Ţi-am văzut croquis-urile dela ultima premieră. Ce-ai păţit ? De data asta erau cu adevărat reuşite.

— Natural. Neavînd ce face, lucrez mai serios. M'am hotărît să urmez o metodă mai practică.

Max se îndepărtă. Camil reveni.

— Cum a fost premiera ?

— Succes moral mare. Grădina avea aspectul unei săli de iarnă. Toţi obişnuiţii. Nu ştiu de unde eşiseră. Eu îi credeam pe mai toţi plecaţi.

— Dar spectacolul ?

— Inegal, totuşi reuşit. Delicios Costică : o vervă, un entrain. Marta în notă. Ah, o surpriză plăcută a fost Cora, tru prima oară într'un rol mai serios.

— A propos, Cora...

Intrebarea țîșnise aproape fără voe; Camil ezită iarăși dar totuși reluă:

— Ce e cu această Cora?

— Din ce punct de vedere?

— Doamne — zise el rizînd — din punctul de vedere din care sîntem toți trecuți în fișele tale.

— A, vrei fișa Corei?

— Vreau! M'ar amuza așa... Dacă o ai.

— Fără indoială că trebue să existe undeva, prin vre-un colț de memorie. Dacă ții pot s'o caut intr'o zi. Ceiace iți pot spune de-adreptul: c'est qu'elle est à qui n'en veut pas.

— De unde știi?

Lingurița sdrobi scurt bulgărul de ghiață în fundul paharului înalt, colorat de ultimele picături ale mazagranului.

Max rise de naiva intrebare.

— Dar oricine o știe! Și apoi îi dau perfectă dreptate. Cred că a avut de încercat multe decepții, a avut de trecut prin multe greutăți.

— A, ai găsit fișa?

— Imi amintesc vag; se spune că ar fi fost cîndva îngrijitoare la copii.

— Puțin probabil: e foarte bine crescută și instruită.

— Dragul meu dar ce importanță are? Crezi că tu sau eu, forțați de împrejurări, nu ne-am face hamali la Brăila? Tocmai de asta spuneam că este firesc. O femee care a fost desigur amăgită în atîtea rînduri de atîția bărbați simte o deosebită satisfacție, poate neconștientă, de a amăgi la rîndul ei, de a trece la infinit din brațele unuia în ale altuia, luînd de la fiecare ceiace îi place, aruncîndu-i în urmă ca pe o lămîie din care ai stors ce ai vrut.

Concepțiile sale largi care îi imprimau marca unei reale superiorități, îl făceau pe Max să găsească totul natural, găsind oricărui fapt o explicație firească. Și aceasta îl făcea să rămîie simpatic, ferindu-l în același timp de reputația de colportor de răutăți, căci spunînd „Cora se culcă cu X" era pentru el ca și cum ar fi spus „Cora se îmbracă la Delettre" sau „Carmen se coafează la Ionică"...

Carmen! Dacă...

—Dar Carmen?

— Carmen se culcă cu tine. De unde știu? Așteaptă.

Max gîndi un moment răscolindu-și memoria.

— A da! Astă iarnă cînd stăteai în Maria Rosetti. Eram la un prieten de unde am văzut automobilul ei staționînd trei ore la tine la poartă.

Camil nu se putu împiedica de a surîde. Era inutil să protesteze. După ce aspiră cu paiul, ultima sorbitură din paharul înalt, Max adaugă rizînd:

— Se culcă sau mai precis: se culca, de vreme ce te interesezi de Cora.

— Mă interesez? De loc. Fiindcă a venit vorba.

— De altfel ce importanță are.

După un moment reveni.

— Apoi mai e și Radu. Ințelegi bine, cînd ești măritată.

— Credeam numai colată.

— In speță diferența e inexistentă, chiar și în genere de altfel — înțelegi cînd ești în menaj cu un om ca Radu, orice iți este îngăduit.

— Totuși se pare că ține mult la el.

— Aparență. Cu toate că... Vezi, deși cred că nu este decît o cocheta înrăită de viață, Cora s'ar putea să-și simtă față de el o datorie de recunoștință. Mi se pare că a scos-o din multe încurcături. Radu e un cretin sinistru care se crede pictor decorator pentrucă întinde pe patru pereți de pînză o pastă uniformă de vopsea, deasupra căreia nu ar fi în stare să tragă nici măcar un arabesc. Dar poate în fond să aibă inimă bună, o bunătate de vită.

— Inainte de a-l fi cunoscut, credeam că e un om bine.

— Dragul meu orice s'ar spune un om gelos — și gelos în felul lui Radu — nu poate fi un om bine. E admisibil la riguare să suferi de gelozie. Dar să devii brutal, deslănțuit...

Camil fu de acord cu Max, cel puțin în ce privește punctul de vedere și în minte îi reveni fraza îndepărtată: „Cora, vrei să fii așa drăguță să-mi treci fructiera?"

— Cora își plătește scump distracțiile. La cea mai mică bănuială o maltratează așa de brutal că seara trebue să fie dublată. Și totuși menajul durează.

Ștefane, plata te rog.

— Pleci?

— La șapte trebue să fiu la Rebreanu. Mi s'a cerut un cap. al lui pentru o gazetă de tiraj mare.

— Și probabil de senzație...

— Care apare zilele acestea.

Eșiră. Pe trotuar se formaseră obicinuitele grupuri.

— Rebreanu! Uite, e curios: un om pentru care am foarte multă considerație, îmi e chiar foarte drag, dar nu am citit nimic de el.

— De neertat pentru un critic. Intră în prima librărie dar nu lua în nici un caz „Adam și Eva".

Se despărțiră.

Camil intră la „Cartea Romînească" și ceru la întîmplare „Pădurea Spînzuraților". Trecînd dela cassă la expediție ochii îi căzură pe masa din mijloc unde trec din vitrină noutățile învechite. Se apropie și luă un volum al cărui titlu roșu se înșira pe coperta portocaliu închis.

— „La fin de Chéri". Ah, lenea mea.

Reveni la cassă apoi ieşi cu cele două volume sub braţ. Tramvaiul trecea gol. Il prinse tocmai cind pornea dela Esplanade.

Pentru ce fugea din centru ? Ce tentaţii voia să evite ?

Intră acasă pentru a lăsa cărţile apoi rămase nehotărît.

Trei zile pe rind, febra nu mai venise. Dar nu îndrăznea totuşi să se considere vindecat. Prima grijă fusese să redevie corect. Acum nu mai ocolea centrul şi cunoscuţii. Dar... seara se întorcea de vreme acasă. Intr'o seară voise să se ducă la teatru, nu însă la un anumit teatru, ci la oricare. Dar ştia dinainte că la acel „oricare" se va plictisi cu siguranţă şi recunoaşterea plictiselii l-ar duce să recunoască...

Anuşa intră gata de plecare:

— A adus un pachet dela „Universul Literar". L-aţi găsit?

— Nu.

— L-am pus pe birou. Iacă-l.

— Bine, mulţumesc, Anuşa.

— Mai aveţi nevoie de ceva ?

— Nu. Poţi pleca.

— Bună seara.

In pragul balconului, urmărind distrat cu ochii troleyul unui tramvai, socoti în gînd ce are să facă.

Intîi corecturile dela „Universul", apoi va lua masa într'o grădină din cartier.

Apoi....

Işi aminti că în faţa statuii e staţia autobuzelor ce fac cursa b-dul Pake—calea Griviţei.

Avea însă cele două volume: astă seară „Pădurea", mîine „Chéri".

Se aşeză la birou şi desfăcu făşiile de hîrtie, încă umede, pe care îşi fixă cercul roşiatic dela abajurul lămpii de masă. Tocul făcea din cînd în cînd cercuri minuscule, punea cruciuliţe şi puncte printre rîndurile strînse, dar semnele deveneau tot mai rare şi privirea alerga tot mai iute.

Camil, peste cupola de lumină voalată a lămpii, rătăci privirea în umbra în care uşile dela balcon desenau înalte arcade clare.

— A qui n'en veut pas....

Işi aminti că Max avusese cîndva cu Radu, nu mai ştiu precis în ce ziar, o violentă polemică ce făcuse oarecare sgomot. Poate că...

Tocul... reluă şirul cercurilor şi cruciuliţelor.

* * *

„Sans se lever, il chercha une attitude favorable, finit par s'étendre sur son bras droit replié qui tonait, l'arme, colla son oreille sur le canon enfoncé dans les çoussins. Son bras commença tout de suite à s'engourdir et il sut que s'il ne se hatait pas, ses doigts fourmillants lui refuseraient l'obeissance. Il se hata donc et il ne connut plus rien de la vie au dela d'un effort de l'index sur une petite saillie d'acier fileté".

Camil închise cartea. Ochii trecură maşinal peste titlul înşirat în roşu pe coperta portocaliu închis, apoi se pierdură în gol, în vreme ce cartea aluneca din mînă pe covor, la capul divanului.

Prin ceaţa turbure, populată de fantome pe care o lasă haotic în minte orice carte, în primele clipe după ce o isprăveşti, prinse un foşnet de hîrtie. Volumul căzuse peste cellalt. Trebuiau să stea acum unul peste altul. Imaginea stărui, dar indiferent, ca o frunză, ca o pietricică, inlănţuită intîmplător şi luată de şuvoaele de gînd care se grăbeau împletindu-se şi despletindu-se peste goluri de suflet. Dar începeau să devie turburi, din ce în ce mai miloase şi Camil zărind pietricica, o prinse pripit în trecere, ca şi cum ar fi vrut ca ea să oprească sau să schimbe cursul gîndurilor.

Se ridică pe un cot şi privi volumele alăturate.

— Colette, Rebreanu... Ce curioasă inversare de valori din cauza aparenţelor. Colette ar putea trece de superficială alături de Rebreanu. In fond e poate dimpotrivă. Cu viguros talent descriptiv, cu mijloace căutate dar solide, Rebreanu face însă analiză cu capul, pe cînd Colette, cu mai multă intuiţie decît talent, creînd atmosferă puternică cu mijloace simple, înfăţişează o viaţă de om cu inima, cu nervii, cu instinctele ei, ceiace îi dă o incontestabilă superioritate, căci valoarea literară e în raport direct cu tot ce e profund omenesc. Rebreanu...

Sfîrşise „Pădurea Spînzuraţilor" tîrziu, spre ziuă. Atmosfera apăsătoare, halucinantă, îi lăsase o impresie penibilă şi cartea închisă, resimţise o deosebită plăcere să se ştie în Bucureşti, în eleganta garsonieră din Pake. Dimineaţa începuse celalt volum. Intrerupsese, timpul cît luase masa în cartier. Şi acum „La fin de Chéri" lunecase pe covor. Atmosfera era normală, calmă, senină chiar, totuşi impresia lăsată era şi mai penibilă. Mai puţin ascuţită dar mai insinuantă, îmbibînd tot sufletul.

Şi Camil avu o crispare recunoscînd albastrul camerei lui Chéri, în lumina palidă a cristalului romboidal care înlocuia lumina crudă a zilei, oprită de bariera ermetică a draperiei ce acoperea fereastra. Da, impresia era mai penibilă tocmai pentrucă atmosfera cărţii era normală, obicinuită tuturor vieţilor comune, care nu au nimic eroic, în aparenţă cel puţin.

Privea mereu volumele alăturate, unul cu coperta portocalie brăsdată de verde, cealaltă de litere roşii. Cu toată

diferența lor de înfățișare și de cuprins, un fir invizibil le lega și Camil simți cu groază că firul acela îl leagă și pe el.

Pietricica cu care sperase să oprească șuvoiul turbure al gîndurilor nu făcuse decît să-l întărîte. Cu puteri noi o smulse, tîrînd-o înainte.

— Apostol Bologa, Chéri și... eu: caractere diferite, împrejurări diferite și totuși acelaș, absolut acelaș faliment moral, aceiaș căutare desperată a unei ținte, a unui suport...

Privi cărțile cu ciudă.

— Cum de am căzut tocmai peste ele? Ce curioasă coincidență!

Dar gîndul se frînse.

— Coincidență? Poate că nu e o coincidență, poate că e manifestarea unui simptom general. Să fie oare o nouă boală a veacului?

Gîndul se frînse iar: șuvoiul, după o șovăire, se rostogoli tot mai turbure.

—Nouă nu, ci cel mult agravată sau întinsă, un fel de cancer moral. Acum o sută de ani cancerul acesta, ca și cel fizic era foarte rar. Falimentele morale erau considerate atunci, cu drept cuvînt, anomalii, cazuri morbide. Intr'adevăr în orice mediu de oameni cum se cade, a-ți pune anumite întrebări era semn de neîndoelnică scrinteală. Și după cum cancerul era luat drept cine știe ce boală, „neliniștea" era luată de neurastenie. Astăzi numărul celor conștienți de ei înșiși a crescut. A trebuit însă pentru aceasta să se cutremure pămîntul. Fără îndoială că luminarea aceasta se datorește și literaturii, literaturii analiste, precum și răspîndirii teoriilor subconștientului. Inainte, forțele obscure erau stăvilite fiind considerate ca anormale, fără să se ție seama de efortul acestor refulări. Toată lumea socotea că trebue să facă la fel cu toată lumea și astfel impunerea oarbă a unei concepții de viață, generale, nu era decît un uriaș cerc vicios. Literatura cîștigînd teren, lumea a început să-și dea seama de ceiace poartă în adîncul ei, de ceiace fiecare om reprezintă sau ar trebui să reprezinte.

Literatura luminînd a mărit numărul individualităților, și trezirea conștiințelor a deslănțuit avalanșa întrebărilor cărora nu li se poate da răspuns.

Intrebările...

Camil le simțea reînviind, îmbulzindu-se brutal în minte.

Iși cuprinse tîmplele cu mîna. Raționamentul îl obosea. La ce bun să știe pentru ce? Totul era faptul: pentru ce și cum era inutil.

Inchise ochii hotărît să doarmă. Poate însăș nevoia de somn îi sugerase hotărîrea. Noaptea aceea adormise tîrziu și

se deșteptase devreme iar nopțile albe, de febră, îl făceau să fie încă în lipsă de somn. Dar pleoapele își îmbinau zadarnic genele. Șuvoaele de gînd deveneau tot mai turburi. Anestezia, minunata anestezie era în pericol. Apele întărîtate, ducînd urme de furtună, săpau tot mai adînc temeliile castelului de cărți.

Se răsuci pe o parte și pe peretele din fața divanului, ochii căutară avid, afișul evocator. Se opriră pe automobilul lansat nebunește.

— Unde merg oamenii aceștia ? Spre ce se grăbesc, ce țintă au?

Urmăriră apoi fâșia șerpuitoare a drumului. Unde ducea? Spre necunoscut... Necunoscut!

Pentru ce acum îl înspăiminta cuvîntul acesta cînd altădată îi aprindea imaginația?

Pe atunci „necunoscut" însemna „neprevăzut" și neprevăzutul acesta spera că ar fi așa cum l-ar fi dorit.

In marginea unui drum care se pierdea în zare, tresărea toată ființa lui altădată, căci pe atunci necunoscut erau, trebuiau să fie, unele în dosul altora, orizonturi tot mai strălucitoare.

Chemarea drumului...

Avea 15 sau 16 ani.

Depe terasa conacului, peste valea unde printre șiruri de plopi, pe lîngă cantoane albe și peste poduri de fier trecea calea ferată, în fiecare seară se exalta privind pe deasupra coamei dealurilor tot mai înalte, profilîndu-se pe orizontul roșu, lanțul vioriu al munților îndepărtați pe care amurgul punea minunate și stranii jocuri de lumini.

Stătea fix, ore întregi, pînă ce crestele dantelate se confundau cu noaptea de vară, pînă ce țiriitul nesfîrșit al greerilor se întindea imens peste viile ce coborau colina străjuită de bătrînul conac, peste valea cu ape ascunse în ierburi, strălucitoare sub lună.

Siluetele acelea îndepărtate îl fascinau întocmai ca și tremurarea aburului verde-străveziu din jurul unui felinar, în marginea trotoarului scăldat de ploae. Acelaș lucru, aceiaș viață intensă reprezentau pentru el în mod naiv și localitatea de vară unde totul se destinde și strada unde masca rigidă cade. Viața de care îl ținea departe o curioasă mentalitate a familiei, mentalitate care nu era pentru puțin în destrămarea de acum. Cum de nu mai rămăsese nimic din toată năvalnica aceia pornire?

Dorul de viață, setea aprinsă de a simți pînă la suferință viața, isbucnise dintr'odată cu furie, chinuitor, consumîndu-se singură, sbuciumînd și frămîntîndu-i și sufletul și nervii înebuniți. Ani dearîndul se hrănise cu visuri miracu-

loase în inserări însîngerate, ce reliefau, ca o ironică sfidare, cordeliera violetă a munţilor. Simţea curgînd viaţa sub ochii lui şi simţea sufletul irosindu-i-se zadarnic.

Şi atunci trenurile... O, trenurile pe care le vedea lunecînd în vale, fără sgomot, printre şirurile de plopi şi peste ape...

In ceasul ce mai era încă pentru el „ora albastră", vagoanele lungi şi grele ale Orientului treceau tremurîndu-şi geamurile sclipitoare, spre gările de aiurea, ale căror nume îi răsunau armonios în ureche. Spre toamnă, cînd negurile se lasă devreme, erau un chenar de lumini fugare în întunerec şi uneori, prin ceaţa în care răsuna lung dar surd sonoritatea podurilor metalice, luminile acelea păreau becurile de gaz ale unui fantastic bulevard. Şi alte nume îi stăruiau mung.etor în auz în timp ce i se desena în întunerec silueta estropiată a sărmanului Toulouse-Lautrec: pentru ce oare aceia ce iubesc cu patimă viaţa adevărată, despoiată de toate mahalageştile-i vestminte, redată nobleţei sale primitive, pentru ce sînt aceştia scoşi, forţaţi de chiar această viaţă să stea în marginea ei, să o iubească, să o admire, să o fixeze — de le e cu putinţă — în forme nepieritoare, dar să nu se atingă de ea sub ameninţarea de a-şi sdrobi inima.

Trenurile... şinele pierzîndu-se în zare... Ce îi păsa că era banal, că mai tîrziu avea poate să rîdă şi — mai înspăimîntător încă —: să se ruşineze! Imaginea aceea era însăşi viaţa lui şi nimeni nu ştia ceiace însemna viaţa aceia pentru el.

Uneori încerca să se scuture, să se înşele, să găsească în jurul lui, aproape de el, un ecou cît de îndepărtat al acelei vieţi.

Şi prin somnul care începea să vină, Camil îşi reamintì chipul şters, tocit de vreme şi de alte chipuri ce căzuseră în adîncul amintirii pe lîngă el, lovindu-l, ciublindu-i conturile, poate la început mai pure. Şi unele versuri scrise atunci. Se ridică pe un cot, căutînd să reconstituiască strofele stîngace, copilăreşti:

Ce soir tu peux passer orgueilleux et sonore
Grand Express d'Orient
Avec le tremblement de tes vitres que dore
Le crépuscule ardent
Tu peux courir brillant avec tes wagons-lits
Vers des pays lointains,
T'enfoncer dans la brune et l'ombre indéfini
Au tournant du chemin.

Je ne resterai pas, comme autrefois, rêveur
Longtemps derrière toi
Les yeux perdus au loin, avec du vague au coeur
Au milieu de la voie
Tu ne me feras plus souffrir la nostalgie
Des bonheurs incertains
Rêver des mers, des lacs Suisses dans l'agonie
De ce jour de Juin

Non: je resterai calme et tandis que tes yeux
Disparaîtront au loin
Je t'oublierai dans le soir de velours bleu
Lourd du parfum des foins.

Reconstituirea se poticni. Lipseau cîteva strofe. Trecu peste ele.

Mais en passant près d'elle et relevant les yeux
Un instant, par hasard,
J'ai tressailli; j'avais, en la frôlant un peu,
Rencontré son regard.

Et sans trop le savoir, je me suis arreté
Brusquement devant elle
Charmé par l'éclat dur de ces yeux embrasés
Dans un visage frêle

S'arretant elle aussi, m'ayant vu tressaillir
Un rien etonnée,
Elle a cherché mes yeux, comprenant; un sourire
Et puis elle est passée.
Un sourire, un instant, moins que rien et voilà
J'étais encore heureux
Frissonnant d'inconnu, d'espoir vague et cela
Seul pour un regard bleu.
Et j'ai rêvé d'une humble maison parfumée
De tym et de lavande
Au bord d'un ruisseau clair, blanche sous la feuillée
Au milieu de la lande.

Et puis je ne sais plus... attentes fiévreuse,
Au coeur de la forêt
Y vivre heureux avec la petite glaneuse
Tendrement passionnée.

Et dans les nuits d'été aux éfluves troublants
L'étreindre sur mon coeur
Sans arrière pensée, et sans raffinement
Brulante de langueur.

Oui, va donc Grand Express vers de lointaines grèves
Mais sans perdre l'espoir
Car je ne sais que trop, le charme de ce rêve
Ne durera qu'un soir.

Și niciodată nu putea să dureze mai mult.

Chemarea drumului...

Camil se lăsă iar pe pernă, așteptind somnul. Privirea lui însă reveni la spirala albă a șoselei depe afiș. Acum trenurile care treceau ca și atunci, nu mai treziseră în el cît stătuse la țară, decît oboseala drumului, plictiseala ceasurilor lungi și a priveliștilor văzute de atîtea ori. Dar pe un drum nou, pe un drum necunoscut? Oare nimic, cu adevărat nimic nu ar mai putea redeștepta pornirile de altă dată?

Își reaminti că totuși...

Avea 19 ani. Intr'o seară întîrziase călare printre iazurile roșii de amurg, dealungul șinelor străjuite de plopi. Totul nu-i mai spunea nimic, nu-i mai putea vorbi decît de visurile rămase neîmplinite și fără putință de împlinire. Nedeslușit și șters, dar neîndoelnic, rătăceau totuși în el, ecourile înfiorărilor lăuntrice de altădată. Atunci a trecut trenul. In goana vagoanelor sclipitoare de alămuri și lumini ce începeau să se aprindă, a prins în privire fluturarea rochiei albe ce contura un corp tînăr care, proptit cu picioarele înalte pe pragul unei portiere deschise, sprijinit de brațele goale întinse pe barele de metal, era aplecat imprudent în afară de capul ce întindea vîntului să-l învolbureze, părul ce îi acoperise toată figura. Viziune de o clipă, pierdută în întunecare. Seara aceia a fost o exaltare ce îl înspăimîntase, fusese ca svîrcolirea supremă a unui muribund. Mecanic memoria încercă iar să reconstituiască. Nu mai găsi însă decît sfîrșitul.

Au milieu de la voie dans l'ombre qui s'égoutte
Les yeux errants dans le crépuscule lointain.
Nous entendons du fond du passé incertain
Monter en nous encore l'appel de la route

Et dans le soir tombant aux paleurs irréelles
Entrevoyant ailleurs des bonheurs sans retour
Espérant vaguement de les atteindre un jour
Nous murmurons encore joyeux „la vie est belle".

— La vie est belle, la vie est belle, belle, bel-le — repetă Camil, din ce în ce mai apăsat, mai imperios; apoi silabele se topiră. Ii era somn și totuși somnul întîrzia. Memoria se

încăpățîna să regăsească strofele care lipseau din cealaltă poezie.

J'ai vu venir vers moi... sur l'étroite lisière
Une glaneuse...

Chipul îndepărtat se desfăcu mai clar din umbră. Semăna așa de mult cu „Lăptăreasa" lui Greuze. Camil surîse. Trecuse pe lîngă ea tot așa cum bietul Diderot trecuse pe lîngă aceia ce avea să fie M-me Greuze, mărginindu-se să cumpere, timid, cărți din anticăria tatălui ei, îndrăsnind abia s'o privească.

Elle semblait sortir de la toile de Greuze...

Simți cum somnul adulmeca molcomitor. Pleoapele se lăsaseră de mult grele. Brațul începu să-i furnice. Se culcase peste el. Iși dete vag seama că era tocmai poziția lui Chéri.

„Il ne connut plus rien de la vie..." „La vie, la vie est belle, bel-le..."

Reflex arătătorul se întinse, proptindu-se în tîmplă ca o țeavă întunecată și cu o înfiorare instinctivă, corpul pe jumătate adormit, se întoarse repede cu fața în sus.

Nonnonne, ma nonnonne...

Indepărtat, flutură rochia albă în pervazul vagonului. Și deodată, pînă în adîncul sufletului, buzele doriră prelung o mînă, mîna lui Carmen, sau... sau a Corei, o mînă oricare ar fi, o mînă pe care s'o sărute lin ca mîna unui copil.

Și totul nu mai fu decît o fluturare albă.

Liniștea depănă ceasuri.

Privirea se roti pe sub pleoapele abia întredeschise, apoi se stinse.

Apele se înfiorară de teamă... apele... care ape? In piept i se părea că i s'a revărsat, imens, un val fierbinte, care se întinsese apoi ca un lac albastru, minunat de liniștit, un val de duioșie, așa cum simțea că i se revărsa în suflet altădată, în dimineți îndepărtate, cînd se trezea cu gîndurile încă încurcate în rețelele viselor strălucitoare ca pînzele de păianjen grele de rouă sub lună. Singurul gînd ce prinse o ușoară consistență fu să nu facă nici o mișcare ca să nu alunece albastrul întins și luciu al lacului ireal.

Valul de duioșie... o senzație... nu, un sentiment, nici un sentiment, căci sentimentul este ceva de oarecare precizie, or, totul era așa de nedeslușit.

— O să se ducă, o să se sfîrșească.

Viziunea vagă a lucrurilor din cameră, întrevăzute fugar printre gene, se preciza, creștea în întunericul pleoa-

pelor in care pluteau nehotărîte fantomele visului împrăștiat.

— Se sfîrșește...

Dar apele acelea de legendă creșteau dimpotrivă; un fluid sonor cobora de undeva de sus, poate din romboidul de cristal, un fluid albastru ce aluneca pe auz, strecurîndu-se în sufletul înecat de apele întinse, nesfîrșit de întinse. Sonor, tot mai sonor, mai clar și mai real: sunetele unui pian. Un pian de unde?

Din vis? Din realitate? Deschise ochii; lumina ce curgea din tavan era de un albastru sticlos: afară trebuia să se facă seară, în fundul bulevardului trebuia să fie un strop de foc, prăfuit, între verdele teilor paraleli, ca pe cerul cu munții viorii al copilăriei, copilăria în care se trezea cu aceiași duioșie în suflet.

De unde răsărise iar? Ce visase oare în timpul somnului ce se împrăștiase atît de repede? Și de unde veneau sunetele acelea?

Se ridică încet, se propti cu mîinile pe pernă și lăsă capul pe spate. Ochii se mai închiseră odată în căutarea unei ultime frînturi din visul de care nu-și putea aduce aminte. Apoi se întoarse deacurmezișul divanului, rezemîndu-se de draperia care se lipi de perete. Era încă amorțit, cu mintea încă năpădită de ceață.

Incercă să recunoască melodia, dar sunetele îi erau străine. Privirea se împiedică de volumele depe covor.

Un moment rămase aiurit apoi se întinse iar în marginea divanului, fără să-și ia ochii depe cărți.

Cărțile acelea...

I se părea atît de mult de cînd le citise!

El se asemănase cu...?

El gîndise...?

Privirea i se duse un moment la afiș apoi reveni la copertele colorate în portocaliu și verde.

Cum se așternuse o așa depărtare?

Sunetele picurau mereu, prelingîndu-se cald pe nervii destinși. Valul de duioșie era încă acolo. Și deodată o vibrare lăuntrică îl scutură și făcu să-i lucească ochii întocmai ca pornirea năvalnică ce îl înfiorase în înserarea tîrzie în care fluturase o rochie albă în pragul unui vagon albastru. Vraja visului topit în sunetele pianului, îi alergă în vine.

Rămase nemișcat, cu tot sufletul suspendat de armonia anonimă.

Cineva cînta la etajul de sus, dar nu în camera de deasupra, ci undeva mai departe, căci muzica venea în surdină.

Cineva... cine? Și dece tocmai acum? Dece pianul stătuse mut atîtea zile dearîndul pînă în seara aceasta?

Incercă iar să recunoască melodia: era o bucată oarecare, de evidentă platitudine, fără caracter, întocmai ca figura Anușei dar tot atît de îngrijită. Fu singurul lucru pe care îl putu preciza în jocul invizibil: preocuparea de măsură și de nuanțare.

— Nuanțează ceva ce este cu totul lipsit de nuanțe; asta spune că în ciuda prea marei preocupări de măsură, fără să fie prea înaintată, nu este totuși o începătoare. Dar dece o începătoare și nu un începător?

Iși aminti că se spune că „toucher"-ul femeii este deosebit de acela al bărbatului. Un moment voi să deslușească, dar cum să poți deosebi printr'un tavan și cîți pereți?

Pianul tăcu.

Camil își opri răsflarea în așteptarea sunetelor ce trebuiau să revină. „Trebuiau" fiindcă... o dorea din toată inima, fiindcă i se păruse așa stranie tăcerea ce urmase.

Și reveniră. Dar nu oarecari, fără caracter, ci vioae, neastîmpărate, evocînd frenezie de dans sub încrucișări de becuri multicolore, răsfrînte în oglinzi strălucitoare.

— Cine ar putea să fie? De unde a venit tocmai acum, cînd toată lumea pleacă în vacanță? In vacanță?

Atunci trebue să fie desigur o școlăriță: se sfîrșeau examenele, se goleau pensioanele.

O pensionară!

Cine o fi?

Ritmul se accelera nebunește; cum trebuiau să alerge degetele pe clape, degetele sprintene, poate păstrînd încă încăpățînate pete de cerneală. O fetiță cu pieptul plat, cu brațe subțiri, cu buze palide, cu ochii puțin ridicați spre tîmple, o fetiță în care trezește ecouri stăruitoare viața pe care încearcă s'o prindă în undele repezi ale muzicii moderne, dar care alunecă printre degetele sprintene.

— Grija de măsură dela început, apoi preferința ștrengărească și ritmul drăcesc de acum în care cîntă veselia: cel mult 13-14 ani.

Pianul iar tăcu.

Camil simți cum toată lumea pentru el, în clipa aceia, se reduce la curiozitatea a ceia ce va urma. Ce importa pendula din vestibul care îi spunea că se face din ce în ce mai tîrziu, ce importa că-i trebuie cel puțin o oră ca să se îmbrace, ce-i importa că...

Bătu din palme și făcu un salt de pisică pe divan: se simțea deplin fericit, absurd fericit, cu atît mai absurd cu cît simțea că fericirea asta neașteptată, de necrezut, depindea de spiritul de decizie al micii necunoscute. Cu cît va alege mai încet cu atît va fi mai adînc mulțumit căci va aș-

tepta mai cu nerăbdare, va putea să-și dea seama de această așteptare și de toată savoarea ei.

De cînd, o, de cînd nu se simțise așa minunat de copil? Iși opri iar răsuflarea: un sunet vibrase scurt. Poate din greșală mîna scăpase peste clape. Acum avea să înceapă. Și într'adevăr mîna stîngă urcă și cobori delicat și grav, în două rînduri, arpegiul minor, apoi dreapta alunecă primele acorduri care dintr'odată răsturnară în mintea lui Camil imaginea fetiței neastîmpărate și îl făcură să privească întrebător spre tavan cași cum de acolo ar fi putut veni deslegarea tainei.

Elegia lui Rachmaninoff.

Rachmaninoff!

Ce depărtări, ce imense depărtări trebuia să străbată pentru a regăsi, pierdut undeva, tot ceiace închisese cîndva în numele acesta! Ce icoane șterse, înegrite, ce păreau acum, toate, egal de străvechi.

Una singură mai puțin întunecată:

...Octombrie... Amurg... rugină... aur vechiu de crizanteme trîntite maldăr pe un colț de covor... foc de vreascuri... întîiul foc... în pervazul ferestrei totuși deschise, profilul unui copil cu inima sdrențuită atît de timpuriu... la pianul ascuns în umbră, un băcțel, cu ochii înecați de vis, făcînd să alunece, pe clapele reci, sufletul fierbinte al Melodiei lui Rachmaninoff.

„Melodia", „Preludiul", „Elegia"...

Ce depărtări, ce imense depărtări. Și ce stranii coincidențe. Ochii încercau zadarnic să sfredelească tavanul scăldat de lumina albastră.

Cîț suflet era în degetele acelea sprintene care rideau așa de sglobiu adineaori.

Cît suflet... cel puțin 16 ani; dar cum îl putuse păstra în mijlocul vieții în care trăia? Poate era o viață retrasă, modestă: o mică burgheză. Sfîșietor se întindea prin tremurarea nostalgicei melodii, pustiul pierdut în ceață al stepelor nemărginite, stepele asemănătoare sufletului lui Carmen în golul căruia se înfiorase de singurătate în după amiaza aceia imobilă, cînd se purtase așa ciudat cu ea.

Mîna de copil... poate mîna ce aluneca pe clape. Cît ar fi vrut să o vadă, să stea într'un fotoliu lîngă pian și să asculte, privind în tăcere.

Un interior burghez, o sufragerie cu lampa suspendată deasupra mesei pătrate, cu scaunele simetric aranjate împrejur, cu un divan demodat, cu spatele înalt pe etajera căruia se îngrămădesc, rezemate de bibelouri eftine, fotografii de familie; prin colțuri fotolii vechi de catifea roșie; pe pereți reproduceri după pînze celebre, cu subiecte alego-

rice sau istorice, printre farfurii prinse în sîrmă. Lîngă fereastra cu perdeluțe albe, pianina cu lumînările bine fixate, cu „dessus" de dantelă, pe care se înșiră alte bibelouri și alte portrete. O atmosferă caldă de familie, de preocupări mărunte, ce nu lasă loc elanurilor care duc în margine de abis, în neguri de chinuitoare întrebări fără răspuns; o atmosferă caldă și odihnitoare. Și pe scăunașul brodat de mîna atentă a unei bunici, micuța elevă în vacanță, micuța visătoare romantică cu ochii vioi dar cu inima plină de tristețea presimțirii, deja resemnate, a puținului loc care îl va avea romanța în viața ei. Presimte căci se știe plăpîndă, lipsită de energia marilor hotărîri și ar trebui atîta hotărîre pentru a străbate depărtarea dintre fox-trottul de adineaori și atmosfera din bătrîneasca sufragerie plină de portretele de familie, printre farfuriile înflorate. Și depărtarea aceasta încearcă să o umple cu elegia lui Rachmaninoff.

Presimte dar... totuși speră așa cum sperăm toți! Cît ar da să poată fi lîngă ea; cum i-ar vorbi, cum ar iubi-o și...

O strîngere de inimă.

...și cum ar face-o să sufere.

Căci nu ar fi dragoste, ci entuziasm de o seară, datorit unei neașteptate stări de spirit, unei răscoliri neprevăzute a înduioșărilor de demult.

Nu ar iubi-o, fiindcă demult ființa lui e o stepă aridă, întocmai ca aceia a lui Carmen.

Totuși, în după amiaza aprinsă dece i-a fost atît de frig în singurătatea aceia, dece a căutat să găsească altceva, sau poate chiar un simplu ceva, în privirea lui Carmen, dece, o clipă, a așteptat cu atîta aviditate un răspuns ce n'a venit?

De unde știa că nu poate să mai iubească?

Incercă să se scruteze cît mai adînc și încordarea atenției fu dintr'odată atît de mare încît nu mai băgă de seamă că Elegia sfîrșea.

Să mai iubească... nu ar mai putea decît în două chipuri: sau o femee care i-ar intra dintr'odată violent în suflet și atunci ar fi acel ceva răscolitor pe care-l așteaptă de atîta vreme, torentul care să tîrască departe tot golul vieței sale, sau o femee care pe nesimțite să i se strecoare în gînd, în inimă, zi cu zi, s'o îndrăgească fără să-și dea seama.

Dar să-i placă cineva, întîmplător, să caute să se apropie, să încerce așteptarea aceia pe care numai odată o poți încerca, nesigurul multicolorat care îl făcea să se înfioare altădată... o asta nu s'ar mai putea nici odată.

De ce?

Poate pentru că se aștepta prea mult la acest nesigur, îl cunoștea atîț de bine dinainte. De cîte ori nu se simțise

tresărind în faţa unei apariţii necunoscute din înfăţişarea căreia bănuia minunate comori lăuntrice. Dar acelaş gînd îi frîngea orice elan: cîteva clipe de necunoscut, de surpriză, apoi aceiaş şi aceiaş poveste.

Rămăsese cinstit sufleteşte şi i se părea ca o jignire şi lui, pe care-l reducea la rolul unei plăci de gramofon, şi ei faţă de care ar fi fost ca o desconsiderare, repetarea aceasta de cuvinte şi gesturi care în fond sunt toate absolut aceleaş şi atît de banale...

Incapacitatea lui de a iubi era mai mult o teamă şi un desgust sincer, isvorît poate dintr'o preocupare de delicateţe exagerată.

Dar cum s'ar mai duce toate fără urmă dacă... După o scurtă tăcere, tavanul albastru ce părea un cer diluat, cernea acum sonoritatea lichidă a Cordobei lui Albenitz.

Dacă...

Cum îl dori de sincer, de intens pe acest „dacă". Ce importanţă ar avea la urma urmei? Acelaş? Banal? O, ar vrea să fie înspăimîntător de banal, stupid, ridicol de sentimental, dar să fie în clipa aceasta, alături de fetiţa invizibilă în mînile căreia trăia toată Spania lui Beltram Mosses ; să aştepte, chinuit de nehotărîre, de vagă ezitare, clipa în care să prindă aceste mînuţe tremurînde, ca pe vremea „Melodiei" lui Rachmaninoff.

O! privirea plină de lumină care s'ar întoarce înspre el. I-ar netezi părul, ca în după amiaza aceia părul şi fruntea lui Carmen şi în tăcerea atmosferei simple a bătrînei sufragerii, i-ar şopti numele, i-ar spune tu...

Numele... ce nume?

— Cora.

O uluială scurtă: cum, de unde? Apoi iar acel deslănţuit „ce importă" şi împins de nevoia oarbă a unei destinderi:

— Cora, Cora, Cora... Cora.

Buzele articulară aspru la început, apoi cald, duios, lin, rămînînd pe urmă nemişcate.

Ochii închişi încercară să înfiripeze o imagine, dar întunericul pleoapelor rămase neted.

In dosul numelui nu era nimic. El nu reprezenta decît ceva imaterial şi cu totul vag, ceva pe care simţise nevoia să-l realizeze într'o relativă concretizare, fiindcă în mod obscur, dar progresiv, dela o vreme el începuse să reprezinte acel vag „ceva". Intr'adevăr dincolo de limitele obicinuitului autocontrol, slăbit şi el de oboseala fizică şi morală, se făcuseră unele bizare asociaţii, de care el rămăsese, pînă la un punct, străin. Fără ştirea lui se săvîrşise aureolarea unei imagini, indiferentă în ea însăşi.

In jurul figurii Corei se grupaseră dela sine o sumă de secrete aspiraţii, caşi cum, bunăoară, Camil şi-ar fi spus:

— Dacă în chipul acesta de copil ar fi o inimă, cum l-aş iubi.

Sau ca şi cum ar fi reamintit subliniindu-l acel „si je t'aimais, et si tu m'aimais, comme je t'aimerais".

De existenţa acestor involuntare împerecheri avea totuşi o vagă subconştienţă a cărei dovadă era teama nemărginită de a nu fi silit să recunoască prea desele nimicuri care îi aduceau în minte numele Corei.

De aceia roşise cînd, probabil aceeaş turbure asociaţie, îl făcuse să oprească pe Max în culoarul dela „Rampa". De aceia în urmă, voluntar, nu comentase cele auzite, dar simţise o satisfacţie — enervantă tocmai fiindcă era satisfacţie — amintindu-şi vechea polemică dintre Max şi Radu. Tot de aceea rămăsese uluit de spontaneitatea cu care, acum, ţîşnise pe buze acelaş nume, în dosul căruia însă, încă odată, nu putea găsi nimic. Dece se ferea de nume cînd era clar, sigur, că se gîndise deseori, propriu zis nu la Cora, dar la tot ceiace ar fi putut fi feminitate în ea, personalitate distinctă, caşicum ai răsuci în gînd un personagiu de dramă sau de comedie — în cazul de faţă mai ales de comedie. Din moment ce se gîndise, pentru ce să evite de a o recunoaşte? Pentru ce preocuparea aceasta ce nu ar putea avea de rezultat decît să accentueze ceva inexistent? In acelaş timp însemna o hipocrizie. Or, nu fusese niciodată hipocrit cu el însuşi. A evita este a te teme. Să se teamă dece? De dragoste? Dar nu te poţi teme de ceva de care ştii că nu poate, nu are de unde să vină şi mai ales de care ai da tot atît să poată veni! Cum să se teamă că îi e dragă o femee a cărei imagine îi e imposibil să o reconstitue în memorie?

Se străduia zadarnic: nu avea decît în ureche rîsul argintiu, gata mereu să isbucnească şi vag, foarte vag, în privire statura măruntă a corpului.

Dar cum este acest corp, bine sau rău făcut, cum sînt ochii, ce culoare are părul, cum este tunsă — căci trebue să fie tunsă devreme ce înseşi rolurile ei o cer — îi era peste putinţă să-şi reamintească.

Cora îl distra, îi dădea o senzaţie de prospeţime cu veselia ei inepuizabilă: îl interesa chiar, dar numai într'atît cît te poate interesa un lucru pe care l-ai crezut multă vreme de o anumită substanţă şi îţi dai seama deodată că e de alta.

Teama era hotărît fără sens ca şi preocuparea ce decurgea din ea. Dar de unde au decurs toate, de unde? Concentrarea era atît de intensă încît, smucit violent, firul încolăcit bizar şi răsucit — dar nu încurcat — se depănă ful-

gerător şi Camil îşi dete dintr'odată seama de toată înlănţuirea ilogică şi absurdă.

Ilogică?

Perfect ilogică dar... firească.

In criza pe care o traversa, în prăbuşirea succesivă a tuturor suporturilor morale, era firesc să înceapă să-l apese ariditatea atît a lui cît şi a lui Carmen, să resimtă singurătatea, senzaţia aceia — uneori tragică — de izolare. Şi atunci imaginaţia a prins ca într'o plasă numele Corei, fiindcă era singura femee care în acel moment reprezenta, pentru el, o doză de necunoscut.

Să iubească pe Cora?

Era cel din urmă lucru la care s'ar fi gîndit. Incercă să se gîndească acum, să şi-o închipue dintr'odată aci, în apartamentul plin de muzica străvezie a lui Albenitz. Dar ideia aceasta nu trezi in el decît pe aceia a efortului pe care trebuia să-l facă pentru a se îmbrăca într'o clipă şi poziţia corectă deci incomodă. Apoi... ce i-ar spune, ce i-ar putea spune fără să fie ridicol fiindcă nepotrivit? Nimic alt decît sugerarea jocului de-a fripta; da, asta ar face-o din toată inima. Işi aminti că într'o zi, plictisit de aşteptarea febrei ce întîrzia, îl amuzase imaginea Corei, aşezată ştrengăreşte pe spatele fotoliului cel mare din birou, cu picioarele proptite pe braţele de piele, întinzînd cu atenţie încordată palmele mici, mici de tot.

Dacă ar încerca?

Dar ar trebui să fie placa de gramofon, ar însemna să necinstească însăş dragostea, repetînd fără să le creadă, voind să le creadă, aceleaşi cuvinte tocite, să facă aceleaşi gesturi...

O da, dacă...

Dar nu era Cora femeia care să realizeze acest dacă.

Poate singură atmosfera sufrageriei. Ridică iar ochii spre tavan. De un moment o şi uitase pe şcolăriţa care dela „Cordoba" trecuse la „Zambra" lui Granados.

— Ce va mai cînta pe urmă ? Poate nimic. Trebue să fie aşa tîrziu.

Dar nu se mişcă, nu voi să ştie încă ce oră e. Ii era aşa dragă muzica aceasta cernită prin surdina zidurilor. Ar fi stat... dar totul i-ar părea deodată sinistru dacă ar auzi pianul amuţit definitiv. Trebuia să plece înainte ca fetiţa să meargă la culcare.

Să plece... Afară, dincolo de draperiile grele trebuia să fie noaptea înstelată de încrucişarea nesfîrşită a becurilor şi strada întreagă trebuia să fie încinsă de focul vieţei nocturne, viaţa deslănţuită întocmai ca „Zambra" lui Granados.

Strada... oraşul...

O frîntură de gînd flutură fugar.

— Era totuşi o vreme cînd tinereţea începea cînd acum sfîrşeşte; oare sprintenele minuţe să fi răsturnat aşa, într'o clipă, plumbul vremilor ce curseseră topite în valul de duioşie? Valul... unde era? Apele albastre se duseseră — unde? ce importă — dar lăsaseră răcoarea lor parfumată care îi rămăsese în suflet întocmai ca in gînd ritmul exultant al castagnetelor madrilene ce măsoară agilitatea pulpelor suple ale dansatoarelor lui Beltram Mosses.

I. Igiroşanu

Din viaţă...

Invalidul

De două luni, de cind se 'ntorsese din spital, Căpitanul Radu Dima stătea la părinţi acasă, la ţară. Trecuse doar prin oraş, la venire, ca să-şi comande o proteză pentru piciorul, din care lăsase jumătate pe front şi jumătate într'un lighean de spital. Avea acum un picior de lemn obişnuit, cu care se deprinsese. Lepădase şi cîrja şi se sprijinea într'un baston. Făcea exerciţii dese de mers şi aproape nici nu se cunoştea din depărtare că-i lipseşte un picior. Imbrăcase lemnul în cîrpe, îl îngroşase, ca să nu fluture jos pantalonul... Se obişnuise şi cu bocănitura lemnului, pe care o înăduşise cu o capsă de gumă.

Dela oraş îl luase tatăl său în trăsurica lor şi-l dusese acasă. La poarta ţarinei îl aştepta satul întreg cu primarul, preotul şi învăţătorul cu toată şcoala. I-au făcut o primire ca unui adevărat erou. I s'au ţinut cuvîntări, un elev de şcoală i-a recitat o poezie patriotică şi o fetiţă i-a dat flori. Bărbaţii şi flăcăii îl priveau cu respect şi admiraţie, femeile lăcrămau cînd se uitau la piciorul lui, iar fetele se aplecau şi şopteau între ele, privindu-l cu duioşie. Era tinăr, frumos şi voinic. Işi scosese pălăria şi vîntul îi răvăşea părul. Stătea în faţa mulţimii, ca în faţa frontului, în momentele cînd era gata să pornească la atac. Numai ochii îi erau umezi. Pe piept atîrna crucea albastră a ordinului Mihai Viteazul. L-a petrecut tot satul pînă acasă. Mama sa şi o surioară îl aşteptau în poartă. Cînd l-a văzut de departe şchiopătînd şi sprijinit în cîrjă, a izbucnit într'un hohot de plîns.

A plîns de bucurie că-l vede, că trăieşte. Şi de-atunci lăcrămează în fiecare zi, cînd îl aude cum se necăjeşte să-şi lege piciorul de coapsă, cu curele.

De cînd venise acasă stătea şi se odihnea. Citea. Işi adusese ceva cărţi şi dela tîrg mereu comanda. Nici n'avea

ce face în sat, acasă. Ieşea rar pe uliţa satului, seara într'amurg. Il urmăreau atunci privirile gospodarilor, ale femeilor şi copiilor, care se înălţau pe prispă, ieşeau la gard sau în drum să-l privească. Nu totdeauna îl mulţumeau privirile aceste de curiozitate.

N'avea nici o legătură nici prietenie în sat. Plecase de multă vreme, se înstrăinase. Războiul mai ales îl ţinuse atîtă vreme departe de casă, de locurile copilăriei şi-şi schimbase parcă şi sufletul. Se simţea stingher chiar faţă de părinţi.

Tatăl său, gospodar cuprins în sat, dar fără o mai adîncă înţelegere a vieţii. Mamă-sa o biată femeie simplă... Soră-sa un copil. Totdeauna l-au îngrijit bine, iar după ce ieşise ofiţer, cînd venea acasă, mamă-sa se purta cu el altfel, parcă nu-i era fecior, ci un copil de boier. Abia de îndrăznea să-l sărute la venire şi la plecare. Acum era mai duioasă, se apropia mai mult de dînsul. O surprindea deseori cu lacrimile în ochi.

Ziua stătea mai mult în grădină. Işi găsise un loc umbros sub un nuc bătrîn. Colinda cărările grădinii şi se gîndea. Din cind în cînd se oprea pe loc cu ochii aţintiţi la urmele pe care le lăsa piciorul de lemn. Prin minte-i treceau fără şir scene din război, figuri de camarazi, drumuri şi locuri străine, nopţi de groază, de chin, clipe care păreau ani şi tot haosul atacurilor. Işi opreşte mereu gîndul la clipa cînd a căzut rănit. Erau lîngă reţelele de sîrmă. In goana şi văpaia atacului n'a simţit lovitura. Cînd a ajuns însă la reţeaua de sîrmă şi-a stat o clipă, l-a îngenunchiat durerea: piciorul s'a frînt ca mort. S'a uitat în urmă: cărarea lui era o dîră de sînge. L-au cules sanitarii şi s'a trezit în ambulanţă. A lăsat acolo la ambulanţă o parte din piciorul mort. Apoi spitalul...

A avut şi momente de mulţumire în spital: însuşi generalul i-a atîrnat Mihai-Viteazul pe piept. Compania lui făcuse minuni. Cînd a început să umble în cîrje, parcă renăscuse. Primea vizite, lume străină care-i aducea laude, îl îmbărbăta, îl glorifica, îl numea erou. Se mîngîia: atîta lume care se pierduse, atîţia camarazi rămaşi fără amîndouă picioarele, fără mîni, unii orbi pe toată viaţa. El încă se încînta de lumina soarelui, el încă gusta din tainele adînci ale firii, el se putea mişca, mergea unde vroia: uite, calcă uşor, e sprinten, se duce, vine după voe.

Un gînd însă îl neliniştea, îl tulbura mereu, de cînd pierduse piciorul. Ii stătea înfipt în minte ca un cui înroşit în foc. Cîteodată se liniştea şi-şi făcea planuri, iluzii. Lega clipa de azi cu trecutul dus de amintirile pline de poezie şi visa.

Uite, vede scena primei întîlniri:

La un cules de vie, la proprietarul lui. Fusese poftită multă lume, între care și noul administrator financiar, cu soția și fata. A cunoscut pe d-ra Cleopatra Murgu într'un decor ca de teatru. In fundul viei e livada de nuci. Iarba deasă se așterne ca un covor moale, mătăsos. Nucii bătrîni își impletesc crengile într'o cunună uriașă — abia pătrunde pe furiș, unde și unde, cîte o rază rătăcită de soare, care se prelinge parcă din frunză în frunză și se 'nfige ca o țintă de lumină în iarba umbrită. Pe cărarea dela cramă, ce urcă deadreptul spre poiana nucilor, printre vițele grele de rod, s'au oprit o clipă, el și cei doi camarazi cu care venea. In deal, în poiană se deslușea un cîntec de mandolină. Notele cădeau lungi, tărăgănate și duioase ca niște suspine îndepărtate. Cîntecul se stinse și un ropot de aplauze rupse tăcerea și farmecul ce-l împrăștiase melodia cîntecului.

— Bravo, duduie Cleo, bravo, bis, bis, — se auzea din toate părțile.

— Pentru cîntăreață, cîte-o ulcică din cel fiert!

Cînd au apărut cei trei ofițeri s'a făcut o clipă liniște.

Radu Dima a fost prezentat d-rei Murgu.

In decorul acesta al unei zile de toamnă plină de rod și veselie s'au trezit în sufletul lui Radu cele dintîi licăriri ale unei simțiri noi ce-l făceau să viseze.

Işi amintește drumul înapoi, spre casă, noaptea tîrziu, sub lumina ștearsă a lunii ce apunea. Drumul abia se vede printre copacii ce-și aruncă, abia foșnind, umbra deasă și neagră.

E liniște și răcoare. Perechi, perechi coboară valea. El ține brațul d-rei Murgu. Ar vrea să-i vorbească de farmecul nopții ce pătrunde adînc în ființa lui, de melodiile duioase pe care le-a auzit, de mirosul puternic de rod copt ce plutește în tot cuprinsul. Se simte cu sufletul plin, tare, parcă crește și parcă în sufletul lui intră deavalma toată frumusețea, toată armonia naturii, a nopții ce-l stăpînește cu toate tainele ei.

— Știi, domnișoară, — îi șoptește el, — mi-e sufletul plin de poezie... Și mi-e frică să ghicesc de unde se revarsă atîta noian de mulțumire și încîntare...

— De unde?

— Dela d-ta...

Au tăcut pe urmă toată vremea...

Işi amintește, bătătorind cărările din grădina părinților, și de convorbirile tainice din colțul întunecat al salonului, și de plimbările lungi în liniștea străzii din fața casei Cleopatrei Murgu. Apoi prima destăinuire, naivă și încurcată și scrisoarea lungă în care-și cerea ertare de îndrăzneala lui.

Războiul l-a surprins făcînd planuri de căsătorie. Despărțirea. Atunci a găsit clipa fericită a primei sărutări, a legămîntului pe viață. Ea plîngea. S'a strecurat și în sufletul lui duioșia și slaba presimțire a despărțirii veșnice. Tinerețea lui a învins însă slăbiciunea momentului și închipuirea lui viguroasă a întrevăzut izbînda: se va întoarce erou, vrednic de dragostea ei.

Pe front, în vijelia luptelor i-a purtat chipul alături de cruciulița dată de mama sa. Și-au scris. Cît a stat în spital se mîngîia numai cu scrisorile ei, îl îmbărbăta. El evitase să-i scrie că și-a lăsat piciorul pe front, îi scrisese numai de răni și operații care au reușit, și aceasta numai pentrucă ea stăruia mereu să știe unde e rănit și ce gravitate au rănile. Nu-și dă nici azi sama de ce nu i-a spus adevărul. Ar fi fost mai pregătită și poate acum ar ști dacă ea îl mai iubea așa cum este, cu infirmitatea lui. Pătrunsese însă în sufletul lui și un demon: s'o încerce, să vadă ce impresie îi va face infirmitatea iubitului întreg altădată. Dragostea ei va rămînea tot atît de puternică și va face ea sacrificiul de a lua în căsătorie un infirm?

Da, își zicea el în momente de încurajare — va fi mîndră că e iubită, soția unui erou — invalid de războí, cu Mihai Viteazul. Se gîndea la laudele pe care le auzise, la primirile ce i se făceau, la admirația ce-o răspîndea pretutindeni. Incă nu vedea mila ce-o inspira...

S'a hotărît în sfîrșit. Mîne e Duminică. I-a sosit și proteza, a încercat-o, a umblat, însă nu e mulțumit. Se vede mai bine infirmitatea, umblă mai greu și mai are ceva care-l enervează: scîrție, scîrție tot aparatul, scîrție curelele cînd merge.

Se va duce mîne Duminică la oraș să vadă pe Cleopatra Murgu, pe logodnica lui, să pună la cale cu părinții și cu ea logodna, căsătoria. Trebuie să scape de chinul care-l roade de atîta vreme, de bănuiala care-l frămîntă și vrea să știe ce are de făcut pe viitor. Acasă nu mai poate sta așa cum stă acuma, degeaba...

Se va duce cu piciorul de lemn. Merge mai ușor, e mai liber în mișcări și nu scîrție...

A doua zi Moș Dima a adus cu trăsurica lui pe feciorul său la oraș.

După ce și-a schimbat hainele, căpitanul Radu, șchiopătînd ușor, luă drumul spre biserică unde nădăjduia să vadă pe Cleopatra. Era încă dimineață. A trecut prin fața cafenelelor. Cunoscuții, camarazii, prietenii, care erau acolo l-au salutat, l-au felicitat, dar s'au mirat cu toții că-l văd

fără un picior. Știau de vitejiile lui, se publicase și 'n ziare ordinul de zi prin care fusese decorat, se știa că a căzut rănit, dar nu știa nimeni precis că și-a pierdut piciorul. Erau numai svonuri vagi. Niciun prieten nu l-a compătimit — niciunul nu i-a vorbit de infirmitatea lui ca de un defect. A plecat de-acolo încurajat și mîndru. O clipă n'a bănuit că după plecarea lui, toți cei rămași priveau în urma lui cum se depărtează sprijinit în baston și bocănind cu piciorul lui de lemn, și-l compătimeau:

— Eu, — spunea unul, — dau dracului și eroism și tot, dar să fiu întreg...

— Mare nenorocire și războiul acesta, — răspundea un altul, — să trăiești o viață întreagă schilod ! Mai bine mort... Păcat de el — uite ce voinic și frumos bărbat !

La biserică s'a așezat mai în fund. In rîndurile din față era și Cleopatra. A zărit-o. I-a trecut un fior prin inimă. In curînd o va vedea de-aproape, va privi în ochii ei, va vorbi cu ea și-i va spune chinurile lui, dorul și speranțele lui. Simțea nevoia unei mîngîieri calde, o alinare. Gloria trecuse, îl încălzise pe front, în spital, îl amețise, dar încet, încet dispărea, parcă îl lăsa rece. Ce putea să-i mai dea această glorie? Acum aștepta altceva. Tinerețea lui cerea viață, dorea dragostea care încălzește, arde, topește, care dă drumul minții să viseze și sufletului să s'avînte.

Privea la lumea din biserică, figuri necunoscute care-l priveau curioase. Simte că se vorbește de el, că se șoptește. Șoapta se comunică. Uite, Cleopatra a întors capul spre el, îl zărește. Privește iarăși înainte, dar el simte tulburarea ei. După cîteva minute ea se 'ntoarce, face o cruce și se 'ndreaptă spre ieșire, urmărită de privirile tuturor credincioșilor. Se oprește în dreptul lui o clipă numai și apoi amîndoi ies din biseică.

Sub clopotnița bisericii se opresc o clipă. El privește adînc, cercetător în ochii ei, în care tremură înduioșarea și o lacrimă ce stă să izbucnească.

— De ce nu mi-ai scris ? L-ai pierdut de sus ?

Ii privește piciorul.

— Da, de sus. De ce era să te mai amărăsc!

— Vai, și cum o să trăiești așa?

Intrebarea aceasta l-a lămurit. Bănuiala din sufletul lui a căzut grea, așa cum cad pe front bombele de tun, care pătrund adînc în pămînt, pentruca apoi să distrugă tot de prin prejur. A căzut grea și i-a distrus toate iluziile, toate speranțele. A închis ochii așa cum făcea cînd aștepta explozia bombei pe front. Cît a ținut asta? In viața sufletului clipa aceasta cîteodată e un veac. Cînd s'a trezit, îl priveau doi ochi străini — doi ochi duioși dar străini, ai unei fete străine.

A condus-o acasă. Nu i-a vorbit nimic de trecut, nu i-a amintit nimic din făgăduelile de altădată. Nu i-a pomenit nimic din planurile lui, de simțirea lui. Nici ea. Erau ca doi cunoscuți indiferenți, care întîmplător merg pe același drum și abia așteaptă să se despartă.

La poarta casei ei și-au luat rămas bun.

— Adio, d-ră Murgu, poate nu ne mai vedem.

— Pleci undeva iarăși?

— Da, în lume...

Și s'a depărtat încet, șchiopătînd. Ea a privit lung în urma lui. A cuprins-o mila. A dat să-l cheme înapoi, dar n'a avut putere — a șoptit numai: Radu. A intrat în casă, a căzut pe-un scaun și-a plîns cu hohote, ca după un mort.

Cînd a trecut de colțul gardului, Radu Dima a așteptat în loc cîteva minute, răzămat în baston. Ii era capul greu și tulbure ca după un somn lung. Abia înțelegea unde se găsește. L-a trezit cîntecul unei muzici militare. Din susul străzii, dinspre centru vine în marș cadențat o companie de infanteriști. Vulturul din vîrful steagului strălucește în bătaia soarelui în sclipiri aurii. Lumea de pe stradă, multă ca în zi de sărbătoare urmează în pas aproape milităresc șirurile de soldați. Copiii pe 'mprejur țin tactul muzicii, închipuind o altă oaste.

In fruntea companiei pășește călare, mîndru, țeapăn și drept un căpitan tînăr. Calul sub el calcă în tact. Căpitanul Radu Dima, desmeticit urcă încet strada în mers șchiopătat, venind în întîmpinarea soldaților. Comandantul companiei, de sus de pe cal îl vede și-l cunoaște — fuseseră camarazi în același regiment și-i știa isprăvile de vitejie și nenorocirea care-l izbise.

La cîțiva pași de Radu, întoarce calul, se oprește, face semn muzicii să tacă și comandă:

— Pentru onor, capul la dreapta.

Iși ia ținuta și cînd ajunge în dreptul lui Radu, pleacă sabia și salută ca la defilare.

Radu Dima, uimit, își scoate pălăria și stă în loc privind la camaradul lui.

Compania în pas scurt și cadențat de defilare îi dă onorul. Steagul companiei se apleacă în fața lui. Lumea depe trotuare începe să aplaude...

Dupăce se strecură întreaga companie, Radu porni înainte. Iși puse pălăria, își scoase batista și-și șterse două lacrimi care-i ardeau pleoapele. Cele două lacrămi au rămas o taină și pentru el. Nu știe, dacă porneau din evoca-

rea unui trecut de glorie, din presimțirea unui viitor trist și dureros, sau stropeau o dragoste ce murea.

Bacalaureata

Pe coridorul liceului de băeți, în fața cancelariei stau candidații dela examenul de bacalaureat. O parte din ei, băieții, se plimbă în grupuri și fumează, svirlind fumul pe ferestre. Fetele s'au așezat pe băncile înșirate de-alungul zidului. Unii, băeți și fete amestecați, s'au risipit prin curte în grupuri. Toți așteaptă înfrigurați rezultatul examenului. Comisiunea lucrează în cancelarie la darea notelor și facerea mediilor. La unele serii s'a dat rezultatul, dar fără note; la cele de azi, ultimele serii, nici rezultatul nu s'a dat măcar. Deaceia, unii dintre candidați, care au venit să-și vadă numai media, sînt veseli, vorbesc tare, se laudă, fac planuri de viitor. Cei din seriile de azi sînt îngrijorați. Colegii lor însă îi încurajează: „Lasă, frate, e sigur c'ai trecut"...

Pe coridor s'aprind luminile. Afară se lasă amurgul. In curte, printre castanii mari, bătrîni, trece încă adierea caldă a zădufului de peste zi. La poarta școalei grupuri de părinți stau și așteaptă, discutind peripețiile examenului.

Portarul are ordin să nu dea drumul nici unei persoane particulare în curte. Numai candidații au voe și profesorii.

In fundul coridorului, la un geam, stă singură în picioare o fată, o candidată. N'are nici o cunoștință în toată lumea candidaților dela examen. E o particulară, venită din altă parte. A dat anul acesta examen particular de ultima clasă și a răspuns bine la toate materiile — atîta știu colegii ceilalți despre dînsa. E îmbrăcată cu un șorț negru de uniformă. Cînd trec pe lîngă ea, fete sau băeți, își ferește pantoful cîrpit...

Stă și-așteaptă rezultatul examenului. A fost în ultima serie, pentrucă era singura particulară. Își recapitulează întrebările și răspunsurile date. Cînd își aduce aminte de răspunsurile bune se înviorează, capătă încredere: „ o să-mi dea drumul" își zice; cînd însă își aduce aminte de răspunsurile care i se par necomplecte, pierde încrederea. La Romînă a uitat să pomenească între operele lui Delavrancea și pe „Sultănica" — și doar o citise. I-a amintit-o profesorul. La Istorie a greșit anul luptei dela Roșcani. La Latină a mers bine toată traducerea și analiza, dar nu-și închipuie cum a greșit transformarea construcției aceleia participiale... Totuși profesorul i-a zis: „bine, domnișoară" și s'a aplecat să spuie ceva președintelui, care toată vremea a privit-o pe sub sprincene. Toți spun că președintele acesta e un om sever, rău. Se uită lung la candidați și parcă-i cin-

tărește. De celelalte materii nu-și mai aduce aminte. E un haos în capul ei. A ieșit de-acolo cu obrajii aprinși, și acuma încă îi ard.

Ce-o fi făcînd bunică-sa?... O fi neliniștită că întîrzie atît. Uite, s'a înoptat. Privește în curte. Abia se mai zăresc grupurile de candidați. Ce elegant sînt îmbrăcate colegele cu care a dat examen! Ei nu i-a putut cumpăra bunica nici măcar o pereche de pantofi noi, a trebuit să plătească taxa de examen. Pe ea n'au scutit-o de taxă, deși e fără părinți și o întreține o bunică săracă. Au zis că e particulară.

Săraca bunica! De doi ani de cînd stă la ea, vede cum se chinuește ca s'o îmbrace, să-i cumpere cărți. Cît a trăit mamă-sa era parcă mai ușor; urma regulat la școală și n'a simțit greutatea examenelor și a vieții. Mamă-sa cîștiga deajuns pentru ele amîndouă, — muncea însă din greu, săraca, era lenjeriță la un internat.

Un grup de fete și băeți trec pe lîngă dînsa. O privesc pe furiș și-o măsoară din cap pînă în picioare. Aude pe un băiat cum șoptește: „săraca". O trece un fior: se vede că n'a răspuns la examen și colegii aceștia o compătimesc. Or fi știind, or fi auzit că au lăsat-o... Iarăși devine tristă.

Ce-o să facă ea? Și cîte planuri nu făcuse cu bunica! In serile de iarnă, cînd stăteau la lucru împreună, la măsuța de lîngă fereastră, cîte visuri nu depănau amîndouă! Va face literile, — va urma la București — va ajunge profesoară. Va munci, va da lecții, va cîștiga bani. Și după 3 ani, cel mult 4, cînd va avea o catedră undeva, o s'o ia pe bunica cu dînsa — o s'o îmbrace ca pe-o cucoană — bunica nu-i așa de bătrînă — n'o s'o mai lase să ție în gazdă toate „obrăznicăturile oamenilor".

Dar dacă o cădea la examen? O cuprinde un fior rece, o trec lacrimile.

Ușa dela cancelarie se deschide. O lumină vie năvălește pe sală. Secretarul școalei iese cu o foaie în mînă: rezultatul. Candidații se grămădesc. Secretarul ridică foaia în sus. Se aude în toate părțile, din toate gurile: rezultatul, rezultatul... Cuvîntul sboară, face ocolul coridoarelor, trece în curte, ajunge la poartă. Toți se mișcă, se frămîntă. Infrigurarea cuprinde toate sufletele. Secretarul lipește foaia pe ușă. Se face o tăcere ca de mormînt. Parcă auzi și bătăile inimii.

Din ușa cancelariei, în tăcerea aceasta, se aude o voce:
— D-ra Paraschiv Maria să poftească în cancelarie.

Fata, trezită din gîndurile ei, se îndreaptă spre cancelarie. A uitat de rezultat.

Intră. O masă lungă cu toți profesorii examinatori împrejur. In capul mesei, președintele o privește ca și în tim-

pul examenului, pe sub sprincene. Profesoarele se uită la ea zimbind. Ea privește aiurită, fără să deslușească persoanele, în lumina aceia vie, orbitoare.

— D-ta ești candidata Paraschiv Maria?

— Da.

— Uite, domnișoară, comisiunea a ținut să te cunoască mai de aproape, să te felicite. Ai luat media cea mai mare. Ai dat cele mai bune răspunsuri. Văd că ești particulară — cine te-a pregătit?

— Singură.

— Dar ce sînt părinții d-tale?

— N'am părinți, stau la bunica.

— Și ce face bunica d-tale?

— Ține la gazdă...

Fetei îi joacă ochii în lacrimi. Profesorii o privesc mai atent. Toți sînt serioși, cu o umbră de înduioșare în ochi. Îi observă pantoful cîrpit. Îi privesc bereta ieșită de soare, șorțul învechit.

— Ai plătit taxa?

— Da. A plătit bunica. Sînt particulară.

Președintele se pleacă spre membrii comisiunii. Șoptesc ceva. Șoapta se comunică tuturor. Toți dau din cap afirmativ.

— Domnișoară Paraschiv, — vorbește iarăși președintele, încruntînd tare sprincenele, — comisiunea ținînd samă că ai ieșit întîia la examen și că ești... orfană, te scutește de taxă. Vei trece mîne pela cancelarie să-ți primești banii. Și-acum, d-ră Paraschiv, încă odată, felicitările mele. Iți urăm succes...

Președintele se scoală dela locul lui, vine la fată și îi strînge mîna.

Curg lacrimi în boabe mari pe obrajii aprinși ai fetei...

Intr'o căsuță, la marginea orașului, o bătrînică aprinde o lampă de perete și vorbește singură, se roagă: „Doamne, ajută-i să scape! Ce-o fi făcînd de 'ntîrzie atîta? Da' dacă o fi căzut și cine știe ce gînduri i-au venit? Spunea ea că dacă o fi să nu reușească, s'aruncă 'ntr'o fîntînă... Bunică, să știi, că nu mai vin acasă, dacă nu reușesc" — așa i-a spus la plecare. Ridea, dar... se poate și asta. Iese din casă, se duce la portiță, se uită în lungul străzii. Nu se aude, nu se vede nimic. In colțul străzii, luminează un felinar. Bunica a fiert ouăle pentru masă și are dela prînz un rest de mîncare; o să-l puie la'ncălzit cînd o veni fata.. Are însă ascunse pe sobă, într'un carton, cîteva prăjituri: să le dea fetei după examen, să sărbătorească reușita...

Bătrînica își pierde răbdarea: ce-o fi făcînd? de ce nu vine? Ea știe unde-i liceul: clădirea cea mare depe strada

principală. Își ia broboada, își scoate șorțul, stinge lampa, și pleacă pe portiță, mergînd în susul străzii cu pași grăbiți, măruntei...

La poarta liceului lume multă: boieri, cucoane vorbesc, discută de examene, de profesori, de copiii lor, pe care-i laudă. Ea nu înțelege nimic. Vede numai că nu-i voie de intrat și că nu s'a dat încă rezultatul, n'au ieșit încă dela școală...

Se liniștește și răzimată de gard, mai la o parte stă și-așteaptă. Își desface broboada că a venit repede și-i e cald.

Aude un vuet. S'a deschis poarta. Fetele și băieții năvălesc în stradă. Vorbesc tare. Lumea se 'ngrămădește. „Ei, Ionel ?..." — „Bine". — „Bravo", „dar Cornelia ?" — Ce-ai făcut?" — „Bine că s'a isprăvit". Părinții își îmbrățișează copiii. E mișcare multă. Se aud sărutări. O mamă își șterge lacrămile. Și apoi rînd pe rînd, pleacă, se îndepărtează, sgomotul vocilor și al pașilor se topește în lungul străzilor...

Bătrînica s'a apropiat și ea de poartă. Stă și privește, cercetează printre fete și nu vede pe nepoata ei. Se frămîntă. De ce n'a ieșit odată cu toții ? Dă să intre înăuntru, dar portarul o oprește:

— Ce cauți, mătușă ? Nu-i voie...

Nu știe ce să facă. A înlemnit în mijlocul trotoarului, în fața porții.

Două fete ies pe poartă. Trec pe lîngă ea. Aude numele nepoatei ei.

— Cine-a ieșit întîi?

— Paraschiv Maria, o particulară...

Bătrîna crede că fata ei a ieșit, a plecat. Mai stă o clipă și pleacă încetișor spre casă.

Aude însă în urma ei pași grăbiți. Se întoarce și vede pe fata ei. Stă în loc și așteaptă.

— Bunicuță, am scăpat! Două brațe o înconjoară, o strîng și un cap se lasă pe pieptul ei. Simte pe mînă cum curg lacrămile fetei.

Pe sub copacii de pe trotoare, o fată ține strîns de braț o bătrînică, care-și șterge ochii și care calcă grăbit cu pași măruntei. Fata se pleacă spre ea și spune, spune...

Const. Al. Holban

P l o a i e

Duhovnicul și enoriașul stau față în față, cam stingheriți amîndoi de o tăcere lungă și supărătoare.

„Să mai încercăm, părinte... Să mai încercăm, părinte Ionică, poate să vie... — stăruie bătrînul Pocletaru din nou șovăielnic și cu glas rugător, fierbinte. Poate s'o îndura Dumnezeu Sfîntul de noi, păcătoșii"...

Și omul, ca și înfipt, stă mereu să nu-l poți urni și se pare că, de astă-dată, i-a ieșit preotului în cale, hotărît să nu se dea bătut. Din partea lui, părintele Chirilă e destul de încurcat și destul de turburat, deși ține capul ușor săltat și amîndouă mînile în șolduri (o poziție adoptată de la începutul carierei preoțești, prin care să arate că nu se turbură și nu șovăie în fața enoriașilor). Cu amîndouă palmele, adică, deasupra șoldurilor, cu degetul cel gros înainte și celelalte înapoi — invers decît la jocul „Bătutei" în seminar — cată acum mut înainte, cam peste țeasta pleșuvă a bătrînului bătînd în roșu-cărămiziu și cu brazde cenușii de soarele și de sudorile dela sapă...

Căci nu numai de la acest om îi vine întrebarea cea mult supărătoare, ci de aproape o săptămînă e asaltat de enoriași la orice ocazie, la fiecare răspintie — asaltat în regulă să facă rugăciuni pentru ploaie... De fiecare dată mai încurcat, de fiecare dată amînarea mai grea. Cu toată sforțarea ce-o face de a privi senin peste capul omului, chipul părintelui Ion se întunecă. Căci peste țeasta acestei ruine omenești — pe care peste doi, mult peste trei ani, are s'o ducă la groapă — Sfinția sa vede realitatea aspră: Un întreg sat de credincioși adus la desnădejde de o secetă ce nu mai are capăt — prea mult și prea greu ca încercare ori pedeapsă cerească... Prea mult ca să nu se sdruncine, în cele din urmă, credința în bunătatea și iertarea Celui Prea Inalt, după aceasta neputînd urma decît bezna fără far mîntuitor, bezna fără călăuză... E destul să-și arunce Sfinția sa ochii împrejur, ca să nu vadă decît frunze și foi pleoștite.

Foi pîrguite și încovoiate de sete lungă, ofticoase și prăfuite pînă la mari depărtări de la drumuri. Iată dar pentru ce îl mai irită încă acest bătrîn, acest moșneag cu gura lui mereu întredeschisă, aproape curățată de dinți, cu limba svîcnindu-i sub respirație și care așteaptă mereu un răspuns — un răspuns favorabil! Ba îl mai irită și pentru altă pricină: Tot acestei dărîmături îi cedase, cînd, cu două săptămîni înainte, mai încercase odată. Lui și altora. Fără gura lor n'ar fi ieșit cu praporele...

Acum? Să mai încerce acum iară? Este acesta un lucru de încercat pentru a doua oară? Ce se alege de un preot care face asemenea încercări cu ușurință? Ce vor fi zicînd, ce vor fi făcînd alți preoți cu mai multă experiență decît el? Vor fi fost și ei, în păstoria lor, în acest chip imprudenți? „Lăsați-mă, moșule, pentru Dumnezeu, pe mine să hotărăsc!" — i-ar zice. Așa i-ar zice, ca să scape de el, ca să se ducă odată dinaintea lui...

Căci stă... Stă și stă! I-ar zice, dacă i-ar da mîna... Căci nu se mișcă! „Mai duceți-vă și la dracu, Doamne iartă-mă"... — i-ar zice. Chiar asta i-ar zice-o, atît de departe în adîncul sufletului este turburat de stăruințele unchiașului fără obraz. Care nici măcar nu-i din cei săraci!...

Zi-i, de-ți dă mîna. Oamenii au doar arzătoare nevoie de ploaie, precum au arzătoare nevoie de un maslu la o boală, de o rugăciune, de o împărtășanie. Iți dă vreodată mîna să-i amîni?

Și stă. Stă mereu în fața-i neclintit. Stă ca și cum ar fi s'o primească pe loc. Ca și cum el ar avea ploaia. Cată de jos în sus spre Sfinția sa, care stă pe treapta intrării de la cancelaria parohială; cată cu respirația uscată a gurii întredeschise, cu limba svîcnindu-i ușor spre ieșire. Iar la fiecare svîcnire a limbii parcă ar zice: „Ce zici, părinte?" Intrebare mai supărătoare decît una rostită răspicat: *„Ce zici, pă-rin-te?"*, pe care i-ar spune-o odată, i-ar spune-o de trei ori! Dar *așa*, i-o spune mereu! Respiră egal amîndoi, dar nu aude decît respirația bătrînului. Singură pe ea între toate cele înmărmurite din întreaga împrejurime, unde nu se mai aude decît rar și scurt un ciripit obosit de vrabie, unde nu mai mișcă nici măcar foaia care cedează așa de ușor: foaia de porumb. Doar limba moșului tresare, doar la vîrful plopului din cimitir tremură ușor frunza, acolo unde plîng morții, — sus unde toți văd cum morții plîng de jalea celor vii.

De-ar fi după cuviință, adică după măsura răbdării omenești, și de n'ar fi el preot, adică un altul să fie decît un preot, i-ar da un picior să-l răstoarne peste cap. Pe Pocletaru, care îl tiranizează îndărătnic cu ochii și cu limba.

Cu aşteptarea lui. Nu se putu urca pină in obrajii părintelui minia; rosti deci stăpinit, aproape blajin: „O să le poarte Dumnezeu la toate de grijă... Eu, ştii... Să mai aşteptăm, moşule! Nici la treaba asta grabă nu se cade... Şi... apoi, teamă mi-i că va trebui să lipsesc pentru o zi, poate pentru două, din sat"...

Tăceau.

„Să mai vedem"...

Iar tăcere grea şi nemişcare.

„Să mai vedem" — adaose părintele mai rece, aproape iritat, văzind că unchiaşul tot nu se urneşte. „Să mai vedem" — repetă el aproape blajin, după ce omul se urni.

* * *

Intrat pe la vremea vecernii in oraşul de reşedinţă al judeţului, toate aici se arătau altfel.

De spus şi despre oraşul insuşi acelaş lucru in ce priveşte căldura; dacă nu mai mult, luind in samă asfaltul şi caldarimul şi piatra clădirilor ingrămădite şi acoperişele de tablă. Incins ca un cuptor sub bolta de plumb şi amorţit era tirgul. (Părintele Chirilă rămăsese chiar pe o vreme cu ochii la coloana de fum a unei fabrici, incremenită de văzduh, pe virful coşului: De ridicat trebuie că se ridica — fără asta n'ar fi ajuns atît de sus, nici n'ar fi ajuns să se mai subţie spre virf — de clătit insă nu se clătea in nici o parte).

In ce priveşte insă lumea oraşului, care forfotea rară prin pieţe şi pe străzi svintindu-şi frunţile cu o batistă, ea nu trecea numaidecit cu gindul dela arşiţă la ploaie, nu vorbea de ea şi nu se uita in sus... Purtate parcă la intimplare, stropitoarele primăriei işi făceau hodorogind slujba, trase de caii lor ocrotiţi de scufii albe ce le imbrăcau şi urechile. Izbuteau să inăbuşe praful, chiar să mai potolească dogoreala pavajului, iar lumea işi lua ingheţata şi răcoritoarele la „Continental" şi la „Virful cu dor"...

Aici intră Sfinţia sa săltind uşor cu dreapta potcapul de pe frunte, pe o uşă laterală, trecu din restaurant in coridorul hotelului şi nimeri indată, cu ochii in peretele de lingă biurou, barometrul: „Aproape variabil... Hm!... aproape variabil" — şi ieşi. Rătăcind printre trecători, printre puţinii trecători şi gură cască de pe trotuare, pentru intiiaoară Sfinţia sa se simţi uşurat văzindu-se ajuns ca unul din aceşti tirgoveţi, adică fără grijă, căruia pe deasupra nimeni nu-i vorbeşte de nimic, singur şi aproape necunoscut fiind prin partea locului. Iar dacă, oprit la vre-o vitrină, se vedea îmbiat de negustor, n'avea decit să plece mai departe — şi pleca mai departe. Şi nimeni nu-i vorbea iarăşi. Ba, dacă in hoinăritul lui pentru trecere de vreme n'ar fi intilnit pe ici pe colo cite un intirziat din lumea satelor care să-i caute mina şi să-i ceară blagoslovenia ori să-i dea pentru pomelnic şi dacă n'ar fi ajuns iarăşi prin strada Strungarilor, — unde cărăuşul său sta gata de plecare la poarta hanului, — n'ar mai fi schimbat o vorbă cu nimeni nici despre vreme bună nici despre vreme rea. Despre nimic.

Ii vorbi lui Boghiţoiu, care sta cu biciul in mină lingă caii inhămaţi; ii spuse numai aşa ca să zică ceva: „Tot pe aici?", cu toate că bine ştia că un ceas şi jumătate măcar omul trebuia să aştepte pentru odihna şi hrana cailor.

Tot. Tot acolo era. Stătuse poate chiar prea puţin. Şi ar mai fi stat, dacă nu i-ar fi fost teamă că innoptează pe drum.

Şi aşa părintele ajunse să mai audă pe unul de la Scinteia, cum vorbesc ei:

„Avan pojar şi pe aici părinte! Poate că o fi a ploaie pe noapte... Dă, Doamne!" — şi-şi făcu şi semnul crucii, se mai uită cu o căutătură de găină în sus, apoi împrejur şi tăcu resemnat.

Vorbeau ca şi cum erau în Scinteia şi se uita şi părintele în sus şi împrejur... Cerul era albastru şi pe margini albspălăcit — că nu puteai să juri de continuă de acolo seninul sau incepe norul — iar citeva izolate scame albe inaintase in sus spre locul chindiei...

Părintele Chirilă mai trebui să spuie apoi şi Sfinţia sa cite ceva...

— Apoi dacă Sfinţia ta nu te intorci cu mine, eu nu mai intirziu.

— Am, Ghiţă... am mine treabă multă pe la protopopiat. Umblă sănătos!

Şi cu căluşeii lui, umflaţi cu coceni şi cu apă multă de la han, omul se îndreptă spre bariera Clincenilor, către Scinteia inecată şi ea undeva sub zarea dealurilor, in arşiţă şi in praf...

* * *

Primit fu cu un aer puţin cam mirat părintele Ion de către portarul de la „Virful cu dor"; cu toate că singur il intimpinase cu intrebarea: „Cu ce vă putem servi, taică părinte? O odaie?" Căci preoţii din judeţ — şi pe Sfinţia sa il mai zărise in zilele de tirg — trăgeau de obiceiu pe la hanuri, unde trăgeau şi căruţele lor şi lume multă de la sate.

Preotul nu băgă de seamă mirarea omului, confundind-o cu politeţa repezită a tirgoveţilor; iar omul, care nu se mai mira de-acum, se apropie ca să se uite la ce se uita muşteriul.

— Merge bine ăsta? — întrebă părintele, după ce constată că acul nu se deplasase, de două ceasuri, cu nici o linie.

— Barometrul?... Cel mai bun care există!

Şi fiindcă părintele de la Scinteia — care, pe cit îşi amintea, învăţase ceva în seminar despre acest instrument de fizică — continua să-l examineze cu un amestec de nemulţumire şi neîncredere în privire, portarul repetă încă mai asigurător: „Asta este cel mai bun care există!"

— Şi... încotro trage el acum?

— Tendinţa?!...

— Aşa, tendinţa!

— Apoi... eu cred — şi omul se mai apropie, cu mîna ridicată peste potcapul Sfinţiei sale, şi ciocni o singură dată cu degetul arătător în geamul gros. Acul tresări, şovăind pe loc ca o jivină încolţită ce nu ştie încotro s'o ia. Dar parcă se smuci totuşi ceva spre „variabil", trăgînd însă iar înapoi spre punctul de unde plecase. — Parcă merge spre „variabil", taică părinte... Rămîi mai mult?

— O zi.

— Haida de! Pînă la ploaie avem să ne mai prăjim noi bine vre-o cîteva zile.

Iar ziua aceasta a părintelui — care avea să devie două — îi trecu greu... Şi i-ar fi trecut încă mai greu, dacă s'ar fi retras la vreme la odihnă, în camera lui, şi nu ar mai fi rămas în grădina restaurantului, unde, după cină, ascultase cu melancolie romanţe din anii ultimi de chefuri şi aventuri ai seminarului. Şi mai jucaseră acolo, cu acompaniament de voce şi de castagnete, cu scuturături furtunatice din şolduri şi din sîni, vre-o patru fete pe estrada de lîngă orchestră, aruncînd piciorul la sfîrşit. Incît, aproape de plecare, trecînd iarăşi una zîmbitoare cu cheta, Sfinţia sa, care se mai schimbase şi la faţă şi la gînduri, îngînase discret: „Bată-vă să vă bată de fete!... Bată-vă să vă bată, neastîmpăratelor"...

Pînă ce se urcă în odaie... Unde toate icoanele risipindu-se şi ceva turbure aşezîndu-se în locul lor, îşi puse mîinile amîndouă sub cap, şi, cu o răsuflare asemenea unui oftat, adormi. Nici nu-şi mai despletise coada; o trăsese numai de sub spate. Adormise gîndindu-se ce viaţă bună duc tîrgoveţii. Un mîrlan de la Clinceni, antreprenorul... Lanţ de aur... burtă... fasoane! Toate poftele... Cînd nu curge, pică.... Oraşul! Un leu şi zece o fleică cu trei sferturi de vin şi sifon!...

Dimineaţa de a doua zi i-a trecut şi mai uşor, fiind tîrg de săptămînă cu lume multă din sate, cu destui preoţi, veniţi cu tot felul de treburi lumeşti şi duhovniceşti. Grăbit, cu aceştia îşi da doar în treacăt binecuvîntare, fiecare preot trebuind să umble mai mult singur, pentru ca să-şi poată

birui sfiala şi deschide sufletul credincioşilor din sate străine. Zărise între toţi şi pe vestitul părinte Smărăndescu de la Mărgineni, un munte de om, nelipsit în zi de tîrg şi de pe la bîlciuri şi foarte căutat odinioară între preoţi, căutat şi socotit în lumea satelor ca un adevărat doctor mare între doctori. Il zărise, cu toate că nu cam obişnuia să se mişte de la hanul lui.

* * *

De părintele Chirilă se miră grozav după amiază portarul văzîndu-l că, după ce se temuse în ajun de „variabil" care nici măcar variabil deplin nu fusese — rămăsese de toate căruţele, acum cind acul barometrului trecuse bine dincolo de variabil şi mergea devale şi că-şi hotărîse plecarea abea pe a doua zi după amiazi.

Dar a doua zi de dimineaţă, cu ochii la „ploaie", unde peste noapte sosise acul şi care, în plus, la ciocănitu-i scurt, se repezea spre furtună, părintele Chirilă se adresă zorit portarului:

— Ştii ce? Aş vrea repede o căruţă pentru Scinteia.

— He-he! mai va, părinte... De mirat de-o ploua pînă-n seară... Asta arată măcar cu 24 de ceasuri înainte.

— Apoi,... mi-e teamă că va trebui să mă mai opresc la Clinceni pentru un maslu. De unde aveţi barometru' ăsta?

— Dela Vainberg.

— Dela Vainberg?

— Dela Vainberg.

— Are Vainberg aşa-ceva?

— Are Vainberg tot ce vrei.

— Ptiiii!... Şi cam cît? (Părintele făcu şi un gest neguţătoresc din palma dreaptă tremurîndu-şi degetele în evantaliu).

— Trebuie să fie azi vre-o 25 de lei... E cel mai bun care există!...

O pereche de cisme, — gîndi Sfinţia sa:

— Hm...

— Cam aşa-ceva... 25, 20... Să trimit după căruţă?

— Incă nu. Peste vre-un ceas. Dar cai buni!

Peste vre-un ceas şi jumătate părintele Chirilă ridica un nor de praf între oraş şi Sfinţia sa. Cam şmecher de felul lui, chirigiul tot oprea la hanuri, ba să mai îmbie caii, după ce nu prea vruse să bea la plecare, ba să mai răsufle... Inţelegîndu-i planul, părintele-i da cîte-o ţuiculiţă la fieştecare haltă. Incît, după două ceasuri, trecuse de Clinceni, mereu într'o zăpuşală care muiase caii pînă la glezne.

iar timplele călătorilor se stringeau ca sub două table încinse.

La citeva sute de paşi dincolo de Hanul Verde, pe cind chirigiul îmblătea caii, supărat el ştie de ce, şi cînta, părintele scoase nerăbdător din anteriu barometrul. Iar scoţindu-l, faţa i se învioră încă. Era mulţumit. Era foarte mulţumit. Nu putea părintele Chirilă de altfel să nu fie mulţumit cu viaţa. Destinul îl slujia. Avea patru zile albe şi patru zile negre. Şi cum zilele lui se dovedise toate albe iar cele negre nu se întrevedeau, se gîndi acum ce nedrept e cînd se întărîtă împotriva vieţii aşa cum i-a fost dat s'o trăiască şi cînd caută în altă parte, nemulţumit cu ce are dela Dumnezeu... Căci sănătos şi voinic era, parohie de frunte dobîndise, fără griji şi multe osteneli trăitor era iarăşi şi Dumnezeu îl înzestrase chiar şi trupeşte...

Ogoarele, care, prin toate firele şi prin toate crăpăturile pămîntului cereau apă, nu i se mai părură aşa de triste, iar căruţaşul său, care bea şi bea după voia inimii şi cînta, îi apăru acum ca un adevărat simbol pentru vieţile modeste, ce au parte de mai multă bucurie decît ne închipuim. Omul lăsase caii la pas, depănînd şi el gînduri poate mai fără şir — dar debunăsamă mulţumit, precum arăta — şi cînta mai departe. Articula adică ceva care vrea să fie cîntec şi era mai mult un olălăit, împletit cu îndemnul pentru cai, cu dispute cu persoane absente, cu sine însuşi, cu administraţia drumurilor... Şi deodată aducîndu-şi aminte că merge la pas şi pentru ce merge la pas — adică din pricina unui şir de vre-o 15 căruţe ţărăneşti — începu să strige oamenilor ca un apucat. Erau care mai mult cu boi, toate mergînd deopotrivă de încet. Muntenii se întorceau de pe vre-o moşie boierească dela şes, unde sfîrşiseră şi cu muşuruitul la bucata lor, luată pentru porumb în parte. Lăsînd brusc cîntarea şi celelalte, chirigiul părintelui se oţărea la fiecare căruţă, ca să ţie bine marginea drumului, înjura şi căuta cu biciul pe gospodar, cum fac boierii... Cum aproape toţi dormeau lungiţi sub coviltire, se trezeau doar cînd era atins cu biciul cînele legat la codirlă, cînd isbindu-se de roţi, de piedică ori de ceaunul pentru mămăligă atîrnat de inima carului, cîne după cîne intra în harţă cu străinul şi răsuflînd precipitat şi scuipînd cu furie spre căruţa boierească, spre părintele Chirilă, spre chirigiul său, umplea văzduhul de vaier...

Sfinţiei sale, abia trecut de bariera oraşului şi abia ieşit dintre albăstrimea lui, nu-i fu cu totul neplăcut că chirigiul îi făcea loc şi lui astfel printre prostime. Cînd însă omul ajunse cu biciul pe un bătrîn care sărise lîngă boi, îl

dojeni... Il dojeni cu atît mai mult, cu cît începuse de-acum să înjure fără alegere de cele sfinte...

* * *

— Ei, încotro, încotro, moşule ? — i se adresă părintele cu glas tare, ca să biruie sgomotele, să se potolească şi să se uite supărarea.

— La Salcia, blagosloveşte taică părinte !

— Toţi ?

— Toţi !

— Ei, cum v'a mers ? Cum v'a mers ?

Omul se uită în sus:

— Păcatele noastre, părinte. Sus foc şi jos piatră. Ca în piatră am muşuroit...

Părintele îşi întristă faţa şi clătină şi din cap:

— E încercarea Domnului. Să nu pierdeţi nădejdea, moşule. Dumnezeu e mare ! El ne şi ceartă, şi tot El ne şi ajută. Ne şi bate, ne şi mîngîie...

— Păi, că atît' ne-a mai rămas şi nouă. Fără El n'avem încotro.

— Chemaţi-l mereu pe El! Numai El vă poate auzi... Treceţi pe la Scinteia ?

— Pe la Scinteia, vezi bine...

— Noi facem azi rugăciuni pentru ploaie — adaose Sfinţia sa ridicînd puţin glasul spre a fi auzit şi de alţii, ce, în răstimp, mai coborîse din căruţe.

— Păi să ne oprim şi noi... Şi, deoarece caii reluau trapul, strigă pentru părintele, dar şi pentru alţii, care era bine să auză: Ne bate Dumnezeu, fiindcă-l uităm, părinte!

— Sfînt grăişi, moşule! Sfînt! — răcni părintele învăluit de-acum iarăşi în norul de praf şi ţinînd aproape neîntrerupt spre blagoslovenie dreapta ridicată spre feţele supte şi arse, ieşite de sub coviltire.

* * *

După ce sălcienii dejugaseră pe un ceas la hanul lui Pîrvu din Scinteia şi maseră a doua noapte în marginea Trestienilor, erau acum nu departe de satul lor şi mergeau mai mult pe lîngă căruţe, să cruţe dobitoacele. Căci la şes, dacă a căzut apă oricît de multă, ea s'a scurs în pămînt ori a făcut bălţi şi nu roade, nu rupe locul. Dar de pe la Trestieni în sus şi o ploaie mai mică adînceşte gropile drumului şi sapă altele. Cu copii cu tot mergeau pe jos... Cu acei care puteau să meargă şi care nu se mai jucau prin băltoace. Cei mari, ori-cît de obosiţi erau, nu se mai uitau de-acum unde calcă, de bucurie multă... Căci dacă aici, cu tot norul, începea să se svinte, la şes ploua încă. După ce plouase toată noaptea, ploua încă. Din vreme în vreme cîte-unul mai în-

torcea capul să se uite înapoi, unde ploua. Se uitau înapoi, ca și cum aceasta ținea de șirul gîndurilor lor... „Doamne mare nu ne lăsa!..." — se auzea vre-un glas dintr'un grup de bărbați; căci, de-acum, se țineau mai mult în grupuri. Dar vorba lui se vedea prea bine că nu-i rugăciune, ci smerită mulțămire către Cel prea Milostiv, care ascultase rugăciunile servitorului Său credincios dela Scînteia. La vorba lui, ceilalți oftau mulțumiți și mergeau mai departe tăcînd... Așa mergeau. Iar atîția dintre dînșii se gîndeau cu înfiorare — și de cîte-ori nu se gîndiseră la asta! — cum fuseseră ele zadarnice toate rugăciunile lor către Cel prea Inalt, pe lan la Urzica, cu minuțele împreunate ale copilașilor nevinovați... Dar cînd un slujitor adevărat al altarului a ridicat glas de rugăciune, a și venit îndurarea...

După ce a venit însă îndurarea pentru atîta suflare omenească de pe o mare întindere de șes și de plaiu cam cît două județe, s'a întîmplat ceiace se întîmplă obișnuit în împrejurări asemenea: Svonul s'a purtat în toate părțile despre rugăciunea mare dela Scînteia și, după cîteva zile, se știa pînă la mari îndepărtări că îmblînzirea mîniei cerești și iertarea acolo se dobîndise pe sama tuturor. Cu toate că rugăciuni se mai făcuse ele și prin alte părți! Se făcuse prin preajma zilei aceleia, dacă nu chiar în aceiași zi de Iunie... Dar oricît credeau localnicii fiecare în darul parohului lor, căzuse de astă-dată în lotul părintelui Chirilă de la Scînteia din plasa Ghibășluiului atîta împlinire a vredniciei sale, iar recunoașterea ei venea din locuri așa de deosebite, că lumea, deprinsă a generaliza și a căuta o singură pricină și o singură explicație ori-unde, începuse a nu mai pune nimic în cumpănă dela ceilalți părinți chiar și în alte împrejurări. Urmăreau toți păstoria duhovnicului mai tînăr dela Scînteia cu totul de aproape față de a parohului lor, pe care socoteau că-l prea cunosc... De aci și o oarecare mirare la cei din Scînteia pentru sgomotul care se făcea în jurul păstorului lor. Căci de-acum toți din toate părțile îl știau și-l vorbiau pe părintele Chirilă că e cel mai cucernic care se găsește, cel mai blînd la vorbă, că bea de tot cumpătat la pomeni și, cu toate că e de trei ani fără preuteasă, trăiește aproape ca un călugăr. Și numai știindu-l și vorbindu-l astfel pe omul ce trăise în preajma lor, în județul lor și nu-l știuseră, pe omul ce le trecuse pe dinainte și nu-i bănuiseră puterea, numai așa putuseră afla cine isbutise a dobîndi și a doua-oară, îndurarea Cerului pentru ogoare. Și încă chiar atunci cînd porumbul avea de-acum mare trebuință să lege... Apoi, în primăvară, ca să contenească ploile!... Atunci cînd nu mai era de-acum nădejde să poată ieși oamenii la arat...

Credincioși din parohii destul de îndepărtate începură să-l caute pe părintele Chirilă la el acasă ca duhovnic și ca sfătuitor. Veniau cu pomelnice, cu sărindare, veneau să deschidă pravila Sfinției sale și să-și afle norocul și viitorul și soarta și primejdiile din boală și dela oameni și apoi canonul cuvenit pentru păcate. Il duceau la masluri și aduceau la el bolnavi de tot felul să le citească — maicusamă pe cei de boala copiilor și de pîrleală pentru scoaterea diavolului. Și mai aduceau, dela cei de tot bolnavi, cămăși ca să le slujească în altar. Veneau și femei cu căutătura misterioasă pentru acatiste, să-și răpuie dușmancele. Ii aduceau, din cînd în cînd, chiar pe cîte-un bețiv nărăvit și zurbagiu, să-i citească de patimă.

Așa încît — pentru ca să se împlinească întrucîtva, și de astă-dată, vorba din bătrîni că nimeni nu e prooroc între ai lui — pe cei din Scînteia îi apucase binișor mirarea văzindu-l pe părintele lor într'adevăr slăvit între preoți... Că vorbindu-le cîte-cineva din străini despre Sfinția sa, ziceau și ei „da", însă cu gura mai moale. Dacă însă scoteau vorba de laudă din gură mai cu greu, nu puteau să nu se lase, la o adică, cuprinși de oarecare mîndrie... Era doar preotul lor! Duhovnicul lor, care, după toate cîte-au fost, ajunsese acum, de bine de rău, un alt-cineva. Și pentru toată lumea!.. Ajuns al tuturor, revenea acum altul la Scînteia. Ales între aleși. Căci, ridicat prin cucernicie și crescut în sufletele însetate de pretutindeni, era purtat pe ele ca pe niște scuturi, de unde nici nu se mai putea cobori, nici mai putea fi coborît.

Și-i urmau acum și ei, cei din Scînteia, sfaturile mai supuși și urmau mai înțelegători păstoreștilor lui dorințe. Mereu zadarnic încercase Sfinția sa, mai de mult, să introducă în casa Domnului o cutie a milelor, să întemeieze un fond pentru înfrumusețarea sfîntului lăcaș, pentru procurarea de sfinte odăjdii, altele pentru înfrumusețarea cimitirului, pentru o bibliotecă parohială, pentru masluri pe samă celor de tot săraci și a țiganilor din Scînteia; și altele și altele. Acum le înfiripase pe rînd aproape pe toate și aveau enoriașii încredere deplină în purtarea de grijă a Sfinției sale pentru toate aceste fonduri, lăsîndu-l singur să le administreze, precum singur se ostenise a le porni și a le crește.

Aveau acum de toate. Iar puținii îndărătnici se rușinau și nu mai cutezau să cîrtească. Și ajuns era părintele Chirilă atît de sus pentru străini ca și pentru enoriași, că a trebuit să tragă în casa unui gospodar spre a putea primi mulțimea de credincioși ce-l căutară la bîlciul din Clinceni, primăvara și apoi la Trestieni, toamna. Incît nu fără temeiu, preoții

de prin alte sate începuse a se uita cam chioriş la Sfinţia sa care le aducea pagubă, şi împuţinare, şi scădere în trecerea lor duhovnicească. Ba părintele Smărăndescu dela Mărgineni, fără a-i mulţumi la bineţe l-a sfredelit din ochi: „Nu crezi c'ar fi mai bine, părinte Ioane — i-a spus Sfinţia sa dela Mărgineni — ca fieştecare să răminem cam pe lingă ţarcul nostru? Să nu turburăm sufletele şi să nu mai zdruncinăm încrederea?!"

...Deşi nu mai puţin aveau preoţii, pe de altă parte, cuvint a se bucura că părintele dela Scinteia, prin intrarea în tagma lor, şi prin sirg deosebit, dăduse un nou avint credinţei strămoşeşti ce începuse a păli; căci el zgîndărise în inimi jăratecul de sub cenuşă, el, părintele Chirilă, pe sama tuturor, turburase încă odată, şi aşa de adinc, apa spre care se îngheşuiau acum sutele şi miile spre vindecare... Căci părintele din Scinteia rar se lipsia să prescrie credincioşilor un canon ori o slujbă la duhovnicul din parohia lor, iar la masluri în alte sate pe parohul local nesmintit ţinea să-l aibă părtaş.

In aşa fel părintele Chirilă, în cîţi-va ani, ajunsese aproape un sfînt. Iar în fundul inimilor lor o simţeau şi cei din Scinteia. Şi dacă întimplător îl înconjurau acum la ieşirea din biserică ori pe uliţă, să-l asculte vorbind — cu fruntea lui ridicată şi cu minile deasupra şoldurilor avind înainte degetul gros — li se îneca glasul de sfială şi mîndrie cînd se amestecau în vorba Sfinţiei sale. Maicusamă dacă erau şi străini de faţă! Şi după ce mai ştiau că şi la protopopiat era primit cu cinste deosebită între preoţi, ca un apropiat sfătuitor al Sfinţiei sale, protoiereul, şi că tot lui îi dăduse Vlădica împuternicirea de a organiza „Oastea mîntuitoare a lui Hristos" în judeţ!...

Şi astfel, ca om de credinţă al căpeteniilor bisericeşti. Sfinţia sa avea de-acum şi drumuri mai dese la oraş, unde rămînea cîte-o zi, uneori rămînea chiar două, găzduit mereu la „Vîrful cu dor". Căci de-acolo putea rîndui pentru plecare, aşa încît să nu fie prins de vreme rea pe drum; precum la porneala din parohie se slujia de barometrul său, spînzurat în bibliotecă, în dosul unui vechi ceaslov ferfeniţit...

Romulus Cioflec

Părinţi şi fii...

Un profesor bătrin se dete jos din tren, cu gîndul să revadă oraşul în care şi-a făcut universitatea.

Intrat în vacanţă, proiectase, de mai înainte o raită, prin locurile de care îl legau amintiri din tinereţe. Işi da bine sama, cum aceste amintiri se pierdeau tot mai mult în ceaţa de aur a trecutului, ca o candelă cu untdelemnul pe sfîrşite, încercind cele din urmă fîlfîiri...

Le va evoca deci, turnînd încă cîteva picături de untdelemn în candela, ce se sbate în luptă cu întunericul!

***

Gara era aproape aşa cum o lăsase, cu trei decenii în urmă. Dar cînd ieşi, rămase surprins. Străzile erau mai largi şi mai drepte, şi lumea furnica într'o goană nebună. Tramvae şi automobile, trecători grăbiţi se precipitau, ca pe o pînză de cinematograf.

Respinse birjele ce i se ofereau şi plecă singur, pe drumul bine cunoscut. Recunoştea ici-colo cîte o clădire, rămasă, cu încăpăţinare, în haina ei veche, alături de palatele ce se ridicau sfidătoare, tolerindu-le abia în umbra lor.

Biserica din piaţă era aceiaşi, stăpînind oraşul, cu măreţia ei de dom gotic.

Universitatea se primenise şi ea. Recunoscu poarta din dreapta, pe unde era intrarea la facultatea de litere şi intră încurcindu-se, ca într'un labirint, pe coridoarele întortochiate, nemaiputînd deosebi unde e facultatea de drept şi unde e cea de litere. Pe urmă se opri, emoţionat, în faţa Seminarului de filologie clasică, amintindu-şi de vechiul dascăl care îl introducea în tainele Nopţilor attice şi în Viaţa Cezarilor a lui Svetonius, din care s'a inspirat o lume întreagă, ca să scrie Quo vadis?, Cea din urmă noapte a oraşului Pompei, şi altele. Işi amintea precis, vorbele profesorului: „Domnilor candidaţi, Quo vadis e la ordinea zilei. Harta Romei antice e obli-

gatorie pentru examenul de licență. Vă rog să urmăriți, dacă autorul a făcut vre-o greșală, citind cu atita siguranță topografia Romei antice".

Au urmărit cu atenție, harta cea veche și au rămas surprinși de cunoștințele amănunțite ale autorului. Profesorul adause cu satisfacție: „Da, domnilor candidați, scriitorul trebue să fie și om de știință.. Așa cum s'a dovedit Ovidiu în „Fasti", Vergiliu în Eneida, Horațiu în Scrisori ca să nu mai amintim și pe Lucretius"...

* * *

Se gîndi să treacă prin parc, să revadă cărările bine cunoscute și băncile — altele vor fi acum — pe care se adăpostea, adunind material pentru teza de licență: Infernul la Homer, Virgilius, Dante și... Aron Densușianu.

Avu un zîmbet abătut. Doar elevii de azi și manualele, cu care autorii fericiți își clădesc palate, nu știu că avem și noi o Epopee națională.

In drum se abătu prin o stradelă îngustă, să revadă mansarda, în care a trăit trei ani de visuri tinerești și de sărăcie lucie.

Casa cu coperișul povîrnit, era vopsită în același verde spălăcit, iar mansarda cu cele două geamuri deschise larg, ocrotea, de sigur, alți studenți săraci și vizionari.

După o raită prin parcul aproape neschimbat, dar mult mai plin de gălăgie, intră, spre seară, într'o grădină de vară.

Luă loc la o masă din colț, cu gîndul să recunoască icicolo vre-o veche cunoștință. Cu răutatea oamenilor bătrîni, aștepta să revadă matroane veștejite, din frumusețile de pe vremuri, care zăpăceau pe bieții tineri, cu o singură ochiadă biruitoare.

Abia atunci observă, că era în apropierea unei mese întinse, unde își țineau banchetul de adio vreo patruzeci de tineri, după toate aparențele, absolvenți de liceu. Cîțiva profesori erau printre ei, și banchetul decurgea într'o atmosferă de intimitate. Barierele asprei discipline din liceu se prăbușiseră, dar bunul simț al elevilor le supraviețuia. Își aprindeau cîte o țigară, cu o îndrăzneală ce ezita, și înghițiau cîte un pahar de vin, cu o privire furișată asupra profesorilor, care li se păreau de o bunătate abia bănuită pînă acum.

Banchetul era pe sfîrșite. Un profesor mai bătrîn ținu o vorbire plină de îndrumări, pentru tinerii, care intrau acum în vîltoarea vieții, rugîndu-i să nu se abată prea mult dela disciplina, ce i-a ocrotit pînă acum în cei mai primejdioși ani ai tinereții.

* * *

După plecarea profesorilor banchetul luă un aspect cu totul nou.

Ca împinși de un resort nevăzut, tinerii se ridicară de pe scaune, golind paharele cu mare grabă, și vociferînd cu toții, de nu mai puteai înțelege nimic.

Muzicanții se strecurară tiptil pînă în apropierea mesei și începură un fox-trot, în acorduri domoale. Tinerii se ridicară electrizați și se prinseră în dans, în vreme ce muzica scotea țipete tot mai stridente.

Bătrînul își ridică fruntea privindu-i sfidător, mormăind:

— Da, voi sînteți noua generație. Nu m'am înșelat. Voți ați căzut ca musca în lapte.. Care din voi își dă sama de suferințele și jertfele de sînge pe care le-au adus înaintașii, pînă să ajungeți la această „masă întinde-te" din basme ? Ce ați muncit voi, și ce veți munci de aci înainte, dacă v'ați obicinuit dela început cu belșugul fără muncă. Dar noi am îndurat persecuții și am răbdat de *foame* în anii de liceu și de universitate. Voi, cu mutrele voastre bărbierite englezește — ce mîndri eram noi în clasa a opta, cînd ne mijiau tuleiele de mustețe — vă încîntați de dansuri lascive, importate la noi de impresari fără suflet, dela semințiile din Africa cea mai întunecată... Da, voi sînteți noua generație din romanul lui Turgheniev „Părinți și fii". Voi sînteți Bazarovii, care nu au nimic sfînt, și vă bateți joc de dragostea părinților, pe care îi numiți cu un zîmbet superior și cinic: bătrînii. Ce s'ar fi ales de voi, nemernicilor, dacă acești bătrîni nu-și trăgeau bucata dela gură, ca să vă asigure un viitor?

Mai roti o privire întunecată asupra lor, apoi isbind cu pumnul în masă, spuse cu glas tare :

— *Dracu'* să vă ia.

* * *

Chelnerul care moțăia la o masă de alături, sări speriat, în credința că înjurătura îi era adresată lui.

Grăbi să aducă încă un sfert de vin și un sifon.

Bătrînul nu refuză băutura.

Era hotărît de acum să stea pînă la sfîrșit, să vadă inevitabilul scandal, cu care se va termina acest chef.

Își turnă un pahar, observînd cum mîna îi tremură de agitație și fața de masă se stropește de vin.

Se făcu deodată liniște.

Băeții făcură semn muzicanților să plece și se strînseră unul într'altul serioși și tăcuți, de parcă n'ar fi băut nimic. Se luară de după cap, ca niște buni camarazi ce erau, în preajma despărțirii.

Își dădeau sama, în subconștientul lor, că profesorul avea dreptate, cînd le spunea în vorbirea de bun-rămas, că cea mai frumoasă epocă a vieții lor se încheiase?

Scăpaseră de sub furcile caudine ale disciplinei de li-

ceu, își dau sama că se simt singuri în fața viltoarei, care-i chema trăgîndu-i în adîncu-i cu ademeniri de sirenă.

Ințelegeau bine cum cărările lor se despart, și cum nu vor mai întîlni niciodată în viață, prietenia, ce îi legase așa de strîns, pe băncile liceului.

Și deodată țîșni, în tăcerea solemnă a revărsatului de zori, ca o chemare a satelor îndepărtate, în accente ca de imn:

De-ar fi mîndra'n deal la cruce...

Bătrînul scăpă paharul din mînă și rămase încremenit, cu ochii țintă la băieți.

Un val de căldură i-se ridică dela inimă și ochii i-se umplură de lacrimi. Se simția ca ridicat în văzduh, plutind într'o barcă aeriană, încet-încet spre anii tinereții, cînd a cîntat și el cu tovarășii lui același cîntec. Și ridicînd degetul arătător, cum obișnuia la cursuri, silabisi solemn, titlul odei favorite din Horațiu: Reditus ad cultum deorum...

Băieții cîntau tot mai înduioșați, cu privirea ațintită în depărtări:

Dară mîndra-i mai departe...

Bătrînul biruit, își ridică încă odată privirea înlăcrimată spre ei și spuse cu blîndețe:

— Dracu' să vă ia de băieți, că tot mi-e drag de voi.

Al. Ciura

După moartea stareței *

După ce-și bău cafeaua cu lapte, pătînd halatul și fața de masă, Prea Sfințitul Ilarion luă pisoiul în brațe și se rezemă de colțul ferestrei, să privească afară.

Erau ceasurile opt de dimineață. Cer de sticlă, caldarîm de zăpadă și soare cu dinți. Prea sfinției sale nu-i plăcu. Se culcase citind „Un naufragiu", și ar fi preferat fulgi lovind în geam, copaci smulși din rădăcini și trecători răsturnați de vifor. Impărtăși pisoiului decepția și, abandonînd fereastra, legă un cocoloș de hîrtie de capătul unei sfori și se apucă să-și distreze mica-i lighioană. Abia peste o jumătate de ceas, cînd mîța refuză să se mai lase păcălită, episcopul își aduse aminte că e conducătorul unei eparhii, și se așeză la birou.

Semnă cîteva hîrtii oficiale fără să le mai citească. Iscălitura consilierului referent era pentru el garanție sigură că nu săvîrșește nici nedreptăți, nici ilegalități. Mai semnă și cîteva rezoluții scrise deagata, apoi chemă pe ierodiaconul Sofronie, ucenicul prea sfinției sale, să-i desfacă trei plicuri proaste, cu scris de femeie analfabetă și sosite cu ultima cursă din ajun.

— Sînt dela maici, neiscălite și miroase a pîră, îl lumină Sofronie după o aruncătură de ochi.

Văzînd că nu sînt niscaiva cereri de ajutor, cum bănuise, Ilarion se îmbujoră la față și rise ca un copil. Ii plăcea grozav lectura anonimelor, mai ales cînd veneau dela călugărițe. Se căi că nu le-a desfăcut de îndată ce i le-a adus factorul și porunci ierodiaconului să le citească.

Prea Sfințite Stăpîne,

„Vă sărutăm dreapta, cu smerită metanie, și vă dăm de știre cum că maica Glafira din sfînta mînăstire Tămîioara, care e ucenița a maicii Aftusa, locțiitoarea de stareță, este fata

* Fragment din romanul «Alegere de stareță» ce a apărut de curînd, în editura «Cugetarea».

maicii Aftusa, făcută de sfinția-ei cu părintele Flavian duhovnicul, și a făcut doi copii gemeni pe care i-a îngropat la spatele casei. Iar acu se ține cu părintele Grigorie protopopul și cu d. Tică Girleanu, șeful de ocol".

Episcopul izbucni într'un rîs copilăresc.

— Cum aud eu, mînăstirea Tămîioara e ucenița maicii Aftusa, făcută cu Flavian... și că Flavian a mai făcut și doi copii gemeni...

Sofronie reciti scrisoarea, în taină, și-i dădu înțelesul exact.

— Nu. Ci maica Aftusa a făcut pe maica Glafira cu părintele Flavian. Iar maica Glafira a făcut, la rîndul ei, doi copii gemeni — nu se știe cu cine...

— Cum nu se știe? N'auzi, prostule, că i-a făcut cu Flavian ?

— Ba nu. Părintelui Flavian i-ar veni nepoți, — și i-a făcut nu se știe cu cine. Adică nu știe cuvioasa care a scris denunțul, dar maica Glafira trebue să știe.

— Ba, dacă a făcut doi odată, nu știe nici ea, rise episcopul din ce în ce mai dispus. Apoi, întîlnind privirea aspră a ierodiaconului, întoarse șurubul:

— Ticăloasa! Și Costin a stat de capul meu pînă i-am dat delegație de stareță. Hm, n'or fi semănînd copiii cu el?... Ia să iei tu seama cînd te-i duce pe-acolo.

După ce lămuri pe stăpîn că nu Glafira ține locul la Tămîioara, și că gemenii au putrezit de mult, Sofronie citi a doua scrisoare.

„Vă sărutăm dreapta și genunchii, Prea Sfințite Stăpîne, și vă facem cunoscut, spre știința Prea Sfinției Voastre și întru binele sfintei noastre mînăstiri Tămîioara, precum că maica Aftusa a făcut pe maica Glafira cu popa Niculae, care a făcut doi copii gemeni cu părintele Costin și cu părintele stareț dela Sărindar, și vă rugăm s'o înlocuiți dela stăreție și să dați poruncă să se facă alegerea mai repede, că-și vîră necuratul coada și cine știe ce rivoluție mai vine".

Stilul încîlcit al scrisorii înveseli într'atît pe Ilarion, că era cît pe-aci să-l înece rîsul.

— Vezi, diacone, că tot Glafira e locțiitoare? — zise el, triumfător. Imi pare rău că m'am luat după Costin și n'am numit pe Zenaida ori pe Tomaida. Și vezi că Glafira e făcută cu preotul Niculae ? De altfel nici nu mă îndoiam că bietul Flavian e nevinovat. Iar copiii...

— Copiii, îi luă vorba Sofronie, se zice c'ar fi făcuți cu părintele Costin și cu starețul Simeon...

— Gemeni, nu ?

— Gemeni.

Episcopul rise de ignoranța tînărului călugăr și-i porunci să citească a treia și ultima scrisoare.

„Vă sărutăm mînușițele, Prea sfințite stăpîne, noi cîteva maici dela mînăstirea Tămîioara, a sfîntului Grigorie Decapolitul, și vă rugăm de iertare că îndrăznim să vă scrim precum că maica Artusa e o călugăriță bună și cu frica lui Dumnezeu, iar părintele duhovnic și cu Popa Niculae și cu părintele Grigore, sînt preoți la locul lor. Și nu e adevărat cum că maica Zenaida a făcut pe sora Rița cu Niculae Iapă, și nici că maica Tomaida ar fi făcut pe sora Cristina cu Constantin Coleașă ori cu altcineva. Și să mai știți că anonimele pe care le-ați primit sînt puse la cale de către maica Tomaida și de către maica Zenaida, care au și avortat, căci amîndouă se vaetă de înjunghieturi în vintre, că una a chemat pe doctoriță și una pe moașă".

— Ticăloasele ! — răcni Ilarion, după ce mai întîi se convinse că nu scrisorile ci Zenaida și Tomaida au avortat. — Și eu care regretam că n'am numit pe una din ele locțiitoare de stareță ! Să știi, diacone, că Dumnezeu l-a inspirat pe Costin cînd mi-a recomandat pe Glafira.

— Pe Aftusa, îl îndreptă Sofronie, luînd ziarele din mîna bucătăresei. Episcopul vru să mai zică ceva, dar văzînd gazetele avu o presimțire și porunci ucenicului să le desfacă. Acesta începu cu *„Vocea Județului"* — și tresări cînd citi chiar pe prima pagină un titlu cu slove de-o șchioapă: SCANDALUL DELA MANASTIREA TAMAIOARA. Și cîteva subtitluri cu literele cele mai negre: *Episcopul numește trei starețe deodată. Maicile se revoltă. Denunțuri. Un prelat prea bătrîn..., un referent șiret și un protopop moale. Doi arhimandriți grav bolnavi.*

Prea sfințitul Ilarion își puse ochelarii pe nas, citi și el cu glas tremurat titlul și subtitlurile articolului, își plimbă ochii de-alungul coloanelor bîțîite de mînele-i slabe, apoi înapoe foaia ierodiaconului.

— Citește tare și rar. Să nu rămîe nici un cuvînt și n'adaugi nici un cuvînt dela tine.

Ierodiaconul, un călugăr tînăr și foarte șiret, își făcu cruce mare, își drese glasul și citi din nou titlurile, apoi cuprinsul.

„După o suferință inutil de grea pentru a răpune un trup bătrîn și șubrezit, maica Galinia, cunoscuta și în deobște iubita stareță a mînăstirii Tămîioara, s'a supus unor legi firești și s'a mutat către Domnul.

„Care dintre vizitatorii Tămîioarei n'a cunoscut-o pe răposata ? De talie mijlocie și uscățivă, cu ochii șterși de albastrul viu din tinerețe, dar buni și veșnic înlăcrămați; totdeauna cu zîmbetul pe buze ca și cînd viața ei s'ar fi deșirat

într'un cerc de fericire; niciodată prididită de nevoi și lipsită de sfaturi înțelepte.

„Cu un cuvînt — era tipul adevăratului conducător.

„Acum s'a supus unor rîndueli care depășesc puterea omului, lăsîndu-și turma orfană de mamă. S'au tînguit clopotele, au plîns maicele și surorile și au regretat toți cei care i-au admirat chipul de sfîntă și i-au sorbit cuvîntu-i moale și măsurat, ieșit par'că de sub colb de cronici uitate. Și toți își vor fi zis: a murit o *stareță!* Și mulți se vor fi întrebat: cine o va înlocui oare ? Zic, „mulți" și nu „toți", fiindcă, după cît sînt informat, tocmai aceia care prin situația lor de răspundere erau obligați să-și pună această întrebare — din primul moment și cu toată seriozitatea pe care o comportă vacanța unei stăreții, tocmai aceia, zic, nu și-au pus chestiunea decît, după cum se va vedea, cu o ușurință ce nu se poate califica.

„Și, cinstit vorbind, nu prea vedem care dintre conducătorii eparhiei ar fi capabil să se ocupe serios de astfel de... mărunțișuri. Părintele Ion Costin abia găsește timp să-și desfacă țuica și finețurile, să-și încaseze chiriile dela cele trei sau patru corpuri de case, să încurce două catedre la două școli din cei doi poli ai orașului și... dar să nu mai spunem. Sînt fapte care stau pe buzele tuturor și deci nu mai e nevoe să pătăm hîrtia cu ele.

„Părintele Lavrentie, bătrînul stareț dela Vornic și exarh al mînăstirilor, e prea vechi în această din urmă slujbă și deci prea legat de nenumărate cămăși de noapte, borcane cu dulceață și anterie de muhair, pentru a judeca liber și preocupat numai de binele mînăstirii. Dealtfel sîntem informați că o încercare făcută de prea cuvioșia sa, pentru a pune în locul de cinste pe o călugăriță lipsită de orice merit, i-a fost fatală. S'a îmbolnăvit greu și, la vîrsta-i venerabilă, cu puține șanse de însănătoșire.

„Ar fi părintele arhimandrit Serafim, actualul vicar al episcopiei, om cinstit și călugăr plin de dragoste pentru slujba Domnului. Dar ce să facă prea cuvioșia sa cu un exarh ca părintele Lavrentie, cu un referent nărăvit și mai ales cu un episcop care își trece vremea distrînd pisicile și savurînd pe Andersen, pe Jules Verne și pe frații Grimm ? Bolnav fiind și-a riscat viața — tot orașul știe că prea cuvioșia sa se află grav bolnav în spital — și s'a dus la cel mai mare să recomande — deocamdată numai pentru a ține locul de stareță, pe maica Zenaida Ionescu, o călugăriță în putere, inteligentă, harnică și energică, mai ales energică, — singura în stare să ocupe locul sfințit de răposata Galinia. După el însă s'au dus corbii eparhiei și au silit pe bătrîn să numească — la intervale de un sfert de oră — unul pe monahia Tomaida, o guralivă și o intrigantă; celălalt pe maica Aftusa — o biată oae în toată puterea cuvîntului.

„Închipuiți-vă acum, oameni buni, ce cap vor fi făcut călugărițele din Tămîioara, cînd s'au pomenit cu trei starețe deodată, și ce încurcături caraghioase trebue să fi provocat această triplă numire care oglindește de minune mentalitatea și seriozitatea celor din capul eparhiei. Prea sfințitul Ilarion, venerabilul nostru episcop, a dat o nouă dovadă că i-a venit timpul să-și mute restul zilelor în liniștea unui schit, unde poate alterna viețile sfinților cu piticii lui Andersen și cu halucinațiile lui Verne, fără să păgubească pe stăpînul cel din ceruri. Pînă atunci să încerce un act de voință și să pună rînduială acolo unde a introdus vrajba. Noi ne facem datoria de organ obiectiv al opiniei publice din acest județ și-i cerem respectos, dar stăruitor, să așeze în jețul Galiniei — nu pe favoritele ipocritelor sale slugi, ci pe aceia care într'adevăr merită să cîrmuiască o mînăstire și s'o reprezinte cu demnitate cînd trebuința va cere.

„Am spus și nu ne e rușine s'o repetăm, maica Zenaida, fostă un șir de ani casieră și apoi mereu în consiliul duhovnicesc al Tămîioarei, este cea mai pregătită și deci cea mai indicată pentru slujba de stareță. O spunem noi și o spune toată lumea care o cunoaște. Această numire va fi desigur ratificată și de către voturile soborului. In caz contrariu, Prea sfinția Sa are posibilitatea să... corijeze aceste voturi. Cînd e vorba de un element atît de valoros, ale cărui calități se pot deduce din însăși eventualitatea unui curent ostil, se trece cu inimă ușoară peste tradiții anacronice și peste regulamente alcătuite fără prevedere.

„Sau poate mînăstirea dispune de-un alt element mai meritos ca maica Zenaida ? Ne închinăm. Persoana ne este indiferentă. Ceiace pretindem e să se lămurească repede situația, pentru a nu prelungi un scandal, dăunător prestigiului bisericii. In tot cazul noi vom sta de veghe — și promitem cititorilor că-i vom ține în curent cu tot ce se va mai urzi în această chestiune de interes obștesc. Avem speranța că nu vom fi siliți să recurgem la argumente care nu vor fi deloc pe placul prea cuvioșilor și prea sfinților dela sfînta episcopie . . .

„Așteptăm".

Vlădica Ilarion ascultă lectura articolului — cînd sbîrcind din nasu-i mic, cînd flușturind din cap, revoltat, cînd ștergîndu-și cîte-o lacrimă care pornea cîteodată și fără încuviințarea lui. La sfîrșit se înfurie rău și lovi cu pumnul în masă.

— Ticălosul ! Mă ameninţă ! Hm ! Gazetari, ai ? Bandiţi de codru !

Apoi îşi mîngîie pisoiul care se speriase de lovitură şi se ridică să-l plimbe prin odae. După două, trei învîrtituri, se mai linişti.

— Hm, dacă lucrurile se vor fi petrecut aşa, adică dacă *oamenii mei* — prea sfinţia sa apăsă cu amărăciune pe aceste cuvinte — mă vor amăgi să numesc trei locţiitoare în loc de una, jurnalistul are dreptate. Aftusa aia — o ştiu eu: e o proastă. Zenaida — e altceva... Face de stareţă... Nu-i aşa, diacone ? Hei, prostule, ce taci ?

Sofronie, care îşi cunoştea bine stăpînul, şi ştia că nu el hotărăşte în stăpînirea eparhiei, ci mai ales preotul Costin, îşi făcuse obiceiul să nu-i strice clipele rare cînd îşi lua aer de dictator; de data asta însă îl contrazise :

— Nu-i aşa, Prea sfinte! E bună aceia pe care o va alege soborul.

Ilarion se îndîrji..

— Eşti un prost, aşa cum e Costin, cum e Serafim, cum e Lavrentie şi cum sînt toţi care mă chinuesc în fiecare zi cu hîrtiile lor. Gazetarii ştiu mai bine decît noi... Şi p'ăi dela „Vocea Judeţului" îi cunosc eu: toţi sînt oameni de bine şi buni creştini... O cunosc şi pe Zenaida. E şireată ca o vulpe şi îndrăzneaţă ca o sfîrlează. Calităţi cum nu se poate mai potrivite pentru o stareţă. Căci cine e şiret, e şi inteligent; şi cine e îndrăzneţ — reuşeşte în toate. Auzi, mă prostule ? Aşa că pe ea trebue s'o punem stareţă. Să te duci la „Vocea Judeţului" să mulţumeşti din partea mea d-lui Filip Cristian, pentru articol, şi să-l încredinţezi că şi eu gîndesc la fel cu domnia-sa.

— Bine, bine, dar ce te faci cu legea, care porunceşte să fie alegere ? Dar cu... avortul ? — îndrăzni iară diaconul.

— Ai dreptate ! Ptiu ! Stricata şi nelegiuita ! Şi pe-asta vream ca s'o pui stareţă? Nici în ruptul capului! Hm, dar ce te faci cu ăia dela jurnal ?...

Bucătăreasa anunţă pe protopopul dela Tămîioara. Episcopul fu apucat de-o bucurie copilărească.

— Să intre ! Repede, repede !

Părintele Grigorie Stelea îşi făcu apariţia în ţinută de audienţă: tot costumul preoţesc, plus brîul şi culionul de catifea roşie, plus bastonul de iconom şi crucea de *stavrofor*.

— Şi umblă, omule, mai iute, ce te mişti aşa încet ? — îl întîmpină Ilarion, tremurînd de plăcere că are cine să-l informeze exact asupra stărilor dela Tămîioara, — stai pe scaun şi spune-mi tot. Să nu ocoleşti nimic şi să nu cruţi pe nimeni. Vreau să aflu adevărul curat.

Protopopul deschise servieta-i de muşama şi scoase o coală scrisă pe toate paginile.

— Prea sfinţite stăpîne, întocmisem acest raport cu scop să vi-l înaintez prin poştă, dar mi-am luat seama şi vi l-am adus personal, fiind de natură foarte urgentă.

— Citeşte-l, omule, dacă l-ai adus ! Ce-l mai suceşti în mîini? porunci episcopul, tremurînd de nerăbdare. Dar părintele Grigorie, om domol la fire, drese mai întîi mustăţile, barba şi glasul, se asigură dintr'o privire de discreţia lui Sofronie şi numai după aceia începu.

Prea sfinţite stăpîne,

„Cînd am primit ordinul telegrafic, cu No. 368/32, tocmai prohodisem pe răposata stareţă a mînăstirii Tămîioara şi mă căsneam să conving pe maica Zenaida cum că numirea maicii Tomaida purtînd un număr mai mare, rămîne singură valabilă...

— Foarte rău ! — întrerupse episcopul. Zenaida e mult mai bună decît Tomaida.

Protopopul ridică din umeri şi continuă:

„...lucru foarte greu, deoarece Zenaida, fire încăpăţînată, ţinea una că ordinul cuvioşiei-sale e valabil, întrucît a pornit întîiul din cancelaria episcopiei. Aşa că telegrama a fost salvatoare. Am citit-o îndată în auzul tuturor şi rezultatul a fost că maica Tomaida — şi ea fiind la fire ca şi Zenaida — s'a supărat şi a părăsit salonul stăreţiei, trîntind uşa...

— Auzi obrăznicie !

„Maica Zenaida a urmat-o, în aceiaşi stare sufletească fiind, iar cuvioasa Aftusa, noua numită, a leşinat...

— Mă rog, mă rog, zise episcopul bîţîindu-şi capul: pentru ce-a leşinat ? De frica celor două netrebnice sau de... căldură ?

— Ba de frica telegramei, îl lămuri protopopul.

Ilarion îşi plimbă cîteva clipe limba pe cerul de platină al gurii, apoi izbucni în rîs.

— Bravo, Aftusa ! Celelalte erau să crape că li-s'au anulat numirile, iar ea vrea să-şi dea sufletul tocmai fiindcă a fost ridicată în cinste ! Aşa călugăriţă mai rar în ziua de astăzi. Ca în vremurile cînd se scriau vieţile sfinţilor. Bravo, Aftusa. Să ştii, protopoape, că... dar, mă rog, ce s'a făcut cu ea ? Mai trăeşte ?

— Trăeşte...

— Bravo ! Ea e cea mai potrivită pentru stăreţia Tămîioarei. Avem pilde din trecutul monahismului, cînd locurile de cinste se dădeau tocmai acelora care fugeau de ele.

„...Şi dacă a leşinat, urmă părintele Grigorie, a fost dusă

pe braţe în odaia de alături şi inviată în urma îngrijirilor domnişoarei doctoriţe care era de faţă. Ca să nu-i pricinuesc un nou leşin, care i-ar fi fost poate fatal, dată fiind virsta-i destul de înaintată, am aminat instalarea pentru a doua zi, dimineaţa. Cind m'am prezentat însă la chilia cuvioşiei-sale, m'a intimpinat maica Glafira...

— Aia cu... întrerupse episcopul, făcind cu ochiul către Sofronie. Acesta îi răspunse afirmativ prin acelaş semn — iar protopopul continuă:

„...şi mi-a dat de ştire printre lacrămi şi sughiţuri, că maica Aftusa a dispărut! A mîncat seara bine, au mai stat de vorbă împreună, noaptea s'a dus la utrenie — şi din ceasul acela n'a mai văzut-o. A căutat-o prin mînăstire, a trimis în sat, a cercetat stuful din marginea eleşteului, s'a uitat să vază dacă ghiaţa e ruptă undeva — dar în zadar.

Pe cind îmi povestea maica Glafira toate acestea, sosesc la faţa locului şi capii autorităţilor locali: pretorul, primarul şi şeful secţiei de jandarmi. Ne sfătuim cu toţii şi găsim cazul din cale afară de grav. Apoi ne transportăm la cancelaria mînăstirii unde din iniţiativa preotului, spuneam unui amănunţit interogatoriu pe cuvioasele monahii Tomaida şi Zenaida Ionescu. Socotind unele răspunsuri cam încurcate, capul plăşii, cu toată opunerea mea, ordonă arestarea lor...

— Bine le-a făcut! — întrerupse Ilarion, căutind din ochi aprobarea ierodiaconului.

— Dar şi după ce vor fi liberate, pretorul poate să-şi ia lumea în cap, răspunse acesta rizînd.

„In ziua aceea, continuă protopopul, mînăstirea a fost răscolită din chilie în chilie. S'a căutat cadavrul în şira de pae, în grămezile de bălegar, în gropniţa cu oseminte, dar fără rezultat. Exasperat, pretorul a mai ordonat arestarea ucenițelor Zenaidei şi Tomaidei, apoi încă a patru călugăriţe bănuite de complicitate la crimă. Deasemenea au fost arestaţi şi apoi lăsaţi liberi indivizii Niculae Iapă şi Constandin Coleaşă, din satul Tămîioara. Arestatele au fost conduse sub escortă şi reţinute la secţia de jandarmi. Abia peste noapte, la orele 11.43, dispăruta a fost descoperită de către propriu-i căţel, în grămada de lînă din podul propriei sale chilii. Fiind înştiinţat, ni-am transportat îndată la faţa locului şi am luat măsuri riguroase să nu mai dispară. Iar dimineaţa am dus-o cu mare greutate la stăreţie şi i-am dat în grijă soarta mînăstirii pînă la instalarea aceleia care va fi aleasă de sobor.

— Gata?

— Gata, Prea Sfinţite.

— Tragic, dar nostim, zise prea sfinţia sa, sătul de ris. Acuma să-mi spui din gură ceiace n'ai putut aşterne pe hirtie. Aş vrea să ştiu, de pildă, ce l-a făcut pe pretor să se

poarte atît de brutal mai ales cu Tomaida şi cu Zenaida care abia avortaseră.

— Prea sfinţite Stăpîne, răspunse părintele Stelea, puţin strîmtorat, după cele ce se întîmplă în jurul vacanţei de la Tămîioara, ar trebui complectată rugăciunea dela privighere în felul acesta: „...şi ne fereşte, Doamne, de ciumă, de foamete, de cutremure, de potop *şi de alegere de stareţă*. Nu ştiu cum s'or fi făcind asemenea operaţii pe la alte mînăstiri, că la Tămîioara — numai ce s'a petrecut pînă acuma întrece orice închipuire. Cauzele? Una singură: legăturile nepermise dintre unele călugăriţe şi unele căpetenii civile sau bisericeşti, la care se adaugă desigur, în astfel de cazuri, amestecul altor legături din lumea care vizitează mînăstirile, cum de pildă intervenţia „Vocei Judeţului" şi altele care vor mai urma. Starea aceasta de lucruri oferă un cimp vast de intrigi şi de şoapte care se prind. Tot ce se va spune pe sama unei călugăriţe — cinstite sau nu, găseşte crezare. Şi iarăşi, tot ce se va soroci în sarcina unui cleric sau a unui mirean care a păşit odată pe poarta mînăstirii, deasemenea se crede. Şi în împrejurări de acestea, care oriunde răscolesc patimi şi stîrnesc invidii, e uşor de înţeles ce se poate petrece într'o obşte de călugăriţe, mai ales dacă nenorocirea face ca maicile direct interesate să fie nişte firi de teapa Zenaidei şi a Tomaidei.

— Dar, mă rog, întrerupse episcopul, ce-i cu ticăloasele astea? E adevărat c'au avortat?

Protopopul îşi îngădui să ridă. Răspunse:

— Nici vorbă de aşa ceva! Au umblat pe vifor ca să capete locul de frunte şi s'au ales cu junghiuri şi cu guturai. Dar protivnicele lor, ca să le facă de ris au scos svon c'au lepădat. Vedeţi pînă unde merge patima? Şi cite vorbe d'aldeastea nu circulă în cuprinsul mînăstirii şi prin satele vecine! Bietul socru-meu, îngrozit, şi-a luat preoteasa şi fata şi le-a dus la douăzeci de kilometri de Tămîioara, să stea acolo pînă s'o face alegerea. Şi doar îl ştiţi că e omul cel mai nebăgăcios din lume. Iar bunul părinte Flavian — cite îşi aude, şi mai ales cite nu-şi aude — să fie altul în locul lui ar crăpa. Dar el e tare de boacă, se ştie curat, după cum şi e, şi le zice dela obraz. Cind simte că-l părăseşte răbdarea, bea o sticluţă de ţuică, strîmbează culionul pe-o ureche, scuipă în palme şi pofteşte pe satana la luptă.

— Nu spuseşi Prea Sfinţiei sale ce s'a întîmplat cu pretorul, după gafa pe care a făcut-o, interveni cuviosul Sofronie. Mai stă în sat ori a fugit?

— S'a nenorocit, răspunse protopopul schiţind un gest de groază. Lipsit de tact, şi încrezut cum e, a găsit prilejul să-şi răzbune pentru anumite decepţii. Cu Zenaida se certase cind-

va... din pricina Varvarei; cu Tomaida din pricina tot a unei ucenițe; cu Ierofteia și cu Chesaria tot pentru așa ceva; iar pe celelalte două le-a dus pe la jandarmi ca să facă plăcere unei prietene răutăcioase. Acuma își plătește greșala. Nevastă-sa a auzit și imediat a plecat la oraș să intenteze acțiune de divorț, iar maicile care au fost arestate l-au reclamat la prefectură și la minister. Așa că nu știu ce s'o alege de capul lui. Insfîrșit, ce să vă mai spun, Prea Sfințite Stăpîne, decît că moartea regretatei starețe a adus diavolului o bucurie cum cred că n'a mai avut din timpurile iconoclaștilor. Ca să se curme cît mai repede această urgie, nu văd alt mijloc decît facerea urgentă a alegerii, și lucrul acesta stă în puterea prea sfinției voastre.

— Bun ! — se grăbi Ilarion să aprobe. Alegerea să se facă mîine; iar prea cucernicia ta, în lipsa exarhului, care e bolnav, vei prezida biroul.

Protopopul îngălbeni la față ca în urma unui atac de ficați. Fără să mai stea mult la gînduri, îngenunche la picioarele episcopului, își împreună mînile la piept și-l imploră să-l scutească de această onoare.

— Am nevastă și copii, prea sfințite stăpîne și n'aș vrea să-mi bag netrai în casă. Eu venisem să cer un mic concediu, pînă după alegere, să se știe că nici măcar în județ nu mă găsesc. Dacă prea sfinția voastră socotiți că motivele sînt exagerate, vă rog respectuos să-mi primiți demisia din postul de protopop. Și în acest caz însă de concediu tot am nevoe.

Ilarion făcu ochii mari, privi la Sofronie care îi făcuse și mai mari, ridică din umeri și acordă concediul cerut. Abia după plecarea părintelui Grigorie, găsi că trebue să rîdă.

— Știi că afacerea aceasta are haz, diacone ?

— Ba încă prea mult, răspunse Sofronie îngrijorat. Și cînd se face haz din cale afară, nu miroase a bine. Mai ales că, în cazul de față, rîde și dracul nu numai oamenii...

Preotul Ion Costin, consilier-referent la secția administrativă, intră fără să se mai anunțe. E încă tînăr, lung, osos, cu nas de uliu, cu ochi de vulpe și puțin adus de spate. Trece drept un om inteligent, îndrăzneț și cam fără scrupule. E bîrfit și temut.

La vederea lui, episcopul crezu că trebue să înteţească rîsul, dar înfățișarea serioasă a consilierului îi strică dispoziția.

— Ei, cucernicia-ta cu ce vii ? Tot cu vești tragi-comice, ca protopopul dela Tămîioara ?

— Prea Sfinte, răspunse Costin după ce-i sărută dreapta fără să se îndoae prea mult, veștile pe care le aduc sînt numai tragice, nu și comice. Văd „Vocea Județului" pe biurou și deci nu vă mai pomenesc de articolul infam pe care desigur

l-ați citit; aud că a fost aci fratele Grigorie și deci îmi închipui că v'a raportat amănunțit asupra situației de la Tămîioara; văd de față pe părintele diacon și nu mă îndoiesc că l-ați consultat asupra măsurilor de luat... (Sofronie înțelese ironia și ieși). Așa că mie nu-mi mai rămîne decît să vă comunic ceiace încă n'ați aflat : Părintele exarh se sbate cu moartea, iar vicarul și-a dat sufletul numai de-un sfert de ceas, pe patul spitalului.

Vlădica Ilarion fu brusc părăsit de voie bună. Bițiindu-și capul, duse cu mare greutate mîna la creștet unde avusese senzația că a primit două lovituri de ciocan. Ochii-i mărunți și seci se căsniră să scoată măcar cîte o lacrimă pentru fiecare din cei doi vechi și credincioși colaboratori ai prea sfinției sale, dar nu izbutiră decît să se umezească puțin. Își împreună mînile la piept și întorcîndu-și fața spre grupul cel mare de icoane, șușui o scurtă rugăciune pentru odihna sufletelor, apoi își tremură dreapta în chip de cruce, oftă adînc și rămase cîteva clipe într'o pioasă reculegere.

— Intr'adevăr, e tristă vestea pe care mi-o aduci, Costine.

Ultimul cuvînt fu urmat de un tremur nervos, cu bițieli orizontale ale capului, cu clănțăniri de dinți de metal și cu mînie revărsată asupra șiragului de metanii galbene. Ca și cînd ar fi vrut să-și domolească nervii printr'o energică afirmare a voinții și autorității sale, își propti pumnii în arcurile canapelei, își schimonosi fața și gemu înfuriat.

— Ticăloasele de călugărițe i-au ucis ! Am să fac raport la Sinod pentru desființarea mînăstirii Tămîioara... Pînă atunci, hotărăsc ca Zenaida și Tomaida să fie excluse din tagma călugărească, iar alegerea de stareță să se facă chiar pînă în seară, sub privigherea cucerniciei tale. Am zis !

Și se așeză din nou pe dîrdiială. Abia după ce referentul, care-i cunoștea bine toanele, găsi cîteva cuvinte împăciuitoare, cu totul afară din subiect, nervii unchiașului prinseră să se mai ușureze. Spre norocul Tomaidei și al Zenaidei, ale căror isprăvi revenind în mintea prea sfinției sale, li se schimbă pedeapsa în isgonire din cuprinsul eparhiei, apoi repede într'un surghiun de două luni la o mînăstire mai din munte. Iar raportul către Sinod fu uitat.

— Părerea mea, zise Costin după ce se convinse că liniștea s'a întors în sufletul lui Ilarion, este ca deocamdată să nu se ia nici o măsură care ar întărîta și mai rău spiritele. Să se facă mai întîi alegerea — și, desigur cît mai neîntîrziat. Azi sau mîine, n'o să fie cu putință, dar peste trei sau patru zile negreșit. Și nu sub privigherea mea, ci a altui delegat al prea sfinției voastre...

Episcopul păru o clipă că vrea să se așeze din nou pe tremurici, dar amintindu-și de concediul protopopului, de divor-

țul pretoriței și de scrisorile anonime în care se vorbea de prea cucernicul consilier, îl privi drept în ochi, apoi izbucni în rîs.

— Bată-le păcatul de muieri, să le bată! Pe toți v'au pus sub picioare! Hm, parcă te știam mai curagios.

Costin schiță un zîmbet în colțul gurii, se roși puțin și zise:

—Prea Sfințite Stăpîne, sînt împrejurări cînd curajul trebue neapărat înlocuit cu fuga... Nu mă știu cu nimic vinovat, dar vizitele mele — oficiale sau particulare — la Tămîioara, vor fi dat loc la bănueli; iar în fierberea de acum bănuelile se vor transforma în fapte pozitive. Vă rog să mă iertați... am nevastă și copii... și n'aș vrea să... Doamne ferește!

— Nu-ți trebue și un mic concediu... așa pînă pe după alegere? — îl întrebă episcopul făcînd cu ochiul către locul unde stătuse Sofronie.

— Tocmai vream să vă rog... Măcar zece zile... Imi iau nevasta și mă duc la Brăila, la socru-meu, pînă s'o isprăvi zizania dela maici.

Veselia pieri din nou depe fața bătrînului.

— Eu înțeleg teama cucerniciei tale, zise el cu glas amărît, dar ia spune-mi: pe cine să trimit? Vicarul s'a prăpădit, exarhul bolește, protopopul s'a spălat pe mîni, cucernicia-ta faci la fel — atunci cu cine mai rămîn? Vrei poate să-mi iau și eu un concediu?

— Ferească Dumnezeu de ceasuri rele!, — îndrăzni preotul, cu gîndul la tinerețea nu tocmai plină de sfințenie a chiriarhului său. Apoi, văzînd spaima ce se întipărise pe fața lui, căută să-l liniștească.

— N'aveți nici o grijă, prea sfințite stăpîne, că totul se va sfîrși cu bine. Puteți delega pe părintele Cioclovanu că e mai în etate și nu prea a bătut drumurile mînăstirești. Sau pe starețul Simeon dela Sărindar, că are obraz argăsit; și un scandal în plus nu-i va atinge nici familia — care-i lipsește, nici viitorul — care-i este interzis.

Ilarion renunță repede la ideia de a trimite în concediu și pe referentul economic și se opri la arhimandritul Simeon. Il știa cu apucături rele, dar se bizui pe calitățile-i diplomatice — unanim recunoscute.

— Dacă Simeon va scoate lucrurile cu bine la capăt, am să-l numesc exarh; ce zici ?

— ...Și mai ales dacă va izbuti să aleagă pe cea mai bună, răspunse Costin întorcînd capul ca să se încredințeze că nu mai e și a treia persoană în birou.

Bătrînul tresări bucuros.

— Negreșit. Dar la care te gîndești cucernicia-ta?

— Prea sfințite stăpîne, îmi pare că v'am mai vorbit și cu

alt prilej despre frumoasele însușiri ale maicii Irina, casierița mînăstirii și ucenica fostei starețe...

Ilarion rămase puțin pe gînduri, apoi închise ochii și-și trecu mîna prin puținele fire de păr ce-i mai încurcau chelia.

— Alta?

— Alta — n'ar mai fi decît Aftusa, care ține locul.

— Ah! Moleșita aia cu Glafira despre care curg denunțurile că e fata ei și că, la rîndu-i, are copii și că nu i-a rămas slujbaș civil ori bisericesc? Ferit-a sfîntul!

— Prea Sfințite, regulamentul spune că episcopia recomandă soborului trei călugărițe, dintre care să-și aleagă una. Avem în Tămîioara patru mai de Doamne-ajută: Zenaida, Tomaida, Aftusa și Irina. Pe care din ele urmează s'o lăsăm pe dinafară? — întrebă Costin, care ținea morțiș să amestece și pe Irina — fără ca singur să-și lămurească scopul: dacă o voește pentru vrednicia ei sau pentru a creia episcopului neplăceri. Credea că are motive să-și permită o mică răzbunare. — Oricum, hotărî el repede, Irina face să fie stareță chiar dacă ramolitul ăsta nu mai merită vîlva unui scandal.

Ilarion se gîndi mult. Iși aminti vag că, pe cînd răposata Galinia era numai ucenică la starețа Filareta, el rămăsese o noapte în mînăstire — și, în timp ce tînăra călugăriță îi pregătea patul, el a tras zăvorul... Despre origina Irinei însă știa mult mai puțin decît mînăstirea și decît toți cei din jurul său. Abia dacă a avut odată un pic de bănuială. Totuși ezită să se pronunțe în favoarea ei. Apoi îndată rise de teama lui și-și dădu consimțămîntul.

Fură alese deci Irina și Aftusa; iar din cele două mari pătimașe se opriră la Zenaida — așa ca să astupe gura celor dela „Vocea Județului". Ordinul către starețul dela Sărindar fu ciornit îndată de către consilierul-referent. Scurt și precis: *„Sînteți delegat a prezida alegerea de stareță dela mînăstirea Tămîioara, care va avea loc irevocabil în ziua de 25 Februarie, a. c. Noi recomandăm în acest scop pe cuvioasele monahii: Aftusa Iordache, Zenaida Ionescu și Irina Gheorghiu. Veți avea grijă ca operația să decurgă în ordine desăvîrșită — și ne-ar bucura mult dacă soborul va alege pe cea mai capabilă, indiferent de vîrstă și de alte considerații".*

Aluzia era cusută cu ață albă. Prea Sfinția Sa se înveseli la gîndul că prin alegerea Irinei care, în tot cazul, era crescută de Galinia, își va ispăși — poate —un păcat din tinerețe, făcînd totodată și un bun serviciu mînăstirii Tămîioara. Concedie cu mulțumiri pe consilieru-i referent și se îndreptă, ușurat, spre canapeaua unde se ghemuise pisoiul.

Damian Stănoiu

Povestea magului călător în stele *

I

1. In vremi de mult trecute, cînd stelele din ceruri
Erau copile albe cu părul blond și des
Și coborînd pe rază țara lor de misteruri
In marea cea albastră se cufundau ades,
Cînd basmele iubite erau înc' adevăruri,
Cînd gîndul era pază de vis și de eres,
Era pe lumea asta o mîndră 'mpărăție
Ce-avea popoare mîndre, mîndre cetăți o mie.

2. Domnea în ea atuncea un împărat prea mare
Bătrîn, cu ani o sută pe fruntea lui de nea
Și mîna lui sbîrcită, uscată însă tare,
A țerilor lungi frîuri puternic le ținea.
Și țerile 'nflorite și 'ntunecata mare
La glasul lui puternic gigantic se mișca,
Dar nu se miră lumea, de brațu — i se supune,
Ci de a lui adîncă și dreaptă 'nțelepciune.

3. In sala cu muri netezi ca marmora de ceară
Pe jos covoare mîndre, cu stîlpi de aur blond
Cu arcuri ce-și ridică boltirea temerară
Cu stele, ca flori roșii pe-albastrul ei plafond,
Cu arbori ce din earnă fac blîndă primăvară
Și'ntind umbre cu miros pe a sălei întins rond.
Acolo sta 'mpăratul... boerii lui de sfat —
Pe tronu-i de aur roșu stă mut și nemișcat.

* Titlul acestui poem care se află în ms. 2250, ff. 52—81 a fost dat de mine. Ms. e greu descifrabil și imperfect pe alocuri. Ortografia inexistentă. L-am transcris, alegând variantele cele mai potrivite și interpretând ipotetic câteo obscuritate. Eventualele erori de lectură le voi corecta într'o ediție a ineditelor ce pregătesc. Așa cum este poemul, valoros numai prin intenție, este o icoană vie a vastei inspirații a poetului. **G. Călinescu.**

4. Ca aripe de lebezi mari, albe undoioase
Pletele-argintoase pe umeri 'i cădea
Și barba lui cea lungă pe pept cădea deasă,
Dar ochii lui puternici ca stelele sclipea.
Sprincenele-i bătrîne se'ntunecau stufoase,
In mînă sceptru de-aur, povara lui cea grea.
Pe fruntea lui cea ninsă de aur diadem
Părea c'așteaptă a morții întunecos problem.

5. Boerii dimprejuru-i pe scaune de-onoare
Părea că-s zile stinse pierdute în trecut
Cu fețele lor palizi ca raza cea de soare
Cu barbe[le lor] albe pe pieptul cel tăcut,
Pe frunți ce grandioasa a anilor ninsoare
Pe umerii lor vremea cu pași mari a trecut,
Ca zilele lor stinse, ei deci trecutul lor
Priveau la acel soare ce li-a lucit cu dor.

6. De-odată împăratul din tronul lui se scoală
Ca regele pustiei din stînca de granit,
In curte oastea sună cîntarea triumfală
Poporul o aude mișcîndu-se 'miit,
Din muri, din stîlpii netezi, stindardele de fală
Desfășurate tremur la sgomotul ivit
...lui glasul îi tremură... dar răspicat și blînd
Vorbe mărgăritare le'nșiră tremurînd.

7. Vremea pe ai mei umeri s'a grămădit bătrînă
Din oase și din vine a stors a vieții suc
Și slabă și uscată e 'mpărăteasca-mi mînă
Brad învechit prin stînce pe tronu-mi mă usuc.
Curînd va 'ntinde moartea mantaua ei brună
Pe mine... Și suflarea-mi aripele-i o duc
Cu rece aghiazmă moartea fruntea mea o sfințește
Și inima-mi bătrînă bătăile-și rărește.

8. Și sufletu-mi pin' n'atins îmflatele-i aripe
Spre-a stelelor imperiu întins ca și un cort
Nainte pînă corpu-mi să cadă în risipe
Nainte de-a se rupe a vieții mele tort
Rog cerul să lungească hotarnicele clipe
S'urnesc pe umeri tineri imperiul ce-l port
Pe-a fiului meu umeri voiu pune pîn trăiesc
Imperiul gigantic, purpuru'mpărătesc.

9. Dar viața are multe alunecușuri rele
Prea 'mbie pe ori-cine cu chipul ei cel drag
Și [poate] frîurile lumii să i se pară grele
Din mîni el să le scape la [al] domniei prag,

Căci zilele unui rege primejdii au în ele
El poate să aleagă — a plăcerilor șirag
Ș'atunci devine umbră — pe mîni de mișei
Cad frîele și dînșii duc lumea cum vor ei.

10. Nainte de a pune pe brunele lui plete
Coroana mea de aur — eu voiu ca să-l încerc,
Nu voiu ca să se lase plăcerilor șirete
Ce strîng în lanț de rose a cugetărei cerc.
Nu voiu ca lumea asta cu visuri să-l îmbete
Căci cei mai mulți din oameni după nimic alerg,
Să vadă 'n cartea lumei un înțeles deschis,
Căci altfel viața[-i] umbră și zilele sunt vis.

11. De aceea înainte de-a morți-mi sintă oră
V'am adunat, pe-al vieți-mi mintos areopag
De-acolo de-unde rîuri spumoase se coboară
In umbra 'ntunecoasă a codrilor de fag
Pe muntele gigantic ce fruntea și-o strecoară
Prin nori pînă la soare — trăiește un bătrîn mag.
Cînd eu eram mai tînăr el tot bătrîn era
Al vremilor curs vecinic nu-l poate turbura.

12. In fruntea lui e strînsă un ev de'nțelepciune
Viața lumii toate, în minte-i a'ncăput
Trecutul, — viitorul el poate a ți-le spune
Bătrînu-i ca și vremea cea fără de 'nceput
Și soarele din ceruri la glasu-i [se] supune,
Al aștrilor mers vecinic urmează ochiu-i mut.
De-aceea voiu ca dînsul pe fiul meu să 'nvețe
Cari cărări a vieți-s deșarte, cari mărețe.

13. Dar el din a lui munte în veci nu se coboară
Căci nu vrea ca să piardă din ochi a lumei căi
Ca nu cumva măsura, cu care le măsoară
In lipsa-i să se schimbe... și el întors din văi
Silit ca să înceapă din începutu-i iară.
Să nu poată s'oprească gîndirea celor răi.
Și cine enigma vieții [voește] s'o descue
Acela acel munte pe jos trebui să-l sue.

14. Cu buclele lui negre, ce mîndre strălucite
Cu fața lui cea trasă, cea dureros de pal
Cu ochii mari ce-și primblă privirile-i unite
C'o frunte 'n bucle 'și pierde puternicu-i oval
Astfel feciorul tînăr pe cugetu-i
Stă rezemat de pragul auritului portal
A tatălui său vorbă aude și se 'nchină
Un semn că se supune măsurei ce-o destină

15. S'apropie cu pasuri modeste, line, rare
Și umil îngenunche pe trepte de la tron:
„Pe mîne pe cînd noaptea s'aprinde blîndu-i soare
Cînd clopotul va plînge cu-al serei dulce ton
Atunci mă voiu [duce] pe calul pag călare,
M'oiu duce pîn-la poala a muntelui Pion
Ș'apoi pe jos de-acolo eu muntele-am să suiu
Ca gîndurile mele aripe să le puiu.

16. Aripe, că să știe ce [e] deșertăciunea
Să treacă al lumii curs miser și meschin
Ca pasul vieți-mi toată să-l ducă 'nțelepciunea
Ca sigur să calc calea vieții cea de spini
Ca tot ce eu voiu face să fie fapte bune
Să n'ascult decît glasu adevărului vin
Și sarcina vieți-mi să-mi fie cît de grea
Voiu ști s'urmez părinte calea ta".

In munți ce puternic din codri s'ardică
Giganți cu picioare de stînci de granit
Cu fruntea trăsnită ce norii despică
Și vulturii 'n creeri palate-și ridică
Ș'uimiți stau în soare privindu-l țintit.

Acolo prin ruini prin stînci grămădite
E peștera neagră săhastrului mag
Stejari prăvăliți peste rîuri cumplite
Și stanuri bătrîne cu mușchi coperite
Incet se cutremur copacii de fag.

Vuind furtunoasă-i și strașnică arpă
Trecea vînturi și clatin pădurea de brad
Prăval pietre mari din culmea cea stearpă
Aruncă bucăți cu pomi și iarbă
Ce 'n urlete în rîuri se nărue, cad.

Furtuna la caru-i lungi fulgere' hamă
Și-i mînă cu glasul de tunet adînc
Vuiește a vîntului arfă de-aramă
Și vulturu'n doliu copiii și-i chiamă
Prin nouri cad stele și'n hăuri se sting.

Și grindini cu ghiață cu ghemuri ca rodii
Se sparg de a stîncelor coaste de fier
Și'n ceruri se'ncurcă auritele zodii
Și dracii la rîuri adun licapodii
Și bezna mugește călare pe ger.

De-asupra-ăstui munte cu fruntea sterpită
De-asupra de lume de-asupra de nori
Stă magul privește furtuna pornită
De-asupra lui soare cu rază iubită
Desupt deasă ploae, zăpadă, fiori.

El cartea-și deschide, la ceruri privește
Și zodii descurcă în lungul lor neam
E-o carte ce nimeni în veci n'o citește
Cu semnele strîmbe întoarse — vorbește
Sînt legile 'n semne din ăst univers.

Cu barba lui albă de vînt răscolită
Aruncă pe lume el ochii lui suri
Și chiue vîntul cu-aripa sburlită
Adună și sparge o turmă cumplită
De nori ce aleargă trăsnind în păduri.

Prin noaptea bătrînă ursuza voinică
Prin nori ce elastic, se luptă se sparg
Feciorul de rege trecea fără frică
Pe munte lucește o flacără mică
Cu raze ce taie 'ntunericul larg.

In van la picioare-i fug rîuri spumate
Și stîncele rupte în cale-i s'ațin
Nimeni nu-i în stare s'oprească v-odată
Cu pasul lui sigur prin rîuri înnoată
Se 'ndreaptă spre țelul cel mic și senin.

Stejarii cei rupți sînt podețe pe rîuri
Lumine de fulgeri, cărări îi arată
Deși cerul lasă a cîntului frîuri
S'asvîrle toți norii de-a muntelui brîuri
El trece la astrul ce luce curat.

17. Retras în sală mare de marmură trandafirie
Incins cu strălucitul și negrul lui talar
Privirea lui o 'nalță pe-a cerului cîmpie
Și cugetul lui sboară în lumi fără hotar.
Și gînd cu gînd se 'mbină în lungă reverie
Și buzele-i se mișcă c'un zîmbet blînd, amar
Și sufletul îl împlu dorinți nemărginite
Ca marea de adînce cu valurile uimite.

18. Ce sufletu-i dorește se'ntreabă și nu știe
Se uită 'n stele, 'n lună, ce ca un vis de-argint
Cu fața ei cea blondă lungi nourii sfîșie
Și visuri lungi gîndirea i-o 'mbată și i-o mint.
Aripa unui înger el simte că-l mîngîe
Și neteda lui frunte o-atinge tremurînd
Și gîtul ăstui înger ar vrea ca să-l cuprinză
Cu el să sboare 'n țara steloasă și întinsă.

19. Spun mite — zice singur, — că orce om în lume
Pe a cerului nemargini el are o blîndă stea
Ce 'n cartea veciniciei e-unită cu-a lui nume
Că pentru el s'aprinde lumina ei de nea.
De-aceea 'ntreb gîndirea-mi ca să-mi răspund' a nume
Din marea cea albastră, care e steaua mea,
E-acel trandafir roșu, ce mut duios uimit
Lucește-un gînd de aur de-asupra-mi în zenit?

20. Un om se naște — un înger o stea din cer aprinde
Și pe pămînt coboară în corpul lui de lut
A gîndurilor aripi în om el le întinde
Și pune graiul dulce în pieptul lui cel mut.
O candelă a vieții de cer steaua depinde
Și îmblă 'nsemnînd soartea a omului născut
Cînd moare a lui suflet aripele și-a 'ntins
Și renturnînd în ceruri pe drum steaua a stins.

21. Dar ce e acea steauă, e-o candelă aprinsă,
De-a cerului mari valuri e dusă pe-al ei drum,
E-o pară aurită de-a firii pom suspinsă
Ce cade scuturată de-a morții lung samum.
Și dacă e o lume puternică, întinsă
De viața mea-i legată viața unei lumi?
Pe capul meu și 'ntoarce destinurile sale
Cînd mor ea cade stinsă 'n-a caosului vale?

22. De ce de a mea viață o lume e legată
De ce un înger palid din cer s'a coborît,
Ca trupul meu să 'nvie cu flacăra-i curată
De ce-un geniu coboară în corpul cel urît?
De ce orce ființă din cer e condamnată
O viață să petreacă în scutece vîrît
Cine prescrie legea la orce înger blînd
Ca 'n viața-i să coboare odată pe pămînt?

23. Și murii netezi roșii de marmură curată
Lumina lunii blînde în sală o resfrînge
Și aeru 'mprejuru-i lumina-i colorată
Căci razele se'mbină, se turbură, se frîng.

Și [’n] dulcea atmosferă uimită, purpurată
S’aud glasuri ușoare ca arfe cari plîng
Dar nu-i simte [adierea*] ci-a gîndurilor sale
Glas tremurat și dulce îi răspundea cu jale:

24. Cînd Dumnezeu crează de geniuri o ceată
Să cerce vrea p’orcare de-i rău or de e bun
Căci nu vrea să mai vadă cum a văzut odată
Că cete rele d’ îngeri la glas nu se supun
Că cerul îl răscoală cu mintea turburată
Pîn ce trăsniți se prăvăl în caosul străbun
De aceea în om ce naște, doi îngeri or și care
Odată ’n vecinicia-i coboară spre cercare.

25. Cînd sună ’n viața lumii a mieze-nopții oră
Atunci prin ceruri îmblă zîmbind amorul orb
De îngeri suflete-albe văzîndu-l se coloră
Și ochii lor albaștri privirea lui o sorb
Plecînd spre pămînt ochii ei timizi se ’namoră
In pămintești ființe cu fragedul lor corp
Și prin a lumei vamă cobor bolnavi de-amor
In corpurile de-oameni ce-aștept venirea lor.

26. Dar pîn’ ce corpu’n lume un înger îl cuprinde
De-asupra vămii lumii pe luminosu-i drum
Imperiul lui cel mare, o stea, [în] cer aprinde
Acolo el domnește, lăsînd a lumii văi.
Dar de viața-i bună domnia ’n el depinde
De-i rea, steaua s’aruncă în noaptea celor răi
Și lumile eterne pe-a cerului cununi
Imperii sînt întinse a îngerilor buni.

27. Abia părăs[esc] unii a domei mari pilastri
Abia părăsesc cerul și înfloritu-i cort
Abia au vreme ’n pilde puternicii lor astri
Coboară’n lume, află amorul lor că-i mort
Atunci îl iau în brațe și luminînd albaștri
In lumea lor bogată cu lacrimi ei îl port
Sînt îngeri blînzi și timizi, așa nenorocați
Incît în astă lume nu trebuesc cercați.

28. A unui înger palid ursită pămîntească
Legată e de soarta corpului ce-l aleg
Atîrnă de viață domnia lor cerească
Ce samănă în lume, în stele ei culeg
Nefericiți adesea, ce o soarte ’mpărătească
Un om ce-i născut mare în lume își aleg
Un împărat puternic dar înfocat cînd moare
O stea urieșească în caos se coboară.

29. Dar în acest cer mare ce ’n mii de lumi lucește
Tu nu ai nici un înger, tu nu ai nici o stea
Cînd cartea lumii mare Dumnezeu o citește
Se ’mpiedică la cifra vieți-ți făr’ să vrea.
In planu-eternității viața-ți greșală este
De zilele-ți nu este legat’o lume-a ta
Genii beau vinu-uitării, cînd se cobor din ceruri
Deschise-ți-s nebîndu-l a lumilor misteruri.

30. Greșeli de astea ’n lume se ’ntîmplă adese multe
Și ’ncurcă ’n vecinicie mult înțeleptul plan,
Iarăși în lume oameni cu minţile oculte
Cari cunoscînd a lumii gîndire de titan
Să știi însă că oamenii în veci nu vor s’asculte
Și ’n basme au un nume: li zice năsdrăvani
La gînduri uriașe a lor minte asudă
Da oameni-i înconjor și nu vor să-i audă.

31. Deși rari și puțini-s, lumea nu va să-i vază
Viața lor e luptă, cînd mor se duc neplînși
Ei n’au avut la leagăn un blînd înger de pază
Și-a lor... de durere sînt turbure și strînși,
Dar deși îngeri își varsă a lor raze
In sufletul lor totuș ei mari îs și destinși,
Căci Dumnezeu în lume le ține loc de tată
Și pune pe a lor frunte gîndirea lui bogată.

32. Dar e un înger palid cu lungi aripi și negre
In aste firi mărețe în veci e’namorat
Pe cît numai c’amoru-i sting... tegre
Intorsu lui omoară p’oricine l’ascultat
Sedușilor trimite plăcerile-alegre
Și de asculți cîntarea-i geniu-ți e sfărmat
A celor trecătoare în mîna lui e soarte
Frumosu-i ca nealții și numele-i e: *Moarte !*

33. De aceea să n’asculți tu sublima lui cîntare
Căci morți-s pe vecie acei ce o ascult
In fiecare secul un alt amant el are
Și cel care-l iubește rămîne’n veci ocult.
Ascultă glasu-mi rece: eu sunt un seraf mare
De Domnul eu trimisu-s căci te iubește mult
Să scap a ta ființă de caosu-i (venii(
Eu în glasul gîndiri-ți am pus aceste...

34. Ca dincolo de groază imperiu n’ai o lume
De asta ție n’are de ce să-ți pară rău
A geniului imperiu gîndirea lui — anume
A sufletului spațiu e însuși el. Ce greu

Vei demâna în ceruri a gîndurilor sume
Și-atunci realizate vor fi, vor ști mereu
Că'n lumea dinafară tu nu ai moștenire,
A pus în tine Domnul nemargini de gîndire.

35. In aste mari nemargini [mii] gîndiri ca stele
Mii înfloresc, miriade s'amestecă, contrag
Zidite 'n dome mîndre de cugetări castele
Se darmă la suflarea-ți și în taină se desfac
Sau la dorința-ți numai să mișcă ca mărgele
Și sună cîntări, ce vibră — se'ntunecă și tac
Asta nemărginire de gînd ce-i pusă 'n tine
O lume e în lume și în vecie ține.

36. Cînd mintea va cuprinde viața ta lumească
Cînd corpul cădea-va de vreme risipit
Vei coborî tu singur în viața-ți sufletească
Și vei dura în spațiu-i stelar nemărginit.
Cum Dumnezeu cuprinde cu viața lui cerească
Lumi, stele, timp, spațiu ș'atomul nezărit
Cum toate-s el și dînsul în toate e cuprins
Astfel tu vei fi mare ca gîndul tău întins.

37. De-astă viață mîndră de vrei să ai o știre
Gîndește num'atunçea la visuri și la somn
Ca mort e corpul rece în noapte nesimțire
Pe creațiuni bogate sufletul este domn
In ocean de stele prin sori nemărginire
El încă risipește gîndurile prin somn.
De și nu sunt aevea aceste lumi solare
El tot le vede, simte, le-aude și le are.

38. Cînd omul risipitu-i un lut fără suflare
Sufletul în afară rămîne surd și orb
E-un cîntec fără arpă, e-o rază de soare
Un murmur fără ape, e suflet fără corp
Dar înăuntru-i este o lume 'ntinsă mare
Aevea-i pentru dînsul. Cum picături ce sorb
Toate razele lunii într'un grăunte uimit.
In el îs toate, dînsul e 'ntoate ce-a gîndit.

39. Seraful își sfîrșise vibrata-cugetare
Gîndirea tace-asemeni în fast de'mpărat.
Și galbenă ca ghiața ruptă din nori răsare
Luna și trece moartă pe cortu'nnourat
Și cerul nori gîndește, nori mari de răsbunare
Ce vor să cadă'n gînduri pămîntul răsculat
Și noaptea înșiră ceasuri pe firu-i incolor
Ca rîul care-și mînă trecutu'n viitor.

Deodată vede că nori se despică
In două și cale îi fac printre ei
Ajunsu-i în culme, sub dînsul o clică
De vînturi s'alungă prin nori și-și strecor
Aripa de stînce, se clatin' în văi.

Sub el vijelia cea neagră turbată
Cu caii de fulger cutreer nori nebuni.
Și bate în vînturi pe nori răsturnată
Ea stîncile'ndoae și grindină fată
Amestecă lumea, frămîntă furtuni.

De asupra-i pe bolta albastră senină
Cald soare lucește și îmblă cu drag
Pe a muntelui streșină de stînci în ruină
Pe-o stea prăvălită, cu cartea în mînă
Adînc se gîndește puternicul mag.

Părinte — el zice — și-adînc i se'nchină
Bătrînul meu tată aici m'a trimis —
Venit-ai? — bătrînul răspunde — suspină
Pe fața lui trece zîmbire senină
C-o mînă el cartea cea veche a'nchis.

Văzut-am din carte-mi, că viața lui bătrînă
Curînd se sfîrșește — ș'asupra ăstui gînd
Uitat-am eu lumea — durere străină
In suflet pătrunsă, cu aripi de lumină —
Și pîn mă uitasem răpii din pămînt

Furtuna turbată. Din mii de furtune
Ce-asupra pămîntului îmblă sburînd
Sunt cîteva cari de mult îs nebune
Deaceea legate de pietre bătrîne
Le țin încuiate într'a muntelui fund.

Și pîn m'apucase de tatăl tău jele
Bag seama că unui din ele scăpat
A rupt cu aripa v-o cîteva stele
Trîntitu-le-a'n nouri și 'n vînturi rebele
Și codrii mei vecinici i-a mai măturat.

Așteaptă copile să caut o vrajă
In carte... Să chem eu giganticul vînt
Pe aripi să-i pue o mie de maje
S'o lege de stînci și să-i stee de straje
In neagră 'nchisoare in fund de pămînt.

Șoptește, vînt falnic furtuna o 'nhață
Aripele-i leagă — o bagă în stînci
Acolo cu lanțuri o leagă de brață
Cu 'ncetul a cerului nori se desfață
Incet se 'ncrețesc peste văile adînci.

Copile, acuma pericol nu este —
Urmează-mi în munte, în salele-mi mari —
Ș'acolo-mi vei spune de tatăl tău veste
In viața-mi fost-am Pilad și Oreste —
El moare — și 'n lume rămîn singur iar.

Nainte de moarte trimis-a pe tine
Ca 'n viață-ți să dau eu bătrînul meu sfat
Și altui de sigur făcut-a el bine
Primejdii te-așteaptă și fără de mine
Se poate de ele că n'ai fi scăpat.

De-ai fi ca alți oameni atuncea se poate
Că soartea 'n bine din rău aș schimba
Dar semnul tău nu stă în cartea mea toată
A sorților stele de nime-s purtate
Da tu în tot ceasul nu ai nici o stea.

De-aceea nu pot face nimic pentru tine
Scrisoarea-ți menită eu nu pot s'o schimb
Ce e, pot preface... Ce'n stele senine
Nu-i scris — eu nu pot ști. Sînt scrieri streine
Gîndite de Domn sub a sorilor nimb.

Dar pot să-ți arăt a pierzărilor cale
Ca'n ea să n'aluneci, ca neademenit
De un înger c' ochi verzi cu trăsurile pale
Ce lumii aduce durere și jale
De moarte, de care adînc ești iubit.

El zice ș'alene coboară la vale
La porți uriașe ce duc în spelunci
De stînci prăbușite gigantici portale
Descue și intră în mîndrele hale
De marmură neagră, întinse și lungi.

Pilaștri de aur pe muri se coboară
Pe jos sînt covoare țesute'n flori vii
Și stele în candeli dulci raze presoară
Și aeru-i dulce ca'n noaptea de vară
Și razele-s calde și trandafirii.

Prin hala cea mare cu pasure line
Ei trec și prin bolte săpate'n granit
Ei intră'ntr'o sală cu miroase plină
A murilor marmuri lucesc negre-ebenine
Ca negre oglinze de tuciu lustruit

Bătrînul în urmă-i el poarta închide
Adînc întuneric i'nconjur atunci —
Pe masa cea mare încet el aprinde
Potirul albastru viorelei cei blînde,
Ea aruncă 'n negru-aer raze, vinete dungi.

Pe-un tron, împăratul, de roșă mătasă
Ș'așază se uită 'n marmoreii muri
Bătrînul alături pe-un scaun se lasă
Și flori răspîndesc adormite miroase
Ca mirosul proaspăt a verzii păduri.

Și razele-albastre prin sală aleargă
Fantastic bătrînul s'ardică și blînd
In aer înalță puternica-i vargă
Pe-oglinda cea neagră profundă și largă
Incet încet pare o umbră de-argint.

E vînăt la față ca mărgăritarul
Pe albii lui umeri aripi se desfac
Și luciu c'argintul îi este talarul
In mîna lui mică el ține paharul
Somniei*... Pe frunte-i flori roșii de mac.

Cad pletele ca blonde și lungi spice de-aur
Inchise sub lungi gene privirea lui stă
O cupă cu versuri cu cifre de maur
Ia'n mîni Bătrînul — ca sînge de taur
Un vin roșu toarnă și regelui dă.

Văzînd umbra albă pe negrul perete
Din tron împăratul genunchie uimit
In vis umbra rîde — și lungile-i plete
Ca aurul blonde se las răschiete
Pe netezii umeri, pe albul ei gît.

E somnul, bătrînul 'n ureche îi spune —
O vorbă să nu spui, căci dacă nu taci
Cu vinul el piere — cu greu se supune
La magica-mi vorbă — las stele să sune
Ca'n tabla cea neagră să-l prind — Tu să faci

Ce-om spune. O cupă clară pe margini cu aur
El ia şi'n ea varsă cristalicul vin
In jurul cupei cu cifre de maur
Obscunse vrăji scrise. Ca sânge de taur
E vinul şi totuşi e clar ca rubin.

Bea — zice — atunci somnul din muri se coboară
Şi ochi-ţi sărută cu dulce suris
Atunci tu grumazu-i cu braţu'nconjoară
El aripa lui şi-o ridică şi sboară
Te duce cu dînsul în lumea de vis.

Şi junele bea şi doarme. De odată
Pe ochi buze calde şi moi a simţit
El braţul şi'ntinde şi'nlănţue'ndată
A umbrei dulci umeri şi netezi... Umflată
El simte aripa că'n sus e pornită.

Pe umerii umbrei el fruntea şi-o lasă
Şi aude suflarea-i cea caldă bătînd
Şi dus el se simte în lumi luminoase
In coruri sfinte, prin stele auroase
Aude cum sună arpa de-argint.

El ochi-şi deschide, de-asupra lui vede
Doi ochi mari albaştri (adânc visători)
A lui fericire el mai că n'o crede
El gura şi-apasă pe blondele-i plete
Şi faţa cea pală i-o mîngîe'n dor.

E beat de-a visului lungă magie
In braţe-i pe înger mai tare-a cuprins
Şi umbra suride, cu-aripa-l mîngîe
Şi gura-şi apleacă în dulce beţie
I-apasă pe buza-i sărutu-i aprins.

Vezi tu, zice umbra, pe-a hăului vale
Pămîntul cu munţii ce fumegă stins
Cu mări adormite ce murmură'n jale
Dorm populii, ţări şi cetăţile sale
De-asupră-ţi oceanul de stele întins.

Pământu[l] departe'ntr'un punct se contrage
Căci lumi de departe în puncte se schimb
Dispar a pământului visiune vage
A stelelor ţară curată trage
Aleargă, trăieşte a astrilor timp.

O stea un imperiu întins e şi mare
Cu sute de ţări şi cu mii de fiinţi
Cetăţile mari răspândite-s în soare —
Palate de-argint se ridic gânditoare
Şi regii sunt îngeri cu aripi de arginţi.

Şi sufletul liber privirea-i sînţită
O nalţă pe stelnicul marele plaiu
O patrie nouă sublimă, iubită
De cântece plină din veacuri fugite
Aici lumea antică urmează a ei traiu.

Vezi steaua că munţii şi'ntoarse şi mare
Umblînd neclintită în vecinicu-i mers
A anilor spice le clatină un soare
La una-i mai mic şi la alta mai mare
Căci sorii seriu timpul în acest univers.

Curînd vom ajunge pe steaua senină
Pe care în ceriuri numesc-o a mea
De visuri, de umbre, de cântec e plină
Curînd vom intra în câmpia ei lină
Şi'n urmă-ţi pămîntul rămîne-o stea.

Magul rămas în munte din el eşi afară
Pe-o piatră detunată el şede peste văi
Priveşte-codri mărgini cu vânt de primăvară
A lui frunte uscată, adîncii ochi ai săi.

Se sue'n vârf de munte, o stea din cer coboară
O stea vultur de aur cu-aripele de foc
Pe ea şezind călare, în infinit el sboară
Stelele sclipeau sfinte şi'n cale-i făceau loc.

Şi răsfiraţi în spaţiu îngeri duceau în poale
A lumilor adânce şi blânde rugăciuni
Şi întinzînd în vînturi aripele regale
L'a lumii trepte albastre le duc şi le depun —

Pe magul cel puternic ei îl salută 'n cale
El trece dus de steaua ce sboară ca un gînd
Şi cînd veni sînt şi mare pe-a caosului vale
Dă drum stelei, s'aruncă în hăul fără fund.

De-asupra ardea stele şi de desuptu-i stele
El sboară fără preget ca tunetul rănit
In sus în dreapta'n stînga luminile de stele
Dispar — El cade'n astru în caos asvîrlit.

Căci la un punct albastru privirea-i aţintită
L'a caosului margini în astru blînd uşor
Cale de mii de zile el cade'ntr'o clipită
Sboară ca gîndul care l'aruncă în viitor.

Din ce în ce s'apropie de lumea depărtată
O zi mai are încă ş'ajunge 'n luna lui.
Acolo el răsuflă de calea-i depărtată
De pe un munte -a lunei aruncă ochii lui.

Cu ochii plini de lacrimi la acea stea priveşte
Ce lumina albastră mergîndu-şi drumul său.
Ce liniştită-i dînsa, în pace ea păşeşte.
O cum iubesc eu steaua, unde m'am născut eu.

Mai e'n tot universul o stea plină de pace
Neturburată vecinic de ură, de războiu
In toată creaţiunea gura ei vecinic tace
N'o bîntue griji rele, n'o bîntue nevoi.

E-*un* om, care pe dînsa nefericit se ţine
Dar nu-i nefericirea în stea, ci e în el
Dar soarta lui schimba-voiu, din rău oiu face bine —
Cobor acum în astru-mi să-l mîngîiu şi pe el.

Din vîrf de munte'n lună în spaţiu iar s'aruncă
In clipă ajunge 'n norii al astrului natal
Cu amor el îl priveşte cu o privire lungă
In funii lungi el rupe al nourilor voal.

Le'ntinde, le'mpleteşte din ele îşi face scară
O-aruncă în jos lungă de flutură în vînt
Apoi pe ea cu'ncetul bătrînul se coboară
Pe mare, care-şi mişcă mici valuri tremurînd.

Din norii cei mai deşi el luase o bucată
Işi face din ea luntre, ce lunecă pe val
A mărei unde albastre alunecă 'nspumate
Şi'l duc în leagăn dulce, prin cînturi de pe mal.

Din insule bogate cu mari grădini de laur
Lebede argintoase aripele 'ntinzînd
Veniau sfîşiind apa la luntrea lui de aur
Şi se'nhămau la dînsa şi o trăgeau cîntînd.

Bătrînu'n manta-i albă înfăşurat visează
Iar lebede-argintoase luntre bogată trag
Al valurilor cîntec pe el îl salutează
Pe fruntea-i împletită e-o ramură de fag —

Plutind cu repejune sub palida lumină
A lunei, ţi se pare al mării Dumnezeu
Cîntat de înmiirea valurilor senine
Şi îngînat de lebezi în dulce visul său.

Luntrea un vis de aur pînză albastr'a mării
O sfîşie — ş'aproape ea vine acum de mal
Un mal de pietre sue, de stînci frînte rebele
Ce stau lovind cu poala în înspumatul val.

Acolo printre stînce bătrîne şi schelete
Un templu în ruină, de apă înnecat
Pe jumătate murii şi stîlpii şi 'nclină
Şi stă 'n curînd să cadă de vreme sfărîmat.

In scorburi de părete trăeşte-un biet călugăr
Tînăr frumos — dar însă ca umbra el e slab
Din stînce năruite, din pietre şi din bulgări
Făcu cărări spre fundul al templului arab.

Acolo prigonit stă de visuri şi de gînduri
Ce vrea nici el nu ştie, se chinue 'n zadar
Doarme pe un pat de trenţe ce-i pus pe două scînduri
Nu bea apă d'isvoare, ci valul mări-amar.

Astfel el vrea viaţa s'o sfarme, s'o scurteze
De ce? şi pentru cine el singur n'a ştiut
Astfel se chinueşte în rugăciuni ascese
In cîte-o arfă din [visul] sfărîmat.

O arfă de aramă cu coarde ruginite
El sbîrnăie pe dînsa un cîntec desolat
Strune-amorţite tremur de mîna lui trezite...
El chiamă cu cîntarea-i o umbră ce-a visat.

Ş'acum el sta în lună pe-o piatră risipită
Şi cîntecu-i în noapte sbura mult dureros
Părea c'aşteaptă în aer pe umbra lui iubită
S'o vadă, astfel ochii-i ţintea întunecos.

Magul pe-o piatră seacă din luntre se coboară —
Pe-a valurilor fugă el drum apoi îi dă —
Pe-o stîncă apoi se suie — pe ascetul îl măsoară
Cu ochiul. Ca geniul văsduhului el stă.

[Acesta-i zise magul — și barba lui sburlită
In două despicată se scutură în vînt.]
Călugărul îl vede, arfa scapă din mînă
Pe buze-i trece'un zîmbet ascet, slăbit, amar
El stînca lui o lasă, la mag încet el vine
Și mîna lui o prinde — și 'ntreabă...

Ce[-ai] mai făcut părinte... iar ai venit la mine
Crezu tu c'o să mă mângâi pe mine? nu, în veci
Surd este al meu suflet la vorbele-ți...
Cum stîncele la glasu-mi surde rămîn și reci.

O vino colo 'n scorburi ca să-ți arăt fereasta
Pe care umbra blîndă ieri noaptea a venit
Prin stîlpi 'n prăbușeală... prin arcuri sparte... Asta
Pe-aici pe-o scară de-aur ea blândă a intrat

De aceea te-ai retras tu — îi zice magu' atuncea
Să trăești în ascese gîndind la Dumnezeu
Bînd apa mării amară în negrele spelunce —
Ca să domini în tine ispita, geniul rău!...

Ispită neagră dînsa? — un geniu rău o nu e!
Răspunse trist și dulce fantasticul ascet
De-ar veni ceriul însuși aceasta să mi-o spue
De-ar [spune-o] dînsa însăși — eu totuși nu o cred.

Aș crede mult mai iute că vrea să mă înșele
Că vrea să-mi cerce amorul adînc mie fatal
De-aș spune numai chipul cum privirilor mele
S'arată — n'ai mai crede că-i geniu infernal.

Cînd ca un vis argenteu plutește blonda lună
Prin marea-albastră 'n ceruri, prin somnoroșii nori,
Când noaptea-i o regină lunatecă și brună
Când valuri lovesc țărmii cu spumele recori,

Eu de pe stîlpul negru iau arfa de aramă
Arfa a cărei sunet e turbur, tremurat
Arfa care din pietre durerile le chiamă
Din stîncile stîrpite, din vale 'nfuriat.

Și cînt... Din valuri ese cîte o rază frîntă
Și pietrele din țărmuri îmi par a suspina
Din nori străbate o rază molatecă și blîndă
O rază diamantă cu-albeța ei de nea.

Și raza mă iubește, mîngîie a mea frunte
Cu-a ei lumină blîndă — o musică de vis
Din aer și din mare cîntului meu răspunde
Cîntec născut din ceruri și-al mării crunt abis.

La mijlocul de aer în sfera de lumină
Din frunte-mi se retrage raza cea de cristal
Ea prinde chip și formă, o formă diafană
Inger cu aripi albe, ca marmura de pal.

Și se coboară palid pe drumul razei sale
Și se coboară-a lene, cu cântecu-mi l'invoc
Și haine argintie coprind membrele sale
Prin păru-i flori albastre, pe frunte-o stea de foc.

Eu stau uimit și palid... mâna-mi involuntară
Se mișcă tremurînd pe coardele de fier
Ce caută al meu suflet în acea sfântă oară
De la turburii creeri în van eu samă cer —

Cine ar fi umbra aceea argintie
Ce vine la cântarea-mi când cu o rugă' o 'nvoc
Când provocați de arfă-mi răspund valuri o mie
In nopți când pricep scrisul al stelelor de foc?

Cîntînd pe a mea arfă sălbatecă vibrîndă
Am pus în ea o parte a sufletului meu.
E partea cea mai bună, mai pură și mai sfîntă
Ce intr'o noapte albă, pe-o rază tremurîndă
Părăsi lemnul putred, sburînd la Dumnezeu.

Cînd noaptea însă-i caldă, molatecă și brună
Atunci o chem din mare atunci o chem din lună
Pe-acea parte iubită a sufletului meu
Și ea venind prin noapte ca o rază de soare
Coboară pe-a mea frunte nebună visătoare
Pin se preface'n chipul ce l'am visat mereu.

Nu e vreo fantasmă nebună și deșartă
E o fâptur' aievea, cu gînd din gîndul meu
Dintr'un noian de raze am întrupat-o eu
Și inima-mi o chiamă, o desmiardă
Și sufletul din mine [i] și sufletul

Tot ce-am gîndit mai tînăr, tot ce-am cîntat mai dulce
Tot ce a fost în contra-mi mai pur și mai copil
S'a 'mpreunat în marea aerului steril
Ca razele a lunei ce'n nori stă să se culce
Ș'a format un înger frumos și juvenil.

— Nebun or ești lunatec — bătrînul murmurează...
E visul tinereții, e sete de amor
Ingerul tău e-o rază și trupul ei un nor...
La cîntecul tău eco răspunde plîngător
Și tu 'mpopulezi marea cu suflete de raze
Și stelele de cîntec le împli visător.

In una cîte una icoanele pălite,
In una câte una o und'o stea de foc
Și toate sunt nimica... cînd toate la un loc
Pot în tine visarea și cîntul să-l escite
Mintea să-ți strice poate al razelor blînd joc,
Ce se 'mpreună 'n aer, cari se sparg în nori
Cari răstrîng în valuri spumînzi și gemători.

— Și dac'am fi, ce-mi pasă? Chiar pala nebunie
Se poate că trezită a 'nfipt ochii cumpliți
In fruntea-mi veștejită, în creeri rătăciți
Și'n jurul ochilor mei gravă ea ca stafie
Afunde și teribili, lungi cearcăne de plumb —
Fie așa — eu nu zic... Și totuș nebunia
Cum e, cu chipul dulce, cu care m'a coprins
Imi place — cum îmi place visul de raze nins.

Imi place cum îmi place o umbră argintie
Tu cugeți. Cugetarea cu raze reci pătrunde
Lovește chipul dulce creat de fantasie
Și acest chip devine palid ca o stafie
Și 'ndată ce-l privești tu el stă să se confunde —
Cu locul de unde vine, cu norii or cu unde
Dar eu... eu nu sunt astfel... Mie-mi place visarea
Fie ea chiar un basm numai fie frumos
Inger c'ochi mari albaștri, cu chipul luminos...
Și ert că el se stinge, cum aprind lumînarea.
Căci n'o aprind... din contră... Ca cel ce-i place-un vis
Și chiar trezit de friguri el ține ochiu 'nchis
Ca mai departe visul frumos să îl viseze
Asemenea uit lumea și eu... sînt bucuros
De pot prelungi încă visul meu radios
De n'ar fugi infidelul... O de ar sta mereu
Să oglindească întrînsul adînc sufletul meu
Cu cântecu-mi ferice simțirea să-i desmierd
Și'n ochii mari și bolnavi ființa să mi-o pierd...
De n'ar fugi! dar fuge... Fuge cum luna plină
Incearcă după codrii greu capul de-l înclină
Și fuge și se duce pe-o rază iar în sus
Se pierde în ruina castelului sdrobit...
E sufletul meu palid, e sufletul [meu] dus
Ce părăsește lumea de el ademenit.

O de-aș muri odată... Cu corpul meu de plumb
Să simt cum morții aspre molatec eu sucumb
Iar sufletul... o parte ce'n mine-a mai rămas
Să sboare unde-l așteaptă amorul în extas
Să sboare unde partea-i cea jună, dulce, palã
Plutește printre stele... iar stelele-i esală
Un corp de raze blonde... Căci am pluti 'mpreună
Prin norii cei lunateci, prin stelele ce sună
Și ne-am dori cum raza dorește-o altă rază
Una în brațul altei lumină fac frumoasă.
Dar nu se poate încă... căci corpul meu de lut
Un sclav greoiu și rece — e sclav — dar e astut
Mă ține 'n pieptul bolnav... și 'n brațul încă tare
Cînd sufletul meu liber vrea să s'arunce 'n mare
Să scape d'el odată... In astfel de moment mă speriu eu de mine
O de ar fi o moarte, fără ca eu să mor
Eu aș cuprinde-o 'n brațe și aș strânge-o cu dor.

Magul adînc gîndește și 'n minte-și desfășoară
Soarta omului care l'avea 'naintea sa
Sărac uimit fusese în lume odinioară
Dar gândul lui puternic viața-i apăsa.

Acest cap trist și palid coroana vrea să poarte
Și azi pe el se vede un negru comanac
Acești umeri voiat-au să duc' a lumei soarte
Și azi acopăr trențe și rasă de șiac
Și capu-acest ce'n perini de tron ar fi dictat moarte
Azi doarme 'n pat de trențe, drept perină un sac
Picioarelor rănite 'n sandale li-era dor
De salele de marmuri, de-a tronului covor.
[Să fie Domnul lumii menitu-i se păruse]
Desculț îmbla pe uliți de visuri mintea plină
Și ['n] lungele-i miserii, ca'n nour cufundate
Visa că 'ntreaga lume la dînsul o să vină
Că el de lumea 'ntreagă va fi încoronat
Coroane el împarte la regi și la regine
Iubindu-le 'ngenunche. Palate-a ridicat
Femeilor ce viața și-o 'nchină la plăceri
Ce trupul de zăpadă și-l scaldă 'n negru per.

Dar foaea se întoarse... Cu greață și scîrbire
Ii păru-atunci că lumea e toată joc de cărți
Atunci se retrage în muri de mînăstire
Și capul și-l cufundă 'ntr'a lumei sfinte cărți
Pe murii în risipă o candelă subțire
Chilia înnegrită lumină.. Și prin părți

Necunoscute-a lumii gîndirea lui pribeagă
Străbate cu-aripi mîndre nemărginirea 'ntreagă.

In van pune pe suflet greoaele cătușe
De gînduri uriașe, de inalte rugăciuni
In van în a lui urmă a 'nchis a lumei ușă
La visele ei turburi, cu mari deșertăciuni
Pe focul cugetărei a presurat cenușă
Ci sub cenuș'ardea încă consumători cărbuni
Atunci visul măririi s'a sterge 'n a lui gînd
Cînd peste spuza sură se va turna pămînt.

Atunci claustrul îl fuge — și'n țermuri sterpi de mare
Se trage să găsească linistea-i ce s'a dus
Dar vai ș'acolo'l urmă visările-i amare
Căci lumea cu-a ei visuri gîndirea-i au supus
Aici însă visarea-i e adînc — omorîtoare
Căci în chip de femee s'arată'n aer sus.

Lumești gînduri într'alt chip împlea sufletul său
El cugeta la toate ci nu la Dumnezeu.

Pe noaptea-i sufletească tainică rece stinsă
Căzu ploae de raze cu cer senin și dalb
Și sufletu-i se împle iar cu icoane-aprinse
O auroră-l imple cu aeru-i rosalb.
Din cer cade a lene o dulce stea desprinsă
Și se preface în înger, plîns de iubire, alb!
Și'n inimă-i aude un dulce glas de-argint
Ca sunet-unui clopot prin noapte aiurind.

Magul își răsgîndește-a călugărului soarte!
E-aevea acea ființă, visele-ți nu te mint
Dar nu-i aci în lume. E sufletu-unei moarte
Pe care — însă eu însu-[mi] pot că să-l reaprind.
Pot s'o topesc în forma de lut care s'o poarte
Și ideal — eteric în lut eu pot să-l prind
Dar nu aici. Aceea de viață n'are parte
Vom merge 'n lumea unde trăește mai departe.

M. Eminescu

Otto Weininger și legătura între sex și caracter

Problema diferențierii psihologice a sexelor constitue una dintre cele mai serioase preocupări ale psihologiei. Cercetări de laborator, calcule statistice sau simple analize prin introspecție sau observație există astăzi din belșug în diversele școale ale psihologiei contemporane. Dar cercetările acestea de strictă specialitate nu depășesc hotarele specialistului. Oricît de interesante, rezultatele acestor studii nu sînt accesibile și n'au însemnătate decît pentru psihologie.

Studiul lui *Otto Weininger*, adîncul gînditor vienez, deși tratează aceiași problemă de restrînsă specialitate a psihologiei diferențiale a sexelor, deschide perspective vaste filosofice. Deosebirea între sufletul masculin și cel feminin se proectează pe planul tuturor disciplinelor filosofice: metafizică, logică, estetică, etică, teoria cunoașterii — într'o înlănțuire impresionantă și cu consecințe tulburătoare.

Otto Weininger pornește de la teoria zoologului danez Joh. Japetus Sm. Steenstrup, formulată pe la jumătatea veacului trecut, că sexul se manifestă în oricare parte a corpului. „Oricare celulă a organismului—afirmă Weininger—este caracterizată sexualicește și are un accent sexual determinat". Havellok Ellis a arătat într'adevăr că teint-ul tipic feminin și cel tipic masculin sînt precis diferențiate, ceiace îndreptățește ipoteza existenței unor elemente specific sexuale în celulele epidermei și ale vaselor aparatului circulator. Diferența specifică se manifestă în numărul corpurilor roșii și în cantitatea de ser sanguin. Bischof și Rüdinger au identificat deosebiri după sex în structura cerebrală — iar Justus și Alice Gaul chiar în organele vegetative (ficat, plămîn, splină). In realitate, spune Weininger, femeia în întregimea ei are efect erogen asupra bărbatului, unele zone mai intens altele mai slab, precum totul în bărbat atrage și excită sexualicește femeia. Intrarea în funcțiune a glandelor sexuale, în timpul pubertății, nu face decît să complecteze sexualitatea individului.

Fiecare celulă are, aşa dar, de la origine un caracter sexual definit, la care secreţia internă a glandelor sexuale se adaugă ca o condiţie complimentară întru desăvîrşirea sexualităţii pozitive sau negative (adică masculină sau feminină) a unui individ. Dovada că nu glanda sexuală este acea care determină calitatea sexuală, ca să vorbim în limbajul lui Weininger (pentru care cele două sexe sînt privite, sub unghiul judecăţii de valoare) — dovada aceasta o vede autorul lui „Geschlecht u. Charakter" în insuccesul încercărilor de transplantări de glande masculine pe animale femele. Weininger mai aminteşte apoi, în susţinerea tezei sale, de regula chirurgicală practică în materie de transfuziuni de sînge, care recomandă operaţiunea aceasta numai la fiinţe de acelaş sex. Un fapt psihologic, adus de Weininger în sprijinul asertiunii sale, este existenţa peremptorie a deosebirilor sexuale înainte de pubertate. Coeficientul sexualităţii (B=bărbat, F=femeie) nu este însă acelaş pentru toate celulele. Weininger aminteşte de coexistenţa cîteodată simetrică a indexului F pentru ½ din corp alături de indexul M pentru restul corpului. Indicii M şi F devin pentru Weininger chiar substanţe care există în indivizi în amestecuri diferite, fără ca vre-odată coeficientul unuia din indici să fie zero.

Fie A şi B doi indivizi. Nici unul nu are o sexualitate unilaterală, exclusivă, ci în fiecare există concomitent, într'un dozaj mai mare sau mai mic, ambele substanţe. Omul este aşa dar o fiinţă bisexuală. Substanţele B. şi F. există, în stare pură, numai pe un plan absolut, ideal. In realitatea concretă nu există decît fiinţe bisexuale.

De aci Weininger se crede îndreptăţit să deducă o *lege a atracţiei sexuale* pe care o formulează astfel: fiecare individ posedînd atîta feminitate cîtă masculinitate îi lipseşte, el va căuta să-şi complecteze masculinitatea printr'un alt individ. Fie de pildă un individ M $\mu \left\{ \begin{array}{l} ^3/_4\ B \\ ^1/_4\ F \end{array} \right.$ în consecinţă complementul său sexual va fi individul ce e sexualiceşte astfel definit $\alpha \left\{ \begin{array}{l} ^1/_4\ B \\ ^3/_4\ F \end{array} \right.$

Gradele diferite de sexualitate se observă pînă şi în regimul vegetal. Intr'adevăr fenomenul heterostiliei descoperit de Persoon, descris întîi de Darwin şi astfel denumit de Hildebrand, conţine, crede Weininger, o confirmare a acestei teorii pînă la începutul scării zoologice la cele mai primitive fiinţe organizate. Anume: la multe dicotiledonate — de pildă primulacee, care conţin pe aceiaşi floare organe sexuale diferite, — fecundarea nu se face decît prin polenul de la alte flori. La toate speciile unde se observă această particularitate a androginismului exclusiv morfologic — staminele şi ovarele au două tipuri, de mărimi deosebite. Pe aceiaşi floare, unei stamine de tip mare îi corespunde un ovar idem şi invers. Darwin a ob-

servat că fecundarea nu are şanse de reuşită decît în cazul cînd polenul unei stamine mare e transportat pe o floare cu ovar mic, şi de o stamină mică pe tipul cu ovar mare.

De la aceste constatări oarecum empirice Weininger urcă prima treaptă spre generalizare, încercînd să constitue pe temeiul acestor date, o caracterologie care să pornească dela principiul formelor sexuale intermediare. Numai astfel, spune autorul lui „Geschlecht u. Charakter", se poate face o descripţie cu adevărat individuală a sexelor. La baza caracterologiei şi psihologiei diferenţiale, ar sta deci principiul euristic, cum singur spune, al formelor sexuale intermediare. Aceste forme au şi un fundament anatomic, asupra căruia Weininger insistă, însă, foarte puţin. In schimb unele corelate psihologice sînt schiţate în linii largi. Mai întîi Weininger stabileşte că juxtapunerea, coexistenţa masculinului şi femininului în acelaş ins nu înseamnează simultaneitatea lor. Fiecare individ, cu această structură dualistă, oscilează între cei doi poli ai sexualităţii. Oscilaţiile, dacă sînt mari, se reflectă şi în aspectul corporal al omului. Oscilaţiile caracterului sexual asemănător magnetismului pămîntului sînt: regulate şi neregulate. Cele regulate se subîmpart în oscilaţii mici (de pildă unii indivizi se simt dimineaţa mai masculini decît seara) iar cele mari sînt în legătură cu periodicitatea vieţii organice. Oscilaţiile sînt produse de prilejuri eterne, în deosebi de caracterul sexual al semenilor.

Principiul de bază al caracterologiei sale: coexistenţa gradelor diferite de B şi F în fiecare individ, Weininger îl vrea *aplicat în pedagogie*, în sensul unei individualizări pe această latură a educaţiei. Greşala, după Weininger, a pedagogiei pînă în zilele noastre — căreia nu odată i s'a reproşat defectul nivelării — este că n'a ţinut samă de intermediare sexuale. Numai că dacă cele două elemente B şi F care în mod ideal, adică pur, nu sînt nicăeri şi niciodată realizate, şi dacă principiul compensaţiei este acela care prezidează raporturile sexuale, atunci evident că o primă consecinţă a caracterologiei lui Weininger este co-educaţia sexelor şi nu separarea, pe care încearcă s'o preconizeze Weininger.

Pentru Weininger, caracterologia trebue să plece în toate cercetările ei dela principiul formelor intermediare. Iar caracterologia trebue să meargă paralel cu morfologia, dela care poate avea indicaţii serioase asupra dozajului de B şi F într'o fiinţă. Iar faţă de psihologie, caracterologia se comportă ca fiziologia faţă de anatomie. Weininger consideră că postularea paralelismului psiho-fizic ar fi o funcţiune sintetică apriorică a gîndirii noastre (pag. 47). Weininger tinde astfel să se ridice inductiv, în fiecare etapă a cercetării sale de amănunt, la speculaţii de amploare generală. Şi mai bine

se poate vedea lucrul acesta în partea doua a studiului său unde încearcă să înfățișeze psihologia bărbatului în opoziție cu aceia a femeii. Teoria lui Weininger devine aici filosofie a sexualității cu exagerări numeroase, isvorîte din fobii de neascuns, dar nu mai puțin interesantă și pe alocuri neîndoios științific justă. Pentru Weininger bărbatul și femeia ideală nu există în realitate. Ceiace există sînt, după cum am văzut, formele intermediare. Totuși în orice compoziție de B și F, unul din cele două elemente trebue să fie precumpănitor, fără legătură, însă, cu sexul aparent anatomic. Deaceia e necesară o psihologie a masculinului pur și a feminității exclusive.

Cîteva cuvinte despre concepția psihologică a lui Weininger: Pentru autorul lui „Geschlecht u. Charakter" psihologia trebue să rămînă în permanent contact cu filozofia. Psihologia empirică și experimentală (Schrauben u. Hebel Psihologie — psihologia șuruburilor și pîrghiilor — o numește cu dispreț ironic Weininger) care face abstracție, dacă nu neagă, în cercetările ei existența sufletului, e condamnată decadenței, reducîndu-se la fiziologia simțurilor. Se pare că Weininger a identificat în psihologia sa sufletul cu caracterul, care ar fi după el noțiunea unei existențe unitare constante... care nu tronează în dosul gîndirii și simțirii individului, ci se manifestă în fiecare gînd și în fiecare simțămînt (pag. 66). Orice manifestare psihică oglindește prin urmare caracterul întreg, precum fiecare celulă cuprinde însușirile individului întreg.

Descripția caracterului feminin și a masculului îi prilejuește lui Weininger o serie de considerații din cele mai interesante. Trebue subliniat, însă, dela început că ceiace stabilește Weininger se referă la B și F ideale așa cum nu se întîlnesc nici odată în stare pură în realitatea concretă.

In concepția populară deosebirea sexualității masculine de cea feminină ar sta în intensitatea superlativă a psihismului masculului. Nu deosebirile de grad sînt însă hotărîtoare pentru caracterizarea diferențială, după Weininger, ci acelea rezultate din cercetarea analitică, oarecum calitativă, a lui **Albert Moll**, pentru care instinctul sexual are două forme de manifestare: *detumescența și contractețiunea.*

In timp ce bărbatul posedă instinctul sexual în ambele forme, femeia se restrînge exclusiv la ultima. Dovada: onania este mult mai puțin frecventă la femei ca la bărbați. Faptul că forma de manifestare a instinctului sexual la femelă tinde spre pasivitate în tot regnul animal nu însemnează, după Weininger, că intensitatea este superioară. Dimpotrivă: sexualitatea femeii este infinit mai intensă ca aceia a bărbatului. F. se reduce la viața sexuală, la actul sexual și la re-

producere, adică la raportul cu bărbatul și copilul. Sfera sexualității își are granițele precis limitate la hotarele sufletului feminin. Femeia nu este decît o sexualitate, în timp ce bărbatul este sexualitate plus ceva. (pag. 73) — De aceia pubertatea bărbatului corespunde totdeauna unei crize lăuntrice, deoarece simte că ceva străin i-a intrat în existență, ceva care se adaugă gîndirii și simțirii sale, fără ca el să fi vrut aceasta. Femeia dimpotrivă, intră ușor în pubertate, căci simte în chip firesc că în clipa aceasta îi începe însemnătatea.

Copilul mascul nu simte nevoia maturizării sexuale, în timp ce fetița așteaptă totul de la această epocă (gîndurile precoce despre măritiș ale fetițelor).

Și ca localizare corporală, sexualitatea feminină are tendințe de a cuprinde toată ființa fizică. In timp ce la bărbat există un număr redus de puncte pe corp unde se produce excitația sexuală, sexualitatea feminină este difuzată pe tot corpul. Weininger mai crede că și temporal persistă deosebirea postulată de el între parțialitatea sexualității masculine și generalizarea celei feminine. Astfel el afirmă că în timp ce femeia e întotdeauna sexuală, bărbatul are această însușire numai interminent. Aceasta face ca sexualitatea masculină să se manifeste sub forme eruptive, ceiace a condus la părerea eronată a intensității mai mari a acesteia față de cea feminină. Dar deoarece femeia nu este decît sexualitate, care nu se limitează la isbucniri temporare, ci constitue o continuitate neîntreruptă, ea e conștientă de esența ei, în timp ce dualitatea bărbatului — sexualitatea plus non-sexualitate — îi prilejuește să ia cunoștință de sexualitatea sa, să ia atitudine față de ea, s'o afirme ori s'o nege. In bărbat coexistă virtual don Juan și Sfîntul, în timp ce femeia e unitar sexuală.

In concluzie: bărbatul stăpînește sexualitatea, în timp ce sexualitatea stăpînește femeia.

Peste substratul acestor constatări biologice, Weininger arată cum se prezintă suprastructura psihologică. Prin ce se deosebește bărbatul de femee pe planul vieții sufletești? Pentru a înfățișa elementele diferențiale Weininger explică mai întîi motivele pentru care psihologiile clasice (o psihologie unitară nu există încă, afirmă el) n'au reușit să facă aceasta. Cu tot atomismul ei, psihologia empirică a simțit totuși necesitatea de a privi viața sufletească dintr'un punct de vedere unitar. și atunci—arată Weininger—unii ca Herbert au pus la temelia vieții sufletești reprezintările din care au dedus viața afectivă, iar alții au pornit de la sentimente, din care s'ar desvolta reprezintările. Ambele puncte de vedere sînt greșite — după Weininger, — întrucît nici una din aceste unități psihice n'au, genetic vorbind, întîietatea. Ceiace reține Weininger e numai despărțirea făcută în viața sufletească

pentru care însă el adoptă terminologia și concepția lărgită a lui Avenarius, autorul celei mai cuprinzătoare clasificații a fenomenelor psihice, împărțite de el în *elemente* și *caractere*. Element însemnează pentru Avenarius ceiace în psihologia clasică se înțelege prin sensație și conținutul acesteia, ceiace Schopenhauer înțelege prin reprezintare (Vorstellung) lărgind însă acest înțeles dincolo de hotarele excitației externe. Prin urmare tot ce bănuesc, cred sau știu este *element*, iar tot ce suprapune, ca un fel de colorit afectiv, este *caracter* (așa dar acest caracter nu are nici o legătură — cum subliniază Weininger — cu obiectul caracterologiei comune).

Weininger arată, însă, că există un stadiu în viața sufletească în care această clasificare a fenomenelor sufletești încă nu se potrivește. Este stadiul anterior gîndirii (Stadium des Vorgedankens) în care elementele n'au ajuns încă la clarificare și sînt înconjurate de accente afective puternice. In acest stadiu elementul și caracterul, sensația și sentimentul, sînt de nedistins (Petzold adaugă că ele nu pot fi niciodată despărțite). Pentru lămurire Weininger dă cîteva exemple pe care le reproducem.

Intr'o aglomerație umană zăresc un chip omenesc, care dispare imediat în viltoare. Nu știu cum arată figura văzută în grabă, mi-ar fi în totul cu neputință de-a o descrie sau să indic măcar o singură caracteristică. Și totuș m'a pus complect în mișcare și mă'ntreb neliniștit: unde am mai văzut această figură ?

Cînd te apropii din depărtare de un obiect, nu se disting la început decît contururi vagi, însoțite însă de simțiminte vii, care se decolorează pe măsura micșorării distanței și a limpezirii amănuntelor. Observația că limpezirea e totdeauna însoțită de o trecere a elementului afectiv însoțitor pe un plan secundar n'a fost făcută însă de Avenarius, ci de Weininger. Numai după ce limpezirea s'a făcut, dualitatea element și caracter există distincte în conștiință. Stadiul anterior de confuziune a celor doi poli, cu prevalență afectivă, e denumit de Weininger henidă (dela grecescul ἕν unitate, nedistincție). Același conținut de conștiință poate să apară sau sub formă de henidă sau sub formă limpede. Pentru a ajunge însă la stadiul acesta din urmă trebue să parcurgă perioada henidică. Dar stadiul henidic, nu poate cîte odată să ajungă la limpezire. Henida este un grad inferior de conștiență, caracterizat prin lipsa de relief (pag. 82). Henida este forma de sensibilitate a vietăților inferioare, poate chiar a plantelor — spune Weininger.

La om, femeia gîndește henidic, și numai bărbatul poate ajunge la clarificare. Conținuturile psihice sînt identice, numai că în psihologia masculină le găsim articulate, în timp ce

la femee gîndirea și sentimentul sînt încă nediferențiate. Judecata, fie ea chiar analitică — adică aceia care nu face de decît simple constatări, fără a ne îmbogăți cu cunoștințe nouă — nu e posibilă în stadiul henidic. Judecata, gîndirea, logica, joacă față de femei rolul de caracter sexual terțiar, pe care ea îl dorește ca un compliment necesar. De aceia fetele declară totdeauna că nu se mărită decît cu un bărbat care le e superior. Superioritatea spirituală a bărbatului — afirmă Weininger — e adevăratul criteriu de masculinitate în ochii femeii. Psihologia masculină — s'ar putea spune — ar îndeplini pe lîngă cea feminină funcțiunea maieuticii socratice. Femeia își obține conștiința de la bărbat. Funcțiunea tipic sexuală a masculinității este de a face inconștientul feminin conștient. Pentru că femeea trăește întotdeauna inconștient, în timp ce bărbatul e conștient.

Superlativul masculinității, al lucidității desăvîrșite adică, este, după Weininger, geniu. Genialitate presupune nu numai (pag. 92) claritate ci și corolarul acesteia, dualitatea, condițiune a oricărei observații și înțelegeri (pag. 90) și am văzut cum caracteristica psihologiei masculine este pentru Weininger tocmai dualitatea element-caracter, din a cărei colaborare rezultă claritatea. Numai geniul adevărat poate înțelege alți oameni și astfel devine creator pe tărîmul artei. Femeia, pentrucă gîndește henidic, nu poate fi geniu și nici măcar nu poate înțelege decît genialitatea emanînd de la o persoană existentă concret. De aceia un Carlyle feminin, care să aprecieze eroii trecutului, nu e posibil.

Femeia nu poate fi geniu pentru că îi lipsește memoria, tot din pricina structurii henidice a gîndirii ei. Reproducerea prin memorie a unui complex de sensații e condiționată de gradul de claritate al acestuia, așa că femeia nu are memorie adevărată, prin care Weininger înțelege amintirea pentru faptele trăite, nu memoria mecanică, așa dar, („es handelt sich um das Gedächtniss für das Erlebte, nicht um die Erinnerung an das Gelernte" pag. 94). Memoria nu este pentru Weininger, ca pentru unii psihologi din sec. XVIII (Ch. Bounet) și sec. XIX (Edv. Hehring și E. Mach) o funcțiune generală a materiei organizate, — posibilitatea de a reacționa la iritații identice, repetate din ce în ce mai ușor, adică un fenomen de adaptare lamarkiană. Nici pe Hartley și școala fiziologică nu-i aprobă Weininger cînd nu văd în memorie decît un caz de asociație. Pentru Weininger memoria este un act de voință (pag. 118) dovadă: cu hipnoză se obține reamintirea evenimentelor trecute, prin ajutorul voinței hipnotizatorului. Asociațiile sînt, așa dar, produse de apercepții mai profunde.

Și încă ceva mai caracterizează geniul adevărat, anume că

toate percepţiile sale sînt şi apercepţii. Şi pentru că mecanismul psihologic masculin are de multe ori odată cu percepţii şi apercepţii, oricare bărbat este parţial un geniu. Geniul nu e caracterizat calitativ, ci cantitativ, prin gradul de intensitate a conştiinţei. Memoria omului de rînd e eliptică, numai ocazional asociativă, în timp ce memoria geniului e continuă, impresia primită e perseverentă. De aceia se pare într'adevăr că oamenii mari suferă de idei fixe, ceiace l'a condus eronat pe un Max Nordau în explicarea teoriilor lui Lombroso, că consideră geniul ca o formă a degenerării. Femeia nu are memorie continuă şi deci, e lipsită şi de apercepţia universală a geniului. Memoria ei se opreşte numai asupra momentelor care au pentru ea relief deosebit — toate amintirile în legătură cu instinctul sexual şi cu reproducerea. De aceia femeia nu poate avea pietate, iar propriul ei trecut nu înseamnează prea mult pentru ea. Incă Lotze observase că femeia se adaptează mai uşor decît bărbatul la situaţii nouă. Femeia, pentru că nu-şi ia în serios trecutul, pentru că e lipsită de pietate pentru propria-i persoană (pag. 107) din pricina lipsei de memorie, nu simte nevoia imortalităţii.

Pentru cine trecutul său personal înseamnează ceva — spune Weininger — pentru cine viaţa lăuntrică înseamnează mai mult decît viaţa-i corporală, acela nu se poate lăsa prada morţii (pag. 105).

Ideia imortalităţii e prin urmare de provenienţă masculină. Memoria însăş pare să corespundă acestei nevoi a imortalităţii, prin aceia că ea reprezintă o depăşire, o învingere a timpului. Amintirea întîmplărilor trecute e posibilă numai pentru că memoria e eliberată de influenţele timpului. Intîmplările, care în realitatea concretă sînt funcţiuni ale timpului, revin în memorie, ridicate oarecum deasupra timpului (pag. 108).

Aici Weininger îşi dă singur sama că s'a situat cu speculaţiile sale la marginea abisului periculos al contradicţiei. Cum poate fi memoria o negare a timpului, cînd timpul este doar o creaţiune, o funcţiune a memoriei ? Dacă n'am avea memorie, n'am avea percepţia timpului, pentru că posibilitatea rememorării întîmplărilor trecute ne arată doar existenţa timpului. Contradicţia, spune Weininger, e numai aparentă. Dacă am fi plasaţi în curgerea evenimentelor, chiar dacă ne-am aminti de ele, tot n'am avea încă percepţia timpului. Faptul că prin memorie depăşim timpul, că ne putem situa în afara sa, face posibilă observaţia timpului. Conştienţa presupune dualitatea, ca şi observaţia. Cuprinşi de patimă, nu putem observa patimă. Numai faptul că avem momente cînd patima nu ne stăpîneşte face posibilă observarea şi reflectarea asupra ei .

Dar ce este ridicat prin ajutorul memoriei deasupra timpului ? Evident: ceiace are un interes deosebit şi o însemnătate excepţională pentru individ, adică tot ce are *valoare* pentru el. Valoarea, adică, stă dincolo de timp şi un obiect are valoare cu atît mai mare cu cît e mai puţin funcţiune de timp, cu cît se schimbă mai puţin cu timpul. Weininger subliniază că această observaţie constitue numai prima lege a valorii, fără să vrea să fie o teorie completă asupra valorii.

In afară de timp, de durată, valoarea este în funcţie de formă, de individualizare. Apa şi aerul n'au valoare pentru că n'au formă precisă. Dacă un vrăjitor ar putea să comprime atmosfera înconjurătoare a pămîntului, într'un spaţiu precis, sau dacă i-ar reuşi să concentreze massele de apă ale pămîntului într'un rezervor de unde să nu se mai producă evaporaţie, apa şi aerul având formă, ar avea şi valoare. Haosul, chiar etern, nu are decît valoare negativă. Forma şi timpul, individuaţia şi durata sînt aşa dar, cele două momente analitice ale timpului, care creiază şi întemeiază valoarea (pag. 111).

Dorinţa depăşirii timpului (Bedürfniss nach Zeittlosigkeit) e deci, echivalentă cu aspiraţia, cu voinţa valorii (Wille zum Wert). Necesitatea imortalităţii nu este deci decît un caz special al legii, cînd numai obiectele dincolo de timp (Zeitlos) sînt valorificate pozitiv. Şi cum am văzut, numai valorile pozitive sînt reţinute de memorie. In consecinţă valoarea creiază trecutul.

Memoria cea mai intensivă o are geniul — el este, aşa dar omul cu cea mai mare voinţă de imortalitate şi individul cu adevărat dincolo de timp.

Faptele geniului sînt într'adevăr, nemuritoare, timpul nu are nici o influenţă asupra lor. (Reamintim că pentru Weininger există genialitate exclusiv pe planul artei). Geniul se situiază prin trei momente dincolo de timp:

1. Prin apercepţia-i universală şi valorificarea tuturor întîmplărilor, fără excepţie, din viaţa sa, acestea sînt scutite, prin memorie de distrugere prin timp;

2. Geniul nu este un produs al timpului său (Carlyle a înşirat momentele critice din istorie, care, deşi au simţit nevoe de un geniu, nu l'au avut);

3. Timpul, nici cel căruia el îi este contimporan, nici cel succesiv, nu are putere asupra creaţiilor geniului.

Tot de memorie condiţionează Weininger şi exercitarea funcţiunilor logice. Intr'adevăr, principiul identităţii $A=A$ nu poate fi gîndit decît în timp. Şi cum timpul este o funcţiune a memoriei se înţelege că prin principiul identităţii depinde de memorie. La fel pentru principiul contradicţiei $(A \neq A)$ Faptul memoriei continue este pentru Weininger

expresia psihologică a principiului logic al identității. Femeia absolută — sexualitatea pură — neavînd memoria continuă, e lipsită în gîndirea ei de axiomele fundamentale ale principiilor logice. Astfel nici principiul rațiunii suficiente nu e cunoscut femeii. Principiul rațiunii suficiente e coloana vertebrală a silogismului și în acesta factorul timp joacă iarăși un rol însemnat, premisele trebuind să premeargă în timp, psihologicește, concluzia. Femeia, prin urmare, nu e logică. Descartes a spus odată că orice eroare constitue un păcat. Aici e legătura logicei cu etica. Izvorul erorii este, arată Weininger, lipsa memoriei. Numai memoria prilejuește remușcarea, în timp ce orice uitare e imorală (pag. 124). Minciuna de pildă, e o consecvență necesară a absenței principiilor logice. Cine nu-și dă seama de caracterul axiomatic al principiului A = A și A ≠ non a va minți cu necesitate.

Absența memoriei face ca femeia să nu fie antilogică și antimorală, ci alogică și amorală.

Femeia absolută nu are eu (pag. 153). Or, eul este temelia logică și mai ales a moralei. Logica este, pentru Weininger, condiție a eticei. Dovada: orice eroare e resimțită ca un păcat și produce remușcări. Logica și etica nu sînt decît acelaș lucru: datoria față de sine (pag. 132) etica e posibilă numai prin legile logicei și fiecare principiu logic e normă etică. Logica devine astfel conținut al eticei. Acestea le întrupează în ființa sa geniul. Eul geniului este, cum am văzut mai sus, apercepția universală. In consecință geniul închide în el lumea toată, el este microcosmul viu (pag. 141). Nemărginirea cosmosului e simțită prin corespondentul intern al nemărginirii personalității generale. Geniul este omul care se simte conștient unitar cu întreaga lume. Genialitatea este partea cu adevărat dumnezeiască în om. Legătura dintre cerul înstelat și legea morală internă din imperativul kantian devine astfel evidentă. Omul ajuns la acest grad de conștiință și conștiență, simțindu-și adică eul ca o monadă nu va putea să transgreseze imperativul eticei kantiene de a nu întrebuința pe semenii său drept mijloc pentru un scop oarecare, ci va respecta în el monada, chiar dacă este de altă configurație și semnificație. Weininger are dreptate cînd zice că temelia oricărui altruism practic este individualismul teoretic (pag. 149).

Cine e conștient de propria-i personalitate acela o respectă și pe a altora. De aceia individualismul superior e și adevăratul universalism. In paranteză putem adăoga că speculativ lucrurile par juste. Viața însă, nu confirmă adevărul acestor aserțiuni. Napoleon — bunăoară, neîndoios conștient de propria-i personalitate, nu era deloc respectos față de personalitatea altora. Altminteri nici unul din regimurile de dictatură, în fruntea cărora istoria ne înfățișează întotdeauna

personalități foarte conștiente de sine, n'ar fi posibile. Logic, ele sînt, după Weininger, imposibile. In realitate ele însă există.

Dar să ne întoarcem la expunerea deocamdată obiectivă a lui Weininger, obiecțiunile critice urmînd a le face la urmă.

Geniul este moralitatea supremă, iar genialitatea o formă de existență superioară nu numai pe planul intelectual, ci și, sau mai ales, pe cel etic. Geniul revelează ideia platonică a omului și arată ceiace acesta e în realitate: *subiectul*, al cărui *obiect* este universul tot. Revelația aceasta se face pe calea gîndirii și deaceia conștientul (das Bewusstsein) este în sine moral, precum inconștientul e imoral, iar imoralul inconștient (pag. 151).

Femeia nu poate fi geniu. Un geniu feminin ar fi o contradictio in adjecto. Femeia absolută nu are suflet. Ei îi lipsește conștientul gnozeologic (erkentnisstheoretisches Bewustsein) ea n'are eu continuu. In consecință nu poate fi considerată ca subiect transcendent — sinonimul sufletului (pag. 155). In timp ce gîndirea henidică a bărbatului tinde spre precipitare în noțiuni, femeia nu ajunge niciodată la formarea de concepte, necum la gîndire conceptuală. Constituirea conceptului se face prin ajutorul principiului identității și al contradicției, pe care femeia nu le cunoaște, precum judecata se întemeiază pe principiul rațiunii suficiente. Mecanismul gîndirii feminine funcționează cu ajutorul unor asociații vagi, nesupuse nici unei legi. Necunoscînd conceptul, femeia nu judecă, nu cunoaște. Actul cunoașterii se face pe calea raționamentului — afirmă Weininger. Și cum obiectul judecății e conceptul, e evident că femeia din lipsă de obiect, nu raționează. Dovada psihologică în masculinitatea gîndirii, Weininger crede s'o poată vedea în faptul că femeia reacționează la raționament ca față de un caracter sexual.

Alogicitatea femeii atrage după sine amoralitatea ei. Aici, însă, Weininger se apropie de un nou abis: acela al paradoxului mai periculos decît cel dintîi, al contradicției. Mila nu este pentru el, ca după Kant, un semn de moralitate, ci respectul semenului. De aceia milostivenia reputată a femeii nu-i îmbogățește activul etic. Dar Weininger se îndoește chiar de această însușire a femeii, care dacă ar fi cu adevărat miloasă n'ar putea fi soră de caritate, profesiune, oarecum, monopol feminin. Căci faptul că e rezistentă la suferințele bolnavilor, dovedește tocmai că e lipsită de milă — teză pe care cu greu o vom putea înțelege vreodată.

Și abia enunțat acest paradox, Weininger se și îmbarcă pentru o nouă contradicție. Am văzut că pentru el una dintre caracteristicele geniului este universalitatea, depășirea eului și a individualismului. Femeia, spune el, nu se simte singură niciodată, ci ea trăește totdeauna într'o stare de contopire cu

toată lumea. Un admirator al eternului feminin s'ar înşela dacă recunoscînd aici unul din caracterele geniului, s'ar pregăti bucuros să-i confere femeii o virtute. Weininger reuşeşte să transforme şi această virtute în păcat. Faptul contopirii, spune el, dovedeşte că ea n'are graniţă, că ea nu e monadă, pentrucă monadele n'au ferestre, după definiţia lui Leibnitz. Şi totuşi mai departe tot Weininger arată că geniul are graniţele sale suprapuse cu ale lumii. Cu toate acestea, nehotărnicirea femeii rămîne un defect şi nu o caracteristică a geniului ca la bărbat.

Femeia nefiind decît sexualitate, noţiunea *eu* n'are pentru ea o semnificaţie dincolo de corporalitatea ei concretă (pag. 165). Femeia se simte primind valoare abia prin căsătorie. Îi lipseşte adică, valoarea proprie a personalităţii omeneşti. Familia este nesocială, pentru că izolează o căsnicie într'un cerc de egoism de restul familiei. Femeia este deaceia nesocială. Şi iarăşi Weininger nu este consecvent. Bărbatului îi socotea drept o virtute supremă însuşirea nesociabilităţii, iar pentru etica socială nu are decît cuvinte de reprobare (pag. 146). Cînd e vorba de femeie, însă, nesociabilitatea devine un defect.

Femeia neavînd nici eu, nici individualitate, fiind lipsită de personalitate, de voinţă şi caracter, rezultă drept consecinţă pentru psihologie că numai ei i se poate aplica metoda empirică de studiu, care ajunge, după cuvîntul lui Fr. Alb. Lange — la o psihologie fără suflet. Cînd psihologia studiază, însă, sufletul masculin, avînd de cercetat eul, caracterul, voinţa, metoda ei nu mai poate fi empirică, ci ea trebue să fie o psihologie filozofică, plecînd, adică, dela ideia transcedentă a sufletului, aşa cum vrea Kant. După Weininger în acest caz *psihologia* va înceta să devie o ştiinţă a generalului şi va deveni o *biografie teoretică*. Pentru femeie sufletul întreg, dar voinţa mai ales, ca şi judecata — toate entităţi prin excelenţă masculine — joacă rol de caractere sexuale terţiare. Femeia este sexualitate pură, în opoziţie cu bărbatul, la care aceasta se manifestă prin erotism, prin dragoste. Instinctul sexual şi erotismul sînt antitetice. Erotismul în stare complet pură nu există decît foarte rar şi exclude ideia posesiunii corporale. Cu cît creşte erotismul cu atît sexualitatea scade. Dovada: atracţia sexuală creşte cu apropierea corporală, pe cînd erotismul e cu atît mai mare cu cît persoana iubită e mai departe. Weininger cere ca acest erotism pur să fie trecut în tabela unde Kant enumără ideile transcedente.

Dar mai interesant în teoria lui Weininger este că *acest erotism are legături directe cu estetica*, după cum sexualitatea avea raporturi — negative e drept — cu logica şi etica. Cum se face că erotismul pur de orice sexualitate — se întreabă Weininger — îşi alege drept obiect femeia — sexualitate pură ? Obiectul erotismului nu e însă *această* femeie, ci femeia frumuseţe şi curăţenie supremă. Acest ideal de feminitate în artă e creat de erotism. Frumuseţea e deci o proectare, o emanaţie a erotismului (pag. 205). Sexualitatea nu are înţelegere pentru frumuseţea femeii. Bărbaţii stăpîniţi de instinctul sexual doresc orice femeie, fără nici un fel de criteriu estetic. Cu totul altfel se petrec lucrurile în cazul erotismului. Aici bărbatul proectează asupra unei alte fiinţe omeneşti idealul său al unei existenţe cu valoarea absolută, pe care n'o poate izola înlăuntrul său. Aici se face legătura esteticei cu morala. Frumuseţea femeii este, aşa dar, etica devenită vizibilă, însă etica bărbatului proectată asupra femeii (pag. 268). Frumosul este, prin urmare, simbolul exterior al desăvîrşirii (Schönheit ist das Symbol des Vollkommenen in der Erscheinung). Frumosul în general, frumosul materiei şi al naturii are aceiaşi origine. Estetica este, în consecinţă, o creaţie a eticei şi a erotismului. Frumosul este o declaraţie de dragoste făcută naturii (pag. 216). Însă încercările de proectare a frumosului asupra unei fiinţe individuale şi limitată în timp sunt iluzorii, pentrucă desăvîrşirea căutată nu poate fi găsită. De aceia dragostea este o iluzie. Mai mult chiar: ea este un păcat, o îndepărtare de *idee*. Orice înlocuire în erotism a ideii cu o fiinţă individuală este o slăbiciune etică (pag. 210). Aceasta e explicaţia — după Weininger — că simţămîntul iubirii e întotdeauna însoţit de sentimentul ruşinii. Totdeodată eroticul închide conştiinţa păcatului (Schuldbewustsein). Imoralitatea iubirii rezultă, pentru Weininger, din sentimentul însoţitor al geloziei, care însemnează o intervenţie în libera desfăşurare a voinţei altcuiva, adică o transgresare a eticei autonome kantiene.

Precum sexualitatea este încercarea fiinţelor organice de a-şi perpetua forma proprie, erotismul nu e decît tendinţa de realizare a formei sufleteşti, a individualităţii. Ceiace constitue deci, numitorul comun al instinctului sexual şi al erotismului este voinţa de eternizare a fiinţei omeneşti; a celei materiale în primul caz, a celei spirituale în al doilea. Sexualitatea şi erotismul sînt ambele încercări de auto-realizare (am putea adăoga: prin permanentizare) sexualitatea prin perpetuarea individului prin copii (copia individului) şi erotismul individualitatea în fiinţă asupra căreia se proectează aceasta. Numai Geniul, însă, adaugă Weininger, cunoaşte erotismul cu totul emancipat de sensorial, care procrează copii spirituali, opera de artă în care îşi exprimă întreaga personalitate. Sexualitatea, însă, deşi generată de partea materială a fiinţei omeneşti, este totuşi negare a materiei. Reproducerea şi naşterea stau în strînsă legătură cu moartea.

Instinctul reproducerii izvorăşte din dorința de a depăşi moartea şi deaceia naşterea, în mod fatal, trebue să fie înrudită cu moartea, pe care n'o poate depăşi. Bărbatul şi femeia îşi pierd conştiinţa în clipa procreaţiei. Ei sînt,—vrea desigur să spună Weininger — morţi spiritualiceşte în această clipă, inexistenţi pentru idealism, aşa că fructul acestei clipe de uitare în mod firesc trebue să fie sortit peirii. Iată la ce concluzii poate duce un raţionalism a cărui consecvenţă neîndoios impresionantă, se învecinează de-adreptul cu absurdul.

Erotismul e imoral, pentru că în această stare de suflet bărbatul n'are faţă de femeie raporturi de înţelegere, singura relaţiune etică, după raţionalistul Weininger. Femeia devine în chipul erotismului instrument al voinţei masculine, trebuind să rămîie impasibilă la adoraţie şi nevoia de desăvîrşire a bărbatului; iar în cazul sexualităţii femeia e preţuită sau ca procreatoare sau ca simplu obiect de plăcere. Ambele atitudini sînt, deci, la fel de imorale.

Femeia absolută deşi e atît de puţin preţuită de Weininger, pare totuşi să aibă o valoare. Intr'adevăr autorul lui „Geschlecht und Charakter" arată că relaţia eului cu lumea, raportul subiectului cu obiectul, nu este decît o repetare a raportului dintre bărbat şi femeie pe un plan superior şi mai larg. Asertiunea aceasta nu pare să se poată menţine, dacă se priveşte psihologia din punct de vedere genetic. Raportul bărbat-femeie succedează şi nu precedează în evoluţia sufletească a omului raportul eu-obiect, existent puţin timp după naştere, în timp ce primul ia fiinţă abia în clipa de criză a pubertăţii. Chiar Freud, care a descoperit sexualitatea infantilă, arată că aceasta e încă fără obiect şi e, cum am arătat elevii săi, mai mult *o pregătire* pentru viaţa sexuală.

Femeia acceptă acest rol, căci rolul pasiv pe care-l are în actul sexual, se repercutează asupra întregii ei fiinţe. Valorificarea masculină e şi ea acceptată cu pasivitate. De aceia femeia nu e liberă, ea este numai subiect empiric, condiţionat, în timp ce bărbatul fiind liber, participă la lumea inteligibilă, în accepţiunea kantiană.

Weininger constitue o tabelă în care trece deoparte însuşirile pe care omul le are comun cu animalele şi în alta cele care-i sunt proprii şi aparţin numai sexului masculin:

Insuşiri animalice şi organice		*Insuşiri umane exclusiv masculine*
Individuaţie	—	Individualitate
Recunoaştere	—	Memorie
Plăcere	—	Valoare
Instinct sexual	—	Erotism
Conştientul îngrădit	—	Atenţie
Instinct	—	Voinţă

Se vede cum fiecare însuşire primară are pe un plan superior un corespondent spiritualizat.

Unităţile de viaţă ale planului inferior sînt indivizi, organisme; cele ale planului superior *individualităţi*, suflete-monade, meta-organisme cum le denumeşte *Hellenbach*.

Confuzia celor două planuri alternind cu încercarea de a le separa constitue tema faţă de care istoria universală n'ar fi decit simplă variaţie.

Unde se situiază femeia în tabela lui Weininger ? Autorul lui „Geschlecht und Charakter" recunoaşte singur că psihologia feminină nu poate fi asimilată cu a animalelor. Femeia e om, deşi n'are eu inteligibil şi faptul că ea reprezintă complementul sexual şi erotic al bărbatului, o ridică deasupra animalităţii exclusive. Animalul e numai individ, femia e *persoană*, deşi nu ajunge să devie *personalitate* ca bărbatul. Prin contactul cu psihologia masculină ea ajunge să imite prin surogate ingredientele acesteia (pag. 252).

Femeia absolută e lipsită de individualitate şi voinţă, care nu participă la valoare şi erotism, exclusă de la existenţa superioară, transcedentă, metafizică. Existenţa inteligibilă, hiperempirică a bărbatului e deasupra spaţiului, materiei şi a timpului (pag. 246). Şi dacă n'ar fi ingredientele de feminitate — corporalitate materială — bărbatul ar fi nemuritor— s'ar putea deduce în bună logică. Şi pentru că orice bărbat simte că individul său hotărnicit face imposibil ca el să fie numai individualitate nemărginită, orice bărbat e nefericit. Femeia n'are nici existenţă nici esenţă — de aceia ea *nu este*. Femeia nu participă la realitatea ontologică, n'are relaţiuni cu lucrul în sine, cu absolutul, cu Dumnezeu.

Care e, însă, esenţa ultimă a deosebirii sexuale — se întreabă Weininger? Mai intîi, arată el — principiul masculin şi feminin nu trebue privite ca idee metafizică — ci ca simple noţiuni teoretice. Diferenţa între cele două sexe nu este, însă, exclusiv fiziologică — după părerea zoologului Milne Edwards, popularizată de darwinism, că dualismul acesta n'ar fi altceva decît o diviziune a muncii pe planul fiziologic, rezultînd din organismele primare nediferenţiate sexual, asupra cărora a repurtat victorie forma superioară diferenţiată. Impotriva acestei opiniuni s'a pronunţat încă G. Th. Fechner (Einige Ideen zur Schöpfungs u. Entwicklungsgeschichte der Menschheit, Leipzig 1873).

Esenţa celor două sexe nu poate fi cercetată izolat pentru fiecare parte, ci ele pot fi înţelese numai în raporturile lor. Raportul bărbatului cu femeia nu este altul decît acela al subiectului cu obiectul, după cum am văzut. Femeia este obiect, atît pentru bărbat, cît şi pentru copil. Ca obiect ea îşi

caută completarea și abia bărbatul sau copilul îi conferă existență.

Ceeace pe planul gnozeologic e deosebirea dintre formă și materie, pe planul ontologic e deosebirea între subiect și obiect, adică traducerea din transcedental în transcedent, transpunerea din teoria cunoașterii în metafizică. Deosebirea dintre subiect și obiect e una de existență, în timp, de vreme ce aceia a formei și materiei e diferență de esență. Încă Aristotel arăta că în procesul procreației principiul feminin are rolul material, iar cel masculin este dătător de formă. Femeia este pentru bărbat, afirmă și Weininger, reprezentantul materie, iar bărbatul e compus atît din viață inferioară cît și din cea superioară. Deaceea femeia are mai desvoltat simțul pipăitului, care se referă la contact corporal imediat, în timp ce bărbatul are în schimb dezvoltat auzul și văzul, care conduc spre nețărmurit, bănuind oarecum infinitul. Dovada cea mai bună că bărbatul absolut nu există, o face faptul că pentru el materia nu pierde niciodată complect caracterul realității.

Femeea este materia care poate lua orice formă, în timp ce bărbatul este formă, nu poate deveni decît ceiace îi prescrie oarecum conturul acesteia. Deaceia, conchide Weininger, — *n'are nici un rost să facem educația femeilor*. Fără fobia lui Weininger, în bună logică s'ar putea trage din constatările acestea numai concluzia că femeia este mai ușor educabilă decît bărbatul. Dacă ne-am conduce după logica lui Weininger, greu educabilii, subnormalii și subdotații, ar fi elementele cele mai de preț.

Voința bărbatului creiază abia femeia și-i conferă existența. Femeea așteaptă și dorește această plămădire a ei și deaceea ea n'are înțelegere pentru mascul, ci exclusiv pentru masculinitate. Sexualitatea ei este supraindividuală, deoarece nu reprezintă esența hotărnicită, formată, individualizată. (pag. 257).

Dualitatea bărbat femee a evoluat lărgindu-și cuprinsul și devenind dualismul vieții inferioare și superioare, a subiectului și obiectului. Femeia și bărbatul, cei doi poli ai sexualității se complectează și se condiționează. Abia femeia și bărbatul împreună dau omul.

Femeia reprezintă antipodul Dumnezeirii, cealaltă posibilitate în om. Dar femeia primește însemnătate deabia prin sexualizarea bărbatului, echivalentă pentru Weininger cu căderea în păcat. In clipa în care bărbatul a devenit sexual, el a creat femeia. Existența (e vorba de existența în înțeles metafizic) femeii dovedește că bărbatul a acceptat sexualitatea. Atîta realitate are femeia cîtă sexualitate a pus stăpînire pe bărbat (pag. 259). Deaceia femeia este sexualitatea obiectivată — păcatul devenit carne al bărbatului. Erotismul, iubirea, este încercarea de răscumpărare a păcatului. Erotismul caută să acopere păcatul și să înalțe femeia. Nici erotismul nu corespunde, însă, exigențelor excesiv etice ale lui Weininger. Ceiace trebuia—după părerea lui Weininger—era depășirea păcatului sexualității și desființarea femeii. (Die liebe soll die Schuld überdecken, statt zu überwinden, sie erhebt das Weib, statt es aufzuheben — pag. 260). Iubirea este încercarea cea mai temerară a bărbatului de a-și salva femeia ca femee, în loc de a o nega.

Femeia, ca și materia, are numai atîta existență cît face suma păcatelor omenirii. Ea va exista pînă cînd bărbatul își va fi depășit păcatul, adică sexualitatea (pag. 298). Negarea sexualității, abstinența pentru ambele sexe — iată concluzia supremă la care ajunge Weininger.

Dar autorul lui „Geschlecht u. Charakter" își dă sama că aceasta echivalează cu omorîrea insului corporal. Nu face nimic — răspunde el — pentru că abia atunci existența spirituală va fi cu adevărat întemeiată. Perpetuarea speței omenești, spune Weininger — nu poate constitui un imperativ etic. Făcînd din copil cauza unui efect al procreației, adică, progenitura noastră se naște condiționată, prin urmare nu e liberă ci determinată, deci afectată dela naștere cu păcatul imoralității. Existența eternă a omenirii nu are nici un interes pentru rațiune. Ținta este Dumnezeu și sfîrșitul disolvarea omenirii în Dumnezeu. Socotim că am înțeles gîndul lui Weininger cînd conchidem că mijlocul este spiritualitatea pură prin depășirea și invingerea sexualității.

Pe cît a fost posibil am urmărit obiectiv desfășurarea gîndirii din „Geschlecht und Charakter", rezervînd pentru la urmă considerațiunile critice. E neîndoios că unele caracterizări sînt unilaterale și exagerate, că mai ales unele concluzii, cea din urmă bunăoară recomandînd abstinența universală, sînt de un rigorism — care oricît s'ar referi la Kant, sînt cu totul străine criticismului gînditorului de la Königsberg. N'ar fi lipsită de interes o psihoanaliză a lui Weininger și fără îndoială în biografia lui s'ar descoperi multe elemente pentru explicarea unor idei, care au mai mult aspect de adevărate fobii. Nu mai puțin, însă, o serie de constatări din „Geschlecht und Charakter" sînt adînc suggestive. Apelațiunea bărbat și femee ni se pare oarecum ciudată și simplistă, chiar din punctul de vedere al lui Weininger, pentru care acești doi poli psihologici nu există decît pe planul abstracțiunii. Dar dacă ne dăm seama că Weininger nu face decît să întrebuințeze metoda mitică a lui Nietzsche, la care se referă de altfel de nenumărate ori, putem pune în locul termenului femee acela de sexualitate pură. Atunci intențiunea lui Weininger de devalorizare,

de denigrare a sexualităţii nude, cinice, care spre sfîrşitul secolului trecut începuse sub influenţa materialismului şi a unui scientism rău înţeles, să urce treptele consideraţiei sociale, pentru a face din zilele noastre o adevărată epocă a exhibiţionismului, atunci intenţiunea lui Weininger apare eroică şi binevenită. Civilizaţia noastră nu e departe de un adevărat cult al sexualităţii, generat de o răstălmăcire a unei teorii ştiinţifice devenită modă. Şi împotriva acestui exces, extremismul lui Weininger, dacă nu e acceptabil, e în orice caz de înţeles.

Th. Löwenstein

Cronica Economică

Muzeul inflaţiunii

Intr'un muzeu din Berlin s'a inaugurat deunăzi o expoziţie... a inflaţiunii. Au fost expuse bancnotele germane din timpul războiului şi din epoca cutremurului financiar.

Amatorul de aberaţii colecţioniste şi de altă natură poate să-şi sature curiozitatea şi să-şi obosească ochii, privind 10.000 de bancnote diverse. E numai o parte, o culegere, din cele 35.000 de piese pe care le-au scuipat rotativele statului german. Pentru instalarea întregii colecţii, ar fi fost nevoe — după socoteala organizatorilor expoziţiei — de cel puţin 60 de săli spaţioase.

Cifrele de pe aceste cîrpe nu pot interesa decît pe astronomii deprinşi cu aritmetica nebuloasă din Calea laptelui. Nu trebue să uităm că pe vremea cascadei monetare un kilogram de pîne s'a plătit cu — 300 miliarde. Şi, în treacăt, naţionaliştilor germani li-e iarăşi dor de aceste... zile fericite.

De admirat e efortul tipografic. Totuşi, calitatea hîrtiei şi a cernelii scade în raport cu duzinele de covrigi iluzorii care se adaugă unităţii.

Pînă la războiu, un zero n'a avut decît o valoare aritmetică. După războiu, magia neagră a finanţei germane a reuşit să transforme un zero într'o valoare politică şi socială. Insăilarea de nule a devenit o acţiune de stat, iar nulitatea — un factor important în viaţa popoarelor.

Pe un mic patrat de hîrtie, un elev silitor şi cu aplicaţiuni matematice poate descifra valoarea: 10 bilioane de mărci. După inflaţie s'a oferit pentru această comoară numai zece mărci. Au căzut mărgelele şi s'au risipit, parcă s'ar fi rupt deodată aţa putredă pe care le însăilase o mînă iscusită. Această bancnotă, menită să sugereze iluzii şi ademeniri de bogăţie, a ajuns piesă de muzeu. Deocamdată, n'are nici un preţ. Snobii şi-au tapisat părcţii cu ea. Poate, peste un veac, colecţionarii de fleacuri îi vor fixa un curs mai avantajos.

Ar fi fost, fireşte, mai instructiv, dacă organizatorii expoziţiei n'ar fi rupt veriga monetară din lanţul inflaţiunii sistemelor de economie politică, în genere. Pentru a obţine o impresie de ansamblu — căci acesta e rostul expoziţiilor — trebue organizată o expoziţie universală a aiurelii de după războiu. Dar pentru aşa ceva n'a sunat ceasul: procesul e în curs de desfăşurare; cercul inflaţiunii cerebrale încă nu s'a închis...

Punctul d-lui von Papen

Germania învinsă, sărăcită şi flămîndă nu vrea să mănînce decît prăjituri cu frişcă...

La Lausanne, delegaţii ei, dolofani şi unsuroşi ca o plăcintă, s'au văitat şi s'au milogit ca să li se erte datoriile de războiu.

Franţuzul hapsîn, Englezul pirat şi bootlegerul american s'au înduioşat:

— Haide, să-i scoatem din criză, poate s'or linişti!...

Aşi! Cum s'au scuturat de datoriile de războiu, s'au gîndit că n'ar fi rău să tragă cu buretele şi peste datoriile particulare. De ce nu? Şi-au refăcut, modernizat şi raţionalizat industria cu banii Englezilor şi Americanilor. Tot cu bani de împrumut şi-au organizat o armată puternică de mercenari şi streickbrecheri, ca să-şi apere interesele politice şi economice.

Pe socialişti i-au scos din şea, comuniştilor le-au astupat gura cu pumnul, iar sindicatele muncitoreşti au fost legate de gardul uzinelor. Maşini — în loc de braţe; lockaut — pentru reducerea salariilor; şomaj — pentru împiedicarea grevelor; şomeuri militarizaţi pentru paza sistemului şi şantajarea „experţilor" dela Geneva...

— Nu plătim, căci Germania moare de foame!...

Cu toate aceste, balanţa economică a Germaniei e activă. Concurenţa germană învingătoare pe toată linia. Societăţile anonime dispun de atîta bănet că rescumpără acţiunile. Au ştiut să tragă profit pînă şi din criza mondială...

O burghezie care se scaldă în aur şi un popor redus, lihnit de foame. Conducători aiuriţi de bogăţie şi milioane de supuşi aiuriţi de sărăcie. O naţiune de ofiţeri şi de vistavoi...

Germania istovită cere imperios dreptul de a se înarma, deşi mistuie — în lipsa unei armate — un buget militar superior bugetelor din epoca wilhelmiană.

Germania rebegită purcede la organizarea unui *„Oficiu de stat pentru educarea tineretului"*, deşi n'a reuşit încă să distrame partea 5-a din tratatul dela Versailles.

Germania învinsă, sărăcită şi flămîndă construeşte al treilea crucisător.

Sărmana Germanie dezarmată ameninţă iarăşi Europa cu războiu, dacă nu i se recunoaşte dreptul *sfînt* de a se înarma.

Atitudinea husarilor prusieni — întruniţi în „Clubul stăpînilor" dela Berlin, care conduce din nou destinele Reichului, — a alarmat pînă şi pe Mussolini. Eri a scris că Germania trebue să se înarmeze, azi declară că aprobă nota engleză.

Nota engleză! Rusticitatea pintenată din Prusia orientală şi-a închipuit că îşi poate cloci granatele la temperatura rivalităţii franco-engleze.

Iar au dat greş.

Nota engleză dela 18 Septembrie declară răspicat:

„Nu admitem dispreţuirea obligaţiilor ce decurg din tratate. Din cauza dificultăţilor economice, introducerea unei controverse politice acute apare inoportună, mai cu seamă în lumina concesiunilor recent acordate Germaniei de creditorii săi".

Cu alte cuvinte: — Fritz bagă sabia în teacă! Nu ţi-am şters datoriile ca să-ţi faci tunuri cu banii mei...

Şi ce răspunde d. von Papen?

D. von Papen răspunde: „Conţinutul notei engleze este în contradicţie manifestă cu opinia publică engleză, aşa cum s'a vădit în mai multe rînduri în presa britanică".

Aţi înţeles?

Rittmeister von Papen, care a dat dovadă strălucită că ţine seamă de opinia publică germană, protestează că MacDonald nu ţine seamă de opinia publică engleză. Presa engleză i-a promis „în mai multe rînduri" că va sprijini înarmarea Reichului, iar guvernul englez se face că nu ştie...

— Dar, fiţi pe pace! — răcneşte haut-parleurul lui Wolff-bureau: — „este sigur că nota britanică nu va schimba întru nimic punctul de vedere al guvernului Reichului!"

Evident: cum să schimbe MacDonald punctul de vedere al d-lui von Papen.

Un punct, rămîne un punct: nu se schimbă, se poate cel mult suprima. Lucrul acesta s'a mai întîmplat şi chiar cu călăreţi mai iscusiţi decît cei dela „Herrenklub"...

F. Dima

Cronica externă

Staticism și dinamism în relațiile internaționale

E un fenomen constatat, care apare cu regularitate după orice conflict armat și anume acel al reacțiunii opiniei mondiale în contra războiului și încercările maselor de a organiza pacea fie în mod platonic sau chiar real.

In epocile postbelice sînt curente opinii care merg pînă acolo încît să afirme chiar că noua ordine obținută este cea definitivă și perpetuă și că datoria morală a lumii întregi ar fi „să stea pe loc". Că lumea va sta pe loc, știm cu toții că nu e posibil și încercări de a o încremeni într'o astfel de poziție statică ar trebui privite cel puțin cu scepticism.

Sînt două prismele prin care se pot judeca lucrurile, sau mai bine zis, se poate analiza situația mondială. Prima, este cea juridică, aceea care-l privește pe stat numai ca o entitate juridică și lumea înreagă ca un complex juridic, și a doua, în ceeace privește mai ales relațiile internaționale, e aceea care ține cont de totalitatea forțelor și elementelor de orice natură din care se compune un stat ca sinteză, și viața internațională ca un mecanism combinat al acelor state.

Ținînd cont de aspectul real al vieții internaționale, primul lucru pe care ar fi să-l observăm, este că statele și relațiile dintre ele nu pot fi privite ca un mozaic mort și izolat, ci mai degrabă, conform principiului general de viață, ca un permanent și continuu flux și reflux de acțiuni.

O hartă, poate că ne va da impresia că pe glob viețuiesc idilic un întreg șirag de state mari și mici, cu granițe bine și amuzant trasate și tratate pompos sigilate și că nimic alta nu mai e necesar pentru progresul omenirii decît pacinica conduită a acestor state; realitatea desigur e însă alta.

Chiar în cele mai pacinice epoci, chiar atunci cînd poeți sau vizionari își imaginează statele și conferințele internaționale drept creațiuni și manifestări angelice, pulsul aspru al vieții continuă să bată. Tendințe și necesități economice de importanță vitală, probleme și mișcări sociale, năzuinți

culturale și veleități politice continuă să roadă, să sape, să forțeze sau să dirijeze statele și din complexul acesta de forțe opuse sau congruente, centrifuge sau centripetale, ca o rezultantă generală a unui paralelogram de forțe, ia naștere, poate că abia discernibilă, direcția către care pornește acel stat.

In ce situație se poate găsi un stat?

Supau deosebește state „pasive" și state „active"; alți autori clasifică mai nimerit statele în state statice și state dinamice.

E static un stat, atunci cînd acțiunile sale se limitează în întregime în intern, iar politica sa în extern e redusă nu numai la acea de „status quo" ci și la una de rezistență pasivă; în intern forțele i se vor desvolta într'un mod lent și disrupt, iar în extern el va fi mai degrabă „obiect" decît „subiect".

Ce este dinamismul?

Dacă oficial statele ar fi întrebate de sînt dinamice sau statice, putem conta aproape cu siguranță că toate ne vor răspunde că sînt statice. Acest gest oficial pacific desigur că e provocat mai ales de confuzia ce se face între dinamism și imperialism.

Deși dinamismul unui stat și tendințele sale imperialiste se acoperă în multe cazuri și o precisă deosebire ar fi greu de trasat între aceste două „tendințe" sau funcțiuni, eu sînt înclinat să cred că dinamismul unui stat e mai degrabă nu altceva decît pulsul său normal de vitalitate în intern și extern, exercitat într'o măsură temperată pe terenul economic, politic, social și cultural.

Un stat dinamic va păși progresiv și creativ în viața internațională așa după cum și în măsura în care energia sa pozitivă îl va împinge; pe cînd un stat imperialist va forța într'un mod artificial și exagerat acțiunile sale, prin cointeresarea numai a unui restrîns cerc de politicieni sau mari financiari.

Intr'un mod obiectiv, vom afla desigur că e foarte greu de a constata precis caracterul sau „direcția" unui stat. Trebuie să se țină cont de atîtea considerente, unele clare, dar altele obscure și complexe, trebuie fixată atenția asupra atîtor elemente intime etnice, sociale și cazuale nu numai cauzale, încît numai cu multă prudență și după o amplă analizare și fără a ne fi lăsat influențați de speculațiuni politice, vom putea trage concluzii finale și declara un stat dinamic sau static, locind poate și direcția externă a dinamismului său.

Ar mai fi să ne întrebăm, de ce natură poate fi un astfel de dinamism și este dinamismul o manifestare pacifică sau războinică?

In studiul relațiilor internaționale se ține cont de toate manifestările și funcțiunile unui stat. Prin urmare, conform

cu realitățile, vom putea constata că dinamismul unui stat poate fi de natură economică, pur politică, etnică, social-politică, culturală și chiar religioasă. De obiceiu, aceste „ramuri" dinamice apar concentrice și se complectează una pe alta.

Poate că ar fi de ajutor la constatarea naturei unui dinamism dacă analiza statelor se va face descompusă după elementele lor geopolitice, ecopolitice, demopolitice, cratopolitice și sociopolitice, așa după cum recomandă Kjellen.

Mai interesantă este problema dacă dinamismul este a se privi ca o manifestare pacifică sau „belicoasă"?

Dorința de a indruma omenirea pe calea către pace și progres i-a determinat pe mulți ginditori, oameni de știință și vizionari, să vină cu o sumedenie de planuri și „idealuri" de pacificare. Iată și aceste „pacifisme" cum sint clasificate de Scheler : 1) Pacifismul Eroic (Buddha, Gandhi, Tolstoi, Menoiții, Quackerii ș. a.) 2) Pacifismul Creștinesc, 3) Pacifismul Economiei Liberale (comerțul liber universal, Herbert Spencer, și a.), 4) Pacifismul Juridic (Grotius, Pufendorf, Abbé St. Pierre, Kant, Liga Națiunilor), 5) Pacifismul Marxist, 6) Pacifismul Imperialist (Pax Romana, Pax Napoleonica, Pax Britannica), 7) Pacifismul burgheziei mari capitaliste (Trusturile, Locarno, etc.) și 8) Pacifismul cultural (ideia cosmopolitană printr'o „elită" spirituală).

O ideie sau un sistem, cu tendințe de universalitate, firește că este a se privi ca eminamente dinamică. Nici nu putem ascunde faptul că aproape toate „Pacifismele" sus citate au provocat adeseori vărsări de singe și au tirit omenirea în conflagrații dezastruoase.

Intre cele opt *pacifisme*, avem prin urmare *dinamisme* economice, religioase, politice, sociale și culturale. Care din ele e pacific și care războinic? „Pax Britannica" e agresivă sau defensivă? Liga Națiunilor e „eliberatoare" sau „tirană"? Este comunismul o cale către progres sau ruină ?

Vom avea deci să constatăm că Anglia pe lingă alte „dinamisme" exercită și pe cel al lui Pax Britannica; că America și alte puteri mari industriale și capitaliste desfășoară un dinamism de „Trusturi" (vezi No. 7) și că singura patrie a comunismului dispune și de un dinamism social, cel marxist, și așa mai departe.

In multe cazuri vom fi în stare să declarăm fără multă greutate și aproape cu certitudine care state sînt statice (d. ex. Portugalia, China, Siam, Danemarca, Norvegia, ș. a.) și care sînt dinamice (d. ex. Italia, Germania, Japonia ș. a.) și chiar în care direcție e desfășurată forța lor dinamică.

„Liniile" dinamice ale Italiei (după J.F.H.).

Vom mai putea vedea astfel în mod plastic și precis că acolo unde „liniile" dinamice ale mai multor state se intretaie și opun, sint și zonele mari de fricțiune și tensiune internațională.

Nu insist asupra utilității acestui fel de analiză a afacerilor sau stărilor internaționale. Vreau să mă refer numai la faptul că studiul „Relațiilor Internaționale", spre creditul său și-a luat una din însărcinările cele mai grele și anume aceea de a arunca o lumină vie în labirintul stărilor de drept și de fapt impletite de-avalma în viața internațională a popoarelor lumii. Nu fără de drept leaderi ai acestui nou ram de știință vor să considere „Relațiile Internaționale" ca făcind parte din sociologiala mondială (World Sociology — Prof. Zimmern, Manning, ș. a.).

De ce cooperează statele, de ce se dușmănesc, cum ar trebui și in ce mod ar putea să coopereze familia internațională de state, ce trebuie înlăturat, ce trebuie creat și ce tre-

buie adjustat, care dinamisme trebuie dirijate într'un sistem şi care moderate şi care state ajutate din starea lor apatică către viaţa progresivă şi activă, şi cum toate astea implică nenumărate analize economice, psihologice, etnice, antropologice, politice, sociale, culturale, etc.: un intreg abecedar sau lexicon enciclopedic al concertului internaţional de state şi popoare (a Who's who of the International family — Prof. C. W. Manning).

Pe viitor, tot în astfel de succinte studii vom analiza şi aspectul cauzal al relaţiilor internaţionale.

T. Cristureanu

Bibliografie :

Bowman, I.: *The new world,* London 1928.
Buell R. L: *International Relations,* London 1926.
Horrabin, T. F.: *An outline of Economic Geography,* London 1923.
Keller, A. G.: *Societal Evolution,* Yale Uni . Press, 1929.
Maul, O.: *Politische Geographie,* Berlin 1925.
Schebl r, U. F.: *Die Idee des Friedens und der Pazifismus,* Berlin 1931.
Zimmern, A. E. *Nationality and Government,* London 1918.

Cronica medicală

Avortul în Rusia sovietică
(Legalizarea şi rezultatele ei)

> In momentul de faţă Rusia prezintă un cîmp de experienţe de o grandoare încă necunoscută în istorie. Toate naţiile lumii vor fi chemate să profite într'o anumită măsură de rezultatele obţinute, fie pentru a evita unele greşeli, fie pentru a aplica inovaţii fericite.
>
> E. Schreiber. „Comment on vit en U. R. S. S."

Liber la popoarele primitive, aspru pedepsit în Italia, urmărit, fără cruţare în Germania, legalizat şi ocrotit de stat în Rusia, considerat drept crimă însă tolerat în celelalte ţări, avortul apare ca o bombă socială grea, care ese din cadrul medicinei şi interesează deopotrivă sociologia, biologia şi etica.

In toate ţările, chiar şi în Rusia, avortul este una din chestiunile la ordinea zilei, în jurul căreia se încing discuţii aprinse şi se fac propuneri îndrăzneţe, menite să stăvilească sau să îndrepte răul.

Deşi oprit de lege avortul se practică pe o scară, care a mers crescînd, mai ales în anii din urmă, atingînd cifre, care se ridică la sute de mii pentru ţările mai mici şi oraşele mari şi trec de cîteva milioane în ţările mai întinse.

Ceiace merită atenţie deosebită nu este nici discuţia dacă e uman să distrugi o viaţă omenească problematică, nici dacă avortul ameninţă să despopuleze pămîntul, ci urmările avortului provocat. Chiar şi publicul cult ştie prea puţine despre avort — ca să nu spunem nimic — şi-l consideră ca o bagatelă, care nu lasă urme. Din nenorocire pentru viaţa, fericirea şi sănătatea femeilor lucrurile stau cu totul altfel. Iată ce spun statisticile şi medicii care se ocupă de urmările avortului provocat : la un caz mortal din cauza naşterii revin 5-7 cazuri mortale din cauza avortului; la un mi-

lion de avorturi cît se fac anual în Germania mor 25.000 femei (de tuberculoză 31.000 suflete), iar alt număr de 250.000 femei rămîn suferinde luni şi ani de zile; numărul avorturilor în Franţa se cifrează la jumătate milion, însă proporţia morţilor şi urmărilor rămîne aceiaşi. Cît priveşte ţara noastră nu avem cifre oricît de aproximative, însă prin comparaţie se poate bănui că pierdem în fiecare an cel puţin 5000 femei şi alt număr de zece ori mai mare suferă din cauza diferitelor infecţii de pe urma avorturilor.

Să nu uităm că este vorba de femei tinere, mame de copii, în plină perioadă activă a vieţii.

Cum aceste urmări se crede că se datoresc numai faptului că avortul se face pe ascuns, de oameni nepricepuţi, legalizarea avortului în Rusia, unde se face „la lumina zilei" şi de oameni pregătiţi, capătă o importanţă deosebită, iar rezultatele acestei experienţe, fără precedent în istorie, trebue să fie pline de învăţăminte.

Legalizarea avortului este una din cele mai importante reforme din domeniul social, cu care mulţi conducători bolşevici la ocazie se laudă. Oricît de ademenitoare ne-ar părea însă ideia de a vedea în libertatea avortului numai un simplu procedeu revoluţionar, menit să rupă, cu orice preţ, cu trecutul şi să creeze ceva nou, care să nu semene de loc cu concepţia veche, studiind mai de aproape această reformă se poate constata că ea a fost pregătită şi ajutată de o mulţime de factori care au pregătit terenul şi i-au asigurat o popularitate rapidă.

Războiul fiind un fenomen în afara moralei, implicit face să scadă şi valoarea fiinţei omeneşti. Legile creiate pentru apărarea şi ocrotirea ei nu mai sînt ascultate în timp de război.

Revoluţiile, care izbucnesc după războaie, complectează opera de sdruncinare a aşezărilor sociale. Obiceiuri şi legi, pe care se bazează morala şi care stau la baza societăţii, sînt proclamate de revoluţie drept prejudecăţi şi distruse sau înlocuite cu altele. Astfel slăbesc sau dispar piedicile care frînează manifestările instinctive ale omului. Instinctul sexual, ca cel mai puternic din om, profită înaintea celorlalte de libertate.

Vorbind de moravurile din timpul Marei Revoluţii Franceze, Taine povesteşte cum prostituatele exersau meseria lor pe bulevarde, în văzul lumii, cum purtarea copiilor de 13-15 ani era scandaloasă, iar numărul divorţurilor întrecea numărul căsătoriilor. La colţuri de stradă răsăreau goale zeiţele Raţiunii sau vestalele Fiinţei Supreme în căruţe pline cu flori, trase de tineri entuziasmaţi.

Nu mai puţin demonstrativă a fost şi revoluţia rusă dela

1905: o epidemie întreagă de perversiuni sexuale a apărut în unele cercuri intelectuale; elevi şi eleve de liceu formau în unele oraşe societăţi secrete numite „mucurii iubirii", unde se făceau orgii. La sate au apărut bande de derbedei, pentru care batjocorirea femeilor şi petrecerile erau isprăvi curente cu care se lăudau.

O furie erotică adevărată a cuprins generaţiile tinere, îndată după venirea bolşevicilor la putere, care, chiar dela început, au deschis lupta împotriva „tuturor prejudecăţilor meschine şi burgheze ale vieţii sexuale" şi „falşei pudori". Insuşi Lenin binecuvînta această luptă, privită ca o eliberare de sub jugul „sclaviei burgheze".

Intr'o carte scoasă de „Pravda", intitulată „Viaţa şi generaţia tînără" citim: „să uităm ceiace poeţii au cîntat despre amor; este ştiut doar că amorul nu este decît un fenomen pur fiziologic şi că toate madrigalele nu au nici o legătură cu el. Tot atunci şi-a făcut apariţia şi celebra teorie a „paharului cu apă"" a bea un pahar de apă sau a avea contact sexual — sînt două necesităţi fiziologice care nu se deosebesc prin nimic una de alta.

Două instituţii importante sub regimul ţarist — biserica şi familia — au fost lovite puternic de reformele bolşevicilor, care uzau de orice mijloc pentru ciştigarea adepţilor. Uzînd de toate mijloacele posibile (radio, teatru, cinema, şcoală, publicistică) comuniştii reuşesc uşor să sdruncine sentimentul religios nu numai la oraşe ci şi la ţară, unde religia a jucat totdeauna rolul unei frîne împotriva instinctelor primitive ale omului. „Religia este opiu pentru popor", spunea Lenin.

Codul bolşevic declară căsătoria o simplă formalitate, care poate fi urmată în aceiaşi zi de divorţ: trei sferturi din căsătorii se desfac, iar durata medie a căsătoriei este numai de 3 luni.

„Familia, scria unul din conducătorii comunişti, este instrumentul cel mai puternic care ucide efortul proletar spre libertate şi slăbeşte spiritul revoluţionar. Tatăl înfometat îşi îndoaie şira spinării tratînd cu capitalistul pentru a-şi îngriji copiii. Spre a-l scăpa de aceste chinuri şi spre a face din fiecare copil un comunist conştient, pe viitor, copiii vor aparţine statului, nu familiei. Copilul este al societăţii în care e născut".

Una din urmările distrugerii familiei este şi fenomenul copiilor părăsiţi, de soarta cărora se ocupa în special soţia lui Lenin, care scria în „Pravda" din 1923: avem înregistraţi şapte milioane de copii părăsiţi şi căminurile noastre pot adăposti cel mult 800.000. Ce să facem cu restul de 6.200.000 ?...

Aceşti copii murdari, aproape goi, acoperiţi cu sdrenţe de pînză de saci, pe care îi poţi întîlni oriunde, în oraşe, în gări,

sint un viu reproş, pentru conştiinţa noastră, scria in „Pravda" (1925) Comisarul Poporului pentru Sănătate.

Războiul mondial, revoluţia urmată de războiul civil, epidemiile, foametea groaznică de prin 1920-1921, cind zece milioane de oameni nu aveau ce minca şi au cunoscut şi canibalismul după mărturia lui Nansen, au contribuit şi mai mult la creşterea armatei de copii părăsiţi, pe care i-au avut şi alte ţări, după război.

Nimic mai firesc ca in aceste condiţii de viaţă nesigură să se deştepte in om instinctul de conservare şi să influenţeze asupra soartei copilului incă nenăscut, care venea să complice viaţa şi aşa grea a părinţilor. Astfel avortul provocat capătă, incepind prin 1917-1918, o răspindire fenomenală, luind proporţiile unei adevărate epidemii.

In faţa avortului in massă, bolşevicii, pe un teren pregătit de imprejurările istorice şi de reformele sovietice, au căutat forme ca să scape femeia din miinile avortorilor de meserie şi să-i apere sănătatea. Puhoiului de avorturi ei au vrut să creeze o albie nouă, mai sănătoasă.

Astfel, statul a legalizat ceiace exista de fapt.

La 18 Noembrie 1920 Comisarul Poporului pentru Sănătate impreună cu Com. Pop. pentru Justiţie au dat următorul decret :

„In ultimii 10 ani numărul avorturilor a crescut enorm nu numai in U. R. R. S. ci şi in toate ţările. Legile din ţările capitaliste luptă impotriva acestui rău pedepsind femeia care avortează cit şi pe provocator. Acest mod de luptă nu a dat nici un rezultat pozitiv. Dimpotrivă, avortul se face pe ascuns, in subsol, femeile se află la discreţia matroanelor-provocătoare şi a medicilor care fac afaceri băneşti din această operaţie secretă, cu următoarele rezultate: 50% din femei rămin cu infecţii şi 4% mor.

Guvernul lucrătorilor şi ţăranilor işi dă perfect de bine sama de pericolul avortului provocat pe ascuns pentru sănătatea proletariatului şi incepe lupta pe două căi: prin propagandă pentru evitarea avortului şi prin crearea instituţiilor pentru protecţia mamei şi copilului. Numai pe aceste căi guvernul speră să vadă intr'un viitor apropiat scăderea numărului avorturilor provocate pină la dispariţia lui complectă.

Spre apărarea sănătăţii femeilor care cad in miinile avortorilor şi in interesul rasei, Comisarii dela Sănătate şi Justiţie decretează :

1. Intreruperea sarcinei se face in mod gratuit in spitalele statului, unde se găsesc condiţii maxime de asepsie.

2. Numai medicii cu diplomă pot face operaţia pentru indepărtarea sarcinei.

3. Moaşa care va face avortul va pierde dreptul de practică medicală şi va fi dată in judecata tribunalului popular.

4. Medicul care va face avorturi in afara spitalului, cu bani, va fi reclamat tribunalului popular.

Dorinţa femeii de a scăpa de sarcină este suficientă pentru avort. .

Legea s'a lovit de piedici technice mari şi la inceput nu a putut fi aplicată decit in centrele mari, unde toate paturile din spitale au fost ocupate de femei pentru avorturi. In provincie şi mai ales la ţară multe spitale erau distruse, altele nu aveau instalaţiile necesare pentru raclaj şi nici medicii nu aveau pregătirea necesară.

In acelaşi timp avorturile din spitale incep să crească treptat, in vreme ce la ţară, din cauza condiţiilor grele de viaţă, avorturile criminale, făcute „in subsol", de babe, cu toate urmările dezastruoase, se inmulţesc intr'o măsură inspăimintătoare.

Spre a indrepta răul, care incepe să ia proporţii, guvernul se vede silit, să ia alte măsuri, prin decretul din 9.I.1924:

„1. Operaţia pentru avort se poate face şi in clinici particulare, inregistrate la Comisariatul Sănătăţii.

2. Femeile dornice să-şi provoace avort vor fi tratate de o comisie specială formată din trei persoane : o femee-medic, o reprezentantă a asociaţiei pentru protecţia mamei şi copilului şi o funcţionară, care indeplineşte rolul secretarei. Medicii spitalelor dela ţară inlocuesc această comisie.

3. Avortul este autorizat in următoarele cazuri:

a) sarcina este rezultatul unui viol,

b) sarcina la o minoră nemăritată,

c) sarcina rezultată din relaţii cu un bărbat de care depinde situaţia materială sau administrativă a femeii insărcinate.

d) in cazuri unde sint mai mulţi de trei copii.

e) in cazuri cind femeia nu are mijloace să crească copilul,

f) indicaţii medicale: tuberculoză, boli de inimă, de rinichi, etc.

Comisia poate autoriza intreruperea sarcinei numai pină la 3 luni".

După datele statistice sovietice se vede că motivele pentru intreruperea sarcinei se repartizează astfel:

31% — sărăcie materială,
29% — număr mare de copii,
21% — ruşinea, la văduve şi fete.
8% — femei divorţate sau părăsite.
11% — motive medicale.

La orașe motivele medicale ocupă 40 % (tuberculoza 15 %).

In orașele mari sărăcia și mai ales greutățile de locuință ocupă la Moscova 58% și Leningrad 63%. După o statistică rezultă că dintre femeile care au cerut autorizație pentru avort numai 6 % locuiau singure într'o cameră, 15 % două, 25% trei, 44% patru și mai multe persoane.

Orășencele avortează după primul copil, țărancele — după 3-4 și mai mulți.

Avortează:	După vîrstă: Anii	La orașe	La sate
75% prima oară			
13% a doua »	15–19	7%	4%
8% a treia »	20–29	60%	45%
4% a patra »	30—45	33%	51%

Primul rezultat al legalizării a fost o creștere enormă, progresivă a numărului avorturilor. Inainte de războI în Rusia avortul era răspîndit mai mult la orașe, unde era făcut de femeile din straturile sociale mai bogate, pentru motive de comoditate. Satele trăiau sub stăpînirea bisericii, care considera orice încercare de avort ca un mare păcat, aspru pedepsit pe lumea cealaltă.

Nu se poate găsi o statistică oficială a avorturilor pentru Rusia întreagă. Statisticile cunoscute dau cifre numai pentru unele orașe mari sau regiuni. Totuși, și aceste date sînt suficiente ca să ne facem o idee dacă nu chiar exactă cu realitatea în orice caz nu departe de ea.

Iată cîteva date oficiale pentru Leningrad: în 1927—37.000 avorturi, în 1928—56.000, în 1929—67.000. Cel mai mare abortariu din Moscova are 220 de paturi, cu 12 medici, face 20.000 raclaje pe an; tot la Moscova mai funcționează alte 12 abortarii, cu număr mai mic de paturi, însă cu o activitate tot atît de intensă. Abortarii speciale există în toate centrele mari.

La congresele medicale pan-ruse medicii au atras atenția asupra creșterii numărului avortului. In multe regiuni numărul lor este egal sau întrece numărul de nașteri. In Caucazul de Nord la fiecare naștere revin 4 avorturi.

Creșterea populației rusești fiind de trei milioane pe an putem socoti numărul avorturilor la cel puțin 2½—3 milioane pe an, la care se mai adaogă alt număr însemnat de avorturi clandestine și rămase necunoscute.

Acest număr atît de mare de avorturi nu a scăzut creșterea populației rusești. Ceva mai mult: „Raboceaia Gazeta" (1931) spune că cera nașterilor crește progresiv la mia de locuitori: în 1917 au fost 35 nașteri, în 1923—41, în 1925—45, în 1930—48. (Pentru aceiași perioadă natalitatea a scăzut în Germania de la 25 la 19, în Franța dela 21 la 18 și în Anglia dela 22 la 17).

* * *

Scopul legalizării a fost să se scoată avortul din „subsol" ca să fie făcut la „lumina zilei", ocrotit de stat. Știri din sursă sovietică arată în mod indiscutabil că în „subsol" avortul se practică și azi după zece ani de legalizare pe o scară foarte întinsă. Deși orice femee are dreptul, după lege, să se adreseze celui mai apropiat spital pentru raclaj, în condițiile cele mai sigure, fără plată, totuși din toate părțile Rusiei vin știri că avortul criminal, nelegalizat, se întîlnește foarte frecvent. Abortariile din centrele mari sînt pe jumătate ocupate cu tratamentul femeilor care vin cu avortul început în afara spitalului, de provocatorii de meserie. In unele regiuni industriale (Ivano-Voznesense, Șuise), avorturile clandestine ocupă mai mult de jumătate din numărul total de avorturi. De altfel, însuși prof. Semasko, Comisarul Poporului pentru Sănătate, recunoaște că în urma legalizării avortul clandestin a scăzut cu 50%. O dovadă in plus trebue să vedem și în faptul că în 1926 au fost condamnați pentru provocare de avorturi 66 bărbați și 805 femei.

Cauzele sînt: evitarea spitalului unde operația nu poate rămîne un secret, depărtarea spitalelor, mai ales la țară, lipsa paturilor libere în spitale, jena femeilor dela țară în fața medicilor, vremea pierdută cu îndeplinirea formalităților (se cer mai multe certificate) neplăceri în cazul cînd este refuzată de comisie (este supraveghiată ca să nu-și provoace avort).

* * *

Deoarece urmările avortului criminal se crede că se datoresc numai faptului că se fac în condiții rele și de persoane nepregătite, este logic să ne așteptăm ca această operație, făcută în spitale, de medici pregătiți, la „lumina zilei", să nu aibă nici o complicație și nici o urmare. Asta e în teorie. In realitate lucrurile stau altfel. In țările unde avortul este urmărit de lege și nu se poate face decît „în subsol", mortalitatea, după autorii germani, este de 4%, cifră impresionantă dacă o raportăm la sutele de mii de femei care se expun acestui joc nescutit de risc.

Autorii ruși susțin că ei nu au cazuri mortale sau, mai exact, au o mortalitate excepțională: cel mai mare abortariu din Moscova a avut un singur caz mortal la 20.000 raclaje. In alt an, tot la Moscova, la 30.000 avorturi, nu a fost nici un caz mortal.

Unii autori germani se îndoesc de exactitatea acestor afirmații. Ei spun, — și poate nu fără dreptate, — că aceste

cifre frumoase trebuiesc privite cu multă rezervă dat fiindcă statul nu permite să se publice decît ceiace îi convine. Prof. Alexandrov, unul dintre cei mai renumiţi ginecologi ruşi, recunoaşte că statisticile avortului sînt incomplecte şi insuficiente.

Se poate admite că în centrele mari mortalitatea este neînsemnată sau lipseşte, în schimb, la ţară, unde nu se găsesc nici condiţiile, nici specialiştii dela centru, mortalitatea trebue să fie mai ridicată. In sprijinul acestei păreri vin şi concluziile congreselor medicale sovietice din 1927 şi 1928: raclajul este o operaţie serioasă, cu complicaţii frecvente, care nu trebue să fie executată decît de specialişti, familiarizaţi cu chirurgia abdominală, fiindcă nici un chirurg nu este scutit de a face în timpul raclajului lesiuni, uneori foarte serioase.

Dar chiar şi cu aceste rezerve mortalitatea nu trebue să atingă cifra mortalităţii din ţările unde avortul nu este autorizat şi trebue să scadă, mai ales dacă ţinem seama că statul cheltueşte sume mari pentru ameliorarea situaţiei. Apoi, să nu uităm că oricît de grave ar fi eventualele lesiuni din timpul raclajului, dacă se iau imediat măsuri, bolnava are toate şansele să scape cu viaţă. In scăderea mortalităţii trebue să vedem un cîştig indiscutabil al principiului sovietic de a privi chestiunea avortului drept în faţă şi de a-l face „la lumina zilei", de către oameni pregătiţi.

Dar spre a ne face o idee complectă asupra rezultatelor legalizării avortului, trebue să nu uităm şi posibilitatea complicaţiilor tardive după raclaje. Chiar cînd femeia pleacă din clinică vindecată se întîmplă că după cîteva zile, săptămîni şi luni dela operaţie ea se îmbolnăveşte de vre-o boală ginecologică. Ea nici nu se gîndeşte să pună boala în legătură cu avortul care a fost făcut bine şi nu a lăsat urme. Şi legătura între reclaj şi boală poate fi foarte strînsă: femeia a suferit de blenoragie, fără să ştie sau a ştiut, s'a tratat şi se crede vindecată. Vindecarea însă a fost, — aşa cum se întîmplă în majoritatea cazurilor cu blenoragia, — numai aparentă: au dispărut fenomenele supărătoare, microbii însă au rămas ascunşi în glandele uterului. In timpul raclajului ei capătă puteri noui de viaţă, părăsesc ascunzişurile şi dau acele infecţii plictisitoare, care fixează femeia la pat săptămîni şi luni de zile. Numărul acestor cazuri, după Prof. Alexandrov-Moscova, este foarte mare, mai cu seamă dacă ne gîndim că în viaţa sexuală a tineretului comunist gonococul trebue să joace un rol de frunte.

Prof. Serdiucov, alt ginecolog rus de seamă, are marele merit de a fi atras atenţia asupra unor urmări necunoscute înainte de legalizarea avortului: raclajul este un puternic traumatism biologic, mai ales pentru femeile tinere. Asta înseamnă următoarele: este lucru ştiut şi de public că ovarele

joacă un rol important în viaţa femeii: ele regulează viaţa sufletească a femeei şi echilibrează funcţiunile organismului. In timpul sarcinei sîngele năvăleşte spre uter şi ovare, care incep să secrete mai intens. La femeile tinere uterul este mic; dacă femeia rămîne însărcinată, graţie sarcinei şi mai ales secreţiei ovarului, uterul se întăreşte, creşte.

Avortul opreşte brusc secreţia ovarului şi dă un biciu puternic întregului organism: uterul rămîne mic, degenerează, ca şi ovarele. Femeia nu mai poate avea copii, are menstruaţii dureroase sau incomplecte, cu dureri de şale şi în partea de jos a abdomenului. Ele devin neurastenice, capricioase, nemulţumite, îmbătrînesc înainte de vreme. Aceste fenomene survin şi în caz cînd raclajul nu a fost urmat de febră sau alte complicaţii. Toate felurile de tratament aplicate la aceste bolnave rămîn fără nici un rezultat.

Mai vin şi alte complicaţii: s'au observat multe sarcini extrauterine la femeile cu avorturi, care se pot pune pe seama infecţiilor după raclaje. Alte complicaţii au fost observate în timpul naşterilor. Multe femei nu mai pot rămîne însărcinate sau rămîn, însă avortează spontan. Naşterile la femeile cu avorturi durează mai mult, copiii se nasc mai greu, cu cazuri mai frecvente de copii morţi, cu pierderi de sînge după naştere, mai greu de tratat.

La congresele ginecologilor ruşi din 1927 şi 1928, la care au luat parte sute de medici, s'au discutat rezultatele avortului în massă şi s'a ajuns la concluzia că pentru femeie raclajul în nici un caz nu este o bagatelă, cum se crede de obicei, ci o intervenţie serioasă, cu complicaţii frecvente, care nu trebue să fie făcută decît în cazuri cînd sînt indicaţii serioase pentru întreruperea sarcinei. La aceleaşi concluzii ajunge Prof. Alexandrov şi Prof. Serdiucov.

* * *

Avortul legalizat este o sarcină serioasă pentru stat. Cheltuelile legate de avort se ridică la cifra de 1.200.000 ruble aur, iar pierderile statului din cauza zilelor de concediu pentru raclaj prezintă anual suma de un milion ruble aur.

* * *

Directorul celui mai mare abortariu din Moscova spunea anul trecut unui coleg francez, care i-a vizitat clinica: Noi nu credem că avortul ar fi un ideal, chiar cînd este făcut cum trebue şi autorizat: sînt însă femei care vor să avorteze cu orice preţ. Datoria noastră este să le scăpăm din mîinile avortorilor criminali. Statul nu încurajează de loc avortul. Dimpotrivă: avem la oraşe consultaţii anticoncepţionale unde se

dau sfaturi cum se poate evita sarcina. Apoi, cînd o femee vine pentru autorizație de avort i-se spune, fără înconjur, că raclajul, mai ales cînd e repetat, are inconvenientele lui, se discută cazul ei și i-se atrage atenția că statul o va ajuta atît în timpul sarcinei cît și după ea.

Prin broșure, filme, conferințe se face o propagandă intensă împotriva avortului. Femeia însărcinată are concediu de 4 luni, cu păstrarea lefei, dacă este salariată. La nașterea copilului ea primește dela stat un ajutor egal cu leafa lunară, pentru „zestrea noului cetățean". Maternități, leagăne, grădini de copii stau la dispoziția femeilor cu copii, în toate centrele mari.

Dîndu-și seama că adevăratele prefaceri sociale încep numai cu generațiile noui, bolșevicii au dat și dau, în preocupările lor cea mai mare atenție soartei copilului, care „aparține societății în care e născut și nu părinților săi".

Numeroși vizitatori ai Rusiei Sovetice povestesc, pe baza celor văzute, că pentru copil s'a făcut foarte mult.

Acolo, spune un preot german, este patria copilului în dublu sens: acolo s'a înțeles firea copilului și din învățătură i-s'a făcut o trebuință și o plăcere.

Un american trimis în Rusia ca să se documenteze asupra învățămîntului sovietic, spune: nici un popor din lume nu ia mai mult în serios chestia educației și nu înțelege mai bine că națiunea de mîine se formează prin școala de azi.

Un călător francez povestește: e o zi de sărbătoare națională; circulația trăsurilor pe străzi e oprită pentru a face loc autobuzelor, încărcate cu copii. Fiecare școală are autobuzul său... Copiilor li-se rezervă cele mai bune locuri la teatre, cele mai frumoase palate expropriate din Moscova, iar pe timpul verii, ei petrec în Crimeia, în vilele familiei țarilor.

Ca prim rezultat al grijei pentru soarta copilului este scăderea mortalității infantile. Iată o statistică, făcute în mediul lucrătoarelor din industria textilă, din Moscova:

In 1917	muriau	50%
» 1918	»	38%
» 1919	»	32%
» 1921	»	25%
» 1924	»	17%

Dăm pentru comparație, mortalitatea infantilă și pentru alte țări (datele sunt pentru anii din urmă):

Norvegia	6%	Franța	9½%
Germania	7½%	Romînia	20%
Anglia	9%		

Pentru a combate lipsa de locuințe la orașe, se ridică clădiri în stil american.

Dar toate aceste începuturi frumoase sînt deocamdată numai insule mici, luminoase, și va trebui, desigur, nu o singură piatiletcă și poate cîteva generații pînă ce punctele luminoase vor cuprinde cea mai întinsă țară din lume, deasupra căreia soarele nu apune niciodată.

Comunismul, spunea Lenin lui Gorki, va fi realizat de

fiii noștri, poate de nepoții noștri. Nu este exclus să treacă și o sută de ani pînă ce partida va fi cîștigată...

* * *

Rezumînd rezultatele legalizării avortului în Rusia ajungem la următoarele concluzii:

1. Legalizarea a mărit numărul avorturilor.
2. Avortul clandestin nu a dispărut.
3. Legalizarea avortului nu a scăzut natalitatea poporului rus.
4. Cauzele avortului în majoritatea cazurilor sînt de natură economică.
5. Mortalitatea după avortul legalizat pare să fie mult mai scăzută decît în țările unde avortul nu este ocrotit de lege. Cu toate că operațiile pentru avort se fac în condițiile cele mai bune, infecțiile post-abortum sînt frecvente și se datoresc mai ales blenoragiei.
6. Experiența a dovedit că avortul lasă urme serioase în organismul femeii și atunci cînd operația trece fără febră și infecții.
7. Conștient de pericolul avortului considerat ca „o mare nenorocire socială", statul rus luptă împotriva răului prin propagandă anticoncepțională intensă și prin îmbunătățiri de ordin social.

Dr. Ion Bordeianu

Miscellanea

Problematica decizie

Dacă te oprești la suprafața cuvintelor și cauți conținuturi sufletești, impresia, că intr'o generală debandadă publică, purtătorii spiritului decizionist din viața contimporană se află la eroii tranșeelor și la eroii baricadei sociale se impune tot mai mult .Lupta dintre lumea nouă și lumea veche nu se dă pe terenul neutral al duelurilor de cuvinte amabile și binecrescute.

Știu că între spiritul tranșeelor și eroii baricadei sociale este o inimiciție declarată pe viață și pe moarte. Nu o inimiciție de metode și fanatism, care sînt analoage. Țelurile îi despart. In marea problemă a Națiunii, tranșeele nu vor să vadă în răsvrătiți decît trădători și inamici, fără a reflecta la diferendul ceva mai substanțial dintre bogați și săraci.

Trupele aflate în 1914—1919 în provinciile cucerite îmbrățișau între pauze femei dușmane, fără a simți deosebiri funcționale prea profunde și mîngiiau patern capete de copii, în amintirea celor proprii, care aveau uneori aceiaș mătase blondă și întotdeauna aceiași ochi puri.

Din raniță sau dintr'un buzunar din stinga al vestonului scoteau invariabil fotografii plouate de apa cerului, de lacrimi, de nădușala inimii sau a pieptului păros, privindu-le melancolic și lung, arătîndu-le cu bucurie comunicativă și dornică de comunicare străinului ori străinei, luînd în brațe și dînd la grindă copilul tatălui pe care cu 24 ore mai înainte îl ucisese pe front.

Amnezia parțială patriotardă uită detaliul de omenie și grație. Nu vrea să păstreze decît faptul hidos, cizma brutală și tot ceiace e menit să mențíe o ură, care nu convine decît bogaților. Retina ei oculară și fotografică e lovită de orbul găinilor de îndată ce e vorba să se amintească totuș, că o cismă, un veston, un centiron și o capelă echipau o inimă de

tată umil, scos în gloanțe de către certurile pentru piețele internaționale de desfacere a mărfurilor bogaților respectivi.

Amintirile populației ocupate de pretutindeni despre omenia individuală nu pot pătrunde în conștiința publica postbelică, ci pentru-a se prepara terenuri viitoare de cultură a urii. Se păstrează documentul întotdeauna neplăcut al faptelor conducerii: rechiziții, confiscări. Cel umil s'a comportat atunci, cînd cizma n'a refulat inima, după cum doresc conducătorii, conform vechiului lui obiceiu: dreptatea și iubirea, instinctele paterne sublimate în îngrijirea celor mai slabi.

Cinci ani s'a dat în intimitatea fiecărui combatant lupta dintre Omenie și Sabie, acea sabie de care piere cel care o scoate... Fiindcă există două feluri de săbii: sabia în sine pentru cîntecul ei metalic și *sabia-braț*, sabia pusă în slujba unei idei și a unei fapte de îndeplinit. Sabia e brațul bărbătesc. In timp de pace plugul, secera sau penița, în timpul furtunei și al crizei, sabia care taie nodul gordian.

Observatori naturaliști au văzut cu surprindere cum maimuțele impanașate în glumă cu o săbiuță la șold, cu centiron și cu capelă militară se trezesc cu o atitudine marțială, umblă în pas cadențat și fac drepți una în fața alteia. Iată o observație menită să lumineze subterane stranii și să lămurească ceva din esența chestiei. Haina face omul, iar omul face haina. Sistemul real economic-politic determină încetul cu încetul mentalitatea cetățeanului și nu invers. O haină militară trezește reflexe psihologice militărești. Spiritul militar e hrănit de purtarea sabiei, de veston și de tresă. Cei care vor să mențină spiritul tranșeelor au simțit-o de mult.

Aceasta este semnificația de politică socială a festivităților militare, a părăzilor și a uniformelor sclipitoare. Cu un termen din domeniul filosofiei politice moderne fenomenul de *„integrare"* statală se realizează prin simboluri în care se concretizează forțele vii ale stăpînirii (steag, paradă, monarh, uniformă, etc.)

In Germania oamenilor cam naivi, dar care știu rezolut ce vor, poți urmări plastic frumusețea spectacolului. Trupele lui Adolf Hitler și ale „căștii de oțel" naționaliste și reacționare sînt organizate militărește nu numai ca tactică internă și spirit, ci și ca vestminte. Cămașa neagră în Italia îndeplinește acelaș rol. Rechizitele: centură, insigne, bocanc, capelă sînt de rigoare pentru aceste forme de manifestațiuni publice.

Partizanii extremei stîngi din care se recrutează eroii și victimele baricadelor sociale au o uniformă de acelaș gen. Eroii tranșeelor și ai baricadelor se întîlnesc încă odată. Punctele comune sufletești și tactic-politice sînt numeroase. Intre altele, oroarea compromisului, deci cultul nemărginit al in-

transigenței, conștiința rolului pe care violențele îl joacă in istorie: rol fecund și care scurtează crizele, uneori.

Spiritul tranșeelor prezintă pericolul, că în loc de a mînui sabia-braț, cultivă maimuța dornică de a face „drepți". Bocancul, centura, sabia și insigna — sunt mijloace eficace pentru atingerea unui scop. Acolo se refugiază curajul de a înfrunta furtuna și de a se termina într'un sens o boală. Untul de ricină și teroarea revoluționară au semnificație în istoria socială. Curățirea este radicală și salvatoare. Educația nouă poate deveni eficace. Jumătățile de măsuri transformă o boală în forme cronice din care un organism nu poate scăpa decît cu pierderi multiple de forțe și de vreme.

Spiritul tranșeelor și eroii baricadelor sînt partizanii sincerității publice într'o epocă de ipocrizie oficială. Imparțialitatea istoriei le va scoate după șapte decenii osemintele din morminte dușmane și le va așeza în cavoul comun al gloriei curajului.

Dreptatea socială nu este cu tranșeea, ci cu baricada. Simplu instrument în mîna exploatatorilor, tranșeea are darul de a precipita concluzia unui proces deschis și de a pune datele exacte ale unui conflict.

Legitimarea teoretică a tranșeii și a baricadei este gîndirea decizionistă. Intr'o criză acută se pune problema lui *aut, aut*. Gîndul decizionist aplicat de către spiritul tranșeelor în politică și de către eroii baricadei în problemele sociale se caracterizează prin radicalism.

Cabinetul german Brüning — în care retrăia vechiul spirit al frontului ostășesc prin membrii săi principali Brüning și Treviranus — a dizolvat Parlamentul și a trecut proecte financiare pe baza articolului 48 din Constituție, unde se dau puteri extraordinare în cazuri de excepție Președintelui Republicii și cabinetului încrederii sale. Articolul 48 al Constituției dela Weimar din 11 August 1919 este monumentul cel mai caracteristic al schimbărilor prin care trece teoria constituțională postbelică.

Eroii veritabili ai vieții publice pășesc în arenă. Intre Hercules, zeul forței și Anteu, care are aliat cu el pe mama lui pămîntul (Dreptatea și Iubirea plebei umile și suferinde), rezultatul final nu poate fi decît pentru Anteu. Hercule îl va cuprinde in brațele lui experte și antrenate zilnic, îl va strînge cu cruzimea lui profesională — dar atingerea cu pămîntul va da lui Anteu energie nouă, brațe cu mii de HP pentru împlinirea misiunii luate odată cu ieșirea lui pe stadion.

* * *

Violența e moașa nașterilor sociale. Intrarea în arenă a revoluțiilor scurtează criza. Revoluțiile sînt, după cum s'a spus, locomotivele istoriei. Cei care au totul de pierdut și nimic de cîștigat, în afară poate de exil, adică *cei puțini*, sînt... principial contra unor astfel de „nebunii". Mai putea fi vre-o îndoială în privința atitudinii lor ? Interesul personal și de clasă le șoptește „principial" să fie împotriva „schimbărilor" nebune". *Cei mulți*, care n'au nimic de pierdut pozitiv în afară de lanțuri și o lume de cîștigat (Manifestul) nu găsesc nici o greutate... principială în recunoașterea acestor fapte elementare din istoria societăților umane.

Cei care au privilegii numeroase de pierdut, odată cu pierderea privilegiilor personale și de clasă, au impresia — justificabilă din punct de vedere psihologic — al unui faliment al lumii. Expropriatorii expropriați devin apărătorii înverșunați ai „culturei" și ai „civilizației", amenințate de pieire și de invazia „hoardelor barbare". Repetiția acestui fenomen s'a întîmplat în toate epocile de transformare cu regularitate atît de matematică și cu formule atît de identice, încît încetează de a mai indigna sau de a mai provoca uimire, ci maximum un surîs înțelegător ori un dispreț integral — chestie de temperamente și dispoziții.

Cînd un popor iese dintr'o criză printr'o măsură radicală n'a pierit. Cum o să piară un popor, fiindcă se expulzează o grupă de exploatatori ? Poporul dovedește, dacă depășește repede criza, o remarcabilă vitalitate. Numai popoarele în decadență și cu un minimum de forță vitală cad victime crizelor, asemeni indivizilor degenerați aflați în crize. Cine dispune de un surplus de energie, în orice și oricît de inextricabilă ar fi plasa în care a căzut printr'un concurs nefericit de evenimente, cum a căzut poporul nostru în capitalismul occidental aflat în preajma falimentului, instinctele sănătoase și afirmative ale vieții îl conduc fără să vrea pe drumul cel drept unde libera lui desvoltare va fi armonică. Victimele crizelor sînt numai cei meniți mai dinainte pieirii.

Opunerea grupelor dominante la o schimbare fundamentală a ordinei stabilite este prevăzută și — avînd distanță față de evenimente — chiar necesară pînă la cristalizarea programelor. Pericol, este (atunci, cînd se privesc cele două poziții ca o totalitate) numai în cazul că, fazele de pregătire și de marcațiune ale noilor pozițiuni primesc corecturi atît de puternice în vechiul sens, încît conflictul ia aspectul unei catastrofe neprevăzute cît de puțin pentru înțelegerea noilor aparițiuni, iar elementele pregătitoare ale fazelor intermediare fiind distruse în germene are loc o risipă de energii și de material care depășesc — pînă la dezorganizare radicală noile țeluri.

Metodele de luptă ale lumii vechi se cunosc: represiunile sîngeroase și sistematice. După cum regimul regalist francez

şi ţarismul rus n'au putut pricepe la vreme, că sînt zadarnice închiderile scriitorilor şi luptătorilor în Bastilia şi Siberia, tot aşa şi regimul din Europa contimporană nu poate pricepe că ideile nu se tratează cu curţi marţiale. Indirjirea se intensifică şi exploziunea va avea loc fără rodnică finalitate socială şi fără un teren pregătit. — *Petre Pandrea*

Conferinţa dela Stresa

Va da rezultate pozitive conferinţa dela Stresa ? Pentru un autentic şi versat cunoscător al problemelor sociale, care nu poate concepe şi admite altă interpretare a procesului istoric decît cea la care conduce metoda dialectică, demonstrată ca infailibilă prin aplicarea riguroasă la cazuri concrete şi probleme abstracte, rezultatul oricărei conferinţe internaţionale este previsibil şi dat aprioric, cu anticipaţie. Rezolvarea dialectică a dificultăţilor ridicate prin desfăşurarea istorică, cuprinde cheia de înţelegere a problemelor sociale contimporane, şi fixează cu certitudine diagnosticul unor stări patologice.

Unde simţul obiectivităţii a rămas integru, nu mai poate subsista scepticism în privinţa existenţei unei crize finale, nu ciclice, a unei crize, cum se spune curent, structurale, nu de conjunctură. Ideia nu se acceptă deschis pentrucă această criză lichidatorie este văzută în culori apocaliptice terifiante. Convingerea însă că destinul final al regimului este prefigurat în măruntaiele lui, implicat de o cauzalitate naturală, îşi face un loc din ce în ce mai larg în spiritele atente la succesiunea fenomenelor sociale. Din punctul de vedere al celui care e lămurit asupra chestiunii vitale următoare: că nu se poate avea comprehensiunea ştiinţifică a realităţii sociale decît explicînd-o dialectic interior, în cauzele generatoare de contradicţii acute, rezultatul îmbinării, din ce în ce mai palpitante, a faptelor, se urmează cu siguranţă matematică într'un sens precis, implicat de logica de fier a istoriei.

Cum să dea rezultate salvatoare diferitele conferinţe internaţionale cînd naţionalismul economic, în plină ascensiune, ridică bariere sălbatice, fortifică ziduri chinezeşti între state ? Cîtă vreme nu va fi înlăturat, şi sînt toate indiciile că în economia actualului regim nu va putea fi, orice eforturi, a căror sinceritate de intenţii e îndoelnică, vor fi condamnate la eşec. Conferinţele continentale aduc frapant cu obişnuitele consulturi medicale la căpătîiul unui ins ajuns în comă. Genialii economişti sînt conştienţi că frazeologia nu mai e eficace şi nu mai prinde. Evenimentele descoasă tot ce coasă conferinţele, care, în regulă generală, se opresc la rezoluţii de valoare pur platonică. Toată lumea a remarcat-o.

Surprinzător e că chiar din punctul de vedere al conservării economiei actuale, se procedează pe dos, grăbindu-se un fenomen în plină evoluţie. Asta s'a dovedit, dacă mai era nevoe, şi la Stresa, unde o voce a vorbit energic şi categoric: aceea a d-lui Madgearu, care a fost de o sinceritate aducătoare de unanime elogii, dar, şi faptul e meritoriu, foarte puţin diplomatică. Ideile d-lui Madgearu au concentrat atenţiunea generală. S'a dovedit un incomparabil clar-văzător, de remarcabilă perspicacitate.

Problema conferinţei dela Stresa a fost pusă în termeni expliciţi de preşedintele blocului statelor agrare. Chestiunea ridicată de planul Tardieu, nerezolvată nici la Lausanne nici la Londra rămîne aceasta: imediata ajutorare a ţărilor basinului dunărean, a statelor Europei centrale şi sud-estice. Contrarul înseamnă falimentul sigur. Intre Europa industrială şi Europa agricolă (diviziunea lui Francis Delaisi este acceptabilă cu unele rezerve) s'a căscat o prăpastie. Divorţul stabilit e palpabil în decolajul preţurilor, de care depinde structura balanţei comerciale, deficitară azi în grad neobişnuit. Depresiunea economică provocată de catastrofala prăbuşire a preţului produselor agricole, a ridicat temperatura la un grad de tensiune maximă. Restaurarea economică a statelor agrare e o problemă europeană, nu regională. Echilibrul Europei adînc sguduite e dependent de soluţionarea ei urgentă.

S'a putut constata la Stresa că economia europeană e antrenată într'un cerc vicios, care poate fi cercul morţii. Statele agrare sînt debitoare Occidentului, care la rîndu-i nu stă mai strălucit faţă de America. Lichidarea acestor datorii presupune un export activ al produselor de care dispun. Acest export e însă făcut imposibil prin măsurile restrictive, de contingentare luate de ţările apusene importatoare, inspirate de o eronată politică economică, responsabilă şi de agravarea nenorocitei situaţii generale. Tarife vamale exorbitante, care dovedesc o ignorare totală din partea regimului a intereselor burgheze-capitaliste, au făcut imposibile schimburile comerciale internaţionale. Neputînd exporta produsele lor, e logic să urmeze nerespectarea angajamentelor, ţinute de Romînia şi alte state din orientul european pînă la jertfă de sînge. Insolvabilitatea, a cărei afirmare a făcut să treacă un fior prin şira spinării ţepene a Occidentului, nu poate fi urmarea unor rele intenţii. Căderea preţurilor e fatala consecinţă a politicei economice a statelor industriale. Prin lipsa de export, pe de altă parte, puterea de cumpărare şi consumaţie a Europei agricole a scăzut simţitor. Şi drept urmare, plasarea produselor industriale e dificilă. Circuitul stagnează; schimbul interstatal, sursă de viaţă a organismelor economice, a încremenit. Anarhia comerţului e isbitoare. S'a recunoscut în fine oficial că economia europeană capitalistă e anarhică şi în desordine. Cum se va putea sparge cercul viţios, care strînge în cleştele

lui tot mai multe state? Conferința de la Stresa a schițat cîteva soluții care se cer traduse în practică neapărat. S'a cerut: suprimarea regimului actual de restricții la schimburi; reducerea contingentărilor fiind indispensabilă restabilirii relațiilor normale în schimburile internaționale. Această măsură negativă trebue completată prin una de valoare pozitivă: aplicarea unui tratament preferențial. Teza drepturilor preferențiale, susținută cu caldă convingere și pasiunea omului perspicace încă din 1930 de către d. Madgearu, cînd aplicarea ei ar fi fost poate eficace, a fost în fine acceptată. E o problemă dacă nu e prea tîrziu. D. Madgearu, pivotul desbaterilor dela Stresa, interesat la menținerea statu-quo-ului social-economic, în contra convingerilor intime, credem, și numai din motive de oportunitate și circumstanță, a făcut eforturi pentru limpezirea orizontului sumbru. La Stresa, unde nu a vorbit numai din punctul de vedere al intereselor Rominiei, care nu e încă decisă pentru autarhia economică, dar va fi constrînsă, d. Madgearu e singurul om care a gîndit, clar și în deosebi hotărît. A cerut recunoașterea priorității economicului. Fraze ca aceasta nu s'au mai rostit la Stresa, și nici la alte inutile ceaiuri diplomatice. „Politicul a omorît de atîtea ori economicul".

E o generală demență națională, căreia i-se aliază o demență socială. „Politica de sinucidere", cum definește Henri de Man protecționismul care dresează bariere economice între state, inspirat de un spirit naționalist ce nu-și are rostul în probleme economice mondiale, e în renaștere universală. Alături de datoriile politice și capitalismul autorilor va provoca încă imens rău. Intensificarea naționalismului economic, în urma căruia vor apare autarhiile (Germania acolo se 'ndreaptă), va precipita un proces deschis, degajîndu-i concluziile implicite. E previziunea inatacabilă bazată pe constatările unei științe precise și riguroase a fenomenelor sociale, a căror dialectică o posedă. — *N. Tatu.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

G. I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă și desvoltarea ideii de unitate națională.* (Extras din *Revista istorică română* II-III, 1932).

D. Brătianu reia în acest studiu, completîndu-l prin noui cercetări de arhive și prin rezultatele ultimelor lucrări apărute la noi și în străinătate, subiectul unei conferințe pe care o ținuse la Teatrul Național din Iași, în ziua de 24 Ianuarie 1932.

Incă de atunci, autorul subliniase în domnia lui Cuza-Vodă „toate elementele unei politici prudente, dar hotărîte pentru pregătirea temeinică a unității mai depărtate a tuturor Rominilor. In studiul de față ideia aceasta e scoasă și mai puternic în relief; Cuza apare în adevăr călăuzit de „o idee politică unitară".

D. Brătianu relevă manifestările acestei „idei politice unitare" în trei împrejurări caracteristice:

1° *In negocierile cu emigrații unguri.* Preocuparea de-a nu sacrifica alianței cu Ungurii soarta Rominilor din Ardeal a determinat toată atitudinea lui Cuza față de proiectele lui Cavour și Napoleon III de-a crea, în vederea războiului cu Austria, o diversiune romino-maghiară în Orient. Ceiace l-ar fi hotărît să dea emigraților unguri sprijinul Principatelor — o spune Domnitorul însuși, — nu era atît speranța unui cîștig teritorial (se vorbia de Bucovina), cît „siguranța de-a asigura soarta, buna stare și libertate a tot ce poartă numele de Romîn".

2° *In relațiile cu răsculații poloni* din 1863, care-i promiteau Basarabia întreagă și Bucovina, în eventualitatea unui războiu norocos cu Rusia, Cuza-Vodă vede prilejul „de-a obține recunoașterea unui drept al națiunii sale asupra unui teritoriu ce-i putea reveni în cazul unui războiu european, dar ținuse sama, în toate împrejurările, de părerea guvernului

francez spre a nu compromite, printr'o acţiune pripită, situaţia Romîniei abia consolidată după unire".

3° *In încercările de înţelegere cu Statele balcanice*, mai ales cu Mihail Obrenovici al Serbiei, Cuza a căutat un mijloc de-a scutura protecţia otomană, şi de-a cuceri independenţa Romîniei. Aceste încercări au fost concretizate într'un proiect de alianţă, descoperit în arhivele greceşti, pe care d. Brătianu îl atribuie, cu argumente plauzibile, domniei lui Cuza-Vodă.

D. Brătianu conchide, cu drept cuvînt, că „politica externă a lui Cuza Vodă constituie un element hotărîtor în judecata pe care istoria o va rosti asupra unei domnii atît de mult şi de aprig discutate", şi că această politică „conţine în germene întreaga noastră desvoltare politică viitoare".

***

D. Stăniloae, *Catolicismul contimporan în Italia* (Anuarul Academiei Teologice, Sibiu.)

Academia teologică din Sibiu a arătat totdeauna un spirit deschis şi independent pentru problemele contimporane, pe care a ştiut să le judece obiectiv, chiar şi atunci cînd poziţia ei doctrinală îi impunea o atitudine determinată. Acest liberalism intelectual constituie nota distinctivă a acestei instituţii de înaltă cultură teologică, şi explică rolul ei eminent în viaţa culturală a Ardealului.

Acest spirit care e în tradiţia şcolii n'a făcut decît să se accentuieze şi să se lărgească dela Unire. Sub patronajul direct al I. P. S. Sale N. Bălan, mitropolitul Ardealului, el însuş om de vastă şi temeinică cultură europeană, şi sub conducerea distinsului ei rector N. Colan, Academia şi-a lărgit programa de studii şi şi-a reînoit corpul profesoral prin elemente pregătite în străinătate, încît azi apare ca o instituţie vie şi bine pregătită pentru rolul ei cultural.

O dovadă e şi *Anuarul* pe care-l publică regulat şi care nu se mărgineşte la o simplă dare de seamă administrativă, ci conţine mai multe studii, dintre care relevăm, ca foarte caracteristic pentru observaţiile de mai sus, *Catolicismul contimporan în Italia* al profesorului D. Stăniloae.

După un scurt istoric al „chestiunii romane", dela legea garanţiilor din 1871 pînă la regimul fascist, autorul expune originea concordatului încheiat de Mussolini cu Vaticanul. Aflăm astfel că Orlando ajunsese încă din 1919 la un acord principial cu Papa, şi, dacă concordatul nu s'a încheiat de atunci, vina o poartă Parlamentul italian, care l-a dezavuat pe Orlando şi l-a obligat să se retragă. Acest acord, care admitea principiul unui teritoriu independent şi garanţia celorlalte puteri catolice, a servit ca teză tuturor negocierilor oficioase care au urmat, şi chiar concordatului semnat de Mussolini, la 11 Februarie 1929. Un tratat politic încheiat între Italia şi Vatican recunoaşte în „Cetatea Vaticanului" un stat independent, supus suveranităţii exclusive a Papei, cu o cale ferată şi un oficiu postal propriu; în schimbul acestor avantagii Papa renunţă la garanţia celorlalte puteri. Concordatul semnat în acelaş timp cu tratatul politic reglementează raporturile dintre Stat şi Biserică. El introduce învăţămîntul religios în şcoala primară şi secundară, recunoaşte personalitatea juridică congregaţiilor şi efecte civile căsătoriei religioase. Papa numeşte pe episcopi, episcopii pe preoţi, fără altă intervenţie a puterii civile decît sub forma unor obiecţii de ordin politic.

Un regim însă care pretinde o stăpînire absolută asupra trupului şi conştiinţei cetăţeanului, cum e regimul fascist nu se putea acomoda uşor cu asemenea îngrădiri, oricît de sinceră i-ar fi fost dorinţa de înţelegere cu Vaticanul, şi în adevăr fricţiunile, urmate de explozii şi ameninţări, s'au ivit înainte de-a se fi uscat cerneala cu care a fost semnat concordatul. D. Stăniloae schiţează cu preciziune principalele incidente ale aplicării concordatului. Din ele rezultă că împăcarea e încă departe de-a fi cordială, şi e probabil că problema raporturilor dintre Vatican şi Statul italian va da încă mult de lucru diplomaţiei.

***

Ch. Turgeon, *Critique de la conception socialiste de l'histoire.* (Paris, Sirey, 1929, 1 vol. în 8°, 463 p.)

Excelentă expunere, clară şi sistematică, a doctrinei materialismului istoric, „după sursele originale", adică nu numai după scrierile sistematice ale lui Marx şi Engels, ci şi după corespondenţa lor. Merit cu atît mai mare cu cît autorul nu primeşte decît cu mari rezerve teza fundamentală a lui Marx, după care toate instituţiile sociale şi politice, toate manifestările intelectuale şi estetice nu-s decît rezultatul unei desvoltări ale cărei cauze trebuiesc căutate în condiţiile vieţii materiale. Cartea d-lui Turgeon, cum o indică şi titlul, vrea să fie o critică a marxismului.

Critică mai întîiu a originalităţii concepţiei marxiste. Reluînd problema influenţei socialismului francez asupra lui Marx, d. Turgeon recunoaşte, contrar unor socialişti franceji, ca G. Richard, că coincidenţele de idei ce se pot constata în operele lui Saint-Simon, Proudhon şi Marx n'au ştirbit puternica originalitate a acestuia din urmă.

Critică apoi a tendinţelor socialiste ale materialismului istoric. Dintre diversele obiecţiuni care s'au adus materialismului istoric, — că e o teorie fatalistă care nesocoteşte liberul arbitru şi importanţa oamenilor mari, că se întemeiază

pe postulatul unor legi istorice a căror realitate n'a fost încă dovedită și că neglijează rolul forțelor etice și intelectuale în istorie, — d. Turgeon insistă îndeosebi asupra legăturii pe care marxiștii o fac între materialismul istoric și doctrina colectivistă. Adepții lui Marx susțin că necesitatea istorică implică dictatura proletariatului ca o soluție fatală a luptelor de clasă din societatea actuală și își întemeiază gîndirea și acțiunea lor pe concepția materialismului istoric.

Teza d-lui Turgeon e că concepția materialismului istoric nu duce la socialism și că „previziunile comunitare ale lui Marx nu-s decît un vis urît". El combate teoria pauperizării progresive a proletariatului invocînd legislația socială de dinainte de războiu și ameliorările condiției lui care dovedesc că „proletariatul se ridică în bună stare și demnitate". „Prăbușirea capitalismului și accesiunea subită a proletariatului nu pot ieși nici dintr'o revoluție politică a societății burgheze, nici din prăbușirea economică a producției burgheze". (p. 377). Scuza d-lui Turgeon e că și-a scris cartea înainte de 1929.

In concluzie, o expunere excelentă a concepției materialismului istoric însoțită de o critică cu atît mai șubredă cu cît autorul, probabil dintr'o insuficientă cunoaștere a limbii germane, ignorează întreaga literatură germană a subiectului — *Andrei Oțetea.*

***

Virgilio, *Il libro di Didone.* Text și traducere urmat de comentar interpretativ și estetic de *Corso Buscaroli.* (Operă premiată de Institutul lombard de știință și litere, Milano-Napoli, Società edit. Dante Alighieri, 1932, 1 volum 519 pag. în 8°, Lire 18.)

Două mii de ani au trecut peste cenușa lui Virgiliu și el n'a îmbătrînit, zice André Bellessort (Virgile, p. 22), ba încă e mereu gata să îmbrace într'o formă nemuritoare durerile sau bucuriile noastre.

Cel dintîi dintre poeții *racinieni,* spirit modern de umanitate universală, Virgiliu are, în pictura emoționantei sale victime, a Didonei sale nemuritoare, toate duioșiile și tainele feminine ale pasiunii. (Saint-Beuve, Etude sur Virg. p. 89, 99—100). Cartea a IV-a a Eneidei, cea mai cetită de moderni și chiar de Romani — nu a vărsat și Sfîntul Augustin lacrimi pe paginile ei? — cuprinde epizodul Didonei, o acțiune dramatică completă: amorul tragic dintre Enea și Didona. Nicăieri arta lui Virgiliu n'a atins culmi mai înalte, deaceea ideea savantului clasicist italian d. Corso Buscaroli de a compune un comentar interpretativ și estetic la această carte a fost din cele mai fericite.

Comentarii erudite la alte cărți din Virgiliu sau la alți poeți antici s'au mai scris, deși nu prea multe; pentru a aminti cîteva din cele mai cunoscute, vom cita pe acela al lui Norden la cartea a VI-a din Eneida, acela al lui Heinze la cartea a III-a din Lucrețiu, al lui Wilamowitz la Herakles a lui Euripide, la comedia Epitrepontes a lui Menandru..., dar toate acestea se deosebesc mult de interpretarea d-lui Buscaroli prin aceia că dau o excesivă importanță criticei zisă minoră, criticei de text, fenomenelor gramaticale și metrice, confruntării cu probabilele izvoare și nu trec decît prea puțin la valorificarea artistică a operelor, la acea activitate supremă a criticului, care, chiar și pentru vechiul gramatic Dionysios Thrax era *philologias kalliston méros.*

D-l Buscaroli ne dă întîi textul latin cu traducerea d-sale în față, care trebue considerată ca un comentar sintetic. Apoi explică vers cu vers (p. 43—502) împărțind mai întîi episodul acesta în momentele sale principale. Patru sute cincizeci de pagini de interpretări însamnă o operă vastă. Cetitorul își va da îndată sama cum au fost împlinite atîtea pagini, dacă va afla că d-l Buscaroli, pentru a înțelege și valorifica din punct de vedere estetic cutare expresie sau cutare vers virgilian, a crezut mai de folos uneori să mediteze și să pătrundă un pasaj asemănător dintr'un poet italian sau francez, decît toți comentatorii lui Virgiliu. Aceasta nu însamnă că a neglijat pe bătrînii Servius și Macrobius, dar nu le-a dat decît o importanță redusă. In schimb întîlnim din belșug citate paralele nu numai din poeții de care a fost influențat Virgiliu, din Homer, Euripide, Apollonius Rhodianul, Ennius, Lucrețiu și Catul, nici numai din imitatorii săi latini: Ovidiu, Valerius Flaccus, Silius Italicus și Lucanus, ci chiar și din autorii italieni ca Dante, Petrarca, Ariosto, Tasso, Leopardi, Carducci, Pascoli..., iar dintre cei francezi mai ales din Racine.

Această metodă de interpretare a d-lui Buscaroli este admirabilă, pentrucă e cel mai potrivit mijloc de a apropia o operă antică de sufletul nostru modern.

Să luăm de pildă primele două versuri: „Dar regina de mult străpunsă de chinul iubirii, își hrănește rana în vine și se mistue de un foc tainic"; în latinește versul al doilea sună: *vulnus alit venis et caeco carpitur igni.* D-l Buscaroli comentează astfel : *vulnus alit venis:* poetul insistă asupra imaginei cuprinsă în *saucia* din primul vers; Didona nu-și mai poate îngriji rana, ba chiar, poate fără a-și da sama, și-o nutrește în suflet; această expresie amintește *Aen.* I 688: *occultum* inspires *ignem...; Tasso,* ger. lib. I 45: amor... che si nutre d'affanni; *venis* este mai degrabă ablativ de loc (*Dante,* Inf. I 20: nel lago del cor), decît instrumental (cum traduce Bellessort: du sang de ses veines); *et caeco carpitur*

igni: „tainic" p. că, de fapt, Didona rupe legămîntul de credinţă faţă de cenuşa soţului ei Sicheu, dar acest adaos are tocmai sensul din Georgice, III 210: *caeci* stimulos... *amoris;* cf. *Lucr.* IV 1120: tabescunt *vulnere caeco,* Pers. IV 44: *caecum vulnus* habes, *Ovid.* Her. IV 20: *caecum* pectora *vulnus* habent. *Leopardi,* Le ric. 109—10: *cieco malor,* iar pentru *ignis,* pe lîngă o mulţime de paralele antice, ne citează din *Dante,* Purg. VIII 77: *foco d'amor* şi din *Racine,* Phèdre, I 1, 134: chargés d'un *feu secret* vos yeux s'appesantissent...

Un alt mare merit al autorului acestui comentar rezultă din importanţa pe care el o dă traducerilor. Convins că o traducere frumoasă, chiar pentru cine ştie latineşte, este un bun comentar, d-l Buscaroli a consultat şi în atîtea locuri a discutat pasaje din traducerile Eneidei. Şi nu i-a fost prea uşor lucru să aleagă, cînd numai în limba italiană sînt peste cincizeci tălmăcitori ai poemului virgilian!

Astfel, interpretarea d-lui Buscaroli are un orizont larg, e adînc înţelegătoare şi perfect înţeleasă, tocmai fiindcă se ţine departe de orice dogmatism.

Insfîrşit, un comentar în limba italiană asupra unui scriitor clasic are, faţă de cele germane similare, avantajul de a putea fi cetit cu uşurinţă şi de Romîni, filologi de meserie sau oameni de litere, chiar şi atunci cînd nu cunosc prea mult această limbă. — *C. Balmuş*

* * *

N. Berdiaeff: *Le christianisme et la lutte des classes,* (Editions «Demain» 1932).

Incontestabil, Berdiaeff, astăzi adversar ideologic al lui Karl Marx, este un adînc şi fin cunoscător al marxismului. Studiul acesta este unul dintre cele mai bine orientate din cîte le-a scris.

Poziţia ideologică adversă nu-l împiedică să recunoască seriozitatea şi temeinicia unor adevăruri stabilite de Karl Marx. Sociologia lui Marx o consideră ca o patologie socială care a stabilit principalele lacune ale societăţii industriale capitaliste. Existenţa luptei de clasă este un fapt mai presus de orice îndoială, un fapt irefutabil care are în istorie un rol decisiv şi care în epoca noastră a ajuns la o reliefare maximă. Numai ideologiile burgheze izvorite din conştiinţa burgheză optimistă, crezînd în armonia naturală a intereselor contradictorii, pot nega lupta de clasă. Intreagă istoria societăţilor umane dovedeşte lupta dintre multiplele grupuri sociale ca şi a claselor sociale, cea mai crudă dintre toate. Viaţa politică în timp de pace, şi revoluţiile au un caracter de clasă. Marx intrevede aci „un profund adevăr". Opiniile care consideră lupta de clasă ca o invenţie a lui Marx sînt false

şi „lipsite de sinceritate, pentrucă în realitate această luptă este purtată tot atît de burghezie ca şi de clasele conducătoare.". In timp ce burghezia o ascunde, muncitorii şi socialiştii o duc deschis şi în aceasta constă superioritatea lor. Berdiaeff contestă numai că ar exista „adevăruri de clasă". Ipoteza adevărului ca reflex al realităţii economice şi al condiţiei sociale este un non-sens gnoseologic al marxismului şi o contradicţie fundamentală, care face imposibilă orice cunoaştere. Critică apoi raţionalismul exagerat al teoriei marxiste care simplifică excesiv realitatea, şi constată lipsa unei cunoaşteri psihologice mai temeinice.

Psihologia claselor rămîne să fie creată de acum înainte (Un început l-a făcut Henry de Man).

Recunoscînd lupta de clasă ca un început pozitiv, Berdiaeff se desparte de Marx în explicarea ei. In privinţa acestei probleme, structura logică a marxismului este contradictorie şi naivă filosoficeşte. Eroarea logică constă într'o confuzie a realismului şi nominalismului extrem, decurgînd din metafizica economică monistă a lui Marx.

Tot de aci derivă şi universalizarea absolută a antitezelor. Cu tot rolul considerabil pe care-l deţine în istorie, clasa nu se raportă la „omul integral" ci numai la o parte constitutivă a sa. Or, fără integralitate reală nu există desvoltare dialectică în societate. Materialismul fiind un atomism şi un nominalism, din punctul de vedere materialist acest proces dialectic devine imposibil.

Atomismul şi nominalismul sînt anormal legate universalismului. Cum o concepe Marx, clasa este un fel de substanţă, un lucru în sine, deadreptul mitologic. Clasa socială ca tot, ca unitate determinantă a vieţii părţilor, nu există decît în gîndire. Sau dacă se admite existenţa ei, atunci nu trebue înţeleasă mecanic ci concepută organic. Unirea dialecticei cu materialismul este o monstruozitate logică. Nu poţi fi în acelaşi timp materialist şi dialectician.

Concepţia marxistă a luptei de clasă este în ultima esenţă o idee axiologică, un concept nici ştiinţific nici economic, ci etic şi axiologic.

Explicării marxiste a problemei claselor sociale, Berdiaeff îi opune atitudinea creştinismului, care are respectul persoanei umane. Problema are şi un aspect religios şi spiritual, nereductibile la cel pur economic. Regimul capitalist, de al cărui spirit Marx nu s'a degajat în deajuns, este condamnat categoric de autor. „Regimul capitalist este cel mai precar şi cel mai instabil". „Regimul capitalist este un regim aventurier". Neuman. Persoana care, din punct de vedere axiologic este superioară clasei, e dominată de „colectivul impersonal". Urmează alte obiecţiuni, asupra cărora nu ne

putem opri aci. Foarte frumoasă este descrierea tipologică a aristocratului, burghezului şi muncitorului.

Faţă de noua societate care va trebui să fie muncitorească, creştinismul va trebui, sau să aibă o atitudine înţelegătoare, sau să dispară din viaţa socială, înăbuşit de ateismul materialiştilor. E concluzia autorului. — *N. Tatu.*

* * *

Francis Delaisi: *Les deux Europes.* (Paris, Payot).

Fără a fi o lucrare strict ştiinţifică, de sociologie sau economie politică, îmbinînd mai de grabă ambele genuri, cartea lui Delaisi este totuşi revelantă, pentru înţelegerea unor probleme actuale.

Continentul european se prezintă azi divizat în două: Europa industrială deoparte (Europa A), organism complex cu funcţii specializate, în urma diviziunii muncii sociale, şi centralizate, care-i dau un aspect uniform, de omogenitate şi coherenţă; Europa agricolă de alta (Europa B), sub aspectul unei aglomerări de întreprinderi autonome, izolate şi de grupuri etnice diversificate, unite doar, insuficient, prin legături religioase vechi sau prin constrîngerea exterioară şi mecanică a administraţiilor de stat.

Linia de demarcaţiune dintre aceste două realităţi sociale ale continentului se intensifică şi clarifică necontenit. Europa A se prezintă industrializată pînă în agricultură, cum se exprimă Delaisi, iar Europa B, e agricolă pînă în măruntaiele civilizaţiei urbane.

Cum s'a ajuns aci? Explicaţia dată de autor este ingenioasă, chiar dacă nu atinge nivelul unei riguroase explicări ştiinţifice. Delaisi are un punct de vedere care, dacă nu e absolut nou, e totuşi nou: la temelia progresului social al evoluţiilor politice stau descoperiri tehnice. Revoluţionarea vieţii moderne, în extensiune ca şi în adîncime, se datoreşte înlocuirii energiei animale cu energia mecanică. Civilizaţia întemeiată pe sclavaj, dispare odată cu forma economiei familiale, înlăturată prin una modernă, perfecţionată, datorită invenţiunii tehnice. Tehnica ridică nivelul vieţii. Inghenuncherea şi adaptarea energiei aburului, care în scurt timp va fi expropriat de electricitate, însamnă începutul de eră nouă. Calul vapor este etalonul valorilor în plan de producţie, şi măsura puterii. Pentru sociologul de azi, unitatea de măsură e omul + HP. Dacă HP e produs de capital, nu e mai puţin adevărat că la rându-i dirijează formarea capitalurilor, necesare apoi reproducerii sale. Reiese aci dependenţa organică dintre structura economică şi formele tehnice, antrenate în proces de reciprocă condiţionare.

Sigur că fără ştiinţă nu se poate concepe progres tehnic. Prin ştiinţă omenirea se adaptează mediului, constituind o unitate funcţională, dinamică. Nu raţionalismul vechiu, fireşte, ci ştiinţa lui Lavoisier, ştiinţa experimentală, degajată din mrejele care o ţin pe loc, ale simbolismului matematic, simplă formulare exactă a observaţiei experimentale. Gîndirii ştiinţifice, verificată practic, evoluînd prezent înspre relativismul universal, fără a prejudicia Absolutului rămas de domeniul religiei, care poate progresa paralel, fără întîlniri litigioase. Delaisi îi păstrează un cult. Ştiinţa a eliberat pe om. Burghezia timpurilor înfloritoare, înţelegînd că bogăţia colectivităţii depinde de energia mecanică utilizată în transformarea lucrurilor, prin urmare de ştiinţă, a promovat instrucţia obligatorie, sprijinind şcoala care trebuia să formeze aparatul intelectual necesar. Natural că a fost condusă de considerente economice. Un ignorant nu poate fi un „homo economicus". Burghezia dela 'nceput era progresistă. O lume 'ntreagă aştepta să fie cucerită. Ca din pămînt, creşte o civilizaţie de tip nou, prin care Europa domină lumea, şi a cărei caracteristică o dă: HP + capital + ştiinţă. Civilizaţia modernă e fondată pe energia mecanică.

„Decalajul" dintre cele două Europe este rezultatul tehnicei moderne, care pune distanţă de un secol între Europa A şi Europa B. Prima e Europa calului-vapor, cu economie complexă, cealaltă a rămas la energia animală şi economia familială.

Calul-vapor posedă forţă de expansiune incoercibilă, care duce la cucerirea lumii. Primul teren care se oferă acţiunii lui este Europa agricolă. Aci însă expansiunea mecanică se isbeşte de obstacole puse de ordinea socială, rămasă feudală. Desvoltarea civilizaţiei, pentru a fi posibilă, presupune respectul legilor economice sănătoase şi o viaţă democratică reală. Sistemul social din Europa agricolă e însă medieval, funcţionînd contrar indicaţiei legilor economice. Aristocraţia financiară de aci, se îmbogăţeşte prin mijloace politice: guvernarea (citeşte: exploatarea) oamenilor, nu a bunurilor. Exploatarea cîinos de sălbatecă, nu a pămîntului, căruia i-se refuză utilajul şi fondurile indispensabile, ci a oamenilor, provoacă endemicele răscoale, revoluţii ţărăneşti, etc. Pentru capital, şi implicit pentru calul-vapor, acesta e un teren nefavorabil, periculos, operaţiile de plasament şi exploatare fiind nesigure, forţate să se efectueze prin înfruntarea legilor economiei normale. HP se întoarce înspre Europa agricolă, căutînd alte locuri.

Ţăranii, minaţi de mizerie adîncă şi generală visează pămînturi noui. Acum încep emigrările omeneşti. In Europa industrială există un curent dinspre sat spre oraşul-focar de

civilizaţie. Un curent *interior*. Din aceleaşi raţiuni sociale care au împiedicat pătrunderea civilizaţiei, populaţia flămîndă a ţărilor agricole se orientează spre pămînturile de dincolo de ocean, despre care circulau svonuri fantastice. Şi într'o generaţie (1880—1913) marea este trecută de 26 milioane europeni. Europa agricolă dă 85% din totalul emigrărilor. Emigrarea umană este dublată de cea a utilajului. Maşinile Europei industriale însoţesc convoaiele omeneşti vărsate de Europa agricolă, săracă şi exploatată de un feudalism care-şi supravieţuieşte. Emigrantul devine prin HP un colonist, creator de ţări nouă, în avînt clocotitor. Atracţia exercitată de primele succese, (în perspectivă fiind şi avantagii materiale imense) asupra capitalului, duce la emigrarea acestuia. Aşa sînt date toate condiţiile progresului: energie umană proaspătă, utilaj şi capital. HP e cauza desvoltării Americei, ieşită în urma triplei emigraţii, sincronică şi combinată. Intr'o jumătate de secol o a treia Europă (C) ia naştere peste ocean.

Prodigioasa expansiune modifică *structura interioară* a Europei veridice. Se găseşte în dependenţă de cea de a treia Europă. Punctul de echilibru, axa Europei, după efectuarea expansiunii spontane, se găseşte pe ocean. (Războiul trecut a dovedit-o cu prisosinţă).

După saturaţia acestui proces, începe era *colonizării politice*. Asiile sedentare tentează prin dimensiuni şi bogăţii fabuloase. Oferă şi debuşeuri. „Colonialismul" are la bază necesitatea aprovizionării Europei cu materii prime. Prin voinţa HP-ului, lumea intertropicală devine anexă indispensabilă a economiei europene. Necesităţile economice, de astă dată duc la dominarea armată a Europeanului. Pentru a se menţine regimul, exploatarea economică trebue să se bazeze pe dominarea politică. Inregistrăm, drept consecinţă, comerţul de sclavi, războiul negrilor, etc. Aceleaşi metode sînt aplicate şi Asiei, a cărei populaţie e stratificată analog celeia din Europa agricolă: ţărani exploataţi de clase privilegiate, stabile prin armatura religioasă. (India stă sub regimul cel mai sever ce s'a pomenit: căstele). „Punerea în valoare" a bogăţiilor Asiei, (la Delaisi această expresie e de-o ironie tăioasă) dă pe faţă arama „civilizării" europene. Corupţia, traficul, opiumul, alcoolul intră în exerciţiul funcţiunii. Interese economice stringente o cer! Filantropia nu are sens în lupta economică. Nu e mai puţin adevărat că demnitatea umană are de pierdut. — O singură ţară se emancipează: Japonia, în care păstrarea tradiţiilor nu a împiedicat occidentalizarea prin industrializare.

Egemonia militară a Europei asupra a 1200 milioane oameni (tunul devine auxiliar lui HP.) pune în discuţie o mare problemă: aceea a raporturilor noastre cu popoarele „de culoare". HP a adus într'un loc libertate şi bogăţie (America), în altul sărăcie şi servitudine (Asia).

In urma epopeii calului-vapor, lumea nu mai e divizată în 5 continente. Definiţia Europei trebue lărgită. E drept, valorile etice şi religioase nu s'au schimbat sensibil faţă de cele antice. Un lucru nou însă a apărut: ştiinţa experimentală. Aceasta a creat Europa (Valéry). HP antrenează în orbita de influenţă a Europei populaţia globului.

Dacă expansiunea europeană a schimbat condiţiile de viaţă ale popoarelor, reciproc, cucerirea lumii a modificat structura Europei industriale.

HP. a triplat populaţia. Europa industrială numără 100 milioane oameni în plus, peste ce e normal. Capacitatea ei de alimentare e deficitară. Supra-industrializarea provoacă o acută criză de şomaj. Schimbul de produse între ţările Europei apusene, nu e indispensabil. Dar schimburile între Europa A şi Europa B sînt vitale. Există un desechilibru adînc. Două probleme au ajuns apăsătoare: criza debuşeelor Europei industriale şi criza agrară. După ce America a devenit exportatoare şi ea, iar ţările exotice provocînd mari deziluzii, salvarea Europei se pune numai pentru ea şi prin ea. Echilibrul economic şi social al Europei industriale trebue căutat în comerţul exterior. Pentrucă echilibrul european se fundează pe cel al rasei europene, trebue văzut că cele două crize (şomaj şi criză agrară) pot fi rezolvate una prin alta. Exportul ar reduce şomajul. Suta de milioane ţărani deveniţi proprietari după războiu, reprezintă o capacitate remarcabilă de consumaţie. Trebue ridicat însă potenţialul de cumpărare al Europei agricole, care simte nevoia de utilaj şi fonduri. Echilibrul militar nu mai e suficient. Pe primul plan stă acum problema echilibrului economic, nerezolvabilă pe cale şi prin metode politice, a căror neeficacitate e sigură. In locul concurenţei trebue desvoltat spiritul de colaborare. Delaisi închee aşa: „Salvarea Europeanului este în întoarcerea la Europa".

Ceiace caracterizează această carte este un robust simţ al realităţilor, privite însă empiric şi cu bun simţ. Ecuaţia europeană e formulată în termeni clari şi uneori concludent. Iar faptul că factorul tehnic e privit ca motivul progresului social, te face să crezi că Delaisi stă pe terenul interpretării materialiste a istoriei, şi că explicaţia dată e o variantă marxistă. Din motivul temeinic că tehnica este un rezultat al desvoltării economice. — *N. Tatu.*

* * *

Camille Aymard : *Les Précurseurs.* Ernest Flammarion Paris, 1930. 326 pag., 12 frs.

Biografiile romanţate, banalizate ca orice modă, au făcut pe cititorul cu spirit critic să aibă faţă de ele o doză de pre-

venţiune: prea puţine merită atenţia şi curajul de a fi citite. Genul, fericit inaugurat de Maurois, a avut neşansa să fie depreciat prin afluxul opusculelor de tot soiul de biografii romanţarde care invadase la un moment dat piaţa literară. Orice june cu veleităţi, orice criticastru provincial, orice literator de duzină, se credeau chemaţi să-şi încerce forţele de creaţie în acest gen fertil.

Cu atari rezerve am luat în mînă cartea d-lui Aymard. Şi mărturisim că, într'o anumită măsură, prudenţa noastră a fost superfluă.

Superfluă, pentrucă acest volum este pe un calapod puţin altul, decît al inveteratelor „biografii". In primul rînd, aşa cum glăsueşte şi titlul, cartea are mai mulţi eroi de prim ordin. Epoca în care au iscodit antenele romancierului se întinde cam de-alungul a două decenii, între conjuraţia lui Catilina şi înscăunarea lui Cezar la Roma. Răstimp bogat în ani, şi mai bogat în oameni şi fapte: consulatul lui Cicero, uneltirile lui Catilina urmărite pînă la dramaticul desnodămînt, întoarcerea lui Pompeiu victorios din Asia, ridicarea lui Cezar, afacerea Clodius, tribunul demagog, exilul lui Cicero, revenirea oratorului, uciderea demagogului, rivalitatea dintre Cezar şi Pompeiu. Volumul se încheе prin victoria lui Cezar şi împăcarea sa cu Cicero.

Personagiile sînt numeroase. Autorul apelează la cît mai multe, spre a putea privi epoca din mai toate punctele de vedere. Totuşi, cartea trebue să aibă un pivot central: acesta e Cicero. Deşi sînt unele capitole întregi în care el nu joacă nici un rol, totuşi, în general, cu persoana, cu fapta, cu vorba, — el este peste tot. Acţiunea se împleteşte în jurul personalităţii lui, precum pe arac butucii viţei.

22 de capitole împart cartea în tot atîtea tablouri. Căci, pentru a trata o epocă, autorul a urmat un plan discutabil: şi-a fixat o serie de titluri sonore (cităm, ab hoc et ab hac : *une nuit à Suburre, Le cortège d'un bourreau, La malédiction de la démente...)*, pe care şi-a propus să le desvolte. In primul capitol, spre pildă, asistăm la o întrunire a conjuraţilor, în altul sîntem invitaţi la o serată în casa Lesbiei — alias Clodia, — sau în altul prin binoclul autorului, privim cele două tabere, a lui Pompeiu şi a lui Cezar, care, campate la Dyrrachium, stau timp îndelungat faţă în faţă, fără a se întreciocni.

Sînt momente istorice, colorate dar statice.

Spre a armoniza într'un tot unitar această serie de scene, cărora, evident, le lipseşte coeziunea, autorul îşi angajează personagiile în discuţii oportune, în care se narează fapte şi se descriu moravuri. Şi, prin acest procedeu artificial, forţat, tablourile capătă un fir care le uneşte, ca aţa mărgelele. De aceia, se discută mult în această carte: ai crede că personagiile nu sînt Romani, ci Greci... Fireşte, într'o carte unde descrierile şi discuţiile predomină, în dauna povestirii istorice, acţiunea pierde din dinamism. Cartea nu-i atît un film, cum ne-am aştepta, ci mai mult o piesă de teatru. Personagiile în aceste tablouri vivante, sînt şi ele mai mult nişte efigii. Bine reliefate, grijuliu caracterizate, dar, ca orice efigie, lipsite de mişcare, de viaţă. Cicero, în Senat ca şi în For sau la Dyrrachium, e o fantoşă, — este drept, artistic pictată; Cezar, un conquistador minuţios sculptat în bronz; Clodius, o paiaţă veşnic agitată şi încruntată; Pompeiu, un robot greoi, masiv, linced.

Forma cărţii este de o calitate inegală. Lasă impresia că nu i s'a dat ultima mînă. Formule ingenioase *(...la politique est comme la tunique de Nessus: une fois qu'un homme l'a revêtue, il ne peut plus la rejeter qu'en arrachant sa propre chair.* P. 203) se întîlnesc cu expresii banale în stereotipul lor *(Et Clodia était devenue sa raison d'être, le but de son existence, son dieu vivant.* P. 103) sau cu truisme patente *(...pour croire aux grands hommes, il ne faut pas avoir vécu dans leur intimité.* P. 9).

Stilul, în general, este tern; evadările din prozaism sînt rare, foarte rare. Pe-alocuri, fraza devine teatrală, arborînd vagi miresme retorice. Astfel, autorul ,care nu pierde nici odată prilejul să ironizeze grandiloquenţa lui Cicero *(Ah! il fallait entendre alors la voix claironnante, et naturellement nasillarde du Père de la Patrie stigmatiser ses adversaires et deverser sur eux des cataractes d'invectives !* P. 227), adesea comite imprudenţa să cadă el însuşi în defectul pe care, superb, îl impută eroului său *(Et, doutant de tout, de la démocratie qu'il avait défendue, du Senat qu'il avait servi, de l'amitié qui l'avait trahi, des dieux immortels et de lui même, Cicéron sortit de Rome...* P. 215).

Analiza psihologică a personagiilor este neglijată. Şi e păcat, căci autorul se dovedeşte un bun psiholog cînd scormoneşte cu compasiune sufletul lui Catilina înainte de lupta decisivă dela Pistoia, ori cînd disecă în pagini întregi complexul for interior al lui Cicero.

Inlăturînd ipoteza lui Corradini, care vede în Lesbia sclava desrobită a tribunului Clodius, autorul adoptă referinţa lui Apuleius, făcînd din ea sora lui Clodius. La serata Lesbiei, îi parvine de la Catul o poezie. Este duiosul *carmen XI, ad Furium et Aurelium*, pe care autorul îl desfigurează *à son gré*, redînd, într'o tălmăcire liberă, numai ultimele două strofe (p. 184). Am inserat acest amănunt, fiind reprezentativ pentru metoda de lucru a autorului: adevărul istoric e ajustat pe măsura patului procustian al romanului modern, convenţional şi convenabil.

Totuşi, prin stilul curgător şi, în general, nepretenţios,

printr'o conștiincioasă documentare și informație, prin pictura aplicată a moravurilor, această probă resuscitare istorică familiarizează lectorul cu frămîntările unei epoci. Date fiind rezervele arătate, cartea aceasta nu poate fi promovată printre operele de literatură veritabilă. Ar constitui însă un util volum de „Lecturi istorice", prevăzute în programa analitică a liceelor noastre, drept ajutor al manualului de Istorie propriu zis.

Și acum, o ultimă remarcă. Dacă momentele istorice care compun volumul nu sînt binecuvîntate cu suflul vital, cartea prezintă însă o însușire care contrabalansează acest neajuns: în dauna povestirii, cîștigă descrierea. Tablourile sînt lucrate cu grijă. Moravurile timpului, dela austeritatea lui Cato pînă la libertinajul Clodiei, defilează cu pestrițul lor cortegiu. Cititorul participă la luptele din For, fremătează la discuțiile din Senat, se indignează din pricina intrigelor lui Clodiu contra lui Cicero, asistă la conciliabule, cunoaște dedesubturile marilor procese, află că și pe atunci faptele mari aveau la obîrșie explicații meschine pînă la neverosimil, se introduce în cronica scandaloasă a Romei... Autorul a făcut o secțiune verticală în gangrena Romei pre-dictatoriale.

Astfel, volumul este un panopticum cu figuri de ceară, dar e și un furnicar de moravuri. Dacă d. Aymard nu isbutește să înseileze epopeea unor vieți, redă însă, desigur, epopeea unei epoci.

* * *

Aguste Bailly: *Néron. L'agonie d'un monde*, A. Fayard & Cie, Paris, 1930. 250 pg., 12 frs.

Spre deosebire de *Precursorii* d-lui Aymard, în care eroii cărții — prea numeroși — erau prezentați cu o fatală deficiență de aprofundare, *Néron*-ul d-lui Bailly se prezintă sub alt aspect. Aici, cartea pierde în suprafață, spre a cîștiga în adîncime. Autorul nu-și mai propune să vivifice o epocă, ci un om. Unul singur: Nero. D. Aymard picta pastelul unei epoci, în care omul intra ca un element oarecare, chemat doar să dea puțină mișcare tabloului; d. Bailly, cu penel de artist, face un portret în care epoca este simplu cadru. Omul apare în planul prim, profilat pe fundalul unei epoci.

Slăbiciunea ticăitului împărat Claudiu, orgiile Messalinei, uciderea acesteia și insinuarea Agrippinei, otrăvirea lui Claudiu, întronarea lui Nero, prima perioadă de înțeleaptă ocîrmuire și apoi, brusc, demența și prăvălirea: acestea sînt, în linii generale, schelele cărții. Viața agitată a acestui om, intrigile dela palat, atmosfera viciată a existenții sale, uneltirile continui ale Agrippinei, uciderea lui Britannicus și a propriei sale mame, incendiul Romei, extravaganțele unui

creer dezechilibrat, comploturile repetate pînă la tragedia finală, — iată atîtea elemente pline de romanesc, care, dela Tacit și pînă la d. Bailly, au înmărmurit spiritele și au reținut atenția.

Urmărind pas cu pas relatările istoricilor, în special Tacit și Suetoniu, autorul a reușit să zămislească o operă vie. Pulsează viața în toate scenele, în toate situațiile. Redarea adevărului și a culorii istorice, a atmosferei proprii a acelui timp, e făcută cu mînă de maestru. Analizele psihologice — și ne gîndim mai ales la descrierea gradată a nebuniei lui Nero — dovedesc multă pătrundere. Totul e analizat cu o egală finețe și agerime: sentimentele josnice ale brutei din Nero, ca și, spre exemplu, iubirea filială ce i-o purta Acteea.

Caracteristica operelor reușite este că denotă o deopotrivă minuțiozitate artistică în tratarea liniilor principale, ca și a amănuntelor. Intr'adevăr, nu numai Nero sau Agrippina sînt bine construiți: toate personagiile ce se agită aici, unele mai conturate, altele mai hașurate — potrivit rolurilor — sînt la fel de realizate. In portretistică, autorul se depășește: figura dîrzei și stoicei conjurate Epicharis, ori silueta blîndei Acteea — sînt creații care impresionează.

Deși autorul cade uneori în plin didacticism (spre exemplu, vorbind profesoral despre *Apokolokyntosa* lui Seneca, p. 82—84; sau închegînd o discuție cu ipoteze și conjuncturi asupra probabilității că Acteea ar fi fost creștină, p. 101-102), totuși d. Bailly și-a înnăscut ideile într'o haină aleasă. Deseori lectorul, prin șiragul de fapte, va găsi expresii nouă, caracterizări fericite, figuri sugestive sau pasagii întregi pline de simțire și de pitoresc. Astfel, la această carte care îmbină documentul cu arta, stilul vine și el să-i adauge în valoare. Ca încheiere a notațiilor noastre, găsim nimerit a ne lua îngăduința să transcriem o atare *trouvaille*, în care atenta cizelură a frazei îngeminate cu poezia naturii amintesc delaolaltă de Pierre Louys și Francis Jammes (p. 232-33): *„A travers les longues branches vertes qui le préservaient du soleil pleuvait sur lui une poudre de clarté. Dans les flammes bleues de la mer, la masse granitique d'Ischia et les arêtes des îlots voisins plongeaient leurs pyramides aux angles noirs. Au delà de ces étendues marines, si doucement mouvantes qu'elles semblaient s'offrir à l'air brûlant comme un grand corps haletant d'amour, c'était la rude Caprée, et ce golfe, dessiné par les dieux, où la lumière même est musicale et chante la volupté..."* — *Victor Buescu.*

* * *

Revista istorică romînă (București, Cultura Națională, 1931-1932).

Se împlinesc în curînd doi ani dela apariția primului număr al *Revistei istorice romîne*. In acest interval, au ieșit șapte fascicole care au confirmat în mod strălucit programul inițiatorilor. Concepută într'un spirit strict științific, *Revista istorică romînă* s'a dovedit un organ de informație și de control pe care nicio considerație străină de știință nu l-a putut abate dela urmărirea scopului pe care și l-a propus.

Nevoia unui astfel de organ era demult simțită în mijlocul cercetătorilor istoriei. Publicațiile similare dela noi aveau un caracter sau personal sau regional sau pur ocazional. Lipsea un organ permanent și periodic care să țină, în felul marilor reviste istorice din Apus *(Revue historique, Historische Zeitschrift* sau *Historical Review)*, publicul cititor la curent, în mod regulat, cu publicațiile privitoare la istoria noastră națională și cu stadiul de desvoltare a principalelor probleme de istorie și care să facă în acelaș timp o severă și imparțială operă de triare a diverselor publicații. *Revista istorică romînă* a răspuns acestei necesități cu o conștiință și un curaj demn de toate elogiile. Bogate notițe bibliografice, clasate pe materii și pe perioade, înregistează regulat tot ce se publică la noi și aiurea în legătură cu istoria Romînilor. Recenzii critice discută cărțile și articolele mai însemnate, publicate chiar și în limbile greu accesibile cercetătorilor romîni, cum sînt limbile slave. Insfîrșit *Revista istorică Romînă* a publicat remarcabile articole semnate de domnii D. Russo, G. I. Brătianu, C. G. Giurescu, I. C. Filitti, Sc. Lambrino, A. Veress, V. Papacostea, I. Ștefănescu, etc. Cercetătorii care vor trata diverse probleme ale istoriografiei noastre nu vor mai avea nici o scuză în caz că vor neglija să consulte lucrări publicate dela 1930 încoace. De menționat sînt și condițiile technice superioare în care este editată revista.

Aceste însușiri fac din *Revista istorică romînă* o publicație demnă de marile publicații similare din Apus. Ea merită tot concursul publicului care se interesează de știința istoriei.

Revista Revistelor

„Aspirațiile tinerimii franceze"

Generația ridicată sub auspiciile războiului a trecut printr'o criză de creștere. „Nelinistea", răul nou al secolului, fenomen complex, trădează o aspirație disperată către un viitor mai puțin sumbru, o dezordine *fizică* și psihică provenite dintr'o educație incoherentă, un gust romantic și o puternică dorință de disciplină spirituală. Astăzi există o voință generală de reconstrucție care centralizează eforturile pentru un ideal comun. Sigur că întâlnim o mare diversitate de ideologii și tendințe, animate de reviste cu nerv și viață, conduse de suflul tineresc inoitor. Există stânga și dreapta, conservatorism și revoluționarism, centralism și regionalism social și cultural, idealism și materialism marxist. Dar există și o lature comună, care omogenizează atitudinea în fața vieții și a politicei. Față de ordinea politică, de' ordinea economică și de ordinea filosofică se desenează aceiaș poziție a tinerimii.

In ordinea politică se observă condamnarea regimului parlamentar așa cum este el practicat în Franța. E un regim imoral, în care controlul cetățeanului asupra actelor de conducere e fictiv, iar responsabilitatea chimerică. In planul politicii externe, conceptul de patrie este o forță afectivă. Tinerimea franceză este patriotică. Conceptul istoric de națiune este însă foarte atacat.

In ordinea economică, recunoașterea valorii proprii a economicului. O independență reală a spiritului nu e însă posibilă fără o limitare a puterii de influență a legilor economice. Tirania mașinii nu e suportată fără restricții. E instrument. In ceeace privește sistemul economic actual, nu există decît foarte puțini tineri care să-l aprobe. Și-a dovedit absurditatea, și e credința generală că nu mai poate persista fără transformări. Tinerimea stă pe linia teoretică ce merge dela transformismul social până la revoluționarism. Există un acord total că nu e admisibil ca în locomotivele canadiene să fie ars grîul, iar milioane de chinezi să moară de foame. Asta nu însamnă că se dă adesiune comunismului. Insă în experiența rusă, tinerimea franceză simte că e ceva mare, ceva care merită atenție.

In ordinea filosofică, unitatea de aspirații e mai puțin vizibilă. Tinerii angajați în acțiune nu se referă la noțiuni filosofice, decît vag. Științei i se aduce obiecțiunea că dă o cunoaștere fragmentară a naturii, și că e prea înclinată înspre util și practic, „aplicat". Valorificată este însă suma adevărurilor științifice care tind spre degajarea unei concepții totalizatoare, metafizice a lumii. Artei i se face observația că neglijează omul real, studiind sub pretextul realismului, doar aparențele, nu realitățile interioare.

In genere civilizația actuală este

criticată pentru faptul că nu dă explicații satisfăcătoare și nici nu deschide perspective înspre viitor; că ignorează omul real, pentru abstracții de felul omului economic.

Cu un cuvânt, aspirația tinerimii, în ceiace are profund și general, e de ordin spiritual. Sarcina ei constă: în a duce mai departe critica erorilor lumii contemporane, care trădează Spiritul; și în a preciza cu sinceritate și exactitate principiile filosofice directoare: metafizice, psihologice, etice, pe soliditatea cărora vrea să întemeeze noua ordine a lucrurilor și a lumii, dorită cu ardoare tinerească.

(Daniel Rops. *La revue des vivants*, Iulie 1932).

*

Curente de gîndire în Spania actuală

Peninsula iberică, trecută prin focul revoluției antimonarhiste, dacă și-a restabilit o ordine materială sigură, este frământată intestinal de o mulțime de curente de gîndire și orientări, contradictorii. Spiritul național spaniol e turmentat de o criză de desorientare, ajunsă la un grad maxim de asprime dureroasă. Poporul nu și-a găsit încă drumul. E în prima linie problema teoretică a esenței istorice și morale a națiunii. Cărei părți de lume aparține Spania? Europei sau Africei? Dumas afirmase odinioară că Africa începe dela Pirinei. Iar azi Miguel de Unamuno, îmbibat de spiritul Castiliei, prin lunga ședere în Salamanca, susține că Spaniolii sînt africani și trebue să fie orgolioși pentru aceasta. Pentru insurecționalii republicani, monarhia, de origine străină, și cu tendințe absolutiste, constitue un anacronism. Celalt gânditor al lui *novus ordo*, José Ortega, J. Gasset, influențat de filosofia germană, activează pentru liberarea provinciilor și îndreptarea republicei.

Cortes-urile elaborează o constituție după modelul celei dela Weimar, expresie tipică a principiilor liberale și democratice. Tradiționaliștii protestează contra intoxicării cu falsele dogme ale revoluției franceze, cu germenii iluminismului și masoneriei, contrari naturii spirituale a rasei. Catolicismul pledează pentru primatul religiei ca factor social și politic de prima valoare, în timp ce Azanna, șeful statului, proclamă: „Spania a încetat de a mai fi catolică". A încetat de a mai fi un stat teocratic conform tradițiunii regilor catolici și „filipismului". Acesta e opus de unii istorici iberici concepțiunii originale spaniole personificată în perechea Don Quichote-Sancio-Panza, contrast și armonie de idealism utopic și realism ascetic.

Viitorul, cum a precizat Wells într'o conferință, e al Spaniei, pentrucă nu e în Europa aceasta pe cale de a se îneca. Psihologia economică a Spaniei e diferită de cea europeană. „In timp ce Europa se agită, Spania visează liniștit", ținându-se într'o splendidă indiferență contemplativă și atitudine fatalistă.

In privința socialismului spaniol, se observă mare varietate de curente și disidențe. E un partid al muncitorimii, sfîșiat de curente interne, printre care e remarcabil marxismul intransigent al lui Gabriele Moron, contra participării socialiste la un guvern burghez, capitalist. Activ e sindicalismul bakuninist. Trotzkiștii și comuniștii puri sînt rari și desolidarizați.

Printre curentele gândirii spaniole, se remarcă și o tendință orientată către fascism. Pentru literatul din generația nouă Ernesto Gimenez Caballero, nici Moscova ca centru de iradiație comunistă, nici Geneva ca centru de radiere democratică, ci Roma focar fascist poate fi model și îndreptar. Trebue realizat un stat corporativ, în care să existe ierarhia valorilor morale și disciplina producției, ideal adecuat aspirațiilor rasei, în curs de „balcanizare" prin influențe bastarde de importație.

(Saguntinus, *Nuova Antologia*, Septembrie 1932).

*

Problema Indiei

Pentru Europeni, problema indiană apare mai complicată decît este în realitate. India este o națiune, nu după concepția politică (aceiași limbă, aceiași religie, aceiași rasă), ci pe planul culturii mai important desigur decât cel politic. Adevărata democrație, așa cum au cunoscut-o micile comunități ale cetăților grecești, nu există și nu poate exista la un popor de 350 milioane cum e India. Parlamentul indian dela Delhi numără 105 membri, aleși de un milion votanți din 240 milioane suflete. Un deputat are a se ocupa deci de 2.300.000 persoane. Asta nu mai e democrație.

India a fost totdeauna și este o țară rurală. 90% din populație trăcește în 700.000 sate, foarte sărace. Meseriile au dispărut înaintea invaziunii mașinii. India suferă crunt în urma regimului industrial.

Analfabetismul e suveran. 88% sînt ignoranți. S'a găsit aci un motiv pentru refuzarea autonomiei de conducere. Absența instrucțiunii nu înseamnă însă și absența educației. Cultura trecutului e vie. Tradițiile înfloritoare. Aci stă secretul forței lui Gandhi: solidaritatea intimă cu un întreg corp de tradiții religioase și culturale.

Problema indiană e complicată prin enorma diversitate a religiilor, generatoare de conflicte între Hinduși și Musulmani. Certurile religioase sînt de fapt o turnură a conflictului economic. India din agricolă tinde să devie industrială. Cel mai mare număr de industrii sînt în posesia Hindușilor. Comunitatea musulmană dă contingentul impozant al muncitorilor. Problema industrială ia alura unui antagonism religios. Oricît ar fi de reale, diferențele religioase se șterg sub presiunea faptelor economice.

Un factor important al desvoltării politice a Indiei îl constitue armata. Corpul ofițerilor e numai de culoare engleză. Contra acestui fapt protestează Hindușii. Forța militară engleză întîrzie desvoltarea națională.

Unul dintre aspectele sociale cele mai interesante îl dau castele care datează de 5000 ani și a căror constituire a fost un efort intens pentru rezolvarea problemei raselor. Astăzi sînt 60 milioane de ființe privite de castele ortodoxe ca „ciumate", neatingibile. Este unul din punctele mari de condamnare a regimului. Răul acesta existent pe o scară întinsă mai ca seamă în Madras și Bombai, e pe cale de a descrește.

Mișcarea naționalistă indiană, al cărei conducător e Mahatma Gandhi, are o amplitudine care cuprinde toate păturile populației. Mișcarea de desrobire civilă ar putea începe imediat la un semn al lui Gandhi. Ea se întinde și asupra satelor. E finanțată de către magnații industriei, din Bombai, d'Ahmedabad, etc. și se desfășoară pe plan economic. Ziua în care forțele vor trece la acte, în care va izbucni răscoala generală, nu e departe. Venirea mai grabnică ori mai tîrzie a acestor timpuri nouă, depinde de influența lui Gandhi.

(Ayana Angadi. *La revue mondiale*, 1932).

*

Capitalismul american

După Rusia sovietică, în interiorul căreia se experimentează socialismul, Statele-Unite sînt pămîntul experienței marelui capitalism. De Jouvenel studiază structura economică a Statelor-Unite, prin analize minuțioase și documentate statistic. Fenomenul „concentrării fizice" și al „concentrării financiare" sînt frequente în economia competitivă și marele capitalism. Pătrunderea diverselor compartiamente: mine și cariere, manufacturi, drumuri de fier, bănci, pune în evidență extensiunea neobișnuită și hotărîtoare a societăților anonime în locul întreprinderilor individuale. Analiza fenomenului concentrațiunii în diferite branșe ale economiei americane, dovedește rolul mare în ansamblul acestei economii, al marilor corporații. „Concentrațiunea fizică" și „concentrațiunea fi-

nanciară" se desvoltă paralel și solidar, evoluând spre înlocuirea micilor întreprinderi cu stabilimente uriașe.

Economia americană actuală este produsul logic al progresului societăților anonime. Obiectul progresiunii actuale este reunirea acestor societăți într'una singură, capabilă de a controla viața națiunii întregi. Din punct de vedere economic Statele-Unite iau tot mai mult aspectul unui consiliu de administrație, asupra căruia acționarii nu au nici o posibilitate de control și supraveghere. Se merge înspre o adevărată autocrație economică. De Jouvenel desprinde concluzia, că regimul existent a pus capăt vechilor idei de proprietate individuală, libertatea comerțului, a concurenței, pe care anumiți politicieni le consideră tendențios sau din ignoranță drept bazele democrației americane.

(Bertrand de Jouvenel. *La revue des vivants*. Iulie 1932).

*

„Psihologia poporului american"

Popor nou, constituit în perioadă scurtă din elementele cele mai disparate, psihologia națională americană este extrem de dificil de fixat. „O imagine netă", o „schemă exactă" a ei nu poate fi găsită nici la marile personalități: Franklin, Washington, Lincoln, Walt Whitman, Emerson, Ford, nici la reprezentanții săi politici. Contrastul dintre indivizi și grup, dintre om și mulțime, colectivitate e prea adânc, și isbitor pentru a pretinde la o cunoaștere a psihologiei colective prin personalitățile mari. Națiune tînără, „elementele ei sînt individualiste, disparate și inconciliabile, și numai sub irezistibila presiune a colectivității acceptă o dublă personalitate. Așa se formează o psihologie colectivă la un popor a cărui viață socială se prezintă ca o stare de spirit".

Pentru a-l putea cunoaște, poporul american trebue abordat în el însuși. Explicația complexului ambiant va trebui necesar pusă la contribuție pentru adâncirea și înțelegerea psihologiei sale.

Statele-Unite sînt cu desăvârșire izolate fizic, politic și în viața lor. De aci s'a desvoltat poate acea pasiune a unității, căreia varietatea rasselor nu i-a prejudiciat. S'a concretizat o unitate de viață, cultură și în deosebi de civilizație, pentru care națiunea americană nutrește un „amor invincibil". Voința, trăsătură caracteristică, a învins și anulat opoziția spațiului. Inaintea timpului însă e slab poporul american și docil impulsiilor. Tranziția dela o stare psihologică la alta se face uimitor de repede. Rigidă în spațiu, această psihologie e suplă în timp. Anglo-saxonă în forma logicei sale, e meridională prin ritmul imprimat. Climatul și circumstanțele istorice sînt cauzele explicative.

Particular e la poporul american, aprecierea tendințelor, nu a formulelor rigide și fixate. Ideile au o evoluție rapidă; sînt grabnic consumate. Odată ajunse în forma expresiunii logice și analitice, ele nu mai interesează. Predomină metoda intuitivă care dă impresia libertății, sentimentul progresului, garanția fluidității. Specificul conținutului și formei vieții psihologice americane e *fluiditatea*.

Tot circumstanțele explică și suveranitatea cantitativului, și morala materialistă-ascetică. Materialismul ascetic american e deosebit de cel mistic rus, cu care prezintă asemănări. Materialismul american are un fundament de înțelepciune pesimistă. Un pesimism creator. Țară imensă, care stimulează toate energiile, uzîndu-le fără a le satisface, America epuizantă duce curînd la uzură și provoacă oboseală precoce. „Invitațiile naturii și societății cărora omul nu le va putea niciodată răspunde, din lipsă de vitalitate, sunt marea dramă a Lumii-Noi". Acestui iremediabil rău, i s'a găsit un paliativ: *idealismul* american, modul de a extinde universului optimismul american. Idealismul acesta dă o imagine strălucită a lumii, pentru a răsbuna munca extenuantă asupra realului. Este însă un idealism desabusat; o stare intuitivă, o tendință; nu o afirmație

metodică și propriu analitică. O incitație, nu o consolație.

Adevărata consolație e de ordin estetic. Poporul american are poate cel mai desvoltat simț viu al frumuseții materiale și fizice. Dar, regulă comună, și plăcerea estetică rămâne în stare fluidă, fără a ajunge să se cristalizeze în stări intelectuale. Americanii au viziunea masivă a *grandorii*. Construcțiile o dovedesc. Au tinerimea cea mai atletică a lumii.

In genere este caracteristică lipsa la poporul american a comprehensiunii universalului. Popor întors asupra sa însuși, solitar, e adâncit în efortul unei munci enorme, impuse de o țară vastă.

(Bernard Fay. *Revue des deux mondes*, 1 Sept. 1932).

Tabla de materie

a

VOLUMULUI XCI

(Anul XIV, Numerele 9, 10, 11 și 12)

I. Literatură.

II. Studii. — Articole. — Scrisori din țară și din străinătate.

III. Cronici.

IV. Miscellanea.

V. Recenzii.

Vi. Revista Revistelor.